ธรรมบทอรรถกถา

แปลและสัมพันธ์ ภาค ๖

๑๒. อัตตวรรค ๑๓. โลกวรรค เล่ม ๑๖

ธรรมบทอรรถกถาแปลและสัมพันธ์

ภาค ๖

๑๒.อัตตวรรค ๑๓.โลกวรรค เล่ม ๑๖

พระมหาธิติพงศ์ อุตฺตมปญฺโญ
แปลและสัมพันธ์

ชื่อหนังสือ : **ธรรมบทอรรถกถาแปลและสัมพันธ์ ภาค ๖**
๑๒.อัตตวรรค ๑๓.โลกวรรค เล่ม ๑๖

ISBN : 978-616-619-672-6

จัดทำโดย : พระมหาธิติพงศ์ อุตฺตมปญฺโญ

แปลและสัมพันธ์ : พระมหาธิติพงศ์ อุตฺตมปญฺโญ

คอมพิวเตอร์/จัดรูปเล่ม : พระมหาธิติพงศ์ อุตฺตมปญฺโญ

ตรวจทาน : พระมหาพิเชษฐ์ เตชธมฺโม พระมหาวิเชียร ปภสฺสโร
พระมหาจรุณ จารุวณฺโณ พระมหาปิ่น โชติกโร
พระมหาเสกสิทธิ์ สารสุธี พระมหาสุคาวีจิ กนฺตวีโร
พระมหาอ่อนสา ญาณิสฺสโร พระมหาถั่นท์ อภิสิทฺธิ
แม่ชีนีรนุช นาคแก้ว คุณวิไล สีสรรพ์
คุณมลฤดี สายสุด คุณอักษร โอวาทวทัญญู

ออกแบบปก : คุณปาลิต โชติเสน

วัน/เดือน/ปีพิมพ์ : ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๖๗

พิมพ์ครั้งที่ ๑ : จำนวน ๓,๐๐๐ เล่ม
จัดพิมพ์เผยแผ่เป็นธรรมทาน ห้ามจำหน่าย

สถานที่พิมพ์ : บริษัท รุ่งศิลป์การพิมพ์ (1977) จำกัด
(โรงงาน สาขาพุทธมณฑล สาย 5) 555 หมู่ 12 ตำบลไร่ขิง อำเภอสามพราน
จังหวัดนครปฐม 73210
(Phutthamonthon sai 5 Factory) 555 Moo 12 Raiking, Sam Phran,
Nakhon Pathom 73210
โทรศัพท์ 0-2118-3555 (17 lines)
Fax. 0-2119-4527

คำนำ

“ธมฺมปท” หรือ “ธรรมบท” เป็นคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๕ ขุททกนิกาย ในรูปคาถาล้วนๆ มีทั้งหมด ๔๒๓ คาถา ซึ่งคำดังกล่าวมีความหมายทั้งหมด ๖ ความหมาย ดังนี้

๑. คัมภีร์เป็นที่ให้ทราบเญยยธรรม ๕ ประการ คือ สังขาร, วิการรูป ๓, ลักขณรูป ๔, นิพพาน และบัญญัติ

๒. คัมภีร์เป็นเครื่องให้ทราบเญยยธรรม ๕ ประการ คือ สังขาร, วิการรูป ๓, ลักขณรูป ๔, นิพพาน และบัญญัติ

๓. ส่วนของเญยยธรรมทั้งหลายของคัมภีร์นี้มีอยู่

๔. ส่วนของเญยยธรรมทั้งหลายมีอยู่ในคัมภีร์นี้

๕. คัมภีร์เป็นที่ให้ทราบปริยัติธรรม

๖. คัมภีร์เป็นเครื่องให้ทราบปริยัติธรรม

ส่วนคำว่า “ธมฺมปทฏฺฐกถา” หรือ “ธรรมบทอรรถกถา” แปลว่า คำอธิบายธรรมบท โดยคัมภีร์นี้ท่านอาจารย์นำพระคาถาและเค้าโครงเนื้อเรื่องมาจากพระไตรปิฎกและอรรถกถาในที่ต่างๆ นำมาเรียบเรียงเป็นเรื่องราว มีบุคคล และสถานที่ ก่อนที่จะมาถึงคาถาหัวใจของเรื่อง ทำให้ผู้อ่านผู้ศึกษาเข้าใจเนื้อเรื่องและธรรมะที่พระพุทธองค์ทรงตรัสสั่งสอนได้ อย่างน้อยที่สุดก็ระดับคุณธรรมศีลธรรม แต่ท่านใดที่มีพื้นฐานการศึกษาทั้งไวยากรณ์บาลีใหญ่และพระอภิธรรมมาก่อน ก็จะเป็นเหตุทำให้เข้าใจได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น หนังสือดังกล่าวจัดอยู่หมวดพระสูตร เป็นศีลปะในการดำเนินชีวิตของทั้งภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา ว่าในอดีตเคยทำกรรมอะไรไว้ และปัจจุบันทำกรรมอะไร จึงได้รับผลเช่นนั้น

หนังสือ “ธรรมบทอรรถกถาแปลและสัมพันธ์” เล่มนี้ เป็นหนังสือที่เอื้อประโยชน์ให้แก่นักเรียนใหม่ที่เริ่มฝึกแปลบาลี โดยมีประโยคบาลีที่ตัดตกแต่งที่สมบูรณ์ สำหรับปัญหาของนักเรียนที่เริ่มเรียนแปลบาลีที่ไม่รู้ว่าจะต้องโยคอะไร ต้องเติมอะไรเข้ามา และใส่ไว้ตรงไหน คำศัพท์แต่ละคำแปลว่าอย่างไรบ้าง ส่วนนักเรียนที่แปลมาบ้างแล้ว จะเริ่มฝึกสัมพันธ์ ก็มีสัมพันธ์เป็นตัวอย่างไว้ให้ นักเรียนที่ประสงค์จะฝึกแปลโดยอรรถ ก็มีแปลเป็นตัวอย่างไว้เช่นกัน นอกจากนั้น ถ้าประสงค์จะดูการแยกธาตุปัจจัยของคำศัพท์กิริยา (ทั้งกิริยาคุมพากย์และกิริยาในระหว่าง) ก็มีอยู่ท้ายเล่ม ประเด็นที่มักเป็นปัญหาสำหรับผู้ศึกษาที่แปลศัพท์มาจากรูปวิเคราะห์ไม่ว่าจะเป็นกิตก์ สมาส หรือตัทธิต ว่าแปลอย่างไร ถูก

ต้องตรงตามหลักไวยากรณ์หรือไม่ ก็มีวิเคราะห์ไว้ตามหลักในคัมภีร์ปทรูปสิทธิ ซึ่งอยู่ในกลุ่มคัมภีร์ของสายกัจจายนไวยากรณ์ หรือคัมภีร์มูลกัจจายน์ และนำมาจากแหล่งอื่นๆ เช่น ธมฺมปทฏฺฐกถาคาถาโยชนา ธมฺมปทมหาฏีกา และคัมภีร์ธาตวัตถสังคหะเป็นต้น

ฉะนั้น หนังสือเล่มนี้ จึงเหมาะสำหรับผู้ศึกษาภาษาบาลีทุกกลุ่ม คือ กลุ่มใหม่ที่เริ่มเรียนแปลเบื้องต้น โดยได้ตัดตกแต่งประโยคและแปลยกศัพท์ให้ กลุ่มกลางที่เริ่มฝึกสัมพันธ์และแปลโดยอรรถ และท่านที่ได้เรียนมาบ้างแล้ว ต้องการทบทวนหรือยังมีข้อสงสัยในประเด็นต่างๆ เช่น การแยกธาตุปัจจัย หรือแม้แต่รูปวิเคราะห์ของศัพท์กิตก์ สมาส หรือตัทธิต

จึงหวังว่า หนังสือ “ธรรมบทอรรถกถาแปลและสัมพันธ์” เล่มนี้ จะช่วยอำนวยความสะดวกในการศึกษาภาษาบาลีได้บ้าง หากจะมีข้อขาดตกบกพร่อง หรือผิดพลาดประการใด เพราะความด้อยปัญญา หรือขาดสติสัมปชัญญะในการจัดทำ ก็ขออภัยและขอความเมตตาจากท่านผู้รู้ทั้งหลายได้โปรดช่วยชี้แนะ บอกข้อผิดพลาด บกพร่องต่างๆ ที่มีปรากฏให้กระผมได้รับทราบ เพื่อนำไปแก้ไขปรับปรุงในการจัดพิมพ์ในครั้งต่อๆ ไป จะขอบพระคุณเป็นอย่างสูง และถือว่าได้ร่วมกันทำบุญที่เป็นธรรมทานในการจัดทำหนังสือเล่มนี้ด้วยกัน

ขอให้ทุกท่านที่มีส่วนร่วมในการจัดทำหนังสือเล่มดังกล่าวนี้จนสำเร็จลุล่วงด้วยดี จงเป็นผู้มีส่วนแห่งบุญใหญ่ที่กระผมได้กระทำแล้วในครั้งนี้ และขอให้ทุกท่านจงได้รับประโยชน์ทั้ง ๓ ประการ กล่าวคือ ประโยชน์ในชาตินี้ ประโยชน์ในชาติหน้า และประโยชน์อย่างยิ่ง คืออมตมหานิพพาน ซึ่งเป็นสันติสุข บรมสุข ด้วยกันทุกท่านเทอญ

พระมหาธิติพงศ์ อุตฺตมปญฺโญ

๑ ธันวาคม ๒๕๖๗

คำปรารภ

การปรารภของพระเดชพระคุณพระราชวชิรธรรมวิธาน (พระอาจารย์มหาตอง ธมฺมวุฑฺโฒ) เจ้าอาวาสวัดป่าวชิรบรรพต จังหวัดชลบุรี ซึ่งต้องการจะหาคัมภีร์สัททาวิเสสและคัมภีร์อื่นๆ ซึ่งในยุคที่ท่านกำลังศึกษาอยู่นั้น หาได้ยาก เพราะนักศึกษาที่ต้องการศึกษาค้นคว้าหาความรู้ กว่าจะได้มาแต่ละคัมภีร์แต่ละเล่มนั้น ลำบากแสนเข็ญ ท่านได้อธิบายถึงความสำคัญของคัมภีร์สัททาวิเสสและคัมภีร์อื่นๆ ว่า คำสอนของพระพุทธเจ้าถูกบันทึกไว้ด้วยภาษาของชาวมคธ ที่เรียกว่า “มาคธี” เป็นภาษาที่มีแบบแผน มีรากศัพท์ ที่เกิดจากการสร้างคำอย่างชัดเจน เรียกว่า “ไวยากรณ์” เมื่อนักศึกษาเข้าใจไวยากรณ์อย่างแจ่มแจ้งดีแล้ว ก็ย่อมจะเข้าใจคำสอนของพระพุทธเจ้าได้อย่างลึกซึ้ง และไม่ผิดเพี้ยน

เพื่อความดำรงคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้ตั้งมั่นอยู่ยืนนาน จึงเล็งเห็นความสำคัญของคัมภีร์สัททาวิเสสต่างๆ เมื่อนักศึกษามีคัมภีร์ที่เข้าถึงได้ไม่ยาก สะดวกในการค้นคว้าหาความรู้ ก็จะมีอุตสาหะในการศึกษาเล่าเรียน ไม่ต้องแสวงหาเหมือนกับตอนที่ท่านศึกษาอยู่ ประจวบเหมาะกับเมื่อท่านมีโอกาสได้ไปศึกษาที่วัดท่ามะโอ โดยมีท่านพระอาจารย์ภัททันตธัมมานันทมหาเถระ ธัมมาจริยะ อัครมหาบัณฑิต อดีตเจ้าอาวาสวัดท่ามะโอ จังหวัดลำปาง ท่านมาเปิดสำนักเรียน เปิดสอนให้กับพุทธบริษัท ศึกษาพระไตรปิฎก ได้เข้าใจอย่างไม่เป็นที่เคลือบแคลงสงสัยในคำสอน ท่านได้นำคัมภีร์พื้นฐาน ๔ คัมภีร์ คือ ปทรูปสิทธิ คัมภีร์ไวยากรณ์ ๑ คัมภีร์อภิธานัปปทีปิกา เกี่ยวกับคำศัพท์ ๑ คัมภีร์วุตโตทัย เกี่ยวกับกาพย์กลอน ๑ และคัมภีร์สุโพธาลังการ ประดับเสียงและอรรถ ๑ มาเป็นแบบเรียน เพื่อเป็นพื้นฐานในการที่จะศึกษาพระไตรปิฎก และในขณะเดียวกัน ก็ยังได้จัดพิมพ์คัมภีร์ต่างๆ เพื่อใช้เป็นหนังสือประกอบการเรียนการสอน และศึกษาค้นคว้าสำหรับครูและนักศึกษาขึ้นมาอีกหลายคัมภีร์

มาบัดนี้ คัมภีร์เหล่านั้น บางคัมภีร์ก็เหลือน้อย บางคัมภีร์ก็หมดไปแล้ว ท่านพระมหาธิติพงศ์ อุตฺตมปญฺโญ ท่านเคยศึกษาอยู่ที่วัดท่ามะโอมาหลายปี และมีความสามารถในการสั่งสมจดจำ นำมาถ่ายทอดจัดทำเป็นหนังสือ เพื่อให้นักศึกษาได้สะดวกในการศึกษาเล่าเรียนยิ่งขึ้น เพื่อความดำรงมั่นแห่งพระสัทธรรม จึงได้สนับสนุนให้มีการจัดพิมพ์คัมภีร์ต่างๆ ขึ้น เพื่อความเจริญรุ่งเรืองของพระศาสนาตราบนานเท่านาน

จิรํ ติฏฺฐตุ สทฺธมฺโม

แอนซ์ เตชากิตติ์

คำอนุโมทนา

หนังสือธรรมบทอรรถกถาแปลและสัมพันธ์ ภาค ๖ แบ่งเป็น ๓ เล่ม คือ เล่ม ๑๖, ๑๗, ๑๘ มีหลักในการจัดทำเพื่ออนุเคราะห์ผู้เริ่มฝึกแปลบาลี โดยมีทั้งประโยคบาลีเดิม ประโยคตัดตกแต่ง แปลยกศัพท์ แปลโดยอรรถ และสัมพันธ์ นอกจากนั้น ยังมีการแสดงรูปวิเคราะห์ของศัพท์กิตก์ สมาส และตัทธิต และมีการแยกธาตุปัจจัยของศัพท์กิริยาอาขยาตและกิตก์ เพื่ออำนวยความสะดวกให้กับผู้ศึกษาใหม่ โดยมีพระเดชพระคุณพระ-ราชวชิรธรรมวิธาน (พระอาจารย์มหาตอง ธมฺมวุฑฺโฒ) เจ้าอาวาสวัดป่าวชิรบรรพต จังหวัดชลบุรี เป็นผู้ปรารภว่าอยากให้ผู้สนใจศึกษาบาลี ได้มีหนังสือประกอบการเรียนที่เป็นประโยชน์ และได้เป็นสะพานบุญเชื่อมไปยังคุณโยมแอนซ์ เตชากิตติ์ ร่วมบุญค่าจัดทำต้นฉบับ

ด้วยเหตุผลข้างต้นนี้ จึงใคร่ขออนุโมทนาในกุศลเจตนาของท่านเจ้าภาพ มีพระเดชพระคุณพระราช-วชิรธรรมวิธาน (พระอาจารย์พระมหาตอง ธมฺมวุฑฺโฒ) พระครูวิมลสุทธาภิวัฒน์ เจ้าอาวาสวัดสุทธาโภชน์ คุณโยมแอนซ์ เตชากิตติ์ คุณโยมพัชธร กิตินุกูลศิลป์ คุณกัณฑพร เวชพาณิชย์ คุณอุ่นเรือน เทียมศักดิ์ และชาววัดสุทธาโภชน์เป็นต้น

นอกจากนี้ ยังมีอีกหลายท่านที่จะต้องเอ่ยนาม คือ พระมหาวิเชียร ปภสฺสโร พระมหาจรุณ จารุวณฺโณ พระมหาพิเชษฐ์ เตชธมฺโม พระมหาเสกสิทธิ์ สารสุธี พระมหาปิ่น โชติกโร พระมหาสุคาวีจิ กนฺตวีโร พระมหาอ่อนสา ญาณิสฺสโร พระมหาถั่นห์ อภิสิทฺธิ แม่ชีนีรนุช นาคแก้ว คุณวิไล สีสรรพ์ คุณอักษร โอวาทวัญญูและคุณมลฤดี สายสุด ผู้ตรวจทานต้นฉบับนายปาลิต โชติเสน ผู้ออกแบบปกถวาย คุณธนดล มงคลชัย ด.ญ.ญาดาภา ด.ช.กฤช คุณแสงกาศนีย์ คุณยศรินทร์ โชติเสน คุณศิรินทร์ โชติเสน คุณอุ่นเรือน เทียมศักดิ์ เจ้าภาพต้นฉบับและคุณณัฐศักย์ ตันตยานุพนธ์ เจ้าภาพค่าโปรแกรม Adobe Indesign CC และหมึกพิมพ์

และที่สำคัญ คือ พระอาจารย์ภัททันตธัมมานันทมหาเถระ อดีตพระอาจารย์วัดท่ามะโอ พระอาจารย์ภัททันตนันทเถระ พระอาจารย์มหาประวัติ ถาวรจิตฺโต โยมอาจารย์บุญถนอม นพโสภณ คุณโยมพ่อฟัก คุณโยมแม่ปุ่น เข็มสันเทียะ คุณโยมสุวรรณ ตันตระเธียร คุณนวลมณี กาญจนพิบูลย์ คุณเพ็ญศรี บุญญรัตน์ คุณวิไล สีสรรพ์ และผู้มีส่วนช่วยในการจัดทำหนังสือธรรมบทอรรถกถาแปลและสัมพันธ์ ภาค ๖ นี้ ให้สำเร็จลุล่วงทุกท่าน ขออำนาจบุญกุศลที่ได้ร่วมกันทำในครั้งนี้ จงเป็นพลวปัจจัยส่งผลให้ประสบแต่ความสุข ความเจริญ ปราศจากภยันตราย และได้มีปัญญาทั้งโลกิยปัญญาและโลกุตรปัญญาด้วยกันทุกๆ ท่านเทอญ

พระมหาธิติพงศ์ อุตฺตมปญฺโญ

คำชี้แจง
โปรดทำความเข้าใจก่อนใช้หนังสือ

หนังสือธัมมปทัฏฐกถา หรือ ธรรมบทอรรถกถา เป็นหนังสือที่เรียบเรียงโดยมีเค้าเรื่องมาจากพระไตรปิฎก โดยเฉพาะพระคาถา เป็นพระพุทธพจน์ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก เล่มที่ ๒๕ ขุททกนิกาย มีทั้งหมด ๔๒๓ คาถา มี ๒๖ วรรค มี ๓๐๕ เรื่อง ดังนี้

๑.	ยมกวรรค	มี ๑๔ เรื่อง	ธมฺมปทฏฺฐกถา ภาค ๑
๒.	อัปปมาทวรรค	มี ๙ เรื่อง	ธมฺมปทฏฺฐกถา ภาค ๒
๓.	จิตตวรรค	มี ๙ เรื่อง	ธมฺมปทฏฺฐกถา ภาค ๒
๔.	ปุปผวรรค	มี ๑๒ เรื่อง	ธมฺมปทฏฺฐกถา ภาค ๓
๕.	พาลวรรค	มี ๑๕ เรื่อง	ธมฺมปทฏฺฐกถา ภาค ๓
๖.	ปัณฑิตวรรค	มี ๑๑ เรื่อง	ธมฺมปทฏฺฐกถา ภาค ๔
๗.	อรหันตวรรค	มี ๑๐ เรื่อง	ธมฺมปทฏฺฐกถา ภาค ๔
๘.	สหัสสวรรค	มี ๑๔ เรื่อง	ธมฺมปทฏฺฐกถา ภาค ๔
๙.	ปาปวรรค	มี ๑๒ เรื่อง	ธมฺมปทฏฺฐกถา ภาค ๕
๑๐.	ทัณฑวรรค	มี ๑๑ เรื่อง	ธมฺมปทฏฺฐกถา ภาค ๕
๑๑.	ชราวรรค	มี ๙ เรื่อง	ธมฺมปทฏฺฐกถา ภาค ๕
๑๒.	อัตตวรรค	มี ๑๐ เรื่อง	ธมฺมปทฏฺฐกถา ภาค ๖
๑๓.	โลกวรรค	มี ๑๑ เรื่อง	ธมฺมปทฏฺฐกถา ภาค ๖
๑๔.	พุทธวรรค	มี ๙ เรื่อง	ธมฺมปทฏฺฐกถา ภาค ๖
๑๕.	สุขวรรค	มี ๘ เรื่อง	ธมฺมปทฏฺฐกถา ภาค ๖
๑๖.	ปิยวรรค	มี ๙ เรื่อง	ธมฺมปทฏฺฐกถา ภาค ๖
๑๗.	โกธวรรค	มี ๘ เรื่อง	ธมฺมปทฏฺฐกถา ภาค ๖
๑๘.	มลวรรค	มี ๑๒ เรื่อง	ธมฺมปทฏฺฐกถา ภาค ๗
๑๙.	ธัมมัฏฐวรรค	มี ๑๐ เรื่อง	ธมฺมปทฏฺฐกถา ภาค ๗
๒๐.	มัคควรรค	มี ๑๒ เรื่อง	ธมฺมปทฏฺฐกถา ภาค ๗
๒๑.	ปกิณณกวรรค	มี ๙ เรื่อง	ธมฺมปทฏฺฐกถา ภาค ๗
๒๒.	นิรยวรรค	มี ๙ เรื่อง	ธมฺมปทฏฺฐกถา ภาค ๗
๒๓.	นาควรรค	มี ๘ เรื่อง	ธมฺมปทฏฺฐกถา ภาค ๗

๒๔. ตัณหาวรรค มี ๑๒ เรื่อง ธมฺมปทฏฺฐกถา ภาค ๘
๒๕. ภิกขุวรรค มี ๑๒ เรื่อง ธมฺมปทฏฺฐกถา ภาค ๘
๒๖. พราหมณวรรค มี ๔๐ เรื่อง ธมฺมปทฏฺฐกถา ภาค ๘

ธรรมบทอรรถกถา เป็นหนังสือที่แต่งโดยมีการนำตัวละครมาใส่ไว้ มีสถานที่รองรับ เป็นต้น ซึ่งจะแตกต่างจากพระสูตรทั่วๆ ไป ตรงที่พระสูตรจะเน้นเนื้อหาของพระธรรมมาตั้งเป็นชื่อพระสูตร เช่น อาทิตตปริยายสูตร ตรัสแสดงเรื่องกิเลสมี ราคะ โทสะ โมหะเป็นต้น ซึ่งเปรียบเหมือนกับไฟที่เผาไหม้ทำให้ร้อน ส่วนชื่อเรื่องในธรรมบทอรรถกถา จะใช้ชื่อบุคคลที่เป็นตัวเอก มาตั้งเป็นชื่อเรื่องต่างๆ เช่นเรื่องพระจักขุบาลเถระ เรื่องมัฏฐกุณฑลีมาณพ เรื่องพระติสสเถระเป็นต้น และมีเรื่องซ้ำกันอยู่หลายเรื่อง เป็นบุคคลคนเดียวกัน แต่พูดถึงคนละประเด็นกัน พระพุทธองค์ก็ตรัสพระคาถาต่างกันไป ท่านผู้เรียบเรียง คือ พระพุทธโฆสะ ก็แยกเป็นเรื่องใหม่อีกเรื่องหนึ่งต่างหาก

หนังสือ “ธรรมบทอรรถกถาแปลและสัมพันธ์” เล่มนี้ จัดพิมพ์เป็นวรรคละหนึ่งเล่ม แต่ถ้าวรรคไหนมีเนื้อหามาก เช่น ยมกวรรค ก็จะแยกเป็น ๓ เล่ม เนื้อหาทั้งหมดมีประมาณ ๑,๖๐๐ กว่าหน้า ซึ่งหนามากเกินไป จึงควรแยกพิมพ์ เพื่อความสะดวกในการนำไปศึกษา อีกหนึ่งวรรคคือ อัปปมาทวรรค เฉพาะเรื่องแรก คือ เรื่องพระนางสามาวดี ก็มีเนื้อหามาก ก็ควรแยกออกเป็นอีกเล่มต่างหาก และอีกวรรคหนึ่งคือ พราหมณวรรค ก็มีเนื้อหามากเช่นเดียวกัน ก็ควรแยกพิมพ์เป็น ๒ เล่ม ซึ่งคาดว่าถ้าเสร็จทั้งหมด ๘ ภาค จะได้หนังสือจำนวน ๓๐ เล่ม

หนังสือเล่มนี้ ใช้ชื่อว่า “ธรรมบทอรรถกถาแปลและสัมพันธ์” มิได้หมายความว่ามีเพียง ๒ ประเด็น คือการแปลกับการสัมพันธ์เท่านั้น แต่มีเนื้อหาสาระ ๗ ประเด็น ดังนี้คือ

๑. บาลีเดิมที่นำมาจากหนังสือ “ธมฺมปทฏฺฐกถา ภาค ๑ - ๘”
๒. ประโยคบาลีที่ตัดตกแต่ง
๓. แปลยกศัพท์
๔. แปลโดยอรรถ
๕. สัมพันธ์
๖. ศัพท์กิริยาที่น่าสนใจ ที่เป็นกิริยาคุมพากย์ (อาขยาต + กิตก์) และกิริยาในระหว่าง (กิริยากิตก์)
๗. วิเคราะห์คำศัพท์กิตก์ สมาส และตัทธิต

โดยหลักในการแปล สัมพันธ์ แยกธาตุปัจจัยศัพท์กิริยา และวิเคราะห์ศัพท์กิตก์ สมาส และตัทธิต ดังกล่าว นำมาจากหลักไวยากรณ์ในคัมภีร์ปทรูปสิทธิเป็นส่วนใหญ่ นอกจากนี้ ก็มี คัมภีร์ธาตวัตถสังคหปาฐะ คัมภีร์ธัมมปทมหาฏีกา คัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถาคาถาโยชนา เป็นต้น

วัตถุประสงค์ในการจัดทำหนังสือ “ธรรมบทอรรถกถาแปลและสัมพันธ์” มีดังนี้

- เพื่ออนุเคราะห์นักเรียนใหม่ โดยมีประโยคบาลีตัดตกแต่งและแปลยกศัพท์ให้
- เพื่ออนุเคราะห์นักเรียนที่กำลังฝึกแปลโดยอรรถ และฝึกสัมพันธ์
- เพื่ออนุเคราะห์ผู้ศึกษาที่สนใจต้องการทราบเหตุผลในการแปลความหมายของคำศัพท์ โดยมีการแยกธาตุปัจจัยและวิเคราะห์คำศัพท์ต่างๆ ให้

หนังสือ “ธรรมบทอรรถกถาแปลและสัมพันธ์” เล่มนี้ ใช้หลักการแปลและสัมพันธ์ตามคัมภีร์ไวยากรณ์ปทรูปสิทธิ ซึ่งเป็นคัมภีร์ในสายคัมภีร์กัจจายนะ หรือมูลกัจจายน์ ฉะนั้น จะมีอยู่บ้างที่แปลและสัมพันธ์แตกต่างจากที่นิยมในปัจจุบัน แต่ส่วนไหนที่ไม่ขัดกับหลักไวยากรณ์ปทรูปสิทธิ ก็จะแปลและสัมพันธ์ตามนั้น แต่การสัมพันธ์บางประเด็น ก็สามารถเรียกชื่อได้หลายชื่อ เพื่อใช้ในการเปรียบเทียบให้ผู้ศึกษาได้เข้าใจชัดเจนยิ่งขึ้น ก็จะแสดงไว้เพื่อให้เห็นความหลากหลาย เช่นเป็นประธานในประโยคกัตตุวาจก จะเรียกชื่อสัมพันธ์ว่า สยกัตตา บ้าง สุทธกัตตา บ้าง ปกติกัตตา บ้าง อภิหิตกัตตา บ้าง หรือ สัปปธานกัตตา บ้าง เป็นต้น ซึ่งเป็นชื่อสัมพันธ์ของบทที่ทำหน้าที่เป็นประธานในประโยคกัตตุวาจก สามารถเรียกชื่อสัมพันธ์ได้หลายชื่อ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

เรียกชื่อสัมพันธ์ว่า “สยกัตตา” ใช้อธิบายเทียบเคียงกับประโยคเหตุกัตตุวาจก

เช่น	สูโท	โอทนำ	ปจติ.	กัตตุวาจก
	สยกัตตา	อวุตตกัมมะ	อาขยาตบทกัตตุวาจก	

สูโท อ.พ่อครัว **ปจติ** ย่อมหุง **โอทนำ** ซึ่งข้าวสุก ฯ

สามิโก	สูทำ	โอทนำ	ปาเจติ.	เหตุกัตตุวาจก
เหตุกัตตา	การิตกัมมะ	อวุตตกัมมะ	อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก	

สามิโก อ.เจ้านาย **สูทำ** ยังพ่อครัว **ปาเจติ** ย่อมให้หุง **โอทนำ** ซึ่งข้าวสุก ฯ

เรียกชื่อสัมพันธ์ว่า “สุทธกัตตา” ใช้เพื่ออธิบายในกรณีที่กัตตามิใช่บุคคลหรือสัตว์ แต่เป็นวัตถุหรือนามธรรม ซึ่งทำหน้าที่เป็นประธานในประโยคกัตตุวาจก

เช่น สโยโค ชายเต. กัตตุวาจก
สุทธกัตตา อาขยาตบทกัตตุวาจก
สโยโค อ.การประกอบ **ชายเต** ย่อมเกิดขึ้น ฯ

ประโยคนี้ คำว่า “สโยโค” เป็นกัตตา เป็นสักว่ากัตตา แต่ไม่สามารถที่จะทำกิริยาการเกิดได้จริงๆ

เรียกชื่อสัมพันธ์ว่า “ปกติกัตตา” ใช้เทียบในกรณีที่มีวิกติกัตตาอยู่ในประโยค เพื่อแยกให้เห็นอย่างชัดเจนว่า บทไหนเป็นกัตตาเดิม บทไหนเป็นกัตตาที่เปลี่ยนแปลงไปแล้ว

เช่น ทารโก สามเณโร โหติ. กัตตุวาจก
ปกติกัตตา วิกติกัตตา อาขยาตบทกัตตุวาจก
ทารโก อ.เด็กชาย **สามเณโร** เป็นสามเณร **โหติ** ย่อมเป็น ฯ

ตยา อารทฺธวีริเยน ภวิตพฺพ. ภาววาจก
ปกติกัตตา วิกติกัตตา กิตบทภาววาจก
/อนภิหิตกัตตา
ตยา อันท่าน **อารทฺธวีริเยน** เป็นผู้มีความเพียรอันปรารภแล้ว **ภวิตพฺพ** พึงเป็น ฯ

คำว่า “ทารโก” แปลว่าเด็กชาวบ้าน ส่วนคำว่า “สามเณโร” มาบวชเป็นสามเณรในพระพุทธศาสนา เปลี่ยนภาวะจากเด็กสามัญ เป็นนักบวชเณรน้อย และอีกหนึ่งตัวอย่าง คือ “ตยา” เป็นปกติกัตตา ส่วน “อารทฺธวีริเยน” เป็นวิกติกัตตา ท่านคนเดิมอาจจะยังไม่ค่อยขยัน แล้วต่อมาเปลี่ยนเป็นคนขยันในการศึกษาหรือปฏิบัติธรรม เมื่อได้กำลังใจที่ดี

เรียกชื่อสัมพันธ์ว่า “อภิหิตกัตตา” ใช้เทียบเพื่ออธิบายบทกัตตาที่ทำหน้าที่เป็นประธาน กับมิได้ทำหน้าที่เป็นประธานในประโยค โดยประโยคกัตตุวาจก บทกัตตาเรียกว่า “อภิหิตกัตตา” กัตตาที่ถูกกล่าวไปแล้ว ได้แก่กิริยาอาขยาตหรือกิริยากิตก์ที่ทำหน้าที่เป็นกิริยาคุมพากย์เป็นกัตตุเสียเองแล้ว บทนามซึ่งทำหน้าที่เป็นกัตตา ซึ่งตามปกติจะต้องประกอบด้วยตติยาวิภัตติ แต่เมื่อกิริยากล่าวกัตตาไปแล้ว บทนามเองก็ไม่ต้องทำหน้าที่ แต่ให้ลงวิภัตติสำรอง คือปฐมาวิภัตติ เพื่อรักษาบท ในกรณีนี้จะเข้าใจชัดเจนได้ ต้องศึกษากิริยา

อาขยาตหรือกิตก์ และการก ซึ่งอธิบายอรรถของวิภัตตินามต่างๆ จึงจะเข้าใจได้

เช่น สูโท โอทนำ ปจติ. กัตตุวาจก
อภิหิตกัตตา อวุตตกัมมะ อาขยาตบทกัตตุวาจก
สูโท อ.พ่อครัว **ปจติ** ย่อมหุง **โอทนำ** ซึ่งข้าวสุก ฯ

สูเทน โอทโน ปจียเต. กัมมวาจก
อนภิหิตกัตตา วุตตกัมมะ อาขยาตบทกัมมวาจก
โอทโน อ.ข้าวสุก **สูเทน** อันพ่อครัว **ปจียเต** ย่อมหุง ฯ

สามิโก สูทำ โอทนำ ปาเจติ. เหตุกัตตุวาจก
เหตุกัตตา การิตกัมมะ อวุตตกัมมะ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก
สามิโก อ.เจ้านาย **สูทำ** ยังพ่อครัว **ปาเจติ** ย่อมให้หุง **โอทนำ** ซึ่งข้าวสุก ฯ

สามิเกน สูโท โอทนำ ปาจียเต. เหตุกัมมวาจก
อนภิหิตกัตตา วุตตกัมมะ อวุตตกัมมะ อาขยาตบทเหตุกัมมวาจก
สูโท อ.พ่อครัว **สามิเกน** อันเจ้านาย **ปาจียเต** ย่อมให้หุง **โอทนำ** ซึ่งข้าวสุก ฯ

มยา อปฺปมาเทน ภวิตพฺพำ. ภาววาจก
อนภิหิตกัตตา วิกติกัตตา กิตบทภาววาจก
/ปกติกัตตา
มยา อันข้าพเจ้า **อปฺปมาเทน** เป็นผู้ไม่ประมาท **ภวิตพฺพำ** พึงเป็น ฯ

ส่วนเรียกชื่อสัมพันธ์ว่า “สัปปธานกัตตา” กัตตาที่มีตัวเองเป็นใหญ่เป็นประธาน ใช้เทียบกับประโยคเหตุกัตตุวาจก ที่มีบุคคลอื่นเป็นใหญ่ เป็นผู้สั่ง บังคม หรือขอร้องให้ทำ

เช่น สตฺถา ธมฺมำ เทเสติ. กัตตุวาจก
สัปปธานกัตตา อวุตตกัมมะ อาขยาตบทกัตตุวาจก
สตฺถา อ.พระศาสดา **เทเสติ** ย่อมทรงแสดง **ธมฺมำ** ซึ่งธรรม ฯ

ภิกฺขู สตฺถารำ ธมฺมำ เทสาเปติ. เหตุกัตตุวาจก
เหตุกัตตา การิตกัมมะ อวุตตกัมมะ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก
ภิกฺขู อ.ภิกษุ ท. **สตฺถารำ** ทูลยังพระศาสดา **เทสาเปติ** ย่อมให้ทรงแสดง **ธมฺมำ** ซึ่งธรรม ฯ

บท ๔ ที่ใช้ในพระบาลี อรรถกถา และ ฎีกา

บทที่ใช้ในภาษาบาลีมี ๔ บท คือ นามบท นิบาตบท อุปสัคบท และอาขยาตบท ซึ่งในประโยคหนึ่งๆ จะเป็นประโยคที่ยาวหรือสั้นก็ตาม เมื่อสรุปแล้วจะมีเพียง ๔ บทดังกล่าวนี้เท่านั้น ดังนี้

๑. **นามบท** เป็นบทที่สร้างมาจากกิตก์ (ธาตุกับปัจจัย) นำบทที่ลงวิภัตตินามตั้งแต่สองบทขึ้นไปมาย่อเป็นบทเดียวกัน ซึ่งเรียกว่า “สมาส” (บทกับบท) และนำบทที่ลงวิภัตตินามมาย่อกับปัจจัย มาแทนศัพท์ที่ถูกลบทิ้งไป เรียกว่า “ตัทธิต” (บทกับปัจจัย) เมื่อสร้างคำศัพท์ตามขั้นตอนของแต่ละกัณฑ์เสร็จแล้ว นำมากระจายตามวิภัตตินามในนามกัณฑ์ และแสดงอรรถของวิภัตตินามในอรรถต่างๆ มีอรรถกรรมเป็นต้น ซึ่งแสดงไว้ในการกกัณฑ์

๒. **นิบาตบท** เป็นนิบาตโดดๆ ไม่ผ่านการสร้างคำศัพท์ กับนิบาตที่ผ่านการสร้างคำมาจากสมาส ตัทธิต และกิตก์ ซึ่งในไวยากรณ์คัมภีร์ปทรูปสิทธิประมวลไว้ในนามกัณฑ์

๓. **อุปสัคบท** บทนี้โดยมากแล้ว จะประกอบกับบทที่เป็นกิริยาบ้าง นามบ้าง ส่วนที่แยกอยู่เพียงลำพัง มีใช้ไม่มากนัก อุปสัคบทนี้ท่านแสดงไว้ในนามกัณฑ์เช่นกัน ส่วนชื่อสัมพันธ์ของอุปสัคที่แยกอยู่เป็นเอกเทศ มีแสดงไว้ในการกกัณฑ์ที่เกี่ยวกับ “กัมมัปปวจนียะ”

๔. **อาขยาตบท** เป็นบทกิริยา ซึ่งทำหน้าที่เป็นกิริยาคุมพากย์ ส่วนใหญ่จะอยู่ท้ายประโยค คือที่จะระบุว่าประโยคนี้เป็นประโยคอะไร กัตตุวาจก หรือกัมมวาจกเป็นต้น แสดงไว้ในอาขยาตกัณฑ์

แหล่งที่มาของชื่อสัมพันธ์

สำหรับชื่อที่นำมาใช้เรียกชื่อสัมพันธ์ในหนังสือ “ธรรมบทอรรถกถาแปลและสัมพันธ์” เล่มนี้ นำมาจากไวยากรณ์คัมภีร์ปทรูปสิทธิโดยมาก แต่ก็มีอยู่บ้างที่นำมาจากคัมภีร์อื่นๆ เนื่องจากคัมภีร์ปทรูปสิทธิ เป็นคัมภีร์ไวยากรณ์ใหญ่ ขนาดปานกลาง ฉะนั้น หลักการบางอย่างอาจจะขาดตกบกพร่องไปบ้าง จึงจำเป็นที่จะต้องนำมาจากแหล่งอื่นๆ เพื่อเติมเต็มให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น โดยชื่อเรียกสัมพันธ์นำมาจากกัณฑ์ต่างๆ ในคัมภีร์ปทรูปสิทธิ ดังนี้

๑. นิบาต ชื่อสัมพันธ์ของนิบาตบท นำมาจากนามกัณฑ์

๒. นาม ชื่อสัมพันธ์ของนามบท นำมาจากการกกัณฑ์

๓. กิริยาอาขยาต ชื่อสัมพันธ์ของอาขยาตบท นำมาจากอาขยาตกัณฑ์

๔. กิริยากิตก์ กลุ่มกิริยากิตก์ ไม่ว่าจะเป็นกิริยาคุมพากย์ หรือกิริยาในระหว่างก็ดี

นำมาจากกิพพิธานกัณฑ์ ส่วนที่เป็นนามกิตก์ จะใช้หลักสัมพันธ์ในการกกัณฑ์

ชื่อสัมพันธ์ที่แตกต่างมีบ้าง

บาลีสนามหลวง	ปทรูปสิทธิ
สยกัตตา	สุทธกัตตา, ปกติกัตตา, อภิหิตกัตตา, สัปปธานกัตตา, สยกัตตา
ภินนาธาระ สัตตมีวิภัตติที่สัมพันธ์เข้ากับนาม	อาธาระทั้ง ๔ ประเภท เช่น วิสยาธาระ
อาธาระ นิบาตที่ใช้ในอรรถสัตตมีวิภัตติ	อาธาระทั้ง ๔ ประเภท เช่น วิสยาธาระ
อวุตตกัมมะ แปลว่า “ซึ่ง...”	สัมปาปุณียกัมมะ กรรมที่ถูกถึงหรือถูกบรรลุ แปลว่า “ซึ่ง...” หรือ “สู่...”

ศัพท์ที่แปลและสัมพันธ์ต่างกัน

ในที่ประกอบด้วย สห, สทฺธึ, สมๆ, นานา, วินา, อลๆ และกึศัพท์ เป็นต้น ลงตติยาวิภัตติด้วยสูตรว่า “สหาทิโยเค จ” (สูตรที่ ๒๙๖)

เช่น กึ เม **ฆราวาเสน.**

กึ (ปโยชนๆ) อ.ประโยชน์อะไร **ฆราวาเสน** ด้วยการอยู่ในเรือน **เม** แก่เรา ฯ

กึ วิเสสนะของ ปโยชนๆ ลิงคัตถะ เม สัมปทานใน ปโยชนๆ ฆราวาเสน ตติยาวิเสสนะใน ปโยชนๆ ฯ

อลๆ เต อิธ **วาเสน.**

อลๆ อ.พอละ **วาเสน** ด้วยการอยู่ **อิธ (ฐาเน)** ในที่นี้ **เต** แก่ท่าน ฯ

อลๆ ปฏิเสธลิงคัตถะ เต สัมปทานใน อลๆ อิธ วิเสสนะของ ฐาเนๆ วิสยาธาระใน วาเสนๆ ตติยาวิเสสนะใน อลๆ ฯ

ในที่ประกอบด้วย อลๆ และกึศัพท์ ในอรรถปฏิเสธ ลงจตุตถีวิภัตติ ด้วยสูตรว่า “สิลาฆ-หนุฏาสปธารปิหทุหิสุโสสูยราธิกฺขปจฺจาสุณอนุปติคิณปุพฺพกตฺตาโรจนตฺถตฺถทตฺถตุมตฺถาล-มตฺถมญฺญานาทรปฺปาณินิ คตฺยตฺถกมฺมนิ อาสีสตฺถสมฺมุติภิยฺยสตฺตมฺยตฺเถสุ จ” (สูตรที่ ๓๐๓)

เช่น กึ **เม** ฆราวาเสน.

กึ (ปโยชนํ) อ.ประโยชน์อะไร **ฆราวาเสน** ด้วยการอยู่ในเรือน **เม** แก่เรา ฯ

กึ วิเสสนะของ ปโยชนํๆ ลิงคัตถะ เม สัมปทานใน ปโยชนํ ฆราวาเสน ตติยาวิเสสนะใน ปโยชนํ ฯ

อลํ **เต** อิธ วาเสน.

อลํ อ.พอละ **วาเสน** ด้วยการอยู่ **อิธ (ฐาเน)** ในที่นี้ **เต** แก่ท่าน ฯ

อลํ ปฏิเสธลิงคัตถะ เต สัมปทานใน อลํ อิธ วิเสสนะของ ฐาเนๆ วิสยาธาระใน วาเสนๆ ตติยาวิเสสนะใน อลํ ฯ

ในที่ประกอบด้วย รุชธาตุ เรียกหาบทนามที่ประกอบด้วยฉัฏฐีวิภัตติ สูตรว่า “ยสฺส วา ปริคฺคโห ตํ สามี” (สูตรที่ ๓๑๖ หน้า ๑๕๑)

เช่น ตสฺส **โรโค** อุปฺปชฺชติ.

โรโค อ.โรค **ตสฺส (ปุคฺคลสฺส)** ของบุคคลนั้น **อุปฺปชฺชติ** ย่อมเกิดขึ้น ฯ

โรโค สุทธกัตตาใน อุปฺปชฺชติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตสฺส วิเสสนะของ ปุคฺคลสฺสๆ สามีสัมพันธะใน โรโค ฯ

ในที่ประกอบด้วย วสธาตุ ที่มี อุปอุปสัคเป็นต้นเป็นบทหน้า ลงทุติยาวิภัตติในอรรถสัตตมีวิภัตติ ด้วยสูตรว่า “ตติยาสตฺตมีนญฺจ” (สูตรที่ ๒๙๐ หน้า ๑๓๐-๑)

เช่น **อคารํ** อชฺฌาวสติ.

(ปุคฺคโล) อ.บุคคล **อชฺฌาวสติ** ย่อมอยู่ **อคารํ** ในเรือน ฯ

ปุคฺคโล สุทธกัตตาใน อชฺฌาวสติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อคารํ ทุติยาวิสยาธาระใน อชฺฌาวสติ ฯ

ปถวึ อธิเสสฺสติ

(ปุคฺคโล) อ.บุคคล **อธิเสสฺสติ** จักนอนทับ **ปถวึ** บนแผ่นดิน ฯ

ปุคฺคโล สุทธกัตตาใน อธิเสสฺสติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปถวึ ทุติยาวิสยาธาระใน อธิเสสฺสติ ฯ

ในที่ประกอบด้วยศัพท์ที่แสดงกาลเวลา จะใช้วิภัตติอยู่ ๓ วิภัตติ คือ ทุติยา, ตติยา และสัตตมีวิภัตติ ลงทุติยาในอรรถสัตตมี ด้วยสูตรว่า “ตติยาสตฺตมีนญฺจ” (สูตรที่ ๒๙๐ หน้า ๑๓๐) เช่น เอกํ **สมยํ** ภควา ...

เอกं สมยं ในสมัยหนึ่ง **ภควา** อ.พระผู้มีพระภาค **...** ฯ

เอกं วิเสสนะของ สมยं ๆ ทุติยากาลสัตตมี ภควา สุทธกัตตา...ฯ

ลงตติยาในอรรถสัตตมี หลังศัพท์ที่กล่าวกาลเวลา ระยะทาง ทิศ และสถานที่เป็นต้น ด้วยสูตรว่า “สตฺตมฺยตฺเถ จ” (สูตรที่ ๒๙๘ หน้า ๑๓๕)

เช่น เตน **สมเยน**...

เตน สมเยน ในสมัยนั้น ... ฯ

เตน วิเสสนะของ สมเยน ๆ ตติยากาลสัตตมี... ฯ

เยน ภควา, **เตนุ**ปสงฺกมิ.

ภควา อ.พระผู้มีพระภาค **(วิหรติ)** ย่อมประทับอยู่ **เยน (ทิสาภาเคน)** ในส่วนแห่งทิศใด, **(ปุคฺคโล)** อ.บุคคล **อุปสงฺกมิ** เข้าไปเฝ้าแล้ว **เตน (ทิสาภาเคน)** ในส่วนแห่งทิศนั้น ฯ

ภควา สุทธกัตตาใน วิหรติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เยน วิเสสนะของ ทิสาภาเคน ๆ ตติยาวิสยาธาระใน วิหรติ, ปุคฺคโล สุทธกัตตาใน อุปสงฺกมิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เตน วิเสสนะของ ทิสาภาเคน ๆ ตติยาวิสยาธาระใน อุปสงฺกมิ ฯ

ในที่ประกอบด้วยศัพท์ที่มีอรรถว่าเสื่อมและกลัว ลงฉัฏฐีในอรรถปัญจมี ด้วยสูตรว่า “ทุติยาปญฺจมีนญฺจ” (สูตรที่ ๓๑๘ หน้า ๑๕๒) บาลีสนามหลวง จะแปลว่า “ต่อ” สัมพันธ์ว่า “สัมปทาน” แต่ในหนังสือเล่มนี้ จะแปลและสัมพันธ์ตามคัมภีร์ปทรูปสิทธิ

เช่น สพฺเพ ตสนฺติ **ทณฺฑสฺส.**

(สตฺตา) อ.สัตว์ ท. **สพฺเพ** ทั้งปวง **ตสนฺติ** ย่อมสะดุ้ง **ทณฺฑสฺส** แต่อาชญาฯ

สพฺเพ วิเสสนะของ สตฺตา ๆ สุทธกัตตาใน ตสนฺติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ทณฺฑสฺส ๆ ฉัฏฐีอปาทานใน ตสนฺติ ฯ

สพฺเพ ภายนฺติ **มจฺจุโน.**

(สตฺตา) อ.สัตว์ ท. **สพฺเพ** ทั้งปวง **ภายนฺติ** ย่อมกลัว **มจฺจุโน** แต่ความตายฯ

สพฺเพ วิเสสนะของ สตฺตา ๆ สุทธกัตตาใน ภายนฺติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก มจฺจุสฺส ๆ ฉัฏฐีอปาทานใน ภายนฺติ ฯ

ตุนาทิปัจจัย ได้แก่ปัจจัย ๓ ตัว คือ ตุน, ตฺวา และ ตฺวานปัจจัย มีฐานะ ๕ อย่าง ในฐานะ

ที่ ๔ มีชื่อเรียกได้ ๒ คือ ลักขณัตถะ กับ ปริโยสานกาลกิริยา ในหนังสือ “ธรรมบทอรรถกถาแปลและสัมพันธ์” เล่มนี้ จะเลือกใช้ชื่อสัมพันธ์ว่า “ลักขณัตถะ” เพื่อแสดงความหมายของชื่อสัมพันธ์ในอีกแง่มุมหนึ่ง

เช่น ตำขเณน อาคนฺตฺวา จกฺขุปาลำ อุปาคมิ. **อุปคนฺตฺวา** จ ปน เถรสฺสาวิทูเร ปทสทฺทำ อกาสิ. (๑/๑/๑๖)

(โส สกฺโก) อ.ท้าวสักกะนั้น **อาคนฺตฺวา** เสด็จมาแล้ว **ตำขเณน** ในขณะนั้น **อุปาคมิ** ได้เสด็จเข้าไปหาแล้ว **จกฺขุปาลำ** ซึ่งพระจักขุบาล, **จ ปน** ก็แล **(โส สกฺโก)** อ.ท้าวสักกะนั้น **อุปคนฺตฺวา** ครั้นเสด็จเข้าไปหาแล้ว **อกาสิ** ได้กระทำแล้ว **ปทสทฺทำ** ซึ่งเสียงแห่งเท้า **อวิทูเร** ในที่ไม่ไกล **เถรสฺส** แห่งพระเถระ ฯ

โส วิเสสนะของ สกฺโกๆ สุทธกัตตาใน อุปาคมิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตำขเณน ตติยากาลสัตตมีใน อาคนฺตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อุปาคมิ จกฺขุปาลำ สัมปาปุณียกัมมะใน อุปาคมิ, จ ปน นิปาตสมุหะ โส วิเสสนะของ สกฺโกๆ สุทธกัตตาใน อกาสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อุปคนฺตฺวา ลักขณัตถะ (ปริโยสานกาลกิริยา) เถรสฺส สามีสัมพันธะใน อวิทูเรๆ วิสยาธาระใน อกาสิ ปทสทฺทำ อวุตตกัมมะใน อกาสิ ฯ

นิบาต ๕ บท คือ **สยำ, สามำ, สำ, สมฺมา** และ **กินฺติ** ใช้ในอรรถตติยาวิภัตติ (ปทรูปสิทธิ หน้า ๑๒๒) ในกรณีของ “สยำ” บาลีสนามหลวง นิยมแปลว่า “เอง” เรียกชื่อสัมพันธ์ว่า “กิริยาวิเสสนะ” ส่วนในหนังสือเล่มนี้ จะแปลว่า “ด้วย...” เรียกชื่อสัมพันธ์ว่า “กรณะ” โดยมาก หรือแปลและสัมพันธ์ตามหน้าที่ในประโยคนั้นๆ

กฺขตฺตุปัจจัย เป็นปัจจัยในอัพยยตัทธิต ลงในอรรถการจำแนกสังขยา (สงฺขฺยาวิภาค, ปทรูปสิทธิ หน้า ๑๒๓) บาลีสนามหลวง นิยมแปลในอรรถของทุติยาวิภัตติว่า “สิ้น...” เรียกชื่อสัมพันธ์ว่า “อัจจันตสังโยคะ” ส่วนในหนังสือเล่มนี้ จะแปลไม่ออกสำเนียงอายตนิบาตของวิภัตติใดๆ เลย เรียกชื่อสัมพันธ์ว่า “กิริยาวิเสสนะ”

เช่น **ติกฺขตฺตุ**ำ ปทกฺขิณำ กตฺวา...

กตฺวา กระทำแล้ว **ปทกฺขิณำ** ซึ่งการประทักษิณ **ติกฺขตฺตุ**ำ สามครั้ง ...

ติกฺขตฺตุำ กิริยาวิเสสนะใน กตฺวา ปทกฺขิณำ อวุตตกัมมะใน กตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยา ...

“จิรสฺเสว” เป็นฉัฏฐีวิภัตติ แต่ใช้ในอรรถตติยา แปลว่า “โดยกาลนานนั่นเทียว”

สัมพันธ์ว่า “ฉัฏฐีตติยาวิเสสนะ” บาลีสนามหลวง แปลว่า “ต่อกาลนานนั่นเทียว” สัมพันธ์เป็น “สัมปทาน”

เช่น โส เอวํ อปฺปมตฺโต วิหรนฺโต นจิรสฺเสว สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปาปุณิ. (๒/๖/๙๓)

โส (ภิกฺขุ) อ.ภิกษุนั้น **อปฺปมตฺโต** ไม่ประมาทแล้ว **เอวํ** อย่างนี้ **วิหรนฺโต** อยู่อยู่ **ปาปุณิ** บรรลุแล้ว **อรหตฺตํ** ซึ่งความเป็นแห่งพระอรหันต์ **สห** กับ **ปฏิสมฺภิทาหิ** ด้วยปฏิสัมภิทา ท. **นจิรสฺเสว** โดยกาลไม่นานนั่นเทียว ฯ

โส วิเสสนะของ ภิกฺขุ ๆ สุทธกัตตาใน ปาปุณิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวํ กิริยาวิเสสนะใน อปฺปมตฺโต ๆ วิเสสนะของ ภิกฺขุ วิหรนฺโต อัพภันตรกิริยาของ ภิกฺขุ นจิรสฺเสว ฉัฏฐีตติยาวิเสสนะใน ปาปุณิ สหศัพท์ ทัพพสมวายะใน อรหตฺตํ ปฏิสมฺภิทาหิ สหัตถตติยา เข้ากับ สห อรหตฺตํ สัมปาปุณียกัมมะใน ปาปุณิ ฯ

บทที่ลง **โต**ปัจจัย ลงได้ ๓ วิภัตติ คือ ตติยา, ปัญจมี และสัตตมีวิภัตติ (ปทรูปสิทธิ หน้า ๑๑๑-๓ วิภตฺติปปฺจยวิธาน และหน้า ๑๒๒ เนปาติกปท) บาลีสนามหลวง จะใช้ ๒ อรรถ คือ ตติยา กับ ปัญจมี เช่นคำว่า “ปุรโต” จะแปลว่า “ข้างหน้า” หรือ “ข้าพระพักตร์” เรียกชื่อสัมพันธ์ว่า “ตติยาวิเสสนะ” แต่ในหนังสือเล่มนี้ จะใช้ในอรรถสัตตมีวิภัตติ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

เช่น **อนิจฺจโต** สมฺมสติ. (โตปัจจัยลงในอรรถตติยาวิภัตติ)

(ปุคฺคโล) อ.บุคคล **สมฺมสติ** ย่อมพิจารณา **อนิจฺจโต** โดยความเป็นสภาพไม่เที่ยง ฯ

ปุคฺคโล สุทธกัตตาใน สมฺมสติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อนิจฺจโต ตติยาวิเสสนะใน สมฺมสติ ฯ

อคฺคิโต ภยํ อคฺคิภยํ. (โตปัจจัยลงในอรรถปัญจมีวิภัตติ)

ภยํ อ.ภัย **อคฺคิโต** จากไฟ **อคฺคิภยํ** ชื่อว่าอคฺคิภย.

อคฺคิโต อปาทานใน ภยํ ๆ ลิงคัตถะ อคฺคิภยํ สัญญาวิเสสนะของ อคฺคิโต ภยํ ฯ

ปุรโต อฏฺฐาสิ. (โตปัจจัยลงในอรรถสัตตมีวิภัตติ)

(ปุคฺคโล) อ.บุคคล **อฏฺฐาสิ** ได้ยืนแล้ว **ปุรโต** ในที่ข้างหน้า ฯ

ปุคฺคโล สุทธกัตตาใน อฏฺฐาสิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปุรโต วิสยาธาระใน อฏฺฐาสิ ฯ

สห สทฺธึ มีการรวบ ๓ อย่าง

สห และ**สทฺธึ**ศัพท์ เป็นศัพท์นิบาต แปลว่า **"กับ"** มีอรรถว่า "สมกฺริยา" การกระทำพร้อมกัน ใช้รวบรวมกิริยา เรียกว่า **"กิริยาสมวายะ"** ใช้รวบรวมคุณนาม เรียกว่า **"คุณ-สมวายะ"** ใช้รวบรวมสุทธนาม เรียกว่า **"ทัพพสมวายะ"**

ส่วนนามที่จะสัมพันธ์เข้ากับ สห หรือ สทฺธึศัพท์ ต้องประกอบด้วยตติยาวิภัตติเท่านั้น เรียกว่า **"สหัตถตติยา"** ลงด้วยสูตรว่า "สหาทิโยเค จ" (สูตรที่ ๒๙๖)

เช่น สรีรํปิ อตฺตนา สทฺธึ น คจฺฉติ. (๑/๑/๖)

สรีรัปิ แม้ อ.สรีระ **น คจฺฉติ** ย่อมไม่ไป **สทฺธึ** กับ **อตฺตนา** ด้วยตน ฯ

อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ สรีรํ ๆ สุทธกัตตาใน คจฺฉติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อตฺตนา สหัตถตติยาเข้ากับ สทฺธึ ๆ ศัพท์ กิริยาสมวายะใน คจฺฉติ นศัพท์ ปฏิเสธใน คจฺฉติ ฯ

เช่น ปุตฺเตน สห ถูโล. (รูปสิทธิ.สูตรที่ ๒๙๖ หน้า ๑๘๐)

(ปิตา) ปุตฺเตน สห ถูโล (โหติ).

(ปิตา) อ.บิดา **ถูโล** เป็นผู้อ้วน **สห** กับ **ปุตฺเตน** ด้วยบุตร **(โหติ)** ย่อมเป็นฯ

ปิตา สุทธกัตตาใน โหติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปุตฺเตน สหัตถตติยาเข้ากับ สห ๆ ศัพท์ คุณสมวายะใน ถูโล ๆ วิกติกัตตาใน โหติ ฯ

เช่น มยํ ภนฺเต วิสุ๎ วิสุ๎ รกฺขณตฺถาย ติสรเณน สห ปญฺจ สีลานิ ยาจาม.

ภนฺเต ข้าแต่ท่านผู้เจริญ **มยํ** อ.ข้าพเจ้า ท. **ยาจาม** ย่อมขอ **สีลานิ** ซึ่งศีล ท. **ปญฺจ** ห้า **สห** กับ **ติสรเณน** ด้วยสรณะสาม **รกฺขณตฺถาย** เพื่อประโยชน์แก่การรักษา **วิสุ๎ วิสุ๎** เฉพาะข้อ ๆ ฯ

ภนฺเต อาลปนะ มยํ สุทธกัตตาใน ยาจาม ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก วิสุ๎ วิสุ๎ กิริยาวิเสสนะใน รกฺขณตฺถาย ๆ สัมปทานใน ยาจาม ติสรเณน สหัตถตติยา เข้ากับ สห ๆ ศัพท์ ทัพพสมวายะใน สีลานิ ปญฺจ วิเสสนะของ สีลานิ ๆ อวุตตกัมมะใน ยาจาม ฯ

ส่วนบาลีสนามหลวง ใช้ ๒ ประการ คือ กิริยาสมวายะ และ ทัพพสมวายะ ถ้าเป็นคุณศัพท์ ก็สัมพันธ์เป็นทัพพสมวายะ

บทที่ประกอบด้วย ตปัจจย

ธาตุที่ลง ตปัจจัย รูปสำเร็จเป็นนามก็มี เป็นกิริยาก็มี เช่น “พุทฺโธ, วาโต” เป็นต้น รูปสำเร็จเป็นนาม “คโต, กโต” เป็นต้น รูปสำเร็จเป็นกิริยา สำหรับ ตปัจจัยที่ลงมาแล้ว รูปสำเร็จเป็นสาธนะ มี ๔ สาธนะ ดังนี้

(๑) **กัตตุสาธนะ** เช่น อคจฺฉีติ คโต. (คมุ คติมฺหิ ในการไป + ต) ได้ไปแล้ว เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าคต. (ผู้ไปแล้ว)

(๒) **กัมมสาธนะ** เช่น อลภียิตฺถาติ ลทฺโธ. (ลภ ลาเภ ในการได้ + ต) ได้ถูกได้แล้ว เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าลทฺธ. (ถูกได้แล้ว, อันเขาได้แล้ว, เป็นที่อันเขาได้แล้ว)

(๓) **ภาวสาธนะ** เช่น คายนํ คีตํ. (คี สทฺเท ในการกระทำเสียง + ต) การขับร้อง ชื่อว่าคีต. (การขับร้อง)

(๔) **อธิกรณสาธนะ** เช่น อฏฺฐาสิ เอตฺถาติ จิตฺ, ฐานํ. (ฐา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + ต) ได้ยืนแล้ว ในที่นี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าจิต. (ที่เป็นที่ยืน,ที่เป็นที่ตั้ง)

มีข้อสังเกตของบทที่ลง ตปัจจัย เฉพาะรูปสำเร็จที่เป็นอธิกรณสาธนะ จะมีศัพท์เหล่านี้ คือ ฐาน, กาล, สมย, ทิวส และ มคฺคศัพท์เป็นต้น ซึ่งเกี่ยวกับกาลเวลาและสถานที่ ปรากฏอยู่ต่อท้ายศัพท์ และเข้าสมาส จะเป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส

ส่วนที่นิยมแปลกันทั่วไปในปัจจุบัน มักจะวิเคราะห์เป็นกัตตุสาธนะหรือกัมมสาธนะ และเมื่อเข้าสมาส จะเป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาสทั้งหมด ฉะนั้น ในหนังสือเล่มนี้ จะวิเคราะห์ แปล และสัมพันธ์ตามหลักไวยากรณ์คัมภีร์ปทรูปสิทธิดังกล่าว

เช่น อถายสฺมา มหาโมคฺคลฺลาโน **ปพฺพชิตทิวสโต** สตฺตเม ทิวเส มคธรฏฺเฐ กลฺลวาลคามกํ อุปนิสฺสาย วิหรนฺโต, ถีนมิทฺเธ โอกฺกมนฺเต, สตฺถารา สํเวชิโต ถีนมิทฺธํ วิโนเทตฺวา ตถาคเตน ทินฺนํ ธาตุกมฺมฏฺฐานํ สุณนฺโตว อุปริมคฺคตฺตยกิจฺจํ นิฏฺฐาเปตฺวา สาวกปารมีญาณสฺส มตฺถกํ ปตฺโต. (๑/๘/๘๖-๗)

อถ ครั้งนั้น **มหาโมคฺคลฺลาโน** อ.พระมหาโมคคัลลานะ **อายสฺมา** ผู้มีอายุ **อุปนิสฺสาย** เข้าไปอาศัยแล้ว **กลฺลวาลคามกํ** ซึ่งหมู่บ้านชื่อว่ากัลลวาละ **มคธรฏฺเฐ** ในแคว้นมคธ **ทิวเส** ในวัน **สตฺตเม** ที่เจ็ด **ปพฺพชิตทิวสโต** แต่วันเป็นที่บวชแล้ว **วิหรนฺโต** อยู่อยู่, **ถีนมิทฺเธ** ครั้นเมื่อถีนะและมิทธะ **โอกฺกมนฺเต** ก้าวลงอยู่, **สตฺถารา สํเวชิโต** ผู้อันพระศาสดา ทรงให้สังเวชแล้ว **วิโนเทตฺวา** บรรเทาแล้ว **ถีนมทิทฺธํ** ซึ่งถีนะและมิทธะ **สุณนฺโตว** ฟังอยู่เทียว **ธาตุกมฺมฏฺฐานํ** ซึ่งธาตุกรรมฐาน **ตถาคเตน ทินฺนํ**

อัน- อันพระตถาคต -ประทานแล้ว **อุปริมคฺคตฺตยกิจฺจํ** ยังกิจแห่งหมวดสามแห่งมรรคในเบื้องบน **นิฏฺฐาเปตฺวา** ให้สำเร็จแล้ว **ปตฺโต** ถึงแล้ว **มตฺถกํ** ซึ่งที่สุด **สาวกปารมีญาณสฺส** แห่งสาวกบารมีญาณ ฯ

อถ กาลกสัตตมี อายสฺมา วิเสสนะของ มหาโมคฺคลฺลาโนฯ สุทธกัตตาในปตฺโตฯ กิตบทกัตตุวาจก ปพฺพชิตทิวสโต อปาทานใน สตฺตเม ทิวเส สตฺตเม วิเสสนะของทิวเสฯ กาลสัตตมีใน อุปนิสฺสาย มคธรฏฺเฐ วิสยาธาระใน กลฺลวาลคามกํฯ อวุตตกัมมะในอุปนิสฺสายฯ สมานกาลกิริยาใน วิหรนฺโตฯ อัพภันตรกิริยาของ มหาโมคฺคลฺลาโน, ถีนมิทฺเธ ลักขณะใน โอกฺกนฺเตฯ ลักขณกิริยา, สตฺถารา อนภิหิตกัตตาใน สำเวชิโตฯ วิเสสนะของมหาโมคฺคลฺลาโน ถีนมิทฺธํ อวุตตกัมมะใน วิโนเทตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน สุณนฺโต ตถาคเตนอนภิหิตกัตตาใน ทินฺนำฯ วิเสสนะของ ธาตุกมฺมฏฺฐานำฯ อวุตตกัมมะใน สุณนฺโต เอวศัพท์อวธารณะเข้ากับ สุณนฺโตฯ อัพภันตรกิริยาของ มหาโมคฺคลฺลาโน อุปริมคฺคตฺตยกิจฺจำการิตกัมมะใน นิฏฺฐาเปตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน ปตฺโต สาวกปารมีญาณสฺส สามีสัมพันธะในมตฺถกำฯ สัมปาปุณียกัมมะใน ปตฺโต ฯ

อาธาระ ๔

บาลีสนามหลวง	**ปทรูปสิทธิ**
วิสยาธาร	เวสยิกาธาร
อุปสิเลสิกาธาร	โอปสิเลสิกาธาร
สมีปาธาร	สามีปิกาธาร
พฺยาปิกาธาร	พฺยาปิกาธาร

ตามคัมภีร์ปทรูปสิทธิ มีการลง ณิกปัจจัยท้ายศัพท์นามทุกศัพท์ แล้วลบ ณฺอนุพันธ์เมื่อลบแล้ว เป็นเหตุให้มีการวุทธิต้นศัพท์ ยกเว้น “พฺยาปิกาธาร” เพราะที่ “พฺ” ไม่มีสระ จึงไม่สามารถที่จะวุทธิได้ แต่ตามศัพท์ในบาลีสนามหลวง มีการลง ณิกปัจจัยท้ายศัพท์ เพียง ๒ ศัพท์ คือ อุปสิเลสิกาธาร และ พฺยาปิกาธาร และไม่มีการวุทธิหลังจากลบ ณฺอนุพันธ์ทิ้งไปแล้ว สำหรับในหนังสือเล่มนี้ จะใช้ชื่อสัมพันธ์ตามบาลีสนามหลวง เพื่อความสะดวก

หลักการแปลและสัมพันธ์

ประโยคอนาทร – กับหลักของ ทา ธาตุ

"อนาทร" แปลว่า ไม่เอื้อเฟื้อ ถ้ามีข้อความที่ไม่เอื้อเฟื้อต่ออีกฝ่ายหนึ่ง จะสังเกตได้ เช่นมีการร้องไห้ หรือเสียใจเป็นต้น จะเป็นประโยคอนาทร จะใช้อยู่ ๒ วิภัตติ คือ ฉัฏฐี กับ สัตตมี แต่โดยมากมักจะเป็นฉัฏฐีวิภัตติ

เช่น ตสฺส กนฺทนฺตสฺเสว, พหิ นิกฺขมิ. (๑/๓/๓๘)

ตสฺส (เทวลสฺส) เมื่อดาบสชื่อว่าเทวละนั้น **กนฺทนฺตสฺส เอว** คร่ำครวญอยู่นั่นเทียว, **(นารโท)** อ.ดาบสชื่อว่านารทะ **นิกฺขมิ** ออกไปแล้ว **พหิ** ในภายนอก ฯ

ตสฺส วิเสสนะของ เทวลสฺสฯ อนาทรใน กนฺทนฺตสฺสฯ อนาทรกิริยา เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ กนฺทนฺตสฺส, นารโท สุทธกัตตาใน นิกฺขมิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก พหิ วิสยาธาระใน นิกฺขมิ ฯ

ส่วนหลักของ ทาธาตุ จะเรียกหาอยู่ ๒ อย่าง คือ กรรม และ สัมปทาน จะขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่งมิได้ ถ้าขาดไป กิริยาการให้ก็จะไม่สำเร็จ เช่นมีกรรม คือสิ่งของวัตถุทานที่จะให้ แต่ขาดผู้รับ (สัมปทาน) กิริยาการให้ก็ไม่สำเร็จ หรือมีผู้รับ (สัมปทาน) แต่กรรม คือสิ่งของวัตถุทานที่จะให้ไม่มี กิริยาการให้ก็ไม่สำเร็จเช่นเดียวกัน

เช่น สารีปุตฺตตฺเถโร "อหํ ภนฺเต สรามิ, อยํ เม ราชคเห ปิณฺฑาย จรนฺตสฺส อตฺตโน อภิหฏฺ กฏจฺฉุภิกฺขํ ทาเปสิ, อิมสฺสาหํ อธิการํ สรามีติ อาห. (๔/๑/๑-๒)

สารีปุตฺตตฺเถโร อ.พระสารีบุตรผู้เถระ **อาห** กราบทูลแล้ว **อิติ** ว่า "**ภนฺเต** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **อหํ** อ.ข้าพระองค์ **สรามิ** ย่อมระลึกได้, **อยํ (พฺราหฺมโณ)** อ.พราหมณ์นี้ **(ปุคฺคลํ)** ยังบุคคล **ทาเปสิ** ให้ถวายแล้ว **กฏจฺฉุภิกฺขํ** ซึ่งภิกษาทัพพีหนึ่ง **(ปุคฺคเลน) อภิหฏฺ** อัน- อันบุคคล -นำมาเฉพาะแล้ว **อตฺตโน** เพื่อตน **เม** แก่ข้าพระองค์ **จรนฺตสฺส** ผู้เที่ยวไปอยู่ **ราชคเห** ในเมืองราชคฤห์ **ปิณฺฑาย** เพื่อก้อนข้าว, **อหํ** อ.ข้าพระองค์ **สรามิ** ย่อมระลึกได้ **อธิการํ** ซึ่งอธิการ **อิมสฺส (พฺราหฺมณสฺส)** ของพราหมณ์นี้" **อิติ** ดังนี้ ฯ

สารีปุตฺตตฺเถโร สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก "ภนฺเต อาลปนะ อหํ สุทธกัตตาใน สรามิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก, อยํ วิเสสนะของ พฺราหฺมโณฯ เหตุกัตตาใน ทาเปสิฯ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก ปุคฺคลํ การิตกัมมะใน ทาเปสิ เม สัมปทานใน ทาเปสิ ราชคเห วิสยาธาระใน จรนฺตสฺส ปิณฺฑาย สัมปทานใน จรนฺตสฺสฯ วิเสสนะของ เม อตฺตโน สัมปทานใน อภิหฏฺฯ วิเสสนะของ กฏจฺฉุภิกฺขํฯ อวุตตกัมมะใน ทาเปสิ, อหํ

สุทธกัตตาใน สรามิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อิมสฺส วิเสสนะของ พฺราหฺมณสฺส ๆ สามีสัมพันธะใน อธิการ ๆ อวุตตกัมมะใน สรามิ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

ในตัวอย่างนี้ ถ้าแปลและสัมพันธ์เป็นประโยคอนาทร ก็จะขัดแย้งทั้งเนื้อความ และหลักของ ทาธาตุ ประเด็นที่หนึ่ง ก็คือ ถ้าเขาไม่เอื้อเฟื้อ จะให้คนมาใส่บาตรได้อย่างไร ประเด็นที่สอง ถ้าเป็นประโยคอนาทร หลักของ ทาธาตุ ซึ่งเรียกหา ๒ อย่าง คือ กรรม และ สัมปทาน ในประโยคนี้ ก็จะไม่มีสัมปทาน (ผู้รับ) แล้วกิริยาการให้จะสำเร็จได้อย่างไร

หลักการแปลและสัมพันธ์

ประโยคอนาทร – กับหลักของ หู, ภู และ อสธาตุ

หลักของ หู, ภู, และ อสธาตุ จะเรียกหา “สัมปทาน” (ผู้รับ) ได้มีแล้วแก่ใคร “อาธาระ” (ที่รองรับ) มีที่ไหน เป็นต้น

เช่น เตสํ อิมินา นิยาเมน เอกทิวสํ สมชฺชํ ปสฺสนฺตานํ ปริปากคตตฺตา ญาณสฺส ปุริมทิวเสสุ วิย หสิตพฺพฏฺฐาเน หาโส วา สํเวคฏฺฐาเน สํเวโค วา ทายํ ทาตุํ ยุตฺตฏฺฐาเน ทายํ วา นาโหสิ. (๑/๘/๘๑)

หาโส อ.การหัวเราะ **(ปุคฺคเลน) หสิตพฺพฏฺฐาเน** ในที่- อันบุคคล -พึงหัวเราะ **วา** หรือ **วา** หรือว่า **สํเวโค** อ.ความสังเวช **สํเวคฏฺฐาเน** ในที่เป็นที่สังเวช **วา** หรือว่า **ทายํ** อ.รางวัล **ยุตฺตฏฺฐาเน** ในที่อันควรแล้ว **ทาตุํ** เพื่ออันให้ **ทายํ** ซึ่งรางวัล **น อโหสิ** มิได้มีแล้ว **ปุริมทิวเสสุ วิย** ราวกะ ในวันอันมีในก่อน ท. **เตสํ (ชนานํ)** แก่ชน ท. เหล่านั้น **ปสฺสนฺตานํ** ผู้ดูอยู่ **สมชฺชํ** ซึ่งมหรสพ **เอกทิวสํ** ในวันหนึ่ง **อิมินา นิยาเมน** โดยทำนองนี้ **ปริปากคตตฺตา ญาณสฺส** เพราะความที่- แห่งญาณ -เป็นสภาพถึงแล้วซึ่งความแก่รอบ ฯ

หาโส ก็ดี สำเวโค ก็ดี ทายำ ก็ดี สุทธกัตตาใน อโหสิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เตสำ วิเสสนะของ ชนานำ ๆ สัมปทานใน อโหสิ อิมินา วิเสสนะของ นิยาเมน ๆ ตติยาวิเสสนะใน ปสฺสนฺตานำ เอกทิวสำ ทุติยากาลสัตตมีใน ปสฺสนฺตานำ สมชฺชำ อวุตตกัมมะใน ปสฺสนฺตานำ ๆ วิเสสนะของ ชนานำ ปริปากคตตฺตา เหตุใน อโหสิ ญาณสฺส ภาวาทิสัมพันธะใน ปริปากคตตฺตา ปุริมทิวเสสุ อุปมากาลสัตตมีใน อโหสิ วิยศัพท์ อุปมาโชตกะเข้ากับ ปุริมทิวเสสุ ปุคฺคเลน อนภิหิตกัตตาใน หสิตพฺพ- หสิตพฺพฏฺฐาเน วิสยาธาระใน หาโส วา สามศัพท์ ปทวิกัปปัตถะ

เข้ากับ หสิตพฺพฏฺจาเน หาโส, สำเวคฏฺจาเน สำเวโค และ ทายำ ทาตุำ ยุตฺตฏฺจาเน ทายำ, สำเวคฏฺจาเน วิสยาธาระใน สำเวโค ทายำ อวุตตกัมมะใน ทาตุำ ๆ ตุมัตถสัมปทานใน ยุตฺตฏฺจาเน ๆ วิสยาธาระใน ทายำ นศัพท์ ปฏิเสธะใน อโหสิ ฯ

ในตัวอย่างนี้ บทว่า “เตสำ ชนานำ” สามารถแปลและสัมพันธ์เข้ากับ ประธาน ก็ได้ ในฐานะเป็น “สามีสัมพันธะ” เจ้าของการหัวเราะ ความสังเวช หรือเจ้าของรางวัล หรือจะแปลและสัมพันธ์เข้ากับ กิริยาคุมพากย์ คือ อโหสิ ก็ได้ ในฐานะเป็น “สัมปทาน” (ผู้รับ) ว่าการหัวเราะเป็นต้นได้มีแก่ใคร แต่จะเป็นประโยคอนาทรไม่ควรเลย

หลักการแปลและสัมพันธ์

ประโยคอนาทร – กับหลักของภาวสาธนะศัพท์

กิริยาที่วิเคราะห์เป็นภาวสาธนะ ขึ้นมาเป็นประธานในประโยคหรือทำหน้าที่อื่นก็ตาม จะเรียกหา “สามีสัมพันธะ” หรือ “ภาวาทิสัมพันธะ”

เช่น อาวุโส ตฺวำ มา เอวำ จินฺตยิ, อิเธว เม นิปชฺชิตฺวา มรนฺตสฺสาปิ อปราปรำ ปวฏฺเฏนฺตสฺสาปิ ตยา สทฺธึ **คมนำ** นาม นตฺถิ. (๑/๑/๑๕)

อาวุโส ดูก่อนผู้มีอายุ **ตฺวำ** อ.เธอ **มา จินฺตยิ** อย่าคิดแล้ว **เอวำ** อย่างนี้, **คมนำ นาม** ชื่อ อ.การไป **สทฺธึ** กับ **ตยา** ด้วยเธอ **เม** ของเรา **นิปชฺชิตฺวา มรนฺตสฺสาปิ** ผู้นอนตายอยู่ก็ดี **อปราปรำ ปวฏฺเฏนฺตสฺสาปิ** ผู้กลิ้งเกลือกไป ๆ มา ๆ อยู่ก็ดี **อิธ (จาเน) เอว** ในที่นี้นั่นเทียว **นตฺถิ** ย่อมไม่มี ฯ

อาวุโส อาลปนะ ตฺวำ สุทธกัตตาใน จินฺตยิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก มาศัพท์ปฏิเสธะใน จินฺตยิ เอวำ กิริยาวิเสสนะใน จินฺตยิ, นามศัพท์ ครหัตถโชตกะเข้ากับ คมนำ ๆ สุทธกัตตาใน นตฺถิ ๆ กิริยาบทกัตตุวาจก เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อิธ ๆ วิเสสนะของ จาเน ๆ วิสยาธาระใน นิปชฺชิตฺวา มรนฺตสฺส และปวฏฺเฏนฺตสฺส เม สามีสัมพันธะใน คมนำ นิปชฺชิตฺวา สมานกาลกิริยาใน มรนฺตสฺส อปิ สองศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ มรนฺตสฺส และ ปวฏฺเฏนฺตสฺส มรนฺตสฺส ก็ดี ปวฏฺเฏนฺตสฺส ก็ดี วิเสสนะของ เม อปราปรำ กิริยาวิเสสนะใน ปวฏฺเฏนฺตสฺส ตยา สหัตถตติยาเข้ากับ สทฺธึ ๆ กิริยาสมวายะใน คมนำ ฯ

ดูเปรียบเทียบบทกัตตา กรรม และกิริยา ทำหน้าที่เป็นประธานในประโยค ดังต่อไปนี้

กัตตาเป็นประธาน

เช่น **ปุริโส** คามํ คจฺฉติ. ประโยคกัตตุวาจก
อภิหิตกัตตา สัมปาปุณียกัมมะ อาขยาตบทกัตตุวาจก
ปุริโส อ.บุรุษ **คจฺฉติ** ย่อมไป **คามํ** สู่หมู่บ้าน ฯ

กรรมเป็นประธาน

เช่น ปุริเสน **คาโม** คจฺฉียเต. ประโยคกัมมวาจก
อนภิหิตกัตตา วุตตกัมมะ อาขยาตบทกัมมวาจก
คาโม อ.หมู่บ้าน **ปุริเสน** อันบุรุษ **คจฺฉียเต** ย่อมไป ฯ

กิริยาเป็นประธาน

เช่น ปุริสสฺส คามํ **คมนํ.** ประโยคลิงคัตถะ
สามีสัมพันธะ สัมปาปุณียกัมมะ ลิงคัตถะ
คมนํ อ.การไป **คามํ** สู่หมู่บ้าน **ปุริสสฺส** แห่งบุรุษ ฯ

คำศัพท์บาลีที่แตกต่างกัน

ธมฺมปทฏฺฐกถา	**ไวยากรณ์ปทรูปสิทธิและอื่น ๆ**
- อาทยิตฺวา	- อาทิยิตฺวา
- สฏฺฐี	- สฏฺฐิ
- สมฺภาวน	- สมฺภาวนา
- วาลิกา, วาลุกา	- วาลิกา
- นิปชฺชิตฺวา, นิปฺปชฺชิตฺวา	- นิปฺปชฺชิตฺวา
- ปจาเปตฺวา	- ปาจาเปตฺวา
- หราเปตฺวา	- หาราเปตฺวา
- ชลิโต	- ชาลิโต
- อารญฺญโก	- อารญฺญิโก

- อรณฺณิโก	- อารณฺณิโก
- อถโข	- อถ โข
- สมาปันนะ, ปริสมาปันนะ	- สมาปนะ, ปริสมาปนะ
- ปพฺพชตฺถาย	- ปพฺพชฺชตฺถาย
- ทายํ	- ทาโย
- สุปฏิปนฺโน	- สุปฺปฏิปนฺโน
- สมุโห, สมุหะ	- สมูโห, สมูหะ

ฯลฯ

การแยกธาตุปัจจัยของบทกิริยา

๑. กรณีที่ธาตุมีสระเพียงตัวเดียว จะคงสระไว้ ไม่ลบสระที่สุดของธาตุ เช่น

ทา ธาตุ ทาเน ในความให้

ญา ธาตุ อวโพธเน ในความรู้

นี ธาตุ นเย ในความนำไป

๒. กรณีธาตุที่มีสระตั้งแต่สองตัวขึ้นไป เรียกว่า “อเนกสระธาตุ” จะมีการลบสระที่สุดของธาตุ ด้วยสูตรว่า “ธาตุสฺสนฺโต โลโปเนกสฺสรสฺส” มียกเว้นธาตุบางตัวที่ไม่ต้องลบ เช่น สมโถ มาจาก “สมธาตุ + ถปัจจัย” เพราะถ้าลบสระที่สุดของธาตุแล้ว จะมีรูปเป็น “สมฺโถ” ซึ่งรูปนี้ไม่มีใช้ในพระบาลี, มหียติ มาจาก “มหธาตุ + ยปัจจัย + เตวิภัตติ” เพราะยปัจจัย ให้แปลง อ เป็น อี ด้วยสูตรว่า “ยมฺหิ ทาธามาจาหาปามหมถาทีนมี” ถ้ามีลบสระที่สุดของธาตุ ก็จะไม่มีสระมาแปลง เป็นต้น

สำหรับบาลีสนามหลวง เป็นบาลีไวยากรณ์ย่อ ฉะนั้น เพื่ออำนวยความสะดวกให้กับผู้ศึกษา ผู้รวบรวมและทำการย่อไวยากรณ์ดังกล่าว จึงทำการลบสระที่สุดของธาตุที่มีสระตั้งแต่สองตัวขึ้นไป จึงทำให้เห็นว่า ธาตุ มีสระเป็นที่สุดก็ดี มีพยัญชนะเป็นที่สุดก็มี ซึ่งตามหลักไวยากรณ์เดิมแล้ว ธาตุทุกตัวต้องมีสระเป็นที่สุดเท่านั้น จึงจะสมควรต่อพระพุทธพจน์ตามสูตรว่า “ลิงฺคญฺจ นิปจฺจเต” ซึ่งก็มีข้อดีที่ว่า เมื่อนักศึกษาทราบว่าธาตุมีสระเป็นสุด และธาตุที่สระอิเป็นที่สุด จะต้องลงนิคหิตอาคมต้นธาตุเสมอ ดังปริภาสาที่ว่า

“อิการนฺตมฺหิ ธาตุสฺมึ นิจฺจํ นิคฺคหีตาคโม”

ธาตุที่อิอักษรเป็นที่สุด ให้ลงนิคหิตอาคม แน่นอน

เช่น กปิธาตุ มีรูปเป็น กมฺปติ ย่อมหวั่นไหว เป็นต้น

คจฺฉติ คมฺ ธาตุ + อปัจจัย + ติวัตตมานาวิภัตติ (บาลีสนามหลวง)
คมุ คติมฺหิ ในการไป + อ + ติ (รูปสิทธิ)
นิกฺขมฺม นิ บทหน้า + ขมฺ ธาตุ + ตูนาทิปัจจัย (บาลีสนามหลวง)
นิ บทหน้า + กมุ ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + ตุนาทิปัจจัย (รูปสิทธิ)

การแสดงอรรถของธาตุ

การแสดงอรรถของธาตุ ถ้าเป็นบาลีสนามหลวง จะแสดงด้วยภาษาไทย และจะแสดงเพียงอรรถเดียว ซึ่งความจริงแล้ว ธาตุแต่ละตัวมีอรรถมาก ขึ้นอยู่กับว่าอยู่หมวดไหนบ้าง หรือมีอุปสัคตัวใดเข้ามาจัดแจงอรรถของธาตุบ้าง เช่น ภุชฺธาตุ ในความกิน บาลีสนามหลวงจะแสดงอย่างนี้ แต่ถ้าเป็นปทรูปสิทธิ จะแสดงว่า “ภุช ปาลนหพฺยปทาเนสุ” ภุชธาตุ ย่อมเป็นไปในอรรถการรักษาและการกลืนกินทั้งหลาย มีการแสดงอรรถของธาตุเป็นบาลี และแสดงไว้ว่ามี ๒ อรรถ คือ รักษา กับ กลืนกิน เพราะฉะนั้น ตัวอย่างว่า “คามโภชโก” ทั่วไปจึงมักแปลว่า “ผู้บริโภคซึ่งบ้าน” แต่สำหรับปทรูปสิทธิ ในตัวอย่างนี้ จะต้องแปลว่า “ผู้รักษาหมู่บ้าน, ผู้ใหญ่บ้าน” ตามอรรถแรกของธาตุ ซึ่งก็ตรงตามความเป็นจริงที่ว่า หน่วยใหญ่ที่ดูแลประชาชนเรียกว่า “รฏฺฐปาล” ผู้รักษาประเทศ, รัฐบาล ส่วนหน่วยเล็กที่สุดที่ดูแลประชาชน ได้แก่ “คามโภชก” ผู้รักษาหมู่บ้าน, ผู้ใหญ่บ้าน มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

คามโภชโก มาจาก “คามสทฺทูปปท + ภุช ปาลนหพฺยปาเนสุ ในการรักษาและการกลืนกินทั้งหลาย + ณฺวุปัจจัย” เป็นกัตตุรูป, กัตตุสาธนะ, กิตันตสมาส ประเภททุติยาตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

คามํ ภุญฺชติ ปาเลตีติ คามโภชโก, ปุคฺคโล. (คาม + ภุช + ณฺวุ)

(โย ปุคฺคโล) อ.บุคคลใด ภุญฺชติ ปาเลติ ย่อมรักษา คามํ ซึ่งหมู่บ้าน อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ปุคฺคโล) อ.บุคคลนั้น คามโภชโก ชื่อว่าคามโภชก, ได้แก่บุคคล. (ผู้รักษาหมู่บ้าน, ผู้ใหญ่บ้าน)

ตัวอย่างของธาตุที่มีอรรถมาก

๑. กมุ ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า

กมติ	ย่อมก้าวไป	กมุ + อ + ติ
จงฺกมติ	ย่อมจงกรม	กมุ + อ + ติ
ปกฺกมติ	ย่อมหลีกไป	ป + กมุ + อ + ติ
ปรกฺกมติ	ย่อมบากบั่น	ปรา + กมุ + อ + ติ
นิกฺขมติ	ย่อมออกไป	นิ + กมุ + อ + ติ
สงฺกมติ	ย่อมเคลื่อนย้าย	สํ + กมุ + อ + ติ
อภิกฺกมติ	ย่อมก้าวไปข้างหน้า	อภิ + กมุ + อ + ติ
ปฏิกฺกมติ	ย่อมก้าวกลับ	ปติ + กมุ + อ + ติ
โอกฺกมติ	ย่อมก้าวลง	อว + กมุ + อ + ติ

๒. หร หรเณ ในการนำไป

หรติ	ย่อมนำไป	หร + อ + ติ
ปหรติ	ย่อมตี, ย่อมประหาร	ป + หร + อ + ติ
นีหรติ	ย่อมนำออกไป	นี + หร + อ + ติ
สंหรติ	ย่อมรวบรวม	สं + หร + อ + ติ
วิหรติ	ย่อมอยู่	วิ + หร + อ + ติ
อวหรติ	ย่อมลักขโมย	อว + หร + อ + ติ
อภิหรติ	ย่อมนำไปเฉพาะ	อภิ + หร + อ + ติ
ปจฺจาหรติ	ย่อมนำกลับมา	ปติ + อา + หร + อ + ติ
อาหรติ	ย่อมนำมา	อา + หร + อ + ติ
อปหรติ	ย่อมนำไปปราศ	อป + หร + อ + ติ
อุปหรติ	ย่อมนำเข้าไป	อุป + หร + อ + ติ
อุปสंหรติ	ย่อมน้อมนำเข้าไป	อุป + สं + หร + อ + ติ

๓. ธา ธารทานโปสมฺหิ ในการทรงไว้ การให้ และการเลี้ยงดู

ทธาติ	ย่อมทรงไว้	ธา + อ + ติ
นิเธติ	ย่อมฝังไว้	นิ + ธา + อ + ติ
วิทธาติ	ย่อมจัดทำ	วิ + ธา + อ + ติ
อาทธาติ	ย่อมยกขึ้น	อา + ธา + อ + ติ

สมาทธาติ	ย่อมตั้งไว้	สํ + อา + ธา + อ + ติ
อภิทธาติ	ย่อมกล่าว	อภิ + อา + ธา + อ + ติ
สทฺทหติ	ย่อมเชื่อ, ย่อมศรัทธา	สทฺ + ธา + อ + ติ
ปิทหติ	ย่อมปิด	อปิ + ธา + อ + ติ
ปริทหติ	ย่อมนุ่งห่ม	ปริ + ธา + อ + ติ
อนฺตรธายติ	ย่อมหายไป	อนฺตร + ธา + ย + ติ
ปทธาติ	ย่อมเพียรพยายาม	ป + ธา + อ + ติ
อนุวิทธาติ	ย่อมทำเลียนแบบ	อนุ + วิ + ธา + อ + ติ
สุทหติ	ย่อมอิ่ม, ย่อมเต็ม	สุ + ธา + อ + ติ

คำว่า “กนิฏฺโฐ” กับ “กณิฏฺโฐ” มีความแตกต่างกันดังนี้

“กนิฏฺโฐ” มาจาก “ยุวศัพท์ + อิฏฺฐปัจจัย” ในวิเสสตัทธิต โดยแปลง ยุวศัพท์ เป็น “กณฺ” ด้วยสูตรว่า “ยุวานญฺจ” (สูตรที่ ๓๙๖) และแปลง “ณ” เป็น “น” ด้วยสูตรว่า “เตสุ วุทฺธิโลปาคม-วการวิปรีตาเทสา จ” (สูตรที่ ๓๗๐) แปลว่า “ผู้หนุ่มที่สุด”

และคำว่า “กณิฏฺโฐ” มาจาก “อปฺปศัพท์ + อิฏฺฐปัจจัย” ในวิเสสตัทธิต โดยแปลง อปฺป ศัพท์ เป็น “กณฺ” ด้วยสูตรว่า “อปฺปสฺส กณฺ” (สูตรที่ ๓๙๕) แปลว่า “ผู้น้อยที่สุด”

ส่วนที่ใช้ในธัมมปทัฏฐกถา ใช้คำว่า “กนิฏฺโฐ” แปลว่า “ผู้น้อยที่สุด”

สาริปุตฺโต เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า “สาริยา ปุตฺโต สาริปุตฺโต” มาจาก “สารี + ปุตฺต” เมื่อเข้าสมาสแล้ว ให้ทำรัสสะท่ามกลางสมาส ด้วยสูตรว่า “กฺวจาทิมชฺฌตฺตรานํ ทีฆรสฺสา ปจฺจเยสุ จ” (สูตรที่ ๓๕๓) แต่ในธัมมปทัฏฐกถา ใช้รูปว่า “สารีปุตฺโต” ซึ่งไม่ทำรัสสะแต่ที่ทำรัสสะท่ามกลางสมาสก็มีปรากฏอยู่ เช่น “ชมฺพุทีโป” มาจาก “ชมฺพู + ทีป” (๑/๘/๘๒)

อฑฺฒมาสํ บทนี้เป็นอมาทิปรตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า “มาสสฺส อฑฺฒํ อฑฺฒมาสํ” แปลว่า “กึ่งแห่งเดือน, ครึ่งเดือน” ไม่ใช่เป็นตติยาตัปปุริสสมาส ตามที่นิยมแปลกันว่า “เดือนด้วยทั้งกึ่ง ซึ่งตามหลักไวยากรณ์ ถ้าเป็นครึ่งอันแรก จะเพียงคำว่า “อฑฺฒ” หรือ “อทฺธ” แปลว่า “ครึ่ง, กึ่ง” เลย ยกเว้นในกรณีที่เป็นหนึ่งครึ่ง สองครึ่ง หรือ สามครึ่งเป็นต้น จะใช้จำนวนท้าย เพียงครึ่งเดียว เช่น ทิยฑฺโฒ ที่สองด้วยทั้งกึ่ง หมายถึง หนึ่งครึ่ง คืออันที่สอง มีเพียงแค่ครึ่งเดียว ยังไม่เต็ม เป็นต้น (๑/๑/๑๔) (อฑฺฒมาสมตฺตํ)

“สมาปน” มาจาก “สัมทหน้า + อาป พฺยาปเน ในการแผ่กระจายไป + ยุปัจจัย” ถ้าลง ตปัจจัย จะมีรูปเป็น “สมตฺโต, สมตฺตา, สมตฺตํ” แปลว่า จบแล้ว ลบ ป ซ้อน ตฺ ด้วยสูตรว่า “คุปาทีนญฺจ” (สูตรที่ ๖๓๐ หน้า ๓๒๘) ทำรัสสะ อา เป็น อ ด้วยสูตรว่า “รสฺสํ” (สูตรที่ ๓๘ หน้า ๒๔) และเพราะสระหลัง แปลงนิคหิตเป็น มฺ ด้วยสูตรว่า “มทา สเร” (สูตรที่ ๕๒ หน้า ๓๘) จะไม่มีรูปเป็น “สมาปนฺน” ถ้าเป็นรูปนี้จะมาจาก “สัมทหน้า + อาบทหน้า + ปทธาตุ + ตปัจจัย” จะแปลว่า ถึงพร้อมแล้ว ไม่ได้แปลว่า จบแล้ว “อิติ”ศัพท์ ที่แปลว่า “ดังนี้แล” ความหมายก็คือ จบเรื่องแล้ว เพราะฉะนั้น ควรมีรูปเป็น “สมาปน” หรือ “ปริสมาปน”

เวชฺโช ทิสฺวา อาห... (ธมฺ.อฏฺ. ๑/๑/๙) ข้อความนี้ ไม่มีบทขยายกิริยาการเห็น เพราะทิสธาตุเป็นสกัมมกธาตุ ถ้าแต่งบาลีโดยไม่มีบทขยายกิริยาที่เป็นกรรมอย่างนี้ จะมีโทษทางภาษา ตามหลักของอลังการะ เพราะไม่ทราบว่าเห็นอะไร ฉะนั้น ประโยคนี้ที่ถูกต้อง ควรมีบทกรรมมาขยายกิริยา เช่น เวชฺโช **เถรํ** ทิสฺวา อาห... จึงจะชัดเจน และถูกต้องตามหลังการทางภาษาบาลี

อาทิยิตฺวา มาจาก “อาบทหน้า + ทา อาทาเน ในการถือเอา + ยปัจจัย + ตฺวา ปัจจัย” ลง ยปัจจัย ด้วยสูตรว่า “ทิวาทิโต โย” เพราะยปัจจัย ให้แปลง อา เป็น อิ ด้วยสูตรว่า “กฺวจิ ธาตุวิภตฺติปฺปจฺจยานํ ทีฆวิปรีตาเทสโลปาคมา จ” ฉะนั้น จึงมีรูปว่า “อาทิยิตฺวา” รูปว่า “อาทยิตฺวา” ไม่ควร รวมถึงศัพท์ว่า “สมาทิยิตฺวา” ด้วย จะมีรูปเป็น “สมาทยิตฺวา” นั้นไม่ควร นอกจากนี้ ในธัมมปทัฏฐกถา ยังพบรูปที่ตรงกับหลักไวยากรณ์ว่า “อนาทิยนฺเตสุ” (ธมฺ.อฏฺ. ๑/๑/๕๑) และ “สมาทิยสฺสุ” (ธมฺ.อฏฺ. ๑/๑/๓๐)

“อุทกจลนภาวุปฺปตฺติสทิโส” (ธมฺ.อฏฺ. ๑/๘๑๓๐) กับ **“อุทกจลนภาวปฺปตฺติสทิโส”** (ธมฺ.อฏฺ. ๑/๘/๑๐๔) ซึ่งข้อความอันเดียวกัน แต่บาลีแตกต่างกัน ข้างหน้าเป็น “อุปฺปตฺติ” แปลว่า การเกิดขึ้น ข้างหลังเป็น “ปตฺติ” แปลว่า “การถึง” เมื่อเทียบกับฉบับอื่นๆ เช่น ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีรูปเป็น “อุทกจลนภาวุปฺปตฺติสทิโส” ทั้งข้างหน้าและข้างหลัง ผู้แปล จึงเลือกเอาแบบแรกอย่างเดียว ในการแปลและวิเคราะห์คำศัพท์

“กาลสฺเสว” (ธมฺ.อฏฺ. ๑/๑/๑๘) **“กาลสฺเสวา**ติ ปจฺจูสกาลโตเยว, นิสฺสกฺกตฺเถ เจตํ สามิวจนํ (ปาจิตฺยาทิโยชนา ข้อ ๖๔ หน้า ๒๑๘ ฉบับพม่า) แปลว่า “แต่กาลนั่นเทียว, แต่เช้านั่นแหละ” เป็นฉัฏฐีวิภัตติ ลงในอรรถปัญจมีวิภัตติ แต่ทั่วไปมักแปลว่า “ต่อกาลนั่นเทียว”

ตารางเปรียบเทียบตัทธิต

บาลีสนามหลวง	ปทรูปสิทธิ
โคตตตัทธิต มีปัจจัย ๘ ตัว	อปัจจตัทธิต มีปัจจัย ๙ ตัว
ตรตยาทิตัทธิต มีปัจจัย ๑ ตัว ราคาทิตัทธิต มีปัจจัย ๑ ตัว ชาตาทิตัทธิต มีปัจจัย ๓ ตัว สมุหตัทธิต มีปัจจัย ๓ ตัว ฐานตัทธิต มีปัจจัย ๒ ตัว พหุลตัทธิต มีปัจจัย ๑ ตัว ปกติตัทธิต มีปัจจัย ๑ ตัว อุปมาตัทธิต มีปัจจัย ๒ ตัว (พิเศษ) นิสสิตตัทธิต มีปัจจัย ๑ ตัว (พิเศษ)	สังสัฏฐาทิเนกัตถตัทธิต มีปัจจัย ๑๘ ตัว
ภาวตัทธิต มีปัจจัย ๖ ตัว	ภาวตัทธิต มีปัจจัย ๗ ตัว
เสฏฐตัทธิต มีปัจจัย ๕ ตัว	วิเสสตัทธิต มีปัจจัย ๕ ตัว
ตทัสสัตถิตัทธิต มีปัจจัย ๙ ตัว	อัสสัตถิตัทธิต มีปัจจัย ๑๒ ตัว
สังขยาตัทธิต มีปัจจัย ๑ ตัว ปูรณตัทธิต มีปัจจัย ๕ ตัว	สังขยาตัทธิต มีปัจจัย ๖ ตัว
อัพยยตัทธิต มีปัจจัย ๒ ตัว วิภาคตัทธิต มีปัจจัย ๒ ตัว	อัพยยตัทธิต มีปัจจัย ๑๐ ตัว

ตารางเปรียบเทียบสมาส

บาลีสนามหลวง	ปทรูปสิทธิ
อัพยยีภาวสมาส ๒ - อุปสัคคบุพพกะ - นิปาตบุพพกะ	อัพยยีภาวสมาส ๒ - อุปสัคคบุพพกะ - นิปาตบุพพกะ
กัมมธารยสมาส ๖	กัมมธารยสมาส ๙

- วิเสสนบุพพบท
- วิเสสนุตตรบท
- วิเสสโนภยบท
- วิเสสโนปมบท
  - อุปมาบุพพบท
  - อุปมานุตตรบท
- สัมภาวนบุพพบท
- อวธารณบุพพบท
- นนิบาตบุพพบท หรือ อุภยตัปปุริสะ
-
-

ทุคิสมาส ๒
- อสมาหารทิคุ
- สมาหารทิคุ

ตัปปุริสสมาส ๖
- ทุติยาตัปปุริสะ
- ตติยาตัปปุริสะ
- จตุตถีตัปปุริสะ
- ปัญจมีตัปปุริสะ
- ฉัฏฐีตัปปุริสะ
- สัตตมีตัปปุริสะ
-
-

พหุพพิหิสมาส ๔
- ตุลยาธิกรณะ ๖
  - ทุติยาตุลยาธิกรณะ
  - ตติยาตุลยาธิกรณะ

- วิเสสนบุพพบท
- วิเสสนุตตรบท
- วิเสสโนภยบท
-
-
- อุปมานุตตรบท
- สัมภาวนาบุพพบท
- อวธารณบุพพบท
- นนิบาตบุพพบท
- กุบุพพบท
- ปาทิบุพพบท

ทิคุสมาส ๒
- อสมาหารทิคุ
- สมาหารทิคุ

ตัปปุริสสมาส ๘
- ทุติยาตัปปุริสะ
- ตติยาตัปปุริสะ
- จตุตถีตัปปุริสะ
- ปัญจมีตัปปุริสะ
- ฉัฏฐีตัปปุริสะ
- สัตตมีตัปปุริสะ
- อมาทิปรตัปปุริสะ
- อโลปตัปปุริสะ

พหุพพีหิสมาส ๙
- ทวิปทตุลยาธิกรณะ ๖
  - ทุติยาทวิปทตุลยาธิกรณะ
  - ตติยาทวิปทตุลยาธิกรณะ

- จตุตถีตุลยาธิกรณะ	- จตุตถีทวิปทตุลยาธิกรณะ
- ปัญจมีตุลยาธิกรณะ	- ปัญจมีทวิปทตุลยาธิกรณะ
- ฉัฏฐีตุลยาธิกรณะ	- ฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณะ
- สัตตมีตุลยาธิกรณะ	- สัตตมีทวิปทตุลยาธิกรณะ
- ภินนาธิกรณะ	- ทวิปทภินนาธิกรณะ
-	- ติปทะ
- นบุพพบท	- นนิบาตบุพพบท
- สหบุพพบท	- สหบุพพบท
- ฉัฏฐีอุปมานพหุพพิหิ	- อุปมานบุพพบท
	- ปฐมายัตถะ อุปมานบุพพบท
	- ฉัฏฐิยัตถะ อุปมานบุพพบท
-	- วาสัททัตถะ สังขโยภยบท
-	- ทิสันตราพัตถะ
-	- พยติหารลักขณะ
ทวันทวสมาส ๒	ทวันทสมาส ๒
- สมาหาระ	- สมาหาระ
- อสมาหาระ	- อิตรีตรโยคะ
สมาสพิเศษ	
-	- อยุตตัตถสมาส

ในการแสดงข้อเปรียบเทียบระหว่างไวยากรณ์บาลีสนามหลวงที่ใช้ในปัจจุบันกับไวยากรณ์บาลีเก่าแก่อีกคัมภีร์หนึ่ง คือปทรูปสิทธินี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ผู้สนใจได้เห็นข้อที่เหมือนและข้อที่แตกต่างกัน เพื่อเปิดโลกแห่งการศึกษาภาษาบาลีให้กว้างขึ้น และจุดประกายให้ผู้สนใจที่ต้องการศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติม ได้ทราบว่ายังมีกฎเกณฑ์ทางไวยากรณ์อีกจำนวนหนึ่งที่สามารถอธิบายข้อเคลือบแคลงสงสัยในอีกบางประเด็นหรือหลายๆประเด็นตามชื่อที่ว่า “ไวยากรณ์” (แปลว่า “ทำให้แจ่มแจ้งในการสร้างคำศัพท์”) ในการแสดงนี้ มิได้มีจุดประสงค์เป็นอย่างอื่นจากที่ต้องการให้การศึกษาภาษาบาลีและพระพุทธพจน์เจริญก้าวหน้าอย่างไม่มีที่สิ้นสุดไม่

เรียนบาลีแล้วได้อะไรบ้าง ?

โปรดทำความเข้าใจก่อนสักนิด โดยตั้งหลักว่า ทำไมถึงเรียนบาลี เรียนทำไม เรียนไปเพื่ออะไร เรียนแล้วจะได้อะไร เรียนแล้วจะไปทำอะไร

เรียนบาลีแล้วได้

๑. ปัญญา รู้ภาษาของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งเป็นศาสดาของพวกเราชาวพุทธศาสนิกชน และเป็นภาษาของพระพุทธเจ้าทุกๆ พระองค์ นอกจากนั้น ยังได้รู้ธรรมวินัยต่างๆ ที่เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าอีกด้วย เริ่มจากอ่านภาษาบาลีได้ อ่านได้ถูกต้อง เว้นวรรคตอนถูกต้อง รู้ความหมายของบทสวดมนต์ต่างๆ เช่นคำไหว้พระ อาราธนาศีล อาราธนาพระปริตร คำถวายทานต่างๆ เป็นวจีสุจริต เป็นบุญทางปาก

๒. ได้บุญ บุญกุศลที่เกิดจากการศึกษาเล่าเรียนในขณะบริกรรมภาษาบาลีเป็นต้น กิเลสต่างๆ เช่น ราคะ โทสะ โมหะ เป็นต้น ไม่ค่อยเกิด และเป็นการทำลายโมหะไปทีละหน่อยๆ จิตเกิดสมาธิ จดจ่ออยู่กับบทที่บริกรรม

๓. นำความรู้ที่ได้จากการศึกษาไปปฏิบัติให้ถูกต้องตามพระธรรมวินัยยิ่งขึ้น

๔. สร้างเหตุปัจจัยที่ดีในภพชาติต่อไป เหมือนอย่างค้างคาว งูเหลือม และกบเป็นต้น

๕. อนุเคราะห์อนุชนผู้สนใจศึกษาพระพุทธพจน์ได้ตามกำลังสติปัญญา

๖. เป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่อนุชนเกี่ยวกับการศึกษาพระศาสนา

๗. ได้ดำเนินรอยตามโบราณกบัณฑิตทั้งหลายมีพระโพธิสัตว์เป็นต้น

๘. ได้ชื่อว่ารักษาพระปริยัติศาสนาให้ดำรงคงอยู่คู่โลกสืบต่อไป

เมื่อทราบเหตุผลในการที่จะต้องศึกษาภาษาบาลีแล้ว มีได้ถึง ๘ ข้อด้วยกัน มีได้ปัญญาเป็นต้น จะทำให้มีความสุขในการศึกษา และมีกำลังใจในการศึกษา จะไม่ก่อให้เกิดความเบื่อหน่าย ท้อแท้ ทดถอย เลิกลาต่อการศึกษา มีแต่จะเพิ่มความเพียร วิริยะ อุตสาหะ ความพยายามให้มากยิ่งขึ้นเท่าที่จะมีความสามารถทำได้

ขอให้ผู้ศึกษาจงมีความสุขในการศึกษาพระบาลี คือทั้งภาษาบาลีและพระพุทธพจน์ที่ถูกบันทึกไว้ด้วยภาษาบาลี มีความสุขในการดำเนินชีวิต และมีความสุขสูงสุด ซึ่งเป็นสันติสุข บรมสุข คืออมตมหานิพพานด้วยกันทุกๆ ท่านเทอญ

พระมหาธิติพงศ์ อุตฺตมปญฺโญ

๑๐ มกราคม ๒๕๖๑

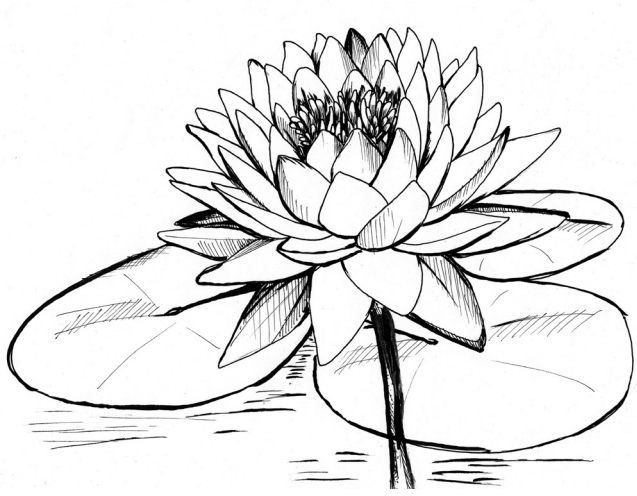

สารบัญ-๑๖

คำนำ ..... (ก)
คำปรารภ ..... (ค)
คำอนุโมทนา ..... (ฆ)
คำชี้แจง ..... (๑-๒๗)
๑๒. อตฺตวคฺควณฺณนา ๑
๑. โพธิราชกุมารวตฺถุ ๑
วิเคราะห์ศัพท์กิตก์ สมาส และตัทธิต ๔๑
๒. อุปนนฺทสกฺยปุตฺตวตฺถุ ๖๑
วิเคราะห์ศัพท์กิตก์ สมาส และตัทธิต ๘๗
๓. ปธานิกติสฺสตฺเถรวตฺถุ ๙๕
วิเคราะห์ศัพท์กิตก์ สมาส และตัทธิต ๑๑๐
๔. กุมารกสฺสปตฺเถรมาตุวตฺถุ ๑๑๗
วิเคราะห์ศัพท์กิตก์ สมาส และตัทธิต ๑๔๒
๕. มหากาลอุปาสกวตฺถุ ๑๖๙
วิเคราะห์ศัพท์กิตก์ สมาส และตัทธิต ๑๙๐
๖. เทวทตฺตวตฺถุ ๒๐๑
วิเคราะห์ศัพท์กิตก์ สมาส และตัทธิต ๒๑๒
๗. สงฺฆเภทปริสกฺกนวตฺถุ ๒๑๙
วิเคราะห์ศัพท์กิตก์ สมาส และตัทธิต ๒๒๙
๘. กาลตฺเถรวตฺถุ ๒๓๕
วิเคราะห์ศัพท์กิตก์ สมาส และตัทธิต ๒๔๙
๙. จุลฺลกาลอุปาสกวตฺถุ ๒๕๕
วิเคราะห์ศัพท์กิตก์ สมาส และตัทธิต ๒๖๖
๑๐. อตฺตทตฺถตฺเถรวตฺถุ ๒๗๑
วิเคราะห์ศัพท์กิตก์ สมาส และตัทธิต ๒๘๔
๑๓. โลกวคฺควณฺณนา ๒๙๓
๑. ทหรภิกฺขุวตฺถุ ๒๙๓

วิเคราะห์ศัพท์กิตก์ สมาส และตัทธิต ๓๑๑
๒. สุทฺโธทนวตฺถุ ๓๑๙
วิเคราะห์ศัพท์กิตก์ สมาส และตัทธิต ๓๓๗
๓. วิปสฺสกภิกฺขุวตฺถุ ๓๔๕
วิเคราะห์ศัพท์กิตก์ สมาส และตัทธิต ๓๕๓
๔. อภยราชกุมารวตฺถุ ๓๕๙
วิเคราะห์ศัพท์กิตก์ สมาส และตัทธิต ๓๖๙
๕. สมฺมชฺชนตฺเถรวตฺถุ ๓๗๗
วิเคราะห์ศัพท์กิตก์ สมาส และตัทธิต ๓๙๐
๖. องฺคุลิมาลตฺเถรวตฺถุ ๓๙๗
วิเคราะห์ศัพท์กิตก์ สมาส และตัทธิต ๔๐๖
๗. เปสการธีตุวตฺถุ ๔๐๙
วิเคราะห์ศัพท์กิตก์ สมาส และตัทธิต ๔๕๔
๘. ตึสภิกฺขุวตฺถุ ๔๗๓
วิเคราะห์ศัพท์กิตก์ สมาส และตัทธิต ๔๘๓
๙. จิญฺจมาณวิกาวตฺถุ ๔๘๗
วิเคราะห์ศัพท์กิตก์ สมาส และตัทธิต ๕๒๗
๑๐. อสทิสทานวตฺถุ ๕๕๑
วิเคราะห์ศัพท์กิตก์ สมาส และตัทธิต ๕๙๗
๑๑. อนาถปิณฑิกปุตฺตกาลวตฺถุ ๖๑๗
วิเคราะห์ศัพท์กิตก์ สมาส และตัทธิต ๖๔๒
คำศัพท์กิริยาน่ารู้ ๖๕๕
บรรณานุกรม ๗๒๐
ประวัติผู้แปลและสัมพันธ์ ๗๒๒
รายชื่อผู้ร่วมทำบุญพิมพ์หนังสือ ๗๒๓

๑๒. อตฺตวคฺควณฺณนา

อตฺตวคฺควณฺณนา (มยา วุจฺจเต) ฯ

อตฺตวคฺควณฺณนา อ.วาจาเป็นเครื่องพรรณนาซึ่งเนื้อความแห่งวรรค
อันบัณฑิตกำหนดแล้วด้วยตน
(มยา) อันข้าพเจ้า (พระพุทธโฆสะ) **(วุจฺจเต)** จะกล่าว ฯ

อตฺตวคฺควณฺณนา วุตฺตกัมมะใน วุจฺจเตๆ อาขยาตบทกัมมวาจก
มยา อนภิหิตกัตตาใน วุจฺจเต ฯ

๑๒. อัตตวรรควัณณนา

๑. โพธิราชกุมารวตฺถุ ฯ [๑๒๗]

โพธิราชกุมารวตฺถุ (มยา วุจฺจเต) ฯ

โพธิราชกุมารวตฺถุ อ.เรื่องแห่งพระราชกุมารพระนามว่าโพธิ
(มยา) อันข้าพเจ้า (พระพุทธโฆสะ) **(วุจฺจเต)** จะกล่าว ฯ

โพธิราชกุมารวตฺถุ วุตฺตกัมมะใน วุจฺจเตๆ อาขยาตบทกัมมวาจก
มยา อนภิหิตกัตตาใน วุจฺจเต ฯ

๑. เรื่องโพธิราชกุมาร

๑. **“อตฺตานญฺเจติ** อิมํ ธมฺมเทสนำ สตฺถา เภสกฬาวเน วิหรนฺโต โพธิราชกุมารำ อารพฺภ กเถสิ ฯ

สตฺถา เภสกฬาวเน วิหรนฺโต โพธิราชกุมารำ อารพฺภ **“อตฺตานญฺเจติ** อิมำ ธมฺมเทสนำ กเถสิ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **วิหรนฺโต** เมื่อทรงประทับ **เภสกฬาวเน** ในพระวิหารชื่อว่าเภสกฬาวัน **อารพฺภ** ทรงปรารภ **โพธิราชกุมารำ** ซึ่งพระราชกุมารพระนามว่าโพธิ **กเถสิ** ตรัสแล้ว **อิมำ ธมฺมเทสนำ** ซึ่งพระธรรมเทศนานี้ **“อตฺตานญฺเจติ** ว่า “อตฺตานญฺเจ” ดังนี้เป็นต้น ฯ

พระศาสดา เมื่อทรงประทับในพระเภสกพาวัน ทรงปรารภพระโพธิราชกุมาร ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **“อตฺตานญฺเจ”** ดังนี้เป็นต้น ฯ

สตฺถา สุทธกัตตาใน กเถสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “อตฺตานญฺเจ” สรูปะใน อิติๆ ศัพท์อาทยัตถะใน อิมำ ธมฺมเทสนำ อิมำ วิเสสนะของ ธมฺมเทสนำๆ อวุตตกัมมะใน กเถสิ เภสกพาวเน วิสยาธาระใน วิหรนฺโตๆ อัพภันตรกิริยาของ สตฺถา โพธิราชกุมารำ อวุตตกัมมะใน อารพฺภๆ สมานกาลกิริยาใน กเถสิ ฯ

.....

๒. โส กิร ปจฺจีตเล อญฺเญหิ ปาสาเทหิ อสทิสรูปำ อากาเส อุปฺปตมานำ วิย โกกนุทนฺนาม ปาสาทำ กาเรตฺวา วฑฺฒกึ ปุจฺฉิ “กึ ตยา อญฺญตฺถาปิ เอวรูโป ปาสาโท กตปุพฺโพ, อุทาหุ ปฐมสิปฺปเมว เต อิทนฺติ ฯ

โส (โพธิราชกุมาโร) กิร (วฑฺฒกึ) ปจฺจีตเล อญฺเญหิ ปาสาเทหิ อสทิสรูปำ อากาเส อุปฺปตมานำ วิย โกกนุทำ นาม ปาสาทำ กาเรตฺวา วฑฺฒกึ ปุจฺฉิ “กึ ตยา อญฺญตฺถาปิ (จาเน) เอวรูโป ปาสาโท กตปุพฺโพ (โหติ), อุทาหุ ปฐมสิปฺปำ เอว (โหติ) เต อิทำ (สิปฺปำ)” อิติ ฯ

กิร ได้ยินว่า **โส (โพธิราชกุมาโร)** อ.พระราชกุมารพระนามว่าโพธินั้น **(วฑฺฒกึ)** ยังช่างไม้ **กาเรตฺวา** ให้กระทำแล้ว **ปาสาทำ** ซึ่งปราสาท **โกกนุทำ นาม** ชื่อว่าโกกนุท **อุปฺปตมานำ วิย** อันราวกะว่าลอยอยู่ **อากาเส** ในอากาศ **อสทิสรูปำ** อันมีรูปไม่เช่นกับ **ปาสาเทหิ** ด้วยปราสาท ท. **อญฺเญหิ** เหล่าอื่น **ปจฺจีตเล** บนพื้นแห่งแผ่นดิน **ปุจฺฉิ** ตรัสถามแล้ว **วฑฺฒกึ** ซึ่งนายช่าง **อิติ** ว่า “**ปาสาโท** อ.ปราสาท **เอวรูโป** อันมีอย่างนี้เป็นรูป **ตยา กตปุพฺโพ** เป็นปราสาท อันท่าน กระทำแล้วในกาลก่อน **อญฺญตฺถาปิ (ฐาเน)** ในที่แม้อื่น **(โหติ)** ย่อมเป็น **กึ** หรือ ?, **อุทาหุ** หรือว่า **อิทำ (สิปฺปำ)** อ.ศิลปะนี้ **ปฐมสิปฺปำ เอว** เป็นศิลป์ครั้งแรกนั่นเทียว **เต** ของท่าน **(โหติ)** ย่อมเป็น” **อิติ** ดังนี้ ฯ

ได้ยินว่า พระราชกุมารพระนามว่าโพธินั้น ยังช่างไม้ให้สร้างปราสาทชื่อว่าโกกนุทดุจลอยอยู่บนอากาศ อันไม่เหมือนกับปราสาทเหล่าอื่นบนพื้นปฐพี ตรัสถามช่างว่า “ปราสาทเห็นปานนี้ ท่านเคยสร้างแม้ในที่อื่นหรือ ? หรือว่า ศิลปะนี้ เป็นศิลปะครั้งแรกนั่นแหละของท่าน”

กิรศัพท์ อนุสสวนัตถะ โส วิเสสนะของ โพธิราชกุมาโรๆ สุทธกัตตาใน ปุจฺฉิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก วฑฺฒกึ การิตกัมมะใน กาเรตฺวา ปจวีตเล วิสยาธาระใน ปาสาเทหิ อญฺเญหิ วิเสสนะของ ปาสาเทหิๆ ตติยาวิเสสนะใน อสทิสรูปๆ วิเสสนะของ ปาสาทำ อากาเส วิสยาธาระใน อุปฺปตมานำๆ อุปมาวิเสสนะของ ปาสาทำ วิยศัพท์ อุปมาโชตกะเข้ากับ อากาเส อุปฺปตมานำ นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ โกกนุทำๆ วิเสสนะของ ปาสาทำๆ อวุตตกัมมะใน กาเรตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปุจฺฉิ วฑฺฒกึ อวุตตกัมมะใน ปุจฺฉิ "เอวรูโป วิเสสนะของ ปาสาโทๆ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาต-บทกัตตุวาจก กึศัพท์ ปุจฉนัตถะ ตยา อนภิหิตกัตตาใน กต- อปิศัพท์ อเปกขัตถะ เข้ากับ อญฺญตฺถๆ วิเสสนะของ จาเนๆ วิสยาธาระใน กต- กตปุพฺโพ วิกติกัตตาใน โหติ, อุทาหุ ปุจฉนัตถะ อิทำ วิเสสนะของ สิปฺปำๆ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ปฐมสิปฺปำๆ วิกติกัตตาใน โหติ เต สามี-สัมพันธะใน ปฐมสิปฺปำ" อิติศัพท์ อาการะใน ปุจฺฉิ ฯ

.....

๓. "ปฐมสิปฺปเมว เทวา"ติ วุตฺเต, โส จินฺเตสิ "สเจ อยำ อญฺญสฺสาปิ เอวรูปำ ปาสาทำ กริสฺสติ, อยำ ปาสาโท อนจฺฉริโย ภวิสฺสติ, อิมำ มยา มาเรตุำ วา หตฺถปาเท วาสฺส ฉินฺทิตุำ อกฺขีนิ วา อุปฺปาเตตุำ วฏฺฏติ, เอวำ อญฺญสฺส ปาสาทำ น กริสฺสตี"ติ ฯ

"(อิทำ สิปฺปำ) ปฐมสิปฺปำ เอว (โหติ) เทวา" อิติ (วจเน วฑฺฒกินา) วุตฺเต, โส (ราชกุมาโร) จินฺเตสิ "สเจ อยำ (วฑฺฒกึ) อญฺญสฺสาปิ (ปุคฺคลสฺส) เอวรูปำ ปาสาทำ กริสฺสติ, อยำ ปาสาโท อนจฺฉริโย ภวิสฺสติ, อิมำ (วฑฺฒกึ) มยา มาเรตุำ วา (มยา) หตฺถปาเท วา อสฺส (วฑฺฒกิสฺส) ฉินฺทิตุำ (มยา) อกฺขีนิ วา อุปฺปาเตตุำ วฏฺฏติ, เอวำ (โส วฑฺฒกึ) อญฺญสฺส (ปุคฺคลสฺส) ปาสาทำ น กริสฺสตี"ติ ฯ

(วจเน) ครั้นเมื่อคำ **อิติ** ว่า "**เทว** ข้าแต่พระองค์ผู้สมมุติเทพ **(อิทำ สิปฺปำ)** อ.ศิลปะนี้ **ปฐมสิปฺปำ เอว** เป็นศิลปะครั้งแรกนั่นเทียว **(โหติ)** ย่อมเป็น" **อิติ** ดังนี้ **(วฑฺฒกินา)** อันช่างไม้ **วุตฺเต** กราบทูลแล้ว, **โส (ราชกุมาโร)** อ.พระราชกุมารนั้น **จินฺเตสิ** คิดแล้ว **อิติ** ว่า "**สเจ** ถ้าว่า **อยำ (วฑฺฒกึ)** อ.ช่างไม้นี้ **กริสฺสติ** จักกระทำ **ปาสาทำ** ซึ่งปราสาท **เอวรูปำ** อันมีอย่างนี้เป็นรูป **อญฺญสฺสาปิ (ปุคฺคลสฺส)** แก่บุคคลแม้อื่นไซร้, **อยำ ปาสาโท** อ.ปราสาทนี้ **อนจฺฉริโย** เป็นสิ่งไม่น่าอัศจรรย์ **ภวิสฺสติ** จักเป็น,

อิมํ (วฑฺฒกึ) มยา มาเรตุํ วา อ.อัน อันเรา ยังช่างไม้นี้ ให้ตายหรือ **(มยา) หตฺถ-ปาเท วา อสฺส (วฑฺฒกิสฺส) ฉินฺทิตุํ** หรือว่า อ.อัน อันเรา ตัด ซึ่งมือและเท้า ท. ของช่างไม้นี้ **(มยา) อกฺขีนิ วา อุปฺปาเตตุํ** อ.อัน อันเรา ควักขึ้น ซึ่งนัยน์ตา ท. **วฏฺฏติ** ย่อมควร, **(โส วฑฺฒกี)** อ.ช่างไม้นั้น **น กริสฺสติ** จักไม่กระทำ **ปาสาทํ** ซึ่งปราสาท **อญฺญสฺส (ปุคฺคลสฺส)** แก่บุคคลอื่น **เอวํ** ด้วยประการฉะนี้" **อิติ** ดังนี้ ฯ

เมื่อช่างไม้กราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้สมมุติเทพ ศิลปะนี้ เป็นศิลปะครั้งแรกนั่นแหละ", พระราชกุมารนั้น ทรงดำริว่า "ถ้าช่างไม้นี้ จักสร้างปราสาทอันเห็นปานนี้ แก่บุคคลแม้อื่นไซร้, ปราสาทนี้ จักไม่น่าอัศจรรย์, การที่เรายังช่างไม้นี้ให้ตายหรือ หรือว่าการที่เราตัดมือและเท้าหรือว่าการที่เราควักนัยน์ตาทั้งหลายของช่างไม้นี้ ย่อมควร, ช่างไม้นั้น จักไม่สร้างปราสาทแก่บุคคลอื่น ด้วยประการฉะนี้"

"เทว อาลปนะ อิทำ วิเสสนะของ สิปฺปำๆ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ปฐมสิปฺปำๆ วิกติกัตตาใน โหติ" อิติศัพท์ สรูปะใน วจเนๆ ลักขณะใน วุตฺเตๆ ลักขณกิริยา วฑฺฒกินา อนภิหิตกัตตาใน วุตฺเต, โส วิเสสนะของ ราชกุมาโรๆ สุทธกัตตาใน จินฺเตสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก "สเจศัพท์ ปริกัปปัตถะ อยำ วิเสสนะของ วฑฺฒกีๆ สุทธกัตตาใน กริสฺสติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ อญฺญสฺสๆ วิเสสนะของ ปุคฺคลสฺสๆ สัมปทานใน กริสฺสติ เอวรูปำ วิเสสนะของ ปาสาทำๆ อวุตตกัมมะใน กริสฺสติ, อยำ วิเสสนะของ ปาสาโทๆ สุทธกัตตา ใน ภวิสฺสติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อนจฺฉริโย วิกติกัตตาใน ภวิสฺสติ, มาเรตุํ ก็ดี ฉินฺทิตุํ ก็ดี อุปฺปาเตตุํ ก็ดี ตุมัตถกัตตาใน วฏฺฏติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อิมำ วิเสสนะของ วฑฺฒกึๆ การิตกัมมะใน มาเรตุำ มยา สามบท อนภิหิตกัตตาใน มาเรตุำ ฉินฺทิตุำ และ อุปฺปาเตตุำ หตฺถปาเท อวุตตกัมมะใน ฉินฺทิตุำ อสฺส วิเสสนะของ วฑฺฒกิสฺสๆ สามีสัมพันธะใน หตฺถปาเท อกฺขีนิ อวุตตกัมมะใน อุปฺปาเตตุำ วา สามศัพท์ ปทวิกัปปัตถะเข้ากับ อิมำ มยา มาเรตุำ, หตฺถปาเท อสฺส ฉินฺทิตุำ และ อกฺขีนิ อุปฺปาเตตุำ, โส วิเสสนะของ วฑฺฒกีๆ สุทธกัตตาใน กริสฺสติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวำ ปการัตถะ อญฺญสฺส วิเสสนะของ ปุคฺคลสฺสๆ สัมปทานใน กริสฺสติ ปาสาทำ อวุตตกัมมะใน กริสฺสติ นศัพท์ ปฏิเสธะใน กริสฺสติ" อิติศัพท์ อาการะใน จินฺเตสิ ฯ

.....

๔. โส ตมตฺถํ อตฺตโน ปิยสหายกสฺส สญฺชีวกปุตฺตสฺส มาณวกสฺส กเถสิ ฯ

โส (โพธิราชกุมาโร) ตํ อตฺถํ อตฺตโน ปิยสหายกสฺส สญฺชีวกปุตฺตสฺส มาณวกสฺส กเถสิ ฯ

โส (โพธิราชกุมาโร) อ.พระราชกุมารพระนามว่าโพธินั้น **กเถสิ** ตรัสบอกแล้ว **ตํ อตฺถํ** ซึ่งเนื้อความนั้น **มาณวกสฺส** แก่มาณพ **สญฺชีวกปุตฺตสฺส** ผู้เป็นบุตรของสัญชีวก **ปิยสหายกสฺส** ผู้เป็นสหายผู้เป็นที่รัก **อตฺตโน** ของพระองค์ ฯ

พระราชกุมารพระนามว่าโพธินั้น ตรัสบอกเนื้อความนั้น แก่มาณพผู้เป็นบุตรของสัญชีวก ผู้เป็นสหายผู้เป็นที่รักของพระองค์

โส วิเสสนะของ โพธิราชกุมาโรๆ สุทธกัตตาใน กเถสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตํ วิเสสนะของ อตฺถํๆ อวุตตกัมมะใน กเถสิ อตฺตโน สามีสัมพันธะใน ปิยสหายกสฺสๆ ก็ดี สญฺชีวกปุตฺตสฺส ก็ดี วิเสสนะของ มาณวกสฺสๆ สัมปทานใน กเถสิ ฯ

.....

๕. โส จินฺเตสิ “นิสฺสํสยํ เอส วฑฺฒกึ นาเสสฺสติ, อนคฺโฆ สิปฺปิโย, มยิ สนฺเต มา นสฺสตุ, สญฺญมสฺส ทสฺสามีติ ฯ

โส (มาณโว) จินฺเตสิ “นิสฺสํสยํ เอโส (ราชกุมาโร) วฑฺฒกึ นาเสสฺสติ, อนคฺโฆ (โหติ) สิปฺปิโย (ปุคฺคโล), มยิ สนฺเต, (วฑฺฒกี) มา นสฺสตุ, (อหํ) สญฺญํ อสฺส (วฑฺฒกิสฺส) ทสฺสามีติ ฯ

โส (มาณโว) อ.มาณพนั้น **จินฺเตสิ** คิดแล้ว **อิติ** ว่า “**เอโส (ราชกุมาโร)** อ.พระราชกุมารนั่น **วฑฺฒกึ** ยังช่างไม้ **นาเสสฺสติ** จักให้ฉิบหาย **นิสฺสํสยํ** มีความสงสัยออกแล้ว, **(ปุคฺคโล)** อ.บุคคล **สิปฺปิโย** ผู้มีศิลปะ **อนคฺโฆ** เป็นผู้หาค่ามิได้ **(โหติ)** ย่อมเป็น, **มยิ** ครั้นเมื่อเรา **สนฺเต** มีอยู่, **(วฑฺฒกี)** อ.ช่างไม้ **มา นสฺสตุ** จงอย่าฉิบหาย, **(อหํ)** อ.เรา **ทสฺสามิ** จักให้ **สญฺญํ** ซึ่งสัญญาณ **อสฺส (วฑฺฒกิสฺส)** แก่ช่างไม้นั้น” **อิติ** ดังนี้ ฯ

มาณพนั้นคิดว่า “พระราชกุมารนั่น จักยังช่างไม้ให้ฉิบหายอย่างไม่ต้องสงสัย, บุคคลผู้มีศิลปะ เป็นผู้ประเมินค่ามิได้, ครั้นเมื่อเรามีอยู่, ช่างไม้จงอย่าฉิบหาย, เราจักให้สัญญาณแก่ช่างไม้”

โส วิเสสนะของ มาณโวๆ สุทธกัตตาใน จินฺเตสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “เอโส วิเสสนะ

ของ ราชกุมาโรฯ เหตุกัตตาใน นาเสสฺสตีฯ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก นิสฺสํสยํ กิริยาวิเสสนะใน นาเสสฺสติ วฑฺฒกึ การิตกัมมะใน นาเสสฺสติ, สิปฺปิโย วิเสสนะของ ปุคฺคโลฯ สุทธกัตตาใน โหติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อนคฺโฆ วิกติกัตตาใน โหติ, มยิ ลักขณะใน สนฺเตฯ ลักขณกิริยา, วฑฺฒกี สุทธกัตตาใน นสฺสตุฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก มาศัพท์ ปฏิเสธะใน นสฺสตุ, อหํ สุทธกัตตาใน ทสฺสามิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก สญฺญํ อวุตตกัมมะใน ทสฺสามิ อสฺส วิเสสนะของ วฑฺฒกิสฺสฯ สัมปทานใน ทสฺสามิ” อิติศัพท์ อาการะใน จินฺเตสิ ฯ

.....

๖. โส ตํ อุปสงฺกมิตฺวา “ปาสาเท เต กมฺมํ นิฏฺฐิตํ โนติ ปุจฺฉิตฺวา, “นิฏฺฐิตนฺติ วุตฺเต, “ราชกุมาโร ตํ นาเสตุกาโม, ตสฺมา อตฺตานํ รกฺเขยฺยาสีติ อาห ฯ

โส (มาณโว) ตํ (วฑฺฒกึ) อุปสงฺกมิตฺวา “ปาสาเท เต กมฺมํ นิฏฺฐิตํ (อุทาหุ) โน (ปาสาเท เต กมฺมํ นิฏฺฐิตํ)” อิติ ปุจฺฉิตฺวา, “(ปาสาเท เม กมฺมํ) นิฏฺฐิตนฺติ (วจเน วฑฺฒกินา) วุตฺเต, “ราชกุมาโร ตํ นาเสตุกาโม (โหติ), ตสฺมา (ตฺวํ) อตฺตานํ รกฺเขยฺยาสีติ อาห ฯ

โส (มาณโว) อ.มาณพนั้น **อุปสงฺกมิตฺวา** เข้าไปหาแล้ว **ตํ (วฑฺฒกึ)** ซึ่งช่างไม้นั้น **ปุจฺฉิตฺวา** ถามแล้ว **อิติ** ว่า “**กมฺมํ** อ.การงาน **ปาสาเท** ในปราสาท **เต** ของท่าน **นิฏฺฐิตํ** สำเร็จแล้วหรือ **(อุทาหุ)** หรือว่า **(กมฺมํ)** อ.การงาน **(ปาสาเท)** ในปราสาท **(เต)** ของท่าน **โน (นิฏฺฐิตํ)** ไม่สำเร็จแล้ว” **อิติ** ดังนี้, **(วจเน)** ครั้นเมื่อคำ **อิติ** ว่า “**(กมฺมํ)** อ.การงาน **(ปาสาเท)** ในปราสาท **(เม)** ของกระผม **นิฏฺฐิตํ** สำเร็จแล้ว” **อิติ** ดังนี้ **(วฑฺฒกินา)** อันช่างไม้ **วุตฺเต** กล่าวแล้ว, **อาห** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า “**ราชกุมาโร** อ.พระราชกุมาร **ตํ นาเสตุกาโม** เป็นผู้ใคร่เพื่ออัน ยังท่าน ให้ฉิบหาย **(โหติ)** ย่อม เป็น, **ตสฺมา** เพราะเหตุนั้น **(ตฺวํ)** อ.ท่าน **รกฺเขยฺยาสิ** พึงรักษา **อตฺตานํ** ซึ่งตน” **อิติ** ดังนี้ ฯ

มาณพนั้นเข้าไปหาช่างไม้นั้น ถามว่า “การงานในปราสาทของท่าน สำเร็จแล้วหรือ หรือว่าการงานในปราสาทของท่าน ยังไม่สำเร็จ”, เมื่อช่างไม้กล่าวว่า “การงานในปราสาทของกระผม สำเร็จแล้ว”, จึงกล่าวว่า “พระราชกุมารมีความประสงค์จะยังท่านให้ฉิบหาย, เพราะฉะนั้น ท่านพึงรักษาตน”

โส วิเสสนะของ มาณโวฯ สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตํ วิเสสนะของ

วฑฺฒกีฯ อวุตฺตกัมมะใน อุปสงฺกมิตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน ปุจฺฉิตฺวา “กมฺมํ สุทธกัตตา ใน นิฏฺฐิตํฯ กิตบทกัตตุวาจก ปาสาเท วิสยาธาระใน กมฺมํ เต สามีสัมพันธะใน กมฺมํ, อุทาหุ ปุจฉนัตถะ กมฺมํ สุทธกัตตาใน นิฏฺฐิตํฯ กิตบทกัตตุวาจก โนศัพท์ ปฏิเสธะใน นิฏฺฐิตํ ปาสาเท วิสยาธาระใน กมฺมํ เต สามีสัมพันธะใน กมฺมํ” อิติศัพท์ อาการะใน ปุจฺฉิตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อาห, “กมฺมํ สุทธกัตตาใน นิฏฺฐิตํฯ กิตบทกัตตุวาจก ปาสาเท วิสยาธาระใน กมฺมํ เม สามีสัมพันธะใน กมฺมํ” อิติศัพท์ สรูปะใน วจเนฯ ลักขณะใน วุตฺเตฯ ลักขณกิริยา วฑฺฒกินา อนภิหิตกัตตาใน วุตฺเต, “ราชกุมาโร สุทธกัตตาใน โหติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตํ การิตกัมมะใน นาเสตุ-กาโมฯ วิกติกัตตาใน โหติ, ตสฺมา เหตวัตถะ ตฺวํ สุทธกัตตาใน รกฺเขยฺยาสิฯ อาขยาต-บทกัตตุวาจก อตฺตานํ อวุตตกัมมะใน รกฺเขยฺยาสิ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๗. วฑฺฒกีปิ “ภทฺทกนฺเต สามิ กตํ มม อาโรเจนฺเตน, อหเมตฺถ กตฺตพฺพํ ชานิสฺสามีติ วตฺวา “กึ สมฺม อมฺหากํ ปาสาเท กมฺมํ นิฏฺฐิตนฺติ ราชกุมาเรน ปุฏฺโฐ, “น ตาว เทว นิฏฺฐิตํ, พหุ อวสิฏฺฐนฺติ อาห ฯ

วฑฺฒกีปิ “ภทฺทกํ (กมฺมํ) เต สามิ กตํ มม อาโรเจนฺเตน, อหํ (มยา) เอตฺถ (วตฺถุมฺหิ) กตฺตพฺพํ (กมฺมํ) ชานิสฺสามีติ วตฺวา “กึ สมฺม อมฺหากํ ปาสาเท กมฺมํ นิฏฺฐิตนฺติ ราชกุมาเรน ปุฏฺโฐ, “น ตาว เทว (ตุมฺหากํ ปาสาเท กมฺมํ) นิฏฺฐิตํ, พหุ (กมฺมํ) อวสิฏฺฐนฺติ อาห ฯ

วฑฺฒกีปิ แม้ อ.ช่างไม้ **วตฺวา** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า “**สามิ** ข้าแต่นาย **(กมฺมํ)** อ.กรรม **ภทฺทกํ** อันเจริญ **เต** อันท่าน **อาโรเจนฺเตน** ผู้บอกอยู่ **มม** แก่กระผม **กตํ** กระทำแล้ว, **อหํ** อ.กระผม **ชานิสฺสามิ** จักรู้ **(กมฺมํ)** ซึ่งกรรม **(มยา) กตฺตพฺพํ** อันอันกระผม พึงกระทำ **เอตฺถ (วตฺถุมฺหิ)** ในเรื่องนี้” **อิติ** ดังนี้ **ราชกุมาเรน ปุฏฺโฐ** ผู้อันพระราชกุมาร ตรัสถามแล้ว **อิติ** ว่า “**สมฺม** แน่ะสหายผู้มีธุระอันเสมอ **กมฺมํ** อ.การงาน **ปาสาเท** ในปราสาท **อมฺหากํ** ของเรา ท. **นิฏฺฐิตํ** สำเร็จแล้ว **กึ** หรือ” **อิติ** ดังนี้ **อาห** กราบทูลแล้ว **อิติ** ว่า “**เทว** ข้าแต่พระองค์ผู้สมมุติเทพ **(กมฺมํ)** อ.การงาน **(ปาสาเท)** ในปราสาท **(ตุมฺหากํ)** ของพระองค์ **น นิฏฺฐิตํ** ไม่สำเร็จแล้ว **ตาว** ก่อน, **(กมฺมํ)** อ.การงาน **พหุ** มาก **อวสิฏฺฐํ** เหลือลงแล้ว” **อิติ** ดังนี้ ฯ

แม้ช่างไม้ก็กล่าวว่า “นาย กรรมอันเจริญที่ท่านผู้บอกอยู่แก่กระผม ทำแล้ว, กระผม

จักรู้กรรมที่กระผมพึงกระทำในเรื่องนี้" ดังนี้ ถูกราชกุมารตรัสถามว่า "แน่ะสหาย การงานในปราสทของพวกเรา สำเร็จหรือยัง" ก็กราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้สมมุติเทพ การงานในปราสาทของพระองค์ ยังไม่สำเร็จก่อน, การงานมาก ยังเหลืออยู่"

อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ วฑฺฒกีๆ สุทธกัตตาใน อาหๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก "สามิ อาลปนะ ภทฺทกํ วิเสสนะของ กมฺมๆ วุตตกัมมะใน กตๆ กิตบทกัมมวาจก เต อนภิหิตกัตตาใน กตๆ มม สัมปทานใน อาโรเจนฺเตนๆ วิเสสนะของ เต, อหๆ สุทธกัตตาใน ชานิสฺสามิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก มยา อนภิหิตกัตตาใน กตฺตพฺพๆ เอตฺถ วิเสสนะของ วตฺถุมฺหิๆ วิสยาธาระใน กตฺตพฺพๆ วิเสสนะของ กมฺมๆ อวุตตกัมมะใน ชานิสฺสามิ" อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปุฏฺโฐ "สมฺม อาลปนะ กมฺมๆ สุทธกัตตาใน นิฏฺฐิตๆ กิตบทกัตตุวาจก กึศัพท์ ปุจฉนัตถะ อมฺหากๆ สามี-สัมพันธะใน ปาสาเทๆ วิสยาธาระใน กมฺมๆ" อิติศัพท์ อาการะใน ปุฏฺโฐ ราชกุมาเรน อนภิหิตกัตตาใน ปุฏฺโฐๆ วิเสสนะของ วฑฺฒกี "เทว อาลปนะ กมฺมๆ สุทธกัตตาใน นิฏฺฐิตๆ กิตบทกัตตุวาจก นศัพท์ ปฏิเสธะใน นิฏฺฐิตๆ ตาว กิริยาวิเสสนะใน นิฏฺฐิตๆ ตุมฺหากๆ สามีสัมพันธะใน ปาสาเทๆ วิสยาธาระใน กมฺมๆ, พหุๆ วิเสสนะของ กมฺมๆ สุทธกัตตาใน อวสิฏฺฐๆ กิตบทกัตตุวาจก" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๘. "กึ กมฺมๆ นาม อวสิฏฺฐนฺติ ?

(ราชกุมาโร) "กึ กมฺมๆ นาม อวสิฏฺฐนฺติ (ปุจฺฉิ) ?

(ราชกุมาโร) อ.พระราชกุมาร **(ปุจฺฉิ)** ตรัสถามแล้ว **อิติ** ว่า "**กึ กมฺมๆ นาม** ชื่อ อ.การงานอะไร **อวสิฏฺฐๆ** เหลือลงแล้ว" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระราชกุมารตรัสถามว่า "ชื่อว่าการงานอะไร เหลือแล้ว"

ราชกุมาโร สุทธกัตตาใน ปุจฺฉิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก "กึ วิเสสนะของ กมฺมๆ นาม ศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ กมฺมๆ สุทธกัตตาใน อวสิฏฺฐๆ กิตบทกัตตุวาจก" อิติศัพท์ อาการะใน ปุจฺฉิ ฯ

.....

๙. “ปจฺฉา เทว อาจิกฺขิสฺสามิ, ทารูนิ ตาว อาหราเปถาติ ฯ

(วฑฺฒกี “อหํ) ปจฺฉา เทว อาจิกฺขิสฺสามิ, (ตุมฺเห ราชปุริสํ) ทารูนิ ตาว อาหราเปถาติ (อาห) ฯ

(วฑฺฒกี) อ.ช่างไม้ **(อาห)** กราบทูลแล้ว **อิติ** ว่า “**เทว** ข้าแต่พระองค์ผู้สมมุติเทพ **(อหํ)** อ.ข้าพระองค์ **อาจิกฺขิสฺสามิ** จักกราบทูล **ปจฺฉา** ในภายหลัง, **(ตุมฺเห)** อ.พระองค์ **(ราชปุริสํ)** ยังราชบุรุษ **อาหราเปถ** จงให้นำมา **ทารูนิ** ซึ่งไม้ ท. **ตาว** ก่อน” **อิติ** ดังนี้ ฯ

ช่างไม้กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้สมมุติเทพ ข้าพระองค์จักกราบทูลในภายหลัง, ขอพระองค์จงให้นำไม้ทั้งหลายมาก่อน”

วฑฺฒกี สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก “เทว อาลปนะ อหํ สุทธกัตตาใน อาจิกฺขิสฺสามิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปจฺฉา กาลสัตตมีใน อาจิกฺขิสฺสามิ, ตุมฺเห เหตุกัตตาใน อาหราเปถฯ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก ราชปุริสํ การิตกัมมะใน อาหราเปถ ทารูนิ อวุตตกัมมะใน อาหราเปถ ตาว กิริยาวิเสสนะใน อาหราเปถ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๑๐. “กึ ทารูนิ นามาติ ?

(ราชกุมาโร “อหํ ราชปุริสํ) กึ ทารูนิ นาม (อาหราเปมิ)” อิติ (ปุจฺฉิ) ?

(ราชกุมาโร) อ.พระราชกุมาร **(ปุจฺฉิ)** ตรัสถามแล้ว **อิติ** ว่า “**(อหํ)** อ.เรา **(ราชปุริสํ)** ยังราชบุรุษ **(อาหราเปมิ)** จะให้นำมา **ทารูนิ นาม** ชื่อซึ่งไม้ ท. **กึ** อะไร ?” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระราชกุมารตรัสถามว่า “เราจะยังราชบุรุษให้นำมาชื่อซึ่งไม้ทั้งหลายอะไร ?”

ราชกุมาโร สุทธกัตตาใน ปุจฺฉิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก “อหํ เหตุกัตตาใน อาหราเปมิฯ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก ราชปุริสํ การิตกัมมะใน อาหราเปมิ กึศัพท์ ปุจฉนัตถะ นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ ทารูนิฯ อวุตตกัมมะใน อาหราเปมิ” อิติศัพท์ อาการะใน ปุจฺฉิ ฯ

.....

๑๑. “นิสฺสารานิ สุกฺขทารูนิ เทวาติ ฯ

(วฑฺฒกี “ตุมฺเห ราชปุริสํ) นิสฺสารานิ สุกฺขทารูนิ (อาหราเปถ) เทวาติ (อาห) ฯ

(วฑฺฒกี) อ.ช่างไม้ **(อาห)** กราบทูลแล้ว **อิติ** ว่า “**เทว** ข้าแต่พระองค์ผู้สมมุติเทพ **(ตุมฺเห)** อ.พระองค์ **(ราชปุริสํ)** ทรงยังราชบุรุษ **(อาหราเปถ)** จงให้นำมา **สุกฺขทารูนิ** ซึ่งไม้แห้ง ท. **นิสฺสารานิ** อันมีแก่นออกแล้ว” **อิติ** ดังนี้ ฯ

ช่างไม้กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้สมมุติเทพ ขอพระองค์โปรดรับสั่งราชบุรุษให้นำไม้แห้งทั้งหลายที่ไม่มีแก่นมาเถิด”

วฑฺฒกี สุทธกัตตาใน อาห ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก “เทว อาลปนะ ตุมฺเห เหตุกัตตาใน อาหราเปถ ฯ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก ราชปุริสํ การิตกัมมะใน อาหราเปถ นิสฺสารานิ วิเสสนะของ สุกฺขทารูนิ ฯ อวุตตกัมมะใน อาหราเปถ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๑๒. โส อาหราเปตฺวา อทาสิ ฯ

โส (ราชกุมาโร ราชปุริสํ) อาหราเปตฺวา อทาสิ ฯ

โส (ราชกุมาโร) อ.พระราชกุมารนั้น **(ราชปุริสํ)** ทรงยังราชบุรุษ **อาหราเปตฺวา** ให้นำมาแล้ว **อทาสิ** ได้พระราชทานแล้ว ฯ

พระราชกุมารนั้น รับสั่งให้ราชบุรุษนำมาแล้ว ได้พระราชทานแล้ว

โส วิเสสนะของ ราชกุมาโร ฯ สุทธกัตตาใน อทาสิ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ราชปุริสํ การิตกัมมะใน อาหราเปตฺวา ฯ ปุพพกาลกิริยาใน อทาสิ ฯ

.....

๑๓. อถ นํ อาห “เทว อิโต ปฏฺฐาย มม สนฺติกํ นาคนฺตพฺพํ, สุขุมกมฺมํ กโรนฺตสฺส หิ อญฺเญน สทฺธึ สลฺลาเป สติ วิกฺเขโป โหติ, อาหารเวลาย ปน เม ภริยาว อาหารํ อาหริสฺสตีติ ฯ

อถ นํ (ราชกุมารํ วฑฺฒกี) อาห “เทว (ตุมฺเหหิ) อิโต (กาลโต) ปฏฺฐาย มม สนฺติกํ น อาคนฺตพฺพํ, สุขุมกมฺมํ กโรนฺตสฺส (มยฺหํ) หิ อญฺเญน (ปุคฺคเลน) สทฺธึ สลฺลาเป สติ, วิกฺเขโป

โหติ, อาหารเวลาย ปน เม ภริยาว อาหารๆ อาหริสฺสตีติ ฯ

อถ ครั้งนั้น **(วฑฺฒกี)** อ.ช่างไม้ **อาห** กราบทูลแล้ว **นๆ (ราชกุมารๆ)** กะพระราชกุมารนั้น **อิติ** ว่า "**เทว** ข้าแต่พระองค์ผู้สมมุติเทพ **(ตุมฺเหหิ)** อันพระองค์ **น อาคนฺตพฺพๆ** ไม่พึงเสด็จมา **สนฺติกๆ** สู่สำนัก **มม** ของข้าพระองค์ **ปฏฺฐาย** จำเดิม **อิโต (กาลโต)** แต่กาลนี้, **หิ** เพราะว่า **สลฺลาเป** ครั้นเมื่อการสนทนา **สทฺธึ** กับ **อญฺเญน (ปุคฺคเลน)** ด้วยบุคคลอื่น **(มยฺหๆ)** ของข้าพระองค์ **กโรนฺตสฺส** ผู้กระทำอยู่ **สุขุมกมฺมๆ** ซึ่งการงานอันละเอียด **สติ** มีอยู่, **วิกฺเขโป** อ.ความฟุ้งซ่าน **โหติ** ย่อมมี, **ปน** อนึ่ง **ภริยาว** อ.ภรรยาเทียว **เม** ของข้าพระองค์ **อาหริสฺสติ** จักนำมา **อาหารๆ** ซึ่งอาหาร **อาหาร-เวลาย** ในเวลาแห่งอาหาร" **อิติ** ดังนี้ ฯ

ครั้งนั้น ช่างไม้กราบทูลกะพระราชกุมารนั้นว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้สมมุติเทพ พระองค์ไม่พึงเสด็จมาสู่สำนักของข้าพระองค์ จำเดิมแต่กาลนี้, เพราะว่า เมื่อการสนทนากับด้วยบุคคลอื่นของข้าพระองค์ผู้ทำการงานละเอียดอยู่ มีอยู่, ความฟุ้งซ่าน ย่อมมี, อนึ่ง ภรรยาของข้าพระองค์เท่านั้น จักนำอาหารมา ในเวลาอาหาร"

อถ กาลสัตตมี วฑฺฒกี สุทธกัตตาใน อาหๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นๆ วิเสสนะของราชกุมารๆ อกถิตกัมมะใน อาห "เทว อาลปนะ ตุมฺเหหิ อนภิหิตกัตตาใน อาคนฺตพฺพๆ กิตบทภาววาจก อิโต วิเสสนะของ กาลโตๆ อปาทานใน ปฏฺฐายๆ กิริยาวิเสสนะใน อาคนฺตพฺพๆ มม สามีสัมพันธะใน สนฺติกๆ สัมปาปุณียกัมมะใน อาคนฺตพฺพๆ นศัพท์ ปฏิเสธะใน อาคนฺตพฺพๆ, หิศัพท์ เหตุโชตกะ สลฺลาเป ลักขณะใน สติๆ ลักขณกิริยา สุขุมกมฺมๆ อวุตตกัมมะใน กโรนฺตสฺสๆ วิเสสนะของ มยฺหๆ สามีสัมพันธะใน สลฺลาเป อญฺเญน วิเสสนะของ ปุคฺคเลนๆ สหัตถตติยาเข้ากับ สทฺธึๆ กิริยาสมวายะใน สลฺลาเป, วิกฺเขโป สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก, ปนศัพท์ สัมปิณฑนัตถะ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ภริยาๆ สุทธกัตตาใน อาหริสฺสติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อาหารเวลาย กาลสัตตมีใน อาหริสฺสติ เม สามีสัมพันธะใน ภริยา อาหารๆ อวุตต-กัมมะใน อาหริสฺสติ" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

.....

.....

๑๔. ราชกุมาโรปิ "สาธู"ติ ปฏิสฺสุณิ ฯ

ราชกุมาโรปิ แม้ อ.พระราชกุมาร **ปฏิสฺสุณิ** ทรงฟังตอบแล้ว **อิติ** ว่า "**สาธุ** อ.ดีละ" **อิติ** ดังนี้ ฯ

ฝ่ายพระราชกุมาร ก็ทรงสดับตอบว่า "ดีละ"

อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ ราชกุมาโรฯ สุทธกัตตาใน ปฏิสฺสุณิฯ อาขยาตบท กัตตุวาจก "สาธุ ลิงคัตถะ" อิติศัพท์ อาการะใน ปฏิสฺสุณิ ฯ

.....

๑๕. โสปิ เอกสฺมึ คพฺเภ นิสีทิตฺวา ตานิ ทารูนิ ตจฺเฉตฺวา อตฺตโน ปุตฺตทารสฺส อนฺโตนิสีทนโยคฺคํ ครุฬสกุณํ กตฺวา อาหารเวลาย [ปน] ภริยํ อาห "เคเห วิชฺชมานกํ สพฺพํ วิกฺกีณิตฺวา หิรญฺญสุวณฺณํ คณฺหาหีติ ฯ

โสปิ (วฑฺฒกี) เอกสฺมึ คพฺเภ นิสีทิตฺวา ตานิ ทารูนิ ตจฺเฉตฺวา อตฺตโน ปุตฺตทารสฺส อนฺโตนิสีทนโยคฺคํ ครุฬสกุณํ กตฺวา อาหารเวลาย [ปน] ภริยํ อาห "(ตฺวํ) เคเห วิชฺชมานกํ สพฺพํ (วตฺถุ) วิกฺกีณิตฺวา หิรญฺญสุวณฺณํ คณฺหาหีติ ฯ

โสปิ (วฑฺฒกี) อ.ช่างไม้แม้นั้น **นิสีทิตฺวา** นั่งแล้ว **เอกสฺมึ คพฺเภ** ในห้องหนึ่ง **ตจฺเฉตฺวา** ถากแล้ว **ตานิ ทารูนิ** ซึ่งไม้ ท. เหล่านั้น **กตฺวา** กระทำแล้ว **ครุฬสกุณํ** ซึ่งนกครุฑ **อนฺโตนิสีทนโยคฺคํ** อันอันตนพึงประกอบด้วยที่เป็นที่นั่งในภายใน **ปุตฺต-ทารสฺส** ของบุตรและภรรยา **อตฺตโน** ของตน **อาห** กล่าวแล้ว **ภริยํ** กะภรรยา **อาหารเวลาย** ในเวลาแห่งอาหาร **อิติ** ว่า "**(ตฺวํ)** อ.เธอ **วิกฺกีณิตฺวา** ขายแล้ว **สพฺพํ (วตฺถุ)** ซึ่งวัตถุทั้งปวง **วิชฺชมานกํ** อันมีอยู่ **เคเห** ในเรือน **คณฺหาหิ** จงถือเอา **หิรญฺญสุวณฺณํ** ซึ่งเงินและทอง" **อิติ** ดังนี้ ฯ

ช่างไม้แม้นั้น นั่งในห้องหนึ่ง ถากไม้เหล่านั้น ทำนกครุฑอันตนพึงประกอบด้วยที่นั่งในภายใน ของบุตรและภรรยาของตน กล่าวกะภรรยาในเวลาอาหารว่า "เธอขายวัตถุทั้งปวงที่มีอยู่ในเรือน จงถือเอาเงินและทอง"

อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ โสฯ วิเสสนะของ วฑฺฒกีฯ สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาต-บทกัตตุวาจก เอกสฺมึ วิเสสนะของ คพฺเภฯ วิสยาธาระใน นิสีทิตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยา

ใน ตจฺเฉตฺวา ตานิ วิเสสนะของ ทารูนิ ๆ อวุตตกัมมะใน ตจฺเฉตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน กตฺวา อตฺตโน สามีสัมพันธะใน ปุตฺตทารสฺส ๆ สามีสัมพันธะใน อนฺโตนิสีทนโยคฺคํ ๆ วิเสสนะของ ครุพสกุณํ ๆ อวุตตกัมมะใน กตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน อาห อาหารเวลาย กาลสัตตมีใน อาห ภริยํ อกถิตกัมมะใน อาห "ตฺวํ สุทธกัตตาใน คณฺหาหิ ๆ อาขยาต-บทกัตตุวาจก เคเห วิสยาธาระใน วิชฺชมานกํ ๆ ก็ดี สพฺพํ ก็ดี วิเสสนะของ วตฺถุ ๆ อวุตตกัมมะใน วิกฺกีณิตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน คณฺหาหิ หิรญฺญสุวณฺณํ อวุตตกัมมะ ใน คณฺหาหิ" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๑๖. ราชกุมาโรปิ วฑฺฒกิสฺส อนิกฺขมนตฺถาย เคหํ ปริกฺขิปาเปตฺวา อารกฺขํ จเปสิ ฯ

ราชกุมาโรปิ (ราชปุริสํ) วฑฺฒกิสฺส อนิกฺขมนตฺถาย เคหํ ปริกฺขิปาเปตฺวา อารกฺขํ จเปสิ ฯ

ราชกุมาโรปิ แม้ อ.พระราชกุมาร **(ราชปุริสํ)** ยังราชบุรุษ **ปริกฺขิปาเปตฺวา** ให้ล้อมแล้ว **เคหํ** ซึ่งเรือน **อนิกฺขมนตฺถาย** เพื่อประโยชน์แก่การไม่ออกไป **วฑฺฒกิสฺส** แห่งช่างไม้ **จเปสิ** ทรงตั้งไว้แล้ว **อารกฺขํ** ซึ่งการอารักขา ฯ

แม้พระราชกุมาร ทรงรับสั่งให้ราชบุรุษล้อมเรือนเพื่อประโยชน์แก่การไม่ออกไปของช่างไม้ ทรงตั้งการอารักขาไว้

อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ ราชกุมาโร ๆ สุทธกัตตาใน จเปสิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ราชปุริสํ การิตกัมมะใน ปริกฺขิปาเปตฺวา วฑฺฒกิสฺส สามีสัมพันธะใน อนิกฺขมนตฺถาย ๆ สัมปทานใน ปริกฺขิปาเปตฺวา เคหํ อวุตตกัมมะใน ปริกฺขิปาเปตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน จเปสิ อารกฺขํ อวุตตกัมมะใน จเปสิ ฯ

.....

๑๗. วฑฺฒกีปิ สกุณสฺส นิฏฺจิตกาเล "อชฺช สพฺเพปิ ทารเก คเหตฺวา อาคจฺเฉยฺยาสีติ ภริยํ วตฺวา ภุตฺตปาตราโส ปุตฺตทารํ สกุณสฺส กุจฺฉิยํ นิสีทาเปตฺวา วาตปาเนน นิกฺขมิตฺวา ปลายิ ฯ

วฑฺฒกีปิ สกุณสฺส นิฏฺจิตกาเล "(ตฺวํ) อชฺช สพฺเพปิ ทารเก คเหตฺวา อาคจฺเฉยฺยาสีติ ภริยํ วตฺวา ภุตฺตปาตราโส ปุตฺตทารํ สกุณสฺส กุจฺฉิยํ นิสีทาเปตฺวา วาตปาเนน นิกฺขมิตฺวา ปลายิ ฯ

วฑฺฒกีปิ แม้ อ.ช่างไม้ **วตฺวา** กล่าวแล้ว **ภริยํ** กะภรรยา **อิติ** ว่า **"(ตฺวํ)** อ.เธอ

คเหตฺวา พาเอาแล้ว **ทารเก** ซึ่งเด็ก ท. **สพฺเพปิ** แม้ทั้งปวง **อาคจฺเฉยฺยาสิ** พึงมา **อชฺช** ในวันนี้” **อิติ** ดังนี้ **นิฏฺฐิตกาเล** ในกาลเป็นที่สำเร็จแล้ว **สกุณสฺส** แห่งนก **ภุตฺตปาตราโส** ผู้มีอาหารอันบุคคลพึงกินในเวลาเช้าอันตนบริโภคแล้ว **ปุตฺตทารํ** ยังบุตรและภรรยา **นิสีทาเปตฺวา** ให้นั่งแล้ว **กุจฺฉิยํ** ในท้อง **สกุณสฺส** ของนก **นิกฺขมิตฺวา** ออกไปแล้ว **วาตปาเนน** ทางช่องเป็นที่ดื่มกินซึ่งลม **ปลายิ** หนีไปแล้ว ฯ

แม้ช่างไม้กล่าวกะภรรยาว่า “เธอพาเอาเด็กๆ แม้ทั้งหมดพึงมาในวันนี้” ในกาลเป็นสร้างนกเสร็จแล้ว บริโภคอาหารเช้าแล้ว ให้บุตรและภรรยานั่งในท้องของนก หนีออกไปทางหน้าต่าง

อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ วฑฺฒกีๆ สุทธกัตตาใน ปลายิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก สกุณสฺส สามีสัมพันธะใน นิฏฺฐิตกาเลๆ กาลสัตตมีใน วตฺวา “ตฺวํ สุทธกัตตาใน อาคจฺเฉยฺยาสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อชฺช กาลสัตตมีใน อาคจฺเฉยฺยาสิ อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ สพฺเพๆ วิเสสนะของ ทารเกๆ อวุตตกัมมะใน คเหตฺวาๆ สมานกาลกิริยาใน อาคจฺเฉยฺยาสิ” อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวา ภริยํ อกถิตกัมมะใน วตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ภุตฺตปาตราโสๆ วิเสสนะของ วฑฺฒกี ปุตฺตทารํ การิตกัมมะใน นิสีทาเปตฺวา สกุณสฺส สามีสัมพันธะใน กุจฺฉิยํๆ วิสยาธาระใน นิสีทาเปตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน นิกฺขมิตฺวา วาตปาเนน ตติยาวิเสสนะใน นิกฺขมิตฺวาๆ สมานกาลกิริยาใน ปลายิ ฯ

.....

๑๘. โส, เตสํ “เทว วฑฺฒกี ปลายตีติ กนฺทนฺตานเยว, คนฺตฺวา หิมวนฺเต โอตริตฺวา เอกํ นครํ มาเปตฺวา ตตฺถ กฏฺฐวาหนราชา นาม ชาโต ฯ

โส (วฑฺฒกี), เตสํ (ราชปุริสานํ) “เทว วฑฺฒกี ปลายตี”ติ กนฺทนฺตานํ เอว, คนฺตฺวา หิมวนฺเต โอตริตฺวา เอกํ นครํ มาเปตฺวา ตตฺถ (นคเร) กฏฺฐวาหนราชา นาม ชาโต ฯ

โส (วฑฺฒกี) อ.ช่างไม้นั้น, **เตสํ (ราชปุริสานํ)** เมื่อราชบุรุษ ท. เหล่านั้น **กนฺทนฺตานเยว** คร่ำครวญอยู่นั่นเทียว **อิติ** ว่า “**เทว** ข้าแต่พระองค์ผู้สมมุติเทพ **วฑฺฒกี** อ.ช่างไม้ **ปลายติ** ย่อมหนีไป” **อิติ** ดังนี้, **คนฺตฺวา** ไปแล้ว **โอตริตฺวา** ข้ามลงแล้ว **หิมวนฺเต** ที่ป่าหิมพานต์ **มาเปตฺวา** สร้างแล้ว **นครํ** ซึ่งเมือง **เอกํ** เมืองหนึ่ง **กฏฺฐวาหนราชา**

นาม เป็นพระราชาพระนามว่ากัฏฐวาหนะ **ตตฺถ (นคเร)** ในนครนั้น **ชาโต** เกิดแล้ว ฯ

ช่างไม้นั้น, เมื่อเหล่าราชบุรุษเหล่านั้น พากันคร่ำครวญอยู่ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้สมมุติเทพ ช่างไม้ย่อมหนีไป”, ไปแล้ว ลงที่ป่าหิมพานต์ สร้างเมืองหนึ่ง เป็นพระราชาพระนามว่ากัฏฐวาหนะในนครนั้น เกิดแล้ว

โส วิเสสนะของ วฑฺฒกีๆ สุทธกัตตาใน ชาโตๆ กิตบทกัตตุวาจก, เตสํ วิเสสนะของราชปุริสานำๆ อนาทรใน กนฺทนฺตานำๆ อนาทรกิริยา “เทว อาลปนะ วฑฺฒกี สุทธกัตตาใน ปลายติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก” อิติศัพท์ อาการะใน กนฺทนฺตานำ เอวศัพท์อวธารณะเข้ากับ กนฺทนฺตานำ, คนฺตฺวา ปุพพกาลกิริยาใน โอตริตฺวา หิมวนฺเต วิสยาธาระใน โอตริตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน มาเปตฺวา เอกำ วิเสสนะของ นครำๆ อวุตตกัมมะใน มาเปตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ชาโต ตตฺถ วิเสสนะของ นคเรๆ วิสยาธาระใน กฏฺฐวาหนราชา นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ กฏฺฐวาหนราชาๆ วิกติกัตตาใน ชาโต ฯ

.....

๑๙. ราชกุมาโรปิ “ปาสาทมหำ กริสฺสามีติ สตฺถารำ นิมนฺเตตฺวา ปาสาเท จตุชฺชาติก-คนฺเธหิ ปริภณฺฑำ กตฺวา ปฐมอุมฺมารโต ปฏฺฐาย เจลปฏิกำ ปตฺถริ ฯ

ราชกุมาโรปิ “(อหำ) ปาสาทมหำ กริสฺสามีติ (จินฺเตตฺวา) สตฺถารำ นิมนฺเตตฺวา ปาสาเท จตุชฺชาติกคนฺเธหิ ปริภณฺฑำ กตฺวา ปฐมอุมฺมารโต ปฏฺฐาย เจลปฏิกำ ปตฺถริ ฯ

ราชกุมาโรปิ แม้ อ.ราชกุมาร **(จินฺเตตฺวา)** ทรงดำริแล้ว **อิติ** ว่า “**(อหำ)** อ.เรา **กริสฺสามิ** จักกระทำ **ปาสาทมหำ** ซึ่งการฉลองซึ่งปราสาท” **อิติ** ดังนี้ **นิมนฺเตตฺวา** ทูลนิมนต์แล้ว **สตฺถารำ** ซึ่งพระศาสดา **กตฺวา** ทรงกระทำแล้ว **ปริภณฺฑำ** ซึ่งการประพรม **จตุชฺชาติกคนฺเธหิ** ด้วยของหอมอันประกอบแล้วด้วยชาติสี่ ท. **ปาสาเท** ที่ปราสาท **ปตฺถริ** ทรงปูลาดแล้ว **เจลปฏิกำ** ซึ่งแผ่นผ้าน้อย **ปฏฺฐาย** จำเดิม **ปฐมอุมฺมารโต** แต่ธรณีประตูที่หนึ่ง ฯ

แม้พระราชกุมารทรงดำริว่า “เราจักทำการฉลองปราสาท” ดังนี้ จึงทูลนิมนต์พระศาสดา ทรงทำการประพรมด้วยของหอมอันประกอบด้วย ๔ ชนิด ที่ปราสาท ทรงปูลาดแผ่นผ้าน้อย จำเดิมแต่ธรณีประตูที่หนึ่ง

อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ ราชกุมาโรฯ สุทธกัตตาใน ปฏิฐริฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก “อหำ สุทธกัตตาใน กริสฺสามิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปาสาทมหำ อวุตตกัมมะใน กริสฺสามิ” อิติศัพท์ อาการะใน จินฺเตตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน นิมนฺเตตฺวา สตฺถารำ อวุตตกัมมะใน นิมนฺเตตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน กตฺวา ปาสาเท วิสยาธาระใน กตฺวา จตุชฺชาติกคนฺเธหิ กรณะใน กตฺวา ปริภณฺฑำ อวุตตกัมมะใน กตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน ปฏิฐริ ปฐมอุมฺมารโต อปาทานใน ปฏฺฐายฯ กิริยาวิเสสนะใน ปฏิฐริ เจลปฏิกำ อวุตตกัมมะใน ปฏิฐริ ฯ

.....

๒๐. โส กิร อปุตฺตโก, ตสฺมา “สจาหำ ปุตฺตำ วา ธีตรำ วา ลจฺฉามิ, สตฺถา อิมำ อกฺกมิสฺสตี”ติ จินฺเตตฺวา ปฏิฐริ ฯ

โส (ราชกุมาโร) กิร อปุตฺตโก (โหติ), ตสฺมา (โส ราชกุมาโร) “สเจ อหำ ปุตฺตำ วา ธีตรำ วา ลจฺฉามิ, สตฺถา อิมำ (เจลปฏิกำ) อกฺกมิสฺสตี”ติ จินฺเตตฺวา ปฏิฐริ ฯ

กิร ได้ยินว่า **โส (ราชกุมาโร)** อ.พระราชกุมารนั้น **อปุตฺตโก** เป็นผู้ไม่มีโอรส **(โหติ)** ย่อมมี, **ตสฺมา** เพราะเหตุนั้น **(โส ราชกุมาโร)** อ.พระราชกุมารนั้น **จินฺเตตฺวา** ทรงดำริแล้ว **อิติ** ว่า “**สเจ** ถ้าว่า **อหำ** อ.เรา **ลจฺฉามิ** จักได้ **ปุตฺตำ วา** ซึ่งบุตรหรือ **ธีตรำ วา** หรือว่าซึ่งธิดา, **สตฺถา** อ.พระศาสดา **อกฺกมิสฺสติ** จักทรงเหยียบ **อิมำ (เจลปฏิกำ)** ซึ่งแผ่นผ้าน้อยนี้” **อิติ** ดังนี้ **ปฏิฐริ** ทรงปูลาดแล้ว ฯ

ได้ยินว่า พระราชกุมารนั้น เป็นผู้ไม่มีพระโอรส, เพราะฉะนั้น พระราชกุมารนั้น ทรงดำริว่า “ถ้าว่าเราจักได้บุตรหรือว่าธิดาไซร้, พระศาสดาจักทรงเหยียบแผ่นผ้าน้อยนี้” แล้วจึงปูลาด

โส วิเสสนะของ ราชกุมาโรฯ สุทธกัตตาใน โหติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อปุตฺตโก วิกติกัตตาใน โหติ, ตสฺมา เหตวัตถะ โส วิเสสนะของ ราชกุมาโรฯ สุทธกัตตาใน ปฏิฐริฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก “สเจศัพท์ ปริกัปปัตถะ อหำ สุทธกัตตาใน ลจฺฉามิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปุตฺตำ ก็ดี ธีตรำ ก็ดี อวุตตกัมมะใน ลจฺฉามิ วา สองศัพท์ ปทวิกัปปัตถะเข้ากับ ปุตฺตำ และ ธีตรำ, สตฺถา สุทธกัตตาใน อกฺกมิสฺสติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อิมำ วิเสสนะของ เจลปฏิกำฯ อวุตตกัมมะใน อกฺกมิสฺสติ” อิติศัพท์ อาการะใน จินฺเตตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน ปฏิฐริ ฯ

๒๑. โส, สตฺถริ อาคเต, สตฺถารํ ปญฺจปฺปติฏฺฐิเตน วนฺทิตฺวา ปตฺตํ คเหตฺวา "ปวิสถ ภนฺเตติ อาห ฯ

โส (ราชกุมาโร), สตฺถริ อาคเต, สตฺถารํ ปญฺจปฺปติฏฺฐิเตน วนฺทิตฺวา ปตฺตํ คเหตฺวา "(ตุมฺเห) ปวิสถ ภนฺเตติ อาห ฯ

โส (ราชกุมาโร) อ.พระราชกุมารนั้น, **สตฺถริ** ครั้นเมื่อพระศาสดา **อาคเต** เสด็จมาแล้ว, **วนฺทิตฺวา** ถวายบังคมแล้ว **สตฺถารํ** ซึ่งพระศาสดา **ปญฺจปฺปติฏฺฐิเตน** ด้วยการตั้งไว้เฉพาะซึ่งองค์ห้า **คเหตฺวา** ทรงรับเอาแล้ว **ปตฺตํ** ซึ่งบาตร **อาห** กราบทูลแล้ว **อิติ** ว่า "**ภนฺเต** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **(ตุมฺเห)** อ.พระองค์ **ปวิสถ** ขอจงเสด็จเข้าไป" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระราชกุมารนั้น, เมื่อพระศาสดาเสด็จมาแล้ว, ถวายบังคมพระศาสดาด้วยเบญจางค-ประดิษฐ์ ทรงรับเอาบาตร กราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์จงเสด็จเข้าไปเถิด"

โส วิเสสนะของ ราชกุมาโรๆ สุทธกัตตาใน อาหๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก, สตฺถริ ลักขณะใน อาคเตๆ ลักขณกิริยา, สตฺถารํ อวุตตกัมมะใน วนฺทิตฺวา ปญฺจปฺปติฏฺฐิเตน กรณะใน วนฺทิตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน คเหตฺวา ปตฺตํ อวุตตกัมมะใน คเหตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อาห "ภนฺเต อาลปนะ ตุมฺเห สุทธกัตตาใน ปวิสถๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๒๒. สตฺถา น ปาวิสิ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **น ปาวิสิ** ไม่เสด็จเข้าไปแล้ว ฯ

พระศาสดา ไม่เสด็จเข้าไปแล้ว

สตฺถา สุทธกัตตาใน ปาวิสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นศัพท์ ปฏิเสธะใน ปาวิสิ ฯ

.....

๒๓. โส ทุติยมฺปิ ตติยมฺปิ ยาจิ ฯ

โส (ราชกุมาโร) ทุติยมฺปิ ตติยมฺปิ ยาจิ ฯ

โส (ราชกุมาโร) อ.พระราชกุมารนั้น **ยาจิ** ทูลอ้อนวอนแล้ว **ทุติยมฺปิ** แม้ครั้งที่ ๒ **ตติยมฺปิ** แม้ครั้งที่ ๓ ฯ

พระราชกุมารนั้น ทูลอ้อนวอนแล้ว แม้ครั้งที่ ๒ แม้ครั้งที่ ๓

โส วิเสสนะของ ราชกุมาโรๆ สุทธกัตตาใน ยาจิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อปิ สอง-ศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ ทุติยํ และ ตติยํ ทุติยํ ก็ดี ตติยํ ก็ดี กิริยาวิเสสนะใน ยาจิ ฯ

.....

๒๔. สตฺถา อปฺปวิสิตฺวาว อานนฺทตฺเถรํ โอโลเกสิ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **อปฺปวิสิตฺวาว** ไม่เสด็จเข้าไปแล้วเทียว **โอโลเกสิ** ทรงแลดูแล้ว **อานนฺทตฺเถรํ** ซึ่งพระอานนท์ผู้เถระ ฯ

พระศาสดา ไม่เสด็จเข้าไปแล้วเทียว ทรงแลดูพระอานนทเถระ

สตฺถา สุทธกัตตาใน โอโลเกสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อปฺปวิสิตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน โอโลเกสิ อานนฺทตฺเถรํ อวุตตกัมมะใน โอโลเกสิ ฯ

.....

๒๕. เถโร โอโลกิตสญฺญาเยว วตฺถานํ อนกฺกมนภาวํ ญตฺวา ตํ "สหร ราชกุมาร ทุสฺสานิ, น ภควา เจลปฏิกํ อกฺกมิสฺสติ, ปจฺฉิมํ ชนตํ ตถาคโต โอโลเกตีติ ทุสฺสานิ สหราเปสิ ฯ

เถโร (สตฺถารา) โอโลกิตสญฺญาย เอว วตฺถานํ อนกฺกมนภาวํ ญตฺวา ตํ (ราชกุมารํ) "(ตฺวํ) สหร ราชกุมาร ทุสฺสานิ, น ภควา เจลปฏิกํ อกฺกมิสฺสติ, ปจฺฉิมํ ชนตํ ตถาคโต โอโลเกตีติ (วจเนน) ทุสฺสานิ สหราเปสิ ฯ

เถโร อ.พระเถระ **ญตฺวา** รู้แล้ว **อนกฺกมนภาวํ** ซึ่งความเป็นคืออันไม่ทรงเหยียบ **วตฺถานํ** ซึ่งผ้า ท. **(สตฺถารา) โอโลกิตสญฺญาย เอว** ด้วยสัญญาณ อันพระศาสดาทรงแลดูแล้วนั่นเทียว **ตํ (ราชกุมารํ)** ยังพระราชกุมารนั้น **สหราเปสิ** ให้รวบรวมแล้ว **ทุสฺสานิ** ซึ่งผ้า ท. **(วจเนน)** ด้วยคำ **อิติ** ว่า "**ราชกุมาร** ดูก่อนพระราชกุมาร **(ตฺวํ)** อ.พระองค์ **สหร** จงม้วน **ทุสฺสานิ** ซึ่งผ้า ท., **ภควา** อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า **น อกฺกมิสฺสติ** จักไม่ทรงเหยียบ **เจลปฏิกํ** ซึ่งแผ่นผ้าน้อย, **ตถาคโต** อ.พระตถาคต

โอโลเกติ ย่อมทรงแลดู **ชนตๆ** ซึ่งหมู่แห่งชน **ปจฺฉิมๆ** ผู้เกิดแล้วในภายหลัง" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระเถระรู้ความเป็นคืออันไม่ทรงเหยียบผ้าทั้งหลาย ด้วยสัญญาณที่พระศาสดาทรงแลดูแล้วนั่นแหละ จึงยังพระราชกุมารนั้นให้ม้วนผ้าทั้งหลาย ด้วยคำว่า "ดูก่อนพระราชกุมาร ขอพระองค์จงม้วนผ้าทั้งหลาย, พระผู้มีพระภาคเจ้าจักไม่ทรงเหยียบแผ่นผ้าน้อย, พระตถาคตทรงแลดูหมู่ชนผู้เกิดในภายหลัง"

เถโร เหตุกัตตาใน สำราเปสิๆ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก สตฺถารา อนภิหิตกัตตาใน โอโลกิต- เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ โอโลกิตสญฺญายๆ กรณะใน ฌตฺวา วตฺถานำ ฉัฏฐีอวุตตกัมมะใน อนกฺกมน- อนกฺกมนภาวำ อวุตตกัมมะใน ฌตฺวาๆ ปุพพกาล-กิริยาใน สำราเปสิ ตำ วิเสสนะของ ราชกุมารำๆ การิตกัมมะใน สำราเปสิ "ราชกุมาร อาลปนะ ตฺวำ สุทธกัตตาใน สำรๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ทุสฺสานิ อวุตตกัมมะใน สำร, ภควา สุทธกัตตาใน อกฺกมิสฺสติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นศัพท์ ปฏิเสธะใน อกฺกมิสฺสติ เจลปฏิกำ อวุตตกัมมะใน อกฺกมิสฺสติ, ตถาคโต สุทธกัตตาใน โอโลเกติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปจฺฉิมำ วิเสสนะของ ชนตำๆ อวุตตกัมมะใน โอโลเกติ" อิติศัพท์ สรูปะใน วจเนนๆ กรณะใน สำราเปสิ ทุสฺสานิ อวุตตกัมมะใน สำราเปสิ ฯ

.....

๒๖. โส ทุสฺสานิ สำหริตฺวา สตฺถารำ อนฺโต ปเวสตฺวา ยาคุขชฺชเกน สนฺตปฺเปตฺวา เอกมนฺตำ นิสินฺโน วนฺทิตฺวา อาห "ภนฺเต อหำ ตุมฺหากำ อุปฏฺฐาโก ติกฺขตฺตุำ สรณำ คโต, กุจฺฉิคโต จ กิรมฺหิ เอกวารำ สรณำ คโต, ทุติยมฺปิ ตรุณทารกกาเล, ตติยมฺปิ วิญฺญุภาวำ ปตฺตกาเล, ตสฺส เม กสฺมา เจลปฏิกำ น อกฺกมิตฺถาติ ฯ

โส (ราชกุมาโร) ทุสฺสานิ สำหริตฺวา สตฺถารำ อนฺโต ปเวสตฺวา (สตฺถารำ) ยาคุขชฺชเกน สนฺตปฺเปตฺวา เอกมนฺตำ นิสินฺโน วนฺทิตฺวา อาห "ภนฺเต อหำ ตุมฺหากำ อุปฏฺฐาโก (หุตฺวา ตุมฺเห) ติกฺขตฺตุำ สรณำ คโต (อมฺหิ, อหำ) กุจฺฉิคโต จ กิร อมฺหิ (ตุมฺเห) เอกวารำ สรณำ คโต, (อหำ) ทุติยมฺปิ (มยฺหำ) ตรุณทารกกาเล (ตุมฺเห สรณำ คโต อมฺหิ, อหำ) ตติยมฺปิ (มยฺหำ) วิญฺญุภาวำ ปตฺตกาเล (ตุมฺเห สรณำ คโต อมฺหิ), (ตุมฺเห) ตสฺส เม กสฺมา เจลปฏิกำ น อกฺกมิตฺถาติ ฯ

โส (ราชกุมาโร) อ.พระราชกุมารนั้น **สำหริตฺวา** ทรงม้วนแล้ว **ทุสฺสานิ** ซึ่งผ้า ท. **สตฺถารำ** ทรงยังพระศาสดา **ปเวเสตฺวา** ให้เสด็จเข้าไปแล้ว **อนฺโต** ในภายใน **(สตฺถารำ)** ทรงยังพระศาสดา **สนฺตปฺเปตฺวา** ให้ทรงอิ่มหนำแล้ว **ยาคุขชฺชเกน** ด้วยข้าวยาคูและของอันบุคคลพึงเคี้ยว **นิสินฺโน** ประทับนั่งแล้ว **เอกมนฺตำ** ณ ที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง **วนฺทิตฺวา** ถวายบังคมแล้ว **อาห** กราบทูลแล้ว **อิติ** ว่า "**ภนฺเต** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **อหำ** อ.หม่อมฉัน **อุปฏฺฐาโก** เป็นอุปัฏฐาก **ตุมฺหากำ** ของพระองค์ **(หุตฺวา)** เป็น **คโต** เป็นผู้ถึงแล้ว **(ตุมฺเห)** ซึ่งพระองค์ **สรณำ** ว่าเป็นที่พึ่ง **ติกฺขตฺตุำ** สามครั้ง **(อมฺหิ)** ย่อมเป็น, **จ** ก็ **กิร** ได้ยินว่า **(อหำ)** อ.หม่อมฉัน **กุจฺฉิคโต** ผู้ไปแล้วในท้อง **คโต** เป็นผู้ถึงแล้ว **(ตุมฺเห)** ซึ่งพระองค์ **สรณำ** ว่าเป็นที่พึ่ง **เอกวารำ** สิ้นวาระหนึ่ง **อมฺหิ** ย่อมเป็น, **(อหำ)** อ.หม่อมฉัน **(คโต)** เป็นผู้ถึงแล้ว **(ตุมฺเห)** ซึ่งพระองค์ **(สรณำ)** ว่าเป็นที่พึ่ง **(มยฺหำ) ตรุณทารกกาเล** ในกาล แห่งหม่อมฉัน เป็นเด็กน้อย **ทุติยมฺปิ** แม้ครั้งที่สอง **(อมฺหิ)** ย่อมเป็น, **(อหำ)** อ.หม่อมฉัน **(คโต)** เป็นผู้ถึงแล้ว **(ตุมฺเห)** ซึ่งพระองค์ **(สรณำ)** ว่าเป็นที่พึ่ง **(มยฺหำ) วิญฺญุภาวำ ปตฺตกาเล** ในกาล แห่งหม่อมฉัน เป็นผู้ถึงแล้ว ซึ่งความเป็นแห่งผู้รู้เดียงสา **ตติยมฺปิ** แม้ครั้งที่สาม **(อมฺหิ)** ย่อมเป็น, **(ตุมฺเห)** อ.พระองค์ **น อกฺกมิตฺถ** ไม่ทรงเหยียบแล้ว **เจลปฏิกำ** ซึ่งแผ่นผ้าน้อย **ตสฺส เม** ของหม่อมฉันนั้น **กสฺมา** เพราะเหตุอะไร ?" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระราชกุมารนั้น ม้วนผ้าทั้งหลาย ทูลนิมนต์ให้พระศาสดาให้เสด็จเข้าไปในภายในยังพระศาสดาให้ทรงอิ่มหนำแล้วด้วยข้าวยาคูและของควรเคี้ยว ประทับนั่งแล้ว ณ ที่สมควร ถวายบังคม กราบทูลแล้วว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันเป็นอุปัฏฐากของพระองค์ เป็นผู้ถึงพระองค์ว่าเป็นสรณะ ๓ ครั้ง, ก็ได้ยินว่า หม่อมฉันอยู่ในท้องถึงพระองค์ว่าเป็นสรณะ วาระหนึ่ง, หม่อมฉันถึงพระองค์ว่าเป็นสรณะในกาลเป็นเด็กน้อย แม้ครั้งที่ ๒, หม่อมฉันถึงพระองค์ว่าเป็นสรณะ ในกาลเป็นที่ถึงความเป็นผู้รู้เดียงสา, พระองค์ไม่ทรงเหยียบแผ่นผ้าน้อยของหม่อมฉันนั้น เพราะเหตุอะไร ?"

โส วิเสสนะของ ราชกุมาโรๆ สุทธกัตตาใน อาหๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ทุสฺสานิ อวุตตกัมมะใน สำหริตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปเวเสตฺวา สตฺถารำ การิตกัมมะใน ปเวเสตฺวา อนฺโต วิสยาธาระใน ปเวเสตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน สนฺตปฺเปตฺวา สตฺถารำ การิตกัมมะใน สนฺตปฺเปตฺวา ยาคุขชฺชเกน กรณะใน สนฺตปฺเปตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยา

ใน นิสินฺโน เอกมนฺตํ วิสยาธาระใน นิสินฺโนๆ วิเสสนะของ ราชกุมาโร วนฺทิตฺวา ปุพพกาลกิริยาใน อาห "ภนฺเต อาลปนะ อหํ สุทธกัตตาใน อมฺหิๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก ตุมฺหากํ สามีสัมพันธะใน อุปฏฺฐาโกๆ วิกติกัตตาใน หุตฺวาๆ สมาน-กาลกิริยาใน คโต ตุมฺเห อวุตตกัมมะใน คโต ติกฺขตฺตุํ กิริยาวิเสสนะใน คโต สรณํ สัมภาวนาใน คโตๆ วิกติกัตตาใน อมฺหิ, จศัพท์ วากยารัมภโชตกะ กิรศัพท์ อนุสสวนัตถะ อหํ สุทธกัตตาใน อมฺหิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก กุจฺฉิคโต วิเสสนะของ อหํ ตุมฺเห อวุตตกัมมะใน คโต เอกวารํ อัจจันตสังโยคะใน คโต สรณํ สัมภาวนาใน คโตๆ วิกติกัตตาใน อมฺหิ, อหํ สุทธกัตตาใน อมฺหิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ ทุติยๆ กิริยาวิเสสนะใน คโต มยฺหํ สามีสัมพันธะใน ตรุณทารก-กาเลๆ กาลสัตตมีใน คโต ตุมฺเห อวุตตกัมมะใน คโต สรณํ สัมภาวนาใน คโตๆ วิกติกัตตาใน อมฺหิ, อหํ สุทธกัตตาใน อมฺหิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ ตติยๆ กิริยาวิเสสนะใน คโต มยฺหํ ภาวาทิสัมพันธะใน วิญฺญุภาวๆ สัมปาปุณียกัมมะใน ปตฺตกาเลๆ กาลสัตตมีใน คโต ตุมฺเห อวุตตกัมมะใน คโต สรณํ สัมภาวนาใน คโตๆ วิกติกัตตาใน อมฺหิ, ตุมฺเห สุทธกัตตาใน อกฺกมิตฺถๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก ตสฺส วิเสสนะของ เมๆ สามีสัมพันธะใน เจลปฏิกํ กสฺมา เหตุใน อกฺกมิตฺถ เจลปฏิกํ อวุตตกัมมะใน อกฺกมิตฺถ นศัพท์ ปฏิเสธะใน อกฺกมิตฺถ" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๒๗. "กึ ปน ตฺวํ กุมาร จินฺเตตฺวา เจลปฏิกํ อตฺถรีติ ?

(สตฺถา) "กึ ปน ตฺวํ กุมาร จินฺเตตฺวา เจลปฏิกํ อตฺถรีติ (ปุจฺฉิ) ?

(สตฺถา) อ.พระศาสดา **(ปุจฺฉิ)** ตรัสถามแล้ว **อิติ** ว่า "**กุมาร** ดูก่อนกุมาร **ปน** ก็ **ตฺวํ** อ.พระองค์ **จินฺเตตฺวา** ทรงคิดแล้ว **กึ** ซึ่งอะไร **อตฺถริ** ทรงปูลาดแล้ว **เจลปฏิกํ** ซึ่งแผ่นผ้าขาว" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดาตรัสถามว่า "ดูก่อนกุมาร ก็พระองค์ทรงคิดถึงอะไร ทรงปูลาดแผ่นผ้าขาวแล้ว"

สตฺถา สุทธกัตตาใน ปุจฺฉิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก "กุมาร อาลปนะ ปนศัพท์ วากยา-รัมภโชตกะ ตฺวํ สุทธกัตตาใน อตฺถริๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก กึ อวุตตกัมมะใน

จินฺเตตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน อตฺถริ เจลปฏิกํ อวุตตกัมมะใน อตฺถริ” อิติศัพท์ อาการะใน ปุจฺฉิ ฯ

.....

๒๘. “สเจ ปุตฺตํ วา ธีตรํ วา ลจฺฉามิ, สตฺถา เม เจลปฏิกํ อกฺกมิสฺสตีติ อิทำ จินฺเตตฺวา ภนฺเตติ ฯ

(ราชกุมาโร “อหำ ‘อหำ) สเจ ปุตฺตำ วา ธีตรำ วา ลจฺฉามิ, สตฺถา เม เจลปฏิกำ อกฺกมิสฺสตีติ อิทำ (การณำ) จินฺเตตฺวา ภนฺเต (เจลปฏิกำ อตฺถรึ)” อิติ (อาห) ฯ

(ราชกุมาโร) อ.พระราชกุมาร **(อาห)** กราบทูลแล้ว **อิติ** ว่า “**ภนฺเต** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **(อหำ)** อ.ข้าพระองค์ **จินฺเตตฺวา** คิดแล้ว **อิทำ (การณำ)** ซึ่งเหตุนี้ **อิติ** ว่า ‘**สเจ** ถ้าว่า **(อหำ)** อ.เรา **ลจฺฉามิ** จักได้ **ปุตฺตำ วา** ซึ่งบุตรหรือ **ธีตรำ วา** หรือว่าซึ่งธิดาไซร้, **สตฺถา** อ.พระศาสดา **อกฺกมิสฺสติ** จักทรงเหยียบ **เจลปฏิกำ** ซึ่งแผ่นผ้าน้อย **เม** ของเรา’ **อิติ** ดังนี้ **(อตฺถรึ)** ปูลาดแล้ว **(เจลปฏิกำ)** ซึ่งแผ่นผ้าน้อย” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระราชกุมาร กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์คิดถึงเหตุนี้ว่า ‘ถ้าเราจักได้บุตรหรือธิดาไซร้, พระศาสดาจักทรงเหยียบแผ่นผ้าน้อยของเรา’ ดังนี้ จึงปูลาดแผ่นผ้าน้อย”.

ราชกุมาโร สุทธกัตตาใน อาห ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “ภนฺเต อาลปนะ อหำ สุทธกัตตาใน อตฺถรึ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ‘สเจศัพท์ ปริกัปปัตถะ อหำ สุทธกัตตาใน ลจฺฉามิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปุตฺตำ ก็ดี ธีตรำ ก็ดี อวุตตกัมมะใน ลจฺฉามิ วา สองศัพท์ปทวิกัปปัตถะเข้ากับ ปุตฺตำ และ ธีตรำ, สตฺถา สุทธกัตตาใน อกฺกมิสฺสติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เม สามีสัมพันธะใน เจลปฏิกำ ๆ อวุตตกัมมะใน อกฺกมิสฺสติ’ อิติศัพท์ สรูปะใน อิทำ การณำ อิทำ วิเสสนะของ การณำ ๆ อวุตตกัมมะใน จินฺเตตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน อตฺถรึ เจลปฏิกำ อวุตตกัมมะใน อตฺถรึ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๒๙. “เตนาหำ น อกฺกมินฺติ ฯ

(สตฺถา) “เตน (การเณน) อหำ น อกฺกมึ” อิติ (อาห) ฯ

(สตฺถา) อ.พระศาสดา **(อาห)** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า “**อหำ** อ.อาตมภาพ **น อกฺกมึ**

ไม่เหยียบแล้ว **เตน (การเณน)** เพราะเหตุนั้น" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดาตรัสว่า "เพราะเหตุนั้น อาตมภาพ จึงไม่เหยียบ"

สตฺถา สุทธกัตตาใน อาห ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก "อหํ สุทธกัตตาใน อกฺกมึ ฯ อาขยาต-บทกัตตุวาจก เตน วิเสสนะของ การเณน ฯ เหตุใน อกฺกมึ นศัพท์ ปฏิเสธะใน อกฺกมึ" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๓๐. "กึ ปนาหํ ภนฺเต ปุตฺตํ วา ธีตรํ วา เนว ลจฺฉามีติ ?

(ราชกุมาโร) "กึ ปน อหํ ภนฺเต ปุตฺตํ วา ธีตรํ วา เนว ลจฺฉามีติ (ปุจฺฉิ) ?

(ราชกุมาโร) อ.พระราชกุมาร **(ปุจฺฉิ)** ทูลถามแล้ว **อิติ** ว่า "**ภนฺเต** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **ปน** ก็ **อหํ** อ.หม่อมฉัน **เนว ลจฺฉามิ** จักไม่ได้นั่นเทียว **ปุตฺตํ วา** ซึ่งบุตร หรือ **ธีตรํ วา** หรือว่าซึ่งธิดา **กึ** เพราะอะไร ?" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระราชกุมารทูลถามแล้วว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็หม่อมฉัน จักไม่ได้นั่นแหละซึ่งบุตรหรือว่าธิดา เพราะอะไร ?"

ราชกุมาโร สุทธกัตตาใน ปุจฺฉิ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก "ภนฺเต อาลปนะ ปนศัพท์ วากยารัมภโชตกะ อหํ สุทธกัตตาใน ลจฺฉามิ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก กึศัพท์ ปุจฉนัตถะ ปุตฺตํ ก็ดี ธีตรํ ก็ดี อวุตตกัมมะใน ลจฺฉามิ วา สองศัพท์ ปทวิกัปปัตถะ เข้ากับ ปุตฺตํ และ ธีตรํ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ น ฯ ศัพท์ ปฏิเสธะใน ลจฺฉามิ" อิติศัพท์ อาการะใน ปุจฺฉิ ฯ

.....

๓๑. "อาม กุมาราติ ฯ

(สตฺถา) "อาม (เอวํ) กุมาราติ (อาห) ฯ

(สตฺถา) อ.พระศาสดา **(อาห)** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า "**กุมาร** ดูก่อนกุมาร **อาม** ขอถวายพระพร **(เอวํ)** อ.อย่างนั้น" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดาตรัสว่า "ดูก่อนกุมาร ขอถวายพระพร อย่างนั้น"

สตฺถา สุทธกัตตาใน อาห ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก “กุมาร อาลปนะ อาม สัมปฏิจฉนัตถะ เอวํ ลิงคัตถะ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๓๒. “กึการณา ภนฺเตติ ?

(ราชกุมาโร “อหํ) กึการณา ภนฺเต (ปุตฺตํ วา ธีตรํ วา น ลจฺฉามิ)” อิติ (ปุจฺฉิ) ?

(ราชกุมาโร) อ.พระราชกุมาร **(ปุจฺฉิ)** ทูลถามแล้ว **อิติ** ว่า “**ภนฺเต** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **(อหํ)** อ.หม่อมฉัน **(น ลจฺฉามิ)** จักไม่ได้ **(ปุตฺตํ วา)** ซึ่งบุตรหรือ **(ธีตรํ วา)** หรือว่าซึ่งธิดา **กึการณา** เพราะเหตุอะไร ?” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระราชกุมารทูลถามแล้วว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันจักไม่ได้บุตรหรือธิดา เพราะเหตุอะไร ?”

ราชกุมาโร สุทธกัตตาใน ปุจฺฉิ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก “ภนฺเต อาลปนะ อหํ สุทธ-กัตตาใน ลจฺฉามิ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก กึการณา เหตุใน ลจฺฉามิ ปุตฺตํ ก็ดี ธีตรํ ก็ดี อวุตตกัมมะใน ลจฺฉามิ วา สองศัพท์ ปทวิกัปปัตถะเข้ากับ ปุตฺตํ และ ธีตรํ นศัพท์ ปฏิเสธะใน ลจฺฉามิ” อิติศัพท์ อาการะใน ปุจฺฉิ ฯ

.....

๓๓. “ปุริมตฺตภาเว ชายาย สทฺธึ ปมาทํ อาปนฺนตฺตาติ ฯ

(สตฺถา “ตฺวํ เต) ปุริมตฺตภาเว ชายาย สทฺธึ ปมาทํ อาปนฺนตฺตา (ปุตฺตํ วา ธีตรํ วา น ลจฺฉสิ)” อิติ (อาห) ฯ

(สตฺถา) อ.พระศาสดา **(อาห)** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า “**(ตฺวํ)** อ.พระองค์ **(น ลจฺฉสิ)** จักไม่ได้ **(ปุตฺตํ วา)** ซึ่งบุตรหรือ **ธีตรํ วา** หรือว่าซึ่งธิดา **(เต) อาปนฺนตฺตา** เพราะความที่ แห่งพระองค์ เป็นผู้ถึงแล้ว **ปมาทํ** ซึ่งความประมาท **สทฺธึ** กับ **ชายาย** ด้วยภรรยา **ปุริมตฺตภาเว** ในอัตภาพอันมีในกาลก่อน” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดาตรัสว่า “พระองค์จักไม่ได้บุตรหรือธิดา เพราะความที่พระองค์เป็นผู้ถึงความประมาทกับด้วยภรรยา ในอัตภาพอันมีในกาลก่อน”

สตฺถา สุทธกัตตาใน อาห ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก “ตฺวํ สุทธกัตตาใน ลจฺฉสิ ฯ อาขยาต-

บทกัตตุวาจก เต ภาวาทิสัมพันธะใน อาปนฺนตฺตา ปุริมตฺตภาเว วิสยาธาระใน อาปนฺน- ชายาย สหัตถตติยาเข้ากับ สทฺธึๆ กิริยาสมวายะใน อาปนฺน- ปมาทำ สัมปาปุณียกัมมะใน อาปนฺนตฺตาๆ เหตุใน ลจฺฉสิ ปุตฺตำ ก็ดี ธีตรำ ก็ดี อวุตตกัมมะใน ลจฺฉสิ วา สองศัพท์ ปทวิกัปปัตถะเข้ากับ ปุตฺตำ และ ธีตรำ นศัพท์ ปฏิเสธะใน ลจฺฉสิ" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๓๔. "กสฺมึ กาเล ภนฺเตติ ?

(ราชกุมาโร "อหำ) กสฺมึ กาเล ภนฺเต (มยฺหำ ชายาย สทฺธึ ปมาทำ อาปนฺนตฺตา ปุตฺตำ วา ธีตรำ วา น ลจฺฉามิ)" อิติ (ปุจฺฉิ) ?

(ราชกุมาโร) อ.พระราชกุมาร **(ปุจฺฉิ)** ทูลถามแล้ว **อิติ** ว่า "**ภนฺเต** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **(อหำ)** อ.หม่อมฉัน **(น ลจฺฉามิ)** จักไม่ได้ **(ปุตฺตำ วา)** ซึ่งบุตรหรือ **ธีตรำ วา** หรือว่าซึ่งธิดา **(มยฺหำ อาปนฺนตฺตา)** เพราะความที่ แห่งหม่อมฉัน เป็นผู้ถึงแล้ว **(ปมาทำ)** ซึ่งความประมาท **(สทฺธึ)** กับ **(ชายาย)** ด้วยภรรยา **กสฺมึ กาเล** ในกาลไร" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระราชกุมาร ทูลถามแล้วว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันจักไม่ได้บุตรหรือธิดา เพราะความที่หม่อมฉันเป็นผู้ถึงความประมาทกับด้วยภรรยา ในกาลไร ?"

ราชกุมาโร สุทธกัตตาใน ปุจฺฉิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก "ภนฺเต อาลปนะ อหำ สุทธ-กัตตาใน ลจฺฉามิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก กสฺมึ วิเสสนะของ กาเลๆ กาลสัตตมีใน อาปนฺน- มยฺหำ ภาวาทิสัมพันธะใน อาปนฺนตฺตา ชายาย สหัตถตติยาเข้ากับ สทฺธึๆ กิริยาสมวายะใน อาปนฺน- ปมาทำ สัมปาปุณียกัมมะใน อาปนฺนตฺตาๆ เหตุใน ลจฺฉามิ ปุตฺตำ ก็ดี ธีตรำ ก็ดี อวุตตกัมมะใน ลจฺฉามิ วา สองศัพท์ ปทวิกัปปัตถะเข้ากับ ปุตฺตำ และ ธีตรำ นศัพท์ ปฏิเสธะใน ลจฺฉามิ" อิติศัพท์ อาการะใน ปุจฺฉิ ฯ

.....

๓๕. อถสฺส สตฺถา อตีตำ อาหริตฺวา ทสฺเสสิ
"อตีเต กิร อเนกสตา มนุสฺสา มหติยา นาวาย สมุทฺทำ ปกฺขนฺทึสุ ฯ

อถ อสฺส (ราชกุมารสฺส) สตฺถา อตีตำ (วตฺถุ) อาหริตฺวา ทสฺเสสิ

“อตีเต กิร อเนกสตา มนุสฺสา มหติยา นาวาย สมุทฺทํ ปกฺขนฺทึสุ ฯ

อถ ครั้งนั้น **สตฺถา** อ.พระศาสดา **อาหริตฺวา** ทรงนำมาแล้ว **อตีตํ (วตฺถุ)** ซึ่งเรื่องอันเป็นไปล่วงแล้ว **ทสฺเสสิ** ทรงแสดงแล้ว **อสฺส (ราชกุมารสฺส)** แก่พระราชกุมารนั้น **(อิติ)** ว่า
“**กิร** ได้ยินว่า **อตีเต** ในกาลอันเป็นไปล่วงแล้ว **มนุสฺสา** อ.มนุษย์ ท. **อเนกสตา** มีร้อยมิใช่หนึ่งเป็นประมาณ **ปกฺขนฺทึสุ** แล่นไปแล้ว **สมุทฺทํ** สู่สมุทร **นาวาย** ด้วยเรือ **มหติยา** ลำใหญ่ ฯ

ครั้งนั้น พระศาสดาทรงนำเรื่องที่ล่วงไปแล้วมาแสดงแก่พระราชกุมารนั้นว่า
“ได้ยินว่า ในอดีต พวกมนุษย์หลายร้อยคน แล่นไปสู่สมุทรด้วยเรือลำใหญ่

อถ กาลสัตตมี สตฺถา สุทธกัตตาใน ทสฺเสสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อสฺส วิเสสนะของ ราชกุมารสฺสๆ สัมปทานใน ทสฺเสสิ อตีตํ วิเสสนะของ วตฺถุๆ อวุตตกัมมะใน อาหริตฺวาๆ สมานกาลกิริยาใน ทสฺเสสิ
“กิรศัพท์ อนุสสวนัตถะ อตีเต กาลสัตตมีใน ปกฺขนฺทึสุ อเนกสตา วิเสสนะของ มนุสฺสาๆ สุทธกัตตาใน ปกฺขนฺทึสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก มหติยา วิเสสนะของ นาวายๆ กรณะใน ปกฺขนฺทึสุ สมุทฺทํ สัมปาปุณียกัมมะใน ปกฺขนฺทึสุ ฯ

.....

๓๖. นาวา สมุทฺทมชฺเฌ ภิชฺชิ ฯ

นาวา อ.เรือ **ภิชฺชิ** อับปางแล้ว **สมุทฺทมชฺเฌ** ในท่ามกลางแห่งสมุทร ฯ

เรืออับปางในท่ามกลางสมุทร

นาวา สุทธกัตตาใน ภิชฺชิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก สมุทฺทมชฺเฌ วิสยาธาระใน ภิชฺชิ ฯ

.....

๓๗. เทฺว ชายปติกา เอกํ ผลกํ คเหตฺวา อนฺตรทีปกํ ปวิสึสุ ฯ

ชายปติกา อ.ภรรยาและสามี ท. **เทฺว** สอง **คเหตฺวา** ยึดเอาแล้ว **ผลกํ** ซึ่งแผ่นกระดาน **เอกํ** แผ่นหนึ่ง **ปวิสึสุ** เข้าไปแล้ว **อนฺตรทีปกํ** สู่ระหว่างแห่งเกาะ ฯ

ภรรยาและสามีทั้งสอง ยึดเอาแผ่นกระดานแผ่นหนึ่ง เข้าไปสู่ระหว่างเกาะ

เทฺว วิเสสนะของ ชายปติกาๆ สุทธกัตตาใน ปวิสึสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอกำ วิเสสนะของ ผลกำๆ อวุตตกัมมะใน คเหตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปวิสึสุ อนฺตรทีปกำ อวุตตกัมมะใน ปวิสึสุ ฯ

.....

๓๘. เสสา สพฺเพ ตตฺเถว มรึสุ ฯ

เสสา สพฺเพ (มนุสฺสา) ตตฺถ เอว (ฐาเน) มรึสุ ฯ

(มนุสฺสา) อ.มนุษย์ ท. **สพฺเพ** ทั้งปวง **เสสา** ผู้เหลือ **มรึสุ** ตายแล้ว **ตตฺถ เอว (ฐาเน)** ในที่นั้นนั่นเทียว ฯ

พวกมนุษย์ทั้งปวงผู้เหลือ ตายในที่นั้นนั่นแหละ

เสสา ก็ดี สพฺเพ ก็ดี วิเสสนะของ มนุสฺสาๆ สุทธกัตตาใน มรึสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ตตฺถๆ วิเสสนะของ ฐาเนๆ วิสยาธาระใน มรึสุ ฯ

.....

๓๙. ตสฺมึ โข ปน ทีปเก มหาสกุณสงฺโฆ วสติ ฯ

ปน ก็ **มหาสกุณสงฺโฆ** อ.หมู่แห่งนกฝูงใหญ่ **วสติ** ย่อมอยู่ **ตสฺมึ โข ทีปเก** ในเกาะนั้นแล ฯ

ก็ฝูงนกฝูงใหญ่ ย่อมอยู่ในเกาะนั้นแล

ปนศัพท์ วากยารัมภโชตกะ มหาสกุณสงฺโฆ สุทธกัตตาใน วสติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตสฺมึ วิเสสนะของ ทีปเกๆ วิสยาธาระใน วสติ โขศัพท์ วจนาลังการะ ฯ

.....

๔๐. เต อณฺฑำ ขาทิตพฺพกำ อทิสฺวา ฉาตชฺฌตฺตา สกุณอณฺฑานิ องฺคาเร ปจิตฺวา ขาทึสุ, เตสุ อปฺปโหนฺเตสุ สกุณจฺฉาเป คเหตฺวา ปจิตฺวา ขาทึสุ, เตสุ อปฺปโหนฺเตสุ, สกุเณ คเหตฺวา ขาทึสุ, เอวำ ปจมวเยปิ มชฺฌิมวเยปิ ปจฺฉิมวเยปิ ขาทึสุเยว, เอกสฺมึปิ วเย อปฺปมาทำ นาปชฺชึสุ ฯ

เต (เทฺว ชายปติกา) อณฺฑำ (อตฺตนา) ขาทิตพฺพกำ (วตฺถุำ) อทิสฺวา ฉาตชฺฌตฺตา สกุณอณฺฑานิ องฺคาเร ปจิตฺวา ขาทึสุ, เตสุ (สกุณอณฺเฑสุ) อปฺปโหนฺเตสุ, สกุณจฺฉาเป คเหตฺวา ปจิตฺวา

ขาทึสุ, เตสุ (สกุณจฺฉาเปสุ) อปฺปโหนฺเตสุ, สกุเณ คเหตฺวา ขาทึสุ, เอวํ ปฐมวเยปิ มชฺฌิมวเยปิ ปจฺฉิมวเยปิ ขาทึสุ เอว, เอกสฺมึปิ วเย อปฺปมาทํ น อาปชฺชึสุ ฯ

(ชายปติกา) อ.ภรรยาและสามี ท. **(เทฺว)** สอง **เต** เหล่านั้น **อทิสฺวา** ไม่เห็นแล้ว **(วตฺถุ)** ซึ่งวัตถุ **อญฺญํ** อื่น **(อตฺตนา) ขาทิตพฺพกํ** อันอันตน พึงเคี้ยวกิน **ฉาตชฺฌตฺตา** ผู้อันความหิวแผดเผาแล้ว **ปจิตฺวา** ปิ้งแล้ว **สกุณอณฺฑานิ** ซึ่งไข่นก ท. **องฺคาเร** ในถ่านเพลิง **ขาทึสุ** เคี้ยวกินแล้ว, **เตสุ (สกุณอณฺเฑสุ)** ครั้นเมื่อไข่นก ท. เหล่านั้น **อปฺปโหนฺเตสุ** ไม่เพียงพออยู่, **คเหตฺวา** จับแล้ว **สกุณจฺฉาเป** ซึ่งลูกนก ท. **ปจิตฺวา** ปิ้งแล้ว **ขาทึสุ** เคี้ยวกินแล้ว, **เตสุ (สกุณจฺฉาเปสุ)** ครั้นเมื่อลูกนก ท. เหล่านั้น **อปฺปโหนฺเตสุ** ไม่เพียงพออยู่, **คเหตฺวา** จับแล้ว **สกุเณ** ซึ่งนก ท. **ขาทึสุ** เคี้ยวกินแล้ว, **ขาทึสุ เอว** เคี้ยวกินแล้วนั่นเทียว **ปฐมวเยปิ** แม้ในวัยที่หนึ่ง **มชฺฌิมวเยปิ** แม้ในวัยอันมีในท่ามกลาง **ปจฺฉิมวเยปิ** แม้ในวัยอันมีในภายหลัง **เอวํ** ด้วยประการฉะนี้, **น อาปชฺชึสุ** ไม่ถึงแล้ว **อปฺปมาทํ** ซึ่งความไม่ประมาท **เอกสฺมึปิ วเย** ในวัยแม้หนึ่ง ฯ

ภรรยาและสามีทั้งสองเหล่านั้น ไม่เห็นวัตถุอื่นที่ตนพึงเคี้ยวกินเลย ถูกความหิวแผดเผา จึงปิ้งไข่นกทั้งหลายที่ถ่านเพลิง แล้วเคี้ยวกิน, เมื่อไข่นกเหล่านั้น ไม่เพียงพออยู่, จับลูกนกทั้งหลาย ปิ้งแล้วเคี้ยวกิน, เมื่อลูกนกเหล่านั้น ไม่เพียงพออยู่, จึงจับนกทั้งหลาย เคี้ยวกิน, เคี้ยวกินแล้วนั่นแหละ แม้ในปฐมวัย แม้ในมัชฌิมวัย แม้ในปัจฉิมวัย ด้วยประการฉะนี้, ไม่ถึงความไม่ประมาท ในวัยแม้หนึ่ง

เต ก็ดี เทฺว ก็ดี วิเสสนะของ ชายปติกาๆ สุทธกัตตาใน ขาทึสุ และ อาปชฺชึสุ ขาทึสุ สี่บทก็ดี อาปชฺชึสุ ก็ดี อาขยาตบทกัตตุวาจก อญฺญํ ก็ดี ขาทิตพฺพกํ ก็ดี วิเสสนะของ วตฺถุๆ อวุตตกัมมะใน อทิสฺวา อตฺตนา อนภิหิตกัตตาใน ขาทิตพฺพกํ อทิสฺวา ปุพพกาลกิริยาใน ฉาตชฺฌตฺตาๆ วิเสสนะของ ชายปติกา สกุณอณฺฑานิ อวุตตกัมมะใน ปจิตฺวา องฺคาเร วิสยาธาระใน ปจิตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ขาทึสุ, เตสุ วิเสสนะของ สกุณอณฺเฑสุๆ ลักขณะใน อปฺปโหนฺเตสุๆ ลักขณกิริยา, สกุณจฺฉาเป อวุตตกัมมะใน คเหตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปจิตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ขาทึสุ, เตสุ วิเสสนะของ สกุณจฺฉาเปสุๆ ลักขณะใน อปฺปโหนฺเตสุๆ ลักขณกิริยา, สกุเณ อวุตตกัมมะใน คเหตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ขาทึสุ, เอวํ ปการัตถะ อปิ สามศัพท์ อเปกขัตถะเข้า

กับ ปจมวเย มชฺฌิมวเย และปจฺฉิมวเย ปจมวเย ก็ดี มชฺฌิมวเย ก็ดี ปจฺฉิมวเย ก็ดี กาลสัตตมีใน ขาทีสุ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ขาทีสุ, อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ เอกสฺมึๆ วิเสสนะของ วเยๆ กาลสัตตมีใน อาปชฺชีสุ อปฺปมาทำ สัมปาปุณียกัมมะใน อาปชฺชีสุ นศัพท์ ปฏิเสธะใน อาปชฺชีสุ ฯ

.....

๔๑. เอโกปิ จ เนสำ อปฺปมาทำ นาปชฺชิ ฯ

เอโกปิ (ชโน) จ เนสำ (ชายปติกานำ) อปฺปมาทำ น อาปชฺชิ ฯ

จ ก็ **เอโกปิ (ชโน) เนสำ (ชายปติกานำ)** อ.- แห่งภรรยาและสามี ท. เหล่านั้นหนา -ชน แม้คนหนึ่ง **น อาปชฺชิ** ไม่ถึงแล้ว **อปฺปมาทำ** ซึ่งความไม่ประมาท ฯ

ก็ บรรดาภรรยาและสามีเหล่านั้น ชนแม้คนหนึ่ง ไม่ถึงความไม่ประมาท

จศัพท์ วากยารัมภโชตกะ เนสำ วิเสสนะของ ชายปติกานำๆ นิทธารณะใน เอโกปิ ชโน อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ เอโกๆ วิเสสนะของ ชโนๆ นิทธารณียะและสุทธกัตตาใน อาปชฺชิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อปฺปมาทำ สัมปาปุณียกัมมะใน อาปชฺชิ นศัพท์ ปฏิเสธะใน อาปชฺชิ ฯ

.....

๔๒. สตฺถา อิทนฺตสฺส ปุพฺพกมฺมำ ทสฺเสตฺวา “สเจ หิ ตฺวำ กุมาร ตทา เอกสฺมึปิ วเย ภริยาย สทฺธึ อปฺปมาทำ อาปชฺชิสฺส, เอกสฺมึปิ วเย ปุตฺโต วา ธีตา วา อุปฺปชฺเชยฺย, สเจ ปน โว เอโกปิ อปฺปมตฺโต อภวิสฺส, ตำ ปฏิจฺจ ปุตฺโต วา ธีตา วา อุปฺปชฺชิสฺส, กุมาร อตฺตานำ หิ ปิยำ มญฺญมาเนน ตีสุปิ วเยสุ อปฺปมตฺเตน อตฺตา รกฺขิตพฺโพ, เอวำ อสกฺโกนฺเตน เอกวเยปิ รกฺขิตพฺโพเยวาติ วตฺวา อิมำ คาถมาห

อตฺตานญฺเจ ปิยำ ชญฺญา, รกฺเขยฺย นำ สุรกฺขิตำ;
ติณฺณำ อญฺญตรำ ยามำ, ปฏิชคฺเคยฺย ปณฺฑิโตติ ฯ

สตฺถา อิทำ ตสฺส (ราชกุมารสฺส) ปุพฺพกมฺมำ ทสฺเสตฺวา “สเจ หิ ตฺวำ กุมาร ตทา เอกสฺมึปิ วเย ภริยาย สทฺธึ อปฺปมาทำ อาปชฺชิสฺส, เอกสฺมึปิ วเย ปุตฺโต วา ธีตา วา อุปฺปชฺเชยฺย, สเจ ปน โว เอโกปิ (ปุคฺคโล) อปฺปมตฺโต อภวิสฺส, ตำ (ปุคฺคลำ) ปฏิจฺจ ปุตฺโต วา ธีตา วา อุปฺปชฺชิสฺส,

กุมาร อตฺตานำ หิ ปิยำ มญฺญมาเนน (ปุคฺคเลน) ตีสุปิ วเยสุ อปฺปมตฺเตน อตฺตา รกฺขิตพฺโพ, เอวำ อสกฺโกนฺเตน (ปุคฺคเลน อตฺตา) เอกวเยปิ รกฺขิตพฺโพ เอว” อิติ วตฺวา อิมำ คาถำ อาห

(ปุคฺคโล) อตฺตานำ เจ ปิยำ ชญฺญา, (โส ปุคฺคโล) รกฺเขยฺย
นำ (อตฺตานำ) สุรกฺขิตำ (กตฺวา),
ติณฺณำ (ยามานำ) อญฺญตรำ ยามำ ปฏิชคฺเคยฺย ปณฺฑิโตติ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **ทสฺเสตฺวา** ครั้นทรงแสดงแล้ว **อิทำ ปุพฺพกมฺมำ** ซึ่งกรรมในกาลก่อนนี้ **ตสฺส (ราชกุมารสฺส)** ของพระราชกุมารนั้น **วตฺวา** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า “**กุมาร** ดูก่อนกุมาร **หิ** ก็ **สเจ** ถ้าว่า **ตฺวำ** อ.พระองค์ **อาปชฺชิสฺส** จักถึงแล้ว **อปฺปมาทำ** ซึ่งความไม่ประมาท **สทฺธึ** กับ **ภริยาย** ด้วยภรรยา **เอกสฺมึปิ วเย** ในวัยแม้หนึ่ง **ตทา** ในกาลนั้นไซร้, **ปุตฺโต วา** อ.บุตรหรือ **ธีตา วา** หรือว่า อ.ธิดา **อุปฺปชฺเชยฺย** พึงเกิดขึ้น **เอกสฺมึปิ วเย** ในวัยแม้หนึ่ง, **ปน** ก็ **สเจ** ถ้าว่า **โว เอโกปิ (ปุคฺคโล)** อ.- แห่งพระองค์ ท. หนา -บุคคลแม้หนึ่ง **อปฺปมตฺโต** เป็นผู้ไม่ประมาทแล้ว **อภวิสฺส** จักได้เป็นแล้วไซร้, **ปุตฺโต วา** อ.บุตรหรือ **ธีตา วา** หรือว่า อ.ธิดา **ปฏิจฺจ** อาศัยแล้ว **ตำ (ปุคฺคลำ)** ซึ่งบุคคลนั้น **อุปฺปชฺชิสฺส** จักเกิดขึ้นแล้ว, **กุมาร** ดูก่อนกุมาร **หิ** จริงอยู่ **อตฺตา** อ.ตน **(ปุคฺคเลน)** อันบุคคล **มญฺญมาเนน** ผู้สำคัญอยู่ **อตฺตานำ** ซึ่งตน **ปิยำ** ว่าเป็นที่รัก **อปฺปมตฺเตน** ผู้ไม่ประมาทแล้ว **วเยสุ** ในวัย ท. **ตีสุปิ** แม้สาม **รกฺขิตพฺโพ** พึงรักษา, **(อตฺตา)** อ.ตน **(ปุคฺคเลน)** อันบุคคล **อสกฺโกนฺเตน** ผู้ไม่อาจอยู่ **เอวำ** อย่างนี้ **รกฺขิตพฺโพ เอว** พึงรักษานั่นเทียว **เอกวเยปิ** แม้ในวัยหนึ่ง” **อิติ** ดังนี้ **อาห** ตรัสแล้ว **อิมำ คาถำ** ซึ่งพระคาถานี้ **อิติ** ว่า

> “**เจ** หากว่า **(ปุคฺคโล)** อ.บุคคล **ชญฺญา** พึงรู้ **อตฺตานำ** ซึ่งตน **ปิยำ** ว่าเป็นที่รักไซร้, **(โส ปุคฺคโล)** อ.บุคคลนั้น **รกฺเขยฺย** พึงรักษา **นำ (อตฺตานำ)** ซึ่งตนนั้น **(กตฺวา)** กระทำ **สุรกฺขิตำ** ให้เป็นผู้อันตนรักษาดีแล้ว, **ปณฺฑิโต** อ.บัณฑิต **ปฏิชคฺเคยฺย** พึงประคับประคอง **ติณฺณำ (ยามานำ) อญฺญตรำ ยามำ** ตลอด-แห่งยาม ท. สามหนา -ยามใดยามหนึ่ง” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดา ครั้นทรงแสดงบุรพกรรมนี้ของพระราชกุมารนั้นแล้ว ตรัสว่า “ดูก่อนกุมาร ก็ถ้าพระองค์ถึงความไม่ประมาทกับด้วยภรรยาในวัยแม้หนึ่งในกาลนั้นไซร้, บุตรหรือธิดา พึงเกิดขึ้นในวัยแม้หนึ่ง, ก็ถ้าว่า บรรดาพระองค์ทั้งหลาย บุคคลแม้หนึ่ง จักเป็น

ผู้ไม่ประมาทแล้วไซร้, บุตรหรือธิดา อาศัยบุคคลนั้นแล้ว จักเกิดขึ้นแล้ว, ดูก่อนกุมาร จริงอยู่ ตน อันบุคคลผู้สำคัญตนว่าเป็นที่รัก ผู้ไม่ประมาทแล้วในวัยแม้ทั้งสาม พึงรักษา, ตน อันบุคคลผู้ไม่อาจอย่างนี้ พึงรักษานั่นแหละแม้ในวัยหนึ่ง" ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

> "หากว่า บุคคลพึงรู้ตนว่าเป็นที่รักไซร้, บุคคลนั้นพึงรักษาตน นั้น ทำให้เป็นผู้อันตนรักษาดีแล้ว, บัณฑิตพึงประคับประคอง บรรดา ๓ ยาม ตลอดยามใดยามหนึ่ง"

สตฺถา สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อิทำ วิเสสนะของ ปุพฺพกมฺมำ ตสฺส วิเสสนะของ ราชกุมารสฺสฯ สามีสัมพันธะใน ปุพฺพกมฺมำฯ อวุตตกัมมะใน ทสฺเสตฺวาฯ ลักขณัตถะ "กุมาร อาลปนะ หิศัพท์ วากยารัมภโชตกะ สเจศัพท์ ปริกัปปัตถะ ตฺวำ สุทธกัตตาใน อาปชฺชิสฺสฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตทา กาลสัตตมีใน อาปชฺชิสฺส อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ เอกสฺมึฯ วิเสสนะของ วเยฯ กาลสัตตมีใน อาปชฺชิสฺส ภริยาย สหัตถตติยาเข้ากับ สทฺธึฯ กิริยาสมวายะใน อาปชฺชิสฺส อปฺปมาทำ สัมปาปุณียกัมมะใน อาปชฺชิสฺส, ปุตฺโต ก็ดี ธีตา ก็ดี สุทธกัตตาใน อุปฺปชฺเชยฺยฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ เอกสฺมึฯ วิเสสนะของ วเยฯ กาลสัตตมีใน อุปฺปชฺเชยฺย วา สองศัพท์ ปทวิกัปปัตถะเข้ากับ ปุตฺโต และ ธีตา, ปนศัพท์ วากยารัมภโชตกะ สเจศัพท์ ปริกัปปัตถะ โว นิทธารณะใน เอโกปิ ปุคฺคโล อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ เอโกฯ วิเสสนะของ ปุคฺคโลฯ นิทธารณียะและสุทธกัตตาใน อภวิสฺสฯอาขยาตบทกัตตุวาจก อปฺปมตฺโต วิกติกัตตาใน อภวิสฺส, ปุตฺโต ก็ดี ธีตา ก็ดี สุทธกัตตาใน อุปฺปชฺชิสฺสฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตำ วิเสสนะของ ปุคฺคลสฺสฯ อวุตตกัมมะใน ปฏิจฺจฯ ปุพพกาลกิริยาใน อุปฺปชฺชิสฺส วา สองศัพท์ ปทวิกัปปัตถะเข้ากับ ปุตฺโต และธีตา, กุมาร อาลปนะ หิศัพท์ ทัพหีกรณโชตกะ อตฺตา วุตตกัมมะใน รกฺขิตพฺโพฯ กิตบทกัมมวาจก อตฺตานำ อวุตตกัมมะใน มญฺญมาเนน ปิยำ สัมภาวนาใน มญฺญมาเนนฯ วิเสสนะของ ปุคฺคเลนฯ อนภิหิตกัตตาใน รกฺขิตพฺโพ อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ ตีสุฯ วิเสสนะของ วเยสุฯ กาลสัตตมีใน อปฺปมตฺเตนฯ วิเสสนะของ ปุคฺคเลน, อตฺตา วุตตกัมมะใน รกฺขิตพฺโพฯ กิตบทกัมมวาจก เอวำ กิริยาวิเสสนะใน อสกฺโกนฺเตนฯ วิเสสนะของ ปุคฺคเลนฯ อนภิหิตกัตตาใน รกฺขิตพฺโพ อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ เอกวเยฯ กาลสัตตมีใน รกฺขิตพฺโพ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ

รกฺขิตพฺโพ” อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อาห อิมํ วิเสสนะของ คาถํฯ อวุตตกัมมะใน อาห

> “เจศัพท์ ปริกัปปัตถะ ปุคฺคโล สุทธกัตตาใน ชญฺญาฯ อาขยาต-บทกัตตุวาจก อตฺตานํ อวุตตกัมมะใน ชญฺญา ปิยํ สัมภาวนาใน ชญฺญา, โส วิเสสนะของ ปุคฺคโลฯ สุทธกัตตาใน รกฺเขยฺยฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก นํ วิเสสนะของ อตฺตานํฯ อวุตตกัมมะใน รกฺเขยฺย สุรกฺขิตํ วิกติกัมมะใน กตฺวาฯ กิริยาวิเสสนะใน รกฺเขยฺย, ปณฺฑิโต สุทธกัตตาใน ปฏิชคฺเคยฺยฯ อาขยาต-บทกัตตุวาจก ติณฺณํ วิเสสนะของ ยามานํฯ นิทธารณะใน อญฺญตรํ ยามํ อญฺญตรํ วิเสสนะของ ยามํฯ นิทธารณียะและ อัจจันตสังโยคะใน ปฏิชคฺเคยฺย” อิติศัพท์ สรูปะใน อิมํ คาถํ ฯ

.....

๔๓. ตตฺถ “**ยามนฺ**ติ สตฺถา อตฺตโน ธมฺมิสฺสรตาย เจว เทสนากุสลตาย จ อิธ ติณฺณํ วยานํ อญฺญตรํ วยํ ยามนฺติ กตฺวา เทเสติ ฯ

ตตฺถ (คาถายํ) “**ยามนฺ**ติ สตฺถา อตฺตโน ธมฺมิสฺสรตาย เจว (อตฺตโน) เทสนากุสลตาย จ อิธ (ปเท) ติณฺณํ วยานํ อญฺญตรํ วยํ ยามนฺติ กตฺวา เทเสติ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **เทเสติ** ย่อมทรงแสดง **กตฺวา** กระทำ **ติณฺณํ วยานํ อญฺญตรํ วยํ** ซึ่ง- แห่งวัย ท. สามหนา -วัยใดวัยหนึ่ง **ยามนฺติ** ให้ชื่อว่ายาม ดังนี้ **อิธ (ปเท)** ในบทนี้ **“ยามนฺติ** ว่า “ยามํ” ดังนี้ **ตตฺถ (คาถายํ)** ในพระคาถานั้น **อตฺตโน ธมฺมิสฺสรตาย เจว** เพราะความที่ แห่งพระองค์ ทรงเป็นใหญ่ในธรรมด้วยนั่นเทียว **(อตฺตโน) เทสนากุสลตาย จ** เพราะความที่ แห่งพระองค์ ทรงเป็นผู้ฉลาดในเทศนาด้วย ฯ

พระศาสดาย่อมทรงแสดงทำบรรดาวัยทั้งสาม วัยใดวัยหนึ่ง ให้ชื่อว่ายาม ในบทนี้ว่า “ยามํ” ดังนี้ ในพระคาถานั้น เพราะความที่พระองค์ทรงเป็นใหญ่ในธรรมนั่นแหละและเพราะความที่พระองค์ทรงเป็นผู้ฉลาดในเทศนา

สตฺถา สุทธกัตตาใน เทเสติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตตฺถ วิเสสนะของ คาถายํฯ วิสยาธาระใน ยามนฺติ “ยามํ สรูปะใน อิติฯ ศัพท์ สรูปะใน อิธ ปเท อตฺตโน สองบท

ภาวาทิสัมพันธะใน ธมฺมิสฺสรตาย และ เทสนากุสลตาย ธมฺมิสฺสรตาย ก็ดี เทสนา-กุสลตาย ก็ดี เหตุใน กตฺวา เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ จ ๆ สองศัพท์ ปทสมุจจยัตถะเข้ากับ อตฺตโน ธมฺมิสฺสรตาย และ เทสนากุสลตาย อิธ วิเสสนะของ ปเท ๆ วิสยาธาระใน เทเสติ ติณฺณ์ วิเสสนะของ วยานาม ๆ นิทธารณะใน อญฺญตรํ วยํ อญฺญตรํ วิเสสนะของ วยํ ๆ นิทธารณียะและอวุตตกัมมะใน กตฺวา ‘ยามนฺติ วิกติกัมมะใน กตฺวา ๆ กิริยา-วิเสสนะใน เทเสติ ฯ

.....

๔๔. ตสฺมา เอวเมตฺถ อตฺโถ เวทิตพฺโพ “สเจ อตฺตานํ ปิยํ ชาเนยฺย, รกฺเขยฺย นํ สุรกฺขิตํ, ยถา โส สุรกฺขิโต โหติ, เอวนฺตํ รกฺเขยฺย, ตตฺถ สเจ คิหี สมาโน ‘อตฺตานํ รกฺขิสฺสามีติ อุปริปาสาทตเล สุสංวุตํ คพฺภํ ปวิสิตฺวา สมฺปนฺนรกฺโข หุตฺวา วสนฺโตปิ, ปพฺพชิโต หุตฺวา สุสංวุเต ปิหิตทฺวารวาตปาเน เลเณ วิหรนฺโตปิ อตฺตานํ น รกฺขติเยว, คิหี สมาโน ปน ยถาพลํ ทานสีลาทีนิ ปุญฺญานิ กโรนฺโต, ปพฺพชิโต วา ปน วตฺตปฺปฏิวตฺตปริยตฺติมนสิกาเรสุ อุสฺสุกฺกํ อาปชฺชนฺโต อตฺตานํ รกฺขติ นาม, เอวं ตีสุ วเยสุ อสกฺโกนฺโต อญฺญตรสฺมึปิ วเย ปณฺฑิตปุริโส อตฺตานํ ปฏิชคฺคติเยว, สเจ หิ คิหิภูโต ปจมวเย ขิฑฺฑาปสุตตาย กุสลํ กาตุं น สกฺโกติ, มชฺฌิมวเย อปฺปมตฺเตน หุตฺวา กุสลํ กาตพฺพํ, สเจ มชฺฌิมวเย ปุตฺตทารํ โปเสนฺโต กุสลํ กาตุं น สกฺโกติ, ปจฺฉิมวเย กาตพฺพเมว, เอวมฺปิ เตน อตฺตา ปฏิชคฺคิโตว โหติ, เอวं อกโรนฺตสฺส ปน อตฺตา ปิโย นาม น โหติ, อปาย-ปรายนเมว นํ กโรติ, สเจ ปน ปพฺพชิโต ปจมวเย สชฺฌายํ กโรนฺโต ธาเรนฺโต วาเจนฺโต วตฺตปฺปฏิวตฺตํ กโรนฺโต ปมาทํ อาปชฺชติ, มชฺฌิมวเย อปฺปมตฺเตน สมณธมฺโม กาตพฺโพ, สเจ ปจมวเย อุคฺคหิตปริยตฺติยา อฏฺฐกถาวินิจฺฉยํ การณญฺจ ปุจฺฉนฺโต มชฺฌิมวเย ปมาทํ อาปชฺชติ, ปจฺฉิมวเย อปฺปมตฺเตน สมณธมฺโม กาตพฺโพเยว, เอวมฺปิ เตน อตฺตา ปฏิชคฺคิโตว โหติ, เอวं อกโรนฺตสฺส ปน อตฺตา ปิโย นาม น โหติ, ปจฺฉานุตาเปเนว นํ ตาเปตีติ ฯ

ตสฺมา (ปณฺฑิเตน) เอวं เอตฺถ (คาถายํ) อตฺโถ เวทิตพฺโพ “สเจ (ปุคฺคโล) อตฺตานํ ปิยํ ชาเนยฺย, รกฺเขยฺย นํ (อตฺตานํ อตฺตนา) สุรกฺขิตํ (กตฺวา), ยถา โส (อตฺตา อตฺตนา) สุรกฺขิโต โหติ, เอวं ตं (อตฺตานํ) รกฺเขยฺย, ตตฺถ (ปุคฺคเลสุ) สเจ (ปุคฺคโล) คิหี สมาโน ‘(อหํ) อตฺตานํ รกฺขิสฺสามี”ติ (จินฺเตตฺวา) อุปริปาสาทตเล (ปุคฺคเลน) สุสංวุตํ คพฺภํ ปวิสิตฺวา

สมฺปนฺนรกฺโข หุตฺวา วสนฺโตปิ, ปพฺพชิโต หุตฺวา (ปุคฺคเลน) สุสำวุเต ปิหิตทฺวารวาตปาเน เลเณ วิหรนฺโตปิ อตฺตานำ น รกฺขติ เอว, (ปุคฺคโล) คิหี สมาโน ปน ยถาพลำ ทานสีลาทีนิ ปุญฺญานิ กโรนฺโต, ปพฺพชิโต วา ปน (สมาโน) วตฺตปฺปฏิวตฺตปริยตฺติมนสิกาเรสุ อุสฺสุกฺกำ อาปชฺชนฺโต อตฺตานำ รกฺขติ นาม, เอวำ ตีสุ วเยสุ (กาตุำ) อสกฺโกนฺโต อญฺญตรสฺมึปิ วเย ปณฺฑิตปุริโส อตฺตานำ ปฏิชคฺคติ เอว, สเจ หิ คิหิภูโต (ปุคฺคโล อตฺตโน) ปจฺจมวเย ขิฑฺฑาปสุตตาย กุสลำ กาตุำ น สกฺโกติ, (เตน ปุคฺคเลน) มชฺฌิมวเย อปฺปมตฺเตน หุตฺวา กุสลำ กาตพฺพำ, สเจ (ปุคฺคโล) มชฺฌิมวเย ปุตฺตทารำ โปเสนฺโต กุสลำ กาตุำ น สกฺโกติ, (ปุคฺคเลน กุสลำ) ปจฺฉิมวเย กาตพฺพำ เอว, เอวำปิ (ภาเว สนฺเต), เตน (ปุคฺคเลน) อตฺตา ปฏิชคฺคิโตว โหติ, เอวำ อกโรนฺตสฺส (ปุคฺคลสฺส) ปน อตฺตา ปิโย นาม น โหติ, (โส ปุคฺคโล) อปายปรายนำ เอว นำ (อตฺตานำ) กโรติ, สเจ ปน (อตฺตรกฺขกปุคฺคโล) ปพฺพชิโต (หุตฺวา) ปจฺจมวเย สชฺฌายำ กโรนฺโต ฐาเรนฺโต วาเจนฺโต วตฺตปฺปฏิวตฺตำ กโรนฺโต ปมาทำ อาปชฺชติ, มชฺฌิมวเย อปฺปมตฺเตน (หุตฺวา เตน ปุคฺคเลน) สมณธมฺโม กาตพฺโพ, สเจ (อตฺตรกฺขกปุคฺคโล อตฺตนา) ปจฺจมวเย อุคฺคหิตปริยตฺติยา อฏฺฐกถาวินิจฺฉยำ การณำ จ ปุจฺฉนฺโต มชฺฌิมวเย ปมาทำ อาปชฺชติ, ปจฺฉิมวเย อปฺปมตฺเตน (หุตฺวา เตน อตฺตรกฺขกปุคฺคเลน) สมณธมฺโม กาตพฺโพ เอว, เอวำปิ (ภาเว สนฺเต), เตน (ปุคฺคเลน) อตฺตา ปฏิชคฺคิโตว โหติ ฯ เอวำ อกโรนฺตสฺส (ปุคฺคลสฺส) ปน อตฺตา ปิโย นาม น โหติ, (โส ปุคฺคโล) ปจฺฉานุตาเปน เอว นำ (อตฺตานำ) ตาเปตีติ ฯ

ตสฺมา เพราะเหตุนั้น **อตฺโถ** อ.เนื้อความ **เอตฺถ (คาถายำ)** ในพระคาถานี้ **(ปณฺฑิเตน)** อันบัณฑิต **เวทิตพฺโพ** พึงทราบ **เอวำ** อย่างนี้ **อิติ** ว่า “**สเจ** ถ้าว่า **(ปุคฺคโล)** อ.บุคคล **ชาเนยฺย** พึงรู้ **อตฺตานำ** ซึ่งตน **ปิยำ** ว่าเป็นที่รักไซร้, **รกฺเขยฺย** พึงรักษา **นำ (อตฺตานำ)** ซึ่งตนนั้น **(กตฺวา)** กระทำ **(อตฺตนา) สุรกฺขิตำ** ให้เป็นผู้อันตนรักษาดีแล้ว, **โส (อตฺตา)** คือว่า อ.ตนนั้น **(อตฺตนา) สุรกฺขิโต** เป็นผู้ อันตน รักษาดีแล้ว **โหติ** ย่อมเป็น **ยถา** โดยประการใด, **รกฺเขยฺย** พึงรักษา **ตำ (อตฺตานำ)** ซึ่งตนนั้น **เอวำ** โดยประการนั้น, **สเจ** ถ้าว่า **ตตฺถ (ปุคฺคเลสุ ปุคฺคโล)** อ.- ในบุคคล ท. เหล่านั้นหนา -บุคคล **คิหี** เป็นคฤหัสถ์ **สมาโน** มีอยู่ **(จินฺเตตฺวา)** คิดแล้ว **อิติ** ว่า ‘**(อหำ)** อ.เรา **รกฺขิสฺสามิ** จักรักษา **อตฺตานำ** ซึ่งตน’ **อิติ** ดังนี้ **ปวิสิตฺวา** เข้าไปแล้ว **คพฺภำ** สู่ห้อง **(ปุคฺคเลน) สุสำวุตำ** อันอันบุคคล คุ้มครองดีแล้ว **อุปริปาสาทตเล** บนพื้นแห่งปราสาทในเบื้องบน **สมฺปนฺนรกฺโข** เป็นผู้มีการรักษาอันถึงพร้อมแล้ว **หุตฺวา** เป็น **วสนฺโตปิ** อยู่อยู่

ก็ดี, **ปพฺพชิโต** เป็นบรรพชิต **หุตฺวา** เป็น **วิหรนฺโตปิ** อยู่อยู่ **เลเณ** ในถ้ำ **ปิหิต-ทฺวารวาตปาเน** อันมีประตูและช่องเป็นที่ดื่มกินซึ่งลมอันบุคคลปิดแล้วก็ดี **(ปุคฺคเลน) สุสำวุตำ** อันอันบุคคล คุ้มครองดีแล้ว **น รกฺขติ เอว** ชื่อว่าย่อมไม่รักษานั่นเทียว **อตฺตานำ** ซึ่งตน, **ปน** ส่วนว่า **(ปุคฺคโล)** อ.บุคคล คิหี เป็นคฤหัสถ์ **สมาโน** เป็นอยู่ **กโรนฺโต** กระทำอยู่ **ปุญฺญานิ** ซึ่งบุญ ท. **ทานสีลาทีนิ** มีทานและศีลเป็นต้น **ยถาพลำ** ตามกำลัง, **วา ปน** ก็หรือว่า **ปพฺพชิโต** เป็นบรรพชิต **(สมาโน)** เป็นอยู่ **อาปชฺชนฺโต** ถึงอยู่ **อุสฺสุกฺกำ** ซึ่งความขวนขวาย **วตฺตปฺปฏิวตฺตปริยตฺติมนสิกาเรสุ** ในวัตรใหญ่ วัตรน้อย ปริยัติและมนสิการ ท. **รกฺขติ นาม** ชื่อว่าย่อมรักษา **อตฺตานำ** ซึ่งตน ฯ **ปณฺฑิตปุริโส** อ.บุรุษผู้เป็นบัณฑิต **อสกฺโกนฺโต** เมื่อไม่อาจ **(กาตุำ)** เพื่ออันกระทำ **เอวำ** อย่างนี้ **วเยสุ** ในวัย ท. **ตีสุ** สาม **ปฏิชคฺคติ เอว** ย่อมประคับประคอง **อตฺตานำ** ซึ่งตน **วเย** ในวัย **อญฺญตรสฺมึปิ** แม้วัยใดวัยหนึ่งนั่นเทียว ฯ **หิ** ก็ **สเจ** ถ้าว่า **(ปุคฺคโล)** อ.บุคคล **คิหิภูโต** ผู้เป็นคฤหัสถ์เป็นแล้ว **น สกฺโกติ** ย่อมไม่อาจ **กาตุำ** เพื่ออันกระทำ **กุสลำ** ซึ่งกุศล **(อตฺตโน) ปฐมวเย ขิฑฺฑาปสุตตาย** เพราะความที่ แห่งตน เป็นผู้ขวนขวายแล้วในการเล่น ในปฐมวัยไซร้, **กุสลำ** อ.กุศล **(เตน ปุคฺคเลน)** อันบุคคลนั้น **อปฺปมตฺเตน** เป็นผู้ไม่ประมาทแล้ว **มชฺฌิมวเย** ในมัชฌิมวัย **หุตฺวา** เป็น **กาตพฺพำ** พึงกระทำ, **สเจ** ถ้าว่า **(ปุคฺคโล)** อ.บุคคล **โปเสนฺโต** เลี้ยงอยู่ **ปุตฺตทารำ** ซึ่งบุตรและภรรยา **มชฺฌิมวเย** ในมัชฌิมวัย **น สกฺโกติ** ย่อมไม่อาจ **กาตุำ** เพื่ออันกระทำ **กุสลำ** ซึ่งกุศล, **(กุสลำ)** อ.กุศล **(ปุคฺคเลน)** อันบุคคล **กาตพฺพำ เอว** พึงกระทำนั่นเทียว **ปจฺฉิมวเย** ในปัจฉิมวัย, **เอวำปิ (ภาเว)** ครั้นเมื่อความเป็นแม้อย่างนั้น **(สนฺเต)** มีอยู่, **อตฺตา** อ.ตน **เตน (ปุคฺคเลน) ปฏิชคฺคิโตว** เป็นผู้ อันบุคคลนั้นปฏิบัติแล้วเทียว **โหติ** ย่อมเป็น, **ปน** ส่วนว่า **อตฺตา** อ.ตน **(ปุคฺคลสฺส)** ของบุคคล **อกโรนฺตสฺส** ผู้ไม่กระทำอยู่ **เอวำ** อย่างนี้ **ปิโย นาม** ชื่อว่าเป็นที่รัก **โหติ** ย่อมเป็น **น** หามิได้, **(โส ปุคฺคโล)** อ.บุคคลนั้น **กโรติ** ย่อมกระทำ **นำ (อตฺตานำ)** ซึ่งตนนั้น **อปายปรายนำ เอว** ให้เป็นผู้มีอบายเป็นที่ไปในเบื้องหน้านั่นเทียว, **ปน** ก็ **สเจ** ถ้าว่า **(อตฺตรกฺขกปุคฺคโล)** อ.บุคคลผู้รักษาซึ่งตน **ปพฺพชิโต** เป็นบรรพชิต **(หุตฺวา)** เป็น **กโรนฺโต** กระทำอยู่ **สชฺฌายำ** ซึ่งการสาธยาย **ธาเรนฺโต** ทรงจำอยู่ **วาเจนฺโต** บอกอยู่ **กโรนฺโต** กระทำอยู่ **วตฺตปฺปฏิวตฺตำ** ซึ่งวัตรใหญ่และวัตรน้อย **อาปชฺชติ** ย่อมถึง **ปมาทำ** ซึ่งความประมาท **ปฐมวเย** ในปฐมวัยไซร้, **สมณธมฺโม** อ.สมณธรรม **(เตน**

ปุคฺคเลน) อันบุคคลนั้น **อปฺปมตฺเตน** เป็นผู้ไม่ประมาทแล้ว **(หุตฺวา)** เป็น **กาตพฺโพ** พึงกระทำ **มชฺฌิมวเย** ในมัชฌิมวัย, **สเจ** ถ้าว่า **(อตฺตรกฺขกปุคฺคโล)** อ.บุคคลผู้รักษาซึ่งตน **ปุจฺฉนฺโต** ถามอยู่ **อฏฺฐกถาวินิจฺฉยํ (จ)** ซึ่งการวินิจฉัยในอรรถกถาด้วย **การณํ จ** ซึ่งเหตุด้วย **(อตฺตนา) อุคฺคหิตปริยตฺติยา** แห่งปริยัติ อันตนเรียนเอาแล้ว **ปฐมวเย** ในปฐมวัย **อาปชฺชติ** ย่อมถึงทั่ว **ปมาทํ** ซึ่งความประมาท **มชฺฌิมวเย** ในมัชฌิมวัย, **สมณธมฺโม** อ.สมณธรรม **(เตน อตฺตรกฺขกปุคฺคเลน)** อันบุคคลผู้รักษาซึ่งตนนั้น **อปฺปมตฺเตน** เป็นผู้ไม่ประมาทแล้ว **(หุตฺวา)** เป็น **กาตพฺโพ เอว** พึงกระทำนั่นเทียว **ปจฺฉิมวเย** ในปัจฉิมวัย, **เอวัปิ (ภาเว)** ครั้นเมื่อความเป็นแม้อย่างนั้น **(สนฺเต)** มีอยู่, **อตฺตา** อ.ตน **เตน (ปุคฺคเลน) ปฏิชคฺคิโตว** เป็นผู้อันบุคคลนั้น ประคับประคองแล้วเทียว **โหติ** ย่อมเป็น, **ปน** แต่ว่า **อตฺตา** อ.ตน **(ปุคฺคลสฺส)** ของบุคคล **อกโรนฺตสฺส** ผู้ไม่กระทำอยู่ **เอวํ** อย่างนี้ **ปิโย นาม** ชื่อว่าเป็นที่รัก **โหติ** ย่อมเป็น **น** หามิได้, **(โส ปุคฺคโล)** อ.บุคคลนั้น **นํ (อตฺตานํ)** ยังตนนั้น **ตาเปติ** ย่อมให้เดือดร้อน **ปจฺฉานุตาเปน เอว** ด้วยการตามเดือดร้อนในภายหลังนั่นเทียว" **อิติ** ดังนี้ ฯ

เพราะฉะนั้น บัณฑิตพึงทราบเนื้อความในพระคาถานี้อย่างนี้ว่า "ถ้าบุคคลพึงรู้ตนว่าเป็นที่รักไซร้, พึงรักษาตนนั้น ทำให้เป็นผู้ที่ตนรักษาดีแล้ว พึงรักษาตนนั้น โดยประการที่ตนนั้น เป็นผู้ที่ตนรักษาดีแล้ว ฉะนั้น, ถ้าบรรดาบุคคลเหล่านั้น บุคคลเป็นคฤหัสถ์มีอยู่ คิดว่า 'เราจักรักษาตน' ดังนี้ เข้าไปสู่ห้องที่บุคคลคุ้มครองดีแล้วบนพื้นปราสาทชั้นบน เป็นผู้มีการรักษาอันถึงพร้อมแล้ว อยู่อยู่บ้าง เป็นบรรพชิต อยู่อยู่ในถ้ำที่มีประตูและหน้าต่างอันปิดแล้ว ที่บุคคลคุ้มครองดีแล้วบ้าง ชื่อว่าย่อมไม่รักษาตนนั่นแหละ, ส่วนว่า บุคคลเป็นคฤหัสถ์ ทำบุญทั้งหลายมีทานและศีลเป็นต้นตามกำลัง, ก็หรือว่า เป็นบรรพชิต ถึงความขวนขวายในวัตรใหญ่ วัตรน้อย ปริยัติและมนสิการ ชื่อว่าย่อมรักษาตน, บุรุษผู้เป็นบัณฑิต เมื่อไม่อาจเพื่อจะทำอย่างนี้ในวัยทั้งสามได้ ย่อมประคับประคองตนนั่นแหละในวัยแม้วัยใดวัยหนึ่ง, ก็ถ้าว่า บุคคลผู้เป็นคฤหัสถ์ ย่อมไม่อาจเพื่อจะทำกุศล เพราะความที่ตนเป็นผู้ขวนขวายในการเล่นในปฐมวัยไซร้, กุศล อันบุคคลนั้น เป็นผู้ไม่ประมาทแล้วพึงทำในมัชฌิมวัย, ถ้าบุคคล เลี้ยงดูบุตร ภรรยา ย่อมไม่อาจเพื่อจะทำกุศลในมัชฌิมวัยไซร้, กุศล อันบุคคลพึงทำนั่นแหละในปัจฉิมวัย, แม้เมื่อเป็นอย่างนี้มีอยู่, ตน เป็นผู้อันบุคคลนั้นประคับประคองแล้วเทียว,

แต่ว่า ตนของบุคคลผู้ไม่ทำอยู่อย่างนี้ ชื่อว่าเป็นที่รัก หามิได้, บุคคลนั้น ย่อมทำตนนั้นให้เป็นผู้มีอบายเป็นที่ไปในเบื้องหน้าทีเดียว, ก็ถ้าว่า บุคคลผู้รักษาตน เป็นบรรพชิต ทำการสาธยาย ทรงจำไว้อยู่ บอกอยู่ ทำวัตรใหญ่และวัตรน้อย ย่อมถึงความประมาทในปฐมวัยไซร้, สมณธรรม อันบุคคลนั้น เป็นผู้ไม่ประมาทแล้ว พึงทำในมัชฌิมวัย, ถ้าว่า บุคคลผู้รักษาตน ถามการวินิจฉัยในอรรถกถา และเหตุในปริยัติที่ตนศึกษาแล้วในปฐมวัย ย่อมถึงความประมาทในมัชฌิมวัยไซร้, สมณธรรม อันบุคคลผู้รักษาตนนั้นเป็นผู้ไม่ประมาทแล้ว พึงทำในปัจฉิมวัยทีเดียว, แม้เมื่อเป็นอย่างนี้มีอยู่, ตน เป็นผู้อันบุคคลนั้น ประคับประคองแล้วเทียว, แต่ว่า ตนของบุคคลผู้ไม่ทำอยู่อย่างนี้ ชื่อว่าเป็นที่รัก หามิได้, บุคคลนั้น ย่อมยังตนนั้นให้เดือดร้อน ด้วยการตามเดือดร้อนในภายหลังนั่นแหละ”

ตสฺมา เหตวัตถะ อตฺโถ วุตตกัมมะใน เวทิตพฺโพๆ กิตบทกัมมวาจก ปณฺฑิเตน อนภิหิตกัตตาใน เวทิตพฺโพ เอวํ กิริยาวิเสสนะใน เวทิตพฺโพ เอตฺถ วิเสสนะของ คาถายๆ วิสยาธาระใน อตฺโถ “สเจศัพท์ ปริกัปปัตถะ ปุคฺคโล สุทธกัตตาใน ชาเนยฺย และ รกฺเขยฺย ชาเนยฺย ก็ดี รกฺเขยฺย สองบทก็ดี อาขยาตบทกัตตุวาจก อตฺตานํ อวุตตกัมมะใน ชาเนยฺย ปิยํ สัมภาวนาใน ชาเนยฺย, นํ วิเสสนะของ อตฺตานํๆ อวุตต-กัมมะใน รกฺเขยฺย อตฺตนา อนภิหิตกัตตาใน สุรกฺขิตๆ วิกติกัมมะใน กตฺวาๆ กิริยา-วิเสสนะใน รกฺเขยฺย, โส วิเสสนะของ อตฺตาๆ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุ-วาจก ยถา ปการัตถะ อตฺตนา อนภิหิตกัตตาใน สุรกฺขิโตๆ วิกติกัตตาใน โหติ, เอวํ ปการัตถะ ตํ วิเสสนะของ อตฺตานํๆ อวุตตกัมมะใน รกฺเขยฺย, สเจศัพท์ ปริกัปปัตถะ ตตฺถ วิเสสนะของ ปุคฺคเลสุๆ นิทธารณะใน ปุคฺคโลๆ นิทธารณียะและสุทธกัตตาใน รกฺขติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก คิหี วิกติกัตตาใน สมาโนๆ อัพภันตรกิริยาของ ปุคฺคโล ‘อหํ สุทธกัตตาใน รกฺขิสฺสามิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อตฺตานํ อวุตตกัมมะใน รกฺขิสฺสามิ’ อิติศัพท์ อาการะใน จินฺเตตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปวิสิตฺวา อุปริ-ปาสาทตเล วิสยาธาระใน สุสํวุตํ ปุคฺคเลน อนภิหิตกัตตาใน สุสํวุตํๆ วิเสสนะของ คพฺภๆ สัมปาปุณียกัมมะใน ปวิสิตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน หุตฺวา สมฺปนฺนรกฺโข วิกติกัตตาใน หุตฺวาๆ สมานกาลกิริยาใน วสนฺโตๆ อัพภันตรกิริยาของ ปุคฺคโล, ปพฺพชิโต วิกติกัตตาใน หุตฺวาๆ สมานกาลกิริยาใน วิหรนฺโต ปุคฺคเลน อนภิหิตกัตตาใน สุสํวุเตๆ ก็ดี ปิหิตทฺวารวาตปาเน ก็ดี วิเสสนะของ เลเณๆ วิสยาธาระใน

วิหรนฺโต ๆ อัพภันตรกิริยาของ ปุคฺคโล อตฺตานํ อวุตตกัมมะใน รกฺขติ นศัพท์ ปฏิเสธะ ใน รกฺขติ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ รกฺขติ อปิ สองศัพท์ ปทสมุจจยัตถะเข้ากับ คิหี สมาโน 'อตฺตานํ รกฺขิสฺสามี''ติ อุปริปาสาทตเล สุสังวุตํ คพฺภํ ปวิสิตฺวา สมฺปนฺนรกฺโข หุตฺวา วสนฺโต และ ปพฺพชิโต หุตฺวา สุสังวุเต ปิหิตทฺวารวาตปาเน เลเณ วิหรนฺโต, ปนศัพท์ ปักขันตรโชตกะ ปุคฺคโล สุทธกัตตาใน รกฺขติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก คิหี วิกติกัตตาใน สมาโน ๆ อัพภันตรกิริยาของ ปุคฺคโล ยถาพลํ กิริยาวิเสสนะใน กโรนฺโต ทานสีลาทีนิ วิเสสนะของ ปุญฺญานิ ๆ อวุตตกัมมะใน กโรนฺโต ๆ อัพภันตรกิริยาของ ปุคฺคโล วา ปน นิปาตสมูหะ ปพฺพชิโต วิกติกัตตาใน สมาโน ๆ อัพภันตรกิริยาของ ปุคฺคโล วตฺตปฺปฏิวตฺตปริยตฺติมนสิกาเรสุ วิสยาธาระใน อุสฺสุกฺกํ ๆ สัมปาปุณียกัมมะ ใน อาปชฺชนฺโต ๆ อัพภันตรกิริยาของ ปุคฺคโล อตฺตานํ อวุตตกัมมะใน รกฺขติ นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ รกฺขติ, ปณฺฑิตปุริโส สุทธกัตตาใน ปฏิชคฺคติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวํ กิริยาวิเสสนะใน กาตุ ตีสุ วิเสสนะของ วเยสุ ๆ กาลสัตตมี ใน กาตุ ๆ ตุมัตถสัมปทานใน อสกฺโกนฺโต ๆ อัพภันตรกิริยาของ ปณฺฑิตปุริโส อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ อญฺญตรสฺมึ ๆ วิเสสนะของ วเย ๆ กาลสัตตมีใน ปฏิชคฺคติ อตฺตานํ อวุตตกัมมะใน ปฏิชคฺคติ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ปฏิชคฺคติ, หิศัพท์ วากยารัมภ-โชตกะ สเจศัพท์ ปริกัปปัตถะ คิหิภูโต วิเสสนะของ ปุคฺคโล ๆ สุทธกัตตาใน สกฺโกติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อตฺตโน ภาวาทิสัมพันธะใน ขิฑฺฑาปสุตตาย ปรมวเย กาล-สัตตมีใน ขิฑฺฑาปสุตตาย ๆ เหตุใน สกฺโกติ กุสลํ อวุตตกัมมะใน กาตุ ๆ ตุมัตถสัมปทาน ใน สกฺโกติ นศัพท์ ปฏิเสธะใน สกฺโกติ, กุสลํ วุตตกัมมะใน กาตพฺพ ๆ กิตบทกัมม วาจก เตน วิเสสนะของ ปุคฺคเลน ๆ อนภิหิตกัตตาใน กาตพฺพ มชฺฌิมวเย กาลสัตตมี ใน กาตพฺพ อปฺปมตฺเตน วิกติกัตตาใน หุตฺวา ๆ สมานกาลกิริยาใน กาตพฺพ, สเจศัพท์ ปริกัปปัตถะ ปุคฺคโล สุทธกัตตาใน สกฺโกติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก มชฺฌิมวเย กาลสัตตมีใน สกฺโกติ ปตฺตทารํ อวุตตกัมมะใน โปเสนฺโต ๆ อัพภันตรกิริยาของ ปุคฺคโล กุสลํ อวุตตกัมมะใน กาตุ ตุมัตถสัมปทานใน สกฺโกติ นศัพท์ ปฏิเสธะใน สกฺโกติ, กุสลํ วุตตกัมมะใน กาตพฺพ ๆ กิตบทกัมมวาจก ปุคฺคเลน อนภิหิตกัตตาใน กาตพฺพ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ กาตพฺพ, อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ เอวํ ๆ วิเสสนะ ของ ภาเว ๆ ลักขณะใน สนฺเต ๆ ลักขณกิริยา, อตฺตา สุทธกัตตาใน โหติ ๆ อาขยาต-บทกัตตุวาจก เตน วิเสสนะของ ปุคฺคเลน ๆ อนภิหิตกัตตาใน ปฏิชคฺคิโต เอวศัพท์

อวธารณะเข้ากับ ปฏิชคฺคิโตฯ วิกติกัตตาใน โหติ, ปนศัพท์ วิเสสโชตกะ อตฺตา สุทธ-กัตตาใน โหติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวํ กิริยาวิเสสนะใน อกโรนฺตสฺสฯ วิเสสนะของ ปุคฺคลสฺสฯ สามีสัมพันธะใน อตฺตา นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ ปิโยฯ วิกติ-กัตตาใน โหติ นศัพท์ ปฏิเสธนัตถะ, โส วิเสสนะของ ปุคฺคโลฯ สุทธกัตตาใน กโรติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อปายปรายนํฯ วิกติกัมมะใน กโรติ นํ วิเสสนะของ อตฺตานํฯ อวุตตกัมมะใน กโรติ, ปนศัพท์ วากยารัมภโชตกะ สเจศัพท์ ปริกัปปัตถะ อตฺตรกฺขกปุคฺคโล สุทธกัตตาใน อาปชฺชติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปพฺพชิโต วิกติกัตตาใน หุตฺวาฯ สมานกาลกิริยาใน กโรนฺโต ปจฺจมวเย กาลสัตตมีใน กโรนฺโต สชฺฌายํ อวุตตกัมมะใน กโรนฺโตฯ ก็ดี ธาเรนฺโต ก็ดี วาเจนฺโต ก็ดี อัพภันตรกิริยาของ อตฺตรกฺขกปุคฺคโล วตฺตปฺปฏิวตฺตํ อวุตตกัมมะใน กโรนฺโตฯ อัพภันตรกิริยาของ อตฺตรกฺขกปุคฺคโล ปมาทํ สัมปาปุณียกัมมะใน อาปชฺชติ, สมณธมฺโม วุตตกัมมะใน กาตพฺโพฯ กิตบทกัมมวาจก มชฺฌิมวเย กาลสัตตมีใน กาตพฺโพ อปฺปมตฺเตน วิกติกัตตาใน หุตฺวาฯ สมานกาลกิริยาใน กาตพฺโพ เตน วิเสสนะของ ปุคฺคเลนฯ อนภิหิตกัตตาใน กาตพฺโพ, สเจศัพท์ ปริกัปปัตถะ อตฺต-รกฺขกปุคฺคโล สุทธกัตตาใน อาปชฺชติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อตฺตนา อนภิหิตกัตตาใน อุคฺคหิต- ปจฺจมวเย กาลสัตตมีใน อุคฺคหิต- อุคฺคหิตปริยตฺติยา สามีสัมพันธะใน อฏฺฐกถาวินิจฺฉยํ และ การณํ อฏฺฐกถาวินิจฺฉยํ ก็ดี การณํ ก็ดี อวุตตกัมมะใน ปุจฺฉนฺโต จศัพท์ ปทสมุจจยัตถะเข้ากับ อฏฺฐกถาวินิจฺฉยํ และ การณํ ปุจฺฉนฺโต อัพภันตรกิริยาของ อตฺตรกฺขกปุคฺคโล มชฺฌิมวเย กาลสัตตมีใน อาปชฺชติ ปมาทํ สัมปาปุณียกัมมะใน อาปชฺชติ, สมณธมฺโม วุตตกัมมะใน กาตพฺโพฯ กิตบทกัมมวาจก ปจฺฉิมวเย กาลสัตตมีใน กาตพฺโพ อปฺปมตฺเตน วิกติกัตตาใน หุตฺวาฯ สมานกาลกิริยา ใน กาตพฺโพ เตน วิเสสนะของ อตฺตรกฺขกปุคฺคเลนฯ อนภิหิตกัตตาใน กาตพฺโพ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ กาตพฺโพ, อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ เอวํฯ วิเสสนะของ ภาเวฯ ลักขณะใน สนฺเตฯ ลักขณกิริยา, อตฺตา สุทธกัตตาใน โหติฯ อาขยาตบท กัตตุวาจก เตน วิเสสนะของ ปุคฺคเลนฯ อนภิหิตกัตตาใน ปฏิชคฺคิโต เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ปฏิชคฺคิโตฯ วิกติกัตตาใน โหติ, ปนศัพท์ วิเสสโชตกะ อตฺตา สุทธกัตตาใน โหติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวํ กิริยาวิเสสนะใน อกโรนฺตสฺสฯ วิเสสนะของ ปุคฺคลสฺสฯ สามีสัมพันธะใน อตฺตา นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ

ปิโย ๆ วิกติกัตตาใน โหติ นศัพท์ ปฏิเสธนัตถะ, โส วิเสสนะของ ปุคฺคโล ๆ เหตุกัตตาใน ตาเปติ ๆ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ปจฺจานุตาเปน ๆ กรณะใน ตาเปติ นำ วิเสสนะของ อตฺตานำ ๆ การิตกัมมะใน ตาเปติ" อิติศัพท์ อาการะใน เวทิตพฺโพ ฯ

.....

๔๕. เทสนาวสาเน โพธิราชกุมาโร โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ ฯ

เทสนาวสาเน ในกาลเป็นที่สิ้นสุดแห่งพระเทศนา **โพธิราชกุมาโร** อ.พระราชกุมารพระนามว่าโพธิ **ปติฏฺฐหิ** ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว **โสตาปตฺติผเล** ในโสดาปัตติผล ฯ

เวลาจบพระเทศนา โพธิราชกุมาร ตั้งอยู่เฉพาะในโสดาปัตติผล

เทสนาวสาเน กาลสัตตมีใน ปติฏฺฐหิ โพธิราชกุมาโร สุทธกัตตาใน ปติฏฺฐหิ ๆ อาขยาต-บทกัตตุวาจก โสตาปตฺติผเล วิสยาธาระใน ปติฏฺฐหิ ฯ

.....

๔๖. สมฺปตฺตปริสายปิ สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา อโหสีติ ฯ

ธมฺมเทสนา อ.พระธรรมเทศนา **สาตฺถิกา** เป็นเทศนาเป็นไปกับด้วยวาจามีประโยชน์ **อโหสิ** ได้มีแล้ว **สมฺปตฺตปริสายปิ** แม้แก่บริษัทผู้ถึงพร้อมแล้ว **อิติ** ดังนี้แล ฯ

พระธรรมเทศนา ได้เป็นเทศนาเป็นไปกับด้วยวาจามีประโยชน์ แม้แก่บริษัทผู้ถึงพร้อมแล้ว ดังนี้แล

ธมฺมเทสนา สุทธกัตตาใน อโหสิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ สมฺปตฺตปริสาย ๆ สัมปทานใน อโหสิ สาตฺถิกา วิกติกัตตาใน อโหสิ อิติศัพท์ สมาปนะ ฯ

.....

โพธิราชกุมารวตฺถุ ฯ

โพธิราชกุมารวตฺถุ (นิฏฺฐิตำ) ฯ

โพธิราชกุมารวตฺถุ อ.เรื่องแห่งพระราชกุมารพระนามว่าโพธิ **(นิฏฺฐิตำ)** จบแล้ว ฯ

โพธิราชกุมารวตฺถุ สุทธกัตตาใน นิฏฺฐิตำ ๆ กิตบทกัตตุวาจก ฯ

จบเรื่องโพธิราชกุมาร

วิเคราะห์ศัพท์กิตก์ สมาส และตัทธิต

อตฺตวคฺควณฺณนา

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีตติยาตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. วณฺเณติ เอตายาติ วณฺณนา. (วณฺณ วิตฺถาเร ในการขยายความ + เณปัจจัย + ยุปัจจัย + อาปัจจัย) กัตตุรูป, กรณสาธนะ

(ปณฺฑิโต) อ.บัณฑิต วณฺเณติ ย่อมพรรณนา เอตาย (วาจาย) ด้วยวาจานั่น อิติ เพราะเหตุนั้น (เอสา วาจา) อ.วาจานั่น วณฺณนา ชื่อว่าวณฺณนา. (วาจาเป็นเครื่องพรรณนา)

๒. อตฺตนา สลฺลกฺขิโต วคฺโค อตฺตวคฺโค. (อตฺต + สลฺลกฺขิต + วคฺค) ตติยาตัปปุริสสมาส

วคฺโค อ.วรรค (ปณฺฑิเตน) สลฺลกฺขิโต อันบัณฑิต กำหนดแล้ว อตฺตนา ด้วยตน อตฺตวคฺโค ชื่อว่าอตฺตวคฺค. (วรรคที่บัณฑิตกำหนดด้วยตน)

๓. อตฺตวคฺคสฺส วณฺณนา อตฺตวคฺควณฺณนา. (อตฺตวคฺค + วณฺณนา) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

วณฺณนา อ.วาจาเป็นเครื่องพรรณนา อตฺตวคฺคสฺส ซึ่งวรรคอันบัณฑิตกำหนดแล้วด้วยตน อตฺตวคฺควณฺณนา ชื่อว่าอตฺตวคฺควณฺณนา. (วาจาเป็นเครื่องพรรณนาวรรคที่บัณฑิตกำหนดด้วยตน)

โพธิราชกุมารวตฺถุ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. โพธิ จ โส ราชกุมาโร จาติ โพธิราชกุมาโร. (โพธิ + ราชกุมาร) วิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส

โพธิ จ อ.พระนามว่าโพธิด้วย โส อ.พระนามว่าโพธินั้น ราชกุมาโร จ เป็นพระราชกุมารด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น โพธิราชกุมาโร ชื่อว่าโพธิราชกุมาร. (พระราชกุมารพระนามว่าโพธิ)

๒. โพธิราชกุมารสฺส วตฺถุ โพธิราชกุมารวตฺถุ. (โพธิราชกุมาร + วตฺถุ) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

วตฺถุ อ.เรื่อง โพธิราชกุมารสฺส แห่งพระราชกุมารพระนามว่าโพธิ โพธิราชกุมารวตฺถุ ชื่อว่าโพธิราชกุมารวตฺถุ. (เรื่องโพธิราชกุมาร)

ปฐวีตลํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปฐวิยา ตลํ ปฐวีตลํ. (ปฐวี + ตล)

ตลํ อ.พื้น ปฐวิยา แห่งแผ่นดิน ปฐวีตลํ ชื่อว่าปฐวีตล. (พื้นแผ่นดิน)

อสทิสรูโป, ปาสาโท

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส โดยมีนนิบาตบุพพบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. น สทิสํ อสทิสํ, รูปํ. (น + สทิส) นนิบาตบุพพบทกัมมธารยสมาส

(รูปํ) อ.รูป สทิสํ อันเช่นกับ น หามิได้ อสทิสํ ชื่อว่าอสทิส (อันไม่เช่นกับ), ได้แก่รูป.

๒. อสทิสํ รูปํ ยสฺสาติ อสทิสรูโป, ปาสาโท. (อสทิส + รูป) ฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณ-พหุพพีหิสมาส

รูปํ อ.รูป อสทิสํ อันไม่เช่นกับ ยสฺส (ปาสาทสฺส) แห่งปราสาทใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ปาสาโท) อ.ปราสาทนั้น อสทิสรูโป ชื่อว่าอสทิสรูป (มีรูปอันไม่เช่นกับ, มีรูปอันไม่เหมือนกับ), ได้แก่ปราสาท.

เอวรูโป, ปาสาโท

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เอวํ รูปํ ยสฺสาติ เอวรูโป, ปาสาโท. (เอวํ + รูป)

รูปํ อ.รูป เอวํ อย่างนี้ ยสฺส (ปาสาทสฺส) แห่งปราสาทใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น เอวรูโป ชื่อว่าเอวรูป (มีอย่างนี้เป็นรูป, อันเห็นปานนี้), ได้แก่ปราสาท.

กตปุพฺโพ, ปาสาโท

เป็นอยุตตัตถสมาส มีวิเคราะห์ว่า

กโต ปุพฺพนฺติ กตปุพฺโพ, ปาสาโท. (กต + ปุพฺพ)

(ปาสาโท) อ.ปราสาท (ตยา) อันท่าน กโต กระทำแล้ว ปุพฺพํ ในกาลก่อน อิติ เพราะเหตุนั้น กตปุพฺโพ ชื่อว่ากตปุพฺพ (อันท่านเคยทำแล้ว), ได้แก่ปราสาท.

ปฐมสิปฺปำ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปฐมญฺจ ตำ สิปฺปญฺจาติ ปฐมสิปฺปำ. (ปฐม + สิปฺป)

ปฐมำ จ อ.ครั้งแรกด้วย ตำ อ.ครั้งแรกนั้น สิปฺปำ จ เป็นศิลปะด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ปฐม-สิปฺปำ ชื่อว่าปฐมสิปฺป. (ศิลปะครั้งแรก)

อนจฺฉริโย, ปาสาโท

เป็นนนิบาตบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

น อจฺฉริโย อนจฺฉริโย, ปาสาโท. (น + อจฺฉริย)

(ปาสาโท) อ.ปราสาท อจฺฉริโย น่าอัศจรรย์ น หามิได้ อนจฺฉริโย ชื่อว่าอนจฺฉริย (ไม่น่าอัศจรรย์), ได้แก่ปราสาท.

หตฺถปาทา

เป็นอิตรีตรโยคทวันทสมาส มีวิเคราะห์ว่า

หตฺโถ จ ปาโท จ หตฺถปาทา. (หตฺถ + ปาท)

หตฺโถ จ อ.มือด้วย ปาโท จ อ.เท้าด้วย หตฺถปาทา ชื่อว่าหตฺถปาท. (มือและเท้าทั้งหลาย)

ปิยสหายโก

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปิโย จ โส สหายโก จาติ ปิยสหายโก. (ปิย + สหายก)

ปิโย จ อ.ผู้เป็นที่รักด้วย โส อ.ผู้เป็นที่รักนั้น สหายโก จ เป็นสหายด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ปิยสหายโก ชื่อว่าปิยสหายก. (สหายผู้เป็นที่รัก)

สญฺชีวกปุตฺโต

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สญฺชีวกสฺส ปุตฺโต สญฺชีวกปุตฺโต. (สญฺชีวก + ปุตฺต)

ปุตฺโต อ.บุตร สญฺชีวกสฺส ของสัญชีวก สญฺชีวกปุตฺโต ชื่อว่าสญฺชีวกปุตฺต. (บุตรของสัญชีวก)

นิสฺสํสโย,

เป็นปัญจมีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

นิคฺคโต สํสโย ยสฺมาติ นิสฺสํสโย, ปุคฺคโล. (นิ + สํสย)

สํสโย อ.ความสงสัย นิคฺคโต ไปปราศแล้ว ยสฺมา (ปุคฺคลา) จากบุคคลใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ปุคฺคโล) อ.บุคคลนั้น นิสฺสํสโย ชื่อว่านิสฺสํสย (มีความสงสัยออกแล้ว, ไม่มีความสงสัย, หมดความสงสัย, สิ้นความสงสัย), ได้แก่บุคคล.

อนคฺโฆ, สีปฺปิโย

เป็นนนิบาตบุพพบทพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

น อคฺโฆ ยสฺสาติ อนคฺโฆ, สีปฺปิโย. (น + อคฺฆ)

อคฺโฆ อ.ค่า น หามิได้ ยสฺส (สีปฺปิยสฺส) แห่งบุคคลผู้มีศีลปะใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส สีปฺปิโย) อ.บุคคลผู้มีศีลปะนั้น อนคฺโฆ ชื่อว่าอนคฺฆ (ผู้มีค่าหามิได้), ได้แก่ผู้มีศีลปะ.

สีปฺปิโย, ปุคฺคโล

เป็นสังสัฏฐาทิอเนกัตถตัทธิต มีวิเคราะห์ว่า

สีปฺปํ อสฺส อตฺถีติ สีปฺปิโย, ปุคฺคโล. (สีปฺป + อิยปัจจัย)

สีปฺปํ อ.ศิลปะ อสฺส (ปุคฺคลสฺส) แห่งบุคคลนั้น อตฺถิ มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ปุคฺคโล) อ.บุคคลนั้น สีปฺปิโย ชื่อว่าสีปฺปิย (ผู้มีศิลปะ), ได้แก่ศิลปะ.

นาเสตุกาโม, ราชกุมาโร

เป็นจตุตถีตัปปุริสสมาส, กิตันตสมาส, กัตตุรูป, กัตตุสาธนะ มีวิเคราะห์ว่า

นาเสตุํ กาเมตีติ นาเสตุกาโม, ราชกุมาโร. (นาเสตุํสทฺทูปปท + กมุ กนฺติยํ ในความใคร่ + ณปัจจัย)

(โย ราชกุมาโร) อ.พระราชกุมารใด กาเมติ ย่อมใคร่ (ตํ) นาเสตุ เพื่ออัน ยังท่าน ให้ฉิบหาย อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ราชกุมาโร) อ.พระราชกุมารนั้น นาเสตุกาโม ชื่อว่านาเสตุกาม (ผู้ใคร่จะยังท่านให้ฉิบหาย), ได้แก่พระราชกุมาร.

นิสฺสารานิ, สุกฺขทารูนิ

เป็นปัญจมีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

นิคฺคโต สาโร เยหีติ นิสฺสารานิ, สุกฺขทารูนิ. (นิ + สาร)

สาโร อ.แก่น นิคฺคโต ไปปราศแล้ว เยหิ (สุกฺขทารูหิ) จากไม้แห้ง ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตานิ สุกฺขทารูนิ) อ.ไม้แห้ง ท. เหล่านั้น นิสฺสารานิ ชื่อว่านิสฺสาร (มีแก่นไปปราศแล้ว, มีแก่นออกไปแล้ว, ไม่มีแก่น), ได้แก่ไม้แห้งทั้งหลาย.

สุกฺขทารูนิ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สุกฺขานิ จ ตานิ ทารูนิ จาติ สุกฺขทารูนิ. (สุกฺข + ทารุ)

สุกฺขานิ จ อ.แห้ง ท. ด้วย ตานิ อ.แห้ง ท. เหล่านั้น ทารูนิ จ เป็นไม้ด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น สุกฺขทารูนิ ชื่อว่าสุกฺขทารุ. (ไม้แห้งทั้งหลาย)

สุขุมกมฺมํ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สุขุมญฺจ ตํ กมฺมญฺจาติ สุขุมกมฺมํ. (สุขุม + กมฺม)

สุขุมํ จ อ.ละเอียดด้วย ตํ อ.ละเอียดนั้น กมฺมํ จ เป็นการงานด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น สุขุมกมฺมํ ชื่อว่าสุขุมกมฺม. (การงานละเอียด)

อาหารเวลา

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อาหารสฺส เวลา อาหารเวลา. (อาหาร + เวลา)

เวลา อ.เวลา อาหารสฺส แห่งอาหาร อาหารเวลา ชื่อว่าอาหารเวลา. (เวลาแห่งอาหาร)

ปุตฺตทาโร

เป็นสมาหารทวันทสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปุตฺโต จ ทาโร จ ปุตฺตทาโร. (ปุตฺต + ทาร)

ปุตฺโต จ อ.บุตรด้วย ทาโร จ อ.ภรรยาด้วย ปุตฺตทาโร ชื่อว่าปุตฺตทาร. (บุตรและภรรยา)

อนฺโตนิสีทนโยคฺโค, ครุฬสกุโณ

เป็นตติยาตัปปุริสสมาส โดยมีสัตตมีตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. อนฺโต นิสีทนํ อนฺโตนิสีทนํ. (อนฺโต + นิสีทน) สัตตมีตัปปุริสสมาส
นิสีทนํ อ.ที่เป็นที่นั่ง อนฺโต ในภายใน อนฺโตนิสีทนํ ชื่อว่าอนฺโตนิสีทน. (ที่เป็นที่นั่งในภายใน)

๒. อนฺโตนิสีทเนน โยคฺโค อนฺโตนิสีทนโยคฺโค, ครุฬสกุโณ. (อนฺโตนิสีทน + โยคฺค) ตติยา-ตัปปุริสสมาส

(ครุฬสกุโณ) อ.นกครุฑ โยคฺโค อันอันตนพึงประกอบ อนฺโตนิสีทเนน ด้วยที่เป็นที่นั่งในภายใน อนฺโตนิสีทนโยคฺโค ชื่อว่าอนฺโตนิสีทนโยคฺค (อันตนพึงประกอบด้วยที่เป็นที่นั่งในภายใน), ได้แก่ นกครุฑ.

หิรญฺญสุวณฺณํ

เป็นสมาหารทวันทสมาส มีวิเคราะห์ว่า

หิรญฺญญฺจ สุวณฺณญฺจ หิรญฺญสุวณฺณํ. (หิรญฺญ + สุวณฺณ)

หิรญฺญํ จ อ.เงินด้วย สุวณฺณํ จ อ.ทองด้วย หิรญฺญสุวณฺณํ ชื่อว่าหิรญฺญสุวณฺณ. (เงินและทอง)

อนิกฺขมนตฺถาย

เป็นจตุตถีตัปปุริสสมาส โดยมีนนิบาตบุพพบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. น นิกฺขมนํ อนิกฺขมนํ. (น + นิกฺขมน) นนิบาตบุพพบทกัมมธารยสมาส
นิกฺขมนํ อ.การออกไป น หามิได้ อนิกฺขมนํ ชื่อว่าอนิกฺขมน. (การไม่ออกไป)

๒. อนิกฺขมนสฺส อตฺถาย อนิกฺขมนตฺถาย. (อนิกฺขมน + อตฺถ) จตุตถีตัปปุริสสมาส
อตฺถาย เพื่อประโยชน์ อนิกฺขมนสฺส แก่การไม่ออกไป อนิกฺขมนตฺถาย ชื่อว่าอนิกฺขมนตฺถ. (ประโยชน์แก่การไม่ออกไป)

นิฏฺจิตกาโล

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

นิฏฺจิตญฺจ ตํ กาโล จาติ นิฏฺจิตกาโล. (นิฏฺจิต + กาล)

นิฏฺฐิตํ จ อ.เป็นที่สำเร็จแล้วด้วย ตํ อ.เป็นที่สำเร็จแล้วนั้น กาโล จ เป็นกาลด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น นิฏฺฐิตกาโล ชื่อว่านิฏฺฐิตกาล. (กาลเป็นที่สำเร็จแล้ว)

ภุตฺตปาตราโส

เป็นตติยาทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ภุตฺโต ปาตราโส เยนาติ ภุตฺตปาตราโส, วฑฺฒกี. (ภุตฺต + ปาตราส)

ปาตราโส อ.อาหารอันบุคคลพึงกินในเวลาเช้า เยน (วฑฺฒกินา) อันช่างไม้ใด ภุตฺโต บริโภคแล้ว อิติ เพราะเหตุนั้น (โส วฑฺฒกี) อ.ช่างไม้นั้น ภุตฺตปาตราโส ชื่อว่าภุตฺตปาตราส (ผู้มีอาหารเช้าที่บริโภคแล้ว), ได้แก่ช่างไม้.

วาตปานํ

เป็นทุติยาตัปปุริสสมาส, กิตันตสมาส, กัตตุรูป, อธิกรณสาธนะ มีวิเคราะห์ว่า

วาตํ ปิวติ เอตฺถาติ วาตปานํ. (วาตสทฺทูปปท + ปา ปาเน ในการดื่ม + ยุปัจจัย)

(ปุคฺคโล) อ.บุคคล ปิวติ ย่อมดื่มกิน วาตํ ซึ่งลม เอตฺถ (ฐาเน) ในที่นี้ อิติ เพราะเหตุนั้น วาตปานํ ชื่อว่าวาตปาน. (ช่องเป็นที่ดื่มกินลม, หน้าต่าง)

ปาสาทมโห

เป็นทุติยาตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปาสาทํ มโห ปาสาทมโห. (ปาสาท + มห)

มโห อ.การฉลอง ปาสาทํ ซึ่งปราสาท ปาสาทมโห ชื่อว่าปาสาทมห. (การฉลองปราสาท)

จตุชฺชาติกคนฺธา

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. จตสฺโส ชาติโย จตุชฺชาติโย. (จตุ + ชาติ) อสมาหารทิคุสมาส

ชาติโย อ.ชาติ ท. จตสฺโส สี่ จตุชฺชาติโย ชื่อว่าจตุชฺชาติ. (ชาติ ๔, ๔ ชนิด)

๒. จตุชฺชาตีหิ นิยุตฺตา จตุชฺชาติกา, คนฺธา. (จตุชฺชาติ + ณิกปัจจัย) สังสัฏฐาทิอเนกัตถ-ตัทธิต

(คนฺธา) อ.ของหอม ท. นิยุตฺตา อันประกอบแล้ว จตุชฺชาตีหิ ด้วยชาติสี่ ท. จตุชฺชาติกา ชื่อว่าจตุชฺชาติก (ประกอบด้วยชาติ ๔, ประกอบด้วย ๔ ชนิด), ได้แก่ของหอมทั้งหลาย.

๓. จตุชฺชาติกา จ เต คนฺธา จาติ จตุชฺชาติกคนฺธา. (จตุชฺชาติก + คนฺธ) วิเสสนบุพพบท-กัมมธารยสมาส

จตุชฺชาติกา จ อ.อันประกอบแล้วด้วยชาติสี่ ท. ด้วย เต อ.อันประกอบแล้วด้วยชาติสี่ ท. เหล่านั้น คนฺธา จ เป็นของหอมด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น จตุชฺชาติกคนฺธา ชื่อว่าจตุชฺชาติกคนฺธ. (ของหอมอันประกอบด้วย ๔ ชนิด)

ปฐมอุมฺมาโร

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปฐโม จ โส อุมฺมาโร จาติ ปฐมอุมฺมาโร. (ปฐม + อุมฺมาร)

ปฐโม จ อ.ที่หนึ่งด้วย โส อ.ที่หนึ่งนั้น อุมฺมาโร จ เป็นธรณีประตูด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ปฐมอุมฺมาโร ชื่อว่าปฐมอุมฺมาร. (ธรณีประตูที่ ๑)

เจลปฏิกา

เป็นวิเสสนุตตรบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เจลญฺจ ตำ ปฏิกา จาติ เจลปฏิกา. (เจล + ปฏิกา)

เจลำ จ อ.แผ่นผ้าด้วย ตำ อ.แผ่นผ้านั้น ปฏิกา จ สีขาวด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น เจลปฏิกา ชื่อว่าเจลปฏิกา. (แผ่นผ้าขาว)

อปุตฺตโก, ราชกุมาโร

เป็นนนิบาตบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

นตฺถิ ปุตฺโต ยสฺสาติ อปุตฺตโก, ราชกุมาโร. (น + ปุตฺต)

ปุตฺโต อ.บุตร ยสฺส (ราชกุมารสฺส) ของราชกุมารใด นตฺถิ ย่อมไม่มี อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ราชกุมาโร) อ.ราชกุมารนั้น อปุตฺตโก ชื่อว่าอปุตฺตก (ผู้ไม่มีบุตร), ได้แก่พระราชกุมาร.

ปญฺจปติฏฺฐิโต

เป็นทุติยาตัปปุริสสมาส, มัชเฌโลปะ ลบ องฺคศัพท์ มีวิเคราะห์ว่า

ปญฺจ องฺคานิ ปติฏฺฐิโต ปญฺจปติฏฺฐิโต. (ปญฺจ + องฺค + ปติฏฺฐิต)

ปติฏฺฐิโต อ.อันตั้งไว้เฉพาะ องฺคานิ ซึ่งองค์ ท. ปญฺจ ห้า ปญฺจปติฏฺฐิโต ชื่อว่าปญฺจปติฏฺฐิต (อันตั้งไว้เฉพาะซึ่งองค์ ๕, เบญจางคประดิษฐ์)

โอโลกิตสญฺญา

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

โอโลกิตา จ สา สญฺญา จาติ โอโลกิตสญฺญา. (โอโลกิต + สญฺญา)

โอโลกิตา จ อ.อันพระศาสดาทรงแลดูแล้วด้วย สา อ.อันพระศาสดาทรงแลดูแล้วนั้น สญฺญา จ เป็นสัญญาณด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น โอโลกิตสญฺญา ชื่อว่าโอโลกิตสญฺญา. (สัญญาณที่พระศาสดาทรงแลดูแล้ว)

อนุกฺกมนภาโว

เป็นอวธารณบุพพบทกัมมธารยสมาส โดยมีนนิบาตบุพพบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. น อกฺกมนํ อนุกฺกมนํ. (น + อกฺกมน) นนิบาตบุพพบทกัมมธารยสมาส

อกฺกมนํ อ.อันเหยียบ น หามิได้ อนุกฺกมนํ ชื่อว่าอนุกฺกมน. (อันไม่เหยียบ)

๒. อนุกฺกมนเมว ภาโว อนุกฺกมนภาโว. (อนุกฺกมน + ภาว) อวธารณบุพพบทกัมมธารยสมาส

อนุกฺกมนํ เอว อ.อันไม่เหยียบนั่นเทียว ภาโว เป็นความเป็น อนุกฺกมนภาโว ชื่อว่าอนุกฺกมนภาว. (ความเป็นคืออันไม่เหยียบ)

ชนตา

เป็นสังสัฏฐาทิอเนกัตถตัทธิต มีวิเคราะห์ว่า

ชนานํ สมูโห ชนตา. (ชน + ตาปัจจัย)

สมูโห อ.หมู่ ชนานํ แห่งชน ท. ชนตา ชื่อว่าชนตา. (หมู่ชน)

ยาคุขชฺชกํ

เป็นสมาหารทวันทสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ยาคุ จ ขชฺชกญฺจ ยาคุขชฺชกํ. (ยาคุ + ขชฺชก)

ยาคุ จ อ.ข้าวยาคูด้วย ขชฺชกํ จ อ.ของอันบุคคลพึงเคี้ยวด้วย ยาคุขชฺชกํ ชื่อว่ายาคุขชฺชก. (ข้าวยาคูและของควรเคี้ยว)

กุจฺฉิคโต, อหํ

เป็นสัตตมีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

กุจฺฉิยํ คโต กุจฺฉิคโต, อหํ. (กุจฺฉิ + คต)

(อหํ) อ.หม่อมฉัน คโต ไปแล้ว กุจฺฉิยํ ในท้อง กุจฺฉิคโต ชื่อว่ากุจฺฉิคต (ผู้ไปในท้อง), ได้แก่ หม่อมฉัน.

เอกวาโร

เป็นอสมาหารทิคุสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เอโก จ โส วาโร จาติ เอกวาโร. (เอก + วาร)

เอโก จ อ.หนึ่งด้วย โส อ.หนึ่งนั้น วาโร จ เป็นวาระด้วย เอกวาโร ชื่อว่าเอกวาร. (วาระหนึ่ง)

ตรุณทารกกาโล

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ตรุโณ จ โส ทารโก จาติ ตรุณทารโก. (ตรุณ + ทารก) วิเสสนบุพพบทกัมมธารย-สมาส

ตรุโณ จ อ.หนุ่มด้วย โส อ.หนุ่มนั้น ทารโก จ เป็นเด็กด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ตรุณ-ทารโก ชื่อว่าตรุณทารก. (เด็กหนุ่ม)

๒. ตรุณทารกสฺส กาโล ตรุณทารกกาโล. (ตรุณทารก + กาล) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

กาโล อ.กาล ตรุณทารกสฺส (มม) แห่งหม่อมฉัน ผู้เป็นเด็กหนุ่ม ตรุณทารกกาโล ชื่อว่า ตรุณทารกกาล. (กาลแห่งหม่อมฉันเป็นเด็กหนุ่ม)

วิญฺญุภาโว

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

วิญฺญุสฺส ภาโว วิญฺญุภาโว. (วิญฺญู + ภาว)

ภาโว อ.ความเป็น วิญฺญุสฺส (มม) แห่งหม่อมฉัน ผู้รู้เดียงสา วิญฺญุภาโว ชื่อว่าวิญฺญุภาว. (ความเป็นผู้รู้เดียงสา)

ปตฺตกาโล

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปตฺตญฺจ ตํ กาโล จาติ ปตฺตกาโล. (ปตฺต + กาล)

ปตฺตํ จ อ.เป็นที่ถึงแล้วด้วย ตํ อ.เป็นที่ถึงแล้วนั้น กาโล จ เป็นกาลด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ปตฺตกาโล ชื่อว่าปตฺตกาล. (กาลเป็นที่ถึงแล้ว)

ปุริมตฺตภาโว

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปุริโม จ โส อตฺตภาโว จาติ ปุริมตฺตภาโว. (ปุริม + อตฺตภาว)

ปุริโม จ อ.อันมีในก่อนด้วย โส อ.อันมีในก่อนนั้น อตฺตภาโว จ เป็นอัตภาพด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ปุริมตฺตภาโว ชื่อว่าปุริมตฺตภาว. (อัตภาพอันมีในก่อน)

อาปนฺนตฺตํ

เป็นภาวตัทธิต มีวิเคราะห์ว่า

อาปนฺนสฺส ภาโว อาปนฺนตฺตํ. (อาปนฺน + ตฺตปัจจัย)

ภาโว อ.ความเป็น อาปนฺนสฺส (ตว) แห่งพระองค์ ผู้ถึงแล้ว อาปนฺนตฺตํ ชื่อว่าอาปนฺนตฺต. (ความที่พระองค์เป็นผู้ถึงแล้ว)

อเนกสตา, มนุสฺสา

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส โดยมีนนิบาตบุพพบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. น เอกํ อเนกํ, สตํ. (น + เอก) นนิบาตบุพพบทกัมมธารยสมาส
(สตํ) อ.ร้อย เอกํ หนึ่ง น หามิได้ อเนกํ ชื่อว่าอเนก (ไม่ใช่หนึ่ง, หลาย, มาก)

๒. อเนกํ สตํ เยสนฺติ อเนกสตา, มนุสฺสา. (อเนก + สต) ฉัฏฐีตทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิ-สมาส

สตํ อ.ร้อย อเนกํ มิใช่หนึ่ง เยสํ (มนุสฺสานํ) แห่งมนุษย์ ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (เต มนุสฺสา) อ.มนุษย์ ท. เหล่านั้น อเนกสตา ชื่อว่าอเนกสต (มีร้อยมิใช่หนึ่ง, หลายร้อยคน), ได้แก่มนุษย์ทั้งหลาย.

สมุทฺทมชฺโฌ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า
สมุทฺทสฺส มชฺโฌ สมุทฺทมชฺโฌ. (สมุทฺท + มชฺฌ)
มชฺโฌ อ.ท่ามกลาง สมุทฺทสฺส แห่งสมุทร สมุทฺทมชฺโฌ ชื่อว่าสมุทฺทมชฺฌ. (ท่ามกลางสมุทร)

ชายปติกา

เป็นอิตรีตรโยคทวันทสมาส มีวิเคราะห์ว่า
ชายา จ ปติ จ ชายปติกา. (ชายา + ปติ)
ชายา จ อ.ภรรยาด้วย ปติ จ อ.สามีด้วย ชายปติกา ชื่อว่าชายปติก. (ภรรยาและสามี)

อนฺตรทีปโก

เป็นอมาทิปรตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า
ทีปกสฺส อนฺตโร อนฺตรทีปโก. (อนฺตร + ทีปก)
อนฺตโร อ.ระหว่าง ทีปกสฺส แห่งเกาะ อนฺตรทีปโก ชื่อว่าอนฺตรทีปก. (ระหว่างเกาะ)

มหาสกุณสงฺโฆ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส โดยมีฉัฏฐีตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้
๑. สกุณานํ สงฺโฆ สกุณสงฺโฆ. (สกุณ + สงฺฆ) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส
สงฺโฆ อ.ฝูง สกุณานํ แห่งนก ท. สกุณสงฺโฆ ชื่อว่าสกุณสงฺฆ. (ฝูงนก)

๒. มหนฺโต จ โส สกุณสงฺโฆ จาติ มหาสกุณสงฺโฆ. (มหนฺต + สกุณสงฺฆ) วิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส

มหนฺโต จ อ.ฝูงใหญ่ด้วย โส อ.ฝูงใหญ่นั้น สกุณสงฺโฆ จ เป็นฝูงแห่งนกด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น มหาสกุณสงฺโฆ ชื่อว่ามหาสกุณสงฺฆ. (ฝูงนกฝูงใหญ่)

ฉาตชฺฌตฺตา, ชายปติกา

เป็นตติยาตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ฉาเตน ฌตฺตา ฉาตชฺฌตฺตา, ชายปติกา. (ฉาต + ฌตฺต)

(ชายปติกา) อ.ภรรยาและสามี ท. ฉาเตน อันความหิว ฌตฺตา แผดเผาแล้ว ฉาตชฺฌตฺตา ชื่อว่าฉาตชฺฌตฺต (ผู้อันความหิวแผดเผาแล้ว), ได้แก่ภรรยาและสามีทั้งหลาย.

สกุณอณฺฑานิ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สกุณานำ อณฺฑานิ สกุณอณฺฑานิ. (สกุณ + อณฺฑ)

อณฺฑานิ อ.ไข่ ท. สกุณานำ แห่งนก ท. สกุณอณฺฑานิ ชื่อว่าสกุณอณฺฑ. (ไข่นกทั้งหลาย)

สกุณจฺฉาปา

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สกุณานำ ฉาปา สกุณจฺฉาปา. (สกุณ + ฉาป)

ฉาปา อ.ลูก ท. สกุณานำ แห่งนก ท. สกุณจฺฉาปา ชื่อว่าสกุณจฺฉาป. (ลูกนกทั้งหลาย)

ปฐมวโย

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปฐโม จ โส วโย จาติ ปฐมวโย. (ปฐม + วย)

ปฐโม จ อ.ที่หนึ่งด้วย โส อ.ที่หนึ่งนั้น วโย จ เป็นวัยด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ปฐมวโย ชื่อว่าปฐมวย. (วัยที่หนึ่ง, ปฐมวัย)

มชฺฌิมวโย

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

มชฺฌิโม จ โส วโย จาติ มชฺฌิมวโย. (มชฺฌิม + วย)

มชฺฌิโม จ อ.อันมีในท่ามกลางด้วย โส อ.อันมีในท่ามกลางนั้น วโย จ เป็นวัยด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น มชฺฌิมวโย ชื่อว่ามชฺฌิมวย. (วัยอันมีในท่ามกลาง, มัชฌิมวัย)

ปจฺฉิมวโย

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปจฺฉิโม จ โส วโย จาติ ปจฺฉิมวโย. (ปจฺฉิม + วย)

ปจฺฉิโม จ อ.อันมีในภายหลังด้วย โส อ.อันมีในภายหลังนั้น วโย จ เป็นวัยด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ปจฺฉิมวโย ชื่อว่าปจฺฉิมวย. (วัยอันมีในภายหลัง, ปัจฉิมวัย)

ปุพฺพกมฺมํ

เป็นสัตตมีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปุพฺเพ กมฺมํ ปุพฺพกมฺมํ. (ปุพฺพ + กมฺม)

กมฺมํ อ.กรรม ปุพฺเพ ในกาลก่อน ปุพฺพกมฺมํ ชื่อว่าปุพฺพกมฺม. (กรรมในกาลก่อน)

ธมฺมิสฺสรตา

เป็นภาวตัทธิต มีวิเคราะห์ว่า

๑. ธมฺเม อิสฺสโร ธมฺมิสฺสโร, อตฺตา. (ธมฺม + อิสฺสร) สัตตมีตัปปุริสสมาส

(อตฺตา) อ.พระองค์ อิสฺสโร ทรงเป็นใหญ่ ธมฺเม ในธรรม ธมฺมิสฺสโร ชื่อว่าธมฺมิสฺสร (ทรงเป็นใหญ่ในธรรม), ได้แก่พระองค์.

๒. ธมฺมิสฺสรสฺส ภาโว ธมฺมิสฺสรตา. (ธมฺมิสฺสร + ตาปัจจัย) ภาวตัทธิต

ภาโว อ.ความเป็น ธมฺมิสฺสรสฺส (อตฺตโน) แห่งพระองค์ ผู้ทรงเป็นใหญ่ในธรรม ธมฺมิสฺสรตา ชื่อว่าธมฺมิสฺสรตา. (ความที่พระองค์ทรงเป็นใหญ่ในธรรม)

เทสนากุสลตา

เป็นภาวตัทธิต มีวิเคราะห์ว่า

๑. เทสนายํ กุสโล เทสนากุสโล, อตฺตา. (เทสนา + กุสล) สัตตมีตัปปุริสสมาส

(อตฺตา) อ.พระองค์ กุสโล ผู้ทรงฉลาด เทสนายํ ในเทศนา เทสนากุสโล ชื่อว่าเทสนา-กุสล (ผู้ทรงฉลาดในเทศนา), ได้แก่พระองค์.

๒. เทสนากุสลสฺส ภาโว เทสนากุสลตา. (เทสนากุสล + ตาปัจจัย) ภาวตัทธิต

ภาโว อ.ความเป็น เทสนากุสลสฺส (อตฺตโน) แห่งพระองค์ ผู้ทรงฉลาดในเทศนา เทสนา-กุสลตา ชื่อว่าเทสนากุสลตา. (ความเป็นผู้ฉลาดในเทศนา)

ปาสาทตลํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปาสาทสฺส ตลํ ปาสาทตลํ. (ปาสาท + ตล)

ตลํ อ.พื้น ปาสาทสฺส แห่งปราสาท ปาสาทตลํ ชื่อว่าปาสาทตล. (พื้นปราสาท)

สมฺปนฺนรกฺโข, คิหี

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สมฺปนฺนา รกฺขา ยสฺสาติ สมฺปนฺนรกฺโข, คิหี. (สมฺปนฺนา + รกฺขา)

รกฺขา อ.การรักษา สมฺปนฺนา อันถึงพร้อมแล้ว ยสฺส (คิหิสฺส) แห่งคฤหัสถ์ใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส คิหี) อ.คฤหัสถ์นั้น สมฺปนฺนรกฺโข ชื่อว่าสมฺปนฺนรกฺข (ผู้มีการรักษาอันถึงพร้อมแล้ว), ได้แก่คฤหัสถ์.

ปิทหิตทฺวารวาตปานํ, เสณิ

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส โดยมีอิตรีตรโยคทวันทสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ทฺวารญฺจ วาตปานญฺจ ทฺวารวาตปานานิ. (ทฺวาร + วาตปาน) อิตรีตรโยคทวันทสมาส

ทฺวารํ จ อ.ประตูด้วย วาตปานํ จ อ.หน้าต่างด้วย ทฺวารวาตปานานิ ชื่อว่าทฺวาร-วาตปาน. (ประตูและหน้าต่างทั้งหลาย)

๒. ปิทหิตานิ ทฺวารวาตปานานิ ยสฺสาติ ปิทหิตทฺวารวาตปานํ, เลณํ. (ปิทหิต + ทฺวาร-วาตปาน) ฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

ทฺวารวาตปานานิ อ.ประตูและหน้าต่าง ท. (ปุคฺคเลน) ปิทหิตานิ อันอันบุคคลปิดแล้ว ยสฺส (เลณสฺส) แห่งถ้ำใด (สนฺติ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตํ เลณํ) อ.ถ้ำนั้น ปิทหิตทฺวาร-วาตปานํ ชื่อว่าปิทหิตทฺวารวาตปาน (มีประตูและหน้าต่างอันบุคคลปิดแล้ว), ได้แก่ถ้ำ.

ทานสีลาทีนิ, ปุญฺญานิ

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส โดยมีอิตรีตรโยคทวันทสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ทานญฺจ สีลญฺจ ทานสีลานิ. (ทาน + สีล) อิตรีตรโยคทวันทสมาส

ทานํ จ อ.ทานด้วย สีลํ จ อ.ศีลด้วย ทานสีลานิ ชื่อว่าทานสีล. (ทานและศีลทั้งหลาย)

๒. ทานสีลานิ อาทิ เยสนฺติ ทานสีลาทีนิ, ปุญฺญานิ. (ทานสีล + อาทิ) ฉัฏฐีทวิปทตุลยา-ธิกรณพหุพพีหิสมาส

ทานสีลานิ อ.ทานและศีล ท. อาทิ เป็นต้น เยสํ (ปุญฺญานํ) แห่งบุญ ท. เหล่าใด (สนฺติ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตานิ ปุญฺญานิ) อ.บุญ ท. เหล่านั้น ทานสีลาทีนิ ชื่อว่าทานสีลาทิ (มีทาน และศีลเป็นต้น), ได้แก่บุญทั้งหลาย.

ยถาพลํ

เป็นนิบาตบุพพกะ อัพยยีภาวสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ยํ ยํ พลํ ยถาพลํ. (ยถา + พล)

พลํ อ.กำลัง ยํ ยํ ใดๆ ยถาพลํ ชื่อว่ายถาพล. (ตามกำลัง)

วตฺตปฺปฏิวตฺตปริยตฺติมนสิการา

เป็นอิตรีตรโยคทวันทสมาส มีวิเคราะห์ว่า

วตฺตญฺจ ปฏิวตฺตญฺจ ปริยตฺติ จ มนสิกาโร จ วตฺตปฺปฏิวตฺตปริยตฺติมนสิการา. (วตฺต + ปฏิวตฺต + ปริยตฺติ + มนสิการ)

วตฺตํ จ อ.วัตรใหญ่ด้วย ปฏิวตฺตํ จ อ.วัตรน้อยด้วย ปริยตฺติ จ อ.ปริยัติด้วย มนสิการา จ อ.มนสิการด้วย วตฺตปฺปฏิวตฺตปริยตฺติมนสิการา ชื่อว่าวตฺตปฺปฏิวตฺตปริยตฺติมนสิการ. (วัตรใหญ่ วัตร น้อย ปริยัติและมนสิการ)

ปณฺฑิตปุริโส

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปณฺฑิโต จ โส ปุริโส จาติ ปณฺฑิตปุริโส. (ปณฺฑิต + ปุริส)

ปณฺฑิโต จ อ.ผู้เป็นบัณฑิตด้วย โส อ.ผู้เป็นบัณฑิตนั้น ปุริโส จ เป็นบุรุษด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ปณฺฑิตปุริโส ชื่อว่าปณฺฑิตปุริส. (บุรุษผู้เป็นบัณฑิต)

คิหิภูโต, ปณฺฑิตปุริโส

เป็นวิเสสนุตตรบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์

คิหี จ โส ภูโต จาติ คิหิภูโต, ปณฺฑิตปุริโส. (คิหี + ภูต)

(ปณฺฑิตปุริโส) อ.บุรุษผู้เป็นบัณฑิต คิหี จ เป็นคฤหัสถ์ด้วย โส อ.เป็นคฤหัสถ์นั้น ภูโต จ เป็นแล้วด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น คิหิภูโต ชื่อว่าคิหิภูต (เป็นคฤหัสถ์เป็นแล้ว), ได้แก่บุรุษผู้เป็นบัณฑิต.

ขิฑฺฑาปสุตตา

เป็นภาวตัทธิต มีวิเคราะห์ว่า

๑. ขิฑฺฑายํ ปสุโต ขิฑฺฑาปสุโต, อตฺตา. (ขิฑฺฑา + ปสุต) สัตตมีตัปปุริสสมาส

(อตฺตา) อ.ตน ปสุโต ผู้ขวนขวาย ขิฑฺฑายํ ในการเล่น ขิฑฺฑาปสุโต ชื่อว่าขิฑฺฑาปสุต (ขวนขวายในการเล่น), ได้แก่ตน.

๒. ขิฑฺฑาปสุตสฺส ภาโว ขิฑฺฑาปสุตตา. (ขิฑฺฑาปสุต + ตาปัจจัย) ภาวตัทธิต

ภาโว อ.ความเป็น ขิฑฺฑาปสุตสฺส (อตฺตโน) แห่งตน ผู้ขวนขวายในการเล่น ขิฑฺฑาปสุตตา ชื่อว่าขิฑฺฑาปสุตตา. (ความที่ตนเป็นผู้ขวนขวายในการเล่น)

อปายปรายโน, ปุคฺคโล

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อปาโย ปรายนํ ยสฺสาติ อปายปรายโน, ปุคฺคโล. (อปาย + ปรายน)

อปาโย อ.อบาย ปรายนํ เป็นที่ไปในเบื้องหน้า ยสฺส (ปุคฺคลสฺส) แห่งบุคคลใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ปุคฺคโล) อ.บุคคลนั้น อปายปรายโน ชื่อว่าอปายปรายน (มีอบายเป็นที่ไปในเบื้องหน้า), ได้แก่บุคคล.

วตฺตปฺปฏิวตฺตํ

เป็นสมาหารทวันทสมาส มีวิเคราะห์ว่า

วตฺตญฺจ ปฏิวตฺตญฺจ วตฺตปฺปฏิวตฺตํ. (วตฺต + ปฏิวตฺต)

วตฺตํ จ อ.วัตรใหญ่ด้วย ปฏิวตฺตํ จ อ.วัตรน้อยด้วย วตฺตปฏิวตฺตํ ชื่อว่าวตฺตปฺปฏิวตฺต. (วัตรใหญ่และวัตรน้อย)

อุคฺคหิตปริยตฺติ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อุคฺคหิตา จ สา ปริยตฺติ จาติ อุคฺคหิตปริยตฺติ. (อุคฺคหิตา + ปริยตฺติ)

อุคฺคหิตา จ อ.อันตนเรียนเอาแล้วด้วย สา อ.อันตนเรียนเอาแล้วนั้น ปริยตฺติ จ เป็นปริยัติด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น อุคฺคหิตปริยตฺติ ชื่อว่าอุคฺคหิตปริยตฺติ. (ปริยัติที่ตนเรียนเอาแล้ว)

อฏฺฐกถาวินิจฺฉโย

เป็นทุติยาตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อฏฺฐกถํ วินิจฺฉโย อฏฺฐกถาวินิจฺฉโย. (อฏฺฐกถา+ วินิจฺฉย)

วินิจฺฉโย อ.การวินิจฉัย อฏฺฐกถํ ซึ่งอรรถกถา อฏฺฐกถาวินิจฺฉโย ชื่อว่าอฏฺฐกถาวินิจฺฉย. (การวินิจฉัยอรรถกถา)

ปจฺฉานุปตาโป

เป็นสัตตมีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปจฺฉา อนุปตาโป ปจฺฉานุปตาโป. (ปจฺฉา + อนุปตาป)

อนุปตาโป อ.การตามเดือดร้อน ปจฺฉา ในภายหลัง ปจฺฉานุปตาโป ชื่อว่าปจฺฉานุปตาป. (การตามเดือดร้อนในภายหลัง)

เทสนาวสานํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เทสนาย อวสานํ เทสนาวสานํ. (เทสนา + อวสาน)

อวสานํ อ.กาลเป็นที่สิ้นสุดลง เทสนาย แห่งพระเทศนา เทสนาวสานํ ชื่อว่าเทสนาวสาน. (เวลาจบพระเทศนา)

สมฺปตฺตปริสา

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สมฺปตฺตา จ สา ปริสา จาติ สมฺปตฺตปริสา. (สมฺปตฺตา + ปริสา)

สมฺปตฺตา จ อ.ผู้ถึงพร้อมแล้วด้วย สา อ.ผู้ถึงพร้อมแล้วนั้น ปริสา จ เป็นบริษัทด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น สมฺปตฺตปริสา ชื่อว่าสมฺปตฺตปริสา. (บริษัทผู้ถึงพร้อมแล้ว)

๒. อุปนนฺทสกฺยปุตฺตวตฺถุ ฯ [๑๒๘]

อุปนนฺทสกฺยปุตฺตวตฺถุ (มยา วุจฺจเต) ฯ

อุปนนฺทสกฺยปุตฺตวตฺถุ อ.เรื่องแห่งพระเถระผู้เป็นโอรสแห่งเจ้าศากยะชื่อว่าอุปนันทะ **(มยา)** อันข้าพเจ้า (พระพุทธโฆสะ) **(วุจฺจเต)** จะกล่าว ฯ

อุปนนฺทสกฺยปุตฺตวตฺถุ วุตตกัมมะใน วุจฺจเตๆ อาขยาตบทกัมมวาจก มยา อนภิหิตกัตตาใน วุจฺจเต ฯ

๒. เรื่องพระเถระชื่อว่าอุปนันทศากยบุตร

๑. “**อตฺตานเมว ปฐมนฺติ** อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อุปนนฺทํ สกฺยปุตฺตํ อารพฺภ กเถสิ ฯ

สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อุปนนฺทํ สกฺยปุตฺตํ อารพฺภ “**อตฺตานเมว ปฐมนฺติ** อิมํ ธมฺมเทสนํ กเถสิ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **วิหรนฺโต** เมื่อทรงประทับ **เชตวเน** ในพระวิหารชื่อว่าเชตวัน **อารพฺภ** ทรงปรารภ **สกฺยปุตฺตํ** ซึ่งพระเถระผู้เป็นโอรสแห่งเจ้าศากยะ **อุปนนฺทํ** ชื่อว่าอุปนันทะ **กเถสิ** ตรัสแล้ว **อิมํ ธมฺมเทสนำ** ซึ่งพระธรรมเทศนานี้ **“อตฺตานเมว ปฐมนฺติ** ว่า “อตฺตานเมว ปฐมำ” ดังนี้เป็นต้น ฯ

พระศาสดา เมื่อทรงประทับในพระเชตวัน ทรงปรารภพระเถระผู้เป็นโอรสแห่งเจ้าศากยะชื่อว่าอุปนันทะ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **“อตฺตานเมว ปฐมำ”** ดังนี้เป็นต้น ฯ

สตฺถา สุทธกัตตาใน กเถสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “อตฺตานเมว ปฐมำ” สรูปะใน อิติๆ ศัพท์ อาทยัตถะใน อิมำ ธมฺมเทสนำ อิมำ วิเสสนะของ ธมฺมเทสนำๆ อวุตตกัมมะใน กเถสิ เชตวเน วิสยาธาระใน วิหรนฺโตๆ อัพภันตรกิริยาของ สตฺถา อุปนนฺทำ สัญญาวิเสสนะของ สกฺยปุตฺตำๆ อวุตตกัมมะใน อารพฺภๆ สมานกาลกิริยาใน กเถสิ ฯ

.....

.....

๒. โส กิร เถโร ธมฺมกถำ กเถตุำ เฉโก ฯ

โส กิร เถโร ธมฺมกถํ กเถตุ๎ เฉโก (โหติ) ฯ

กิร ได้ยินว่า **โส เถโร** อ.พระเถระนั้น **เฉโก** เป็นผู้ฉลาด **กเถตุ๎** เพื่ออันกล่าว **ธมฺมกถํ** ซึ่งธรรมกถา **(โหติ)** ย่อมเป็น ฯ

ได้ยินว่า พระเถระนั้น เป็นผู้ฉลาดเพื่อจะกล่าวธรรมกถา

กิรศัพท์ อนุสสวนัตถะ โส วิเสสนะของ เถโรๆ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ธมฺมกถํ อวุตตกัมมะใน กเถตุ๎ๆ ตุมัตถสัมปทานใน เฉโกๆ วิกติกัตตาใน โหติ ฯ

.....

๓. ตสฺส อปฺปิจฺฉตาทิปฏิสํยุตฺตํ ธมฺมกถํ สุตฺวา พหู ภิกฺขู ตํ ติจีวเรหิ ปูเชตฺวา ธุตงฺคานิ สมาทยึสุ ฯ

ตสฺส (เถรสฺส) อปฺปิจฺฉตาทิปฏิสํยุตฺตํ ธมฺมกถํ สุตฺวา พหู ภิกฺขู ตํ (เถรํ) ติจีวเรหิ ปูเชตฺวา ธุตงฺคานิ สมาทยึสุ ฯ

ภิกฺขู อ.ภิกษุ ท. **พหู** มาก **สุตฺวา** ฟังแล้ว **ธมฺมกถํ** ซึ่งธรรมกถา **อปฺปิจฺฉตาทิ-ปฏิสํยุตฺตํ** อันประกอบเฉพาะแล้วด้วยคุณมีความเป็นแห่งบุคคลผู้มีความปรารถนาน้อยเป็นต้น **ตสฺส (เถรสฺส)** ของพระเถระนั้น **ปูเชตฺวา** บูชาแล้ว **ตํ (เถรํ)** ซึ่งพระเถระนั้น **ติจีวเรหิ** ด้วยจีวรสาม ท. **สมาทยึสุ** สมาทานแล้ว **ธุตงฺคานิ** ซึ่งธุดงค์ ท. ฯ

พวกภิกษุจำนวนมาก ฟังธรรมกถาที่ประกอบด้วยคุณมีความเป็นผู้มีความปรารถนาน้อยเป็นต้น ของพระเถระ บูชาพระเถระนั้นด้วยไตรจีวร สมาทานธุดงค์ทั้งหลาย

พหู วิเสสนะของ ภิกฺขูๆ สุทธกัตตาใน สมาทยึสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตสฺส วิเสสนะของ เถรสฺสๆ สามีสัมพันธะใน ธมฺมกถํ อปฺปิจฺฉตาทิปฏิสํยุตฺตํ วิเสสนะของ ธมฺมกถํๆ อวุตตกัมมะใน สุตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปูเชตฺวา ตํ วิเสสนะของ เถรํๆ อวุตตกัมมะใน ปูเชตฺวา ติจีวเรหิ กรณะใน ปูเชตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน สมาทยึสุ ธุตงฺคานิ อวุตตกัมมะใน สมาทยึสุ ฯ

.....

๔. เตหิ วิสฺสฏฺฐปริกฺขาเร โสเยว คณฺหิ ฯ

เตหิ (ภิกฺขูหิ) วิสฺสฏฺฐปริกฺขาเร โส เอว (เถโร) คณฺหิ ฯ

โส เอว (เถโร) อ.พระเถระนั้นนั่นเทียว **คณฺหิ** ถือเอาแล้ว **เตหิ (ภิกฺขูหิ) วิสฺสฏฺฐ-ปริกฺขาเร** ซึ่งบริขาร อันภิกษุ ท. เหล่านั้น สละแล้ว ท. ฯ

พระเถระนั้นนั่นแหละ ถือเอาบริขารที่พวกภิกษุเหล่านั้นสละแล้วทั้งหลาย

เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ โสๆ วิเสสนะของ เถโรๆ สุทธกัตตาใน คณฺหิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เตหิ วิเสสนะของ ภิกฺขูหิๆ อนภิหิตกัตตาใน วิสฺสฏฺฐ- วิสฺสฏฺฐปริกฺขาเร อวุตตกัมมะใน คณฺหิ ฯ

.....

๕. โส, เอกสฺมึ อนฺโตวสฺเส อุปกฏฺเฐ, ชนปทำ อคมาสิ ฯ

โส (เถโร), เอกสฺมึ อนฺโตวสฺเส อุปกฏฺเฐ, ชนปทำ อคมาสิ ฯ

โส (เถโร) อ.พระเถระนั้น, **เอกสฺมึ อนฺโตวสฺเส** ครั้นเมื่อภายในแห่งพรรษาหนึ่ง **อุปกฏฺเฐ** เข้าไปใกล้แล้ว, **อคมาสิ** ได้ไปแล้ว **ชนปทำ** สู่ชนบท ฯ

พระเถระนั้น, เมื่อภายในพรรษาหนึ่ง เข้าไปใกล้แล้ว, ได้ไปสู่ชนบท

โส วิเสสนะของ เถโรๆ สุทธกัตตาใน อคมาสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก, เอกสฺมึ วิเสสนะของ อนฺโตวสฺเสๆ ลักขณะใน อุปกฏฺเฐๆ ลักขณกิริยา, ชนปทำ สัมปาปุณียกัมมะใน อคมาสิ ฯ

.....

๖. อถ นำ เอกสฺมึ วิหาเร ทหรสามเณรา ธมฺมกถิกเปเมน “ภนฺเต อิธ วสฺสำ อุเปถาติ วทึสุ ฯ

อถ นำ (เถรำ) เอกสฺมึ วิหาเร ทหรสามเณรา ธมฺมกถิกเปเมน “(ตุมฺเห) ภนฺเต อิธ (วิหาเร) วสฺสำ อุเปถาติ วทึสุ ฯ

อถ ครั้งนั้น **ทหรสามเณรา** อ.ภิกษุหนุ่มและสามเณร ท. **เอกสฺมึ วิหาเร** ในวิหารแห่งหนึ่ง **วทึสุ** กล่าวแล้ว **นำ (เถรำ)** กะพระเถระนั้น **อิติ** ว่า “**ภนฺเต** ข้าแต่ท่านผู้เจริญ **(ตุมฺเห)** อ.ท่าน **อุเปถ** ขอจงเข้าจำ **วสฺสำ** ซึ่งพรรษา **อิธ (วิหาเร)** ในวิหารนี้”

อิติ ดังนี้ **ธมฺมกถิกเปเมน** เพราะความรักในพระธรรมกถึก ฯ

ครั้งนั้น พวกภิกษุหนุ่มและสามเณรในวิหารแห่งหนึ่ง กล่าวกะพระเถระนั้นว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ขอท่านจงเข้าจำพรรษาในวิหารนี้เถิด” ดังนี้ เพราะความรักในพระธรรมกถึก

อถ กาลสัตตมี ทหรสามเณรา สุทธกัตตาใน วทึสุฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก นำ วิเสสนะของ เถรำฯ อกถิตกัมมะใน วทึสุ เอกสฺมึ วิเสสนะของ วิหาเรฯ วิสยาธาระใน ทหรสามเณรา ธมฺมกถิกเปเมน เหตุใน วทึสุ “ภนฺเต อาลปนะ ตุมฺเห สุทธกัตตาใน อุเปถฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อิธ วิเสสนะของ วิหาเรฯ วิสยาธาระใน อุเปถ วสฺสำ อวุตถกัมมะใน อุเปถ” อิติศัพท์ อาการะใน วทึสุ ฯ

.....

๗. “อิธ กิตฺตกำ วสฺสาวาสิกำ ลพฺภตีติ ปุจฺฉิตฺวา, เตหิ “เอเกโก สาฏโกติ วุตฺเต, ตตฺถ อุปาหนา จเปตฺวา อญฺญำ วิหารำ อคมาสิ, ทุติยำ วิหารำ คนฺตฺวา “อิธ กึ ลพฺภตีติ ปุจฺฉิตฺวา, “เทฺว สาฏกา”ติ วุตฺเต, กตฺตรยฏฺฐึ จเปสิ, ตติยำ วิหารำ คนฺตฺวา “อิธ กึ ลพฺภตีติ ปุจฺฉิตฺวา, “ตโย สาฏกาติ วุตฺเต, อุทกตุมฺพำ จเปสิ, จตุตฺถำ วิหารำ คนฺตฺวา “อิธ กึ ลพฺภตีติ ปุจฺฉิตฺวา, “จตฺตาโร สาฏกาติ วุตฺเต, “สาธุ อิธ วสิสฺสามีติ ตตฺถ วสฺสำ อุปคนฺตฺวา คหฏฺฐานญฺเจว ภิกฺขูนญฺจ ธมฺมกถำ กเถสิ ฯ

(เถโร “ภิกฺขูหิ) อิธ (วิหาเร) กิตฺตกำ วสฺสาวาสิกำ ลพฺภตี”ติ ปุจฺฉิตฺวา, เตหิ (ทหรสามเณเรหิ) “เอเกโก สาฏโก (อิธ วิหาเร ภิกฺขูหิ ลพฺภติ)” อิติ (วจเน) วุตฺเต, ตตฺถ (วิหาเร) อุปาหนา จเปตฺวา อญฺญำ วิหารำ อคมาสิ, ทุติยำ วิหารำ คนฺตฺวา “(ภิกฺขูหิ) อิธ (วิหาเร) กึ ลพฺภตี”ติ ปุจฺฉิตฺวา, “เทฺว สาฏกา (อิธ วิหาเร ภิกฺขูหิ ลพฺภนฺติ)” อิติ (วจเน ทหรสามเณเรหิ) วุตฺเต, กตฺตรยฏฺฐึ จเปสิ, ตติยำ วิหารำ คนฺตฺวา “(ภิกฺขูหิ) อิธ (วิหาเร) กึ ลพฺภตี”ติ ปุจฺฉิตฺวา, “ตโย สาฏกา (อิธ วิหาเร ภิกฺขูหิ ลพฺภนฺติ)” อิติ (วจเน ทหรสามเณเรหิ) วุตฺเต, อุทกตุมฺพำ จเปสิ, จตุตฺถำ วิหารำ คนฺตฺวา “(ภิกฺขูหิ) อิธ (วิหาเร) กึ ลพฺภตีติ ปุจฺฉิตฺวา, “จตฺตาโร สาฏกา (อิธ วิหาเร ภิกฺขูหิ ลพฺภนฺติ)” อิติ (วจเน ทหรสามเณเรหิ) วุตฺเต, “สาธุ (อหำ) อิธ (วิหาเร) วสิสฺสามีติ (วตฺวา) ตตฺถ (วิหาเร) วสฺสำ อุปคนฺตฺวา คหฏฺฐานำ เจว ภิกฺขูนำ จ ธมฺมกถำ กเถสิ ฯ

(เถโร) อ.พระเถระ **ปุจฺฉิตฺวา** ถามแล้ว **อิติ** ว่า "**วสฺสาวาสิกํ** อ.ผ้าอันบุคคลพึงถวายแก่ภิกษุผู้อยู่ตลอดพรรษา **กิตฺตกํ** มีประมาณเท่าไร **(ภิกฺขูหิ)** อันภิกษุ ท. **ลพฺภติ** ย่อมได้ **อิธ (วิหาเร)** ในวิหารนี้" **อิติ** ดังนี้, **(วจเน)** ครั้นเมื่อคำ **อิติ** ว่า "**สาฏโก** อ.ผ้าสาฎก **เอเกโก** ผืนหนึ่งๆ **(ภิกฺขูหิ)** อันภิกษุ ท. **ลพฺภติ** ย่อมได้ **(อิธ วิหาเร)** ในวิหารนี้" **อิติ** ดังนี้ **เตหิ (ทหรสามเณเรหิ)** อันภิกษุหนุ่มและสามเณร ท. เหล่านั้น **วุตฺเต** กล่าวแล้ว, **ฉเปตฺวา** วางไว้แล้ว **อุปาหนา** ซึ่งรองเท้า ท. **ตตฺถ (วิหาเร)** ในวิหารนั้น **อคมาสิ** ได้ไปแล้ว **วิหารํ** สู่วิหาร **อญฺญํ** อื่น, **คนฺตฺวา** ไปแล้ว **วิหารํ** สู่วิหาร **ทุติยํ** ที่สอง **ปุจฺฉิตฺวา** ถามแล้ว **อิติ** ว่า "**กึ** อ.อะไร **(ภิกฺขูหิ)** อันภิกษุ ท. **ลพฺภติ** ย่อมได้ **อิธ (วิหาเร)** ในวิหารนี้" **อิติ** ดังนี้, **(วจเน)** ครั้นเมื่อคำ **อิติ** ว่า "**สาฏกา** อ.ผ้าสาฎก ท. **เทฺว** สอง **(ภิกฺขูหิ)** อันภิกษุ ท. **(ลพฺภนฺติ)** ย่อมได้ **(อิธ วิหาเร)** ในวิหารนี้" **อิติ** ดังนี้ **(ทหรสามเณเรหิ)** อันภิกษุหนุ่มและสามเณร ท. **วุตฺเต** กล่าวแล้ว, **ฉเปสิ** วางไว้แล้ว **กตฺตรยฏฺฐึ** ซึ่งไม้เท้าของคนแก่, **คนฺตฺวา** ไปแล้ว **วิหารํ** สู่วิหาร **ตติยํ** ที่สาม **ปุจฺฉิตฺวา** ถามแล้ว **อิติ** ว่า "**กึ** อ.อะไร **(ภิกฺขูหิ)** อันภิกษุ ท. **ลพฺภติ** ย่อมได้ **อิธ (วิหาเร)** ในวิหารนี้" **อิติ** ดังนี้, **(วจเน)** ครั้นเมื่อคำ **อิติ** ว่า "**สาฏกา** อ.ผ้าสาฎก ท. **ตโย** สาม **(ภิกฺขูหิ)** อันภิกษุ ท. **(ลพฺภนฺติ)** ย่อมได้ **(อิธ วิหาเร)** ในวิหารนี้" **อิติ** ดังนี้ **(ทหรสามเณเรหิ)** อันภิกษุหนุ่มและสามเณร ท. **วุตฺเต** กล่าวแล้ว, **ฉเปสิ** วางไว้แล้ว **อุทกตุมฺพํ** ซึ่งลักจั่นแห่งน้ำ, **คนฺตฺวา** ไปแล้ว **วิหารํ** สู่วิหาร **จตุตฺถํ** ที่สี่ **ปุจฺฉิตฺวา** ถามแล้ว **อิติ** ว่า "**กึ** อ.อะไร **(ภิกฺขูหิ)** อันภิกษุ ท. **ลพฺภติ** ย่อมได้ **อิธ (วิหาเร)** ในวิหารนี้" **อิติ** ดังนี้, **(วจเน)** ครั้นเมื่อคำ **อิติ** ว่า "**สาฏกา** อ.ผ้าสาฎก ท. **จตฺตาโร** สี่ **(ภิกฺขูหิ)** อันภิกษุ ท. **(ลพฺภนฺติ)** ย่อมได้ **(อิธ วิหาเร)** ในวิหารนี้" **อิติ** ดังนี้ **(ทหรสามเณเรหิ)** อันภิกษุหนุ่มและสามเณร ท. **วุตฺเต** กล่าวแล้ว, **(วตฺวา)** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า "**สาธุ** อ.ดีละ **(อหํ)** อ.กระผม **วสิสฺสามิ** จักอยู่ **อิธ (วิหาเร)** ในวิหารนี้" **อิติ** ดังนี้ **อุปคนฺตฺวา** เข้าไปจำแล้ว **วสฺสํ** ซึ่งพรรษา **ตตฺถ (วิหาเร)** ในวิหารนั้น **กเถสิ** กล่าวแล้ว **ธมฺมกถํ** ซึ่งธรรมกถา **คหฏฺฐานํ เจว** แก่คฤหัสถ์ ท. ด้วยนั่นเทียว **ภิกฺขูนํ จ** แก่ภิกษุ ท. ด้วย ฯ

พระเถระถามว่า "ผ้าที่บุคคลพึงถวายแก่ภิกษุผู้อยู่ตลอดพรรษามีประมาณเท่าไร ที่พวกภิกษุ ย่อมได้ในวิหารนี้", เมื่อพวกภิกษุหนุ่มและสามเณรกล่าวว่า "ผ้าสาฎกผืน

หนึ่งๆ อันพวกภิกษุย่อมได้ในวิหารนี้”, ก็วางรองเท้าทั้งหลายไว้ในวิหารนั้น แล้วได้ไปสู่วิหารอื่น, ไปสู่วิหารที่ ๒ ก็ถามว่า “อะไรที่พวกภิกษุ ย่อมได้ในวิหารนี้”, เมื่อพวกภิกษุหนุ่มและสามเณรกล่าวว่า “ผ้าสาฎก ๒ ผืน อันพวกภิกษุย่อมได้ในวิหารนี้”, ก็วางไม้เท้าคนแก่ไว้, ไปสู่วิหารที่ ๓ ก็ถามว่า “อะไรที่พวกภิกษุ ย่อมได้ในวิหารนี้”, เมื่อพวกภิกษุหนุ่มและสามเณรกล่าวว่า “ผ้าสาฎก ๓ ผืน อันพวกภิกษุย่อมได้ในวิหารนี้”, ก็วางลักจั่นน้ำไว้, ไปสู่วิหารที่ ๔ ก็ถามว่า “อะไรที่พวกภิกษุ ย่อมได้ในวิหารนี้”, เมื่อพวกภิกษุหนุ่มและสามเณรกล่าวว่า “ผ้าสาฎก ๔ ผืน อันพวกภิกษุย่อมได้ในวิหารนี้”, กล่าวว่า “ดีละ กระผมจักอยู่ในวิหารนี้” จึงเข้าจำพรรษาในวิหารนั้น แล้วกล่าวธรรมกถา แก่พวกคฤหัสถ์นั่นแหละและแก่พวกภิกษุ

เถโร สุทธกัตตาใน อคมาสิ จเปสิ และ กเถสิ อคมาสิ ก็ดี จเปสิ สองบทก็ดี กเถสิ ก็ดี อาขยาตบทกัตตุวาจก “กิตฺตกํ วิเสสนะของ วสฺสาวาสิกๆ วุตฺตกัมมะใน ลพฺภติๆ อาขยาตบทกัมมวาจก ภิกฺขูหิ อนภิหิตกัตตาใน ลพฺภติ อิธ วิเสสนะของ วิหาเรๆ วิสยาธาระใน ลพฺภติ” อิติศัพท์ อาการะใน ปุจฺฉิตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน จเปตฺวา, เตหิ วิเสสนะของ ทหรสามเณเรหิๆ อนภิหิตกัตตาใน วุตฺเต, “เอเกโก วิเสสนะของ สาฏโกๆ วุตฺตกัมมะใน ลพฺภติๆ อาขยาตบทกัมมวาจก อิธ วิเสสนะของ วิหาเรๆ วิสยาธาระใน ลพฺภติ ภิกฺขูหิ อนภิหิตกัตตาใน ลพฺภติ” อิติศัพท์ สรูปะใน วจเนๆ ลักขณะใน วุตฺเตๆ ลักขณกิริยา, ตตฺถ วิเสสนะของ วิหาเรๆ วิสยาธาระใน จเปตฺวา อุปาหนา อวุตตกัมมะใน จเปตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อคมาสิ อญฺญํ วิเสสนะของ วิหารๆ สัมปาปุณียกัมมะใน อคมาสิ, ทุติยํ วิเสสนะของ วิหารๆ สัมปาปุณียกัมมะใน คนฺตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปุจฺฉิตฺวา “กึ วุตตกัมมะใน ลพฺภติๆ อาขยาตบทกัมมวาจก ภิกฺขูหิ อนภิหิตกัตตาใน ลพฺภติ อิธ วิเสสนะของ วิหาเรๆ วิสยาธาระใน ลพฺภติ” อิติศัพท์ อาการะใน ปุจฺฉิตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน จเปสิ, “เทฺว วิเสสนะของ สาฏกาๆ วุตตกัมมะใน ลพฺภนฺติๆ อาขยาตบทกัมมวาจก อิธ วิเสสนะของ วิหาเรๆ วิสยาธาระใน ลพฺภนฺติ ภิกฺขูหิ อนภิหิตกัตตาใน ลพฺภนฺติ” อิติศัพท์ สรูปะใน วจเนๆ ลักขณะใน วุตฺเตๆ ลักขณกิริยา ทหรสามเณเรหิ อนภิหิตกัตตาใน วุตฺเต, กตฺตรยฏฺฐิ อวุตตกัมมะใน จเปสิ, ตติยํ วิเสสนะของ วิหารๆ สัมปาปุณียกัมมะใน คนฺตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปุจฺฉิตฺวา “กึ วุตตกัมมะใน ลพฺภติๆ อาขยาตบทกัมมวาจก ภิกฺขูหิ อนภิหิตกัตตาใน ลพฺภติ อิธ วิเสสนะของ วิหาเรๆ วิสยาธาระใน ลพฺภติ” อิติศัพท์ อาการะ

ใน ปุจฺฉิตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน ฐเปสิ, “ตโย วิเสสนะของ สาฏกาฯ วุตฺตกัมมะใน ลพฺภนฺติฯ อาขยาตบทกัมมวาจก อิธ วิเสสนะของ วิหาเรฯ วิสยาธาระใน ลพฺภนฺติ ภิกฺขูหิ อนภิหิตกัตตาใน ลพฺภนฺติ” อิติศัพท์ สรูปะใน วจเนฯ ลักขณะใน วุตฺเตฯ ลักขณกิริยา ทหรสามเณเรหิ อนภิหิตกัตตาใน วุตฺเต, อุทกตุมฺพํ อวุตฺตกัมมะใน ฐเปสิ, จตุตฺถํ วิเสสนะของ วิหารํฯ สัมปาปุณียกัมมะใน คนฺตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน ปุจฺฉิตฺวา “กึ วุตฺตกัมมะใน ลพฺภติฯ อาขยาตบทกัมมวาจก ภิกฺขูหิ อนภิหิตกัตตาใน ลพฺภติ อิธ วิเสสนะของ วิหาเรฯ วิสยาธาระใน ลพฺภติ” อิติศัพท์ อาการะใน ปุจฺฉิตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน กเถสิ, “จตฺตาโร วิเสสนะของ สาฏกาฯ วุตฺตกัมมะใน ลพฺภนฺติฯ อาขยาตบทกัมมวาจก อิธ วิเสสนะของ วิหาเรฯ วิสยาธาระใน ลพฺภนฺติ ภิกฺขูหิ อนภิหิตกัตตาใน ลพฺภนฺติ” อิติศัพท์ สรูปะใน วจเนฯ ลักขณะใน วุตฺเตฯ ลักขณกิริยา ทหรสามเณเรหิ อนภิหิตกัตตาใน วุตฺเต, “สาธุ ลิงคัตถะ อหํ สุทธกัตตาใน วสิสฺสามิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อิธ วิเสสนะของ วิหาเรฯ วิสยาธาระใน วสิสฺสามิ” อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อุปคนฺตฺวา ตตฺถ วิเสสนะของ วิหาเรฯ วิสยาธาระใน อุปคนฺตฺวา วสฺสํ อวุตฺตกัมมะใน อุปคนฺตฺวาฯ ปุพพกาล-กิริยาใน กเถสิ คหฏฺฐานํ ก็ดี ภิกฺขูนํ ก็ดี สัมปทานใน กเถสิ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ จฯ สองศัพท์ ปทสมุจจยัตถะเข้ากับ คหฏฺฐานํ และ ภิกฺขูนํ ธมฺมกถํ อวุตฺตกัมมะใน กเถสิ ฯ

.....

๘. เต นํ พหูหิ วตฺเถหิ เจว จีวเรหิ จ ปูเชสุ ฯ

เต (ชนา) นํ (เถรํ) พหูหิ วตฺเถหิ เจว จีวเรหิ จ ปูเชสุ ฯ

เต (ชนา) อ.ชน ท. เหล่านั้น **ปูเชสุ** บูชาแล้ว **นํ (เถรํ)** ซึ่งพระเถระนั้น **วตฺเถหิ เจว** ด้วยผ้า ท. ด้วยนั่นเทียว **จีวเรหิ จ** ด้วยจีวร ท. ด้วย **พหูหิ** มาก ฯ

พวกชนเหล่านั้น พากันบูชาพระเถระนั้น ด้วยผ้าทั้งหลายนั่นแหละและด้วยจีวรทั้งหลาย จำนวนมาก

เต วิเสสนะของ ชนาฯ สุทธกัตตาใน ปูเชสุ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก นํ วิเสสนะของ เถรํฯ อวุตฺตกัมมะใน ปูเชสุ พหูหิ วิเสสนะของ วตฺเถหิ และ จีวเรหิ วตฺเถหิ ก็ดี จีวเรหิ ก็ดี กรณะใน ปูเชสุ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ จฯ สองศัพท์ ปทสมุจจยัตถะ

เข้ากับ วตฺเถหิ และ จีวเรหิ

.....

๙. โส วุตฺถวสฺโส อิตเรสุปิ วิหาเรสุ สาสนำ เปเสตฺวา “มยา ปริกฺขารสฺส จปิตตฺตา วสฺสาวาสิกำ ลทฺธพฺพำ, ตำ เม ปหิณนฺตูติ สพฺพำ อาหราเปตฺวา ยานกำ ปูเรตฺวา ปายาสิ ฯ

โส (เถโร) วุตฺถวสฺโส อิตเรสุปิ วิหาเรสุ สาสนำ เปเสตฺวา “มยา (มยา) ปริกฺขารสฺส จปิตตฺตา วสฺสาวาสิกำ ลทฺธพฺพำ, (ภิกฺขู) ตำ (วตฺถำ) เม ปหิณนฺตูติ (วตฺวา ปุคฺคลำ) สพฺพำ (วตฺถำ) อาหราเปตฺวา ยานกำ ปูเรตฺวา ปายาสิ ฯ

โส (เถโร) อ.พระเถระนั้น **วุตฺถวสฺโส** ผู้มีกาลฝนอันอยู่จำแล้ว **เปเสตฺวา** ส่งไปแล้ว **สาสนำ** ซึ่งข่าวสาส์น **วิหาเรสุ** ในวิหาร ท. **อิตเรสุปิ** แม้นอกนี้ **(วตฺวา)** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า “**วสฺสาวาสิกำ** อ.ผ้าอันบุคคลพึงถวายแก่ภิกษุผู้อยู่ตลอดพรรษา **มยา** อันกระผม **ลทฺธพฺพำ** พึงได้ **(มยา) ปริกฺขารสฺส จปิตตฺตา** เพราะความที่ แห่งบริขารเป็นของ อันกระผม วางไว้แล้ว, **(ภิกฺขู)** อ.ภิกษุ ท. **ปหิณนฺตุ** จงส่งมา **ตำ (วตฺถำ)** ซึ่งผ้านั้น **เม** แก่กระผม” **อิติ** ดังนี้ **(ปุคฺคลำ)** ยังบุคคล **อาหราเปตฺวา** ให้นำมาแล้ว **สพฺพำ (วตฺถำ)** ซึ่งผ้าทั้งปวง **ยานกำ** ยังยานน้อย **ปูเรตฺวา** ให้เต็มแล้ว **ปายาสิ** ได้ดำเนินไปแล้ว ฯ

พระเถระนั้น จำพรรษาแล้ว ส่งข่าวสาส์นไปในวิหารทั้งหลายแม้นอกนี้ กล่าวว่า “ผ้าที่บุคคลพึงถวายแก่ภิกษุผู้อยู่ตลอดพรรษา กระผมพึงได้ เพราะความที่บริขาร เป็นของอันกระผมวางไว้แล้ว, พวกภิกษุจงส่งผ้านั้นมาแก่กระผม” ดังนี้ ใช้บุคคลให้นำผ้าทั้งหมดมา ยังยานน้อยให้เต็มแล้ว ดำเนินไปแล้ว

โส วิเสสนะของ เถโรๆ สุทธกัตตาใน ปายาสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก วุตฺถวสฺโส วิเสสนะของ เถโร อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ อิตเรสุๆ วิเสสนะของ วิหาเรสุๆ วิสยาธาระใน เปเสตฺวา สาสนำ อวุตตกัมมะใน เปเสตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน วตฺวา “วสฺสาวาสิกำ วุตตกัมมะใน ลทฺธพฺพำๆ กิตบทกัมมวาจก มยา อนภิหิตกัตตาใน ลทฺธพฺพำ มยา อนภิหิตกัตตาใน จปิต- ปริกฺขารสฺส ภาวาทิสัมพันธะใน จปิตตฺตาๆ เหตุใน ลทฺธพฺพำ, ภิกฺขู สุทธกัตตาใน ปหิณนฺตุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตำ วิเสสนะของ วตฺถำๆ อวุตตกัมมะใน ปหิณนฺตุ เม สัมปทานใน ปหิณนฺตุ” อิติศัพท์ อาการะใน

วตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อาหราเปตฺวา ปุคฺคลํ การิตกัมมะใน อาหราเปตฺวา สพฺพํ วิเสสนะของ วตฺถๆ อวุตตกัมมะใน อาหราเปตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปูเรตฺวา ยานกํ การิตกัมมะใน ปูเรตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปายาสิ ฯ

.....

๑๐. อเถกสฺมึ วิหาเร เทฺว ทหรภิกฺขู เทฺว สาฏเก เอกญฺจ กมฺพลํ ลภิตฺวา "ตุยฺหํ สาฏกา โหนฺตุ, มยฺหํ กมฺพโล"ติ ภาเชตุํ อสกฺโกนฺตา มคฺคสมีเป นิสีทิตฺวา วิวทนฺติ ฯ

อถ เอกสฺมึ วิหาเร เทฺว ทหรภิกฺขู เทฺว สาฏเก (จ) เอกํ จ กมฺพลํ ลภิตฺวา "ตุยฺหํ สาฏกา โหนฺตุ, มยฺหํ กมฺพโล (โหตุ)" อิติ (วตฺวา) ภาเชตุํ อสกฺโกนฺตา มคฺคสมีเป นิสีทิตฺวา วิวทนฺติ ฯ

อถ ครั้งนั้น **ทหรภิกฺขู** อ.ภิกษุหนุ่ม ท. **เทฺว** สองรูป **เอกสฺมึ วิหาเร** ในวิหารแห่งหนึ่ง **ลภิตฺวา** ได้แล้ว **สาฏเก** ซึ่งผ้าสาฎก ท. **เทฺว** สองผืน **จ** ด้วย **กมฺพลํ** ซึ่งผ้ากัมพล **เอกํ** หนึ่งผืน **จ** ด้วย **(วตฺวา)** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า "**สาฏกา** อ.ผ้าสาฎก ท. **โหนฺตุ** จงมี **ตุยฺหํ** แก่ท่าน, **กมฺพโล** อ.ผ้ากัมพล **(โหตุ)** จงมี **มยฺหํ** แก่กระผม" **อิติ** ดังนี้ **อสกฺโกนฺตา** ไม่อาจอยู่ **ภาเชตุํ** เพื่ออันแบ่ง **นิสีทิตฺวา วิวทนฺติ** ย่อมนั่งวิวาทกันแล้ว **มคฺคสมีเป** ในที่ใกล้แห่งหนทาง ฯ

ครั้งนั้น พวกภิกษุหนุ่ม ๒ รูป ในวิหารแห่งหนึ่ง ได้ผ้าสาฎก ๒ ผืนและผ้ากัมพล ๑ ผืน กล่าวว่า "ผ้าสาฎกทั้งหลายจงมีแก่ท่าน ผ้ากัมพลจงมีแก่กระผม" ไม่อาจอยู่เพื่อจะแบ่ง จึงนั่งวิวาทกันที่ใกล้ทาง

อถ กาลสัตตมี เทฺว วิเสสนะของ ทหรภิกฺขูๆ สุทธกัตตาใน วิวทนฺติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอกสฺมึ วิเสสนะของ วิหาเรๆ วิสยาธาระใน ทหรภิกฺขู เทฺว วิเสสนะของ สาฏเก เอกํ วิเสสนะของ กมฺพลํ สาฏเก ก็ดี กมฺพลํ ก็ดี อวุตตกัมมะใน ลภิตฺวา จศัพท์ ปทสมุจจยัตถะเข้ากับ เทฺว สาฏกา และ เอกํ กมฺพลํ ลภิตฺวา ปุพพกาลกิริยาใน วตฺวา "สาฏกา สุทธกัตตาใน โหนฺตุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตุยฺหํ สัมปทานใน โหนฺตุ, กมฺพโล สุทธกัตตาใน โหตุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก มยฺหํ สัมปทานใน โหตุ" อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อสกฺโกนฺตา ภาเชตุํ ตุมัตถสัมปทานใน อสกฺโกนฺตาๆ อัพภันตรกิริยาของ ทหรภิกฺขู มคฺคสมีเป วิสยาธาระใน นิสีทิตฺวาๆ

สมานกาลกิริยาใน วิวทนฺติ ฯ

๑๑. เต ตํ เถรํ อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา ‘‘ภนฺเต ตุมฺเห โน ภาเชตฺวา เทถาติ วทึสุ ฯ

เต (ทหรภิกฺขู) ตํ เถรํ อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา ‘‘ภนฺเต ตุมฺเห โน ภาเชตฺวา เทถาติ วทึสุ ฯ

เต (ทหรภิกฺขู) อ.ภิกษุหนุ่ม ท. เหล่านั้น **ทิสฺวา** เห็นแล้ว **ตํ เถรํ** ซึ่งพระเถระนั้น **อาคจฺฉนฺตํ** ผู้มาอยู่ **วทึสุ** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า “**ภนฺเต** ข้าแต่ท่านผู้เจริญ **ตุมฺเห** อ.ท่าน **ภาเชตฺวา** แบ่งแล้ว **เทถ** ขอจงให้ **โน** แก่กระผม ท.” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พวกภิกษุหนุ่มเหล่านั้น เห็นพระเถระนั้นผู้กำลังมา จึงกล่าวว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ขอท่านแบ่งแล้วขอจงให้แก่พวกกระผม”

เต วิเสสนะของ ทหรภิกฺขูๆ สุทธกัตตาใน วทึสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตํ ก็ดี อาคจฺฉนฺตํ ก็ดี วิเสสนะของ เถรํๆ อวุตตกัมมะใน ทิสฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน วทึสุ “ภนฺเต อาลปนะ ตุมฺเห สุทธกัตตาใน เทถๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก โน สัมปทานใน เทถ ภาเชตฺวา ปุพพกาลกิริยาใน เทถ” อิติศัพท์ อาการะใน วทึสุ ฯ

.....

๑๒. “ตุมฺเหเยว ภาเชถาติ ฯ

(เถโร) “ตุมฺเห เอว ภาเชถาติ (อาห) ฯ

(เถโร) อ.พระเถระ **(อาห)** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า “**ตุมฺเห** เอว อ.ท่าน ท. นั่นเทียว **ภาเชถ** จงแบ่งเถิด” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระเถระกล่าวว่า “พวกท่านนั่นแหละจงแบ่งกันเถิด”

เถโร สุทธกัตตาใน อาหๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ตุมฺเหๆ สุทธกัตตาใน ภาเชถๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๑๓. “น สกฺโกม ภนฺเต, ตุมฺเหเยว โน ภาเชตฺวา เทถาติ ฯ

(เต ทหรภิกฺขู “มยํ) น สกฺโกม ภนฺเต, ตุมฺเห เอว โน ภาเชตฺวา เทถาติ (อาหํสุ) ฯ

(เต ทหรภิกฺขู) อ.ภิกษุหนุ่ม ท. เหล่านั้น **(อาหํสุ)** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า “**ภนฺเต** ข้าแต่

ท่านผู้เจริญ **(มยํ)** อ.กระผม ท. **น สกฺโกม** ย่อมไม่อาจ, **ตุมฺเห เอว** อ.ท่านนั่นเทียว **ภาเชตฺวา** แบ่งแล้ว **เทถ** ขอจงให้ **โน** แก่กระผม ท." **อิติ** ดังนี้ ฯ

พวกภิกษุหนุ่มเหล่านั้น กล่าวว่า "ข้าแต่ท่านผู้เจริญ พวกกระผมย่อมไม่อาจ, ขอท่านนั่นแหละแบ่งแล้ว จงให้แก่พวกกระผม"

เต วิเสสนะของ ทหรภิกฺขูๆ สุทธกัตตาใน อาหํสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก "ภนฺเต อาลปนะ มยํ สุทธกัตตาใน สกฺโกมๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นศัพท์ ปฏิเสธะใน สกฺโกม, เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ตุมฺเหๆ สุทธกัตตาใน เทถๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก โน สัมปทานใน เทถ ภาเชตฺวา ปุพพกาลกิริยาใน เทถ" อิติศัพท์ อาการะใน อาหํสุ ฯ

.....

๑๔. "มม วจเน จสฺสถาติ ฯ

(เถโร "ตุมฺเห) มม วจเน จสฺสถาติ (อาห) ฯ

(เถโร) อ.พระเถระ **(อาห)** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า "**(ตุมฺเห)** อ.ท่าน ท. **จสฺสถ** จักดำรงอยู่ **วจเน** ในคำ **มม** ของกระผมหรือ ?" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระเถระกล่าวว่า "พวกท่านจักดำรงอยู่ในคำของกระผมหรือ ?"

เถโร สุทธกัตตาใน อาหๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก "ตุมฺเห สุทธกัตตาใน จสฺสถๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก มม สามีสัมพันธะใน วจเนๆ วิสยาธาระใน จสฺสถ" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๑๕. "อาม จสฺสามาติ ฯ

(เต ทหรภิกฺขู) "อาม (มยํ) จสฺสามาติ (อาหํสุ) ฯ

(เต ทหรภิกฺขู) อ.ภิกษุหนุ่ม ท. เหล่านั้น **(อาหํสุ)** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า "**อาม** ครับ **(มยํ)** อ.กระผม ท. **จสฺสาม** จักดำรงอยู่" **อิติ** ดังนี้ ฯ

ภิกษุหนุ่มเหล่านั้น กล่าวว่า "ครับ พวกกระผมจักดำรงอยู่"

เต วิเสสนะของ ทหรภิกฺขูๆ สุทธกัตตาใน อาหํสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก "อาม

สัมปฏิจฉนัตถะ มยํ สุทธกัตตาใน จสฺสามฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก" อิติศัพท์ อาการะใน อาหํสุ ฯ

.....

๑๖. "เตนหิ สาธูติ เตสํ เทฺว สาฏเก ทตฺวา "อยํ ธมฺมกถึ กเถนฺตานํ อมฺหากึ ปารุปนฺ โหตูติ มหคฺฆึ กมฺพลึ อาทาย ปกฺกามิ ฯ

(โส เถโร) "เตนหิ สาธูติ (วตฺวา) เตสึ (ทหรภิกฺขูนึ) เทฺว สาฏเก ทตฺวา "อยึ (กมฺพโล) ธมฺมกถึ กเถนฺตานึ อมฺหากึ ปารุปนฺ โหตุ" อิติ (วตฺวา) มหคฺฆึ กมฺพลึ อาทาย ปกฺกามิ ฯ

(โส เถโร) อ.พระเถระนั้น **(วตฺวา)** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า "**เตนหิ** ถ้าอย่างนั้น **สาธุ** อ.ดีละ" **อิติ** ดังนี้ **ทตฺวา** ให้แล้ว **สาฏเก** ซึ่งผ้าสาฏก ท. **เทฺว** สอง **เตสึ (ทหรภิกฺขูนึ)** แก่ภิกษุหนุ่ม ท. เหล่านั้น **(วตฺวา)** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า "**อยึ (กมฺพโล)** อ.ผ้ากัมพลนี้ **ปารุปนฺ** เป็นผ้าเป็นเครื่องห่ม **อมฺหากึ** ของเรา ท. **กเถนฺตานึ** ผู้กล่าวอยู่ **ธมฺมกถึ** ซึ่งธรรมกถา **โหตุ** จงเป็น" อิติ ดังนี้ **อาทาย** ถือเอาแล้ว **กมฺพลึ** ซึ่งผ้ากัมพล **มหคฺฆึ** อันมีค่ามาก **ปกฺกามิ** หลีกไปแล้ว ฯ

พระเถระนั้น กล่าวว่า "ถ้าเช่นนั้น ดีละ" ให้ผ้าสาฏก ๒ ผืน แก่ภิกษุหนุ่มเหล่านั้น กล่าวว่า "ผ้ากัมพลนี้ จงเป็นผ้าเป็นเครื่องห่มแก่เราทั้งหลายผู้กล่าวธรรมกถา" ดังนี้ ถือเอาผ้ากัมพลที่มีค่ามาก หลีกไปแล้ว

โส วิเสสนะของ เถโรฯ สุทธกัตตาใน ปกฺกามิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก "เตนหิ อุยโยชนัตถะ สาธุ ลิงคัตถะ" อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน ทตฺวา เตสึ วิเสสนะของ ทหรภิกฺขูนึ สัมปทานใน ทตฺวา เทฺว วิเสสนะของ สาฏเกฯ อวุตตกัมมะใน ทตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน วตฺวา "อยึ วิเสสนะของ กมฺพโลฯ สุทธกัตตาใน โหตุฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ธมฺมกถึ อวุตตกัมมะใน กเถนฺตานึฯ วิเสสนะของ อมฺหากึฯ สามีสัมพันธะใน ปารุปนฺฯ วิกติกัตตาใน โหตุ" อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อาทาย มหคฺฆึ วิเสสนะของ กมฺพลึฯ อวุตตกัมมะใน อาทายฯ สมานกาลกิริยาใน ปกฺกามิ ฯ

.....

๑๗. ทหรภิกฺขู วิปฺปฏิสาริโน หุตฺวา สตฺถุ สนฺติกึ คนฺตฺวา ตมตฺถึ อาโรเจสุ ฯ

ทหรภิกฺขู อ.ภิกษุหนุ่ม ท. **วิปฺปฏิสาริโน** เป็นผู้มีความเดือดร้อนใจ **หุตฺวา** เป็น **คนฺตฺวา** ไปแล้ว **สนฺติกำ** สู่สำนัก **สตฺถุ** ของพระศาสดา **อาโรเจสุ** กราบทูลแล้ว **ตำ อตฺถำ** ซึ่งเนื้อความนั้น ฯ

ภิกษุหนุ่มทั้งหลาย เป็นผู้มีความเดือดร้อนใจ ไปสู่สำนักของพระศาสดา แล้วกราบทูลเนื้อความนั้น

ทหรภิกฺขู สุทธกัตตาใน อาโรเจสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก วิปฺปฏิสาริโน วิกติกัตตาใน หุตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน คนฺตฺวา สตฺถุ สามีสัมพันธะใน สนฺติกำๆ สัมปาปุณียกัมมะใน คนฺตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อาโรเจสุ ตำ วิเสสนะของ อตฺถำๆ อวุตตกัมมะใน อาโรเจสุ ฯ

.....

๑๘. สตฺถา "น ภิกฺขเว อิทาเนเวส ตุมฺหากำ สนฺตกำ คเหตฺวา ตุมฺเห วิปฺปฏิสาริโน กโรติ, ปุพฺเพปิ อกาสิเยวาติ วตฺวา อตีตำ อาหริ

สตฺถา "น ภิกฺขเว อิทานิ เอว เอโส (อุปนนฺโท) ตุมฺหากำ สนฺตกำ คเหตฺวา ตุมฺเห วิปฺปฏิสาริโน กโรติ, (เอโส อุปนนฺโท) ปุพฺเพปิ อกาสิ เอว" ติ วตฺวา อตีตำ (วตฺถุ) อาหริ

สตฺถา อ.พระศาสดา **วตฺวา** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า "**ภิกฺขเว** ดูก่อนภิกษุ ท. **เอโส (อุปนนฺโท)** อ.อุปนันทะนั่น **คเหตฺวา** ถือเอาแล้ว **สนฺตกำ** ซึ่งของอันเป็นของมีอยู่ **ตุมฺหากำ** ของเธอ ท. **กโรติ** ย่อมกระทำ **ตุมฺเห** ซึ่งเธอ ท. **วิปฺปฏิสาริโน** ให้เป็นผู้มีความเดือดร้อนใจ **อิทานิ เอว** ในกาลนี้นั่นเทียว **น** หามิได้, **ปุพฺเพปิ** แม้ในกาลก่อน **(เอโส อุปนนฺโท)** อ.อุปนันทะนั่น **อกาสิ เอว** ได้กระทำแล้วนั่นเทียว" **อิติ** ดังนี้ **อาหริ** ทรงนำมาแล้ว **อตีตำ (วตฺถุ)** ซึ่งเรื่อง อันเป็นไปล่วงแล้ว **อิติ** ว่า .....

พระศาสดาตรัสว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อุปนันทะนั่น ถือเอาสิ่งของของพวกเธอ ทำพวกเธอให้เป็นผู้มีความเดือดร้อนใจในบัดนี้เท่านั้น ก็หามิได้, แม้ในกาลก่อน อุปนันทะได้ทำแล้วนั่นแหละ" ดังนี้ ทรงนำเรื่องที่ล่วงไปแล้วมาว่า .....

สตฺถา สุทธกัตตาใน อาหริๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก "ภิกฺขเว อาลปนะ เอโส วิเสสนะของ อุปนนฺโทๆ สุทธกัตตาใน กโรติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นศัพท์ ปฏิเสธนัตถะ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อิทานิๆ กาลสัตตมีใน กโรติ ตุมฺหากำ สามีสัมพันธะใน

สนฺตกำๆ อวุตตกัมมะใน คเหตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน กโรติ ตุมฺเห อวุตตกัมมะใน กโรติ วิปฺปฏิสาริโน วิกติกัมมะใน กโรติ, เอโส วิเสสนะของ อุปนนฺโทๆ สุทธกัตตาใน อกาสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ ปุพฺเพๆ กาลสัตตมีใน อกาสิ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อกาสิ" อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยา ใน อาหริ อตีตำ วิเสสนะของ วตฺถุๆ อวุตตกัมมะใน อาหริ .....

.....

๑๙. อตีตสฺมึ หิ อนุตีรจารี จ คมฺภีรจารี จาติ เทฺว อุทฺทา มหนฺตำ โรหิตมจฺฉำ ลภิตฺวา "มยฺหำ สีสำ โหตุ, ตว นงฺคุฏฺฐนฺติ วิวาทาปนฺนา ภาเชตุำ อสกฺโกนฺตา เอกำ สิคาลำ ทิสฺวา อาหำสุ "มาตุล อิมำ โน ภาเชตฺวา เทหี"ติ ฯ

อตีตสฺมึ หิ "อนุตีรจารี (อุทฺโท) จ คมฺภีรจารี (อุทฺโท) จาติ เทฺว อุทฺทา มหนฺตำ โรหิตมจฺฉำ ลภิตฺวา "มยฺหำ สีสำ โหตุ, ตว นงฺคุฏฺฐำ (โหตุ)" อิติ วิวาทาปนฺนา ภาเชตุำ อสกฺโกนฺตา เอกำ สิคาลำ ทิสฺวา อาหำสุ "(ตฺวำ) มาตุล อิมำ (มจฺฉำ) โน ภาเชตฺวา เทหีติ ฯ

หิ ดังจะกล่าวโดยพิสดาร **อตีตสฺมึ** ในกาลอันเป็นไปล่วงแล้ว **อุทฺทา** อ.นาก ท. **เทฺว** สองตัว **อิติ** คือ "**(อุทฺโท)** อ.นาก **อนุตีรจารี** ตัวเที่ยวไปในที่เป็นไปตามซึ่งฝั่งโดยปกติ **จ** ด้วย **(อุทฺโท)** อ.นาก **คมฺภีรจารี** ตัวเที่ยวไปในน้ำอันลึกโดยปกติ **จ** ด้วย" **ลภิตฺวา** ได้แล้ว **โรหิตมจฺฉำ** ซึ่งปลาตะเพียนแดง **มหนฺตำ** ตัวใหญ่ **วิวาทาปนฺนา** ถึงแล้วซึ่งความวิวาทกัน **อิติ** ว่า "**สีสำ** อ.ศีรษะ **โหตุ** จงมี **มยฺหำ** แก่เรา, **นงฺคุฏฺฐำ** อ.หาง **(โหตุ)** จงมี **ตว** แก่ท่าน" **อิติ** ดังนี้ **อสกฺโกนฺตา** ไม่อาจอยู่ **ภาเชตุำ** เพื่ออันแบ่ง **ทิสฺวา** เห็นแล้ว **สิคาลำ** ซึ่งสุนัขจิ้งจอก **เอกำ** ตัวหนึ่ง **อาหำสุ** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า "**มาตุล** ข้าแต่ลุง **(ตฺวำ)** อ.ท่าน **ภาเชตฺวา** แบ่งแล้ว **อิมำ (มจฺฉำ)** ซึ่งปลานี้ **เทหิ** ขอจงให้ **โน** แก่กระผม ท." **อิติ** ดังนี้ ฯ

ดังจะกล่าวโดยพิสดาร ในอดีตกาล นาก ๒ ตัว คือ "นากตัวเที่ยวไปในที่เป็นไปตามฝั่งโดยปกติและนากตัวเที่ยวไปในน้ำลึก" ได้ปลาตะเพียนแดงตัวใหญ่ ถึงการวิวาทกันว่า "ศีรษะจงมีแก่เรา, หางจงมีแก่ท่าน" ไม่อาจเพื่อจะแบ่ง เห็นสุนัขจิ้งจอกตัวหนึ่ง จึงกล่าวว่า "ข้าแต่ลุง ขอท่านแบ่งปลานี้แล้วจงให้แก่พวกกระผมเถิด"

หิศัพท์ วิตถารโชตกะ อตีตสฺมึ กาลสัตตมีใน อาหำสุ "อนุตีรจารี วิเสสนะของ อุทฺโท คมฺภีรจารี วิเสสนะของ อุทฺโทๆ สองบท ลิงคัตถะ จ สองศัพท์ ปทสมุจจยัตถะเข้ากับ

อนุตีรจารี อุทฺโท และ คมฺภีรจารี อุทฺโท” อิติศัพท์ สรูปะใน เทฺว อุทฺทา เทฺว วิเสสนะของ อุทฺทาฯ สุทธกัตตาใน อาหำสุฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก มหนฺตำ วิเสสนะของโรหิตมจฺฉำฯ อวุตตกัมมะใน ลภิตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน วิวาทาปนฺนา “สีสำ สุทธกัตตาใน โหตุฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก มยฺหำ สัมปทานใน โหตุ, นงฺคุฏฺจำ สุทธกัตตาใน โหตุฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตว สัมปทานใน โหตุ” อิติศัพท์ อาการะใน วิวาทาปนฺนาฯ วิเสสนะของ อุทฺทา ภาเชตุำ ตุมฺหัตถสัมปทานใน อสกฺโกนฺตาฯ อัพภันตรกิริยาของ อุทฺทา เอกำ วิเสสนะของ สิคาลำฯ อวุตตกัมมะใน ทิสฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อาหำสุ “มาตุล อาลปนะ ตฺวำ สุทธกัตตาใน เทหิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อิมำ วิเสสนะของมจฺฉำฯ อวุตตกัมมะใน ภาเชตฺวา โน สัมปทานใน เทหิ ภาเชตฺวา สมานกาลกิริยาใน เทหิ” อิติศัพท์ อาการะใน อาหำสุ ฯ

.....

๒๐. “อหำ รญฺญา วินิจฺฉยฏฺฐาเน จปิโต, ตตฺถ จิรำ นิสีทิตฺวา ชงฺฆวิหารตฺถาย อาคโตมฺหิ, อิทานิ เม โอกาโส นตฺถีติ ฯ

(สิคาโล) “อหำ รญฺญา วินิจฺฉยฏฺฐาเน จปิโต (อมฺหิ, อหำ) ตตฺถ (ฐาเน) จิรำ นิสีทิตฺวา ชงฺฆวิหารตฺถาย อาคโต อมฺหิ, อิทานิ เม โอกาโส นตฺถีติ (อาห) ฯ

(สิคาโล) อ.สุนัขจิ้งจอก **(อาห)** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า “**อหำ** อ.เรา **รญฺญา จปิโต** เป็นผู้ อันพระราชา ทรงแต่งตั้งไว้แล้ว **วินิจฺฉยฏฺฐาเน** ในตำแหน่งเป็นที่วินิจฉัย **(อมฺหิ)** ย่อมเป็น, **(อหำ)** อ.เรา **นิสีทิตฺวา** นั่งแล้ว **ตตฺถ (ฐาเน)** ในที่นั้น **จิรำ** สิ้นกาลนาน **อาคโต** เป็นผู้มาแล้ว **ชงฺฆวิหารตฺถาย** เพื่อประโยชน์แก่การพักซึ่งแข้ง **อมฺหิ** ย่อมเป็น, **อิทานิ** ในกาลนี้ **โอกาโส** อ.โอกาส **เม** ของเรา **นตฺถิ** ย่อมไม่มี” **อิติ** ดังนี้ ฯ

สุนัขจิ้งจอกกล่าวว่า “เรา เป็นผู้ที่พระราชาทรงแต่งตั้งไว้ในตำแหน่งเป็นที่วินิจฉัย, เรานั่งในที่นั้นสิ้นกาลนาน เป็นผู้มาเพื่อประโยชน์แก่การพักแข้ง, บัดนี้ โอกาสของเราย่อมไม่มี”

สิคาโล สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก “อหำ สุทธกัตตาใน อมฺหิฯ อาขยาต-บทกัตตุวาจก รญฺญา อนภิหิตกัตตาใน จปิโต วินิจฺฉยฏฺฐาเน วิสยาธาระใน จปิโตฯ วิกติกัตตาใน อมฺหิ, อหำ สุทธกัตตาใน อมฺหิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตตฺถ วิเสสนะของ ฐาเนฯ วิสยาธาระใน นิสีทิตฺวา จิรำ อัจจันตสังโยคะใน นิสีทิตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยา

ใน อาคโต ชงฺฆวิหารตฺถาย สัมปทานใน อาคโตฯ วิกติกัตตาใน อมฺหิ, อิทานิ กาล-สัตตมีใน นตฺถิ โอกาโส สุทธกัตตาใน นตฺถิฯ กิริยาบทกัตตุวาจก เม สามีสัมพันธะใน โอกาโส" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๒๑. "มาตุล มา เอวํ กโรถ, ภาเชตฺวา เอว โน เทถาติ ฯ

(อุทฺทา "ตุมฺเห) มาตุล มา เอวํ กโรถ, (ตุมฺเห) ภาเชตฺวา เอว โน เทถาติ (อาหสุ) ฯ

(อุทฺทา) อ.นาก ท. **(อาหสุ)** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า "**มาตุล** ข้าแต่ลุง **(ตุมฺเห)** อ.ท่าน **มา กโรถ** จงอย่ากระทำ **เอวํ** อย่างนี้, **(ตุมฺเห)** อ.ท่าน **ภาเชตฺวา เอว** แบ่งแล้วนั่นเทียว **เทถ** ขอจงให้ **โน** แก่กระผม ท." **อิติ** ดังนี้ ฯ

พวกนากกล่าวว่า "ข้าแต่ลุง ขอท่านจงอย่าทำอย่างนี้, ขอท่านแบ่งแล้วนั่นแหละจงให้แก่พวกกระผมเถิด"

อุทฺทา สุทธกัตตาใน อาหสุฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก "มาตุล อาลปนะ ตุมฺเห สุทธกัตตาใน กโรถฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก มาศัพท์ ปฏิเสธะใน กโรถ เอวํ กิริยาวิเสสนะใน กโรถ, ตุมฺเห สุทธกัตตาใน เทถฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ภาเชตฺวาฯ สมานกาลกิริยาใน เทถ โน สัมปทานใน เทถ" อิติศัพท์ อาการะใน อาหสุ ฯ

.....

๒๒. "มม วจเน จสฺสถาติ ฯ

(สิคาโล "ตุมฺเห) มม วจเน จสฺสถาติ (อาห) ฯ

(สิคาโล) อ.สุนัขจิ้งจอก **(อาห)** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า "**(ตุมฺเห)** อ.ท่าน ท. **จสฺสถ** จักตั้งอยู่ **วจเน** ในคำ **มม** ของเราหรือ ?" **อิติ** ดังนี้ ฯ

สุนัขจิ้งจอกกล่าวว่า "พวกท่านจักตั้งอยู่ในคำพูดของเราหรือ ?"

สิคาโล สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก "ตุมฺเห สุทธกัตตาใน จสฺสถฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก มม สามีสัมพันธะใน วจเนฯ วิสยาธาระใน จสฺสถ" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๒๓. “จสฺสาม มาตุลาติ ฯ

(อุทฺทา “มยํ) จสฺสาม มาตุลาติ (อาหํสุ) ฯ

(อุทฺทา) อ.นาก ท. **(อาหํสุ)** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า “**มาตุล** ข้าแต่ลุง **(มยํ)** อ.กระผม ท. **จสฺสาม** จักตั้งอยู่” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พวกนากกล่าวว่า “ข้าแต่ลุง พวกกระผมจักตั้งอยู่”

อุทฺทา สุทธกัตตาใน อาหํสุ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “มาตุล อาลปนะ มยํ สุทธกัตตาใน จสฺสาม ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก” อิติศัพท์ อาการะใน อาหํสุ ฯ

.....

๒๔. “เตนหิ สาธู”ติ โส สีสํ ฉินฺทิตฺวา เอกมนฺเต อกาสิ, นงฺคุฏฺฐํ เอกมนฺเต, กตฺวา จ ปน “ตาตา เยน โว อนุตีเร จริตํ, โส นงฺคุฏฺฐํ คณฺหาตุ, เยน คมฺภีเร จริตํ, ตสฺส สีสํ โหตุ, อยํ ปน มชฺฌิโม ขณฺโฑ มม วินิจฺฉยธมฺเม จิตสฺส ภวิสฺสตีติ เต สญฺญาเปนฺโต

“อนุตีรจาริโน นงฺคุฏฺฐํ สีสํ คมฺภีรจาริโน;
อถายํ มชฺฌิโม ขณฺโฑ ธมฺมฏฺฐสฺส ภวิสฺสตีติ

อิมํ คาถํ วตฺวา มชฺฌิมขณฺฑํ อาทาย ปกฺกามิ ฯ

“เตนหิ สาธูติ (วตฺวา) โส (สิคาโล) สีสํ ฉินฺทิตฺวา เอกมนฺเต อกาสิ, นงฺคุฏฺฐํ (ฉินฺทิตฺวา) เอกมนฺเต (อกาสิ, โส สิคาโล) กตฺวา จ ปน “ตาตา เยน (อุทฺเทน) โว อนุตีเร (จาเน) จริตํ, โส (อุทฺโท) นงฺคุฏฺฐํ คณฺหาตุ, เยน (อุทฺเทน) คมฺภีเร (อุทเก) จริตํ, ตสฺส (อุทฺทสฺส) สีสํ โหตุ, อยํ ปน มชฺฌิโม ขณฺโฑ มม วินิจฺฉยธมฺเม จิตสฺส ภวิสฺสตีติ (วตฺวา) เต (อุทฺเท) สญฺญาเปนฺโต

“อนุตีรจาริโน (อุทฺทสฺส) นงฺคุฏฺฐํ (โหตุ), สีสํ คมฺภีรจาริโน (อุทฺทสฺส โหตุ);
อถ อยํ มชฺฌิโม ขณฺโฑ ธมฺมฏฺฐสฺส (มม) ภวิสฺสตีติ

อิมํ คาถํ วตฺวา มชฺฌิมขณฺฑํ อาทาย ปกฺกามิ ฯ

โส (สิคาโล) อ.สุนัขจิ้งจอกนั้น **(วตฺวา)** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า “**เตนหิ** ถ้าอย่างนั้น **สาธุ** อ.ดีละ” **อิติ** ดังนี้ **ฉินฺทิตฺวา** ตัดแล้ว **สีสํ** ซึ่งศีรษะ **อกาสิ** ได้กระทำแล้ว **เอกมนฺเต** ในที่สุดแห่งหนึ่ง, **(ฉินฺทิตฺวา)** ตัดแล้ว **นงฺคุฏฺฐํ** ซึ่งหาง **(อกาสิ)** ได้กระทำแล้ว **เอกมนฺเต** ในที่สุดแห่งหนึ่ง, **จ ปน** ก็แล **(โส สิคาโล)** อ.สุนัขจิ้งจอกนั้น **กตฺวา** ครั้น

กระทำแล้ว **(วตฺวา)** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า “**ตาตา** ดูก่อนพ่อทั้งหลาย **เยน (อุทฺเทน) โว** อัน- แห่งท่าน ท. หนา -นากใด **จริตํ** เที่ยวไปแล้ว **อนุตีเร (ฐาเน)** ในที่ อันไปตามซึ่งฝั่ง, **โส (อุทฺโท)** อ.นากนั้น **คณฺหาตุ** จงถือเอา **นงฺคุฏฺฐํ** ซึ่งหาง, **เยน (อุทฺเทน)** อันนากใด **จริตํ** เที่ยวไปแล้ว **คมฺภีเร (อุทเก)** ในน้ำ อันลึก, **สีสํ** อ.ศีรษะ **โหตุ** จงมี **ตสฺส (อุทฺทสฺส)** แก่นากนั้น, **ปน** ส่วนว่า **ขณฺโฑ** อ.ท่อน **มชฺฌิโม** อันมีในท่ามกลาง **อยํ** นี้ **ภวิสฺสติ** จักมี **(มม)** แก่เรา **จิตสฺส** ผู้ดำรงอยู่แล้ว **วินิจฺฉยธมฺเม** ในธรรมเป็นเครื่องวินิจฉัย” **อิติ** ดังนี้ **เต (อุทฺเท)** ยังนาก ท. เหล่านั้น **สญฺญาเปนฺโต** ให้ยินยอมอยู่ **วตฺวา** กล่าวแล้ว **อิมํ คาถํ** ซึ่งคาถานี้ **อิติ** ว่า

> “**นงฺคุฏฺฐํ** อ.หาง **(โหตุ)** จงมี **(อุทฺทสฺส)** แก่นาก **อนุตีรจาริโน** ตัวเที่ยวไปในที่เป็นไปตามซึ่งฝั่งโดยปกติ, **สีสํ** อ.ศีรษะ **(โหตุ)** จงมี **(อุทฺทสฺส)** แก่นาก **คมฺภีรจาริโน** ตัวเที่ยวไปในน้ำอันลึกโดยปกติ, **อถ** ส่วนว่า **อยํ มชฺฌิโม ขณฺโฑ** อ.ท่อน อันมีในท่ามกลางนี้ **ภวิสฺสติ** จักมี **(มม)** แก่เรา **ธมฺมฏฺฐสฺส** ผู้ตั้งอยู่ในธรรม” **อิติ** ดังนี้ ฯ

อาทาย ถือเอาแล้ว **มชฺฌิมขณฺฑํ** ซึ่งชิ้นอันมีในท่ามกลาง **ปกฺกามิ** หลีกไปแล้ว ฯ

สุนัขจิ้งจอกนั้นกล่าวว่า “ถ้าอย่างนั้น ดีละ” แล้วตัดศีรษะ ได้ทำไว้ ณ ที่ข้างหนึ่ง, ตัดหาง ได้ทำไว้ ณ ที่ข้างหนึ่ง, ก็แล สุนัขจิ้งจอกนั้น ครั้นทำแล้ว ก็กล่าวว่า “ดูก่อนพ่อทั้งหลาย บรรดาท่านทั้งหลาย นากตัวใดเที่ยวไปในที่เป็นไปตามฝั่ง, นากตัวนั้น จงถือเอาหาง, นากตัวใด เที่ยวไปในน้ำลึก, ศีรษะจงมีแก่นากตัวนั้น, ส่วนท่อนที่มีในท่ามกลางนี้ จักมีแก่เราผู้ตั้งอยู่ในธรรมเป็นเครื่องวินิจฉัย” ดังนี้ เมื่อยังนากเหล่านั้นให้ยินยอม จึงกล่าวคาถานี้ว่า

> “หางจงมีแก่นากตัวเที่ยวไปตามฝั่งโดยปกติ, ศีรษะจงมีแก่นากตัวเที่ยวไปในน้ำลึกโดยปกติ, ส่วนท่อนที่มีในท่ามกลางนี้ จักมีแก่เราผู้ตั้งอยู่ในธรรม” ดังนี้

ถือเอาท่อนอันมีในท่ามกลาง หลีกไปแล้ว

โส วิเสสนะของ สิคาโล ๆ สุทธกัตตาใน อกาสิ ๆ สองบท อาขยาตบทกัตตุวาจก “เตนหิ อุยโยชนัตถะ สาธุ ลิงคัตถะ” อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน ฉินฺทิตฺวา

สีสํ อวุตตกัมมะใน ฉินฺทิตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อกาสิ เอกมนฺเต วิสยาธาระใน อกาสิ, นงฺคุฏฺจ์ อวุตตกัมมะใน ฉินฺทิตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อกาสิ เอกมนฺเต วิสยาธาระใน อกาสิ, จ ปน นิปาตสมูหะ โส วิเสสนะของ สิคาโลฯ สุทธกัตตาใน ปกฺกามิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก กตฺวา ลักขณัตถะ “ตาตา อาลปนะ โว นิทธารณะใน เยน อุทฺเทน เยน วิเสสนะของ อุทฺเทนฯ นิทธารณียะและอนภิหิตกัตตาใน จริตํฯ กิตบทภาววาจก อนุตีเร วิเสสนะของ จาเนฯ วิสยาธาระใน จริตํ, โส วิเสสนะของ อุทฺโทฯ สุทธกัตตาใน คณฺหาตุฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก นงฺคุฏฺจ์ อวุตตกัมมะใน คณฺหาตุ, เยน วิเสสนะของ อุทฺเทนฯ อนภิหิตกัตตาใน จริตํฯ กิตบทภาววาจก คมฺภีเร วิเสสนะของ อุทเกฯ วิสยาธาระใน จริตํ, สีสํ สุทธกัตตาใน โหตุฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตสฺส วิเสสนะของ อุทฺทสฺสฯ สัมปทานใน โหตุ, ปนศัพท์ ปักขันตรโชตกะ อยํ ก็ดี มชฺฌิโม ก็ดี วิเสสนะของ ขณฺโฑฯ สุทธกัตตาใน ภวิสฺสติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก มม สัมปทานใน ภวิสฺสติ วินิจฺฉยธมฺเม วิสยาธาระใน จิตสฺสฯ วิเสสนะของ มม” อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน สญฺญาเปนฺโต เต วิเสสนะของ อุทฺเทฯ การิตกัมมะใน สญฺญาเปนฺโตฯ อัพภันตรกิริยาของ สิคาโล

> “นงฺคุฏฺจ์ สุทธกัตตาใน โหตุฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อนุตีร-จาริโน วิเสสนะของ อุทฺทสฺสฯ สัมปทานใน โหตุ, สีสํ สุทธ-กัตตาใน โหตุฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก คมฺภีรจาริโน วิเสสนะของ อุทฺทสฺสฯ สัมปทานใน โหตุ, อถ ปักขันตรโชตกะ อยํ ก็ดี มชฺฌิโม ก็ดี วิเสสนะของ ขณฺโฑฯ สุทธกัตตาใน ภวิสฺสติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ธมฺมฏฺฐสฺส วิเสสนะของ มมฯ สัมปทานใน ภวิสฺสติ” อิติศัพท์ สรูปะใน อิมํ คาถํ

อิมํ วิเสสนะของ คาถาฯ อวุตตกัมมะใน วตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อาทาย มชฺฌิมขณฺฑ์ อวุตตกัมมะใน อาทายฯ สมานกาลกิริยาใน ปกฺกามิ ฯ

.....

๒๕. เตปิ วิปฺปฏิสาริโน ตํ โอโลเกตฺวา อฏฺจ์สุ ฯ

เตปิ (อุทฺทา) วิปฺปฏิสาริโน (หุตฺวา) ตํ (สิคาลํ) โอโลเกตฺวา อฏฺจ์สุ ฯ

เตปิ (อุทฺทา) อ.นาก ท. แม้เหล่านั้น **วิปฺปฏิสาริโน** เป็นผู้มีความเดือดร้อนใจ **(หุตฺวา)**

เป็น **โอโลเกตฺวา อฏฺฐสุ** ได้ยืนแลดูอยู่แล้ว **ตํ (สิคาลํ)** ซึ่งสุนัขจิ้งจอกนั้น ฯ

พวกนากแม้เหล่านั้น เป็นผู้มีความเดือดร้อนใจ ได้ยืนแลดูสุนัขจิ้งจอกแล้ว

อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ เต ๆ วิเสสนะของ อุทฺทา ๆ สุทธกัตตาใน อฏฺฐสุ ๆ อาขยาต-บทกัตตุวาจก วิปฺปฏิสาริโน วิกติกัตตาใน หุตฺวา ๆ สมานกาลกิริยาใน โอโลเกตฺวา ตํ วิเสสนะของ สิคาลํ ๆ อวุตตกัมมะใน โอโลเกตฺวา ๆ สมานกาลกิริยาใน อฏฺฐสุ ฯ

.....

๒๖. สตฺถา อิมํ อตีตํ ทสฺเสตฺวา “เอวเมส อตีเตปิ ตุมฺเห วิปฺปฏิสาริโน อกาสิเยวาติ เต ภิกฺขู สญฺญาเปตฺวา อุปนนฺทํ ครหนฺโต “ภิกฺขเว ปรํ โอวทนฺเตน นาม ปฐมเมว อตฺตา ปติรูเป ปติฏฺฐาเปตพฺโพติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

“อตฺตานเมว ปฐมํ ปติรูเป นิเวสเย;
อถญฺญมนุสาเสยฺย น กิลิสฺเสยฺย ปณฺฑิโตติ ฯ

สตฺถา อิมํ อตีตํ (วตฺถุ) ทสฺเสตฺวา “เอวํ เอโส (อุปนนฺโท) อตีเตปิ ตุมฺเห วิปฺปฏิสาริโน อกาสิ เอว” อิติ (วตฺวา) เต ภิกฺขู สญฺญาเปตฺวา อุปนนฺทํ ครหนฺโต “ภิกฺขเว ปรํ (ปุคฺคลํ) โอวทนฺเตน นาม (ปุคฺคเลน) ปฐมํ เอว อตฺตา ปติรูเป (คุเณ) ปติฏฺฐาเปตพฺโพติ วตฺวา อิมํ คาถํ อาห

“(ปุคฺคโล) อตฺตานํ เอว ปฐมํ ปติรูเป (คุเณ) นิเวสเย;
อถ อญฺญํ (ปุคฺคลํ) อนุสาเสยฺย, น กิลิสฺเสยฺย ปณฺฑิโตติ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **ทสฺเสตฺวา** ครั้นทรงแสดงแล้ว **อตีตํ (วตฺถุ)** ซึ่งเรื่องอันเป็นไปล่วงแล้ว **อิมํ** นี้ **(วตฺวา)** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า “**เอโส (อุปนนฺโท)** อ.อุปนันทะนั่น **อกาสิ เอว** ได้กระทำแล้วนั่นเทียว **ตุมฺเห** ซึ่งเธอ ท. **วิปฺปฏิสาริโน** ให้เป็นผู้มีความเดือดร้อนใจ **อตีเตปิ** แม้ในกาลอันเป็นไปล่วงแล้ว **เอวํ** อย่างนี้” **อิติ** ดังนี้ **เต ภิกฺขู** ทรงยังภิกษุ ท. เหล่านั้น **สญฺญาเปตฺวา** ให้ยินยอมแล้ว **ครหนฺโต** เมื่อทรงติเตียน **อุปนนฺทํ** ซึ่งพระอุปนันทะ **วตฺวา** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า “**ภิกฺขเว** ดูก่อนภิกษุ ท. **อตฺตา** อ.ตน **(ปุคฺคเลน)** อันบุคคล **โอวทนฺเตน นาม** ชื่อว่าผู้กล่าวสอนอยู่ **ปรํ (ปุคฺคลํ)** ซึ่งบุคคลอื่น **ปติฏฺฐาเปตพฺโพ** พึงให้ตั้งอยู่เฉพาะ **(คุเณ)** ในคุณ **ปติรูเป** อันสมควร **ปฐมํ เอว** ก่อนนั่นเทียว” **อิติ** ดังนี้ **อาห** ตรัสแล้ว **อิมํ คาถํ** ซึ่งพระคาถานี้ **อิติ** ว่า

"**(ปุคฺคโล)** อ.บุคคล **อตฺตานำ เอว** ยังตนนั่นเทียว **นิเวสเย** พึงให้ตั้งอยู่ **(คุเณ)** ในคุณ **ปติรูเป** อันสมควร **ปฐมำ** ก่อน, **อนุสาเสยฺย** พึงตามสอน **อญฺญำ (ปุคฺคลำ)** ซึ่งบุคคลอื่น **อถ** ในภายหลัง, **ปณฺฑิโต** อ.บัณฑิต **น กิลิสฺเสยฺย** ไม่พึงเศร้าหมอง" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดา ครั้นทรงแสดงเรื่องที่เป็นไปล่วงแล้วนี้ ตรัสว่า "อุปนันทะนั่น ได้ทำพวกเธอให้เป็นผู้มีความเดือดร้อนใจแม้ในอดีตอย่างนี้นั่นแหละ" ทรงยังพวกภิกษุเหล่านั้นให้ยินยอม เมื่อทรงติเตียนพระอุปนันทะ จึงตรัสว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ตน อันบุคคลชื่อผู้เมื่อกล่าวสอนบุคคลอื่น พึงให้ตั้งอยู่เฉพาะในคุณอันสมควรก่อนนั่นเทียว" ดังนี้แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า

"บุคคลพึงยังตนให้ตั้งอยู่เฉพาะในคุณที่สมควรก่อนทีเดียว พึงพร่ำสอนบุคคลอื่นในภายหลัง, บัณฑิตไม่พึงเศร้าหมอง" ดังนี้

สตฺถา สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อิมำ ก็ดี อตีตำ ก็ดี วิเสสนะของ วตฺถุฯ อวุตตกัมมะใน ทสฺเสตฺวาฯ ลักขณัตถะ "เอโส วิเสสนะของ อุปนนฺโทฯ สุทธกัตตาใน อกาสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวำ กิริยาวิเสสนะใน อกาสิ อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ อตีเตฯ กาลสัตตมีใน อกาสิ ตุมฺเห อวุตตกัมมะใน อกาสิ วิปฺปฏิสาริโน วิกติกัมมะใน อกาสิ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อกาสิ" อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน สญฺญาเปตฺวา เต วิเสสนะของ ภิกฺขูฯ การิตกัมมะใน สญฺญาเปตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน ครหนฺโต อุปนนฺทำ อวุตตกัมมะใน ครหนฺโตฯ อัพภันตรกิริยาของ สตฺถา "ภิกฺขเว อาลปนะ อตฺตา วุตตกัมมะใน ปติฏฺฐาเปตพฺโพฯ กิตบทกัมมวาจก ปรำ วิเสสนะของ ปุคฺคลำฯ อวุตตกัมมะใน โอวทนฺเตน นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ โอวทนฺเตนฯ วิเสสนะของ ปุคฺคเลนฯ อนภิหิตกัตตาใน ปติฏฺฐาเปตพฺโพ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ปฐมำฯ กิริยาวิเสสนะใน ปติฏฺฐาเปตพฺโพ ปติรูเป วิเสสนะของ คุเณฯ วิสยาธาระใน ปติฏฺฐาเปตพฺโพ" อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อาห อิมำ วิเสสนะของ คาถำฯ อวุตตกัมมะใน อาห

"ปุคฺคโล เหตุกัตตาใน นิเวสเย และสุทธกัตตาใน อนุสาเสยฺย

นิเวสเย อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก อนุสาเสยฺย อาขยาตบท กัตตุวาจก เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อตฺตานำๆ การิตกัมมะ ใน นิเวสเย ปจมำ กิริยาวิเสสนะใน นิเวสเย ปติรูเป วิเสสนะ ของ คุเณๆ วิสยาธาระใน นิเวสเย อถ กาลสัตตมีใน อนุสาเสยฺย อญฺญำ วิเสสนะของ ปุคฺคลำๆ อวุตตกัมมะใน อนุสาเสยฺย, ปณฺฑิโต สุทธกัตตาใน กิลิสฺเสยฺยๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นศัพท์ ปฏิเสธะใน กิลิสฺเสยฺย" อิติศัพท์ สรูปะใน อิมำ คาถำ ฯ

.....

๒๗. ตตฺถ **"ปติรูเป นิเวสเย**ติ อนุจฺฉวิเก คุเณ ปติฏฺฐาเปยฺย ฯ

ตตฺถ (ปเทสุ) **"ปติรูเป นิเวสเย**ติ (คาถาปาทสฺส "อตฺตานำ) อนุจฺฉวิเก คุเณ ปติฏฺฐาเปยฺย" (อิติ อตฺโถ) ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถ **(อิติ)** ว่า "**(อตฺตานำ)** ยังตน **ปติฏฺฐาเปยฺย** พึงให้ตั้งอยู่เฉพาะ **คุเณ** ในคุณ **อนุจฺฉวิเก** อันสมควร" **(อิติ)** ดังนี้ **ตตฺถ (ปเทสุ) "ปติรูเป นิเวสเยติ (คาถาปาทสฺส)** แห่ง- ในบท ท. เหล่านั้นหนา -บาทแห่งพระคาถาว่า "ปติรูเป นิเวสเย" ดังนี้ ฯ

บรรดาบทเหล่านั้น บาทพระคาถาว่า **"ปติรูเป นิเวสเย"** ความว่า พึงยังตนให้ตั้งอยู่ในคุณที่สมควร

ตตฺถ วิเสสนะของ ปเทสุๆ นิทธารณะใน คาถาปาทสฺส "ปติรูเป นิเวสเย" สรูปะใน อิติๆ ศัพท์ สรูปะใน คาถาปาทสฺสๆ นิทธารณียะและสามีสัมพันธะใน อตฺโถ "อตฺตานำ การิตกัมมะใน ปติฏฺฐาเปยฺย อนุจฺฉวิเก วิเสสนะของ คุเณๆ วิสยาธาระใน ปติฏฺฐาเปยฺยๆ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก" อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถๆ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๒๘. อิทำ วุตฺตำ โหติ "โย อปฺปิจฺฉตาทิคุเณหิ วา อริยวำสปฏิปทาทีหิ วา ปรำ อนุสาสิตุ-กาโม, โส อตฺตานเมว ปจมำ ตสฺมึ คุเณ ปติฏฺฐาเปยฺย, เอวำ ปติฏฺฐาเปตฺวา อถญฺญำ เตหิ คุเณหิ อนุสาเสยฺย, อตฺตานำ หิ ตตฺถ อนิเวเสตฺวา เกวลำ ปรเมว อนุสาสมาโน ปรโต นินฺทำ ลภิตฺวา กิลิสฺสติ นาม, ตตฺถ อตฺตานำ นิเวเสตฺวา อนุสาสมาโน ปรโต ปสำสำ ลภติ, ตสฺมา น กิลิสฺสติ นาม, เอวำ กโรนฺโต ปณฺฑิโต

น กิลิสฺเสยฺยาติ ฯ

อิทำ (อตฺถรูปำ ภควตา) วุตฺตำ โหติ “โย (ปุคฺคโล) อปฺปิจฺฉตาทิคุเณหิ วา อริยวำสปฏิปทาทีหิ (ปฏิปาทาหิ) วา ปรำ (ปุคฺคลำ) อนุสาสิตุกาโม (โหติ), โส (ปุคฺคโล) อตฺตานำ เอว ปฐมำ ตสฺมึ คุเณ ปติฏฐาเปยฺย, (โส ปุคฺคโล อตฺตานำ) เอวำ ปติฏฐาเปตฺวา อถ อญฺญำ (ปุคฺคลำ) เตหิ คุเณหิ อนุสาเสยฺย, (ปุคฺคโล) อตฺตานำ หิ ตตฺถ (คุเณ) อนิเวเสตฺวา เกวลำ ปรำ เอว (ปุคฺคลำ) อนุสาสมาโน ปรโต (ปุคฺคลโต) นินฺทำ ลภิตฺวา กิลิสฺสติ นาม, (ปุคฺคโล) ตตฺถ (คุเณ) อตฺตานำ นิเวเสตฺวา อนุสาสมาโน ปรโต (ปุคฺคลโต) ปสำสำ ลภติ, ตสฺมา (โส ปุคฺคโล) น กิลิสฺสติ นาม, เอวำ กโรนฺโต ปณฺฑิโต น กิลิสฺเสยฺยาติ ฯ

อิทำ (อตฺถรูปำ) อ.เนื้อความนี้ **อิติ** ว่า “**โย (ปุคฺคโล)** อ.บุคคลใด **อนุสาสิตุกาโม** เป็นผู้ใคร่เพื่ออันพร่ำสอน **ปรำ (ปุคฺคลำ)** ซึ่งบุคคลอื่น **อปฺปิจฺฉตาทิคุเณหิ วา** ด้วยคุณมีความเป็นแห่งบุคคลผู้มีความปรารถนาน้อยเป็นต้น ท. หรือ **อริยวำสปฏิปทาทีหิ (ปฏิปาทาหิ) วา** หรือว่า ด้วยปฏิปทา ท. มีปฏิปทาของอริยวงศ์เป็นต้น **(โหติ)** ย่อมเป็น, **โส (ปุคฺคโล)** อ.บุคคลนั้น **อตฺตานำ เอว** ยังตนนั่นเทียว **ปติฏฐาเปยฺย** พึงให้ตั้งอยู่เฉพาะ **ตสฺมึ คุเณ** ในคุณนั้น **ปฐมำ** ก่อน, **(โส ปุคฺคโล)** อ.บุคคลนั้น **(อตฺตานำ) ปติฏฐาเปตฺวา** ครั้น ยังตน ให้ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว **เอวำ** อย่างนี้ **อนุสาเสยฺย** พึงพร่ำสอน **อญฺญำ (ปุคฺคลำ)** ซึ่งบุคคลอื่น **เตหิ คุเณหิ** ด้วยคุณ ท. เหล่านั้น **อถ** ในภายหลัง, **หิ** ด้วยว่า **(ปุคฺคโล)** อ.บุคคล **อตฺตานำ อนิเวเสตฺวา** ไม่ ยังตน ให้ตั้งอยู่แล้ว **ตตฺถ (คุเณ)** ในคุณนั้น **อนุสาสมาโน** พร่ำสอนอยู่ **ปรำ เอว (ปุคฺคลำ)** ซึ่งบุคคลอื่นนั่นเทียว **เกวลำ** อย่างเดียว **ลภิตฺวา** ได้แล้ว **นินฺทำ** ซึ่งการติเตียน **ปรโต (ปุคฺคลโต)** จากบุคคลอื่น **กิลิสฺสติ นาม** ชื่อว่าย่อมเศร้าหมอง, **(ปุคฺคโล)** อ.บุคคล **อตฺตานำ** ยังตน **นิเวเสตฺวา** ให้ตั้งอยู่แล้ว **ตตฺถ (คุเณ)** ในคุณนั้น **อนุสาสมาโน** พร่ำสอนอยู่ **ลภติ** ย่อมได้ **ปสำสำ** ซึ่งการสรรเสริญ **ปรโต (ปุคฺคลโต)** จากบุคคลอื่น, **ตสฺมา** เพราะเหตุนั้น **(โส ปุคฺคโล)** อ.บุคคลนั้น **น กิลิสฺสติ นาม** ชื่อว่าย่อมไม่เศร้าหมอง, **ปณฺฑิโต** อ.บัณฑิต **กโรนฺโต** กระทำอยู่ **เอวำ** อย่างนี้ **น กิลิสฺเสยฺย** ไม่พึงเศร้าหมอง” **อิติ** ดังนี้ **(ภควตา) วุตฺตำ** เป็นคำอธิบาย อันพระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสแล้ว **โหติ** ย่อมเป็น ฯ

มีเนื้อความอธิบายที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า “บุคคลใด เป็นผู้ประสงค์เพื่อจะ

พร่ำสอนบุคคลอื่น ด้วยคุณมีความเป็นผู้มีความปรารถนาน้อยเป็นต้น หรือว่า ด้วยปฏิปทามีปฏิปทาของอริยวงศ์เป็นต้น, บุคคลนั้น พึงยังตนนั่นแหละให้ตั้งอยู่เฉพาะในคุณนั้นก่อน, บุคคลนั้น ครั้นยังตนให้ตั้งอยู่ในคุณนั้นอย่างนั้นแล้ว พึงพร่ำสอนบุคคลอื่น ด้วยคุณเหล่านั้นในภายหลัง, ด้วยว่า บุคคลไม่ยังตนให้ตั้งอยู่ในคุณนั้น แล้วพร่ำสอนบุคคลอื่นนั่นแหละอย่างเดียว ได้การติเตียนจากบุคคลอื่น ชื่อว่าย่อมเศร้าหมอง, บุคคลยังตนให้ตั้งอยู่แล้วในคุณนั้น พร่ำสอนอยู่ ย่อมได้การสรรเสริญจากบุคคลอื่น, เพราะฉะนั้น บุคคลนั้น ชื่อว่าย่อมไม่เศร้าหมอง, บัณฑิตทำอยู่อย่างนี้ ไม่พึงเศร้าหมอง”

อิทำ วิเสสนะของ อตฺถรูปฺ ๆ สุทธกัตตาใน โหติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ภควตา อนภิหิตกัตตาใน วุตฺตำ ๆ วิกติกัตตาใน โหติ “โย วิเสสนะของ ปุคฺคโล ๆ สุทธกัตตาใน โหติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อปฺปิจฺฉตาทิคุเณหิ ก็ดี ปฏิปทาหิ ก็ดี กรณะใน อนุสาสิตุกาโม อริยวฺสปฏิปทาทีหิ วิเสสนะของ ปฏิปทาหิ วา สองศัพท์ ปทวิกัปปัตถะเข้ากับ อปฺปิจฺฉตาทิคุเณหิ และ อริยวฺสปฏิปทาทีหิ ปฏิปทาหิ ปรำ วิเสสนะของ ปุคฺคลำ ๆ อวุตตกัมมะใน อนุสาสิตุกาโม ๆ วิกติกัตตาใน โหติ, โส วิเสสนะของ ปุคฺคโล ๆ เหตุกัตตาใน ปติฏฺฐาเปยฺย ๆ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อตฺตานำ ๆ การิตกัมมะใน ปติฏฺฐาเปยฺย ปฐมำ กิริยาวิเสสนะใน ปติฏฺฐาเปยฺย ตสฺมึ วิเสสนะของ คุเณ ๆ วิสยาธาระใน ปติฏฺฐาเปยฺย, โส วิเสสนะของ ปุคฺคโล ๆ สุทธกัตตาใน อนุสาเสยฺย ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อตฺตานำ การิตกัมมะใน ปติฏฺฐาเปตฺวา เอวำ กิริยาวิเสสนะใน ปติฏฺฐาเปตฺวา ๆ ลักขณัตถะ อถ กาลสัตตมีใน อนุสาเสยฺย อญฺญำ วิเสสนะของ ปุคฺคลำ ๆ อวุตตกัมมะใน อนุสาเสยฺย เตหิ วิเสสนะของ คุเณหิ ๆ กรณะใน อนุสาเสยฺย, หิศัพท์ ผลโชตกะ ปุคฺคโล ๆ สุทธกัตตาใน กิลิสฺสติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อตฺตานำ การิตกัมมะใน อนิเวเสตฺวา ตตฺถ วิเสสนะของ คุเณ ๆ วิสยาธาระใน อนิเวเสตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน อนุสาสมาโน เกวลำ กิริยาวิเสสนะใน อนุสาสมาโน เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ปรำ ๆ วิเสสนะของ ปุคฺคลำ ๆ อวุตตกัมมะใน อนุสาสมาโน ๆ อัพภันตรกิริยาของ ปุคฺคโล ปรโต วิเสสนะของ ปุคฺคลโต ๆ อปาทานใน ลภิตฺวา นินฺทำ อวุตตกัมมะใน ลภิตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน กิลิสฺสติ นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ กิลิสฺสติ, ปุคฺคโล สุทธกัตตาใน ลภติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตตฺถ วิเสสนะของ คุเณ ๆ วิสยาธาระใน นิเวเสตฺวา อตฺตานำ การิตกัมมะใน นิเวเสตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน

อนุสาสมาโน ฯ อัพภันตรกิริยาของ ปุคฺคโล ปรโต วิเสสนะของ ปุคฺคลโต ฯ อปาทานในลภติ ปสสํ อวุตตกัมมะใน ลภติ, ตสฺมา เหตวัตถะ โส วิเสสนะของ ปุคฺคโล ฯ สุทธกัตตาใน กิลิสฺสติ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก นศัพท์ ปฏิเสธะใน กิลิสฺสติ นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ กิลิสฺสติ, ปณฺฑิโต สุทธกัตตาใน กิลิสฺเสยฺย ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวํ กิริยาวิเสสนะใน กโรนฺโต ฯ อัพภันตรกิริยาของ ปณฺฑิโต นศัพท์ปฏิเสธะใน กิลิสฺเสยฺย" อิติศัพท์ สรูปะใน อิทำ อตฺถรูปำ ฯ

.....

๒๙. เทสนาวสาเน เต ภิกฺขู โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหึสุ ฯ

เทสนาวสาเน ในกาลเป็นที่สิ้นสุดลงแห่งพระเทศนา **เต ภิกฺขู** อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น **ปติฏฺฐหึสุ** ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว **โสตาปตฺติผเล** ในโสดาปัตติผล ฯ

เวลาจบพระเทศนา พวกภิกษุเหล่านั้น ตั้งอยู่เฉพาะแล้วในโสดาปัตติผล

เทสนาวสาเน กาลสัตตมีใน ปติฏฺฐหึสุ เต วิเสสนะของ ภิกฺขู ฯ สุทธกัตตาใน ปติฏฺฐหึสุ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก โสตาปตฺติผเล วิสยาธาระใน ปติฏฺฐหึสุ ฯ

.....

๓๐. มหาชนสฺสาปิ สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา อโหสีติ ฯ

ธมฺมเทสนา อ.พระธรรมเทศนา **สาตฺถิกา** เป็นเทศนาเป็นไปกับด้วยวาจามีประโยชน์ **อโหสิ** ได้มีแล้ว **มหาชนสฺสาปิ** แม้แก่มหาชน **อิติ** ดังนี้แล ฯ

พระธรรมเทศนา เป็นเทศนาเป็นไปกับด้วยวาจามีประโยชน์ ได้มีแล้วแม้แก่มหาชน ดังนี้แล

ธมฺมเทสนา สุทธกัตตาใน อโหสิ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับมหาชนสฺส ฯ สัมปทานใน อโหสิ สาตฺถิกา วิกติกัตตาใน อโหสิ อิติศัพท์ สมาปนะ ฯ

.....

อุปนนฺทสกฺยปุตฺตวตฺถุ ฯ

อุปนนฺทสกฺยปุตฺตวตฺถุ (นิฏฺฐิตำ) ฯ

อุปนนฺทสกฺยปุตฺตวตฺถุ อ.เรื่องแห่งพระเถระผู้เป็นโอรสแห่งเจ้าศากยะชื่อว่าอุปนันทะ **(นิฏฺฐิตำ)** จบแล้ว ฯ

อุปนนฺทสกฺยปุตฺตวตฺถุ สุทฺธกัตตาใน นิฏฺฐิตำ ๆ กิตบทกัตตุวาจก ฯ

จบเรื่องพระเถระชื่อว่าอุปนันทศากยบุตร

วิเคราะห์ศัพท์กิตก์ สมาส และตัทธิต

อุปนนฺทสกฺยปุตฺตวตฺถุ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีฉัฏฐีตัปปุริสสมาส และวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. สกฺยสฺส ปุตฺโต สกฺยปุตฺโต. (สกฺย + ปุตฺต) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

ปุตฺโต อ.โอรส สกฺยสฺส ของเจ้าศากยะ สกฺยปุตฺโต ชื่อว่าสกฺยปุตฺต. (โอรสของเจ้าศากยะ)

๒. อุปนนฺโท จ โส สกฺยปุตฺโต จาติ อุปนนฺทสกฺยปุตฺโต. (อุปนนฺท + สกฺยปุตฺต) วิเสสน-บุพพบทกัมมธารยสมาส

อุปนนฺโท จ อ.ชื่อว่าอุปนันทะด้วย โส อ.ชื่อว่าอุปนันทะนั้น สกฺยปุตฺโต จ เป็นโอรสของเจ้าศากยะด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น อุปนนฺทสกฺยปุตฺโต ชื่อว่าอุปนนฺทสกฺยปุตฺต. (โอรสของเจ้าศากยะชื่อว่าอุปนันทะ)

๓. อุปนนฺทสกฺยปุตฺตสฺส วตฺถุ อุปนนฺทสกฺยปุตฺตวตฺถุ. (อุปนนฺทสกฺยปุตฺต + วตฺถุ) ฉัฏฐี-ตัปปุริสสมาส

วตฺถุ อ.เรื่อง อุปนนฺทสกฺยปุตฺตสฺส (เถรสฺส) แห่งพระเถระผู้เป็นโอรสของเจ้าศากยะชื่อว่าอุปนันทะ อุปนนฺทสกฺยปุตฺตวตฺถุ ชื่อว่าอุปนนฺทสกฺยปุตฺตวตฺถุ. (เรื่องพระเถระชื่อว่าอุปนันทศากยบุตร)

อปฺปิจฺฉตาทิปฺปฏิสํยุตฺตา, ธมฺมกถา

เป็นตติยาตัปปุริสสมาส โดยมีฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. อปฺปา อิจฺฉา ยสฺสาติ อปฺปิจฺโฉ, ปุคฺคโล. (อปฺปา + อิจฺฉา) ฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณ-พหุพพีหิสมาส

อิจฺฉา อ.ความปรารถนา อปฺปา น้อย ยสฺส (ปุคฺคลสฺส) แห่งบุคคลใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ปุคฺคโล) อ.บุคคลนั้น อปฺปิจฺโฉ ชื่อว่าอปฺปิจฺฉ (มีความปรารถนาน้อย, มีความมักน้อย), ได้แก่บุคคล.

๒. อปฺปิจฺฉสฺส ภาโว อปฺปิจฺฉตา. (อปฺปิจฺฉ + ตาปัจจัย) ภาวตัทธิต

ภาโว อ.ความเป็น อปฺปิจฺฉสฺส (ปุคฺคลสฺส) แห่งบุคคล ผู้มีความปรารถนาน้อย อปฺปิจฺฉตา ชื่อว่าอปฺปิจฺฉตา. (ความที่บุคคลเป็นผู้มีความปรารถนาน้อย, ความที่บุคคลเป็นผู้มักน้อย)

๓. อปฺปิจฺฉตา อาทิ เยสนฺติ อปฺปิจฺฉตาทโย, คุณา. (อปฺปิจฺฉตา + อาทิ) ฉัฏฐีทวิปท-

ตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

อปฺปิจฺฉตา อ.ความที่แห่งบุคคลเป็นผู้มีความปรารถนาน้อย อาทิ เป็นต้น เยสํ (คุณานํ) แห่งคุณ ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (เต คุณา) อ.คุณ ท. เหล่านั้น อปฺปิจฺฉตาทโย ชื่อว่าอปฺปิจฺฉตาทิ (มีความเป็นแห่งบุคคลผู้มีความปรารถนาน้อยเป็นต้น), ได้แก่คุณทั้งหลาย.

๔. อปฺปิจฺฉตาทีหิ ปฏิสมฺยุตฺตา อปฺปิจฺฉตาทิปฺปฏิสมฺยุตฺตา, ธมฺมกถา. (อปฺปิจฺฉตาทิ + ปฏิสมฺยุตฺตา) ตติยาตัปปุริสสมาส

(ธมฺมกถา) อ.ธรรมกถา ปฏิสมฺยุตฺตา อันประกอบเฉพาะแล้ว อปฺปิจฺฉตาทีหิ (คุเณหิ) ด้วยคุณ ท. มีความเป็นแห่งบุคคลผู้มีความปรารถนาน้อยเป็นต้น อปฺปิจฺฉตาทิปฺปฏิสมฺยุตฺตา ชื่อว่า อปฺปิจฺฉตาทิปฺ-ปฏิสมฺยุตฺตา (ประกอบด้วยคุณมีความเป็นแห่งบุคคลผู้มีความปรารถนาน้อยเป็นต้น), ได้แก่ธรรมกถา.

วิสฺสฏฺฐปริกฺขารา

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

วิสฺสฏฺฐา จ เต ปริกฺขารา จาติ วิสฺสฏฺฐปริกฺขารา. (วิสฺสฏฺฐ + ปริกฺขาร)

วิสฺสฏฺฐา จ อ.อันอันภิกษุ ท. สละแล้ว ท. ด้วย เต อ.อันอันภิกษุ ท. สละแล้ว ท. เหล่านั้น ปริกฺขารา จ เป็นบริขารด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น วิสฺสฏฺฐปริกฺขารา ชื่อว่าวิสฺสฏฺฐปริกฺขาร. (บริขารที่พวกภิกษุสละแล้ว)

อนฺโตวสฺสํ

เป็นนิบาตบุพพกะ อัพยยีภาวสมาส มีวิเคราะห์ว่า

วสฺสสฺส อนฺโต อนฺโตวสฺสํ. (อนฺโต + วสฺส)

อนฺโต ในภายใน วสฺสสฺส แห่งพรรษา อนฺโตวสฺสํ ชื่อว่าอนฺโตวสฺส. (ภายในพรรษา, ภายในกาลฝน)

ทหรสามเณรา

เป็นอิตรีตรโยคทวันทสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ทหรา จ สามเณรา จ ทหรสามเณรา. (ทหร + สามเณร)

ทหรา จ อ.ภิกษุหนุ่ม ท. ด้วย สามเณรา จ อ.สามเณร ท. ด้วย ทหรสามเณรา ชื่อว่า ทหรสามเณร. (ภิกษุหนุ่มและสามเณรทั้งหลาย)

ธมฺมกถิกปฺเปโม

เป็นสัตตมีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ธมฺมกถิเก เปโม ธมฺมกถิกปฺเปโม. (ธมฺมกถิก + เปม)

เปโม อ.ความรัก ธมฺมกถิเก ในพระธรรมกถึก ธมฺมกถิกปฺเปโม ชื่อว่าธมฺมกถิกปฺเปม. (ความรักในพระธรรมกถึก)

กตฺตรยฏฺฐิ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

กตฺตรสฺส ยฏฺฐิ กตฺตรยฏฺฐิ. (กตฺตร + ยฏฺฐิ)

ยฏฺฐิ อ.ไม้เท้า กตฺตรสฺส ของคนแก่ กตฺตรยฏฺฐิ ชื่อว่ากตฺตรยฏฺฐิ. (ไม้เท้าของคนแก่)

อุทกตุมฺโพ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อุทกสฺส ตุมฺโพ อุทกตุมฺโพ. (อุทก + ตุมฺพ)

ตุมฺโพ อ.ลักจั่น อุทกสฺส แห่งน้ำ อุทกตุมฺโพ ชื่อว่าอุทกตุมฺพ. (ลักจั่นน้ำ)

วุตฺถวสฺโส, เถโร

เป็นตติยาทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

วุตฺถํ วสฺสํ เยนาติ วุตฺถวสฺโส, เถโร. (วุตฺถ + วสฺส)

วสฺสํ อ.พรรษา เยน (เถเรน) อันพระเถระใด วุตฺถํ อยู่จำแล้ว อิติ เพราะเหตุนั้น (โส เถโร) อ.พระเถระนั้น วุตฺถวสฺโส ชื่อว่าวุตฺถวสฺส (ผู้มีพรรษาอันอยู่จำแล้ว, ผู้อยู่จำพรรษาแล้ว), ได้แก่พระเถระ.

จปิตตฺตํ

เป็นภาวตัทธิต มีวิเคราะห์ว่า

จปิตสฺส ภาโว จปิตตฺตํ. (จปิต + ตฺตปัจจัย)

ภาโว อ.ความเป็น (มยา) จปิตสฺส (ปริกฺขารสฺส) แห่งบริขาร เป็นของอันเรา วางไว้แล้ว จปิตตฺตํ ชื่อว่าจปิตตฺต. (ความที่บริขารเป็นของอันเราวางไว้แล้ว)

มคฺคสมีปํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

มคฺคสฺส สมีปํ มคฺคสมีปํ. (มคฺค + สมีป)

สมีปํ อ.ที่ใกล้ มคฺคสฺส แห่งหนทาง มคฺคสมีปํ ชื่อว่ามคฺคสมีป. (ใกล้ทาง)

มหคฺฆกมฺพโล

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส โดยมีฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. มหนฺโต อคฺโฆ ยสฺสาติ มหคฺโฆ, กมฺพโล. (มหนฺต + อคฺฆ) ฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณ-พหุพพีหิสมาส

อคฺโฆ อ.ค่า มหนฺโต มาก ยสฺส (กมฺพลสฺส) แห่งผ้ากัมพลใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส กมฺพโล) อ.ผ้ากัมพลนั้น มหคฺโฆ ชื่อว่ามหคฺฆ (มีค่ามาก), ได้แก่ผ้ากัมพล.

๒. มหคฺโฆ จ โส กมฺพโล จาติ มหคฺฆกมฺพโล. (มหคฺฆ + กมฺพล) วิเสสนบุพพบทกัมม-ธารยสมาส

มหคฺโฆ จ อ.มีค่ามากด้วย โส อ.มีค่ามากนั้น กมฺพโล จ เป็นผ้ากัมพลด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น มหคฺฆกมฺพโล ชื่อว่ามหคฺฆกมฺพล. (ผ้ากัมพลมีค่ามาก)

ทหรภิกฺขู

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ทหรา จ เต ภิกฺขู จาติ ทหรภิกฺขู. (ทหร + ภิกฺขุ)

ทหรา จ อ.หนุ่ม ท. ด้วย เต อ.หนุ่ม ท. เหล่านั้น ภิกฺขู จ เป็นภิกษุด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ทหรภิกฺขู ชื่อว่าทหรภิกฺขุ. (ภิกษุหนุ่มทั้งหลาย)

วิปฺปฏิสาริโน, ทหรภิกฺขู

เป็นอัสสัตถิตัทธิต มีวิเคราะห์ว่า

วิปฺปฏิสาโร เยสํ สนฺตีติ วิปฺปฏิสาริโน, ทหรภิกฺขู. (วิปฺปฏิสาร + อีปัจจัย)

วิปฺปฏิสาโร อ.ความเดือดร้อนใจ เยสํ (ทหรภิกฺขูนํ) แห่งภิกษุหนุ่ม ท. เหล่าใด สนฺติ มีอยู่

อิติ เพราะเหตุนั้น (เต ทหรภิกฺขู) อ.ภิกษุหนุ่ม ท. เหล่านั้น วิปฺปฏิสาริโน ชื่อว่าวิปฺปฏิสารี (มีความเดือดร้อนใจ), ได้แก่ภิกษุหนุ่มทั้งหลาย.

อนุตีรจารี, อุทฺโท

เป็นสัตตมีตัปปุริสสมาส, กิตันตสมาส, กัตตุรูป, กัตตุสาธนะ มีวิเคราะห์ว่า

อนุตีเร จรติ สีเลนาติ อนุตีรจารี, อุทฺโท. (อนุตีรสทฺทูปปท + จร จรเณ ในการเที่ยวไป + ณีปัจจัย)

(โย อุทฺโท) อ.นากตัวใด จรติ ย่อมเที่ยวไป อนุตีเร (ฐาเน) ในที่ อันเป็นไปตามชิ่งฝั่ง สีเลน โดยปกติ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส อุทฺโท) อ.นากตัวนั้น อนุตีรจารี ชื่อว่าอนุตีรจารี (ตัวเที่ยวไปในที่เป็นไปตามฝั่งโดยปกติ), ได้แก่นาก.

คมฺภีรจารี, อุทฺโท

เป็นสัตตมีตัปปุริสสมาส, กิตันตสมาส, กัตตุรูป, กัตตุสาธนะ มีวิเคราะห์ว่า

คมฺภีเร จรติ สีเลนาติ คมฺภีรจารี, อุทฺโท. (คมฺภีรสทฺทูปปท + จร จรเณ ในการเที่ยวไป + ณีปัจจัย)

(โย อุทฺโท) อ.นากตัวใด จรติ ย่อมเที่ยวไป คมฺภีเร (อุทเก) ในน้ำอันลึก สีเลน โดยปกติ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส อุทฺโท) อ.นากตัวนั้น คมฺภีรจารี ชื่อว่าคมฺภีรจารี (ตัวเที่ยวไปในน้ำลึกโดยปกติ), ได้แก่นาก.

วินิจฺฉยฏฺฐานำ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

วินิจฺฉโย จ โส ฐานญฺจาติ วินิจฺฉยฏฺฐานำ. (วินิจฺฉย + ฐาน)

วินิจฺฉโย จ อ.เป็นที่วินิจฉัยด้วย โส อ.เป็นที่วินิจฉัยนั้น ฐานำ จ เป็นตำแหน่งด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น วินิจฺฉยฏฺฐานำ ชื่อว่าวินิจฉยฏฐาน. (ตำแหน่งเป็นที่วินิจฉัย)

ชงฺฆวิหารตฺถาย

เป็นจตุตถีตัปปุริสสมาส โดยมีฉัฏฐีตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ชงฺฆานำ วิหาโร ชงฺฆวิหาโร. (ชงฺฆา + วิหาร) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

วิหาโร อ.การพัก ชงฺฆานำ ซึ่งแข้ง ท. ชงฺฆวิหาโร ชื่อว่าชงฺฆวิหาร. (การพักแข้ง)

๒. ชงฺฆวิหารสฺส อตฺถาย ชงฺฆวิหารตฺถาย. (ชงฺฆวิหาร + อตฺถ) จตุตถีตัปปุริสสมาส

อตฺถาย เพื่อประโยชน์ ชงฺฆวิหารสฺส แก่การพักชื่งแข้ง ชงฺฆวิหารตฺถาย ชื่อว่าชงฺฆวิหารตฺถ. (ประโยชน์แก่การพักแข้ง)

วินิจฺฉยธมฺโม

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

วินิจฺฉโย จ โส ธมฺโม จาติ วินิจฺฉยธมฺโม. (วินิจฺฉย + ธมฺม)

วินิจฺฉโย จ อ.เป็นเครื่องวินิจฉัยด้วย โส อ.เป็นเครื่องวินิจฉัยนั้น ธมฺโม จ เป็นธรรมด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น วินิจฺฉยธมฺโม ชื่อว่าวินิจฺฉยธมฺม. (ธรรมเป็นเครื่องวินิจฉัย)

ธมฺมฏฺโจ, ปุคฺคโล

เป็นสัตตมีตัปปุริสสมาส, กิตันตสมาส, กัตตุรูป, กัตตุสาธนะ มีวิเคราะห์ว่า

ธมฺเม ติฏฺจตีติ ธมฺมฏฺโจ, อหํ. (ธมฺมสทฺทูปปท + จรา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + อ ปัจจัย)

(โย ปุคฺคโล) อ.บุคคลใด ติฏฺจติ ย่อมตั้งอยู่ ธมฺเม ในธรรม อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ปุคฺคโล) อ.บุคคลนั้น ธมฺมฏฺโจ ชื่อว่าธมฺมฏฺจ (ผู้ตั้งอยู่ในธรรม), ได้แก่บุคคล.

มชฺฌิมขณฺโฑ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

มชฺฌิโม จ โส ขณฺโฑ จาติ มชฺฌิมขณฺโฑ. (มชฺฌิม + ขณฺฑ)

มชฺฌิโม จ อ.อันมีในท่ามกลางด้วย โส อ.อันมีในท่ามกลางนั้น ขณฺโฑ จ เป็นท่อนด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น มชฺฌิมขณฺโฑ ชื่อว่ามชฺฌิมขณฺฑ. (ท่อนอันมีในท่ามกลาง, ชิ้นตรงกลาง)

อปฺปิจฺฉตาทิคุณา

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส โดยมีฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. อปฺปา อิจฺฉา ยสฺสาติ อปฺปิจฺโฉ, ปุคฺคโล. (อปฺปา + อิจฺฉา) ฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณ-พหุพพีหิสมาส

อิจฺฉา อ.ความปรารถนา อปฺปา น้อย ยสฺส (ปุคฺคลสฺส) แห่งบุคคลใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ปุคฺคโล) อ.บุคคลนั้น อปฺปิจฺโฉ ชื่อว่าอปฺปิจฺฉ (มีความปรารถนาน้อย, มีความมักน้อย), ได้แก่บุคคล.

๒. อปฺปิจฺฉสฺส ภาโว อปฺปิจฺฉตา. (อปฺปิจฺฉ + ตาปัจจัย) ภาวตัทธิต

ภาโว อ.ความเป็น อปฺปิจฺฉสฺส (ปุคฺคลสฺส) แห่งบุคคล ผู้มีความปรารถนาน้อย อปฺปิจฺฉตา ชื่อว่าอปฺปิจฺฉตา. (ความที่บุคคลเป็นผู้มีความปรารถนาน้อย, ความที่บุคคลเป็นผู้มักน้อย)

๓. อปฺปิจฺฉตา อาทิ เยสนฺติ อปฺปิจฺฉตาทโย, คุณา. (อปฺปิจฺฉตา + อาทิ) ฉัฏฐีทวิปท-ตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

อปฺปิจฺฉตา อ.ความที่แห่งบุคคลเป็นผู้มีความปรารถนาน้อย อาทิ เป็นต้น เยสํ (คุณานํ) แห่งคุณ ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (เต คุณา) อ.คุณ ท. เหล่านั้น อปฺปิจฺฉตาทโย ชื่อว่าอปฺปิจฺฉตาทิ (มีความเป็นแห่งบุคคลผู้มีความปรารถนาน้อยเป็นต้น), ได้แก่คุณทั้งหลาย.

๔. อปฺปิจฺฉตาทโย จ เต คุณา จาติ อปฺปิจฺฉตาทิคุณา. (อปฺปิจฺฉตาทิ + คุณ) วิเสสน-บุพพบทกัมมธารยสมาส

อปฺปิจฺฉตาทโย จ อ.มีความเป็นแห่งบุคคลผู้มีความปรารถนาน้อยเป็นต้น ท. ด้วย เต อ.มีความเป็นแห่งบุคคลผู้มีความปรารถนาน้อยเป็นต้น ท. เหล่านั้น คุณา จ เป็นคุณด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น อปฺปิจฺฉตาทิคุณา ชื่อว่า อปฺปิจฺฉตาทิคุณ. (คุณมีความเป็นผู้มีความปรารถนาน้อยเป็นต้นทั้งหลาย)

อริยวํสปฺปฏิปทาทิโย, ปฏิปทา

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส โดยมีฉัฏฐีตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. อริยวํสสฺส ปฏิปทา อริยวํสปฺปฏิปทา. (อริยวํส + ปฏิปทา) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

ปฏิปทา อ.ปฏิปทา อริยวํสสฺส แห่งอริยวงศ์ อริยวํสปฺปฏิปทา ชื่อว่าอริยวํสปฺปฏิปทา. (ปฏิปทาแห่งอริยวงศ์)

๒. อริยวํสปฺปฏิปทา อาทิ ยาสนฺติ อริยวํสปฺปฏิปทาทิโย, ปฏิปทา. (อริยวํสปฺปฏิปทา + อาทิ) ฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

อริยวํสปฺปฏิปทา อ.ปฏิปทาแห่งอริยวงศ์ อาทิ เป็นต้น ยาสํ (ปฏิปทานํ) แห่งปฏิปทา ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตา ปฏิปทา) อ.ปฏิปทา ท. เหล่านั้น อริยวํสปฺปฏิปทาทิโย ชื่อว่าอริยวํสปฺปฏิปทาทิ (มีปฏิปทาแห่งอริยวงศ์เป็นต้น), ได้แก่ปฏิปทาทั้งหลาย.

อนุสาสิตุกาโม, ปุคฺคโล

เป็นจตุตถีตัปปุริสสมาส, กิตันตสมาส, กัตตุรูป, กัตตุสาธนะ มีวิเคราะห์ว่า

อนุสาสิตุ กาเมตีติ อนุสาสิตุกาโม, ปุคฺคโล. (อนุสาสิตุ*สทฺทูปปท + กมุ กนฺติยํ ในความใคร่ + ณปัจจัย)

(โย ปุคฺคโล) อ.บุคคลใด กาเมติ ย่อมใคร่ อนุสาสิตุ เพื่ออันพร่ำสอน อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ปุคฺคโล) อ.บุคคลนั้น อนุสาสิตุกาโม ชื่อว่าอนุสาสิตุกาม (ผู้ใคร่เพื่อจะพร่ำสอน, ผู้ประสงค์เพื่อจะพร่ำสอน), ได้แก่บุคคล.

เทสนาวสานํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เทสนาย อวสานํ เทสนาวสานํ. (เทสนา + อวสาน)

อวสานํ อ.กาลเป็นที่สิ้นสุดลง เทสนาย แห่งพระเทศนา เทสนาวสานํ ชื่อว่าเทสนาวสาน. (เวลาจบพระเทศนา)

สาตฺถิกา, เทสนา

เป็นสหบุพพบทพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. อตฺโถ อสฺสา อตฺถีติ อตฺถิกา, วาจา. (อตฺถ + อิกปัจจัย) อัสสัตถิตัทธิต

อตฺโถ อ.ประโยชน์ อสฺสา วาจาย แห่งวาจานั้น อตฺถิ มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (สา วาจา) อ.วาจานั้น อตฺถิกา ชื่อว่าอตฺถิกา (อันมีประโยชน์), ได้แก่วาจา.

๒. สห อตฺถิกาย ยา วตฺตตีติ สาตฺถิกา, เทสนา. (สห + อตฺถิกา) สหบุพพบทพหุพพีหิ-สมาส

ยา (เทสนา) อ.เทศนาใด วตฺตติ ย่อมเป็นไป สห กับ อตฺถิกาย (วาจาย) ด้วยวาจาอันมีประโยชน์ อิติ เพราะเหตุนั้น (สา เทสนา) อ.เทศนานั้น สาตฺถิกา ชื่อว่าสาตฺถิกา (อันเป็นไปกับด้วยวาจาอันมีประโยชน์, มีวาจาที่เป็นประโยชน์), ได้แก่เทศนา.

๓. ปธานิกติสฺสตฺเถรวตฺถุ ฯ [๑๒๙]

ปธานิกติสฺสตฺเถรวตฺถุ (มยา วุจฺจเต) ฯ

ปธานิกติสฺสตฺเถรวตฺถุ อ.เรื่องแห่งพระติสสะผู้เถระผู้ประกอบแล้วในความเพียร **(มยา)** อันข้าพเจ้า (พระพุทธโฆสะ) **(วุจฺจเต)** จะกล่าว ฯ

ปธานิกติสฺสตฺเถรวตฺถุ วุตตกัมมะใน วุจฺจเตๆ อาขยาตบทกัมมวาจก มยา อนภิหิตกัตตาใน วุจฺจเต ฯ

๓. เรื่องพระปธานิกติสสเถระ

๑. **“อตฺตานญฺเจติ** อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต ปธานิกติสฺสตฺเถรํ อารพฺภ กเถสิ ฯ

สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต ปธานิกติสฺสตฺเถรํ อารพฺภ **“อตฺตานญฺเจติ** อิมํ ธมฺมเทสนํ กเถสิ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **วิหรนฺโต** เมื่อทรงประทับ **เชตวเน** ในพระวิหารชื่อว่าเชตวัน **อารพฺภ** ทรงปรารภ **ปธานิกติสฺสตฺเถรํ** ซึ่งพระติสสะผู้เถระผู้ประกอบแล้วในความเพียร **กเถสิ** ตรัสแล้ว **อิมํ ธมฺมเทสนํ** ซึ่งพระธรรมเทศนานี้ **“อตฺตานญฺเจติ** ว่า “อตฺตานญฺเจ” ดังนี้เป็นต้น ฯ

พระศาสดา เมื่อทรงประทับในพระเชตวัน ทรงปรารภพระปธานิกติสสเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **“อตฺตานญฺเจ”** ดังนี้เป็นต้น ฯ

สตฺถา สุทธกัตตาใน กเถสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “อตฺตานญฺเจ” สรูปะใน อิติๆ ศัพท์อาทยัตถะใน อิมํ ธมฺมเทสนํ อิมํ วิเสสนะของ ธมฺมเทสนํๆ อวุตตกัมมะใน กเถสิ เชตวเน วิสยาธาระใน วิหรนฺโตๆ อัพภันตรกิริยาของ สตฺถา ปธานิกติสฺสตฺเถรํ อวุตต-กัมมะใน อารพฺภๆ สมานกาลกิริยาใน กเถสิ ฯ

.....

๒. โส กิร สตฺถุ สนฺติเก กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา ปญฺจสเต ภิกฺขู อาทาย อรญฺเญ วสฺสํ อุปคนฺตฺวา “อาวุโส ธรมานกพุทฺธสฺส โว สนฺติเก กมฺมฏฺฐานํ คหิตํ, อปฺปมตฺตา สมณธมฺมํ กโรถาติ โอวทิตฺวา สยํ คนฺตฺวา นิปชฺชิตฺวา สุปติ ฯ

โส (เถโร) กิร สตฺถุ สนฺติเก กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา ปญฺจสเต ภิกฺขู อาทาย อรญฺเญ วสฺสํ อุปคนฺตฺวา “อาวุโส ธรรมานกพุทฺธสฺส โว สนฺติเก กมฺมฏฺฐานํ คหิตํ, (ตุมฺเห) อปฺปมตฺตา (หุตฺวา) สมณธมฺมํ กโรถาติ โอวทิตฺวา สยํ คนฺตฺวา นิปชฺชิตฺวา สุปติ ฯ

กิร ได้ยินว่า **โส (เถโร)** อ.พระเถระนั้น **คเหตฺวา** เรียนเอาแล้ว **กมฺมฏฺฐานํ** ซึ่งกรรมฐาน **สนฺติเก** ในสำนัก **สตฺถุ** ของพระศาสดา **อาทาย** พาเอาแล้ว **ภิกฺขู** ซึ่งภิกษุ ท. **ปญฺจสเต** ผู้มีร้อยห้าเป็นประมาณ **อุปคนฺตฺวา** เข้าจำแล้ว **วสฺสํ** ซึ่งพรรษา **อรญฺเญ** ในป่า **โอวทิตฺวา** กล่าวแล้ว อิติ ว่า “**อาวุโส** ดูก่อนท่านผู้มีอายุ ท. **กมฺมฏฺฐานํ** อ.กรรมฐาน **โว** อันท่าน ท. **คหิตํ** เรียนเอาแล้ว **สนฺติเก** ในสำนัก **ธรรมานกพุทฺธสฺส** ของพระพุทธเจ้าผู้ทรงพระชนม์อยู่, **(ตุมฺเห)** อ.ท่าน ท. **อปฺปมตฺตา** เป็นผู้ไม่ประมาทแล้ว **(หุตฺวา)** เป็น **กโรถ** จงกระทำ **สมณธมฺมํ** ซึ่งสมณธรรม” **อิติ** ดังนี้ **คนฺตฺวา** ไปแล้ว **สยํ** ด้วยตนเอง **นิปชฺชิตฺวา** นอนแล้ว **สุปติ** ย่อมหลับ ฯ

ได้ยินว่า พระเถระนั้น เรียนกรรมฐานในสำนักของพระศาสดา พาเอาภิกษุมีประมาณ ๕๐๐ รูป เข้าจำพรรษาในป่า กล่าวสอนว่า “ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย กรรมฐานพวกท่านเรียนเอาแล้วในสำนักของพระพุทธเจ้าผู้ยังทรงพระชนม์อยู่, พวกท่าน เป็นผู้ไม่ประมาท จงทำสมณธรรมเถิด” ดังนี้ ไปด้วยตนเอง แล้วนอนหลับ

กิรศัพท์ อนุสสวนัตถะ โส วิเสสนะของ เถโรๆ สุทธกัตตาใน สุปติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก สตฺถุ สามีสัมพันธะใน สนฺติเกๆ วิสยาธาระใน คเหตฺวา กมฺมฏฺฐานํ อวุตตกัมมะใน คเหตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อาทาย ปญฺจสเต วิเสสนะของภิกฺขูๆ อวุตตกัมมะใน อาทายๆ สมานกาลกิริยาใน อุปคนฺตฺวา อรญฺเญ วิสยาธาระใน อุปคนฺตฺวา วสฺสํ อวุตตกัมมะใน อุปคนฺตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน โอวทิตฺวา “อาวุโส อาลปนะ กมฺมฏฺฐานํ วุตตกัมมะใน คหิตๆ กิตบทกัมมวาจก ธรรมานกพุทฺธสฺสๆ สามีสัมพันธะใน สนฺติเก โว อนภิหิตกัตตาใน คหิตํ สนฺติเก วิสยาธาระใน คหิตํ, ตุมฺเห สุทธกัตตาใน กโรถๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อปฺปมตฺตา วิกติกัตตาใน หุตฺวาๆ สมานกาลกิริยาใน กโรถ สมณธมฺมํ อวุตตกัมมะใน กโรถ” อิติศัพท์ อาการะใน โอวทิตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน คนฺตฺวา สยํ กรณะใน คนฺตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน นิปชฺชิตฺวาๆ สมานกาลกิริยาใน สุปติ ฯ

.....

๓. เต ภิกฺขู ปฐมยาเม จงฺกมิตฺวา มชฺฌิมยาเม วิหารํ ปวิสนฺติ ฯ

เต ภิกฺขู อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น **จงฺกมิตฺวา** จงกรมแล้ว **ปฐมยาเม** ในยามที่หนึ่ง **ปวิสนฺติ** ย่อมเข้าไป **วิหารํ** สู่วิหาร **มชฺฌิมยาเม** ในยามอันมีในท่ามกลาง ฯ

พวกภิกษุเหล่านั้น จงกรมในปฐมยาม ย่อมเข้าไปสู่วิหารในมัชฌิมยาม

เต วิเสสนะของ ภิกฺขูๆ สุทธกัตตาใน ปวิสนฺติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปฐมยาเม กาลสัตตมีใน จงฺกมิตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปวิสนฺติ มชฺฌิมยาเม กาลสัตตมีใน ปวิสนฺติ วิหารํ สัมปาปุณียกัมมะใน ปวิสนฺติ ฯ

.....

๔. โส นิทฺทายิตฺวา ปพุทฺธกาเล เตสํ สนฺติกํ คนฺตฺวา “กึ ตุมฺเห ‘นิปชฺชิตฺวา นิทฺทายิสฺสามาติ อาคตา, สีฆํ นิกฺขมิตฺวา สมณธมฺมํ กโรถาติ วตฺวา สยํ คนฺตฺวา ตเถว สุปติ ฯ

โส (เถโร) นิทฺทายิตฺวา ปพุทฺธกาเล เตสํ (ภิกฺขูนํ) สนฺติกํ คนฺตฺวา “กึ ตุมฺเห ‘(มยํ) นิปชฺชิตฺวา นิทฺทายิสฺสามาติ (จินฺตเนน) อาคตา (อตฺถ, ตุมฺเห) สีฆํ นิกฺขมิตฺวา สมณธมฺมํ กโรถาติ วตฺวา สยํ คนฺตฺวา ตถา เอว สุปติ ฯ

โส (เถโร) อ.พระเถระนั้น **นิทฺทายิตฺวา** ประพฤติหลับแล้ว **คนฺตฺวา** ไปแล้ว **สนฺติกํ** สู่สำนัก **เตสํ (ภิกฺขูนํ)** ของภิกษุ ท. เหล่านั้น **ปพุทฺธกาเล** ในกาลเป็นที่ตื่นแล้ว **วตฺวา** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า “**ตุมฺเห** อ.ท่าน ท. **อาคตา** เป็นผู้มาแล้ว **(จินฺตเนน)** ด้วยอันคิด **อิติ** ว่า ‘**(มยํ)** อ.เรา ท. **นิปชฺชิตฺวา** นอนแล้ว **นิทฺทายิสฺสาม** จักประพฤติหลับ’ **อิติ** ดังนี้ **(อตฺถ)** ย่อมเป็น **กึ** หรือ ?, **(ตุมฺเห)** อ.ท่าน ท. **นิกฺขมิตฺวา** ออกไปแล้ว **สีฆํ** เร็ว **กโรถ** จงกระทำ **สมณธมฺมํ** ซึ่งสมณธรรม” **อิติ** ดังนี้ **คนฺตฺวา** ไปแล้ว **สยํ** ด้วยตนเอง **สุปติ** ย่อมหลับ **ตถา เอว** เหมือนอย่างนั้นนั่นเทียว ฯ

พระเถระนั้น ประพฤติหลับแล้ว ไปสู่สำนักของพวกภิกษุเหล่านั้น ในกาลเป็นที่ตื่นขึ้น กล่าวแล้วว่า “พวกท่าน เป็นผู้มาด้วยอันคิดว่า ‘พวกเรานอนแล้วจักประพฤติหลับ’ ดังนี้หรือ ?, พวกท่านออกไปเร็ว จงทำสมณธรรม” ดังนี้ ไปด้วยตนเอง ย่อมหลับเหมือนอย่างนั้นนั่นแหละ

โส วิเสสนะของ เถโรๆ สุทธกัตตาใน สุปติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นิทฺทายิตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน คนฺตฺวา ปพุทฺธกาเล กาลสัตตมีใน คนฺตฺวา เตสํ วิเสสนะของ ภิกฺขูนๆ สามีสัมพันธะใน สนฺติกๆ สัมปาปุณียกัมมะใน คนฺตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน วตฺวา “ตุมฺเห สุทธกัตตาใน อตฺถๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก กึศัพท์ ปุจฉนัตถะ ‘มยํ สุทธกัตตาใน นิทฺทายิสฺสามๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นิปชฺชิตฺวาๆ สมานกาลกิริยาใน นิทฺทายิสฺสาม’ อิติศัพท์ สรูปะใน จินฺตเนนๆ กรณะใน อาคตาๆ วิกติกัตตาใน อตฺถ, ตุมฺเห สุทธกัตตาใน กโรถๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก สีฆํ กิริยาวิเสสนะใน นิกฺขมิตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน กโรถ สมณธมฺมํ อวุตตกัมมะใน กโรถ” อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน คนฺตฺวา สยํ กรณะใน คนฺตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน สุปติ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ตถาๆ กิริยาวิเสสนะใน สุปติ ฯ

.....

๕. อิตเร มชฺฌิมยาเม พหิ จงฺกมิตฺวา ปจฺฉิมยาเม วิหารํ ปวิสนฺติ ฯ

อิตเร (ภิกฺขู) มชฺฌิมยาเม พหิ จงฺกมิตฺวา ปจฺฉิมยาเม วิหารํ ปวิสนฺติ ฯ

อิตเร (ภิกฺขู) อ.ภิกษุ ท. นอกนี้ **จงฺกมิตฺวา** จงกรมแล้ว **พหิ** ในภายนอก **มชฺฌิมยาเม** ในยามอันมีในท่านกลาง **ปวิสนฺติ** ย่อมเข้าไป **วิหารํ** สู่วิหาร **ปจฺฉิมยาเม** ในยามอันมีในภายหลัง ฯ

พวกภิกษุนอกนี้ จงกรมในภายนอกในมัชฌิมยาม ย่อมเข้าไปสู่วิหารในปัจฉิมยาม

อิตเร วิเสสนะของ ภิกฺขูๆ สุทธกัตตาใน ปวิสนฺติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก มชฺฌิมยาเม กาลสัตตมีใน จงฺกมิตฺวา พหิ วิสยาธาระใน จงฺกมิตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปวิสนฺติ ปจฺฉิมยาเม กาลสัตตมีใน ปวิสนฺติ วิหารํ สัมปาปุณียกัมมะใน ปวิสนฺติ ฯ

.....

๖. โส ปุนปิ ปพุชฺฌิตฺวา เตสํ สนฺติกํ คนฺตฺวา เต วิหารา นีหริตฺวา สยํ ปุน คนฺตฺวา ตเถว สุปเตว ฯ

โส (เถโร) ปุนปิ ปพุชฺฌิตฺวา เตสํ (ภิกฺขูนํ) สนฺติกํ คนฺตฺวา เต (ภิกฺขู) วิหารา นีหริตฺวา สยํ ปุน คนฺตฺวา ตถา เอว สุปติ เอว ฯ

โส (เถโร) อ.พระเถระนั้น **ปพุชฺฌิตฺวา** ตื่นแล้ว **ปุนปิ** แม้อีก **คนฺตฺวา** ไปแล้ว

สนฺติกํ สู่สำนัก **เตสํ (ภิกฺขูนํ)** ของภิกษุ ท. เหล่านั้น **นีหริตฺวา** นำออกแล้ว **เต (ภิกฺขู)** ซึ่งภิกษุ ท. เหล่านั้น **วิหารา** จากวิหาร **คนฺตฺวา** ไปแล้ว **ปุน** อีก **สยํ** ด้วยตนเอง **สุปติ เอว** ย่อมหลับนั่นเทียว **ตถา เอว** เหมือนอย่างนั้นนั่นเทียว ฯ

พระเถระนั้น ตื่นขึ้นแม้อีก ไปสู่สำนักของพวกภิกษุเหล่านั้น นำพวกภิกษุเหล่านั้นออกจากวิหาร ไปอีกด้วยตนเอง ย่อมหลับนั่นแหละเหมือนอย่างนั้นนั่นเทียว

โส วิเสสนะของ เถโร ๆ สุทธกัตตาใน สุปติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อปิศัพท์ อเปกขัตถะ เข้ากับ ปุน ๆ กิริยาวิเสสนะใน ปพุชฺฌิตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน คนฺตฺวา เตสํ วิเสสนะของ ภิกฺขูนํ ๆ สามีสัมพันธะใน สนฺติกํ ๆ สัมปาปุณียกัมมะใน คนฺตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน นีหริตฺวา เต วิเสสนะของ ภิกฺขู ๆ อวุตตกัมมะใน นีหริตฺวา วิหารา อปาทานใน นีหริตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน คนฺตฺวา สยํ กรณะใน คนฺตฺวา ปุน กิริยาวิเสสนะใน คนฺตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน สุปติ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ตถา ๆ กิริยาวิเสสนะใน สุปติ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ สุปติ ฯ

.....

๗. ตสฺมึ นิจฺจกาลํ เอวํ กโรนฺเต, เต ภิกฺขู สชฺฌายํ วา กมฺมฏฺฐานํ วา มนสิกาตุํ นาสกฺขึสุ ฯ

ตสฺมึ (เถเร) นิจฺจกาลํ เอวํ กโรนฺเต, เต ภิกฺขู สชฺฌายํ วา กมฺมฏฺฐานํ วา มนสิกาตุํ น อสกฺขึสุ ฯ

ตสฺมึ (เถเร) ครั้นเมื่อพระเถระนั้น **กโรนฺเต** กระทำอยู่ **เอวํ** อย่างนี้ **นิจฺจกาลํ** ตลอดกาลเป็นนิตย์, **เต ภิกฺขู** อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น **น อสกฺขึสุ** ไม่ได้อาจแล้ว **มนสิกาตุํ** เพื่ออันกระทำไว้ในใจ **สชฺฌายํ** ซึ่งการสาธยาย **วา** หรือ **วา** หรือว่า **กมฺมฏฺฐานํ** ซึ่งกรรมฐาน ฯ

เมื่อพระเถระนั้นทำอยู่อย่างนี้ตลอดกาลเป็นนิตย์, พวกภิกษุเหล่านั้น ไม่ได้อาจแล้วเพื่อจะทำไว้ในใจ ซึ่งการสาธยายหรือว่ากรรมฐาน

ตสฺมึ วิเสสนะของ เถเร ๆ ลักขณะใน กโรนฺเต ๆ ลักขณกิริยา นิจฺจกาลํ อัจจันตสังโยคะใน กโรนฺเต เอวํ กิริยาวิเสสนะใน กโรนฺเต, เต วิเสสนะของ ภิกฺขู ๆ สุทธกัตตาใน อสกฺขึสุ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก สชฺฌายํ ก็ดี กมฺมฏฺฐานํ ก็ดี อวุตตกัมมะใน

มนสิกาตุ๎ วา สองศัพท์ ปทวิกัปปัตถะเข้ากับ สชฺฌายํ และ กมฺมฏฺฐานำ มนสิกาตุ๎ ตุมัตถสัมปทานใน อสกฺขึสุ นศัพท์ ปฏิเสธะใน อสกฺขึสุ ฯ

.....

๘. จิตฺตำ อญฺญถตฺตำ อคมาสิ ฯ

จิตฺตำ อ.จิต **อคมาสิ** ได้ถึงแล้ว **อญฺญถตฺตำ** ซึ่งความเป็นโดยประการอื่น ฯ

จิตได้ถึงความเป็นโดยประการอื่น

จิตฺตำ สุทธกัตตาใน อคมาสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อญฺญถตฺตำ สัมปาปุณียกัมมะใน อคมาสิ ฯ

.....

๙. เต “อมฺหากำ อาจริโย อติวิย อารทฺธวิริโย, ปริคฺคณฺหิสฺสาม นนฺติ ปริคฺคณฺหนฺตา ตสฺส กิริยำ ทิสฺวา “นฏฺฐมฺหาวุโส, อาจริโย โน ตุจฺฉรวำ รวตีติ วทึสุ ฯ

เต (ภิกฺขู) “อมฺหากำ อาจริโย อติวิย อารทฺธวิริโย (โหติ, มยำ) ปริคฺคณฺหิสฺสาม นำ (อาจริยำ)” อิติ (จินฺเตตฺวา) ปริคฺคณฺหนฺตา ตสฺส (เถรสฺส) กิริยำ ทิสฺวา “(มยำ) นฏฺฐา อมฺห อาวุโส, อาจริโย โน ตุจฺฉรวำ รวตีติ วทึสุ ฯ

เต ภิกฺขู อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น **(จินฺเตตฺวา)** คิดแล้ว **อิติ** ว่า “**อาจริโย** อ.อาจารย์ **อมฺหากำ** ของเรา ท. **อารทฺธวิริโย** เป็นผู้มีความเพียรอันปรารภแล้ว **อติวิย** เกินเปรียบ **(โหติ)** ย่อมเป็น, **(มยำ)** อ.เรา ท. **ปริคฺคณฺหิสฺสาม** จักกำหนดจับ **นำ (อาจริยำ)** ซึ่งอาจารย์นั้น” **อิติ** ดังนี้ **ปริคฺคณฺหนฺตา** กำหนดจับอยู่ **ทิสฺวา** เห็นแล้ว **กิริยำ** ซึ่งกิริยา **ตสฺส (เถรสฺส)** ของพระเถระนั้น **วทึสุ** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า “**อาวุโส** ดูก่อนท่านผู้มีอายุ ท. **(มยำ)** อ.เรา ท. **นฏฺฐา** เป็นผู้ฉิบหายแล้ว **อมฺห** ย่อมเป็น, **อาจริโย** อ.อาจารย์ **โน** ของเรา ท. **รวติ** ย่อมร้อง **ตุจฺฉรวำ** ร้องเปล่า” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พวกภิกษุเหล่านั้น คิดว่า “อาจารย์ของพวกเรา เป็นผู้ปรารภความเพียรเกินเปรียบ, พวกเราจักกำหนดจับอาจารย์นั้น” ดังนี้ กำหนดจับอยู่ เห็นกิริยาของพระเถระนั้น กล่าวแล้วว่า “ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย พวกเราเป็นผู้ฉิบหายแล้ว, อาจารย์ของพวกเรา ย่อมร้อง ร้องเปล่า”

เต วิเสสนะของ ภิกฺขูๆ สุทธกัตตาใน วทึสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “อาจริโย สุทธ-กัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อมฺหากำ สามีสัมพันธะใน อาจริโย อติวิย กิริยา-วิเสสนะใน อารทฺธวิริโยๆ วิกติกัตตาใน โหติ, มยำ สุทธกัตตาใน ปริคฺคณฺหิสฺสามๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นำ วิเสสนะของ อาจริยำๆ อวุตตกัมมะใน ปริคฺคณฺหิสฺสาม” อิติศัพท์ อาการะใน จินฺเตตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปริคฺคณฺหนฺตาๆ อัพภันตรกิริยา ของ ภิกฺขู ตสฺส วิเสสนะของ เถรสฺสๆ สามีสัมพันธะใน กิริยำๆ อวุตตกัมมะใน ทิสฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน วทึสุ “อาวุโส อาลปนะ มยำ สุทธกัตตาใน อมฺหๆ อาขยาต-บทกัตตุวาจก นฏฺฐา วิกติกัตตาใน อมฺห, อาจริโย สุทธกัตตาใน รวติๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก โน สามีสัมพันธะใน อาจริโย ตุจฺฉรวำ กิริยาวิเสสนะใน รวติ” อิติศัพท์ อาการะใน วทึสุ ฯ

.....

๑๐. เตสำ อติวิย กิลมนฺตานำ เอกภิกฺขุปิ วิเสสำ นิพฺพตฺเตตุำ นาสกฺขิ ฯ

เตสำ (ภิกฺขูนำ) อติวิย กิลมนฺตานำ เอกภิกฺขุปิ วิเสสำ นิพฺพตฺเตตุำ น อสกฺขิ ฯ

เตสำ (ภิกฺขูนำ) อติวิย กิลมนฺตานำ เอกภิกฺขุปิ แม้ อ.- แห่งภิกษุ ท. เหล่านั้น ผู้ลำบากอยู่ เกินเปรียบหนา -ภิกษุรูปหนึ่ง **น อสกฺขิ** ไม่ได้อาจแล้ว **วิเสสำ นิพฺพตฺเตตุำ** เพื่ออัน ยังคุณวิเศษ ให้บังเกิด ฯ

บรรดาภิกษุเหล่านั้นผู้ลำบากอยู่เกินเปรียบ ภิกษุแม้รูปหนึ่ง ไม่ได้อาจเพื่อจะยังคุณวิเศษให้บังเกิด

เตสำ วิเสสนะของ ภิกฺขูนำๆ นิทธารณะใน เอกภิกฺขุปิ อติวิย กิริยาวิเสสนะใน กิลมนฺตานำๆ วิเสสนะของ ภิกฺขูนำ อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ เอกภิกฺขุๆ นิทธารณียะ และสุทธกัตตาใน อสกฺขิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก วิเสสำ การิตกัมมะใน นิพฺพตฺเตตุำๆ ตุมัตถสัมปทานใน อสกฺขิ นศัพท์ ปฏิเสธะใน อสกฺขิ ฯ

.....

๑๑. เต วุตฺถวสฺสา สตฺถุ สนฺติกำ คนฺตฺวา สตฺถารา กตปฏิสนฺถารา “กึ ภิกฺขเว อปฺปมตฺตา หุตฺวา สมณธมฺมำ กริตฺถาติ ปุจฺฉิตา ตมตฺถำ อาโรเจสุำ ฯ

เต (ภิกฺขู) วุตฺถวสฺสา สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา สตฺถารา กตปฏิสนฺถารา (สตฺถารา "ตุมฺเห) กึ ภิกฺขเว อปฺปมตฺตา หุตฺวา สมณธมฺมํ กริตฺถาติ ปุจฺฉิตา ตํ อตฺถํ อาโรเจสุ ฯ

เต (ภิกฺขู) อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น **วุตฺถวสฺสา** ผู้มีกาลฝนอันอยู่จำแล้ว **คนฺตฺวา** ไปแล้ว **สนฺติกํ** สู่สำนัก **สตฺถุ** ของพระศาสดา **สตฺถารา กตปฏิสนฺถารา** ผู้มีปฏิสันถารอันพระศาสดา ทรงกระทำแล้ว **(สตฺถารา) ปุจฺฉิตา** ผู้ อันพระศาสดา ตรัสถามแล้ว **อิติ** ว่า "**ภิกฺขเว** ดูก่อนภิกษุ ท. **(ตุมฺเห)** อ.เธอ ท. **อปฺปมตฺตา** เป็นผู้ไม่ประมาทแล้ว **หุตฺวา** เป็น **กริตฺถ** กระทำแล้ว **สมณธมฺมํ** ซึ่งสมณธรรม **กึ** หรือ ?" **อิติ** ดังนี้ **อาโรเจสุ** กราบทูลแล้ว **ตํ อตฺถํ** ซึ่งเนื้อความนั้น ฯ

พวกภิกษุเหล่านั้น ผู้จำพรรษาแล้ว ไปสู่สำนักของพระศาสดา ผู้มีปฏิสันถารที่พระศาสดาทรงทำแล้ว ถูกพระศาสดาตรัสถามว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พวกเธอ เป็นผู้ไม่ประมาทแล้ว ทำสมณธรรมหรือ ?" ดังนี้ จึงกราบทูลเนื้อความนั้น

เต วิเสสนะของ ภิกฺขู ๆ สุทธกัตตาใน อาโรเจสุ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก วุตฺถวสฺสา วิเสสนะของ ภิกฺขู สตฺถุ สามีสัมพันธะใน สนฺติกๆ สัมปาปุณียกัมมะใน คนฺตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน กต- สตฺถารา อนภิหิตกัตตาใน กต- กตปฏิสนฺถารา วิเสสนะของ ภิกฺขู สตฺถารา อนภิหิตกัตตาใน ปุจฺฉิตา "ภิกฺขเว อาลปนะ ตุมฺเห สุทธกัตตาใน กริตฺถ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก กึศัพท์ ปุจฉนัตถะ อปฺปมตฺตา วิกติกัตตาใน หุตฺวา ๆ สมานกลิริยาใน กริตฺถ สมณธมฺมํ อวุตตกัมมะใน กริตฺถ" อิติศัพท์ อาการะใน ปุจฺฉิตา ๆ วิเสสนะของ ภิกฺขู ตํ วิเสสนะของ อตฺถํ ๆ อวุตตกัมมะใน อาโรเจสุ ฯ

.....

๑๒. สตฺถา "น ภิกฺขเว อิทาเนว, ปุพฺเพเปส ตุมฺหากํ อนฺตรายมกาสิเยวาติ วตฺวา เตหิ ยาจิโต

"อมาตาปิตุสวฺหฺโฌ อนาจริยกุเล วสํ;
นายํ กาลมกาลํ วา อภิชานาติ กุกฺกุโฏติ

อิมํ อกาลรวกุกฺกุฏชาตกํ วิตฺถาเรตฺวา "ภิกฺขเว ปรํ โอวทนฺเตน นาม อตฺตา สุทนฺโต กาตพฺโพ, เอวํ โอวทนฺโต หิ สุทนฺโต หุตฺวา ทเมติ นามาติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

"อตฺตานญฺเจ ตถา กยิรา, ยถญฺญมนุสาสติ;

สุทนฺโต วต ทเมถ, อตฺตา หิ กิร ทุทฺทโมติ ฯ

สตฺถา "น ภิกฺขเว อิทานิ เอว (เอโส ภิกฺขุ ตุมฺหากํ อนฺตรายํ กโรติ), ปุพฺเพปิ เอโส (ภิกฺขุ) ตุมฺหากํ อนฺตรายํ อกาสิ เอว" อิติ วตฺวา เตหิ (ภิกฺขูหิ) ยาจิโต

"อมาตาปิตุสวฑฺโฒ อนาจริยกุเล วสํ;
น อยํ กาลํ อกาลํ วา อภิชานาติ กุกฺกุโฏติ

อิมํ อกาลรวกุกฺกุฏชาตกํ วิตฺถาเรตฺวา "ภิกฺขเว ปรํ (ปุคฺคลํ) โอวทนฺเตน นาม (ปุคฺคเลน) อตฺตา สุทนฺโต กาตพฺโพ, (ปุคฺคโล) เอวํ โอวทนฺโต หิ (อตฺตนา) สุทนฺโต หุตฺวา ทเมติ นามาติ วตฺวา อิมํ คาถํ อาห

"(ปุคฺคโล) อตฺตานํ เจ ตถา กยิรา, ยถา อญฺญํ (ปุคฺคลํ) อนุสาสติ;
(โส ปุคฺคโล อตฺตนา) สุทนฺโต วต (หุตฺวา) ทเมถ, อตฺตา หิ กิร ทุทฺทโม (โหติ)" อิติ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **วตฺวา** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า "**ภิกฺขเว** ดูก่อนภิกษุ ท. **(เอโส ภิกฺขุ)** อ.ภิกษุนั่น **(กโรติ)** ย่อมกระทำ **(อนฺตรายํ)** ซึ่งอันตราย **(ตุมฺหากํ)** แก่เธอ ท. **อิทานิ เอว** ในกาลนี้นั่นเทียว **น** หามิได้, **ปุพฺเพปิ** แม้ในกาลก่อน **เอโส (ภิกฺขุ)** อ.ภิกษุนั่น **อกาสิ เอว** ได้กระทำแล้วนั่นเทียว **อนฺตรายํ** ซึ่งอันตราย **ตุมฺหากํ** แก่เธอ ท." **อิติ** ดังนี้ **เตหิ (ภิกฺขูหิ) ยาจิโต** ผู้อันภิกษุ ท. เหล่านั้น อ้อนวอนแล้ว **อิมํ อกาลรวกุกฺกุฏชาตกํ** ทรงยังอกาลรวกุกกุฏชาดกนี้ **อิติ** ว่า

> "**อยํ กุกฺกุโฏ** อ.ไก่นี้ **อมาตาปิตุสวฑฺโฒ** ตัวเติบโตแล้วในสำนักของไก่ตัวมิใช่มารดาและบิดา **วสํ** ตัวอยู่อยู่ **อนาจริย-กุเล** ในตระกูลของไก่ตัวมิใช่อาจารย์ **น อภิชานาติ** ย่อมไม่รู้ยิ่ง **กาลํ** ซึ่งกาล **วา** หรือว่า **อกาลํ** ซึ่งสมัยมิใช่กาล" **อิติ** ดังนี้

วิตฺถาเรตฺวา ให้พิสดารแล้ว **วตฺวา** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า "**ภิกฺขเว** ดูก่อนภิกษุ ท. **อตฺตา** อ.ตน **(ปุคฺคเลน)** อันบุคคล **โอวทนฺเตน นาม** ชื่อผู้กล่าวสอนอยู่ **ปรํ (ปุคฺคลํ)** ซึ่งบุคคลอื่น **กาตพฺโพ** พึงกระทำ **(อตฺตนา) สุทนฺโต** ให้เป็นผู้ อันตน ฝึกดีแล้ว, **หิ** เพราะว่า **(ปุคฺคโล)** อ.บุคคล **โอวทนฺโต** เมื่อกล่าวสอน **เอวํ** อย่างนี้ **(อตฺตนา) สุทนฺโต** เป็นผู้ อันตน ฝึกดีแล้ว **หุตฺวา** เป็นแล้ว **ทเมติ นาม** ชื่อว่า

ย่อมฝึกได้” **อิติ** ดังนี้ **อาห** ตรัสแล้ว **อิมํ คาถํ** ซึ่งพระคาถานี้ **อิติ** ว่า

> “**เจ** หากว่า **(ปุคฺคโล)** อ.บุคคล **อนุสาสติ** ย่อมพร่ำสอน **อญฺญ์ (ปุคฺคลํ)** ซึ่งบุคคลอื่น **ยถา** ฉันใด, **กยิรา** พึงกระทำ **อตฺตานำ** ซึ่งตน **ตถา** ฉันนั้นไซร้, **(โส ปุคฺคโล)** อ.บุคคลนั้น **(อตฺตนา) สุทนฺโต วต** เป็นผู้ อันตน ฝึกดีแล้วหนอ **หุตฺวา** เป็นแล้ว **ทเมถ** พึงฝึกได้, **หิ** เพราะว่า **กิร** ได้ยินว่า **อตฺตา** อ.ตน **ทุทฺทโม** เป็นผู้อันบุคคลฝึกได้โดยยาก **(โหติ)** ย่อมเป็น” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดาตรัสว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนั่น ย่อมทำอันตรายแก่เธอทั้งหลาย ในกาลนี้เท่านั้น หามิได้, แม้ในกาลก่อน ภิกษุนั่น ได้ทำอันตรายแก่พวกเธอนั่นแหละ” ดังนี้ ผู้ที่ภิกษุเหล่านั้นทูลอ้อนวอนแล้ว ทรงยังอกาลรวกุกกุฏชาดกนี้ว่า

> “ไก่ตัวนี้ มิได้เติบโตในสำนักของมารดาและบิดา อยู่ในสำนักของบุคคลผู้มิใช่อาจารย์ ย่อมไม่รู้กาลหรือกาลที่ไม่สมควร” ดังนี้

ให้พิสดารแล้ว ตรัสว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ตน อันบุคคลชื่อผู้กล่าวสอนบุคคลอื่นอยู่ พึงทำให้เป็นผู้ฝึกดีแล้ว, เพราะว่า บุคคลเมื่อกล่าวสอนอย่างนี้ เป็นผู้มีตนฝึกดีแล้ว ชื่อว่าย่อมฝึก” ดังนี้ ตรัสพระคาถานี้ว่า

> “หากบุคคล พึงทำตนตามที่พร่ำสอนบุคคลอื่นไซร้, บุคคลนั้นเป็นผู้มีตนที่ฝึกดีแล้วหนอ พึงฝึก, เพราะว่า ได้ยินว่า ตน เป็นผู้ที่ฝึกได้โดยยาก”

สตฺถา สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก “ภิกฺขเว อาลปนะ เอโส วิเสสนะของ ภิกฺขุฯ สุทธกัตตาใน กโรติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก นศัพท์ ปฏิเสธนัตถะ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อิทานิฯ กาลสัตตมีใน กโรติ ตุมฺหากำ สัมปทานใน กโรติ อนฺตรายำ อวุตตกัมมะใน กโรติ, อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ ปุพฺเพฯ กาลสัตตมีใน อกาสิ เอโส วิเสสนะของ ภิกฺขุฯ สุทธกัตตาใน อกาสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตุมฺหากำ สัมปทานใน อกาสิ อนฺตรายำ อวุตตกัมมะใน อกาสิ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อกาสิ” อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน ยาจิโต เตหิ วิเสสนะของ

ภิกฺขูหิ ๆ อนภิหิตกัตตาใน ยาจิโต ๆ วิเสสนะของ สตฺถา

> “อมาตาปิตุสัวฑฺโฒ ก็ดี อยํ ก็ดี วิเสสนะของ กุกฺกุโฏ ๆ สุทธ-กัตตาใน อภิชานาติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อนาจริยกุเล วิสยาธาระใน วสํ ๆ อัพภันตรกิริยาของ กุกฺกุโฏ นศัพท์ ปฏิเสธะใน อภิชานาติ กาลํ ก็ดี อกาลํ ก็ดี อวุตตกัมมะใน อภิชานาติ วาศัพท์ ปทวิกัปปัตถะเข้ากับ กาลํ และ อกาลํ” อิติศัพท์ สรูปะใน อิมํ อกาลรวกุกฺกุฏชาตกํ

อิมํ วิเสสนะของ อกาลรวกุกฺกุฏชาตกํ ๆ การิตกัมมะใน วิตฺถาเรตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน วตฺวา “ภิกฺขเว อาลปนะ อตฺตา วุตตกัมมะใน กาตพฺโพ ๆ กิตบทกัมมวาจก ปรํ วิเสสนะของ ปุคฺคลํ ๆ อวุตตกัมมะใน โอวทนฺเตน นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ โอวทนฺเตน ๆ วิเสสนะของ ปุคฺคเลน ๆ อนภิหิตกัตตาใน กาตพฺโพ สุทนฺโต วิกติ-กัมมะใน กาตพฺโพ, หิศัพท์ เหตุโชตกะ ปุคฺคโล สุทธกัตตาใน ทเมติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก เอวํ กิริยาวิเสสนะใน โอวทนฺโต ๆ อัพภันตรกิริยาของ ปุคฺคโล อตฺตนา อนภิหิตกัตตาใน สุทนฺโต ๆ วิกติกัตตาใน หุตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน ทเมติ นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ ทเมติ” อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน อาห อิมํ วิเสสนะของ คาถํ ๆ อวุตตกัมมะใน อาห

> “เจศัพท์ ปริกัปปัตถะ ปุคฺคโล ๆ สุทธกัตตาใน กยิรา และ อนุสาสติ กยิรา ก็ดี อนุสาสติ ก็ดี อาขยาตบทกัตตุวาจก อตฺตานํ อวุตตกัมมะใน กยิรา ตถา อุเปมยยโชตกะ, ยถา อุปมาโชตกะ อญฺญํ วิเสสนะของ ปุคฺคลํ ๆ อวุตตกัมมะใน อนุสาสติ, โส วิเสสนะของ ปุคฺคโล ๆ สุทธกัตตาใน ทเมถ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อตฺตนา อนภิหิตกัตตาใน สุทนฺโต ๆ วิกติกัตตาใน หุตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน ทเมถ วตศัพท์ อัจฉริยัตถะ, หิศัพท์ เหตุโชตกะ กิรศัพท์ อนุสสวนัตถะ อตฺตา สุทธกัตตาใน โหติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ทุทฺทโม วิกติกัตตาใน โหติ” อิติศัพท์ สรูปะใน อิมํ คาถ ฯ

.....

.....

๑๓. ตสฺสตฺโถ “ยถา ภิกฺขุ ‘ปธมยามาทีสุ จงฺกมิตพฺพนฺติ วตฺวา ปรํ โอวทติ, สยํ จงฺกมนาทีนิ อธิฏฺฐหนฺโต อตฺตานญฺเจ ตถา กยิรา, ยถญฺญมนุสาสติ, เอวํ สนฺเต **สุทนฺโต วต ทเมถา**ติ เยน คุเณน ปรํ อนุสาสติ, เตน อตฺตนา สุทนฺโต หุตฺวา ทเมยฺย ฯ **“อตฺตา หิ กิร ทุทฺทโมติ** อยํ หิ อตฺตา นาม ทุทฺทโม, ตสฺมา ยถา โส สุทนฺโต โหติ, ตถา ทเมตพฺโพติ ฯ

ตสฺส (คาถาวจนสฺส) อตฺโถ “ยถา ภิกฺขุ ‘(ตุมฺเหหิ) ปธมยามาทีสุ (ยาเมสุ) จงฺกมิตพฺพนฺติ วตฺวา ปรํ (ปุคฺคลํ) โอวทติ, (ภิกฺขุ เอวํ) สยํ จงฺกมนาทีนิ (วตฺตานิ) อธิฏฺฐหนฺโต อตฺตานํ เจ ตถา กยิรา, ยถา อญฺญํ (ปุคฺคลํ) อนุสาสติ, เอวํ (ภาเว) สนฺเต, (โส ภิกฺขุ อตฺตนา) สุทนฺโต วต (หุตฺวา) ทเมถ, **‘สุทนฺโต วต ทเมถา**ติ (คาถาปาทสฺส ‘ภิกฺขุ) เยน คุเณน ปรํ (ปุคฺคลํ) อนุสาสติ, เตน (คุเณน) อตฺตนา สุทนฺโต หุตฺวา ทเมยฺย’ (อิติ อตฺโถ) ฯ **“อตฺตา หิ กิร ทุทฺทโมติ** (คาถาปาทสฺส) “อยํ หิ อตฺตา นาม ทุทฺทโม (โหติ), ตสฺมา ยถา โส (อตฺตา ปุคฺคเลน) สุทนฺโต โหติ, ตถา (อตฺตา ปุคฺคเลน) ทเมตพฺโพติ (อตฺโถ” อิติ ปณฺฑิเตน เวทิตพฺโพ) ฯ

อตฺโถ อ.เนื้อความ **ตสฺส (คาถาวจนสฺส)** แห่งคำอันเป็นพระคาถานั้น **อิติ** ว่า “**ภิกฺขุ** อ.ภิกษุ **วตฺวา** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า ‘**(ตุมฺเหหิ)** อันท่าน ท. **จงฺกมิตพฺพํ** พึงจงกรม **(ยาเมสุ)** ในยาม ท. **ปธมยามาทีสุ** มีปฐมยามเป็นต้น’ **อิติ** ดังนี้ **โอวทติ** ย่อมกล่าวสอน **ปรํ (ปุคฺคลํ)** ซึ่งบุคคลอื่น **ยถา** ฉันใด, **เจ** หากว่า **(ภิกฺขุ)** อ.ภิกษุ **อนุสาสติ** ย่อมพร่ำสอน **อญฺญํ (ปุคฺคลํ)** ซึ่งบุคคลอื่น **ยถา** ฉันใด, **อธิฏฺฐหนฺโต** อธิษฐานอยู่ **(วตฺตานิ)** ซึ่งวัตร ท. **จงฺกมนาทีนิ** มีการจงกรมเป็นต้น **สยํ** ด้วยตนเอง **(เอวํ)** ฉันนั้น **กยิรา** พึงกระทำ **อตฺตานํ** ซึ่งตน **ตถา** ฉันนั้นไซร้, **เอวํ (ภาเว)** ครั้นเมื่อความเป็นอย่างนั้น **สนฺเต** มีอยู่, **(โส ภิกฺขุ)** อ.ภิกษุนั้น **(อตฺตนา) สุทนฺโต วต** เป็นผู้ อันตน ฝึกดีแล้วหนอ **(หุตฺวา)** เป็นแล้ว **ทเมถ** พึงฝึกได้ ฯ **(อตฺโถ)** อ.อรรถ **(อิติ)** ว่า ‘**(ภิกฺขุ)** อ.ภิกษุ **อนุสาสติ** ย่อมพร่ำสอน **ปรํ (ปุคฺคลํ)** ซึ่งบุคคลอื่น **เยน คุเณน** ด้วยคุณใด, **อตฺตนา สุทนฺโต** เป็นผู้ อันตน ฝึกดีแล้ว **เตน (คุเณน)** ด้วยคุณนั้น **หุตฺวา** เป็นแล้ว **ทเมยฺย** พึงฝึกได้’ **(อิติ)** ดังนี้ **(คาถาปาทสฺส)** แห่งบาทแห่งพระคาถา **‘สุทนฺโต วต ทเมถาติ** ว่า ‘สุทนฺโต วต ทเมถ’ ดังนี้ ฯ **(อตฺโถ)** อ.อรรถ **อิติ** ว่า “**หิ**เพราะว่า **อยํ อตฺตา นาม** ชื่อ อ.ตนนี้ **ทุทฺทโม** เป็นผู้

อันบุคคลฝึกได้โดยยาก **(โหติ)** ย่อมเป็น, **ตสฺมา** เพราะเหตุนั้น **โส (อตฺตา)** อ.ตนนั้น **(ปุคฺคเลน) สุทนฺโต** เป็นผู้ อันบุคคล ฝึกดีแล้ว **โหติ** ย่อมเป็น **ยถา** โดยประการใด, **(อตฺตา)** อ.ตน **(ปุคฺคเลน) ทเมตพฺโพ** เป็นผู้ อันบุคคล ควรฝึก **ตถา** โดยประการนั้น" **อิติ** ดังนี้ **(คาถาปาทสฺส)** แห่งบาทแห่งพระคาถา **"อตฺตา หิ กิร ทุทฺทโมติ** ว่า "อตฺตา หิ กิร ทุทฺทโม" ดังนี้" **(ปณฺฑิเตน)** อันบัณฑิต **(เวทิตพฺโพ)** พึงทราบ ฯ

บัณฑิตพึงทราบเนื้อความแห่งคำอันเป็นพระคาถานั้นว่า "ภิกษุกล่าวว่า 'พวกท่านพึงจงกรมในยามทั้งหลายมีปฐมยามเป็นต้น' ดังนี้ ย่อมกล่าวสอนบุคคลอื่น ฉันใด, หากว่า ภิกษุย่อมพร่ำสอนบุคคลอื่นฉันใด อธิษฐานวัตรทั้งหลายมีการจงกรมเป็นต้นด้วยตนเองฉันนั้น พึงทำตนฉันนั้นไซร้, เมื่อเป็นเช่นนั้นมีอยู่, ภิกษุนั้น เป็นผู้ที่ตนฝึกดีแล้วหนอ พึงฝึกได้, บาทพระคาถาว่า **'สุทนฺโต วต ทเมถ'** ความว่า ภิกษุ ย่อมพร่ำสอนบุคคลอื่นด้วยคุณใด เป็นผู้ที่ตนฝึกดีแล้วด้วยคุณนั้น พึงฝึกได้, บาทพระคาถาว่า **"อตฺตา หิ กิร ทุทฺทโม"** ความว่า เพราะว่า ชื่อว่าตนนี้ เป็นผู้ที่บุคคลฝึกได้โดยยาก, เพราะฉะนั้น ตนนั้น เป็นผู้ที่บุคคลฝึกดีแล้ว โดยประการใด, ตน อันบุคคลพึงฝึกโดยประการนั้น"

อตฺโถ วุตฺตกัมมะใน เวทิตพฺโพ ฯ กิตบทกัมมวาจก ตสฺส วิเสสนะของ คาถาวจนสฺส ฯ สามีสัมพันธะใน อตฺโถ "ภิกฺขุ สุทฺธกัตตาใน โอวทติ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ยถา อุปมาโชตกะ 'ตุมฺเหหิ อนภิหิตกัตตาใน จงฺกมิตพฺพำ ฯ กิตบทภาววาจก ปฐมยามาทีสุ วิเสสนะของ ยาเมสุ ฯ กาลสัตตมีใน จงฺกมิตพฺพำ' อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวา ฯ ปุพพกาลกิริยาใน โอวทติ ปรำ วิเสสนะของ ปุคฺคลำ ฯ อวุตตกัมมะใน โอวทติ, เจศัพท์ ปริกัปปัตถะ ภิกฺขุ สุทฺธกัตตาใน กยิรา และ อนุสาสติ กยิรา ก็ดี อนุสาสติ ก็ดี อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวำ อุปเมยยโชตกะ สยำ กรณะใน อธิฏฺฐหนฺโต จงฺกมนาทีนิ วิเสสนะของ วตฺตานิ ฯ อวุตตกัมมะใน อธิฏฺฐหนฺโต ฯ อัพภันตรกิริยาของ ภิกฺขุ อตฺตานำ อวุตตกัมมะใน กยิรา ตถา อุปเมยยโชตกะ, ยถา อุปมาโชตกะ อญฺญำ วิเสสนะของ ปุคฺคลำ ฯ อวุตตกัมมะใน อนุสาสติ, เอวำ วิเสสนะของ ภาเว ฯ ลักขณะใน สนฺเต ฯ ลักขณกิริยา, โส วิเสสนะของ ภิกฺขุ ฯ สุทธกัตตาใน ทเมถ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อตฺตนา อนภิหิตกัตตาใน สุทนฺโต ฯ วิกติกัตตาใน หุตฺวา วตศัพท์ อัจฉริยัตถะ หุตฺวา ปุพพกาลกิริยาใน ทเมถ, 'สุทนฺโต วต ทเมถ' สรูปะใน อิติ ฯ ศัพท์ สรูปะใน

คาถาปาทสฺสฯ สามีสัมพันธะใน อตฺโถ ‘ภิกฺขุ สุทธกัตตาใน อนุสาสติ และ ทเมยฺย อนุสาสติ ก็ดี ทเมยฺย ก็ดี อาขยาตบทกัตตุวาจก เยน วิเสสนะของ คุเณนฯ กรณะใน อนุสาสติ ปรๆ วิเสสนะของ ปุคฺคลๆ อวุตตกัมมะใน อนุสาสติ, เตน วิเสสนะของ คุเณนฯ กรณะใน สุทนฺโต อตฺตนา อนภิหิตกัตตาใน สุทนฺโตฯ วิกติกัตตาใน หุตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน ทเมยฺย’ อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถฯ ลิงคัตถะ ฯ “อตฺตา หิ กิร ทุทฺทโม” สรูปะใน อิติฯ ศัพท์ สรูปะใน คาถาปาทสฺสฯ สามีสัมพันธะใน อตฺโถ “หิศัพท์ เหตุโชตกะ อยๆ วิเสสนะของ อตฺตา นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ อตฺตาฯ สุทธ-กัตตาใน โหติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ทุทฺทโม วิกติกัตตาใน โหติ, ตสฺมา เหตวัตถะ โส วิเสสนะของ อตฺตาฯ สุทธกัตตาใน โหติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ยถาศัพท์ ปการัตถะ ปุคฺคเลน อนภิหิตกัตตาใน สุทนฺโตฯ วิกติกัตตาใน โหติ, อตฺตา วุตตกัมมะ ใน ทเมตพฺโพฯ กิตบทกัมมวาจก ตถาศัพท์ ปการัตถะ ปุคฺคเลน อนภิหิตกัตตาใน ทเมตพฺโพ” อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถฯ ลิงคัตถะ” อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถ ปณฺฑิเตน อนภิหิตกัตตาใน เวทิตพฺโพ ฯ

.....

๑๔. เทสนาวสาเน ปญฺจสตาปิ เต ภิกฺขู อรหตฺตๆ ปาปุณึสูติ ฯ

เทสนาวสาเน ในกาลเป็นที่สิ้นสุดลงแห่งพระเทศนา **เต ภิกฺขู** อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น **ปญฺจสตาปิ** แม้มีร้อยห้าเป็นประมาณ **ปาปุณึสุ** บรรลุแล้ว **อรหตฺตๆ** ซึ่งความเป็นแห่งพระอรหันต์ **อิติ** ดังนี้แล ฯ

เวลาจบพระเทศนา ภิกษุเหล่านั้นแม้มีประมาณ ๕๐๐ รูป ต่างบรรลุพระอรหัต ดังนี้แล

เทสนาวสาเน กาลสัตตมีใน ปาปุณึสุ อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ ปญฺจสตาฯ ก็ดี เต ก็ดี วิเสสนะของ ภิกฺขูฯ สุทธกัตตาใน ปาปุณึสุฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อรหตฺตๆ สัมปาปุณียกัมมะใน ปาปุณึสุ อิติศัพท์ สมาปนะ ฯ

.....

ปธานิกติสฺสตฺเถรวตฺถุ ฯ

ปธานิกติสฺสตฺเถรวตฺถุ (นิฏฺจิตๆ) ฯ

ปธานิกติสฺสตฺเถรวตฺถุ อ.เรื่องแห่งพระติสสะผู้เถระผู้ประกอบแล้วในความเพียร

(นิฏฺฐิตํ) จบแล้ว ฯ

ปธานิกติสฺสตฺเถรวตฺถุ สุทธกัตตาใน นิฏฺฐิตๆ กิตบทกัตตุวาจก ฯ

จบเรื่องพระปธานิกติสสเถระ

วิเคราะห์ศัพท์กิตก์ สมาส และตัทธิต

ปธานิกติสฺสตฺเถรวตฺถุ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีวิเสสนุตตรบทกัมมธารยสมาส และวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ปธาเน นิยุตฺโต ปธานิโก, ติสฺสตฺเถโร. (ปธาน + ณิกปัจจัย) สังสัฏฐาทิอเนกัตถตัทธิต

(ติสฺสตฺเถโร) อ.พระติสสะผู้เถระ นิยุตฺโต ผู้ประกอบแล้ว ปธาเน ในความเพียร ปธานิโก ชื่อว่าปธานิก (ผู้ประกอบในความเพียร), ได้แก่พระติสสเถระ.

๒. ติสฺโส จ โส เถโร จาติ ติสฺสตฺเถโร. (ติสฺส + เถร) วิเสสนุตตรบทกัมมธารยสมาส

ติสฺโส จ อ.พระติสสะด้วย โส อ.พระติสสะนั้น เถโร จ เป็นพระเถระด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ติสฺสตฺเถโร ชื่อว่าติสฺสตฺเถร. (พระติสสะผู้เถระ, พระติสสเถระ)

๓. ปธานิโก จ โส ติสฺสตฺเถโร จาติ ปธานิกติสฺสตฺเถโร. (ปธานิก + ติสฺสตฺเถร) วิเสสน-บุพพบทกัมมธารยสมาส

ปธานิโก จ อ.ผู้ประกอบแล้วในความเพียรด้วย โส อ.ผู้ประกอบแล้วในความเพียรนั้น ติสฺสตฺเถโร จ เป็นพระติสสะผู้เถระด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ปธานิกติสฺสตฺเถโร ชื่อว่าปธานิกติสฺสตฺเถร. (พระติสสเถระผู้ประกอบในความเพียร)

๔. ปธานิกติสฺสตฺเถรสฺส วตฺถุ ปธานิกติสฺสตฺเถรวตฺถุ. (ปธานิกติสฺสตฺเถร + วตฺถุ) ฉัฏฐีตัปปุริส-สมาส

วตฺถุ อ.เรื่อง ปธานิกติสฺสตฺเถรสฺส แห่งพระติสสะผู้เถระผู้ประกอบแล้วในความเพียร ปธานิก-ติสฺสตฺเถรวตฺถุ ชื่อว่าปธานิกติสฺสตฺเถรวตฺถุ. (เรื่องพระติสสเถระผู้ประกอบในความเพียร)

ปญฺจสตา, ภิกฺขู

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส, อันตโลปะ, ลบ มตฺตาศัพท์ มีวิเคราะห์ว่า

ปญฺจ สตานิ มตฺตา เยสนฺติ ปญฺจสตา, ภิกฺขู. (ปญฺจ + สต + มตฺตา)

สตานิ อ.ร้อย ท. ปญฺจ ห้า มตฺตา เป็นประมาณ เยสํ (ภิกฺขูนํ) แห่งภิกษุ ท. เหล่าใด (สนฺติ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (เต ภิกฺขู) อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น ปญฺจสตา ชื่อว่าปญฺจสต (มี ๕๐๐ รูป เป็นประมาณ, มีประมาณ ๕๐๐ รูป), ได้แก่ภิกษุทั้งหลาย.

ธรมานกพุทฺโธ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ธรมานโก จ โส พุทฺโธ จาติ ธรมานกพุทฺโธ. (ธรมานก + พุทฺธ)

ธรมานโก จ อ.ผู้ทรงพระชนม์อยู่ด้วย โส อ.ผู้ทรงพระชนม์อยู่นั้น พุทฺโธ จ เป็นพระพุทธเจ้าด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ธรมานกพุทฺโธ ชื่อว่าธรมานกพุทฺธ. (พระพุทธเจ้าผู้ทรงพระชนม์อยู่)

อปฺปมตฺตา, ตุมฺเห

เป็นนนิบาตบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

น ปมตฺตา อปฺปมตฺตา, ตุมฺเห. (น + ปมตฺต)

(ตุมฺเห) อ.ท่าน ท. ปมตฺตา ประมาทแล้ว น หามิได้ อปฺปมตฺตา ชื่อว่าอปฺปมตฺต (ไม่ประมาทแล้ว), ได้แก่ท่านทั้งหลาย.

ปฐมยาโม

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปฐโม จ โส ยาโม จาติ ปฐมยาโม. (ปฐม + ยาม)

ปฐโม จ อ.ที่หนึ่งด้วย โส อ.ที่หนึ่งนั้น ยาโม จ เป็นยามด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ปฐมยาโม ชื่อว่าปฐมยาม. (ยามที่หนึ่ง, ปฐมยาม)

มชฺฌิมยาโม

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

มชฺฌิโม จ โส ยาโม จาติ มชฺฌิมยาโม. (มชฺฌิม + ยาม)

มชฺฌิโม จ อ.อันมีในท่ามกลางด้วย โส อ.อันมีในท่ามกลางนั้น ยาโม จ เป็นยามด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น มชฺฌิมยาโม ชื่อว่ามชฺฌิมยาม. (ยามอันมีในท่ามกลาง, มัชฌิมยาม)

ปพุทฺธกาโล

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปพุทฺธญฺจ ตํ กาโล จาติ ปพุทฺธกาโล. (ปพุทฺธ + กาล)

ปพุทฺธ์ จ อ.เป็นที่ตื่นแล้วด้วย ตं อ.เป็นที่ตื่นแล้วนั้น กาโล จ เป็นกาลด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ปพุทฺธกาโล ชื่อว่าปพุทฺธกาล. (กาลเป็นที่ตื่นแล้ว)

ปจฺฉิมยาโม

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปจฺฉิโม จ โส ยาโม จาติ ปจฺฉิมยาโม. (ปจฺฉิม + ยาม)

ปจฺฉิโม จ อ.อันมีในภายหลังด้วย โส อ.อันมีในภายหลังนั้น ยาโม จ เป็นยามด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ปจฺฉิมยาโม ชื่อว่าปจฺฉิมยาม. (ยามอันมีในภายหลัง, ปัจฉิมยาม)

นิจฺจกาโล

เป็นทุติยาตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

นิจฺจं กาโล นิจฺจกาโล. (นิจฺจ + กาล)

กาโล อ.กาล นิจฺจं เป็นนิตย์ นิจฺจกาโล ชื่อว่านิจฺจกาล. (กาลเป็นนิตย์)

อญฺญถตฺตं

เป็นภาวตัทธิต มีวิเคราะห์ว่า

๑. อญฺเญน ปกาเรน อญฺญถา. (อญฺญ + ถาปัจจัย) อัพยยตัทธิต

อญฺเญน ปกาเรน โดยประการอื่น อญฺญถา ชื่อว่าอญฺญถา. (โดยประการอื่น)

๒. อญฺญถา ภาโว อญฺญถตฺตं. (อญฺญถา + ตฺตปัจจัย) ภาวตัทธิต

ภาโว อ.ความเป็น อญฺญถา โดยประการอื่น อญฺญถตฺตं ชื่อว่าอญฺญถตฺต. (ความเป็นโดยประการอื่น)

อารทฺธวิริโย, อาจริโย

เป็นตติยาทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อารทฺธं วิริยं เยนาติ อารทฺธวิริโย, อาจริโย. (อารทฺธ + วิริย)

วิริยं อ.ความเพียร เยน (อาจริเยน) อันอาจารย์ใด อารทฺธं ปรารภแล้ว อิติ เพราะเหตุนั้น (โส อาจริโย) อ.อาจารย์นั้น อารทฺธวิริโย ชื่อว่าอารทฺธวิริย (มีความเพียรอันปรารภแล้ว, ปรารภความเพียรแล้ว), ได้แก่อาจารย์.

วุตฺถวสฺสา, ภิกฺขู

เป็นตติยาทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

วุตฺถํ วสฺสํ เยหีติ วุตฺถวสฺสา, ภิกฺขู. (วุตฺถ + วสฺส)

วสฺสํ อ.พรรษา เยหิ (ภิกฺขูหิ) อันภิกษุ ท. เหล่าใด วุตฺถํ อยู่จำแล้ว อิติ เพราะเหตุนั้น (เต ภิกฺขู) อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น วุตฺถวสฺสา ชื่อว่าวุตฺถวสฺส (มีพรรษาอันอยู่จำแล้ว, อยู่จำพรรษาแล้ว), ได้แก่ ภิกษุทั้งหลาย.

เอกภิกฺขุ

เป็นอสมาหารทิคุสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เอโก จ โส ภิกฺขุ จาติ เอกภิกฺขุ. (เอก + ภิกฺขุ)

เอโก จ อ.หนึ่งด้วย โส อ.หนึ่งนั้น ภิกฺขุ จ เป็นภิกษุด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น เอกภิกฺขุ ชื่อว่าเอกภิกฺขุ. (ภิกษุรูปหนึ่ง)

กตปฺปฏิสนฺถารา, ภิกฺขู

เป็นจตุตถีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

กโต ปฏิสนฺถาโร เยสนฺติ กตปฺปฏิสนฺถารา, ภิกฺขู. (กต + ปฏิสนฺถาร)

ปฏิสนฺถาโร อ.การปฏิสันถาร (สตฺถารา) อันพระศาสดา กโต ทรงกระทำแล้ว เยสํ (ภิกฺขูนํ) แก่ภิกษุ ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (เต ภิกฺขู) อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น กตปฺปฏิสนฺถารา ชื่อว่ากตปฺปฏิสนฺถาร (มีปฏิสันถารอันพระศาสดาทรงทำแล้ว), ได้แก่ภิกษุทั้งหลาย.

อมาตาปิตุสวฑฺโฒ, กุกฺกุโฏ

เป็นสัตตมีตัปปุริสสมาส โดยมีอิตรีตรโยคทวันทสมาส และนนิบาตบุพพบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. มาตา จ ปิตา จ มาตาปิตโร. (มาตุ + ปิตุ) อิตรีตรโยคทวันทสมาส

มาตา จ อ.มารดาด้วย ปิตา จ อ.บิดาด้วย มาตาปิตโร ชื่อว่ามาตาปิตุ. (มารดาและบิดาทั้งหลาย)

๒. น มาตาปิตโร อมาตาปิตโร. (น + มาตาปิตุ) นนิบาตบุพพบทกัมมธารยสมาส

มาตาปิตโร อ.มารดาและบิดา ท. น หามิได้ อมาตาปิตโร ชื่อว่าอมาตาปิตุ. (มิใช่มารดาและบิดาทั้งหลาย)

๓. อมาตาปิตูนํ สนฺติเก สวฑฺโฒ อมาตาปิตุสวฑฺโฒ, กุกฺกุโฏ. (อมาตาปิตุ + สวฑฺฒ) สัตตมีตัปปุริสสมาส, มัชเฌโลปะ, ลบ สนฺติกศัพท์

(กุกฺกุโฏ) อ.ไก่ สวฑฺโฒ ตัวเติบโตแล้ว สนฺติเก ในสำนัก อมาตาปิตูนํ ของไก่ตัวมิใช่มารดาและบิดา ท. อมาตาปิตุสวฑฺโฒ ชื่อว่าอมาตาปิตุสวฑฺฒ (ตัวเติบโตในสำนักของไก่ตัวมิใช่มารดาและบิดา), ได้แก่ไก่.

อนาจริยกุลํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีนนิบาตบุพพบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. น อาจริโย อนาจริโย. (น + อาจริย) นนิบาตบุพพบทกัมมธารยสมาส

อาจริโย อ.อาจารย์ น หามิได้ อนาจริโย ชื่อว่าอนาจริย. (ไม่ใช่อาจารย์)

๒. อนาจริยสฺส กุลํ อนาจริยกุลํ. (อนาจริย + กุล) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

กุลํ อ.ตระกูล อนาจริยสฺส ของไก่ตัวมิใช่อาจารย์ อนาจริยกุลํ ชื่อว่าอนาจริยกุล. (ตระกูลของไก่ตัวมิใช่อาจารย์)

ทุทฺทโม, อตฺตา

เป็นกัมมรูป, กัมมสาธนะ มีวิเคราะห์ว่า

ทุกฺเขน ทเมตพฺโพติ ทุทฺทโม, อตฺตา. (ทุ + ทมุ ทมเน ในการฝึก + ขปัจจัย)

(อตฺตา) อ.ตน (ปุคฺคเลน) อันบุคคล ทเมตพฺโพ พึงฝึก ทุกฺเขน โดยยาก อิติ เพราะเหตุนั้น ทุทฺทโม ชื่อว่าทุทฺทม (อันบุคคลพึงฝึกได้โดยยาก), ได้แก่ตน.

ปฐมยามาทโย, ยามา

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส โดยมีวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ปฐโม จ โส ยาโม จาติ ปฐมยาโม. (ปฐม + ยาม)

ปฐโม จ อ.ที่หนึ่งด้วย โส อ.ที่หนึ่งนั้น ยาโม จ เป็นยามด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ปฐมยาโม ชื่อว่าปฐมยาม. (ยามที่หนึ่ง, ปฐมยาม)

๒. ปจมยาโม อาทิ เยสนฺติ ปจมยามาทโย, ยามา. (ปจมยาม + อาทิ) ฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

ปจมยาโม อ.ยามที่หนึ่ง อาทิ เป็นต้น เยสํ (ยามานํ) แห่งยาม ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (เต ยามา) อ.ยาม ท. เหล่านั้น ปจมยามาทโย ชื่อว่า ปจมยามาทิ (มีปฐมยามเป็นต้น), ได้แก่ยามทั้งหลาย.

จงฺกมนาทีนิ, วตฺตานิ

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

จงฺกมนํ อาทิ เยสนฺติ จงฺกมนาทีนิ, วตฺตานิ. (จงฺกมน + อาทิ)

จงฺกมนํ อ.การจงกรม อาทิ เป็นต้น เยสํ (วตฺตานํ) แห่งข้อวัตร ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตานิ วตฺตานิ) อ.ข้อวัตร ท. เหล่านั้น จงฺกมนาทีนิ ชื่อว่าจงฺกมนาทิ (มีการจงกรมเป็นต้น), ได้แก่ข้อวัตรทั้งหลาย.

เทสนาวสานํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เทสนาย อวสานํ เทสนาวสานํ. (เทสนา + อวสาน)

อวสานํ อ.กาลเป็นที่สิ้นสุดลง เทสนาย แห่งพระเทศนา เทสนาวสานํ ชื่อว่าเทสนาวสาน. (เวลาจบพระเทศนา)

๔. กุมารกสฺสปตฺเถรมาตุวตฺถุ ฯ [๑๓๐]

กุมารกสฺสปตฺเถรมาตุวตฺถุ (มยา วุจฺจเต) ฯ

กุมารกสฺสปตฺเถรมาตุวตฺถุ อ.เรื่องแห่งมารดาของพระกุมารกัสสปะผู้เถระ **(มยา)** อันข้าพเจ้า (พระพุทธโฆสะ) **(วุจฺจเต)** จะกล่าว ฯ

กุมารกสฺสปตฺเถรมาตุวตฺถุ วุตฺตกัมมะใน วุจฺจเตฯ อาขยาตบทกัมมวาจก มยา อนภิหิตกัตตาใน วุจฺจเต ฯ

๔. เรื่องมารดาของพระกุมารกัสสปเถระ

๑. **“อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถติ** อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต กุมารกสฺสปตฺเถรสฺส มาตรํ อารพฺภ กเถสิ ฯ

สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต กุมารกสฺสปตฺเถรสฺส มาตรํ อารพฺภ **“อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถติ** อิมํ ธมฺมเทสนํ กเถสิ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **วิหรนฺโต** เมื่อทรงประทับ **เชตวเน** ในพระวิหารชื่อว่าเชตวัน **อารพฺภ** ทรงปรารภ **มาตรํ** ซึ่งมารดา **กุมารกสฺสปตฺเถรสฺส** ของพระกุมารกัสสปะผู้เถระ **กเถสิ** ตรัสแล้ว **อิมํ ธมฺมเทสนํ** ซึ่งพระธรรมเทศนานี้ **“อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถติ** ว่า “อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ” ดังนี้เป็นต้น ฯ

พระศาสดา เมื่อทรงประทับในพระเชตวัน ทรงปรารภมารดาของพระกุมารกัสสปเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **“อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ”** ดังนี้เป็นต้น ฯ

สตฺถา สุทธกัตตาใน กเถสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก “อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ” สรูปะใน อิติฯ ศัพท์ อาทยัตถะใน อิมํ ธมฺมเทสนํ อิมํ วิเสสนะของ ธมฺมเทสนํฯ อวุตตกัมมะใน กเถสิ เชตวเน วิสยาธาระใน วิหรนฺโตฯ อัพภันตรกิริยาของ สตฺถา กุมารกสฺสปตฺเถรสฺส สามีสัมพันธะใน มาตรํฯ อวุตตกัมมะใน อารพฺภฯ สมานกาลกิริยาใน กเถสิ ฯ

.....

๒. สา กิร ราชคหนคเร เสฏฺฐิธีตา วิญฺญุตํ ปตฺตกาลโต ปฏฺฐาย ปพฺพชฺชํ ยาจิ, ปุนปฺปุนํ ยาจมานาปิ มาตาปิตูนํ สนฺติกา ปพฺพชฺชํ อลภิตฺวา วยปฺปตฺตา ปติกุลํ

คนฺตฺวา ปติเทวตา หุตฺวา อคารํ อชฺฌาวสิ ฯ

สา (มาตา) กิร ราชคหนคเร เสฏฺฐิธีตา (หุตฺวา อตฺตโน) วิญฺญุตํ ปตฺตกาลโต ปฏฺฐาย ปพฺพชฺชํ ยาจิ, ปุนปฺปุนํ ยาจมานาปิ มาตาปิตูนํ สนฺติกา ปพฺพชฺชํ อลภิตฺวา วยปฺปตฺตา ปติกุลํ คนฺตฺวา ปติเทวตา หุตฺวา อคารํ อชฺฌาวสิ ฯ

กิร ได้ยินว่า **สา (มาตา)** อ.มารดานั้น **เสฏฺฐิธีตา** เป็นธิดาของเศรษฐี **ราชคหนคเร** ในเมืองชื่อว่าราชคฤห์ **(หุตฺวา)** เป็น **ยาจิ** ขอแล้ว **ปพฺพชฺชํ** ซึ่งการบวช **ปฏฺฐาย** จำเดิม **ปตฺตกาลโต** แต่กาลเป็นที่ถึงแล้ว **(อตฺตโน) วิญฺญุตํ** ซึ่งความที่ แห่งตน เป็นผู้รู้เดียงสา, **ยาจมานาปิ** แม้ขออยู่ **ปุนปฺปุนํ** บ่อยๆ **อลภิตฺวา** ไม่ได้แล้ว **ปพฺพชฺชํ** ซึ่งการบวช **สนฺติกา** จากสำนัก **มาตาปิตูนํ** ของมารดาและบิดา ท. **วยปฺปตฺตา** ผู้ถึงแล้วซึ่งวัย **คนฺตฺวา** ไปแล้ว **ปติกุลํ** สู่ตระกูลแห่งสามี **ปติเทวตา** เป็นผู้มีสามีเพียงดังเทวดา **หุตฺวา** เป็น **อชฺฌาวสิ** อยู่ครองแล้ว **อคารํ** ในเรือน ฯ

ได้ยินว่า มารดานั้น เป็นธิดาของเศรษฐีในเมืองราชคฤห์ ขอการบวช จำเดิมแต่กาลเป็นที่ถึงความที่แห่งตนเป็นผู้รู้เดียงสา, แม้ขออยู่บ่อยๆ ไม่ได้การบวชจากสำนักของมารดาและบิดา ผู้ถึงวัยแล้ว ไปสู่ตระกูลสามี เป็นผู้มีสามีดุจเทวดา ได้อยู่ครองในเรือน

กิรศัพท์ อนุสสวนัตถะ สา วิเสสนะของ มาตาๆ สุทธกัตตาใน ยาจิ และ อชฺฌาวสิ ยาจิ ก็ดี อชฺฌาวสิ ก็ดี อาขยาตบทกัตตุวาจก ราชคหนคเร วิสยาธาระใน เสฏฺฐิธีตาๆ วิกติกัตตาใน หุตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ยาจิ อตฺตโน ภาวาทิสัมพันธะใน วิญฺญุตๆ สัมปาปุณียกัมมะใน ปตฺตกาลโตๆ อปาทานใน ปฏฺฐายๆ กิริยาวิเสสนะใน ยาจิ ปพฺพชฺชํ อวุตตกัมมะใน ยาจิ, ปุนปฺปุนํ กิริยาวิเสสนะใน ยาจมานา อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ ยาจมานาๆ อัพภันตรกิริยาของ มาตา มาตาปิตูนํ สามีสัมพันธะใน สนฺติกาๆ อปาทานใน อลภิตฺวา ปพฺพชฺชํ อวุตตกัมมะใน อลภิตฺวาๆ ปุพพกาล-กิริยาใน วยปฺปตฺตาๆ วิเสสนะของ มาตา ปติกุลํ สัมปาปุณียกัมมะใน คนฺตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน หุตฺวา ปติเทวตา วิกติกัตตาใน หุตฺวาๆ สมานกาลกิริยาใน อชฺฌาวสิ อคารํ ทุติยาวิสยาธาระใน อชฺฌาวสิ ฯ

.....

๓. อถสฺสา น จิรสฺเสว กุจฺฉิสฺมึ คพฺโภ ปติฏฺฐหิ ฯ

อถ อสฺสา (เสฏฺฐิธีตุยา) น จิรสฺเสว กุจฺฉิสฺมึ คพฺโภ ปติฏฺฐหิ ฯ

อถ ครั้งนั้น **คพฺโภ** อ.สัตว์ผู้เกิดแล้วในครรภ์ **ปติฏฺฐหิ** ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว **กุจฺฉิสฺมึ** ในท้อง **อสฺสา (เสฏฺฐิธีตุยา)** ของธิดาของเศรษฐีนั้น **น จิรสฺเสว** โดยกาลไม่นานนั่นเทียว ฯ

ครั้งนั้น สัตว์ผู้เกิดแล้วในครรภ์ ตั้งอยู่เฉพาะแล้วในท้องของธิดาเศรษฐีนั้น โดยกาลไม่นานนั่นแหละ

อถ กาลสัตตมี คพฺโภ สุทธกัตตาใน ปติฏฺฐหิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อสฺสา วิเสสนะของ เสฏฺฐิธีตุยา ๆ สามีสัมพันธะใน กุจฺฉิสฺมึ นศัพท์ ปฏิเสธะใน จิรสฺส เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ จิรสฺส ๆ ฉัฏฐีตติยาวิเสสนะใน ปติฏฺฐหิ กุจฺฉิสฺมึ วิสยาธาระใน ปติฏฺฐหิ ฯ

.....

๔. สา ปนสฺส ปติฏฺฐิตภาวํ อชานิตฺวาว สามิกํ อาราเธตฺวา ปพฺพชฺชํ ยาจิ ฯ

สา (เสฏฺฐิธีตา) ปน อสฺส (คพฺภสฺส) ปติฏฺฐิตภาวํ อชานิตฺวาว สามิกํ อาราเธตฺวา ปพฺพชฺชํ ยาจิ ฯ

ปน ก็ **สา (เสฏฺฐิธีตา)** อ.ธิดาของเศรษฐีนั้น **อชานิตฺวาว** ไม่รู้แล้วเทียว **อสฺส (คพฺภสฺส) ปติฏฺฐิตภาวํ** ซึ่งความที่ แห่งสัตว์ผู้เกิดแล้วในครรภ์นั้น เป็นผู้ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว **สามิกํ** ยังสามี **อาราเธตฺวา** ให้ยินดีแล้ว **ยาจิ** ขอแล้ว **ปพฺพชฺชํ** ซึ่งการบวช ฯ

ก็ธิดาเศรษฐีนั้น ไม่รู้ความที่สัตว์ผู้เกิดแล้วในครรภ์นั้นตั้งอยู่เฉพาะแล้วนั่นแหละ ยังสามีให้ยินดีแล้ว ขอบวช

ปนศัพท์ วากยารัมภโชตกะ สา วิเสสนะของ เสฏฺฐิธีตา ๆ สุทธกัตตาใน ยาจิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อสฺส วิเสสนะของ คพฺภสฺส ๆ ภาวาทิสัมพันธะใน ปติฏฺฐิตภาวํ ๆ อวุตตกัมมะใน อชานิตฺวา เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อชานิตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน อาราเธตฺวา สามิกํ การิตกัมมะใน อาราเธตฺวา ๆปุพพกาลกิริยาใน ยาจิ ปพฺพชฺชํ อวุตตกัมมะใน ยาจิ ฯ

.....

๕. อถ นำ โส มหนฺเตน สกฺกาเรน ภิกฺขุนีอุปสฺสยำ เนตฺวา อชานนฺโต เทวทตฺต-ปกฺขิกานำ ภิกฺขุนีนำ สนฺติเก ปพฺพาเชสิ ฯ

อถ นำ (เสฏฐิธีตรำ) โส (สามิโก) มหนฺเตน สกฺกาเรน ภิกฺขุนีอุปสฺสยำ เนตฺวา อชานนฺโต (ตำ เสฏฐิธีตรำ) เทวทตฺตปกฺขิกานำ ภิกฺขุนีนำ สนฺติเก ปพฺพาเชสิ ฯ

อถ ครั้งนั้น **โส (สามิโก)** อ.สามีนั้น **เนตฺวา** นำไปแล้ว **นำ (เสฏฐิธีตรำ)** ซึ่งธิดาของเศรษฐีนั้น **ภิกฺขุนีอุปสฺสยำ** สู่ที่เป็นที่พำนักของภิกษุณี **สกฺกาเรน** ด้วยสักการะ **มหนฺเตน** ใหญ่ **อชานนฺโต** ไม่รู้อยู่ **(ตำ เสฏฐิธีตรำ)** ยังธิดาของเศรษฐีนั้น **ปพฺพาเชสิ** ให้บวชแล้ว **สนฺติเก** ในสำนัก **ภิกฺขุนีนำ** ของภิกษุณี ท. **เทวทตฺตปกฺขิกานำ** ผู้มีอยู่ในฝ่ายแห่งพระเทวทัต ฯ

ครั้งนั้น สามีนั้น นำธิดาเศรษฐีนั้นไปสู่ที่พำนักของภิกษุณี ด้วยสักการะใหญ่ ไม่รู้อยู่ ยังธิดาเศรษฐีนั้นให้บวชในสำนักของเหล่าภิกษุณีผู้มีอยู่ในฝ่ายของพระเทวทัต

อถ กาลสัตตมี โส วิเสสนะของ สามิโกๆ เหตุกัตตาใน ปพฺพาเชสิๆ อาขยาตบท เหตุกัตตุวาจก นำ วิเสสนะของ เสฏฐิธีตรำๆ อวุตตกัมมะใน เนตฺวา มหนฺเตน วิเสสนะของ สกฺกาเรนๆ กรณะใน เนตฺวา ภิกฺขุนีอุปสฺสยำๆ สัมปาปุณียกัมมะใน เนตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อชานนฺโตๆ อัพภันตรกิริยาของ สามิโก ตำ วิเสสนะของ เสฏฐิธีตรำๆ การิตกัมมะใน ปพฺพาเชสิ เทวทตฺตปกฺขิกานำ วิเสสนะของ ภิกฺขุนีนำๆ สามีสัมพันธะใน สนฺติเกๆ วิสยาธาระใน ปพฺพาเชสิ ฯ

.....

๖. อปเรน สมเยน ตสฺสา คพฺภินีภาวำ ญตฺวา ตาหิ "กึ อิทนฺติ ปุฏฺฐา "นาหำ อยฺเย ชานามิ 'กิเมตำ', สีลำ ปน เม อโรคเมวาติ ฯ

อปเรน สมเยน (สา ภิกฺขุนี) ตสฺสา (ภิกฺขุนิยา) คพฺภินีภาวำ ญตฺวา ตาหิ (ภิกฺขุนีหิ) "กึ อิทำ (การณำ)" อิติ ปุฏฺฐา "น อหำ อยฺเย ชานามิ 'กึ เอตำ (การณำ' อิติ), สีลำ ปน เม อโรคำ เอว (โหติ)" อิติ (อาห) ฯ

อปเรน สมเยน ในสมัยอื่นอีก **(สา ภิกฺขุนี)** อ.ภิกษุณีนั้น **ตสฺสา (ภิกฺขุนิยา) คพฺภินีภาวำ ญตฺวา ตาหิ (ภิกฺขุนีหิ) ปุฏฺฐา** ผู้อันภิกษุณี ท. เหล่านั้น รู้แล้ว ซึ่งความที่ แห่งภิกษุณีนั้น เป็นผู้มีครรภ์ ถามแล้ว **อิติ** ว่า "**อิทำ (การณำ)** อ.เหตุนี้ **กึ** อะไร ?"

อิติ ดังนี้ **(อาห)** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า "**อยฺเย** ข้าแต่แม่เจ้า **อหํ** อ.ดิฉัน **น ชานามิ** ย่อมไม่รู้ **(อิติ)** ว่า '**เอตํ (การณํ)** อ.เหตุนั่น **กึ** อะไร ?' **(อิติ)** ดังนี้, **ปน** แต่ว่า **สีลํ** อ.ศีล **เม** ของดิฉัน **อโรคํ เอว** เป็นคุณชาตไม่มีโรคนั่นเทียว **(โหติ)** ย่อมเป็น" **อิติ** ดังนี้ ฯ

ในสมัยอื่นอีก ภิกษุณีนั้น ถูกพวกภิกษุณีเหล่านั้นรู้ความที่นางมีครรภ์ถามว่า "เหตุนี้อะไร ?" ก็กล่าวว่า "ข้าแต่แม่เจ้า ดิฉันย่อมไม่รู้ว่า 'เหตุนั่นอะไร', แต่ว่าศีลของดิฉันเป็นคุณชาตไม่มีโรคนั่นเทียว"

อปเรน วิเสสนะของ สมเยนฯ ตติยากาลสัตตมีใน อาห สา วิเสสนะของ ภิกฺขุนีฯ สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตสฺสา วิเสสนะของ ภิกฺขุนิยาฯ ภาวาทิ-สัมพันธะใน คพฺภินีภาวํฯ อวุตตกัมมะใน ญตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน ปุฏฺฐา ตาหิ วิเสสนะของ ภิกฺขุนีหิฯ อนภิหิตกัตตาใน ปุฏฺฐา "กึ ก็ดี อิทำ ก็ดี วิเสสนะของ การณำฯ ลิงคัตถะ" อิติศัพท์ อาการะใน ปุฏฺฐาฯ วิเสสนะของ ภิกฺขุนี "อยฺเย อาลปนะ อหำ สุทธ-กัตตาใน ชานามิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก นศัพท์ ปฏิเสธะใน ชานามิ 'กึ ก็ดี เอตำ ก็ดี วิเสสนะของ การณำฯ ลิงคัตถะ' อิติศัพท์ อาการะใน ชานามิ, ปนศัพท์ วิเสสโชตกะ สีลำ สุทธกัตตาใน โหติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก เม สามีสัมพันธะใน สีลำ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อโรคำฯ วิกติกัตตาใน โหติ" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๗. ภิกฺขุนิโย ตำ เทวทตฺตสฺส สนฺติกำ เนตฺวา "อยำ ภิกฺขุนี สทฺธาย ปพฺพชิตา, อิมิสฺสา มยำ คพฺภสฺส ปติฏฺฐิตกาลำ น ชานาม, กึ ทานิ กโรมาติ ปุจฺฉึสุ ฯ

ภิกฺขุนิโย ตำ (ภิกฺขุนึ) เทวทตฺตสฺส สนฺติกำ เนตฺวา "อยำ ภิกฺขุนี สทฺธาย ปพฺพชิตา, อิมิสฺสา (ภิกฺขุนิยา) มยำ คพฺภสฺส ปติฏฺฐิตกาลำ น ชานาม, (มยำ) กึ อิทานิ กโรมาติ ปุจฺฉึสุ ฯ

ภิกฺขุนิโย อ.ภิกษุณี ท. **เนตฺวา** นำไปแล้ว **ตำ (ภิกฺขุนึ)** ซึ่งภิกษุณีนั้น **สนฺติกำ** สู่สำนัก **เทวทตฺตสฺส** ของพระเทวทัต **ปุจฺฉึสุ** ถามแล้ว **อิติ** ว่า "**อยำ ภิกฺขุนี** อ.ภิกษุณีนี้ **ปพฺพชิตา** บวชแล้ว **สทฺธาย** ด้วยศรัทธา, **มยำ** อ.ดิฉัน ท. **น ชานาม** ย่อมไม่รู้ **ปติฏฺฐิตกาลำ** ซึ่งกาลเป็นที่ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว **คพฺภสฺส** แห่งสัตว์ผู้เกิดแล้วในครรภ์ **อิมิสฺสา (ภิกฺขุนิยา)** ของภิกษุณีนี้, **(มยำ)** อ.ดิฉัน ท. **กโรม** จะกระทำ **กึ** อย่างไร **อิทานิ** ในกาลนี้" **อิติ** ดังนี้ ฯ

เหล่าภิกษุณีนำภิกษุณีนั้นไปสู่สำนักของพระเทวทัต แล้วถามว่า “ภิกษุณีนี้ บวชด้วยศรัทธา, พวกดิฉันไม่รู้กาลเป็นที่ตั้งอยู่เฉพาะแห่งสัตว์ผู้เกิดแล้วในครรภ์ของภิกษุณีนี้, พวกดิฉันจะทำอย่างไรในกาลนี้”

ภิกฺขุนิโย สุทธกัตตาใน ปุจฺฉิสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตำ วิเสสนะของ ภิกฺขุนีๆ อวุตตกัมมะใน เนตฺวา เทวทตฺตสฺส สามีสัมพันธะใน สนฺติกำๆ สัมปาปุณียกัมมะใน เนตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปุจฺฉิสุ “อยำ วิเสสนะของ ภิกฺขุนีๆ สุทธกัตตาใน ปพฺพชิตาๆ กิตบทกัตตุวาจก สทฺธาย กรณะใน ปพฺพชิตา, มยำ สุทธกัตตาใน ชานามๆ อาขยาต-บทกัตตุวาจก อิมิสฺสา วิเสสนะของ ภิกฺขุนิยาๆ สามีสัมพันธะใน คพฺภสฺสๆ สามี-สัมพันธะใน ปติฏฺฐิตกาลำๆ อวุตตกัมมะใน ชานาม นศัพท์ ปฏิเสธะใน ชานาม, มยำ สุทธกัตตาใน กโรมๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก กึศัพท์ ปุจฉนัตถะ อิทานิ กาลสัตตมีใน กโรม” อิติศัพท์ อาการะใน ปุจฺฉิสุ ฯ

.....

๘. เทวทตฺโต “มา มยฺหำ โอวาทการิกานำ ภิกฺขุนีนำ อยโส อุปฺปชฺชตูติ เอตฺตกเมว จินฺเตตฺวา “อุปฺปพฺพาเชถ นนฺติ อาห ฯ

เทวทตฺโต “มา มยฺหำ โอวาทการิกานำ ภิกฺขุนีนำ อยโส อุปฺปชฺชตูติ เอตฺตกำ เอว (การณำ) จินฺเตตฺวา “(ตุมฺเห) อุปฺปพฺพาเชถ นำ (ภิกฺขุนึ)” อิติ อาห ฯ

เทวทตฺโต อ.พระเทวทัต **จินฺเตตฺวา** คิดแล้ว **เอตฺตกำ เอว (การณำ)** ซึ่งเหตุ อันมีประมาณเท่านี้นั่นเทียว **อิติ** ว่า “**อยโส** อ.โทษอันมิใช่ยศ **มา อุปฺปชฺชตู** ขอจงอย่าเกิดขึ้น **ภิกฺขุนีนำ** แก่ภิกษุณี ท. **โอวาทการิกานำ** ผู้กระทำซึ่งโอวาท **มยฺหำ** ของเรา” **อิติ** ดังนี้ **อาห** กล่าวแล้ว อิติ ว่า “**(ตุมฺเห)** อ.เธอ ท. **นำ (ภิกฺขุนึ)** ยังภิกษุณีนั้น **อุปฺปพฺพาเชถ** จงให้สึกเถิด” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระเทวทัตคิดเหตุมีประมาณเท่านี้เท่านั้นว่า “ขอโทษมิใช่ยศจงอย่าเกิดขึ้นแก่เหล่าภิกษุณีผู้ทำโอวาทของเรา” ดังนี้ จึงกล่าวว่า “พวกเธอจงยังภิกษุณีนั้นให้สึกเถิด”

เทวทตฺโต สุทธกัตตาใน อาหๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “อยโส สุทธกัตตาใน อุปฺปชฺชตุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก มาศัพท์ ปฏิเสธะใน อุปฺปชฺชตุ มยฺหำ สามีสัมพันธะใน โอวาทการิกานำๆ วิเสสนะของ ภิกฺขุนีนำๆ สัมปทานใน อุปฺปชฺชตุ” อิติศัพท์ สรูปะใน

เอตฺตกํ การณํ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ เอตฺตกๆ วิเสสนะของ การณๆ อวุตต-กัมมะใน จินฺเตตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อาห “ตุมฺเห เหตุกัตตาใน อุปฺปพฺพาเชถๆ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก นํ วิเสสนะของ ภิกฺขุนึๆ การิตกัมมะใน อุปฺปพฺพาเชถ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๙. ตํ สุตฺวา สา ทหรา “มา มํ อยฺเย นาเสถ, นาหํ เทวทตฺตํ อุทฺทิสฺส ปพฺพชิตา, เอถ, มํ สตฺถุ สนฺติกํ เชตวนํ เนถาติ ฯ

ตํ (วจนํ) สุตฺวา สา ทหรา “(ตุมฺเห) มา มํ อยฺเย นาเสถ, น อหํ เทวทตฺตํ อุทฺทิสฺส ปพฺพชิตา (อมฺหิ, ตุมฺเห) เอถ, (ตุมฺเห) มํ สตฺถุ สนฺติกํ เชตวนํ เนถาติ (อาห) ฯ

สา ทหรา อ.ภิกษุณีสาวนั้น **สุตฺวา** ฟังแล้ว **ตํ (วจนํ)** ซึ่งคำนั้น **(อาห)** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า “**อยฺเย** ข้าแต่แม่เจ้า **(ตุมฺเห)** อ.ท่าน ท. **มา มํ นาเสถ** ขอจง อย่ายังดิฉัน ให้ฉิบหาย, **อหํ** อ.ดิฉัน **ปพฺพชิตา** เป็นผู้บวชแล้ว **อุทฺทิสฺส** เจาะจง **เทวทตฺตํ** ซึ่ง พระเทวทัต **(อมฺหิ)** ย่อมเป็น **น** หามิได้, **(ตุมฺเห)** อ.ท่าน ท. **เอถ** จงมา, **(ตุมฺเห)** อ.ท่าน ท. **เนถ** ขอจงนำไป **มํ** ซึ่งดิฉัน **เชตวนํ** สู่พระวิหารชื่อว่าเชตวัน **สนฺติกํ** อันเป็นสำนัก **สตฺถุ** ของพระศาสดา” **อิติ** ดังนี้ ฯ

ภิกษุณีสาวนั้น ฟังคำนั้นแล้ว ก็กล่าวว่า “ข้าแต่แม่เจ้า ขอพวกท่านจงอย่ายังดิฉันให้ฉิบหายเลย, ดิฉันบวชเจาะจงพระเทวทัต ก็หาไม่, พวกท่านจงมา, ขอพวกท่านจงนำดิฉันไปสู่พระเชตวันอันเป็นสำนักของพระศาสดาเถิด”

สา วิเสสนะของ ทหราๆ สุทธกัตตาใน อาหๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตํ วิเสสนะของ วจนๆ อวุตตกัมมะใน สุตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อาห “อยฺเย อาลปนะ ตุมฺเห เหตุกัตตาใน นาเสถๆ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก มาศัพท์ ปฏิเสธะใน นาเสถ มํ การิตกัมมะใน นาเสถ, อหํ สุทธกัตตาใน อมฺหิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นศัพท์ ปฏิเสธนัตถะ เทวทตฺตํ อวุตตกัมมะใน อุทฺทิสฺสๆ กิริยาวิเสสนะใน ปพฺพชิตาๆ วิกติกัตตาใน อมฺหิ, ตุมฺเห สุทธกัตตาใน เอถๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก, ตุมฺเห สุทธกัตตาใน เนถๆ อาขยาต-บทกัตตุวาจก มํ อวุตตกัมมะใน เนถ สตฺถุ สามีสัมพันธะใน สนฺติกๆ วิเสสนะของ เชตวนๆ สัมปาปุณียกัมมะใน เนถ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๑๐. ตา ตำ อาทาย เชตวนำ คนฺตฺวา สตฺถุ อาโรเจสุ ฯ

ตา (ภิกฺขุนิโย) ตำ (ทหรภิกฺขุนึ) อาทาย เชตวนำ คนฺตฺวา สตฺถุ อาโรเจสุ ฯ

ตา (ภิกฺขุนิโย) อ.ภิกษุณี ท. เหล่านั้น **อาทาย** พาเอาแล้ว **ตำ (ทหรภิกฺขุนึ)** ซึ่งภิกษุณีสาวนั้น **คนฺตฺวา** ไปแล้ว **เชตวนำ** สู่พระวิหารชื่อว่าเชตวัน **อาโรเจสุ** กราบทูลแล้ว **สตฺถุ** แก่พระศาสดา ฯ

ภิกษุณีเหล่านั้น พาเอาภิกษุณีสาวนั้นไปสู่พระเชตวัน กราบทูลแด่พระศาสดา

ตา วิเสสนะของ ภิกฺขุนิโยๆ สุทธกัตตาใน อาโรเจสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตำ วิเสสนะของ ทหรภิกฺขุนึๆ อวุตตกัมมะใน อาทายๆ สมานกาลกิริยาใน คนฺตฺวา เชตวนำ สัมปาปุณียกัมมะใน คนฺตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อาโรเจสุ สตฺถุ สัมปทานใน อาโรเจสุ ฯ

.....

๑๑. สตฺถา “ตสฺสา คิหิกาเล คพฺโภ ปติฏฺฐิโตติ ชานนฺโตปิ ปรวาทโมจนตฺถำ ราชานำ ปเสนทิโกสลำ มหาอนาถปิณฺฑิกำ จุลฺลอนาถปิณฺฑิกำ วิสาขำ อุปาสิกำ อญฺญานิ จ มหากุลานิ ปกฺโกสาเปตฺวา อุปาลิตฺเถรำ อาณาเปสิ “คจฺฉ, อิมิสฺสา ทหราย ภิกฺขุนิยา จตุปริสมชฺเฌ กมฺมำ ปริโสเธหีติ ฯ

สตฺถา “ตสฺสา (ทหรภิกฺขุนิยา) คิหิกาเล คพฺโภ ปติฏฺฐิโตติ ชานนฺโตปิ ปรวาทโมจนตฺถำ (ปุคฺคลำ) ราชานำ ปเสนทิโกสลำ (จ) มหาอนาถปิณฺฑิกำ (จ) จุลฺลอนาถปิณฺฑิกำ (จ) วิสาขำ อุปาสิกำ (จ) อญฺญานิ จ มหากุลานิ ปกฺโกสาเปตฺวา อุปาลิตฺเถรำ อาณาเปสิ “(ตฺวำ) คจฺฉ, (ตฺวำ) อิมิสฺสา ทหราย ภิกฺขุนิยา จตุปริสมชฺเฌ กมฺมำ ปริโสเธหีติ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **ชานนฺโตปิ** แม้ทรงทราบอยู่ **อิติ** ว่า “**คพฺโภ** อ.สัตว์ผู้เกิดแล้วในครรภ์ **ปติฏฺฐิโต** ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว **ตสฺสา (ทหรภิกฺขุนิยา) คิหิกาเล** ในกาลแห่งภิกษุณีสาวนั้น เป็นคฤหัสถ์” ดังนี้ **(ปุคฺคลำ)** ทรงยังบุคคล **ปกฺโกสาเปตฺวา** ให้เชิญแล้ว **ราชานำ** ซึ่งพระราชา **ปเสนทิโกสลำ** พระนามว่าปเสนทิโกศล **(จ)** ด้วย **มหาอนาถปิณฺฑิกำ** ซึ่งเศรษฐีชื่อว่าอนาถบิณฑิกะ **(จ)** ด้วย **จุลฺลอนาถปิณฺฑิกำ** ซึ่งเศรษฐีชื่อว่าจุลลอนาถบิณฑิกะ **(จ)** ด้วย **อุปาสิกำ** ซึ่งอุบาสิกา **วิสาขำ** ชื่อว่าวิสาขา **(จ)** ด้วย **มหากุลานิ** ซึ่งตระกูลใหญ่ ท. **อญฺญานิ** เหล่าอื่น **จ** ด้วย **อาณาเปสิ**

ทรงรับสั่งแล้ว **อุปาลิตฺเถรํ** ซึ่งพระอุบาลีผู้เถระ **อิติ** ว่า "**(ตฺวํ)** อ.เธอ **คจฺฉ** จงไป, **(ตฺวํ)** อ.เธอ **กมฺมํ** ยังกรรม **อิมิสฺสา ทหราย ภิกฺขุนิยา** ของภิกษุณี ผู้เป็นสาวนี้ **ปริโสเธหิ** จงให้หมดจดรอบ **จตุปริสมชฺเฌ** ในท่ามกลางแห่งบริษัทสี่" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดาแม้ทรงทราบอยู่ว่า "สัตว์ผู้เกิดในครรภ์ ตั้งอยู่เฉพาะในกาลที่ภิกษุณีสาวนั้นเป็นคฤหัสถ์" ทรงรับสั่งให้เชิญพระเจ้าปเสนทิโกศล มหาอนาถบิณฑิกเศรษฐี จุลลอนาถบิณฑิกเศรษฐี อุบาสิกาชื่อว่าวิสาขา และตระกูลใหญ่เหล่าอื่น เพื่ออันเปลื้องวาทะของบุคคลอื่น ทรงรับสั่งพระอุบาลีเถระว่า "เธอจงไป, เธอจงยังกรรมของภิกษุณีสาวนี้ จงให้หมดจดในท่ามกลางบริษัท ๔ เถิด"

สตฺถา สุทธกัตตาใน อาณาเปสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก "คพฺโภ สุทธกัตตาใน ปติฏฺฐิโตๆ กิตบทกัตตุวาจก ตสฺสา วิเสสนะของ ทหรภิกฺขุนิยาๆ สามีสัมพันธะใน คิหิกาเลๆ กาลสัตตมีใน ปติฏฺฐิโต" อิติศัพท์ อาการะใน ชานนฺโต อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ ชานนฺโตๆ อัพภันตรกิริยาของ สตฺถา ปรวาทโมจนตฺถํ สัมปทานใน ปกฺโกสาเปตฺวา ปุคฺคลํ การิตกัมมะใน ปกฺโกสาเปตฺวา ปเสนทิโกสลํ สัญญาวิเสสนะของ ราชานํๆ ก็ดี มหาอนาถปิณฺฑิกํ ก็ดี จุลฺลอนาถปิณฺฑิกํ ก็ดี อุปาสิกํ ก็ดี มหากุลานิ ก็ดี อวุตตกัมมะใน ปกฺโกสาเปตฺวา วิสาขํ สัญญาวิเสสนะของ อุปาสิกํ อญฺญานิ วิเสสนะของ มหากุลานิ จศัพท์ ปทสมุจจยัตถะเข้ากับ ราชานํ ปเสนทิโกสลํ, มหาอนาถปิณฺฑิกํ, จุลฺลอนาถปิณฺฑิกํ, วิสาขํ อุปาสิกํ และ อญฺญานิ มหากุลานิ ปกฺโกสาเปตฺวา ปุพพกาลกิริยาใน อาณาเปสิ อุปาลิตฺเถรํ อวุตตกัมมะใน อาณาเปสิ "ตฺวํ สุทธกัตตาใน คจฺฉๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก, ตฺวํ เหตุกัตตาใน ปริโสเธหิๆ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก อิมิสฺสา ก็ดี ทหราย ก็ดี วิเสสนะของ ภิกฺขุนิยาๆ สามีสัมพันธะใน กมฺมํ จตุปริสมชฺเฌ วิสยาธาระใน ปริโสเธหิ กมฺมํ การิตกัมมะใน ปริโสเธหิ" อิติศัพท์ อาการะใน อาณาเปสิ ฯ

.....

๑๒. เถโร รญฺโญ ปุรโต วิสาขํ ปกฺโกสาเปตฺวา ตํ อธิกรณํ ปฏิจฺฉาเปสิ ฯ

เถโร (ปุคฺคลํ) รญฺโญ ปุรโต วิสาขํ ปกฺโกสาเปตฺวา (วิสาขํ) ตํ อธิกรณํ ปฏิจฺฉาเปสิ ฯ

เถโร อ.พระเถระ **(ปุคฺคลํ)** ยังบุคคล **ปกฺโกสาเปตฺวา** ให้ร้องเรียกแล้ว **วิสาขํ** ซึ่งนางวิสาขา **(วิสาขํ)** ยังนางวิสาขา **ปฏิจฺฉาเปสิ** ให้รับแล้ว **ตํ อธิกรณํ** ซึ่งอธิกรณ์

นั้น **ปุรโต** ในที่ข้างพระพักตร์ **รญฺโญ** ของพระราชา ฯ

พระเถระใช้บุคคลให้เรียกนางวิสาขา ยังนางวิสาขาให้รับอธิกรณ์นั้น ในที่ข้างพระพักตร์ของพระราชา

เถโร เหตุกัตตาใน ปฏิจฺฉาเปสิๆ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก ปุคฺคลํ การิตกัมมะใน ปฏิจฺฉาเปสิ รญฺโญ สามีสัมพันธะใน ปุรโตๆ วิสยาธาระใน ปฏิจฺฉาเปสิ วิสาขํ อวุตตกัมมะใน ปกฺโกสาเปตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปฏิจฺฉาเปสิ วิสาขํ การิตกัมมะใน ปฏิจฺฉาเปสิ ตํ วิเสสนะของ อธิกรณ์ๆ อวุตตกัมมะใน ปฏิจฺฉาเปสิ ฯ

.....

๑๓. สา สาณิปฺปาการํ ปริกฺขิปาเปตฺวา อนฺโตสาณิยํ ตสฺสา หตฺถปาทนาภิอุทรปริโยสานานิ โอโลเกตฺวา มาสทิวเส มาเนตฺวา "คิหิภาเว อิมาย คพฺโภ ลทฺโธติ ญตฺวา เถรสฺส ตมตฺถํ อาโรเจสิ ฯ

สา (วิสาขา ปุคฺคลํ) สาณิปฺปาการํ ปริกฺขิปาเปตฺวา อนฺโตสาณิยํ ตสฺสา (ทหรภิกฺขุนิยา) หตฺถปาทนาภิอุทรปริโยสานานิ โอโลเกตฺวา มาสทิวเส มาเนตฺวา "คิหิภาเว อิมาย (ทหรภิกฺขุนิยา) คพฺโภ ลทฺโธติ ญตฺวา เถรสฺส ตํ อตฺถํ อาโรเจสิ ฯ

สา (วิสาขา) อ.นางวิสาขานั้น **(ปุคฺคลํ)** ยังบุคคล **ปริกฺขิปาเปตฺวา** ให้ล้อมแล้ว **สาณิปฺปาการํ** ซึ่งกำแพงคือผ้าม่าน **โอโลเกตฺวา** ตรวจดูแล้ว **หตฺถปาทนาภิอุทรปริโยสานานิ** ซึ่งมือ เท้า สะดือ และที่สุดรอบแห่งท้อง ท. **ตสฺสา (ทหรภิกฺขุนิยา)** ของภิกษุณีสาวนั้น **อนฺโตสาณิยํ** ในภายในผ้าม่าน **มาเนตฺวา** นับแล้ว **มาสทิวเส** ซึ่งเดือนและวัน ท. **ญตฺวา** รู้แล้ว **อิติ** ว่า "**คพฺโภ** อ.สัตว์ผู้เกิดแล้วในครรภ์ **อิมาย (ทหรภิกฺขุนิยา)** อันภิกษุณีสาวนี้ **ลทฺโธ** ได้แล้ว **คิหิภาเว** ในความเป็นแห่งคฤหัสถ์" **อิติ** ดังนี้ **อาโรเจสิ** บอกแล้ว **ตํ อตฺถํ** ซึ่งเนื้อความนั้น **เถรสฺส** แก่พระเถระ ฯ

นางวิสาขานั้น ใช้บุคคลให้ล้อมกำแพงคือผ้าม่าน ตรวจดูมือ เท้า สะดือ และที่สุดรอบท้อง ของภิกษุณีสาวนั้น ในภายในผ้าม่าน นับเดือนและวัน รู้ว่า "สัตว์ผู้เกิดแล้วในครรภ์ อันภิกษุณีสาวนั้น ได้แล้วในความเป็นคฤหัสถ์" จึงแจ้งเนื้อความนั้นแก่พระเถระ

สา วิเสสนะของ วิสาขาๆ สุทธกัตตาใน อาโรเจสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปุคฺคลํ การิตกัมมะใน ปริกฺขิปาเปตฺวา สาณิปฺปาการํ อวุตตกัมมะใน ปริกฺขิปาเปตฺวาๆ

ปุพพกาลกิริยาใน โอโลเกตฺวา อนฺโตสาณิยํ วิสยาธาระใน โอโลเกตฺวา ตสฺสา วิเสสนะของ ทหรภิกฺขุนิยาฯ สามีสัมพันธะใน หตฺถปาทนาภิอุทรปริโยสานานิฯ อวุตตกัมมะใน โอโลเกตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน มาเนตฺวา มาสทิวเส อวุตตกัมมะใน มาเนตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน ฌตฺวา “คพฺโภ วุตตกัมมะใน ลทฺโธฯ กิตบทกัมมวาจก คิหิภาเว วิสยาธาระใน ลทฺโธ อิมาย วิเสสนะของ ทหรภิกฺขุนิยาฯ อนภิหิตกัตตาใน ลทฺโธ” อิติศัพท์ อาการะใน ฌตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อาโรเจสิ เถรสฺส สัมปทานใน อาโรเจสิ ตํ วิเสสนะของ อตฺถํฯ อวุตตกัมมะใน อาโรเจสิ ฯ

.....

๑๔. อถสฺสา เถโร ปริสมชฺเฌ ปริสุทฺธภาวํ ปติฏฺฐาเปสิ ฯ

อถ อสฺสา (ทหรภิกฺขุนิยา) เถโร ปริสมชฺเฌ ปริสุทฺธภาวํ ปติฏฺฐาเปสิ ฯ

อถ ครั้งนั้น **เถโร** อ.พระเถระ **อสฺสา (ทหรภิกฺขุนิยา) ปริสุทฺธภาวํ** ยังความที่ แห่งภิกษุณีสาวนั้น เป็นผู้หมดจดแล้ว **ปติฏฺฐาเปสิ** ให้ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว **ปริสมชฺเฌ** ในท่ามกลางแห่งบริษัท ฯ

ครั้งนั้น พระเถระยังความที่ภิกษุณีสาวนั้นเป็นผู้บริสุทธิ์แล้ว ให้ตั้งอยู่เฉพาะแล้วในท่ามกลางบริษัท

อถ กาลสัตตมี เถโร เหตุกัตตาใน ปติฏฺฐาเปสิฯ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก อสฺสา วิเสสนะของ ทหรภิกฺขุนิยาฯ ภาวาทิสัมพันธะใน ปริสุทฺธภาวํฯ การิตกัมมะใน ปติฏฺฐาเปสิ ปริสมชฺเฌ วิสยาธาระใน ปติฏฺฐาเปสิ ฯ

.....

๑๕. สา อปเรน สมเยน ปทุมุตฺตรพุทฺธสฺส ปาทมูเล ปตฺถิตปตฺถนํ มหานุภาวํ ปุตฺตํ วิชายิ ฯ

สา (ทหรภิกฺขุนี) อปเรน สมเยน ปทุมุตฺตรพุทฺธสฺส ปาทมูเล ปตฺถิตปตฺถนํ มหานุภาวํ ปุตฺตํ วิชายิ ฯ

อปเรน สมเยน ในสมัยอื่นอีก **สา (ทหรภิกฺขุนี)** อ.ภิกษุณีสาวนั้น **วิชายิ** คลอดแล้ว **ปุตฺตํ** ซึ่งบุตร **มหานุภาวํ** ผู้มีอานุภาพมาก **ปตฺถิตปตฺถนํ** ผู้มีความปรารถนาอันปรารถนาแล้ว **ปาทมูเล** ที่ใกล้แห่งพระบาท **ปทุมุตฺตรพุทฺธสฺส** ของพระพุทธเจ้า

พระนามว่าปทุมุตตระ ฯ

ในสมัยอื่นอีก ภิกษุณีสาวนั้น คลอดบุตรผู้มีอานุภาพมาก ผู้มีความปรารถนาที่ปรารถนาแล้วที่ใกล้พระบาทของพระพุทธเจ้าพระนามว่าปทุมุตตระ

อปเรน วิเสสนะของ สมเยนฯ ตติยากาลสัตตมีใน วิชายิ สา วิเสสนะของ ทหรภิกฺขุนีฯ สุทธกัตตาใน วิชายิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปทุมุตฺตรพุทฺธสฺส สามีสัมพันธะใน ปาทมูเลฯ วิสยาธาระใน ปตฺถิต- ปตฺถิตปตฺถนำ ก็ดี มหานุภาวำ ก็ดี วิเสสนะของ ปุตฺตำฯ อวุตตกัมมะใน วิชายิ ฯ

.....

๑๖. อเถกทิวสำ ราชา ภิกฺขุนีอุปสฺสยสมีเป คจฺฉนฺโต ทารกสทฺทำ สุตฺวา “กึ อิทนฺติ ปุจฺฉิตฺวา, “เทว เอติสฺสา ภิกฺขุนิยา ปุตฺโต ชาโต, ตสฺเสส สทฺโทติ วุตฺเต, ตำ กุมารำ อตฺตโน ฆรำ เนตฺวา ธาตีนำ อทาสิ ฯ

อถ เอกทิวสำ ราชา ภิกฺขุนีอุปสฺสยสมีเป คจฺฉนฺโต ทารกสทฺทำ สุตฺวา “กึ อิทำ (สทฺทชาตำ)” อิติ ปุจฺฉิตฺวา, “เทว เอติสฺสา ภิกฺขุนิยา ปุตฺโต ชาโต, ตสฺส (ปุตฺตสฺส) เอโส (สทฺโท) สทฺโท (โหติ)” อิติ (วจเน ราชปุริเสน) วุตฺเต, ตำ กุมารำ อตฺตโน ฆรำ เนตฺวา ธาตีนำ อทาสิ ฯ

อถ ครั้งนั้น **เอกทิวสำ** ในวันหนึ่ง **ราชา** อ.พระราชา **คจฺฉนฺโต** เสด็จไปอยู่ **ภิกฺขุนีอุปสฺสยสมีเป** ในที่ใกล้แห่งที่เป็นที่พำนักของภิกษุณี **สุตฺวา** ทรงสดับแล้ว **ทารกสทฺทำ** ซึ่งเสียงแห่งเด็ก **ปุจฺฉิตฺวา** ตรัสถามแล้ว **อิติ** ว่า “**อิทำ (สทฺทชาตำ)** อ.เสียงนี้ **กึ** อะไร ?” **อิติ** ดังนี้, **(วจเน)** ครั้นเมื่อคำ **อิติ** ว่า “**เทว** ข้าแต่พระองค์ผู้สมมุติเทพ **ปุตฺโต** อ.บุตร **เอติสฺสา ภิกฺขุนิยา** ของภิกษุณีนั่น **ชาโต** เกิดแล้ว, **เอโส (สทฺโท)** อ.เสียงนั่น **สทฺโท** เป็นเสียง **ตสฺส (ปุตฺตสฺส)** ของบุตรนั้น **(โหติ)** ย่อมเป็น” **อิติ** ดังนี้ **(ราชปุริเสน)** อันราชบุรุษ **วุตฺเต** กราบทูลแล้ว, **เนตฺวา** ทรงนำไปแล้ว **ตำ กุมารำ** ซึ่งกุมารนั้น **ฆรำ** สู่ราชมณเฑียร **อตฺตโน** ของพระองค์ **อทาสิ** ได้พระราชทานแล้ว **ธาตีนำ** แก่หญิงแม่นม ท. ฯ

ครั้นภายหลัง ณ วันหนึ่ง พระราชาเสด็จไปในที่ใกล้ที่พำนักของภิกษุณี ทรงสดับเสียงเด็ก ตรัสถามว่า “เสียงนี้อะไร ?”, เมื่อราชบุรุษกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้สมมุติเทพ บุตรของภิกษุณีนั่น เกิดแล้ว, เสียงนั่น เป็นเสียงของบุตรนั้น” ดังนี้, ทรง

นำกุมารนั้นไปสู่ราชมณเฑียรของพระองค์ ได้พระราชทานแก่หญิงแม่นมทั้งหลาย

อถ กาลสัตตมี เอกทิวสं ทุติยากาลสัตตมีใน อทาสิ ราชา สุทธกัตตาใน อทาสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ภิกฺขุนีอุปสฺสยสมีเป วิสยาธาระใน คจฺฉนฺโตๆ อัพภันตรกิริยาของ ราชา ทารกสทฺทं อวุตตกัมมะใน สุตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปุจฺฉิตฺวา “กึ ก็ดี อิทं ก็ดี วิเสสนะของ สทฺทชาตं ๆ ลิงคัตถะ” อิติศัพท์ อาการะใน ปุจฺฉิตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน เนตฺวา, เทว อาลปนะ ปุตฺโต สุทธกัตตาใน ชาโตๆ กิตบทกัตตุวาจก เอติสฺสา วิเสสนะของ ภิกฺขุนิยาๆ สามีสัมพันธะใน ปุตฺโต, เอโส วิเสสนะของ สทฺโทๆ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตสฺส วิเสสนะของ ปุตฺตสฺสๆ สามีสัมพันธะใน สทฺโทๆ วิกติกัตตาใน โหติ” อิติศัพท์ สรูปะใน วจเนๆ ลักขณะใน วุตฺเตๆ ลักขณกิริยาราชปุริเสน อนภิหิตกัตตาใน วุตฺเต, ตं วิเสสนะของ กุมารंๆ อวุตตกัมมะใน เนตฺวา อตฺตโน สามีสัมพันธะใน ฆรंๆ สัมปาปุณียกัมมะใน เนตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อทาสิ ธาตีนं สัมปทานใน อทาสิ ฯ

.....

๑๗. นามคฺคหณทิวเส จสฺส “กสฺสโปติ นามं กตฺวา กุมารปริหาเรน วฑฺฒิตตฺตา “กุมารกสฺสโปติ สญฺชานึสุ ฯ

(ชนา) นามคฺคหณทิวเส จ อสฺส (กุมารสฺส) “กสฺสโปติ (วจนं) นามं กตฺวา (ตสฺส กุมารสฺส) กุมารปริหาเรน วฑฺฒิตตฺตา “กุมารกสฺสโปติ สญฺชานึสุ ฯ

(ชนา) อ.ชน ท. **กตฺวา** กระทำแล้ว **(วจนं)** ซึ่งคำ **อิติ** ว่า “**กสฺสโป** อ.กัสสปะ” **อิติ** ดังนี้ **นามं** ให้เป็นชื่อ **อสฺส (กุมารสฺส)** ของกุมารนั้น **นามคฺคหณทิวเส** ในวันเป็นที่ถือเอาซึ่งชื่อ **สญฺชานึสุ** จำได้แล้ว **อิติ** ว่า “**กุมารกสฺสโป** อ.กุมารกัสสปะ” **อิติ** ดังนี้ **(ตสฺส กุมารสฺส) กุมารปริหาเรน วฑฺฒิตตฺตา** เพราะความที่ แห่งกุมารนั้น เป็นผู้เติบโตแล้ว ด้วยวัตถุเป็นเครื่องบริหารแห่งพระกุมาร ฯ

ก็ในวันเป็นที่ถือเอาชื่อ พวกชนตั้งคำว่า “กัสสปะ” ให้เป็นชื่อของกุมารนั้น จำกันแล้วว่า “กุมารกัสสปะ” ดังนี้ เพราะว่ากุมารนั้น เติบโตแล้วด้วยวัตถุเป็นเครื่องบริหารแห่งกุมาร

จศัพท์ วากยารัมภโชตกะ ชนา สุทธกัตตาใน สญฺชานึสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก

นามคฺคหณทิวเส กาลสัตตมีใน สญฺชานึสุ อสฺส วิเสสนะของ กุมารสฺสฯ สามีสัมพันธะใน นามํ "กสฺสโป ลิงคัตถะ" อิติศัพท์ สรูปะใน วจนํฯ อวุตตกัมมะใน กตฺวา นามํ วิกติกัมมะใน กตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน สญฺชานึสุ ตสฺส วิเสสนะของ กุมารสฺสฯ ภาวาทิสัมพันธะใน วฑฺฒิตตฺตา กุมารปริหาเรน กรณะใน วฑฺฒิตตฺตาฯ เหตุใน สญฺชานึสุ "กุมารกสฺสโป ลิงคัตถะ" อิติศัพท์ อาการะใน สญฺชานึสุ ฯ

.....

๑๘. โส กีฬามณฺฑเล ทารเก ปหริตฺวา, "นิมฺมาตาปิติเกนมฺหา ปหฏาติ วุตฺเต, ราชานํ อุปสงฺกมิตฺวา "เทว มํ 'นิมฺมาตาปิติโกติ วทนฺติ, มาตรํ เม อาจิกฺขถาติ ปุจฺฉิตฺวา, รญฺญา ธาติโย ทสฺเสตฺวา "อิมา เต มาตโรติ วุตฺเต, "น เอตฺตกา เม มาตโร, เอกาย เม มาตรา ภวิตพฺพํ, ตํ เม อาจิกฺขถาติ อาห ฯ

โส (กุมาโร) กีฬามณฺฑเล ทารเก ปหริตฺวา, "(มยํ) นิมฺมาตาปิติเกน (กุมาเรน) อมฺหา ปหฏา"ติ (วจเน เตหิ ทารเกหิ) วุตฺเต, ราชานํ อุปสงฺกมิตฺวา "เทว (ทารกา) มํ 'นิมฺมาตาปิติโก (กุมาโร)' อิติ วทนฺติ, (ตุมฺเห) มาตรํ เม อาจิกฺขถาติ ปุจฺฉิตฺวา, รญฺญา ธาติโย ทสฺเสตฺวา "อิมา (อิตฺถิโย) เต มาตโร (โหนฺติ)" อิติ (วจเน) วุตฺเต, "น เอตฺตกา (อิตฺถิโย) เม มาตโร (โหนฺติ), เอกาย (อิตฺถิยา) เม มาตรา ภวิตพฺพํ, (ตุมฺเห) ตํ (มาตรํ) เม อาจิกฺขถาติ อาห ฯ

โส (กุมาโร) อ.กุมารนั้น **ปหริตฺวา** ตีแล้ว **ทารเก** ซึ่งเด็ก ท. **กีฬามณฺฑเล** ในสนามเป็นที่เล่น, **(วจเน)** ครั้นเมื่อคำ **อิติ** ว่า "**(มยํ)** อ.เรา ท. **นิมฺมาตาปิติเกน (กุมาเรน) ปหฏา** เป็นผู้ อันกุมาร ผู้มีมารดาและบิดาออกแล้ว ตีแล้ว **อมฺหา** เป็นแล้ว" **อิติ** ดังนี้ **(เตหิ ทารเกหิ)** อันเด็ก ท. เหล่านั้น **วุตฺเต** กล่าวแล้ว, **อุปสงฺกมิตฺวา** เข้าไปเฝ้าแล้ว **ราชานํ** ซึ่งพระราชา **ปุจฺฉิตฺวา** ทูลถามแล้ว **อิติ** ว่า "**เทว** ข้าแต่พระองค์ผู้สมมุติเทพ **(ทารกา)** อ.เด็ก ท. **วทนฺติ** ย่อมเรียก **มํ** ซึ่งหม่อมฉัน **อิติ** ว่า '**(กุมาโร)** อ.กุมาร **นิมฺมาตาปิติโก** ผู้มีมารดาและบิดาออกแล้ว' **อิติ** ดังนี้, **(ตุมฺเห)** อ.พระองค์ **อาจิกฺขถ** ขอจงตรัสบอก **มาตรํ** ซึ่งมารดา **เม** แก่หม่อมฉัน" **อิติ** ดังนี้, **(วจเน)** ครั้นเมื่อพระดำรัส **อิติ** ว่า "**อิมา (อิตฺถิโย)** อ.หญิง ท. เหล่านี้ **มาตโร** เป็นมารดา **เต** ของเจ้า **(โหนฺติ)** ย่อมเป็น" **อิติ** ดังนี้ **รญฺญา** อันพระราชา **ทสฺเสตฺวา** ทรงแสดงแล้ว **ธาติโย** ซึ่งหญิงแม่นม ท. **วุตฺเต** ตรัสแล้ว, **อาห** กราบทูลแล้ว **อิติ** ว่า "**เอตฺตกา**

(อิตฺถิโย) อ.หญิง ท. ผู้มีประมาณเท่านี้ **มาตโร** เป็นมารดา **เม** ของหม่อมฉัน **(โหนฺติ)** ย่อมเป็น **น** หามิได้, **เอกาย (อิตฺถิยา)** อันหญิงคนเดียว **มาตรา** เป็นมารดา **เม** ของหม่อมฉัน **ภวิตพฺพำ** พึงเป็น, **(ตุมฺเห)** อ.พระองค์ **อาจิกฺขถ** ขอจงตรัสบอก **ตำ (มาตรำ)** ซึ่งมารดานั้น **เม** แก่หม่อมฉัน" **อิติ** ดังนี้ ฯ

กุมารนั้น ตีพวกเด็กๆ ที่สนามเป็นที่เล่น, เมื่อพวกเด็กเหล่านั้น กล่าวว่า "พวกเรา ถูกกุมารผู้ไม่มีมารดาและบิดาตีแล้ว", จึงเข้าไปเฝ้าพระราชา ทูลถามว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้สมมุติเทพ พวกเด็กๆ ย่อมเรียกหม่อมฉันว่า 'กุมารผู้ไม่มีมารดาบิดา', ขอพระองค์จงตรัสบอกมารดาแก่หม่อมฉัน", เมื่อพระราชาทรงแสดงหญิงแม่นมทั้งหลายตรัสว่า "พวกหญิงเหล่านี้ เป็นมารดาของเจ้า", ก็กราบทูลว่า "พวกหญิงมีประมาณเท่านี้ เป็นมารดาของหม่อมฉัน หามิได้, หญิงคนเดียว พึงเป็นมารดาของหม่อมฉัน, ขอพระองค์จงตรัสบอกมารดานั้นแก่หม่อมฉันเถิด"

โส วิเสสนะของ กุมาโรๆ สุทธกัตตาใน อาหๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก กีฬามณฺฑเล วิสยาธาระใน ปหริตฺวา ทารเก อวุตตกัมมะใน ปหริตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อุปสงฺกมิตฺวา, "มยำ สุทธกัตตาใน อมฺหาๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นิมฺมาตาปิติเกน วิเสสนะของ กุมาเรนๆ อนภิหิตกัตตาใน ปหฏาๆ วิกติกัตตาใน อมฺหา" อิติศัพท์ สรูปะใน วจเนๆ ลักขณะใน วุตฺเตๆ ลักขณกิริยา เตหิ วิเสสนะของ ทารเกหิๆ อนภิหิตกัตตาใน วุตฺเต, ราชานำ อวุตตกัมมะใน อุปสงฺกมิตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปุจฺฉิตฺวา "เทว อาลปนะ ทารกา สุทธกัตตาใน วทนฺติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก มำ อวุตตกัมมะใน วทนฺติ 'นิมฺมาตาปิติโก วิเสสนะของ กุมาโรๆ ลิงคัตถะ' อิติศัพท์ อาการะใน วทนฺติ, ตุมฺเห สุทธกัตตาใน อาจิกฺขถๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก มาตรำ อวุตตกัมมะใน อาจิกฺขถ เม สัมปทานใน อาจิกฺขถ" อิติศัพท์ อาการะใน ปุจฺฉิตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อาห, รญฺญา อนภิหิตกัตตาใน วุตฺเต ธาติโย อวุตตกัมมะใน ทสฺเสตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน วุตฺเต "อิมา วิเสสนะของ อิตฺถิโยๆ สุทธกัตตาใน โหนฺติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เต สามีสัมพันธะใน มาตโรๆ วิกติกัตตาใน โหนฺติ" อิติศัพท์ สรูปะใน วจเนๆ ลักขณะใน วุตฺเตๆ ลักขณกิริยา, "เอตฺตกา วิเสสนะของ อิตฺถิโยๆ สุทธกัตตาใน โหนฺติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นศัพท์ ปฏิเสธนัตถะ เม สามีสัมพันธะใน มาตโรๆ วิกติกัตตาใน โหนฺติ, เอกาย วิเสสนะของ อิตฺถิยาๆ

อนภิหิตกัตตาใน ภวิตพฺพ์ๆ กิตบทภาววาจก เม สามีสัมพันธะใน มาตราๆ วิกติ-กัตตาใน ภวิตพฺพ์, ตุมฺเห สุทธกัตตาใน อาจิกฺขถๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตำ วิเสสนะของ มาตรำๆ อวุตตกัมมะใน อาจิกฺขถ เม สัมปทานใน อาจิกฺขถ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๑๙. ราชา “น สกฺกา อิมำ วญฺเจตุนฺติ จินฺเตตฺวา “ตาต ตว มาตา ภิกฺขุนี, ตฺวำ มยา ภิกฺขุนีอุปสฺสยา อานีโตติ ฯ

ราชา “(มยา) น สกฺกา อิมำ (กุมารำ) วญฺเจตุนฺติ จินฺเตตฺวา “ตาต ตว มาตา ภิกฺขุนี (โหติ), ตฺวำ มยา ภิกฺขุนีอุปสฺสยา อานีโต (อสิ)” อิติ (อาห) ฯ

ราชา อ.พระราชา **จินฺเตตฺวา** ทรงดำริแล้ว **อิติ** ว่า “**(มยา)** อันเรา **น สกฺกา** ไม่อาจ **วญฺเจตุำ** เพื่ออันลวง **อิมำ (กุมารำ)** ซึ่งกุมารนี้” **อิติ** ดังนี้ **(อาห)** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า “**ตาต** ดูก่อนพ่อ **มาตา** อ.มารดา **ตว** ของเจ้า **ภิกฺขุนี** เป็นภิกษุณี **(โหติ)** ย่อมเป็น, **ตฺวำ** อ.เจ้า **มยา อานีโต** เป็นผู้อันเรา นำมาแล้ว **ภิกฺขุนีอุปสฺสยา** จากที่เป็นที่พำนักของภิกษุณี **(อสิ)** ย่อมเป็น” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระราชาทรงดำริว่า “เราไม่อาจเพื่อจะลวงกุมารนี้” จึงตรัสว่า “ดูก่อนพ่อ มารดาของเจ้าเป็นภิกษุณี, เจ้าเป็นผู้ที่เรานำมาจากที่พำนักของภิกษุณี”

ราชา สุทธกัตตาใน อาหๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “มยา อนภิหิตกัตตาใน สกฺกาๆ กิริยาบทภาววาจก นศัพท์ ปฏิเสธะใน สกฺกา อิมำ วิเสสนะของ กุมารำๆ อวุตตกัมมะใน วญฺเจตุำๆ ตุมัตถสัมปทานใน สกฺกา” อิติศัพท์ อาการะใน จินฺเตตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อาห “ตาต อาลปนะ มาตา สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตว สามีสัมพันธะใน มาตา ภิกฺขุนี วิกติกัตตาใน โหติ, ตฺวำ สุทธกัตตาใน อสิๆ อาขยาต-บทกัตตุวาจก มยา อนภิหิตกัตตาใน อานีโต ภิกฺขุนีอุปสฺสยา อปาทานใน อานีโตๆ วิกติกัตตาใน อสิ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๒๐. โส ตาวตเกเนว สมุปฺปนฺนสำเวโค หุตฺวา “ตาต ปพฺพาเชถ มนฺติ อาห ฯ

โส (กุมาโร) ตาวตเกน เอว (การเณน) สมุปฺปนฺนสำเวโค หุตฺวา “(ตุมฺเห) ตาต ปพฺพาเชถ

มนฺติ อาห ฯ

โส (กุมาโร) อ.กุมารนั้น **สมุปฺปนฺนสำเวโค** เป็นผู้มีความสลดอันเกิดขึ้นพร้อมแล้ว **(การเณน)** เพราะเหตุ **ตาวตเกน เอว** อันมีประมาณเพียงนั้นนั่นเทียว **หุตฺวา** เป็น **อาห** กราบทูลแล้ว **อิติ** ว่า "**ตาต** ข้าแต่เสด็จพ่อ **(ตุมฺเห)** อ.พระองค์ **มำ** ยังหม่อมฉัน **ปพฺพาเชถ** จงให้บวชเถิด" **อิติ** ดังนี้ ฯ

กุมารนั้น เป็นผู้มีความสลดอันกิดขึ้นพร้อมแล้ว เพราะเหตุมีประมาณเพียงนั้นนั่นแหละ กราบทูลว่า "ข้าแต่เสด็จพ่อ ขอพระองค์จงทรงยังหม่อมฉันให้บวชเถิด"

โส วิเสสนะของ กุมาโรๆ สุทธกัตตาใน อาหๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ตาวตเกนๆ วิเสสนะของ การเณนๆ เหตุใน สมุปฺปนฺนสำเวโคๆ วิกติกัตตาใน หุตฺวาๆ สมานกาลกิริยาใน อาห "ตาต อาลปนะ ตุมฺเห เหตุกัตตาใน ปพฺพาเชถๆ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก มำ การิตกัมมะใน ปพฺพาเชถ" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๒๑. ราชา "สาธุ ตาตาติ ตำ มหนฺเตน สกฺกาเรน สตฺถุ สนฺติเก ปพฺพาเชสิ ฯ

ราชา "สาธุ ตาตาติ (สมฺปฏิจฺฉิตฺวา) ตำ (กุมารำ) มหนฺเตน สกฺกาเรน สตฺถุ สนฺติเก ปพฺพาเชสิ ฯ

ราชา อ.พระราชา **(สมฺปฏิจฺฉิตฺวา)** ทรงรับแล้ว **อิติ** ว่า "**ตาต** ดูก่อนพ่อ **สาธุ** อ.ดีละ" **อิติ** ดังนี้ **ตำ (กุมารำ)** ทรงยังกุมารนั้น **ปพฺพาเชสิ** ให้บวชแล้ว **สนฺติเก** ในสำนัก **สตฺถุ** ของพระศาสดา **สกฺกาเรน** ด้วยสักการะ **มหนฺเตน** ใหญ่ ฯ

พระราชาทรงตรัสรับว่า "ดูก่อนพ่อ ดีละ" ดังนี้ ทรงยังกุมารนั้นให้บวชแล้วในสำนักของพระศาสดา ด้วยสักการะใหญ่

ราชา เหตุกัตตาใน ปพฺพาเชสิๆ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก "ตาต อาลปนะ สาธุ สัมปฏิจฉนัตถะ ลิงคัตถะ" อิติศัพท์ อาการะใน สมฺปฏิจฺฉิตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปพฺพาเชสิ ตำ วิเสสนะของ กุมารำๆ การิตกัมมะใน ปพฺพาเชสิ มหนฺเตน วิเสสนะของ สกฺกาเรนๆ กรณะใน ปพฺพาเชสิ สตฺถุ สามีสัมพันธะใน สนฺติเกๆ วิสยาธาระใน

ปพฺพาเชสิ ฯ

.....

๒๒. โส ลทฺธูปสมฺปโท “กุมารกสฺสปตฺเถโรติ ปญฺญายิ ฯ

โส (กุมาโร) ลทฺธูปสมฺปโท “กุมารกสฺสปตฺเถโรติ ปญฺญายิ ฯ

โส (กุมาโร) อ.กุมารนั้น **ลทฺธูปสมฺปโท** ผู้มีการอุปสมบทอันได้แล้ว **ปญฺญายิ** ปรากฏแล้ว **อิติ** ว่า “**กุมารกสฺสปตฺเถโร** อ.พระกุมารกัสสปะผู้เถระ” **อิติ** ดังนี้ ฯ

กุมารนั้น ผู้มีการอุปสมบทอันได้แล้ว ปรากฏว่า “พระกุมารกัสสปเถระ”

โส วิเสสนะของ กุมาโร ฯ สุทธกัตตาใน ปญฺญายิ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ลทฺธูปสมฺปโท วิเสสนะของ กุมาโร “กุมารกสฺสปตฺเถโร ลิงคัตถะ” อิติศัพท์ อาการะใน ปญฺญายิ ฯ

.....

๒๓. โส สตฺถุ สนฺติเก กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา อรญฺญํ ปวิสิตฺวา วายมิตฺวา วิเสสํ นิพฺพตฺเตตุํ อสกฺโกนฺโต “ปุน กมฺมฏฺฐานํ วิเสเสตฺวา คเหสฺสามีติ สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา อนฺธวเน วิหาสิ ฯ

โส (เถโร) สตฺถุ สนฺติเก กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา อรญฺญํ ปวิสิตฺวา วายมิตฺวา วิเสสํ นิพฺพตฺเตตุํ อสกฺโกนฺโต “(อหํ) ปุน กมฺมฏฺฐานํ วิเสเสตฺวา คเหสฺสามีติ (จินฺเตตฺวา) สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา อนฺธวเน วิหาสิ ฯ

โส (เถโร) อ.พระเถระนั้น **คเหตฺวา** เรียนเอาแล้ว **กมฺมฏฺฐานํ** ซึ่งกรรมฐาน **สนฺติเก** ในสำนัก **สตฺถุ** ของพระศาสดา **ปวิสิตฺวา** เข้าไปแล้ว **อรญฺญํ** สู่ป่า **วายมิตฺวา** พยายามแล้ว **อสกฺโกนฺโต** ไม่เอาจอยู่ **วิเสสํ นิพฺพตฺเตตุํ** เพื่ออัน ยังคุณวิเศษ ให้บังเกิด **(จินฺเตตฺวา)** คิดแล้ว **อิติ** ว่า “**(อหํ)** อ.เรา **คเหสฺสามิ** จักเรียนเอา **วิเสเสตฺวา** ให้พิเศษ **กมฺมฏฺฐานํ** ซึ่งกรรมฐาน **ปุน** อีก” **อิติ** ดังนี้ **คนฺตฺวา** ไปแล้ว **สนฺติกํ** สู่สำนัก **สตฺถุ** ของพระศาสดา **วิหาสิ** อยู่แล้ว **อนฺธวเน** ในป่าอันธวัน ฯ

พระเถระนั้น เรียนเอากรรมฐานในสำนักของพระศาสดา เข้าไปสู่ป่า พยายามแล้ว ก็ไม่อาจเพื่อจะยังคุณวิเศษให้บังเกิด คิดว่า “เราจักเรียนให้พิเศษซึ่งกรรมฐานอีก” ดังนี้ แล้วไปสู่สำนักของพระศาสดา อยู่ในอันธวัน

โส วิเสสนะของ เถโรฯ สุทธกัตตาใน วิหาสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก สตฺถุ สามี-สัมพันธะใน สนฺติเกฯ วิสยาธาระใน คเหตฺวา กมฺมฏฺฐานํ อวุตตกัมมะใน คเหตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน ปวิสิตฺวา อรญฺญํ สัมปาปุณียกัมมะใน ปวิสิตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน วายมิตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อสกฺโกนฺโต วิเสสํ การิตกัมมะใน นิพฺพตฺเตตุํฯ ตุมัตถ-สัมปทานใน อสกฺโกนฺโตฯ อัพภันตรกิริยาของ เถโร “อหํ สุทธกัตตาใน คเหสฺสามิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปุน กิริยาวิเสสนะใน คเหสฺสามิ กมฺมฏฺฐานํ อวุตตกัมมะใน คเหสฺสามิ วิเสเสตฺวา กิริยาวิเสสนะใน คเหสฺสามิ” อิติศัพท์ อาการะใน จินฺเตตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน คนฺตฺวา สตฺถุ สามีสัมพันธะใน สนฺติกํฯ สัมปาปุณียกัมมะใน คนฺตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน วิหาสิ อนฺธวเน วิสยาธาระใน วิหาสิ ฯ

.....

๒๔. อถ นํ กสฺสปพุทฺธกาเล เอกโต สมณธมฺมํ กตฺวา อนาคามิผลํ ปตฺวา พฺรหฺมโลเก นิพฺพตฺตภิกฺขุ พฺรหฺมโลกโต อาคนฺตฺวา ปนฺนรส ปญฺเห ปุจฺฉิตฺวา “อิเม ปญฺเห ฐเปตฺวา สตฺถารํ อญฺโญ พฺยากาตุํ สมตฺโถ นาม นตฺถิ, คจฺฉ, สตฺถุ สนฺติเก อิเมสํ อตฺถํ อุคฺคณฺหาติ อุยฺโยเชสิ ฯ

อถ นํ (เถรํ) กสฺสปพุทฺธกาเล เอกโต สมณธมฺมํ กตฺวา อนาคามิผลํ ปตฺวา พฺรหฺมโลเก นิพฺพตฺตภิกฺขุ พฺรหฺมโลกโต อาคนฺตฺวา ปนฺนรส ปญฺเห ปุจฺฉิตฺวา “อิเม ปญฺเห ฐเปตฺวา สตฺถารํ อญฺโญ (ปุคฺคโล) พฺยากาตุํ สมตฺโถ นาม นตฺถิ, (ตฺวํ) คจฺฉ, (ตฺวํ) สตฺถุ สนฺติเก อิเมสํ (ปญฺหานํ) อตฺถํ อุคฺคณฺหาติ (วจเนน) อุยฺโยเชสิ ฯ

อถ ครั้งนั้น **กสฺสปพุทฺธกาเล เอกโต สมณธมฺมํ กตฺวา อนาคามิผลํ ปตฺวา พฺรหฺมโลเก นิพฺพตฺตภิกฺขุ** อ.ภิกษุผู้ กระทำ ซึ่งสมณธรรม โดยความเป็นอันเดียวกัน ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ แล้วจึงบรรลุแล้ว ซึ่งอนาคามิผล บังเกิดแล้ว ในพรหมโลก **อาคนฺตฺวา** มาแล้ว **พฺรหฺมโลกโต** จากพรหมโลก **ปุจฺฉิตฺวา** ถามแล้ว **ปญฺเห** ซึ่งปัญหา ท. **ปนฺนรส** สิบห้าข้อ **นํ (เถรํ)** กะพระเถระนั้น **อุยฺโยเชสิ** ส่งไปแล้ว **(วจเนน)** ด้วยคำ **อิติ** ว่า “**อญฺโญ (ปุคฺคโล)** อ.บุคคลอื่น **ฐเปตฺวา** เว้น **สตฺถารํ** ซึ่งพระศาสดา **สมตฺโถ นาม** ชื่อว่าเป็นผู้สามารถ **พฺยากาตุํ** เพื่ออันพยากรณ์ **อิเม ปญฺเห** ซึ่งปัญหา ท. เหล่านี้ **นตฺถิ** ย่อมไม่มี, **(ตฺวํ)** อ.ท่าน **คจฺฉ** จงไป, **(ตฺวํ)** อ.ท่าน **อุคฺคณฺห** จงเรียนเอา **อตฺถํ** ซึ่งเนื้อความ **อิเมสํ (ปญฺหานํ)**

ของปัญหา ท. เหล่านี้ **สนฺติเก** ในสำนัก **สตฺถุ** ของพระศาสดา” **อิติ** ดังนี้ ฯ

ครั้งนั้น ภิกษุผู้ทำสมณธรรมร่วมกันในกาลแห่งพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ แล้วจึงบรรลุอนาคามิผล แล้วจึงบังเกิดในพรหมโลก มาแล้วจากพรหมโลก ถามปัญหา ๑๕ ข้อ กะพระเถระ ส่งไปด้วยคำว่า “บุคคลอื่นเว้นพระศาสดา ชื่อว่าเป็นผู้สามารถเพื่อจะพยากรณ์ปัญหาเหล่านี้ ย่อมไม่มี, ท่านจงไป, ท่านจงเรียนเอาเนื้อความของปัญหาเหล่านี้ในสำนักของพระศาสดา”

อถ กาลสัตตมี นิพฺพตฺตภิกฺขุ สุทธกัตตาใน อุยฺโยเชสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นำวิเสสนะของ เถรำๆ อกถิตกัมมะใน ปุจฺฉิตฺวา กสฺสปพุทฺธกาเล กาลสัตตมีใน กตฺวา เอกโต ตติยาวิเสสนะใน กตฺวา สมณธมฺมำ อวุตตกัมมะใน กตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปตฺวา อนาคามิผลำ สัมปาปุณียกัมมะใน ปตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน นิพฺพตฺต-พฺรหฺมโลเก วิสยาธาระใน นิพฺพตฺต- พฺรหฺมโลกโต อปาทานใน อาคนฺตฺวาๆ ปุพพกาล-กิริยาใน ปุจฺฉิตฺวา ปนฺนรส วิเสสนะของ ปญฺเหๆ อวุตตกัมมะใน ปุจฺฉิตฺวาๆ ปุพพ-กาลกิริยาใน อุยฺโยเชสิ “อญฺโญ วิเสสนะของ ปุคฺคโลๆ สุทธกัตตาใน นตฺถิๆ กิริยาบทกัตตุวาจก อิเม วิเสสนะของ ปญฺเหๆ อวุตตกัมมะใน พฺยากาตุำ จเปตฺวา วิเสสนะของ ปุคฺคโล สตฺถารำ อวุตตกัมมะใน จเปตฺวา พฺยากาตุำ ตุมัตถสัมปทานใน สมตฺโถ นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ สมตฺโถๆ วิกติกัตตาใน นตฺถิ, ตฺวำ สุทธกัตตาใน คจฺฉๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก, ตฺวำ สุทธกัตตาใน อุคฺคณฺหๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก สตฺถุ สามีสัมพันธะใน สนฺติเกๆ วิสยาธาระใน อุคฺคณฺห อิเมสำ วิเสสนะของ ปญฺหานำๆ สามีสัมพันธะใน อตฺถำๆ อวุตตกัมมะใน อุคฺคณฺห” อิติศัพท์ สรูปะใน วจเนนๆ กรณะใน อุยฺโยเชสิ ฯ

.....

๒๕. โส ตถา กตฺวา ปญฺหวิสฺสชฺชนาวสาเน อรหตฺตำ ปาปุณิ ฯ

โส (เถโร) ตถา กตฺวา ปญฺหวิสฺสชฺชนาวสาเน อรหตฺตำ ปาปุณิ ฯ

โส (เถโร) อ.พระเถระนั้น **กตฺวา** กระทำแล้ว **ตถา** เหมือนอย่างนั้น **ปาปุณิ** บรรลุแล้ว **อรหตฺตำ** ซึ่งความเป็นแห่งพระอรหันต์ **ปญฺหวิสฺสชฺชนาวสาเน** ในกาลเป็นที่สิ้นสุดลงแห่งการแก้ซึ่งปัญหา ฯ

พระเถระนั้น ทำเหมือนอย่างนั้น บรรลุพระอรหัต ในกาลเป็นที่จบลงแห่งการแก้ปัญหา

โส วิเสสนะของ เถโรๆ สุทธกัตตาใน ปาปุณิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตถา กิริยา-วิเสสนะใน กตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปาปุณิ ปญฺหวิสฺสชฺชนาวสาเน กาลสัตตมีใน ปาปุณิ อรหตฺตํ สัมปาปุณียกัมมะใน ปาปุณิ ฯ

.....

๒๖. ตสฺส ปน นิกฺขนฺตทิวสโต ปฏฺฐาย ทฺวาทส วสฺสานิ มาตุ ภิกฺขุนิยา อกฺขีหิ อสฺสูนิ ปวตฺตึสุ ฯ

ตสฺส (เถรสฺส) ปน นิกฺขนฺตทิวสโต ปฏฺฐาย ทฺวาทส วสฺสานิ มาตุ ภิกฺขุนิยา อกฺขีหิ อสฺสูนิ ปวตฺตึสุ ฯ

ปน ก็ **อสฺสูนิ** อ.น้ำตา ท. **ปวตฺตึสุ** ไหลออกแล้ว **อกฺขีหิ** จากนัยน์ตา ท. **ภิกฺขุนิยา** ของภิกษุณี **มาตุ** ผู้เป็นมารดา **วสฺสานิ** สิ้นปี ท. **ทฺวาทส** สิบสอง **ปฏฺฐาย** จำเดิม **นิกฺขนฺตทิวสโต** แต่วันเป็นไปออกไปแล้ว **ตสฺส (เถรสฺส)** แห่งพระเถระนั้น ฯ

ก็น้ำตาทั้งหลายไหลออกจากนัยน์ตาทั้งหลายของภิกษุณีผู้เป็นมารดา สิ้น ๑๒ ปี จำเดิมแต่วันเป็นที่ออกไปแห่งพระเถระนั้น

ปนศัพท์ วากยารัมภโชตกะ อสฺสูนิ สุทธกัตตาใน ปวตฺตึสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตสฺส วิเสสนะของ เถรสฺสๆ สามีสัมพันธะใน นิกฺขนฺตทิวสโตๆ อปาทานใน ปฏฺฐายๆ กิริยาวิเสสนะใน ปวตฺตึสุ ทฺวาทส วิเสสนะของ วสฺสานิๆ อัจจันตสังโยคะใน ปวตฺตึสุ มาตุ วิเสสนะของ ภิกฺขุนิยาๆ สามีสัมพันธะใน อกฺขีหิๆ อปาทานใน ปวตฺตึสุ ฯ

.....

๒๗. สา ปุตฺตวิโยคทุกฺขิตา อสฺสุตินฺเตเนว มุเขน ภิกฺขาย จรมานา อนฺตรวีถิยํ เถรํ ทิสฺวาว “ปุตฺต ปุตฺตาติ วิรวนฺตี ตํ คณฺหิตุํ อุปธาวมานา ปริวตฺติตฺวา ปติ ฯ

สา (ภิกฺขุนี) ปุตฺตวิโยคทุกฺขิตา อสฺสุตินฺเตน เอว มุเขน ภิกฺขาย จรมานา อนฺตรวีถิยํ เถรํ ทิสฺวาว “ปุตฺต ปุตฺตาติ วิรวนฺตี ตํ (เถรํ) คณฺหิตุํ อุปธาวมานา ปริวตฺติตฺวา ปติ ฯ

สา (ภิกฺขุนี) อ.ภิกษุณีนั้น **ปุตฺตวิโยคทุกฺขิตา** ผู้ถึงแล้วซึ่งทุกข์เพราะความพลัดพรากจากบุตร **มุเขน** ด้วยทั้งใบหน้า **อสฺสุตินฺเตน เอว** อันชุ่มแล้วด้วยน้ำตานั่นเทียว

จรมานา เที่ยวไปอยู่ **ภิกฺขาย** เพื่อภิกษา **ทิสฺวาว** เห็นแล้วเทียว **เถรํ** ซึ่งพระเถระ **อนฺตรวีถิยํ** ในระหว่างแห่งถนน **วิรวนฺตี** ร้องอยู่ **อิติ** ว่า "**ปุตฺต** แน่ะลูก **ปุตฺต** แน่ะลูก" **อิติ** ดังนี้ **อุปธาวมานา** วิ่งเข้าไปอยู่ **คณฺหิตุ** เพื่ออันจับ **ตํ (เถรํ)** ซึ่งพระเถระนั้น **ปริวตฺติตฺวา** เป็นไปทั่วแล้ว **ปติ** ล้มลงแล้ว ฯ

ภิกษุณีนั้น ถึงทุกข์เพราะความพลัดพรากจากบุตร ด้วยทั้งใบหน้าที่ชุ่มด้วยน้ำตานั่นแหละ เที่ยวไปอยู่เพื่อภิกษา เห็นพระเถระในระหว่างถนนเทียว ร้องอยู่ว่า "แน่ะลูก แน่ะลูก" วิ่งเข้าไปหาเพื่อจะจับพระเถระนั้น หมุนไปรอบล้มลงแล้ว

สา วิเสสนะของ ภิกฺขุนีๆ สุทธกัตตาใน ปติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปุตฺตวิโยคทุกฺขิตา วิเสสนะของ ภิกฺขุนี เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อสฺสุตินฺเตนๆ วิเสสนะของ มุเขนๆ อิตถัมภูตะของ ภิกฺขุนี ภิกฺขาย สัมปทานใน จรมานาๆ อัพภันตรกิริยาของ ภิกฺขุนี อนฺตรวีถิยํ วิสยาธาระใน ทิสฺวา เถรํ อวุตตกัมมะใน ทิสฺวา เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ทิสฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน วิรวนฺตี "ปุตฺต สองบท อาลปนะ" อิติศัพท์ อาการะใน วิรวนฺตีๆ อัพภันตรกิริยาของ ภิกฺขุนี ตํ วิเสสนะของ เถรํๆ อวุตตกัมมะใน คณฺหิตุๆ ตุมัตถสัมปทานใน อุปธาวมานาๆ อัพภันตรกิริยาของ ภิกฺขุนี ปริวตฺติตฺวา ปุพพกาล-กิริยาใน ปติ ฯ

.....

๒๘. สา ถเนหิ ขีรํ มุญฺจนฺเตหิ อุฏฺฐหิตฺวา อลฺลจีวรา คนฺตฺวา เถรํ คณฺหิ ฯ

สา (ภิกฺขุนี) ถเนหิ ขีรํ มุญฺจนฺเตหิ อุฏฺฐหิตฺวา อลฺลจีวรา คนฺตฺวา เถรํ คณฺหิ ฯ

สา (ภิกฺขุนี) อ.ภิกษุณีนั้น **ถเนหิ** ด้วยทั้งถัน ท. **มุญฺจนฺเตหิ** อันปล่อยอยู่ **ขีรํ** ซึ่งน้ำนม **อุฏฺฐหิตฺวา** ลุกขึ้นแล้ว **อลฺลจีวรา** มีจีวรอันเปียกชุ่ม **คนฺตฺวา** ไปแล้ว **คณฺหิ** จับแล้ว **เถรํ** ซึ่งพระเถระ ฯ

ภิกษุณีนั้น ด้วยทั้งถันทั้งหลายที่ปล่อยน้ำนมอยู่ ลุกขึ้นแล้ว มีจีวรเปียกชุ่ม ไปแล้ว จับพระเถระแล้ว

สา วิเสสนะของ ภิกฺขุนีๆ สุทธกัตตาใน คณฺหิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ถเนหิ อิตถัมภูตะของ ภิกฺขุนี ขีรํ อวุตตกัมมะใน มุญฺจนฺเตหิๆ วิเสสนะของ ถเนหิ อุฏฺฐหิตฺวา ปุพพกาลกิริยาใน คนฺตฺวา อลฺลจีวรา วิเสสนะของ ภิกฺขุนี คนฺตฺวา ปุพพกาลกิริยาใน

คณฺหิ เถรํ อวุตฺตกมฺมะใน คณฺหิ ฯ

.....

๒๙. โส จินฺเตสิ “สจายํ มม สนฺติกา มธุรวจนํ ลภิสฺสติ, วินสฺสิสฺสติ, ถทฺธเมว กตฺวา อิมาย สทฺธึ สลฺลปิสฺสามีติ ฯ

โส (เถโร) จินฺเตสิ “สเจ อยํ (มาตา) มม สนฺติกา มธุรวจนํ ลภิสฺสติ, (อยํ มาตา) วินสฺสิสฺสติ, (อหํ) ถทฺธํ เอว กตฺวา อิมาย (มาตรา) สทฺธึ สลฺลปิสฺสามีติ ฯ

โส (เถโร) อ.พระเถระนั้น **จินฺเตสิ** คิดแล้ว **อิติ** ว่า “**สเจ** ถ้าว่า **อยํ (มาตา)** อ.มารดานี้ **ลภิสฺสติ** จักได้ **มธุรวจนํ** ซึ่งคำอันไพเราะ **สนฺติกา** จากสำนัก **มม** ของเราไซร้, **(อยํ มาตา)** อ.มารดานี้ **วินสฺสิสฺสติ** จักฉิบหาย, **(อหํ)** อ.เรา **สลฺลปิสฺสามิ** จักเจรจา **สทฺธึ** กับ **อิมาย (มาตรา)** ด้วยมารดานี้ **กตฺวา** กระทำ **ถทฺธํ เอว** ให้เป็นคำอันกระด้างนั่นเทียว” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระเถระนั้น คิดว่า “ถ้ามารดานี้ จักได้คำไพเราะจากสำนักของเราไซร้, มารดานี้ จักฉิบหาย, เราจักเจรจากับด้วยมารดานี้ ทำให้เป็นคำอันกระด้างนั่นแหละ”

โส วิเสสนะของ เถโรๆ สุทธกัตตาใน จินฺเตสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “สเจศัพท์ ปริกัปปัตถะ อยํ วิเสสนะของ มาตาๆ สุทธกัตตาใน ลภิสฺสติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก มม สามีสัมพันธะใน สนฺติกาๆ อปาทานใน ลภิสฺสติ มธุรวจนํ อวุตตกัมมะใน ลภิสฺสติ, อยํ วิเสสนะของ มาตาๆ สุทธกัตตาใน วินสฺสิสฺสติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก, อหํ สุทธกัตตาใน สลฺลปิสฺสามิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ถทฺธํๆ วิกติกัมมะใน กตฺวาๆ กิริยาวิเสสนะใน สลฺลปิสฺสามิ อิมาย วิเสสนะของ มาตราๆ สหัตถตติยาเข้ากับ สทฺธึๆ กิริยาสมวายะใน สลฺลปิสฺสามิ” อิติศัพท์ อาการะใน จินฺเตสิ ฯ

.....

๓๐. อถ นํ อาห “กึ กโรนฺตี วิจรสิ, สิเนหมตฺตมฺปิ ฉินฺทิตุ น สกฺโกสีติ ฯ

อถ นํ (ภิกฺขุนึ เถโร) อาห “(ตฺวํ) กึ กโรนฺตี วิจรสิ, (ตฺวํ) สิเนหมตฺตมฺปิ (การณํ) ฉินฺทิตุ น สกฺโกสีติ ฯ

อถ ครั้งนั้น **(เถโร)** อ.พระเถระ **อาห** กล่าวแล้ว **นํ (ภิกฺขุนึ)** กะภิกษุณีนั้น **อิติ** ว่า “**ตฺวํ** อ.ท่าน **กโรนฺตี วิจรสิ** ย่อมเที่ยวกระทำอยู่ **กึ** ซึ่งอะไร ?, **(ตฺวํ)** อ.ท่าน

น สกฺโกสิ ย่อมไม่อาจ **ฉินฺทิตุ** เพื่ออันตัด **(การณ์)** ซึ่งเหตุ **สิเนหมตฺตมฺปิ** แม้สักว่าความรัก" **อิติ** ดังนี้ ฯ

ครั้งนั้น พระเถระกล่าวว่ากะภิกษุณีนั้นว่า "ท่านย่อมเที่ยวกระทำอะไรอยู่, ท่านย่อมไม่อาจเพื่อจะตัดซึ่งเหตุแม้สักว่าความรัก"

อถ กาลสัตตมี เถโร สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก นำ วิเสสนะของภิกฺขุนีฯ อกถิตกัมมะใน อาห "ตฺวำ สุทธกัตตาใน วิจรสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก กึ อวุตตกัมมะใน กโรนฺตีฯ อัพภันตรกิริยาของ ตฺวำ, ตฺวำ สุทธกัตตาใน สกฺโกสิฯ อาขยาต-บทกัตตุวาจก อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ สิเนหมตฺตำฯ วิเสสนะของ การณำฯ อวุตต-กัมมะใน ฉินฺทิตุำฯ ตุมัตถสัมปทานใน สกฺโกสิ นศัพท์ ปฏิเสธะใน สกฺโกสิ" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๓๑. สา "อโห กกฺขพา เถรสฺส กถาติ จินฺเตตฺวา "กึ วเทสิ ตาตาติ วตฺวา ปุนปิ เตน ตเถว วุตฺตา จินฺเตสิ "อหำ อิมสฺส การณา ทฺวาทส วสฺสานิ อสฺสูนิ สนฺธาเรตุำ น สกฺโกมิ, อยำ ปเนวำ ถทฺธหทโย, กึ เม อิมินาติ ปุตฺตสิเนหำ ฉินฺทิตฺวา ตำทิวสเมว อรหตฺตำ ปาปุณิ ฯ

สา (ภิกฺขุนี) "อโห กกฺขพา (โหติ) เถรสฺส กถาติ จินฺเตตฺวา "(ตฺวำ) กึ (วจนำ) วเทสิ ตาตาติ วตฺวา ปุนปิ เตน (เถเรน) ตถา เอว วุตฺตา จินฺเตสิ "อหำ อิมสฺส (เถรสฺส) การณา ทฺวาทส วสฺสานิ อสฺสูนิ สนฺธาเรตุำ น สกฺโกมิ, อยำ (เถโร) ปน เอวำ ถทฺธหทโย (โหติ), กึ (ปโยชนำ) เม อิมินา (เถเรน)" อิติ ปุตฺตสิเนหำ ฉินฺทิตฺวา ตำทิวสำ เอว อรหตฺตำ ปาปุณิ ฯ

สา (ภิกฺขุนี) อ.ภิกษุณีนั้น **จินฺเตตฺวา** คิดแล้ว **อิติ** ว่า "**อโห** โอ **กถา** อ.วาจาเป็นเครื่องกล่าว **เถรสฺส** ของพระเถระ **กกฺขพา** เป็นถ้อยคำอันหยาบกระด้าง **(โหติ)** ย่อมเป็น" **อิติ** ดังนี้ **วตฺวา** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า "**ตาต** แน่ะพ่อ **(ตฺวำ)** อ.ท่าน **วเทสิ** ย่อมกล่าว **กึ (วจนำ)** ซึ่งคำอะไร ?" **อิติ** ดังนี้ **เตน (เถเรน) วุตฺตา** ผู้อันพระเถระนั้น กล่าวแล้ว **ตถา เอว** เหมือนอย่างนั้นนั่นเทียว **ปุนปิ** แม้อีก **จินฺเตสิ** คิดแล้ว **อิติ** ว่า "**อหำ** อ.เรา **น สกฺโกมิ** ย่อมไม่อาจ **สนฺธาเรตุำ** เพื่ออันทรงไว้พร้อม **อสฺสูนิ** ซึ่งน้ำตา ท. **วสฺสานิ** สิ้นปี ท. **ทฺวาทส** สิบสอง **การณา** เพราะเหตุ **อิมสฺส (เถรสฺส)** แห่งพระเถระนี้, **ปน** ส่วนว่า **อยำ (เถโร)** อ.พระเถระนี้ **ถทฺธหทโย** เป็นผู้มีหทัยอันกระด้าง

เอวํ อย่างนี้ **(โหติ)** ย่อมเป็น, **กึ (ปโยชนํ)** อ.ประโยชน์อะไร **อิมินา (เถเรน)** ด้วยพระเถระนี้ **เม** แก่เรา" **อิติ** ดังนี้ **ฉินฺทิตฺวา** ตัดแล้ว **ปุตฺตสิเนหํ** ซึ่งความรักในบุตร **ปาปุณิ** บรรลุแล้ว **อรหตฺตํ** ซึ่งความเป็นแห่งพระอรหันต์ **ตํทิวสํ เอว** ในวันนั้นนั่นเทียว ฯ

ภิกษุณีนั้น คิดว่า "โอ ถ้อยคำของพระเถระ เป็นคำหยาบกระด้าง" ดังนี้ กล่าวแล้วว่า "แน่ะพ่อ ท่านย่อมกล่าวคำอะไร" ถูกพระเถระนั้นกล่าวแล้วเหมือนอย่างนั้นนั่นแหละ แม้อีก ก็คิดว่า "เราย่อมไม่อาจเพื่อจะอดกลั้นน้ำตาทั้งหลาย สิ้น ๑๒ ปี เพราะเหตุแห่งพระเถระนี้, ส่วนพระเถระนี้ เป็นผู้มีหทัยกระด้างอย่างนี้, ประโยชน์อะไรด้วยพระเถระนี้ แก่เรา" ดังนี้แล้ว ก็ตัดความรักในบุตร บรรลุพระอรหัตในวันนั้นนั่นแหละ

สา วิเสสนะของ ภิกฺขุนีๆ สุทธกัตตาใน จินฺเตสิ และปาปุณิ จินฺเตสิ ก็ดี ปาปุณิ ก็ดี อาขยาตบทกัตตุวาจก "อโห สังเวคัตถะ กถา สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก กกฺขฬา วิกติกัตตาใน โหติ เถรสฺส สามีสัมพันธะใน กถา" อิติศัพท์ อาการะใน จินฺเตตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน วตฺวา "ตาต อาลปนะ ตฺวํ สุทธกัตตาใน วเทสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก กึ วิเสสนะของ วจนๆ อวุตตกัมมะใน วเทสิ" อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน วุตฺตา อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ ปุนๆ กิริยาวิเสสนะใน วุตฺตา เตน วิเสสนะของ เถเรนๆ อนภิหิตกัตตาใน วุตฺตา เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ตถาๆ กิริยาวิเสสนะใน วุตฺตาๆ วิเสสนะของ ภิกฺขุนี "อหํ สุทธกัตตาใน สกฺโกมิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อิมสฺส วิเสสนะของ เถรสฺสๆ สามีสัมพันธะในการณาๆ เหตุใน สกฺโกมิ ทฺวาทส วิเสสนะของ วสฺสานิๆ อัจจันตสังโยคะใน สนฺธาเรตุํ อสฺสูนิ อวุตตกัมมะใน สนฺธาเรตุํๆ ตุมัตถสัมปทานใน สกฺโกมิ นศัพท์ ปฏิเสธะใน สกฺโกมิ, ปนศัพท์ ปักขันตรโชตกะ อยํ วิเสสนะของ เถโรๆ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวํ กิริยาวิเสสนะใน ถทฺธหทโยๆ วิกติกัตตาใน โหติ, กึ วิเสสนะของ ปโยชนๆ ลิงคัตถะ เม สัมปทานใน ปโยชนํ อิมินา วิเสสนะของ เถเรนๆ ตติยาวิเสสนะใน ปโยชนํ" อิติศัพท์ อาการะใน จินฺเตสิ ปุตฺตสิเนหํ อวุตตกัมมะใน ฉินฺทิตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปาปุณิ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ตํทิวสํๆ ทุติยากาลสัตตมีใน ปาปุณิ อรหตฺตํ สัมปาปุณียกัมมะใน ปาปุณิ ฯ

.....

๓๒. อปเรน สมเยน ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุ “อาวุโส เทวทตฺเตน เอวํ อุปนิสฺสย-สมฺปนฺโน กุมารกสฺสโป จ เถรี จ นาสิตา, สตฺถา ปน เตสํ ปติฏฺฐา ชาโต, อโห พุทฺธา นาม โลกานุกมฺปกาติ ฯ

อปเรน สมเยน (ภิกฺขู) ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุ “อาวุโส เทวทตฺเตน เอวํ อุปนิสฺสย-สมฺปนฺโน กุมารกสฺสโป จ เถรี จ นาสิตา, สตฺถา ปน เตสํ (ชนานํ) ปติฏฺฐา ชาโต, อโห พุทฺธา นาม โลกานุกมฺปกา (โหนฺติ)” อิติ ฯ

อปเรน สมเยน ในสมัยอื่นอีก **(ภิกฺขู)** อ.ภิกษุ ท. **กถํ** ยังวาจาเป็นเครื่องกล่าว **อิติ** ว่า “**อาวุโส** ดูก่อนท่านผู้มีอายุ ท. **กุมารกสฺสโป จ** อ.พระกุมารกัสสปะด้วย **เถรี จ** อ.พระเถรีด้วย **อุปนิสฺสยสมฺปนฺโน** ผู้ถึงพร้อมแล้วด้วยอุปนิสัย **เอวํ** อย่างนี้ **เทวทตฺเตน** อันพระเทวทัต **นาสิตา** ให้ฉิบหายแล้ว, **ปน** ส่วนว่า **สตฺถา** อ.พระศาสดา **ปติฏฺฐา** ทรงเป็นที่พึ่ง **เตสํ (ชนานํ)** ของชน ท. เหล่านั้น **ชาโต** เกิดแล้ว, **อโห** โอ **พุทฺธา นาม** ชื่อ อ.พระพุทธเจ้า ท. **โลกานุกมฺปกา** ทรงเป็นผู้อนุเคราะห์ซึ่งสัตว์โลก **(โหนฺติ)** ย่อมเป็น” **อิติ** ดังนี้ **สมุฏฺฐาเปสุ** ให้ตั้งขึ้นพร้อมแล้ว **ธมฺมสภายํ** ในโรงเป็นที่กล่าวกับเป็นที่แสดงซึ่งธรรม ฯ

ในสมัยอื่นอีก พวกภิกษุยังวาจาเป็นเครื่องกล่าวให้ตั้งขึ้นในธรรมสภาว่า “ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย พระกุมารกัสสปะและพระเถรี ผู้ถึงพร้อมด้วยอุปนิสัยอย่างนี้ ถูกพระเทวทัตทำให้ฉิบหาย, ส่วนพระศาสดา ทรงเป็นที่พึ่งของพวกชนเหล่านั้น, โอ ขึ้นชื่อว่าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ทรงเป็นผู้อนุเคราะห์สัตว์โลก”

อปเรน วิเสสนะของ สมเยนฯ ตติยากาลสัตตมีใน สมุฏฺฐาเปสุ ภิกฺขู เหตุกัตตาใน สมุฏฺฐาเปสุฯ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก ธมฺมสภายํ วิสยาธาระใน สมุฏฺฐาเปสุ กถํ การิตกัมมะใน สมุฏฺฐาเปสุ “อาวุโส อาลปนะ อุปนิสฺสยสมฺปนฺโน วิเสสนะของ กุมารกสฺสโป และ เถรี กุมารกสฺสโป ก็ดี เถรี ก็ดี วุตตกัมมะใน นาสิตาฯ กิตบทเหตุกัมมวาจก เทวทตฺเตน อนภิหิตกัตตาใน นาสิตา เอวํ กิริยาวิเสสนะใน อุปนิสฺสยสมฺปนฺโน จ สองศัพท์ ปทสมุจจยัตถะเข้ากับ กุมารกสฺสโป และ เถรี, ปนศัพท์ ปักขันตรโชตกะ สตฺถา สุทธกัตตาใน ชาโตฯ กิตบทกัตตุวาจก เตสํ วิเสสนะของ ชนานำฯ สามีสัมพันธะใน ปติฏฺฐาฯ วิกติกัตตาใน ชาโต, อโห อัจฉริยัตถะนามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ พุทฺธาฯ สุทธกัตตาใน โหนฺติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก

โลกานุกมฺปกา วิกติกัตตาใน โหนฺติ” อิติศัพท์ สรูปะใน กถ ฯ

.....

๓๓. สตฺถา อาคนฺตฺวา “กาย นุตฺถ ภิกฺขเว เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนาติ ปุจฺฉิตฺวา, “อิมาย นามาติ วุตฺเต, “น ภิกฺขเว อิทาเนว อหํ อิเมสํ ปจฺจโย จ ปติฏฺฐา จ ชาโต, ปุพฺเพปิ เนสํ อหํ ปติฏฺฐา อโหสึเยวาติ วตฺวา

“นิโคฺรธเมว เสเวยฺย น สาขมุปสํวเส;
นิโคฺรธสฺมึ มตํ เสยฺโย ยญฺเจ สาขสฺมิ ชีวิตนฺติ

อิมํ นิโคฺรธชาตกํ วิตฺถาเรน กเถตฺวา “ตทา สาขมิโค เทวทตฺโต อโหสิ, ปริสาปิสฺส เทวทตฺตปริสา, วารปฺปตฺตา มิคเธนุ เถรี อโหสิ, ปุตฺโต กุมารกสฺสโป, คพฺภินีมิคิยา ชีวิตํ ปริจฺจชิตฺวา คโต นิโคฺรธมิคราชา ปน อหเมวาติ ชาตกํ สโมธาเนตฺวา ปุตฺตสิเนหํ ฉินฺทิตฺวา เถริยา อตฺตนาว อตฺตโน ปติฏฺฐานกตภาวํ ปกาเสนฺโต “ภิกฺขเว ยสฺมา ปรสฺส อตฺตนิ จิเตน สคฺคปรายเนน วา มคฺคปรายเนน วา ภวิตุํ น สกฺกา, ตสฺมา อตฺตาว อตฺตโน นาโถ, กึ ปโร กริสฺสตีติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

“อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ โก หิ นาโถ ปโร สิยา;
อตฺตนา หิ สุทนฺเตน นาถํ ลภติ ทุลฺลภนฺติ ฯ

สตฺถา อาคนฺตฺวา “(ตุมฺเห) กาย นุ อตฺถ ภิกฺขเว เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนาติ ปุจฺฉิตฺวา, “(มยํ เอตรหิ) อิมาย นาม (กถาย สนฺนิสินฺนา อมฺห)” อิติ (วจเน เตหิ ภิกฺขูหิ) วุตฺเต, “น ภิกฺขเว อิทานิ เอว อหํ อิเมสํ (ชนานํ) ปจฺจโย จ ปติฏฺฐา จ ชาโต (อมฺหิ), ปุพฺเพปิ เนสํ (ชนานํ) อหํ ปติฏฺฐา อโหสึ เอว” อิติ วตฺวา

“(มิโค ตฺวํ วา อญฺโญ มิโค วา) นิโคฺรธํ เอว เสเวยฺย น สาขํ อุปสํวเส;
นิโคฺรธสฺมึ มตํ (ตโต ชีวิตโต) เสยฺโย (โหติ), ยํ เจ สาขสฺมึ ชีวิตํ (อตฺถิ)” อิติ อิมํ นิโคฺรธชาตกํ วิตฺถาเรน กเถตฺวา “ตทา สาขมิโค (อิทานิ) เทวทตฺโต อโหสิ, (ตทา) ปริสาปิ อสฺส (สาขมิคสฺส อิทานิ) เทวทตฺตปริสา (อโหสิ, ตทา) วารปฺปตฺตา มิคเธนุ (อิทานิ) เถรี อโหสิ, (ตทา ตสฺสา มิคเธนุยา) ปุตฺโต (อิทานิ) กุมารกสฺสโป (อโหสิ, ตทา) คพฺภินีมิคิยา ชีวิตํ ปริจฺจชิตฺวา คโต นิโคฺรธมิคราชา ปน (อิทานิ) อหเมว (อโหสิ)” อิติ ชาตกํ สโมธาเนตฺวา ปุตฺตสิเนหํ ฉินฺทิตฺวา เถริยา อตฺตนาว อตฺตโน ปติฏฺฐานกตภาวํ ปกาเสนฺโต “ภิกฺขเว ยสฺมา (ปุคฺคเลน) ปรสฺส (ปุคฺคลสฺส) อตฺตนิ จิเตน สคฺคปรายเนน วา มคฺคปรายเนน วา ภวิตุํ น สกฺกา, ตสฺมา อตฺตาว อตฺตโน นาโถ (โหติ), กึ ปโร (ปุคฺคโล)

กริสฺสตี''ติ วตฺวา อิมํ คาถํ อาห

''อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ (โหติ), โก หิ นาโถ ปโร (ปุคฺคโล) สิยา;
(ปุคฺคโล) อตฺตนา หิ สุทนฺเตน นาถํ ลภติ ทุลฺลภนฺติ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **อาคนฺตฺวา** เสด็จมาแล้ว **ปุจฺฉิตฺวา** ตรัสถามแล้ว **อิติ** ว่า "**ภิกฺขเว** ดูก่อนภิกษุ ท. **(ตุมฺเห)** อ.เธอ ท. **สนฺนิสินฺนา** เป็นผู้นั่งประชุมกันแล้ว **กถาย** ด้วยวาจาเป็นเครื่อง **กาย นุ** อะไรหนอ **อตฺถ** ย่อมมี **เอตรหิ** ในกาลนี้" **อิติ** ดังนี้, **(วจเน)** ครั้นเมื่อคำ **อิติ** ว่า "**(มยํ)** อ.ข้าพระองค์ ท. **(สนฺนิสินฺนา)** เป็นผู้นั่งประชุมกันแล้ว **(กถาย)** ด้วยวาจาเป็นเครื่องกล่าว **อิมาย นาม** ชื่อนี้ **(อมฺห)** ย่อมมี **(เอตรหิ)** ในกาลนี้" **อิติ** ดังนี้ **(เตหิ ภิกฺขูหิ)** อันภิกษุ ท. เหล่านั้น **วุตฺเต** กราบทูลแล้ว, **วตฺวา** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า "**ภิกฺขเว** ดูก่อนภิกษุ ท. **อหํ** อ.เรา **ปจฺจโย จ** เป็นปัจจัยด้วย **ปติฏฺฐา จ** เป็นที่พึ่งด้วย **อิเมสํ (ชนานํ)** ของชน ท. เหล่านี้ **ชาโต** เป็นผู้เกิดแล้ว **(อมฺหิ)** ย่อมเป็น **อิทานิ เอว** ในกาลนี้นั่นเทียว **น** หามิได้, **ปุพฺเพปิ** แม้ในกาลก่อน **อหํ** อ.เรา **ปติฏฺฐา** เป็นที่พึ่ง **เนสํ (ชนานํ)** ของชน ท. เหล่านั้น **อโหสึ เอว** ได้เป็นแล้วนั่นเทียว" **อิติ** ดังนี้ **กเถตฺวา** ตรัสแล้ว **อิมํ นิโครฺธชาตกํ** ซึ่งนิโครธชาดกนี้ **อิติ** ว่า

> "**(มิโค)** อ.เนื้อ **(ตฺวํ)** คือ อ.เจ้า **(วา)** หรือ **(วา)** หรือว่า **(อญฺโญ มิโค)** คือ อ.เนื้ออื่น **เสเวยฺย** พึงคบ **นิโครฺธํ เอว** ซึ่งเนื้อชื่อว่านิโครธนั่นเทียว, **น อุปสงฺวเส** ไม่พึงเข้าไปคบ **สาขํ** ซึ่งเนื้อชื่อว่าสาขะ, **เจ** หากว่า **ชีวิตํ** อ.ความเป็นอยู่ **สาขสฺมึ** ในสำนักของเนื้อชื่อว่าสาขะ **ยํ** ใด **(อตฺถิ)** มีอยู่ไซร้, **มตํ** อ.ความตาย **นิโครฺธสฺมึ** ในสำนักของเนื้อชื่อว่านิโครธ **เสยฺโย** เป็นธรรมชาตประเสริฐกว่า **(ตโต ชีวิตโต)** กว่าความเป็นอยู่นั้น **(โหติ)** ย่อมเป็น" **อิติ** ดังนี้

วิตฺถาเรน โดยพิสดาร **ชาตกํ** ทรงยังชาดก **สโมธาเนตฺวา** ให้ประชุมลงแล้ว **อิติ** ว่า "**สาขมิโค** อ.เนื้อชื่อว่าสาขะ **ตทา** ในกาลนั้น **เทวทตฺโต** เป็นพระเทวทัต **อโหสิ** ได้เป็นแล้ว **(อิทานิ)** ในกาลนี้, **ปริสาปิ** แม้ อ.บริษัท **อสฺส (สาขมิคสฺส)** ของเนื้อชื่อว่าสาขะนั้น **(ตทา)** ในกาลนั้น **เทวทตฺตปริสาว** เป็นบริษัทของพระเทวทัตเทียว **(อโหสิ)**

ได้เป็นแล้ว **(อิทานิ)** ในกาลนี้, **มิคเธนุ** อ.แม่เนื้อนม **วารปฺปตฺตา** ตัวถึงแล้วซึ่งวาระ **(ตทา)** ในกาลนั้น **เถรี** เป็นพระเถรี **อโหสิ** ได้เป็นแล้ว **(อิทานิ)** ในกาลนี้, **ปุตฺโต** อ.ลูก **(ตสฺสา มิคเธนุยา)** ของแม่เนื้อนมนั้น **(ตทา)** ในกาลนั้น **กุมารกสฺสโป** เป็นพระกุมารกัสสปะ **(อโหสิ)** ได้เป็นแล้ว **(อิทานิ)** ในกาลนี้, **ปน** ส่วนว่า **นิโครฺธมิค-ราชา** อ.เนื้อผู้พระราชาชื่อว่านิโครธ **คพฺภินีมิคิยา ชีวิตํ ปริจฺจชิตฺวา คโต** ตัวไปสละรอบแล้ว ซึ่งชีวิต เพื่อแม่เนื้อตัวมีครรภ์ **(ตทา)** ในกาลนั้น **อหํ เอว** เป็นเรานั่นเทียว **(อโหสิ)** ได้เป็นแล้ว **(อิทานิ)** ในกาลนี้" **อิติ** ดังนี้ **ปกาเสนฺโต** เมื่อทรงประกาศ **ปุตฺตสิเนหํ ฉินฺทิตฺวา เถริยา อตฺตนาว อตฺตโน ปติฏฺฐานกตภาวํ** ซึ่งความที่ แห่งพระเถรี เป็นผู้มีที่พึ่ง อันตัดแล้ว ซึ่งความรักในบุตร กระทำแล้ว แก่ตนด้วยตนเทียว **วตฺวา** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า "**ภิกฺขเว** ดูก่อนภิกษุ ท. **(ปุคฺคเลน)** อันบุคคล **ฐิเตน** ผู้ตั้งอยู่แล้ว **อตฺตนิ** ในตน **ปรสฺส (ปุคฺคลสฺส)** ของบุคคลอื่น **น สกฺกา** ไม่อาจ **สคฺคปรายเนน วา มคฺคปรายเนน วา ภวิตุ** เพื่ออัน เป็นผู้มีสวรรค์เป็นที่ไปในเบื้องหน้าหรือ หรือว่าเป็นผู้มีมรรคเป็นที่ไปในเบื้องหน้า เป็น **ยสฺมา** เพราะเหตุใด, **ตสฺมา** เพราะเหตุนั้น **อตฺตาว** อ.ตนเทียว **นาโถ** เป็นที่พึ่ง **อตฺตโน** ของตน **(โหติ)** ย่อมเป็น, **ปโร (ปุคฺคโล)** อ.บุคคลอื่น **กริสฺสติ** จักกระทำ **กึ** ซึ่งอะไร ?" **อิติ** ดังนี้ **อาห** ตรัสแล้ว **อิมํ คาถํ** ซึ่งพระคาถานี้ **อิติ** ว่า

> "**อตฺตา หิ** อ.ตนนั่นเทียว **นาโถ** เป็นที่พึ่ง **อตฺตโน** ของตน **(โหติ)** ย่อมเป็น, **ปโร (ปุคฺคโล)** อ.บุคคลอื่น **โก หิ** ใคร เล่า **นาโถ** เป็นที่พึ่ง **สิยา** พึงเป็น, **หิ** เพราะว่า **(ปุคฺคโล)** อ.บุคคล **อตฺตนา** มีตน **สุทนฺเตน** อันฝึกดีแล้ว **ลภติ** ย่อมได้ **นาถํ** ซึ่งที่พึ่ง **ทุลฺลภํ** อันบุคคลได้โดยยาก" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดาเสด็จมาแล้ว ตรัสถามแล้วว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลาย เป็นผู้นั่งประชุมกันด้วยเรื่องอะไรหนอในกาลนี้", เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า "พวกข้าพระองค์ เป็นผู้นั่งประชุมกันด้วยเรื่องชื่อนี้ในกาลนี้", จึงตรัสว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราเป็นปัจจัยและเป็นที่พึ่งของพวกชนเหล่านี้ เกิดแล้วในกาลนี้เท่านั้น ก็หาไม่, แม้ในกาลก่อน เรา ก็ได้เป็นที่พึ่งของพวกชนเหล่านั้นนั่นแหละ" ดังนี้ แล้วตรัสนิโครธชาดกนี้โดยพิสดารว่า

> "เนื้อ คือเจ้าหรือเนื้ออื่น พึงคบเนื้อชื่อว่านิโครธเท่านั้น ไม่พึง

เข้าไปคบเนื้อชื่อว่าสาขะ, หากว่า ความเป็นอยู่ในสำนักของเนื้อชื่อว่าสาขะใด มีอยู่ไซร้, ความตายในสำนักของเนื้อชื่อว่านิโครธ เป็นธรรมชาตประเสริฐกว่า กว่าความเป็นอยู่นั้น” ดังนี้ ทรงประชุมชาดกว่า “เนื้อชื่อว่าสาขะในกาลนั้น ได้เป็นพระเทวทัตแล้ว ในกาลนี้, แม้บริษัทของเนื้อชื่อว่าสาขะนั้นในกาลนั้น ได้เป็นบริษัทของพระเทวทัตแล้ว ในกาลนี้, แม่เนื้อนมตัวถึงวาระในกาลนั้น ได้เป็นพระเถรีแล้ว ในกาลนี้, ลูกของแม่เนื้อนมนั้นในกาลนั้น ได้เป็นพระกุมารกัสสปะ ในกาลนี้, ส่วนพญาเนื้อชื่อว่านิโครธ ตัวไปสละชีวิตเพื่อแม่เนื้อตัวมีครรภ์ ในกาลนั้น ได้เป็นเรานั่นแหละ ในกาลนี้” เมื่อทรงประกาศความที่พระเถรีเป็นผู้มีที่พึ่ง อันตัดความรักในบุตร ทำแก่ตนด้วยตนนั่นแหละ แล้วตรัสว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ตั้งอยู่ในตนของบุคคลอื่น ไม่อาจเพื่อจะเป็นผู้มีสวรรค์เป็นที่ไปในเบื้องหน้า หรือว่าเป็นผู้มีมรรคเป็นที่ไปในเบื้องหน้าได้ เพราะเหตุใด, เพราะเหตุนั้น ตนเท่านั้น เป็นที่พึ่งของตน, บุคคลอื่นจักทำอะไรได้” ดังนี้ ตรัสพระคาถานี้ว่า

“ตนเท่านั้น เป็นที่พึ่งของตน, บุคคลอื่นใครเล่า พึงเป็นที่พึ่ง, เพราะว่า บุคคล มีตนที่ฝึกดีแล้ว ย่อมได้ที่พึ่งที่บุคคลได้โดยยาก”

สตฺถา สุทธกัตตาใน อาห ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อาคนฺตฺวา ปุพพกาลกิริยาใน ปุจฺฉิตฺวา “ภิกฺขเว อาลปนะ ตุมฺเห สุทธกัตตาใน อตฺถ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก กาย วิเสสนะของ กถาย นุศัพท์ ปุจฉนัตถะ เอตรหิ กาลสัตตมีใน อตฺถ กถาย กรณะใน สนฺนิสินฺนา ๆ วิกติกัตตาใน อตฺถ” อิติศัพท์ อาการะใน ปุจฺฉิตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน วตฺวา, “มยํ สุทธกัตตาใน อมฺห ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอตรหิ กาลสัตตมีใน อมฺห นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ อิมาย ๆ วิเสสนะของ กถาย ๆ กรณะใน สนฺนิสินฺนา ๆ วิกติกัตตาใน อมฺห” อิติศัพท์ สรูปะใน วจเน ๆ ลักขณะใน วุตฺเต ๆ ลักขณกิริยา เตหิ วิเสสนะของ ภิกฺขูหิ ๆ อนภิหิตกัตตาใน วุตฺเต, “ภิกฺขเว อาลปนะ อหํ สุทธกัตตาใน อมฺหิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นศัพท์ ปฏิเสธนัตถะ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อิทานิ ๆ กาลสัตตมีใน อมฺหิ อิเมสํ วิเสสนะของ ชนานํ ๆ สามีสัมพันธะใน ปจฺจโย และ ปติฏฺฐา ปจฺจโย ก็ดี ปติฏฺฐา ก็ดี วิกติกัตตาใน ชาโต จ สองศัพท์ ปทสมุจจยัตถะเข้ากับ ปจฺจโย และ ปติฏฺฐา ชาโต วิกติกัตตาใน อมฺหิ, อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ

ปุพฺเพฯ กาลสัตตมีใน อโหสึ อหำ สุทธกัตตาใน อโหสึฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก เนสำ วิเสสนะของ ชนานำฯ สามีสัมพันธะใน ปติฏฺฐาฯ วิกติกัตตาใน อโหสึ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อโหสึ" อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน กเถตฺวา

> "อณฺโณ วิเสสนะของ มิโค ตฺวำ ก็ดี มิโค ก็ดี วิเสสลาภีของ มิโคฯ สุทธกัตตาใน เสเวยฺย และ อุปสำเส เสเวยฺย ก็ดี อุปสำเส ก็ดี อาขยาตบทกัตตุวาจก วา สองศัพท์ ปทวิกัปปัตถะ เข้ากับ ตฺวำ และ อณฺโณ มิโค เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ นิโคฺรธำฯ อวุตตกัมมะใน เสเวยฺย นศัพท์ ปฏิเสธะใน อุปสำเส สาขำ อวุตตกัมมะใน อุปสำเส, มตำ สุทธกัตตาใน โหติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก นิโคฺรธสฺมึ วิสยาธาระใน มตำ ตโต วิเสสนะของ ชีวิตโตฯ อปาทานใน เสยฺโยฯ วิกติกัตตาใน โหติ, เจศัพท์ ปริกัปปัตถะ ยำ วิเสสนะของ ชีวิตำฯ สุทธกัตตาใน อตฺถิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก สาขสฺมึ วิสยาธาระใน ชีวิตำ" อิติศัพท์ สรูปะใน อิมำ นิโคฺรธชาตกำ

อิมำ วิเสสนะของ นิโคฺรธชาตกำฯ อวุตตกัมมะใน กเถตฺวา วิตฺถาเรน ตติยาวิเสสนะใน กเถตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน สโมธาเนตฺวา "สาขมิโค สุทธกัตตาใน อโหสิฯ อาขยาต-บทกัตตุวาจก ตทา กาลสัตตมีใน สาขมิโค อิทานิ กาลสัตตมีใน อโหสิ เทวทตฺโต วิกติกัตตาใน อโหสิ, อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ ปริสาฯ สุทธกัตตาใน อโหสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตทา กาลสัตตมีใน ปริสา อสฺส วิเสสนะของ สาขมิคสฺสฯ สามีสัมพันธะใน ปริสา อิทานิ กาลสัตตมีใน อโหสิ เทวทตฺตปริสา วิกติกัตตาใน อโหสิ, วารปฺปตฺตา วิเสสนะของ มิคเธนุฯ สุทธกัตตาใน อโหสิฯ อาขยาตบท กัตตุวาจก ตทา กาลสัตตมีใน มิคเธนุ อิทานิ กาลสัตตมีใน อโหสิ เถรี วิกติกัตตา ใน อโหสิ, ปุตฺโต สุทธกัตตาใน อโหสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตทา กาลสัตตมีใน ปุตฺโต ตสฺสา วิเสสนะของ มิคเธนุยาฯ สามีสัมพันธะใน ปุตฺโต อิทานิ กาลสัตตมี ใน อโหสิ กุมารกสฺสโป วิกติกัตตาใน อโหสิ, ปนศัพท์ ปักขันตรโชตกะ คโต วิเสสนะ ของ นิโคฺรธมิคราชาฯ สุทธกัตตาใน อโหสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตทา กาลสัตตมี ใน นิโคฺรธมิคราชา คพฺภินีมิคิยา สัมปทานใน ปริจฺจชิตฺวา ชีวิตำ อวุตตกัมมะ ใน ปริจฺจชิตฺวาฯ สมานกาลกิริยาใน คโต อิทานิ กาลสัตตมีใน อโหสิ เอวศัพท์

อวธารณะเข้ากับ อหๆ วิกติกัตตาใน อโหสิ” อิติศัพท์ สรูปะใน ชาตกๆ การิตกัมมะ ใน สโมธาเนตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปกาเสนฺโต ปุตฺตสิเนหๆ อวุตตกัมมะใน ฉินฺทิตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน -กต- เถริยา ภาวาทิสัมพันธะใน ปติฏฺฐานกตภาวๆ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อตฺตนาๆ กรณะใน -กต- อตฺตโน สัมปทานใน -กต- ปติฏฺฐานกตภาวๆ อวุตตกัมมะใน ปกาเสนฺโตๆ อัพภันตรกิริยาของ สตฺถา “ภิกฺขเว อาลปนะ ปุคฺคเลน อนภิหิตกัตตาใน สกฺกาๆ กิริยาบทภาววาจก ยสฺมา เหตวัตถะ ปรสฺส วิเสสนะของ ปุคฺคลสฺสๆ สามีสัมพันธะใน อตฺตนิๆ วิสยาธาระใน จิเตนๆ วิเสสนะของ ปุคฺคเลน สคฺคปรายเนน ก็ดี มคฺคปรายเนน ก็ดี วิกติกัตตาใน ภวิตุๆ วา สองศัพท์ ปทวิกัปปัตถะเข้ากับ สคฺคปรายเนน และ มคฺคปรายเนน ภวิตุๆ ตุมัตถ-สัมปทานใน สกฺกา นศัพท์ ปฏิเสธะใน สกฺกา, ตสฺมา เหตวัตถะ เอวศัพท์ อวธารณะ เข้ากับ อตฺตาๆ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อตฺตโน สามีสัมพันธะ ใน นาโถๆ วิกติกัตตาใน โหติ, ปโร วิเสสนะของ ปุคฺคโลๆ สุทธกัตตาใน กริสฺสติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก กึ อวุตตกัมมะใน กริสฺสติ” อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อาห อิมๆ วิเสสนะของ คาถาๆ อวุตตกัมมะใน อาห

> “อตฺตา สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก หิศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อตฺตา อตฺตโน สามีสัมพันธะใน นาโถๆ วิกติกัตตาใน โหติ, โก ก็ดี ปโร ก็ดี วิเสสนะของ ปุคฺคโลๆ สุทธกัตตาใน สิยาๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก หิศัพท์ ปทปูรณะ นาโถ วิกติกัตตาใน สิยา, หิศัพท์ เหตุโชตกะ ปุคฺคโล สุทธกัตตา ใน ลภติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อตฺตนา อิตถัมภูตะของ ปุคฺคโล สุทนฺเตน วิเสสนะของ อตฺตนา นาถๆ อวุตตกัมมะใน ลภติ ทุลฺลภๆ วิเสสนะของ นาถๆ” อิติศัพท์ สรูปะใน อิมๆ คาถาๆ

.....

๓๔. ตตฺถ **“นาโถติ** ปติฏฺฐาๆ

ตตฺถ (ปเทสุ) **“นาโถติ** (ปทสฺส) “ปติฏฺฐา” (อิติ อตฺโถ)ๆ

(อตฺโถ) อ.อรรถ **(อิติ)** ว่า “**ปติฏฺฐา** เป็นที่พึ่ง” **(อิติ)** ดังนี้ **ตตฺถ (ปเทสุ) “นาโถติ (ปทสฺส)** แห่ง- ในบท ท. เหล่านั้นหนา -บทว่า “นาโถ” ดังนี้ ๆ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **"นาโถ"** ความว่า เป็นที่พึ่ง

ตฺถ วิเสสนะของ ปเทสุๆ นิทธารณะใน ปทสฺส "นาโถ" สรูปะใน อิติๆ ศัพท์ สรูปะใน ปทสฺสๆ นิทธารณียะและสามีสัมพันธะใน อตฺโถ "ปติฏฺฐา วิกติกัตตาใน โหติ" อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถๆ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๓๕. อิทำ วุตฺตำ โหติ "ยสฺมา อตฺตนิ จิเตน อตฺตสมฺปนฺเนน กุสลำ กตฺวา สคฺคำ วา ปาปุณิตุำ มคฺคำ วา ภาเวตุำ ผลำ วา สจฺฉิกาตุำ สกฺกา, ตสฺมา หิ อตฺตาว อตฺตโน ปติฏฺฐา โหติ, ปโร โก นาม กสฺส ปติฏฺฐา สิยา, อตฺตนา เอว หิ สุทนฺเตน นิพฺพิเสวเนน อรหตฺตผลสงฺขาตำ ทุลฺลภำ นาถำ ลภติ, อรหตฺตำ หิ สนฺธาย 'นาถำ ลภติ ทุลฺลภนฺติ วุตฺตำ ฯ

อิทำ (อตฺถรูปำ ภควตา) วุตฺตำ โหติ "ยสฺมา (ปุคฺคเลน) อตฺตนิ จิเตน อตฺตสมฺปนฺเนน กุสลำ กตฺวา สคฺคำ วา ปาปุณิตุำ มคฺคำ วา ภาเวตุำ ผลำ วา สจฺฉิกาตุำ สกฺกา, ตสฺมา หิ อตฺตาว อตฺตโน ปติฏฺฐา โหติ, ปโร (ปุคฺคโล) โก นาม กสฺส ปติฏฺฐา สิยา, (ปุคฺคโล) อตฺตนา เอว หิ สุทนฺเตน นิพฺพิเสวเนน อรหตฺตผลสงฺขาตำ ทุลฺลภำ นาถำ ลภติ, (ภควตา) อรหตฺตำ หิ สนฺธาย 'นาถำ ลภติ ทุลฺลภนฺติ (วจนำ) วุตฺตำ" (อิติ) ฯ

อิทำ (อตฺถรูปำ) อ.เนื้อความนี้ **อิติ** ว่า **"(ปุคฺคเลน)** อันบุคคล **จิเตน** ผู้ตั้งอยู่แล้ว **อตฺตนิ** ในตน **อตฺตสมฺปนฺเนน** คือว่าผู้ถึงพร้อมแล้วด้วยตน **สกฺกา** อาจ **กุสลำ กตฺวา สคฺคำ วา ปาปุณิตุำ** เพื่ออัน กระทำ ซึ่งกุศล แล้วจึงถึง ซึ่งสวรรค์หรือ **มคฺคำ วา ภาเวตุำ** หรือว่า เพื่ออัน ยังมรรค ให้เจริญ **วา** หรือว่า **สจฺฉิกาตุำ** เพื่ออันกระทำให้แจ้ง **ผลำ** ซึ่งผล **ยสฺมา** เพราะเหตุใด, **ตสฺมา หิ** เพราะเหตุนั้นแล **อตฺตาว** อ.ตน เทียว **ปติฏฺฐา** เป็นที่พึ่ง **อตฺตโน** ของตน **โหติ** ย่อมเป็น, **ปโร (ปุคฺคโล)** อ.บุคคลอื่น **โก นาม** ชื่อว่าใคร **ปติฏฺฐา** เป็นที่พึ่ง **กสฺส** ของใคร **สิยา** พึงเป็น, **หิ** เพราะว่า **(ปุคฺคโล)** อ.บุคคล **อตฺตนา เอว** มีตนนั่นเทียว **สุทนฺเตน** อันฝึกดีแล้ว **นิพฺพิเสวเนน** คือว่าอันมีเสพผิดออกแล้ว **ลภติ** ย่อมได้ **นาถำ** ซึ่งที่พึ่ง **ทุลฺลภำ** อันบุคคลได้โดยยาก **อรหตฺตผลสงฺขาตำ** อันอันบัณฑิตกล่าวแล้วว่าอรหัตผล, **หิ** ก็ **(วจนำ)** อ.พระดำรัส **'นาถำ ลภติ ทุลฺลภนฺติ** ว่า 'นาถำ ลภติ ทุลฺลภำ' ดังนี้ **(ภควตา)** อันพระผู้มีพระภาคเจ้า **วุตฺตำ** ตรัสแล้ว **สนฺธาย** ทรงหมายเอา **อรหตฺตำ** ซึ่งพระอรหัต" **(อิติ)** ดังนี้

(ภควตา) วุตฺตํ เป็นคำอธิบาย อันพระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสแล้ว **โหติ** ย่อมเป็น ฯ

มีคำอธิบายเนื้อความที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า “บุคคลผู้ตั้งอยู่ในตน คือว่าผู้ถึงพร้อมด้วยตน อาจเพื่อจะทำกุศลแล้วจึงถึงสวรรค์หรือ หรือว่าเพื่อจะยังมรรคให้เจริญ หรือว่าเพื่อจะทำให้แจ้งซึ่งผล เพราะเหตุใด, เพราะเหตุนั้นแล ตนเท่านั้น เป็นที่พึ่งของตน, บุคคลอื่นชื่อใคร พึงเป็นที่พึ่งของใคร, เพราะว่า บุคคล มีคนเท่านั้นที่ฝึกดีแล้ว คือ มีการเสพผิดออกแล้ว ย่อมได้ที่พึ่งที่บุคคลได้โดยยาก กล่าวคืออรหัตผล, ก็พระดำรัสว่า ‘นาถํ ลภติ ทุลฺลภํ’ ดังนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้วทรงหมายเอาพระอรหัต”

อิทํ วิเสสนะของ อตฺถรูปฯ สุทธกัตตาใน โหติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ภควตา อนภิหิตกัตตาใน วุตฺตํฯ วิกติกัตตาใน โหติ “ปุคฺคเลน อนภิหิตกัตตาใน สกฺกาฯ กิริยาบทภาววาจก ยสฺมา เหตวัตถะ อตฺตนิ วิสยาธาระใน จิเตนฯ ก็ดี อตฺตสมฺปนฺเนน ก็ดี วิเสสนะของ ปุคฺคเลน อตฺตนิ จิเตน วิวริยะใน อตฺตสมฺปนฺเนนฯ วิวรณะ กุสลํ อวุตตกัมมะใน กตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน ปาปุณิตุํ สคฺคํ สัมปาปุณียกัมมะใน ปาปุณิตุํฯ ตุมัตถสัมปทานใน สกฺกา มคฺคํ การิตกัมมะใน ภาเวตุํฯ ตุมัตถสัมปทานใน สกฺกา ผลํ อวุตตกัมมะใน สจฺฉิกาตุํฯ ตุมัตถสัมปทานใน สกฺกา วา สามศัพท์ปทสมุจจยัตถะเข้ากับ กุสลํ กตฺวา สคฺคํ ปาปุณิตุํ, มคฺคํ ภาเวตุ และ ผลํ สจฺฉิกาตุ, ตสฺมา เหตวัตถะ หิศัพท์ วจนาลังการะ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อตฺตาฯ สุทธกัตตาใน โหติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อตฺตโน สามีสัมพันธะใน ปติฏฺฐาฯ วิกติกัตตาใน โหติ, ปโร วิเสสนะของ ปุคฺคโลฯ สุทธกัตตาใน สิยาฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ โกฯ วิเสสนะของ ปุคฺคโล กสฺส สามีสัมพันธะใน ปติฏฺฐาฯ วิกติกัตตาใน สิยา, หิศัพท์ เหตุโชตกะ ปุคฺคโล สุทธกัตตาใน ลภติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อตฺตนาฯ อิตถัมภูตะของ ปุคฺคโล สุทนฺเตน ก็ดี นิพฺพิเสวเนน ก็ดี วิเสสนะของ อตฺตนา สุทนฺเตน วิวริยะใน นิพฺพิเสวเนนฯ วิวรณะ อรหตฺตผลสงฺขาตํ ก็ดี ทุลฺลภํ ก็ดี วิเสสนะของ นาถํฯ อวุตตกัมมะใน ลภติ, หิศัพท์ วากยารัมภโชตกะ ‘นาถํ ลภติ ทุลฺลภํ’ สรูปะใน อิติฯ ศัพท์ สรูปะใน วจนํฯ วุตตกัมมะใน วุตฺตํฯ กิตบทกัมมวาจก ภควตา อนภิหิตกัตตาใน วุตฺตํ อรหตฺตํ อวุตตกัมมะใน สนฺธายฯ กิริยาวิเสสนะใน วุตฺตํ” อิติศัพท์ สรูปะใน อิทํ อตฺถรูป ฯ

.....

๓๖. เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ ฯ

เทสนาวสาเน พหู (ชนา) โสตาปตฺติผลาทีนิ (อริยผลานิ) ปาปุณึสุ อิติ ฯ

เทสนาวสาเน ในกาลเป็นที่สิ้นสุดลงแห่งพระเทศนา **(ชนา)** อ.ชน ท. **พหู** มาก **ปาปุณึสุ** บรรลุแล้ว **(อริยผลานิ)** ซึ่งอริยผล ท. **โสตาปตฺติผลาทีนิ** มีโสดาปัตติ-ผลเป็นต้น **อิติ** ดังนี้แล ฯ

เวลาจบพระเทศนา ชนจำนวนมากบรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

เทสนาวสาเน กาลสัตตมีใน ปาปุณึสุ พหู วิเสสนะของ ชนาๆ สุทธกัตตาใน ปาปุณึสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก โสตาปตฺติผลาทีนิ วิเสสนะของ อริยผลานิๆ สัมปาปุณียกัมมะใน ปาปุณึสุ อิติศัพท์ สมาปนะ ฯ

.....

กุมารกสฺสปตฺเถรมาตุวตฺถุ ฯ

กุมารกสฺสปตฺเถรมาตุวตฺถุ (นิฏฺฐิตํ) ฯ

กุมารกสฺสปตฺเถรมาตุวตฺถุ อ.เรื่องแห่งมารดาของพระกุมารกัสสปะผู้เถระ

(นิฏฺฐิตํ) จบแล้ว ฯ

กุมารกสฺสปตฺเถรมาตุวตฺถุ สุทธกัตตาใน นิฏฺฐิตํๆ กิตบทกัตตุวาจก ฯ

จบเรื่องมารดาของพระกุมารกัสสปเถระ

วิเคราะห์ศัพท์กิตก์ สมาส และตัทธิต

กุมารกสฺสปตฺเถรมาตุวตฺถุ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีวิเสสนุตตรบทกัมมธารยสมาส และฉัฏฐีตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. กุมารกสฺสโป จ โส เถโร จาติ กุมารกสฺสปตฺเถโร. (กุมารกสฺสป + เถร) วิเสสนุตตรบทกัมมธารยสมาส

กุมารกสฺสโป จ อ.พระกุมารกัสสปะด้วย โส อ.พระกุมารกัสสปะนั้น เถโร จ เป็นพระเถระด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น กุมารกสฺสปตฺเถโร ชื่อว่ากุมารกสฺสปตฺเถร. (พระกุมารกัสสปะผู้เถระ, พระกุมารกัสสปเถระ)

๒. กุมารกสฺสปตฺเถรสฺส มาตา กุมารกสฺสปตฺเถรมาตา. (กุมารกสฺสปตฺเถร + มาตุ) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

มาตา อ.มารดา กุมารกสฺสปตฺเถรสฺส ของพระกุมารกัสสปะผู้เถระ กุมารกสฺสปตฺเถรมาตา ชื่อว่ากุมารกสฺสปตฺเถรมาตุ. (มารดาของพระกุมารกัสสปเถระ)

๓. กุมารกสฺสปตฺเถรมาตุยา วตฺถุ กุมารกสฺสปตฺเถรมาตุวตฺถุ. (กุมารกสฺสปตฺเถรมาตุ + วตฺถุ) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

วตฺถุ อ.เรื่อง กุมารกสฺสปตฺเถรมาตุยา แห่งมารดาของพระกุมารกัสสปะผู้เถระ กุมารกสฺสปตฺเถรมาตุวตฺถุ ชื่อว่ากุมารกสฺสปตฺเถรมาตุวตฺถุ. (เรื่องมารดาของพระกุมารกัสสปะผู้เถระ, เรื่องมารดาพระกุมารกัสสปเถระ)

เสฏฐิธีตา

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เสฏฐิสฺส ธีตา เสฏฐิธีตา. (เสฏฐี + ธีตุ)

ธีตา อ.ธิดา เสฏฐิสฺส ของเศรษฐี เสฏฐิธีตา ชื่อว่าเสฏฐิธีตุ. (ธิดาของเศรษฐี)

ปตฺตกาโล

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปตฺตญฺจ ตํ กาโล จาติ ปตฺตกาโล. (ปตฺต + กาล)

ปตฺตํ จ อ.เป็นที่ถึงแล้วด้วย ตํ อ.เป็นที่ถึงแล้วนั้น กาโล จ เป็นกาลด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ปตฺตกาโล ชื่อว่าปตฺตกาล. (กาลเป็นที่ถึงแล้ว)

มาตาปิตโร

เป็นอิตรีตรโยคทวันทสมาส มีวิเคราะห์ว่า

มาตา จ ปิตา จ มาตาปิตโร. (มาตุ + ปิตุ)

มาตา จ อ.มารดาด้วย ปิตา จ อ.บิดาด้วย มาตาปิตโร ชื่อว่ามาตาปิตุ. (มารดาและบิดาทั้งหลาย)

วยปฺปตฺตา, เสฏฺฐิธีตา

เป็นทุติยาตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

วยํ ปตฺตา วยปฺปตฺตา, เสฏฺฐิธีตา. (วย + ปตฺตา)

(เสฏฺฐิธีตา) อ.ธิดาของเศรษฐี ปตฺตา ถึงแล้ว วยํ ซึ่งวัย วยปฺปตฺตา ชื่อว่าวยปฺปตฺตา (ผู้ถึงวัยแล้ว), ได้แก่ธิดาเศรษฐี)

ปติกุลํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปติสฺส กุลํ ปติกุลํ. (ปติ + กุล)

กุลํ อ.ตระกูล ปติสฺส แห่งสามี ปติกุลํ ชื่อว่าปติกุล. (ตระกูลสามี)

ปติฏฺฐิตภาโว

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปติฏฺฐิตสฺส ภาโว ปติฏฺฐิตภาโว. (ปติฏฺฐิต + ภาว)

ภาโว อ.ความเป็น ปติฏฺฐิตสฺส (คพฺภสฺส) แห่งสัตว์ผู้เกิดแล้วในครรภ์ ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว ปติฏฺฐิตภาโว ชื่อว่าปติฏฺฐิตภาว. (ความที่สัตว์ผู้เกิดแล้วในครรภ์ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว)

ภิกฺขุนีอุปสฺสโย

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ภิกฺขุนีนํ อุปสฺสโย ภิกฺขุนีอุปสฺสโย. (ภิกฺขุนี + อุปสฺสย)

อุปสฺสโย อ.ที่เป็นที่พำนัก ภิกฺขุนีนํ ของภิกษุณี ท. ภิกฺขุนีอุปสฺสโย ชื่อว่าภิกฺขุนีอุปสฺสย. (ที่เป็นที่พำนักของภิกษุณี)

เทวทตฺตปกฺขิกา, ภิกฺขุนิโย

เป็นสังสัฏฐาทิอเนกัตถตัทธิต มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. เทวทตฺตสฺส ปกฺโข เทวทตฺตปกฺโข. (เทวทตฺต + ปกฺข) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

ปกฺโข อ.ฝ่าย เทวทตฺตสฺส แห่งพระเทวทัต เทวทตฺตปกฺโข ชื่อว่าเทวทตฺตปกฺข. (ฝ่ายแห่งพระเทวทัต)

๒. เทวทตฺตปกฺเข ภวา เทวทตฺตปกฺขิกา, ภิกฺขุนิโย. (เทวทตฺตปกฺข + ณิก) สังสัฏฐาทิอเนกัตถตัทธิต

(ภิกฺขุนิโย) อ.ภิกษุณี ท. ภวา ผู้มีอยู่ เทวทตฺตปกฺเข ในฝ่ายแห่งพระเทวทัต เทวทตฺต-ปกฺขิกา ชื่อว่าเทวทตฺตปกฺขิกา (ผู้มีอยู่ในฝ่ายแห่งพระเทวทัต), ได้แก่ภิกษุณีทั้งหลาย.

คพฺภินีภาโว

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

คพฺภินิยา ภาโว คพฺภินีภาโว. (คพฺภินี + ภาว)

ภาโว อ.ความเป็น คพฺภินิยา (ภิกฺขุนิยา) แห่งภิกษุณี ผู้มีครรภ์ คพฺภินีภาโว ชื่อว่าคพฺภินีภาว. (ความที่ภิกษุณีเป็นผู้มีครรภ์)

อโรคํ, สีลํ

เป็นนนิบาตบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

นตฺถิ โรโค อสฺสาติ อโรคํ, สีลํ. (น + โรค)

โรโค อ.โรค อสฺส (สีลสฺส) แห่งศีลนั้น นตฺถิ ย่อมไม่มี อิติ เพราะเหตุนั้น (ตํ สีลํ) อ.ศีลนั้น อโรคํ ชื่อว่าอโรค (ไม่มีโรค), ได้แก่ศีล.

ปติฏฺจิตกาโล

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปติฏฺจิตสฺส กาโล ปติฏฺจิตกาโล. (ปติฏฺจิต + กาล)

กาโล อ.กาล ปติฏฺจิตสฺส (ศพฺภสฺส) แห่งสัตว์ผู้เกิดแล้วในครรภ์ ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว ปติฏฺจิต-กาโล ชื่อว่าปติฏฺจิตกาล. (กาลแห่งสัตว์ผู้เกิดแล้วในครรภ์ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว)

โอวาทการิกา, ภิกฺขุนิโย

เป็นทุติยาตัปปุริสสมาส, กิตันตสมาส, กัตตุรูป, กัตตุสาธนะ มีวิเคราะห์ว่า

โอวาทำ กโรนฺตีติ โอวาทการิกา, ภิกฺขุนิโย. (โอวาทสทฺทูปปท + กร กรเณ ในการกระทำ + ณฺวุปัจจัย)

(ยา ภิกฺขุนิโย) อ.ภิกษุณี ท. เหล่าใด กโรนฺติ ย่อมกระทำ โอวาทำ ซึ่งโอวาท อิติ เพราะเหตุนั้น (ตา ภิกฺขุนิโย) อ.ภิกษุณี ท. เหล่านั้น โอวาทการิกา ชื่อว่าโอวาทการิกา (ผู้ทำโอวาท), ได้แก่ภิกษุณีทั้งหลาย.

คิหิกาโล

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

คิหิสฺส กาโล คิหิกาโล. (คิหี + กาล)

กาโล อ.กาล คิหิสฺส (อตฺตโน) แห่งตน ผู้เป็นคฤหัสถ์ คิหิกาโล ชื่อว่าคิหิกาล. (กาลที่ตนเป็นคฤหัสถ์)

ปรวาทโมจนำ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีฉัฏฐีตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ว่า

๑. ปเรสำ วาโท ปรวาโท. (ปร + วาท) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

วาโท อ.วาทะ ปเรสำ (ปุคฺคลานำ) ของบุคคล ท. เหล่าอื่น ปรวาโท ชื่อว่าปรวาท. (วาทะของบุคคลอื่น)

๒. ปรวาทสฺส โมจนำ ปรวาทโมจนำ. (ปรวาท + โมจน) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

โมจนำ อ.อันเปลื้อง ปรวาทสฺส ซึ่งวาทะของบุคคลอื่น ปรวาทโมจนำ ชื่อว่าปรวาทโมจน.

(อันเปลื้องวาทะของบุคคลอื่น)

จตุปฺปริสมชฺโฌ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีอสมาหารทิคุสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. จตสฺโส ปริสา จตุปฺปริสา. (จตุ + ปริสา) อสมาหารทิคุสมาส
ปริสา อ.บริษัท ท. จตสฺโส สี่ จตุปฺปริสา ชื่อว่าจตุปฺปริสา. (บริษัท ๔)

๒. จตุปฺปริสานำ มชฺโฌ จตุปฺปริสมชฺโฌ. (จตุปฺปริสา + มชฺฌ) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส
มชฺโฌ อ.ท่ามกลาง จตุปฺปริสานำ แห่งบริษัทสี่ ท. จตุปฺปริสมชฺโฌ ชื่อว่าจตุปฺปริสมชฺฌ. (ท่ามกลางบริษัท ๔)

สาณิปฺปากาโร

เป็นอวธารณบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สาณิเยว ปากาโร สาณิปากาโร. (สาณิ + ปาการ)

สาณิ เอว อ.ผ้าม่านนั่นเทียว ปากาโร เป็นกำแพง สาณิปฺปากาโร ชื่อว่าสาณิปฺปาการ. (กำแพงคือผ้าม่าน)

อนฺโตสาณิ

เป็นอมาทิปรตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สาณิยา อนฺโต อนฺโตสาณิ. (อนฺโต + สาณิ)

อนฺโต ในภายใน สาณิยา แห่งผ้าม่าน อนฺโตสาณิ ชื่อว่าอนฺโตสาณิ. (ภายในผ้าม่าน)

หตฺถปาทนาภิอุทรปริโยสานานิ

เป็นอิตรีตรโยคทวันทสมาส โดยมีฉัฏฐีตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. อุทรสฺส ปริโยสานำ อุทรปริโยสานำ. (อุทร + ปริโยสาน) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส
ปริโยสานำ อ.ที่สุดรอบ อุทรสฺส แห่งท้อง อุทรปริโยสานำ ชื่อว่าอุทรปริโยสาน. (ที่สุดรอบแห่งท้อง)

๒. หตฺถา จ ปาทา จ นาภิ จ อุทรปริโยสานญฺจ หตฺถปาทนาภิอุทรปริโยสานานิ. (หตฺถ

+ ปาท + นาภิ + อุทรปริโยสาน) อิตรีตรโยคทวันทสมาส

หตฺถา จ อ.มือ ท. ด้วย ปาทา จ อ.เท้า ท. ด้วย นาภิ จ อ.สะดือด้วย อุทรปริโยสานํ จ อ.ที่สุดรอบแห่งท้องด้วย หตฺถปาทนาภิอุทรปริโยสานานิ ชื่อว่าหตฺถปาทนาภิอุทรปริโยสาน. (มือ เท้า สะดือและที่สุดรอบแห่งท้องทั้งหลาย)

มาสทิวสา

เป็นอิตรีตรโยคทวันทสมาส มีวิเคราะห์ว่า

มาสา จ ทิวสา จ มาสทิวสา. (มาส + ทิวส)

มาสา จ อ.เดือน ท. ด้วย ทิวสา จ อ.วัน ท. ด้วย มาสทิวสา ชื่อว่ามาสทิวส (เดือนและวันทั้งหลาย)

คิหิภาโว

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

คิหิสฺส ภาโว คิหิภาโว. (คิหี + ภาว)

ภาโว อ.ความเป็น คิหิสฺส แห่งคฤหัสถ์ คิหิภาโว ชื่อว่าคิหิภาว. (ความเป็นคฤหัสถ์)

ปริสมชฺโฌ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปริสาย มชฺโฌ ปริสมชฺโฌ. (ปริสา + มชฺฌ)

มชฺโฌ อ.ท่ามกลาง ปริสาย แห่งบริษัท ปริสมชฺโฌ ชื่อว่าปริสมชฺฌ. (ท่ามกลางบริษัท)

ปริสุทฺธภาโว

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปริสุทฺธาย ภาโว ปริสุทฺธภาโว. (ปริสุทฺธา + ภาว)

ภาโว อ.ความเป็น ปริสุทฺธาย (ภิกฺขุนิยา) แห่งภิกษุณี ผู้หมดจดแล้ว ปริสุทฺธภาโว ชื่อว่าปริสุทฺธภาว. (ความที่ภิกษุณีเป็นผู้หมดจดแล้ว)

ปทุมุตฺตรพุทฺธปาทมูลํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส และฉัฏฐีตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ปทุมุตฺตโร จ โส พุทฺโธ จาติ ปทุมุตฺตรพุทฺโธ. (ปทุมุตฺตร + พุทฺธ) วิเสสนบุพพบท-กัมมธารยสมาส

ปทุมุตฺตโร จ อ.พระนามว่าปทุมุตตระด้วย โส อ.พระนามว่าปทุมุตตระนั้น พุทฺโธ จ เป็นพระพุทธเจ้าด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ปทุมุตฺตรพุทฺโธ ชื่อว่าปทุมุตฺตรพุทฺธ. (พระพุทธเจ้าพระนามว่าปทุมุตตระ)

๒. ปทุมุตฺตรพุทฺธสฺส ปาทา ปทุมุตฺตรพุทฺธปาทา. (ปทุมุตฺตรพุทฺธ + ปาท) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

ปาทา อ.พระบาท ท. ปทุมุตฺตรพุทฺธสฺส ของพระพุทธเจ้าพระนามว่าปทุมุตตระ ปทุมุตฺตร-พุทฺธปาทา ชื่อว่าปทุมุตฺตรพุทฺธปาท. (พระบาทของพระพุทธเจ้าพระนามว่าปทุมุตตระ)

๓. ปทุมุตฺตรพุทฺธปาทานํ มูลํ ปทุมุตฺตรพุทฺธปาทมูลํ. (ปทุมุตฺตรพุทฺธปาท + มูล) ฉัฏฐีตัปปุริส-สมาส

มูลํ อ.ที่ใกล้ ปทุมุตฺตรพุทฺธปาทานํ แห่งพระบาทของพระพุทธเจ้าพระนามว่าปทุมุตตระ ท. ปทุมุตฺตรพุทฺธปาทมูลํ ชื่อว่าปทุมุตฺตรพุทฺธปาทมูล. (ที่ใกล้พระบาทของพระพุทธเจ้าพระนามว่าปทุมุตตระ)

ปติฏฺฐิตปตฺถโน, ปุตฺโต

เป็นตติยาทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปติฏฺฐิตา ปตฺถนา เยนาติ ปติฏฺฐิตปตฺถโน, ปุตฺโต. (ปติฏฺฐิตา + ปตฺถนา)

ปตฺถนา อ.ความปรารถนา เยน (ปุตฺเตน) อันบุตรใด ปติฏฺฐิตา ตั้งไว้เฉพาะแล้ว อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ปุตฺโต) อ.บุตรนั้น ปติฏฺฐิตปตฺถโน ชื่อว่าปติฏฺฐิตปตฺถน (ผู้มีความปรารถนาอันตั้งไว้เฉพาะแล้ว), ได้แก่บุตร.

มหานุภาโว, ปุตฺโต

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

มหนฺโต อานุภาโว ยสฺสาติ มหานุภาโว, ปุตฺโต. (มหนฺต + อานุภาว)

อานุภาโว อ.อานุภาพ มหนฺโต มาก ยสฺส (ปุตฺตสฺส) แห่งบุตรใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะ

เหตุนั้น (โส ปุตฺโต) อ.บุตรนั้น มหานุภาโว ชื่อว่ามหานุภาว (ผู้มีอานุภาพมาก), ได้แก่บุตร.

ภิกฺขุนีอุปสฺสยสมีป

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีฉัฏฐีตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ภิกฺขุนีนํ อุปสฺสโย ภิกฺขุนีอุปสฺสโย. (ภิกฺขุนี + อุปสฺสย) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

อุปสฺสโย อ.ที่เป็นที่พำนัก ภิกฺขุนีนํ ของภิกษุณี ท. ภิกฺขุนีอุปสฺสโย ชื่อว่าภิกฺขุนีอุปสฺสย. (ที่เป็นที่พำนักของภิกษุณี)

๒. ภิกฺขุนีอุปสฺสยสฺส สมีปํ ภิกฺขุนีอุปสฺสยสมีปํ. (ภิกฺขุนีอุปสฺสย + สมีป) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

สมีปํ อ.ที่ใกล้ ภิกฺขุนีอุปสฺสยสฺส แห่งที่เป็นที่พำนักของภิกษุณี ภิกฺขุนีอุปสฺสยสมีปํ ชื่อว่าภิกฺขุนีอุปสฺสยสมีป. (ที่ใกล้ที่เป็นที่พำนักของภิกษุณี)

ทารกสทฺโท

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ทารกสฺส สทฺโท ทารกสทฺโท. (ทารก + สทฺท)

สทฺโท อ.เสียง ทารกสฺส ของทารก ทารกสทฺโท ชื่อว่าทารกสทฺท. (เสียงของทารก)

นามคฺคหณทิวโส

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส โดยมีฉัฏฐีตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. นามสฺส คหณํ นามคฺคหณํ. (นาม + คหณ) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

คหณํ อ.เป็นที่ถือเอา นามสฺส ซึ่งชื่อ นามคฺคหณํ ชื่อว่านามคฺคหณ. (เป็นที่ถือเอาชื่อ)

๒. นามคฺคหณญฺจ ตํ ทิวโส จาติ นามคฺคหณทิวโส. (นามคฺคหณ + ทิวส) วิเสสนบุพพบท-กัมมธารยสมาส

นามคฺคหณํ จ อ.เป็นที่ถือเอาซึ่งชื่อด้วย ตํ อ.เป็นที่ถือเอาซึ่งชื่อนั้น ทิวโส จ เป็นวันด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น นามคฺคหณทิวโส ชื่อว่านามคฺคหณทิวส. (วันเป็นที่ถือเอาชื่อ, วันตั้งชื่อ)

กุมารปริหาโร

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

กุมารสฺส ปริหาโร กุมารปริหาโร. (กุมาร + ปริหาร)

ปริหาโร อ.วัตถุเป็นเครื่องบริหาร กุมารสฺส ของกุมาร กุมารปริหาโร ชื่อว่ากุมารปริหาร. (วัตถุเป็นเครื่องบริหารของกุมาร)

กีฬามณฺฑลํ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

กีฬา จ สา มณฺฑลญฺจาติ กีฬามณฺฑลํ. (กีฬา + มณฺฑล)

กีฬา จ อ.เป็นที่เล่นด้วย สา อ.เป็นที่เล่นนั้น มณฺฑลํ จ เป็นมณฑลด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น กีฬามณฺฑลํ ชื่อว่ากีฬามณฺฑล. (มณฑลเป็นที่เล่น)

นิมฺมาตาปิติโก, กุมาโร

เป็นปัญจมีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส โดยมีอิตรีตรโยคทวันทสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. มาตา จ ปิตา จ มาตาปิตโร. (มาตุ + ปิตุ) อิตรีตรโยคทวันทสมาส

มาตา จ อ.มารดาด้วย ปิตา จ อ.บิดาด้วย มาตาปิตโร ชื่อว่ามาตาปิตุ. (มารดาและบิดาทั้งหลาย)

๒. นิคฺคตา มาตาปิตโร ยสฺมาติ นิมฺมาตาปิติโก, กุมาโร. (นิ + มาตาปิตุ) ปัญจมีทวิปท-ตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

มาตาปิตโร อ.มารดาและบิดา ท. นิคฺคตา ออกแล้ว ยสฺมา (กุมารา) จากกุมารใด (สนฺติ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส กุมาโร) อ.กุมารนั้น นิมฺมาตาปิติโก ชื่อว่านิมฺมาตาปิติก (ผู้มีมารดาและบิดาออกแล้ว, ผู้ไม่มีมารดาและบิดา), ได้แก่กุมาร.

สมุปฺปนฺนสํเวโค, กุมาโร

เป็นจตุตถีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สมุปฺปนฺโน สํเวโค ยสฺสาติ สมุปฺปนฺนสํเวโค, ทารโก. (สมุปฺปนฺน + สํเวค)

สวิเวโค อ.ความสลด สมุปฺปนฺโน อันเกิดขึ้นพร้อมแล้ว ยสฺส (กุมารสฺส) แก่กุมารใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส กุมาโร) อ.กุมารนั้น สมุปฺปนฺนสวิเวโค ชื่อว่าสมุปฺปนฺนสวิเวค (ผู้มีความสลดอันเกิดขึ้นพร้อมแล้ว), ได้แก่กุมาร.

ลทฺธูปสมฺปโท, ทารโก

เป็นตติยาทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ลทฺธา อุปสมฺปทา เยนาติ ลทฺธูปสมฺปโท, ทารโก. (ลทฺธา + อุปสมฺปทา)

อุปสมฺปทา อ.การอุปสมบท เยน (ทารเกน) อันเด็กชายใด ลทฺธา ได้แล้ว อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ทารโก) อ.เด็กชายนั้น ลทฺธูปสมฺปโท ชื่อว่าลทฺธูปสมฺปท (มีการอุปสมบทอันได้แล้ว, ได้อุปสมบทแล้ว), ได้แก่เด็กชาย.

กสฺสปพุทฺธกาโล

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. กสฺสโป จ โส พุทฺโธ จาติ กสฺสปพุทฺโธ. (กสฺสป + พุทฺธ) วิเสสนบุพพบทกัมมธารย-สมาส

กสฺสโป จ อ.พระนามว่ากัสสปะด้วย โส อ.พระนามว่ากัสสปะนั้น พุทฺโธ จ เป็นพระพุทธเจ้าด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น กสฺสปพุทฺโธ ชื่อว่ากสฺสปพุทฺธ. (พระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ)

๒. กสฺสปพุทฺธสฺส กาโล กสฺสปพุทฺธกาโล. (กสฺสปพุทฺธ + กาล) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

กาโล อ.กาล กสฺสปพุทฺธสฺส แห่งพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ กสฺสปพุทฺธกาโล ชื่อว่ากสฺสปพุทฺธกาล. (กาลแห่งพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ)

นิพฺพตฺตภิกฺขุ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

นิพฺพตฺโต จ โส ภิกฺขุ จาติ นิพฺพตฺตภิกฺขุ. (นิพฺพตฺต + ภิกฺขุ)

นิพฺพตฺโต จ อ.ผู้บังเกิดแล้วด้วย โส อ.ผู้บังเกิดแล้วนั้น ภิกฺขุ จ เป็นภิกษุด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น นิพฺพตฺตภิกฺขุ ชื่อว่านิพฺพตฺตภิกฺขุ. (ภิกษุผู้บังเกิดแล้ว)

ปญฺหวิสฺสชฺชนาวสานํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีฉัฏฐีตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ปญฺหสฺส วิสฺสชฺชนํ ปญฺหวิสฺสชฺชนํ. (ปญฺห + วิสฺสชฺชน) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

วิสฺสชฺชนํ อ.การแก้ ปญฺหสฺส ซึ่งปัญหา ปญฺหวิสฺสชฺชนํ ชื่อว่าปญฺหวิสฺสชฺชน. (การแก้ปัญหา)

๒. ปญฺหวิสฺสชฺชนสฺส อวสานํ ปญฺหวิสฺสชฺชนาวสานํ. (ปญฺหวิสฺสชฺชน + อวสาน) ฉัฏฐีตัปปุริส-สมาส

อวสานํ อ.กาลเป็นที่สิ้นสุดลง ปญฺหวิสฺสชฺชนสฺส แห่งการแก้ซึ่งปัญหา ปญฺหวิสฺสชฺชนาวสานํ ชื่อว่าปญฺหวิสฺสชฺชนาวสาน. (กาลเป็นที่สิ้นสุดลงแห่งการแก้ปัญหา)

นิกฺขนฺตทิวโส

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

นิกฺขนฺตญฺจ ตํ ทิวโส จาติ นิกฺขนฺตทิวโส. (นิกฺขนฺต + ทิวส)

นิกฺขนฺตํ จ อ.เป็นที่ออกไปแล้วด้วย ตํ อ.เป็นที่ออกไปแล้วนั้น ทิวโส จ เป็นวันด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น นิกฺขนฺตทิวโส ชื่อว่านิกฺขนฺตทิวส. (วันเป็นที่ออกไปแล้ว)

ปุตฺตวิโยคทุกฺขิตา, ภิกฺขุนี

เป็นตติยาตัปปุริสสมาส โดยมีปัญจมีตัปปุริสสมาส และทุติยาตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ปุตฺตสฺมา วิโยโค ปุตฺตวิโยโค. (ปุตฺต + วิโยค) ปัญจมีตัปปุริสสมาส

วิโยโค อ.ความพลัดพราก ปุตฺตสฺมา จากบุตร ปุตฺตวิโยโค ชื่อว่าปุตฺตวิโยค. (ความพลัดพรากจากบุตร)

๒. ทุกฺขํ อิตา ทุกฺขิตา, ภิกฺขุนี. (ทุกฺข + อิตา) ทุติยาตัปปุริสสมาส

(ภิกฺขุนี) อ.ภิกษุณี อิตา ผู้ถึงแล้ว ทุกฺขํ ซึ่งทุกข์ ทุกฺขิตา ชื่อว่าทุกฺขิตา (ผู้ถึงแล้วซึ่งทุกข์), ได้แก่ภิกษุณี.

๓. ปุตฺตวิโยเคน ทุกฺขิตา ปุตฺตวิโยคทุกฺขิตา, ภิกฺขุนี. (ปุตฺตวิโยค + ทุกฺขิตา) ตติยาตัปปุริส-สมาส

(ภิกฺขุนี) อ.ภิกษุณี ทุกฺขิตา ผู้ถึงแล้วซึ่งทุกข์ ปุตฺตวิโยเคน เพราะความพลัดพรากจากบุตร ปุตฺตวิโยคทุกฺขิตา ชื่อว่าปุตฺตวิโยคทุกฺขิตา (ผู้ถึงทุกข์เพราะความพลัดพรากจากบุตร), ได้แก่ภิกษุณี.

อสฺสุตินฺตํ, มุขํ

เป็นตติยาตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อสฺสูหิ ตินฺตํ อสฺสุตินฺตํ, มุขํ. (อสฺสุ + ตินฺต)

(มุขํ) อ.หน้า ตินฺตํ อันชุ่มแล้ว อสฺสูหิ ด้วยน้ำตา ท. อสฺสุตินฺตํ ชื่อว่าอสฺสุตินฺต (อันชุ่มแล้วด้วยน้ำตา), ได้แก่หน้า.

อนฺตรวีถิ

เป็นอมาทิปรตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

วีถิยา อนฺตรํ อนฺตรวีถิ. (อนฺตร + วีถิ)

อนฺตรํ อ.ระหว่าง วีถิยา แห่งถนน อนฺตรวีถิ ชื่อว่าอนฺตรวีถิ. (ระหว่างถนน)

มธุรวจนํ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

มธุรญฺจ ตํ วจนญฺจาติ มธุรวจนํ. (มธุร + วจน)

มธุรํ จ อ.อันไพเราะด้วย ตํ อ.อันไพเราะนั้น วจนํ จ เป็นคำด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น มธุร-วจนํ ชื่อว่ามธุรวจน. (คำอันไพเราะ)

สิเนหมตฺตํ, การณํ

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สิเนโห มตฺตา ยสฺสาติ สิเนหมตฺตํ, การณํ. (สิเนห + มตฺตา)

สิเนโห อ.ความรัก มตฺตา เป็นประมาณ ยสฺส (การณสฺส) แห่งเหตุใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตํ การณํ) อ.เหตุนั้น สิเนหมตฺตํ ชื่อว่าสิเนหมตฺต (มีความรักเป็นประมาณ, สักว่าความรัก), ได้แก่เหตุ.

ถทฺธหทโย, เถโร

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ถทฺธํ หทยํ ยสฺสาติ ถทฺธหทโย, เถโร. (ถทฺธ + หทย)

หทยํ อ.หทัย ถทฺธํ อันแข็งกระด้าง ยสฺส (เถรสฺส) ของพระเถระใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส เถโร) อ.พระเถระนั้น ถทฺธหทโย ชื่อว่าถทฺธหทย (มีหทัยอันแข็งกระด้าง), ได้แก่พระเถระ.

ปุตฺตสิเนโห

เป็นสัตตมีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปุตฺเต สิเนโห ปุตฺตสิเนโห. (ปุตฺต + สิเนห)

สิเนโห อ.ความรัก ปุตฺเต ในบุตร ปุตฺตสิเนโห ชื่อว่าปุตฺตสิเนห. (ความรักในบุตร)

อุปนิสฺสยสมฺปนฺโน, กุมารกสฺสโป

เป็นตติยาตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อุปนิสฺสเยน สมฺปนฺโน อุปนิสฺสยสมฺปนฺโน, กุมารกสฺสโป. (อุปนิสฺสย + สมฺปนฺน)

(กุมารกสฺสโป) อ.พระกุมารกัสสปะ สมฺปนฺโน ผู้ถึงพร้อมแล้ว อุปนิสฺสเยน ด้วยอุปนิสัย อุปนิสฺสย-สมฺปนฺโน ชื่อว่าอุปนิสฺสยสมฺปนฺน (ผู้ถึงพร้อมแล้วด้วยอุปนิสัย), ได้แก่พระกุมารกัสสปะ.

โลกานุกมฺปกา, พุทฺธา

เป็นทุติยาตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

โลกํ อนุกมฺปกา โลกานุกมฺปกา, พุทฺธา. (โลก + อนุกมฺปิก)

(พุทฺธา) อ.พระพุทธเจ้า ท. อนุกมฺปกา ผู้ทรงอนุเคราะห์ โลกํ ซึ่งสัตว์โลก โลกานุกมฺปกา ชื่อว่าโลกานุกมฺปก (ผู้ทรงอนุเคราะห์สัตว์โลก), ได้แก่พระพุทธเจ้าทั้งหลาย.

สาขมิโค

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สาโข จ โส มิโค จาติ สาขมิโค. (สาข + มิค)

สาโข จ อ.ชื่อว่าสาขะด้วย โส อ.ชื่อว่าสาขะนั้น มิโค จ เป็นเนื้อด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น

สาขมิโค ชื่อว่าสาขมิค. (เนื้อชื่อว่าสาขะ)

เทวทตฺตปริสา

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เทวทตฺตสฺส ปริสา เทวทตฺตปริสา. (เทวทตฺต + ปริสา)

ปริสา อ.บริษัท เทวทตฺตสฺส ของพระเทวทัต เทวทตฺตปริสา ชื่อว่าเทวทตฺตปริสา. (บริษัทของพระเทวทัต)

วารปฺปตฺตา, เถรี

เป็นทุติยาตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

วารํ ปตฺตา วารปฺปตฺตา, มิคเธนุ. (วาร + ปตฺตา)

(มิคเธนุ) อ.แม่เนื้อนม ปตฺตา ผู้ถึงแล้ว วารํ ซึ่งวาระ วารปฺปตฺตา ชื่อว่าวารปฺปตฺตา (ผู้ถึงวาระ), ได้แก่แม่เนื้อนม.

คพฺภินีมิคี

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

คพฺภินี จ สา มิคี จาติ คพฺภินีมิคี. (คพฺภินี + มิคี)

คพฺภินี จ อ.ตัวมีครรภ์ด้วย สา อ.ตัวมีครรภ์นั้น มิคี จ เป็นแม่เนื้อด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น คพฺภินีมิคี ชื่อว่าคพฺภินีมิคี. (แม่เนื้อตัวมีครรภ์)

นิโคฺรธมิคราชา

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส โดยมีวิเสสนุตตรบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. มิโค จ โส ราชา จาติ มิคราชา. (มิค + ราช) วิเสสนุตตรบทกัมมธารยสมาส

มิโค จ อ.เนื้อด้วย โส อ.เนื้อนั้น ราชา จ เป็นพระราชาด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น มิค-ราชา ชื่อว่ามิคราช. (เนื้อผู้พระราชา, พญาเนื้อ)

๒. นิโคฺรโธ จ โส มิคราชา จาติ นิโคฺรธมิคราชา. (นิโคฺรธ + มิคราช) วิเสสนบุพพบท-กัมมธารยสมาส

นิโคฺรโธ จ อ.ชื่อว่านิโครธด้วย โส อ.ชื่อว่านิโครธนั้น มิคราชา จ เป็นเนื้อผู้พระราชา

ด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น นิโคฺรธมิคราชา ชื่อว่านิโคฺรธมิคราช. (เนื้อผู้พระราชาชื่อว่านิโครธ, พญาเนื้อชื่อว่านิโครธ)

ปติฏฺฐานกตภาโว

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีตติยาทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ปติฏฺฐานํ กตํ ยายาติ ปติฏฺฐานกตา, เถรี. (ปติฏฺฐาน + กต) ตติยาทวิปทตุลยาธิกรณ-พหุพพีหิสมาส

ปติฏฺฐานํ อ.ที่พึ่ง ยาย (เถริยา) อันพระเถรีใด กตํ กระทำแล้ว อิติ เพราะเหตุนั้น (สา เถรี) อ.พระเถรีนั้น ปติฏฺฐานกตา ชื่อว่าปติฏฺฐานกตา (มีที่พึ่งอันทำแล้ว), ได้แก่พระเถรี.

๒. ปติฏฺฐานกตาย ภาโว ปติฏฺฐานกตภาโว. (ปติฏฺฐานกตา + ภาว) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

ภาโว อ.ความเป็น ปติฏฺฐานกตาย (เถริยา) แห่งพระเถรี ผู้มีที่พึ่งอันกระทำแล้ว ปติฏฺฐานกต-ภาโว ชื่อว่าปติฏฺฐานกตภาว. (ความที่พระเถระเป็นผู้มีที่พึ่งอันทำแล้ว)

สคฺคปรายโน, ปุคฺคโล

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สคฺโค ปรายนํ ยสฺสาติ สคฺคปรายโน, ปุคฺคโล. (สคฺค + ปรายน)

สคฺโค อ.สวรรค์ ปรายนํ เป็นที่ไปในเบื้องหน้า ยสฺส (ปุคฺคลสฺส) แห่งบุคคลใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ปุคฺคโล) อ.บุคคลนั้น สคฺคปรายโน ชื่อว่าสคฺคปรายน (มีสวรรค์เป็นที่ไปในเบื้องหน้า), ได้แก่บุคคล.

มคฺคปรายโน, ปุคฺคโล

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

มคฺโค ปรายนํ ยสฺสาติ มคฺคปรายโน, ปุคฺคโล. (มคฺค + ปรายน)

มคฺโค อ.มรรค ปรายนํ เป็นที่ไปในเบื้องหน้า ยสฺส (ปุคฺคลสฺส) แห่งบุคคลใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ปุคฺคโล) อ.บุคคลนั้น มคฺคปรายโน ชื่อว่ามคฺคปรายน (มีมรรคเป็นที่ไปในเบื้องหน้า), ได้แก่บุคคล.

อรหตฺตผลสงฺขาโต, นาโถ

เป็นสัมภาวนาบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อรหตฺตผลํ อิติ สงฺขาโต อรหตฺตผลสงฺขาโต, นาโถ. (อรหตฺตผล + สงฺขาต)

(นาโถ) อ.ที่พึ่ง (ปณฺฑิเตน) สงฺขาโต อันอันบัณฑิตกล่าวแล้ว อรหตฺตผลํ อิติ ว่าอรหัตผล อรหตฺตผลสงฺขาโต ชื่อว่าอรหตฺตผลสงฺขาต (กล่าวคืออรหัตผล), ได้แก่ที่พึ่ง.

เทสนาวสานํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เทสนาย อวสานํ เทสนาวสานํ. (เทสนา + อวสาน)

อวสานํ อ.กาลเป็นที่สิ้นสุดลง เทสนาย แห่งพระเทศนา เทสนาวสานํ ชื่อว่าเทสนาวสาน. (กาลเป็นที่สิ้นสุดลงแห่งพระเทศนา, เวลาจบพระเทศนา)

โสตาปตฺติผลาทีนิ, อริยผลานิ

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

โสตาปตฺติผลํ อาทิ เยสํ ตานิ โสตาปตฺติผลาทีนิ, อริยผลานิ. (โสตาปตฺติผล + อาทิ)

โสตาปตฺติผลํ อ.โสดาปัตติผล อาทิ เป็นต้น เยสํ (อริยผลานํ) แห่งอริยผล ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่, ตานิ (อริยผลานิ) อ.อริยผล ท. เหล่านั้น โสตาปตฺติผลาทีนิ ชื่อว่าโสตาปตฺติผลาทิ (มีโสดาปัตติผลเป็นต้น), ได้แก่อริยผลทั้งหลาย.

๕. มหากาลอุปาสกวตฺถุ ฯ [๑๓๑]

มหากาลอุปาสกวตฺถุ (มยา วุจฺจเต) ฯ

มหากาลอุปาสกวตฺถุ อ.เรื่องแห่งอุบาสกชื่อว่ามหากาล
(มยา) อันข้าพเจ้า (พระพุทธโฆสะ) **(วุจฺจเต)** จะกล่าว ฯ

มหากาลอุปาสกวตฺถุ วุตฺตกัมมะใน วุจฺจเตๆ อาขยาตบทกัมมวาจก
มยา อนภิหิตกัตตาใน วุจฺจเต ฯ

๕. เรื่องอุบาสกชื่อว่ามหากาล

๑. **“อตฺตนา หิ กตํ ปาปนฺติ** อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกํ มหากาลํ นาม โสตาปนฺนอุปาสกํ อารพฺภ กเถสิ ฯ

สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกํ มหากาลํ นาม โสตาปนฺนอุปาสกํ อารพฺภ **“อตฺตนา หิ กตํ ปาปนฺติ** อิมํ ธมฺมเทสนํ กเถสิ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **วิหรนฺโต** เมื่อทรงประทับ **เชตวเน** ในพระวิหารชื่อว่าเชตวัน **อารพฺภ** ทรงปรารภ **โสตาปนฺนอุปาสกํ** ซึ่งอุบาสกผู้เป็นพระโสดาบัน **มหากาลํ นาม** ชื่อว่ามหากาล **เอกํ** คนหนึ่ง **กเถสิ** ตรัสแล้ว **อิมํ ธมฺมเทสนํ** ซึ่งพระธรรมเทศนานี้ **“อตฺตนา หิ กตํ ปาปนฺติ** ว่า “อตฺตนา หิ กตํ ปาปํ” ดังนี้เป็นต้น ฯ

พระศาสดา เมื่อทรงประทับในพระเชตวัน ทรงปรารภอุบาสกผู้เป็นพระโสดาบัน ชื่อว่ามหากาลคนหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **“อตฺตนา หิ กตํ ปาปํ”** ดังนี้เป็นต้น ฯ

สตฺถา สุทธกัตตาใน กเถสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “อตฺตนา หิ กตํ ปาปํ” สรูปะใน อิติๆ ศัพท์ อาทยัตถะใน อิมํ ธมฺมเทสนํ อิมํ วิเสสนะของ ธมฺมเทสนํๆ อวุตตกัมมะใน กเถสิ เชตวเน วิสยาธาระใน วิหรนฺโตๆ อัพภันตรกิริยาของ สตฺถา นามศัพท์ สัญญา-โชตกะเข้ากับ มหากาลํ เอกํ ก็ดี มหากาลํ ก็ดี วิเสสนะของ โสตาปนฺนอุปาสกํๆ อวุตตกัมมะใน อารพฺภๆ สมานกาลกิริยาใน กเถสิ ฯ

.....

๒. โส กิร มาสสฺส อฏฺฐ ทิวเส อุโปสถิโก หุตฺวา วิหาเร สพฺพรตฺตึ ธมฺมกถํ สุณาติ ฯ

โส (อุปาสโก) กิร มาสสฺส อฏฺฐ ทิวเส อุโปสถิโก หุตฺวา วิหาเร สพฺพรตฺตึ ธมฺมกถํ สุณาติ ฯ

กิร ได้ยินว่า **โส (อุปาสโก)** อ.อุบาสกนั้น **อุโปสถิโก** เป็นผู้รักษาซึ่งอุโบสถ **ทิวเส** สิ้นวัน ท. **อฏฺฐ** แปด **มาสสฺส** ในเดือน **หุตฺวา** เป็น **สุณาติ** ย่อมฟัง **ธมฺมกถํ** ซึ่งธรรมกถา **สพฺพรตฺตึ** ตลอดราตรีทั้งปวง **วิหาเร** ในวิหาร ฯ

ได้ยินว่า อุบาสกนั้น เป็นผู้รักษาอุโบสถ สิ้น ๘ วันในเดือน ย่อมฟังธรรมกถา ตลอดราตรีทั้งปวงในวิหาร

กิรศัพท์ อนุสสวนัตถะ โส วิเสสนะของ อุปาสโกๆ สุทธกัตตาใน สุณาติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก มาสสฺส ฉัฏฐีอาธาระใน อฏฺฐๆ วิเสสนะของ ทิวเสๆ อัจจันตสังโยคะใน อุโปสถิโกๆ วิกติกัตตาใน หุตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน สุณาติ วิหาเร วิสยาธาระใน สุณาติ สพฺพรตฺตึ อัจจันตสังโยคะใน สุณาติ ธมฺมกถํ อวุตตกัมมะใน สุณาติ ฯ

.....

๓. อถ รตฺตึ โจรา เอกสฺมึ เคเห สนฺธึ ฉินฺทิตฺวา ภณฺฑกํ คเหตฺวา โลหภาชนสทฺเทน ปพุทฺเธหิ สามิเกหิ อนุพทฺธา คหิตภณฺฑํ ฉฑฺเฑตฺวา ปลายึสุ ฯ

อถ รตฺตึ โจรา เอกสฺมึ เคเห สนฺธึ ฉินฺทิตฺวา ภณฺฑกํ คเหตฺวา โลหภาชนสทฺเทน ปพุทฺเธหิ สามิเกหิ อนุพทฺธา (อตฺตนา) คหิตภณฺฑํ ฉฑฺเฑตฺวา ปลายึสุ ฯ

อถ ครั้งนั้น **โจรา** อ.โจร ท. **ฉินฺทิตฺวา** ตัดแล้ว **สนฺธึ** ซึ่งที่ต่อ **เอกสฺมึ เคเห** ในเรือนหลังหนึ่ง **รตฺตึ** ในกลางคืน **คเหตฺวา** ถือเอาแล้ว **ภณฺฑกํ** ซึ่งภัณฑะ **โลหภาชนสทฺเทน ปพุทฺเธหิ สามิเกหิ อนุพทฺธา** ผู้อันเจ้าของ ท. ผู้ตื่นแล้ว เพราะเสียงแห่งภาชนะอันเป็นวิการแห่งโลหะ ติดตามแล้ว **ฉฑฺเฑตฺวา** ทิ้งแล้ว **(อตฺตนา) คหิตภณฺฑํ** ซึ่งภัณฑะ อันตน ถือเอาแล้ว **ปลายึสุ** หนีไปแล้ว ฯ

ครั้งนั้น พวกโจรตัดที่ต่อในเรือนหลังหนึ่งในราตรี ถือเอาภัณฑะ ถูกเจ้าของทั้งหลายผู้ตื่นเพราะเสียงภาชนะที่เป็นโลหะติดตามแล้ว ทิ้งภัณฑะที่ตนถือเอาแล้ว หนีไปแล้ว

อถ กาลสัตตมี โจรา สุทธกัตตาใน ปลายึสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก รตฺตึ กาลสัตตมี

ใน ฉินฺทิตฺวา เอกสฺมึ วิเสสนะของ เคเหฯ วิสยาธาระใน ฉินฺทิตฺวา สนฺธึ อวุตตกัมมะใน ฉินฺทิตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน คเหตฺวา ภณฺฑกํ อวุตตกัมมะใน คเหตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อนุพทฺธา โลหภาชนสทฺเทน เหตุใน ปพุทฺเธหิฯ วิเสสนะของ สามิเกหิฯ อนภิหิตกัตตาใน อนุพทฺธาฯ วิเสสนะของ โจรา อตฺตนา อนภิหิตกัตตาใน คหิตคหิตภณฺฑํ อวุตตกัมมะใน ฉฑฺเฑตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน ปลายึสุ ฯ

.....

๔. สามิกาปิ เต อนุพนฺธึสุเยว ฯ

สามิกาปิ เต (โจเร) อนุพนฺธึสุ เอว ฯ

สามิกาปิ แม้ อ.เจ้าของ ท. **อนุพนฺธึสุ เอว** ติดตามแล้วนั่นเทียว **เต (โจเร)** ซึ่งโจร ท. เหล่านั้น ฯ

แม้พวกเจ้าของ ก็ติดตามพวกโจรเหล่านั้นนั่นแหละ

อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ สามิกาฯ สุทธกัตตาใน อนุพนฺธึสุฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก เต วิเสสนะของ โจเรฯ อวุตตกัมมะใน อนุพนฺธึสุ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อนุพนฺธึสุ ฯ

.....

๕. เต ทิสา ปกฺขนฺทึสุ ฯ

เต (โจรา) ทิสา ปกฺขนฺทึสุ ฯ

เต (โจรา) อ.โจร ท. เหล่านั้น **ปกฺขนฺทึสุ** แล่นไปแล้ว **ทิสา** สู่ทิศ ท. ฯ

พวกโจรเหล่านั้น แล่นไปสู่ทิศทั้งหลาย

เต วิเสสนะของ โจราฯ สุทธกัตตาใน ปกฺขนฺทึสุฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ทิสา สัมปาปุณียกัมมะใน ปกฺขนฺทึสุ ฯ

.....

๖. เอโก ปน วิหารมคฺคํ คเหตฺวา มหากาลสฺส สพฺพรตฺตึ ธมฺมกถํ สุตฺวา ปาโตว โปกฺขรณีตีเร มุขํ โธวนฺตสฺส ปุรโต ภณฺฑกํ ฉฑฺเฑตฺวา ปลายิ ฯ

เอโก (โจโร) ปน วิหารมคฺคํ คเหตฺวา มหากาลสฺส สพฺพรตฺตึ ธมฺมกถํ สุตฺวา ปาโตว โปกฺขรณีตีเร มุขํ โธวนฺตสฺส ปุรโต ภณฺฑกํ ฉฑฺเฑตฺวา ปลายิ ฯ

ปน แต่ว่า **เอโก (โจโร)** อ.โจรคนหนึ่ง **คเหตฺวา** ถือเอาแล้ว **วิหารมคฺคํ** ซึ่งหนทางเป็นที่ไปสู่วิหาร **ฉฑฺเฑตฺวา** ทิ้งแล้ว **ภณฺฑกํ** ซึ่งภัณฑะ **ปุรโต** ในที่ข้างหน้า **มหากาลสฺส** ของอุบาสกชื่อว่ามหากาล **สพฺพรตฺตึ ธมฺมกถํ สุตฺวา ปาโตว โปกฺขรณีตีเร มุขํ โธวนฺตสฺส** ผู้ฟัง ซึ่งธรรมกถา ตลอดราตรีทั้งปวง แล้วจึงล้างอยู่ซึ่งหน้า ที่ฝั่งแห่งสระโบกขรณี ในเวลาเช้าเทียว **ปลายิ** หนีไปแล้ว ฯ

แต่ว่าโจรคนหนึ่ง ถือเอาทางที่ไปสู่วิหาร ทิ้งภัณฑะในที่ข้างหน้าของอุบาสกชื่อว่ามหากาล ผู้ฟังธรรมกถาตลอดราตรีทั้งปวง แล้วจึงล้างหน้าอยู่ที่ฝั่งสระโบกขรณี แต่เช้าตรู่แล้วจึงหนีไป

ปนศัพท์ วิเสสโชตกะ เอโก วิเสสนะของ โจโรๆ สุทธกัตตาใน ปลายิๆ อาขยาต-บทกัตตุวาจก วิหารมคฺคํ อวุตตกัมมะใน คเหตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ฉฑฺเฑตฺวา มหากาลสฺส สามีสัมพันธะใน ปุรโต สพฺพรตฺตึ อัจจันตสังโยคะใน สุตฺวา ธมฺมกถํ อวุตตกัมมะใน สุตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน โธวนฺตสฺส เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ปาโตๆ กาลสัตตมีใน โธวนฺตสฺส โปกฺขรณีตีเร วิสยาธาระใน โธวนฺตสฺส มุขํ อวุตต-กัมมะใน โธวนฺตสฺสๆ วิเสสนะของ มหากาลสฺส ปุรโต วิสยาธาระใน ฉฑฺเฑตฺวา ภณฺฑกํ อวุตตกัมมะใน ฉฑฺเฑตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปลายิ ฯ

.....

๗. โจเร อนุพนฺธิตฺวา อาคตมนุสฺสา ภณฺฑกํ ทิสฺวา “ตฺวํ โน เคเห สนฺธึ ฉินฺทิตฺวา ภณฺฑกํ หริตฺวา ธมฺมํ สุณนฺโต วิย วิจรสีติ ตํ คเหตฺวา โปเถตฺวา มาเรตฺวา ฉฑฺเฑตฺวา อคมึสุ ฯ

โจเร อนุพนฺธิตฺวา อาคตมนุสฺสา ภณฺฑกํ ทิสฺวา “ตฺวํ โน เคเห สนฺธึ ฉินฺทิตฺวา ภณฺฑกํ หริตฺวา ธมฺมํ สุณนฺโต วิย วิจรสีติ (วตฺวา) ตํ (อุปาสกํ) คเหตฺวา โปเถตฺวา (ตํ อุปาสกํ) มาเรตฺวา ฉฑฺเฑตฺวา อคมึสุ ฯ

โจเร อนุพนฺธิตฺวา อาคตมนุสฺสา อ.มนุษย์ผู้ติดตามแล้ว ซึ่งโจร ท. มาแล้ว ท. **ทิสฺวา** เห็นแล้ว **ภณฺฑกํ** ซึ่งภัณฑะ **(วตฺวา)** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า “**ตฺวํ** อ.ท่าน **ฉินฺทิตฺวา**

ตัดแล้ว **สนฺธึ** ซึ่งที่ต่อ **เคเห** ในเรือน **โน** ของเรา ท. **หริตฺวา** นำไปแล้ว **ภณฺฑกํ** ซึ่งภัณฑะ **สุณนฺโต วิย** ราวกะว่าฟังอยู่ **ธมฺมํ** ซึ่งธรรม **วิจรสิ** ย่อมเที่ยวไป" **อิติ** ดังนี้ **คเหตฺวา** จับแล้ว **ตํ (อุปาสกํ)** ซึ่งอุบาสกนั้น **โปเถตฺวา** โบยแล้ว **(ตํ อุปาสกํ)** ยังอุบาสกนั้น **มาเรตฺวา** ให้ตายแล้ว **ฉฑฺเฑตฺวา** ทิ้งแล้ว **อคมึสุ** ได้ไปแล้ว ฯ

พวกมนุษย์ผู้ติดตามพวกโจรมาแล้ว เห็นภัณฑะ ก็กล่าวว่า "ท่าน ตัดที่ต่อในเรือนของพวกเรา ลักขโมยภัณฑะแล้ว ดุจฟังธรรมอยู่ ย่อมเที่ยวไป" ดังนี้ แล้วจับอุบาสกนั้นโบยแล้ว ยังอุบาสกนั้นให้ตายแล้ว ทิ้งแล้ว ได้ไปแล้ว

อาคตมนุสฺสา สุทธกัตตาใน อคมึสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก โจเร อวุตตกัมมะใน อนุพนฺธิตฺวาๆ สมานกาลกิริยาใน อาคต- ภณฺฑกํ อวุตตกัมมะใน ทิสฺวาๆ ปุพพกาล-กิริยาใน วตฺวา "ตฺวํ สุทธกัตตาใน วิจรสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก โน สามีสัมพันธะใน เคเหๆ วิสยาธาระใน ฉินฺทิตฺวา สนฺธึ อวุตตกัมมะใน ฉินฺทิตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน หริตฺวา ภณฺฑกํ อวุตตกัมมะใน หริตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน สุณนฺโต ธมฺมํ อวุตต-กัมมะใน สุณนฺโตๆ อุปมาอัพภันตรกิริยาของ ตฺวํ วิยศัพท์ อุปมาโชตกะเข้ากับ ธมฺมํ สุณนฺโต" อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน คเหตฺวา ตํ วิเสสนะของ อุปาสกํๆ อวุตตกัมมะใน คเหตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน โปเถตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน มาเรตฺวา ตํ วิเสสนะของ อุปาสกํๆ การิตกัมมะใน มาเรตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ฉฑฺเฑตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อคมึสุ ฯ

.....

๘. อถ นํ ปาโตว ปานียฆฏึ อาทาย คตา ทหรสามเณรา ทิสฺวา "วิหาเร ธมฺมกถํ สุตฺวา วสิตอุปาสโก อยุตฺตํ มรณํ ลภตีติ วตฺวา สตฺถุ อาโรเจสุ ฯ

อถ นํ (อุปาสกํ) ปาโตว ปานียฆฏึ อาทาย คตา ทหรสามเณรา ทิสฺวา "วิหาเร ธมฺมกถํ สุตฺวา วสิตอุปาสโก อยุตฺตํ มรณํ ลภตีติ วตฺวา สตฺถุ อาโรเจสุ ฯ

อถ ครั้งนั้น **ทหรสามเณรา** อ.ภิกษุหนุ่มและสามเณร ท. **ปานียฆฏึ อาทาย คตา** ผู้ถือเอาแล้ว ซึ่งหม้อแห่งน้ำอันบุคคลพึงดื่มไปแล้ว **ปาโตว** ในเวลาเช้าเทียว **ทิสฺวา** เห็นแล้ว **นํ (อุปาสกํ)** ซึ่งอุบาสกนั้น **วตฺวา** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า "**วิหาเร ธมฺมกถํ สุตฺวา วสิตอุปาสโก** อ.อุบาสก ผู้ฟังแล้ว ซึ่งธรรมกถา อยู่แล้ว ในวิหาร **ลภติ** ย่อม

ได้ **มรณ์** ซึ่งความตาย **อยุตฺตํ** อันไม่สมควรแล้ว" **อิติ** ดังนี้ **อาโรเจสุ** กราบทูลแล้ว **สตฺถุ** แก่พระศาสดา ฯ

ครั้งนั้น พวกภิกษุหนุ่มและสามเณร ผู้ถือเอาหม้อน้ำดื่มไปในเวลาเช้าเทียว เห็นอุบาสกนั้น กล่าวว่า "อุบาสกผู้ฟังธรรมกถาแล้วอยู่ในวิหาร ย่อมได้ความตายที่ไม่สมควร" ดังนี้ กราบทูลแล้วแด่พระศาสดา

อถ กาลสัตตมี คตา วิเสสนะของ ทหรสามเณรา ๆ สุทธกัตตาใน อาโรเจสุ ๆ อาขยาต-บทกัตตุวาจก นำ วิเสสนะของ อุปาสกำ ๆ อวุตตกัมมะใน ทิสฺวา เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ปาโต ๆ กาลสัตตมีใน อาทาย ปานียฆฏ์ อวุตตกัมมะใน อาทาย ๆ สมานกาลกิริยาใน คตา ทิสฺวา ปุพพกาลกิริยาใน วตฺวา "วสิตอุปาสโก สุทธกัตตาใน ลภติ ๆ อาขยาต-บทกัตตุวาจก วิหาเร วิสยาธาระใน วสิต- ธมฺมกถำ อวุตตกัมมะใน สุตฺวา ๆ สมาน-กาลกิริยาใน วสิต- อยุตฺตำ วิเสสนะของ มรณำ ๆ อวุตตกัมมะใน ลภติ" อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน อาโรเจสุ สตฺถุ สัมปทานใน อาโรเจสุ ฯ

.....

๙. สตฺถา "อาม ภิกฺขเว อิมสฺมึ อตฺตภาเว กาเลน อปฺปฏิรูปฺ มรณำ ลทฺธ์, ปุพฺเพ กตกมฺมสฺส ปน เตน ยุตฺตเมว ลทฺธนฺติ วตฺวา เตหิ ยาจิโต ตสฺส ปุพฺพกมฺมำ กเถสิ "อตีเต กิร พาราณสีรณฺโญ วิชิเต เอกสฺส ปจฺจนฺตคามสฺส อฏวีมุเข โจรา วิหรนฺติ ฯ

สตฺถา "อาม ภิกฺขเว อิมสฺมึ อตฺตภาเว กาเลน อปฺปฏิรูปฺ มรณำ ลทฺธ์, (อตฺตนา) ปุพฺเพ กตกมฺมสฺส ปน เตน (กาเลน) ยุตฺตำ เอว (มรณำ) ลทฺธนฺติ วตฺวา เตหิ (ภิกฺขูหิ) ยาจิโต ตสฺส (กาลสฺส) ปุพฺพกมฺมำ กเถสิ
"อตีเต กิร พาราณสีรณฺโญ วิชิเต เอกสฺส ปจฺจนฺตคามสฺส อฏวีมุเข โจรา วิหรนฺติ ฯ (เปิดข้อที่ ๒๖)

สตฺถา อ.พระศาสดา **วตฺวา** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า "**ภิกฺขเว** ดูก่อนภิกษุ ท. **อาม** เออ, **มรณำ** อ.ความตาย **อปฺปฏิรูปฺ** อันไม่สมควร **กาเลน** อันอุบาสกชื่อว่ากาละ **ลทฺธ์** ได้แล้ว **อิมสฺมึ อตฺตภาเว** ในอัตภาพนี้, **ปน** แต่ว่า **(มรณำ)** อ.ความตาย **ยุตฺตำ เอว** อันสมควรนั่นเทียว **(อตฺตนา) ปุพฺเพ กตกมฺมสฺส** แก่กรรม อันอันตน กระทำแล้ว ใน

กาลก่อน **เตน (กาเลน)** อันอุบาสกชื่อว่ากาละนั้น **ลทฺธํ** ได้แล้ว" **อิติ** ดังนี้ **เตหิ (ภิกฺขูหิ) ยาจิโต** ผู้อันภิกษุ ท. เหล่านั้น ทูลอ้อนวอนแล้ว **กเถสิ** ตรัสแล้ว **ปุพฺพกมฺมํ** ซึ่งกรรมในกาลก่อน **ตสฺส (กาลสฺส)** ของอุบาสกชื่อว่ากาละนั้น **อิติ** ว่า
"**กิร** ได้ยินว่า **อตีเต** ในกาลอันเป็นไปล่วงแล้ว **โจรา** อ.โจร ท. **วิหรนฺติ** ย่อมอยู่ **อฏวีมุเข** ที่ปากแห่งดง **ปจฺจนฺตคามสฺส** แห่งหมู่บ้านอันตั้งอยู่ในปลายแดน **เอกสฺส** แห่งหนึ่ง **วิชิเต** ในแว่นแคว้น **พาราณสีรญฺโญ** ของพระราชาผู้เป็นใหญ่เมืองพาราณสี ฯ

พระศาสดาตรัสว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เออ, ความตายที่ไม่สมควร อันอุบาสกชื่อว่ากาละได้แล้วในอัตภาพนี้, แต่ว่า ความตายที่สมควรนั่นแหละแก่กรรมที่ตนทำไว้ในกาลก่อน อันอุบาสกชื่อว่ากาละ ได้แล้ว" ดังนี้ ถูกพวกภิกษุเหล่านั้นทูลอ้อนวอนแล้ว ตรัสบุรพกรรมของอุบาสกชื่อว่ากาละนั้นว่า
"ได้ยินว่า ในอดีตกาล พวกโจรย่อมอยู่ในปากดงแห่งปัจจันตคามแห่งหนึ่ง ในแว่นแคว้นของพระราชาผู้เป็นใหญ่ในเมืองพาราณสี

สตฺถา สุทธกัตตาใน กเถสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก "ภิกฺขเว อาลปนะ อาม สัมปฏิจฉนัตถะ อปฺปฏิรูปฺ วิเสสนะของ มรณํๆ วุตตกัมมะใน ลทฺธๆ กิตบทกัมมวาจก อิมสฺมึ วิเสสนะของ อตฺตภาเวๆ วิสยาธาระใน ลทฺธ กาเลน อนภิหิตกัตตาใน ลทฺธ, ปนศัพท์ วิเสสโชตกะ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ยุตฺตๆ วิเสสนะของ มรณๆ วุตต-กัมมะใน ลทฺธๆ กิตบทกัมมวาจก อตฺตนา อนภิหิตกัตตาใน กต- ปุพฺเพ กาลสัตตมีใน กต- กตกมฺมสฺสๆ สัมปทานใน ยุตฺตๆ เตน วิเสสนะของ กาเลนๆ อนภิหิตกัตตาใน ลทฺธ" อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ยาจิโต เตหิ วิเสสนะของ ภิกฺขูหิๆ อนภิหิตกัตตาใน ยาจิโตๆ วิเสสนะของ สตฺถา ตสฺส วิเสสนะของ กาลสฺสๆ สามีสัมพันธะใน ปุพฺพกมฺมๆ อวุตตกัมมะใน กเถสิ
"กิรศัพท์ อนุสสวนัตถะ อตีเต กาลสัตตมี โจรา สุทธกัตตาใน วิหรนฺติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก พาราณสีรญฺโญ สามีสัมพันธะใน วิชิเตๆ วิสยาธาระใน ปจฺจนฺตคามสฺส เอกสฺส วิเสสนะของ ปจฺจนฺตคามสฺสๆ สามีสัมพันธะใน อฏวีมุเขๆ วิสยาธาระใน วิหรนฺติ ฯ

.....

๑๐. ราชา อฏวีมุเข เอกํ ราชภฏฺ ฐเปติ ฯ

ราชา อ.พระราชา **ฐเปติ** ย่อมทรงตั้งไว้ **ราชภฏฺ** ซึ่งราชภัฏ **เอกํ** คนหนึ่ง **อฏวีมุเข** ที่ปากแห่งดง

พระราชาทรงตั้งราชภัฏไว้คนหนึ่ง ที่ปากดง

ราชา สุทธกัตตาใน ฐเปติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อฏวีมุเข วิสยาธาระใน ฐเปติ เอกํ วิเสสนะของ ราชภฏฺฯ อวุตตกัมมะใน ฐเปติ ฯ

.....

๑๑. โส ภตึ คเหตฺวา มนุสฺเส โอรโต ปารํ เนติ, ปารโต โอรํ อาเนติ ฯ

โส (ราชภโฏ) ภตึ คเหตฺวา มนุสฺเส โอรโต ปารํ เนติ, ปารโต โอรํ อาเนติ ฯ

โส (ราชภโฏ) อ.ราชภัฏนั้น **คเหตฺวา** รับเอาแล้ว **ภตึ** ซึ่งค่าจ้าง **เนติ** ย่อมนำไป **มนุสฺเส** ซึ่งมนุษย์ ท. **โอรโต** จากฟากใน **ปารํ** สู่ฟากนอก, **อาเนติ** ย่อมนำมา **ปารโต** จากฟากนอก **โอรํ** สู่ฟากใน ฯ

ราชภัฏนั้น รับเอาค่าจ้าง ย่อมนำพวกมนุษย์จากฟากใน สู่ฟากนอก, ย่อมนำไปจากฟากนอก สู่ฟากใน

โส วิเสสนะของ ราชภโฏฯ สุทธกัตตาใน เนติ และ อาเนติ เนติ ก็ดี อาเนติ ก็ดี อาขยาตบทกัตตุวาจก ภตึ อวุตตกัมมะใน คเหตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน เนติ มนุสฺเส อวุตตกัมมะใน เนติ โอรโต อปาทานใน เนติ ปารํ สัมปาปุณียกัมมะใน เนติ, ปารโต อปาทานใน อาเนติ โอรํ สัมปาปุณียกัมมะใน อาเนติ ฯ

.....

๑๒. อเถโก มนุสฺโส อภิรูปึ อตฺตโน ภริยึ จุลฺลยานกํ อาโรเปตฺวา ตํ ฐานํ อคมาสิ ฯ

อถ ครั้งนั้น **เอโก มนุสฺโส** อ.มนุษย์คนหนึ่ง **อาโรเปตฺวา** ยกขึ้นแล้ว **ภริยึ** ซึ่งภรรยา **อตฺตโน** ของตน **อภิรูปึ** ผู้มีรูปงาม **จุลฺลยานกํ** สู่ยานน้อย **อคมาสิ** ได้ไปแล้ว **ตํ ฐานํ** สู่ที่นั้น ฯ

ครั้งนั้น มนุษย์คนหนึ่ง ยกภรรยาของตนผู้มีรูปงามขึ้นสู่ยานน้อย ได้ไปสู่ที่นั้น

อถ กาลสัตตมี เอโก วิเสสนะของ มนุสฺโสๆ สุทธกัตตาใน อคมาสิๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก อภิรูปี วิเสสนะของ ภริยำ อตฺตโน สามีสัมพันธะใน ภริยำๆ อวุตตกัมมะใน อาโรเปตฺวา จุลฺลยานกำ สัมปาปุณียกัมมะใน อาโรเปตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อคมาสิ ตำ วิเสสนะของ จานำๆ สัมปาปุณียกัมมะใน อคมาสิ ฯ

.....

๑๓. ราชภโฏ ตำ อิตฺถึ ทิสฺวาว สญฺชาตสิเนโห, เตน "อฏฺวึ โน สามิ อติกฺกาเมหีติ วุตฺเตปิ, "อิทานิ วิกาโล, ปาโตว อติกฺกาเมสฺสามีติ อาห ฯ

ราชภโฏ ตำ อิตฺถึ ทิสฺวาว สญฺชาตสิเนโห (หุตฺวา), เตน (มนุสฺเสน "ตฺวำ) อฏฺวึ โน สามิ อติกฺกาเมหีติ (วจเน) วุตฺเตปิ, "อิทานิ วิกาโล (โหติ, อหำ ตุมฺเห) ปาโตว อติกฺกาเมสฺสามีติ อาห ฯ

ราชภโฏ อ.ราชภัฏ **ทิสฺวาว** เห็นแล้วเทียว **ตำ อิตฺถึ** ซึ่งหญิงนั้น **สญฺชาตสิเนโห** เป็นผู้มีความรักอันเกิดพร้อมแล้ว **(หุตฺวา)** เป็น, **(วจเน)** ครั้นเมื่อคำ **อิติ** ว่า "**สามิ** ข้าแต่นาย **(ตฺวำ)** อ.ท่าน **โน** ยังกระผม ท. **อติกฺกาเมหิ** จงให้ก้าวล่วง **อฏฺวึ** ซึ่งดง" **อิติ** ดังนี้ **เตน (มนุสฺเสน)** อันมนุษย์นั้น **วุตฺเตปิ** แม้กล่าวแล้ว, **อาห** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า "**อิทานิ** อ.กาลนี้ **วิกาโล** เป็นเวลาวิกาล **(โหติ)** ย่อมเป็น, **(อหำ)** อ.เรา **(ตุมฺเห)** ยังท่าน ท. **อติกฺกาเมสฺสามิ** จักให้ก้าวล่วง **ปาโตว** ในเวลาเช้าเทียว" **อิติ** ดังนี้ ฯ

ราชภัฏพอเห็นหญิงนั้นเท่านั้น ก็เกิดความรัก, เมื่อมนุษย์นั้นแม้กล่าวว่า "ข้าแต่นาย ขอท่านจงยังพวกกระผมให้ก้าวข้ามดงเถิด" ดังนี้, ก็กล่าวว่า "กาลนี้ เป็นเวลาวิกาล, เราจักยังพวกท่านให้ก้าวข้ามในเวลาเช้า"

ราชภโฏ สุทธกัตตาใน อาหๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตำ วิเสสนะของ อิตฺถึๆ อวุตต-กัมมะใน ทิสฺวา เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ทิสฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน สญฺชาต-สิเนโหๆ วิกติกัตตาใน หุตฺวาๆ สมานกาลกิริยาใน อาห, เตน วิเสสนะของ มนุสฺเสนๆ อนภิหิตกัตตาใน วุตฺเต "สามิ อาลปนะ ตฺวำ เหตุกัตตาใน อติกฺกาเมหิๆ อาขยาตบท เหตุกัตตุวาจก อฏฺวึ อวุตตกัมมะใน อติกฺกาเมหิ โน การิตกัมมะใน อติกฺกาเมหิ" อิติศัพท์ สรูปะใน วจเนๆ ลักขณะใน วุตฺเตๆ ลักขณกิริยา อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ วุตฺเต, "อิทานิ สัตตมีปัจจัตตะใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก วิกาโล วิกติกัตตาใน โหติ, อหำ เหตุกัตตาใน อติกฺกาเมสฺสามิๆ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก ตุมฺเห การิต-

กัมมะใน อติกฺกาเมสฺสามิ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ปาโตๆ กาลสัตตมีใน อติกฺกาเมสฺสามิ" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๑๔. โส "สกาโล สามิ, อิทาเนว โน เนหีติ ฯ

โส (มนุสฺโส "อยํ กาโล) สกาโล (โหติ) สามิ, (ตฺวํ) อิทานิ เอว โน เนหีติ (อาห) ฯ

โส (มนุสฺโส) อ.มนุษย์นั้น **(อาห)** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า "**สามิ** ข้าแต่นาย **(อยํ กาโล)** อ.กาลนี้ **สกาโล** เป็นสมัยอันเป็นไปกับด้วยกาล **(โหติ)** ย่อมเป็น, **(ตฺวํ)** อ.ท่าน **เนหิ** จงนำไป **โน** ซึ่งกระผม ท. **อิทานิ เอว** ในกาลนี้นั่นเทียว" **อิติ** ดังนี้ ฯ

มนุษย์นั้น กล่าวว่า "ข้าแต่นาย กาลนี้ เป็นสมัยเป็นไปกับด้วยกาล, ขอท่านจงนำพวกกระผมไป ในกาลนี้นั่นแหละ"

โส วิเสสนะของ มนุสฺโสๆ สุทธกัตตาใน อาหๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก "สามิ อาลปนะ อยํ วิเสสนะของ กาโลๆ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก สกาโล วิกติ-กัตตาใน โหติ, ตฺวํ สุทธกัตตาใน เนหิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อิทานิๆ กาลสัตตมีใน เนหิ โน อวุตตกัมมะใน เนหิ" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๑๕. "นิวตฺต โภ, อมฺหากเมว เคเห อาหาโร จ นิวาโส จ ภวิสฺสตีติ ฯ

(ราชภโฏ "ตฺวํ) นิวตฺต โภ, อมฺหากํ เอว เคเห อาหาโร จ นิวาโส จ ภวิสฺสตีติ (อาห) ฯ

(ราชภโฏ) อ.ราชภัฏ **(อาห)** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า "**โภ** ดูก่อนท่านผู้เจริญ **(ตฺวํ)** อ.ท่าน **นิวตฺต** จงกลับ, **อาหาโร จ** อ.อาหารด้วย **นิวาโส จ** อ.ที่เป็นที่พักด้วย **ภวิสฺสติ** จักมี **เคเห** ในเรือน **อมฺหากํ เอว** ของเรา ท. นั่นเทียว" **อิติ** ดังนี้ ฯ

ราชภัฏกล่าวว่า "ท่านผู้เจริญ ขอท่านจงกลับ, อาหารและที่เป็นที่พัก จักมีในเรือนของพวกเรานั่นแหละ"

ราชภโฏ สุทธกัตตาใน อาหๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก "โภ อาลปนะ ตฺวํ สุทธกัตตาใน นิวตฺตๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก, อาหาโร ก็ดี นิวาโส ก็ดี สุทธกัตตาใน ภวิสฺสติๆ

อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อมฺหากำฯ สามีสัมพันธะใน เคเหฯ วิสยาธาระใน ภวิสฺสติ จ สองศัพท์ ปทสมุจจยัตถะเข้ากับ อาหาโร และ นิวาโส" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๑๖. โส เนว นิวตฺติตุำ อิจฺฉิ ฯ

โส (มนุสฺโส) เนว นิวตฺติตุำ อิจฺฉิ ฯ

โส (มนุสฺโส) อ.มนุษย์นั้น **เนว อิจฺฉิ** ไม่ปรารถนาแล้วนั่นเทียว **นิวตฺติตุำ** เพื่ออันกลับ ฯ

มนุษย์นั้น ไม่ปรารถนาเพื่อจะกลับเลย

โส วิเสสนะของ มนุสฺโสฯ สุทธกัตตาใน อิจฺฉิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ นฯ ศัพท์ ปฏิเสธะใน อิจฺฉิ นิวตฺติตุำ ตุมัตถสัมปทานใน อิจฺฉิ ฯ

.....

๑๗. อิตโร ปุริสานำ สญฺญำ ทตฺวา ยานกำ นิวตฺตาเปตฺวา อนิจฺฉนฺตสฺเสว ทฺวารโกฏฺฐเก นิวาสำ ทตฺวา อาหารำ ปฏิยาทาเปสิ ฯ

อิตโร (ราชภโฏ) ปุริสานำ สญฺญำ ทตฺวา ยานกำ นิวตฺตาเปตฺวา อนิจฺฉนฺตสฺเสว (มนุสฺสสฺส) ทฺวารโกฏฺฐเก นิวาสำ ทตฺวา (ปุคฺคลำ) อาหารำ ปฏิยาทาเปสิ ฯ

อิตโร (ราชภโฏ) อ.ราชภัฏนอกนี้ **ทตฺวา** ให้แล้ว **สญฺญำ** ซึ่งสัญญาณ **ปุริสานำ** แก่บุรุษ ท. **ยานกำ** ยังยานน้อย **นิวตฺตาเปตฺวา** ให้กลับแล้ว **ทตฺวา** ให้แล้ว **นิวาสำ** ซึ่งที่เป็นที่พัก **ทฺวารโกฏฺฐเก** ที่ซุ้มแห่งประตู **(ปุคฺคลำ)** ยังบุคคล **ปฏิยาทาเปสิ** ให้ตระเตรียมแล้ว **อาหารำ** ซึ่งอาหาร **(มนุสฺสสฺส)** เพื่อมนุษย์ **อนิจฺฉนฺตสฺส เอว** ผู้ไม่ปรารถนาอยู่นั่นเทียว ฯ

ราชภัฏนอกนี้ ให้สัญญาณแก่พวกบุรุษ ยังยานน้อยให้กลับแล้ว ให้ที่เป็นที่พักที่ซุ้มประตู ยังบุคคลให้ตระเตรียมอาหาร เพื่อมนุษย์ผู้ไม่ปรารถนาอยู่นั่นแหละ

อิตโร วิเสสนะของ ราชภโฏฯ เหตุกัตตาใน ปฏิยาทาเปสิฯ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก ปุริสานำ สัมปทานใน ทตฺวา สญฺญำ อวุตตกัมมะใน ทตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน

นิวตฺตาเปตฺวา ยานกํ การิตกัมมะใน นิวตฺตาเปตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ทตฺวา เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อนิจฺฉนฺตสฺสๆ วิเสสนะของ มนุสฺสสฺสๆ สัมปทานใน ปฏิยาทาเปสิ ทฺวารโกฏฺฐเก วิสยาธาระใน ทตฺวา นิวาสํ อวุตตกัมมะใน ทตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปฏิยาทาเปสิ ปุคฺคลสฺส การิตกัมมะใน ปฏิยาทาเปสิ อาหารํ อวุตต-กัมมะใน ปฏิยาทาเปสิ ฯ

.....

๑๘. ตสฺส ปน เคเห เอกํ มณิรตนํ อตฺถิ ฯ

ตสฺส (ราชภฏฺสฺส) ปน เคเห เอกํ มณิรตนํ อตฺถิ ฯ

ปน ก็ **มณิรตนํ** อ.รัตนะคือแก้วมณี **เอกํ** ดวงหนึ่ง **อตฺถิ** มีอยู่ **เคเห** ในเรือน **ตสฺส (ราชภฏฺสฺส)** ของราชภัฏนั้น ฯ

ก็รัตนะคือแก้วมณีดวงหนึ่ง มีอยู่ในเรือนของราชภัฏนั้น

ปนศัพท์ วากยารัมภโชตกะ เอกํ วิเสสนะของ มณิรตนํๆ สุทธกัตตาใน อตฺถิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตสฺส วิเสสนะของ ราชภฏฺสฺสๆ สามีสัมพันธะใน เคเหๆ วิสยาธาระใน อตฺถิ ฯ

.....

๑๙. โส ตํ ตสฺส ยานกนฺตเร ปกฺขิปาเปตฺวา ปจฺจูสกาเล โจรานํ ปวิฏฺฐสทฺทํ กาเรสิ ฯ

โส (ราชภโฏ ปุคฺคลสฺ) ตํ (มณึ) ตสฺส (มนุสฺสสฺส) ยานกนฺตเร ปกฺขิปาเปตฺวา (ปุคฺคลสฺ) ปจฺจูสกาเล โจรานํ ปวิฏฺฐสทฺทํ กาเรสิ ฯ

โส (ราชภโฏ) อ.ราชภัฏนั้น **(ปุคฺคลสฺ)** ยังบุคคล **ปกฺขิปาเปตฺวา** ให้ใส่ไว้แล้ว **ตํ (มณึ)** ซึ่งแก้วมณีนั้น **ยานกนฺตเร** ในระหว่างแห่งยานน้อย **ตสฺส (มนุสฺสสฺส)** ของมนุษย์นั้น **(ปุคฺคลสฺ)** ยังบุคคล **กาเรสิ** ให้กระทำแล้ว **โจรานํ ปวิฏฺฐสทฺทํ** ซึ่งเสียง แห่งโจร ท. ผู้เข้าไปแล้ว **ปจฺจูสกาเล** ในกาลเป็นที่ขจัดเสียเฉพาะซึ่งความมืด ฯ

ราชภัฏนั้น ใช้บุคคลให้ใส่แก้วมณีนั้นไว้ในระหว่างยานน้อยของมนุษย์นั้น ใช้บุคคลให้ทำเสียงแห่งพวกโจรผู้เข้าไปแล้ว ในเวลาใกล้รุ่ง

โส วิเสสนะของ ราชภโฏๆ เหตุกัตตาใน กาเรสิๆ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก ปุคฺคลสฺ

การิตกัมมะใน ปกฺขิปาเปตฺวา ตำ วิเสสนะของ มณึๆ อวุตตกัมมะใน ปกฺขิปาเปตฺวา ตสฺส วิเสสนะของ มนุสฺสสฺสๆ สามีสัมพันธะใน ยานกนฺตเรๆ วิสยาธาระใน ปกฺขิปาเปตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน กาเรสิ ปุคฺคลำ การิตกัมมะใน กาเรสิ ปจฺจุสกาเล กาลสัตตมีใน กาเรสิ โจรานำ สามีสัมพันธะใน ปวิฏฺจสทฺทำ อวุตตกัมมะใน กาเรสิ ฯ

.....

๒๐. อถสฺส ปุริสา ‘‘มณิรตนำ สามิ โจเรหิ คหิตนฺติ อาโรเจสุำ ฯ

อถ อสฺส (ราชภฏฺสฺส) ปุริสา ‘‘มณิรตนำ สามิ โจเรหิ คหิตนฺติ อาโรเจสุำ ฯ

อถ ครั้งนั้น **ปุริสา** อ.บุรุษ ท. **อาโรเจสุำ** บอกแล้ว **อสฺส (ราชภฏฺสฺส)** แก่ราชภัฏนั้น **อิติ** ว่า “**สามิ** ข้าแต่นาย **มณิรตนำ** อ.รัตนะคือแก้วมณี **โจเรหิ** อันโจร ท. **คหิตำ** ถือเอาแล้ว” **อิติ** ดังนี้ ฯ

ครั้งนั้น พวกบุรุษ บอกแก่ราชภัฏนั้นว่า “ข้าแต่นาย รัตนะคือแก้วมณี ถูกพวกโจรถือเอาไป”

อถ กาลสัตตมี ปุริสา สุทธกัตตาใน อาโรเจสุำๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อสฺส วิเสสนะของ ราชภฏฺสฺสๆ สัมปทานใน อาโรเจสุำ “สามิ อาลปนะ มณิรตนำ วุตตกัมมะใน คหิตำๆ กิตบทกัมมวาจก โจเรหิ อนภิหิตกัตตาใน คหิตำ” อิติศัพท์ อาการะใน อาโรเจสุำ ฯ

.....

๒๑. โส “คามทฺวาเรสุ อารกฺขำ ฐเปตฺวา อนฺโตคามโต นิกฺขมนฺเต วิจินถาติ อาห ฯ

โส (ราชภโฏ “ตุมฺเห) คามทฺวาเรสุ อารกฺขำ ฐเปตฺวา อนฺโตคามโต นิกฺขมนฺเต (ชเน) วิจินถาติ อาห ฯ

โส (ราชภโฏ) อ.ราชภัฏนั้น **อาห** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า “**(ตุมฺเห)** อ.ท่าน ท. **ฐเปตฺวา** วางไว้แล้ว **อารกฺขำ** ซึ่งการอารักขา **คามทฺวาเรสุ** ที่ประตูแห่งหมู่บ้าน ท. **วิจินถ** จงค้น **(ชเน)** ซึ่งชน ท. **นิกฺขมนฺเต** ผู้ออกไปอยู่ **อนฺโตคามโต** จากภายในแห่งหมู่บ้าน” **อิติ** ดังนี้ ฯ

ราชภัฏนั้น กล่าวว่า “พวกท่านวางการอารักขาไว้ที่ประตูหมู่บ้านทั้งหลาย จงค้นพวกชนผู้ออกไปอยู่จากภายในหมู่บ้าน”

โส วิเสสนะของ ราชภโฏ ๆ สุทธกัตตาใน อาห ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก "ตุมฺเห สุทธ-กัตตาใน วิจินถ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก คามทฺวาเรสุ วิสยาธาระใน จเปตฺวา อารกฺขํ อวุตตกัมมะใน จเปตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน วิจินถ อนฺโตคามโต อปาทานใน นิกฺขมนฺเต ๆ วิเสสนะของ ชเน ๆ อวุตตกัมมะใน วิจินถ" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๒๒. อิตโรปิ ปาโตว ยานกํ โยเชตฺวา ปายาสิ ฯ

อิตโรปิ (มนุสฺโส) ปาโตว ยานกํ โยเชตฺวา ปายาสิ ฯ

อิตโรปิ (มนุสฺโส) อ.มนุษย์ แม้นอกนี้ **โยเชตฺวา** เทียมแล้ว **ยานกํ** ซึ่งยานน้อย **ปาโตว** ในเวลาเช้าเทียว **ปายาสิ** ได้ดำเนินไปแล้ว ฯ

มนุษย์แม้นอกนี้ เทียมยานน้อยแต่เช้าตรู่ ได้ดำเนินไปแล้ว

อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ อิตโร ๆ วิเสสนะของ มนุสฺโส ๆ สุทธกัตตาใน ปายาสิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ปาโต ๆ กาลสัตตมีใน ปายาสิ ยานกํ อวุตตกัมมะใน โยเชตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปายาสิ ฯ

.....

๒๓. อถสฺส ยานกํ โสเธนฺตา อตฺตนา จปิตํ มณิรตนํ ทิสฺวา สนฺตชฺเชตฺวา "ตฺวํ มณึ คเหตฺวา ปลายสีติ โปเถตฺวา "คหิโต โน สามิ โจโรติ คามโภชกสฺส ทสฺเสสุ ฯ

อถ (ปุริสา) อสฺส (มนุสฺสสฺส) ยานกํ โสเธนฺตา อตฺตนา จปิตํ มณิรตนํ ทิสฺวา สนฺตชฺเชตฺวา "ตฺวํ มณึ คเหตฺวา ปลายสีติ (วตฺวา) โปเถตฺวา "คหิโต โน สามิ โจโรติ (วจเนน) คามโภชกสฺส ทสฺเสสุ ฯ

อถ ครั้งนั้น **(ปุริสา)** อ.บุรุษ ท. **ยานกํ** ยังยานน้อย **อสฺส (มนุสฺสสฺส)** ของมนุษย์นั้น **โสเธนฺตา** ให้หมดจดอยู่ **ทิสฺวา** เห็นแล้ว **มณิรตนํ** ซึ่งรัตนะคือแก้วมณี **อตฺตนา จปิตํ** อันอันตนวางไว้แล้ว **สนฺตชฺเชตฺวา** คลุกคามแล้ว **(วตฺวา)** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า "**ตฺวํ** อ.ท่าน **คเหตฺวา** ถือเอาแล้ว **มณึ** ซึ่งแก้วมณี **ปลายสิ** ย่อมหนีไป" **อิติ** ดังนี้ **โปเถตฺวา** โบยแล้ว **ทสฺเสสุ** แสดงแล้ว **คามโภชกสฺส** แก่บุคคลผู้รักษาซึ่งหมู่บ้าน **(วจเนน)** ด้วยคำ **อิติ** ว่า "**สามิ** ข้าแต่นาย **โจโร** อ.โจร **โน** อันกระผม ท. **คหิโต** จับแล้ว" **อิติ** ดังนี้ ฯ

ครั้งนั้น พวกบุรุษเมื่อค้นยานน้อยของมนุษย์นั้น ก็พบแก้วมณีที่ตนได้วางไว้ จึงคุกคาม แล้วกล่าวว่า “ท่านถือเอาแก้วมณีแล้ว ย่อมหนีไป” ดังนี้ โบยแล้ว แสดงแก่ผู้ใหญ่บ้าน ด้วยคำว่า “ข้าแต่นาย โจร พวกกระผมจับแล้ว”

อถ กาลสัตตมี ปุริสา สุทธกัตตาใน ทสฺเสสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อสฺส วิเสสนะของ มนุสฺสสฺสๆ สามีสัมพันธะใน ยานกๆ การิตกัมมะใน โสเธนฺตาๆ อัพภันตรกิริยาของ ปุริสา อตฺตนา อนภิหิตกัตตาใน จรปิตๆ วิเสสนะของ มณิรตนๆ อวุตตกัมมะในทิสฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน สนฺตชฺเชตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน วตฺวา “ตฺวํ สุทธกัตตาในปลายสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก มณึ อวุตตกัมมะใน คเหตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาในปลายสิ” อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน โปเถตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาในทสฺเสสุ “สามิ อาลปนะ โจโร วุตตกัมมะใน คหิโตๆ กิตบทกัมมวาจก โน อนภิหิต-กัตตาใน คหิโต” อิติศัพท์ สรูปะใน วจเนนๆ กรณะใน ทสฺเสสุ คามโภชกสฺส สัมปทานใน ทสฺเสสุๆ

.....

๒๔. โส “ภฏฺกสฺส วต เม เคเห นิวาสํ ทตฺวา ภตฺตํ ทินฺนํ, มณึ คเหตฺวา คโต, คณฺหถ นํ ปาปปุริสนฺติ โปถาเปตฺวา มาเรตฺวา ฉฑฺฑาเปสิ ฯ

โส (ราชภโฏ “รญฺญา) ภฏฺกสฺส วต เม เคเห นิวาสํ ทตฺวา ภตฺตํ ทินฺนํ, (โส ปุริโส) มณึ คเหตฺวา คโต, (ตุมฺเห) คณฺหถ นํ ปาปปุริสนฺติ (วตฺวา ปุคฺคลํ) โปถาเปตฺวา (ตํ มนุสฺสํ) มาเรตฺวา (ปุคฺคลํ) ฉฑฺฑาเปสิ ฯ

โส (ราชภโฏ) อ.ราชภัฏนั้น **(วตฺวา)** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า “**ภตฺตํ** อ.ภัตร **เม** อันเรา **(รญฺญา) ภฏฺกสฺส วต** ผู้อันพระราชาทรงเลี้ยงแล้วหนอ **ทตฺวา** ให้แล้ว **นิวาสํ** ซึ่งที่เป็นที่พัก **เคเห** ในเรือน **ทินฺนํ** ให้แล้ว, **(โส ปุริโส)** อ.บุรุษนั้น **คเหตฺวา** ถือเอาแล้ว **มณึ** ซึ่งแก้วมณี **คโต** ไปแล้ว, **(ตุมฺเห)** อ.ท่าน ท. **คณฺหถ** จงจับ **นํ ปาปปุริสํ** ซึ่งบุรุษผู้ชั่วนั้น” **อิติ** ดังนี้ **(ปุคฺคลํ)** ยังบุคคล **โปถาเปตฺวา** ให้โบยแล้ว **(ตํ มนุสฺสํ)** ยังมนุษย์นั้น **มาเรตฺวา** ให้ตายแล้ว **(ปุคฺคลํ)** ยังบุคคล **ฉฑฺฑาเปสิ** ให้ทิ้งแล้ว ฯ

ราชภัฏนั้น กล่าวว่า “ภัตรที่เราผู้อันพระราชาทรงเลี้ยงแล้วหนอ ให้ที่เป็นที่พักในเรือนให้แล้ว, บุรุษนั้น ถือเอาแก้วมณี แล้วก็ไป, พวกท่านจงจับบุรุษชั่วนั้น” ดังนี้ ใช้บุคคลให้โบย ยังมนุษย์นั้นให้ตาย ใช้บุคคลให้ทิ้งแล้ว

โส วิเสสนะของ ราชภโฏ ๆ เหตุกัตตาใน ฉฑฺฑาเปสิ ๆ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก “ภตฺตํ วุตฺตกมฺมะใน ทินฺนํ ๆ กิตบทกัมมวาจก รญฺญา อนภิหิตกัตตาใน ภฏฺกสฺส ๆ วิเสสนะของ เม วตศัพท์ สังเวคัตถะ เม อนภิหิตกัตตาใน ทินฺนํ เคเห วิสยาธาระใน นิวาสํ ๆ อวุตฺตกัมมะใน ทตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน ทินฺนํ, โส วิเสสนะของ ปุริโส ๆ สุทธกัตตาใน คโต ๆ กิตบทกัตตุวาจก มณึ อวุตฺตกัมมะใน คเหตฺวา ๆ สมานกาลกิริยาใน คโต, ตุมฺเห สุทธกัตตาใน คณฺหถ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นำ วิเสสนะของ ปาปปุริสํ ๆ อวุตฺตกัมมะใน คณฺหถ” อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวา ๆ ปุพกาลกิริยาใน โปถาเปตฺวา ปุคฺคลำ การิตกัมมะใน โปถาเปตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน มาเรตฺวา ตำ วิเสสนะของ มนุสฺสำ ๆ การิตกัมมะใน มาเรตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน ฉฑฺฑาเปสิ ปุคฺคลำ การิตกัมมะใน ฉฑฺฑาเปสิ ฯ

.....

๒๕. อิทนฺตสฺส ปุพฺพกมฺมำ ฯ

อิทำ (กมฺมำ) ตสฺส (กาลสฺส) ปุพฺพกมฺมำ (โหติ) ฯ

อิทำ (กมฺมำ) อ.กรรมนี้ **ปุพฺพกมฺมำ** เป็นกรรมในกาลก่อน **ตสฺส (กาลสฺส)** ของอุบาสกชื่อว่ากาละนั้น **(โหติ)** ย่อมเป็น ฯ

กรรมนี้ เป็นบุรพกรรมของอุบาสกชื่อว่ากาละนั้น

อิทำ วิเสสนะของ กมฺมำ ๆ สุทธกัตตาใน โหติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตสฺส วิเสสนะของ กาลสฺส ๆ สามีสัมพันธะใน ปุพฺพกมฺมำ ๆ วิกติกัตตาใน โหติ ฯ

.....

๒๖. โส ตโต จุโต อวีจิมฺหิ นิพฺพตฺติตฺวา ตตฺถ ทีฆรตฺตำ ปจิตฺวา วิปากาวเสเสน อตฺตภาวสเต ตเถว โปถิโต มรณำ ปาปุณิ ฯ

โส (กาโล) ตโต (อตฺตภาวโต) จุโต อวีจิมฺหิ นิพฺพตฺติตฺวา ตตฺถ (อวีจิมฺหิ) ทีฆรตฺตำ ปจิตฺวา วิปากาวเสเสน อตฺตภาวสเต (ปุคฺคเลน) ตถา เอว โปถิโต มรณำ ปาปุณิ” (อิติ) ฯ (เริ่มข้อ ๙)

โส (กาโล) อ.อุบาสกชื่อว่ากาละนั้น **จุโต** เคลื่อนแล้ว **ตโต (อตฺตภาวโต)** จากอัตภาพนั้น **นิพฺพตฺติตฺวา** บังเกิดแล้ว **อวีจิมฺหิ** ในนรกชื่อว่าอเวจี **ปจิตฺวา** ไหม้แล้ว **ทีฆรตฺตำ** สิ้นราตรีอันยาวนาน **ตตฺถ (อวีจิมฺหิ)** ในนรกชื่อว่าอเวจีนั้น **(ปุคฺคเลน)**

โปถิโต ผู้อันบุคคล โบยแล้ว **ตถา เอว** เหมือนอย่างนั้นนั่นเทียว **ปาปุณิ** ถึงแล้ว **มรณ์** ซึ่งความตาย **อตฺตภาวสเต** ในร้อยแห่งอัตภาพ **วิปากาวเสเสน** เพราะวิบากอันเหลือลง" **(อิติ)** ดังนี้ ฯ

อุบาสกชื่อว่ากาละนั้น เคลื่อนจากอัตภาพนั้นแล้ว บังเกิดในอเวจีนรก ไหม้ในอเวจีนรกนั้น สิ้นกาลนาน ถูกโบยเหมือนอย่างนั้นนั่นแหละ แล้วถึงความตาย ในร้อยอัตภาพ เพราะวิบากที่เหลือลง

โส วิเสสนะของ กาโลๆ สุทธกัตตาใน ปาปุณิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตโต วิเสสนะของ อตฺตภาวโตๆ อปาทานใน จุโตๆ วิเสสนะของ กาโล อวีจิมฺหิ วิสยาธาระใน นิพฺพตฺติตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปจิตฺวา ตตฺถ วิเสสนะของ อวีจิมฺหิๆ วิสยาธาระใน ปจิตฺวา ทีฆรตฺตํ อัจจันตสังโยคะใน ปจิตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน โปถิโต วิปากาวิเสเสน เหตุใน ปาปุณิ อตฺตภาวสเต วิสยาธาระใน ปาปุณิ ปุคฺคเลน อนภิหิตกัตตาใน โปถิโต เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ตถาๆ กิริยาวิเสสนะใน โปถิโตๆ วิเสสนะของ กาโล มรณ์ สัมปาปุณียกัมมะใน ปาปุณิ" อิติศัพท์ อาการะใน กเถสิ ฯ

.....

๒๗. เอวํ สตฺถา มหากาลสฺส ปุพฺพกมฺมํ ทสฺเสตฺวา "ภิกฺขเว เอวํ อิเม สตฺเต อตฺตนา กตปาปกมฺมเมว จตูสุ อปาเยสุ อภิมตฺถตีติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

"อตฺตนา หิ กตํ ปาปํ อตฺรชํ อตฺตสมฺภวํ
อภิมตฺถติ ทุมฺเมธํ วชิรํ วมฺหมยํ มณินฺติ ฯ

เอวํ สตฺถา มหากาลสฺส ปุพฺพกมฺมํ ทสฺเสตฺวา "ภิกฺขเว เอวํ อิเม สตฺเต อตฺตนา กตปาปกมฺมํ เอว จตูสุ อปาเยสุ อภิมตฺถตีติ วตฺวา อิมํ คาถํ อาห

"อตฺตนา หิ กตํ ปาปํ อตฺรชํ อตฺตสมฺภวํ
อภิมตฺถติ ทุมฺเมธํ (ปุคฺคลํ) วชิรํ อิว อมฺหมยํ มณึ (อภิมตฺถนฺตี)" อิติฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **ทสฺเสตฺวา** ครั้นทรงแสดงแล้ว **ปุพฺพกมฺมํ** ซึ่งกรรมในกาลก่อน **มหากาลสฺส** ของอุบาสกชื่อว่ามหากาล **เอวํ** อย่างนี้ **วตฺวา** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า "**ภิกฺขเว** ดูก่อนภิกษุ ท. **อตฺตนา กตปาปกมฺมํ เอว** อ.กรรมชั่ว อันอันตน กระทำแล้วนั่นเทียว **อภิมตฺถติ** ย่อมย่ำยี **อิเม สตฺเต** ซึ่งสัตว์ ท. เหล่านี้ **อปาเยสุ** ในอบาย ท. **จตูสุ** สี่ **เอวํ** อย่างนี้" **อิติ** ดังนี้ **อาห** ตรัสแล้ว **อิมํ คาถํ** ซึ่งพระคาถานี้ **อิติ** ว่า

> “**ปาปัं** อ.บาป **อตฺตนา หิ กตं** อันอันตน กระทำแล้วแล **อตฺรชं** อันเกิดแล้วแต่ตน **อตฺตสมฺภวं** อันมีตนเป็นแดนเกิด **อภิมตฺถติ** ย่อมย่ำยี **(ปุคฺคลं)** ซึ่งบุคคล **ทุมฺเมธ** ผู้มีปัญญาอันโทษประทุษร้ายแล้ว **วชิรं อิว** เพียงดัง อ.เพชร **(อภิมตฺถนฺตं)** ย่ำยีอยู่ **มณึ** ซึ่งแก้วมณี **อมฺหมยं** อันเกิดแล้วแต่หิน” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดา ครั้นทรงแสดงบุรพกรรมของอุบาสกชื่อว่ามหากาลอย่างนี้แล้ว ตรัสว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กรรมชั่วที่ตนทำแล้วนั่นแหละ ย่อมย่ำยีพวกสัตว์เหล่านี้ในอบายทั้ง ๔ อย่างนี้” ดังนี้ ตรัสพระคาถานี้ว่า

> “บาปที่ตนแลทำแล้ว ที่เกิดแต่ตน มีตนเป็นแดนเกิด ย่อมย่ำยีบุคคลผู้มีปัญญาทราม ดุจเพชรย่ำยีแก้วมณีที่เกิดแต่หิน ฉะนั้น”

สตฺถา สุทธกัตตาใน อาห ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวं กิริยาวิเสสนะใน ทสฺเสตฺวา มหากาลสฺส สามีสัมพันธะใน ปุพฺพกมฺมं ๆ อวุตตกัมมะใน ทสฺเสตฺวา ๆ ลักขณัตถะ “ภิกฺขเว อาลปนะ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ กตปาปกมฺมं ๆ สุทธกัตตาใน อภิมตฺถติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวं กิริยาวิเสสนะใน อภิมตฺถติ อิเม วิเสสนะของ สตฺเต ๆ อวุตตกัมมะใน อภิมตฺถติ อตฺตนา อนภิหิตกัตตาใน กต- จตูสุ วิเสสนะของ อปาเยสุ ๆ วิสยาธาระใน อภิมตฺถติ” อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน อาห อิมं วิเสสนะของ คาถं ๆ อวุตตกัมมะใน อาห

> “กตं ก็ดี อตฺรชं ก็ดี อตฺตสมฺภวं ก็ดี วิเสสนะของ ปาปं ๆ สุทธกัตตาใน อภิมตฺถติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อตฺตนา อนภิหิตกัตตาใน กตं หิศัพท์ ปทปูรณะ ทุมฺเมธं วิเสสนะของ ปุคฺคลं ๆ อวุตตกัมมะใน อภิมตฺถติ วชิรं อุปมาลิงคัตถะ อมฺหมยं วิเสสนะของ มณึ ๆ อวุตตกัมมะใน อภิมตฺถนฺตं ๆ วิเสสนะของ วชิรं อิวศัพท์ อุปมาโชตกะเข้ากับ วชิรं อมฺหมยं มณึ อภิมตฺถนฺตं” อิติศัพท์ สรูปะใน อิมं คาถं ฯ

.....

๒๘. ตตฺถ **“วชิรํ วมฺหมยํ มณินฺ**ติ วชิรํว อมฺหมยํ มณึ ฯ

ตตฺถ (ปเทสุ) **“วชิรํ วมฺหมยํ มณินฺ**ติ (คาถาปาทสฺส) “วชิรํ อิว อมฺหมยํ มณึ (อภิมตฺถนฺตํ” อิติ อตฺโถ) ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถ **(อิติ)** ว่า “**วชิรํ อิว** เพียงดัง อ.เพชร **(อภิมตฺถนฺตํ)** ย่ำยีอยู่ **มณึ** ซึ่งแก้วมณี **อมฺหมยํ** อันเกิดแล้วแต่หิน” **(อิติ)** ดังนี้ **ตตฺถ (ปเทสุ) “วชิรํ วมฺหมยํ มณินฺติ (คาถาปาทสฺส)** แห่ง- ในบท ท. เหล่านั้นหนา -บาทแห่งพระคาถาว่า “วชิรํ วมฺหมยํ มณึ” ดังนี้ ฯ

บรรดาบทเหล่านั้น บาทพระคาถาว่า **“วชิรํ วมฺหมยํ มณึ”** ความว่า ดุจเพชรย่ำยีอยู่ซึ่งแก้วมณีที่เกิดแล้วแต่หิน

ตตฺถ วิเสสนะของ ปเทสุๆ นิทธารณะใน คาถาปาทสฺส “วชิรํ วมฺหมยํ มณึ” สรูปะใน อิติๆ ศัพท์ สรูปะใน คาถาปาทสฺสๆ นิทธารณียะและสามีสัมพันธะใน อตฺโถ “วชิรํ อุปมาลิงคัตถะ อมฺหมยํ วิเสสนะของ มณึๆ อวุตตกัมมะใน อภิมตฺถนฺตๆ วิเสสนะของ วชิรํ อิวศัพท์ อุปมาโชตกะเข้ากับ วชิรํ อมฺหมยํ มณึ อภิมตฺถนฺตๆ” อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถๆ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๒๙. อิทำ วุตฺตำ โหติ “ยถา ปาสาณมยำ ปาสาณสมฺภวำ วชิรำ ตเมว อมฺหมยำ มณึ อตฺตโน อุฏฺฐานฏฺฐานสงฺขาตำ ปาสาณมณึ ขาทิตฺวา ฉิทฺทาฉิทฺทำ ขณฺฑาขณฺฑำ กตฺวา อปริโภคำ กโรติ; เอวเมว อตฺตนา กตำ อตฺตนิ ชาตำ อตฺตสมฺภวำ ปาปำ ทุมฺเมธำ นิปฺปญฺญำ ปุคฺคลำ จตูสุ อปาเยสุ อภิมตฺถติ วิทฺธำเสตีติ ฯ

อิทำ (อตฺถรูปำ ภควตา) วุตฺตำ โหติ “ยถา ปาสาณมยำ ปาสาณสมฺภวำ วชิรำ ตำ เอว อมฺหมยำ มณึ อตฺตโน อุฏฺฐานฏฺฐานสงฺขาตำ ปาสาณมณึ ขาทิตฺวา ฉิทฺทาฉิทฺทำ ขณฺฑาขณฺฑำ กตฺวา อปริโภคำ กโรติ; เอวเมว อตฺตนา กตำ อตฺตนิ ชาตำ อตฺตสมฺภวำ ปาปำ ทุมฺเมธำ นิปฺปญฺญำ ปุคฺคลำ จตูสุ อปาเยสุ อภิมตฺถติ วิทฺธำเสตีติ ฯ

อิทำ (อตฺถรูปำ) อ.เนื้อความนี้ **อิติ** ว่า “**วชิรำ** อ.เพชร **ปาสาณมยำ** อันเกิดแล้วแต่หิน **ปาสาณสมฺภวำ** อันมีหินเป็นแดนเกิด **ขาทิตฺวา** กัดกินแล้ว **มณึ** ซึ่งแก้วมณี **อมฺหมยำ** อันเกิดแล้วแต่หิน **ปาสาณมณึ** คือว่าซึ่งแก้วมณีอันเป็นวิการแห่งหิน

อุฏฺฐานฏฺฐานสงฺขาตํ อันอันบัณฑิตกล่าวแล้วว่าที่เป็นที่ตั้งขึ้น **อตฺตโน** ของตน **ตํ เอว** นั้นนั่นเทียว **กตฺวา** คือว่ากระทำแล้ว **ฉิทฺทาฉิทฺทํ** ให้เป็นช่องน้อยและช่องใหญ่ **ขณฺฑาขณฺฑํ** ให้เป็นท่อนน้อยและท่อนใหญ่ **กโรติ** ย่อมกระทำ **อปริโภคํ** ให้เป็นของอันบุคคลไม่พึงใช้สอย **ยถา** ฉันใด, **ปาปํ** อ.บาป **อตฺตนา กตํ** อันอันตนกระทำแล้ว **ชาตํ** อันเกิดแล้ว **อตฺตนิ** ในตน **อตฺตสมฺภวํ** อันมีตนเป็นแดนเกิด **อภิมตฺถติ** ย่อมย่ำยี **วิทฺธํเสติ** คือว่าย่อมกำจัด **ปุคฺคลํ** ซึ่งบุคคล **ทุมฺเมธํ** ผู้มีปัญญาอันโทษประทุษร้ายแล้ว **นิปฺปญฺญํ** คือว่าผู้มีปัญญาออกแล้ว **อปาเยสุ** ในอบาย ท. **จตูสุ** สี่ **เอวเมว** ฉันนั้นนั่นเทียว" **อิติ** ดังนี้ **(ภควตา) วุตฺตํ** เป็นคำอธิบาย อันพระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสแล้ว **โหติ** ย่อมเป็น ฯ

มีคำอธิบายเนื้อความนี้ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า "เพชรที่เกิดแต่หิน มีหินเป็นแดนเกิด กัดกินแก้วมณีที่เกิดแต่หิน คือว่าแก้วมณีที่เป็นวิการแห่งหิน กล่าวคือที่เป็นที่ตั้งขึ้นของตนนั้นนั่นแหละ คือว่าทำให้เป็นช่องน้อยช่องใหญ่ ให้เป็นท่อนน้อยท่อนใหญ่ ย่อมทำให้เป็นของอันบุคคลไม่พึงใช้สอย ฉันใด, บาปที่ตนทำไว้ เกิดในตน มีตนเป็นแดนเกิด ย่อมย่ำยี คือว่าย่อมกำจัดบุคคลผู้มีปัญญาทราม คือว่าไม่มีปัญญา ในอบายทั้ง ๔ ฉันนั้นนั่นแหละ"

อิทำ วิเสสนะของ อตฺถรูปฯ สุทธกัตตาใน โหติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ภควตา อนภิหิตกัตตาใน วุตฺตำฯ วิกติกัตตาใน โหติ "ปาสาณมยำ ก็ดี ปาสาณสมฺภวำ ก็ดี วิเสสนะของ วชิรำฯ สุทธกัตตาใน กโรติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ยถา อุปมาโชตกะ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ตำฯ ก็ดี อมฺหมยำ ก็ดี วิเสสนะของ มณีฯ อวุตตกัมมะใน ขาทิตฺวา อตฺตโน สามีสัมพันธะใน อุฏฺฐานฏฺฐานสงฺขาตำฯ วิเสสนะของ ปาสาณมณีฯ อวุตตกัมมะใน ขาทิตฺวา อมฺหมยำ มณี วิวริยะใน อตฺตโน อุฏฺฐานฏฺฐานสงฺขาตำ ปาสาณมณี ฯ วิวรณะ ขาทิตฺวา ปุพพกาลกิริยาใน กตฺวา ฉิทฺทาฉิทฺทำ ก็ดี ขณฺฑาขณฺฑำ ก็ดี วิกติกัมมะใน กตฺวาฯ สมานกาลกิริยาใน กโรติ อปริโภคำ วิกติกัมมะใน กโรติ, กตำ ก็ดี ชาตำ ก็ดี อตฺตสมฺภวำ ก็ดี วิเสสนะของ ปาปำฯ สุทธกัตตาใน อภิมตฺถติ และ วิทฺธำเสติ อภิมตฺถติ ก็ดี วิทฺธำเสติ ก็ดี อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวเมว อุปเมยยโชตกะ อตฺตนา อนภิหิตกัตตาใน กตำ อตฺตนิ วิสยาธาระใน ชาตำ ทุมฺเมธำ ก็ดี นิปฺปญฺญำ ก็ดี วิเสสนะของ ปุคฺคลำฯ อวุตตกัมมะใน อภิมตฺถติ และ วิทฺธำเสติ จตูสุ วิเสสนะของ

อปาเยสุๆ วิสยาธาระใน อภิมตฺถติ และ วิทฺธสเสติ ทุมฺเมธ วิวริยะใน นิปฺปญฺญๆ วิวรณะ อภิมตฺถติ วิวริยะใน วิทฺธสเสติๆ วิวรณะ" อิติศัพท์ สรูปะใน อิทำ อตฺถรูป ฯ

.....

๓๐. เทสนาวสาเน สมฺปตฺตภิกฺขู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ ฯ

เทสนาวสาเน สมฺปตฺตภิกฺขู โสตาปตฺติผลาทีนิ (อริยผลานิ) ปาปุณึสุ อิติ ฯ

เทสนาวสาเน ในกาลเป็นที่สิ้นสุดลงแห่งพระเทศนา **สมฺปตฺตภิกฺขู** อ.ภิกษุผู้ถึงพร้อมแล้ว ท. **ปาปุณึสุ** บรรลุแล้ว **(อริยผลานิ)** ซึ่งอริยผล ท. **โสตาปตฺติผลาทีนิ** มีโสดาปัตติผลเป็นต้น **อิติ** ดังนี้แล ฯ

เวลาจบพระเทศนา พวกภิกษุผู้ถึงพร้อมแล้ว บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

เทสนาวสาเน กาลสัตตมีใน ปาปุณึสุ สมฺปตฺตภิกฺขู สุทธกัตตาใน ปาปุณึสุๆ อาขยาต-บทกัตตุวาจก โสตาปตฺติผลาทีนิ วิเสสนะของ อริยผลานิๆ สัมปาปุณียกัมมะใน ปาปุณึสุ อิติศัพท์ สมาปนะ ฯ

.....

มหากาลอุปาสกวตฺถุ ฯ

มหากาลอุปาสกวตฺถุ (นิฏฺฐิตำ) ฯ

มหากาลอุปาสกวตฺถุ อ.เรื่องแห่งอุบาสกชื่อว่ามหากาล **(นิฏฺฐิตำ)** จบแล้ว ฯ

มหากาลอุปาสกวตฺถุ สุทธกัตตาใน นิฏฺฐิตำๆ กิตบทกัตตุวาจก ฯ

จบเรื่องอุบาสกชื่อว่ามหากาล

วิเคราะห์ศัพท์กิตก์ สมาส และตัทธิต

มหากาลอุปาสกวตฺถุ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. มหากาโล จ โส อุปาสโก จาติ มหากาลอุปาสโก. (มหากาล + อุปาสก) วิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส

มหากาโล จ อ.ชื่อว่ามหากาลด้วย โส อ.ชื่อว่ามหากาลนั้น อุปาสโก จ เป็นอุบาสกด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น มหากาลอุปาสโก ชื่อว่ามหากาลอุปาสก. (อุบาสกชื่อว่ามหากาล)

๒. มหากาลอุปาสกสฺส วตฺถุ มหากาลอุปาสกวตฺถุ. (มหากาลอุปาสก + วตฺถุ) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

วตฺถุ อ.เรื่อง มหากาลอุปาสกสฺส แห่งอุบาสกชื่อว่ามหากาล มหากาลอุปาสกวตฺถุ ชื่อว่า มหากาลอุปาสกวตฺถุ. (เรื่องอุบาสกชื่อว่ามหากาล)

อุโปสถิโก, อุปาสโก

เป็นสังสัฏฐาทิอเนกัตถตัทธิต มีวิเคราะห์ว่า

อุโปสถํ รกฺขตีติ อุโปสถิโก, อุปาสโก. (อุโปสถ + ณิกปัจจัย)

(โย อุปาสโก) อ.อุบาสกใด รกฺขติ ย่อมรักษา อุโปสถํ ซึ่งอุโบสถ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส อุปาสโก) อ.อุบาสกนั้น อุโปสถิโก ชื่อว่าอุโปสถิก (ผู้รักษาอุโบสถ), ได้แก่อุบาสก.

สพฺพรตฺติ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สพฺพา จ สา รตฺติ จาติ สพฺพรตฺติ. (สพฺพา + รตฺติ)

สพฺพา จ อ.ทั้งปวงด้วย สา อ.ทั้งปวงนั้น รตฺติ จ เป็นราตรีด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น สพฺพรตฺติ ชื่อว่าสพฺพรตฺติ. (ราตรีทั้งปวง)

โลหภาชนสทฺโท

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีฉัฏฐีตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. โลหสฺส วิกาโร ภาชนำ โลหภาชนำ. (โลห + วิการ + ภาชน) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส, มัชเฌ โลปะ, ลบ วิการศัพท์

ภาชนำ อ.ภาชนะ วิกาโร อันเป็นวิการ โลหสฺส แห่งโลหะ โลหภาชนำ ชื่อว่าโลหภาชน. (ภาชนะอันเป็นวิการแห่งโลหะ, ภาชนะโลหะ)

๒. โลหภาชนสฺส สทฺโท โลหภาชนสทฺโท. (โลหภาชน + สทฺท) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

สทฺโท อ.เสียง โลหภาชนสฺส แห่งภาชนะอันเป็นวิการแห่งโลหะ โลหภาชนสทฺโท ชื่อว่าโลหภาชนสทฺท. (เสียงภาชนะโลหะ)

คหิตภณฺฑำ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

คหิตญฺจ ตำ ภณฺฑญฺจาติ คหิตภณฺฑำ. (คหิต + ภณฺฑ)

(อตฺตนา) คหิตำ จ อ.อันอันตน ถือเอาแล้วด้วย ตำ อ.อันอันตนถือเอาแล้วนั้น ภณฺฑำ จ เป็นภัณฑะด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น คหิตภณฺฑำ ชื่อว่าคหิตภณฺฑ. (ภัณฑะที่ตนถือเอาแล้ว)

วิหารมคฺโค

เป็นทุติยาตัปปุริสสมาส, มัชเฌโลปะ, ลบ คตศัพท์ มีวิเคราะห์ว่า

วิหารำ คโต มคฺโค วิหารมคฺโค. (วิหาร + คต + มคฺค)

มคฺโค อ.หนทาง คโต อันเป็นที่ไปแล้ว วิหารำ สู่วิหาร วิหารมคฺโค ชื่อว่าวิหารมคฺค. (หนทางเป็นที่ไปสู่วิหาร)

อาคตมนุสฺสา

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อาคตา จ เต มนุสฺสา จาติ อาคตมนุสฺสา. (อาคต + มนุสฺส)

อาคตา จ อ.ผู้มาแล้ว ท. ด้วย เต อ.ผู้มาแล้ว ท. เหล่านั้น มนุสฺสา จ เป็นมนุษย์ด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น อาคตมนุสฺสา ชื่อว่าอาคตมนุสฺส. (พวกมนุษย์ผู้มาแล้ว)

ทหรสามเณรา

เป็นอิตรีตรโยคทวันทสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ทหรา จ สามเณรา จ ทหรสามเณรา. (ทหร + สามเณร)

ทหรา จ อ.ภิกษุหนุ่ม ท. ด้วย สามเณรา จ อ.สามเณร ท. ด้วย ทหรสามเณรา ชื่อว่า ทหรสามเณร. (ภิกษุหนุ่มและสามเณรทั้งหลาย)

วสิตอุปาสโก

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

วสิโต จ โส อุปาสโก จาติ วสิตอุปาสโก. (วสิต + อุปาสก)

วสิโต จ อ.ผู้อยู่แล้วด้วย โส อ.ผู้อยู่แล้วนั้น อุปาสโก จ เป็นอุบาสกด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น วสิตอุปาสโก ชื่อว่าวสิตอุปาสก. (อุบาสกผู้อยู่แล้ว)

ปานียฆโฏ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปานียสฺส ฆโฏ ปานียฆโฏ. (ปานีย + ฆฏ)

ฆโฏ อ.หม้อ ปานียสฺส แห่งน้ำอันบุคคลพึงดื่ม ปานียฆโฏ ชื่อว่าปานียฆฏ. (หม้อน้ำดื่ม)

อปฺปฏิรูปํ, มรณํ

เป็นนนิบาตบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

น ปฏิรูปํ อปฺปฏิรูปํ, มรณํ. (น + ปฏิรูป)

(มรณํ) อ.ความตาย ปฏิรูปํ อันสมควร น หามิได้ อปฺปฏิรูปํ ชื่อว่าอปฺปฏิรูป (ไม่สมควร), ได้แก่ความตาย.

ปุพฺพกมฺมํ

เป็นสัตตมีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปุพฺเพ กมฺมํ ปุพฺพกมฺมํ. (ปุพฺพ + กมฺม)

กมฺมํ อ.กรรม ปุพฺเพ ในกาลก่อน ปุพฺพกมฺมํ ชื่อว่าปุพฺพกมฺม. (กรรมในกาลก่อน, บุรพกรรม)

ปจฺจนฺตคาโม

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปจฺจนฺโต จ โส คาโม จาติ ปจฺจนฺตคาโม. (ปจฺจนฺต + คาม)

ปจฺจนฺโต จ อ.อันตั้งอยู่ปลายแดนด้วย โส อ.อันตั้งอยู่ปลายแดนนั้น คาโม จ เป็นหมู่บ้านด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ปจฺจนฺตคาโม ชื่อว่าปจฺจนฺตคาม. (หมู่บ้านปลายแดน)

อฏวีมุขํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อฏวิยา มุขํ อฏวีมุขํ. (อฏวี + มุข)

มุขํ อ.ปาก อฏวิยา แห่งดง อฏวีมุขํ ชื่อว่าอฏวีมุข. (ปากดง)

สญฺชาตสิเนโห, ราชภโฏ

เป็นจตุตถีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สญฺชาโต สิเนโห ยสฺสาติ สญฺชาตสิเนโห, ราชภโฏ. (สญฺชาต + สิเนห)

สิเนโห อ.ความรัก สญฺชาโต เกิดพร้อมแล้ว ยสฺส (ราชภฏสฺส) แก่ราชภัฏใด อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ราชภโฏ) อ.ราชภัฏนั้น สญฺชาตสิเนโห ชื่อว่าสญฺชาตสิเนห (มีความรักอันเกิดพร้อมแล้ว), ได้แก่ราชภัฏ.

ทฺวารโกฏฺฐกํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ทฺวารสฺส โกฏฺฐกํ ทฺวารโกฏฺฐกํ. (ทฺวาร + โกฏฺฐก)

โกฏฺฐกํ อ.ซุ้ม ทฺวารสฺส แห่งประตู ทฺวารโกฏฺฐกํ ชื่อว่าทฺวารโกฏฺฐกํ. (ซุ้มประตู)

ยานกนฺตรํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ยานกสฺส อนฺตรํ ยานกนฺตรํ. (ยานก + อนฺตร)

อนฺตรํ อ.ระหว่าง ยานกสฺส แห่งยานน้อย ยานกนฺตรํ ชื่อว่ายานกนฺตร. (ระหว่างยานน้อย)

ปจฺจูสกาโล

เป็นวิเสสนปุพพปทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปจฺจูโส จ โส กาโล จาติ ปจฺจูสกาโล. (ปจฺจูส + กาล)

ปจฺจูโส จ อ.อันขจัดเสียเฉพาะซึ่งความมืดด้วย โส อ.อันขจัดเสียเฉพาะซึ่งความมืดนั้น กาโล จ เป็นกาลด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ปจฺจูสกาโล ชื่อว่าปจฺจูสกาล. (กาลอันขจัดเสียเฉพาะซึ่งความมืด, ใกล้รุ่ง, ใกล้สว่าง)

ปวิฏฺจสทฺโท

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปวิฏฺโจ จ โส สทฺโท จาติ ปวิฏฺจสทฺโท. (ปวิฏฺจ + สทฺท)

ปวิฏฺโจ จ อ.อันเข้าไปแล้วด้วย โส อ.อันเข้าไปแล้วนั้น สทฺโท จ เป็นเสียงด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ปวิฏฺจสทฺโท ชื่อว่าปวิฏฺจสทฺท. (เสียงอันเข้าไปแล้ว)

มณิรตนํ

เป็นอวธารณบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

มณิเยว รตนํ มณิรตนํ. (มณิ + รตน)

มณิ เอว อ.แก้วมณีนั่นเทียว รตนํ เป็นรัตนะ มณิรตนํ ชื่อว่ามณิรตน. (รัตนะคือแก้วมณี)

คามทฺวารานิ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

คามสฺส ทฺวารานิ คามทฺวารานิ. (คาม + ทฺวาร)

ทฺวารานิ อ.ประตู ท. คามสฺส แห่งหมู่บ้าน คามทฺวารานิ ชื่อว่าคามทฺวาร. (ประตูหมู่บ้านทั้งหลาย)

อนฺโตคามํ

เป็นนิบาตบุพพกะ อัพยยีภาวสมาส มีวิเคราะห์ว่า

คามสฺส อนฺโต อนฺโตคามํ. (อนฺโต + คาม)

อนฺโต ในภายใน คามสฺส แห่งหมู่บ้าน อนฺโตคามํ ชื่อว่าอนฺโตคาม. (ภายในหมู่บ้าน)

คามโภชโก

เป็นทุติยาตัปปุริสสมาส, กิตันตสมาส, กัตตุรูป, กัตตุสาธนะ มีวิเคราะห์ว่า

คามํ ภุญฺชตีติ คามโภชโก, ปุคฺคโล. (คามสทฺทูปปท + ภุช ปาลเน ในการรักษา + ณฺวุ ปัจจัย)

(โย ปุคฺคโล) อ.บุคคลใด ภุญฺชติ ย่อมรักษา คามํ ซึ่งหมู่บ้าน อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ปุคฺคโล) อ.บุคคลนั้น คามโภชโก ชื่อว่าคามโภชก (ผู้รักษาหมู่บ้าน, ผู้ใหญ่บ้าน), ได้แก่บุคคล.

ปาปปุริโส

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปาโป จ โส ปุริโส จาติ ปาปปุริโส. (ปาป + ปุริส)

ปาโป จ อ.ชั่วด้วย โส อ.ชั่วนั้น ปุริโส จ เป็นบุรุษด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ปาปปุริโส ชื่อว่าปาปปุริส. (บุรุษชั่ว)

ทีฆรตฺตํ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ทีฆา จ สา รตฺติ จาติ ทีฆรตฺตํ. (ทีฆา + รตฺติ)

ทีฆา จ อ.อันยาวนานด้วย สา อ.อันยาวนานนั้น รตฺติ จ เป็นราตรีด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ทีฆรตฺตํ ชื่อว่าทีฆรตฺต. (ราตรีอันยาวนาน)

วิปากาวเสโส

เป็นวิเสสนุตตรบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

วิปาโก จ โส อวเสโส จาติ วิปากาวเสโส. (วิปาก + อวเสส)

วิปาโก จ อ.วิบากด้วย โส อ.วิบากนั้น อวเสโส จ เป็นส่วนอันเหลือลงด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น วิปากาวเสโส ชื่อว่าวิปากาวเสส. (วิบากที่เหลือลง, เศษวิบาก)

อตฺตภาวสตํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อตฺตภาวานํ สตํ อตฺตภาวสตํ. (อตฺตภาว + สต)

สตํ อ.ร้อย อตฺตภาวานํ แห่งอัตภาพ ท. อตฺตภาวสตํ ชื่อว่าอตฺตภาวสต. (ร้อยอัตภาพ)

กตปาปกมฺมํ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส โดยมีวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ปาปญฺจ ตํ กมฺมญฺจาติ ปาปกมฺมํ. (ปาป + กมฺม) วิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส

ปาปํ จ อ.อันชั่วด้วย ตํ อ.อันชั่วนั้น กมฺมํ จ เป็นกรรมด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ปาปกมฺมํ ชื่อว่าปาปกมฺม. (กรรมชั่ว, บาปกรรม)

๒. กตญฺจ ตํ ปาปกมฺมญฺจาติ กตปาปกมฺมํ. (กต + ปาปกมฺม) วิเสสนบุพพบทกัมมธารย-สมาส

กตํ จ อ.อันอันตนกระทำแล้วด้วย ตํ อ.อันอันตนกระทำแล้วนั้น ปาปกมฺมํ จ เป็นกรรมชั่วด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น กตปาปกมฺมํ ชื่อว่ากตปาปกมฺม. (กรรมชั่วที่ตนทำแล้ว, บาปกรรมที่ตนทำแล้ว)

อตฺตสมฺภวํ, ปาปิ

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อตฺตา สมฺภโว ยสฺสาติ อตฺตสมฺภวํ, ปาปิ. (อตฺต + สมฺภว)

อตฺตา อ.ตน สมฺภโว เป็นแดนเกิด ยสฺส (ปาปสฺส) แห่งบาปใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตํ ปาปิ) อ.บาปนั้น อตฺตสมฺภวํ ชื่อว่าอตฺตสมฺภว (มีตนเป็นแดนเกิด), ได้แก่บาป.

ทุมฺเมโธ, ปุคฺคโล

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ทุฏฺฐา เมธา ยสฺสาติ ทุมฺเมโธ, ปุคฺคโล. (ทุ + เมธา)

เมธา อ.ปัญญา ทุฏฺฐา อันโทษประทุษร้ายแล้ว ยสฺส (ปุคฺคลสฺส) แห่งบุคคลใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ปุคฺคโล) อ.บุคคลนั้น ทุมฺเมโธ ชื่อว่าทุมฺเมธ (มีปัญญาทราม), ได้แก่บุคคล.

อมฺหมโย, มณิ

เป็นสังสัฏฐาทิอเนกัตถตัทธิต มีวิเคราะห์ว่า

อมฺหสฺมา นิพฺพตฺโต อมฺหมโย, มณิ. (อมฺห + มยปัจจัย)

มณิ อ.แก้วมณี นิพฺพตฺโต อันบังเกิดแล้ว อมฺหสฺมา จากหิน อมฺหมโย ชื่อว่าอมฺหมย (อันบังเกิดแล้วแต่หิน), ได้แก่แก้วมณี.

ปาสาณมยํ, วชิรํ

เป็นสังสัฏฐาทิอเนกัตถตัทธิต มีวิเคราะห์ว่า

ปาสาณสฺมา นิพฺพตฺตํ ปาสาณมยํ, วชิรํ. (ปาสาณ + มยปัจจัย)

(วชิรํ) อ.เพชร นิพฺพตฺตํ บังเกิดแล้ว ปาสาณสฺมา จากหิน ปาสาณมยํ ชื่อว่าปาสาณมย (อันบังเกิดแล้วจากหิน), ได้แก่เพชร.

ปาสาณสมฺภวํ, วชิรํ

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปาสาโณ สมฺภโว ยสฺสาติ ปาสาณสมฺภวํ, วชิรํ. (ปาสาณ + สมฺภว)

ปาสาโณ อ.หิน สมฺภโว เป็นแดนเกิด ยสฺส (วชิรสฺส) แห่งเพชรใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตํ วชิรํ) อ.เพชรนั้น ปาสาณสมฺภวํ ชื่อว่าปาสาณสมฺภว (มีหินเป็นแดนเกิด), ได้แก่เพชร.

อุฏฺฐานฏฺฐานสงฺขาโต, ปาสาณมณิ

เป็นสัมภาวนาบุพพบทกัมมธารยสมาส โดยมีวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. อุฏฺฐานญฺจ ตํ ฐานญฺจาติ อุฏฺฐานฏฺฐานํ. (อุฏฺฐาน + ฐาน) วิเสสนบุพพบทกัมมธารย-สมาส

อุฏฺฐานํ จ อ.เป็นที่ตั้งขึ้นด้วย ตํ อ.เป็นที่ตั้งขึ้นนั้น ฐานํ จ เป็นที่ด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น อุฏฺฐานฏฺฐานํ ชื่อว่าอุฏฺฐานฏฺฐาน. (ที่เป็นที่ตั้งขึ้น)

๒. อุฏฺฐานฏฺฐานํ อิติ สงฺขาโต อุฏฺฐานฏฺฐานสงฺขาโต, ปาสาณมณิ. (อุฏฺฐานฏฺฐาน + สงฺขาต) สัมภาวนาบุพพบทกัมมธารยสมาส

(ปาสาณมณิ) อ.แก้วมณีอันบังเกิดแล้วแต่หิน สงฺขาโต อันอันบัณฑิตกล่าวแล้ว อุฏฺฐานฏฺฐานนฺ ว่าที่เป็นที่ตั้งขึ้น อุฏฺฐานฏฺฐานสงฺขาโต ชื่อว่าอุฏฺฐานฏฺฐานสงฺขาต (กล่าวคือที่เป็นที่ตั้งขึ้น), ได้แก่แก้วมณีที่เกิดแต่หิน)

ฉิทฺทาฉิทฺโท, มณิ

เป็นอสมาหารทวันทสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ฉิทฺโท จ อฉิทฺโท จ ฉิทฺทาฉิทฺโท, มณิ. (ฉิทฺท + อฉิทฺท)

(มณิ) อ.แก้วมณี ฉิทฺโท จ ช่องน้อยด้วย อฉิทฺโท จ ช่องใหญ่ด้วย ฉิทฺทาฉิทฺโท ชื่อว่าฉิทฺทาฉิทฺท, ได้แก่แก้วมณี. (ช่องน้อยและช่องใหญ่)

ขณฺฑาขณฺโฑ, มณิ

เป็นอสมาหารทวันทสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ขณฺโฑ จ อขณฺโฑ จ ขณฺฑาขณฺโฑ, มณิ. (ขณฺฑ + อขณฺฑ)

(มณิ) อ.แก้วมณี ขณฺโฑ จ ท่อนน้อยด้วย อขณฺโฑ จ ท่อนใหญ่ด้วย ขณฺฑาขณฺโฑ ชื่อว่าขณฺฑาขณฺฑ, ได้แก่แก้วมณี. (ท่อนน้อยและท่อนใหญ่)

อตฺตสมฺภโว ปุคฺคโล

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อตฺตา สมฺภโว ยสฺสาติ อตฺตสมฺภโว, ปุคฺคโล. (อตฺต + สมฺภว)

อตฺตา อ.ตน สมฺภโว เป็นแดนเกิด ยสฺส (ปุคฺคลสฺส) แห่งบุคคลใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ปุคฺคโล) อ.บุคคลนั้น อตฺตสมฺภโว ชื่อว่าอตฺตสมฺภว (มีตนเป็นแดนเกิด), ได้แก่บุคคล.

นิปฺปญฺโญ, ปุคฺคโล

เป็นปัญจมีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

นิคฺคตา ปญฺญา ยสฺมาติ นิปฺปญฺโญ, ปุคฺคโล. (นิ + ปญฺญา)

ปญฺญา อ.ปัญญา นิคฺคตา ออกไปแล้ว ยสฺมา (ปุคฺคลา) จากบุคคลใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น นิปฺปญฺโญ ชื่อว่านิปฺปญฺญ (ผู้มีปัญญาออกแล้ว, ผู้ไม่มีปัญญา), ได้แก่บุคคล.

เทสนาวสานํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เทสนาย อวสานํ เทสนาวสานํ. (เทสนา + อวสาน)

อวสานํ อ.กาลเป็นที่สิ้นสุดลง เทสนาย แห่งพระเทศนา เทสนาวสานํ ชื่อว่าเทสนาวสาน. (เวลาจบพระเทศนา)

สมฺปตฺตภิกฺขู

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สมฺปตฺตา จ เต ภิกฺขู จาติ สมฺปตฺตภิกฺขู. (สมฺปตฺต + ภิกฺขุ)

สมฺปตฺตา จ อ.ผู้ถึงพร้อมแล้ว ท. ด้วย เต อ.ผู้ถึงพร้อมแล้ว ท. เหล่านั้น ภิกฺขู จ เป็นภิกษุด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น สมฺปตฺตภิกฺขู ชื่อว่าสมฺปตฺตภิกฺขู. (ภิกษุผู้ถึงพร้อมแล้วทั้งหลาย)

โสตาปตฺติผลาทีนิ, อริยผลานิ

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

โสตาปตฺติผลํ อาทิ เยสํ ตานิ โสตาปตฺติผลาทีนิ, อริยผลานิ. (โสตาปตฺติผล + อาทิ)

โสตาปตฺติผลํ อ.โสดาปัตติผล อาทิ เป็นต้น เยสํ (อริยผลานํ) แห่งอริยผล ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่, ตานิ (อริยผลานิ) อ.อริยผล ท. เหล่านั้น โสตาปตฺติผลาทีนิ ชื่อว่าโสตาปตฺติผลาทิ (มีโสดาปัตติผลเป็นต้น), ได้แก่อริยผลทั้งหลาย.

๖. เทวทตฺตวตฺถุ ฯ [๑๓๒]

เทวทตฺตวตฺถุ (มยา วุจฺจเต) ฯ

เทวทตฺตวตฺถุ อ.เรื่องแห่งพระเทวทัต
(มยา) อันข้าพเจ้า (พระพุทธโฆสะ) **(วุจฺจเต)** จะกล่าว ฯ

เทวทตฺตวตฺถุ วุตฺตกัมมะใน วุจฺจเตๆ อาขยาตบทกัมมวาจก
มยา อนภิหิตกัตตาใน วุจฺจเต ฯ

๖. เรื่องพระเทวทัต

๑. **“ยสฺส อจฺจนฺตทุสฺสีลฺยนฺติ** อิมํ ธมฺมเทสนำ สตฺถา เวฬุวเน วิหรนฺโต เทวทตฺตำ อารพฺภ กเถสิ ฯ

สตฺถา เวฬุวเน วิหรนฺโต เทวทตฺตำ อารพฺภ **“ยสฺส อจฺจนฺตทุสฺสีลฺยนฺติ** อิมำ ธมฺมเทสนำ กเถสิ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **วิหรนฺโต** เมื่อทรงประทับ **เวฬุวเน** ในพระวิหารชื่อว่าเวฬุวัน **อารพฺภ** ทรงปรารภ **เทวทตฺตำ** ซึ่งพระเทวทัต **กเถสิ** ตรัสแล้ว **อิมำ ธมฺมเทสนำ** ซึ่งพระธรรมเทศนานี้ **“ยสฺส อจฺจนฺตทุสฺสีลฺยนฺติ** ว่า “ยสฺส อจฺจนฺตทุสฺสีลฺยำ” ดังนี้เป็นต้น ฯ

พระศาสดา เมื่อทรงประทับในพระเวฬุวัน ทรงปรารภพระเทวทัต ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **“ยสฺส อจฺจนฺตทุสฺสีลฺยำ”** ดังนี้เป็นต้น ฯ

สตฺถา สุทธกัตตาใน กเถสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “ยสฺส อจฺจนฺตทุสฺสีลฺยำ” สรูปะใน อิติๆ ศัพท์ อาทยัตถะใน อิมำ ธมฺมเทสนำ อิมำ วิเสสนะของ ธมฺมเทสนำๆ อวุตตกัมมะใน กเถสิ เวฬุวเน วิสยาธาระใน วิหรนฺโตๆ อัพภันตรกิริยาของ สตฺถา เทวทตฺตำ อวุตต-กัมมะใน อารพฺภๆ สมานกาลกิริยาใน กเถสิ ฯ

.....

๒. เอกสฺมึ หิ ทิวเส ภิกฺขู ธมฺมสภายำ กถำ สมุฏฺฐาเปสุ “อาวุโส เทวทตฺโต ทุสฺสีโล ปาปธมฺโม ทุสฺสีลฺยการเณเนว วฑฺฒิตาย ตณฺหาย อชาตสตฺตุำ สงฺคณฺหิตฺวา มหนฺตำ

ลาภสกฺการํ นิพฺพตฺเตตฺวา อชาตสตฺตุ ปิตุ วเธ สมาทเปตฺวา เตน สทฺธึ เอกโต หุตฺวา นานปฺปกาเรน ตถาคตสฺส วธาย ปริสกฺกีติ ฯ

เอกสฺมึ หิ ทิวเส ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุ “อาวุโส เทวทตฺโต ทุสฺสีโล ปาปธมฺโม (หุตฺวา อตฺตโน) ทุสฺสีลฺยการเณน เอว วฑฺฒิตาย ตณฺหาย อชาตสตฺตุ สงฺคณฺหิตฺวา มหนฺตํ ลาภสกฺการํ นิพฺพตฺเตตฺวา อชาตสตฺตุ ปิตุ วเธ สมาทเปตฺวา เตน (อชาตสตฺตุนา) สทฺธึ เอกโต หุตฺวา นานปฺปกาเรน ตถาคตสฺส วธาย ปริสกฺกีติ ฯ

หิ ดังจะกล่าวโดยย่อ **เอกสฺมึ ทิวเส** ในวันหนึ่ง **ภิกฺขู** อ.ภิกษุ ท. **กถํ** ยังวาจา เป็นเครื่องกล่าว **อิติ** ว่า “**อาวุโส** ดูก่อนท่านผู้มีอายุ ท. **เทวทตฺโต** อ.พระเทวทัต **ทุสฺสีโล** เป็นผู้มีศีลอันโทษประทุษร้ายแล้ว **ปาปธมฺโม** เป็นผู้มีธรรมชั่ว **(หุตฺวา)** เป็น **สงฺคณฺหิตฺวา** ทูลเกลี้ยกล่อมแล้ว **อชาตสตฺตุ** ซึ่งพระเจ้าอชาตศัตรู **ลาภสกฺการํ** ยังลาภและสักการะ **มหนฺตํ** ใหญ่ **นิพฺพตฺเตตฺวา** ให้บังเกิดแล้ว **สมาทเปตฺวา** ชักชวนแล้ว **อชาตสตฺตุ** ซึ่งพระเจ้าอชาตศัตรู **วเธ** ในอันปลงพระชนม์ **ปิตุ** ซึ่งพระบิดา **หุตฺวา** เป็นแล้ว **เอกโต** โดยความเป็นอันเดียวกัน **สทฺธึ** กับ **เตน (อชาต-สตฺตุนา)** ด้วยพระเจ้าอชาตศัตรูนั้น **ปริสกฺกิ** ตะเกียกตะกายแล้ว **วธาย** เพื่ออันปลงพระชนม์ **ตถาคตสฺส** ซึ่งพระตถาคต **นานปฺปกาเรน** โดยประการต่างๆ **ตณฺหาย** เพราะตัณหา **วฑฺฒิตาย** อันเจริญแล้ว **ทุสฺสีลฺยการเณน เอว** เพราะเหตุแห่งความเป็นแห่งบุคคลผู้มีศีลอันโทษประทุษร้ายแล้ว **(อตฺตโน)** แห่งตนนั่นเทียว” **อิติ** ดังนี้ **สมุฏฺฐาเปสุ** ให้ตั้งขึ้นแล้ว **ธมฺมสภายํ** ในโรงเป็นที่กล่าวกับเป็นที่แสดงซึ่งธรรม ฯ

ดังจะกล่าวโดยย่อ ในวันหนึ่ง เหล่าภิกษุสนทนากันในธรรมสภาว่า “ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย พระเทวทัต เป็นผู้ทุศีล มีบาปธรรม ทูลเกลี้ยกล่อมพระเจ้าอชาตศัตรู ยังลาภและสักการใหญ่ให้บังเกิดแล้ว ชักชวนพระเจ้าอชาตศัตรูในอันปลงพระชนม์พระบิดา เป็นโดยความเป็นอันเดียวกันกับพระเจ้าอชาตศัตรูนั้น ตะเกียกตะกายเพื่ออันปลงพระชนม์พระตถาคต โดยประการต่างๆ เพราะตัณหาที่เจริญแล้ว เพราะเหตุแห่งความทุศีลของตนนั่นแหละ” ดังนี้

หิศัพท์ สังเขปโชตกะ เอกสฺมึ วิเสสนะของ ทิวเสๆ กาลสัตตมีใน สมุฏฺฐาเปสุ ภิกฺขู เหตุกัตตาใน สมุฏฺฐาเปสุๆ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก ธมฺมสภายํ วิสยาธาระใน สมุฏฺฐาเปสุ กถํ การิตกัมมะใน สมุฏฺฐาเปสุ “อาวุโส อาลปนะ เทวทตฺโต สุทธกัตตา

ใน ปริสกฺกิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ทุสฺสีโล ก็ดี ปาปธมฺโม ก็ดี วิกติกัตตาใน หุตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน สงฺคณฺหิตฺวา อตฺตโน สามีสัมพันธะใน ทุสฺสีลฺยการเณน เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ทุสฺสีลฺยการเณน ๆ เหตุใน วฑฺฒิตาย ๆ วิเสสนะของ ตณฺหาย ๆ เหตุใน ปริสกฺกิ อชาตสตฺตุ์ อวุตตกัมมะใน สงฺคณฺหิตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน นิพฺพตฺเตตฺวา มหนฺตํ วิเสสนะของ ลาภสกฺการ์ ๆ การิตกัมมะใน นิพฺพตฺเตตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน สมาทเปตฺวา อชาตสตฺตุ์ อวุตตกัมมะใน สมาทเปตฺวา ปิตุ ฉัฏฐีอวุตตกัมมะใน วเธ ๆ วิสยาธาระใน สมาทเปตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน หุตฺวา เตน วิเสสนะของ อชาตสตฺตุนา ๆ สหัตถตติยาเข้ากับ สทฺธึ ๆ คุณสมวายะใน เอกโต ๆ ตติยาวิเสสนะใน หุตฺวา ๆ สมานกาลกิริยาใน ปริสกฺกิ นานปฺปกาเรน ตติยาวิเสสนะใน ปริสกฺกิ ตถาคตสฺส ฉัฏฐีอวุตตกัมมะใน ปริสกฺกิ วธาย สัมปทานใน ปริสกฺกิ" อิติศัพท์ สรูปะใน กถ์ ฯ

.....

๓. สตฺถา อาคนฺตฺวา "กาย นุตฺถ ภิกฺขเว เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนาติ ปุจฺฉิตฺวา, "อิมาย นามาติ วุตฺเต, "น ภิกฺขเว อิทาเนว, ปุพฺเพปิ เทวทตฺโต นานปฺปกาเรเนว มยฺหํ วธาย ปริสกฺกีติ วตฺวา กุรุงฺคชาตกาทีนิ กเถตฺวา "ภิกฺขเว อจฺจนฺตทุสฺสีล-ปุคฺคลํ นาม ทุสฺสีลฺยการณา อุปฺปนฺนา ตณฺหา มาลุวา วิย สาลํ ปริโยนทฺธิตฺวา สมฺภญฺชมานา นิรยาทีสุ ปกฺขิปตีติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

"ยสฺส อจฺจนฺตทุสฺสีลฺยํ มาลุวา สาลมิโวตฺถตํ;
กโรติ โส ตถตฺตานํ ยถา นํ อิจฺฉตี ทิโสติ ฯ

สตฺถา อาคนฺตฺวา "(ตุมฺเห) กาย นุ อตฺถ ภิกฺขเว เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนาติ ปุจฺฉิตฺวา, "(มยํ เอตรหิ) อิมาย นาม (กถาย สนฺนิสินฺนา อมฺห)" อิติ (วจเน เตหิ ภิกฺขูหิ) วุตฺเต, "น ภิกฺขเว อิทานิ เอว (เทวทตฺโต นานปฺปกาเรน มยฺหํ วธาย ปริสกฺกิ), ปุพฺเพปิ เทวทตฺโต นานปฺปกาเรน เอว มยฺหํ วธาย ปริสกฺกีติ วตฺวา กุรุงฺคชาตกาทีนิ (ชาตกานิ) กเถตฺวา "ภิกฺขเว อจฺจนฺตทุสฺสีลปุคฺคลํ นาม ทุสฺสีลฺยการณา อุปฺปนฺนา ตณฺหา มาลุวา วิย สาลํ ปริโยนทฺธิตฺวา สมฺภญฺชมานา นิรยาทีสุ (จาเนสุ) ปกฺขิปตีติ วตฺวา อิมํ คาถ์ อาห

"ยสฺส (ปุคฺคลสฺส) อจฺจนฺตทุสฺสีลฺยํ มาลุวา สาลํ (โอตฺถรนฺตี) อิว (อตฺตภาวํ) โอตฺถตํ;

กโรติ โส (ปุคฺคโล) ตถา อตฺตานํ ยถา นํ (ปุคฺคลํ) อิจฺฉติ ทิโสติ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **อาคนฺตฺวา** เสด็จมาแล้ว **ปุจฺฉิตฺวา** ตรัสถามแล้ว **อิติ** ว่า "**ภิกฺขเว** ดูก่อนภิกษุ ท. **(ตุมฺเห)** อ.เธอ ท. **สนฺนิสินฺนา** เป็นผู้นั่งประชุมกันแล้ว **กถาย** ด้วยวาจาเป็นเครื่องกล่าว **กาย นุ** อะไรหนอ **อตฺถ** ย่อมมี **เอตรหิ** ในกาลนี้" **อิติ** ดังนี้, **(วจเน)** ครั้นเมื่อคำ **อิติ** ว่า "**(มยํ)** อ.ข้าพระองค์ ท. **(สนฺนิสินฺนา)** เป็นผู้นั่งประชุมกันแล้ว **(กถาย)** ด้วยวาจาเป็นเครื่องกล่าว **อิมาย นาม** ชื่อนี้ **(อมฺห)** ย่อมมี **(เอตรหิ)** ในกาลนี้" **อิติ** ดังนี้ **(เตหิ ภิกฺขูหิ)** อันภิกษุ ท. เหล่านั้น **วุตฺเต** กราบทูลแล้ว, **วตฺวา** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า "**ภิกฺขเว** ดูก่อนภิกษุ ท. **(เทวทตฺโต)** อ.พระเทวทัต **(ปริสกฺกิ)** ตะเกียกตะกายแล้ว **(วธาย)** เพื่ออันฆ่า **(มยฺหํ)** ซึ่งเรา **(นานปฺปกาเรน)** โดยประการต่างๆ **อิทานิ เอว** ในกาลนี้นั่นเทียว **น** หามิได้, **ปุพฺเพปิ** แม้ในกาลก่อน **เทวทตฺโต** อ.พระเทวทัต **ปริสกฺกิ** ตะเกียกตะกายแล้ว **วธาย** เพื่ออันฆ่า **มยฺหํ** ซึ่งเรา **นานปฺปกาเรน เอว** โดยประการต่างๆ นั่นเทียว" **อิติ** ดังนี้ **กเถตฺวา** ตรัสแล้ว **(ชาตกานิ)** ซึ่งชาดก ท. **กุรุงฺคชาตกาทีนิ** มีกุรุงค-ชาดกเป็นต้น **วตฺวา** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า "**ภิกฺขเว** ดูก่อนภิกษุ ท. **ตณฺหา** อ.ตัณหา **อุปฺปนฺนา** อันเกิดขึ้นแล้ว **ทุสฺสีลฺยการณา** เพราะเหตุแห่งความเป็นแห่งบุคคลผู้มีศีลอันโทษประทุษร้ายแล้ว **ปกฺขิปติ** ย่อมใส่เข้าไป **อจฺจนฺตทุสฺสีลปุคฺคลํ นาม** ชื่อซึ่งบุคคลผู้มีศีลอันโทษประทุษร้ายแล้วโดยส่วนเดียว **(ฐาเนสุ)** ในที่ ท. **นิรยาทีสุ** มีนรกเป็นต้น **มาลุวา วิย** ราวกะ อ.เถาย่านทราย **ปริโยนทฺธิตฺวา สมฺภญฺชมานา** รวบรัดหักราญอยู่ **สาลํ** ซึ่งต้นสาละ" **อิติ** ดังนี้ **อาห** ตรัสแล้ว **อิมํ คาถํ** ซึ่งพระคาถานี้ **อิติ** ว่า

> "**อจฺจนฺตทุสฺสีลฺยํ** อ.ความเป็นแห่งบุคคลผู้มีศีลอันโทษประทุษร้ายแล้วโดยส่วนเดียว **ยสฺส (ปุคฺคลสฺส)** ของบุคคลใด **โอตฺถตํ** ท่วมทับแล้ว **(อตฺตภาวํ)** ซึ่งอัตภาพ **มาลุวา อิว** เพียงดัง อ.เถาย่านทราย **(โอตฺถรนฺตี)** ท่วมทับอยู่ **สาลํ** ซึ่งต้นสาละ, **ทิโส** อ.โจรผู้ปรากฏ **อิจฺฉติ** ย่อมปรารถนา **นํ (ปุคฺคลํ)** ซึ่งบุคคลนั้น **ยถา** ฉันใด, **โส (ปุคฺคโล)** อ.บุคคลนั้น **กโรติ** ย่อมกระทำ **อตฺตานํ** ซึ่งตน **ตถา** ฉันนั้น" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดาเสด็จมาแล้ว ตรัสถามว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พวกเธอเป็นผู้นั่งประชุมกันด้วยเรื่องอะไรหนอแล ย่อมมีในกาลนี้", เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า "ข้าพระองค์

ทั้งหลาย เป็นผู้นั่งประชุมกันด้วยเรื่องชื่อนี้ ย่อมมีในกาลนี้" ดังนี้, จึงตรัสว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พระเทวทัตตะเกียกตะกายเพื่ออันฆ่าเราโดยประการต่างๆ ในบัดนี้เท่านั้น ก็หาไม่, แม้ในกาลก่อน พระเทวทัต ก็ตะเกียกตะกายเพื่ออันฆ่าเรา โดยประการต่างๆ นั่นแหละ" ดังนี้ ตรัสชาดกทั้งหลายมีกุรุงคชาดกเป็นต้น ตรัสว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ตัณหาที่เกิดขึ้นเพราะเหตุแห่งความทุศีล ย่อมใส่ซื่อบุคคลผู้ทุศีลโดยส่วนเดียวในที่ทั้งหลายมีนรกเป็นต้น ดุจเถาย่านทราย รวบรัดหักรานต้นสาละอยู่ฉะนั้น" ดังนี้ ตรัสพระคาถานี้ว่า

> "ความทุศีลโดยส่วนเดียวของบุคคลใด ท่วมทับอัตภาพ ดุจเถาย่านทราย ท่วมทับต้นสาละ, บุคคลนั้น ย่อมทำตน โดยประการที่โจรปรารถนาบุคคลนั้นฉะนั้น"

สตฺถา สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อาคนฺตฺวา ปุพพกาลกิริยาใน ปุจฺฉิตฺวา "ภิกฺขเว อาลปนะ ตุมฺเห สุทธกัตตาใน อตฺถฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก กาย วิเสสนะของ กถาย นุศัพท์ ปุจฉนัตถะ เอตรหิ กาลสัตตมีใน อตฺถ กถาย กรณะใน สนฺนิสินฺนาฯ วิกติกัตตาใน อตฺถ" อิติศัพท์ อาการะใน ปุจฺฉิตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน วตฺวา, "มยํ สุทธกัตตาใน อมฺหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอตรหิ กาลสัตตมีใน อมฺห นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ อิมายฯ วิเสสนะของ กถายฯ กรณะใน สนฺนิสินฺนาฯ วิกติกัตตาใน อมฺห" อิติศัพท์ สรูปะใน วจเนฯ ลักขณะใน วุตฺเตฯ ลักขณกิริยา เตหิ วิเสสนะของ ภิกฺขูหิฯ อนภิหิตกัตตาใน วุตฺเต, "ภิกฺขเว อาลปนะ เทวทตฺโต สุทธกัตตาใน ปริสกฺกิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก นศัพท์ ปฏิเสธนัตถะ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อิทานิฯ กาลสัตตมีใน ปริสกฺกิ นานปฺปกาเรน ตติยาวิเสสนะใน ปริสกฺกิ มยฺหํ ฉัฏฐีอวุตตกัมมะใน วธายฯ สัมปทานใน ปริสกฺกิ, อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ ปุพฺเพฯ กาลสัตตมีใน ปริสกฺกิ เทวทตฺโต สุทธกัตตาใน ปริสกฺกิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ นานปฺปกาเรนฯ ตติยาวิเสสนะใน ปริสกฺกิ มยฺหํ ฉัฏฐีอวุตตกัมมะใน วธายฯ สัมปทานใน ปริสกฺกิ" อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน กเถตฺวา กุรุงฺคชาตกาทีนิ วิเสสนะของ ชาตกานิฯ อวุตตกัมมะใน กเถตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน วตฺวา "ภิกฺขเว อาลปนะ อุปฺปนฺนา วิเสสนะของ ตณฺหาฯ สุทธกัตตาใน ปกฺขิปติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ อจฺจนฺตทุสฺสีลปุคฺคลํฯ อวุตตกัมมะใน ปกฺขิปติ ทุสฺสีลฺยการณา เหตุใน ปกฺขิปติ

มาลุวา อุปมาลิงคัตถะ วิยศัพท์ อุปมาโชตกะเข้ากับ มาลุวา สาลํ ปริโยนทฺธิตฺวา สมฺภญฺชมานา สาลํ อวุตฺตกัมมะใน ปริโยนทฺธิตฺวาฯ สมานกาลกิริยาใน สมฺภญฺชมานาฯ วิเสสนะของ มาลุวา นิรยาทีสุ วิเสสนะของ จาเนสุฯ วิสยาธาระใน ปกฺขิปติ” อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อาห อิมํ วิเสสนะของ คาถํฯ อวุตฺตกัมมะใน อาห

> “อจฺจนฺตทุสฺสีลฺยํ สุทธกัตตาใน โอตฺถตํฯ กิตบทกัตตุวาจก ยสฺส วิเสสนะของ ปุคฺคลสฺสฯ สามีสัมพันธะใน อจฺจนฺตทุสฺสีลฺยํ มาลุวา อุปมาลิงคัตถะ อิวศัพท์ อุปมาโชตกะเข้ากับ มาลุวา สาลํ โอตฺถรนฺตี สาลํ อวุตฺตกัมมะใน โอตฺถรนฺตีฯ วิเสสนะของ มาลุวา อตฺตภาวํ อวุตฺตกัมมะใน โอตฺถตํ, โส วิเสสนะของ ปุคฺคโลฯ สุทธกัตตาใน กโรติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตถา อุปเมยยโชตกะ อตฺตานํ อวุตฺตกัมมะใน กโรติ, ทิโส สุทธกัตตา ใน อิจฺฉติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ยถา อุปมาโชตกะ นํ วิเสสนะของ ปุคฺคลํฯ อวุตฺตกัมมะใน อิจฺฉติ” อิติศัพท์ สรูปะ ใน อิมํ คาถํ ฯ

.....

๔. ตตฺถ **“อจฺจนฺตทุสฺสีลฺยนฺ**ติ เอกนฺตทุสฺสีลภาโว ฯ

ตตฺถ (คาถายํ) **“อจฺจนฺตทุสฺสีลฺยนฺ**ติ เอกนฺตทุสฺสีลภาโว ฯ

เอกนฺตทุสฺสีลภาโว อ.ความเป็นแห่งบุคคลผู้มีศีลอันโทษประทุษร้ายแล้วโดยส่วนเดียว **อจฺจนฺตทุสฺสีลฺยนฺติ** ชื่อว่าอจฺจนฺตทุสฺสีลฺยํ **ตตฺถ คาถายํ** ในพระคาถานั้น ฯ

ความเป็นผู้ทุศีลโดยส่วนเดียว ชื่อว่า**อจฺจนฺตทุสฺสีลฺยํ** ในพระคาถานั้น

ตตฺถ วิเสสนะของ คาถายํฯ วิสยาธาระใน อจฺจนฺตทุสฺสีลฺยํฯ สรูปะใน อิติฯ ศัพท์สัญญาโชตกะเข้ากับ อจฺจนฺตทุสฺสีลฺยํ เอกนฺตทุสฺสีลภาโว ลิงคัตถะ ฯ

.....

๕. คิหี วา ชาติโต ปฏฺฐาย ทส อกุสลกมฺมปเถ กโรนฺโต, ปพฺพชิโต วา อุปสมฺปนฺน-ทิวสโต ปฏฺฐาย ครุกาปตฺตึ อาปชฺชมาโน อจฺจนฺตทุสฺสีโล นาม ฯ

(ปุคฺคโล) คิหี วา ชาติโต ปฏฺฐาย ทส อกุสลกมฺมปเถ กโรนฺโต, ปพฺพชิโต วา อุปสมฺปนฺนทิวสโต ปฏฺฐาย ครุกาปตฺตึ อาปชฺชมาโน อจฺจนฺตทุสฺสีโล นาม (โหติ) ฯ

(ปุคฺคโล) อ.บุคคล **คิหี** ผู้เป็นคฤหัสถ์ **กโรนฺโต** กระทำอยู่ **อกุสลกมฺมปเถ** ซึ่งอกุศลกรรมบถ ท. **ทส** สิบ **ปฏฺฐาย** จำเดิม **ชาติโต** แต่การเกิด **วา** หรือ **วา** หรือว่า **ปพฺพชิโต** ผู้เป็นบรรพชิต **อาปชฺชมาโน** ต้องอยู่ **ครุกาปตฺตึ** ซึ่งอาบัติหนัก **ปฏฺฐาย** จำเดิม **อุปสมฺปนฺนทิวสโต** แต่วันเป็นที่อุปสมบทแล้ว **อจฺจนฺตทุสฺสีโล นาม** ชื่อว่าเป็นผู้มีศีลอันโทษประทุษร้ายแล้วโดยส่วนเดียว **(โหติ)** ย่อมเป็น ฯ

บุคคลผู้เป็นคฤหัสถ์ ทำอกุศลกรรมบถ ๑๐ ตั้งแต่เกิดหรือ หรือว่าผู้เป็นบรรพชิต ต้องอาบัติหนัก ตั้งแต่วันอุปสมบทแล้ว เป็นผู้ชื่อว่าทุศีลโดยส่วนเดียว

ปุคฺคโล สุทธกัตตาใน โหติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก คิหี วิเสสนะของ ปุคฺคโล ชาติโต อปาทานใน ปฏฺฐาย ๆ กิริยาวิเสสนะใน กโรนฺโต ทส วิเสสนะของ อกุสลกมฺมปเถ ๆ อวุตตกัมมะใน กโรนฺโต ๆ อัพภันตรกิริยาของ ปุคฺคโล ปพฺพชิโต วิเสสนะของ ปุคฺคโล อุปสมฺปนฺนทิวสโต อปาทานใน ปฏฺฐาย ๆ กิริยาวิเสสนะใน อาปชฺชมาโน ครุกาปตฺตึ สัมปาปุณียกัมมะใน อาปชฺชมาโน ๆ อัพภันตรกิริยาของ ปุคฺคโล นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ อจฺจนฺตทุสฺสีโล ๆ วิกติกัตตาใน โหติ วา สองศัพท์ ปทวิกัปปัตถะเข้ากับ คิหี ชาติโต ปฏฺฐาย ทส อกุสลกมฺมปเถ กโรนฺโต และ ปพฺพชิโต อุปสมฺปนฺนทิวสโต ปฏฺฐาย ครุกาปตฺตึ อาปชฺชมาโน ฯ

.....

๖. อิธ ปน โย ทฺวีสุ ตีสุ อตฺตภาเวสุ ทุสฺสีโล, เอตสฺส คติยา อาคตํ ทุสฺสีลภาวํ สนฺธายาเยตํ วุตฺตํ ฯ

(ภควตา) อิธ (คาถายํ) ปน, โย (ปุคฺคโล) ทฺวีสุ ตีสุ อตฺตภาเวสุ ทุสฺสีโล (โหติ), เอตสฺส (ปุคฺคลสฺส) คติยา อาคตํ ทุสฺสีลภาวํ สนฺธาย เอตํ ("อจฺจนฺตทุสฺสีลฺยนฺติ ปทํ) วุตฺตํ ฯ

ปน แต่ว่า **เอตํ ("อจฺจนฺตทุสฺสีลฺยนฺติ ปทํ)** อ.บทว่า "อจฺจนฺตทุสฺสีลฺยํ" ดังนี้นั่น **(ภควตา)** อันพระผู้มีพระภาคเจ้า **วุตฺตํ** ตรัสแล้ว **อิธ (คาถายํ)** ในพระคาถานี้ **สนฺธาย** ทรงหมายเอา **ทุสฺสีลภาวํ** ซึ่งความเป็นแห่งบุคคลผู้มีศีลอันโทษประทุษร้ายแล้ว **อาคตํ** อันมาแล้ว **คติยา** ตามคติ **เอตสฺส (ปุคฺคลสฺส)** แห่ง-, **โย (ปุคฺคโล)**

อ.บุคคลใด **ทุสฺสีโล** เป็นผู้มีศีลอันโทษประทุษร้ายแล้ว **อตฺตภาเวสุ** ในอัตภาพ ท. **ทฺวีสุ** สอง **ตีสุ** สาม **(โหติ)** ย่อมเป็น, -บุคคลนั่น ฯ

แต่ บทว่า **"อจฺจนฺตทุสฺสีลฺยํ"** นั่น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ในพระคาถานี้ ทรงหมายเอาความที่บุคคลทุศีล อันมาแล้วตามคติของบุคคลที่เป็นผู้ทุศีลใน ๒ - ๓ อัตภาพ

ปนศัพท์ วิเสสโชตกะ เอตํ วิเสสนะของ ปทำ "อจฺจนฺตทุสฺสีลฺยํ" สรูปะใน อิติๆ ศัพท์ สรูปะใน ปทำๆ วุตฺตกัมมะใน วุตฺตำๆ กิตบทกัมมวาจก ภควตา อนภิหิตกัตตาใน วุตฺตำ อิธ วิเสสนะของ คาถายำๆ วิสยาธาระใน วุตฺตำ, โย วิเสสนะของ ปุคฺคโลๆ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ทฺวีสุ ก็ดี ตีสุ ก็ดี วิเสสนะของ อตฺตภาเวสุๆ วิสยาธาระใน ทุสฺสีโลๆ วิกติกัตตาใน โหติ, เอตสฺส วิเสสนะของ ปุคฺคลสฺสๆ สามีสัมพันธะในคติยาๆ ตติยาวิเสสนะใน อาคตำๆ วิเสสนะของ ทุสฺสีลภาวำๆ อวุตตกัมมะใน สนฺธายๆ กิริยาวิเสสนะใน วุตฺตำ ฯ

.....

๗. "**ทุสฺสีลภาโวติ** เจตฺถ ทุสฺสีลสฺส ฉ ทฺวารานิ นิสฺสาย อุปฺปนฺนา ตณฺหา เวทิตพฺพาฯ

(ปณฺฑิเตน) "**ทุสฺสีลภาโวติ** จ เอตฺถ (ปเท) ทุสฺสีลสฺส (ปุคฺคลสฺส) ฉ ทฺวารานิ นิสฺสาย อุปฺปนฺนา ตณฺหา เวทิตพฺพา ฯ

จ ก็ **ตณฺหา** อ.ตัณหา **ฉ ทฺวารานิ นิสฺสาย อุปฺปนฺนา** อันอาศัย ซึ่งทวาร ท. หก เกิดขึ้นแล้ว **(ปุคฺคลสฺส)** แก่บุคคล **ทุสฺสีลสฺส** ผู้มีศีลอันโทษประทุษร้ายแล้ว **(ปณฺฑิเตน)** อันบัณฑิต **เวทิตพฺพา** พึงทราบ **เอตฺถ (ปเท)** ในบทนี้ **"ทุสฺสีลภาโวติ** ว่า "ทุสฺสีลภาโว" ดังนี้ ฯ

ก็ ตัณหาที่อาศัยทวารทั้ง ๖ เกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ทุศีล บัณฑิตพึงทราบในบทว่า "**ทุสฺสีล-ภาโว**" นี้

จศัพท์ วากยารัมภโชตกะ อุปฺปนฺนา วิเสสนะของ ตณฺหาๆ วุตตกัมมะใน เวทิตพฺพาๆ กิตบทกัมมวาจก ปณฺฑิเตน อนภิหิตกัตตาใน เวทิตพฺพา "ทุสฺสีลภาโว" สรูปะใน อิติๆ ศัพท์ สรูปะใน เอตฺถ ปเท เอตฺถ วิเสสนะของ ปเทๆ วิสยาธาระใน เวทิตพฺพา ทุสฺสีลสฺส วิเสสนะของ ปุคฺคลสฺสๆ สัมปทานใน อุปฺปนฺนา ฉ วิเสสนะของ ทฺวารานิๆ อวุตตกัมมะใน นิสฺสายๆ สมานกาลกิริยาใน อุปฺปนฺนา ฯ

๘. “**มาลุวา สาลมิโวตฺถตนฺติ** ยสฺส ปุคฺคลสฺส ตณฺหาสงฺขาตํ ทุสฺสีลฺยํ, ยถา นาม มาลุวา สาลํ โอตฺถตํ เทเว วสฺสนฺเต ปตฺเตหิ อุทกํ ปฏิจฺฉิตฺวา สมฺภญฺชนวเสน สพฺพตฺถกเมว ปริโยนทฺธติ, เอวํ อตฺตภาวํ โอตฺถตํ ปริโยนทฺธิตฺวา จิตํ ฯ

“**มาลุวา สาลมิโวตฺถตนฺติ** (คาถาปาทสฺส) “ยสฺส ปุคฺคลสฺส ตณฺหาสงฺขาตํ ทุสฺสีลฺยํ, ยถา นาม มาลุวา สาลํ โอตฺถตํ เทเว วสฺสนฺเต ปตฺเตหิ อุทกํ ปฏิจฺฉิตฺวา สมฺภญฺชนวเสน สพฺพตฺถกํ เอว ปริโยนทฺธติ, เอวํ อตฺตภาวํ โอตฺถตํ ปริโยนทฺธิตฺวา จิตํ” (อิติ อตฺโถ) ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถ **(อิติ)** ว่า “**ทุสฺสีลฺยํ** อ.ความเป็นแห่งบุคคลผู้มีศีลอันโทษประทุษร้ายแล้ว **ตณฺหาสงฺขาตํ** อันอันบัณฑิตกล่าวแล้วว่าตัณหา **ยสฺส ปุคฺคลสฺส** ของบุคคลใด **โอตฺถตํ** ท่วมทับแล้ว **อตฺตภาวํ ปริโยนทฺธิตฺวา จิตํ** คือว่ารวบรัดแล้ว ซึ่งอัตภาพดำรงอยู่แล้ว **เอวํ -**, **มาลุวา** อ.เถาย่านทราย **โอตฺถตํ** ท่วมทับแล้ว **สาลํ** ซึ่งต้นสาละ **ปริโยนทฺธติ** คือว่าย่อมหุ้มห่อ **สพฺพตฺถกํ เอว** หมดทุกส่วนนั่นเทียว **เทเว วสฺสนฺเต ปตฺเตหิ อุทกํ ปฏิจฺฉิตฺวา สมฺภญฺชนวเสน** ด้วยสามารถแห่งการ- ครั้นเมื่อฝน ตกอยู่ รับ ซึ่งน้ำ ด้วยใบ ท. -แล้วจึงหักราน **ยถา นาม** ชื่อฉันใด, -ฉันนั้น” **(อิติ)** ดังนี้ **(คาถาปาทสฺส)** แห่งบาทแห่งพระคาถา **“มาลุวา สาลมิโวตฺถตนฺติ** ว่า “**มาลุวา สาลมิโวตฺถตํ**” ดังนี้ ฯ

บาทพระคาถาว่า **“มาลุวา สาลมิโวตฺถตํ”** ความว่า ความเป็นผู้ทุศีลกล่าวคือตัณหาของบุคคลใด ท่วมทับ คือว่ารวบรับอัตภาพตั้งอยู่ อย่างที่เถาย่านทรายท่วมทับต้นสาละ คือว่าย่อมรวบรัดทุกส่วนนั่นแหละ ด้วยสามารถการรับน้ำด้วยใบทั้งหลายแล้วจึงหักราน เมื่อฝนตกอยู่

“มาลุวา สาลมิโวตฺถ” สรูปะใน อิติๆ ศัพท์ สรูปะใน คาถาปาทสฺสๆ สามีสัมพันธะใน อตฺโถ “ตณฺหาสงฺขาตํ วิเสสนะของ ทุสฺสีลฺยๆ สุทธกัตตาใน โอตฺถตํ และ จิตํ โอตฺถตํ ก็ดี จิตํ ก็ดี กิตบทกัตตุวาจก ยสฺส วิเสสนะของ ปุคฺคลสฺสๆ สามีสัมพันธะใน ตณฺหาสงฺขาตํ, มาลุวา สุทธกัตตาใน โอตฺถตํ และปริโยนทฺธติ โอตฺถตํ กิตบทกัตตุวาจก ปริโยนทฺธติ อาขยาตบทกัตตุวาจก ยถา นาม อุปมาโชตกะ สาลํ อวุตต-กัมมะใน โอตฺถตํ เทเว ลักขณะใน วสฺสนฺเตๆ ลักขณกิริยา, ปตฺเตหิ กรณะใน ปฏิจฺฉิตฺวา อุทกํ อวุตตกัมมะใน ปฏิจฺฉิตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน สมฺภญฺชน-สมฺภญฺชนวเสน ตติยาวิเสสนะใน ปริโยนทฺธติ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ สพฺพตฺถกํๆ

กิริยาวิเสสนะใน ปริโยนทฺธติ สาลํ โอตฺถตํ วิวริยะใน เทเว วสฺสนฺเต ปตฺเตหิ อุทกํ ปฏิจฺฉิตฺวา สมฺภณฺชนวเสน สพฺพตฺถกเมว ปริโยนทฺธติๆ วิวรณะ, เอวํ อุปเมยยโชตกะ อตฺตภาวํๆ อวุตตกัมมะใน โอตฺถตํ ปริโยนทฺธิตฺวาๆ สมานกาลกิริยาใน จิตฺตํ โอตฺถตํ วิวริยะใน ปริโยนทฺธิตฺวา จิตฺตํๆ วิวรณะ” อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถๆ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๙. “โส มาลุวาย สมฺภณฺชิตฺวา ภูมิยํ ปาติยมาโน รุกฺโข วิย ตาย ทุสฺสีลฺยสงฺขาตาย ตณฺหาย สมฺภณฺชิตฺวา อปาเยสุ ปาติยมาโน, ยถา นํ อนตฺถกาโม ทิโส อิจฺฉติ, ตถา อตฺตานํ กโรติ นามาติ อตฺโถ ฯ

“โส (ปุคฺคโล) มาลุวาย สมฺภณฺชิตฺวา ภูมิยํ ปาติยมาโน รุกฺโข วิย ตาย ทุสฺสีลฺยสงฺขาตาย ตณฺหาย สมฺภณฺชิตฺวา อปาเยสุ ปาติยมาโน, ยถา นํ (ปุคฺคลํ) อนตฺถกาโม ทิโส อิจฺฉติ, ตถา อตฺตานํ กโรติ นามาติ อตฺโถ (ปณฺฑิเตน เวทิตพฺโพ) ฯ

อตฺโถ อ.อธิบาย **อิติ** ว่า “**โส (ปุคฺคโล)** อ.บุคคลนั้น **ตาย ทุสฺสีลฺยสงฺขาตาย ตณฺหาย สมฺภณฺชิตฺวา อปาเยสุ ปาติยมาโน** คือว่า ผู้ อันตัณหา อันอันบัณฑิต กล่าวแล้วว่าความเป็นแห่งบุคคลผู้มีศีลอันโทษประทุษร้ายแล้วนั้น หักรานแล้ว ให้ตกไปอยู่ ในอบาย ท. **รุกฺโข วิย** ราวกะ อ.ต้นไม้ **มาลุวาย สมฺภณฺชิตฺวา ภูมิยํ ปาติยมาโน** อัน อันเถาย่านทราย หักรานแล้ว ให้ล้มลงอยู่ บนพื้นดิน **กโรติ นาม** ชื่อว่าย่อมกระทำ **อตฺตานํ** ซึ่งตน **ตถา** โดย-, **ทิโส** อ.โจรผู้ปรากฏ **อนตฺถกาโม** ผู้ใคร่ซึ่งความฉิบหายมิใช่ประโยชน์ **อิจฺฉติ** ย่อมปรารถนา **นํ (ปุคฺคลํ)** ซึ่งบุคคลนั้น **ยถา** โดยประการใด, -ประการนั้น” **อิติ** ดังนี้ **(ปณฺฑิเตน)** อันบัณฑิต **(เวทิตพฺโพ)** พึงทราบ ฯ

บัณฑิตพึงทราบอธิบายว่า “บุคคลนั้น ถูกตัณหากล่าวคือความที่บุคคลเป็นผู้ทุศีลนั้น หักรานให้ตกไปในอบายทั้งหลาย ดุจต้นไม้ที่ถูกเถาย่านทรายหักรานให้ล้มลงที่ภาคพื้น ชื่อว่าย่อมทำตน โดยประการที่โจรผู้ปรากฏผู้ใคร่ความฉิบหายมิใช่ประโยชน์ย่อมปรารถนาบุคคลนั้น ฉะนั้น”

อตฺโถ วุตตกัมมะใน เวทิตพฺโพๆ กิตบทกัมมวาจก “โส วิเสสนะของ ปุคฺคโลๆ สุทธ-กัตตาใน กโรติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก มาลุวาย อนภิหิตกัตตาใน ปาติยมาโน

สมฺภญฺชิตฺวา สมานกาลกิริยาใน ปาติยมาโน ภูมิยํ วิสยาธาระใน ปาติยมาโนฯ อัพภันตรกิริยาของ ปุคฺคโล รุกฺโข อุปมาลิงคัตถะ วิยศัพท์ อุปมาโชตกะเข้ากับ มาลุวาย สมฺภญฺชิตฺวา ภูมิยํ ปาติยมาโน รุกฺโข ตาย ก็ดี ทุสฺสีลฺยสงฺขาตาย ก็ดี วิเสสนะของ ตณฺหายฯ อนภิหิตกัตตาใน ปาติยมาโน สมฺภญฺชิตฺวา สมานกาลกิริยาใน ปาติยมาโน อปาเยสุ วิสยาธาระใน ปาติยมาโนฯ อัพภันตรกิริยาของ ปุคฺคโล, อนตฺถกาโม วิเสสนะของ ทิโสฯ สุทธกัตตาใน อิจฺฉติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ยถา ปการัตถะ นำ วิเสสนะของ ปุคฺคลำฯ อวุตตกัมมะใน อิจฺฉติ, ตถา ปการัตถะ อตฺตานำ อวุตตกัมมะใน กโรติ นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ กโรติ" อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถ ปณฺฑิเตน อนภิหิตกัตตาใน เวทิตพฺโพ ฯ

.....

๑๐. เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ ฯ

เทสนาวสาเน พหู (ชนา) โสตาปตฺติผลาทีนิ (อริยผลานิ) ปาปุณึสุ อิติ ฯ

เทสนาวสาเน ในกาลเป็นที่สิ้นสุดลงแห่งพระเทศนา **(ชนา)** อ.ชน ท. **พหู** มาก **ปาปุณึสุ** บรรลุแล้ว **(อริยผลานิ)** ซึ่งอริยผล ท. **โสตาปตฺติผลาทีนิ** มีโสดาปัตติ-ผลเป็นต้น **อิติ** ดังนี้แล ฯ

เวลาจบพระเทศนา ชนจำนวนมากบรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

เทสนาวสาเน กาลสัตตมีใน ปาปุณึสุ พหู วิเสสนะของ ชนาฯ สุทธกัตตาใน ปาปุณึสุฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก โสตาปตฺติผลาทีนิ วิเสสนะของ อริยผลานิฯ สัมปาปุณียกัมมะใน ปาปุณึสุ อิติศัพท์ สมาปนะ ฯ

.....

เทวทตฺตวตฺถุ ฯ

เทวทตฺตวตฺถุ (นิฏฺฐิตำ) ฯ

เทวทตฺตวตฺถุ อ.เรื่องแห่งพระเทวทัต **(นิฏฺฐิตำ)** จบแล้ว ฯ

เทวทตฺตวตฺถุ สุทธกัตตาใน นิฏฺฐิตำฯ กิตบทกัตตุวาจก ฯ

จบเรื่องพระเทวทัต

วิเคราะห์ศัพท์กิตก์ สมาส และตัทธิต

เทวทตฺตวตฺถุ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เทวทตฺตสฺส วตฺถุ เทวทตฺตวตฺถุ. (เทวทตฺต + วตฺถุ)

วตฺถุ อ.เรื่อง เทวทตฺตสฺส แห่งพระเทวทัต เทวทตฺตวตฺถุ ชื่อว่าเทวทตฺตวตฺถุ. (เรื่องพระเทวทัต)

ปาปธมฺโม, เทวทตฺโต

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปาโป ธมฺโม ยสฺสาติ ปาปธมฺโม, เทวทตฺโต. (ปาป + ธมฺม)

ธมฺโม อ.ธรรม ปาโป อันชั่ว ยสฺส (เทวทตฺตสฺส) แห่งพระเทวทัตใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส เทวทตฺโต) อ.พระเทวทัตนั้น ปาปธมฺโม ชื่อว่าปาปธมฺม (ผู้มีธรรมชั่ว), ได้แก่พระเทวทัต.

ทุสฺสีโล, เทวทตฺโต

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ทุฏฺฐํ สีลํ ยสฺสาติ ทุสฺสีโล, เทวทตฺโต. (ทุ + สีล)

สีลํ อ.ศีล ทุฏฺฐํ อันโทษประทุษร้ายแล้ว ยสฺส (เทวทตฺตสฺส) แห่งพระเทวทัตใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส เทวทตฺโต) อ.พระเทวทัตนั้น ทุสฺสีโล ชื่อว่าทุสฺสีล (มีศีลอันโทษประทุษร้ายแล้ว, ผู้ทุศีล), ได้แก่พระเทวทัต.

ทุสฺสีลฺยการณํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ทุฏฺฐํ สีลํ ยสฺสาติ ทุสฺสีโล, ปุคฺคโล. (ทุ + สีล) ฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

สีลํ อ.ศีล ทุฏฺฐํ อันโทษประทุษร้ายแล้ว ยสฺส (ปุคฺคลสฺส) แห่งบุคคลใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ปุคฺคโล) อ.บุคคลนั้น ทุสฺสีโล ชื่อว่าทุสฺสีล (มีศีลอันโทษประทุษร้ายแล้ว, ผู้ทุศีล), ได้แก่บุคคล.

๒. ทุสฺสีลสฺส ภาโว ทุสฺสีลฺยํ. (ทุสฺสีล + ณฺยปัจจัย) ภาวตัทธิต

ภาโว อ.ความเป็น ทุสฺสีลสฺส (ปุคฺคลสฺส) แห่งบุคคลผู้มีศีลอันโทษประทุษร้ายแล้ว ทุสฺสีลฺยํ ชื่อว่าทุสฺสีลฺย. (ความเป็นผู้ทุศีล)

๓. ทุสฺสีลฺยสฺส การณํ ทุสฺสีลฺยการณํ. (ทุสฺสีลฺย + การณ) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

การณํ อ.เหตุ ทุสฺสีลฺยสฺส แห่งความเป็นแห่งบุคคลผู้มีศีลอันโทษประทุษร้ายแล้ว ทุสฺสีลฺย-การณํ ชื่อว่าทุสฺสีลฺยการณ. (เหตุแห่งความเป็นผู้ทุศีล)

ลาภสกฺกาโร

เป็นสมาหารทวันทสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ลาโภ จ สกฺกาโร จ ลาภสกฺกาโร. (ลาภ + สกฺการ)

ลาโภ จ อ.ลาภด้วย สกฺกาโร จ อ.สักการะด้วย ลาภสกฺกาโร ชื่อว่าลาภสกฺการ. (ลาภและสักการะ)

นานปฺปกาโร

เป็นปาทิบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

นานา ปกาโร นานปฺปกาโร. (นานา + ปการ)

ปกาโร อ.ประการ นานา ต่างๆ นานปฺปกาโร ชื่อว่านานปฺปการ. (ประการต่างๆ)

กุรุงฺคชาตกาทีนิ, ชาตกานิ

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

กุรุงฺคชาตกํ อาทิ เยสนฺติ กุรุงฺคชาตกาทีนิ, ชาตกานิ. (กุรุงฺคชาตก + อาทิ)

กุรุงฺคชาตกํ อ.กุรุงคชาดก อาทิ เป็นต้น เยสํ (ชาตกานํ) แห่งชาดก ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตานิ ชาตกานิ) อ.ชาดก ท. เหล่านั้น กุรุงฺคชาตกาทีนิ ชื่อว่ากุรุงฺคชาตกาทิ (มีกุรุงคชาดกเป็นต้น), ได้แก่ชาดกทั้งหลาย.

อจฺจนฺตทุสฺสีลปุคฺคโล

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส โดยมีฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส และตติยาตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ทุฏฺฐํ สีลํ ยสฺสาติ ทุสฺสีโล, ปุคฺคโล. (ทุ + สีล) ฉัฏฐีตทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

สีลํ อ.ศีล ทุฏฺฐํ อันโทษประทุษร้ายแล้ว ยสฺส (ปุคฺคลสฺส) แห่งบุคคลใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ปุคฺคโล) อ.บุคคลนั้น ทุสฺสีโล ชื่อว่าทุสฺสีล (มีศีลอันโทษประทุษร้ายแล้ว, ผู้ทุศีล), ได้แก่บุคคล.

๒. อจฺจนฺเตน ทุสฺสีโล อจฺจนฺตทุสฺสีโล, ปุคฺคโล. (อจฺจนฺต + ทุสฺสีล) ตติยาตัปปุริสสมาส

(ปุคฺคโล) อ.บุคคล ทุสฺสีโล ผู้มีศีลอันโทษประทุษร้ายแล้ว อจฺจนฺเตน โดยส่วนเดียว อจฺจนฺตทุสฺสีโล ชื่อว่าอจฺจนฺตทุสฺสีล (ผู้ทุศีลโดยส่วนเดียว), ได้แก่บุคคล.

๓. อจฺจนฺตทุสฺสีโล จ โส ปุคฺคโล จาติ อจฺจนฺตทุสฺสีลปุคฺคโล. (อจฺจนฺตทุสฺสีล + ปุคฺคล) วิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส

อจฺจนฺตทุสฺสีโล จ อ.ผู้มีศีลอันโทษประทุษร้ายแล้วโดยส่วนเดียวด้วย โส อ.ผู้มีศีลอันโทษประทุษร้ายแล้วโดยส่วนเดียวนั้น ปุคฺคโล จ เป็นบุคคลด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น อจฺจนฺตทุสฺสีลปุคฺคโล ชื่อว่าอจฺจนฺตทุสฺสีลปุคฺคล. (บุคคลผู้ทุศีลโดยส่วนเดียว)

นิรยาทีนิ, จานานิ

เป็นฉัฏฐีตทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

นิรโย อาทิ เยสนฺติ นิรยาทีนิ, จานานิ. (นิรย + อาทิ)

นิรโย อ.นรก อาทิ เป็นต้น เยสํ (จานานํ) แห่งที่ ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตานิ จานานิ) อ.ที่ ท. เหล่านั้น นิรยาทีนิ ชื่อว่านิรยาทิ (มีนรกเป็นต้น), ได้แก่ที่ทั้งหลาย.

อจฺจนฺตทุสฺสีลฺยํ

เป็นตติยาตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ทุฏฺฐํ สีลํ ยสฺสาติ ทุสฺสีโล, ปุคฺคโล. (ทุ + สีล) ฉัฏฐีตทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

สีลํ อ.ศีล ทุฏฺฐํ อันโทษประทุษร้ายแล้ว ยสฺส (ปุคฺคลสฺส) แห่งบุคคลใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ปุคฺคโล) อ.บุคคลนั้น ทุสฺสีโล ชื่อว่าทุสฺสีล (มีศีลอันโทษประทุษร้ายแล้ว, ผู้ทุศีล), ได้แก่บุคคล.

๒. ทุสฺสีลสฺส ภาโว ทุสฺสีลฺยํ. (ทุสฺสีล + ณฺยปัจจัย) ภาวตัทธิต

ภาโว อ.ความเป็น ทุสฺสีลสฺส (ปุคฺคลสฺส) แห่งบุคคลผู้มีศีลอันโทษประทุษร้ายแล้ว ทุสฺสีลฺยํ ชื่อว่าทุสฺสีลฺย. (ความเป็นผู้ทุศีล)

๓. อจฺจนฺเตน ทุสฺสีลฺยํ อจฺจนฺตทุสฺสีลยํ. (อจฺจนฺต + ทุสฺสีลย) ตติยาตัปปุริสสมาส

ทุสฺสีลฺยํ อ.ความเป็นแห่งบุคคลผู้มีศีลอันโทษประทุษร้ายแล้ว อจฺจนฺเตน โดยส่วนเดียว อจฺจนฺตทุสฺสีลฺยํ ชื่อว่าอจฺจนฺตทุสฺสีลฺย. (ความเป็นผู้ทุศีลโดยส่วนเดียว)

เอกนฺตทุสฺสีลภาโว

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส และตติยาตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ทุฏฺฐํ สีลํ ยสฺสาติ ทุสฺสีโล, ปุคฺคโล. (ทุ + สีล) ฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

สีลํ อ.ศีล ทุฏฺฐํ อันโทษประทุษร้ายแล้ว ยสฺส (ปุคฺคลสฺส) แห่งบุคคลใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ปุคฺคโล) อ.บุคคลนั้น ทุสฺสีโล ชื่อว่าทุสฺสีล (มีศีลอันโทษประทุษร้ายแล้ว, ผู้ทุศีล), ได้แก่บุคคล.

๒. เอกนฺเตน ทุสฺสีโล เอกนฺตทุสฺสีโล, ปุคฺคโล. (เอกนฺต + ทุสฺสีล) ตติยาตัปปุริสสมาส

(ปุคฺคโล) อ.บุคคล ทุสฺสีโล ผู้มีศีลอันโทษประทุษร้ายแล้ว เอกนฺเตน โดยส่วนเดียว เอกนฺตทุสฺสีโล ชื่อว่าเอกนฺตทุสฺสีล (ผู้ทุศีลโดยส่วนเดียว), ได้แก่บุคคล.

๓. เอกนฺตทุสฺสีลสฺส ภาโว เอกนฺตทุสฺสีลภาโว. (เอกนฺตทุสฺสีล + ภาว) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

ภาโว อ.ความเป็น เอกนฺตทุสฺสีลสฺส (ปุคฺคลสฺส) แห่งบุคคล ผู้มีศีลอันโทษประทุษร้ายแล้วโดยส่วนเดียว เอกนฺตทุสฺสีลภาโว ชื่อว่าเอกนฺตทุสฺสีลภาว. (ความเป็นผู้ทุศีลโดยส่วนเดียว)

อุปสมฺปนฺนทิวโส

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อุปสมฺปนฺนญฺจ ตํ ทิวโส จาติ อุปสมฺปนฺนทิวโส. (อุปสมฺปนฺน + ทิวส)

อุปสมฺปนฺนํ จ อ.เป็นที่อุปสมบทแล้วด้วย ตํ อ.เป็นที่อุปสมบทแล้วนั้น ทิวโส จ เป็นวันด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น อุปสมฺปนฺนทิวโส ชื่อว่าอุปสมฺปนฺนทิวส. (วันเป็นที่อุปสมบทแล้ว)

ครุกาปตฺติ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ครุกา จ สา อาปตฺติ จาติ ครุกาปตฺติ. (ครุกา + อาปตฺติ)

ครุกา จ อ.หนักด้วย สา อ.หนักนั้น อาปตฺติ จ เป็นอาบัติด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ครุกาปตฺติ ชื่อว่าครุกาปตฺติ. (อาบัติหนัก)

อจฺจนฺตทุสฺสีโล, ปพฺพชิโต

เป็นตติยาตัปปุริสสมาส โดยมีฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ทุฏฺฐํ สีลํ ยสฺสาติ ทุสฺสีโล, ปพฺพชิโต. (ทุ + สีล) ฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

สีลํ อ.ศีล ทุฏฺฐํ อันโทษประทุษร้ายแล้ว ยสฺส (ปพฺพชิตสฺส) แห่งบรรพชิตใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ปพฺพชิโต) อ.บรรพชิตนั้น ทุสฺสีโล ชื่อว่าทุสฺสีล (มีศีลอันโทษประทุษร้ายแล้ว, ผู้ทุศีล), ได้แก่บรรพชิต.

๒. อจฺจนฺเตน ทุสฺสีโล อจฺจนฺตทุสฺสีโล, ปพฺพชิโต. (อจฺจนฺต + ทุสฺสีล) ตติยาตัปปุริสสมาส

(ปพฺพชิโต) อ.บรรพชิต ทุสฺสีโล ผู้มีศีลอันโทษประทุษร้ายแล้ว อจฺจนฺเตน โดยส่วนเดียว อจฺจนฺตทุสฺสีโล ชื่อว่าอจฺจนฺตทุสฺสีล (ผู้ทุศีลโดยส่วนเดียว), ได้แก่บรรพชิต.

ทุสฺสีลภาโว

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ทุฏฺฐํ สีลํ ยสฺสาติ ทุสฺสีโล, ปุคฺคโล. (ทุ + สีล) ฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

สีลํ อ.ศีล ทุฏฺฐํ อันโทษประทุษร้ายแล้ว ยสฺส (ปุคฺคลสฺส) แห่งบุคคลใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ปุคฺคโล) อ.บุคคลนั้น ทุสฺสีโล ชื่อว่าทุสฺสีล (มีศีลอันโทษประทุษร้ายแล้ว, ผู้ทุศีล), ได้แก่บุคคล.

๒. ทุสฺสีลสฺส ภาโว ทุสฺสีลภาโว. (ทุสฺสีล + ภาว) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

ภาโว อ.ความเป็น ทุสฺสีลสฺส (ปุคฺคลสฺส) แห่งบุคคล ผู้มีศีลอันโทษประทุษร้ายแล้ว ทุสฺสีล-ภาโว ชื่อว่าทุสฺสีลภาว. (ความเป็นผู้ทุศีล)

ตณฺหาสงฺขาตํ, ทุสฺสีลฺยํ

เป็นสัมภาวนาบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ตณฺหา อิติ สงฺขาตํ ตณฺหาสงฺขาตํ, ทุสฺสีลฺยํ. (ตณฺหา + สงฺขาต)

(ทุสฺสีลฺยํ) อ.ความเป็นแห่งบุคคลผู้มีศีลอันโทษประทุษร้ายแล้ว สงฺขาตํ อันอันบัณฑิตกล่าวแล้ว ตณฺหา อิติ ว่าตัณหา ตณฺหาสงฺขาตํ ชื่อว่าตณฺหาสงฺขาต (กล่าวคือตัณหา), ได้แก่ความเป็นผู้ทุศีล.

ทุสฺสีลฺยํ

เป็นภาวตัทธิต มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ทุฏฺฐํ สีลํ ยสฺสาติ ทุสฺสีโล, ปุคฺคโล. (ทุ + สีล) ฉัฏฐีตทวิปทพหุพพีหิสมาส

สีลํ อ.ศีล ทุฏฺฐํ อันโทษประทุษร้ายแล้ว ยสฺส (ปุคฺคลสฺส) แห่งบุคคลใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ปุคฺคโล) อ.บุคคลนั้น ทุสฺสีโล ชื่อว่าทุสฺสีล (มีศีลอันโทษประทุษร้ายแล้ว, ผู้ทุศีล), ได้แก่บุคคล.

๒. ทุสฺสีลสฺส ภาโว ทุสฺสีลฺยํ. (ทุสฺสีล + ณฺยปัจจัย) ภาวตัทธิต

ภาโว อ.ความเป็น ทุสฺสีลสฺส (ปุคฺคลสฺส) แห่งบุคคลผู้มีศีลอันโทษประทุษร้ายแล้ว ทุสฺสีลฺยํ ชื่อว่าทุสฺสีลฺย. (ความเป็นผู้ทุศีล)

สมฺภณฺฑนวโส

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สมฺภณฺฑนสฺส วโส สมฺภณฺฑนวโส. (สมฺภณฺฑน + วส)

วโส อ.สามารถ สมฺภณฺฑนสฺส แห่งการหักราน สมฺภณฺฑนวโส ชื่อว่าสมฺภณฺฑนวส. (สามารถแห่งการหักราน)

ทุสฺสีลฺยสงฺขาตา, ตณฺหา

เป็นสัมภาวนาบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ทุฏฺฐุ สีลํ ยสฺสาติ ทุสฺสีโล, ปุคฺคโล. (ทุ + สีล) ฉัฏฐีตทวิปทพหุพพีหิสมาส

สีลํ อ.ศีล ทุฏฺฐุ อันโทษประทุษร้ายแล้ว ยสฺส (ปุคฺคลสฺส) แห่งบุคคลใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ปุคฺคโล) อ.บุคคลนั้น ทุสฺสีโล ชื่อว่าทุสฺสีล (มีศีลอันโทษประทุษร้ายแล้ว, ผู้ทุศีล), ได้แก่บุคคล.

๒. ทุสฺสีลสฺส ภาโว ทุสฺสีลฺยํ. (ทุสฺสีล + ณฺยปัจจัย) ภาวตัทธิต

ภาโว อ.ความเป็น ทุสฺสีลสฺส (ปุคฺคลสฺส) แห่งบุคคลผู้มีศีลอันโทษประทุษร้ายแล้ว ทุสฺสีลฺยํ ชื่อว่าทุสฺสีลฺย. (ความเป็นผู้ทุศีล)

๓. ทุสฺสีลฺยํ อิติ สงฺขาตา ทุสฺสีลฺยสงฺขาตา, ตณฺหา. (ทุสฺสีลฺย + สงฺขาตา) สัมภาวนา-บุพพบทกัมมธารยสมาส

(ตณฺหา) อ.ตัณหา สงฺขาตา อันอันบัณฑิตกล่าวแล้ว ทุสฺสีลฺยํ อิติ ว่าเป็นความเป็นแห่งบุคคลผู้มีศีลอันโทษประทุษร้ายแล้ว ทุสฺสีลฺยสงฺขาตา ชื่อว่าทุสฺสีลฺยสงฺขาตา (กล่าวคือความเป็นผู้ทุศีล), ได้แก่ตัณหา.

อนตฺถกาโม, ปุคฺคโล

เป็นทุติยาตัปปุริสสมาส โดยมีนนิบาตบุพพบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. น อตฺโถ อนตฺโถ. (น + อตฺถ) นนิบาตบุพพบทกัมมธารยสมาส

อตฺโถ อ.ประโยชน์ น หามิได้ อนตฺโถ ชื่อว่าอนตฺถ. (มิใช่ประโยชน์, ความฉิบหายมิใช่ประโยชน์)

๒. อนตฺถํ กาเมตีติ อนตฺถกาโม, ปุคฺคโล. (อนตฺถสทฺทูปปท + กมุ กนฺติยํ ในความใคร่ + ณปัจจัย) ทุติยาตัปปุริสสมาส, กัตตุรูป, กัตตุสาธนะ

(โย ปุคฺคโล) อ.บุคคลใด กาเมติ ย่อมใคร่ อนตฺถํ ซึ่งความฉิบหายมิใช่ประโยชน์ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ปุคฺคโล) อ.บุคคลนั้น อนตฺถกาโม ชื่อว่าอนตฺถกาม (ผู้ใคร่ความฉิบหายมิใช่ประโยชน์), ได้แก่บุคคล.

เทสนาวสานํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เทสนาย อวสานํ เทสนาวสานํ. (เทสนา + อวสาน)

อวสานํ อ.กาลเป็นที่สิ้นสุดลง เทสนาย แห่งพระเทศนา เทสนาวสานํ ชื่อว่าเทสนาวสาน. (เวลาจบพระเทศนา)

โสตาปตฺติผลาทีนิ, อริยผลานิ

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

โสตาปตฺติผลํ อาทิ เยสํ ตานิ โสตาปตฺติผลาทีนิ, อริยผลานิ. (โสตาปตฺติผล + อาทิ)

โสตาปตฺติผลํ อ.โสดาปัตติผล อาทิ เป็นต้น เยสํ (อริยผลานํ) แห่งอริยผล ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่, ตานิ (อริยผลานิ) อ.อริยผล ท. เหล่านั้น โสตาปตฺติผลาทีนิ ชื่อว่าโสตาปตฺติผลาทิ (มีโสดาปัตติผลเป็นต้น), ได้แก่อริยผลทั้งหลาย.

๗. สงฺฆเภทปริสกฺกนวตฺถุ ฯ [๑๓๓]

สงฺฆเภทปริสกฺกนวตฺถุ (มยา วุจฺจเต) ฯ

สงฺฆเภทปริสกฺกนวตฺถุ อ.เรื่องแห่งอันตะเกียกตะกายเพื่ออันทำลายซึ่งสงฆ์ **(มยา)** อันข้าพเจ้า (พระพุทธโฆสะ) **(วุจฺจเต)** จะกล่าว ฯ

สงฺฆเภทปริสกฺกนวตฺถุ วุตฺตกัมมะใน วุจฺจเตๆ อาขยาตบทกัมมวาจก มยา อนภิหิตกัตตาใน วุจฺจเต ฯ

๗. เรื่องการตะเกียกตะกายเพื่อทำลายสงฆ์

๑. **“สุกรานีติ** อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรนฺโต สงฺฆเภทปริสกฺกนํ อารพฺภ กเถสิ ฯ

สตฺถา เวฬุวเน วิหรนฺโต สงฺฆเภทปริสกฺกนํ อารพฺภ **“สุกรานีติ** อิมํ ธมฺมเทสนํ กเถสิ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **วิหรนฺโต** เมื่อทรงประทับ **เวฬุวเน** ในพระวิหารชื่อว่าเวฬุวัน **อารพฺภ** ทรงปรารภ **สงฺฆเภทปริสกฺกนํ** ซึ่งอันตะเกียกตะกายเพื่ออันทำลายซึ่งสงฆ์ **กเถสิ** ตรัสแล้ว **อิมํ ธมฺมเทสนํ** ซึ่งพระธรรมเทศนานี้ **“สุกรานีติ** ว่า “สุกรานิ” ดังนี้เป็นต้น ฯ

พระศาสดา เมื่อทรงประทับในพระเวฬุวัน ทรงปรารภการตะเกียกตะกายเพื่ออันทำลายสงฆ์ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **“สุกรานิ”** ดังนี้เป็นต้น ฯ

สตฺถา สุทธกัตตาใน กเถสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “สุกรานิ” สรูปะใน อิติๆ ศัพท์อาทยัตถะใน อิมํ ธมฺมเทสนํ อิมํ วิเสสนะของ ธมฺมเทสนำๆ อวุตตกัมมะใน กเถสิ เวฬุวเน วิสยาธาระใน วิหรนฺโตๆ อัพภันตรกิริยาของ สตฺถา สงฺฆเภทปริสกฺกนำ อวุตตกัมมะใน อารพฺภๆ สมานกาลกิริยาใน กเถสิ ฯ

.....

๒. เอกทิวสำ หิ เทวทตฺโต สงฺฆเภทาย ปริสกฺกนฺโต อายสฺมนฺตำ อานนฺทำ ปิณฺฑาย จรนฺตำ ทิสฺวา อตฺตโน อธิปฺปายำ อาโรเจสิ ฯ

หิ ดังจะกล่าวโดยย่อ **เอกทิวสํ** ในวันหนึ่ง **เทวทตฺโต** อ.พระเทวทัต **ปริสกฺกนฺโต** ตะเกียกตะกายอยู่ **สงฺฆเภทาย** เพื่ออันทำลายซึ่งสงฆ์ **ทิสฺวา** เห็นแล้ว **อานนฺทํ** ซึ่งพระอานนท์ **อายสฺมนฺตํ** ผู้มีอายุ **จรนฺตํ** ผู้เที่ยวไปอยู่ **ปิณฺฑาย** เพื่อบิณฑบาต **อาโรเจสิ** บอกแล้ว **อธิปฺปายํ** ซึ่งความประสงค์ **อตฺตโน** ของตน ฯ

ดังจะกล่าวโดยย่อ ในวันหนึ่ง พระเทวทัตตะเกียกตะกายเพื่อทำลายสงฆ์ เห็นพระ-อานนท์ผู้มีอายุ ผู้กำลังเที่ยวไปเพื่อบิณฑบาต จึงแจ้งความประสงค์ของตน

หิศัพท์ สังเขปโชตกะ เอกทิวสํ ทุติยากาลสัตตมีใน อาโรเจสิ เทวทตฺโต สุทธกัตตาใน อาโรเจสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก สงฺฆเภทาย สัมปทานใน ปริสกฺกนฺโตฯ อัพภันตร-กิริยาของ เทวทตฺโต อายสฺมนฺตํ วิเสสนะของ อานนฺทํฯ อวุตตกัมมะใน ทิสฺวา ปิณฺฑาย สัมปทานใน จรนฺตํฯ วิเสสนะของ อานนฺทํ ทิสฺวา ปุพพกาลกิริยาใน อาโรเจสิ อตฺตโน สามีสัมพันธะใน อธิปฺปายํฯ อวุตตกัมมะใน อาโรเจสิ ฯ

.....

๓. ตํ สุตฺวา เถโร สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา ภควนฺตํ เอตทโวจ “อิธาหํ ภนฺเต ปุพฺพณฺห-สมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย ราชคหํ ปิณฺฑาย ปาวิสึ, อทฺทสา โข มํ ภนฺเต เทวทตฺโต ราชคเห ปิณฺฑาย จรนฺตํ ทิสฺวาน, เยนาหํ, เตนุปสงฺกมิ, อุปสงฺกมิตฺวา มํ เอตทโวจ ‘อชฺชตคฺเคทานาหํ อาวุโส อานนฺท อญฺญตฺเรว ภควตา อญฺญตฺร ภิกฺขุสงฺเฆน อุโปสถํ กริสฺสามิ สงฺฆกมฺมานิ จา’ติ, อชฺช ภควา เทวทตฺโต สงฺฆํ ภินฺทิสฺสติ, อุโปสถญฺจ กริสฺสติ สงฺฆกมฺมานิ จาติ ฯ

ตํ (วจนํ) สุตฺวา เถโร สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา ภควนฺตํ เอตํ (วจนํ) อโวจ “อิธ (เวฬุวเน) อหํ ภนฺเต ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรํ อาทาย ราชคหํ ปิณฺฑาย ปาวิสึ, อทฺทสา โข มํ ภนฺเต เทวทตฺโต ราชคเห ปิณฺฑาย จรนฺตํ, (เทวทตฺโต) ทิสฺวาน, เยน (ทิสาภาเคน) อหํ (วิหรามิ), เตน (ทิสาภาเคน) อุปสงฺกมิ, (เทวทตฺโต) อุปสงฺกมิตฺวา มํ เอตํ (วจนํ) อโวจ ‘อชฺชตคฺเค อิทานิ อหํ อาวุโส อานนฺท อญฺญตฺร เอว ภควตา อญฺญตฺร ภิกฺขุสงฺเฆน อุโปสถํ (จ) กริสฺสามิ สงฺฆกมฺมานิ จา’ติ, อชฺช ภควา เทวทตฺโต สงฺฆํ ภินฺทิสฺสติ, อุโปสถญ จ กริสฺสติ สงฺฆกมฺมานิ จาติ ฯ

เถโร อ.พระเถระ **สุตฺวา** ฟังแล้ว **ตํ (วจนํ)** ซึ่งคำนั้น **คนฺตฺวา** ไปแล้ว **สนฺติกํ** สู่สำนัก **สตฺถุ** ของพระศาสดา **อโวจ** ได้กราบทูลแล้ว **เอตํ (วจนํ)** ซึ่งคำนั่น **ภควนฺตํ**

กะพระผู้มีพระภาคเจ้า **อิติ** ว่า "**ภนฺเต** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **อหำ** อ.ข้าพระองค์ **นิวาเสตฺวา** นุ่งแล้ว **ปุพฺพณฺหสมยำ** ในสมัยอันเป็นเบื้องต้นแห่งวัน **อิธ (เวฬุวเน)** ในพระเวฬุวันนี้ **อาทาย** ถือเอาแล้ว **ปตฺตจีวรำ** ซึ่งบาตรและจีวร **ปาวิสึ** ได้เข้าไปแล้ว **ราชคหำ** สู่เมืองราชคฤห์ **ปิณฺฑาย** เพื่อบิณฑบาต, **ภนฺเต** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **เทวทตฺโต** อ.พระเทวทัต **อทฺทสา โข** ได้เห็นแล้วแล **มำ** ซึ่งข้าพระองค์ **จรนฺตำ** ผู้เที่ยวไปอยู่ **ราชคเห** ในเมืองราชคฤห์ **ปิณฺฑาย** เพื่อบิณฑบาต, **(เทวทตฺโต)** อ.พระเทวทัต **ทิสฺวา** ครั้นเห็นแล้ว **อุปสงฺกมิ** เข้าไปหาแล้ว **เตน (ทิสาภาเคน)** ใน-, **อหำ** อ.ข้าพระองค์ **(วิหรามิ)** ย่อมอยู่ **เยน (ทิสาภาเคน)** ในส่วนแห่งทิศใด, -ส่วนแห่งทิศนั้น, **(เทวทตฺโต)** อ.พระเทวทัต **อุปสงฺกมิตฺวา** ครั้นเข้าไปหาแล้ว **อโวจ** ได้กล่าวแล้ว **เอตำ (วจนำ)** ซึ่งคำนั่น **มำ** กะข้าพระองค์ **อิติ** ว่า '**อานนฺท** ดูก่อนอานนท์ **อาวุโส** ผู้มีอายุ **อหำ** อ.กระผม **กริสฺสามิ** จักกระทำ **อุโปสถำ (จ)** ซึ่งอุโบสถด้วย **สงฺฆกมฺมานิ จ** ซึ่งสังฆกรรม ท. ด้วย **อญฺญตฺร เอว** เว้นนั่นเทียว **ภควตา** จากพระผู้มีพระภาคเจ้า **อญฺญตฺร** เว้น **ภิกฺขุสงฺเฆน** จากหมู่แห่งภิกษุ **อิทานิ** ในกาลนี้ **อชฺชตคฺเค** ตั้งแต่ในวันนี้ **อิติ** ดังนี้, **ภควา** ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า **อชฺช** ในวันนี้ **เทวทตฺโต** อ.พระเทวทัต **ภินฺทิสฺสติ** จักทำลาย **สงฺฆำ** ซึ่งสงฆ์ **กริสฺสติ** จักกระทำ **อุโปสถำ จ** ซึ่งอุโบสถด้วย **สงฺฆกมฺมานิ จ** ซึ่งสังฆกรรม ท. ด้วย" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระเถระฟังคำนั้นแล้ว ไปสู่สำนักของพระศาสดา ได้กราบทูลคำนั่นกะพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์นุ่งในสมัยเบื้องต้นแห่งวันในพระเวฬุวันนี้ ถือเอาบาตรและจีวร ได้เข้าไปสู่เมืองราชคฤห์เพื่อบิณฑบาต, ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระเทวทัตได้เห็นข้าพระองค์ผู้กำลังเที่ยวไปในเมืองราชคฤห์เพื่อบิณฑบาตแล, พระเทวทัตครั้นเห็นแล้ว ได้เข้าไปหาข้าพระองค์ถึงที่อยู่, พระเทวทัตครั้นเข้าไปหาแล้ว ได้กล่าวคำนั่นกะข้าพระองค์ว่า 'ดูก่อนอานนท์ผู้มีอายุ ตั้งแต่วันนี้ บัดนี้ กระผมจักทำอุโบสถและสังฆกรรมทั้งหลาย เว้นพระผู้มีพระภาคเจ้านั่นแหละ เว้นจากภิกษุสงฆ์' ดังนี้, ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ในวันนี้ พระเทวทัตจักทำลายสงฆ์ จักทำอุโบสถและสังฆกรรมทั้งหลาย" ดังนี้

เถโร สุทธกัตตาใน อโวจ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตำ วิเสสนะของ วจนำ ๆ อวุตตกัมมะใน สุตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน คนฺตฺวา สตฺตุ สามีสัมพันธะใน สนฺติกำ ๆ สัมปาปุณีย-

กัมมะใน คนฺตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อโวจ ภควนฺตํ อกถิตกัมมะใน อโวจ เอตํ วิเสสนะของ วจนํฯ อวุตตกัมมะใน อโวจ “ภนฺเต อาลปนะ อหํ สุทธกัตตาใน ปาวิสึฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อิธ วิเสสนะของ เวพฺวเนฯ วิสยาธาระใน นิวาเสตฺวา ปุพฺพณฺหสมยํ ทุติยากาลสัตตมีใน นิวาเสตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อาทาย ปตฺตจีวรํ อวุตตกัมมะใน อาทายฯ สมานกาลกิริยาใน ปาวิสึ ราชคหํ สัมปาปุณียกัมมะใน ปาวิสึ ปิณฺฑาย สัมปทานใน ปาวิสึ, ภนฺเต อาลปนะ เทวทตฺโต สุทธกัตตาใน อทฺทสาฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก โขศัพท์ วจนาลังการะ มํ อวุตตกัมมะใน อทฺทสา ราชคเห วิสยาธาระใน จรนฺตํ ปิณฺฑาย สัมปทานใน จรนฺตํฯ วิเสสนะของ มํ, เทวทตฺโต สุทธกัตตาใน อุปสงฺกมิฯ อาขยาตบทกัตตุวาสจก ทิสฺวาน ลักขณัตถะ, อหํ สุทธกัตตาใน วิหรามิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก เยน วิเสสนะของ ทิสาภาเคนฯ ตติยาวิสยาธาระใน วิหรามิ, เตน วิเสสนะของ ทิสาภาเคนฯ ตติยาวิสยาธาระใน อุปสงฺกมิ, เทวทตฺโต สุทธกัตตาใน อโวจฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อุปสงฺกมิตฺวา ลักขณัตถะ มํ อกถิตกัมมะใน อโวจ เอตํ วิเสสนะของ วจนํฯ อวุตตกัมมะใน อโวจ ‘อาวุโส วิเสสนะของ อานนฺทฯ อาลปนะ อชฺชตคฺเค กาลสัตตมีใน กริสฺสามิ อิทานิ กาลสัตตมีใน กริสฺสามิ อหํ สุทธกัตตาใน กริสฺสามิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อญฺญตฺรฯ กิริยาวิเสสนะใน กริสฺสามิ ภควตา อปาทานใน อญฺญตฺร อญฺญตฺร กิริยาวิเสสนะใน กริสฺสามิ ภิกฺขุสงฺเฆน ตติยาอปาทานใน อญฺญตฺร อุโปสถํ ก็ดี สงฺฆกมฺมานิ ก็ดี อวุตตกัมมะใน กริสฺสามิ จ สองศัพท์ ปทสมุจจยัตถะเข้ากับ อุโปสถํ และ สงฺฆกมฺมานิ’ อิติศัพท์ สรูปะใน เอตํ วจนํ, ภควา อาลปนะ อชฺช กาลสัตตมีใน ภินฺทิสฺสติ เทวทตฺโต สุทธกัตตาใน ภินฺทิสฺสติ และ กริสฺสติ ภินฺทิสฺสติ ก็ดี กริสฺสติ ก็ดี อาขยาตบทกัตตุวาจก สงฺฆ์ อวุตตกัมมะใน ภินฺทิสฺสติ, อุโปสถํ ก็ดี สงฺฆกมฺมานิ ก็ดี อวุตตกัมมะใน กริสฺสติ จ สองศัพท์ ปทสมุจจยัตถะเข้ากับ อุโปสถํ และ สงฺฆกมฺมานิ” อิติศัพท์ สรูปะใน เอตํ วจนํ ฯ

.....

๔. เอวํ วุตฺเต, สตฺถา

“สุกรํ สาธุนา สาธุ, สาธุ ปาเปน ทุกฺกรํ;
ปาปํ ปาเปน สุกรํ, ปาปมริเยหิ ทุกฺกรนฺติ

อิมํ อุทานํ อุทาเนตฺวา “อานนฺท อตฺตโน อหิตกมฺมํ นาม สุกรํ, หิตกมฺมเมว

ทุกฺกรนฺติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

“สุกรานิ อสาธูนิ อตฺตโน อหิตานิ จ;
ยํ เว หิตญฺจ สาธุญฺจ ตํ เว ปรมทุกฺกรนฺติ ฯ

เอวํ (วจเน เถเรน) วุตฺเต, สตฺถา

“สุกรํ (โหติ) สาธุนา (ปุคฺคเลน) สาธุ, สาธุ ปาเปน (ปุคฺคเลน) ทุกฺกรํ (โหติ);
ปาปํ ปาเปน (ปุคฺคเลน) สุกรํ (โหติ), ปาปํ อริเยหิ ทุกฺกรํ (โหติ)” อิติ

อิมํ อุทานํ อุทาเนตฺวา “อานนฺท อตฺตโน อหิตกมฺมํ นาม สุกรํ (โหติ), หิตกมฺมํ เอว ทุกฺกรํ (โหติ)” อิติ วตฺวา อิมํ คาถํ อาห

“(ตานิ กมฺมานิ) สุกรานิ (โหนฺติ,
ยานิ กมฺมานิ) อสาธูนิ (จ) อตฺตโน อหิตานิ จ (โหนฺติ);
ยํ (กมฺมํ) เว หิตํ จ สาธุ๎ จ (โหติ),
ตํ (กมฺมํ) เว ปรมทุกฺกรํ (โหติ)” อิติ ฯ

เอวํ (วจเน) ครั้นเมื่อคำอย่างนี้ **(เถเรน)** อันพระเถระ **(วุตฺเต)** กราบทูลแล้ว, **สตฺถา** อ.พระศาสดา **อุทาเนตฺวา** ทรงเปล่งแล้ว **อิมํ อุทานํ** ซึ่งอุทานนี้ **อิติ** ว่า

> “**สาธุ** อ.ความดี **สาธุนา (ปุคฺคเลน) สุกรํ** เป็นกรรม อันบุคคลดี กระทำได้โดยง่าย **(โหติ)** ย่อมเป็น, **สาธุ** อ.ความดี **ปาเปน (ปุคฺคเลน) ทุกฺกรํ** เป็นกรรม อันบุคคลชั่ว กระทำได้โดยยาก **(โหติ)** ย่อมเป็น, **ปาปํ** อ.ความชั่ว **ปาเปน (ปุคฺคเลน) สุกรํ** เป็นกรรม อันบุคคลชั่ว กระทำได้โดยง่าย **(โหติ)** ย่อมเป็น, **ปาปํ** อ.ความชั่ว **อริเยหิ ทุกฺกรํ** เป็นกรรมอันพระอริยเจ้า ท. กระทำได้โดยยาก **(โหติ)** ย่อมเป็น” **อิติ** ดังนี้

วตฺวา ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า “**อานนฺท** ดูก่อนอานนท์ **อหิตกมฺมํ นาม** ชื่อ อ.กรรมอันไม่เป็นประโยชน์เกื้อกูล **อตฺตโน** แก่ตน **สุกรํ** เป็นกรรมอันบุคคลกระทำได้โดยง่าย **(โหติ)** ย่อมเป็น, **หิตกมฺมํ เอว** อ.กรรมอันเป็นประโยชน์เกื้อกูลนั่นเทียว **ทุกฺกรํ** เป็นกรรมอันบุคคลกระทำได้โดยยาก **(โหติ)** ย่อมเป็น” **อิติ** ดังนี้ **อาห** ตรัสแล้ว **อิมํ คาถํ** ซึ่งพระคาถานี้ **อิติ** ว่า

"**(ยานิ กมฺมานิ)** อ.กรรม ท. เหล่าใด **อสาธูนิ (จ)** เป็นกรรมอันไม่ดีด้วย **อหิตานิ** เป็นกรรมอันไม่เป็นประโยชน์เกื้อกูล **อตฺตโน** แก่ตน **จ** ด้วย **(โหนฺติ)** ย่อมเป็น, **(ตานิ กมฺมานิ)** อ.กรรม ท. เหล่านั้น **สุกรานิ** เป็นกรรมอันบุคคลกระทำได้โดยง่าย **(โหนฺติ)** ย่อมเป็น, **ยํ (กมฺมํ) เว** อ.กรรมใดแล **หิตํ จ** เป็นกรรมอันเป็นประโยชน์เกื้อกูลด้วย **สาธุ จ** เป็นกรรมดีด้วย **(โหติ)** ย่อมเป็น, **ตํ (กมฺมํ) เว** อ.กรรมนั้นแล **ปรมทุกฺกรํ** เป็นกรรมอันบุคคลกระทำได้โดยยากยิ่ง **(โหติ)** ย่อมเป็น" **อิติ** ดังนี้ ฯ

เมื่อพระเถระกราบทูลคำอย่างนี้แล้ว, พระศาสดา ทรงเปล่งอุทานนี้ว่า

"กรรมดี เป็นกรรมอันบุคคลดี ทำได้โดยง่าย, กรรมดี เป็นกรรมอันบุคคลชั่ว ทำได้ยาก, บาป เป็นกรรมอันบุคคลชั่ว ทำได้โดยง่าย, บาป เป็นกรรมที่พระอริยเจ้าทั้งหลาย ทำได้ยาก" ดังนี้

ตรัสว่า "ดูก่อนอานนท์ ขึ้นชื่อว่ากรรมไม่เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ตน เป็นกรรมที่ทำได้ง่าย, กรรมที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลเท่านั้น เป็นกรรมที่ทำได้ยาก" ดังนี้ แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า

"กรรมเหล่าใด เป็นกรรมไม่ดีและเป็นกรรมไม่เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ตน, กรรมเหล่านั้น เป็นกรรมที่ทำได้ง่าย, กรรมใดแล เป็นกรรมเป็นประโยชน์เกื้อกูลและเป็นกรรมดี, กรรมนั้นแล เป็นกรรมที่ทำได้ยากอย่างยิ่ง"

เอวํ วิเสสนะของ วจเนฯ ลักขณะใน วุตฺเตฯ ลักขณกิริยา เถเรน อนภิหิตกัตตาใน วุตฺเต, สตฺถา สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก

"สาธุ สุทธกัตตาใน โหติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก สุกรํ วิกติกัตตาใน โหติ สาธุนา วิเสสนะของ ปุคฺคเลนฯ อนภิหิตกัตตาใน สุกรํ, สาธุ สุทธกัตตาใน โหติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปาเปน วิเสสนะของ ปุคฺคเลนฯ อนภิหิตกัตตาใน ทุกฺกรํฯ วิกติกัตตาใน โหติ, ปาปํ สุทธกัตตาใน โหติฯ อาขยาตบท

กัตตุวาจก ปาเปน วิเสสนะของ ปุคฺคเลนฯ อนภิหิตกัตตาใน สุกรํฯ วิกติกัตตาใน โหติ, ปาปิ สุทธกัตตาใน โหติฯ อาขยาต-บทกัตตุวาจก อริเยหิ อนภิหิตกัตตาใน ทุกฺกรํฯ วิกติกัตตาใน โหติ" อิติศัพท์ สรูปะใน อิมํ อุทานํ

อิมํ วิเสสนะของ อุทานํฯ อวุตตกัมมะใน อุทาเนตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน วตฺวา "อานนฺท อาลปนะ นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ อหิตกมฺมํฯ สุทธกัตตาใน โหติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อตฺตโน สัมปทานใน อหิตกมฺมํ สุกรํ วิกติกัตตาใน โหติ, เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ หิตกมฺมํฯ สุทธกัตตาใน โหติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ทุกฺกรํ วิกติกัตตาใน โหติ" อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อาห อิมํ วิเสสนะของ คาถํฯ อวุตตกัมมะใน อาห

"ตานิ วิเสสนะของ กมฺมานิฯ สุทธกัตตาใน โหนฺติฯ อาขยาต-บทกัตตุวาจก สุกรานิ วิกติกัตตาใน โหนฺติ, ยานิ วิเสสนะของ กมฺมานิฯ สุทธกัตตาใน โหนฺติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อสาธูนิ ก็ดี อหิตานิ ก็ดี วิกติกัตตาใน โหนฺติ อตฺตโน สัมปทานใน อหิตานิ จ สองศัพท์ ปทสมุจจยัตถะเข้ากับ อสาธูนิ และ อตฺตโน อหิตานิ, ยํ วิเสสนะของ กมฺมํฯ สุทธกัตตาใน โหติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก เวศัพท์ ปทปูรณะ หิตํ ก็ดี สาธุ ก็ดี วิกติกัตตาใน โหติ จ สองศัพท์ ปทสมุจจยัตถะเข้ากับ หิตํ และ สาธุ, ตํ วิเสสนะของ กมฺมํฯ สุทธกัตตาใน โหติฯ อาขยาตบท กัตตุวาจก เวศัพท์ ปทปูรณะ ปรมทุกฺกรํ วิกติกัตตาใน โหติ" อิติศัพท์ สรูปะใน อิมํ คาถํ ฯ

.....

๕. ตสฺสตฺโถ "ยานิ กมฺมานิ อสาธูนิ สาวชฺชานิ จ อปายสංวตฺตนิกานิ กตตฺตาเยว อตฺตโน อหิตานิ จ โหนฺติ, ตานิ สุกรานิ, ยํ ปน กตตฺตา อตฺตโน หิตญฺจ อนวชฺชตฺเถน สาธุญฺจ สุคติสංวตฺตนิกญฺเจว นิพฺพานสංวตฺตนิกญฺจ กมฺมํ, ตํ ปาจีน-นินฺนาย คงฺคาย อุพฺพตฺเตตฺวา ปจฺฉามุขกรณํ วิย อติทุกฺกรนฺติ ฯ

ตสฺส (คาถาวจนสฺส) อตฺโถ "ยานิ กมฺมานิ อสาธูนิ สาวชฺชานิ จ อปายสංวตฺตนิกานิ (เตสं กมฺมานํ ปุคฺคเลน) กตตฺตา เอว อตฺตโน อหิตานิ จ โหนฺติ, ตานิ (กมฺมานิ) สุกรานิ

(โหนฺติ), ยํ ปน (ตสฺส กมฺมสฺส ปุคฺคเลน) กตตฺตา อตฺตโน หิตํ จ อนวชฺชตฺเถน สาธุ์ จ สุคติสังวัตฺตนิกํ เจว นิพฺพานสังวัตฺตนิกํ จ (โหติ) กมฺมํ, ตํ (กมฺมํ) ปาจีนนินฺนาย คงฺคาย อุพฺพตฺเตตฺวา ปจฺฉามุขกรณํ วิย อติทุกฺกรํ (โหติ)" อิติ (ปณฺฑิเตน เวทิตพฺโพ) ฯ

อตฺโถ อ.เนื้อความ **ตสฺส (คาถาวจนสฺส)** แห่งคำอันเป็นพระคาถานั้น **อิติ** ว่า "**ยานิ กมฺมานิ** อ.กรรม ท. เหล่าใด **อสาธูนิ** เป็นกรรมไม่ดี **สาวชฺชานิ** คือว่าเป็นกรรมเป็นไปกับด้วยโทษ **จ** ด้วย **อปายสังวัตฺตนิกานิ** เป็นกรรมประกอบแล้วในอันยังสัตว์ให้เป็นไปพร้อมเพื่ออบาย **อหิตานิ** ชื่อว่าเป็นกรรมไม่เกื้อกูล **อตฺตโน** แก่ตน **(เตสํ กมฺมานํ ปุคฺคเลน) กตตฺตา เอว** เพราะความที่ แห่งกรรม ท. เหล่านั้น เป็นกรรม อันบุคคล กระทำแล้วนั่นเทียว **จ** ด้วย **โหนฺติ** ย่อมเป็น, **ตานิ (กมฺมานิ)** อ.กรรม ท. เหล่านั้น **สุกรานิ** เป็นกรรมอันบุคคลกระทำได้โดยง่าย **(โหนฺติ)** ย่อมเป็น, **ปน** ส่วนว่า **ยํ กมฺมํ** อ.กรรมใด **หิตํ** ชื่อว่าเป็นกรรมเกื้อกูล **อตฺตโน** แก่ตน **(ตสฺส กมฺมสฺส ปุคฺคเลน) กตตฺตา** เพราะความที่ แห่งกรรมนั้น เป็นกรรม อันบุคคล กระทำแล้ว **จ** ด้วย **สาธุ์** ชื่อว่าเป็นกรรมดี **อนวชฺชตฺเถน** เพราะอรรถว่าเป็นกรรมไม่มีโทษ **จ** ด้วย **สุคติสังวัตฺตนิกํ เจว** คือว่าเป็นกรรมประกอบแล้วในอันยังสัตว์ให้เป็นไปพร้อมเพื่อสุคติด้วยนั่นเทียว **นิพฺพานสังวัตฺตนิกํ จ** เป็นกรรมประกอบแล้วในอันยังสัตว์ให้เป็นไปพร้อมเพื่อพระนิพพานด้วย **(โหติ)** ย่อมเป็น, **ตํ (กมฺมํ)** อ.กรรมนั้น **อติทุกฺกรํ** เป็นกรรมอันบุคคลกระทำได้โดยยากยิ่ง **(โหติ)** ย่อมเป็น **ปาจีนนินฺนาย คงฺคาย อุพฺพตฺเตตฺวา ปจฺฉามุขกรณํ วิย** ราวกะ อ.อัน ทดขึ้นแล้วกระทำ ซึ่งแม่น้ำชื่อว่าคงคา อันไหลไปแล้วในทิศชื่อว่าปราจีน ให้เป็นแม่น้ำมีหน้าในภายหลัง" **อิติ** ดังนี้ **(ปณฺฑิเตน)** อันบัณฑิต **(เวทิตพฺโพ)** พึงทราบ ฯ

บัณฑิตพึงทราบเนื้อความแห่งคำอันเป็นพระคาถานั้นว่า "กรรมเหล่าใด เป็นกรรมไม่ดี คือเป็นกรรมมีโทษ และเป็นกรรมประกอบในอันยังสัตว์ให้เป็นไปเพื่ออบาย ชื่อว่าเป็นกรรมไม่เกื้อกูลแก่ตน เพราะความที่กรรมเหล่านั้น อันบุคคลทำแล้ว, กรรมเหล่านั้น เป็นกรรมที่ทำได้โดยง่าย, ส่วนกรรมใด เป็นกรรมเกื้อกูลแก่ตน เพราะความที่กรรมนั้น เป็นกรรมที่บุคคลทำแล้ว และเป็นกรรมดี เพราะอรรถว่าไม่มีโทษ คือว่าเป็นกรรมในอันยังสัตว์ให้เป็นไปเพื่อสุคติและเป็นกรรมในอันยังสัตว์ให้เป็นไปเพื่อพระนิพพาน, กรรมนั้น เป็นกรรมที่ทำได้ยากยิ่ง ดุจการทดทำแม่น้ำคงคาที่ไหลไปทิศปราจีน ให้หัน

หน้ากลับหลัง”

อตฺโถ วุตฺตกัมมะใน เวทิตพฺโพฯ กิตบทกัมมวาจก ตสฺส วิเสสนะของ คาถาวจนสฺสฯ สามีสัมพันธะใน อตฺโถ “ยานิ วิเสสนะของ กมฺมานิฯ สุทธกัตตาใน โหนฺติฯ อาขยาต-บทกัตตุวาจก อสาธูนิ ก็ดี สาวชฺชานิ ก็ดี อปายสංวตฺตนิกานิ ก็ดี อหิตานิ ก็ดี วิกติ-กัตตาใน โหนฺติ เตสं วิเสสนะของ กมฺมานංฯ ภาวาทิสัมพันธะใน กตตฺตา ปุคฺคเลน อนภิหิตกัตตาใน กต- เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ กตตฺตาฯ เหตุใน อหิตานิ อตฺตโน สัมปทานใน อหิตานิ จศัพท์ ปทสมุจจยัตถะเข้ากับ อสาธูนิ สาวชฺชานิ และ อปายสංวตฺตนิกานิ กตตฺตาเยว อตฺตโน อหิตานิ, อสาธูนิ วิวริยะใน สาวชฺชานิฯ วิวรณะ อปายสංวตฺตนิกานิ สัญญี กตตฺตาเยว อตฺตโน อหิตานิ สัญญา, ตานิ วิเสสนะของ กมฺมานิฯ สุทธกัตตาใน โหนฺติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก สุกรานิ วิกติ-กัตตาใน โหนฺติ, ปนศัพท์ ปักขันตรโชตกะ ยं วิเสสนะของ กมฺมංฯ สุทธกัตตาใน โหติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตสฺส วิเสสนะของ กมฺมสฺสฯ ภาวาทิสัมพันธะใน กตตฺตา ปุคฺคเลน อนภิหิตกัตตาใน กต- กตตฺตา เหตุใน หิตं อตฺตโน สัมปทานใน หิตंฯ ก็ดี สาธุ ก็ดี วิกติกัตตาใน โหติ อนวชฺชตฺเถน เหตุใน สาธุ จ สองศัพท์ ปทสมุจจยัตถะ เข้ากับ อตฺตโน หิตं และ อนวชฺชตฺเถน สาธุ สุคติสංวตฺตนิกं ก็ดี นิพฺพานสංวตฺตนิกं ก็ดี วิกติกัตตาใน โหติ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ จฯ สองศัพท์ ปทสมุจจยัตถะเข้ากับ สุคติสංวตฺตนิกं และ นิพฺพานสංวตฺตนิกं อตฺตโน หิตญจ อนวชฺชตฺเถน สาธุญจ วิวริยะใน สุคติสංวตฺตนิกญเจว นิพฺพานสංวตฺตนิกญจฯ วิวรณะ, ตं วิเสสนะของ กมฺมංฯ สุทธกัตตาใน โหติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปาจีนนินฺนาย วิเสสนะของ คงฺคายฯ ฉัฏฐีอวุตตกัมมะใน -กรณं อุพฺพตฺเตตฺวา สมานกาลกิริยาใน -กรณं ปจฺฉามุขกรณं อุปมาลิงคัตถะ วิยศัพท์ อุปมาโชตกะเข้ากับ ปาจีนนินฺนาย คงฺคาย อุพฺพตฺเตตฺวา ปจฺฉามุขกรณं อติทุกฺกรं วิกติกัตตาใน โหติ” อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถ ปณฺฑิเตน อนภิหิตกัตตาใน เวทิตพฺโพ ฯ

.....

๖. เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ ฯ

เทสนาวสาเน พหู (ชนา) โสตาปตฺติผลาทีนิ (อริยผลานิ) ปาปุณึสุ อิติ ฯ

เทสนาวสาเน ในกาลเป็นที่สิ้นสุดลงแห่งพระเทศนา **(ชนา)** อ.ชน ท. **พหู** มาก

ปาปุณึสุ บรรลุแล้ว **(อริยผลานิ)** ซึ่งอริยผล ท. **โสตาปตฺติผลาทีนิ** มีโสดาปัตติ-ผลเป็นต้น **อิติ** ดังนี้แล ฯ

เวลาจบพระเทศนา ชนจำนวนมากบรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

เทสนาวสาเน กาลสัตตมีใน ปาปุณึสุ พหู วิเสสนะของ ชนาๆ สุทธกัตตาใน ปาปุณึสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก โสตาปตฺติผลาทีนิ วิเสสนะของ อริยผลานิๆ สัมปาปุณียกัมมะใน ปาปุณึสุ อิติศัพท์ สมาปนะ ฯ

.....

สงฺฆเภทปริสกฺกนวตฺถุ ฯ

สงฺฆเภทปริสกฺกนวตฺถุ (นิฏฺฐิตำ) ฯ

สงฺฆเภทปริสกฺกนวตฺถุ อ.เรื่องแห่งอันตะเกียกตะกายเพื่ออันทำลายซึ่งสงฆ์

(นิฏฺฐิตำ) จบแล้ว ฯ

สงฺฆเภทปริสกฺกนวตฺถุ สุทธกัตตาใน นิฏฺฐิตำๆ กิตบทกัตตุวาจก ฯ

จบเรื่องการตะเกียกตะกายเพื่อทำลายสงฆ์

วิเคราะห์ศัพท์กิตก์ สมาส และตัทธิต

สงฺฆเภทปริสกฺกนวตฺถุ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีทุติยาตัปปุริสสมาสและจตุตถีตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. สงฺฆํ เภโท สงฺฆเภโท. (สงฺฆ + เภท) ทุติยาตัปปุริสสมาส

เภโท อ.อันทำลาย สงฺฆํ ซึ่งสงฆ์ สงฺฆเภโท ชื่อว่าสงฺฆเภท. (อันทำลายสงฆ์)

๒. สงฺฆเภทาย ปริสกฺกนํ สงฺฆเภทปริสกฺกนํ. (สงฺฆเภท + ปริสกฺกน) จตุตถีตัปปุริสสมาส

ปริสกฺกนํ อ.อันตะเกียกตะกาย สงฺฆเภทาย เพื่ออันทำลายซึ่งสงฆ์ สงฺฆเภทปริสกฺกนํ ชื่อว่าสงฺฆเภทปริสกฺกน. (อันตะเกียกตะกายเพื่อทำลายสงฆ์)

๓. สงฺฆเภทปริสกฺกนสฺส วตฺถุ สงฺฆเภทปริสกฺกนวตฺถุ. (สงฺฆเภทปริสกฺกน + วตฺถุ) ฉัฏฐี-ตัปปุริสสมาส

วตฺถุ อ.เรื่อง สงฺฆเภทปริสกฺกนสฺส แห่งอันตะเกียกตะกายเพื่ออันทำลายซึ่งสงฆ์ สงฺฆเภท-ปริสกฺกนวตฺถุ ชื่อว่าสงฺฆเภทปริสกฺกนวตฺถุ. (เรื่องการะตเกียกตะกายเพื่อทำลายสงฆ์)

ปุพฺพณฺหสมโย

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส โดยมีอมาทิปรตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. อหสฺส ปุพฺพํ ปุพฺพณฺหํ. (ปุพฺพ + อห) อมาทิปรตัปปุริสสมาส

ปุพฺพํ อ. เบื้องต้น อหสฺส แห่งวัน ปุพฺพณฺหํ ชื่อว่าปุพฺพณฺห. (เบื้องต้นแห่งวัน)

๒. ปุพฺพณฺหญฺจ ตํ สมโย จาติ ปุพฺพณฺหสมโย ฯ (ปุพฺพณฺห + สมย) วิเสสนบุพพบทกัมม-ธารยสมาส

ปุพฺพณฺหํ จ อ. อันเป็นเบื้องต้นแห่งวันด้วย ตํ อ. อันเป็นเบื้องต้นแห่งวันนั้น สมโย จ เป็นสมัยด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ปุพฺพณฺหสมโย ชื่อว่าปุพฺพณฺหสมย. (สมัยอันเป็นเบื้องต้นแห่งวัน, เวลาเช้า)

ปตฺตจีวรํ

เป็นสมาหารทวันทสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปตฺโต จ จีวรญฺจ ปตฺตจีวรํ. (ปตฺต + จีวร)

ปตฺโต จ อ.บาตรด้วย จีวรํ จ อ.จีวรด้วย ปตฺตจีวรํ ชื่อว่าปตฺตจีวร. (บาตรและจีวร)

ภิกฺขุสงฺโฆ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ภิกฺขูนํ สงฺโฆ ภิกฺขุสงฺโฆ. (ภิกฺขุ + สงฺฆ)

สงฺโฆ อ.หมู่ ภิกฺขูนํ แห่งภิกษุ ท. ภิกฺขุสงฺโฆ ชื่อว่าภิกฺขุสงฺฆ. (หมู่ภิกษุ, ภิกษุสงฆ์)

อหิตกมฺมํ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส โดยมีนนิบาตบุพพบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. น หิตํ อหิตํ, กมฺมํ. (น + หิต) นนิบาตบุพพบทกัมมธารยสมาส

(กมฺมํ) อ.กรรม หิตํ อันเป็นประโยชน์เกื้อกูล น หามิได้ อหิตํ ชื่อว่าอหิต (ไม่เป็นประโยชน์เกื้อกูล), ได้แก่กรรม.

๒. อหิตญฺจ ตํ กมฺมญฺจาติ อหิตกมฺมํ. (อหิต + กมฺม) วิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส

อหิตํ จ อ.อันไม่เป็นประโยชน์เกื้อกูลด้วย ตํ อ.อันไม่เป็นประโยชน์เกื้อกูลนั้น กมฺมํ จ เป็นกรรมด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น อหิตกมฺมํ ชื่อว่าอหิตกมฺม. (กรรมที่ไม่เป็นประโยชน์เกื้อกูล)

หิตกมฺมานิ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

หิตานิ จ ตานิ กมฺมานิ จาติ หิตกมฺมานิ. (หิต + กมฺม)

หิตานิ จ อ.อันเป็นประโยชน์เกื้อกูล ท. ด้วย ตานิ อ.อันเป็นประโยชน์เกื้อกูล ท. เหล่านั้น กมฺมานิ จ เป็นกรรมด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น หิตกมฺมานิ ชื่อว่าหิตกมฺม. (กรรมที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลทั้งหลาย)

ปรมทุกฺกรํ, กมฺมํ

เป็นทุติยาตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ทุกฺเขน กรียตีติ ทุกฺกรํ, กมฺมํ. (ทุ + กร กรเณ ในการกระทำ + ขปัจจัย) กัมมรูป, กัมมสาธนะ

(ยํ กมฺมํ) อ.กรรมใด (ปุคฺคเลน) อันบุคคล กรียติ ย่อมกระทำ ทุกฺเขน โดยยาก อิติ

เพราะเหตุนั้น (ตำ กมฺมำ) อ.กรรมนั้น ทุกฺกรำ ชื่อว่าทุกฺกร (อันบุคคลทำได้ยาก), ได้แก่กรรม.

๒. ปรมำ ทุกฺกรำ ปรมทุกฺกรำ, กมฺมำ. (ปรม + ทุกฺกร) ทุติยาตัปปุริสสมาส

(กมฺมำ) อ.กรรม ทุกฺกรำ อันบุคคลกระทำได้โดยยาก ปรมำ อย่างยิ่ง ปรมทุกฺกรำ ชื่อว่าปรมทุกฺกร (อันบุคคลทำได้ยากอย่างยิ่ง)

อสาธูนิ, กมฺมานิ

เป็นนนิบาตบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

น สาธูนิ อสาธูนิ, กมฺมานิ. (น + สาธุ)

(กมฺมานิ) อ.กรรม ท. สาธูนิ อันดี น หามิได้ อสาธูนิ ชื่อว่าอสาธุ (ไม่ดี), ได้แก่กรรมทั้งหลาย.

สาวชฺชานิ, กมฺมานิ

เป็นสหบุพพบทพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สห อวชฺเชหิ ยานิ ปวตฺตนฺตีติ สาวชฺชานิ, กมฺมานิ. (สห + อวชฺช)

ยานิ (กมฺมานิ) อ.กรรม ท. เหล่าใด ปวตฺตนฺติ ย่อมเป็นไป สห กับ อวชฺเชหิ ด้วยโทษ ท. อิติ เพราะเหตุนั้น (ตานิ กมฺมานิ) อ.กรรม ท. เหล่านั้น สาวชฺชานิ ชื่อว่าสาวชฺช (เป็นไปกับด้วยโทษ, มีโทษ), ได้แก่กรรมทั้งหลาย.

อปายสวตฺตนิกานิ, กมฺมานิ

เป็นสังสัฏฐาทิอเนกัตถตัทธิต มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. อปายานำ สวตฺตนำ อปายสวตฺตนำ. (อปาย + สวตฺตน) จตุตถีตัปปุริสสมาส

สวตฺตนำ อ.การยังสัตว์ให้เป็นไปพร้อม อปายานำ เพื่ออบาย ท. อปายสวตฺตนำ ชื่อว่าอปาย-สวตฺตน. (การยังสัตว์ให้เป็นไปเพื่ออบาย)

๒. อปายสวตฺตเน นิยุตฺตานิ อปายสวตฺติกานิ, กมฺมานิ. (อปายสวตฺตน + ณิกปัจจัย) สังสัฏฐาทิอเนกัตถตัทธิต

(กมฺมานิ) อ.กรรม ท. นิยุตฺตานิ อันประกอบแล้ว อปายสวตฺตเน ในการยังสัตว์ให้เป็นไปพร้อมเพื่ออบาย อปายสวตฺตนิกานิ ชื่อว่าอปายสวตฺตนิก (อันประกอบในการยังสัตว์ให้เป็นไปเพื่ออบาย)

กตตฺตำ

เป็นภาวตัทธิต มีวิเคราะห์ว่า

กตสฺส ภาโว กตตฺตำ. (กต + ตฺตปัจจัย)

ภาโว อ.ความเป็น (ปุคฺคเลน) กตสฺส (กมฺมสฺส) แห่งกรรม อันบุคคล กระทำแล้ว กตตฺตำ ชื่อว่ากตตฺต. (ความที่กรรมเป็นกรรมอันบุคคลทำแล้ว)

อนวชฺชตฺโถ

เป็นสัมภาวนาบุพพบทกัมมธารยสมาส โดยมีนนิบาตบุพพบทพหุพพีหิสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. นตฺถิ วชฺชำ ยสฺสาติ อนวชฺชำ, กมฺมำ. (น + วชฺช) นนิบาตบุพพบทพหุพพีหิสมาส

วชฺชำ อ.โทษ ยสฺส (กมฺมสฺส) แห่งกรรมใด นตฺถิ ย่อมไม่มี อิติ เพราะเหตุนั้น (ตำ กมฺมำ) อ.กรรมนั้น อนวชฺชำ ชื่อว่าอนวชฺช (ไม่มีโทษ), ได้แก่กรรม.

๒. อนวชฺชำ อิติ อตฺโถ อนวชฺชตฺโถ. (อนวชฺช + อตฺถ) สัมภาวนาบุพพบทกัมมธารยสมาส

อตฺโถ อ.อรรถ อนวชฺชำ อิติ ว่าไม่มีโทษ อนวชฺชตฺโถ ชื่อว่าอนวชฺชตฺถ. (อรรถว่าไม่มีโทษ)

สุคติสำวตฺตนิกำ, กมฺมำ

เป็นสังสัฏฐาทิอเนกัตถตัทธิต มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. สุคติยา สำวตฺตนำ สุคติสำวตฺตนำ. (สุคติ + สำวตฺตน) จตุตถีตัปปุริสสมาส

สำวตฺตนำ อ.การยังสัตว์ให้เป็นไปพร้อม สุคติยา เพื่อสุคติ สุคติสำวตฺตนำ ชื่อว่าสุคติสำวตฺตน. (การยังสัตว์ให้เป็นไปเพื่อสุคติ)

๒. สุคติสำวตฺตเน นิยุตฺตำ สุคติสำวตฺตนิกำ, กมฺมำ. (สุคติสำวตฺตน + ณิกปัจจัย) สังสัฏฐาทิ-อเนกัตถตัทธิต

(กมฺมำ) อ.กรรม นิยุตฺตำ อันประกอบแล้ว สุคติสำวตฺตเน ในการยังสัตว์ให้เป็นไปพร้อมเพื่อสุคติ สุคติสำวตฺตนิกำ ชื่อว่าสุคติสำวตฺตนิก (อันประกอบในการยังสัตว์ให้เป็นไปเพื่อสุคติ)

นิพฺพานสวตฺตนิกํ, กมฺมํ

เป็นสังสัฏฐาทิอเนกัตถตัทธิต มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. นิพฺพานสฺส สวตฺตนํ นิพฺพานสวตฺตนํ. (นิพฺพาน + สวตฺตน) จตุตถีตัปปุริสสมาส

สวตฺตนํ อ.การยังสัตว์ให้เป็นไปพร้อม นิพฺพานสฺส เพื่อพระนิพพาน นิพฺพานสวตฺตนํ ชื่อว่า นิพฺพานสวตฺตน. (การยังสัตว์ให้เป็นไปเพื่อพระนิพพาน)

๒. นิพฺพานสวตฺตเน นิยุตฺตํ นิพฺพานสวตฺตนิกํ, กมฺมํ. (นิพฺพานสวตฺตน + ณิกปัจจัย) สังสัฏฐาทิ-อเนกัตถตัทธิต

(กมฺมํ) อ.กรรม นิยุตฺตํ อันประกอบแล้ว นิพฺพานสวตฺตเน ในการยังสัตว์ให้เป็นไปพร้อมเพื่อพระนิพพาน นิพฺพานสวตฺตนิกํ ชื่อว่านิพฺพานสวตฺตนิก (อันประกอบในการยังสัตว์ให้เป็นไปเพื่อพระนิพพาน)

ปาจีนนินฺนา

เป็นสัตตมีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปาจีนสฺมึ นินฺนา ปาจีนนินฺนา, คงฺคา. (ปาจีน + นินฺนา)

(คงฺคา) อ.แม่น้ำคงคา นินฺนา อันไหลไปแล้ว ปาจีนสฺมึ ในทิศปราจีน ปาจีนนินฺนา ชื่อว่าปาจีน-นินฺนา (ไหลไปในทิศปราจีน), ได้แก่แม่น้ำคงคา.

ปจฺฉามุขกรณํ

เป็นทุติยาตัปปุริสสมาส โดยมีฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ปจฺฉา มุขํ ยสฺสาติ ปจฺฉามุขา, คงฺคา. (ปจฺฉา + มุข) ฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิ-สมาส

มุขํ อ.หน้า ปจฺฉา ในภายหลัง ยสฺสา (คงฺคาย) แห่งแม่น้ำคงคาใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (สา คงฺคา) อ.แม่น้ำคงคานั้น ปจฺฉามุขา ชื่อว่าปจฺฉามุขา (มีหน้าในภายหลัง), ได้แก่แม่น้ำคงคา.

๒. ปจฺฉามุขํ กรณํ ปจฺฉามุขกรณํ. (ปจฺฉามุข + กรณ) ทุติยาตัปปุริสสมาส

กรณํ อ.การกระทำ ปจฺฉามุขํ ให้มีหน้าในภายหลัง ปจฺฉามุขกรณํ ชื่อว่าปจฺฉามุขกรณ. (ทำให้มีหน้าในภายหลัง, ทำให้หันหน้ากลับ)

เทสนาวสานํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เทสนาย อวสานํ เทสนาวสานํ. (เทสนา + อวสาน)

อวสานํ อ.กาลเป็นที่สิ้นสุดลง เทสนาย แห่งพระเทศนา เทสนาวสานํ ชื่อว่าเทสนาวสาน. (เวลาจบพระเทศนา)

โสตาปตฺติผลาทีนิ, อริยผลานิ

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

โสตาปตฺติผลํ อาทิ เยสํ ตานิ โสตาปตฺติผลาทีนิ, อริยผลานิ. (โสตาปตฺติผล + อาทิ)

โสตาปตฺติผลํ อ.โสดาปัตติผล อาทิ เป็นต้น เยสํ (อริยผลานํ) แห่งอริยผล ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่, ตานิ (อริยผลานิ) อ.อริยผล ท. เหล่านั้น โสตาปตฺติผลาทีนิ ชื่อว่าโสตาปตฺติผลาทิ (มีโสดาปัตติผลเป็นต้น), ได้แก่อริยผลทั้งหลาย.

๘. กาลตฺเถรวตฺถุ ฯ [๑๓๔]

กาลตฺเถรวตฺถุ (มยา วุจฺจเต) ฯ

กาลตฺเถรวตฺถุ อ.เรื่องแห่งพระกาละผู้เถระ
(มยา) อันข้าพเจ้า (พระพุทธโฆสะ) **(วุจฺจเต)** จะกล่าว ฯ

กาลตฺเถรวตฺถุ วุตฺตกัมมะใน วุจฺจเตๆ อาขยาตบทกัมมวาจก
มยา อนภิหิตกัตตาใน วุจฺจเต ฯ

๘. เรื่องพระกาลเถระ

๑. **“โย สาสนนฺ**ติ อิมํ ธมฺมเทสนำ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต กาลตฺเถรำ อารพฺภ กเถสิ ฯ

สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต กาลตฺเถรำ อารพฺภ **“โย สาสนนฺ**ติ อิมำ ธมฺมเทสนำ กเถสิ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **วิหรนฺโต** เมื่อทรงประทับ **เชตวเน** ในพระวิหารชื่อว่าเชตวัน **อารพฺภ** ทรงปรารภ **กาลตฺเถรำ** ซึ่งพระกาละผู้เถระ **กเถสิ** ตรัสแล้ว **อิมำ ธมฺมเทสนำ** ซึ่งพระธรรมเทศนานี้ **“โย สาสนนฺติ** ว่า “โย สาสนำ” ดังนี้เป็นต้น ฯ

พระศาสดา เมื่อทรงประทับในพระเชตวัน ทรงปรารภพระกาลเถระ ตรัสพระธรรม-เทศนานี้ว่า **“โย สาสนำ”** ดังนี้เป็นต้น ฯ

สตฺถา สุทธกัตตาใน กเถสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “โย สาสนำ” สรูปะใน อิติๆ ศัพท์อาทยัตถะใน อิมำ ธมฺมเทสนำ อิมำ วิเสสนะของ ธมฺมเทสนำๆ อวุตตกัมมะใน กเถสิ เชตวเน วิสยาธาระใน วิหรนฺโตๆ อัพภันตรกิริยาของ สตฺถา กาลตฺเถรำ อวุตตกัมมะใน อารพฺภๆ สมานกาลกิริยาใน กเถสิ ฯ

.....

๒. สาวตฺถิยำ กิเรกา อิตฺถี มาตุฏฺฐาเน ฐตฺวา ตำ เถรำ อุปฏฺฐหติ ฯ

กิร ได้ยินว่า **อิตฺถี** อ.หญิง **เอกา** คนหนึ่ง **สาวตฺถิยำ** ในเมืองสาวัตถี **ฐตฺวา** ตั้งอยู่แล้ว **มาตุฏฺฐาเน** ในตำแหน่งแห่งมารดา **อุปฏฺฐหติ** ย่อมบำรุง **ตำ เถรำ** ซึ่งพระเถระนั้น ฯ

ได้ยินว่า หญิงคนหนึ่งในเมืองสาวัตถี ตั้งอยู่ในตำแหน่งมารดา ย่อมบำรุงพระเถระนั้น

กิรศัพท์ อนุสสวนัตถะ เอกา วิเสสนะของ อิตฺถี ๆ สุทธกัตตาใน อุปฏฺฐหติ ๆ อาขยาต-บทกัตตุวาจก สาวตฺถิยํ วิสยาธาระใน อิตฺถี มาตุฏฺฐาเน วิสยาธาระใน ฐตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน อุปฏฺฐหติ ตํ วิเสสนะของ เถรํ ๆ อวุตตกัมมะใน อุปฏฺฐหติ ฯ

.....

๓. ตสฺสา ปฏิวิสฺสกเคเห มนุสฺสา สตฺถุ สนฺติเก ธมฺมํ สุตฺวา เคหํ อาคนฺตฺวา "อโห พุทฺธา นาม อจฺฉริยา, อโห ธมฺมเทสนา มธุราติ ปสํสนฺติ ฯ

ตสฺสา (อิตฺถิยา) ปฏิวิสฺสกเคเห มนุสฺสา สตฺถุ สนฺติเก ธมฺมํ สุตฺวา เคหํ อาคนฺตฺวา "อโห พุทฺธา นาม อจฺฉริยา (โหนฺติ), อโห ธมฺมเทสนา มธุรา (โหติ)" อิติ ปสํสนฺติ ฯ

มนุสฺสา อ.มนุษย์ ท. **ปฏิวิสฺสกเคเห** ในเรือนของบุคคลผู้คุ้นเคยกัน **ตสฺสา (อิตฺถิยา)** ของหญิงนั้น **สุตฺวา** ฟังแล้ว **ธมฺมํ** ซึ่งธรรม **สนฺติเก** ในสำนัก **สตฺถุ** ของพระศาสดา **อาคนฺตฺวา** มาแล้ว **เคหํ** สู่เรือน **ปสํสนฺติ** ย่อมสรรเสริญ **อิติ** ว่า "**อโห** โอ **พุทฺธา นาม** ชื่อ อ.พระพุทธเจ้า ท. **อจฺฉริยา** เป็นผู้น่าอัศจรรย์ **(โหนฺติ)** ย่อมเป็น, **อโห** โอ **ธมฺมเทสนา** อ.พระธรรมเทศนา **มธุรา** เป็นเทศนาอันไพเราะ **(โหติ)** ย่อมเป็น" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พวกมนุษย์ในเรือนของบุคคลผู้คุ้นเคยของหญิงนั้น ฟังธรรมในสำนักของพระศาสดามาแล้ว ย่อมสรรเสริญว่า "โอ ธรรมดาว่าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย เป็นผู้น่าอัศจรรย์, โอ พระธรรมเทศนา เป็นเทศนาไพเราะ"

มนุสฺสา สุทธกัตตาใน ปสํสนฺติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตสฺสา วิเสสนะของ อิตฺถิยา ๆ สามีสัมพันธะใน ปฏิวิสฺสกเคเห ๆ วิสยาธาระใน มนุสฺสา สตฺถุ สามีสัมพันธะใน สนฺติเก ๆ วิสยาธาระใน สุตฺวา ธมฺมํ อวุตตกัมมะใน สุตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน อาคนฺตฺวา เคหํ สัมปาปุณียกัมมะใน อาคนฺตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปสํสนฺติ "อโห อัจฉริยัตถะ นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ พุทฺธา ๆ สุทธกัตตาใน โหนฺติ ๆ อาขยาต-บทกัตตุวาจก อจฺฉริยา วิกติกัตตาใน โหนฺติ, อโห อัจฉริยัตถะ ธมฺมเทสนา สุทธกัตตาใน โหติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก มธุรา วิกติกัตตาใน โหติ" อิติศัพท์ อาการะใน ปสํสนฺติ ฯ

๔. สา [อิตฺถี] เตสํ กถํ สุตฺวา “ภนฺเต อหัปิ สตฺถุ ธมฺมเทสนำ โสตุกามาติ ตสฺส อาโรเจสิ ฯ

สา [อิตฺถี] เตสำ (มนุสฺสานำ) กถำ สุตฺวา “ภนฺเต อหัปิ สตฺถุ ธมฺมเทสนำ โสตุกามา (อมฺหิ)” อิติ ตสฺส (เถรสฺส) อาโรเจสิ ฯ

สา (อิตฺถี) อ.หญิงนั้น **สุตฺวา** ฟังแล้ว **กถำ** ซึ่งวาจาเป็นเครื่องกล่าว **เตสำ (มนุสฺสานำ)** ของมนุษย์ ท. เหล่านั้น **อาโรเจสิ** บอกแล้ว **ตสฺส (เถรสฺส)** แก่พระเถระนั้น **อิติ** ว่า “**ภนฺเต** ข้าแต่ท่านผู้เจริญ **อหัปิ** แม้ อ.ดิฉัน **โสตุกามา** เป็นผู้ใคร่เพื่ออันฟัง **ธมฺมเทสนำ** ซึ่งพระธรรมเทศนา **สตฺถุ** ของพระศาสดา **(อมฺหิ)** ย่อมเป็น” **อิติ** ดังนี้ ฯ

หญิงนั้น ฟังถ้อยคำของพวกมนุษย์เหล่านั้น บอกแก่พระเถระว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ แม้ดิฉัน เป็นผู้ใคร่จะฟังพระธรรมเทศนาของพระศาสดา”

สา วิเสสนะของ อิตฺถีๆ สุทธกัตตาใน อาโรเจสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เตสำ วิเสสนะของ มนุสฺสานำๆ สามีสัมพันธะใน กถำๆ อวุตตกัมมะใน สุตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อาโรเจสิ “ภนฺเต อาลปนะ อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ อหำๆ สุทธกัตตาใน อมฺหิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก สตฺถุ สามีสัมพันธะใน ธมฺมเทสนำๆ อวุตตกัมมะใน โสตุกามาๆ วิกติกัตตาใน อมฺหิ” อิติศัพท์ อาการะใน อาโรเจสิ ตสฺส วิเสสนะของ เถรสฺสๆ สัมปทานใน อาโรเจสิ ฯ

.....

๕. โส “มา ตตฺถ คจฺฉีติ ตำ นิวาเรสิ ฯ

โส (เถโร “ตฺวำ) มา ตตฺถ (ฐาเน) คจฺฉีติ ตำ (อิตฺถึ) นิวาเรสิ ฯ

โส (เถโร) อ.พระเถระนั้น **นิวาเรสิ** ห้ามแล้ว **ตำ (อิตฺถึ)** ซึ่งหญิงนั้น **อิติ** ว่า “**(ตฺวำ)** อ.ท่าน **มา คจฺฉิ** อย่าไปแล้ว **ตตฺถ (ฐาเน)** ในที่นั้น” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระเถระนั้น ห้ามหญิงนั้นว่า “เธออย่าไปในที่นั้นเลย”

โส วิเสสนะของ เถโรๆ สุทธกัตตาใน นิวาเรสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “ตฺวำ สุทธกัตตาใน คจฺฉิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตตฺถ วิเสสนะของ ฐาเนๆ วิสยาธาระใน คจฺฉิ มาศัพท์ ปฏิเสธะใน คจฺฉิ” อิติศัพท์ อาการะใน นิวาเรสิ ตำ วิเสสนะของ อิตฺถึๆ อวุตต-

กัมมะใน นิวาเรสิ ฯ

.....

๖. สา ปุนทิวเสปิ ยาจมานา ยาวตติยํ เตน นิวาริยมานาปิ โสตุกามาว อโหสิ ฯ

สา (อิตฺถี) ปุนทิวเสปิ ยาจมานา ยาวตติยํ เตน (เถเรน) นิวาริยมานาปิ โสตุกามาว อโหสิ ฯ

สา (อิตฺถี) อ.หญิงนั้น **ยาจมานา** อ้อนวอนอยู่ **ปุนทิวเสปิ** แม้ในวันรุ่งขึ้น **เตน (เถเรน) นิวาริยมานาปิ** แม้ผู้อันพระเถระนั้น ห้ามอยู่ **ยาวตติยํ** สิ้นกาลกำหนดเพียงไรแต่ครั้งที่สาม **โสตากามาว** เป็นผู้ใคร่เพื่ออันฟังเทียว **อโหสิ** ได้เป็นแล้ว ฯ

หญิงนั้น อ้อนวอนแม้ในวันรุ่งขึ้น แม้ถูกพระเถระนั้นห้ามอยู่ถึง ๓ ครั้ง ได้เป็นผู้ใคร่เพื่อจะฟังนั่นแหละ

สา วิเสสนะของ อิตฺถีๆ สุทธกัตตาใน อโหสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ ปุนทิวเสๆ กาลสัตตมีใน ยาจมานาๆ อัพภันตรกิริยาของ อิตฺถี ยาวตติยํ อัจจันตสังโยคะใน นิวาริยมานา เตน วิเสสนะของ เถเรนๆ อนภิหิตกัตตาใน นิวาริยมานา อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ นิวาริยมานาๆ อัพภันตรกิริยาของ อิตฺถี เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ โสตุกามาๆ วิกติกัตตาใน อโหสิ ฯ

.....

๗. “กสฺมา ปน โส ตํ นิวาเรสีติ ?

“กสฺมา ปน โส (เถโร) ตํ (อิตฺถึ) นิวาเรสีติ (ปุจฺฉา) ?

(ปุจฺฉา) อ.อันถาม **อิติ** ว่า “**ปน** ก็ **โส (เถโร)** อ.พระเถระนั้น **นิวาเรสิ** ห้ามแล้ว **ตํ (อิตฺถึ)** ซึ่งหญิงนั้น **กสฺมา** เพราะเหตุอะไร ?” **อิติ** ดังนี้ ฯ

ถามว่า “ก็พระเถระนั้น ห้ามหญิงนั้น เพราะเหตุอะไร ?”

“ปนศัพท์ วากยารัมภโชตกะ โส วิเสสนะของ เถโรๆ สุทธกัตตาใน นิวาเรสิๆ อาขยาต-บทกัตตุวาจก กสฺมา เหตุใน นิวาเรสิ ตํ วิเสสนะของ อิตฺถึๆ อวุตตกัมมะใน นิวาเรสิ” อิติศัพท์ สรูปะใน ปุจฺฉาๆ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๘. “เอวํ กิรสฺส อโหสิ ‘สตฺถุ สนฺติเก ธมฺมํ สุตฺวา มยิ ภิชฺชิสฺสตีติ ฯ

"เอวํ (จินฺตนํ) กิร อสฺส (เถรสฺส) อโหสิ '(สา อิตฺถี) สตฺถุ สนฺติเก ธมฺมํ สุตฺวา มยิ ภิชฺชิสฺสติ' อิติ" (อิติ วิสฺสชฺชนํ) ฯ

(วิสฺสชฺชนํ) อ.อันแก้ **(อิติ)** ว่า "**กิร** ได้ยินว่า **เอวํ (จินฺตนํ)** อ.ความคิดอย่างนี้ **อิติ** ว่า '**(สา อิตฺถี)** อ.หญิงนั้น **สุตฺวา** ฟังแล้ว **ธมฺมํ** ซึ่งธรรม **สนฺติเก** ในสำนัก **สตฺถุ** ของพระศาสดา **ภิชฺชิสฺสติ** จักแตก **มยิ** ในเรา' **อิติ** ดังนี้ **อโหสิ** ได้มีแล้ว **อสฺส (เถรสฺส)** แก่พระเถระนั้น" **(อิติ)** ดังนี้ ฯ

แก้ว่า "ได้ยินว่า พระเถระได้มีความคิดอย่างนี้ว่า 'หญิงนั้นฟังธรรมในสำนักของพระศาสดาแล้ว จักแตกในเรา' ดังนี้

"กิรศัพท์ อนุสสวนัตถะ เอวํ วิเสสนะของ จินฺตนํๆ สุทธกัตตาใน อโหสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อสฺส วิเสสนะของ เถรสฺสๆ สัมปทานใน อโหสิ 'สา วิเสสนะของ อิตฺถีๆ สุทธกัตตาใน ภิชฺชิสฺสติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก สตฺถุ สามีสัมพันธะใน สนฺติเกๆ วิสยาธาระใน สุตฺวา ธมฺมํ อวุตตกัมมะใน สุตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ภิชฺชิสฺสติ มยิ วิสยาธาระใน ภิชฺชิสฺสติ' อิติศัพท์ สรูปะใน จินฺตนํ" อิติศัพท์ สรูปะใน วิสฺสชฺชนํๆ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๙. สา เอกทิวสํ ปาโตว ภุตฺตปาตราสา อุโปสถํ สมาทยิตฺวา "อมฺม สาธุกํ อยฺยํ ปริวิเสยฺยาสีติ ธีตรํ อาณาเปตฺวา วิหารํ อคมาสิ ฯ

สา (อิตฺถี) เอกทิวสํ ปาโตว ภุตฺตปาตราสา อุโปสถํ สมาทยิตฺวา "(ตฺวํ) อมฺม สาธุกํ อยฺยํ ปริวิเสยฺยาสีติ ธีตรํ อาณาเปตฺวา วิหารํ อคมาสิ ฯ

สา (อิตฺถี) อ.หญิงนั้น **ภุตฺตปาตราสา** ผู้มีอาหารอันบุคคลพึงกินในเวลาเช้าอันบริโภคแล้ว **ปาโตว** ในเวลาเช้าเทียว **เอกทิวสํ** ในวันหนึ่ง **สมาทยิตฺวา** สมาทานแล้ว **อุโปสถํ** ซึ่งอุโบสถ **อาณาเปตฺวา** สั่งบังคับแล้ว **ธีตรํ** ซึ่งธิดา **อิติ** ว่า "**อมฺม** ดูก่อนแม่ **(ตฺวํ)** อ.เธอ **ปริวิเสยฺยาสิ** พึงอังคาส **อยฺยํ** ซึ่งพระคุณเจ้า **สาธุกํ** ให้ดี" **อิติ** ดังนี้ **อคมาสิ** ได้ไปแล้ว **วิหารํ** สู่วิหาร ฯ

หญิงนั้น บริโภคอาหารเช้าแล้ว แต่เช้าตรู่ในวันหนึ่ง สมาทานอุโบสถ สั่งธิดาไว้ว่า "ดูก่อนแม่ เธอพึงอังคาสพระคุณเจ้าให้ดี" ดังนี้แล้ว ก็ได้ไปสู่วิหาร

สา วิเสสนะของ อิตฺถีๆ สุทธกัตตาใน อคมาสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอกทิวสํ ทุติยากาลสัตตมีใน ภุตฺต- เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ปาโตๆ กาลสัตตมีใน ภุตฺตปาตราสาๆ วิเสสนะของ อิตฺถี อุโปสถํ อวุตตกัมมะใน สมาทยิตฺวาๆ ปุพพกาล-กิริยาใน อาณาเปตฺวา "อมฺม อาลปนะ ตฺวํ สุทธกัตตาใน ปริวิเสยฺยาสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก สาธุกํ วิกติกัมมะใน ปริวิเสยฺยาสิ อยฺยํ อวุตตกัมมะใน ปริวิเสยฺยาสิ" อิติศัพท์ อาการะใน อาณาเปตฺวา ธีตรํ อวุตตกัมมะใน อาณาเปตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อคมาสิ วิหารํ สัมปาปุณียกัมมะใน อคมาสิ ฯ

.....

๑๐. ธีตาปิสฺสา ตํ [ภิกฺขุ] อาคตกาเล สมฺมา ปริวิสิตฺวา ‘‘กหํ มหาอุปาสิกาติ วุตฺตา ‘‘ธมฺมสฺสวนาย วิหารํ คตาติ อาห ฯ

ธีตาปิ อสฺสา (อิตฺถิยา) ตํ [ภิกฺขุ] อาคตกาเล สมฺมา ปริวิสิตฺวา (เตน ภิกฺขุนา) ‘‘กหํ (ฐาเน คตา) มหาอุปาสิกาติ วุตฺตา ‘‘(มหาอุปาสิกา) ธมฺมสฺสวนาย วิหารํ คตาติ อาห ฯ

ธีตาปิ แม้ อ.ธิดา **อสฺสา (อิตฺถิยา)** ของหญิงนั้น **ปริวิสิตฺวา** อังคาสแล้ว **สมฺมา** โดยชอบ **ตํ ภิกฺขุ** ซึ่งภิกษุนั้น **อาคตกาเล** ในกาลเป็นที่มาแล้ว **(เตน ภิกฺขุนา) วุตฺตา** ผู้อันภิกษุนั้น กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า "**มหาอุปาสิกา** อ.มหาอุบาสิกา **(คตา)** ไปแล้ว **กหํ (ฐาเน)** ในที่ไหน" **อิติ** ดังนี้ **อาห** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า "**(มหาอุปาสิกา)** อ.มหา-อุบาสิกา **คตา** ไปแล้ว **วิหารํ** สู่วิหาร **ธมฺมสฺสวนาย** เพื่ออันฟังซึ่งธรรม" **อิติ** ดังนี้ ฯ

แม้ธิดาของหญิงนั้น อังคาสโดยชอบภิกษุนั้น ในกาลเป็นที่มาแล้ว ถูกภิกษุนั้นกล่าวว่า "มหาอุบาสิกาไปในที่ไหน ?" ก็กล่าวว่า "มหาอุบาสิกาไปสู่วิหารเพื่อฟังธรรม" ดังนี้

อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ ธีตาๆ สุทธกัตตาใน อาหๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อสฺสา วิเสสนะของ อิตฺถิยาๆ สามีสัมพันธะใน ธีตา ตํ วิเสสนะของ ภิกฺขุๆ อวุตตกัมมะใน ปริวิสิตฺวา อาคตกาเล กาลสัตตมีใน ปริวิสิตฺวา สมฺมา กิริยาวิเสสนะใน ปริวิสิตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อาห เตน วิเสสนะของ ภิกฺขุนาๆ อนภิหิตกัตตาใน วุตฺตา "มหาอุปาสิกา สุทธกัตตาใน คตาๆ กิตบทกัตตุวาจก กหํ วิเสสนะของ ฐาเนๆ วิสยาธาระใน คตา" อิติศัพท์ อาการะใน วุตฺตาๆ วิเสสนะของ ธีตา "มหาอุปาสิกา สุทธกัตตาใน คตาๆ กิตบทกัตตุวาจก ธมฺมสฺสวนาย สัมปทานใน คตา วิหารํ

สัมปาปุณียกัมมะใน คตา” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๑๑. โส ตं สุตฺวาว กุจฺฉิยं อุฏฺฐิเตน ฑาเหน สนฺตปฺปมาโน “อิทานิ สา มยิ ภินฺนาติ เวเคน คนฺตฺวา สตฺถุ สนฺติเก ธมฺมं สุณมานํ ทิสฺวา สตฺถารं อาห “ภนฺเต อยํ อิตฺถี ทนฺธา สุขุมं ธมฺมกถं น ชานาติ, อิมิสฺสา ขนฺธาทิปฏิสํยุตฺตํ สุขุมं ธมฺมกถं อกเถตฺวา ทานกถं วา สีลกถं วา กเถตุ วฏฺฏตีติ ฯ

โส (ภิกฺขุ) ตं (วจนํ) สุตฺวาว กุจฺฉิยं อุฏฺฐิเตน ฑาเหน สนฺตปฺปมาโน “อิทานิ สา (อิตฺถี) มยิ ภินฺนาติ (จินฺเตตฺวา) เวเคน คนฺตฺวา สตฺถุ สนฺติเก ธมฺมं สุณมานํ (มหาอุปาสิกํ) ทิสฺวา สตฺถารं อาห “ภนฺเต อยํ อิตฺถี ทนฺธา (หุตฺวา) สุขุมं ธมฺมกถं น ชานาติ, (ตุมฺเหหิ) อิมิสฺสา (อิตฺถิยา) ขนฺธาทิปฏิสํยุตฺตํ สุขุมं ธมฺมกถं อกเถตฺวา ทานกถं วา สีลกถं วา กเถตุ วฏฺฏตีติ ฯ

โส (ภิกฺขุ) อ.ภิกษุนั้น **สุตฺวาว** ฟังแล้วเทียว **ตं (วจนํ)** ซึ่งคำนั้น **สนฺตปฺปมาโน** เดือดร้อนอยู่ **ฑาเหน** เพราะความเร่าร้อน **อุฏฺฐิเตน** อันตั้งขึ้นแล้ว **กุจฺฉิยं** ในท้อง **(จินฺเตตฺวา)** คิดแล้ว **อิติ** ว่า “**อิทานิ** ในกาลนี้ **สา (อิตฺถี)** อ.หญิงนั้น **ภินฺนา** แตกแล้ว **มยิ** ในเรา” **อิติ** ดังนี้ **คนฺตฺวา** ไปแล้ว **เวเคน** โดยเร็ว **ทิสฺวา** เห็นแล้ว **(มหาอุปาสิกํ)** ซึ่งมหาอุบาสิกา **สุณมานํ** ผู้ฟังอยู่ **ธมฺมํ** ซึ่งธรรม **สนฺติเก** ในสำนัก **สตฺถุ** ของพระศาสดา **อาห** กราบทูลแล้ว **สตฺถารं** กะพระศาสดา **อิติ** ว่า “**ภนฺเต** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **อยํ อิตฺถี** อ.หญิงนี้ **ทนฺธา** เป็นคนเขลา **(หุตฺวา)** เป็น **น ชานาติ** ย่อมไม่รู้ **ธมฺมกถं** ซึ่งธรรมกถา **สุขุมं** อันละเอียด, **(ตุมฺเหหิ) อิมิสฺสา (อิตฺถิยา) ขนฺธาทิปฏิสํยุตฺตํ สุขุมं ธมฺมกถं อกเถตฺวา ทานกถं วา สีลกถं วา กเถตุ** อ.อันอันพระองค์ ไม่ตรัสแล้ว ซึ่งธรรมกถา อันละเอียด อันประกอบพร้อมเฉพาะแล้วด้วยธรรมมีขันธ์เป็นต้น ตรัสบอก ซึ่งวาจาเป็นเครื่องกล่าวซึ่งทาน หรือ หรือว่า ซึ่งวาจาเป็นเครื่องกล่าวซึ่งศีล แก่หญิงนี้ **วฏฺฏติ** ย่อมควร” **อิติ** ดังนี้ ฯ

ภิกษุนั้น ฟังคำนั้นแล้วเทียว เดือดร้อนอยู่เพราะความเร่าร้อนที่ตั้งขึ้นในท้อง คิดว่า “บัดนี้ หญิงนั้นแตกแล้วในเรา” ดังนี้ ไปแล้วโดยเร็ว เห็นมหาอุบาสิกาผู้ฟังธรรมอยู่ในสำนักของพระศาสดา กราบทูลพระศาสดาว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หญิงนี้ เป็นหญิงเขลา ย่อมไม่รู้ธรรมกถาที่สุขุมได้, การที่พระองค์ไม่ตรัสธรรมกถาที่สุขุมที่ปฏิสังยุตด้วยธรรมมีขันธ์เป็นต้น แล้วตรัสทานกถา หรือศีลกถา แก่หญิงนี้ ย่อมควร”

โส วิเสสนะของ ภิกฺขุๆ สุทธกัตตาใน อาหๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตํ วิเสสนะของ วจนํๆ อวุตตกัมมะใน สุตฺวา เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ สุตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน สนฺตปฺปมาโน กุจฺฉิยํ วิสยาธาระใน อุฏฺฐิเตนๆ วิเสสนะของ ฑาเหนๆ เหตุใน สนฺตปฺปมาโนๆ อัพภันตรกิริยาของ ภิกฺขุ “อิทานิ กาลสัตตมีใน ภินฺนา สา วิเสสนะของ อิตฺถีๆ สุทธกัตตาใน ภินฺนาๆ กิตบทกัตตุวาจก มยิ วิสยาธาระใน ภินฺนา” อิติศัพท์ อาการะใน จินฺเตตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน คนฺตฺวา เวเคน ตติยาวิเสสนะใน คนฺตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ทิสฺวา สตฺถุ สามีสัมพันธะใน สนฺติเกๆ วิสยาธาระใน สุณมานํ ธมฺมํ อวุตตกัมมะใน สุณมานํๆ วิเสสนะของ มหาอุปาสิกาๆ อวุตตกัมมะใน ทิสฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อาห สตฺถารํ อกถิตกัมมะใน อาห “ภนฺเต อาลปนะ อยํ วิเสสนะของ อิตฺถีๆ สุทธกัตตาใน ชานาติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ทนฺธา วิกติกัตตาใน หุตฺวาๆ สมานกาลกิริยาใน ชานาติ สุขุมํ วิเสสนะของ ธมฺมกถํๆ อวุตตกัมมะใน ชานาติ นศัพท์ ปฏิเสธะใน ชานาติ, กเถตุํ ตุมัตถกัตตาใน วฏฺฏติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตุมฺเหหิ อนภิหิตกัตตาใน กเถตุํ อิมิสฺสา วิเสสนะของ อิตฺถิยาๆ สัมปทานใน กเถตุํ ขนฺธาทิปฺปฏิสํยุตฺตํ ก็ดี สุขุมํ ก็ดี วิเสสนะของ ธมฺมกถํๆ อวุตตกัมมะใน อกเถตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน กเถตุํ ทานกถํ ก็ดี สีลกถํ ก็ดี อวุตตกัมมะใน กเถตุํ วา สองศัพท์ ปทวิกัปปัตถะเข้ากับ ทานกถํ และ สีลกถํ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๑๒. สตฺถา ตสฺส อชฺฌาสยํ วิทิตฺวา “ตฺวํ ทุปฺปญฺโญ ปาปิกํ ทิฏฺฐึ นิสฺสาย พุทฺธานํ สาสนํ ปฏิกฺโกสสิ, อตฺตฆาตายเยว วายมสีติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

“โย สาสนํ อรหตํ อริยานํ ธมฺมชีวินํ
ปฏิกฺโกสติ ทุมฺเมโธ ทิฏฺฐึ นิสฺสาย ปาปิกํ;
ผลานิ กณฺฏกสฺเสว อตฺตฆญฺญาย ผลฺลตีติ ฯ

สตฺถา ตสฺส (ภิกฺขุสฺส) อชฺฌาสยํ วิทิตฺวา “ตฺวํ ทุปฺปญฺโญ (หุตฺวา) ปาปิกํ ทิฏฺฐึ นิสฺสาย พุทฺธานํ สาสนํ ปฏิกฺโกสสิ, (ตฺวํ) อตฺตฆาตาย เอว วายมสีติ วตฺวา อิมํ คาถํ อาห

“โย (ปุคฺคโล) สาสนํ อรหตํ อริยานํ ธมฺมชีวินํ
ปฏิกฺโกสติ ทุมฺเมโธ ทิฏฺฐึ นิสฺสาย ปาปิกํ;
(โส ปุคฺคโล อตฺตฆญฺญาย ผลฺลนฺตานิ) ผลานิ กณฺฏกสฺส อิว
อตฺตฆญฺญาย ผลฺลตีติ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **วิทิตฺวา** ทรงทราบแล้ว **อชฺฌาสยํ** ซึ่งอัธยาศัย **ตสฺส (ภิกฺขุสฺส)** ของภิกษุนั้น **วตฺวา** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า "**ตฺวํ** อ.เธอ **ทุปฺปญฺโญ** เป็นผู้มีปัญญาอันโทษประทุษร้ายแล้ว **(หุตฺวา)** เป็น **นิสฺสาย** อาศัยแล้ว **ทิฏฺฐึ** ซึ่งทิฏฐิ **ปาปิกํ** อันชั่ว **ปฏิกฺโกสติ** ย่อมกล่าวคัดค้าน **สาสนํ** ซึ่งคำสอน **พุทฺธานํ** ของพระพุทธเจ้า ท., **(ตฺวํ)** อ.เธอ **วายมสิ** ย่อมพยายาม **อตฺตฆาตาย เอว** เพื่ออันฆ่าซึ่งตนนั่นเทียว" **อิติ** ดังนี้ **อาห** ตรัสแล้ว **อิมํ คาถํ** ซึ่งพระคาถานี้ **อิติ** ว่า

> "**โย (ปุคฺคโล)** อ.บุคคลใด **ทุมฺเมโธ** ผู้มีปัญญาอันโทษประทุษร้ายแล้ว **นิสฺสาย** อาศัยแล้ว **ทิฏฺฐึ** ซึ่งทิฏฐิ **ปาปิกํ** อันชั่ว **ปฏิกฺโกสติ** ย่อมกล่าวคัดค้าน **สาสนํ** ซึ่งคำสอน **อริยานํ** ของพระอริยเจ้า ท. **อรหตํ** ผู้เป็นพระอรหันต์ **ธมฺมชีวินํ** ผู้เป็นอยู่โดยธรรมโดยปกติ, **(โส ปุคฺคโล)** อ.บุคคลนั้น **ผลติ** ย่อมเกิด **อตฺตฆญฺญาย** เพื่ออันฆ่าซึ่งตน **ผลานิ อิว** เพียงดัง อ.ขุย ท. **กณฺฏกสฺส** ของไม้หนาม **(ผลนฺตานิ)** ผลิดอกอยู่ **(อตฺตฆญฺญาย)** เพื่ออันฆ่าซึ่งตน" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดาทรงทราบอัธยาศัยของภิกษุนั้นแล้ว ตรัสว่า "เธอผู้มีปัญญาทราม อาศัยทิฏฐิที่ชั่ว ย่อมกล่าวคัดค้านคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย, เธอย่อมพยายามเพื่อจะฆ่าตนนั่นแหละ" ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

> "บุคคลใดมีปัญญาทราม อาศัยทิฏฐิที่ชั่ว ย่อมกล่าวคัดค้านคำสอนของพระอริยเจ้าทั้งหลาย ผู้เป็นพระอรหันต์ ผู้เป็นอยู่โดยธรรมโดยปกติ, บุคคลนั้น ย่อมเกิดเพื่ออันฆ่าตน ดุจขุยทั้งหลาย ของไม้หนามผลิดอกอยู่เพื่ออันฆ่าตน ฉะนั้น"

สตฺถา สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตสฺส วิเสสนะของ ภิกฺขุสฺสฯ สามีสัมพันธะใน อชฺฌาสยํฯ อวุตตกัมมะใน วิทิตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน วตฺวา "ตฺวํ สุทธกัตตาใน ปฏิกฺโกสติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ทุปฺปญฺโญ วิกติกัตตาใน หุตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน นิสฺสาย ปาปิกํ วิเสสนะของ ทิฏฺฐึฯ อวุตตกัมมะใน นิสฺสายฯ ปุพพกาลกิริยาใน ปฏิกฺโกสติ พุทฺธานํ สามีสัมพันธะใน สาสนํฯ อวุตตกัมมะใน ปฏิกฺโกสติ, ตฺวํ สุทธกัตตาใน วายมสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวศัพท์ อวธารณะ

เข้ากับ อตฺตฆาตายฯ สัมปทานใน วายมสิ” อิติศัพท์ อาการะในวตฺวาฯ ปุพพกาล-กิริยาใน อาห อิมํ วิเสสนะของ คาถํฯ อวุตตกัมมะใน อาห

> “โย วิเสสนะของ ปุคฺคโลฯ สุทธกัตตาใน ปฏิกฺโกสติฯ อาขยาต-บทกัตตุวาจก สาสนํ อวุตตกัมมะใน ปฏิกฺโกสติ อรหตํ ก็ดี ธมฺมชีวินํ ก็ดี วิเสสนะของ อริยานํฯ สามีสัมพันธะใน สาสนํ ทุมฺเมโธ วิเสสนะของ ปุคฺคโล ทิฏฺจี อวุตตกัมมะใน นิสฺสายฯ ปุพพกาลกิริยาใน ปฏิกฺโกสติ ปาปิกํ วิเสสนะของ ทิฏฺจี, โส วิเสสนะของ ปุคฺคโลฯ สุทธกัตตาใน ผลฺลติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อตฺตฆฺญาย สัมปทานใน ผลฺลนฺตานิฯ วิเสสนะของ ผลานิฯ อุปมาลิงคัตถะ กณฺฏกสฺส สามี-สัมพันธะใน ผลานิ อิวศัพท์ อุปมาโชตกะเข้ากับ อตฺตฆฺญาย ผลฺลนฺตานิ ผลานิ กณฺฏกสฺส อตฺตฆฺญาย สัมปทานใน ผลฺลติ” อิติศัพท์ สรูปะใน อิมํ คาถํ ฯ

.....

๑๓. ตสฺสตฺโถ “โย ทุมฺเมโธ ปุคฺคโล อตฺตโน สกฺการหานิภเยน ปาปิกํ ทิฏฺจึ นิสฺสาย ‘ธมฺมํ วา โสสฺสาม, ทานํ วา ทสฺสามา’ติ วทนฺเต ปฏิกฺโกสนฺโต อรหตํ อริยานํ ธมฺมชีวินํ พุทฺธานํ สาสนํ ปฏิกฺโกสติ, ตสฺส ตํ ปฏิกฺโกสนํ สา จ ปาปิกา ทิฏฺจิ เวพฺภสงฺขาตสฺส กณฺฏกสฺส ผลานิ วิย โหติ, ตสฺมา ยถา กณฺฏโก ผลานิ คณฺหนฺโต อตฺตฆฺญาย ผลฺลติ อตฺตโน ฆาตตฺถเมว ผลฺลติ, เอวํ โสปิ อตฺตโน ฆาตาย ผลฺลตีติ ฯ

ตสฺส (คาถาวจนสฺส) อตฺโถ “โย ทุมฺเมโธ ปุคฺคโล อตฺตโน สกฺการหานิภเยน ปาปิกํ ทิฏฺจึ นิสฺสาย ‘(มยํ) ธมฺมํ วา โสสฺสาม, (มยํ) ทานํ วา ทสฺสามา’ติ วทนฺเต (ชเน) ปฏิกฺโกสนฺโต อรหตํ อริยานํ ธมฺมชีวินํ พุทฺธานํ สาสนํ ปฏิกฺโกสติ, ตสฺส (ปุคฺคลสฺส) ตํ ปฏิกฺโกสนํ (จ) สา จ ปาปิกา ทิฏฺจิ เวพฺภสงฺขาตสฺส กณฺฏกสฺส ผลานิ วิย โหติ, ตสฺมา ยถา กณฺฏโก ผลานิ คณฺหนฺโต อตฺตฆฺญาย ผลฺลติ อตฺตโน ฆาตตฺถํ เอว ผลฺลติ, เอวํ โสปิ (ทุปฺปญฺโญ ปุคฺคโล) อตฺตโน ฆาตาย ผลฺลตีติ (ปณฺฑิเตน เวทิตพฺโพ) ฯ

อตฺโถ อ.เนื้อความ **ตสฺส (คาถาวจนสฺส)** แห่งคำอันเป็นพระคาถานั้น **อิติ** ว่า “**โย**

ปุคฺคโล อ.บุคคลใด **ทุมฺเมโธ** ผู้มีปัญญาอันโทษประทุษร้ายแล้ว **นิสฺสาย** อาศัยแล้ว **ทิฏฺฐึ** ซึ่งทิฏฐิ **ปาปิกํ** อันชั่ว **ปฏิกฺโกนฺโต** กล่าวคัดค้านอยู่ **(ชเน)** ซึ่งชน ท. **วทนฺเต** ผู้กล่าวอยู่ **อิติ** ว่า '**(มยํ)** อ.เรา ท. **โสสฺสาม** จักฟัง **ธมฺมํ** ซึ่งธรรม **วา** หรือ **วา** หรือว่า **(มยํ)** อ.เรา ท. **ทสฺสาม** จักถวาย **ทานํ** ซึ่งทาน' **อิติ** ดังนี้ **สกฺการหานิภเยน** เพราะความกลัวแต่ความเสื่อมแห่งสักการะ **อตฺตโน** ของตน **ปฏิกฺโกสติ** ชื่อว่าย่อมกล่าวคัดค้าน **สาสนํ** ซึ่งคำสอน **อริยานํ** ของพระอริยเจ้า ท. **อรหตํ** ผู้เป็นพระอรหันต์ **ธมฺมชีวินํ** ผู้เป็นอยู่โดยธรรมโดยปกติ **พุทฺธานํ** คือว่า ของพระพุทธเจ้า ท., **ตํ ปฏิกฺโกสนํ** อ.การกล่าวคัดค้านนั้น **(จ)** ด้วย **ทิฏฺฐิ** อ.ทิฏฐิ **ปาปิกา** อันชั่ว **สา** นั้น **จ** ด้วย **ตสฺส (ปุคฺคลสฺส)** ของบุคคลนั้น **ผลานิ วิย** เป็นราวกะว่า ขุย ท. **กณฺฏกสฺส** ของไม้หนาม **เวฬุสงฺขาตสฺส** อันอันบัณฑิตกล่าวแล้วว่าไม้ไผ่ **โหติ** ย่อมเป็น, **ตสฺมา** เพราะเหตุนั้น **กณฺฏโก** อ.ไม้หนาม **คณฺหนฺโต** เมื่อถือเอา **ผลานิ** ซึ่งขุย ท. **ผลติ** ย่อมผลิดอก **อตฺตฆฺญาย** เพื่ออันฆ่าซึ่งตน **ผลติ** คือว่าย่อมผลิดอก **ฆาตตฺถํ เอว** เพื่ออันฆ่า **อตฺตโน** ซึ่งตนนั่นเทียว **ยถา** ฉันใด, **โสปิ (ทุปฺปญฺโญ ปุคฺคโล)** อ.บุคคล ผู้มีปัญญาอันโทษประทุษร้ายแล้วแม้นั้น **ผลติ** ย่อมผลิดอก **ฆาตาย** เพื่ออันฆ่า **อตฺตโน** ซึ่งตน **เอวํ** ฉันนั้น" **อิติ** ดังนี้ **(ปณฺฑิเตน)** อันบัณฑิต **(เวทิตพฺโพ)** พึงทราบ ฯ

บัณฑิตพึงทราบเนื้อความแห่งคำอันเป็นพระคาถานั้นว่า "บุคคลผู้มีปัญญาทรามใดอาศัยทิฏฐิชั่ว กล่าวคัดค้านพวกชนผู้กล่าวอยู่ว่า 'พวกเราจักฟังธรรม, พวกเราจักถวายทาน' ดังนี้ เพราะความกลัวแต่ความเสื่อมแห่งสักการะของตน ย่อมกล่าวคัดค้านคำสอนของพระอริยเจ้าทั้งหลาย ผู้เป็นพระอรหันต์ ผู้เป็นอยู่โดยธรรมโดยปกติ คือว่าของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย, การกล่าวคัดค้านนั้น และทิฏฐิอันชั่วนั้น ของบุคคลนั้นเป็นดุจขุยทั้งหลายของไม้หนามกล่าวคือไม้ไผ่, เพราะฉะนั้น ไม้หนามเมื่อถือเอาขุยทั้งหลาย ย่อมผลิดอกเพื่ออันฆ่าตน คือย่อมผลิดอกเพื่ออันฆ่าตนนั่นแหละ ฉันใด, แม้บุคคลผู้มีปัญญาทราม ย่อมเกิดเพื่อฆ่าตน ฉันนั้น"

อตฺโถ วุตฺตนัยมะใน เวทิตพฺโพ ๆ กิตบทกัมมวาจก ตสฺส วิเสสนะของ คาถาวจนสฺส ๆ สามีสัมพันธะใน อตฺโถ "โย ก็ดี ทุมฺเมโธ ก็ดี วิเสสนะของ ปุคฺคโล ๆ สุทธกัตตาใน ปฏิกฺโกสติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อตฺตโน สามีสัมพันธะใน สกฺการหานิภเยน ๆ เหตุ

ใน ปฏิกฺโกสติ ปาปิกำ วิเสสนะของ ทิฏฺจึๆ อวุตตกัมมะใน นิสฺสายๆ สมานกาลกิริยาใน ปฏิกฺโกสนฺโต ‘มยำ สุทธกัตตาใน โสสฺสามๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ธมฺมำ อวุตตกัมมะใน โสสฺสาม, มยำ สุทธกัตตาใน ทสฺสามๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ทานำ อวุตตกัมมะใน ทสฺสาม วา สองศัพท์ วากยสมุจจยัตถะเข้ากับ ธมฺมำ โสสฺสาม และ ทานำ ทสฺสาม’ อิติศัพท์ อาการะใน วทนฺเตๆ วิเสสนะของ ชเนๆ อวุตตกัมมะใน ปฏิกฺโกสนฺโตๆ อัพภันตรกิริยาของ ปุคฺคโล อรหตำ ก็ดี ธมฺมชีวินำ ก็ดี วิเสสนะของ อริยานำๆ ก็ดี พุทฺธานำ ก็ดี สามีสัมพันธะใน สาสนำๆ อวุตตกัมมะใน ปฏิกฺโกสติ อริยานำ วิวริยะใน พุทฺธานำๆ วิวรณะ, ตำ วิเสสนะของ ปฏิกฺโกสนำ สา ก็ดี ปาปิกา ก็ดี วิเสสนะของ ทิฏฺจิ ปฏิกฺโกสนำ ก็ดี ทิฏฺจิ ก็ดี สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตสฺส วิเสสนะของ ปุคฺคลสฺสๆ สามีสัมพันธะใน ปฏิกฺโกสนำ และ ทิฏฺจิ จ สองศัพท์ ปทสมุจจยัตถะเข้ากับ ตำ ปฏิกฺโกสนำ และ สา ปาปิกา ทิฏฺจิ เวพฺุสงฺขาตสฺส วิเสสนะของ กณฺฏกสฺสๆ สามีสัมพันธะใน ผลานิๆ อุปมาลิงคัตถะ วิยศัพท์ อุปมาโชตกะเข้ากับ เวพฺุสงฺขาตสฺส กณฺฏกสฺส ผลานิ, ตสฺมา เหตวัตถะ กณฺฏโก สุทธกัตตาใน ผลฺลติๆ สองบท อาขยาต-บทกัตตุวาจก ยถา อุปมาโชตกะ ผลานิ อวุตตกัมมะใน คณฺหนฺโตๆ อัพภันตรกิริยาของ กณฺฏโก อตฺตฆฺญาย สัมปทานใน ผลฺลติ อตฺตโน ฉัฏฐีอวุตตกัมมะใน ฆาตตฺถำ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ฆาตตฺถำๆ สัมปทานใน ผลฺลติ อตฺตฆฺญาย ผลฺลติ วิวริยะใน อตฺตโน ฆาตตฺถเมว ผลฺลติๆ วิวรณะ, อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ โสๆ ก็ดี ทุปฺปฺโญ ก็ดี วิเสสนะของ ปุคฺคโลๆ สุทธกัตตาใน ผลฺลติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวำ อุปเมยยโชตกะ อตฺตโน ฉัฏฐีอวุตตกัมมะใน ฆาตายๆ สัมปทานใน ผลฺลติ” อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถ ปณฺฑิเตน อนภิหิตกัตตาใน เวทิตพฺโพ ฯ

.....

๑๔. วุตฺตำปิ เจตำ

“ผลำ เว กทลึ หนฺติ, ผลำ เวพฺุ ผลำ นฬำ;
สกฺกาโร กาปุริสำ หนฺติ, คพฺโภ อสฺสตรึ ยถาติ ฯ

(ภควตา) วุตฺตำปิ จ เอตำ (วจนำ)

“ผลำ เว กทลึ หนฺติ, ผลำ เวพฺุ (หนฺติ), ผลำ นฬำ (หนฺติ);
(เอวำ) สกฺกาโร กาปุริสำ หนฺติ, คพฺโภ อสฺสตรึ (หนฺติ) ยถาติ ฯ

จ จริงอยู่ **เอตัมปิ (วจนัง)** อ.พระดำรัสแม้นั่น **อิติ** ว่า

"**ผลัง เว** อ.ผลแล **หนฺติ** ย่อมฆ่า **กทลึ** ซึ่งต้นกล้วย, **ผลัง** อ.ขุยไผ่ **(หนฺติ)** ย่อมฆ่า **เวฬุง** ซึ่งต้นไผ่, **ผลัง** อ.ผลอ้อ **(หนฺติ)** ย่อมฆ่า **นฬัง** ซึ่งต้นอ้อ, **คพฺโภ** อ.สัตว์ผู้เกิดแล้วในครรภ์ **(หนฺติ)** ย่อมฆ่า **อสฺสตรึ** ซึ่งแม่ม้าอัสดร **ยถา** ฉันใด, **สกฺกาโร** อ.สักการะ **หนฺติ** ย่อมฆ่า **กาปุริสัง** ซึ่งบุรุษชั่ว **(เอวัง)** ฉันนั้น" **อิติ** ดังนี้

(ภควตา) อันพระผู้มีพระภาคเจ้า **วุตฺตัง** ตรัสแล้ว ฯ

สมจริงดังพระดำรัสแม้นั่นที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้แล้วว่า

"ผลกล้วยแล ย่อมฆ่าต้นกล้วย, ขุยไผ่ย่อมฆ่าต้นไผ่, ผลอ้อ ย่อมฆ่าต้นอ้อ, ลูกม้าอัสดรที่เกิดในครรภ์ ย่อมฆ่าแม่ม้าอัสดร ฉันใด, สักการะ ย่อมฆ่าบุรุษชั่ว ฉันนั้น"

จศัพท์ ทัพหีกรณโชตกะ เอตं วิเสสนะของ วจนं ๆ วุตฺตกัมมะใน วุตฺตं ๆ กิตบทกัมมวาจก ภควตา อนภิหิตกัตตาใน วุตฺตं อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ เอตं

"ผลं สุทธกัตตาใน หนฺติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เวศัพท์ ปทปูรณะ กทลึ อวุตตกัมมะใน หนฺติ, ผลं สุทธกัตตาใน หนฺติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เวฬุง อวุตตกัมมะใน หนฺติ, ผลं สุทธกัตตาใน หนฺติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นฬं อวุตตกัมมะใน หนฺติ, สกฺกาโร สุทธกัตตาใน หนฺติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวं อุปเมยยโชตกะ กาปุริสัง อวุตตกัมมะใน หนฺติ, คพฺโภ สุทธกัตตาใน หนฺติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อสฺสตรึ อวุตตกัมมะใน หนฺติ ยถา อุปมาโชตกะ" อิติศัพท์ สรูปะใน เอตं วจนं ฯ

.....

๑๕. เทสนาวสาเน อุปาสิกา โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ ฯ

เทสนาวสาเน ในกาลเป็นที่สิ้นสุดลงแห่งพระเทศนา **อุปาสิกา** อ.อุบาสิกา **ปติฏฺฐหิ** ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว **โสตาปตฺติผเล** ในโสดาปัตติผล ฯ

เวลาจบพระเทศนา อุบาสิกาตั้งอยู่เฉพาะแล้วในโสดาปัตติผล

เทสนาวสาเน กาลสัตตมีใน ปติฏฺฐหิ อุปาสิกา สุทธกัตตาใน ปติฏฺฐหิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก โสตาปตฺติผเล วิสยาธาระใน ปติฏฺฐหิ ฯ

.....

๑๖. สมฺปตฺตปริสายปิ สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา อโหสีติ ฯ

ธมฺมเทสนา อ.พระธรรมเทศนา **สาตฺถิกา** เป็นเทศนาเป็นไปกับด้วยวาจามีประโยชน์ **อโหสิ** ได้มีแล้ว **สมฺปตฺตปริสายปิ** แม้แก่บริษัทผู้ถึงพร้อมแล้ว **อิติ** ดังนี้แล ฯ

พระธรรมเทศนา เป็นเทศนาเป็นไปกับด้วยวาจามีประโยชน์ ได้มีแล้วแม้แก่บริษัทผู้ถึงพร้อมแล้ว ดังนี้แล

ธมฺมเทสนา สุทธกัตตาใน อโหสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับสมฺปตฺตปริสายๆ สัมปทานใน อโหสิ สาตฺถิกา วิกติกัตตาใน อโหสิ อิติศัพท์ สมาปนะ ฯ

.....

กาลตฺเถรวตฺถุ ฯ

กาลตฺเถรวตฺถุ (นิฏฺฐิตำ) ฯ

กาลตฺเถรวตฺถุ อ.เรื่องแห่งพระกาละผู้เถระ **(นิฏฺฐิตำ)** จบแล้ว ฯ

กาลตฺเถรวตฺถุ สุทธกัตตาใน นิฏฺฐิตำๆ กิตบทกัตตุวาจก ฯ

จบเรื่องพระกาลเถระ

วิเคราะห์ศัพท์กิตก์ สมาส และตัทธิต

กาลตฺเถรวตฺถุ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีวิเสสนุตตรบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. กาโล จ โส เถโร จาติ กาลตฺเถโร. (กาล + เถร) วิเสสนุตตรบทกัมมธารยสมาส

กาโล จ อ.พระกาละด้วย โส อ.พระกาละนั้น เถโร จ เป็นพระเถระด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น กาลตฺเถโร ชื่อว่ากาลตฺเถร. (พระกาละผู้เถระ, พระกาลเถระ)

๒. กาลตฺเถรสฺส วตฺถุ กาลตฺเถรวตฺถุ. (กาลตฺเถร + วตฺถุ) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

วตฺถุ อ.เรื่อง กาลตฺเถรสฺส แห่งพระกาละผู้เถระ กาลตฺเถรวตฺถุ ชื่อว่ากาลตฺเถรวตฺถุ. (เรื่องพระกาละผู้เถระ, เรื่องพระกาลเถระ)

มาตุฏฺฐานํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

มาตุยา ฐานํ มาตุฏฺฐานํ. (มาตุ + มาตุ + ฐาน)

ฐานํ อ.ตำแหน่ง มาตุยา แห่งมารดา มาตุฏฺฐานํ ชื่อว่ามาตุฏฺฐาน. (ตำแหน่งมารดา)

ปฏิวิสฺสกเคหํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปฏิวิสฺสกสฺส เคหํ ปฏิวิสฺสกเคหํ. (ปฏิวิสฺสก + เคห)

เคหํ อ.เรือน ปฏิวิสฺสกสฺส (ปุคฺคลสฺส) แห่งบุคคล ผู้คุ้นเคยกัน ปฏิวิสฺสกเคหํ ชื่อว่าปฏิวิสฺสก-เคห. (เรือนของบุคคลผู้คุ้นเคยกัน)

โสตุกามา, อหํ

เป็นจตุตถีตัปปุริสสมาส, กิตันตสมาส, กัตตุรูป, กัตตุสาธนะ มีวิเคราะห์ว่า

โสตุํ กาเมตีติ โสตุกามา, อหํ. (โสตุํ+สทฺทูปปท + กมุ กนฺติยํ ในความใคร่ + ณปัจจัย)

(ยา อหํ) อ.ดิฉันใด กาเมติ ย่อมใคร่ โสตุํ เพื่ออันฟัง อิติ เพราะเหตุนั้น (สา อหํ) อ.ดิฉันนั้น โสตุกามา ชื่อว่าโสตุกามา (ผู้ใคร่เพื่ออันฟัง, ผู้ประสงค์จะฟัง), ได้แก่ดิฉัน,

ภุตฺตปาตราสา, อิตฺถี

เป็นตติยาทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ภุตฺโต ปาตราโส ยายาติ ภุตฺตปาตราสา, อิตฺถี. (ภุตฺต + ปาตราส)

ปาตราโส อ.อาหารอันบุคคลพึงกินในเวลาเช้า ยาย (อิตฺถิยา) อันหญิงใด ภุตฺโต บริโภคแล้ว อิติ เพราะเหตุนั้น ภุตฺตปาตราสา ชื่อว่าภุตฺตปาตราสา (มีอาหารเช้าอันบริโภคแล้ว), ได้แก่หญิง.

อาคตกาโล

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อาคตญฺจ ตํ กาโล จาติ อาคตกาโล. (อาคต + กาล)

อาคตํ จ อ.เป็นที่มาแล้วด้วย ตํ อ.เป็นที่มาแล้วนั้น กาโล จ เป็นกาลด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น อาคตกาโล ชื่อว่าอาคตกาล. (กาลเป็นที่มาแล้ว)

ธมฺมสฺสวนํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ธมฺมสฺส สวนํ ธมฺมสฺสวนํ. (ธมฺม + สวน)

สวนํ อ.อันฟัง ธมฺมสฺส ซึ่งธรรม ธมฺมสฺสวน. (อันฟังธรรม)

ขนฺธาทิปฺปฏิสํยุตฺตา, ธมฺมกถา

เป็นตติยาตัปปุริสสมาส โดยมีฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ขนฺโธ อาทิ เยสนฺติ ขนฺธาทโย, สภาวธมฺมา. (ขนฺธ + อาทิ) ฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณ-พหุพพีหิสมาส

ขนฺโธ อ.ขันธ์ อาทิ เป็นต้น เยสํ (สภาวธมฺมานํ) แห่งสภาวธรรม ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (เต สภาวธมฺมา) อ.สภาวธรรม ท. เหล่านั้น ขนฺธาทโย ชื่อว่าขนฺธาทิ (มีขันธ์เป็นต้น), ได้แก่สภาวธรรมทั้งหลาย.

๒. ขนฺธาทีหิ ปฏิสํยุตฺตา ขนฺธาทิปฺปฏิสํยุตฺตา, ธมฺมกถา. (ขนฺธาทิ + ปฏิสํยุตฺตา) ตติยา-ตัปปุริสสมาส

(ธมฺมกถา) อ.ธรรมกถา ปฏิสํยุตฺตา อันประกอบพร้อมเฉพาะแล้ว ขนฺธาทีหิ (สภาวธมฺเมหิ)

ด้วยสภาวธรรม ท. มีขันธ์เป็นต้น ขนฺธาทิปฺปฏิสญฺยุตฺตา ชื่อว่าขนฺธาทิปฺปฏิสญฺยุตฺตา (ประกอบด้วยสภาวธรรมมีขันธ์เป็นต้น), ได้แก่ธรรมกถา.

ทานกถา

เป็นทุติยาตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า
ทานํ กถา ทานกถา. (ทาน + กถา)
กถา อ.วาจาเป็นเครื่องกล่าว ทานํ ซึ่งทาน ทานกถา ชื่อว่าทานกถา. (เรื่องทาน)

สีลกถา

เป็นทุติยาตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า
สีลํ กถา สีลกถา. (สีล + กถา)
กถา อ.วาจาเป็นเครื่องกล่าว สีลํ ซึ่งศีล สีลกถา ชื่อว่าสีลกถา. (เรื่องศีล)

ทุปฺปญฺโญ, ตฺวํ

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า
ทุฏฺฐา ปญฺญา ยสฺสาติ ทุปฺปญฺโญ, ตฺวํ. (ทุ + ปญฺญา)
ปญฺญา อ.ปัญญา ทุฏฺฐา อันโทษประทุษร้ายแล้ว ยสฺส (ตว) แห่งเธอใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ตฺวํ) อ.เธอนั้น ทุปฺปญฺโญ ชื่อว่าทุปฺปญฺญ (มีปัญญาทราม), ได้แก่เธอ.

อตฺตฆาโต

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า
อตฺตโน ฆาโต อตฺตฆาโต. (อตฺต + ฆาต)
ฆาโต อ.อันฆ่า อตฺตโน ซึ่งตน อตฺตฆาโต ชื่อว่าอตฺตฆาต. (อันฆ่าตน)

ธมฺมชีวิโน, อริยา

เป็นตติยาตัปปุริสสมาส, กิตันตสมาส, กัตตุรูป, ตัสสีลสาธนะ มีวิเคราะห์ว่า
ธมฺเมน ชีวนฺติ สีเลนาติ ธมฺมชีวิโน, อริยา. (ธมฺมสทฺทูปปท + ชีว ปาณธารเณ ในการทรง

ไว้ซึ่งชีวิต + ณีปัจจัย)

(เย อริยา) อ.พระอริยเจ้า ท. เหล่าใด ชีวนฺติ ย่อมเป็นอยู่ ธมฺเมน โดยธรรม สีเลน โดยปกติ อิติ เพราะเหตุนั้น (เต อริยา) อ.พระอริยเจ้า ท. เหล่านั้น ธมฺมชีวิโน ชื่อว่าธมฺมชีวี (ผู้เป็นอยู่โดยธรรมโดยปกติ), ได้แก่พระอริยเจ้าทั้งหลาย.

ทุมฺเมโธ, ปุคฺคโล

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ทุฏฺฐา เมธา ยสฺสาติ ทุมฺเมโธ, ปุคฺคโล. (ทุ + เมธา)

เมธา อ.ปัญญา ทุฏฺฐา อันโทษประทุษร้ายแล้ว ยสฺส (ปุคฺคลสฺส) แห่งบุคคลใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ปุคฺคโล) อ.บุคคลนั้น ทุมฺเมโธ ชื่อว่าทุมฺเมธ (มีปัญญาทราม), ได้แก่บุคคล.

อตฺตฆญฺญํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อตฺตโน ฆญฺญํ อตฺตฆญฺญํ. (อตฺต + ฆญฺญ)

ฆญฺญํ อ.อันฆ่า อตฺตโน ซึ่งตน อตฺตฆญฺญํ ชื่อว่าอตฺตฆญฺญ. (อันฆ่าตน)

สกฺการหานิภยํ

เป็นปัญจมีตัปปุริสสมาส โดยมีฉัฏฐีตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. สกฺการสฺส หานิ สกฺการหานิ. (สกฺการ + หานิ) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

หานิ อ.ความเสื่อม สกฺการสฺส แห่งสักการะ สกฺการหานิ ชื่อว่าสกฺการหานิ. (ความเสื่อมแห่งสักการะ)

๒. สกฺการหานิโต ภยํ สกฺการหานิภยํ. (สกฺการหานิ + ภย) ปัญจมีตัปปุริสสมาส

ภยํ อ.ความกลัว สกฺการหานิโต แต่ความเสื่อมแห่งสักการะ สกฺการหานิภยํ ชื่อว่าสกฺการหานิภย. (ความกลัวแต่ความเสื่อมแห่งสักการะ)

เวฬุสงฺขาโต, กณฺฏโก

เป็นสัมภาวนาบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เวฬุ อิติ สงฺขาโต เวฬุสงฺขาโต, กณฺฏโก. (เวฬุ + สงฺขาต)

กณฺฏโก อ.ไม้หนาม สงฺขาโต อันอันบัณฑิตกล่าวแล้ว เวฬุ อิติ ว่าไม้ไผ่ เวฬุสงฺขาโต ชื่อว่าเวฬุสงฺขาต (กล่าวคือไม้ไผ่), ได้แก่ไม้หนาม.

กาปุริโส

เป็นกุบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

กุจฺฉิโต ปุริโส กาปุริโส. (กุ + ปุริส)

ปุริโส อ.บุรุษ กุจฺฉิโต ผู้น่ารังเกียจ กาปุริโส ชื่อว่ากาปุริส. (บุรุษผู้น่ารังเกียจ)

เทสนาวสานํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เทสนาย อวสานํ เทสนาวสานํ. (เทสนา + อวสาน)

อวสานํ อ.กาลเป็นที่สิ้นสุดลง เทสนาย แห่งพระเทศนา เทสนาวสานํ ชื่อว่าเทสนาวสาน. (เวลาจบพระเทศนา)

สมฺปตฺตปริสา

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สมฺปตฺตา จ สา ปริสา จาติ สมฺปตฺตปริสา. (สมฺปตฺตา + ปริสา)

สมฺปตฺตา จ อ.ผู้ถึงพร้อมแล้วด้วย สา อ.ผู้ถึงพร้อมแล้วนั้น ปริสา จ เป็นบริษัทด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น สมฺปตฺตปริสา ชื่อว่าสมฺปตฺตปริสา. (บริษัทผู้ถึงพร้อมแล้ว)

สาตฺถิกา

เป็นสหบุพพบทพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. อตฺโถ อสฺสา อตฺถีติ อตฺถิกา, วาจา. (อตฺถ + อิก) อัสสัตถิตัทธิต

อตฺโถ อ. ประโยชน์ อสฺสา (วาจาย) แห่งวาจานั้น อตฺถิ มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (สา วาจา) อ. วาจานั้น อตฺถิกา ชื่อว่าอตฺถิกา, ได้แก่วาจา. (อันมีประโยชน์)

๒. สห อตฺถิกาย ยา วตฺตตีติ สาตฺถิกา, เทสนา ฯ (สห + อตฺถิกา) สหบุพพบท-

พหุพพีหิสมาส

ยา (เทสนา) อ. เทศนาใด วตฺตติ ย่อมเป็นไป สห กับ อตฺถิกาย (วาจาย) ด้วยวาจาอันมีประโยชน์ อิติ เพราะเหตุนั้น (สา เทสนา) อ. เทศนานั้น สาตฺถิกา ชื่อว่าสาตฺถิกา (อันเป็นไปกับด้วยวาจาอันมีประโยชน์), ได้แก่เทศนา.

๙. จุลฺลกาลอุปาสกวตฺถุ ฯ [๑๓๕]

จุลฺลกาลอุปาสกวตฺถุ (มยา วุจฺจเต) ฯ

จุลฺลกาลอุปาสกวตฺถุ อ.เรื่องแห่งอุบาสกชื่อว่าจุลลกาล
(มยา) อันข้าพเจ้า (พระพุทธโฆสะ) **(วุจฺจเต)** จะกล่าว ฯ

จุลฺลกาลอุปาสกวตฺถุ วุตฺตกัมมะใน วุจฺจเตๆ อาขยาตบทกัมมวาจก
มยา อนภิหิตกัตตาใน วุจฺจเต ฯ

๙. เรื่องอุบาสกชื่อว่าจุลลกาล

๑. **“อตฺตนา ว กตํ ปาปนฺติ** อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต จุลฺลกาลํ อุปาสกํ อารพฺภ กเถสิ ฯ

สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต จุลฺลกาลํ อุปาสกํ อารพฺภ **“อตฺตนา ว กตํ ปาปนฺติ** อิมํ ธมฺมเทสนํ กเถสิ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **วิหรนฺโต** เมื่อทรงประทับ **เชตวเน** ในพระวิหารชื่อว่าเชตวัน **อารพฺภ** ทรงปรารภ **อุปาสกํ** ซึ่งอุบาสก **จุลฺลกาลํ** ชื่อว่าจุลลกาล **กเถสิ** ตรัสแล้ว **อิมํ ธมฺมเทสนํ** ซึ่งพระธรรมเทศนานี้ **“อตฺตนา ว กตํ ปาปนฺติ** ว่า “อตฺตนา ว กตํ ปาปํ” ดังนี้เป็นต้น ฯ

พระศาสดา เมื่อทรงประทับในพระเชตวัน ทรงปรารภอุบาสกชื่อว่าจุลลกาล ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **“อตฺตนา ว กตํ ปาปํ”** ดังนี้เป็นต้น ฯ

สตฺถา สุทธกัตตาใน กเถสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “อตฺตนา ว กตํ ปาปํ” สรูปะใน อิติๆ ศัพท์ อาทยัตถะใน อิมํ ธมฺมเทสนํ อิมํ วิเสสนะของ ธมฺมเทสนํๆ อวุตตกัมมะใน กเถสิ เชตวเน วิสยาธาระใน วิหรนฺโตๆ อัพภันตรกิริยาของ สตฺถา จุลฺลกาลํ สัญญาวิเสสนะของ อุปาสกํๆ อวุตตกัมมะใน อารพฺภๆ สมานกาลกิริยาใน กเถสิ ฯ

.....

๒. เอกทิวสํ หิ มหากาลวตฺถุสฺมึ วุตฺตนเยเนว อุมฺมงฺคโจรา สามิเกหิ อนุพทฺธา รตฺตึ

วิหาเร ธมฺมกถํ สุตฺวา ปาโตว วิหารา นิกฺขมิตฺวา สาวตฺถึ อาคจฺฉนฺตสฺส อุปาสกสฺส ปุรโต ภณฺฑกํ ฉฑฺเฑตฺวา ปลายึสุ ฯ

เอกทิวสํ หิ (มยา) มหากาลวตฺถุสฺมึ วุตฺตนเยน เอว อุมฺมงฺคโจรา สามิเกหิ อนุพทฺธา รตฺตึ วิหาเร ธมฺมกถํ สุตฺวา ปาโตว วิหารา นิกฺขมิตฺวา สาวตฺถึ อาคจฺฉนฺตสฺส อุปาสกสฺส ปุรโต ภณฺฑกํ ฉฑฺเฑตฺวา ปลายึสุ ฯ

หิ ดังจะกล่าวโดยย่อ **เอกทิวสํ** ในวันหนึ่ง **อุมฺมงฺคโจรา** อ.โจรผู้ทำลายซึ่งอุโมงค์ ท. **สามิเกหิ อนุพทฺธา** ผู้อันเจ้าของ ท. ติดตามแล้ว **ฉฑฺเฑตฺวา** ทิ้งแล้ว **ภณฺฑกํ** ซึ่งภัณฑะ **ปุรโต** ในที่ข้างหน้า **อุปาสกสฺส** ของอุบาสก **รตฺตึ วิหาเร ธมฺมกถํ สุตฺวา ปาโตว วิหารา นิกฺขมิตฺวา สาวตฺถึ อาคจฺฉนฺตสฺส** ผู้ฟังแล้ว ซึ่งธรรมกถา ในวิหารตลอดราตรี ออกไปแล้ว จากวิหาร ในเวลาเช้าเทียว มาอยู่ สู่เมืองสาวัตถี **ปลายึสุ** หนีไปแล้ว **(มยา) วุตฺตนเยน เอว** โดยนัยแห่งคำ อันข้าพเจ้า กล่าวแล้วนั่นเทียว **มหากาลวตฺถุสฺมึ** ในเรื่องแห่งอุบาสกชื่อว่ามหากาล ฯ

ดังจะกล่าวโดยย่อ ในวันหนึ่ง พวกโจรผู้ทำลายอุโมงค์ ถูกพวกเจ้าของติดตามแล้ว ก็ทิ้งภัณฑะในที่ข้างหน้าของอุบาสกผู้ฟังธรรมกถาในวิหารตลอดราตรี แล้วจึงออกไปจากวิหารแต่เช้าตรู่ มาอยู่สู่เมืองสาวัตถี แล้วก็หนีไป โดยนัยแห่งคำที่ข้าพเจ้ากล่าวไว้แล้วในเรื่องอุบาสกชื่อว่ามหากาลนั่นแหละ

หิศัพท์ สังเขปโชตกะ เอกทิวสํ ทุติยากาลสัตตมีใน ปลายึสุ อุมฺมงฺคโจรา สุทธกัตตาใน ปลายึสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก มยา อนภิหิตกัตตาใน วุตฺต- มหากาลวตฺถุสฺมึ วิสยาธาระใน วุตฺต- เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ วุตฺตนเยนๆ ตติยาวิเสสนะใน ปลายึสุ สามิเกหิ อนภิหิตกัตตาใน อนุพทฺธาๆ วิเสสนะของ อุมฺมงฺคโจรา รตฺตึ อัจจันตสังโยคะใน สุตฺวา วิหาเร วิสยาธาระใน สุตฺวา ธมฺมกถํ อวุตตกัมมะใน สุตฺวาๆ ปุพพกาล-กิริยาใน นิกฺขมิตฺวา เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ปาโตๆ กาลสัตตมีใน นิกฺขมิตฺวา วิหารา อปาทานใน นิกฺขมิตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อาคจฺฉนฺตสฺส สาวตฺถึ สัมปาปุณีย-กัมมะใน อาคจฺฉนฺตสฺสๆ วิเสสนะของ อุปาสกสฺสๆ สามีสัมพันธะใน ปุรโตๆ วิสยาธาระใน ฉฑฺเฑตฺวา ภณฺฑกํ อวุตตกัมมะใน ฉฑฺเฑตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปลายึสุ ฯ

.....

๓. มนุสฺสา ตํ ทิสฺวา “อยํ รตฺตึ โจรกมฺมํ กตฺวา ธมฺมํ สุณนฺโต วิย จรติ, คณฺหถ นนฺติ ตํ โปถยึสุ ฯ

มนุสฺสา ตํ (อุปาสกํ) ทิสฺวา “อยํ (ปุริโส) รตฺตึ โจรกมฺมํ กตฺวา ธมฺมํ สุณนฺโต วิย จรติ, (ตุมฺเห) คณฺหถ นํ (ปุริสํ)” อิติ (วตฺวา) ตํ (อุปาสกํ) โปถยึสุ ฯ

มนุสฺสา อ.มนุษย์ ท. **ทิสฺวา** เห็นแล้ว **ตํ (อุปาสกํ)** ซึ่งอุบาสกนั้น **(วตฺวา)** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า “**อยํ (ปุริโส)** อ.บุรุษนี้ **กตฺวา** กระทำแล้ว **โจรกมฺมํ** ซึ่งกรรมแห่งโจร **รตฺตึ** ในราตรี **สุณนฺโต วิย** ราวกะว่าฟังอยู่ **ธมฺมํ** ซึ่งธรรม **จรติ** ย่อมเที่ยวไป, **(ตุมฺเห)** อ.ท่าน ท. **คณฺหถ** จงจับ **นํ (ปุริสํ)** ซึ่งบุรุษนั้น” **อิติ** ดังนี้ **โปถยึสุ** โบยแล้ว **ตํ (อุปาสกํ)** ซึ่งอุบาสกนั้น ฯ

พวกมนุษย์เห็นอุบาสกนั้นแล้ว ก็กล่าวว่า “บุรุษนี้ ทำโจรกรรมในราตรี ดุจฟังธรรมอยู่ ย่อมเที่ยวไป, พวกท่านจงจับบุรุษนั้น” ดังนี้ แล้วโบยอุบาสกนั้น

มนุสฺสา สุทธกัตตาใน โปถยึสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตํ วิเสสนะของ อุปาสกํๆ อวุตตกัมมะใน ทิสฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน วตฺวา “อยํ วิเสสนะของ ปุริโสๆ สุทธกัตตาใน จรติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก รตฺตึ กาลสัตตมีใน กตฺวา โจรกมฺมํ อวุตตกัมมะใน กตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน สุณนฺโต ธมฺมํ อวุตตกัมมะใน สุณนฺโตๆ อุปมาอัพภันตร-กิริยาของ ปุริโส วิยศัพท์ อุปมาโชตกะเข้ากับ ธมฺมํ สุณนฺโต, ตุมฺเห สุทธกัตตาใน คณฺหถๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นํ วิเสสนะของ ปุริสํๆ อวุตตกัมมะใน คณฺหถ” อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาๆ ปุพพกากลิริยาใน โปถยึสุ ตํ วิเสสนะของ อุปาสกํๆ อวุตตกัมมะใน โปถยึสุ ฯ

.....

๔. กุมฺภทาสิโย อุทกติตฺถํ คจฺฉมานา ตํ ทิสฺวา “อเปถ สามิ, นายํ เอวรูปํ กโรตีติ ตํ โมเจสุ ฯ

กุมฺภทาสิโย อุทกติตฺถํ คจฺฉมานา ตํ (อุปาสกํ) ทิสฺวา “(ตุมฺเห) อเปถ สามิ, น อยํ (อุปาสโก) เอวรูปํ (กมฺมํ) กโรตีติ (วตฺวา ปุคฺคลํ) ตํ (อุปาสกํ) โมเจสุ ฯ

กุมฺภทาสิโย อ.นางกุมภทาสี ท. **คจฺฉมานา** ไปอยู่ **อุทกติตฺถํ** สู่ท่าแห่งน้ำ **ทิสฺวา** เห็นแล้ว **ตํ (อุปาสกํ)** ซึ่งอุบาสกนั้น **(วตฺวา)** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า “**สามิ** ข้าแต่นาย

(ตุมฺเห) อ.ท่าน ท. **อเปถ** จงหลีกไป, **อยํ (อุปาสโก)** อ.อุบาสกนี้ **น กโรติ** ย่อมไม่กระทำ **(กมฺมํ)** ซึ่งกรรม **เอวรูปํ** อันมีอย่างนี้เป็นรูป" **อิติ** ดังนี้ **(ปุคฺคลํ)** ยังบุคคล **โมเจสุ** ให้ปล่อยแล้ว **ตํ (อุปาสกํ)** ซึ่งอุบาสกนั้น ฯ

เหล่านางกุมภทาสี ขณะกำลังไปสู่ท่าน้ำ เห็นอุบาสกนั้น จึงกล่าวว่า "ข้าแต่นาย พวกท่านจงหลีกไป, อุบาสกนี้ ย่อมไม่ทำกรรมอันเห็นปานนี้" ดังนี้ แล้วยังบุคคลให้ปล่อยอุบาสกนั้น

กุมฺภทาสิโย เหตุกัตตาใน โมเจสุ ๆ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก อุทกติตฺถํ สัมปาปุณิย-กัมมะใน คจฺฉมานา ๆ อัพภันตรกิริยาของ กุมฺภทาสิโย ตํ วิเสสนะของ อุปาสกํ ๆ อวุตตกัมมะใน ทิสฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน วตฺวา "สามิ อาลปนะ ตุมฺเห สุทธกัตตาใน อเปถ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก, อยํ วิเสสนะของ อุปาสโก ๆ สุทธกัตตาใน กโรติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นศัพท์ ปฏิเสธะใน กโรติ เอวรูปํ วิเสสนะของ กมฺมํ ๆ อวุตต-กัมมะใน กโรติ" อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน โมเจสุ ปุคฺคลํ การิตกัมมะใน โมเจสุ ตํ วิเสสนะของ อุปาสกํ ๆ อวุตตกัมมะใน โมเจสุ ฯ

.....

๕. โส วิหารํ คนฺตฺวา "ภนฺเต อหมฺหิ มนุสฺเสหิ นาสิโต, กุมฺภทาสิโย เม นิสฺสาย ชีวิตํ ลทฺธนฺติ ภิกฺขูนํ อาโรเจสิ ฯ

โส (อุปาสโก) วิหารํ คนฺตฺวา "ภนฺเต อหํ อมฺหิ มนุสฺเสหิ นาสิโต, กุมฺภทาสิโย เม นิสฺสาย ชีวิตํ ลทฺธนฺติ ภิกฺขูนํ อาโรเจสิ ฯ

โส (อุปาสโก) อ.อุบาสกนั้น **คนฺตฺวา** ไปแล้ว **วิหารํ** สู่วิหาร **อาโรเจสิ** บอกแล้ว **ภิกฺขูนํ** แก่ภิกษุ ท. **อิติ** ว่า "**ภนฺเต** ข้าแต่ท่านผู้เจริญ **อหํ** อ.กระผม **มนุสฺเสหิ นาสิโต** เป็นผู้ อันมนุษย์ ท. ให้ฉิบหายแล้ว **อมฺหิ** ย่อมเป็น, **ชีวิตํ** อ.ชีวิต **เม** อันกระผม **นิสฺสาย** อาศัยแล้ว **กุมฺภทาสิโย** ซึ่งนางกุมภทาสี ท. **ลทฺธํ** ได้แล้ว" **อิติ** ดังนี้ ฯ

อุบาสกนั้น ไปสู่วิหาร บอกแก่พวกภิกษุว่า "ข้าแต่ท่านผู้เจริญ กระผมถูกพวกมนุษย์ให้ฉิบหายแล้ว, ชีวิต อันผมอาศัยเหล่านางกุมภทาสีได้แล้ว"

โส วิเสสนะของ อุปาสโกฯ สุทธกัตตาใน อาโรเจสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก วิหารัสัมปาปุณียกัมมะใน คนฺตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อาโรเจสิ “ภนฺเต อาลปนะ อหัสุทธกัตตาใน อมฺหิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก มนุสฺเสหิ อนภิหิตกัตตาใน นาสิโตฯ วิกติกัตตาใน อมฺหิ, ชีวิตัง วุตตกัมมะใน ลทฺธังฯ กิตบทกัมมวาจก กุมฺภทาสิโย อวุตตกัมมะใน นิสฺสาย เม อนภิหิตกัตตาใน ลทฺธัง นิสฺสาย ปุพพกาลกิริยาใน ลทฺธัง” อิติศัพท์อาการะใน อาโรเจสิ ภิกฺขูนัง สัมปทานใน อาโรเจสิ ฯ

.....

๖. ภิกฺขู ตถาคตสฺส ตมตฺถัง อาโรเจสุง ฯ

ภิกฺขู ตถาคตสฺส ตัง อตฺถัง อาโรเจสุง ฯ

ภิกฺขู อ.ภิกษุ ท. **อาโรเจสุง** กราบทูลแล้ว **ตัง อตฺถัง** ซึ่งเนื้อความนั้น **ตถาคตสฺส** แก่พระตถาคต ฯ

พวกภิกษุกราบทูลเนื้อความนั้นแด่พระตถาคต

ภิกฺขู สุทธกัตตาใน อาโรเจสุงฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตถาคตสฺส สัมปทานใน อาโรเจสุงตัง วิเสสนะของ อตฺถังฯ อวุตตกัมมะใน อาโรเจสุง ฯ

.....

๗. สตฺถา เตสัง กถัง สุตฺวา “ภิกฺขเว จุลฺลกาลอุปาสโก กุมฺภทาสิโย เจว นิสฺสาย อตฺตโน จ อการกภาเวน ชีวิตัง ลภิ, อิเม หิ นาม สตฺถา อตฺตนา ปาปกมฺมัง กตฺวา นิรยาทีสุ อตฺตนาว กิลิสฺสนฺติ, กุสลัง กตฺวา ปน สุคติญฺเจว นิพฺพานญฺจ คจฺฉนฺตา อตฺตนาว วิสุชฺฌนฺตีติ วตฺวา อิมัง คาถมาห

“อตฺตนา ว กตัง ปาปัง อตฺตนา สงฺกิลิสฺสติ;
อตฺตนา อกตัง ปาปัง อตฺตนา ว วิสุชฺฌติ;
สุทฺธิ อสุทฺธิ ปจฺจตฺตัง นาญฺโญ อญฺญัง วิโสธเยติ ฯ

สตฺถา เตสัง (ภิกฺขูนัง) กถัง สุตฺวา “ภิกฺขเว จุลฺลกาลอุปาสโก กุมฺภทาสิโย เจว นิสฺสาย อตฺตโน จ อการกภาเวน ชีวิตัง ลภิ, อิเม หิ นาม สตฺถา อตฺตนา ปาปกมฺมัง กตฺวา นิรยาทีสุ (จาเนสุ) อตฺตนาว กิลิสฺสนฺติ, (อิเม สตฺถา) กุสลัง กตฺวา ปน สุคตึ เจว นิพฺพานัง จ คจฺฉนฺตา อตฺตนาว วิสุชฺฌนฺตีติ วตฺวา อิมัง คาถัง อาห

"(เยน ปุคฺคเลน) อตฺตนา ว กตํ (โหติ) ปาปํ (กมฺมํ),
(โส ปุคฺคโล) อตฺตนา สงฺกิลิสฺสติ;
(เยน ปุคฺคเลน) อตฺตนา อกตํ (โหติ) ปาปํ (กมฺมํ),
(โส ปุคฺคโล) อตฺตนา ว วิสุชฺฌติ;
สุทฺธิ อสุทฺธิ ปจฺจตฺตํ (โหติ),
น อญฺโญ (ปุคฺคโล) อญฺญํ (ปุคฺคลํ) วิโสธเยติ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **สุตฺวา** ทรงสดับแล้ว **กถํ** ซึ่งวาจาเป็นเครื่องกล่าว **เตสํ (ภิกฺขูนํ)** ของภิกษุ ท. เหล่านั้น **วตฺวา** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า "**ภิกฺขเว** ดูก่อนภิกษุ ท. **จุลฺลกาลอุปาสโก** อ.อุบาสกชื่อว่าจุลลกาล **ลภิ** ได้แล้ว **ชีวิตํ** ซึ่งชีวิต **นิสฺสาย** เพราะอาศัย **กุมฺภทาสิโย เจว** ซึ่งนางกุมภทาสี ท. ด้วยนั่นเทียว **อตฺตโน จ อการกภาเวน** เพราะความที่ แห่งตน เป็นผู้ไม่กระทำด้วย, **หิ** จริงอยู่ **อิเม นาม สตฺตา** อ.สัตว์ ท. ชื่อเหล่านี้ **กตฺวา** กระทำแล้ว **ปาปกมฺมํ** ซึ่งกรรมชั่ว **อตฺตนา** ด้วยตน **กิลิสฺสนฺติ** ย่อมเศร้าหมอง **อตฺตนาว** ด้วยตนเทียว **(ฐาเนสุ)** ในที่ ท. **นิรยาทีสุ** มีนรกเป็นต้น, **ปน** ส่วนว่า **(อิเม สตฺตา)** อ.สัตว์ ท. เหล่านี้ **กตฺวา** กระทำแล้ว **กุสลํ** ซึ่งกุศล **คจฺฉนฺตา** เมื่อไป **สุคตึ เจว** สู่สุคติด้วยนั่นเทียว **นิพฺพานํ จ** สู่พระนิพพานด้วย **วิสุชฺฌนฺติ** ย่อมหมดจด **อตฺตนาว** ด้วยตนเทียว" **อิติ** ดังนี้ **อาห** ตรัสแล้ว **อิมํ คาถํ** ซึ่งพระคาถานี้ **อิติ** ว่า

> "**ปาปํ (กมฺมํ)** อ.กรรมชั่ว **(เยน ปุคฺคเลน) กตํ** เป็นกรรมอันบุคคลใด กระทำแล้ว **อตฺตนาว** ด้วยตนเทียว **(โหติ)** ย่อมเป็น, **(โส ปุคฺคโล)** อ.บุคคลนั้น **สงฺกิลิสฺสติ** ย่อมเศร้าหมอง **อตฺตนา** ด้วยตน, **ปาปํ (กมฺมํ)** อ.กรรมชั่ว **(เยน ปุคฺคเลน) อกตํ** เป็นกรรม อันบุคคลใด ไม่กระทำแล้ว **อตฺตนา** ด้วยตน **(โหติ)** ย่อมเป็น, **(โส ปุคฺคโล)** อ.บุคคลนั้น **วิสุชฺฌติ** ย่อมหมดจดวิเศษ **อตฺตนาว** ด้วยตนเทียว, **สุทฺธิ** อ.ความหมดจด **อสุทฺธิ** อ.ความไม่หมดจด **ปจฺจตฺตํ** เป็นสภาวะเฉพาะตน **(โหติ)** ย่อมเป็น, **อญฺโญ (ปุคฺคโล)** อ.บุคคลอื่น **อญฺญํ (ปุคฺคลํ)** ยังบุคคลอื่น **วิโสธเย** พึงให้หมดจดวิเศษ **น** หามิได้" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดาทรงสดับคำกล่าวของพวกภิกษุเหล่านั้น ตรัสว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จุลลกาลอุบาสก ได้ชีวิต เพราะอาศัยเหล่านางกุมภทาสีด้วยนั่นแหละ เพราะความที่ตนไม่ทำด้วย, แท้จริง เหล่าสัตว์ชื่อเหล่านี้ ทำบาปกรรมด้วยตน ย่อมเศร้าหมองในที่ทั้งหลายมีนรกเป็นต้น ด้วยตนนั่นแหละ, ส่วนสัตว์เหล่านี้ ทำกุศล เมื่อไปสู่สุคติและพระนิพพานนั่นแหละ ย่อมหมดจดด้วยตนทีเดียว” ดังนี้ แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า

> “บาปกรรม เป็นกรรมที่บุคคลใดทำด้วยตนนั่นแหละ, บุคคลนั้น ย่อมเศร้าหมองด้วยตน, บาปกรรม เป็นกรรมที่บุคคลใดไม่ทำด้วยตนเอง, บุคคลนั้น ย่อมหมดจดด้วยตนนั่นแหละ, ความหมดจด ความไม่หมดจด เป็นของเฉพาะตน, บุคคลอื่น ยังบุคคลอื่นให้หมดจด หามิได้”

สตฺถา สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก เตสํ วิเสสนะของ ภิกฺขูนํฯ สามีสัมพันธะใน กถํฯ อวุตตกัมมะใน สุตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน วตฺวา “ภิกฺขเว อาลปนะ จุลฺลกาลอุปาสโก สุทธกัตตาใน ลภิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก กุมฺภทาสิโย อวุตตกัมมะใน นิสฺสายฯ เหตุใน ลภิ อตฺตโน ภาวาทิสัมพันธะใน อการกภาเวนฯ เหตุใน ลภิ ชีวิตํ อวุตตกัมมะใน ลภิ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ จฯ สองศัพท์ ปทสมุจจยัตถะเข้ากับ กุมฺภทาสิโย นิสฺสาย และ อตฺตโน อการกภาเวน, หิศัพท์ ทัพหีกรณโชตกะ นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ อิเมฯ วิเสสนะของ สตฺตาฯ สุทธกัตตาใน กิลิสฺสนฺติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อตฺตนา กรณะใน กตฺวา ปาปกมฺมํ อวุตตกัมมะใน กตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน กิลิสฺสนฺติ นิรยาทีสุ วิเสสนะของ ฐาเนสุฯ วิสยาธาระใน กิลิสฺสนฺติ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อตฺตนาฯ กรณะใน กิลิสฺสนฺติ, ปนศัพท์ ปักขันตรโชตกะ อิเม วิเสสนะของ สตฺตาฯ สุทธกัตตาใน วิสุชฺฌนฺติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก กุสลํ อวุตตกัมมะใน กตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน คจฺฉนฺตา สุคตึ ก็ดี นิพฺพานํ ก็ดี สัมปาปุณียกัมมะใน คจฺฉนฺตา เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ จฯ สองศัพท์ ปทสมุจจยัตถะเข้ากับ สุคตึ และ นิพฺพานํ คจฺฉนฺตา อัพภันตรกิริยาของ สตฺตา เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อตฺตนาฯ กรณะใน วิสุชฺฌนฺติ” อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อาห อิมํ วิเสสนะของ คาถํฯ อวุตตกัมมะใน อาห

> “ปาปํ วิเสสนะของ กมฺมํฯ สุทธกัตตาใน โหติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก เยน วิเสสนะของ ปุคฺคเลนฯ อนภิหิตกัตตาใน กตํ

เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อตฺตนาๆกรณะใน กตๆ วิกติ-กัตตาใน โหติ, โส วิเสสนะของ ปุคฺคโลๆ สุทธกัตตาใน สงฺกิลิสฺสติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อตฺตนา กรณะใน สงฺกิลิสฺสติ, ปาปี วิเสสนะของ กมฺมๆ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เยน วิเสสนะของ ปุคฺคเลนๆ อนภิหิต-กัตตาใน อกตๆ อตฺตนา กรณะใน อกตๆ วิกติกัตตาใน โหติ, โส วิเสสนะของ ปุคฺคโลๆ สุทธกัตตาใน วิสุชฺฌติๆ อาขยาต บทกัตตุวาจก เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อตฺตนาๆ กรณะใน วิสุชฺฌติ, สุทฺธิ ก็ดี อสุทฺธิ ก็ดี สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก ปจฺจตฺตๆ วิกติกัตตาใน โหติ, อญฺโญ วิเสสนะของ ปุคฺคโลๆ เหตุกัตตาใน วิโสธเยๆ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก นศัพท์ ปฏิเสธนัตถะ อญฺญๆ วิเสสนะของ ปุคฺคลๆ การิตกัมมะ ใน วิโสธเย” อิติศัพท์ สรูปะใน อิมๆ คาถๆ

.....

๘. ตสฺสตฺโถ “เยน อตฺตนา อกุสลกมฺมๆ กตๆ โหติ, โส จตูสุ อปาเยสุ ทุกฺขๆ อนุภวนฺโต อตฺตนาว สงฺกิลิสฺสติ; เยน ปน อตฺตนา อกตๆ ปาปๆ, โส สุคติญฺเจว นิพฺพานญฺจ คจฺฉนฺโต อตฺตนาว วิสุชฺฌติ, กุสลกมฺมสงฺขาตา สุทฺธิ อกุสลกมฺมสงฺขาตา จ อสุทฺธิ ปจฺจตฺตๆ การกสตฺตานๆ อตฺตนิเยว วิปจฺจติ, ‘อญฺโญ ปุคฺคโล อญฺญๆ ปุคฺคลๆ น วิโสธเย เนว วิโสเธติ, น กิเลเสตีติ [วุตฺตๆ โหติ] ฯ

ตสฺส (คาถาวจนสฺส) อตฺโถ “เยน (ปุคฺคเลน) อตฺตนา อกุสลกมฺมๆ กตๆ โหติ, โส (ปุคฺคโล) จตูสุ อปาเยสุ ทุกฺขๆ อนุภวนฺโต อตฺตนาว สงฺกิลิสฺสติ; เยน (ปุคฺคเลน) ปน อตฺตนา อกตๆ ปาปๆ (กมฺมๆ โหติ), โส (ปุคฺคโล) สุคตึ เจว นิพฺพานๆ จ คจฺฉนฺโต อตฺตนาว วิสุชฺฌติ, กุสลกมฺมสงฺขาตา สุทฺธิ (จ) อกุสลกมฺมสงฺขาตา จ อสุทฺธิ ปจฺจตฺตๆ (โหติ) การกสตฺตานๆ อตฺตนิ เอว วิปจฺจติ, ‘อญฺโญ ปุคฺคโล อญฺญๆ ปุคฺคลๆ น วิโสธเย เนว วิโสเธติ, น กิเลเสตีติ [วจนๆ ภควตา วุตฺตๆ โหติ]” (อิติ ปณฺฑิเตน เวทิตพฺโพ) ฯ

อตฺโถ อ.เนื้อความ **ตสฺส (คาถาวจนสฺส)** แห่งคำอันเป็นพระคาถานั้น **(อิติ)** ว่า “**อกุสลกมฺมๆ** อ.กรรมอันเป็นอกุศล **เยน (ปุคฺคเลน) กตๆ** เป็นกรรม อันบุคคลใด

กระทำแล้ว **อตฺตนา** ด้วยตน **โหติ** ย่อมเป็น, **โส (ปุคฺคโล)** อ.บุคคลนั้น **อนุภวนฺโต** เสวยอยู่ **ทุกฺขํ** ซึ่งทุกข์ **อปาเยสุ** ในอบาย ท. **จตูสุ** สี่ **สงฺกิลิสฺสติ** ย่อมเศร้าหมอง **อตฺตนาว** ด้วยตนเทียว, **ปน** ส่วนว่า **(กมฺมํ)** อ.กรรม **ปาปํ** อันชั่ว **เยน (ปุคฺคเลน) อกตํ** เป็นกรรม อันบุคคลใด ไม่กระทำแล้ว **อตฺตนา** ด้วยตน **(โหติ)** ย่อมเป็น, **โส (ปุคฺคโล)** อ.บุคคลนั้น **คจฺฉนฺโต** เมื่อไป **สุคตึ เจว** สู่สุคติด้วยนั่นเทียว **นิพฺพานํ จ** สู่พระนิพพานด้วย **วิสุชฺฌติ** ย่อมหมดจด **อตฺตนาว** ด้วยตนเทียว, **สุทฺธิ** อ.ความหมดจด **กุสลกมฺมสงฺขาตา** อันอันบัณฑิตกล่าวแล้วว่ากรรมอันเป็นกุศล **(จ)** ด้วย **อสุทฺธิ** อ.ความไม่หมด **อกุสลกมฺมสงฺขาตา** อันอันบัณฑิตกล่าวแล้วว่ากรรมอันเป็นอกุศล **ปจฺจตฺตํ** เป็นธรรมชาตเฉพาะตน **(โหติ)** ย่อมเป็น **วิปจฺจติ** คือว่าย่อมเผล็ดผล **อตฺตนิ เอว** ในตนนั่นเทียว **การกสตฺตานํ** ของสัตว์ผู้กระทำ ท., **(วจนํ)** อ.พระดำรัส **อิติ** ว่า '**อญฺโญ ปุคฺคโล** อ.บุคคลอื่น **อญฺญํ ปุคฺคลํ** ยังบุคคลอื่น **วิโสธเย** พึงให้หมดจดวิเศษ **น** หามิได้ **วิโสเธติ** คือว่าย่อมให้หมดจดวิเศษ **เนว** หามิได้นั่นเทียว **กิเลเสติ** คือว่าย่อมให้เศร้าหมอง **น** หามิได้' **อิติ** ดังนี้ **(ภควตา วุตฺตํ)** เป็นคำอธิบายอันพระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสแล้ว **(โหติ)** ย่อมเป็น' **(อิติ)** ดังนี้ **(ปณฺฑิเตน)** อันบัณฑิต **(เวทิตพฺโพ)** พึงทราบ ฯ

บัณฑิตพึงทราบเนื้อความแห่งคำอันเป็นพระคาถานั้นว่า "อกุศลกรรม เป็นกรรมที่บุคคลใดทำแล้วด้วยตน, บุคคลนั้น เมื่อเสวยทุกข์ในอบาย ๔ ย่อมเศร้าหมองด้วยตนนั่นแหละ, ส่วนบาปกรรม เป็นกรรมที่บุคคลใดไม่ทำด้วยตน, บุคคลนั้น เมื่อไปสู่สุคติและพระนิพพาน ย่อมหมดจดด้วยตนนั่นแหละ, ความหมดจด กล่าวคือกุศลกรรม ความไม่หมดจด กล่าวคืออกุศลกรรม เป็นของเฉพาะตน คือว่าย่อมเผล็ดผลในตนของเหล่าสัตว์ผู้ทำเท่านั้น, มีพระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า 'บุคคลอื่น ยังบุคคลอื่นให้หมดจด หามิได้ คือ ย่อมไม่ให้หมดจด ได้แก่ย่อมให้เศร้าหมองไม่ได้"

อตฺโถ วุตฺตกัมมะใน เวทิตพฺโพ ๆ กิตบทกัมมวาจก ตสฺส วิเสสนะของ คาถาวจนสฺส ๆ สามีสัมพันธะใน อตฺโถ "อกุสลกมฺมํ สุทธกัตตาใน โหติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เยน วิเสสนะของ ปุคฺคเลน ๆ อนภิหิตกัตตาใน กตํ อตฺตนา กรณะใน กตํ ๆ วิกติกัตตาใน โหติ, โส วิเสสนะของ ปุคฺคโล ๆ สุทธกัตตาใน สงฺกิลิสฺสติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก จตูสุ วิเสสนะของ อปาเยสุ ๆ วิสยาธาระใน อนุภวนฺโต ทุกฺขํ อวุตตกัมมะใน

อนุภวนฺโตๆ อัพภันตรกิริยาของ ปุคฺคโล เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อตฺตนาๆ กรณะใน สงฺกิลิสฺสติ, ปนศัพท์ ปักขันตรโชตกะ ปาปี วิเสสนะของ กมฺมๆ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เยน วิเสสนะของ ปุคฺคเลนๆ อนภิหิตกัตตาใน อกตๆ อตฺตนา กรณะใน อกตๆ วิกติกัตตาใน โหติ, โส วิเสสนะของ ปุคฺคโลๆ สุทธกัตตาใน วิสุชฺฌติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก สุคตึ ก็ดี นิพฺพานนฺ ก็ดี สัมปาปุณียกัมมะใน คจฺฉนฺโต เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ จๆ สองศัพท์ ปทสมุจจยัตถะเข้ากับ สุคตึ และ นิพฺพานนฺ คจฺฉนฺโต อัพภันตรกิริยาของ ปุคฺคโล เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อตฺตนาๆ กรณะใน วิสุชฺฌติ, กุสลกมฺมสงฺขาตา วิเสสนะของ สุทฺธิ อกุสลกมฺมสงฺขาตา วิเสสนะของ อสุทฺธิ สุทฺธิ ก็ดี อสุทฺธิ ก็ดี สุทธกัตตาใน โหติ และ วิปจฺจติ โหติ ก็ดี วิปจฺจติ ก็ดี อาขยาตบทกัตตุวาจก จ สองศัพท์ ปทสมุจจยัตถะเข้ากับ กุสลกมฺมสงฺขาตา สุทฺธิ และ อกสุสลกมฺมสงฺขาตา อสุทฺธิ ปจฺจตฺตนฺ วิกติกัตตาใน โหติ การกสตฺตานนฺ สามีสัมพันธะใน อตฺตนิ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อตฺตนิๆ วิสยาธาระใน วิปจฺจติ, ‘อญฺโญ วิเสสนะของ ปุคฺคโลๆ เหตุกัตตาใน วิโสธเย วิโสเธติ และ กิเลเสติ วิโสธเย ก็ดี วิโสเธติ ก็ดี กิเลเสติ ก็ดี อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก อญฺญนฺ วิเสสนะของ ปุคฺคลนฺๆ การิตกัมมะใน วิโสธเย นศัพท์ ปฏิเสธนัตถะ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ นๆ ศัพท์ ปฏิเสธนัตถะ นศัพท์ ปฏิเสธนัตถะ’ อิติศัพท์ สรูปะใน วจนนฺๆ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ภควตา อนภิหิตกัตตาใน วุตฺตนฺๆ วิกติกัตตาใน โหติ” อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถ ปณฺฑิเตน อนภิหิตกัตตาใน เวทิตพฺโพ ฯ

.....

๙. เทสนาวสาเน จุลฺลกาโล โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ ฯ

เทสนาวสาเน ในกาลเป็นที่สิ้นสุดลงแห่งพระเทศนา **จุลฺลกาโล** อ.อุบาสกชื่อว่าจุลลกาล **ปติฏฺฐหิ** ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว **โสตาปตฺติผเล** ในโสดาปัตติผล ฯ

เวลาจบพระเทศนา อุบาสกชื่อว่าจุลลกาล ตั้งอยู่เฉพาะแล้วในโสดาปัตติผล

เทสนาวสาเน กาลสัตตมีใน ปติฏฺฐหิ จุลฺลกาโล สุทธกัตตาใน ปติฏฺฐหิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก โสตาปตฺติผเล วิสยาธาระใน ปติฏฺฐหิ ฯ

.....

๑๐. สมฺปตฺตปริสายปิ สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา อโหสีติ ฯ

ธมฺมเทสนา อ.พระธรรมเทศนา **สาตฺถิกา** เป็นเทศนาเป็นไปกับด้วยวาจามีประโยชน์ **อโหสิ** ได้มีแล้ว **สมฺปตฺตปริสายปิ** แม้แก่บริษัทผู้ถึงพร้อมแล้ว **อิติ** ดังนี้แล ฯ

พระธรรมเทศนา เป็นเทศนาเป็นไปกับด้วยวาจามีประโยชน์ ได้มีแล้วแม้แก่บริษัทผู้ถึงพร้อมแล้ว ดังนี้แล

ธมฺมเทสนา สุทธกัตตาใน อโหสิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ สมฺปตฺตปริสาย ๆ สัมปทานใน อโหสิ สาตฺถิกา วิกติกัตตาใน อโหสิ อิติศัพท์ สมาปนะ ฯ

.....

จุลฺลกาลอุปาสกวตฺถุ ฯ

จุลฺลกาลอุปาสกวตฺถุ (นิฏฺฐิตำ) ฯ

จุลฺลกาลอุปาสกวตฺถุ อ.เรื่องแห่งอุบาสกชื่อว่าจุลลกาล **(นิฏฺฐิตำ)** จบแล้ว ฯ

จุลฺลกาลอุปาสกวตฺถุ สุทธกัตตาใน นิฏฺฐิตำ ๆ กิตบทกัตตุวาจก ฯ

จบเรื่องอุบาสกชื่อว่าจุลลกาล

วิเคราะห์ศัพท์กิตก์ สมาส และตัทธิต

จุลฺลกาลอุปาสกวตฺถุ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. จุลฺลกาโล จ โส อุปาสโก จาติ จุลฺลกาลอุปาสโก. (จุลฺลกาล + อุปาสก) วิเสสน-บุพพบทกัมมธารยสมาส

จุลฺลกาโล จ อ.ชื่อว่าจุลลกาลด้วย โส อ.ชื่อว่าจุลลกาลนั้น อุปาสโก จ เป็นอุบาสกด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น จุลฺลกาลอุปาสโก ชื่อว่าจุลฺลกาลอุปาสก. (อุบาสกชื่อว่าจุลลกาล)

๒. จุลฺลกาลอุปาสกสฺส วตฺถุ จุลฺลกาลอุปาสกวตฺถุ. (จุลฺลกาลอุปาสก + วตฺถุ) ฉัฏฐีตัปปุริส-สมาส

วตฺถุ อ.เรื่อง จุลฺลกาลอุปาสกสฺส แห่งอุบาสกชื่อว่าจุลลกาล จุลฺลกาลอุปาสกวตฺถุ ชื่อว่า จุลฺลกาลอุปาสกวตฺถุ. (เรื่องอุบาสกชื่อว่าจุลลกาล)

มหากาลวตฺถุ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

มหากาลสฺส วตฺถุ มหากาลวตฺถุ. (มหากาล + วตฺถุ)

วตฺถุ อ.เรื่อง มหากาลสฺส แห่งอุบาสกชื่อว่ามหากาล มหากาลวตฺถุ ชื่อว่ามหากาลวตฺถุ. (เรื่องอุบาสกชื่อว่ามหากาล.

วุตฺตนโย

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

วุตฺตสฺส นโย วุตฺตนโย. (วุตฺต + นย)

นโย อ.นัย (มยา) วุตฺตสฺส (วจนสฺส) แห่งคำ อันข้าพเจ้า กล่าวแล้ว วุตฺตนโย ชื่อว่าวุตฺตนย. (นัยแห่งคำที่ข้าพเจ้ากล่าวไว้แล้ว)

อุมฺมงฺคโจรา

เป็นทุติยาตัปปุริสสมาส, มัชเฌโลปะ, ลบ เภทกศัพท์ มีวิเคราะห์ว่า

อุมฺมงฺคํ เภทกา โจรา อุมฺมงฺคโจรา. (อุมฺมงฺค + ภินฺน + โจร)

โจรา อ.โจร ท. เภทกา ผู้ทำลาย อุมฺมงฺคํ ซึ่งอุโมงค์ อุมฺมงฺคโจรา ชื่อว่าอุมฺมงฺคโจร. (โจรผู้ทำลายอุโมงค์)

อุทกติตฺถํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อุทกสฺส ติตฺถํ อุทกติตฺถํ. (อุทก + ติตฺถ)

ติตฺถํ อ.ท่า อุทกสฺส แห่งน้ำ อุทกติตฺถํ ชื่อว่าอุทกติตฺถ. (ท่าน้ำ)

อการกภาโว

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีนนิบาตบุพพบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. น การโก อการโก, อตฺตา. (น + การก) นนิบาตบุพพบทกัมมธารยสมาส

(อตฺตา) อ.ตน การโก ผู้กระทำ น หามิได้ อการโก ชื่อว่าอการก (ผู้ไม่ทำ), ได้แก่ตน

๒. อการกสฺส ภาโว อการกภาโว. (อการก + ภาว) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

ภาโว อ.ความเป็น อการกสฺส (อตฺตโน) แห่งตน ผู้ไม่กระทำ อการกภาโว ชื่อว่าอการกภาว. (ความที่ตนไม่ทำ)

ปาปกมฺมํ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปาปญฺจ ตํ กมฺมญฺจาติ ปาปกมฺมํ. (ปาป + กมฺม)

ปาปํ จ อ.ชั่วด้วย ตํ อ.ชั่วนั้น กมฺมํ จ เป็นกรรมด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ปาปกมฺมํ ชื่อว่าปาปกมฺม. (กรรมชั่ว)

นิรยาทีนิ, จานานิ

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

นิรโย อาทิ เยสนฺติ นิรยาทีนิ, จานานิ. (นิรย + อาทิ)

นิรโย อ.นรก อาทิ เป็นต้น เยสํ (จานานํ) แห่งที่ ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตานิ จานานิ) อ.ที่ ท. เหล่านั้น นิรยาทีนิ ชื่อว่านิรยาทิ (มีนรกเป็นต้น), ได้แก่ที่ทั้งหลาย.

อกุสลกมฺมํ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส โดยมีนนิบาตบุพพบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. น กุสลํ อกุสลํ, กมฺมํ. (น + กุสล) นนิบาตบุพพบทกัมมธารยสมาส

(กมฺมํ) อ.กรรม กุสลํ อันเป็นกุศล น หามิได้ อกุสลํ ชื่อว่าอกุสล (ไม่ใช่กุศล, กรรมอันอื่นจากกุศล, อกุศล), ได้แก่กรรม.

๒. อกุสลญฺจ ตํ กมฺมญฺจาติ อกุสลกมฺมํ. (อกุสล + กมฺม) วิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส

อกุสลํ จ อ.อันเป็นอกุศลด้วย ตํ อ.อันเป็นอกุศลนั้น กมฺมํ จ เป็นกรรมด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น อกุสลกมฺมํ ชื่อว่าอกุสลกมฺม. (กรรมอันเป็นอกุศล, อกุศลกรรม)

กุสลกมฺมสงฺขาตา, สุทฺธิ

เป็นสัมภาวนาบุพพบทกัมมธารยสมาส โดยมีวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. กุสลญฺจ ตํ กมฺมญฺจาติ กุสลกมฺมํ. (กุสล + กมฺม) วิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส

กุสลํ จ อ.อันเป็นกุศลด้วย ตํ อ.อันเป็นกุศลนั้น กมฺมํ จ เป็นกรรมด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น กุสลกมฺมํ ชื่อว่ากุสลกมฺม. (กรรมอันเป็นกุศล, กุศลกรรม)

๒. กุสลกมฺมํ อิติ สงฺขาตา กุสลกมฺมสงฺขาตา, สุทฺธิ. (กุสลกมฺม + สงฺขาตา) สัมภาวนา-บุพพบทกัมมธารยสมาส

(สุทฺธิ) อ.ความหมดจด สงฺขาตา อันอันบัณฑิตกล่าวแล้ว กุสลกมฺมํ ว่ากรรมอันเป็นกุศล กุสลกมฺมสงฺขาตา ชื่อว่ากุสลกมฺมสงฺขาตา (กล่าวคือกุศลกรรม), ได้แก่ความหมดจด.

อกุสลกมฺมสงฺขาตา, อสุทฺธิ

เป็นสัมภาวนาบุพพบทกัมมธารยสมาส โดยมีนนิบาตบุพพบทกัมมธารยสมาส และวิเสสนบุพพบท-กัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. น กุสลํ อกุสลํ, กมฺมํ. (น + กุสล) นนิบาตบุพพบทกัมมธารยสมาส

(กมฺมํ) อ.กรรม กุสลํ อันเป็นกุศล น หามิได้ อกุสลํ ชื่อว่าอกุสล (ไม่ใช่กุศล, กรรมอันอื่นจากกุศล, อกุศล), ได้แก่กรรม.

๒. อกุสลญฺจ ตำ กมฺมญฺจาติ อกุสลกมฺมำ. (อกุสล + กมฺม) วิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส

อกุสลำ จ อ.อันเป็นอกุศลด้วย ตำ อ.อันเป็นอกุศลนั้น กมฺมำ จ เป็นกรรมด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น อกุสลกมฺมำ ชื่อว่าอกุสลกมฺม. (กรรมอันเป็นอกุศล, อกุศลกรรม)

๓. อกุสลกมฺมำ อิติ สงฺขาตา อกุสลกมฺมสงฺขาตา, อสุทฺธิ. (อกุสลกมฺม + สงฺขาตา) สัมภาวนาบุพพบทกัมมธารยสมาส

(อสุทฺธิ) อ.ความไม่หมดจด สงฺขาตา อันอันบัณฑิตกล่าวแล้ว อกุสลกมฺมำ ว่ากรรมอันเป็นอกุศล อกุสลกมฺมสงฺขาตา ชื่อว่าอกุสลกมฺมสงฺขาตา (กล่าวคืออกุศลกรรม), ได้แก่ความไม่หมดจด.

การกสตฺตา

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

การกา จ เต สตฺตา จาติ การกสตฺตา. (การก + สตฺต)

การกา จ อ.ผู้กระทำ ท. ด้วย เต อ.ผู้กระทำ ท. เหล่านั้น สตฺตา จ เป็นสัตว์ด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น การกสตฺตา ชื่อว่าการกสตฺต. (สัตว์ผู้ทำทั้งหลาย)

เทสนาวสานำ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เทสนาย อวสานำ เทสนาวสานำ. (เทสนา + อวสาน)

อวสานำ อ.กาลเป็นที่สิ้นสุดลง เทสนาย แห่งพระเทศนา เทสนาวสานำ ชื่อว่าเทสนาวสาน. (เวลาจบพระเทศนา)

สมฺปตฺตปริสา

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สมฺปตฺตา จ สา ปริสา จาติ สมฺปตฺตปริสา. (สมฺปตฺตา + ปริสา)

สมฺปตฺตา จ อ.ผู้ถึงพร้อมแล้วด้วย สา อ.ผู้ถึงพร้อมแล้วนั้น ปริสา จ เป็นบริษัทด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น สมฺปตฺตปริสา ชื่อว่าสมฺปตฺตปริสา. (บริษัทผู้ถึงพร้อมแล้ว)

๑๐. อตฺตทตฺถตฺเถรวตฺถุ ฯ [๑๓๖]

อตฺตทตฺถตฺเถรวตฺถุ (มยา วุจฺจเต) ฯ

อตฺตทตฺถตฺเถรวตฺถุ อ.เรื่องแห่งพระอัตตทัตถะผู้เถระ
(มยา) อันข้าพเจ้า (พระพุทธโฆสะ) **(วุจฺจเต)** จะกล่าว ฯ

อตฺตทตฺถตฺเถรวตฺถุ วุตตกัมมะใน วุจฺจเตๆ อาขยาตบทกัมมวาจก
มยา อนภิหิตกัตตาใน วุจฺจเต ฯ

๑๐. เรื่องพระอัตตทัตถเถระ

๑. **“อตฺตทตฺถํ ปรตฺเถนา**ติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อตฺตทตฺถตฺเถรํ อารพฺภ กเถสิ ฯ

สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อตฺตทตฺถตฺเถรํ อารพฺภ **“อตฺตทตฺถํ ปรตฺเถนา**ติ อิมํ ธมฺมเทสนํ กเถสิ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **วิหรนฺโต** เมื่อทรงประทับ **เชตวเน** ในพระวิหารชื่อว่าเชตวัน **อารพฺภ** ทรงปรารภ **อตฺตทตฺถตฺเถรํ** ซึ่งพระอัตตทัตถะผู้เถระ **กเถสิ** ตรัสแล้ว **อิมํ ธมฺมเทสนํ** ซึ่งพระธรรมเทศนานี้ **“อตฺตทตฺถํ ปรตฺเถนาติ** ว่า “อตฺตทตฺถํ ปรตฺเถน” ดังนี้เป็นต้น ฯ

พระศาสดา เมื่อทรงประทับในพระเชตวัน ทรงปรารภพระอัตตทัตถเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **“อตฺตทตฺถํ ปรตฺเถน”** ดังนี้เป็นต้น ฯ

สตฺถา สุทธกัตตาใน กเถสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “อตฺตทตฺถํ ปรตฺเถน” สรูปะใน อิติๆ ศัพท์ อาทยัตถะใน อิมํ ธมฺมเทสนํ อิมํ วิเสสนะของ ธมฺมเทสนํๆ อวุตตกัมมะใน กเถสิ เชตวเน วิสยาธาระใน วิหรนฺโตๆ อัพภันตรกิริยาของ สตฺถา อตฺตทตฺถตฺเถรํ อวุตตกัมมะใน อารพฺภๆ สมานกาลกิริยาใน กเถสิ ฯ

.....

๒. สตฺถารา หิ ปรินิพฺพานกาเล “ภิกฺขเว อหํ จาตุมฺมาสจฺจเยน ปรินิพฺพายิสฺสามีติ วุตฺเต, อุปฺปนฺนสํเวคา สตฺตสตา ปุถุชฺชนา ภิกฺขู สตฺถุ สนฺติกํ อวิชหิตฺวาว “กินฺนุ

โข อาวุโส กริสฺสามาติ มนฺตยมานา วิจรนฺติ ฯ

สตฺถารา หิ ปรินิพฺพานกาเล “ภิกฺขเว อหํ จาตุมฺมาสจฺจเยน ปรินิพฺพายิสฺสามีติ (วจเน) วุตฺเต, อุปฺปนฺนสํเวคา สตฺตสตา ปุถุชฺชนา ภิกฺขู สตฺถุ สนฺติกํ อวิชหิตฺวาว “(มยํ) กินฺนุ โข อาวุโส กริสฺสามาติ มนฺตยมานา วิจรนฺติ ฯ

หิ ดังจะกล่าวโดยพิสดาร **(วจเน)** ครั้นเมื่อพระดำรัส **อิติ** ว่า “**ภิกฺขเว** ดูก่อนภิกษุ ท. **อหํ** อ.เรา **ปรินิพฺพายิสฺสามิ** จักปรินิพพาน **จาตุมฺมาสจฺจเยน** ในกาลอันล่วงไปแห่งเดือนสี่” **อิติ** ดังนี้ **สตฺถารา** อันพระศาสดา **วุตฺเต** ตรัสแล้ว **ปรินิพฺพานกาเล** ในกาลเป็นที่ปรินิพพาน, **ภิกฺขู** อ.ภิกษุ ท. **ปุถุชฺชนา** ผู้เป็นปุถุชน **สตฺตสตา** ผู้มีร้อยเจ็ดเป็นประมาณ **อุปฺปนฺนสํเวคา** ผู้มีความสลดอันเกิดขึ้นแล้ว **อวิชหิตฺวาว** ไม่ละแล้วเทียว **สนฺติกํ** ซึ่งสำนัก **สตฺถุ** ของพระศาสดา **มนฺตยมานา** ปรึกษากันอยู่ **อิติ** ว่า “**อาวุโส** ดูก่อนท่านผู้มีอายุ ท. **(มยํ)** อ.เรา ท. **กริสฺสาม** จักกระทำ **กินฺนุ โข** อย่างไรหนอแล” **อิติ** ดังนี้ **วิจรนฺติ** ย่อมเที่ยวไป ฯ

ดังจะกล่าวโดยพิสดาร ในกาลเป็นที่ปรินิพพาน เมื่อพระศาสดาตรัสว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักปรินิพพาน ในกาลอันล่วงไป ๔ เดือน”, พวกภิกษุผู้เป็นปุถุชนมีประมาณ ๗๐๐ รูป ผู้เกิดความสลดแล้ว ไม่ละสำนักของพระศาสดาเลย เที่ยวปรึกษากันอยู่ว่า “ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย พวกเราจักทำอย่างไรกันหนอแล”

หิศัพท์ วิตถารโชตกะ สตฺถารา อนภิหิตกัตตาใน วุตฺเต ปรินิพฺพานกาเล กาลสัตตมีใน วุตฺเต, “ภิกฺขเว อาลปนะ อหํ สุทธกัตตาใน ปรินิพฺพายิสฺสามิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก จาตุมฺมาสจฺจเยน ๆ ตติยากาลสัตตมีใน ปรินิพฺพายิสฺสามิ” อิติศัพท์ สรูปะใน วจเน ๆ ลักขณะใน วุตฺเต ๆ ลักขณกิริยา, อุปฺปนฺนสํเวคา ก็ดี สตฺตสตา ก็ดี ปุถุชฺชนา ก็ดี วิเสสนะของ ภิกฺขู ๆ สุทธกัตตาใน วิจรนฺติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก สตฺถุ สามีสัมพันธะใน สนฺติกํ ๆ อวุตตกัมมะใน อวิชหิตฺวา เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อวิชหิตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน มนฺตยมานา “อาวุโส อาลปนะ มยํ สุทธกัตตาใน กริสฺสาม ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก กินฺนุ ปุจฉนัตถะ โขศัพท์ วจนาลังการะ” อิติศัพท์ อาการะใน มนฺตยมานา ๆ อัพภันตรกิริยาของ ภิกฺขู ฯ

.....

๓. อตฺตทตฺถตฺเถโร ปน จินฺเตสิ “สตฺถา กิร จาตุมฺมาสจฺจเยน ปรินิพฺพายิสฺสติ, อหญฺจมฺหิ อวีตราโค, สตฺถริ ธรมาเนเยว, อรหตฺตตฺถาย วายมิสฺสามีติ ฯ

อตฺตทตฺถตฺเถโร ปน จินฺเตสิ “สตฺถา กิร จาตุมฺมาสจฺจเยน ปรินิพฺพายิสฺสติ, อหํ จ อมฺหิ อวีตราโค, สตฺถริ ธรมาเน เอว, (อหํ) อรหตฺตตฺถาย วายมิสฺสามีติ ฯ

ปน ส่วนว่า **อตฺตทตฺถตฺเถโร** อ.พระอัตตทัตถะผู้เถระ **จินฺเตสิ** คิดแล้ว **อิติ** ว่า “**กิร** ได้ยินว่า **สตฺถา** อ.พระศาสดา **ปรินิพฺพายิสฺสติ** จักเสด็จปรินิพพาน **จาตุมฺมาสจฺจเยน** ในกาลอันล่วงไปแห่งเดือนสี่, **จ** อนึ่ง **อหํ** อ.เรา **อวีตราโค** เป็นผู้มีราคะไปปราศแล้วหามิได้ **อมฺหิ** ย่อมเป็น, **สตฺถริ** ครั้นเมื่อพระศาสดา **ธรมาเน เอว** ทรงพระชนม์อยู่นั่นเทียว, **(อหํ)** อ.เรา **วายมิสฺสามิ** จักพยายาม **อรหตฺตตฺถาย** เพื่อประโยชน์แก่ความเป็นแห่งพระอรหันต์” **อิติ** ดังนี้ ฯ

ส่วนพระอัตตทัตถเถระ คิดว่า “ได้ยินว่า พระศาสดาจักเสด็จปรินิพพาน ในกาลอันล่วงไป ๔ เดือน, อนึ่ง เรายังเป็นผู้มีราคะไม่ไปปราศ, เมื่อพระศาสดายังทรงพระชนม์อยู่นั่นแหละ, เราจักพยายามเพื่อประโยชน์แก่ความเป็นพระอรหัต

ปนศัพท์ ปักขันตรโชตกะ อตฺตทตฺถตฺเถโร สุทธกัตตาใน จินฺเตสิ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก “กิรศัพท์ อนุสสวนัตถะ สตฺถา สุทธกัตตาใน ปรินิพฺพายิสฺสติ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก จาตุมฺมาสจฺจเยน ตติยากาลสัตตมีใน ปรินิพฺพายิสฺสติ, จศัพท์ สัมปิณฑนัตถะ อหํ สุทธกัตตาใน อมฺหิ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อวีตราโค วิกติกัตตาใน อมฺหิ, สตฺถริ ลักขณะใน ธรมาเน ฯ ลักขณกิริยา เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ธรมาเน, อหํ สุทธกัตตาใน วายมิสฺสามิ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อรหตฺตตฺถาย สัมปทานใน วายมิสฺสามิ” อิติศัพท์ อาการะใน จินฺเตสิ ฯ

.....

๔. โส ภิกฺขูนํ สนฺติกํ น คจฺฉติ ฯ

โส (เถโร) ภิกฺขูนํ สนฺติกํ น คจฺฉติ ฯ

โส (เถโร) อ.พระเถระนั้น **น คจฺฉติ** ย่อมไม่ไป **สนฺติกํ** สู่สำนัก **ภิกฺขูนํ** ของภิกษุ ท. ฯ

พระเถระนั้น ไม่ไปสู่สำนักของภิกษุทั้งหลาย

โส วิเสสนะของ เถโรๆ สุทธกัตตาใน คจฺฉติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ภิกฺขูนำ สามี-สัมพันธะใน สนฺติกำๆ สัมปาปุณียกัมมะใน คจฺฉติ นศัพท์ ปฏิเสธะใน คจฺฉติ ฯ

.....

๕. อถ นำ ภิกฺขู "กสฺมา อาวุโส ตฺวำ เนว อมฺหากำ สนฺติกำ อาคจฺฉสิ, น กิญฺจิ มนฺเตสีติ วตฺวา สตฺถุ สนฺติกำ เนตฺวา "อยำ ภนฺเต เอวนฺนาม กโรตีติ อาโรจยึสุ ฯ

อถ นำ (เถรำ) ภิกฺขู "กสฺมา อาวุโส ตฺวำ เนว อมฺหากำ สนฺติกำ อาคจฺฉสิ, (ตฺวำ) น กิญฺจิ (วตฺถุำ) มนฺเตสีติ วตฺวา สตฺถุ สนฺติกำ เนตฺวา "อยำ (ภิกฺขุ) ภนฺเต เอวำ นาม กโรตีติ อาโรจยึสุ ฯ

อถ ครั้งนั้น **ภิกฺขู** อ.ภิกษุ ท. **วตฺวา** กล่าวแล้ว **นำ (เถรำ)** กะพระเถระนั้น **อิติ** ว่า "**อาวุโส** ดูก่อนท่านผู้มีอายุ **ตฺวำ** อ.ท่าน **เนว อาคจฺฉสิ** ย่อมไม่มานั่นเทียว **สนฺติกำ** สู่สำนัก **อมฺหากำ** ของเรา ท. **กสฺมา** เพราะเหตุอะไร ? **(ตฺวำ)** อ.ท่าน **น มนฺเตสิ** ย่อมไม่ปรึกษา **กิญฺจิ (วตฺถุำ)** ซึ่งเรื่องอะไร ?" **อิติ** ดังนี้ **เนตฺวา** นำไปแล้ว **สนฺติกำ** สู่สำนัก **สตฺถุ** ของพระศาสดา **อาโรจยึสุ** กราบทูลแล้ว **อิติ** ว่า "**ภนฺเต** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **อยำ (ภิกฺขุ)** อ.ภิกษุนี้ **กโรติ** ย่อมกระทำ **เอวำ นาม** ชื่ออย่างนี้" **อิติ** ดังนี้ ฯ

ครั้งนั้น พวกภิกษุกล่าวกะพระเถระนั้นว่า "ดูก่อนท่านผู้มีอายุ ท่านย่อมไม่มาสู่สำนักของพวกเราเลย เพราะเหตุอะไร ? ท่าน ย่อมไม่ปรึกษาเรื่องอะไร ?" ดังนี้ แล้วนำไปสู่สำนักของพระศาสดา กราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุนี้ ย่อมทำชื่ออย่างนี้"

อถ กาลสัตตมี ภิกฺขู สุทธกัตตาใน อาโรจยึสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นำ วิเสสนะของ เถรำๆ อกถิตกัมมะใน วตฺวา "อาวุโส อาลปนะ ตฺวำ สุทธกัตตาใน อาคจฺฉสิๆ อาขยาต-บทกัตตุวาจก กสฺมา เหตุใน อาคจฺฉสิ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ นๆ ศัพท์ ปฏิเสธะใน อาคจฺฉสิ อมฺหากำ สามีสัมพันธะใน สนฺติกำๆ สัมปาปุณียกัมมะใน อาคจฺฉสิ, ตฺวำ สุทธกัตตาใน มนฺเตสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นศัพท์ ปฏิเสธะใน มนฺเตสิ กิญฺจิ วิเสสนะของ วตฺถุำๆ อวุตตกัมมะใน มนฺเตสิ" อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาๆ ปุพพกาล-กิริยาใน เนตฺวา สตฺถุ สามีสัมพันธะใน สนฺติกำๆ สัมปาปุณียกัมมะใน เนตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อาโรจยึสุ "ภนฺเต อาลปนะ อยำ วิเสสนะของ ภิกฺขุๆ สุทธกัตตาใน กโรติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ เอวำๆ กิริยาวิเสสนะใน

กโรติ” อิติศัพท์ อาการะใน อาโรจยีสุ ฯ

.....

๖. โส สตฺถาราปิ “กสฺมา เอวํ กโรสี”ติ วุตฺโต “ตุมฺเห กิร ภนฺเต จาตุมฺมาสจฺจเยน ปรินิพฺพายิสฺสถ, อหํ ตุมฺเหสุ ธรนฺเตสุเยว อรหตฺตปฺปตฺติยา วายมามีติ ฯ

โส (เถโร) สตฺถาราปิ “(ตฺวํ) กสฺมา เอวํ กโรสี”ติ วุตฺโต “ตุมฺเห กิร ภนฺเต จาตุมฺมาสจฺจเยน ปรินิพฺพายิสฺสถ, อหํ ตุมฺเหสุ ธรนฺเตสุ เอว อรหตฺตปฺปตฺติยา วายมามีติ (อาห) ฯ

โส (เถโร) อ.พระเถระนั้น **สตฺถาราปิ วุตฺโต** แม้ผู้อันพระศาสดา ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า “**(ตฺวํ)** อ.เธอ **กโรสิ** ย่อมกระทำ **เอวํ** อย่างนี้ **กสฺมา** เพราะเหตุอะไร ?” **อิติ** ดังนี้ **(อาห)** กราบทูลแล้ว **อิติ** ว่า “**ภนฺเต** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **กิร** ได้ยินว่า **ตุมฺเห** อ.พระองค์ **ปรินิพฺพายิสฺสถ** จักปรินิพพาน **จาตุมฺมาสจฺจเยน** ในกาลอันล่วงไปแห่งเดือนสี่, **อหํ** อ.ข้าพระองค์ **ตุมฺเหสุ** ครั้นเมื่อพระองค์ **ธรนฺเตสุ เอว** ทรงพระชนม์อยู่นั่นเทียว **วายมามิ** จะพยายาม **อรหตฺตปฺปตฺติยา** เพื่ออันบรรลุซึ่งความเป็นแห่งพระอรหันต์” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระเถระนั้น แม้ถูกพระศาสดาตรัสว่า “เธอย่อมทำอย่างนี้ เพราะเหตุอะไร ?” ดังนี้ ก็กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ได้ยินว่า พระองค์จักปรินิพพาน ในกาลอันล่วงไป ๔ เดือน, ข้าพระองค์ ครั้นเมื่อพระองค์ทรงพระชนม์อยู่นั่นแหละ จะพยายามเพื่อจะบรรลุพระอรหัต” ดังนี้

โส วิเสสนะของ เถโรฯ สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อปิศัพท์ อเปกขัตถะ เข้ากับ สตฺถาราฯ อนภิหิตกัตตาใน วุตฺโต “ตฺวํ สุทธกัตตาใน กโรสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก กสฺมา เหตุใน กโรสิ เอวํ กิริยาวิเสสนะใน กโรสิ” อิติศัพท์ อาการะใน วุตฺโตฯ วิเสสนะของ เถโร “ภนฺเต อาลปนะ กิรศัพท์ อนุสสวนัตถะ ตุมฺเห สุทธกัตตาใน ปรินิพฺพายิสฺสถฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก จาตุมฺมาสจฺจเยนฯ ตติยากาลสัตตมีใน ปรินิพฺพายิสฺสถ, อหํ สุทธกัตตาใน วายมามิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตุมฺเหสุ ลักขณะใน ธรนฺเตสุฯ ลักขณกิริยา เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ธรนฺเตสุ อรหตฺตปฺปตฺติยา สัมปทานใน วายมามิ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๗. สตฺถา ตสฺส สาธุการํ ทตฺวา “ภิกฺขเว ยสฺส มยิ สิเนโห อตฺถิ, เตน อตฺตทตฺถตฺเถเรน วิย ภวิตุํ วฏฺฏติ, น หิ คนฺธาทีหิ ปูเชนฺตา มํ ปูเชนฺติ, ธมฺมานุธมฺมปฏิปตฺติยา ปน มํ ปูเชนฺติ, ตสฺมา อญฺเญนปิ อตฺตทตฺถสทิเสน ภวิตพฺพนฺติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

“อตฺตทตฺถํ ปรตฺเถน พหุนาปิ น หาปเย;
อตฺตทตฺถมภิญฺญาย สทตฺถปฺปสุโต สิยาติ ฯ

สตฺถา ตสฺส (เถรสฺส) สาธุการํ ทตฺวา “ภิกฺขเว ยสฺส (ปุคฺคลสฺส) มยิ สิเนโห อตฺถิ, เตน (ปุคฺคเลน) อตฺตทตฺถตฺเถเรน วิย ภวิตุํ วฏฺฏติ, (ชนา) น หิ คนฺธาทีหิ (วตฺถูหิ) ปูเชนฺตา มํ ปูเชนฺติ, (ชนา) ธมฺมานุธมฺมปฏิปตฺติยา (ปูเชนฺตา) ปน มํ ปูเชนฺติ, ตสฺมา อญฺเญนปิ (ปุคฺคเลน) อตฺตทตฺถสทิเสน ภวิตพฺพนฺติ วตฺวา อิมํ คาถํ อาห

“(ปุคฺคโล) อตฺตทตฺถํ ปรตฺเถน พหุนาปิ น หาปเย;
(ปุคฺคโล) อตฺตทตฺถํ อภิญฺญาย สทตฺถปฺปสุโต สิยาติ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **ทตฺวา** ทรงประทานแล้ว **สาธุการํ** ซึ่งสาธุการ **ตสฺส (เถรสฺส)** แก่พระเถระนั้น **วตฺวา** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า “**ภิกฺขเว** ดูก่อนภิกษุ ท. **สิเนโห** อ.ความรัก **มยิ** ในเรา **ยสฺส (ปุคฺคลสฺส)** ของบุคคลใด **อตฺถิ** มีอยู่, **เตน (ปุคฺคเลน) อตฺตทตฺถตฺเถเรน วิย ภวิตุํ** อ.อัน อันบุคคลนั้น เป็นราวกะว่า พระอัตตทัตถะผู้เถระ เป็น **วฏฺฏติ** ย่อมควร, **หิ** เพราะว่า **(ชนา)** อ.ชน ท. **ปูเชนฺตา** บูชาอยู่ **(วตฺถูหิ)** ด้วยวัตถุ ท. **คนฺธาทีหิ** มีของหอมเป็นต้น **ปูเชนฺติ** ชื่อว่าย่อมบูชา **มํ** ซึ่งเรา **น** หามิได้, **ปน** ส่วนว่า **(ชนา)** อ.ชน ท. **(ปูเชนฺตา)** บูชาอยู่ **ธมฺมานุธมฺมปฏิปตฺติยา** ด้วยการปฏิบัติซึ่งธรรมอันสมควรแก่ธรรม **ปูเชนฺติ** ชื่อว่าย่อมบูชา **มํ** ซึ่งเรา, **ตสฺมา** เพราะเหตุนั้น **อญฺเญนปิ (ปุคฺคเลน)** อันบุคคลแม้อื่น **อตฺตทตฺถสทิเสน** เป็นผู้เช่นกับด้วยพระอัตตทัตถะ **ภวิตพฺพํ** พึงเป็น” **อิติ** ดังนี้ **อาห** ตรัสแล้ว **อิมํ คาถํ** ซึ่งพระคาถานี้ **อิติ** ว่า

> **(ปุคฺคโล)** อ.บุคคล **อตฺตทตฺถํ น หาปเย** ไม่พึง ยังประโยชน์ของตน ให้เสื่อมไป **ปรตฺเถน** เพราะประโยชน์ของบุคคลอื่น **พหุนาปิ** แม้มาก, **(ปุคฺคโล)** อ.บุคคล **อภิญฺญาย** รู้ยิ่งแล้ว **อตฺตทตฺถํ** ซึ่งประโยชน์ของตน **สทตฺถปฺปสุโต** เป็นผู้ขวนขวายในประโยชน์ของตน **สิยา** พึงเป็น” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดาทรงประทานสาธุการแก่พระเถระนั้น แล้วตรัสว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความรักในเราของบุคคลใดมีอยู่, การที่บุคคลนั้น เป็นดุจพระอัตตทัตถเถระ ย่อมควร, เพราะว่า พวกชนบูชาอยู่ด้วยวัตถุทั้งหลายมีของหอมเป็นต้น ชื่อว่าย่อมบูชาเราหามิได้, ส่วนว่าพวกชน บูชาอยู่ด้วยการปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ชื่อว่าย่อมบูชาเรา, เพราะฉะนั้น แม้บุคคลอื่น พึงเป็นเช่นกับด้วยพระอัตตทัตถะ” ดังนี้ ตรัสพระคาถานี้ว่า

> “บุคคลไม่พึงยังประโยชน์ของตนให้เสื่อมไป เพราะประโยชน์ของบุคคลอื่นแม้มาก, บุคคลรู้ยิ่งซึ่งประโยชน์ของตนแล้ว พึงเป็นผู้ขวนขวายในประโยชน์ของตน”

สตฺถา สุทธกัตตาใน อาห ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตสฺส วิเสสนะของ เถรสฺส ๆ สัมปทานใน ทตฺวา สาธุการํ อวุตตกัมมะใน ทตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน วตฺวา “ภิกฺขเว อาลปนะ สิเนโห สุทธกัตตาใน อตฺถิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ยสฺส วิเสสนะของ ปุคฺคลสฺส ๆ สามีสัมพันธะใน สิเนโห มยิ วิสยาธาระใน สิเนโห, ภวิตุ ตุมัตถกัตตาใน วฏฺฏติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เตน วิเสสนะของ ปุคฺคเลน ๆ อนภิหิตกัตตาใน ภวิตุ อตฺตทตฺถตฺเถเรน อุปมาวิกติกัตตาใน ภวิตุ วิยศัพท์ อุปมาโชตกะเข้ากับ อตฺตทตฺถตฺเถเรน, หิศัพท์ เหตุโชตกะ ชนา สุทธกัตตาใน ปูเชนฺติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นศัพท์ ปฏิเสธนัตถะ คนฺถาทีหิ วิเสสนะของ วตฺถูหิ ๆ กรณะใน ปูเชนฺตา ๆ อัพภันตรกิริยาของ ชนา มํ อวุตตกัมมะใน ปูเชนฺติ, ปนศัพท์ ปักขันตรโชตกะ ชนา สุทธกัตตาใน ปูเชนฺติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ธมฺมานุธมฺมปฏิปตฺติยา กรณะใน ปูเชนฺตา ๆ อัพภันตรกิริยาของ ชนา มํ อวุตตกัมมะใน ปูเชนฺติ, ตสฺมา เหตวัตถะ อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ อญฺเญน ๆ วิเสสนะของ ปุคฺคเลน ๆ อนภิหิตกัตตาใน ภวิตพฺพํ ๆ กิตบทภาววาจก อตฺตทตฺถสทิเสน วิกติกัตตาใน ภวิตพฺพํ” อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน อาห อิมํ วิเสสนะของ คาถํ ๆ อวุตตกัมมะใน อาห

> “ปุคฺคโล เหตุกัตตาใน หาปเย ๆ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก อตฺตทตฺถํ การิตกัมมะใน หาปเย ปรตฺเถน กรณะใน หาปเย อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ พหุนา ๆ วิเสสนะของ ปรตฺเถน นศัพท์ ปฏิเสธะใน หาปเย, ปุคฺคโล สุทธกัตตาใน สิยา ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อตฺตทตฺถํ อวุตตกัมมะใน อภิญฺญาย ๆ

ปุพพกาลกิริยาใน สิยา สทตฺถปฺปสุโต วิกติกัตตาใน สิยา”
อิติศัพท์ สรูปะใน อิมํ คาถํ ฯ

.....

๘. ตสฺสตฺโถ “คิหิภูโต ตาว กากณิกมตฺตมฺปิ อตฺตโน อตฺถํ สหสฺสมตฺเตนาปิ ปรสฺส อตฺเถน น หาปเย ฯ กากณิกมตฺโตปิ หิสฺส อตฺตทตฺโถว ขาทนียํ วา โภชนียํ วา นิปฺผาเทติ, น ปรตฺโถ ฯ อิทํ ปน เอวํ อกเถตฺวา กมฺมฏฺฐานสีเสน กถิตํ ฯ ตสฺมา ‘‘อตฺตทตฺถํ น หาเปมีติ ภิกฺขุนา สงฺฆสฺส อุปฺปนฺนํ เจติยปฺปฏิสงฺขรณาทิกิจฺจํ วา อุปชฺฌายาทิวตฺตํ วา น หาเปตพฺพํ, อภิสมาจาริกวตฺตํ หิ ปูเรนฺโตเยว อริยผลาทีนิ สจฺฉิกโรติ ฯ ตสฺมา อยํปิ อตฺตทตฺโถว ฯ โย ปน อจฺจารทฺธวิปสฺสโก ‘‘อชฺช อชฺเชวาติ ปฏิเวธํ ปตฺถยมาโน วิจรติ, เตน อุปชฺฌายวตฺตาทีนิปิ หาเปตฺวา อตฺตโน กิจฺจเมว กาตพฺพํ ฯ เอวรูปํ หิ อตฺตทตฺถมภิญฺญาย ‘อยํ เม อตฺตโน อตฺโถติ สลฺลกฺเขตฺวา, [สทตฺถปฺปสุโต สิยาติ]: ตสฺมึ สเก อตฺเถ อุยฺยุตฺตปฺปยุตฺโต ภเวยฺยาติ ฯ

ตสฺส (คาถาวจนสฺส) อตฺโถ “(ปุคฺคโล) คิหิภูโต ตาว กากณิกมตฺตมฺปิ อตฺตโน อตฺถํ สหสฺส-มตฺเตนาปิ ปรสฺส (ปุคฺคลสฺส) อตฺเถน น หาปเย ฯ กากณิกมตฺโตปิ หิ อสฺส (ปุคฺคลสฺส) อตฺตทตฺโถว ขาทนียํ วา โภชนียํ วา นิปฺผาเทติ, น ปรตฺโถ (ขาทนียํ วา โภชนียํ วา นิปฺผาเทติ) ฯ อิทำ (วจนำ ภควตา) ปน เอวำ อกเถตฺวา กมฺมฏฺฐานสีเสน กถิตำ ฯ ตสฺมา ‘(อหำ) อตฺตทตฺถำ น หาเปมีติ (จินฺตเนน) ภิกฺขุนา สงฺฆสฺส อุปฺปนฺนำ เจติยปฺปฏิสงฺขรณาทิกิจฺจำ วา อุปชฺฌายาทิวตฺตำ วา น หาเปตพฺพำ, (ปุคฺคโล) อภิสมาจาริกวตฺตำ หิ ปูเรนฺโต เอว อริยผลาทีนิ (ผลานิ) สจฺฉิกโรติ ฯ ตสฺมา อยำปิ (อตฺโถ) อตฺตทตฺโถว (โหติ) ฯ โย (ปุคฺคโล) ปน อจฺจารทฺธวิปสฺสโก ‘‘(อหำ) อชฺช (ปฏิวิชฺฌิสฺสามิ, อหำ) อชฺเชว (ปฏิวิชฺฌิสฺสามิ)” อิติ ปฏิเวธำ ปตฺถยมาโน วิจรติ, เตน (ปุคฺคเลน) อุปชฺฌายวตฺตาทีนิปิ (วตฺตานิ) หาเปตฺวา อตฺตโน กิจฺจำ เอว กาตพฺพำ ฯ (ปุคฺคโล) เอวรูปำ หิ อตฺตทตฺถำ อภิญฺญาย ‘อยำ (อตฺโถ) เม อตฺตโน อตฺโถ (โหติ)’ อิติ สลฺลกฺเขตฺวา (สทตฺถปฺปสุโต สิยา), ‘[สทตฺถปฺปสุโต สิยาติ]: (คาถาปาทสฺส ‘ปุคฺคโล) ตสฺมึ สเก อตฺเถ อุยฺยุตฺตปฺปยุตฺโต ภเวยฺย’ (อิติ อตฺโถ)” อิติ (ปณฺฑิเตน เวทิตพฺโพ) ฯ

อตฺโถ อ.เนื้อความ **ตสฺส (คาถาวจนสฺส)** แห่งคำอันเป็นพระคาถานั้น **อิติ** ว่า **“(ปุคฺคโล)** อ.บุคคล **คิหิภูโต** ผู้เป็นคฤหัสถ์เป็นแล้ว **อตฺถำ** ยังประโยชน์ **อตฺตโน** ของตน **กากณิกมตฺตมฺปิ** แม้สักว่ากากณิกเป็นประมาณ **น หาปเย** ไม่พึงให้เสื่อม

อตฺเถน เพราะประโยชน์ **ปรสฺส (ปุคฺคลสฺส)** ของบุคคลอื่น **สหสฺสมตฺเตนาปิ** แม้มีพันเป็นประมาณ **ตาว** ก่อน, **หิ** เพราะว่า **อตฺตทตฺโถว** อ.ประโยชน์ของตนเทียว **อสฺส (ปุคฺคลสฺส)** ของบุคคลนั้น **กากณิกมตฺโตปิ** แม้มีกากณิกเป็นประมาณ **ขาทนียํ วา** ยังของอันบุคคลพึงเคี้ยวหรือ **โภชนียํ วา** หรือว่า ยังของอันบุคคลพึงบริโภค **นิปฺผาเทติ** ย่อมให้สำเร็จ, **ปรตฺโถ** อ.ประโยชน์ของบุคคลอื่น **(ขาทนียํ วา)** ยังของอันบุคคลพึงเคี้ยวหรือ **(โภชนียํ วา)** หรือว่า ยังของอันบุคคลพึงบริโภค **นิปฺผาเทติ** ย่อมให้สำเร็จ **น** หามิได้, **ปน** แต่ว่า **อิทํ (วจนํ)** อ.พระดำรัสนี้ **(ภควตา)** อันพระผู้มีพระภาคเจ้า **อกเถตฺวา** ไม่ตรัสแล้ว **เอวํ** อย่างนี้ **กถิตํ** ตรัสแล้ว **กมฺมฏฺฐานสีเสน** โดยหัวข้อแห่งกรรมฐาน ฯ **ตสฺมา** เพราะเหตุนั้น **เจติยปฺปฏิสงฺขรณาทิกิจฺจํ** อ.กิจมีการปฏิสังขรณ์ซึ่งเจดีย์เป็นต้น **อุปฺปนฺนํ** อันเกิดขึ้นแล้ว **สงฺฆสฺส** แก่สงฆ์ **วา** หรือ **วา** หรือว่า **อุปชฺฌายาทิวตฺตํ** อ.วัตรมีวัตรเพื่อพระอุปัชฌาย์เป็นต้น **ภิกฺขุนา** อันภิกษุ **น หาเปตพฺพํ** ไม่พึงให้เสื่อมไป **(จินฺตเนน)** ด้วยอันคิด **อิติ** ว่า '**(อหํ)** อ.เรา **อตฺตทตฺถํ น หาเปมิ** จะไม่ ยังประโยชน์ของตน ให้เสื่อมไป' **อิติ** ดังนี้, **หิ** จริงอยู่ **(ปุคฺคโล)** อ.บุคคล **อภิสมาจาริกวตฺตํ** ยังอภิสมาจาริกวัตร **ปูเรนฺโต เอว** ให้เต็มอยู่นั่นเทียว **สจฺฉิกโรติ** ย่อมกระทำให้แจ้ง **อริยผลาทีนิ (ผลานิ)** ซึ่งผล ท. มีอริยผลเป็นต้น ฯ **ตสฺมา** เพราะเหตุนั้น **อยัปิ (อตฺโถ)** อ.ประโยชน์แม้นี้ **อตฺตทตฺโถว** เป็นประโยชน์ของตนเทียว **(โหติ)** ย่อมเป็น ฯ **ปน** ส่วนว่า **โย (ปุคฺคโล)** อ.บุคคลใด **อจฺจารทฺธวิปสฺสโก** ผู้มีวิปัสสนาอันปรารภยิ่งแล้ว **ปตฺถยมาโน** ปรารถนาอยู่ **ปฏิเวธํ** ซึ่งการแทงตลอด **อิติ** ว่า '**(อหํ)** อ.เรา **(ปฏิวิชฺฌิสฺสามิ)** จักแทงตลอด **อชฺช** ในวันนี้, **(อหํ)** อ.เรา **(ปฏิวิชฺฌิสฺสามิ)** จักแทงตลอด **อชฺช เอว** ในวันนี้นั่นเทียว' **อิติ** ดังนี้ **วิจรติ** ย่อมเที่ยวไป, **กิจฺจํ เอว** อ.กิจนั่นเทียว **อตฺตโน** ของตน **เตน (ปุคฺคเลน)** อันบุคคลนั้น **อุปชฺฌายวตฺตาทีนิปิ (วตฺตานิ)** ยังวัตร ท. แม้มีวัตรเพื่อพระอุปัชฌาย์เป็นต้น ท. **หาเปตฺวา** ให้เสื่อมแล้ว **กาตพฺพํ** พึงกระทำ ฯ **หิ** ก็ **(ปุคฺคโล)** อ.บุคคล **อภิญฺญาย** รู้ยิ่งแล้ว **อตฺตทตฺถํ** ซึ่งประโยชน์ของตน **เอวรูปํ** อันมีอย่างนี้เป็นรูป **สลฺลกฺเขตฺวา** กำหนดแล้ว **อิติ** ว่า '**อยํ (อตฺโถ)** อ.ประโยชน์นี้ **อตฺโถ** เป็นประโยชน์ **อตฺตโน**ของตน **เม** ของเรา **(โหติ)** ย่อมเป็น' **อิติ** ดังนี้ **(สทตฺถปฺปสุโต)** เป็นผู้ขวนขวายในประโยชน์ของตน **(สิยา)** พึงเป็น, **(อตฺโถ)** อ.อรรถ **(อิติ)** ว่า '**(ปุคฺคโล)** อ.บุคคล **อุยฺยุตฺตปฺปยุตฺโต** เป็นผู้ทั้งขวนขวาย

แล้วทั้งประกอบแล้ว **ตสฺมึ อตฺเถ** ในประโยชน์นั้น **สเก** ชื่อว่าอันเป็นของตน **ภเวยฺย** พึงเป็น' **(อิติ)** ดังนี้ **(คาถาปาทสฺส)** แห่งบาทแห่งพระคาถา **'สทตฺถปฺปสุโต สิยาติ** ว่า 'สทตฺถปฺปสุโต สิยา' ดังนี้" **อิติ** ดังนี้ **(ปณฺฑิเตน)** อันบัณฑิต **(เวทิตพฺโพ)** พึงทราบ ฯ

บัณฑิตพึงทราบเนื้อความแห่งคำอันเป็นพระคาถานั้นว่า "บุคคลผู้เป็นคฤหัสถ์ ไม่พึงยังประโยชน์ของตนแม้สักว่ากากณิกหนึ่งให้เสื่อมไป เพราะประโยชน์ของบุคคลอื่น แม้สักว่าพันหนึ่งก่อน, เพราะว่า ประโยชน์ของตนเท่านั้น ของบุคคลนั้น แม้สักว่ากากณิก ย่อมยังของควรเคี้ยวหรือของควรบริโภคให้สำเร็จได้, ประโยชน์ของบุคคลอื่นไม่ยังของควรเคี้ยวหรือของควรบริโภคให้สำเร็จได้, แต่ว่าพระดำรัสนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ตรัสอย่างนี้ ตรัสแล้วโดยหัวข้อแห่งกรรมฐาน, เพราะฉะนั้น กิจมีการปฏิสังขรณ์เจดีย์เป็นต้นอันเกิดขึ้นแล้วแก่สงฆ์หรือ หรือว่าอุปัชฌายวัตรเป็นต้น อันภิกษุไม่พึงให้เสื่อมไป ด้วยอันคิดว่า 'เราจะไม่ยังประโยชน์ของตนให้เสื่อมไป' ดังนี้, แท้จริง บุคคลผู้ยังอภิสมาจาริกวัตรให้เต็มอยู่นั่นแหละ ย่อมทำผลทั้งหลายมีอริยผลเป็นต้นให้แจ้ง, เพราะฉะนั้น ประโยชน์แม้นี้ เป็นประโยชน์ของตนนั่นแหละ, ส่วนว่า บุคคลใด ปรารภวิปัสสนายิ่ง ปรารถนาการแทงตลอดว่า 'เราจักแทงตลอดในวันนี้ เราจักแทงตลอดวันนี้นั่นแหละ' ดังนี้ ย่อมเที่ยวไป, กิจของตนนั่นแหละ อันบุคคลนั้น แม้ยังวัตรมีอุปัชฌายวัตรเป็นต้นทั้งหลายให้เสื่อมไป พึงทำ, ก็บุคคลรู้ยิ่งประโยชน์ของตนอันเห็นปานนี้ กำหนดว่า 'ประโยชน์นี้ เป็นประโยชน์ของตน ของเรา' ดังนี้ พึงเป็นผู้ขวนขวายในประโยชน์ของตน, บาทพระคาถาว่า 'สทตฺถปฺปสุโต สิยา' ความว่า บุคคลพึงเป็นผู้ทั้งขวนขวายทั้งประกอบแล้วในประโยชน์นั้น ชื่อว่าอันเป็นของตน"

อตฺโถ วุตฺตกัมมะใน เวทิตพฺโพ ฯ กิตบทกัมมวาจก ตสฺส วิเสสนะของ คาถาวจนสฺส ฯ สามีสัมพันธะใน อตฺโถ "ปุคฺคโล เหตุกัตตาใน หาปเย ฯ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก คิหิภูโต วิเสสนะของ ปุคฺคโล ตาว กิริยาวิเสสนะใน หาปเย อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ กากณิกมตฺตํ ฯ วิเสสนะของ อตฺถํ อตฺตโน สามีสัมพันธะใน อตฺถํ ฯ การิตกัมมะใน หาปเย อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ สหสฺสมตฺเตน ฯ วิเสสนะของ อตฺเถน ปรสฺส วิเสสนะของ ปุคฺคลสฺส ฯ สามีสัมพันธะใน อตฺเถน ฯ เหตุใน หาปเย นศัพท์ ปฏิเสธะใน หาปเย ฯ หิศัพท์ เหตุโชตกะ อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ กากณิกมตฺโต ฯ วิเสสนะ

ของ อตฺตทตฺโถ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อตฺตทตฺโถ ๆ เหตุกตตาใน นิปฺผาเทติ ๆ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก อสฺส วิเสสนะของ ปุคฺคลสฺส ๆ สามีสัมพันธะใน อตฺตทตฺโถ ขาทนียํ ก็ดี โภชนียํ ก็ดี การิตกัมมะใน นิปฺผาเทติ วา สองศัพท์ ปทวิกัปปัตถะเข้ากับ ขาทนียํ และ โภชนียํ, ปรตฺโถ เหตุกัตตาใน นิปฺผาเทติ ๆ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก นศัพท์ ปฏิเสธนัตถะ ขาทนียํ ก็ดี โภชนียํ ก็ดี การิตกัมมะใน นิปฺผาเทติ วา สอง-ศัพท์ ปทวิกัปปัตถะเข้ากับ ขาทนียํ และ โภชนียํ, ปนศัพท์ วิเสสโชตกะ อิทำ วิเสสนะ ของ วจนำ ๆ วุตตกัมมะใน กถิตำ ๆ กิตบทกัมมวาจก ภควตา อนภิหิตกัตตาใน กถิตำ เอวำ กิริยาวิเสสนะใน อกเถตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน กถิตำ กมฺมฏฺฐานสีเสน ตติยา-วิเสสนะใน กถิตำ, ตสฺมา เหตวัตถะ อุปฺปนฺนำ วิเสสนะของ เจติยปฺปฏิสงฺขรณาทิกิจฺจำ ๆ ก็ดี อุปชฺฌายาทิวตฺตำ ก็ดี วุตตกัมมะใน หาเปตพฺพำ ๆ กิตบทเหตุกัมมวาจก 'อหำ เหตุกัตตาใน หาเปมิ ๆ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก อตฺตทตฺถำ การิตกัมมะใน หาเปมิ นศัพท์ ปฏิเสธะใน หาเปมิ' อิติศัพท์ สรูปะใน จินฺตเนน ๆ กรณะใน หาเปตพฺพำ ภิกฺขุนา อนภิหิตกัตตาใน หาเปตพฺพำ สงฺฆสฺส สัมปทานใน อุปฺปนฺนำ วา สองศัพท์ ปทวิกัปปัตถะเข้ากับ สงฺฆสฺส อุปฺปนฺนำ เจติยปฺปฏิสงฺขรณาทิกิจฺจำ และ อุปชฺฌายาทิ-วตฺตำ นศัพท์ ปฏิเสธะใน หาเปตพฺพำ, หิศัพท์ ทัพหีกรณโชตกะ ปุคฺคโล สุทธกัตตา ใน สจฺฉิกโรติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อภิสมาจาริกวตฺตำ การิตกัมมะใน ปูเรนฺโต เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ปูเรนฺโต ๆ อัพภันตรกิริยาของ ปุคฺคโล อริยผลาทีนิ วิเสสนะของ ผลานิ ๆ อวุตตกัมมะใน สจฺฉิกโรติ ฯ ตสฺมา เหตวัตถะ อปิศัพท์ อเปกขัตถะ เข้ากับ อยำ ๆ วิเสสนะของ อตฺโถ ๆ สุทธกัตตาใน โหติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อตฺตทตฺโถ ๆ วิกติกัตตาใน โหติ ฯ ปนศัพท์ ปักขันตร-โชตกะ โย วิเสสนะของ ปุคฺคโล ๆ สุทธกัตตาใน วิจรติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อจฺจารทฺธวิปสฺสโก วิเสสนะของ ปุคฺคโล 'อหำ สุทธกัตตาใน ปฏิวิชฺฌิสฺสามิ ๆ อาขยาต-บทกัตตุวาจก อชฺช กาลสัตตมีใน ปฏิวิชฺฌิสฺสามิ, อหำ สุทธกัตตาใน ปฏิวิชฺฌิสฺสามิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับอชฺช ๆ กาลสัตตมีใน ปฏิวิชฺฌิสฺสามิ' อิติศัพท์ สรูปะใน ปฏิเวธำ ๆ อวุตตกัมมะใน ปตฺถยมาโน ๆ อัพภันตรกิริยาของ ปุคฺคโล, เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ กิจฺจำ ๆ วุตตกัมมะใน กาตพฺพำ ๆ กิตบทกัมมวาจก เตน วิเสสนะของ ปุคฺคเลน ๆ อนภิหิตกัตตาใน กาตพฺพำ อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ อุปชฺฌายวตฺตาทีนิ ๆ วิเสสนะของ วตฺตานิ ๆ การิตกัมมะใน หาเปตฺวา ๆ ปุพพกาล-

กิริยาใน กาตพฺพํ อตฺตโน สามีสัมพันธะใน กิจฺจํ ฯ หิศัพท์ วากยารัมภโชตกะ ปุคฺคโล สุทธกัตตาใน สิยาฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวรูปี วิเสสนะของ อตฺตทตฺถํฯ อวุตต-กัมมะใน อภิญฺญายฯ ปุพพกาลกิริยาใน สลฺลกฺเขตฺวา 'อยํ วิเสสนะของ อตฺโถฯ สุทธ-กัตตาใน โหติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก เม สามีสัมพันธะใน อตฺตโนฯ สามีสัมพันธะ ใน อตฺโถฯ วิกติกัตตาใน โหติ' อิติศัพท์ อาการะใน สลฺลกฺเขตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยา ใน สิยา สทตฺถปฺปสุโต วิกติกัตตาใน สิยา ฯ 'สทตฺถปฺปสุโต สิยา' สรูปะใน อิติฯ ศัพท์ สรูปะใน คาถาปาทสฺสฯ สามีสัมพันธะใน อตฺโถ 'ปุคฺคโล สุทธกัตตาใน ภเวยฺยฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตสฺมึ ก็ดี สเก ก็ดี วิเสสนะของ อตฺเถฯ วิสยาธาระใน อุยฺยุตฺตปฺปยุตฺโตฯ วิกติกัตตาใน ภเวยฺย ตสฺมึ สัญญี สเก สัญญา' อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถฯ ลิงคัตถะ" อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถ ปณฺฑิเตน อนภิหิตกัตตาใน เวทิตพฺโพ ฯ

.....

๙. เทสนาวสาเน โส เถโร อรหตฺเต ปติฏฺฐหิ ฯ

เทสนาวสาเน ในกาลเป็นที่สิ้นสุดลงแห่งพระเทศนา **โส เถโร** อ.พระเถระนั้น **ปติฏฺฐหิ** ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว **อรหตฺเต** ในความเป็นแห่งพระอรหันต์ ฯ

เวลาจบพระเทศนา พระเถระนั้น ตั้งอยู่เฉพาะในพระอรหัต

เทสนาวสาเน กาลสัตตมีใน ปติฏฺฐหิ โส วิเสสนะของ เถโรฯ สุทธกัตตาใน ปติฏฺฐหิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อรหตฺเต วิสยาธาระใน ปติฏฺฐหิ ฯ

.....

๑๐. สมฺปตฺตภิกฺขูนมฺปิ สาตฺถิกา เทสนา อโหสีติ ฯ

เทสนา อ.พระเทศนา **สาตฺถิกา** เป็นเทศนาเป็นไปกับด้วยวาจามีประโยชน์ **อโหสิ** ได้มีแล้ว **สมฺปตฺตภิกฺขูนมฺปิ** แม้แก่ภิกษุผู้ถึงพร้อมแล้ว ท. **อิติ** ดังนี้แล ฯ

พระเทศนา เป็นเทศนาที่เป็นไปกับด้วยวาจามีประโยชน์ ได้มีแล้วแม้แก่พวกภิกษุผู้ถึงพร้อมแล้ว ดังนี้แล

เทสนา สุทธกัตตาใน อโหสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ สมฺปตฺตภิกฺขูนมฺฯ สัมปทานใน อโหสิ สาตฺถิกา วิกติกัตตาใน อโหสิ อิติศัพท์ สมาปนะ ฯ

.....

อตฺตทตฺถตฺเถรวตฺถุ ฯ

อตฺตทตฺถตฺเถรวตฺถุ (นิฏฺฐิตํ) ฯ

อตฺตทตฺถตฺเถรวตฺถุ อ.เรื่องแห่งพระอัตตทัตถะผู้เถระ **(นิฏฺฐิตํ)** จบแล้ว ฯ

อตฺตทตฺถตฺเถรวตฺถุ สุทฺธกัตตาใน นิฏฺฐิตํ ฯ กิตบทกัตตุวาจก ฯ

จบเรื่องพระอัตตทัตถเถระ

อตฺตวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตา ฯ

อตฺตวคฺควณฺณนา อ.วาจาเป็นเครื่องพรรณนาซึ่งเนื้อความแห่งวรรคอันบัณฑิตกำหนดแล้วด้วยตน **นิฏฺฐิตา** จบแล้ว

อตฺตวคฺควณฺณนา สุทฺธกัตตาใน นิฏฺฐิตา ฯ กิตบทกัตตุวาจก

จบอรรถกถาพรรณนาอัตตวรรค

ทุวาทสโม วคฺโค ฯ

ทุวาทสโม วคฺโค (นิฏฺฐิโต) ฯ

วคฺโค อ.วรรค **ทุวาทสโม** ที่สิบสอง **(นิฏฺฐิโต)** จบแล้ว ฯ

ทุวาทสโม วิเสสนะของ วคฺโค ฯ สุทฺธกัตตาใน นิฏฺฐิโต ฯ กิตบทกัตตุวาจก ฯ

จบวรรคที่ ๑๒

วิเคราะห์ศัพท์กิตก์ สมาส และตัทธิต

อตฺตทตฺถตฺเถรวตฺถุ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีวิเสสนุตตรบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. อตฺตทตฺโถ จ โส เถโร จาติ อตฺตทตฺถตฺเถโร. (อตฺตทตฺถ + เถร) วิเสสนุตตรบท-กัมมธารยสมาส

อตฺตทตฺโถ จ อ.พระอัตตทัตถะด้วย โส อ.พระอัตตทัตถะนั้น เถโร จ เป็นพระเถระด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น อตฺตทตฺถตฺเถโร ชื่อว่าอตฺตทตฺถตฺเถร. (พระอัตตทัตถะผู้เถระ, พระอัตตทัตถเถระ)

๒. อตฺตทตฺถตฺเถรสฺส วตฺถุ อตฺตทตฺถตฺเถรวตฺถุ. (อตฺตทตฺถตฺเถร + วตฺถุ) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

วตฺถุ อ.เรื่อง อตฺตทตฺถตฺเถรสฺส แห่งพระอัตตทัตถะผู้เถระ อตฺตทตฺถตฺเถรวตฺถุ ชื่อว่า อตฺตทตฺถเถรวตฺถุ. (เรื่องพระอัตตทัตถะผู้เถระ, เรื่องพระอัตตทัตถเถระ)

ปรินิพฺพานกาโล

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปรินิพฺพานญฺจ ตํ กาโล จาติ ปรินิพฺพานกาโล. (ปรินิพฺพาน + กาล)

ปรินิพฺพานํ จ อ.เป็นที่ปรินิพพานด้วย ตํ อ.เป็นที่ปรินิพพานนั้น กาโล จ เป็นกาลด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ปรินิพฺพานกาโล ชื่อว่าปรินิพฺพานกาล. (กาลเป็นที่ปรินิพพาน)

จาตุมฺมาสจฺจโย

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีอสมาหารทิคุสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. จตฺตาโร มาสา จาตุมฺมาสา. (จตุ + มาส) อสมาหารทิคุสมาส

มาสา อ.เดือน ท. จตฺตาโร สี่ จาตุมฺมาสา ชื่อว่าจาตุมฺมาส. (๔ เดือน)

๒. จาตุมฺมาสานํ อจฺจโย จาตุมฺมาสจฺจโย. (จาตุมฺมาส + อจฺจย) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

อจฺจโย อ.อันล่วงไป จาตุมฺมาสานํ แห่งเดือนสี่ ท. จาตุมฺมาสจฺจโย ชื่อว่าจาตุมฺมาสจฺจย. (ล่วงไป ๔ เดือน)

อุปฺปนฺนสํเวคา, ภิกฺขู

เป็นจตุตถีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อุปฺปนฺโน สโวโค เยสนฺติ อุปฺปนฺนสโวคา, ภิกฺขู. (อุปฺปนฺน + สโวค)

สโวโค อ.ความสลด อุปฺปนฺโน เกิดขึ้นแล้ว เยสๆ (ภิกฺขูนๆ) แก่ภิกษุ ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (เต ภิกฺขู) อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น อุปฺปนฺนสโวคา ชื่อว่าอุปฺปนฺนสโวค (มีความสลดเกิดขึ้นแล้ว), ได้แก่ภิกษุทั้งหลาย.

สตฺตสตา, ภิกฺขู

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส, อันตโลปะ, ลบ มตฺตาศัพท์ มีวิเคราะห์ว่า

สตฺตสตานิ มตฺตา เยสนฺติ สตฺตสตา, ภิกฺขู. (สตฺตสต + มตฺตา)

สตฺตสตานิ อ.ร้อยเจ็ด ท. มตฺตา เป็นประมาณ เยสๆ (ภิกฺขูนๆ) แห่งภิกษุ ท. เหล่าใด (สนฺติ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (เต ภิกฺขู) อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น สตฺตสตา ชื่อว่าสตฺตสต (มี ๗๐๐ รูปเป็นประมาณ, มีประมาณ ๗๐๐ รูป) ได้แก่ภิกษุทั้งหลาย.

อรหตฺตตฺถาย

เป็นจตุตถีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. อรหโต ภาโว อรหตฺตๆ. (อรหนฺต + ตฺตปัจจัย) ภาวตัทธิต

ภาโว อ.ความเป็น อรหโต แห่งพระอรหันต์ อรหตฺตๆ ชื่อว่าอรหตฺต. (ความเป็นพระอรหันต์)

๒. อรหตฺตสฺส อตฺถาย อรหตฺตตฺถาย. (อรหตฺต + อตฺถ) จตุตถีตัปปุริสสมาส

อตฺถาย เพื่อประโยชน์ อรหตฺตสฺส แก่ความเป็นแห่งพระอรหันต์ อรหตฺตตฺถาย ชื่อว่าอรหตฺตตฺถ. (ประโยชน์แก่ความเป็นพระอรหันต์, ประโยชน์แก่พระอรหัต)

อรหตฺตปฺปตฺติ

เป็นทุติยาตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. อรหโต ภาโว อรหตฺตๆ. (อรหนฺต + ตฺตปัจจัย) ภาวตัทธิต

ภาโว อ.ความเป็น อรหโต แห่งพระอรหันต์ อรหตฺตๆ ชื่อว่าอรหตฺต. (ความเป็นพระอรหันต์)

๒. อรหตฺตๆ ปตฺติ อรหตฺตปฺปตฺติ. (อรหตฺต + ปตฺติ) ทุติยาตัปปุริสสมาส

ปตฺติ อ.การบรรลุ อรหตฺตๆ ซึ่งความเป็นแห่งพระอรหันต์ อรหตฺตปฺปตฺติ ชื่อว่าอรหตฺตปฺปตฺติ. (การบรรลุพระอรหัต)

ธมฺมานุธมฺมปฺปฏิปตฺติ

เป็นทุติยาตัปปุริสสมาส โดยมีจตุตถีตัปปุริสสมาส และวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ธมฺมสฺส โยคฺคํ ธมฺมานุ. (ธมฺม + อนุ) จตุตถีตัปปุริสสมาส

โยคฺคํ อ.ความสมควร ธมฺมสฺส แก่ธรรม ธมฺมานุ ชื่อว่าธมฺมานุ. (สมควรแก่ธรรม)

๒. ธมฺมานุ จ ตํ ธมฺโม จาติ ธมฺมานุธมฺโม. (ธมฺมานุ + ธมฺม) วิเสสนบุพพบทกัมมธารย-สมาส

ธมฺมานุ จ อ.อันสมควรแก่ธรรมด้วย ตํ อ.อันสมควรแก่ธรรมนั้น ธมฺโม จ เป็นธรรมด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ธมฺมานุธมฺโม ชื่อว่าธมฺมานุธมฺม. (ธรรมอันสมควรแก่ธรรม)

๓. ธมฺมานุธมฺมํ ปฏิปตฺติ ธมฺมานุธมฺมปฺปฏิปตฺติ. (ธมฺมานุธมฺม + ปฏิปตฺติ) ทุติยาตัปปุริส-สมาส

ปฏิปตฺติ อ.การปฏิบัติ ธมฺมานุธมฺมํ ซึ่งธรรมอันสมควรแก่ธรรม ธมฺมานุธมฺมปฺปฏิปตฺติ ชื่อว่าธมฺมานุธมฺมปฺปฏิปตฺติ. (การปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม)

อตฺตทตฺถสทิโส, ปุคฺคโล

เป็นตติยาตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อตฺตทตฺเถน สทิโส อตฺตทตฺถสทิโส, ปุคฺคโล. (อตฺตทตฺถ + สทิส)

(ปุคฺคโล) อ.บุคคล สทิโส ผู้เช่นกับ อตฺตทตฺเถน ด้วยพระอัตตทัตถะ อตฺตทตฺถสทิโส ชื่อว่า อตฺตทตฺถสทิส (ผู้เช่นกับพระอัตตทัตถะ), ได้แก่บุคคล.

อตฺตทตฺโถ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อตฺตโน อตฺโถ อตฺตทตฺโถ. (อตฺต + อตฺถ)

อตฺโถ อ.ประโยชน์ อตฺตโน ของตน อตฺตทตฺโถ ชื่อว่าอตฺตทตฺถ. (ประโยชน์ของตน)

ปรตฺโถ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปรสฺส อตฺโถ ปรตฺโถ. (ปร + อตฺถ)

อตฺโถ อ.ประโยชน์ ปรสฺส (ปุคฺคลสฺส) ของบุคคลอื่น ปรตฺโถ ชื่อว่าปรตฺถ. (ประโยชน์ของบุคคลอื่น)

สทตฺถปฺปสุโต, ปุคฺคโล

เป็นสัตตมีตัปปุริสสมาส โดยมีวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. สโก จ โส อตฺโถ จาติ สทตฺโถ. (สก + อตฺถ) วิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส

สโก จ อ.อันเป็นของตนด้วย โส อ.อันเป็นของตนนั้น อตฺโถ จ เป็นประโยชน์ด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น สทตฺโถ ชื่อว่าสทตฺถ. (ประโยชน์ของตน)

๒. สทตฺเถ ปสุโต สทตฺถปฺปสุโต, ปุคฺคโล. (สทตฺถ + ปสุต) สัตตมีตัปปุริสสมาส

(ปุคฺคโล) อ.บุคคล ปสุโต ผู้ขวนขวายแล้ว สทตฺเถ ในประโยชน์อันเป็นของตน สทตฺถปฺ-ปสุโต ชื่อว่าสทตฺถปฺปสุต (ผู้ขวนขวายในประโยชน์ของตน), ได้แก่บุคคล.

กากณิกมตฺโต, อตฺโถ

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

กากณิโก มตฺตา ยสฺสาติ กากณิกมตฺโต, อตฺโถ. (การณิก + มตฺตา)

กากณิโก อ.กากณิก มตฺตา เป็นประมาณ ยสฺส (อตฺถสฺส) แห่งประโยชน์ใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส อตฺโถ) อ.ประโยชน์นั้น กากณิกมตฺโต ชื่อว่ากากณิกมตฺต (มีกากณิกเป็นประมาณ, สักว่ากากณิก), ได้แก่ประโยชน์.

สหสฺสมตฺโต, อตฺโถ

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สหสฺสํ มตฺตา ยสฺสาติ สหสฺสมตฺโต, อตฺโถ. (สหสฺส + มตฺตา)

สหสฺสํ อ.พัน มตฺตา เป็นประมาณ ยสฺส (อตฺถสฺส) แห่งประโยชน์ใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส อตฺโถ) อ.ประโยชน์นั้น สหสฺสมตฺโต ชื่อว่าสหสฺสมตฺต (มีพันเป็นประมาณ, สักว่าพัน), ได้แก่ประโยชน์.

กมฺมฏฺฐานสีสํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

กมฺมฏฺฐานสฺส สีสํ กมฺมฏฺฐานสีสํ. (กมฺมฏฺฐาน + สีส)

สีสํ อ.หัวข้อ กมฺมฏฺฐานสฺส แห่งกรรมฐาน กมฺมฏฺฐานสีสํ ชื่อว่ากมฺมฏฺฐานสีส. (หัวข้อกรรมฐาน)

เจติยปฺปฏิสงฺขรณาทิกิจฺจํ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส โดยมีทุติยาตัปปุริสสมาส และฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิ-สมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. เจติยํ ปฏิสงฺขรณํ เจติยปฺปฏิสงฺขรณํ. (เจติย + ปฏิสงฺขรณ) ทุติยาตัปปุริสสมาส

ปฏิสงฺขรณํ อ.การปฏิสังขรณ์ เจติยํ ซึ่งเจดีย์ เจติยปฺปฏิสงฺขรณํ ชื่อว่าเจติยปฺปฏิสงฺขรณ. (การปฏิสังขรณ์เจดีย์)

๒. เจติยปฺปฏิสงฺขรณํ อาทิ ยสฺสาติ เจติยปฺปฏิสงฺขรณาทิ, กิจฺจํ. (เจติยปฺปฏิสงฺขรณ + อาทิ) ฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

เจติยปฺปฏิสงฺขรณํ อ.การปฏิสังขรณ์ซึ่งเจดีย์ อาทิ เป็นต้น ยสฺส (กิจฺจสฺส) แห่งกิจใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตํ กิจฺจํ) อ.กิจนั้น เจติปฺปฏิสงฺขรณาทิ ชื่อว่าเจติยปฺปฏิสงฺขรณาทิ (มีการปฏิสังขรณ์เจดีย์เป็นต้น), ได้แก่กิจ.

๓. เจติยปฺปฏิสงฺขรณาทิ จ ตํ กิจฺจญฺจาติ เจติยปฺปฏิสงฺขรณาทิกิจฺจํ. (เจติยปฺปฏิสงฺขรณาทิ + กิจฺจ) วิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส

เจติยปฺปฏิสงฺขรณาทิ จ อ.มีการปฏิสังขรณ์ซึ่งเจดีย์เป็นต้นด้วย ตํ อ.มีการปฏิสังขรณ์ซึ่งเจดีย์เป็นต้นนั้น กิจฺจํ จ เป็นกิจด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น เจติยปฺปฏิสงฺขรณาทิกิจฺจํ ชื่อว่าเจติยปฺ-ปฏิสงฺขรณาทิกิจฺจ. (กิจมีการปฏิสังขรณ์เจดีย์เป็นต้น)

อุปชฺฌายาทิวตฺตํ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส โดยมีฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. อุปชฺฌาโย อาทิ ยสฺสาติ อุปชฺฌายาทิ, วตฺตํ. (อุปชฺฌาย + อาทิ) ฉัฏฐีทวิปท-ตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

อุปชฺฌาโย อ.อุปัชฌาย์ อาทิ เป็นต้น ยสฺส (วตฺตสฺส) แห่งวัตรใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตํ วตฺตํ) อ.วัตรนั้น อุปชฺฌายาทิ ชื่อว่าอุปชฺฌายาทิ (มีอุปัชฌายวัตรเป็นต้น) ,ได้แก่วัตร.

๒. อุปชฺฌายาทิ จ ตํ วตฺตญฺจาติ อุปชฺฌายาทิวตฺตํ. (อุปชฺฌายาทิ + วตฺต) วิเสสน-บุพพบทกัมมธารยสมาส

อุปชฺฌายาทิ จ อ.มีวัตรเพื่อพระอุปัชฌาย์เป็นต้นด้วย อ.มีวัตรเพื่อพระอุปชฌาย์เป็นต้นนั้น วตฺตํ จ เป็นวัตรด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น อุปชฺฌายาทิวตฺตํ ชื่อว่าอุปชฺฌายาทิวตฺต. (วัตรมีอุปัชฌายวัตรเป็นต้น)

อริยผลาทีนิ, ผลานิ

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อริยผลํ อาทิ เยสนฺติ อริยผลาทีนิ, ผลานิ. (อริยผล + ผล)

อริยผลํ อ.อริยผล อาทิ เป็นต้น เยสํ (ผลานํ) แห่งผล ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตานิ ผลานิ) อ.ผล ท. เหล่านั้น อริยผลาทีนิ ชื่อว่าอริยผลาทิ (มีอริยผลเป็นต้น), ได้แก่ผลทั้งหลาย.

อจฺจารทฺธวิปสฺสโก, ปุคฺคโล

เป็นตติยาทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อจฺจารทฺโธ วิปสฺสโก เยนาติ อจฺจารทฺธวิปสฺสโก, ปุคฺคโล. (อารทฺธ + วิปสฺสก)

วิปสฺสโก อ.วิปัสสนา เยน (ปุคฺคเลน) อันบุคคลใด อจฺจารทฺโธ ปรารภยิ่งแล้ว อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ปุคฺคโล) อ.บุคคลนั้น อจฺจารทฺธวิปสฺสโก ชื่อว่าอจฺจารทฺธวิปสฺสก (ผู้มีวิปัสสนาอันปรารภยิ่งแล้ว), ได้แก่บุคคล.

อุปชฺฌายาทิวตฺตานิ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส โดยมีฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. อุปชฺฌาโย อาทิ เยสนฺติ อุปชฺฌายาทีนิ, วตฺตานิ. (อุปชฺฌาย + อาทิ) ฉัฏฐีทวิปท-ตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

อุปชฺฌาโย อ.อุปัชฌาย์ อาทิ เป็นต้น เยสํ (วตฺตานํ) แห่งวัตร ท. เหล่าใด (อตฺถิ)

มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตานิ วตฺตานิ) อ.วัตร ท. เหล่านั้น อุปชฺฌายาทีนิ ชื่อว่าอุปชฺฌายาทิ (มีอุปัชฌายวัตรเป็นต้น) ,ได้แก่วัตรทั้งหลาย.

๒. อุปชฺฌายาทีนิ จ ตานิ วตฺตานิ จาติ อุปชฺฌายาทิวตฺตานิ. (อุปชฺฌายาทิ + วตฺต) วิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส

อุปชฺฌายาทีนิ จ อ.มีวัตรเพื่อพระอุปัชฌาย์เป็นต้น ท. ด้วย ตานิ อ.มีวัตรเพื่อพระ-อุปชฌาย์เป็นต้น ท. เหล่านั้น วตฺตานิ จ เป็นวัตรด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น อุปชฺฌายาทิวตฺตานิ ชื่อว่าอุปชฺฌายาทิวตฺต. (วัตรมีอุปัชฌายวัตรเป็นต้นทั้งหลาย)

อุยฺยุตฺตปฺปยุตฺโต, ปุคฺคโล

เป็นวิเสสโนภยบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อุยฺยุตฺโต จ โส ปยุตฺโต จาติ อุยฺยุตฺตปฺปยุตฺโต, ปุคฺคโล. (อุยฺยุตฺต + ปยุตฺต)

โส (ปุคฺคโล) อ.บุคคลนั้น อุยฺยุตฺโต จ ขวนขวายแล้วด้วย ปยุตฺโต จ ประกอบแล้วด้วย อุยฺยุตฺตปฺปยุตฺโต ชื่อว่าอุยฺยุตฺตปฺปยุตฺต (ทั้งขวนขวายแล้วทั้งประกอบแล้ว), ได้แก่บุคคล.

เทสนาวสานํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เทสนาย อวสานํ เทสนาวสานํ. (เทสนา + อวสาน)

อวสานํ อ.กาลเป็นที่สิ้นสุดลง เทสนาย แห่งพระเทศนา เทสนาวสานํ ชื่อว่าเทสนาวสาน. (เวลาจบพระเทศนา)

สมฺปตฺตภิกฺขู

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สมฺปตฺตา จ เต ภิกฺขู จาติ สมฺปตฺตภิกฺขู. (สมฺปตฺต + ภิกฺขุ)

สมฺปตฺตา จ อ.ผู้ถึงพร้อมแล้ว ท. ด้วย เต อ.ผู้ถึงพร้อมแล้ว ท. เหล่านั้น ภิกฺขู จ เป็นภิกษุด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น สมฺปตฺตภิกฺขู ชื่อว่าสมฺปตฺตภิกฺขุ. (ภิกษุผู้ถึงพร้อมแล้ว)

สาตฺถิกา, เทสนา

เป็นสหบุพพบทพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. อตฺโถ อสฺสา อตฺถีติ อตฺถิกา, วาจา. (อตฺถ + อิก) อัสสัตถิตัทธิต

อตฺโถ อ.ประโยชน์ อสฺสา (วาจาย) แห่งวาจานั้น อตฺถิ มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (สา วาจา) อ.วาจานั้น อตฺถิกา ชื่อว่าอตฺถิกา, ได้แก่วาจา. (อันมีประโยชน์)

๒. สห อตฺถิกาย ยา วตฺตตีติ สาตฺถิกา, เทสนา. (สห + อตฺถิกา) สหบุพพบทพหุพพีหิ-สมาส

ยา (เทสนา) อ.เทศนาใด วตฺตติ ย่อมเป็นไป สห กับ อตฺถิกาย (วาจาย) ด้วยวาจาอันมีประโยชน์ อิติ เพราะเหตุนั้น (สา เทสนา) อ.เทศนานั้น สาตฺถิกา ชื่อว่าสาตฺถิกา (อันเป็นไปกับด้วยวาจาอันมีประโยชน์), ได้แก่เทศนา.

อตฺตวคฺควณฺณนา

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีตติยาตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. วณฺเณติ เอตายาติ วณฺณนา. (วณฺณ วิตฺถาเร ในการขยายความ + เณปัจจัย + ยุปัจจัย + อาปัจจัย) กัตตุรูป, กรณสาธนะ

(ปณฺฑิโต) อ.บัณฑิต วณฺเณติ ย่อมพรรณนา เอตาย (วาจาย) ด้วยวาจานั่น อิติ เพราะเหตุนั้น (เอสา วาจา) อ.วาจานั่น วณฺณนา ชื่อว่าวณฺณนา. (วาจาเป็นเครื่องพรรณนา)

๒. อตฺตนา สลฺลกฺขิโต วคฺโค อตฺตวคฺโค. (อตฺต + สลฺลกฺขิต + วคฺค) ตติยาตัปปุริสสมาส

วคฺโค อ.วรรค (ปณฺฑิเตน) สลฺลกฺขิโต อันบัณฑิต กำหนดแล้ว อตฺตนา ด้วยตน อตฺตวคฺโค ชื่อว่าอตฺตวคฺค. (วรรคที่บัณฑิตกำหนดด้วยตน)

๓. อตฺตวคฺคสฺส วณฺณนา อตฺตวคฺควณฺณนา. (อตฺตวคฺค + วณฺณนา) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

วณฺณนา อ.วาจาเป็นเครื่องพรรณนา อตฺตวคฺคสฺส ซึ่งวรรคอันบัณฑิตกำหนดแล้วด้วยตน อตฺตวคฺควณฺณนา ชื่อว่าอตฺตวคฺควณฺณนา. (วาจาเป็นเครื่องพรรณนาวรรคที่บัณฑิตกำหนดด้วยตน)

ทฺวาทสโม, วคฺโค

เป็นสังขยาตัทธิต มีวิเคราะห์ว่า

ทฺวาทสนฺนํ ปูรโณ ทฺวาทสโม, วคฺโค. (ทฺวาทส + มปัจจัย)

(วคฺโค) อ.วรรค ปูรโณ อันเป็นเหตุเต็ม ทฺวาทสนฺนํ แห่งสิบสอง ท. ทฺวาทสโม ชื่อว่าทฺวาทสม (ที่ ๑๒), ได้แก่วรรค.

๑๓. โลกวฺคฺควณฺณนา

โลกวฺคฺควณฺณนา (มยา วุจฺจเต) ฯ

โลกวฺคฺควณฺณนา อ.วาจาเป็นเครื่องพรรณนาซึ่งเนื้อความแห่งวรรค
อันบัณฑิตกำหนดแล้วด้วยโลก
(มยา) อันข้าพเจ้า (พระพุทธโฆสะ) **(วุจฺจเต)** จะกล่าว ฯ

โลกวฺคฺควณฺณนา วุตฺตกมฺมะใน วุจฺจเตๆ อาขยาตบทกัมมวาจก
มยา อนภิหิตกัตตาใน วุจฺจเต ฯ

๑๓. โลกวรรควัณณนา

๑. ทหรภิกฺขุวตฺถุ ฯ [๑๓๗]

ทหรภิกฺขุวตฺถุ (มยา วุจฺจเต) ฯ

ทหรภิกฺขุวตฺถุ อ.เรื่องแห่งภิกษุหนุ่ม
(มยา) อันข้าพเจ้า (พระพุทธโฆสะ) **(วุจฺจเต)** จะกล่าว ฯ

ทหรภิกฺขุวตฺถุ วุตฺตกมฺมะใน วุจฺจเตๆ อาขยาตบทกัมมวาจก
มยา อนภิหิตกัตตาใน วุจฺจเต ฯ

๑. เรื่องภิกษุหนุ่ม

๑. **“หีนํ ธมฺมนฺ**ติ อิมํ ธมฺมเทสนำ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อญฺญตรำ ทหรภิกฺขุำ อารพฺภ กเถสิ ฯ

สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อญฺญตรำ ทหรภิกฺขุำ อารพฺภ **“หีนำ ธมฺมนฺ**ติ อิมำ ธมฺมเทสนำ กเถสิ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **วิหรนฺโต** เมื่อประทับ **เชตวเน** ในพระวิหารชื่อว่าเชตวัน **อารพฺภ** ทรงปรารภ **ทหรภิกฺขุำ** ซึ่งภิกษุหนุ่ม **อญฺญตรำ** รูปใดรูปหนึ่ง **กเถสิ** ตรัสแล้ว **อิมำ ธมฺมเทสนำ** ซึ่งพระธรรมเทศนานี้ **“หีนำ ธมฺมนฺ**ติ ว่า “หีนำ ธมฺมำ” ดังนี้เป็นต้น ฯ

พระศาสดา เมื่อประทับในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุหนุ่มรูปใดรูปหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **“หีนำ ธมฺมำ”** ดังนี้เป็นต้น

สตฺถา สุทธกัตตาใน กเถสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “หีนำ ธมฺมำ” สรูปะใน อิติๆ ศัพท์อาทยัตถะใน อิมำ ธมฺมเทสนำ อิมำ วิเสสนะของ ธมฺมเทสนำๆ อวุตตกัมมะใน กเถสิ เชตวเน วิสยาธาระใน วิหรนฺโตๆ อัพภันตรกิริยาของ สตฺถา อญฺญตรำ วิเสสนะของทหรภิกฺขุๆ อวุตตกัมมะใน อารพฺภๆ สมานกาลกิริยาใน กเถสิ ฯ

.....

๒. อญฺญตโร กิร เถโร ทหรภิกฺขุนา สทฺธึ ปาโตว วิสาขาย เคหำ อคมาสิ ฯ

กิร ได้ยินว่า **เถโร** อ.พระเถระ **อญฺญตโร** รูปใดรูปหนึ่ง **อคมาสิ** ได้ไปแล้ว **เคหำ** สู่เรือน **วิสาขาย** ของนางวิสาขา **ปาโตว** ในเวลาเช้าเทียว **สทฺธึ** กับ **ทหรภิกฺขุนา** ด้วยภิกษุหนุ่ม ฯ

ได้ยินว่า พระเถระรูปใดรูปหนึ่ง ได้ไปสู่เรือนของนางวิสาขา แต่เช้าตรู่ กับด้วยภิกษุหนุ่ม

กิรศัพท์ อนุสสวนัตถะ อญฺญตโร วิเสสนะของ เถโรๆ สุทธกัตตาใน อคมาสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ทหรภิกฺขุนา สหัตถตติยาเข้ากับ สทฺธึๆ กิริยาสมวายะใน อคมาสิ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ปาโตๆ กาลสัตตมีใน อคมาสิ วิสาขาย สามีสัมพันธะใน เคหำๆ สัมปาปุณียกัมมะใน อคมาสิ ฯ

.....

๓. วิสาขาย เคเห ปญฺจสตานำ ภิกฺขูนำ ธุวยาคุ นิจฺจำ ปญฺญตฺตา โหติ ฯ

วิสาขาย เคเห ปญฺจสตานำ ภิกฺขูนำ ธุวยาคุ (ปุคฺคเลน) นิจฺจำ ปญฺญตฺตา โหติ ฯ

ธุวยาคุ อ.ข้าวยาคูอันบุคคลพึงถวายเป็นประจำ **(ปุคฺคเลน) ปญฺญตฺตา** เป็นข้าวยาคู อันบุคคล ตกแต่งแล้ว **นิจฺจำ** เนืองนิตย์ **ภิกฺขูนำ** เพื่อภิกษุ ท. **ปญฺจสตานำ** ผู้มีร้อยห้าเป็นประมาณ **เคเห** ในเรือน **วิสาขาย** ของนางวิสาขา **โหติ** ย่อมเป็น ฯ

ข้าวยาคูที่บุคคลพึงถวายเป็นประจำ เป็นของอันบุคคลตกแต่งไว้แล้วเนืองนิตย์ เพื่อภิกษุมีประมาณ ๕๐๐ รูป ในเรือนของนางวิสาขา

ธุวยาคุ สุทธกัตตาใน โหติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก วิสาขาย สามีสัมพันธะใน เคเห ๆ วิสยาธาระใน ปญฺญตฺตา ปญฺจสตานํ วิเสสนะของ ภิกฺขูนํ ๆ สัมปทานใน ปญฺญตฺตา ปุคฺคเลน อนภิหิตกัตตาใน ปญฺญตฺตา นิจฺจํ กิริยาวิเสสนะใน ปญฺญตฺตา ๆ วิกติกัตตา ใน โหติ ฯ

.....

๔. เถโร ตตฺถ ยาคุ์ ปิวิตฺวา ทหรํ นิสีทาเปตฺวา สยํ อญฺญํ เคหํ อคมาสิ ฯ

เถโร ตตฺถ (เคเห) ยาคุ์ ปิวิตฺวา ทหรํ นิสีทาเปตฺวา สยํ อญฺญํ เคหํ อคมาสิ ฯ

เถโร อ.พระเถระ **ปิวิตฺวา** ดื่มแล้ว **ยาคุ์** ซึ่งข้าวยาคู **ตตฺถ (เคเห)** ในเรือนนั้น **ทหรํ** ยังภิกษุหนุ่ม **นิสีทาเปตฺวา** ให้นั่งแล้ว **อคมาสิ** ได้ไปแล้ว **เคหํ** สู่เรือน **อญฺญํ** หลังอื่น **สยํ** ด้วยตนเอง ฯ

พระเถระดื่มข้าวยาคูในเรือนนั้น ยังภิกษุหนุ่มให้นั่งแล้ว ได้ไปสู่เรือนหลังอื่นด้วยตนเอง

เถโร สุทธกัตตาใน อคมาสิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตตฺถ วิเสสนะของ เคเห ๆ วิสยาธาระใน ปิวิตฺวา ยาคุ์ อวุตตกัมมะใน ปิวิตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน นิสีทาเปตฺวา ทหรํ การิตกัมมะใน นิสีทาเปตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน อคมาสิ สยํ กรณะใน อคมาสิ อญฺญํ วิเสสนะของ เคหํ ๆ สัมปาปุณียกัมมะใน อคมาสิ ฯ

.....

๕. เตน จ สมเยน วิสาขาย ปุตฺตสฺส ธีตา อยฺยิกาย จาเน ฐตฺวา ภิกฺขูนํ เวยฺยาวจฺจํ กโรติ ฯ

จ ก็ **เตน สมเยน** ในสมัยนั้น **ธีตา** อ.ธิดา **ปุตฺตสฺส** ของบุตร **วิสาขาย** ของนางวิสาขา **ฐตฺวา** ดำรงอยู่แล้ว **จาเน** ในฐานะ **อยฺยิกาย** แห่งย่า **กโรติ** ย่อมกระทำ **เวยฺยาวจฺจํ** ซึ่งการขวนขวาย **ภิกฺขูนํ** แก่ภิกษุ ท. ฯ

ก็ในสมัยนั้น ธิดาของบุตรของนางวิสาขา ดำรงอยู่ในฐานะแห่งย่า ย่อมทำการขวนขวายแก่ภิกษุทั้งหลาย

จศัพท์ วากยารัมภโชตกะ เตน วิเสสนะของ สมเยน ๆ ตติยากาลสัตตมีใน กโรติ ธีตา

สุทธกัตตาใน กโรติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก วิสาขาย สามีสัมพันธะใน ปุตฺตสฺสๆ สามีสัมพันธะใน ธีตา อยฺยิกาย สามีสัมพันธะใน จาเนๆ วิสยาธาระใน จตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน กโรติ ภิกฺขูนํ สัมปทานใน กโรติ เวยฺยาวจฺจํ อวุตตกัมมะใน กโรติ ฯ

.....

๖. สา ตสฺส ทหรสฺส อุทกํ ปริสฺสาเวนฺตี จาฏิยํ อตฺตโน มุขนิมิตฺตํ ทิสฺวา หสิ ฯ

สา (ธีตา) ตสฺส ทหรสฺส อุทกํ ปริสฺสาเวนฺตี จาฏิยํ อตฺตโน มุขนิมิตฺตํ ทิสฺวา หสิ ฯ

สา (ธีตา) อ.ธิดานั้น **ปริสฺสาเวนฺตี** กรองอยู่ **อุทกํ** ซึ่งน้ำ **ตสฺส ทหรสฺส** เพื่อภิกษุหนุ่มนั้น **ทิสฺวา** เห็นแล้ว **มุขนิมิตฺตํ** ซึ่งเงาแห่งใบหน้า **อตฺตโน** ของตน **จาฏิยํ** ในตุ่ม **หสิ** หัวเราะแล้ว ฯ

ธิดานั้น กรองน้ำเพื่อภิกษุหนุ่มนั้นอยู่ เห็นเงาใบหน้าของตนในตุ่ม แล้วหัวเราะ

สา วิเสสนะของ ธีตาๆ สุทธกัตตาใน หสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตสฺส วิเสสนะของ ทหรสฺสๆ สัมปทานใน ปริสฺสาเวนฺตี อุทกํ อวุตตกัมมะใน ปริสฺสาเวนฺตีๆ อัพภันตร-กิริยาของ ธีตา จาฏิยํ วิสยาธาระใน ทิสฺวา อตฺตโน สามีสัมพันธะใน มุขนิมิตฺตํๆ อวุตตกัมมะใน ทิสฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน หสิ ฯ

.....

๗. ทหโรปิ ตํ โอโลเกตฺวา หสิ ฯ

ทหโรปิ ตํ (ธีตรํ) โอโลเกตฺวา หสิ ฯ

ทหโรปิ แม้ อ.ภิกษุหนุ่ม **โอโลเกตฺวา** แลดูแล้ว **ตํ (ธีตรํ)** ซึ่งธิดานั้น **หสิ** หัวเราะแล้ว ฯ

แม้ภิกษุหนุ่มแลดูธิดานั้น หัวเราะแล้ว

อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ ทหโรๆ สุทธกัตตาใน หสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตํ วิเสสนะของ ธีตรๆ อวุตตกัมมะใน โอโลเกตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน หสิ ฯ

.....

๘. สา ตํ หสมานํ ทิสฺวา “ฉินฺนสีโส หสตีติ อาห ฯ

สา (ธีตา) ตํ (ทหรํ) หสมานํ ทิสฺวา “ฉินฺนสีโส (ปุคฺคโล) หสตีติ อาห ฯ

สา (ธีตา) อ.ธิดานั้น **ทิสฺวา** เห็นแล้ว **ตํ (ทหรํ)** ซึ่งภิกษุหนุ่มนั้น **หสมานํ** ผู้หัวเราะอยู่ **อาห** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า "**(ปุคฺคโล)** อ.บุคคล **ฉินฺนสีโส** ผู้มีศีรษะอันขาดแล้ว **หสติ** ย่อมหัวเราะ" **อิติ** ดังนี้ ฯ

ธิดานั้น เห็นภิกษุหนุ่มนั้นหัวเราะอยู่ กล่าวว่า "บุคคลผู้มีศีรษะขาดแล้ว ย่อมหัวเราะ"

สา วิเสสนะของ ธีตาๆ สุทธกัตตาใน อาหๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตํ ก็ดี หสมานํ ก็ดี วิเสสนะของ ทหรๆ อวุตตกัมมะใน ทิสฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อาห "ฉินฺนสีโส วิเสสนะของ ปุคฺคโลๆ สุทธกัตตาใน หสติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๙. อถ นํ ทหโร "ตฺวํ ฉินฺนสีสา, มาตาปิตโรปิ เต ฉินฺนสีสาติ อกฺโกสิ ฯ

อถ นํ (ธีตรํ) ทหโร "ตฺวํ ฉินฺนสีสา (อสิ), มาตาปิตโรปิ เต ฉินฺนสีสา (โหนฺติ)" อิติ อกฺโกสิ ฯ

อถ ครั้งนั้น **ทหโร** อ.ภิกษุหนุ่ม **อกฺโกสิ** ด่าแล้ว **นํ (ธีตรํ)** ซึ่งธิดานั้น **อิติ** ว่า "**ตฺวํ** อ.เธอ **ฉินฺนสีสา** เป็นผู้มีศีรษะอันขาดแล้ว **(อสิ)** ย่อมเป็น, **มาตาปิตโรปิ** แม้อ.มารดาและบิดา ท. **เต** ของเธอ **ฉินฺนสีสา** เป็นผู้มีศีรษะอันขาดแล้ว **(โหนฺติ)** ย่อมเป็น" **อิติ** ดังนี้ ฯ

ครั้งนั้น ภิกษุหนุ่มด่าธิดานั้นว่า "เธอเป็นผู้มีศีรษะขาดแล้ว, แม้มารดาและบิดาของเธอก็มีศีรษะขาดแล้ว"

อถ กาลสัตตมี ทหโร สุทธกัตตาใน อกฺโกสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นํ วิเสสนะของ ธีตรๆ อวุตตกัมมะใน อกฺโกสิ "ตฺวํ สุทธกัตตาใน อสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ฉินฺนสีสา วิกติกัตตาใน อสิ, อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ มาตาปิตโรๆ สุทธกัตตาใน โหนฺติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เต สามีสัมพันธะใน มาตาปิตโร ฉินฺนสีสา วิกติกัตตาใน โหนฺติ" อิติศัพท์ อาการะใน อกฺโกสิ ฯ

.....

๑๐. สา โรทมานา มหานเส อยฺยิกาย สนฺติกํ คนฺตฺวา, "กิมิทํ อมฺมาติ วุตฺเต, ตมตฺถํ อาโรเจสิ ฯ

สา (ธีตา) โรทมานา มหานเส อยฺยิกาย สนฺติกํ คนฺตฺวา, “กึ อิทํ (วตฺถุ) อมฺมาติ (วจเน อยฺยิกาย) วุตฺเต, ตํ อตฺถํ อาโรเจสิ ฯ

สา (ธีตา) อ.ธิดานั้น **โรทมานา** ร้องไห้อยู่ **คนฺตฺวา** ไปแล้ว **สนฺติกํ** สู่สำนัก **อยฺยิกาย** ของย่า **มหานเส** ในโรงครัวใหญ่, **(วจเน)** ครั้นเมื่อคำ **อิติ** ว่า “**อมฺม** แน่ะแม่ **อิทํ (วตฺถุ)** อ.เรื่องนี้ **กึ** อะไร ?” **อิติ** ดังนี้ **(อยฺยิกาย)** อันย่า **วุตฺเต** กล่าวแล้ว, **อาโรเจสิ** บอกแล้ว **ตํ อตฺถํ** ซึ่งเนื้อความนั้น ฯ

ธิดานั้น ร้องไห้อยู่ ไปสู่สำนักของย่าในโรงครัวใหญ่, เมื่อย่ากล่าวว่า “แน่ะแม่ เรื่องนี้อะไร ?”, ก็บอกเนื้อความนั้น

สา วิเสสนะของ ธีตาๆ สุทธกัตตาใน อาโรเจสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก โรทมานา อัพภันตรกิริยาของ ธีตา มหานเส วิสยาธาระใน คนฺตฺวา อยฺยิกาย สามีสัมพันธะใน สนฺติกๆ สัมปาปุณียกัมมะใน คนฺตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อาโรเจสิ, “อมฺม อาลปนะ กึ ก็ดี อิทํ วิเสสนะของ วตฺถุๆ ลิงคัตถะ” อิติศัพท์ สรูปะใน วจเนๆ ลักขณะใน วุตฺเตๆ ลักขณกิริยา อยฺยิกาย อนภิหิตกัตตาใน วุตฺเต, ตํ วิเสสนะของ อตฺถํๆ อวุตต-กัมมะใน อาโรเจสิ ฯ

.....

๑๑. สา ทหรสฺส สนฺติกํ อาคนฺตฺวา “ภนฺเต มา กุชฺฌิ, น เอตํ ฉินฺนเกสนขสฺส ฉินฺนนิวาสนปารุปนสฺส มชฺเฌ ฉินฺนกปาลมาทาย ภิกฺขาย จรนฺตสฺส อยฺยสฺส อติครุกนฺติ อาห ฯ

สา (วิสาขา) ทหรสฺส สนฺติกํ อาคนฺตฺวา “ภนฺเต (ตฺวํ) มา กุชฺฌิ, น เอตํ (วจนํ) ฉินฺนเกสนขสฺส ฉินฺนนิวาสนปารุปนสฺส มชฺเฌ ฉินฺนกปาลํ อาทาย ภิกฺขาย จรนฺตสฺส อยฺยสฺส อติครุกํ (โหติ)” อิติ อาห ฯ

สา (วิสาขา) อ.นางวิสาขานั้น **อาคนฺตฺวา** มาแล้ว **สนฺติกํ** สู่สำนัก **ทหรสฺส** ของภิกษุหนุ่ม **อาห** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า “**ภนฺเต** ข้าแต่ท่านผู้เจริญ **(ตฺวํ)** อ.ท่าน **มา กุชฺฌิ** อย่าโกรธแล้ว, **เอตํ (วจนํ)** อ.คำนั่น **อติครุกํ** เป็นคำอันหนักยิ่ง **อยฺยสฺส** แก่พระคุณเจ้า **ฉินฺนเกสนขสฺส** ผู้มีผมและเล็บอันตัดแล้ว **ฉินฺนนิวาสนปารุปนสฺส** ผู้มีผ้าเป็นเครื่องนุ่งและผ้าเป็นเครื่องห่มอันตัดแล้ว **มชฺเฌ ฉินฺนกปาลํ อาทาย**

ภิกฺขาย จรนฺตสฺส ผู้ถือเอาแล้ว ซึ่งกระเบื้องอันตัดแล้ว ในท่ามกลาง เที่ยวไปอยู่เพื่อภิกษา **(โหติ)** ย่อมเป็น **น** หามิได้" **อิติ** ดังนี้ ฯ

นางวิสาขานั้น มาสู่สำนักของภิกษุหนุ่ม กล่าวว่า "ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ท่านอย่าโกรธเลย, คำนั่น เป็นคำอันหนักยิ่งแก่พระคุณเจ้า ผู้มีผมและเล็บอันตัดแล้ว ผู้มีผ้านุ่งและผ้าห่มอันตัดแล้ว ผู้ถือเอากระเบื้องที่ตัดในท่ามกลางเที่ยวไปเพื่อภิกษา หามิได้"

สา วิเสสนะของ วิสาขา ฯ สุทธกัตตาใน อาห ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ทหรสฺส สามีสัมพันธะใน สนฺติกำ ฯ สัมปาปุณียกัมมะใน อาคนฺตฺวา ฯ ปุพพกาลกิริยาใน อาห "ภนฺเต อาลปนะ ตฺวำ สุทธกัตตาใน กุชฺฌิ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก มาศัพท์ ปฏิเสธะใน กุชฺฌิ, เอตำ วิเสสนะของ วจนำ ฯ สุทธกัตตาใน โหติ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก นศัพท์ ปฏิเสธนัตถะ ฉินฺนเกสนขสฺส ก็ดี ฉินฺนนิวาสนปารุปนสฺส ก็ดี วิเสสนะของ อยฺยสฺส มชฺเฌ วิสยาธาระใน ฉินฺนกปาลำ ฯ อวุตตกัมมะใน อาทาย ฯ สมานกาลกิริยาใน จรนฺตสฺส ภิกฺขาย สัมปทานใน จรนฺตสฺส ฯ วิเสสนะของ อยฺยสฺส ฯ สัมปทานใน อติครุกำ ฯ วิกติกัตตาใน โหติ" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๑๒. ทหโร "อาม อุปาสิเก, ตฺวำ มม ฉินฺนเกสาทิภาวำ ชานาสิ, อิมิสฺสา มำ 'ฉินฺนสีโสติ กตฺวา อกฺโกสิตุำ วฏฺฏิสฺสตีติ ฯ

ทหโร "อาม อุปาสิเก (เอวำ), ตฺวำ มม ฉินฺนเกสาทิภาวำ ชานาสิ, อิมิสฺสา (ทาริกาย) มำ 'ฉินฺนสีโสติ กตฺวา อกฺโกสิตุำ วฏฺฏิสฺสตีติ (อาห) ฯ

ทหโร อ.ภิกษุหนุ่ม **(อาห)** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า "**อุปาสิเก** ดูก่อนอุบาสิกา **อาม** เจริญพร **(เอวำ)** อ.อย่างนั้น, **ตฺวำ** อ.ท่าน **ชานาสิ** ย่อมรู้ **มม ฉินฺนเกสาทิภาวำ** ซึ่งความที่ แห่งอาตมา เป็นผู้มีลักษณะมีผมอันตัดแล้วเป็นต้น, **อิมิสฺสา (ทาริกาย) มำ 'ฉินฺนสีโสติ กตฺวา อกฺโกสิตุำ** อ.อัน อันนางทารกานี้ ด่า กระทำ ซึ่งอาตมา ว่า 'เป็นผู้มีศีรษะอันขาดแล้ว' ดังนี้ **วฏฺฏิสฺสติ** จักควรหรือ ?" **อิติ** ดังนี้ ฯ

ภิกษุหนุ่มกล่าวว่า "ดูก่อนอุบาสิกา เจริญพร อย่างนั้น, ท่านย่อมรู้ความที่อาตมาเป็นผู้มีลักษณะมีผมอันตัดแล้วเป็นต้น, การที่นางทาริกานี้ด่า ทำอาตมาว่า 'ผู้มีศีรษะอันขาดแล้ว' ดังนี้ จักควรหรือ ?"

ทหโร สุทธกัตตาใน อาห ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “อุปาสิเก อาลปนะ อาม สัมปฏิจฉนัตถะ เอวं ลิงคัตถะ, ตฺวं สุทธกัตตาใน ชานาสิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก มม ภาวาทิสัมพันธะใน ฉินฺนเกสาทิภาวं ๆ อวุตตกัมมะใน ชานาสิ, อกฺโกสิตุं ตุมัตถ-กัตตาใน วฏฺฏิสฺสติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อิมิสฺสา วิเสสนะของ ทาริกาย ๆ ฉัฏฐี-อนภิหิตกัตตาใน อกฺโกสิตุं มं อวุตตกัมมะใน กตฺวา ‘ฉินฺนสีโส’ สรูปะใน อิติ ๆ ศัพท์ อาการะใน กตฺวา ๆ กิริยาวิเสสนะใน อกฺโกสิตุं” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๑๓. วิสาขา เนว ทหรํ สญฺญาเปตุं อสกฺขิ, น ทาริกํ ฯ

วิสาขา เนว ทหรํ สญฺญาเปตุं อสกฺขิ, น ทาริกํ (สญฺญาเปตุं อสกฺขิ) ฯ

วิสาขา อ.นางวิสาขา **เนว อสกฺขิ** ไม่ได้อาจแล้วนั่นเทียว **ทหรํ สญฺญาเปตุं** เพื่ออัน ยังภิกษุหนุ่ม ให้ยินยอม, **น (อสกฺขิ)** มิได้อาจแล้ว **ทาริกํ (สญฺญาเปตุं)** เพื่ออัน ยังนางทาริกา ให้ยินยอม ฯ

นางวิสาขาไม่ได้อาจแล้วเพื่อจะยังภิกษุหนุ่มให้ยินยอมนั่นแหละ มิได้อาจเพื่อจะยังนางทาริกาให้ยินยอม

วิสาขา สุทธกัตตาใน อสกฺขิ ๆ สองบท อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ น ๆ ศัพท์ ปฏิเสธะใน อสกฺขิ ทหรํ การิตกัมมะใน สญฺญาเปตุं ๆ ตุมัตถสัมปทานใน อสกฺขิ นศัพท์ ปฏิเสธะใน อสกฺขิ ทาริกํ การิตกัมมะใน สญฺญาเปตุं ๆ ตุมัตถสัมปทาน ใน อสกฺขิ ฯ

.....

๑๔. ตสฺมึ ขเณ เถโร อาคนฺตฺวา “กิมิทํ อุปาสิเกติ ปุจฺฉิตฺวา ตมตฺถํ สุตฺวา ทหรํ โอวทนฺโต อาห “อเปหิ อาวุโส, นายํ ฉินฺนเกสนขวตฺถสฺส มชฺเฌ ฉินฺนกปาลํ อาทาย ภิกฺขาย จรนฺตสฺส อกฺโกสิ, ตุณฺหี โหหีติ ฯ

ตสฺมึ ขเณ เถโร อาคนฺตฺวา “กึ อิทं (วตฺถุ) อุปาสิเกติ ปุจฺฉิตฺวา ตं อตฺถํ สุตฺวา ทหรํ โอวทนฺโต อาห “(ตฺวं) อเปหิ อาวุโส, น อยं (ทาริกา) ฉินฺนเกสนขวตฺถสฺส มชฺเฌ ฉินฺนกปาลํ อาทาย ภิกฺขาย จรนฺตสฺส (ตว) อกฺโกสิ, (ตฺวं) ตุณฺหี โหหีติ ฯ

ตสฺมึ ขเณ ในขณะนั้น **เถโร** อ.พระเถระ **อาคนฺตฺวา** มาแล้ว **ปุจฺฉิตฺวา** ถามแล้ว

อิติ ว่า "**อุปาสิเก** ดูก่อนอุบาสิกา **อิทำ (วตฺถุ)** อ.เรื่องนี้ **กึ** อะไร ?" **อิติ** ดังนี้ **สุตฺวา** ฟังแล้ว **ตำ อตฺถำ** ซึ่งเนื้อความนั้น **โอวทนฺโต** เมื่อกล่าวสอน **ทหรำ** ซึ่งภิกษุหนุ่ม **อาห** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า "**อาวุโส** ดูก่อนท่านผู้มีอายุ **(ตฺวำ)** อ.ท่าน **อเปหิ** จงหลีกไป, **อยำ (ทาริกา)** อ.นางทาริกานี้ **อกฺโกสิ** ด่าแล้ว **(ตว)** ต่อเธอ **ฉินฺนเกสนขวตฺถสฺส** ผู้มีผม เล็บและผ้าอันตัดแล้ว **มชฺเฌ ฉินฺนกปาลำ อาทาย ภิกฺขาย จรนฺตสฺส** ผู้ถือเอาแล้ว ซึ่งกระเบื้องอันขาดแล้ว ในท่ามกลาง เที่ยวไปอยู่ เพื่อภิกษา **น** หามิได้, **(ตฺวำ)** อ.เธอ **ตุณฺหี** เป็นผู้นิ่ง **โหหิ** จงเป็น" **อิติ** ดังนี้ ฯ

ในขณะนั้น พระเถระมาแล้ว ถามว่า "ดูก่อนอุบาสิกา เรื่องนี้อะไร ?", ฟังเนื้อความนั้นแล้ว เมื่อจะกล่าวสอนภิกษุหนุ่ม จึงกล่าวว่า "ดูก่อนท่านผู้มีอายุ ท่านจงหลีกไป, นางทาริกานี้ ด่าต่อเธอผู้มีผม เล็บ และผ้าอันตัดแล้ว ผู้ถือเอากระเบื้องขาดกลางแล้วจึงเที่ยวไปเพื่อภิกษา หามิได้, เธอจงเป็นผู้นิ่งเสีย"

ตสฺมึ วิเสสนะของ ขเณฯ กาลสัตตมีใน อาห เถโร สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อาคนฺตฺวา ปุพพกาลกิริยาใน ปุจฺฉิตฺวา "อุปาสิเก อาลปนะ กึ ก็ดี อิทำ ก็ดี วิเสสนะของ วตฺถุฯ ลิงคัตถะ" อิติศัพท์ อาการะใน ปุจฺฉิตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน สุตฺวา ตำ วิเสสนะของ อตฺถำฯ อวุตตกัมมะใน สุตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน โอวทนฺโต ทหรำ อวุตตกัมมะใน โอวทนฺโตฯ อัพภันตรกิริยาของ เถโร "อาวุโส อาลปนะ ตฺวำ สุทธกัตตาใน อเปหิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก, อยำ วิเสสนะของ ทาริกาฯ สุทธกัตตาใน อกฺโกสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก นศัพท์ ปฏิเสธนัตถะ ฉินฺนเกสนขวตฺถสฺส วิเสสนะของ ตว มชฺเฌ วิสยาธาระใน ฉินฺนกปาลำฯ อวุตตกัมมะใน อาทายฯ สมานกาลกิริยาใน จรนฺตสฺส ภิกฺขาย สัมปทานใน จรนฺตสฺสฯ วิเสสนะของ ตวฯ สัมปทานใน อกฺโกสิ, ตฺวำ สุทธกัตตาใน โหหิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตุณฺหี วิกติกัตตาใน โหหิ" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๑๕. "อาม ภนฺเต, กึ ตุมฺเห อตฺตโน อุปฏฺฐายิกำ อตชฺชิตฺวา มำ ตชฺชิสฺสถ, มำ 'ฉินฺนสีโสติ อกฺโกสิตุำ วฏฺฏิสฺสตีติ ฯ

(ทหโร) "อาม ภนฺเต (เอวำ), กึ ตุมฺเห อตฺตโน อุปฏฺฐายิกำ อตชฺชิตฺวา มำ ตชฺชิสฺสถ, (ตาย ทาริกาย) มำ 'ฉินฺนสีโสติ อกฺโกสิตุำ วฏฺฏิสฺสตีติ (อาห) ฯ

(ทหโร) อ.ภิกษุหนุ่ม **(อาห)** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า “**ภนฺเต** ข้าแต่ท่านผู้เจริญ **อาม** ครับ **(เอวํ)** อ.อย่างนั้น, **ตุมฺเห** อ.ท่าน **อตชฺชิตฺวา** ไม่คุกคามแล้ว **อุปฏฺฐายิกํ** ซึ่งอุปัฏฐายิกา **อตฺตโน** ของตน **ตชฺชิสฺสถ** จักคุกคาม **มํ** ซึ่งกระผม **กึ** ทำไม ?, **(ตาย ทาริกาย) มํ ‘ฉินฺนสีโสติ อกฺโกสิตุํ** อ.อัน อันนางทาริกานั้น ด่า ซึ่งกระผม ว่า ‘เป็นผู้มีศีรษะอันขาดแล้ว’ ดังนี้ **วฏฺฏิสฺสติ** จักสมควรหรือ ?” **อิติ** ดังนี้ ฯ

ภิกษุหนุ่มกล่าวว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ครับ อย่างนั้น, ท่านไม่คุกคามอุปัฏฐายิกาของตน จักคุกคามกระผมทำไม ?, การที่ทาริกานี้ด่ากระผมว่า ‘เป็นผู้มีศีรษะอันขาดแล้ว’ จักควรหรือ ?”

ทหโร สุทธกัตตาใน อาห ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก “ภนฺเต อาลปนะ อาม สัมปฏิจฉนัตถะ เอวํ ลิงคัตถะ, ตุมฺเห สุทธกัตตาใน ตชฺชิสฺสถ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก กึศัพท์ ปุจฉนัตถะ อตฺตโน สามีสัมพันธะใน อุปฏฺฐายิกํ ฯ อวุตตกัมมะใน อตชฺชิตฺวา ฯ ปุพพกาลกิริยาใน ตชฺชิสฺสถ มํ อวุตตกัมมะใน ตชฺชิสฺสถ, อกฺโกสิตุํ ตุมัตถกัตตาใน วฏฺฏิสฺสติ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตาย วิเสสนะของ ทาริกาย ฯ อนภิหิตกัตตาใน อกฺโกสิตุํ มํ อวุตตกัมมะใน อกฺโกสิตุํ ‘ฉินฺนสีโล’ สรูปะใน อิติ ฯ สัมภาวนาใน อกฺโกสิตุํ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๑๖. ตสฺมึ ขเณ สตฺถา อาคนฺตฺวา “กิมิทนฺติ ปุจฺฉิ ฯ

ตสฺมึ ขเณ สตฺถา อาคนฺตฺวา “กึ อิทํ (วตฺถุ)” อิติ ปุจฺฉิ ฯ

ตสฺมึ ขเณ ในขณะนั้น **สตฺถา** อ.พระศาสดา **อาคนฺตฺวา** เสด็จมาแล้ว **ปุจฺฉิ** ตรัสถามแล้ว **อิติ** ว่า “**อิทํ (วตฺถุ)** อ.เรื่องนี้ **กึ** อะไร ?” **อิติ** ดังนี้ ฯ

ในขณะนั้น พระศาสดาเสด็จมาแล้ว ตรัสถามว่า “เรื่องนี้อะไร ?”

ตสฺมึ วิเสสนะของ ขเณ ฯ กาลสัตตมีใน ปุจฺฉิ สตฺถา สุทธกัตตาใน ปุจฺฉิ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อาคนฺตฺวา ปุพพกาลกิริยาใน ปุจฺฉิ “กึ ก็ดี อิทํ ก็ดี วิเสสนะของ วตฺถุ ฯ ลิงคัตถะ” อิติศัพท์ อาการะใน ปุจฺฉิ ฯ

.....

๑๗. วิสาขา อาทิโต ปฏฺฐาย ตํ ปวตฺตึ อาโรเจสิ ฯ

วิสาขา อ.นางวิสาขา **อาโรเจสิ** กราบทูลแล้ว **ตं ปวตฺตึ** ซึ่งเรื่องอันเป็นไปทั่วนั้น **ปฏฺฐาย** จำเดิม **อาทิโต** แต่ต้น ฯ

นางวิสาขากราบทูลเรื่องเป็นไปนั้น จำเดิมแต่ต้น

วิสาขา สุทธกัตตาใน อาโรเจสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อาทิโต อปาทานใน ปฏฺฐายๆ กิริยาวิเสสนะใน อาโรเจสิ ตं วิเสสนะของ ปวตฺตึๆ อวุตตกัมมะใน อาโรเจสิ ฯ

.....

๑๘. สตฺถา ตสฺส ทหรสฺส โสตาปตฺติผลูปนิสฺสยं ทิสฺวา "มยา อิมं ทหรं อนุวตฺติตุं วฏฺฏตีติ จินฺเตตฺวา วิสาขं อาห "กึ ปน วิสาเข ตว ทาริกาย ฉินฺนเกสาทิมตฺตเกเนว มม สาวเก ฉินฺนสีเส กตฺวา อกฺโกสิตุं วฏฺฏตีติ ?

สตฺถา ตสฺส ทหรสฺส โสตาปตฺติผลูปนิสฺสยं ทิสฺวา "มยา อิมं ทหรं อนุวตฺติตุं วฏฺฏตีติ จินฺเตตฺวา วิสาขं อาห "กึ ปน วิสาเข ตว ทาริกาย ฉินฺนเกสาทิมตฺตเกน เอว (การเณน) มม สาวเก ฉินฺนสีเส กตฺวา อกฺโกสิตุं วฏฺฏตีติ ?

สตฺถา อ.พระศาสดา **ทิสฺวา** ทรงเห็นแล้ว **โสตาปตฺติผลูปนิสฺสยं** ซึ่งอุปนิสัยแห่งโสดาปัตติผล **ตสฺส ทหรสฺส** ของภิกษุหนุ่มนั้น **จินฺเตตฺวา** ทรงดำริแล้ว **อิติ** ว่า "**มยา อิมं ทหรं อนุวตฺติตุं** อ.อัน อันเรา เป็นไปตาม ซึ่งภิกษุหนุ่มนี้ **วฏฺฏติ** ย่อมควร" **อิติ** ดังนี้ **อาห** ตรัสแล้ว **วิสาขं** กะนางวิสาขา **อิติ** ว่า "**วิสาเข** ดูก่อนวิสาขา **ปน** ก็ **ตว ทาริกาย ฉินฺนเกสาทิมตฺตเกน เอว (การเณน) มม สาวเก ฉินฺนสีเส กตฺวา อกฺโกสิตุं** อ.อัน อันทาริกา ของเธอ ด่า ซึ่งสาวก ท. ของเรา กระทำ ให้เป็นผู้มีศีรษะอันขาดแล้ว เพราะเหตุ สักว่ามีผมอันขาดแล้วเป็นต้นเป็นประมาณนั่นเทียว **วฏฺฏติ** ย่อมควร **กึ** หรือ ?" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดาทรงเห็นอุปนิสัยแห่งโสดาปัตติผลของภิกษุหนุ่มนั้น ทรงดำริว่า "การที่เราคล้อยตามภิกษุหนุ่มนี้ ย่อมควร" ดังนี้ จึงตรัสกะนางวิสาขาว่า "ดูก่อนวิสาขา ก็การที่ทาริกาของเธอ ด่าสาวกทั้งหลายของเรา ทำให้เป็นผู้มีศีรษะอันขาดแล้ว เพราะเหตุสักว่ามีผมอันขาดแล้วเท่านั้น ย่อมควรหรือ ?

สตฺถา สุทธกัตตาใน อาหๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตสฺส วิเสสนะของ ทหรสฺสๆ สามีสัมพันธะใน โสตาปตฺติผลูปนิสฺสยๆ อวุตตกัมมะใน ทิสฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน

จินฺเตตฺวา “อนุวตฺติตุ์ ตุมัตถกัตตาใน วฏฺฏติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก มยา อนภิหิต-กัตตาใน อนุวตฺติตุ์ อิมสฺ วิเสสนะของ ทหรสฺ ๆ อวุตตกัมมะใน อนุวตฺติตุ์” อิติศัพท์ อาการะใน จินฺเตตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน อาห วิสาขํ อกถิตกัมมะใน อาห “วิสาเข อาลปนะ ปนศัพท์ วากยารัมภโชตกะ อกฺโกสิตุ์ ตุมัตถกัตตาใน วฏฺฏติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก กึศัพท์ ปุจฉนัตถะ ตว สามีสัมพันธะใน ทาริกาย ๆ อนภิหิตกัตตาใน อกฺโกสิตุ์ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ฉินฺนเกสาทิมตฺตเกน ๆ วิเสสนะของ การเณน ๆ เหตุใน อกฺโกสิตุ์ มม สามีสัมพันธะใน สาวเก ๆ อวุตตกัมมะใน อกฺโกสิตุ์ ฉินฺนสีเส วิกติกัมมะใน กตฺวา ๆ กิริยาวิเสสนะใน อกฺโกสิตุ์” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๑๙. ทหโร ตาวเทว อุฏฺฐาย อญฺชลึ ปคฺคเหตฺวา “ภนฺเต เอตํ ปญฺหํ ตุมฺเห สุฏฺฐุ ชานาถ, อมฺหากํ อุปชฺฌาโย จ มหาอุปาสิกา จ สุฏฺฐุ น ชานนฺตีติ อาห ฯ

ทหโร ตาวเทว อุฏฺฐาย อญฺชลึ ปคฺคเหตฺวา “ภนฺเต เอตํ ปญฺหํ ตุมฺเห สุฏฺฐุ ชานาถ, อมฺหากํ อุปชฺฌาโย จ มหาอุปาสิกา จ สุฏฺฐุ น ชานนฺตีติ อาห ฯ

ทหโร อ.ภิกษุหนุ่ม **อุฏฺฐาย** ลุกขึ้นแล้ว **ตาวเทว** ในขณะนั้นนั่นเทียว **ปคฺคเหตฺวา** ประคองแล้ว **อญฺชลึ** ซึ่งอัญชลี **อาห** กราบทูลแล้ว **อิติ** ว่า “**ภนฺเต** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **ตุมฺเห** อ.พระองค์ **ชานาถ** ย่อมทรงทราบ **เอตํ ปญฺหํ** ซึ่งปัญหานั่น **สุฏฺฐุ** ด้วยดี, **อุปชฺฌาโย** อ.พระอุปัชฌาย์ **อมฺหากํ** ของข้าพระองค์ ท. **จ** ด้วย **มหาอุปาสิกา** อ.มหาอุบาสิกา **จ** ด้วย **น ชานนฺติ** ย่อมไม่รู้ **สุฏฺฐุ** ด้วยดี” **อิติ** ดังนี้ ฯ

ภิกษุหนุ่มลุกขึ้นในขณะนั้นนั่นแหละ ประคองอัญชลี กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระองค์ย่อมทรงทราบปัญหานั่นด้วยดี, อุปัชฌาย์ของพวกข้าพระองค์ และมหาอุบาสิกา ย่อมไม่รู้ด้วยดี”

ทหโร สุทธกัตตาใน อาห ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตาวเทว กาลสัตตมีใน อุฏฺฐาย ๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปคฺคเหตฺวา อญฺชลึ อวุตตกัมมะใน ปคฺคเหตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน อาห “ภนฺเต อาลปนะ ตุมฺเห สุทธกัตตาใน ชานาถ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอตํ วิเสสนะของ ปญฺหํ ๆ อวุตตกัมมะใน ชานาถ สุฏฺฐุ ตติยาวิเสสนะใน ชานาถ, อุปชฺฌาโย ก็ดี มหาอุปาสิกา ก็ดี สุทธกัตตาใน ชานนฺติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก

อมฺหากำ สามีสัมพันธะใน อุปชฺฌาโย จ สองศัพท์ ปทสมุจจยัตถะเข้ากับ อมฺหากำ อุปชฺฌาโย และ มหาอุปาสิกา สุฏฺฐุ ตติยาวิเสสนะใน ชานนฺติ นศัพท์ ปฏิเสธะใน ชานนฺติ" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๒๐. สตฺถา ทหรสฺส อตฺตโน อนุกูลภาวำ ญตฺวา "กามคุณำ อารพฺภ หสนภาโว นาม หีโน ธมฺโม, หีนญฺจ นาม ธมฺมำ เสวิตุำ ปมาเทน จ สทฺธึ สำวสิตุำ น วฏฺฏตีติ วตฺวา อิมำ คาถมาห

"หีนำ ธมฺมำ น เสเวยฺย, ปมาเทน น สำวเส;
มิจฺฉาทิฏฺฐึ น เสเวยฺย, น สิยา โลกวฑฺฒโนติ ฯ

สตฺถา ทหรสฺส อตฺตโน อนุกูลภาวำ ญตฺวา "กามคุณำ อารพฺภ หสนภาโว นาม หีโน ธมฺโม (โหติ), (ปุคฺคเลน) หีนำ จ นาม ธมฺมำ เสวิตุำ (ปุคฺคเลน) ปมาเทน จ สทฺธึ สำวสิตุำ น วฏฺฏตีติ วตฺวา อิมำ คาถำ อาห

"(ปุคฺคโล) หีนำ ธมฺมำ น เสเวยฺย, (ปุคฺคโล) ปมาเทน น สำวเส;
(ปุคฺคโล) มิจฺฉาทิฏฺฐึ น เสเวยฺย, (ปุคฺคโล) น สิยา โลกวฑฺฒโนติ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **ญตฺวา** ทรงทราบแล้ว **ทหรสฺส อนุกูลภาวำ** ซึ่งความที่ แห่งภิกษุหนุ่ม เป็นผู้อนุกูล **อตฺตโน** แก่พระองค์ **วตฺวา** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า "**หสนภาโว นาม** ชื่อ อ.ความเป็นคืออันหัวเราะ **อารพฺภ** ปรารภ **กามคุณำ** ซึ่งกามคุณ **ธมฺโม** เป็นธรรม **หีโน** อันต่ำ **(โหติ)** ย่อมเป็น, **(ปุคฺคเลน) หีนำ จ นาม ธมฺมำ เสวิตุำ (ปุคฺคเลน) ปมาเทน จ สทฺธึ สำวสิตุำ** อ.อัน อันบุคคล เสพ ซึ่งธรรม ชื่ออันต่ำด้วย อ.อัน อันบุคคล อยู่ร่วม กับ ด้วยความประมาทด้วย **น วฏฺฏติ** ย่อมไม่ควร" **อิติ** ดังนี้ **อาห** ตรัสแล้ว **อิมำ คาถำ** ซึ่งพระคาถานี้ **อิติ** ว่า

> "**(ปุคฺคโล)** อ.บุคคล **น เสเวยฺย** ไม่พึงเสพ **ธมฺมำ** ซึ่งธรรม **หีนำ** อันต่ำ, **(ปุคฺคโล)** อ.บุคคล **น สำวเส** ไม่พึงอยู่ร่วม **ปมาเทน** กับด้วยความประมาท, **(ปุคฺคโล)** อ.บุคคล **น เสเวยฺย** ไม่พึงเสพ **มิจฺฉาทิฏฺฐึ** ซึ่งความเห็นผิด, **(ปุคฺคโล)** อ.บุคคล **โลกวฑฺฒโน** เป็นคนยังโลกให้เจริญ **น สิยา** ไม่พึงเป็น" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดาทรงทราบความที่ภิกษุหนุ่มเป็นผู้อนุกูลแก่พระองค์ จึงตรัสว่า “ชื่อว่าความเป็นคืออันหัวเราะปรารภกามคุณ เป็นธรรมต่ำ, การที่บุคคลเสพธรรมชื่ออันต่ำและการที่บุคคลอยู่ร่วมกับด้วยความประมาท ย่อมไม่ควร” ดังนี้ แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า

> “บุคคลไม่พึงเสพธรรมอันต่ำ, บุคคลไม่พึงอยู่ร่วมกับด้วยความประมาท, บุคคลไม่พึงเสพความเห็นผิด, บุคคล ไม่พึงเป็นคนรกโลก”

สตฺถา สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ทหรสฺส ภาวาทิสัมพันธะในอนุกูลภาวํ อตฺตโน สัมปทานใน อนุกูลภาวํฯ อวุตตกัมมะใน ณตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน วตฺวา “นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ หสนภาโวฯ สุทธกัตตาใน โหติฯ อาขยาต-บทกัตตุวาจก กามคุณํ อวุตตกัมมะใน อารพฺภฯ กิริยาวิเสสนะใน หสนภาโว หีโนวิเสสนะของ ธมฺโมฯ วิกติกัตตาใน โหติ, เสวิตุํ ก็ดี สวิสิตุ ก็ดี ตุมัตถกัตตาใน วฏฺฏติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปุคฺคเลน อนภิหิตกัตตาใน เสวิตุ นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ หีนฯ วิเสสนะของ ธมฺมฯ อวุตตกัมมะใน เสวิตุ ปุคฺคเลน อนภิหิตกัตตาใน สวิสิตุปมาเทน สหัตถตติยาเข้ากับ สทฺธึฯ กิริยาสมวายะใน สวิสิตุ จ สองศัพท์ ปทสมุจจยัตถะเข้ากับ หีนํ นาม ธมฺมํ เสวิตุ และ ปมาเทน สทฺธึ สวิสิตุ นศัพท์ ปฏิเสธะใน วฏฺฏติ” อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อาห อิมํ วิเสสนะของ คาถํฯ อวุตต-กัมมะใน อาห

> “ปุคฺคโล สุทธกัตตาใน เสเวยฺยฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก หีนํวิเสสนะของ ธมฺมํฯ อวุตตกัมมะใน เสเวยฺย นศัพท์ ปฏิเสธะในเสเวยฺย, ปุคฺคโล สุทธกัตตาใน สวเสฯ อาขยาตบทกัตตุวาจกปมาเทน สหัตถตติยาเข้ากับ สวเส นศัพท์ ปฏิเสธะในสวเส, ปุคฺคโล สุทธกัตตาใน เสเวยฺยฯ อาขยาตบทกัตตุวาจกมิจฺฉาทิฏฺฐึ อวุตตกัมมะใน เสเวยฺย นศัพท์ ปฏิเสธะในเสเวยฺย, ปุคฺคโล สุทธกัตตาใน สิยาฯ อาขยาตบทกัตตุวาจกนศัพท์ ปฏิเสธะใน สิยา โลกวฑฺฒโน วิกติกัตตาใน สิยา” อิติศัพท์ สรูปะใน อิมํ คาถํ ฯ

---

๒๑. ตตฺถ “**หีนํ ธมฺมนฺติ** ปญฺจกามคุณธมฺมํ ฯ

ตตฺถ (ปเทสุ) “**หีนํ ธมฺมนฺติ** (ปททฺวยสฺส) “ปญฺจกามคุณธมฺมํ” (อิติ อตฺโถ) ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถ **(อิติ)** ว่า “**ปญฺจกามคุณธมฺมํ** ซึ่งธรรมคือกามคุณ ๕” **(อิติ)** ดังนี้ **ตตฺถ (ปเทสุ) “หีนํ ธมฺมนฺติ (ปททฺวยสฺส)** แห่ง- ในบท ท. เหล่านั้นหนา -หมวดสอง แห่งบทว่า “หีนํ ธมฺมํ” ดังนี้ ฯ

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า **“หีนํ ธมฺมํ”** ความว่า ธรรมคือกามคุณ ๕

ตตฺถ วิเสสนะของ ปเทสุๆ นิทธารณะใน ปททฺวยสฺส “หีนํ ธมฺมํ” สรูปะใน อิติๆ ศัพท์ สรูปะใน ปททฺวยสฺสๆ นิทธารณียะและสามีสัมพันธะใน อตฺโถ “ปญฺจกามคุณธมฺมํ อวุตตกัมมะใน เสเวยฺย” อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถๆ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๒๒. โส หิ หีเนน ชเนน อนฺตมโส โอฏฺฐโคณาทีหิปิ ปฏิเสวิตพฺโพ, หีเนสุ จ นิรยาทีสุ ฐาเนสุ นิพฺพตฺตาเปตีติ หีโน นาม, ตํ น เสเวยฺย ฯ

โส (ปญฺจกามคุณธมฺโม) หิ หีเนน ชเนน อนฺตมโส โอฏฺฐโคณาทีหิปิ (สตฺเตหิ) ปฏิเสวิตพฺโพ, (โส ปญฺจกามคุณธมฺโม สตฺเต) หีเนสุ จ นิรยาทีสุ ฐาเนสุ นิพฺพตฺตาเปตีติ (โส ปญฺจกามคุณ-ธมฺโม) หีโน นาม, (ปุคฺคโล) ตํ (หีนธมฺมํ) น เสเวยฺย ฯ

หิ จริงอยู่ **โส (ปญฺจกามคุณธมฺโม)** อ.ธรรมคือกามคุณ ๕ นั้น **ชเนน** อันชน **หีเนน** ผู้เลว **อนฺตมโส** โดยกำหนดอันมีในที่สุด **(สตฺเตหิ)** อันสัตว์ ท. **โอฏฺฐโคณาทีหิปิ** แม้มีอูฐและโคเป็นต้น **ปฏิเสวิตพฺโพ** พึงเสพเฉพาะ, **จ** ก็ **(โส ปญฺจกามคุณธมฺโม)** อ.ธรรมคือกามคุณ ๕ นั้น **(สตฺเต)** ยังสัตว์ ท. **นิพฺพตฺตาเปติ** ย่อมให้บังเกิด **ฐาเนสุ** ในที่ ท. **นิรยาทีสุ** มีนรกเป็นต้น **หีเนสุ** อันเลว **อิติ** เพราะเหตุนั้น **(โส ปญฺจกาม-คุณธมฺโม)** อ.ธรรมคือกามคุณ ๕ นั้น **หีโน นาม** ชื่อว่าเลว, **(ปุคฺคโล)** อ.บุคคล **น เสเวยฺย** ไม่พึงเสพ **ตํ (หีนธมฺมํ)** ซึ่งธรรมอันเลวนั้น ฯ

แท้จริง ธรรมคือกามคุณ ๕ นั้น อันชนผู้ต่ำ โดยที่สุดแม้พวกสัตว์มีอูฐและโคเป็นต้น พึงเสพ, ก็ธรรมคือกามคุณ ๕ นั้น ยังพวกสัตว์ย่อมให้เกิดในที่ทั้งหลายมีนรกเป็นต้น อันเลว เพราะเหตุนั้น ธรรมคือกามคุณ ๕ นั้น ชื่อว่าเลว, บุคคลไม่พึงเสพธรรมอันเลวนั้น

หิศัพท์ ทัพหีกรณโชตกะ โส วิเสสนะของ ปญฺจกามคุณธมฺโมๆ วุตตกัมมะใน ปฏิเสวิตพฺโพๆ กิตบทกัมมวาจก หีเนน วิเสสนะของ ชเนนๆ อนภิหิตกัตตาใน ปฏิเสวิตพฺโพ อนฺตมโส ตติยาวิเสสนะใน หีเนน อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ โอฏฺฐโคณาทีหิๆ วิเสสนะของ สตฺเตหิๆ อนภิหิตกัตตาใน ปฏิเสวิตพฺโพ, จศัพท์ วากยารัมภโชตกะ โส วิเสสนะของ ปญฺจกามคุณธมฺโมๆ เหตุกัตตาใน นิพฺพตฺตาเปติๆ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก สตฺเต การิตกัมมะใน นิพฺพตฺตาเปติ หีเนสุ ก็ดี นิรยาทีสุ ก็ดี วิเสสนะของ จาเนสุๆ วิสยาธาระใน นิพฺพตฺตาเปติ อิติศัพท์ เหตวัตถะ โส วิเสสนะของ ปญฺจกามคุณธมฺโมๆ ลิงคัตถะ นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ หีโนๆ วิเสสนะของ ปญฺจกามคุณธมฺโม, ปุคฺคโล สุทธกัตตาใน เสเวยฺยๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก ตำ วิเสสนะของ หีนธมฺมำๆ อวุตตกัมมะใน เสเวยฺย นศัพท์ ปฏิเสธะใน เสเวยฺย ฯ

.....

๒๓. “**ปมาเทนา**ติ สติโวสฺสคฺคลกฺขเณน ปมาเทนาปิ น สำเสยฺย ฯ

“**ปมาเทนา**ติ (ปทสฺส “ปุคฺคโล) สติโวสฺสคฺคลกฺขเณน ปมาเทนาปิ น สำเสยฺย” (อิติ อตฺโถ) ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถ **(อิติ)** ว่า “**(ปุคฺคโล)** อ.บุคคล **น สำเสยฺย** ไม่พึงอยู่ร่วม **ปมาเทนาปิ** แม้กับด้วยความประมาท **สติโวสฺสคฺคลกฺขเณน** อันมีการสละลงซึ่งสติเป็นลักษณะ” **(อิติ)** ดังนี้ **(ปทสฺส)** แห่งบท **“ปมาเทนาติ** ว่า “ปมาเทน” ดังนี้ ฯ

บทว่า **“ปมาเทน”** ความว่า บุคคลไม่พึงอยู่ร่วมแม้กับด้วยความประมาทอันมีการสละสติเป็นลักษณะ

“ปมาเทน” สรูปะใน อิติๆ ศัพท์ สรูปะใน ปทสฺสๆ สามีสัมพันธะใน อตฺโถ “ปุคฺคโล สุทธกัตตาใน สำเสยฺยๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก สติโวสฺสคฺคลกฺขเณน วิเสสนะของ ปมาเทน อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ ปมาเทนๆ สหัตถตติยาเข้ากับ สำเสยฺย นศัพท์ ปฏิเสธะใน สำเสยฺย” อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถๆ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๒๔. “**น เสเวยฺยา**ติ มิจฺฉาทิฏฺฐึ น คณฺเหยฺย ฯ

“**น เสเวยฺยา**ติ (ปทสฺส “ปุคฺคโล) มิจฺฉาทิฏฺฐึ น คณฺเหยฺย” (อิติ อตฺโถ) ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถ **(อิติ)** ว่า "**(ปุคฺคโล)** อ.บุคคล **น คณฺเหยฺย** ไม่พึงถือเอา **มิจฺฉาทิฏฺฐึ** ซึ่งความเห็นผิด" **(อิติ)** ดังนี้ **(ปทสฺส)** แห่งบท **"น เสเวยฺยาติ** ว่า "น เสเวยฺย" ดังนี้ ฯ

บทว่า **"น เสเวยฺย"** ความว่า บุคคลไม่พึงถือเอาความเห็นผิด

"น เสเวยฺย" สรูปะใน อิติ ๆ ศัพท์ สรูปะใน ปทสฺส ๆ สามีสัมพันธะใน อตฺโถ "ปุคฺคโล สุทธกัตตาใน คณฺเหยฺย ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก มิจฺฉาทิฏฺฐึ อวุตตกัมมะใน คณฺเหยฺย นศัพท์ ปฏิเสธะใน คณฺเหยฺย" อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถ ๆ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๒๕. **"โลกวฑฺฒโน**ติ โย หิ เอวํ กโรติ, โส โลกวฑฺฒโน นาม โหติ, ตสฺมา เอวํ อกรเณน น สิยา โลกวฑฺฒโนติ ฯ

"โลกวฑฺฒโนติ (ปทสฺส) "โย (ปุคฺคโล) หิ เอวํ กโรติ, โส (ปุคฺคโล) โลกวฑฺฒโน นาม โหติ, ตสฺมา (ปุคฺคโล) เอวํ อกรเณน น สิยา โลกวฑฺฒโนติ (อตฺโถ) ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถ **อิติ** ว่า "**หิ** ก็ **โย (ปุคฺคโล)** อ.บุคคลใด **กโรติ** ย่อมกระทำ **เอวํ** อย่างนี้, **โส (ปุคฺคโล)** อ.บุคคลนั้น **โลกวฑฺฒโน นาม** ชื่อว่าเป็นผู้ยังโลกให้เจริญ **โหติ** ย่อมเป็น, **ตสฺมา** เพราะเหตุนั้น **(ปุคฺคโล)** อ.บุคคล **โลกวฑฺฒโน** เป็นผู้ยังโลกให้เจริญ **น สิยา** ไม่พึงเป็น **อกรเณน** เพราะการไม่กระทำ **เอวํ** อย่างนี้" **อิติ** ดังนี้ **(ปทสฺส)** แห่งบท **"โลกวฑฺฒโนติ** ว่า "โลกวฑฺฒโน" ดังนี้ ฯ

บทว่า **"โลกวฑฺฒโน"** ความว่า ก็ บุคคลใด ย่อมทำอย่างนี้, บุคคลนั้น ชื่อว่าเป็นคนรกโลก, เพราะฉะนั้น บุคคล ไม่พึงเป็นคนรกโลก เพราะการไม่ทำอย่างนี้

"โลกวฑฺฒโน" สรูปะใน อิติ ๆ ศัพท์ สรูปะใน ปทสฺส ๆ สามีสัมพันธะใน อตฺโถ "หิศัพท์ วากยารัมภโชตกะ โย วิเสสนะของ ปุคฺคโล ๆ สุทธกัตตาใน กโรติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวํ กิริยาวิเสสนะใน กโรติ, โส วิเสสนะของ ปุคฺคโล ๆ สุทธกัตตาใน โหติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ โลกวฑฺฒโน ๆ วิกติกัตตาใน โหติ, ตสฺมา เหตวัตถะ ปุคฺคโล สุทธกัตตาใน สิยา ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวํ กิริยาวิเสสนะใน อกรเณน ๆ เหตุใน สิยา นศัพท์ ปฏิเสธะใน สิยา โลกวฑฺฒโน วิกติ-กัตตาใน สิยา" อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถ ๆ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๒๖. เทสนาวสาเน ทหโร โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ ฯ

เทสนาวสาเน ในกาลเป็นที่สิ้นสุดลงแห่งพระเทศนา **ทหโร** อ.ภิกษุหนุ่ม **ปติฏฺฐหิ** ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว **โสตาปตฺติผเล** ในโสดาปัตติผล ฯ

เวลาจบพระเทศนา ภิกษุหนุ่มตั้งอยู่เฉพาะในโสดาปัตติผล

เทสนาวสาเน กาลสัตตมีใน ปติฏฺฐหิ ทหโร สุทธกัตตาใน ปติฏฺฐหิๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก โสตาปตฺติผเล วิสยาธาระใน ปติฏฺฐหิ ฯ

.....

๒๗. สมฺปตฺตานมฺปิ สาตฺถิกา เทสนา อโหสีติ ฯ

สมฺปตฺตานมฺปิ (ชนานํ) สาตฺถิกา เทสนา อโหสีติ ฯ

เทสนา อ.พระเทศนา **สาตฺถิกา** เป็นเทศนาเป็นไปกับด้วยวาจามีประโยชน์ **อโหสิ** ได้มีแล้ว **(ชนานํ)** แก่ชน ท. **สมฺปตฺตานมฺปิ** แม้ผู้ถึงพร้อมแล้ว **อิติ** ดังนี้แล ฯ

พระเทศนา เป็นเทศนาเป็นไปกับด้วยวาจามีประโยชน์ ได้มีแล้วแก่พวกชนแม้ผู้ถึงพร้อมแล้ว ดังนี้แล

เทสนา สุทธกัตตาใน อโหสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ สมฺปตฺตานมฺๆ วิเสสนะของ ชนานมฺๆ สัมปทานใน อโหสิ สาตฺถิกา วิกติกัตตาใน อโหสิ อิติศัพท์ สมาปนะ ฯ

.....

ทหรภิกฺขุวตฺถุ ฯ

ทหรภิกฺขุวตฺถุ (นิฏฺฐิตํ) ฯ

ทหรภิกฺขุวตฺถุ อ.เรื่องแห่งภิกษุหนุ่ม **(นิฏฺฐิตํ)** จบแล้ว ฯ

ทหรภิกฺขุวตฺถุ สุทธกัตตาใน นิฏฺฐิตมฺๆ กิตบทกัตตุวาจก ฯ

จบเรื่องภิกษุหนุ่ม

วิเคราะห์ศัพท์กิตก์ สมาส และตัทธิต

โลกวคฺควณฺณนา

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีตติยาตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. วณฺเณติ เอตายาติ วณฺณนา. (วณฺณ วิตฺถาเร ในการขยายความ + เณปัจจัย + ยุ ปัจจัย + อาปัจจัย) กัตตุรูป, กรณสาธนะ

(ปณฺฑิโต) อ.บัณฑิต วณฺเณติ ย่อมพรรณนา เอตาย (วาจาย) ด้วยวาจานั่น อิติ เพราะเหตุนั้น (เอสา วาจา) อ.วาจานั่น วณฺณนา ชื่อว่าวณฺณนา. (วาจาเป็นเครื่องพรรณนา)

๒. โลเกน สลฺลกฺขิโต วคฺโค โลกวคฺโค. (โลก + สลฺลกฺขิต + วคฺค) ตติยาตัปปุริสสมาส

วคฺโค อ.วรรค (ปณฺฑิเตน) สลฺลกฺขิโต อันบัณฑิต กำหนดแล้ว โลเกน ด้วยโลก โลกวคฺโค ชื่อว่าโลกวคฺค. (วรรคที่บัณฑิตกำหนดด้วยโลก)

๓. โลกวคฺคสฺส วณฺณนา โลกวคฺควณฺณนา. (โลกวคฺค + วณฺณนา) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

วณฺณนา อ.วาจาเป็นเครื่องพรรณนา โลกวคฺคสฺส ซึ่งวรรคอันบัณฑิตกำหนดแล้วด้วยโลก โลกวคฺควณฺณนา ชื่อว่าโลกวคฺควณฺณนา. (วาจาเป็นเครื่องพรรณนาวรรคที่บัณฑิตกำหนดด้วยโลก)

ทหรภิกฺขุวตฺถุ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ทหโร จ โส ภิกฺขุ จาติ ทหรภิกฺขุ. (ทหร + ภิกฺขุ) วิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส

ทหโร จ อ.หนุ่มด้วย โส อ.หนุ่มนั้น ภิกฺขุ จ เป็นภิกษุด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ทหรภิกฺขุ ชื่อว่าทหรภิกฺขุ. (ภิกษุหนุ่ม)

๒. ทหรภิกฺขุสฺส วตฺถุ ทหรภิกฺขุวตฺถุ. (ทหรภิกฺขุ + วตฺถุ) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

วตฺถุ อ.เรื่อง ทหรภิกฺขุสฺส แห่งภิกษุหนุ่ม ทหรภิกฺขุวตฺถุ ชื่อว่าทหรภิกฺขุวตฺถุ. (เรื่องภิกษุหนุ่ม)

ปญฺจสตา, ภิกฺขู

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส อันตโลปสมาส ลบ มตฺตาศัพท์ มีวิเคราะห์ว่า

ปญฺจ สตานิ เยสํ เต ปญฺจสตา, ภิกฺขู, (ปญฺจ + สต + มตฺตา)

สตานิ อ.ร้อย ท. ปญฺจ ห้า (มตฺตา) เป็นประมาณ เยสํ (ภิกฺขูนํ) แห่งภิกษุ ท. เหล่าใด

(สนฺติ) มีอยู่ เต (ภิกฺขู) อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น ปญฺจสตา ชื่อว่าปญฺจสต (มีประมาณ ๕๐๐ รูป), ได้แก่ภิกษุทั้งหลาย.

มุขนิมิตฺตํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

มุขสฺส นิมิตฺตํ มุขนิมิตฺตํ. (มุข + นิมตฺต)

นิมิตฺตํ อ.เงา มุขสฺส แห่งหน้า มุขนิมิตฺตํ ชื่อว่ามุขนิมิตฺต. (เงาหน้า)

ฉินฺนสีโส, ปุคฺคโล

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ฉินฺนํ สีสํ ยสฺส โส ฉินฺนสีโส, ปุคฺคโล. (ฉินฺน + สีส)

สีสํ อ.ศีรษะ ฉินฺนํ อันขาดแล้ว ยสฺส (ปุคฺคลสฺส) ของบุคคลใด (อตฺถิ) มีอยู่ โส (ปุคฺคโล) อ.บุคคล นั้น ฉินฺนสีโส ชื่อว่าฉินฺนสีส (ผู้มีศีรษะอันขาดแล้ว, ผู้มีศีรษะขาด), ได้แก่บุคคล.

ฉินฺนเกสนโข, อยฺโย

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส โดยมีอิตรีตรโยคทวันทสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. เกสา จ นขา จ เกสนขา. (เกส + นข) อิตรีตรโยคทวันทสมาส

เกสา จ อ.ผม ท. ด้วย นขา จ อ.เล็บ ท. ด้วย เกสนขา ชื่อว่าเกสนข. (ผมและเล็บทั้งหลาย)

๒. ฉินฺนา เกสนขา ยสฺส โส ฉินฺนเกสนโข, อยฺโย. (ฉินฺน + เกสนข) ฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

เกสนขา อ.ผมและเล็บ ท. ฉินฺนา อันตัดแล้ว ยสฺส (อยฺยสฺส) แห่งพระคุณเจ้าใด (สนฺติ) มีอยู่ โส (อยฺโย) อ.พระคุณเจ้านั้น ฉินฺนเกสนโข ชื่อว่าฉินฺนเกสนข (มีผมและเล็บอันตัดแล้ว, ผู้ตัดผมและตัดเล็บแล้ว), ได้แก่พระคุณเจ้า.

ฉินฺนนิวาสนปารุปโน, อยฺโย

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส โดยมีอิตรีตรโยคทวันทสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. นิวาสนญฺจ ปารุปนญฺจ นิวาสนปารุปนานิ. (นิวาสน + ปารุปน) อิตรีตรโยคทวันทสมาส

นิวาสนำ จ อ.ผ้าเป็นเครื่องนุ่งด้วย ปารุปนำ จ อ.ผ้าเป็นเครื่องห่มด้วย นิวาสนปารุปนานิ ชื่อว่านิวาสนปารุปน. (ผ้าเป็นเครื่องนุ่งและผ้าเป็นเครื่องห่มทั้งหลาย)

๒. ฉินฺนานิ นิวาสนปารุปนานิ ยสฺส โส ฉินฺนนิวาสนปารุปโน, อยฺโย. (ฉินฺน + นิวาสน-ปารุปน) ฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

นิวาสนปารุปนานิ อ.ผ้าเป็นเครื่องนุ่งและผ้าเป็นเครื่องห่ม ท. ฉินฺนานิ อันตัดแล้ว ยสฺส (อยฺยสฺส) แห่งพระคุณเจ้าใด (สนฺติ) มีอยู่ โส (อยฺโย) อ.พระคุณเจ้านั้น ฉินฺนนิวาสนปารุปโน ชื่อว่า ฉินฺนนิวาสนปารุปน (มีผ้าเป็นเครื่องนุ่งและผ้าเป็นเครื่องห่มอันตัดแล้ว, ผู้ตัดผ้านุ่งและตัดผ้าห่มแล้ว), ได้แก่พระคุณเจ้า.

ฉินฺนกปาโล

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ฉินฺโน จ โส กปาโล จาติ ฉินฺนกปาโล. (ฉินฺน + กปาล)

ฉินฺโน จ อ.อันตัดแล้ว โส อ.อันตัดแล้วนั้น กปาโล จ เป็นกระเบื้องด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ฉินฺนกปาโล ชื่อว่าฉินฺนกปาล. (กระเบื้องที่ตัดแล้ว)

ฉินฺนเกสาทิภาโว

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส ฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิ และฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ฉินฺนา จ เต เกสา จาติ ฉินฺนเกสา. (ฉินฺน + เกส) วิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส

ฉินฺนา จ อ.อันตัดแล้ว ท. ด้วย เต อ.อันตัดแล้ว ท. เหล่านั้น เกสา จ เป็นผมด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ฉินฺนเกสา ชื่อว่าฉินฺนเกส. (ผมอันตัดแล้ว)

๒. ฉินฺนเกสา อาทิ ยสฺสาติ ฉินฺนเกสาทิ, ลกฺขณำ. (ฉินฺนเกส + อาทิ) ฉัฏฐีทวิปทตุลยา-ธิกรณพหุพพีหิสมาส

ฉินฺนเกสา อ.ผมอันตัดแล้ว ท. อาทิ เป็นต้น ยสฺส (ลกฺขณสฺส) แห่งลักษณะใด (สนฺติ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตำ ลกฺขณำ) อ.ลักษณะนั้น ฉินฺนเกสาทิ ชื่อว่าฉินฺนเกสาทิ (มีผมอันตัดแล้วเป็นต้น), ได้แก่ลักษณะ.

๓. ฉินฺนเกสาทิ ลกฺขณำ ยสฺสาติ ฉินฺนเกสาทิ, อหำ. (ฉินฺนเกสาทิ + ลกฺขณ) ฉัฏฐีทวิปท-ตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส, อันตโลปสมาส, ลบ ลกฺขณศัพท์

ลกฺขณํ อ.ลักษณะ ฉินฺนเกสาทิ มีผมอันตัดแล้วเป็นต้น ยสฺส (มม) แห่งอาตมาใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส อหํ) อ.อาตมานั้น ฉินฺนเกสาทิ ชื่อว่าฉินฺนเกสาทิ (มีลักษณะมีผมอันตัดแล้วเป็นต้น), ได้แก่อาตมา.

๔. ฉินฺนเกสาทิสฺส ภาโว ฉินฺนเกสาทิภาโว. (ฉินฺนเกสาทิ + ภาว) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

ภาโว อ.ความเป็น (มม) แห่งอาตมา ฉินฺนเกสาทิสฺส ผู้มีลักษณะมีผมอันตัดแล้วเป็นต้น ฉินฺนเกสาทิภาโว ชื่อว่าฉินฺนเกสาทิภาว. (ความที่อาตมามีลักษณะมีผมอันตัดแล้วเป็นต้น)

ฉินฺนเกสนขวตฺโถ, ตฺวํ

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส โดยมีอิตรีตรโยคทวันทสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. เกสา จ นขา จ วตฺถานิ จ เกสนขวตฺถานิ. (เกส + นข + วตฺถ) อิตรีตรโยค-ทวันทสมาส

เกสา จ อ.ผม ท. ด้วย นขา จ อ.เล็บ ท. ด้วย วตฺถานิ จ อ.ผ้า ท. ด้วย เกสนขวตฺถานิ ชื่อว่าเกสนขวตฺถ. (ผม เล็บและผ้าทั้งหลาย)

๒. ฉินฺนานิ เกสนขวตฺถานิ ยสฺสาติ ฉินฺนเกสนขวตฺโถ, ตฺวํ. (ฉินฺน + เกสนขวตฺถ) ฉัฏฐี-ทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

เกสนขวตฺถานิ อ.ผม เล็บและผ้า ท. ฉินฺนานิ อันตัดแล้ว ยสฺส (ตว) แห่งท่านใด (สนฺติ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ตฺวํ) อ.ท่านนั้น ฉินฺนเกสนขวตฺโถ ชื่อว่าฉินฺนเกสนขวตฺถ (มีผม เล็บและผ้าอันตัดแล้ว), ได้แก่ท่าน.

โสตาปตฺติผลูปนิสฺสโย

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

โสตาปตฺติผลสฺส อุปนิสฺสโย โสตาปตฺติผลูปนิสฺสโย. (โสตาปตฺติผล + อุปนิสฺสย)

อุปนิสฺสโย อ.อุปนิสัย โสตาปตฺติผลสฺส แห่งโสดาปัตติผล โสตาปตฺติผลูปนิสฺสโย ชื่อว่าโสตาปตฺติ-ผลูปนิสฺสย. (อุปนิสัยแห่งโสดาปัตติผล)

ฉินฺนเกสาทิมตฺตกึ, การณํ

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส โดยมีวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส ฉัฏฐีทวิปทตุลยา-

ธิกรณพหุพพีหิสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ฉินฺนา จ เต เกสา จาติ ฉินฺนเกสา. (ฉินฺน + เกส) วิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส

ฉินฺนา จ อ.อันตัดแล้ว ท. ด้วย เต อ.อันตัดแล้ว ท. เหล่านั้น เกสา จ เป็นผมด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ฉินฺนเกสา ชื่อว่าฉินฺนเกส. (ผมอันตัดแล้ว)

๒. ฉินฺนเกสา อาทิ ยสฺสาติ ฉินฺนเกสาทิ, ลกฺขณํ. (ฉินฺนเกส + อาทิ) ฉัฏฐีทวิปทตุลยา-ธิกรณพหุพพีหิสมาส

ฉินฺนเกสา อ.ผมอันตัดแล้ว ท. อาทิ เป็นต้น ยสฺส (ลกฺขณสฺส) แห่งลักษณะใด (สนฺติ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตํ ลกฺขณํ) อ.ลักษณะนั้น ฉินฺนเกสาทิ ชื่อว่าฉินฺนเกสาทิ (มีผมอันตัดแล้วเป็นต้น), ได้แก่ลักษณะ.

๓. ฉินฺนเกสาทิ มตฺตา ยสฺสาติ ฉินฺนเกสาทิมตฺตกํ, การณํ. (ฉินฺนเกสาทิ + มตฺตา) ฉัฏฐี-ทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

(ลกฺขณํ) อ.ลักษณะ ฉินฺนเกสาทิ มีผมอันตัดแล้วเป็นต้น มตฺตา เป็นประมาณ ยสฺส (การณสฺส) แห่งเหตุใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตํ การณํ) อ.เหตุนั้น ฉินฺนเกสาทิมตฺตกํ ชื่อว่าฉินฺนเกสาทิมตฺตก (มีลักษณะมีผมที่ตัดแล้วเป็นต้นเป็นประมาณ, สักว่ามีลักษณะมีผมที่ตัดแล้วเป็นต้น), ได้แก่เหตุ.

อนุกูลภาโว, อตฺตโน

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อนุกูลสฺส ภาโว อนุกูลภาโว. (อนุกูล + ภาว)

ภาโว อ.ความเป็น (อตฺตโน) แห่งตน อนุกูลสฺส ผู้อนุกูล อนุกูลภาโว ชื่อว่าอนุกูลภาว. (ความที่ตนเป็นผู้อนุกูล)

หสนภาโว

เป็นอวธารณบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

หสนเมว ภาโว หสนภาโว. (หสน + ภาว)

หสนํ เอว อ.อันหัวเราะนั่นเทียว ภาโว เป็นความเป็น หสนภาโว ชื่อว่าหสนภาว. (ความเป็นคืออันหัวเราะ)

โลกวฑฺฒโน, ปุคฺคโล

เป็นทุติยาตัปปุริสสมาส, กิตันตสมาส, กัตตุรูป, กัตตุสาธนะ มีวิเคราะห์ว่า

โลกํ วฑฺเฒตีติ โลกวฑฺฒโน, ปุคฺคโล. (โลกสทฺทูปปท + วฑฺฒ วฑฺฒเน ในความเจริญ + เณปัจจัย + ยุปัจจัย)

(โย ปุคฺคโล) อ.บุคคลใด โลกํ ยังโลก วฑฺเฒติ ย่อมให้เจริญ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ปุคฺคโล) อ.บุคคลนั้น โลกวฑฺฒโน ชื่อว่าโลกวฑฺฒน (ผู้ยังโลกให้เจริญ, ผู้รกโลก), ได้แก่บุคคล.

ปญฺจกามคุณธมฺโม

เป็นอวธารณบุพพบทกัมมธารยสมาส โดยมีอสมาหารทิคุสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ปญฺจ กามคุณา ปญฺจกามคุณา. (ปญฺจ + กามคุณ) อสมาหารทิคุสมาส

กามคุณา อ.กามคุณ ท. ปญฺจ ห้า ปญฺจกามคุณา ชื่อว่าปญฺจกามคุณ. (กามคุณ ๕)

๒. ปญฺจกามคุณาเยว ธมฺโม ปญฺจกามคุณธมฺโม. (ปญฺจกามคุณ + ธมฺม) อวธารณบุพพบท-กัมมธารยสมาส

ปญฺจกามคุณา เอว อ.กามคุณ ๕ ท. นั่นเทียว ธมฺโม เป็นธรรม ปญฺจกามคุณธมฺโม ชื่อว่าปญฺจกามคุณธมฺม. (ธรรมคือกามคุณ ๕)

โอฏฺฐโคณาทโย, สตฺตา

เป็น ฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส โดยมีอิตรีตรโยคทวันทสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. โอฏฺโฐ จ โคโณ จ โอฏฺฐโคณา. (โอฏฺฐ + โคณ) อิตรีตรโยคทวันทสมาส

โอฏฺโฐ จ อ.อูฐด้วย โคโณ จ อ.โคด้วย โอฏฺฐโคณา ชื่อว่าโอฏฺฐโคณ. (อูฐและโค)

๒. โอฏฺฐโคณา อาทิ เยสนฺติ โอฏฺฐโคณาทโย, สตฺตา. (โอฏฺฐโคณ + อาทิ) ฉัฏฐีทวิปท-ตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

โอฏฺฐโคณา อ.อูฐและโค ท. อาทิ เป็นต้น เยสํ (สตฺตานํ) แห่งสัตว์ ท. เหล่าใด (สนฺติ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (เต สตฺตา) อ.สัตว์ ท. เหล่านั้น โอฏฺฐโคณาทโย ชื่อว่าโอฏฺฐโคณาทิ (มีอูฐและโคเป็นต้น), ได้แก่สัตว์ทั้งหลาย.

สติโวสฺสคฺคลกฺขโณ, ปมาโท

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส โดยมีทุติยาตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. สตึ โวสฺสคฺโค สติโวสฺสคฺโค. (สติ + โวสฺสคฺค) ทุติยาตัปปุริสสมาส

โวสฺสคฺโค อ.การสละลง สตึ ซึ่งสติ สติโวสฺสคฺโค ชื่อว่าสติโวสฺสคฺค. (การสละสติ)

๒. สติโวสฺสคฺโค ลกฺขณํ ยสฺสาติ สติโวสฺสคฺคลกฺขโณ, ปมาโท. (สติโวสฺสคฺค + ลกฺขณ) ฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

สติโวสฺสคฺโค อ.การสละลงซึ่งสติ ลกฺขณํ เป็นลักษณะ ยสฺส (ปมาทสฺส) แห่งความประมาทใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ปมาโท) อ.ความประมาทนั้น สติโวสฺสคฺคลกฺขโณ ชื่อว่าสติโวสฺสคฺคลกฺขณ (มีการสละสติเป็นลักษณะ), ได้แก่ความประมาท.

เทสนาวสานํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เทสนาย อวสานํ เทสนาวสานํ. (เทสนา + อวสาน)

อวสานํ อ.กาลเป็นที่สิ้นสุดลง เทสนาย แห่งพระเทศนา เทสนาวสานํ ชื่อว่าเทสนาวสาน. (เวลาจบพระเทศนา)

สาตฺถิกา, เทสนา

เป็นสหบุพพบทพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. อตฺโถ อสฺสา อตฺถีติ อตฺถิกา, วาจา. (อตฺถ + อิกปัจจัย) อัสสัตถิตัทธิต

อตฺโถ อ.ประโยชน์ อสฺสา วาจาย แห่งวาจานั้น อตฺถิ มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (สา วาจา) อ.วาจานั้น อตฺถิกา ชื่อว่าอตฺถิกา (อันมีประโยชน์), ได้แก่วาจา.

๒. สห อตฺถิกาย ยา วตฺตตีติ สาตฺถิกา, เทสนา. (สห + อตฺถิกา) สหบุพพบทพหุพพีหิสมาส

ยา (เทสนา) อ.เทศนาใด วตฺตติ ย่อมเป็นไป สห กับ อตฺถิกาย (วาจาย) ด้วยวาจาอันมีประโยชน์ อิติ เพราะเหตุนั้น (สา เทสนา) อ.เทศนานั้น สาตฺถิกา ชื่อว่าสาตฺถิกา (อันเป็นไปกับด้วยวาจาอันมีประโยชน์, มีวาจาที่เป็นประโยชน์), ได้แก่เทศนา.

๒. สุทฺโธทนวตฺถุ ฯ [๑๓๘]

สุทฺโธทนวตฺถุ (มยา วุจฺจเต) ฯ

สุทฺโธทนวตฺถุ อ.เรื่องแห่งพระราชาพระนามว่าสุทโธทนะ
(มยา) อันข้าพเจ้า (พระพุทธโฆสะ) **(วุจฺจเต)** จะกล่าว ฯ

สุทฺโธทนวตฺถุ วุตฺตกัมมะใน วุจฺจเตฯ อาขยาตบทกัมมวาจก
มยา อนภิหิตกัตตาใน วุจฺจเต ฯ

๒. เรื่องพระเจ้าสุทโธทนะ

๑. **“อุตฺติฏฺเฐ นปฺปมชฺเชยฺยา**ติ อิมํ ธมฺมเทสนำ สตฺถา นิโคฺรธาราเม วิหรนฺโต ปิตรำ อารพฺภ กเถสิ ฯ

สตฺถา นิโคฺรธาราเม วิหรนฺโต ปิตรำ อารพฺภ **“อุตฺติฏฺเฐ นปฺปมชฺเชยฺยา**ติ อิมำ ธมฺมเทสนำ กเถสิ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **วิหรนฺโต** เมื่อประทับ **นิโคฺรธาราเม** ในนิโครธาราม **อารพฺภ** ทรงปรารภ **ปิตรำ** ซึ่งพระบิดา **กเถสิ** ตรัสแล้ว **อิมำ ธมฺมเทสนำ** ซึ่งพระธรรมเทศนานี้ **“อุตฺติฏฺเฐ นปฺปมชฺเชยฺยาติ** ว่า “อุตฺติฏฺเฐ นปฺปมชฺเชยฺย” ดังนี้เป็นต้น ฯ

พระศาสดา เมื่อประทับในนิโครธาราม ทรงปรารภพระบิดา ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **อุตฺติฏฺเฐ นปฺปมชฺเชยฺย”** ดังนี้เป็นต้น

สตฺถา สุทธกัตตาใน กเถสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก “อุตฺติฏฺเฐ นปฺปมชฺเชยฺย” สรูปะใน อิติฯ ศัพท์ อาทยัตถะใน อิมำ ธมฺมเทสนำ อิมำ วิเสสนะของ ธมฺมเทสนำฯ อวุตตกัมมะใน กเถสิ เชตวเน วิสยาธาระใน วิหรนฺโตฯ อัพภันตรกิริยาของ สตฺถา ปิตรำ อวุตตกัมมะ ใน อารพฺภฯ สมานกาลกิริยาใน กเถสิ ฯ

.....

๒. เอกสฺมึ หิ สมเย สตฺถา ปฐมคมเนน กปิลวตฺถุปุรำ คนฺตฺวา ญาตีหิ กตปฺปจฺจุคฺคมโน นิโคฺรธารามำ คนฺตฺวา ญาตีนำ มานำ ภินฺทนตฺถาย อากาเส รตนจงฺกมำ มาเปตฺวา ตตฺถ จงฺกมนฺโต ธมฺมำ เทเสสิ ฯ

เอกสฺมึ หิ สมเย สตฺถา ปฐมคมเนน กปิลวตฺถุปุรํ คนฺตฺวา ญาตีหิ กตปฺปจฺจุคฺคมโน นิโคฺรธารามํ คนฺตฺวา ญาตีนํ มานํ ภินฺทนตฺถาย อากาเส รตนจงฺกมํ มาเปตฺวา ตตฺถ (จงฺกเม) จงฺกมนฺโต ธมฺมํ เทเสสิ ฯ

หิ ดังจะกล่าวโดยพิสดาร **เอกสฺมึ สมเย** ในสมัยหนึ่ง **สตฺถา** อ.พระศาสดา **คนฺตฺวา** เสด็จไปแล้ว **กปิลวตฺถุปุรํ** สู่เมืองชื่อว่ากบิลพัสดุ์ **ปฐมคมเนน** โดยการเสด็จไปครั้งแรก **ญาตีหิ กตปฺปจฺจุคฺคมโน** ผู้มีการต้อนรับ อันพระญาติ ท. ทรงกระทำแล้ว **คนฺตฺวา** เสด็จไปแล้ว **นิโคฺรธารามํ** สู่นิโครธาราม **มาเปตฺวา** ทรงเนรมิตแล้ว **รตน-จงฺกมํ** ซึ่งที่เป็นที่จงกรมอันเป็นวิการแห่งรัตนะ **อากาเส** ในอากาศ **จงฺกมนฺโต** เสด็จจงกรมอยู่ **ตตฺถ (จงฺกเม)** ในที่เป็นที่จงกรมนั้น **เทเสสิ** ทรงแสดงแล้ว **ธมฺมํ** ซึ่งธรรม **ภินฺทนตฺถาย** เพื่อประโยชน์แก่การทำลาย **มานํ** ซึ่งมานะ **ญาตีนํ** ของพระญาติ ท. ฯ

ดังจะกล่าวโดยพิสดาร ในสมัยหนึ่ง พระศาสดาเสด็จไปสู่เมืองกบิลพัสดุ์ โดยการเสด็จครั้งแรก เหล่าพระญาติทรงทำการต้อนรับ เสด็จไปสู่นิโครธาราม ทรงเนรมิตรัตน-จงกรมในอากาศ เสด็จจงกรมอยู่ในที่จงกรมนั้น ทรงแสดงธรรม เพื่อประโยชน์แก่การทำลายมานะของเหล่าพระญาติ

หิศัพท์ วิตถารโชตกะ เอกสฺมึ วิเสสนะของ สมเยๆ กาลสัตตมีใน เทเสสิ สตฺถา สุทธกัตตาใน เทเสสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปฐมคมเนน ตติยาวิเสสนะใน คนฺตฺวา กปิลวตฺถุปุรํ สัมปาปุณียกัมมะใน คนฺตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน กต- ญาตีหิ อนภิหิต-กัตตาใน กต- กตปฺปจฺจุคฺคมโน วิเสสนะของ สตฺถา นิโคฺรธารามํ สัมปาปุณียกัมมะใน คนฺตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน มาเปตฺวา ญาตีนํๆ สามีสัมพันธะใน มานํๆ อวุตตกัมมะใน ภินฺทนตฺถายๆ สัมปทานใน มาเปตฺวา อากาเสๆ วิสยาธาระใน มาเปตฺวา รตนจงฺกมํ อวุตตกัมมะใน มาเปตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน จงฺกมนฺโต ตตฺถ วิเสสนะของ จงฺกเมๆ วิสยาธาระใน จงฺกมนฺโตๆ อัพภันตรกิริยาของ สตฺถา ธมฺมํ อวุตตกัมมะใน เทเสสิ ฯ

.....

๓. ญาตโย ปสนฺนจิตฺตา สุทฺโธทนมหาราชานํ อาทึ กตฺวา วนฺทึสุ ฯ

ญาตโย อ.พระญาติ ท. **ปสนฺนจิตฺตา** มีจิตเลื่อมใสแล้ว **วนฺทึสุ** ถวายบังคมแล้ว **กตฺวา** กระทำ **สุทฺโธทนมหาราชานำ** ซึ่งพระราชาผู้ใหญ่พระนามว่าสุทโธทนะ **อาทึ** ให้เป็นต้น ฯ

พระญาติทั้งหลาย มีจิตเลื่อมใสแล้ว ถวายบังคมแล้วทำพระเจ้าสุทโธทนมหาราชให้เป็นต้น

ญาตโย สุทธกัตตาใน วนฺทึสุฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปสนฺนจิตฺตา วิเสสนะของ ญาตโย สุทฺโธทนมหาราชานำ อวุตตกัมมะใน กตฺวา อาทึ วิกติกัมมะใน กตฺวาฯ กิริยาวิเสสนะใน วนฺทึสุ ฯ

.....

๔. ตสฺมึ ญาติสมาคเม โปกฺขรวสฺสำ วสฺสิ ฯ

โปกฺขรวสฺสำ อ.ฝนโบกขรพรรษ **วสฺสิ** ตกแล้ว **ตสฺมึ ญาติสมาคเม** ในสมาคมแห่งพระญาตินั้น ฯ

ฝนโบกขรพรรษ ตกแล้วในสมาคมพระญาตินั้น

โปกฺขรวสฺสำ สุทธกัตตาใน วสฺสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตสฺมึ วิเสสนะของ ญาติสมาคเมฯ วิสยาธาระใน วสฺสิ ฯ

.....

๕. ตำ อารพฺภ มหาชเนน กถาย สมุฏฺฐาปิตาย “น ภิกฺขเว อิทาเนว, ปุพฺเพปิ มยฺหำ ญาติสมาคเม โปกฺขรวสฺสำ วสฺสิเยวาติ วตฺวา เวสฺสนฺตรชาตกำ กเถสิ ฯ

ตำ (โปกฺขรวสฺสำ) อารพฺภ มหาชเนน กถาย สมุฏฺฐาปิตาย, (สตฺถา) “น ภิกฺขเว อิทานิ เอว (มยฺหำ ญาติสมาคเม โปกฺขรวสฺสำ วสฺสติ), ปุพฺเพปิ มยฺหำ ญาติสมาคเม โปกฺขรวสฺสำ วสฺสิ เอว” อิติ วตฺวา เวสฺสนฺตรชาตกำ กเถสิ ฯ

กถาย ครั้นเมื่อวาจาเป็นเครื่องกล่าว **มหาชเนน** อันมหาชน **สมุฏฺฐาปิตาย** ให้ตั้งขึ้นพร้อมแล้ว **อารพฺภ** ปรารภ **ตำ (โปกฺขรวสฺสำ)** ซึ่งฝนโบกขรพรรษนั้น, **(สตฺถา)** อ.พระศาสดา **วตฺวา** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า “**ภิกฺขเว** ดูก่อนภิกษุ ท. **(โปกฺขรวสฺสำ)** อ.ฝนโบกขรพรรษ **(วสฺสติ)** ย่อมตก **(ญาติสมาคเม)** ในสมาคมแห่งพระญาติ **(มยฺหำ)** ของ

เรา **อิทานิ เอว** ในกาลนี้นั่นเทียว **น** หามิได้, **ปุพฺเพปิ** แม้ในกาลก่อน **โปกฺขรวสฺสํ** อ.ฝนโบกขรพรรษ **วสฺสิ เอว** ตกแล้วนั่นเทียว **ญาติสมาคเม** ในสมาคมแห่งพระญาติ **มยฺหํ** ของเรา" **อิติ** ดังนี้ **กเถสิ** ตรัสแล้ว **เวสฺสนฺตรชาตกํ** ซึ่งเวสสันดรชาดก ฯ

เมื่อมหาชนสนทนากันปรารภฝนโบกขรพรรษนั้น, พระศาสดาตรัสว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ฝนโบกขรพรรษ ย่อมตกในสมาคมพระญาติของเรา ในกาลนี้เท่านั้น ก็หามิได้, แม้ในกาลก่อน ฝนโบกขรพรรษ ตกแล้วนั่นแหละในสมาคมพระญาติของเรา" ดังนี้แล้วตรัสเวสสันตรชาดก

กถาย ลักขณะใน สมุฏฺฐาปิตายฯ ลักขณกิริยา ตำ วิเสสนะของ โปกฺขรวสฺสำฯ อวุตต-กัมมะใน อารพฺภฯ สมานกาลกิริยาใน สมุฏฺฐาปิตาย มหาชเนน อนภิหิตกัตตาใน สมุฏฺฐาปิตาย, สตฺถา สุทธกัตตาใน กเถสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก "ภิกฺขเว อาลปนะ โปกฺขรวสฺสำ สุทธกัตตาใน วสฺสติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก นศัพท์ ปฏิเสธนัตถะ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อิทานิฯ กาลสัตตมีใน วสฺสติ มยฺหำ สามีสัมพันธะใน ญาติสมาคเมฯ วิสยาธาระใน วสฺสติ, อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ ปุพฺเพฯ กาลสัตตมีใน วสฺสิ โปกฺขรวสฺสำ สุทธกัตตาใน วสฺสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก มยฺหำ สามีสัมพันธะใน ญาติสมาคเมฯ วิสยาธาระใน วสฺสิ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ วสฺสิ" อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน กเถสิ เวสฺสนฺตรชาตกำ อวุตตกัมมะใน กเถสิ ฯ

.....

๖. ธมฺมเทสนำ สุตฺวา ปกฺกมนฺเตสุ ญาตีสุ เอโกปิ สตฺถารำ น นิมนฺเตสิ ฯ

ธมฺมเทสนำ สุตฺวา ปกฺกมนฺเตสุ ญาตีสุ เอโกปิ (ญาติ) สตฺถารำ น นิมนฺเตสิ ฯ

ธมฺมเทสนำ สุตฺวา ปกฺกมนฺเตสุ ญาตีสุ เอโกปิ (ญาติ) อ.- ในพระญาติ ท. ผู้ฟังแล้ว ซึ่งพระธรรมเทศนา หลีกไปแล้วหนา -พระญาติ แม้พระองค์หนึ่ง **น นิมนฺเตสิ** ไม่ทูลนิมนต์แล้ว **สตฺถารำ** ซึ่งพระศาสดา ฯ

บรรดาเหล่าพระญาติผู้ฟังพระธรรมเทศนาแล้วหลีกไป พระญาติแม้พระองค์หนึ่ง ก็ไม่ทูลนิมนต์พระศาสดาแล้ว

ปกฺกมนฺเตสุ วิเสสนะของ ญาตีสุฯ นิทธารณะใน เอโกปิ ญาติ อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ เอโกฯ วิเสสนะของ ญาติฯ นิทธารณียะและสุทธกัตตาใน นิมนฺเตสิฯ อาขยาต-

บทกัตตุวาจก ธมฺมเทสนำ อวุตตกัมมะใน สุตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปกฺกมนฺเตสุ สตฺถารำ อวุตตกัมมะใน นิมนฺเตสิ นศัพท์ ปฏิเสธะใน นิมนฺเตสิ ฯ

.....

๗. ราชาปิ ‘‘มยฺหำ ปุตฺโต มม เคหำ อนาคนฺตฺวา กหำ คมิสฺสตีติ อนิมนฺเตตฺวาว อคมาสิ ฯ

ราชาปิ ‘‘มยฺหำ ปุตฺโต มม เคหำ อนาคนฺตฺวา กหำ (ฐาเน) คมิสฺสตีติ (จินฺเตตฺวา) อนิมนฺเตตฺวาว อคมาสิ ฯ

ราชาปิ แม้ อ.พระราชา **(จินฺเตตฺวา)** ทรงดำริแล้ว **อิติ** ว่า “**ปุตฺโต** อ.บุตร **มยฺหำ** ของเรา **อนาคนฺตฺวา** ไม่มาแล้ว **เคหำ** สู่พระตำหนัก **มม** ของเรา **คมิสฺสติ** จักเสด็จไป **กหำ (ฐาเน)** ในที่ไหน ?” **อิติ** ดังนี้ **อนิมนฺเตตฺวาว** ไม่ทูลนิมนต์แล้วเทียว **อคมาสิ** ได้เสด็จไปแล้ว ฯ

แม้พระราชาทรงดำริว่า “บุตรของเรา ไม่มาสู่พระตำหนักของเรา จักเสด็จไปในที่ไหน ?” ดังนี้ ไม่ทูลนิมนต์แล้วเทียว ได้เสด็จไปแล้ว

อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ ราชาๆ สุทธกัตตาใน อคมาสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “ปุตฺโต สุทธกัตตาใน คมิสฺสติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก มยฺหำ สามีสัมพันธะใน ปุตฺโต มม สามีสัมพันธะใน เคหำๆ สัมปาปุณียกัมมะใน อนาคนฺตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน คมิสฺสติ กหำ วิเสสนะของ ฐาเนๆ วิสยาธาระใน คมิสฺสติ” อิติศัพท์ อาการะใน จินฺเตตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อนิมนฺเตตฺวา เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อนิมนฺเตตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อคมาสิ ฯ

.....

๘. คนฺตฺวา จ ปน เคเห วีสติยา ภิกฺขุสหสฺสานำ ยาคุอาทีนิ ปฏิยาทาเปตฺวา อาสนานิ ปญฺญาเปสิ ฯ

(ราชา) คนฺตฺวา จ ปน (ราชปุริเส) เคเห วีสติยา ภิกฺขุสหสฺสานำ ยาคุอาทีนิ (วตฺถูนิ) ปฏิยาทาเปตฺวา (ราชปุริเส) อาสนานิ ปญฺญาเปสิ ฯ

จ ปน ก็แล **(ราชา)** อ.พระราชา **คนฺตฺวา** ครั้นเสด็จไปแล้ว **(ราชปุริเส)** ทรงยังราชบุรุษ ท. **ปฏิยาทาเปตฺวา** ให้ตระเตรียมแล้ว **(วตฺถูนิ)** ซึ่งวัตถุ ท. **ยาคุอาทีนิ**

มีข้าวยาคูเป็นต้น **(ราชปุริเส)** ทรงยังราชบุรุษ ท. **ปญฺญาเปสิ** ให้ปูลาดแล้ว **อาสนานิ** ซึ่งอาสนะ ท. **ภิกฺขุสหสฺสานํ** เพื่อพันแห่งภิกษุ ท. **วีสติยา** ยี่สิบ **เคเห** ในพระตำหนัก ฯ

ก็แล พระราชาครั้นเสด็จไปแล้ว รับสั่งให้พวกราชบุรุษตระเตรียมวัตถุทั้งหลายมีข้าวยาคูเป็นต้น รับสั่งให้พวกราชบุรุษให้ปูลาดอาสนะทั้งหลายไว้เพื่อภิกษุ ๒๐,๐๐๐ รูป ในพระตำหนัก

จ ปน นิปาตสมูหะ ราชา เหตุกัตตาใน ปญฺญาเปสิๆ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก คนฺตฺวา ลักขณัตถะ ราชปุริเส การิตกัมมะใน ปฏิยาทาเปตฺวา เคเห วิสยาธาระใน ปฏิยาทาเปตฺวา วีสติยา วิเสสนะของ ภิกฺขุสหสฺสานํๆ สัมปทานใน ปฏิยาทาเปตฺวา ยาคุอาทีนิ วิเสสนะของ วตฺถูนิๆ อวุตตกัมมะใน ปฏิยาทาเปตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปญฺญาเปสิ ราชปุริเส การิตกัมมะใน ปญฺญาเปสิ อาสนานิ อวุตตกัมมะใน ปญฺญาเปสิ ฯ

.....

๙. ปุนทิวเส สตฺถา นครํ ปิณฺฑาย ปวิสนฺโต “กึ นุ โข อตีตพุทฺธา ปิตุ นครํ ปตฺวา อุชุกเมว ญาติกุลํ ปวิสึสุ อุทาหุ ปฏิปาฏิยา ปิณฺฑาย จรึสูติ อาวชฺเชนฺโต “ปฏิปาฏิยา จรึสูติ ทิสฺวา ปจฺมเคหโต ปฏฺจาย ปิณฺฑาย จรนฺโต ปายาสิ ฯ

ปุนทิวเส สตฺถา นครํ ปิณฺฑาย ปวิสนฺโต “กึ นุ โข อตีตพุทฺธา ปิตุ นครํ ปตฺวา อุชุกํ เอว ญาติกุลํ ปวิสึสุ อุทาหุ ปฏิปาฏิยา ปิณฺฑาย จรึสูติ อาวชฺเชนฺโต “(อตีตพุทฺธา) ปฏิปาฏิยา จรึสูติ ทิสฺวา ปจฺมเคหโต ปฏฺจาย ปิณฺฑาย จรนฺโต ปายาสิ ฯ

ปุนทิวเส ในวันรุ่งขึ้น **สตฺถา** อ.พระศาสดา **ปวิสนฺโต** เมื่อเสด็จเข้าไป **นครํ** สู่พระนคร **ปิณฺฑาย** เพื่อบิณฑบาต **อาวชฺเชนฺโต** ทรงใคร่ครวญอยู่ **อิติ** ว่า “**อตีตพุทฺธา** อ.พระพุทธเจ้าในกาลอันเป็นไปล่วงแล้ว ท. **ปตฺวา** เสด็จถึงแล้ว **นครํ** ซึ่งนคร **ปิตุ** ของพระบิดา **ปวิสึสุ** เสด็จเข้าไปแล้ว **ญาติกุลํ** สู่ตระกูลแห่งพระญาติ **อุชุกํ เอว** ตรงนั่นเทียว **กึ นุ โข** หรือหนอแล **อุทาหุ** หรือว่า **จรึสุ** เสด็จเที่ยวไปแล้ว **ปิณฺฑาย** เพื่อบิณฑบาต **ปฏิปาฏิยา** ตามลำดับ” **อิติ** ดังนี้ **ทิสฺวา** ทรงเห็นแล้ว **อิติ** ว่า “**(อตีตพุทฺธา)** อ.พระพุทธเจ้าในกาลอันเป็นไปล่วงแล้ว ท. **จรึสุ** เสด็จเที่ยวไปแล้ว **ปฏิปาฏิยา** ตามลำดับ” **อิติ** ดังนี้ **จรนฺโต** เสด็จเที่ยวไปอยู่ **ปิณฺฑาย** เพื่อบิณฑบาต **ปายาสิ** ได้เสด็จดำเนินไปแล้ว **ปฏฺจาย** จำเดิม **ปจฺมเคหโต** แต่เรือนหลังที่หนึ่ง ฯ

ในวันรุ่งขึ้น พระศาสดาเมื่อจะเสด็จเข้าไปเพื่อบิณฑบาต ทรงใคร่ครวญอยู่ว่า “พระพุทธเจ้าในอดีตทั้งหลาย เสด็จถึงนครของพระบิดา เสด็จเข้าไปสู่ตระกูลแห่งพระญาติตรงนั่นเทียวหรือหนอแล หรือว่าเสด็จเที่ยวไปเพื่อบิณฑบาตตามลำดับ” ดังนี้ ทรงเห็นว่า “พระพุทธเจ้าในอดีตทั้งหลาย เสด็จเที่ยวไปตามลำดับ” ดังนี้ เสด็จเที่ยวไปอยู่เพื่อบิณฑบาต ได้เสด็จดำเนินไปแล้วจำเดิมแต่เรือนหลังแรก

ปุนทิวเส กาลสัตตมีใน ปายาสิ สตฺถา สุทธกัตตาใน ปายาสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก นครำ สัมปาปุณียกัมมะใน ปวิสนฺโต ปิณฺฑาย สัมปทานใน ปวิสนฺโตฯ อัพภันตรกิริยาของ สตฺถา “อตีตพุทฺธา สุทธกัตตาใน ปวิสึสุ และ จรึสุ ปวิสึสุ ก็ดี จรึสุ ก็ดี อาขยาตบทกัตตุวาจก กึ นุ ปุจฉนัตถะ โขศัพท์ วจนาลังการะ ปิตุ สามีสัมพันธะใน นครำฯ สัมปาปุณียกัมมะใน ปตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน ปวิสึสุ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อุชุกำฯ กิริยาวิเสสนะใน ปวิสึสุ ญาติกุลำ สัมปาปุณียกัมมะใน ปวิสึสุ อุทาหุ ปุจฉนัตถะ ปฏิปาฏิยา ตติยาวิเสสนะใน จรึสุ ปิณฺฑาย สัมปทานใน จรึสุ” อิติศัพท์ อาการะใน อาวชฺเชนฺโตฯ อัพภันตรกิริยาของ สตฺถา “อตีตพุทฺธา สุทธกัตตาใน จรึสุฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปฏิปาฏิยา ตติยาวิเสสนะใน จรึสุ” อิติศัพท์ อาการะใน ทิสฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน จรนฺโต ปฐมเคหโต อปาทานใน ปฏฺฐายฯ กิริยาวิเสสนะใน จรนฺโต ปิณฺฑาย สัมปทานใน จรนฺโตฯ อัพภันตรกิริยาของ สตฺถา ฯ

.....

๑๐. ราหุลมาตา ปาสาทตเล นิสินฺนาว ทิสฺวา ตำ ปวตฺตึ รญฺโญ อาโรเจสิ ฯ

ราหุลมาตา อ.พระมารดาของพระราชกุมารพระนามว่าราหุล **นิสินฺนาว** ประทับนั่งแล้วเทียว **ปาสาทตเล** บนพื้นแห่งปราสาท **ทิสฺวา** ทรงเห็นแล้ว **อาโรเจสิ** กราบทูลแล้ว **ตำ ปวตฺตึ** ซึ่งความเป็นไปทั่วนั้น **รญฺโญ** แก่พระราชา ฯ

พระมารดาของพระราชกุมารพระนามว่าราหุล ประทับนั่งนั่นแหละบนพื้นปราสาท ทรงเห็นแล้ว กราบทูลความเป็นไปทั่วนั้น แด่พระราชา

ราหุลมาตา สุทธกัตตาใน อาโรเจสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปาสาทตเล อุปสิเลสิกาธาระใน นิสินฺนา เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ นิสินฺนาฯ วิเสสนะของ ราหุลมาตา ทิสฺวา ปุพพกาลกิริยาใน อาโรเจสิ ตำ วิเสสนะของ ปวตฺตึฯ อวุตตกัมมะใน อาโรเจสิ รญฺโญ สัมปทานใน อาโรเจสิ ฯ

๑๑. ราชา สาฏกํ สณฺฐเปนฺโต เวเคน นิกฺขมิตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา อาห “ปุตฺต กสฺมา มํ นาเสสิ ? อติวิย เต ปิณฺฑาย จรนฺเตน ลชฺชา อุปฺปาทิตา, อยุตฺตํ นาม เต กตํ, อิมสฺมึเยว นคเร สุวณฺณสิวิกาทีหิ จริตฺวา ปิณฺฑาย จริตุํ วฏฺฏติ, กึ มํ ลชฺชาเปสีติ ?

ราชา สาฏกํ สณฺฐเปนฺโต เวเคน นิกฺขมิตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา อาห “(ตฺวํ) ปุตฺต กสฺมา มํ นาเสสิ ? อติวิย เต ปิณฺฑาย จรนฺเตน ลชฺชา อุปฺปาทิตา, อยุตฺตํ นาม (กมฺมํ) เต กตํ, (ตยา) อิมสฺมึ เอว นคเร สุวณฺณสิวิกาทีหิ (ยาเนหิ) จริตฺวา ปิณฺฑาย จริตุํ วฏฺฏติ, (ตฺวํ) กึ มํ ลชฺชาเปสีติ ?

ราชา อ.พระราชา **สณฺฐเปนฺโต** ทรงตั้งไว้ด้วยดีอยู่ **สาฏกํ** ซึ่งผ้าสาฏก **นิกฺขมิตฺวา** เสด็จออกไปแล้ว **เวเคน** โดยเร็ว **วนฺทิตฺวา** ถวายบังคมแล้ว **สตฺถารํ** ซึ่งพระศาสดา **อาห** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า “**ปุตฺต** ข้าแต่บุตร **(ตฺวํ)** อ.พระองค์ **มํ** ทรงยังข้าพเจ้า **นาเสสิ** ให้ฉิบหายแล้ว **กสฺมา** เพราะเหตุอะไร ?, **ลชฺชา** อ.ความละอาย **เต** อันพระองค์ **จรนฺเตน** ผู้เสด็จเที่ยวไปอยู่ **ปิณฺฑาย** เพื่อก้อนข้าว **อุปฺปาทิตา** ให้เกิดขึ้นแล้ว **อติวิย** เกินเปรียบ, **(กมฺมํ)** อ.กรรม **อยุตฺตํ นาม** ชื่ออันไม่สมควรแล้ว **เต** อันพระองค์ **กตํ** ทรงกระทำแล้ว, **(ตยา) อิมสฺมึ เอว นคเร สุวณฺณสิวิกาทีหิ (ยาเนหิ) จริตฺวา ปิณฺฑาย จริตุํ** อ.อัน อันพระองค์ เสด็จเที่ยวไป ด้วยยาน ท. มีวออันเป็นวิการแห่งทองเป็นต้น แล้วจึงเสด็จเที่ยวไป เพื่อก้อนข้าว ในนครนี้นั่นเทียว **วฏฺฏติ** ย่อมควร, **(ตฺวํ)** อ.พระองค์ **มํ** ทรงยังข้าพเจ้า **ลชฺชาเปมิ** ย่อมให้ละอาย **กึ** ทำไม ?” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระราชาทรงตั้งผ้าสาฏกไว้ด้วยดี เสด็จออกไปโดยเร็ว ถวายบังคมพระศาสดา ตรัสว่า “ข้าแต่บุตร พระองค์ทรงยังข้าพเจ้าให้ฉิบหายแล้ว เพราะเหตุอะไร ? ความละอายอันพระองค์ผู้เสด็จเที่ยวไปอยู่เพื่อบิณฑบาต ให้เกิดขึ้นแล้วเกินเปรียบ, กรรมชื่อว่าไม่สมควรแล้ว อันพระองค์ทรงทำแล้ว, การที่พระองค์เสด็จเที่ยวไปด้วยยานทั้งหลายมีวอทองคำเป็นต้น แล้วจึงเสด็จเที่ยวไปเพื่อบิณฑบาตในนครนี้นั่นแหละ ย่อมควร, พระองค์ทรงยังข้าพเจ้าให้ละอายทำไม ?”

ราชา สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก สาฏกํ อวุตตกัมมะใน สณฺฐเปนฺโตฯ อัพภันตรกิริยาของ ราชา เวเคน ตติยาวิเสสนะใน นิกฺขมิตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน

วนฺทิตฺวา สตฺถารํ อวุตฺตกมฺมะใน วนฺทิตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อาห “ปุตฺต อาลปนะ ตฺวํ เหตุกัตตาใน นาเสสิฯ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก กสฺมา เหตุใน นาเสสิ มํ การิต-กัมมะใน นาเสสิ, ลชฺชา วุตตกัมมะใน อุปฺปาทิตาฯ กิตบทเหตุกัมมวาจก อติวิเย กิริยาวิเสสนะใน อุปฺปาทิตา เต อนภิหิตกัตตาใน อุปฺปาทิตา ปิณฺฑาย สัมปทานใน จรนฺเตนฯ วิเสสนะของ เต, นามศัพท์ ครหัตถโชตกะเข้ากับ อยุตฺตํฯ วิเสสนะของ กมฺมํฯ วุตตกัมมะใน กตํฯ กิตบทกัมมวาจก เต อนภิหิตกัตตาใน กตํ, จริตุํ ตุมัตถ-กัตตาใน วฏฏติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตยา อนภิหิตกัตตาใน จริตุํ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อิมสฺมึฯ วิเสสนะของ นครเรฯ วิสยาธาระใน จริตฺวา สุวณฺณสิวิกาทีหิ วิเสสนะของ ยาเนหิฯ กรณะใน จริตฺวาฯ สมานกาลกิริยาใน จริตุํ ปิณฺฑาย สัมปทาน ใน จริตุํ, ตฺวํ เหตุกัตตาใน ลชฺชาเปสิฯ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก กึศัพท์ ปุจฉนัตถะ มํ การิตกัมมะใน ลชฺชาเปสิ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๑๒. “นาหนฺตํ มหาราช ลชฺชาเปมิ, อตฺตโน ปน กุลวํสํ อนุวตฺตามีติ ฯ

(สตฺถา) “น อหํ ตํ มหาราช ลชฺชาเปมิ, (อหํ) อตฺตโน ปน กุลวํสํ อนุวตฺตามีติ (อาห) ฯ

(สตฺถา) อ.พระศาสดา **(อาห)** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า “**มหาราช** ดูก่อนมหาบพิตร **อหํ** อ.อาตมาภาพ **ตํ** ยังพระองค์ **ลชฺชาเปมิ** ย่อมให้ละอาย **น** หามิได้, **ปน** แต่ว่า **(อหํ)** อ.อาตมาภาพ **อนุวตฺตามิ** ย่อมประพฤติตาม **กุลวํสํ** ซึ่งวงศ์แห่งตระกูล **อตฺตโน** ของตน” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดาตรัสว่า “ดูก่อนมหาบพิตร อาตมาภาพ ยังพระองค์ย่อมให้ละอาย หามิได้, แต่ว่า อาตมาภาพย่อมประพฤติตามวงศ์แห่งตระกูลของตน”

สตฺถา สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก “มหาราช อาลปนะ อหํ เหตุกัตตา ใน ลชฺชาเปมิฯ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก นศัพท์ ปฏิเสธนัตถะ ตํ การิตกัมมะใน ลชฺชาเปมิ, ปนศัพท์ วิเสสโชตกะ อหํ สุทธกัตตาใน อนุวตฺตามิฯ อาขยาตบท กัตตุวาจก อตฺตโน สามีสัมพันธะใน กุลวํสฯ อวุตตกัมมะใน อนุวตฺตามิ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๑๓. “กึ ปน ตาต ปิณฺฑาย จริตฺวา ชีวนํ มม วสติ ?

(ราชา) “กึ ปน ตาต ปิณฺฑาย จริตฺวา ชีวนํ มม วสฺโส (โหติ)” อิติ (ปุจฺฉิ) ?

(ราชา) อ.พระราชา **(ปุจฺฉิ)** ตรัสถามแล้ว **อิติ** ว่า “**ตาต** ข้าแต่พ่อ **ปน** ก็ **ปิณฺฑาย จริตฺวา ชีวนํ** อ.อัน เที่ยวไป เพื่อก้อนข้าว แล้วจึงเป็นอยู่ **วสฺโส** เป็นวงศ์ **มม** ของเรา **(โหติ)** ย่อมเป็น **กึ** หรือ ?” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระราชาตรัสถามว่า “ข้าแต่พ่อ ก็การเที่ยวไปเพื่อบิณฑบาตแล้วจึงเป็นอยู่ เป็นวงศ์ของเราหรือ ?”

ราชา สุทธกัตตาใน ปุจฺฉิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “ตาต อาลปนะ ปนศัพท์ วากยารัมภโชตกะ ชีวนํ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก กึศัพท์ ปุจฉนัตถะ ปิณฺฑาย สัมปทานใน จริตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ชีวนํ มม สามีสัมพันธะใน วสฺโสๆ วิกติกัตตาใน โหติ” อิติศัพท์ อาการะใน ปุจฺฉิ ฯ

.....

๑๔. “เนโส มหาราช ตว วสฺโส, มม ปเนโส วสฺโส, อเนกานิ หิ พุทฺธสหสฺสานิ ปิณฺฑาย จริตฺวาว ชีวึสูติ วตฺวา ธมฺมํ เทเสนฺโต อิมา คาถา อภาสิ

“อุตฺติฏฺเฐ นปฺปมชฺเชยฺย	**ธมฺมํ สุจริตํ จเร;**
ธมฺมจารี สุขํ เสติ	**อสฺมึ โลเก ปรมฺหิ จ ฯ**
ธมฺมํ จเร สุจริตํ	**น ตํ ทุจฺจริตํ จเร;**
ธมฺมจารี สุขํ เสติ,	**อสฺมึ โลเก ปรมฺหิ จาติ ฯ**

(สตฺถา) “น เอโส (วสฺโส) มหาราช ตว วสฺโส (โหติ), มม ปน เอโส (วสฺโส) วสฺโส (โหติ), อเนกานิ หิ พุทฺธสหสฺสานิ ปิณฺฑาย จริตฺวาว ชีวึสูติ วตฺวา ธมฺมํ เทเสนฺโต อิมา คาถา อภาสิ

“(ปพฺพชิโต) อุตฺติฏฺเฐ (ปิณฺเฑ) น ปมชฺเชยฺย ธมฺมํ สุจริตํ จเร;	
ธมฺมจารี (ปุคฺคโล) สุขํ เสติ	**อสฺมึ โลเก (จ) ปรมฺหิ (โลเก) จ ฯ**
(ปุคฺคโล) ธมฺมํ จเร สุจริตํ	**น ตํ (ธมฺมํ) ทุจฺจริตํ จเร;**
ธมฺมจารี (ปุคฺคโล) สุขํ เสติ	**อสฺมึ โลเก (จ) ปรมฺหิ (โลเก) จาติ ฯ**

(สตฺถา) อ.พระศาสดา **วตฺวา** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า “**มหาราช** ดูก่อนมหาบพิตร **เอโส (วสฺโส)** อ.วงศ์นั่น **วสฺโส** เป็นวงศ์ **ตว** ของพระองค์ **(โหติ)** ย่อมเป็น **น** หามิได้, **ปน**

แต่ว่า **เอโส (วํโส)** อ.วงศ์นั่น **วโส** เป็นวงศ์ **มม** ของอาตมาภาพ **(โหติ)** ย่อมเป็น, **หิ** เพราะว่า **พุทฺธสหสฺสานิ** อ.พันแห่งพระพุทธเจ้า ท. **อเนกานิ** มิใช่หนึ่ง **จริตฺวาว** เที่ยวไปแล้วเทียว **ปิณฺฑาย** เพื่อก้อนข้าว **ชีวึสุ** เป็นอยู่แล้ว" **อิติ** ดังนี้ **เทเสนฺโต** เมื่อทรงแสดง **ธมฺมํ** ซึ่งธรรม **อภาสิ** ได้ตรัสแล้ว **อิมา คาถา** ซึ่งพระคาถา ท. เหล่านี้ **อิติ** ว่า

> "**(ปพฺพชิโต)** อ.บรรพชิต **น ปมชฺเชยฺย** ไม่พึงประมาท **(ปิณฺเฑ)** ในก้อนข้าว **อุตฺติฏฺเฐ** อันตนพึงลุกขึ้นรับ **จเร** พึงประพฤติ **ธมฺมํ** ซึ่งธรรม **สุจริตํ** ให้เป็นธรรมอันตนประพฤติดีแล้ว, **(ปุคฺคโล)** อ.บุคคล **ธมฺมจารี** ผู้ประพฤติซึ่งธรรมโดยปกติ **เสติ** ย่อมนอน **สุขํ** เป็นสุข **อสฺมึ โลเก (จ)** ในโลกนี้ด้วย **ปรมฺหิ (โลเก) จ** ในโลกอื่นด้วย,
> **(ปุคฺคโล)** อ.บุคคล **จเร** พึงประพฤติ **ธมฺมํ** ซึ่งธรรม **สุจริตํ** ให้เป็นธรรมอันตนประพฤติดีแล้ว **น จเร** ไม่พึงประพฤติ **ตํ (ธมฺมํ)** ซึ่งธรรมนั้น **ทุจฺจริตํ** ให้เป็นธรรมอันตนประพฤติชั่วแล้ว, **(ปุคฺคโล)** อ.บุคคล **ธมฺมจารี** ผู้ประพฤติซึ่งธรรมโดยปกติ **เสติ** ย่อมนอน **สุขํ** เป็นสุข **อสฺมึ โลเก (จ)** ในโลกนี้ด้วย **ปรมฺหิ (โลเก) จ** ในโลกอื่นด้วย" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดาตรัสว่า "ดูก่อนมหาบพิตร วงศ์นั่น เป็นวงศ์ของพระองค์หามิได้, แต่ว่าวงศ์นั่น เป็นวงศ์ของอาตมาภาพ, เพราะว่าพระพุทธเจ้าหลายพันพระองค์ เที่ยวไปแล้วเพื่อบิณฑบาตนั่นแหละเป็นอยู่" ดังนี้ เมื่อจะทรงแสดงธรรม จึงได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า

> "บรรพชิต ไม่พึงประมาทในก้อนข้าวที่ตนพึงลุกขึ้นรับ พึงประพฤติธรรมให้สุจริต, บุคคลผู้ประพฤติธรรมโดยปกติ ย่อมนอนเป็นสุขในโลกนี้และในโลกอื่น
> บุคคลพึงประพฤติธรรมให้สุจริต ไม่พึงประพฤติธรรมนั้น ให้ทุจริต, บุคคลผู้ประพฤติธรรมโดยปกติ ย่อมนอนเป็นสุขในโลกนี้และในโลกอื่น"

สตฺถา สุทธกัตตาใน อภาสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “มหาราช อาลปนะ เอโส วิเสสนะของ วโสๆ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นศัพท์ ปฏิเสธนัตถะ ตว สามีสัมพันธะใน วโสๆ วิกติกัตตาใน โหติ, ปนศัพท์ วิเสสโชตกะ เอโส วิเสสนะของ วโสๆ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก มม สามีสัมพันธะใน วโสๆ วิกติกัตตาใน โหติ, หิศัพท์ เหตุโชตกะ อเนกานิ วิเสสนะของ พุทฺธสหสฺสานิๆ สุทธกัตตาใน ชีวึสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปิณฺฑาย สัมปทานใน จริตฺวา เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ จริตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ชีวึสุ” อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน เทเสนฺโต ธมฺมํ อวุตตกัมมะใน เทเสนฺโตๆ อัพภันตรกิริยาของ สตฺถา อิมา วิเสสนะของ คาถาๆ อวุตตกัมมะใน อภาสิ

> “ปพฺพชิโต สุทธกัตตาใน ปมชฺเชยฺย และ จเร ปมชฺเชยฺย ก็ดี จเร ก็ดี อาขยาตบทกัตตุวาจก อุตฺติฏฺเจ วิเสสนะของ ปิณฺเฑๆ วิสยาธาระใน ปมชฺเชยฺย นศัพท์ ปฏิเสธะใน ปมชฺเชยฺย ธมฺมํ อวุตตกัมมะใน จเร สุจริตํ วิกติกัมมะใน จเร, ธมฺมจารี วิเสสนะของ ปุคฺคโลๆ สุทธกัตตาใน เสติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก สุขํ กิริยาวิเสสนะใน เสติ, อสฺมึ วิเสสนะของ โลเกๆ วิสยาธาระใน เสติ ปรมฺหิ วิเสสนะของ โลเกๆ วิสยาธาระใน เสติ จ สองศัพท์ ปทสมุจจยัตถะเข้ากับ อสฺมึ โลเก และ ปรมฺหิ โลเก
>
> ปุคฺคโล สุทธกัตตาใน จเรๆ สองบท อาขยาตบทกัตตุวาจก ธมฺมํ อวุตตกัมมะใน จเร สุจริตํ วิกติกัมมะใน จเร นศัพท์ ปฏิเสธะใน จเร ตํ วิเสสนะของ ธมฺมํๆ อวุตตกัมมะใน จเร ทุจฺจริตํ วิกติกัมมะใน จเร, ธมฺมจารี วิเสสนะของ ปุคฺคโลๆ สุทธกัตตาใน เสติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก สุขํ กิริยาวิเสสนะใน เสติ, อสฺมึ วิเสสนะของ โลเกๆ วิสยาธาระใน เสติ ปรมฺหิ วิเสสนะของ โลเกๆ วิสยาธาระใน เสติ จ สองศัพท์ ปทสมุจจยัตถะเข้ากับ อสฺมึ โลเก และ ปรมฺหิ โลเก” อิติศัพท์ สรูปะใน อิมา คาถา ฯ

.....

๑๕. ตตฺถ **อุตฺติฏฺเฐติ** อุฏฺฐหิตฺวา ปเรสํ ฆรทฺวาเร ฐตฺวา คเหตพฺพปิณฺเฑ ฯ

ตตฺถ (ปเทสุ) "**อุตฺติฏฺเฐติ** (ปทสฺส "อตฺตนา) อุฏฺฐหิตฺวา ปเรสํ (ชนานํ) ฆรทฺวาเร ฐตฺวา คเหตพฺพปิณฺเฑ" (อิติ อตฺโถ) ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถ **(อิติ)** ว่า "**(อตฺตนา) อุฏฺฐหิตฺวา ปเรสํ (ชนานํ) ฆรทฺวาเร ฐตฺวา คเหตพฺพปิณฺเฑ** ในก้อนข้าว อันตน ลุกขึ้นแล้ว ยืน ที่ประตูแห่งเรือน ของชน ท. เหล่าอื่น แล้วจึงพึงรับ" **(อิติ)** ดังนี้ **ตตฺถ (ปเทสุ) "อุตฺติฏฺเฐติ (ปทสฺส)** แห่ง- ในบท ท. เหล่านั้นหนา -บทว่า "อุตฺติฏฺเฐ" ดังนี้ ฯ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **"อุตฺติฏฺเฐ"** ความว่า ในก้อนข้าวที่ตนลุกขึ้นแล้ว ยืนที่ประตูเรือนของชนเหล่าอื่น แล้วจึงพึงรับ

ตตฺถ วิเสสนะของ ปเทสุๆ นิทธารณะใน ปทสฺส "อุตฺติฏฺเฐ" สรูปะใน อิติๆ ศัพท์ สรูปะใน ปทสฺสๆ นิทธารณียะและสามีสัมพันธะใน อตฺโถ "อตฺตนา อนภิหิตกัตตาใน คเหตพฺพ- อุฏฺฐหิตฺวา ปุพพกาลกิริยาใน ฐตฺวา ปเรสํ วิเสสนะของ ชนานํๆ สามี-สัมพันธะใน ฆรทฺวาเรๆ วิสยาธาระใน ฐตฺวาๆ สมานกาลกิริยาใน คเหตพฺพปิณฺเฑๆ วิสยาธาระใน ปมชฺเชยฺย" อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถๆ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๑๖. **นปฺปมชฺเชยฺยา**ติ ปิณฺฑจาริกวตฺตํ หิ ปริหาเปตฺวา ปณีตโภชนานิ ปริเยสนฺโต อุตฺติฏฺเฐ ปมชฺชติ นาม, สปทานํ ปิณฺฑาย จรนฺโต ปน นปฺปมชฺชติ นาม, เอวํ กโรนฺโต อุตฺติฏฺเฐ นปฺปมชฺเชยฺย ฯ

"**นปฺปมชฺเชยฺยา**ติ (ปทสฺส "ภิกฺขุ) ปิณฺฑจาริกวตฺตํ หิ ปริหาเปตฺวา ปณีตโภชนานิ ปริเยสนฺโต อุตฺติฏฺเฐ (ปิณฺเฑ) ปมชฺชติ นาม, (ภิกฺขุ) สปทานํ ปิณฺฑาย จรนฺโต ปน น ปมชฺชติ นาม, (ภิกฺขุ) เอวํ กโรนฺโต อุตฺติฏฺเฐ (ปิณฺเฑ) น ปมชฺเชยฺย" (อิติ อตฺโถ) ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถ **(อิติ)** ว่า "**หิ** ก็ **(ภิกฺขุ)** อ.ภิกษุ **ปิณฺฑจาริกวตฺตํ** ยังวัตรแห่งภิกษุผู้มีอันเที่ยวไปเพื่อก้อนข้าวเป็นปกติ **ปริหาเปตฺวา** ให้เสื่อมรอบแล้ว **ปริเยสนฺโต** แสวงหาอยู่ **ปณีตโภชนานิ** ซึ่งโภชนะอันประณีต ท. **ปมชฺชติ นาม** ชื่อว่าย่อมประมาท **(ปิณฺเฑ)** ในก้อนข้าว **อุตฺติฏฺเฐ** อันตนพึงลุกขึ้นรับ, **ปน** แต่ว่า **(ภิกฺขุ)** อ.ภิกษุ **จรนฺโต** เที่ยวไปอยู่ **ปิณฺฑาย** เพื่อก้อนข้าว **สปทานํ** ตามลำดับตรอก

น ปมชฺชติ นาม ชื่อว่าย่อมไม่ประมาท, **(ภิกฺขุ)** อ.ภิกษุ **กโรนฺโต** กระทำอยู่ **เอวํ** อย่างนี้ **น ปมชฺเชยฺย** ไม่พึงประมาท **(ปิณฺเฑ)** ในก้อนข้าว **อุตฺติฏฺเฐ** อันตนพึงลุกขึ้นรับ" **(อิติ)** ดังนี้ **(ปทสฺส)** แห่งบท **"นปฺปมชฺเชยฺยาติ** ว่า "นปฺปมชฺเชยฺย" ดังนี้ ฯ

บทว่า **"นปฺปมชฺเชยฺย"** ความว่า ก็ภิกษุยังวัตรแห่งภิกษุผู้เที่ยวไปเพื่อบิณฑบาตเป็นปกติให้เสื่อมแล้ว แสวงหาโภชนะอันประณีตทั้งหลาย ชื่อว่าย่อมประมาทในก้อนข้าวที่ตนพึงลุกขึ้นรับ, แต่ว่า ภิกษุเที่ยวไปอยู่เพื่อบิณฑบาตตามลำดับตรอก ชื่อว่าย่อมไม่ประมาท, ภิกษุทำอย่างนี้ ไม่พึงประมาทในก้อนข้าวที่ตนพึงลุกขึ้นรับ

"นปฺปมชฺเชยฺย" สรูปะใน อิติ ๆ ศัพท์ สรูปะใน ปทสฺส ๆ สามีสัมพันธะใน อตฺโถ "หิศัพท์ วากยารัมภโชตกะ ภิกฺขุ สุทธกัตตาใน ปมชฺชติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปิณฺฑจาริกวตฺตํ การิตกัมมะใน ปริหาเปตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปริเยสนฺโต ปณีตโภชนานิ ๆ อวุตตกัมมะใน ปริเยสนฺโต ๆ อัพภัตรกิริยาของ ภิกฺขุ อุตฺติฏฺเฐ วิเสสนะของ ปิณฺเฑ ๆ วิสยาธาระใน ปมชฺชติ นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ ปมชฺชติ, ปนศัพท์ วิเสสโชตกะ ภิกฺขุ สุทธกัตตาใน ปมชฺชติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก สปทานํ กิริยาวิเสสนะใน จรนฺโต ปิณฺฑาย สัมปทานใน จรนฺโต ๆ อัพภันตรกิริยาของ ภิกฺขุ นศัพท์ ปฏิเสธะใน ปมชฺชติ นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ ปมชฺชติ, ภิกฺขุ สุทธกัตตาใน ปมชฺเชยฺย ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวํ กิริยาวิเสสนะใน กโรนฺโต ๆ อัพภันตรกิริยาของ ภิกฺขุ อุตฺติฏฺเฐ วิเสสนะของ ปิณฺเฑ ๆ วิสยาธาระใน ปมชฺเชยฺย นศัพท์ ปฏิเสธะใน ปมชฺเชยฺย" อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถ ๆ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๑๗. **ธมฺมนฺติ** อเนสนํ ปหาย สปทานํ จรนฺโต ตเมว ภิกฺขาจริยธมฺมํ สุจริตํ จเรยฺย ฯ

"**ธมฺมนฺติ** (ปทสฺส "ภิกฺขุ) อเนสนํ ปหาย สปทานํ จรนฺโต ตํ เอว ภิกฺขาจริยธมฺมํ สุจริตํ จเรยฺย" (อิติ อตฺโถ) ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถ **(อิติ)** ว่า "**(ภิกฺขุ)** อ.ภิกษุ **ปหาย** ละแล้ว **อเนสนํ** ซึ่งการแสวงหาอันไม่สมควร **จรนฺโต** เที่ยวไปอยู่ **สปทานํ** ตามลำดับตรอก **จเรยฺย** พึงประพฤติ **ตํ เอว ภิกฺขาจริยธมฺมํ** ซึ่งธรรมคือการเที่ยวไปเพื่อภิกษานั้นนั่นเทียว **สุจริตํ** ให้เป็นธรรมอันตนประพฤติดีแล้ว" **(อิติ)** ดังนี้ **(ปทสฺส)** แห่งบท **"ธมฺมนฺติ** ว่า "ธมฺมํ" ดังนี้ ฯ

บทว่า **"ธมฺมํ"** ความว่า ภิกษุละการแสวงหาที่ไม่สมควร เที่ยวไปตามลำดับตรอก พึงประพฤติธรรมคือการเที่ยวไปเพื่อภิกษานั้นนั่นแหละ ให้เป็นสุจริต

"ธมฺมํ" สรูปะใน อิติ ๆ ศัพท์ สรูปะใน ปทสฺส ๆ สามีสัมพันธะใน อตฺโถ "ภิกฺขุ สุทธกัตตา ใน จเรยฺย ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อเนสนำ อวุตตกัมมะใน ปหาย ๆ ปุพพกาลกิริยา ใน จรนฺโต สปทานำ กิริยาวิเสสนะใน จรนฺโต ๆ อัพภันตรกิริยาของ ภิกฺขุ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ตำ ๆ วิเสสนะของ ภิกฺขาจริยธมฺมำ ๆ อวุตตกัมมะใน จเรยฺย สุจริตำ วิกติกัมมะใน จเรยฺย" อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถ ๆ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๑๘. **สุขำ เสตี**ติ เทสนามตฺตเมตำ, ภิกฺขาจริยธมฺมำ จรนฺโต ธมฺมจารี อิธ โลเก ปรโลเก จ จตูหิ อิริยาปเถหิ สุขำ วิหรตีติ อตฺโถ ฯ

"**สุขำ เสตี**ติ เทสนามตฺตำ (โหติ) เอตำ (วจนำ, "ภิกฺขุ) ภิกฺขาจริยธมฺมำ จรนฺโต ธมฺมจารี อิธ โลเก (จ) ปรโลเก จ จตูหิ อิริยาปเถหิ สุขำ วิหรตีติ อตฺโถ (ปณฺฑิเตน เวทิตพฺโพ) ฯ

เอตำ (วจนำ) อ.คำนั่น **"สุขำ เสตีติ** ว่า "สุขำ เสติ" ดังนี้ **เทสนามตฺตำ** เป็นคำสักว่าเทศนา **(โหติ)** ย่อมเป็น, **อตฺโถ** อ.อธิบาย **อิติ** ว่า "**(ภิกฺขุ)** อ.ภิกษุ **จรนฺโต** ผู้ประพฤติอยู่ **ภิกฺขาจริยธมฺมำ** ซึ่งธรรมคือการเที่ยวไปเพื่อภิกษา **ธมฺมจารี** ชื่อว่าผู้ประพฤติซึ่งธรรมโดยปกติ **วิหรติ** ย่อมอยู่ **สุขำ** เป็นสุข **อิริยาปเถหิ** ด้วยอิริยาบถ ท. **จตูหิ** สี่ **อิธ โลเก (จ)** ในโลกนี้ด้วย **ปรโลเก จ** ในโลกอื่นด้วย" **อิติ** ดังนี้ **(ปณฺฑิเตน)** อันบัณฑิต **(เวทิตพฺโพ)** พึงทราบ ฯ

คำนั่นว่า **"สุขำ เสติ"** เป็นคำสักว่าเทศนา, บัณฑิตพึงทราบอธิบายว่า "ภิกษุประพฤติธรรมคือการเที่ยวไปเพื่อภิกษา ชื่อว่าผู้ประพฤติธรรมโดยปกติ ย่อมอยู่เป็นสุข ด้วยอิริยาบถ ๔ ในโลกนี้ และโลกอื่น"

"สุขำ เสติ" สรูปะใน เอตำ วจนำ เอตำ วิเสสนะของ วจนำ ๆ สุทธกัตตาใน โหติ ๆ อาขยาต-บทกัตตุวาจก เทสนามตฺตำ วิกติกัตตาใน โหติ, "ภิกฺขุ สุทธกัตตาใน วิหรติ ๆ อาขยาต-บทกัตตุวาจก ภิกฺขาจริยธมฺมำ ๆ อวุตตกัมมะใน จรนฺโต ๆ ก็ดี ธมฺมจารี ก็ดี วิเสสนะของ ภิกฺขุ อิธ วิเสสนะของ โลเก ๆ ก็ดี ปรโลเก ก็ดี วิสยาธาระใน วิหรติ จศัพท์ ปทสมุจจยัตถะเข้ากับ อิธ โลเก และ ปรโลเก จตูหิ วิเสสนะของ อิริยาปเถหิ ๆ

กรณะใน วิหรติ สุขๆ กิริยาวิเสสนะใน วิหรติ" อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถ ๆ วุตตกัมมะใน เวทิตพฺโพ ๆ กิตบทกัมมวาจก ปณฺฑิเตน อนภิหิตกัตตาใน เวทิตพฺโพ ฯ

.....

๑๙. **น ตำ ทุจฺจริตนฺติ** เวสิยาทิเภเท อโคจเร จรนฺโต ภิกฺขาจริยธมฺมำ ทุจฺจริตำ จรติ นาม, เอวำ อจริตฺวา ธมฺมำ จเร สุจริตำ, น ตำ ทุจฺจริตำ จเร ฯ

"**น ตำ ทุจฺจริตนฺติ** (ปททฺวยสฺส "ภิกฺขุ) เวสิยาทิเภเท อโคจเร จรนฺโต ภิกฺขาจริยธมฺมำ ทุจฺจริตำ จรติ นาม, (ภิกฺขุ) เอวำ อจริตฺวา ธมฺมำ จเร สุจริตำ, น ตำ (ธมฺมำ) ทุจฺจริตำ จเร" (อิติ อตฺโถ) ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถ **(อิติ)** ว่า "**(ภิกฺขุ)** อ.ภิกษุ **จรนฺโต** เที่ยวไปอยู่ **อโคจเร** ในที่อโคจร **เวสิยาทิเภเท** อันต่างด้วยที่อโคจรมีหญิงแพศยาเป็นต้น **จรติ นาม** ชื่อว่าย่อมประพฤติ **ภิกฺขาจริยธมฺมำ** ซึ่งธรรมคือการเที่ยวไปเพื่อภิกษา **ทุจฺจริตำ** ให้เป็นธรรมอันตนประพฤติชั่วแล้ว, **(ภิกฺขุ)** อ.ภิกษุ **อจริตฺวา** ไม่เที่ยวไปแล้ว **เอวำ** อย่างนี้ **จเร** พึงประพฤติ **ธมฺมำ** ซึ่งธรรม **สุจริตำ** ให้เป็นธรรมอันตนประพฤติดีแล้ว, **น จเร** ไม่พึงประพฤติ **ตำ (ธมฺมำ)** ซึ่งธรรมนั้น **ทุจฺจริตำ** ให้เป็นธรรมอันตนประพฤติชั่วแล้ว" **(อิติ)** ดังนี้ **(ปททฺวยสฺส)** แห่งหมวดสองแห่งบท **"น ตำ ทุจฺจริตนฺติ** ว่า "น ตำ ทุจฺจริตำ" ดังนี้ ฯ

สองบทว่า **"น ตำ ทุจฺจริตำ"** ความว่า ภิกษุเที่ยวไปอยู่ในที่อโคจรอันต่างด้วยที่อโคจรมีหญิงแพศยาเป็นต้น ชื่อว่าย่อมประพฤติธรรมคือการเที่ยวไปเพื่อภิกษา ให้เป็นทุจริต, ภิกษุไม่เที่ยวไปอย่างนี้ พึงประพฤติธรรม ให้เป็นสุจริต, ไม่พึงประพฤติธรรมนั้น ให้เป็นทุจริต

"น ตำ ทุจฺจรตำ" สรูปะใน อิติศัพท์ สรูปะใน ปททฺวยสฺสๆ สามีสัมพันธะใน อตฺโถ "ภิกฺขุ สุทธกัตตาใน จรติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เวสิยาทิเภเท วิเสสนะของ อโคจเรๆ วิสยาธาระใน จรนฺโตๆ อัพภันตรกิริยาของ ภิกฺขุ ภิกฺขาจริยธมฺมำ อวุตตกัมมะใน จรติ ทุจฺจริตำ วิกติกัมมะใน จรติ นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ จรติ, ภิกฺขุ สุทธกัตตาใน จเรๆ สองบท อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวำ กิริยาวิเสสนะใน อจริตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน จเร ธมฺมำ อวุตตกัมมะใน จเร สุจริตำ วิกติกัมมะใน จเร, นศัพท์ ปฏิเสธะใน จเร ตำ วิเสสนะของ ธมฺมำๆ อวุตตกัมมะใน จเร ทุจฺจริตำ วิกติกัมมะใน จเร" อิติศัพท์ สรูปะ

ใน อตฺโถ ๆ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๒๐. เสสํ วุตฺตตฺถเมว ฯ

เสสํ (วจนํ มยา) วุตฺตตฺถํ เอว (โหติ) ฯ

เสสํ (วจนํ) อ.คำที่เหลือ **(มยา) วุตฺตตฺถํ เอว** เป็นคำมีเนื้อความอันข้าพเจ้ากล่าวแล้วนั่นเทียว **(โหติ)** ย่อมเป็น ฯ

คำที่เหลือ เป็นคำมีเนื้อความที่ข้าพเจ้ากล่าวแล้วนั่นแหละ

เสสํ วิเสสนะของ วจนํ ๆ สุทธกัตตาใน โหติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก มยา อนภิหิต-กัตตาใน วุตฺต- เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ วุตฺตตฺถํ ๆ วิกติกัตตาใน โหติ ฯ

.....

๒๑. เทสนาวสาเน ราชา โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ ฯ

เทสนาวสาเน ในกาลเป็นที่สิ้นสุดลงแห่งพระเทศนา **ราชา** อ.พระราชา **ปติฏฺฐหิ** ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว **โสตาปตฺติผเล** ในโสดาปัตติผล ฯ

เวลาจบพระเทศนา พระราชาตั้งอยู่เฉพาะในโสดาปัตติผล

เทสนาวสาเน กาลสัตตมีใน ปติฏฺฐหิ ราชา สุทธกัตตาใน ปติฏฺฐหิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก โสตาปตฺติผเล วิสยาธาระใน ปติฏฺฐหิ ฯ

.....

๒๒. สมฺปตฺตานมฺปิ สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา อโหสีติ ฯ

สมฺปตฺตานมฺปิ (ชนานํ) สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา อโหสีติ ฯ

ธมฺมเทสนา อ.พระธรรมเทศนา **สาตฺถิกา** เป็นเทศนาเป็นไปกับด้วยวาจามีประโยชน์ **อโหสิ** ได้มีแล้ว **(ชนานํ)** แก่ชน ท. **สมฺปตฺตานมฺปิ** แม้ผู้ถึงพร้อมแล้ว **อิติ** ดังนี้แล ฯ

พระธรรมเทศนา เป็นเทศนาเป็นไปกับด้วยวาจามีประโยชน์ ได้มีแล้วแก่พวกชนแม้ผู้ถึงพร้อมแล้ว ดังนี้แล

ธมฺมเทสนา สุทธกัตตาใน อโหสิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ

สมฺปตฺตานำๆ วิเสสนะของ ชนานำๆ สัมปทานใน อโหสิ สาตฺถิกา วิกติกัตตาใน อโหสิ อิติศัพท์ สมาปนะ ฯ

.....

สุทฺโธทนวตฺถุ ฯ

สุทฺโธทนวตฺถุ (นิฏฺฐิตำ) ฯ

สุทฺโธทนวตฺถุ อ.เรื่องแห่งพระราชาพระนามว่าสุทโธทนะ **(นิฏฺฐิตำ)** จบแล้ว ฯ

สุทฺโธทนวตฺถุ สุทธกัตตาใน นิฏฺฐิตำๆ กิตบทกัตตุวาจก ฯ

จบเรื่องพระเจ้าสุทโธทนะ

วิเคราะห์ศัพท์กิตก์ สมาส และตัทธิต

สุทฺโธทนวตฺถุ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

๑. สุทฺโธทนสฺส วตฺถุ สุทฺโธทนวตฺถุ. (สุทฺโธทน + วตฺถุ)

วตฺถุ อ.เรื่อง สุทฺโธทนสฺส แห่งพระราชาพระนามว่าสุทโธทนะ สุทฺโธทนวตฺถุ ชื่อว่าสุทฺโธทนวตฺถุ. (เรื่องพระเจ้าสุทโธทนะ)

ปจฺจมคมนํ

เป็นทุติยาตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปจฺจมํ คมนํ ปจฺจมคมนํ. (ปจฺจม + คมน)

คมนํ อ.การเสด็จไป ปจฺจมํ ครั้งแรก ปจฺจมคมนํ ชื่อว่าปจฺจมคมน. (การเสด็จไปครั้งแรก)

กตปฺปจฺจุคฺคมโน, สตฺถา

เป็นจตุตถีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

กตํ ปจฺจุคฺคมนํ ยสฺส โส กตปฺปจฺจุคฺคมโน, สตฺถา. (กต + ปจฺจุคฺคมน)

ปจฺจุคฺคมนํ อ.การต้อนรับ (เยหิ ญาตีหิ) อันพระญาติ ท. กตํ ทรงกระทำแล้ว ยสฺส (สตฺถุโน) แก่พระศาสดาใด (อตฺถิ) มีอยู่, โส (สตฺถา) อ.พระศาสดา กตปฺปจฺจุคฺคมโน ชื่อว่ากตปฺปจฺจุคฺคมน (มีการต้อนรับอันเหล่าพระญาติทรงทำแล้ว), ได้แก่พระศาสดา.

ภินฺทนตฺถาย

เป็นจตุตถีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ภินฺทนสฺส อตฺถาย ภินฺทนตฺถาย. (ภินฺทน + อตฺถ)

อตฺถาย เพื่อประโยชน์ ภินฺทนสฺส แก่อันทำลาย ภินฺทนตฺถาย ชื่อว่าภินฺทนตฺถ. (ประโยชน์แก่อันทำลาย)

รตนจงฺกมํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มัชเฌโลปสมาส ลบ วิการศัพท์ มีวิเคราะห์ว่า

รตนสฺส วิกาโร จงฺกมํ รตนจงฺกมํ. (รตน + วิการ + จงฺกม)

จงฺกมํ อ.ที่เป็นที่จงกรม วิกาโร อันเป็นวิการ รตนสฺส แห่งรัตนะ รตนจงฺกมํ ชื่อว่ารตนจงฺกม. (ที่จงกรมที่เป็นวิการแห่งรัตนะ, รัตนะจงกรม)

ปสนฺนจิตฺตา, ญาตโย

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปสนฺนํ จิตฺตํ เยสนฺติ ปสนฺนจิตฺตา, ญาตโย. (ปสนฺน + จิตฺต)

จิตฺตํ อ.จิต ปสนฺนํ อันเลื่อมใสแล้ว เยสํ (ญาตีนํ) แห่งพระญาติ ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (เต ญาตโย) อ.พระญาติ ท. เหล่านั้น ปสนฺนจิตฺตา ชื่อว่าปสนฺนจิตฺต (มีจิตเลื่อมใสแล้ว), ได้แก่พระญาติทั้งหลาย.

ญาติสมาคโม

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ญาตีนํ สมาคโม ญาติสมาคโม. (ญาติ + สมาคม)

สมาคโม อ.สมาคม ญาตีนํ แห่งพระญาติ ท. ญาติสมาคโม ชื่อว่าญาติสมาคม. (สมาคมพระญาติ)

ยาคุอาทีนิ, วตฺถูนิ

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ยาคุ อาทิ เยสนฺติ ยาคุอาทีนิ, วตฺถูนิ. (ยาคุ + อาทิ)

ยาคุ อ.ข้าวยาคู อาทิ เป็นต้น เยสํ (วตฺถูนํ) แห่งวัตถุ ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตานิ วตฺถูนิ) อ.วัตถุ ท. เหล่าใด ยาคุอาทีนิ ชื่อว่ายาคุอาทิ (มีข้าวยาคูเป็นต้น), ได้แก่วัตถุทั้งหลาย.

อตีตพุทฺธา

เป็นสัตตมีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อตีเต พุทฺธา อตีตพุทฺธา. (อตีต + พุทฺธ)

พุทฺธา อ.พระพุทธเจ้า ท. อตีเต ในกาลอันเป็นไปล่วงแล้ว อตีตพุทฺธา ชื่อว่าอตีตพุทฺธ. (พระพุทธเจ้าในอดีตทั้งหลาย)

ญาติกุลํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ญาตีนํ กุลํ ญาติกุลํ. (ญาติ + กุล)

กุลํ อ.ตระกูล ญาตีนํ แห่งพระญาติ ท. ญาติกุลํ ชื่อว่าญาติกุล. (ตระกูลพระญาติ)

ปจฺมเคหํ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปจฺมญฺจ ตํ เคหญฺจาติ ปจฺมเคหํ. (ปจฺม + เคห)

ปจฺมํ จ อ.หลังแรกด้วย ตํ อ.หลังแรกนั้น เคหํ จ เป็นเรือนด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ปจฺม-เคหํ ชื่อว่าปจฺมเคห. (เรือนหลังแรก)

ราหุลมาตา

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ราหุลสฺส มาตา ราหุลมาตา. (ราหุล + มาตุ)

มาตา อ.พระมารดา ราหุลสฺส ของพระกุมารพระนามว่าราหุล ราหุลมาตา ชื่อว่าราหุลมาตุ. (พระมารดาของพระกุมารพระนามว่าราหุล)

ปาสาทตลํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปาสาทสฺส ตลํ ปาสาทตลํ. (ปาสาท + ตล)

ตลํ อ.พื้น ปาสาทสฺส แห่งปราสาท ปาสาทตลํ ชื่อว่าปาสาทตล. (พื้นปราสาท)

สุวณฺณสิวิกาทีนิ, ยานานิ

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส โดยมีฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. สุวณฺณสฺส วิกาโร สิวิกา สุวณฺณสิวิกา. (สุวณฺณ + วิการ + สิวิกา) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส, มัชเฌโลปสมาส, ลบ วิการศัพท์

สิวิกา อ.วอ วิกาโร อันเป็นวิการ สุวณฺณสฺส แห่งทอง สุวณฺณสิวิกา ชื่อว่าสุวณฺณสิวิกา. (วอทองคำ)

๒. สุวณฺณสิวิกา อาทิ เยสนฺติ สุวณฺณสิวิกาทีนิ, ยานานิ. (สุวณฺณสิวิกา + อาทิ) ฉัฏฐี-ทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

สุวณฺณสิวิกา อ.วออันเป็นวิการแห่งทอง อาทิ เป็นต้น เยสํ (ยานานํ) แห่งยาน ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตานิ ยานานิ) อ.ยาน ท. เหล่านั้น สุวณฺณสิวิกาทีนิ ชื่อว่าสุวณฺณสิวิกาทิ (มีวออันเป็นวิการแห่งทองเป็นต้น, มีวอทองคำเป็นต้น), ได้แก่ยานทั้งหลาย.

กุลวโส

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

กุลสฺส วโส กุลวโส. (กุล + วส)

วโส อ.วงศ์ กุลสฺส แห่งตระกูล กุลวโส ชื่อว่ากุลวส. (วงศ์แห่งตระกูล, วงศ์ตระกูล)

อเนกานิ, พุทฺธสหสฺสานิ

เป็นนนิบาตบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

น เอกานิ อเนกานิ, พุทฺธสหสฺสานิ. (น + เอก)

(พุทฺธสหสฺสานิ) อ.พันแห่งพระพุทธเจ้า ท. เอกานิ หนึ่ง น หามิได้ อเนกานิ ชื่อว่าอเนก (มิใช่หนึ่ง) ได้แก่พันแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลาย, พระพุทธเจ้าหลายพันพระองค์.

พุทฺธสหสฺสานิ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

พุทฺธานํ สหสฺสานิ พุทฺธสหสฺสานิ. (พุทฺธ + สหสฺส)

สหสฺสานิ อ.พัน ท. พุทฺธานํ แห่งพระพุทธเจ้า ท. พุทฺธสหสฺสานิ ชื่อว่าพุทฺธสหสฺส. (พันแห่ง

พระพุทธเจ้าทั้งหลาย)

ธมฺมจารี, ปุคฺคโล

เป็นทุติยาตัปปุริสสมาส, เป็นกิตันตสมาส, กัตตุรูป, ตัสสีลสาธนะ มีวิเคราะห์ว่า

ธมฺมํ จรติ สีเลนาติ ธมฺมจารี, ปุคฺคโล. (ธมฺมสทฺทูปปท + จร จรเณ ในการเที่ยวไป + ณีปัจจัย)

(โย ปุคฺคโล) อ.บุคคลใด จรติ ย่อมประพฤติ ธมฺมํ ซึ่งธรรม สีเลน โดยปกติ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ปุคฺคโล) อ.บุคคลนั้น ธมฺมจารี ชื่อว่าธมฺมจารี (ผู้ประพฤติธรรมโดยปกติ), ได้แก่บุคคล.

ฆรทฺวารํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ฆรสฺส ทฺวารํ ฆรทฺวารํ. (ฆร + ทฺวาร)

ทฺวารํ อ.ประตู ฆรสฺส แห่งเรือน ฆรทฺวารํ ชื่อว่าฆรทฺวาร. (ประตูเรือน)

คเหตพฺพปิณฺโฑ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

คเหตพฺโพ จ โส ปิณฺโฑ จาติ คเหตพฺพปิณฺโฑ. (คเหตพฺพ + ปิณฺฑ)

(อตฺตนา) คเหตพฺโพ จ อ.อันตน ถือเอาแล้วด้วย โส อ.อันตน ถือเอาแล้วนั้น ปิณฺโฑ จ เป็นก้อนข้าวด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น คเหตพฺพปิณฺโฑ ชื่อว่าคเหตพฺพปิณฺฑ. (ก้อนข้าวที่ตนถือเอาแล้ว)

ปิณฺฑจาริกวตฺตํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ปิณฺฑาย จริตุ สีลมสฺสาติ ปิณฺฑจาริโก, ภิกฺขุ. (ปิณฺฑสทฺทูปปท + จร จรเณ ในการเที่ยวไป + ณิกปัจจัย) จตุตถีตัปปุริสสมาส, กิตันตสมาส, สมาสรูป, ตัสสีลสาธนะ

จริตุ อ.อันเที่ยวไป ปิณฺฑาย เพื่อก้อนข้าว สีลํ เป็นปกติ อสฺส (ภิกฺขุสฺส) แห่งภิกษุนั้น (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ภิกฺขุ) อ.ภิกษุนั้น ปิณฺฑจาริโก ชื่อว่าปิณฺฑจาริก. (มีอันเที่ยวไปเพื่อก้อนข้าวเป็นปกติ), ได้แก่ภิกษุ.

๒. ปิณฺฑจาริกสฺส (ภิกฺขุสฺส) วตฺตํ ปิณฺฑจาริกวตฺตํ. (ปิณฺฑจาริก + วตฺต) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

วตฺตํ อ.วัตร (ภิกฺขุสฺส) แห่งภิกษุ ปิณฺฑจาริกสฺส ผู้มีอันเที่ยวไปเพื่อก้อนข้าวเป็นปกติ ปิณฺฑจาริกวตฺตํ ชื่อว่าปิณฺฑจาริกวตฺต. (วัตรแห่งภิกษุผู้มีอันเที่ยวไปเพื่อก้อนข้าวเป็นปกติ)

ปณีตโภชนานิ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปณีตานิ จ ตานิ โภชนานิ จาติ ปณีตโภชนานิ. (ปณีต + โภชน)

ปณีตานิ จ อ.อันประณีต ท. ด้วย ตานิ อ.อันประณีต ท. เหล่านั้น โภชนานิ จ เป็นโภชนะด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ปณีตโภชนานิ ชื่อว่าปณีตโภชน. (โภชนะอันประณีต)

ภิกฺขาจริยธมฺโม

เป็นอวธารณบุพพบทกัมมธารยสมาส โดยมีจตุตถีตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ภิกฺขาย จริยํ ภิกฺขาจริยํ. (ภิกฺขา + จริย) จตุตถีตัปปุริสสมาส

จริยํ อ.การเที่ยวไป ภิกฺขาย เพื่อภิกษา ภิกฺขาจริยํ ชื่อว่าภิกฺขาจริย. (การเที่ยวไปเพื่อภิกษา)

๒. ภิกฺขาจริยเมว ธมฺโม ภิกฺขาจริยธมฺโม. (ภิกฺขาจริย + ธมฺม) อวธารณบุพพบทกัมมธารย-สมาส

ภิกฺขาจริยํ เอว อ.การเที่ยวไปเพื่อภิกษานั่นเทียว ธมฺโม เป็นธรรม ภิกฺขาจริยธมฺโม ชื่อว่าภิกฺขาจริยธมฺม. (ธรรมคือการเที่ยวไปเพื่อภิกษา)

เทสนามตฺตํ, วจนํ

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เทสนา มตฺตา ยสฺสาติ เทสนามตฺตํ, วจนํ. (เทสนา + มตฺตา)

เทสนา อ.เทศนา มตฺตา เป็นประมาณ ยสฺส (วจนสฺส) แห่งคำใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตํ วจนํ) อ.คำนั้น เทสนามตฺตํ ชื่อว่าเทสนามตฺต (มีเทศนาเป็นประมาณ, สักว่าเทศนา), ได้แก่ คำ.

ปรโลโก

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปโร จ โส โลโก จาติ ปรโลโก. (ปร + โลก)

ปโร จ อ.อื่นด้วย โส อ.อื่นนั้น โลโก จ เป็นโลกด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ปรโลโก ชื่อว่าปรโลก. (โลกอื่น, ปรโลก)

เวสิยาทิเภโท

เป็นตติยาตัปปุริสสมาส โดยมีฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. เวสิยา อาทิ เยสนฺติ เวสิยาทโย, อโคจรา. (เวสิยา + อาทิ) ฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณ-พหุพพีหิสมาส

เวสิยา อ.หญิงแพศยา อาทิ เป็นต้น เยสํ (อโคจรานํ) แห่งอโคจร ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (เต อโคจรา) อ.อโคจร ท. เหล่านั้น เวสิยาทโย ชื่อว่าเวสิยาทิ (มีหญิงแพศยาเป็นต้น), ได้แก่อโคจรทั้งหลาย.

๒. เวสิยาทีหิ เภโท เวสิยาทิเภโท. (เวสิยาทิ + เภท) ตติยาตัปปุริสสมาส

เภโท อ.อันต่าง เวสิยาทีหิ (อโคจเรหิ) ด้วยอโคจร ท. มีหญิงเป็นแพศยาเป็นต้น เวสิยาทิเภโท ชื่อว่าเวสิยาทิเภท. (อันต่างด้วยอโคจรมีหญิงแพศยาเป็นต้น)

วุตฺตตฺถํ, วจนํ

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

วุตฺโต อตฺโถ ยสฺสาติ วุตฺตตฺถํ, วจนํ. (วุตฺต + อตฺถ)

อตฺโถ อ.เนื้อความ ยสฺส (วจนสฺส) แห่งคำใด (มยา) วุตฺโต อันข้าพเจ้า กล่าวแล้ว (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตํ วจนํ) อ.คำนั้น วุตฺตตฺถํ ชื่อว่าวุตฺตตฺถ (มีเนื้อความที่ถูกกล่าวแล้ว), ได้แก่คำ.

เทสนาวสานํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เทสนาย อวสานํ เทสนาวสานํ. (เทสนา + อวสาน)

อวสานํ อ.กาลเป็นที่สิ้นสุดลง เทสนาย แห่งพระเทศนา เทสนาวสานํ ชื่อว่าเทสนาวสาน. (เวลาจบพระเทศนา)

สาตฺถิกา, เทสนา

เป็นสหบุพพบทพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. อตฺโถ อสฺสา อตฺถีติ อตฺถิกา, วาจา. (อตฺถ + อิกปัจจัย) อัสสัตถิตัทธิต

อตฺโถ อ.ประโยชน์ อสฺสา วาจาย แห่งวาจานั้น อตฺถิ มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (สา วาจา) อ.วาจานั้น อตฺถิกา ชื่อว่าอตฺถิกา (อันมีประโยชน์), ได้แก่วาจา.

๒. สห อตฺถิกาย ยา วตฺตตีติ สาตฺถิกา, เทสนา. (สห + อตฺถิกา) สหบุพพบทพหุพพีหิ-สมาส

ยา (เทสนา) อ.เทศนาใด วตฺตติ ย่อมเป็นไป สห กับ อตฺถิกาย (วาจาย) ด้วยวาจาอันมีประโยชน์ อิติ เพราะเหตุนั้น (สา เทสนา) อ.เทศนานั้น สาตฺถิกา ชื่อว่าสาตฺถิกา (อันเป็นไปกับด้วยวาจาอันมีประโยชน์, มีวาจาที่เป็นประโยชน์), ได้แก่เทศนา.

๓. วิปสฺสกภิกฺขุวตฺถุ ฯ [๑๓๙]

วิปสฺสกภิกฺขุวตฺถุ (มยา วุจฺจเต) ฯ

วิปสฺสกภิกฺขุวตฺถุ อ.เรื่องแห่งภิกษุผู้มีปัญญาเป็นเครื่องเห็นแจ้ง
(มยา) อันข้าพเจ้า (พระพุทธโฆสะ) **(วุจฺจเต)** จะกล่าว ฯ

วิปสฺสกภิกฺขุวตฺถุ วุตฺตกัมมะใน วุจฺจเตๆ อาขยาตบทกัมมวาจก
มยา อนภิหิตกัตตาใน วุจฺจเต ฯ

๓. เรื่องวิปัสสกภิกษุ

๑. **“ยถา พุพฺพุฬกํ ปสฺเสติ** อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต ปญฺจสเต วิปสฺสเก ภิกฺขู อารพฺภ กเถสิ ฯ

สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต ปญฺจสเต วิปสฺสเก ภิกฺขู อารพฺภ **“ยถา พุพฺพุฬกํ ปสฺเสติ** อิมํ ธมฺมเทสนํ กเถสิ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **วิหรนฺโต** เมื่อประทับ **เชตวเน** ในพระวิหารชื่อว่าเชตวัน **อารพฺภ** ทรงปรารภ **ภิกฺขู** ซึ่งภิกษุ ท. **วิปสฺสเก** ผู้มีปัญญาเป็นเครื่องเห็นแจ้ง **ปญฺจสเต** ผู้มีร้อยห้าเป็นประมาณ **กเถสิ** ตรัสแล้ว **อิมํ ธมฺมเทสนํ** ซึ่งพระธรรมเทศนานี้ **“ยถา พุพฺพุฬกํ ปสฺเสติ** ว่า “ยถา พุพฺพุฬกํ ปสฺเส” ดังนี้เป็นต้น ฯ

พระศาสดา เมื่อประทับในพระเชตวัน ทรงปรารภเหล่าภิกษุผู้มีปัญญาเป็นเครื่องเห็นแจ้งมีประมาณ ๕๐๐ รูป ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **“ยถา พุพฺพุฬกํ ปสฺเส”** ดังนี้เป็นต้น

สตฺถา สุทธกัตตาใน กเถสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “ยถา พุพฺพุฬกํ ปสฺเส” สรูปะใน อิติๆ ศัพท์ อาทยัตถะใน อิมํ ธมฺมเทสนํ อิมํ วิเสสนะของ ธมฺมเทสนํๆ อวุตตกัมมะใน กเถสิ เชตวเน วิสยาธาระใน วิหรนฺโตๆ อัพภันตรกิริยาของ สตฺถา ปญฺจสเต ก็ดี วิปสฺสเก ก็ดี วิเสสนะของ ภิกฺขูๆ อวุตตกัมมะใน อารพฺภๆ สมานกาลกิริยาใน กเถสิ ฯ

.....

๒. เต กิร สตฺถุ สนฺติเก กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา อรญฺญํ ปวิสิตฺวา วายมนฺตาปิ อปฺปตฺต-วิเสสา “วิเสเสตฺวา กมฺมฏฺฐานํ คเหสฺสามาติ สตฺถุ สนฺติกํ อาคจฺฉนฺตา อนฺตรามคฺเค มรีจึ ทิสฺวา มรีจิกมฺมฏฺฐานํ ภาเวนฺตาว อาคมึสุ ฯ

เต (ภิกฺขู) กิร สตฺถุ สนฺติเก กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา อรญฺญํ ปวิสิตฺวา วายมนฺตาปิ อปฺปตฺต-วิเสสา “(มยํ) วิเสเสตฺวา กมฺมฏฺฐานํ คเหสฺสามาติ (มนฺเตตฺวา) สตฺถุ สนฺติกํ อาคจฺฉนฺตา อนฺตรามคฺเค มรีจึ ทิสฺวา มรีจิกมฺมฏฺฐานํ ภาเวนฺตาว อาคมึสุ ฯ

กิร ได้ยินว่า **เต (ภิกฺขู)** อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น **คเหตฺวา** เรียนเอาแล้ว **กมฺมฏฺฐานํ** ซึ่งกรรมฐาน **สนฺติเก** ในสำนัก **สตฺถุ** ของพระศาสดา **ปวิสิตฺวา** เข้าไปแล้ว **อรญฺญํ** สู่ป่า **วายมนฺตาปิ** แม้พยายามอยู่ **อปฺปตฺตวิเสสา** ผู้มีคุณวิเศษอันไม่บรรลุแล้ว **(มนฺเตตฺวา)** ปรึกษากันแล้ว **อิติ** ว่า “**(มยํ)** อ.เรา ท. **คเหสฺสาม** จักเรียนเอา **กมฺมฏฺฐานํ** ซึ่งกรรมฐาน **วิเสเสตฺวา** ให้พิเศษ” **อิติ** ดังนี้ **อาคจฺฉนฺตา** มาอยู่ **สนฺติกํ** สู่สำนัก **สตฺถุ** ของพระศาสดา **ทิสฺวา** เห็นแล้ว **มรีจึ** ซึ่งพยับแดด **อนฺตรา-มคฺเค** ในระหว่างแห่งหนทาง **มรีจิกมฺมฏฺฐานํ** ยังกรรมฐานพยับแดด **ภาเวนฺตาว** ให้เจริญอยู่เทียว **อาคมึสุ** มาแล้ว ฯ

ได้ยินว่า พวกภิกษุเหล่านั้น เรียนเอากรรมฐานในสำนักของพระศาสดา แล้วเข้าไปสู่ป่า แม้เพียรอยู่ ก็ไม่บรรลุคุณวิเศษ จึงปรึกษากันว่า “พวกเราจักเรียนเอากรรมฐานให้พิเศษ” ดังนี้แล้ว ก็มาสู่สำนักของพระศาสดา ในระหว่างทาง เห็นพยับแดด เจริญมรีจิ-กรรมฐานนั่นแหละ มาแล้ว

กิรศัพท์ อนุสสวนัตถะ เต วิเสสนะของ ภิกฺขูๆ สุทธกัตตาใน อาคมึสุๆ อาขยาต-บทกัตตุวาจก สตฺถุ สามีสัมพันธะใน สนฺติเกๆ วิสยาธาระใน คเหตฺวา กมฺมฏฺฐานํ อวุตตกัมมะใน คเหตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปวิสิตฺวา อรญฺญํ สัมปาปุณียกัมมะใน ปวิสิตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน วายมนฺตา อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ วายมนฺตาๆ อัพภันตรกิริยาของ ภิกฺขู อปฺปตฺตวิเสสา วิเสสนะของ ภิกฺขู “มยํ สุทธกัตตาใน คเหสฺสามๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก วิเสเสตฺวา กิริยาวิเสสนะใน คเหสฺสาม กมฺมฏฺฐานํ อวุตตกัมมะใน คเหสฺสาม” อิติศัพท์ อาการะใน มนฺเตตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อาคจฺฉนฺตา สตฺถุ สามีสัมพันธะใน สนฺติกํๆ สัมปาปุณียกัมมะใน อาคจฺฉนฺตาๆ

อัพภัตรกิริยาของ ภิกฺขู อนฺตรามคฺเค วิสยาธาระใน ทิสฺวา มรีจึ อวุฏฺตกัมมะใน ทิสฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ภาเวนฺตา มรีจิกมฺมฏฺฐานำ การิตกัมมะใน ภาเวนฺตา เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ภาเวนฺตาๆ อัพภันตรกิริยาของ ภิกฺขู ฯ

.....

๓. เตสำ วิหารำ ปวิฏฺฐกฺขเณเยว เทโว วสฺสิ ฯ

เตสำ (ภิกฺขูนำ) วิหารำ ปวิฏฺฐกฺขเณ เอว เทโว วสฺสิ ฯ

เทโว อ.ฝน **วสฺสิ** ตกแล้ว **ปวิฏฺฐกฺขเณ เอว** ในขณะเป็นที่เข้าไปแล้วนั่นเทียว **วิหารำ** สู่วิหาร **เตสำ (ภิกฺขูนำ)** แห่งภิกษุ ท. เหล่านั้น ฯ

ฝนตกลงในขณะเป็นที่เข้าไปสู่วิหารแห่งภิกษุเหล่านั้นนั่นแหละ

เทโว สุทธกัตตาใน วสฺสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เตสำ วิเสสนะของ ภิกฺขูนำๆ สามี-สัมพันธะใน ปวิฏฺฐกฺขเณ วิหารำ สัมปาปุณียกัมมะใน ปวิฏฺฐกฺขเณ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ปวิฏฺฐกฺขเณๆ กาลสัตตมีใน วสฺสิ ฯ

.....

๔. เต ตตฺถ ตตฺถ ปมุเขสุ ฐตฺวา ธาราเวเคน อุฏฺฐหิตฺวา ภิชฺชนฺเต พุพฺพุพฺพเก ทิสฺวา “อยำปิ อตฺตภาโว อุปฺปชฺชิตฺวา ภิชฺชนตฺเถน พุพฺพุพฺพกสทิโสเยวาติ อารมฺมณำ คณฺหึสุ ฯ

เต (ภิกฺขู) ตตฺถ ตตฺถ ปมุเขสุ ฐตฺวา ธาราเวเคน อุฏฺฐหิตฺวา ภิชฺชนฺเต พุพฺพุพฺพเก ทิสฺวา “อยำปิ อตฺตภาโว อุปฺปชฺชิตฺวา ภิชฺชนตฺเถน พุพฺพุพฺพกสทิโส เอว (โหติ)” อิติ (มนสิกาเรน) อารมฺมณำ (กตฺวา) คณฺหึสุ ฯ

เต (ภิกฺขู) อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น **ฐตฺวา** ยืนอยู่แล้ว **ตตฺถ ตตฺถ ปมุเขสุ** ที่หน้ามุข ท. เหล่านั้นๆ **ทิสฺวา** เห็นแล้ว **พุพฺพุพฺพเก** ซึ่งฟองน้ำ ท. **ธาราเวเคน อุฏฺฐหิตฺวา ภิชฺชนฺเต** อัน ตั้งขึ้นแล้ว ด้วยความเร็วแห่งสายน้ำ แตกไปอยู่ **คณฺหึสุ** ถือเอาแล้ว **(กตฺวา)** กระทำ **อารมฺมณำ** ให้เป็นอารมณ์ **มนสิกาเรน** ด้วยมนสิการ **อิติ** ว่า “**อยำปิ อตฺตภาโว** อ.อัตภาพแม้นี้ **พุพฺพุพฺพกสทิโส เอว** เป็นเช่นกับด้วยฟองน้ำนั่นเทียว **อุปฺปชฺชิตฺวา ภิชฺชนตฺเถน** เพราะอรรถว่า เกิดขึ้นแล้ว แตกไป **(โหติ)** ย่อมเป็น” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พวกภิกษุเหล่านั้น ยืนอยู่ ณ ที่หน้ามุขเหล่านั้นๆ เห็นฟองน้ำทั้งหลาย อันตั้งขึ้นด้วยความเร็วแห่งสายน้ำแตกไปอยู่ ถือเอาทำให้เป็นอารมณ์ ด้วยมนสิการว่า “อัตภาพแม้นี้ เป็นเช่นกับด้วยฟองน้ำนั่นแหละ เพราะอรรถว่าเกิดขึ้นแล้ว แตกไป”

เต วิเสสนะของ ภิกฺขูๆ สุทธกัตตาในคณฺหีสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตตฺถ สองบท วิเสสนะของ ปมุเขสุๆ วิสยาธาระใน ฐตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ทิสฺวา ธาราเวเคน กรณะใน อุฏฺฐหิตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ภิชฺชนฺเตๆ วิเสสนะของ พุพฺพุพฺพเกๆ อวุตตกัมมะใน ทิสฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน คณฺหีสุ “อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ อยํๆ วิเสสนะของ อตฺตภาโวๆ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อุปฺปชฺชิตฺวา ปุพพกาลกิริยาใน ภิชฺชนตฺเถนๆ เหตุใน พุพฺพุพฺพกสทิโส เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ พุพฺพุพฺพกสทิโสๆ วิกติกัตตาใน โหติ” อิติศัพท์ สรูปะใน มนสิกาเรนๆ กรณะใน กตฺวา อารมฺมณํ วิกติกัมมะใน กตฺวาๆ กิริยาวิเสสนะใน คณฺหีสุ ฯ

.....

๕. สตฺถา คนฺธกุฏิยํ นิสินฺโนว เต ภิกฺขู โอโลเกตฺวา เตหิ สทฺธึ กเถนฺโต วิย โอภาสํ ผริตฺวา อิมํ คาถมาห

“ยถา พุพฺพุพฺพกํ ปสฺเส, ยถา ปสฺเส มรีจิกํ;
เอวํ โลกํ อเวกฺขนฺตํ มจฺจุราชา น ปสฺสตีติ ฯ

สตฺถา คนฺธกุฏิยํ นิสินฺโนว เต ภิกฺขู โอโลเกตฺวา เตหิ (ภิกฺขูหิ) สทฺธึ กเถนฺโต วิย โอภาสํ ผริตฺวา อิมํ คาถํ อาห

“(ปุคฺคโล) ยถา พุพฺพุพฺพกํ ปสฺเส, (ปุคฺคโล) ยถา ปสฺเส มรีจิกํ;
เอวํ โลกํ อเวกฺขนฺตํ (ปุคฺคลํ) มจฺจุราชา น ปสฺสตีติ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **นิสินฺโนว** ประทับนั่งแล้วเทียว **คนฺธกุฏิยํ** ในพระคันธกุฏี **โอโลเกตฺวา** ทรงแลดูแล้ว **เต ภิกฺขู** ซึ่งภิกษุ ท. เหล่านั้น **กเถนฺโต วิย** ราวกะว่าตรัสอยู่ **สทฺธึ** กับ **เตหิ (ภิกฺขูหิ)** ด้วยภิกษุ ท. เหล่านั้น **ผริตฺวา** ทรงแผ่ไปแล้ว **โอภาสํ** ซึ่งพระรัศมี **อาห** ตรัสแล้ว **อิมํ คาถํ** ซึ่งพระคาถานี้ **อิติ** ว่า

“**(ปุคฺคโล)** อ.บุคคล **ปสฺเส** พึงเห็น **พุพฺพุพฺพกํ** ซึ่งฟองน้ำ **ยถา** ฉันใด, **(ปุคฺคโล)** อ.บุคคล **ปสฺเส** พึงเห็น **มรีจิกํ** ซึ่งพยับแดด **ยถา** ฉันใด, **มจฺจุราชา** อ.มัจจุผู้พระราชา **น ปสฺสติ**

ย่อมไม่เห็น **(ปุคฺคลํ)** ซึ่งบุคคล **อเวกฺขนฺตํ** ผู้พิจารณาเห็นอยู่ **โลกํ** ซึ่งโลก **เอวํ** ฉันนั้น" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดาประทับนั่งในพระคันธกุฏีนั่นแหละ ทรงแลดูพวกภิกษุเหล่านั้น ดุจตรัสอยู่กับด้วยพวกภิกษุเหล่านั้น ทรงแผ่พระรัศมีไป ตรัสพระคาถานี้ว่า

"บุคคลพึงเห็นฟองน้ำ ฉันใด, บุคคลพึงเห็นพยับแดด ฉันใด,
พญามัจจุราช ย่อมไม่เห็นบุคคลผู้พิจารณาเห็นโลกอยู่ ฉันนั้น"

สตฺถา สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก คนฺธกุฏิยํ วิสยาธาระใน นิสินฺโน เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ นิสินฺโนฯ วิเสสนะของ สตฺถา เต วิเสสนะของ ภิกฺขูฯ อวุตตกัมมะใน โอโลเกตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน กเถนฺโต เตหิ วิเสสนะของ ภิกฺขูหิฯ สหัตถตติยาเข้ากับ สทฺธึฯ กิริยาสมวายะใน กเถนฺโตฯ อุปมาอัพภันตรกิริยาของ สตฺถา วิยศัพท์ อุปมาโชตกะเข้ากับ เตหิ ภิกฺขูหิ สทฺธึ กเถนฺโต โอภาสํ อวุตตกัมมะใน ผริตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อาห อิมํ วิเสสนะของ คาถํฯ อวุตตกัมมะใน อาห

"ปุคฺคโล สุทธกัตตาใน ปสฺเสฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ยถา อุปมาโชตกะ พุพฺพุพฺพกํ อวุตตกัมมะใน ปสฺเส, ปุคฺคโล สุทธกัตตาใน ปสฺเสฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ยถา อุปมาโชตกะ มรีจิกํ อวุตตกัมมะใน ปสฺเส, มจฺจุราชา สุทธกัตตาใน ปสฺสติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวํ อุปเมยยโชตกะ โลกํ อวุตตกัมมะใน อเวกฺขนฺตํฯ วิเสสนะของ ปุคฺคลํฯ อวุตตกัมมะใน ปสฺสติ นศัพท์ ปฏิเสธะใน ปสฺสติ" อิติศัพท์ สรูปะใน อิมํ คาถํ ฯ

.....

๖. ตตฺถ **มรีจิกนฺ**ติ มายํ ฯ

ตตฺถ (ปเทสุ) "**มรีจิกนฺ**ติ (ปทสฺส) "มายํ" (อิติ อตฺโถ) ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถ **(อิติ)** ว่า "**มายํ** ซึ่งพยับแดด" **(อิติ)** ดังนี้ **ตตฺถ (ปเทสุ) "มรีจิกนฺติ (ปทสฺส)** แห่ง- ในบท ท. เหล่านั้นหนา -บทว่า "มรีจิกํ" ดังนี้ ฯ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **"มรีจิกํ"** แปลว่า พยับแดด

ตตฺถ วิเสสนะของ ปเทสุฯ นิทธารณะใน ปทสฺส "มรีจิกํ" สรูปะใน อิติฯ ศัพท์ สรูปะใน

ปทสฺสฯ นิทธารณียะและสามีสัมพันธะใน อตฺโถ “มายํ อวุตตกัมมะใน ปสฺเส” อิติ-ศัพท์ สรูปะใน อตฺโถฯ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๗. มายา หิ ทูรโตว เคหสณฺฐานาทิวเสน อุปฏฺฐิตาปิ อุปคจฺฉนฺตานํ อคยฺหุปคา ริตฺตกตุจฺฉกาว, ตสฺมา “ยถา อุปฺปชฺชิตฺวา ภิชฺชนตฺเถน พุพฺพุพฺพุฬกํ ริตฺตตุจฺฉาทิภาเวน มายํ ปสฺเสยฺย, เอวํ ขนฺธาทิโลกํ อเวกฺขนฺตํ มจฺจุราชา น ปสฺสตีติ อตฺโถ ฯ

มายา หิ ทูรโตว เคหสณฺฐานาทิวเสน อุปฏฺฐิตาปิ อุปคจฺฉนฺตานํ (ชนานํ) อคยฺหุปคา ริตฺตกตุจฺฉกาว (โหติ), ตสฺมา “ยถา (ปุคฺคโล) อุปฺปชฺชิตฺวา ภิชฺชนตฺเถน พุพฺพุพฺพุฬกํ (ตสฺสา มายาย) ริตฺตตุจฺฉาทิภาเวน มายํ ปสฺเสยฺย, เอวํ ขนฺธาทิโลกํ อเวกฺขนฺตํ (ปุคฺคลํ) มจฺจุราชา น ปสฺสตีติ อตฺโถ (ปณฺฑิเตน เวทิตพฺโพ) ฯ

หิ ก็ **มายา** อ.พยับแดด **อุปฏฺฐิตาปิ** แม้ปรากฏแล้ว **เคหสณฺฐานาทิวเสน** ด้วยสามารถแห่งสัณฐานมีสัณฐานแห่งเรือนเป็นต้น **ทูรโตว** แต่ที่ไกลเทียว **อคยฺหุปคา** เป็นธรรมชาติเข้าถึงซึ่งความเป็นของอันบุคคลไม่พึงถือเอา **ริตฺตกตุจฺฉกาว** เป็นธรรมชาติทั้งว่างทั้งเปล่าเทียว **(โหติ)** ย่อมมี **(ชนานํ)** แก่ชน ท. **อุปคจฺฉนฺตานํ** ผู้เข้าไปใกล้อยู่, **ตสฺมา** เพราะเหตุนั้น **อตฺโถ** อ.อธิบาย **อิติ** ว่า “**(ปุคฺคโล)** อ.บุคคล **ปสฺเสยฺย** พึงเห็น **พุพฺพุพฺพุฬกํ** ซึ่งฟองน้ำ **อุปฺปชฺชิตฺวา ภิชฺชนตฺเถน** เพราะอรรถว่า เกิดขึ้นแล้ว แตกไป **มายํ** ซึ่งพยับแดด **(ตสฺสา มายาย) ริตฺตตุจฺฉาทิภาเวน** เพราะความที่ แห่งพยับแดดนั้น เป็นธรรมชาติมีธรรมชาติทั้งว่างทั้งเปล่าเป็นต้น **ยถา** ฉันใด, **มจฺจุราชา** อ.มัจจุผู้พระราชา **น ปสฺสติ** ย่อมไม่เห็น **(ปุคฺคลํ)** ซึ่งบุคคล **อเวกฺขนฺตํ** ผู้พิจารณาเห็นอยู่ **ขนฺธาทิโลกํ** ซึ่งโลกมีขันธ์เป็นต้น **เอวํ** ฉันนั้น” **อิติ** ดังนี้ **(ปณฺฑิเตน)** อันบัณฑิต **(เวทิตพฺโพ)** พึงทราบ ฯ

ก็พยับแดดแม้ปรากฏด้วยสามารถมีสัณฐานแห่งเรือนเป็นต้น แต่ที่ไกลเทียว เป็นธรรมชาติเข้าถึงความเป็นของอันบุคคลไม่พึงถือเอา เป็นธรรมชาติทั้งว่างทั้งเปล่าแก่พวกชนผู้เข้าไปใกล้อยู่, เพราะเหตุนั้น บัณฑิตพึงทราบอธิบายว่า “บุคคลพึงเห็นฟองน้ำ เพราะอรรถว่าเกิดขึ้นแล้วแตกไป พึงเห็นพยับแดด เพราะความที่พยับแดดนั้น เป็นธรรมชาติทั้งว่างทั้งเปล่าเป็นต้น ฉันใด, พญามัจจุราช ย่อมไม่เห็นบุคคลผู้พิจารณาเห็นโลกมีขันธ์เป็นต้นอยู่ ฉันนั้น”

หิศัพท์ วากยารัมภโชตกะ มายา สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ทูรโตๆ อปาทานใน อุปฏฺจิตา เคหสณฺฐานาทิวเสน ตติยาวิเสสนะใน อุปฏฺจิตา อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ อุปฏฺจิตาๆ วิเสสนะของ มายา อุปคจฺฉนฺตานำ วิเสสนะของ ชนานำๆ สัมปทานใน โหติ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ริตฺตกตุจฺฉกา อคยฺหุปคา ก็ดี ริตฺตกตุจฺฉกา ก็ดี วิกติกัตตาใน โหติ, ตสฺมา เหตวัตถะ "ปุคฺคโล สุทธกัตตาใน ปสฺเสยฺยๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ยถา อุปมาโชตกะ อุปฺปชฺชิตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ภิชฺชนตฺเถนๆ เหตุใน พุพฺพุพุพฺพกำๆ อวุตตกัมมะใน ปสฺเสยฺย ตสฺสา วิเสสนะของ มายายๆ ภาวาทิสัมพันธะใน ริตฺตตุจฺฉาทิภาเวนๆ เหตุใน ปสฺเสยฺย มายำ อวุตตกัมมะใน ปสฺเสยฺย, มจฺจุราชา สุทธกัตตาใน ปสฺสติๆ อาขยาต-บทกัตตุวาจก เอวำ อุปเมยยโชตกะ ขนฺธาทิโลกำๆ อวุตตกัมมะใน อเวกฺขนฺตำๆ วิเสสนะของ ปุคฺคลำๆ อวุตตกัมมะใน ปสฺสติ นศัพท์ ปฏิเสธะใน ปสฺสติ" อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถๆ วุตตกัมมะใน เวทิตพฺโพๆ กิตบทกัมมวาจก ปณฺฑิเตน อนภิหิต-กัตตาใน เวทิตพฺโพ ฯ

.....

๘. เทสนาวสาเน เต ภิกฺขู จิตฏฺฐาเนเยว อรหตฺตำ ปาปุณึสูติ ฯ

เทสนาวสาเน เต ภิกฺขู จิตฏฺฐาเน เอว อรหตฺตำ ปาปุณึสุ อิติ ฯ

เทสนาวสาเน ในกาลเป็นที่สิ้นสุดลงแห่งพระเทศนา **เต ภิกฺขู** อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น **ปาปุณึสุ** บรรลุแล้ว **อรหตฺตำ** ซึ่งความเป็นแห่งพระอรหันต์ **จิตฏฺฐาเน เอว** ในที่เป็นที่ยืนแล้วนั่นเทียว **อิติ** ดังนี้แล ฯ

เวลาจบพระเทศนา พวกภิกษุเหล่านั้น บรรลุพระอรหัตในที่เป็นที่ยืนนั่นแหละ ดังนี้แล

เทสนาวสาเน กาลสัตตมีใน ปาปุณึสุ เต วิเสสนะของ ภิกฺขูๆ สุทธกัตตาใน ปาปุณึสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ จิตฏฺฐาเนๆ วิสยาธาระใน ปาปุณึสุ อรหตฺตำ สัมปาปุณียกัมมะใน ปาปุณึสุ อิติศัพท์ สมาปนะ ฯ

.....

วิปสฺสกภิกฺขุวตฺถุ ฯ

วิปสฺสกภิกฺขุวตฺถุ (นิฏฺฐิตำ) ฯ

วิปสฺสกภิกฺขุวตฺถุ อ.เรื่องแห่งภิกษุผู้มีปัญญาเป็นเครื่องเห็นแจ้ง **(นิฏฺฐิตำ)** จบแล้ว ฯ

วิปสฺสกภิกฺขุวตฺถุ สุทธกัตตาใน นิฏฺฐิตำ ๆ กิตบทกัตตุวาจก ฯ

จบเรื่องวิปัสสกภิกษุ

วิเคราะห์ศัพท์กิตก์ สมาส และตัทธิต

วิปสฺสกภิกฺขุวตฺถุ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. วิปสฺสโก จ โส ภิกฺขุ จาติ วิปสฺสกภิกฺขุ ชื่อว่าวิปสฺสกภิกฺขุ. (วิปสฺสก + ภิกฺขุ) วิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส

วิปสฺสโก จ อ.ผู้มีปัญญาเป็นเครื่องเห็นแจ้งด้วย โส อ.ผู้มีปัญญาเป็นเครื่องเห็นแจ้งนั้น ภิกฺขุ จ เป็นภิกษุด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น วิปสฺสกภิกฺขุ. (ภิกษุผู้มีปัญญาเป็นเครื่องเห็นแจ้ง)

๒. วิปสฺสกภิกฺขุสฺส วตฺถุ วิปสฺสกภิกฺขุวตฺถุ. (วิปสฺสกภิกฺขุ + วตฺถุ)

วตฺถุ อ.เรื่อง วิปสฺสกภิกฺขุสฺส แห่งภิกษุผู้มีปัญญาเป็นเครื่องเห็นแจ้ง วิปสฺสกภิกฺขุวตฺถุ ชื่อว่าวิปสฺสกภิกฺขุวตฺถุ. (เรื่องภิกษุผู้มีปัญญาเป็นเครื่องเห็นแจ้ง, เรื่องวิปัสสกภิกษุ)

ปญฺจสตา, ภิกฺขู

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส อันตโลปสมาส ลบ มตฺตาศัพท์ มีวิเคราะห์ว่า

ปญฺจ สตานิ เยสํ เต ปญฺจสตา, ภิกฺขู, (ปญฺจ + สต + มตฺตา)

สตานิ อ.ร้อย ท. ปญฺจ ห้า (มตฺตา) เป็นประมาณ เยสํ (ภิกฺขูนํ) แห่งภิกษุ ท. เหล่าใด (สนฺติ) มีอยู่ เต (ภิกฺขู) อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น ปญฺจสตา ชื่อว่าปญฺจสต (มีประมาณ ๕๐๐ รูป), ได้แก่ ภิกษุทั้งหลาย.

อปฺปตฺตวิเสสา, ภิกฺขู

เป็นตติยาทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพหีสมาส โดยมีนนิบาตบุพพบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. น ปตฺตา อปฺปตฺตา, วิเสสา. (น + ปตฺต) นนิบาตบุพพบทกัมมธารยสมาส

(วิเสสา) อ.คุณวิเศษ ท. (ภิกฺขูหิ) อันภิกษุ ท. ปตฺตา บรรลุแล้ว น หามิได้ อปฺปตฺตา ชื่อว่าอปฺปตฺต (ไม่บรรลุแล้ว), ได้แก่คุณวิเศษทั้งหลาย.

๒. อปฺปตฺตา วิเสสา เยหีติ อปฺปตฺตวิเสสา, ภิกฺขู. (อปฺปตฺต + วิเสส) ตติยาทวิปท-ตุลยาธิกรณพหุพพหีสมาส

วิเสสา อ.คุณวิเศษ ท. เยหิ (ภิกฺขูหิ) อันภิกษุ ท. เหล่าใด อปฺปตฺตา ไม่บรรลุแล้ว อิติ เพราะเหตุนั้น (เต ภิกฺขู) อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น อปฺปตฺตวิเสสา ชื่อว่าอปฺปตฺตวิเสส (ผู้มีคุณวิเศษอันไม่บรรลุแล้ว, ผู้ยังไม่บรรลุคุณวิเศษ), ได้แก่ภิกษุทั้งหลาย.

อนฺตรามคฺคํ

เป็นนิบาตบุพพกะ อัพยยีภาวสมาส มีวิเคราะห์ว่า

มคฺคสฺส อนฺตรา อนฺตรามคฺคํ. (อนฺตรา + มคฺค)

อนฺตรา ในระหว่าง มคฺคสฺส แห่งหนทาง อนฺตรามคฺคํ ชื่อว่าอนฺตรามคฺค. (ระหว่างทาง)

ปวิฏฺจกฺขโณ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปวิฏฺจญฺจ ตํ ขโณ จาติ ปวิฏฺจกฺขโณ. (ปวิฏฺจ + ขณ)

ปวิฏฺจ จ อ.เป็นที่เข้าไปแล้วด้วย ตํ อ.เป็นที่เข้าไปแล้วนั้น ขโณ จ เป็นขณะด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ปวิฏฺจกฺขโณ ชื่อว่าปวิฏฺจกฺขณ. (ขณะเป็นที่เข้าไปแล้ว)

ภิชฺชนตฺโถ

เป็นสัมภาวนาบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ภิชฺชนํ อิติ อตฺโถ ภิชฺชนตฺโถ. (ภิชฺชน + อตฺถ)

อตฺโถ อ.อรรถ ภิชฺชนํ อิติ ว่าอันแตกไป ภิชฺชนตฺโถ ชื่อว่าภิชฺชนตฺถ. (อรรถว่าอันแตกไป)

พุพฺพุฬกสทิโส, อตฺตภาโว

เป็นตติยาตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

พุพฺพุฬเกน สทิโส พุพฺพุฬกสทิโส, อตฺตภาโว. (พุพฺพุฬก + สทิส)

(อตฺตภาโว) อ.อัตภาพ สทิโส อันเข้นกับ พุพฺพุฬเกน ด้วยฟองน้ำ พุพฺพุฬกสทิโส ชื่อว่าชื่อว่าพุพฺพุฬกสทิส (เข้นกับด้วยฟองน้ำ), ได้แก่อัตภาพ.

มจฺจุราชา

เป็นวิเสสนุตตรบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

มจฺจุ จ โส ราชา จาติ มจฺจุราชา. (มจฺจุ + ราช)

มจฺจุ จ อ.มัจจุด้วย โส อ.มัจจุนั้น ราชา จ เป็นราชาด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น มจฺจุราชา ชื่อว่ามจฺจุราชา. (มัจจุผู้ราชา, พญามัจจุราช)

เคหสณฺฐานาทิวโส

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีฉัฏฐีตัปปุริสสมาส และฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. เคหสฺส สณฺฐานนฺ เคหสณฺฐานนฺ. (เคห + สณฺฐาน) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

สณฺฐานนฺ อ.สัณฐาน เคหสฺส แห่งเรือน เคหสณฺฐานนฺ ชื่อว่าเคหสณฺฐาน. (สัณฐานแห่งเรือน)

๒. เคหสณฺฐานนฺ อาทิ เยสนฺติ เคหสณฺฐานาทีนิ, สณฺฐานานิ. (เคหสณฺฐาน + อาทิ) ฉัฏฐี-ทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

เคหสณฺฐานนฺ อ.สัณฐานแห่งเรือน อาทิ เป็นต้น เยสํ (สณฺฐานานนฺ) แห่งสัณฐาน ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตานิ สณฺฐานานิ) อ.สัณฐาน ท. เหล่านั้น เคหสณฺฐานาทีนิ ชื่อว่าเคหสณฺฐานาทิ (มีสัณฐานแห่งเรือนเป็นต้น), ได้แก่สัณฐานทั้งหลาย.

๓. เคหสณฺฐานาทีนนฺ วโส เคหสณฺฐานาทิวโส. (เคหสณฺฐานาทิ + วส) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

วโส อ.สามารถ เคหสณฺฐานาทีนนฺ (สณฺฐานานนฺ) แห่งสัณฐาน ท. มีสัณฐานแห่งเรือนเป็นต้น เคหสณฺฐานาทิวโส ชื่อว่าเคหสณฺฐานาทิวส. (สามารถแห่งสัณฐานมีสัณฐานแห่งเรือนเป็นต้น)

อคยฺหูปคา, มายา

เป็นทุติยาตัปปุริสสมาส โดยมีนนิบาตบุพพบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. น คยฺหนฺ อคยฺหนฺ, วตฺถุ. (น + คยฺห) นนิบาตบุพพบทกัมมธารยสมาส

(วตฺถุ) อ.วัตถุ (ปุคฺคเลน) คยฺหนฺ อันอันบุคคลพึงถือเอา น หามิได้ อคยฺหนฺ ชื่อว่าอคยฺห (อันบุคคลไม่พึงถือเอา), ได้แก่วัตถุ.

๒. อคยฺหนฺ อุปคจฺฉตีติ อคยฺหูปคา, มายา. (อคยฺหสทฺทูปปท + อุป + คมุ คติมฺหิ ในการไป + กฺวิปัจจัย) ทุติยาตัปปุริสสมาส, กิตันตสมาส, กัตตุรูป, กัตตุสาธนะ

(ยา มายา) อ.พยับแดดใด อุปคจฺฉติ ย่อมเข้าถึง อคยฺหํ (วตฺถุ) ซึ่งวัตถุ อันอันบุคคลไม่พึงถือเอา อิติ เพราะเหตุนั้น (สา มายา) อ.พยับแดดนั้น อคยฺหุปคา ชื่อว่าอคยฺหุปคา (อันเข้าถึงวัตถุที่บุคคลไม่พึงถือเอา), ได้แก่พยับแดด.

ริตฺตกตุจฺฉกา, มายา

เป็นวิเสสโนภยบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ริตฺตกา จ สา ตุจฺฉกา จาติ ริตฺตกตุจฺฉกา, มายา. (ริตฺตกา + ตุจฺฉกา)

สา (มายา) อ.พยับแดดนั้น ริตฺตกา จ ว่างด้วย ตุจฺฉกา จ เปล่าด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ริตฺตกตุจฺฉกา ชื่อว่าริตฺตกตุจฺฉกา (ทั้งว่างทั้งเปล่า), ได้แก่พยับแดด.

ขนฺธาทิโลโก

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส โดยมีฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ขนฺโธ อาทิ ยสฺสาติ ขนฺธาทิ, โลโก. (ขนฺธ + อาทิ) ฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิ-สมาส

ขนฺโธ อ.ขันธ์ อาทิ เป็นต้น ยสฺส (โลกสฺส) แห่งโลกใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส โลโก) อ.โลกนั้น ขนฺธาทิ ชื่อว่าขนฺธาทิ (มีขันธ์เป็นต้น), ได้แก่โลก.

๒. ขนฺธาทิ จ โส โลโก จาติ ขนฺธาทิโลโก. (ขนฺธาทิ + โลก) วิเสสนบุพพบทกัมมธารย-สมาส

ขนฺธาทิ จ อ.มีขันธ์เป็นต้นด้วย โส อ.มีขันธ์เป็นต้นนั้น โลโก จ เป็นโลกด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ขนฺธาทิโลโก ชื่อว่าขนฺธาทิโลก. (โลกมีขันธ์เป็นต้น)

เทสนาวสานํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เทสนาย อวสานํ เทสนาวสานํ. (เทสนา + อวสาน)

อวสานํ อ.กาลเป็นที่สิ้นสุดลง เทสนาย แห่งพระเทศนา เทสนาวสานํ ชื่อว่าเทสนาวสาน. (เวลาจบพระเทศนา)

จิตฏฺฐานํ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

จิตญฺจ ตํ ฐานญฺจาติ จิตฏฺฐานํ. (จิต + ฐาน)

จิตํ จ อ.เป็นที่ยืนแล้วด้วย ตํ อ.เป็นที่ยืนแล้วนั้น ฐานํ จ เป็นที่ด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น จิตฏฺฐานํ ชื่อว่าจิตฏฺฐาน. (ที่เป็นที่ยืนแล้ว)

๔. อภยราชกุมารวตฺถุ ฯ [๑๔๐]

อภยราชกุมารวตฺถุ (มยา วุจฺจเต) ฯ

อภยราชกุมารวตฺถุ อ.เรื่องแห่งพระราชกุมารพระนามว่าอภัย
(มยา) อันข้าพเจ้า (พระพุทธโฆสะ) **(วุจฺจเต)** จะกล่าว ฯ

อภยราชกุมารวตฺถุ วุตฺตกัมมะใน วุจฺจเตๆ อาขยาตบทกัมมวาจก
มยา อนภิหิตกัตตาใน วุจฺจเต ฯ

๔. เรื่องอภัยราชกุมาร

๑. **“เอถ ปสฺสถิมํ โลกนฺติ** อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรนฺโต อภยราชกุมารํ อารพฺภ กเถสิ ฯ

สตฺถา เวฬุวเน วิหรนฺโต อภยราชกุมารํ อารพฺภ **“เอถ ปสฺสถิมํ โลกนฺติ** อิมํ ธมฺมเทสนํ กเถสิ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **วิหรนฺโต** เมื่อประทับ **เวฬุวเน** ในพระวิหารชื่อว่าเวฬุวัน **อารพฺภ** ทรงปรารภ **อภยราชกุมารํ** ซึ่งพระราชกุมารพระนามว่าอภัย **กเถสิ** ตรัสแล้ว **อิมํ ธมฺมเทสนํ** ซึ่งพระธรรมเทศนานี้ **“เอถ ปสฺสถิมํ โลกนฺติ** ว่า “เอถ ปสฺสถิมํ โลกํ” ดังนี้เป็นต้น ฯ

พระศาสดา เมื่อประทับในพระเวฬุวัน ทรงปรารภพระราชกุมารพระนามว่าอภัย ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **“เอถ ปสฺสถิมํ โลกํ”** ดังนี้เป็นต้น

สตฺถา สุทธกัตตาใน กเถสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “เอถ ปสฺสถิมํ โลกํ” สรูปะใน อิติๆ ศัพท์ อาทยัตถะใน อิมํ ธมฺมเทสนํ อิมํ วิเสสนะของ ธมฺมเทสนํๆ อวุตตกัมมะใน กเถสิ เวฬุวเน วิสยาธาระใน วิหรนฺโตๆ อัพภันตรกิริยาของ สตฺถา อภยราชกุมารํ อวุตตกัมมะใน อารพฺภๆ สมานกาลกิริยาใน กเถสิ ฯ

.....

๒. ตสฺส กิร ปจฺจนฺตํ วูปสเมตฺวา อาคตสฺส ปิตา พิมฺพิสาโร ตุสิตฺวา เอกํ นจฺจคีต-กุสลํ นาฏกิตฺถึ ทตฺวา สตฺตาหํ รชฺชมทาสิ ฯ

ตสฺส (กุมารสฺส) กิร ปจฺจนฺตํ วูปสเมตฺวา อาคตสฺส ปิตา พิมฺพิสาโร ตุสิตฺวา เอกํ นจฺจคีตกุสลํ นาฏกิตฺถึ ทตฺวา สตฺตาหํ รชฺชํ อทาสิ ฯ

กิร ได้ยินว่า **พิมฺพิสาโร** อ.พระราชาพระนามว่าพิมพิสาร **ปิตา** ผู้เป็นพระบิดา **ตสฺส (กุมารสฺส)** ของพระกุมารนั้น **ปจฺจนฺตํ วูปสเมตฺวา อาคตสฺส** ผู้ยังประเทศปลายแดน ให้เข้าไปสงบวิเศษแล้ว เสด็จมาแล้ว **ตุสิตฺวา** ทรงยินดีแล้ว **ทตฺวา** พระราชทานแล้ว **นาฏกิตฺถึ** ซึ่งหญิงนักฟ้อน **นจฺจคีตกุสลํ** ผู้ฉลาดในการฟ้อนรำและการขับร้อง **เอกํ** คนหนึ่ง **อทาสิ** ได้พระราชทานแล้ว **รชฺชํ** ซึ่งความเป็นแห่งพระราชา **สตฺตาหํ** ตลอดวันเจ็ด ฯ

ได้ยินว่า พระเจ้าพิมพิสารผู้เป็นพระบิดาของพระกุมารนั้น ผู้ยังปัจจันตประเทศให้เข้าไปสงบ เสด็จมาแล้ว ทรงยินดีแล้ว พระราชทานหญิงนักฟ้อนผู้ฉลาดในการฟ้อนรำและการขับร้องคนหนึ่ง แล้วได้พระราชทานราชสมบัติให้หนึ่งสัปดาห์

กิรศัพท์ อนุสสวนัตถะ ปิตา วิเสสนะของ พิมฺพิสาโร ๆ สุทธกัตตาใน อทาสิ ๆ อาขยาต-บทกัตตุวาจก ตสฺส วิเสสนะของ กุมารสฺส ๆ สามีสัมพันธะใน ปิตา ปจฺจนฺตํ การิต-กัมมะใน วูปสเมตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน อาคตสฺส ๆ วิเสสนะของ กุมารสฺส ตุสิตฺวา ปุพพกาลกิริยาใน ทตฺวา เอกํ ก็ดี นจฺจคีตกุสลํ ก็ดี วิเสสนะของ นาฏกิตฺถึ ๆ อวุตต-กัมมะใน ทตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน อทาสิ สตฺตาหํ อัจจันตสังโยคะใน อทาสิ รชฺชํ อวุตตกัมมะใน อทาสิ ฯ

.....

๓. โส สตฺตาหํ เคหา พหิ อนิกฺขนฺโตว รชฺชสิรึ อนุภวิตฺวา อฏฺฐเม ทิวเส นทีติตฺถํ คนฺตฺวา นหาตฺวา อุยฺยานํ ปวิสิตฺวา สนฺตติมหามตฺโต วิย ตสฺสา อิตฺถิยา นจฺจคีตํ ปสฺสนฺโต นิสีทิ ฯ

โส (กุมาโร) สตฺตาหํ เคหา พหิ อนิกฺขนฺโตว รชฺชสิรึ อนุภวิตฺวา อฏฺฐเม ทิวเส นทีติตฺถํ คนฺตฺวา นหาตฺวา อุยฺยานํ ปวิสิตฺวา สนฺตติมหามตฺโต วิย ตสฺสา อิตฺถิยา นจฺจคีตํ ปสฺสนฺโต นิสีทิ ฯ

โส (กุมาโร) อ.พระกุมารนั้น **อนิกฺขนฺโตว** ไม่เสด็จออกไปแล้วเทียว **พหิ** ในภายนอก **เคหา** จากพระตำหนัก **สตฺตาหํ** ตลอดวันเจ็ด **อนุภวิตฺวา** ทรงเสวยแล้ว **รชฺชสิรึ**

ซึ่งสิริคือความเป็นแห่งพระราชา **คนฺตฺวา** เสด็จไปแล้ว **นทีติตฺถํ** สู่ท่าแห่งน้ำ **ทิวเส** ในวัน **อฏฺฐเม** ที่แปด **นหาตฺวา** ทรงสนานแล้ว **ปวิสิตฺวา** เสด็จเข้าไปแล้ว **อุยฺยานํ** สู่พระราชอุทยาน **ปสฺสนฺโต นิสีทิ** ประทับนั่งทอดพระเนตรอยู่แล้ว **นจฺจคีตํ** ซึ่งการฟ้อนและการขับร้อง **ตสฺสา อิตฺถิยา** ของหญิงนั้น **สนฺตติมหามตฺโต วิย** ราวกะ อ.มหาอำมาตย์ชื่อว่าสันตติ ฯ

พระกุมารนั้น ไม่เสด็จออกไปในภายนอกจากพระตำหนักเลยตลอดหนึ่งสัปดาห์ ทรงเสวยสิริคือความเป็นพระราชา ในวันที่ ๘ เสด็จไปสู่ท่าน้ำ ทรงสนานแล้ว เสด็จเข้าไปสู่พระราชอุทยาน ประทับนั่งทอดพระเนตรการฟ้อนและการขับร้องของหญิงนั้น ดุจสันตติมหาอำมาตย์

โส วิเสสนะของ กุมาโรๆ สุทธกัตตาใน นิสีทิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก สตฺตาหํ อัจจันตสังโยคะใน อนิกฺขนฺโต เคหา อปาทานใน อนิกฺขนฺโต พหิ วิสยาธาระใน อนิกฺขนฺโต เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อนิกฺขนฺโตๆ วิเสสนะของ กุมาโร รชฺชสิรึ อวุตตกัมมะใน อนุภวิตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน คนฺตฺวา อฏฺฐเม วิเสสนะของ ทิวเสๆ กาลสัตตมีใน คนฺตฺวา นทีติตฺถํ สัมปาปุณียกัมมะใน คนฺตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน นหาตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปวิสิตฺวา อุยฺยานํ สัมปาปุณียกัมมะใน ปวิสิตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปสฺสนฺโต สนฺตติมหามตฺโต อุปมาลิงคัตถะ วิยศัพท์ อุปมาโชตกะ เข้ากับ สนฺตติมหามตฺโต ตสฺสา วิเสสนะของ อิตฺถิยาๆ สามีสัมพันธะใน นจฺจคีตํๆ อวุตตกัมมะใน ปสฺสนฺโตๆ อัพภันตรกิริยาของ กุมาโร ฯ

.....

๔. สาปิ ตำขณเมว สนฺตติมหามตฺตสฺส นาฏกิตฺถี วิย สตฺถกวาตานำ วเสน กาลมกาสิ ฯ

สาปิ (อิตฺถี) ตำขณำ เอว สนฺตติมหามตฺตสฺส นาฏกิตฺถี วิย สตฺถกวาตานำ วเสน กาลำ อกาสิ ฯ

สาปิ (อิตฺถี) อ.หญิงแม้นั้น **อกาสิ** ได้กระทำแล้ว **กาลำ** ซึ่งกาละ **วเสน** ด้วยสามารถ **สตฺถกวาตานำ** แห่งลมมีพิษเพียงดังศัสตรา ท. **ตำขณำ เอว** ในขณะนั้นนั่นเทียว **นาฏกิตฺถี วิย** ราวกะ อ.หญิงนักฟ้อน **สนฺตติมหามตฺตสฺส** ของมหาอำมาตย์ชื่อว่าสันตติ ฯ

หญิงแม้นั้น ได้ทำกาละด้วยสามารถแห่งลมมีพิษดุจศัสตราทั้งหลาย ในขณะนั้นนั่น

แหละ ดุจหญิงนักฟ้อนของสันตติมหาอำมาตย์ ฉะนั้น

อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ สาๆ วิเสสนะของ อิตฺถีๆ สุทธกัตตาใน อกาสิๆ อาขยาต-บทกัตตุวาจก เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ตัขณๆ ทุติยากาลสัตตมีใน อกาสิ สนฺตติ-มหามตฺตสฺส สามีสัมพันธะใน นาฏกิตฺถีๆ อุปมาลิงคัตถะ วิยศัพท์ อุปมาโชตกะเข้ากับ สนฺตติมหามตฺตสฺส นาฏกิตฺถี สตฺถกวาตานำ สามีสัมพันธะใน วเสนๆ ตติยา-วิเสสนะใน อกาสิ กาลำ อวุตตกัมมะใน อกาสิ ฯ

.....

๕. กุมาโร ตสฺสา กาลกิริยาย อุปฺปนฺนโสโก “น เม อิมำ โสกำ ฐเปตฺวา สตฺถารำ อญฺโญ นิพฺพาเปตุำ สกฺขิสฺสตีติ สตฺถารำ อุปสงฺกมิตฺวา “ภนฺเต โสกำ เม นิพฺพาเปถาติ อาห ฯ

กุมาโร ตสฺสา (อิตฺถิยา) กาลกิริยาย อุปฺปนฺนโสโก “น เม อิมำ โสกำ ฐเปตฺวา สตฺถารำ อญฺโญ (ปุคฺคโล) นิพฺพาเปตุำ สกฺขิสฺสตีติ (จินฺเตตฺวา) สตฺถารำ อุปสงฺกมิตฺวา “(ตุมฺเห) ภนฺเต โสกำ เม นิพฺพาเปถาติ อาห ฯ

กุมาโร อ.พระกุมาร **อุปฺปนฺนโสโก** ผู้มีความเศร้าโศกอันเกิดขึ้นแล้ว **กาลกิริยาย** เพราะการกระทำซึ่งกาละ **ตสฺสา (อิตฺถิยา)** ของหญิงนั้น **(จินฺเตตฺวา)** ทรงดำริแล้ว **อิติ** ว่า “**อญฺโญ (ปุคฺคโล)** อ.บุคคลอื่น **ฐเปตฺวา** เว้น **สตฺถารำ** ซึ่งพระศาสดา **น สกฺขิสฺสติ** จักไม่อาจ **เม อิมำ โสกำ นิพฺพาเปตุำ** เพื่ออัน ยังความเศร้าโศกนี้ ของเรา ให้ดับ” **อิติ** ดังนี้ **อุปสงฺกมิตฺวา** เข้าไปเฝ้าแล้ว **สตฺถารำ** ซึ่งพระศาสดา **อาห** กราบทูลแล้ว **อิติ** ว่า “**ภนฺเต** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **(ตุมฺเห)** อ.พระองค์ **โสกำ** ยังความเศร้าโศก **เม** ของข้าพระองค์ **นิพฺพาเปถ** ขอจงให้ดับเถิด” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระกุมาร ผู้เกิดความเศร้าโศก เพราะการทำกาละของหญิงนั้น ทรงดำริว่า “บุคคลอื่น เว้นพระศาสดา จักไม่อาจเพื่อจะยังความเศร้าโศกของเรานี้ให้ดับได้” ดังนี้ จึงเข้าไปเฝ้าพระศาสดา กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์โปรดยังความเศร้าโศกของข้าพระองค์ให้ดับเถิด”

กุมาโร สุทธกัตตาใน อาหๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตสฺสา วิเสสนะของ อิตฺถิยาๆ สามีสัมพันธะใน กาลกิริยายๆ เหตุใน อุปฺปนฺนโสโกๆ วิเสสนะของ กุมาโร “อญฺโญ

วิเสสนะของ ปุคฺคโลฯ สุทธกัตตาใน สกฺขิสฺสติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก นศัพท์ ปฏิเสธะใน สกฺขิสฺสติ เม สามีสัมพันธะใน โสกำ อิมำ วิเสสนะของ โสกำฯ การิตกัมมะใน นิพฺพาเปตุำ จเปตฺวา วิเสสนะของ ปุคฺคโล สตฺถารำ อวุตตกัมมะใน จเปตฺวา นิพฺพาเปตุำ ตุมัตถสัมปทานใน สกฺขิสฺสติ” อิติศัพท์ อาการะใน จินฺเตตฺวาฯ ปุพพกาล-กิริยาใน อุปสงฺกมิตฺวา สตฺถารำ อวุตตกัมมะใน อุปสงฺกมิตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อาห “ภนฺเต อาลปนะ ตุมฺเห เหตุกัตตาใน นิพฺพาเปถฯ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก โสกำ การิตกัมมะใน นิพฺพาเปถ เม สามีสัมพันธะใน โสกำ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๖. สตฺถา ตำ สมสฺสาเสตฺวา “ตยา หิ กุมาร อิมิสฺสา อิตฺถิยา เอวเมว มตกาเล โรทนฺเตน ปวตฺติตานำ อสฺสูนำ อนมตคฺเค สำสาเร ปมาณำ นตฺถีติ วตฺวา ตาย เทสนาย โสกสฺส ตนุภาวำ ญตฺวา “กุมาร มา โสจิ, พาลชนานำ สำสีทนฏฺฐานเมตนฺติ วตฺวา อิมำ คาถมาห

“เอถ ปสฺสถิมำ โลกำ จิตฺตำ ราชรถูปมำ;
ยตฺถ พาลา วิสีทนฺติ, นตฺถิ สงฺโค วิชานตนฺติ ฯ

สตฺถา ตำ (ราชกุมารำ) สมสฺสาเสตฺวา “ตยา หิ กุมาร อิมิสฺสา อิตฺถิยา เอวเมว มตกาเล โรทนฺเตน ปวตฺติตานำ อสฺสูนำ อนมตคฺเค สำสาเร ปมาณำ นตฺถีติ วตฺวา ตาย เทสนาย โสกสฺส ตนุภาวำ ญตฺวา “(ตฺวำ) กุมาร มา โสจิ, พาลชนานำ สำสีทนฏฺฐานำ (โหติ) เอตำ (ฐานำ)” อิติ วตฺวา อิมำ คาถำ อาห

“(ตุมฺเห) เอถ ปสฺสถ อิมำ โลกำ จิตฺตำ ราชรถูปมำ;
ยตฺถ (อตฺตภาเว) พาลา วิสีทนฺติ, นตฺถิ (ตตฺถ อตฺตภาเว) สงฺโค วิชานตำ (ชนานำ)” อิติ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **ตำ (ราชกุมารำ)** ทรงยังพระราชกุมารนั้น **สมสฺสาเสตฺวา** ให้เบาพระทัยแล้ว **วตฺวา** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า “**กุมาร** ดูก่อนพระกุมาร **หิ** ก็ **ปมาณำ** อ.ประมาณ **อสฺสูนำ** แห่งน้ำตา ท. **ตยา อิมิสฺสา อิตฺถิยา เอวเมว มตกาเล โรทนฺเตน ปวตฺติตานำ** อัน อันพระองค์ ผู้ทรงกันแสงอยู่ ในกาลเป็นที่ตายแล้ว อย่างนี้นั่นเทียว แห่งหญิงนี้ ให้เป็นไปแล้ว **สำสาเร** ในสงสาร **อนมตคฺเค** อันมีเบื้องต้นและที่สุดอันบุคคลตามไปอยู่รู้ไม่ได้แล้ว **นตฺถิ** ย่อมไม่มี” **อิติ** ดังนี้ **ญตฺวา** ทรงทราบแล้ว

โสกสฺส ตนุภาวํ ซึ่งความที่ แห่งความเศร้าโศก เป็นสภาพเบาบาง **ตาย เทสนาย** เพราะเทศนานั้น **วตฺวา** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า "**กุมาร** ดูก่อนพระกุมาร **(ตฺวํ)** อ.พระองค์ **มา โสจิ** อย่าเศร้าโศกแล้ว, **เอตํ (ฐานํ)** อ.ที่นั่น **สํสีทนฏฺฐานํ** เป็นที่เป็นที่จมลง **พาลชนานํ** แห่งชนพาล ท. **(โหติ)** ย่อมเป็น" **อิติ** ดังนี้ **อาห** ตรัสแล้ว **อิมํ คาถํ** ซึ่งพระคาถานี้ อิติ ว่า

> "**(ตุมฺเห)** อ.ท่าน ท. **เอถ** จงมา **ปสฺสถ** จงดู **อิมํ โลกํ** ซึ่งโลกนี้ **จิตฺตํ** อันงดงาม **ราชรถูปมํ** อันมีราชรถเป็นเครื่องเปรียบเถิด, **พาลา** อ.ชนพาล ท. **วิสีทนฺติ** ย่อมจมลง **ยตฺถ (อตฺต-ภาเว)** ในอัตภาพใด, **สงฺโค** อ.กิเลสเป็นเครื่องข้อง **(ตตฺถ อตฺตภาเว)** ในอัตภาพนั้น **นตฺถิ** ย่อมไม่มี **(ชนานํ)** แก่ชน ท. **วิชานตํ** ผู้รู้แจ้งอยู่" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดาทรงปลอบพระทัยพระราชกุมารนั้น ตรัสว่า "ดูก่อนพระกุมาร ก็ ประมาณแห่งน้ำตาทั้งหลายที่พระองค์ผู้ทรงกันแสงอยู่ในคราวเป็นที่ตายอย่างนี้นั่นแหละแห่งหญิงนี้ ให้เป็นไปแล้ว ในสงสารมีเบื้องต้นและที่สุดอันบุคคลตามไปอยู่รู้ไม่ได้แล้ว ย่อมไม่มี" ดังนี้ ทรงทราบความที่ความเศร้าโศกเป็นสภาพเบาบาง เพราะเทศนานั้น จึงตรัสว่า "ดูก่อนพระกุมาร พระองค์อย่าเศร้าโศกเลย, ที่นั่น เป็นที่จมลงของพวกชนพาล" ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

> "ท่านทั้งหลายจงมา จงดูโลกนี้ที่งดงาม เปรียบดังราชรถ,
> พวกชนพาล ย่อมจมลงในอัตภาพใด, กิเลสเป็นเครื่องข้องใน
> อัตภาพนั้น ย่อมไม่มีแก่พวกชนผู้รู้แจ้งอยู่"

สตฺถา สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตํ วิเสสนะของ ราชกุมารํฯ การิตกัมมะใน สมสฺสาเสตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน วตฺวา "กุมาร อาลปนะ หิศัพท์ วากยารัมภโชตกะ ปมาณํ สุทธกัตตาใน นตฺถิฯ กิริยาบทกัตตุวาจก ตยา อนภิหิต-กัตตาใน ปวตฺติตานํ อิมิสฺสา วิเสสนะของ อิตฺถิยาฯ สามีสัมพันธะใน มตกาเล เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ เอวํฯ กิริยาวิเสสนะใน มตกาเลฯ กาลสัตตมีใน โรทนฺเตนฯ วิเสสนะของ ตยา ปวตฺติตานํ วิเสสนะของ อสฺสูนํฯ สามีสัมพันธะใน ปมาณํ อนมตคฺเค วิเสสนะของ สํสาเรฯ วิสยาธาระใน ปมาณํ" อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาฯ ปุพพกาล-

กิริยาใน ฌตฺวา ตาย วิเสสนะของ เทสนายฯ เหตุใน ตนุภาวํ โสกสฺส ภาวาทิสัมพันธะ ใน ตนุภาวํฯ อวุตตกัมมะใน ฌตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน วตฺวา "กุมาร อาลปนะ ตฺวํ สุทธกัตตาใน โสจิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก มาศัพท์ ปฏิเสธะใน โสจิ, เอตํ วิเสสนะ ของ จานํฯ สุทธกัตตาใน โหติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก พาลชนานํฯ สามีสัมพันธะใน สัสีทนฏฺจานํฯ วิกติกัตตาใน โหติ" อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อาห อิมํ วิเสสนะของ คาถํฯ อวุตตกัมมะใน อาห

> "ตุมฺเห สุทธกัตตาใน เอถ และ ปสฺสถ เอถ ก็ดี ปสฺสถ ก็ดี อาขยาตบทกัตตุวาจก อิมํ ก็ดี จิตฺตํ ก็ดี ราชรถูปมํ ก็ดี วิเสสนะของ โลกํฯ อวุตตกัมมะใน ปสฺสถ, พาลา สุทธกัตตาใน วิสีทนฺติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ยตฺถ วิเสสนะของ อตฺตภาเวฯ วิสยาธาระใน วิสีทนฺติ, สงฺโค สุทธกัตตาใน นตฺถิฯ กิริยาบท กัตตุวาจก ตตฺถ วิเสสนะของ อตฺตภาเวฯ วิสยาธาระใน สงฺโค วิชานตํ วิเสสนะของ ชนานํฯ สัมปทานใน นตฺถิ" อิติศัพท์ สรูปะ ใน อิมํ คาถํ ฯ

.....

๗. ตตฺถ **เอถ ปสฺสถา**ติ ราชกุมารเมว สนฺธายาห ฯ

(สตฺถา) ตตฺถ (คาถายํ) "**เอถ ปสฺสถา**ติ ราชกุมารํ เอว สนฺธาย อาห ฯ

(สตฺถา) อ.พระศาสดา **อาห** ตรัสแล้ว **"เอถ ปสฺสถาติ** ว่า "เอถ ปสฺสถ" ดังนี้ **ตตฺถ (คาถายํ)** ในพระคาถานั้น **สนฺธาย** ทรงหมายเอา **ราชกุมารํ เอว** ซึ่งพระราชกุมารนั่นเทียว ฯ

พระศาสดาตรัสว่า **"เอถ ปสฺสถ"** ในพระคาถานั้น ทรงหมายเอาพระราชกุมารนั่นแหละ

สตฺถา สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตตฺถ วิเสสนะของ คาถายฺฯ วิสยาธาระใน "เอถ ปสฺสถ"ฯ สรูปะใน อิติฯ ศัพท์ อาการะใน อาห เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ราชกุมารํฯ อวุตตกัมมะใน สนฺธายฯ กิริยาวิเสสนะใน อาห ฯ

.....

๘. **อิมำ โลกนฺ**ติ อิมำ ขนฺธโลกาทิสงฺขาตำ อตฺตภาวำ ฯ

"**อิมำ โลกนฺ**ติ (ปททฺวยสฺส) "อิมำ ขนฺธโลกาทิสงฺขาตำ อตฺตภาวำ" (อิติ อตฺโถ) ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถ **(อิติ)** ว่า "**อตฺตภาวำ** ซึ่งอัตภาพ **อิมำ ขนฺธโลกาทิสงฺขาตำ** อันอันบัณฑิตกล่าวแล้วว่าโลกมีขันธโลกเป็นต้นนี้" **(อิติ)** ดังนี้ **(ปททฺวยสฺส)** แห่งหมวดสอง แห่งบท **"อิมำ โลกนฺติ** ว่า "อิมำ โลกำ" ดังนี้ ฯ

สองบทว่า **"อิมำ โลกำ"** ความว่า อัตภาพกล่าวคือขันธโลกเป็นต้นนี้

"อิมำ โลกำ" สรูปะใน อิติ ๆ สรูปะใน ปททฺวยสฺส ๆ สามีสัมพันธะใน อตฺโถ "อิมำ ก็ดี ขนฺธโลกาทิสงฺขาตำ ก็ดี วิเสสนะของ อตฺตภาวำ ๆ อวุตตกัมมะใน ปสฺสถ" อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถ ๆ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๙. **จิตฺตนฺ**ติ สตฺตรตนาทิวิจิตฺตำ ราชรถำ วิย วตฺถาลงฺการาทิวิจิตฺตำ ฯ

"**จิตฺตนฺ**ติ (ปทสฺส) "สตฺตรตนาทิวิจิตฺตำ ราชรถำ วิย วตฺถาลงฺการาทิวิจิตฺตำ" (อิติ อตฺโถ) ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถ **(อิติ)** ว่า "**วตฺถาลงฺการาทิวิจิตฺตำ** อันงดงามด้วยเครื่องประดับมีเครื่องประดับคือผ้าเป็นต้น **ราชรถำ วิย** ราวกะราชรถ **สตฺตรตนาทิวิจิตฺตำ** อันงดงามด้วยเครื่องประดับมีรัตนะเจ็ดเป็นต้น" **(อิติ)** ดังนี้ **(ปทสฺส)** แห่งบท **"จิตฺตนฺติ** ว่า "จิตฺตำ" ดังนี้ ฯ

บทว่า **"จิตฺตำ"** ความว่า อันงดงามด้วยเครื่องประดับมีเครื่องประดับคือผ้าเป็นต้น ดุจราชรถที่งดงามด้วยเครื่องประดับมีรัตนะ ๗ เป็นต้น

"จิตฺตำ" สรูปะใน อิติ ๆ ศัพท์ สรูปะใน ปทสฺส ๆ สามีสัมพันธะใน อตฺโถ สตฺตรตนาทิวิจิตฺตำ วิเสสนะของ ราชรถำ ๆ อุปมาวิเสสนะของ โลกำ วิยศัพท์ อุปมาโชตกะเข้ากับ สตฺตรตนาทิวิจิตฺตำ วตฺถาลงฺการาทิวิจิตฺตำ วิเสสนะของ โลกำ" อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถ ๆ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๑๐. **ยตฺถ พาลา**ติ ยสฺมึ อตฺตภาเว พาลา เอวำ วิสีทนฺติ ฯ

"**ยตฺถ พาลา**ติ (ปททฺวยสฺส) "ยสฺมึ อตฺตภาเว พาลา เอวำ วิสีทนฺติ" (อิติ อตฺโถ) ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถ **(อิติ)** ว่า "**พาลา** อ.ชนพาล ท. **วิสีทนฺติ** ย่อมจงลง **เอวํ** อย่างนี้ **ยสฺมึ อตฺตภาเว** ในอัตภาพใด" **(อิติ)** ดังนี้ **(ปททฺวยสฺส)** แห่งหมวดสองแห่งบท **"ยตฺถ พาลาติ** ว่า "ยตฺถ พาลา" ดังนี้ ฯ

สองบทว่า **"ยตฺถ พาลา"** ความว่า พวกชนพาล ย่อมจมลงอย่างนี้ในอัตภาพใด

"ยตฺถ พาลา" สรูปะใน อิติๆ ศัพท์ สรูปะใน ปททฺวยสฺสๆ สามีสัมพันธะใน อตฺโถ "พาลา สุทธกัตตาใน วิสีทนฺติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ยสฺมึ วิเสสนะของ อตฺตภาเวๆ วิสยาธาระใน วิสีทนฺติ เอวํ กิริยาวิเสสนะใน วิสีทนฺติ" อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถๆ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๑๑. **วิชานตนฺ**ติ วิชานนฺตานํ ปน ปณฺฑิตานํ เอตฺถ ราคสงฺคาทีสุ เอโกปิ สงฺโค นตฺถีติ อตฺโถ ฯ

"**วิชานตนฺ**ติ (ปทสฺส) "วิชานนฺตานํ ปน ปณฺฑิตานํ เอตฺถ (อตฺตภาเว) ราคสงฺคาทีสุ (สงฺเคสุ) เอโกปิ สงฺโค นตฺถีติ อตฺโถ ฯ

อตฺโถ อ.อรรถ **อิติ** ว่า "**ปน** ก็ **ราคสงฺคาทีสุ (สงฺเคสุ) เอโกปิ สงฺโค** อ.- ในกิเลสเป็นเครื่องข้อง ท. มีกิเลสเป็นเครื่องข้องคือราคะเป็นต้นหนา -กิเลสเป็นเครื่องข้องแม้อย่างหนึ่ง **เอตฺถ (อตฺตภาเว)** ในอัตภาพนี้ **นตฺถิ** ย่อมไม่มี **ปณฺฑิตานํ** แก่บัณฑิต ท. **วิชานนฺตานํ** ผู้รู้แจ้งอยู่" **อิติ** ดังนี้ **(ปทสฺส)** แห่งบท **"วิชานตนฺติ** ว่า "วิชานตๆ" ดังนี้ ฯ

บทว่า **"วิชานตๆ"** ความว่า ก็บรรดากิเลสเป็นเครื่องข้องมีกิเลสเป็นเครื่องข้องคือราคะเป็นต้น กิเลสเป็นเครื่องข้องแม้อย่างหนึ่งในอัตภาพนี้ ย่อมไม่มีแก่พวกบัณฑิตผู้รู้แจ้งอยู่"

"วิชานตๆ" สรูปะใน อิติๆ ศัพท์ สรูปะใน ปทสฺสๆ สามีสัมพันธะใน อตฺโถ "ปนศัพท์ วากยารัมภโชตกะ ราคสงฺคาทีสุ วิเสสนะของ สงฺเคสุๆ นิทธารณะใน เอโกปิ สงฺโค อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ เอโกๆ วิเสสนะของ สงฺโคๆ นิทธารณียะและสุทธกัตตาใน นตฺถิๆ กิริยาบทกัตตุวาจก วิชานนฺตานํ วิเสสนะของ ปณฺฑิตานๆ สามีสัมพันธะใน สงฺโค เอตฺถ วิเสสนะของ อตฺตภาเวๆ วิสยาธาระใน สงฺโค" อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถๆ ลิงคัตถะ ฯ

๑๒. เทสนาวสาเน ราชกุมาโร โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ ฯ

เทสนาวสาเน ในกาลเป็นที่สิ้นสุดลงแห่งพระเทศนา **ราชกุมาโร** อ.พระราชกุมาร **ปติฏฺฐหิ** ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว **โสตาปตฺติผเล** ในโสดาปัตติผล ฯ

เวลาจบพระเทศนา พระราชกุมารตั้งอยู่เฉพาะในโสดาปัตติผล

เทสนาวสาเน กาลสัตตมีใน ปติฏฺฐหิ ราชกุมาโร สุทธกัตตาใน ปติฏฺฐหิ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก โสตาปตฺติผเล วิสยาธาระใน ปติฏฺฐหิ ฯ

.....

๑๓. สมฺปตฺตานมฺปิ สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา อโหสีติ ฯ

สมฺปตฺตานมฺปิ (ชนานํ) สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา อโหสีติ ฯ

ธมฺมเทสนา อ.พระธรรมเทศนา **สาตฺถิกา** เป็นเทศนาเป็นไปกับด้วยวาจามีประโยชน์ **อโหสิ** ได้มีแล้ว **(ชนานํ)** แก่ชน ท. **สมฺปตฺตานมฺปิ** แม้ผู้ถึงพร้อมแล้ว **อิติ** ดังนี้แล ฯ

พระธรรมเทศนา เป็นเทศนาเป็นไปกับด้วยวาจามีประโยชน์ ได้มีแล้วแก่พวกชนแม้ผู้ถึงพร้อมแล้ว ดังนี้แล

ธมฺมเทสนา สุทธกัตตาใน อโหสิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ สมฺปตฺตานํ ๆ วิเสสนะของ ชนานํ ๆ สัมปทานใน อโหสิ สาตฺถิกา วิกติกัตตาใน อโหสิ อิติศัพท์ สมาปนะ ฯ

.....

อภยราชกุมารวตฺถุ ฯ

อภยราชกุมารวตฺถุ (นิฏฺฐิตํ) ฯ

อภยราชกุมารวตฺถุ อ.เรื่องแห่งพระราชกุมารพระนามว่าอภัย **(นิฏฺฐิตํ)** จบแล้ว ฯ

อภยราชกุมารวตฺถุ สุทธกัตตาใน นิฏฺฐิตํ ๆ กิตบทกัตตุวาจก ฯ

จบเรื่องอภัยราชกุมาร

วิเคราะห์ศัพท์กิตก์ สมาส และตัทธิต

อภยราชกุมารวตฺถุ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. อภโย จ โส ราชกุมาโร จาติ อภยราชกุมาโร. (อภย + ราชกุมาร) วิเสสนบุพพบท-กัมมธารยสมาส

อภโย จ อ.พระนามว่าอภัยด้วย โส อ.พระนามว่าอภัยนั้น ราชกุมาโร จ เป็นพระราชกุมารด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น อภยราชกุมาโร ชื่อว่าอภยราชกุมาร. (พระราชกุมารพระนามว่าอภัย)

๒. อภยราชกุมารสฺส วตฺถุ อภยราชกุมารวตฺถุ. (อภยราชกุมาร + วตฺถุ) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

วตฺถุ อ.เรื่อง อภยราชกุมารสฺส แห่งพระราชกุมารพระนามว่าอภัย อภยราชกุมารวตฺถุ ชื่อว่าอภยราชกุมารวตฺถุ. (เรื่องพระราชกุมารพระนามว่าอภัย, เรื่องอภัยราชกุมาร)

นจฺจคีตกุสลา, นาฏกิตฺถี

เป็นสัตตมีตัปปุริสสมาส โดยมีสมาหารทวันทสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. นจฺจญฺจ คีตญฺจ นจฺจคีตํ. (นจฺจ + คีต) สมาหารทวันทสมาส

นจฺจํ จ อ.การฟ้อนด้วย คีตํ จ อ.การขับด้วย นจฺจคีตํ ชื่อว่านจฺจคีต. (การฟ้อนและการขับ)

๒. นจฺจคีเต กุสลา นจฺจคีตกุสลา, นาฏกิตฺถี. (นจฺจคีต + กุสลา) สัตตมีตัปปุริสสมาส

(นาฏกิตฺถี) อ.หญิงนักฟ้อน กุสลา ผู้ฉลาด นจฺจคีเต ในการฟ้อนและการขับ นจฺจคีต-กุสลา ชื่อว่านจฺจคีตกุสลา (ผู้ฉลาดในการฟ้อนและการขับ), ได้แก่หญิงนักฟ้อน)

นาฏกิตฺถี

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

นาฏกา จ สา อิตฺถี จาติ นาฏกิตฺถี. (นาฏกา + อิตฺถี)

นาฏกา จ อ.นักฟ้อนด้วย สา อ.นักฟ้อนนั้น อิตฺถี จ เป็นหญิงด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น นาฏกิตฺถี ชื่อว่านาฏกิตฺถี. (หญิงนักฟ้อน)

สตฺตาหํ

เป็นสมาหารทิคุสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สตฺต อหา สตฺตาหํ. (สตฺต + อห)

อหา อ.วัน ท. สตฺต เจ็ด สตฺตาหํ ชื่อว่าสตฺตาห. (๗ วัน, สัปดาห์)

รชฺชสิริ

เป็นสัตตมีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

๑. รญฺโญ ภาโว รชฺชํ. (ราช + ณฺยปัจจัย) ภาวตัทธิต

ภาโว อ.ความเป็น รญฺโญ แห่งพระราชา รชฺชํ ชื่อว่ารชฺช. (ความเป็นพระราชา)

๒. รชฺเช สิริ รชฺชสิริ. (รชฺช + สิริ) สัตตมีตัปปุริสสมาส

สิริ อ.สิริ รชฺเช ในความเป็นแห่งพระราชา รชฺชสิริ ชื่อว่ารชฺชสิริ. (สิริในความพระราชา)

อฏฺจโม, ทิวโส

เป็นสังขยาตัทธิต มีวิเคราะห์ว่า

อฏฺจนฺนํ ปูรโณ อฏฺจโม, ทิวโส. (อฏฺจ + มปัจจัย)

(ทิวโส) อ.วัน ปูรโณ อันเป็นเหตุเต็ม อฏฺจนฺนํ แห่งแปด ท. อฏฺจโม ชื่อว่าอฏฺจม (ที่ ๘) ได้แก่ วัน.

นทีติตฺถํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

นทิยา ติตฺถํ นทีติตฺถํ. (นที + ติตฺถ)

ติตฺถํ อ.ท่า นทิยา แห่งแม่น้ำ นทีติตฺถํ ชื่อว่านทีติตฺถ. (ท่าแม่น้ำ)

นจฺจคีตํ

เป็นสมาหารทวันทสมาส มีวิเคราะห์ว่า

นจฺจญฺจ คีตญฺจ นจฺจคีตํ. (นจฺจ + คีต)

นจฺจํ จ อ.การฟ้อนด้วย คีตํ จ อ.การขับด้วย นจฺจคีตํ ชื่อว่านจฺจคีต. (การฟ้อนและการขับ)

สตฺถกวาตา

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

๑. สตฺถกํ อิว วิสํ เยสนฺติ สตฺถกา, วาตา. (สตฺถก + อปัจจัย) สังสัฏฐาทิอเนกัตถตัทธิต

วิสํ อ.พิษ สตฺถกํ อิว เพียงดังศัสตรา เยสํ (วาตานํ) แห่งลม ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (เต วาตา) อ.ลม ท. เหล่านั้น สตฺถกา ชื่อว่าสตฺถก (มีพิษดุจศัสตรา), ได้แก่ ลมทั้งหลาย.

๒. สตฺถกา จ เต วาตา จาติ สตฺถกวาตา. (สตฺถก + วาต) วิเสสนบุพพบทกัมมธารย-สมาส

สตฺถกา จ อ.มีพิษเพียงดังศัสตรา ท. ด้วย เต อ.มีพิษเพียงดังศัสตรา ท. เหล่านั้น วาตา จ เป็นลมด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น สตฺถกวาตา ชื่อว่าสตฺถกวาต. (ลมมีพิษดุจศัสตราทั้งหลาย)

กาลกิริยา

เป็นทุติยาตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

กาลํ กิริยา กาลกิริยา. (กาล + กิริยา)

กิริยา อ.การกระทำ กาลํ ซึ่งกาละ กาลกิริยา ชื่อว่ากาลกิริยา. (การทำกาละ, เสียชีวิต)

อุปฺปนฺนโสโก, กุมาโร

เป็นจตุตถีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อุปฺปนฺโน โสโก ยสฺสาติ อุปฺปนฺนโสโก, กุมาโร. (อุปฺปนฺน + โสก)

โสโก อ.ความเศร้าโศก อุปฺปนฺโน อันเกิดขึ้นแล้ว ยสฺส (กุมารสฺส) แก่กุมารใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส กุมาโร) อ.กุมารนั้น อุปฺปนฺนโสโก ชื่อว่าอุปฺปนฺนโสก (ผู้มีความเศร้าโศกอันเกิดขึ้นแล้ว), ได้แก่กุมาร.

มตกาโล

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

มโต จ โส กาโล จาติ มตกาโล. (มต + กาล)

มโต จ อ.เป็นที่ตายแล้วด้วย โส อ.เป็นที่ตายแล้วนั้น กาโล จ เป็นกาลด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น มตกาโล ชื่อว่ามตกาล. (กาลเป็นที่ตายแล้ว)

อนมตคฺโค, สํสาโร

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส โดยมีปเรกเสสทวันทสมาส วิเสสนบุพพบทกัมมธารย-สมาส และนนิบาตบุพพบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ปุพฺโพ จ อคฺโค จ อคฺคา. (ปุพฺพ + อคฺค) ปเรกเสสทวันทสมาส

ปุพฺโพ จ อ.เบื้องต้นด้วย อคฺโค จ อ.ที่สุดด้วย อคฺคา ชื่อว่าอคฺค. (เบื้องต้นและที่สุด)

๒. อนุคจฺฉิยมานา จ เต อคฺคา จาติ อนุคจฺฉิยมานคฺคา. (อนุคจฺฉิยมาน + อคฺค) วิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส

อนุคจฺฉิยมานา จ อ.อันบุคคลตามไปอยู่ ท. ด้วย เต อ.อันบุคคลตามไปอยู่ ท. เหล่านั้น อคฺคา จ เป็นเบื้องต้นและที่สุดด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น อนุคจฺฉิยมานคฺคา ชื่อว่าอนุคจฺฉิยมานคฺค. (เบื้องต้นและที่สุดอันบุคคลตามไปอยู่)

๓. น อมตา อนมตา. (น + อมต) นนิบาตบุพพบทกัมมธารยสมาส, นศัพท์หลังมีอรรถ อนุ

อมตา อ.อันตามไปถูกรู้แล้ว น หามิได้ อนมตา ชื่อว่าอนมต. (อันตามไปไม่ถูกรู้แล้ว)

๔. อนมตา อนุคจฺฉิยมานคฺคา ยสฺสาติ อนมตคฺโค, สํสาโร. (อนมต + อคฺค) ฉัฏฐีทวิปท-ตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส, ลบ อนุคจฺฉิยมาน ศัพท์

อนุคจฺฉิยมานคฺคา อ.เป็นเบื้องต้นและที่สุดอันบุคคลตามไปอยู่ ท. อนมตา อันตามไปไม่ถูกรู้แล้ว ยสฺส (สํสารสฺส) แห่งสงสารใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส สํสาโร) อ.สงสารนั้น อนมตคฺโค ชื่อว่า อนมตคฺค, ได้แก่สงสาร. (มีเบื้องต้นและที่สุดอันบุคคลตามไปอยู่รู้ไม่ได้แล้ว)

พาลชนา

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

พาลา จ เต ชนา จาติ พาลชนา. (พาล + ชน)

พาลา จ อ.ผู้เป็นพาล ท. ด้วย เต อ.ผู้เป็นพาล ท. เหล่านั้น ชนา จ เป็นชนด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น พาลชนา ชื่อว่าพาลชน. (ชนผู้เป็นพาลทั้งหลาย, คนพาลทั้งหลาย, ชนพาลทั้งหลาย)

สีสทนฏฺฐานํ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สีสทนญฺจ ตํ ฐานญฺจาติ สีสทนฏฺฐานํ. (สีสทน + ฐาน)

สีสทนํ จ อ.เป็นที่จมลงด้วย ตํ อ.เป็นที่จมลงนั้น ฐานํ จ เป็นที่ด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น

สัสีทนฏฺฐานำ ชื่อว่าสัสีทนฏฺฐาน. (ที่เป็นที่จมลง)

ราชรถูปโม, โลโก

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ราชรโถ อุปมา ยสฺสาติ ราชรถูปโม, โลโก. (ราชรถ + อุปมา)

ราชรโถ อ.ราชรถ อุปมา เป็นเครื่องเปรียบ ยสฺส (โลกสฺส) แห่งโลกใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส โลโก) อ.โลกนั้น ราชรถูปโม ชื่อว่าราชรถูปม (มีราชรถเป็นเครื่องเปรียบ), ได้แก่โลก.

ขนฺธโลกาทิสงฺขาโต, อตฺตภาโว

เป็นสัมภาวนาบุพพบทกัมมธารยสมาส โดยมีฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ขนฺธโลโก อาทิ เยสนฺติ ขนฺธโลกาทโย, โลกา. (ขนฺธโลก + อาทิ) ฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

ขนฺธโลโก อ.ขันธโลก อาทิ เป็นต้น เยสำ (โลกานำ) แห่งโลก ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (เต โลกา) อ.โลก ท. เหล่านั้น ขนฺธโลกาทโย ชื่อว่าขนฺธโลกาทิ (มีขันธโลกเป็นต้น), ได้แก่โลกทั้งหลาย.

๒. ขนฺธโลกาทโย อิติ สงฺขาโต ขนฺธโลกาทิสงฺขาโต, อตฺตภาโว. (ขนฺธโลกาทิ + สงฺขาต) สัมภาวนาบุพพบทกัมมธารยสมาส

(อตฺตภาโว) อ.อัตภาพ สงฺขาโต อันอันบัณฑิตกล่าวแล้ว ขนฺธโลกาทโย ว่าโลกมีขันธโลกเป็นต้น ขนฺธโลกาทิสงฺขาโต ชื่อว่าขนฺธโลกาทิสงฺขาต (กล่าวคือโลกมีขันธโลกเป็นต้น), ได้แก่อัตภาพ.

สตฺตรตนาทิวิจิตฺโต, ราชรโถ

เป็นตติยาตัปปุริสสมาส โดยมีอสมาหารทิคุสมาส และฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. สตฺต รตนานิ สตฺตรตนานิ. (สตฺต + รตน) อสมาหารทิคุสมาส

รตนานิ อ.รัตนะ ท. สตฺต เจ็ด สตฺตรตนานิ ชื่อว่าสตฺตรตน. (รัตนะ ๗)

๒. สตฺตรตนานิ อาทิ เยสนฺติ สตฺตรตนาทโย, อลงฺการา. (สตฺตรตน + อาทิ) ฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

สตฺตรตนานิ อ.รัตนะ ๗ ท. อาทิ เป็นต้น เยสํ (อลงฺการานํ) แห่งเครื่องประดับ ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (เต อลงฺการา) อ.เครื่องประดับ ท. เหล่านั้น สตฺตรตนาทโย ชื่อว่าสตฺตรตนาทิ (มีเครื่องประดับมีรัตนะ ๗ เป็นต้น), ได้แก่เครื่องประดับทั้งหลาย.

๓. สตฺตรตนาทีหิ วิจิตฺโต สตฺตรตนาทิวิจิตฺโต, โลโก. (สตฺตรตนาทิ + วิจิตฺต) ตติยาตัปปุริส-สมาส

(โลโก) อ.โลก วิจิตฺโต อันงดงาม สตฺตรตนาทีหิ (อลงฺกาเรหิ) ด้วยเครื่องประดับ ท. มีรัตนะ ๗ เป็นต้น สตฺตรตนาทิวิจิตฺโต ชื่อว่าสตฺตรตนาทิวิจิตฺต (อันงดงามด้วยเครื่องประดับมีรัตนะ ๗ เป็นต้น), ได้แก่โลก

วตฺถาลงฺการาทิวิจิตฺโต, โลโก

เป็นตติยาตัปปุริสสมาส โดยมีอวธารณบุพพบทกัมมธารยสมาส และฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณ-พหุพพีหิสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. วตฺถเมว อลงฺกาโร วตฺถาลงฺกาโร. (วตฺถ + อลงฺการ) อวธารณบุพพบทกัมมธารยสมาส

วตฺถํ เอว อ.ผ้านั่นเทียว อลงฺกาโร เป็นเครื่องประดับ วตฺถาลงฺกาโร ชื่อว่าวตฺถาลงฺการ. (เครื่องประดับคือผ้า)

๒. วตฺถาลงฺกาโร อาทิ เยสนฺติ วตฺถาลงฺการาทโย, อลงฺการา. (วตฺถาลงฺการ + อาทิ) ฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

วตฺถาลงฺกาโร อ.เครื่องประดับคือผ้า อาทิ เป็นต้น เยสํ (อลงฺการานํ) แห่งเครื่องประดับ ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (เต อลงฺการา) อ.เครื่องประดับ ท. เหล่านั้น วตฺถา-ลงฺการาทโย ชื่อว่าวตฺถาลงฺการาทิ (มีเครื่องประดับคือผ้าเป็นต้น), ได้แก่เครื่องประดับทั้งหลาย.

๓. วตฺถาลงฺการาทีหิ วิจิตฺโต วตฺถาลงฺการาทิวิจิตฺโต, โลโก. (วตฺถาลงฺการาทิ + วิจิตฺต) ตติยาตัปปุริสสมาส

(โลโก) อ.โลก วิจิตฺโต อันงดงาม วตฺถาลงฺการาทีหิ (อลงฺกาเรหิ) ด้วยเครื่องประดับ ท. มีเครื่องประดับคือผ้าเป็นต้น วตฺถาลงฺการาทิวิจิตฺโต ชื่อว่าวตฺถาลงฺการาทิวิจิตฺต (อันงดงามด้วยเครื่องประดับมีเครื่องประดับคือผ้าเป็นต้น), ได้แก่โลก.

ราคสงฺคาทโย, สงฺคา

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส โดยมีอวธารณบุพพบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ราโคเยว สงฺโค ราคสงฺโค. (ราค + สงฺค)

ราโค เอว อ.ราคะนั่นเทียว สงฺโค เป็นกิเลสเป็นเครื่องข้อง ราคสงฺโค ชื่อว่าราคสงฺค. (กิเลสเป็นเครื่องข้องคือราคะ)

๒. ราคสงฺโค อาทิ เยสนฺติ ราคสงฺคาทโย, สงฺคา. (ราคสงฺค + อาทิ) ฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

ราคสงฺโค อ.กิเลสเป็นเครื่องข้องคือราคะ อาทิ เป็นต้น เยสํ (สงฺคานํ) แห่งกิเลสเป็นเครื่องข้อง ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (เต สงฺคา) อ.กิเลสเป็นเครื่องข้อง ท. เหล่านั้น ราคสงฺคาทโย ชื่อว่าราคสงฺคาทิ (มีกิเลสเป็นเครื่องข้องคือราคะเป็นต้น), ได้แก่กิเลสเป็นเครื่องข้องทั้งหลาย.

เทสนาวสานํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เทสนาย อวสานํ เทสนาวสานํ. (เทสนา + อวสาน)

อวสานํ อ.กาลเป็นที่สิ้นสุดลง เทสนาย แห่งพระเทศนา เทสนาวสานํ ชื่อว่าเทสนาวสาน. (เวลาจบพระเทศนา)

สาตฺถิกา, เทสนา

เป็นสหบุพพบทพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. อตฺโถ อสฺสา อตฺถีติ อตฺถิกา, วาจา. (อตฺถ + อิกปัจจัย) อัสสัตถิตัทธิต

อตฺโถ อ.ประโยชน์ อสฺสา (วาจาย) แห่งวาจานั้น อตฺถิ มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (สา วาจา) อ.วาจานั้น อตฺถิกา ชื่อว่าอตฺถิกา (อันมีประโยชน์), ได้แก่วาจา.

๒. สห อตฺถิกาย ยา วตฺตตีติ สาตฺถิกา, เทสนา. (สห + อตฺถิกา) สหบุพพบทพหุพพีหิสมาส

ยา (เทสนา) อ.เทศนาใด วตฺตติ ย่อมเป็นไป สห กับ อตฺถิกาย (วาจาย) ด้วยวาจาอันมีประโยชน์ อิติ เพราะเหตุนั้น (สา เทสนา) อ.เทศนานั้น สาตฺถิกา ชื่อว่าสาตฺถิกา (อันเป็นไปกับด้วยวาจาอันมีประโยชน์, มีวาจาที่เป็นประโยชน์), ได้แก่เทศนา.

๕. สมฺมชฺชนตฺเถรวตฺถุ ฯ [๑๔๑]

สมฺมชฺชนตฺเถรวตฺถุ (มยา วุจฺจเต) ฯ

สมฺมชฺชนตฺเถรวตฺถุ อ.เรื่องแห่งพระสัมมัชชนะผู้เถระ
(มยา) อันข้าพเจ้า (พระพุทธโฆสะ) **(วุจฺจเต)** จะกล่าว ฯ

สมฺมชฺชนตฺเถรวตฺถุ วุตฺตกัมมะใน วุจฺจเต ฯ อาขยาตบทกัมมวาจก
มยา อนภิหิตกัตตาใน วุจฺจเต ฯ

๕. เรื่องพระสัมมัชชนเถระ

๑. **“โย จ ปุพฺเพ ปมชฺชิตฺวา**ติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต สมฺมชฺชนตฺเถรํ อารพฺภ กเถสิ ฯ

สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต สมฺมชฺชนตฺเถรํ อารพฺภ **“โย จ ปุพฺเพ ปมชฺชิตฺวา**ติ อิมํ ธมฺมเทสนํ กเถสิ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **วิหรนฺโต** เมื่อประทับ **เชตวเน** ในพระวิหารชื่อว่าเชตวัน **อารพฺภ** ทรงปรารภ **สมฺมชฺชนตฺเถรํ** ซึ่งพระสัมมัชชนะผู้เถระ **กเถสิ** ตรัสแล้ว **อิมํ ธมฺมเทสนำ** ซึ่งพระธรรมเทศนานี้ **“โย จ ปุพฺเพ ปมชฺชิตฺวาติ** ว่า “โย จ ปุพฺเพ ปมชฺชิตฺวา” ดังนี้เป็นต้น ฯ

พระศาสดา เมื่อประทับในพระเชตวัน ทรงปรารภพระสัมมัชชนเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **“โย จ ปุพฺเพ ปมชฺชิตฺวา”** ดังนี้เป็นต้น

สตฺถา สุทธกัตตาใน กเถสิ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก “โย จ ปุพฺเพ ปมชฺชิตฺวา” สรูปะใน อิติ ฯ ศัพท์ อาทยัตถะใน อิมำ ธมฺมเทสนำ อิมำ วิเสสนะของ ธมฺมเทสนำ ฯ อวุตตกัมมะใน กเถสิ เชตวเน วิสยาธาระใน วิหรนฺโต ฯ อัพภันตรกิริยาของ สตฺถา สมฺมชฺชนตฺเถรำ อวุตตกัมมะใน อารพฺภ ฯ สมานกาลกิริยาใน กเถสิ ฯ

.....

๒. โส กิร “ปาโต วา สายำ วาติ เวลำ ปมาณำ อกตฺวา อภิกฺขณำ สมฺมชฺชนฺโต วิจรติ ฯ

โส (สมฺมชฺชนตฺเถโร) กิร “ปาโต วา สายํ วาติ เวลํ ปมาณํ อกตฺวา อภิกฺขณํ สมฺมชฺชนฺโต วิจรติ ฯ

กิร ได้ยินว่า **โส (สมฺมชฺชนตฺเถโร)** อ.พระสัมมัชชนะผู้เถระนั้น **อกตฺวา** ไม่กระทำแล้ว **เวลํ** ซึ่งเวลา **อิติ** ว่า “**ปาโต วา** ในเวลาเช้าหรือ **สายํ วา** หรือว่าในเวลาเย็น” **อิติ** ดังนี้ **ปมาณ์** ให้เป็นประมาณ **สมฺมชฺชนฺโต วิจรติ** ย่อมเที่ยวกวาดอยู่ **อภิกฺขณ์** เนืองๆ ฯ

ได้ยินว่า พระสัมมัชชนเถระนั้น ไม่ทำเวลาว่า “ในเวลาเช้าหรือ หรือว่าในเวลาเย็น” ดังนี้ ให้เป็นประมาณ ย่อมเที่ยวกวาดอยู่เนืองๆ

กิรศัพท์ อนุสสวนัตถะ โส วิเสสนะของ สมฺมชฺชนตฺเถโรๆ สุทธกัตตาใน วิจรติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “ปาโต วา สายํ วา” สรูปะใน อิติๆ ศัพท์ สรูปะใน เวลๆ อวุตตกัมมะใน อกตฺวา ปมาณ์ วิกติกัมมะใน อกตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน สมฺมชฺชนฺโต อภิกฺขณ์ กิริยาวิเสสนะใน สมฺมชฺชนฺโตๆ อัพภันตรกิริยาของ สมฺมชฺชนตฺเถโร ฯ

.....

๓. โส เอกทิวสํ สมฺมชฺชนึ คเหตฺวา ทิวาฏฺฐาเน นิสินฺนสฺส เรวตตฺเถรสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘อยํ มหากุสีโต, ชนสฺส สทฺธาเทยฺยํ ภุญฺชิตฺวา อาคนฺตฺวา นิสีทติ, กินฺนาเมตสฺส สมฺมชฺชนึ คเหตฺวา เอกํ ฐานํ สมฺมชฺชิตุํ น วฏฺฏตีติ อาห ฯ

โส (สมฺมชฺชนตฺเถโร) เอกทิวสํ สมฺมชฺชนึ คเหตฺวา ทิวาฏฺฐาเน นิสินฺนสฺส เรวตตฺเถรสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘อยํ (เถโร) มหากุสีโต (โหติ, อยํ เถโร) ชนสฺส สทฺธาเทยฺยํ (โภชนํ) ภุญฺชิตฺวา อาคนฺตฺวา นิสีทติ, กึ นาม เอตสฺส (เถรสฺส) สมฺมชฺชนึ คเหตฺวา เอกํ ฐานํ สมฺมชฺชิตุํ น วฏฺฏตีติ อาห ฯ

เอกทิวสํ ในวันหนึ่ง **โส (สมฺมชฺชนตฺเถโร)** อ.พระสัมมัชชนะผู้เถระนั้น **คเหตฺวา** ถือเอาแล้ว **สมฺมชฺชนึ** ซึ่งไม้กวาด **คนฺตฺวา** ไปแล้ว **สนฺติกํ** สู่สำนัก **เรวตตฺเถรสฺส** ของพระเรวตะผู้เถระ **นิสินฺนสฺส** ผู้นั่งแล้ว **ทิวาฏฺฐาเน** ในที่เป็นที่พักในเวลากลางวัน **อาห** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า “**อยํ (เถโร)** อ.พระเถระนี้ **มหากุสีโต** เป็นผู้เกียจคร้านใหญ่ **(โหติ)** ย่อมเป็น, **(อยํ เถโร)** อ.พระเถระนี้ **ภุญฺชิตฺวา** ฉันแล้ว **(โภชนึ)** ซึ่งโภชนะ **ชนสฺส สทฺธาเทยฺยํ** อัน อันชน พึงถวายด้วยศรัทธา **อาคนฺตฺวา** มาแล้ว

นิสีทติ ย่อมนั่ง, **เอตสฺส (เถรสฺส) สมฺมชฺชนึ คเหตฺวา เอกํ ฐานํ สมฺมชฺชิตุ**ं อ.อัน อันพระเถระนั่น ถือเอา ซึ่งไม้กวาด แล้วจึงกวาด ซึ่งที่แห่งหนึ่ง **น วฏฺฏติ** ย่อมไม่ควร **กึ นาม** ชื่อหรือ ?" **อิติ** ดังนี้ ฯ

ในวันหนึ่ง พระสัมมัชชนเถระนั้น ถือเอาไม้กวาด ไปสู่สำนักของพระเรวตเถระผู้นั่งในที่พักกลางวัน กล่าวว่า "พระเถระนี้ เป็นผู้เกียจคร้านใหญ่, พระเถระนี้ ฉันโภชนะที่ชนพึงถวายด้วยศรัทธา แล้วมานั่ง, การที่พระเถระนั่น ถือเอาไม้กวาด กวาดที่แห่งหนึ่ง ย่อมไม่ควรหรือ ?"

เอกทิวสํ ทุติยากาลสัตตมีใน อาห โส วิเสสนะของ สมฺมชฺชนตฺเถโรๆ สุทธกัตตาใน อาหๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก สมฺมชฺชนึ อวุตตกัมมะใน คเหตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน คนฺตฺวา ทิวาฏฺฐาเน วิสยาธาระใน นิสินฺนสฺสๆ วิเสสนะของ เรวตตฺเถรสฺสๆ สามี-สัมพันธะใน สนฺติกๆ สัมปาปุณียกัมมะใน คนฺตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อาห "อยํ วิเสสนะของ เถโรๆ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก มหากุสีโต วิกติกัตตาใน โหติ, อยํ วิเสสนะของ เถโรๆ สุทธกัตตาใน นิสีทติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ชนสฺส ฉัฏฐีอนภิหิตกัตตาใน -เทยฺยํ สทฺธาเทยฺยํ วิเสสนะของ โภชนํๆ อวุตตกัมมะใน ภุญฺชิตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อาคนฺตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน นิสีทติ, สมฺมชฺชิตุ**ं** ตุมัตถกัตตาใน วฏฺฏติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ กึๆ ศัพท์ ปุจฉนัตถะ เอตสฺส วิเสสนะของ เถรสฺสๆ ฉัฏฐีอนภิหิตกัตตาใน สมฺมชฺชิตุ**ं** สมฺมชฺชนึ อวุตตกัมมะใน คเหตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน สมฺมชฺชิตุ**ं** เอกं วิเสสนะของ ฐานํๆ อวุตตกัมมะใน สมฺมชฺชิตุ**ं** นศัพท์ ปฏิเสธะใน วฏฺฏติ" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๔. เถโร "โอวาทมสฺส ทสฺสามีติ จินฺเตตฺวา "เอหาวุโสติ อาห ฯ

เถโร "(อหํ) โอวาทํ อสฺส (ภิกฺขุสฺส) ทสฺสามีติ จินฺเตตฺวา "(ตฺวํ) เอหิ อาวุโสติ อาห ฯ

เถโร อ.พระเถระ **จินฺเตตฺวา** คิดแล้ว **อิติ** ว่า "**(อหํ)** อ.เรา **ทสฺสามิ** จักให้ **โอวาทํ** ซึ่งโอวาท **อสฺส (ภิกฺขุสฺส)** แก่ภิกษุนั้น" **อิติ** ดังนี้ **อาห** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า "**อาวุโส** ดูก่อนท่านผู้มีอายุ **(ตฺวํ)** อ.ท่าน **เอหิ** จงมา" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระเถระคิดว่า “เราจักให้โอวาทแก่ภิกษุนั้น” ดังนี้ จึงกล่าวว่า “ดูก่อนท่านผู้มีอายุ ท่านจงมา”

เถโร สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก “อหำ สุทธกัตตาใน ทสฺสามิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก โอวาทำ อวุตตกัมมะใน ทสฺสามิ อสฺส วิเสสนะของ ภิกฺขุสฺสฯ สัมปทานใน ทสฺสามิ” อิติศัพท์ อาการะใน จินฺเตตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อาห” อาวุโส อาลปนะ ตฺวำ สุทธกัตตาใน เอหิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก” อิติศัพท์ อาการะใน อาหฯ

.....

๕. “กึ ภนฺเตติ ?

(โส สมฺมชฺชนตฺเถโร) “กึ ภนฺเตติ (ปุจฺฉิ) ?

(โส สมฺมชฺชนตฺเถโร) อ.พระสัมมัชชนะผู้เถระนั้น **(ปุจฺฉิ)** ถามแล้ว **อิติ** ว่า “**ภนฺเต** ข้าแต่ท่านผู้เจริญ **กึ** อ.อะไร ?” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระสัมมัชชนเถระนั้น ถามว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อะไร ?”

โส วิเสสนะของ สมฺมชฺชนตฺเถโรฯ สุทธกัตตาใน ปุจฺฉิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก “ภนฺเต อาลปนะ กึ ลิงคัตถะ” อิติศัพท์ อาการะใน ปุจฺฉิ ฯ

.....

๖. “คจฺฉ, นหาตฺวา เอหีติ ฯ

(เถโร “ตฺวำ) คจฺฉ, (ตฺวำ) นหาตฺวา เอหีติ (อาห) ฯ

(เถโร) อ.พระเถระ **(อาห)** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า “**(ตฺวำ)** อ.ท่าน **คจฺฉ** จงไป, **(ตฺวำ)** อ.ท่าน **นหาตฺวา** สรงแล้ว **เอหิ** จงมา” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระเถระกล่าวว่า “ท่านจงไป, ท่านสรงแล้ว จงมา”

เถโร สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก “ตฺวำ สุทธกัตตาใน คจฺฉฯ อาขยาต-บทกัตตุวาจก, ตฺวำ สุทธกัตตาใน เอหิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก นหาตฺวา ปุพพกาล-กิริยาใน เอหิ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๗. โส ตถา อกาสิ ฯ

โส (สมฺมชฺชนตฺเถโร) ตถา อกาสิ ฯ

โส (สมฺมชฺชนตฺเถโร) อ.พระสัมมัชชนะผู้เถระนั้น **อกาสิ** ได้กระทำแล้ว **ตถา** เหมือนอย่างนั้น ฯ

พระสัมมัชชนเถระนั้น ได้ทำเหมือนอย่างนั้นแล้ว

โส วิเสสนะของ สมฺมชฺชนตฺเถโรๆ สุทธกัตตาใน อกาสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตถา กิริยาวิเสสนะใน อกาสิ ฯ

.....

๘. อถ นํ เถโร เอกมนฺตํ นิสีทาเปตฺวา โอวทนฺโต อาห “อาวุโส ภิกฺขุนา นาม น สพฺพกาลํ สมฺมชฺชนฺเตน วิจริตุ วฏฺฏติ, ปาโต เอว ปน สมฺมชฺชิตฺวา ปิณฺฑาย จริตฺวา ปิณฺฑปาตปฺปฏิกฺกนฺเตน อาคนฺตฺวา รตฺติฏฺฐาเน วา ทิวาฏฺฐาเน วา นิสินฺเนน ทฺวตฺตึสาการํ สชฺฌายิตฺวา อตฺตภาเว ขยวยํ ปฏฺฐเปตฺวา สายณฺเห อุฏฺฐาย สมฺมชฺชิตุ วฏฺฏติ, นิจฺจกาลํ อสมฺมชฺชิตฺวา อตฺตโนปิ นาม โอกาโส กาตพฺโพติ ฯ

อถ นํ (สมฺมชฺชนตฺเถรํ) เถโร เอกมนฺตํ นิสีทาเปตฺวา โอวทนฺโต อาห “อาวุโส ภิกฺขุนา นาม น สพฺพกาลํ สมฺมชฺชนฺเตน วิจริตุ วฏฺฏติ, (ภิกฺขุนา) ปาโต เอว ปน สมฺมชฺชิตฺวา ปิณฺฑาย จริตฺวา ปิณฺฑปาตปฺปฏิกฺกนฺเตน อาคนฺตฺวา รตฺติฏฺฐาเน วา ทิวาฏฺฐาเน วา นิสินฺเนน ทฺวตฺตึสาการํ สชฺฌายิตฺวา อตฺตภาเว ขยวยํ ปฏฺฐเปตฺวา สายณฺเห อุฏฺฐาย สมฺมชฺชิตุ วฏฺฏติ, (ภิกฺขุนา) นิจฺจกาลํ อสมฺมชฺชิตฺวา อตฺตโนปิ นาม โอกาโส กาตพฺโพติ ฯ

อถ ครั้งนั้น **เถโร** อ.พระเถระ **นํ (สมฺมชฺชนตฺเถรํ)** ยังพระสัมมัชชนะผู้เถระนั้น **นิสีทาเปตฺวา** ให้นั่งแล้ว **เอกมนฺตํ** ณ ที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง **โอวทนฺโต** กล่าวสอนอยู่ **อาห** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า “**อาวุโส** ดูก่อนท่านผู้มีอายุ **ภิกฺขุนา นาม สพฺพกาลํ สมฺมชฺชนฺเตน วิจริตุ** อ.อัน ชื่ออันภิกษุ ผู้กวาดอยู่ ตลอดกาลทั้งปวง เที่ยวไป **น วฏฺฏติ** ย่อมไม่ควร, **ปน** แต่ว่า **(ภิกฺขุนา) ปาโต เอว สมฺมชฺชิตฺวา ปิณฺฑาย จริตฺวา ปิณฺฑปาตปฺปฏิกฺกนฺเตน อาคนฺตฺวา รตฺติฏฺฐาเน วา ทิวาฏฺฐาเน วา นิสินฺเนน ทฺวตฺตึสาการํ สชฺฌายิตฺวา อตฺตภาเว ขยวยํ ปฏฺฐเปตฺวา สายณฺเห**

อุฏฺฐาย สมฺมชฺชิตุ อ.อัน อันภิกษุ ผู้ กวาดแล้ว ในเวลาเช้านั่นเทียว เที่ยวไป เพื่อบิณฑบาต แล้วจึงก้าวกลับแล้วจากบิณฑบาต ผู้มาแล้ว นั่งแล้ว ในที่เป็นที่พักในเวลากลางคืนหรือ หรือว่าในที่เป็นที่พักในเวลากลางวัน สาธยายแล้ว ซึ่งอาการสามสิบสอง เริ่มตั้งไว้แล้ว ซึ่งความสิ้นไปและความเสื่อมไป ในอัตภาพ ลุกขึ้น ในสมัยเป็นที่สิ้นไปแห่งวัน แล้วจึงกวาด **วฏฺฏติ** ย่อมควร, **โอกาโส** อ.โอกาส **(ภิกฺขุนา)** อันภิกษุ **อสมฺมชฺชิตฺวา** ไม่กวาดแล้ว **นิจฺจกาลํ** ตลอดกาลเป็นนิตย์ **กาตพฺโพ** พึงกระทำ **อตฺตโนปิ นาม** ชื่อแม้แก่ตน" **อิติ** ดังนี้ ฯ

ครั้งนั้น พระเถระนิมนต์พระสัมมัชชนเถระนั้นให้นั่งแล้ว ณ ที่สมควร กล่าวสอนอยู่ กล่าวว่า "ดูก่อนท่านผู้มีอายุ การที่ชื่อภิกษุ ผู้กวาดตลอดกาลทั้งปวงอยู่ เที่ยวไป ย่อมไม่ควร, แต่ว่า การที่ภิกษุผู้กวาดแต่เช้าตรู่ เที่ยวไปเพื่อบิณฑบาตแล้วจึงกลับจากบิณฑบาต ผู้มาแล้วนั่งแล้ว ในที่พักกลางคืนหรือ หรือว่าในที่พักกลางวัน แล้วจึงสาธยายอาการ ๓๒ เริ่มตั้งไว้ซึ่งความสิ้นไปและความเสื่อมไปในอัตภาพ ลุกขึ้นในเวลาเย็น แล้วจึงกวาด ย่อมควร, โอกาส อันภิกษุไม่กวาดตลอดกาลเป็นนิตย์ พึงทำชื่อแม้แก่ตน"

อถ กาลสัตตมี เถโร สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก นำ วิเสสนะของ สมฺมชฺชนตฺเถรำฯ การิตกัมมะใน นิสีทาเปตฺวา เอกมนฺตำ วิสยาธาระใน นิสีทาเปตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน โอวทนฺโตฯ อัพภันตรกิริยาของ เถโร "อาวุโส อาลปนะ วิจริตุำ ตุมัตถกัตตาใน วฏฺฏติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ ภิกฺขุนาฯ อนภิหิตกัตตาใน วิจริตุำ นศัพท์ ปฏิเสธะใน วฏฺฏติ สพฺพกาลำ อัจจันตสังโยคะใน สมฺมชฺชนฺเตนฯ วิเสสนะของ ภิกฺขุนา, ปนศัพท์ วิเสสโชตกะ สมฺมชฺชิตุำ ตุมัตถกัตตาใน วฏฺฏติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ภิกฺขุนา อนภิหิตกัตตาใน สมฺมชฺชิตุำ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ปาโตฯ กาลสัตตมีใน สมฺมชฺชิตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน จริตฺวา ปิณฺฑาย สัมปทานใน จริตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน ปิณฺฑปาตปฺปฏิกฺกนฺเตนฯ วิเสสนะของ ภิกฺขุนา อาคนฺตฺวา ปุพพกาลกิริยาใน นิสินฺเนน รตฺติฏฺฐาเน ก็ดี ทิวาฏฺฐาเน ก็ดี วิสยาธาระใน นิสินฺเนน วา สองศัพท์ ปททวิกัปปัตถะเข้ากับ รตฺติฏฺฐาเน และ ทิวาฏฺฐาเน นิสินฺเนน วิเสสนะของ ภิกฺขุนา ทฺวตฺตึสาการำ อวุตตกัมมะใน สชฺฌายิตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน ปฏฺฐเปตฺวา อตฺตภาเว วิสยาธาระใน ขยวยำฯ

อวุตตกัมมะใน ปฏฺจเปตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อุฏฺฐาย สายณฺเห กาลสัตตมีใน อุฏฺฐายๆ ปุพพกาลกิริยาใน สมฺมชฺชิตุ, โอกาโส วุตตกัมมะใน กาตพฺโพๆ กิตบทกัมมวาจก ภิกฺขุนา อนภิหิตกัตตาใน กาตพฺโพ นิจฺจกาลํ อัจจันตสังโยคะใน กาตพฺโพ อสมฺมชฺชิตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน กาตพฺโพ นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ อตฺตโนปิ อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ อตฺตโนๆ สัมปทานใน กาตพฺโพ" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๙. โส เถรสฺส โอวาเท ฐตฺวา น จิรสฺเสว อรหตฺตํ ปาปุณิ ฯ

โส (สมฺมชฺชนตฺเถโร) เถรสฺส โอวาเท ฐตฺวา น จิรสฺเสว อรหตฺตํ ปาปุณิ ฯ

โส (สมฺมชฺชนตฺเถโร) อ.พระสัมมัชชนะผู้เถระนั้น **ฐตฺวา** ตั้งอยู่แล้ว **โอวาเท** ในโอวาท **เถรสฺส** ของพระเถระ **ปาปุณิ** บรรลุแล้ว **อรหตฺตํ** ซึ่งความเป็นแห่งพระอรหันต์ **น จิรสฺเสว** โดยกาลไม่นานนั่นเทียว ฯ

พระสัมมัชชนเถระนั้น ตั้งอยู่ในโอวาทของพระเถระ บรรลุพระอรหัต โดยกาลไม่นานนั่นแหละ

โส วิเสสนะของ สมฺมชฺชนตฺเถโรๆ สุทธกัตตาใน ปาปุณิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เถรสฺส สามีสัมพันธะใน โอวาเทๆ วิสยาธาระใน ฐตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปาปุณินศัพท์ ปฏิเสธะใน จิรสฺส เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ จิรสฺสๆ ฉัฏฐีตติยาวิเสสนะใน ปาปุณิ อรหตฺตํ สัมปาปุณียกัมมะใน ปาปุณิ ฯ

.....

๑๐. ตํ ตํ ฐานํ อุกฺกลาปํ อโหสิ ฯ

ตํ ตํ ฐานํ อ.ที่นั้นๆ **อุกฺกลาปํ** เป็นที่มีหยากเยื่อหนาขึ้นแล้ว **อโหสิ** ได้เป็นแล้ว ฯ

ที่นั้นๆ ได้เป็นที่มีหยากเยื่อหนาขึ้นแล้ว

ตํ ตํ วิเสสนะของ ฐานํๆ สุทธกัตตาใน อโหสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อุกฺกลาปวิกติกัตตาใน อโหสิ ฯ

.....

๑๑. อถ นำ ภิกฺขู อาหำสุ “อาวุโส สมฺมชฺชนตฺเถร ตำ ตำ ฐานำ อุกฺกลาปำ, กสฺมา น สมฺมชฺชสีติ ?

อถ นำ (สมฺมชฺชนตฺเถรำ) ภิกฺขู อาหำสุ “อาวุโส สมฺมชฺชนตฺเถร ตำ ตำ ฐานำ อุกฺกลาปำ (โหติ, ตฺวำ) กสฺมา น สมฺมชฺชสีติ ?

อถ ครั้งนั้น **ภิกฺขู** อ.ภิกษุ ท. **อาหำสุ** กล่าวแล้ว **นำ (สมฺมชฺชนตฺเถรำ)** กะพระสัมมัชชนะผู้เถระนั้น **อิติ** ว่า “**สมฺมชฺชนตฺเถร** ดูก่อนพระสัมมัชชนะผู้เถระ **อาวุโส** ผู้มีอายุ **ตำ ตำ ฐานำ** อ.ที่นั้นๆ **อุกฺกลาปำ** เป็นที่มีหยากเยื่อหนาขึ้นแล้ว **(โหติ)** ย่อมเป็น, **(ตฺวำ)** อ.ท่าน **น สมฺมชฺชสิ** ย่อมไม่กวาด **กสฺมา** เพราะเหตุอะไร ?” **อิติ** ดังนี้ ฯ

ครั้งนั้น พวกภิกษุจึงกล่าวกะพระสัมมัชชนเถระนั้นว่า “ดูก่อนท่านสัมมัชชนเถระ ผู้มีอายุ ที่นั้นๆ เป็นที่มีหยากเยื่อหนาขึ้นแล้ว, ท่านย่อมไม่กวาดเพราะเหตุอะไร ?”

อถ กาลสัตตมี ภิกฺขู สุทฺธกัตตาใน อาหำสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นำ วิเสสนะของ สมฺมชฺชนตฺเถรำๆ อกถิตกัมมะใน อาหำสุ “อาวุโส วิเสสนะของ สมฺมชฺชนตฺเถรๆ อาลปนะ ตำ ตำ วิเสสนะของ ฐานำๆ สุทฺธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อุกฺกลาปำ วิกติกัตตาใน โหติ, ตฺวำ สุทฺธกัตตาใน สมฺมชฺชสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก กสฺมา เหตุใน สมฺมชฺชสิ นศัพท์ ปฏิเสธะใน สมฺมชฺชสิ” อิติศัพท์ อาการะใน อาหำสุ ฯ

.....

๑๒. “ภนฺเต มยา ปมาทกาเล เอวำ กตำ, อิทานิมฺหิ อปฺปมตฺโตติ ฯ

(สมฺมชฺชนตฺเถโร) “ภนฺเต มยา ปมาทกาเล เอวำ (กมฺมำ) กตำ, (อหำ) อิทานิ อมฺหิ อปฺปมตฺโตติ (อาห) ฯ

(สมฺมชฺชนตฺเถโร) อ.พระสัมมัชชนะผู้เถระ **(อาห)** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า “**ภนฺเต** ข้าแต่ท่านผู้เจริญ **เอวำ (กมฺมำ)** อ.กรรมอย่างนี้ **มยา** อันกระผม **กตำ** กระทำแล้ว **ปมาทกาเล** ในกาลเป็นที่ประมาท, **อิทานิ** ในกาลนี้ **(อหำ)** อ.กระผม **อปฺปมตฺโต** เป็นผู้ไม่ประมาทแล้ว **อมฺหิ** ย่อมเป็น” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระสัมมัชชนเถระกล่าวว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ กรรมอย่างนี้ กระผมทำแล้วในกาลเป็นที่ประมาท, บัดนี้ กระผมเป็นผู้ไม่ประมาทแล้ว”

สมฺมชฺชนตฺเถโร สุทธกัตตาใน อาห ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “ภนฺเต อาลปนะ เอวํ วิเสสนะของ กมฺมํ ๆ วุตตกัมมะใน กตๆ กิตบทกัมมวาจก มยา อนภิหิตกัตตาใน กตๆ ปมาทกาเล กาลสัตตมีใน กตๆ, อหๆ สุทธกัตตาใน อมฺหิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อิทานิ กาลสัตตมีใน อปฺปมตฺโต ๆ วิกติกัตตาใน อมฺหิ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๑๓. ภิกฺขู “อยํ เถโร อญฺญํ พฺยากโรตีติ สตฺถุ อาโรเจสุ ฯ

ภิกฺขู อ.ภิกษุ ท. **อาโรเจสุ** กราบทูลแล้ว **สตฺถุ** แก่พระศาสดา **อิติ** ว่า “**อยํ เถโร** อ.พระเถระนี้ **พฺยากโรติ** ย่อมพยากรณ์ **อญฺญํ** ซึ่งพระอรหัตผลอันบุคคลพึงรู้ทั่ว” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พวกภิกษุกราบทูลแด่พระศาสดาว่า “พระเถระนี้ ย่อมพยากรณ์พระอรหัตผล”

ภิกฺขู สุทธกัตตาใน อาโรเจสุ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “อยํ วิเสสนะของ เถโร ๆ สุทธกัตตาใน พฺยากโรติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อญฺญํ อวุตตกัมมะใน พฺยากโรติ” อิติศัพท์ อาการะใน อาโรเจสุ สตฺถุ สัมปทานใน อาโรเจสุ ฯ

.....

๑๔. สตฺถา “อาม ภิกฺขเว, มม ปุตฺโต ปุพฺเพ ปมาทกาเล สมฺมชฺชนฺโต วิจริ, อิทานิ ปน มคฺคผลสุเขน วีตินาเมนฺโต น สมฺมชฺชตีติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

“โย จ ปุพฺเพ ปมชฺชิตฺวา ปจฺฉา โส นปฺปมชฺชติ;
โสมํ โลกํ ปภาเสติ อพฺภา มุตฺโตว จนฺทิมาติ ฯ

สตฺถา “อาม ภิกฺขเว (เอวํ), มม ปุตฺโต ปุพฺเพ ปมาทกาเล สมฺมชฺชนฺโต วิจริ, (มม ปุตฺโต กาลํ) อิทานิ ปน มคฺคผลสุเขน วีตินาเมนฺโต น สมฺมชฺชตีติ วตฺวา อิมํ คาถํ อาห

“โย จ ปุพฺเพ ปมชฺชิตฺวา ปจฺฉา โส (ปุคฺคโล) น ปมชฺชติ;
โส (ปุคฺคโล) อิมํ โลกํ ปภาเสติ อพฺภา มุตฺโต อิว จนฺทิมา (โอกาสโลกํ ปภาเสนฺโต)” อิติ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **วตฺวา** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า “**ภิกฺขเว** ดูก่อนภิกษุ ท. **อาม** เออ **(เอวํ)** อ.อย่างนั้น, **ปุตฺโต** อ.บุตร **มม** ของเรา **สมฺมชฺชนฺโต วิจริ** เที่ยวกวาดอยู่แล้ว **ปมาทกาเล** ในกาลเป็นที่ประมาท **ปุพฺเพ** ในกาลก่อน, **ปน** แต่ว่า **อิทานิ** ในกาลนี้

(ปุตฺโต) อ.บุตร **(มม)** ของเรา **(กาลํ)** ยังกาล **วีตินาเมนฺโต** ให้น้อมไปล่วงวิเศษอยู่ **มคฺคผลสุเขน** ด้วยสุขอันเกิดแล้วจากมรรคและผล **น สมฺมชฺชติ** ย่อมไม่กรวด" **อิติ** ดังนี้ **อาห** ตรัสแล้ว **อิมํ คาถํ** ซึ่งพระคาถานี้ **อิติ** ว่า

> "**จ** ก็ **โย โส (ปุคฺคโล)** อ.บุคคลนั้นใด **ปมชฺชิตฺวา** ประมาทแล้ว **ปุพฺเพ** ในกาลก่อน **น ปมชฺชติ** ย่อมไม่ประมาท **ปจฺฉา** ในภายหลัง, **โส (ปุคฺคโล)** อ.บุคคลนั้น **อิมํ โลกํ** ยังโลกนี้ **ปภาเสติ** ย่อมให้สว่าง **จนฺทิมา อิว** เพียงดัง อ.พระจันทร์ **มุตฺโต** อันพ้นแล้ว **อพฺภา** จากเมฆ **(โอกาสโลกํ)** ยังโอกาสโลก **(ปภาเสนฺโต)** ให้สว่างอยู่" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดาตรัสว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ใช่ อย่างนั้น, บุตรของเรา เที่ยวกวาดอยู่แล้วในกาลเป็นที่ประมาทในกาลก่อน, แต่ว่าบัดนี้ บุตรของเรา ยังกาลให้น้อมไปล่วงวิเศษอยู่ด้วยสุขที่เกิดจากมรรคและผล ย่อมไม่กวาด" ดังนี้ แล้วจึงตรัสพระคาถานี้ว่า

> "ก็บุคคลนั้นใด ประมาทแล้วในกาลก่อน ย่อมไม่ประมาทในภายหลัง, บุคคลนั้น ยังโลกนี้ ย่อมให้สว่าง ดุจพระจันทร์ที่พ้นจากเมฆ ยังโอกาสโลกให้สว่างอยู่ ฉะนั้น"

สตฺถา สุทฺธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก "ภิกฺขเว อาลปนะ อาม สัมปฏิจฉนัตถะ เอวํ ลิงคัตถะ, ปุตฺโต สุทธกัตตาใน วิจริฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก มม สามีสัมพันธะใน ปุตฺโต ปุพฺเพ กาลสัตตมีใน สมฺมชฺชนฺโต ปมาทกาเล กาลสัตตมีใน สมฺมชฺชนฺโตฯ อัพภันตรกิริยาของ ปุตฺโต, ปนศัพท์ วิเสสโชตกะ ปุตฺโต สุทธกัตตาใน สมฺมชฺชติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก มม สามีสัมพันธะใน ปุตฺโต กาลํ การิตกัมมะใน วีตินาเมนฺโต อิทานิ กาลสัตตมีใน วีตินาเมนฺโต มคฺคผลสุเขน กรณะใน วีตินาเมนฺโตฯ อัพภันตรกิริยาของ ปุตฺโต นศัพท์ ปฏิเสธะใน สมฺมชฺชติ" อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อาห อิมํ วิเสสนะของ คาถํฯ อวุตตกัมมะใน อาห

> "จศัพท์ วากยารัมภโชตกะ โย ก็ดี โส ก็ดี วิเสสนะของ ปุคฺคโลฯ สุทธกัตตาใน ปมชฺชติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปุพฺเพ กาลสัตตมีใน ปมชฺชติ ปมชฺชิตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยา

ใน ปมชฺชติ ปจฺฉา กาลสัตตมีใน ปมชฺชติ นศัพท์ ปฏิเสธะใน ปมชฺชติ, โส วิเสสนะของ ปุคฺคโล ๆ เหตุกัตตาใน ปภาเสติ ๆ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก อิมํ วิเสสนะของ โลกํ ๆ การิตกัมมะ ใน ปภาเสติ อพฺภา อปาทานใน มุตฺโต ๆ วิเสสนะของ จนฺทิมา ๆ อุปมาลิงคัตถะ โอกาสโลกํ การิตกัมมะใน ปภาเสนฺโต ๆ วิเสสนะของ จนฺทิมา อิวศัพท์ อุปมาโชตกะเข้ากับ อพฺภา มุตฺโต จนฺทิมา โอกาสโลกํ ปภาเสนฺโต" อิติศัพท์ สรูปะใน อิมํ คาถํ ฯ

.....

๑๕. ตสฺสตฺโถ "โย ปุคฺคโล ปุพฺเพ วตฺตปฺปฏิวตฺตกรเณน วา สชฺฌายาทีหิ วา ปมชฺชิตฺวา ปจฺฉา มคฺคผลสุเขน วีตินาเมนฺโต นปฺปมชฺชติ, โส อพฺภาทีหิ มุตฺโต จนฺโท วิย โอกาสโลกํ มคฺคญฺญาเณน อิมํ ขนฺธาทิโลกํ โอภาเสติ เอกาโลกํ กโรตีติ ฯ

ตสฺส (คาถาวจนสฺส) อตฺโถ "โย ปุคฺคโล ปุพฺเพ วตฺตปฺปฏิวตฺตกรเณน วา สชฺฌายาทีหิ (กิจฺเจหิ) วา ปมชฺชิตฺวา (กาลํ) ปจฺฉา มคฺคผลสุเขน วีตินาเมนฺโต น ปมชฺชติ, โส (ปุคฺคโล) อพฺภาทีหิ (มเลหิ) มุตฺโต จนฺโท วิย โอกาสโลกํ (โอภาเสนฺโต) มคฺคญฺญาเณน อิมํ ขนฺธาทิโลกํ โอภาเสติ เอกาโลกํ กโรตีติ (ปณฺฑิเตน เวทิตพฺโพ) ฯ

อตฺโถ อ.เนื้อความ **ตสฺส (คาถาวจนสฺส)** แห่งคำอันเป็นพระคาถานั้น **อิติ** ว่า "**โย ปุคฺคโล** อ.บุคคลใด **ปมชฺชิตฺวา** ประมาทแล้ว **วตฺตปฺปฏิวตฺตกรเณน** ด้วยการกระทำซึ่งวัตรใหญ่และวัตรน้อย **วา** หรือ **วา** หรือว่า **สชฺฌายาทีหิ (กิจฺเจหิ)** ด้วยกิจ ท. มีการสาธยายเป็นต้น **ปุพฺเพ** ในกาลก่อน **(กาลํ)** ยังกาล **วีตินาเมนฺโต** ให้น้อมไปล่วงวิเศษอยู่ **มคฺคผลสุเขน** ด้วยสุขอันเกิดแล้วจากมรรคและผล **ปจฺฉา** ในกาลภายหลัง **น ปมชฺชติ** ย่อมไม่ประมาท, **โส (ปุคฺคโล)** อ.บุคคลนั้น **อิมํ ขนฺธาทิโลกํ** ยังโลกมีขันธ์เป็นต้นนี้ **โอภาเสติ** ย่อมให้สว่าง **กโรติ** คือว่าย่อมกระทำ **เอกาโลกํ** ให้เป็นโลกมีแสงสว่างเป็นอันเดียวกัน **มคฺคญฺญาเณน** ด้วยมรรคญาณ **จนฺโท วิย** ราวกะ อ.พระจันทร์ **มุตฺโต** อันพ้นแล้ว **อพฺภาทีหิ (มเลหิ)** จากมลทิน ท. มีเมฆเป็นต้น **โอกาสโลกํ** ยังโอกาสโลก **(โอภาเสนฺโต)** ให้สว่างอยู่" **อิติ** ดังนี้ **(ปณฺฑิเตน)** อันบัณฑิต **(เวทิตพฺโพ)** พึงทราบ ฯ

บัณฑิตพึงทราบเนื้อความแห่งคำอันเป็นพระคาถานั้นว่า “บุคคลใดประมาทแล้ว ด้วยการทำวัตรใหญ่และวัตรน้อย หรือ หรือว่าด้วยกิจทั้งหลายมีการสาธยายเป็นต้น ในกาลก่อน ยังกาลให้น้อมไปล่วงวิเศษด้วยสุขที่เกิดแต่มรรคและผล ในภายหลัง ย่อมไม่ประมาท, บุคคลนั้น ยังขันธโลกเป็นต้นนี้ ย่อมให้สว่าง คือว่าย่อมทำให้เป็นโลกมีแสงสว่างเป็นอันเดียวกันด้วยมรรคญาณ ดุจพระจันทร์ที่พ้นจากมลทินทั้งหลายมีเมฆเป็นต้น ยังโอกาสโลกให้สว่างอยู่ ฉะนั้น”

อตฺโถ วุตฺตกัมมะใน เวทิตพฺโพฯ กิตบทกัมมวาจก ตสฺส วิเสสนะของ คาถาวจนสฺสฯ สามีสัมพันธะใน อตฺโถ “โย วิเสสนะของ ปุคฺคโลฯ สุทธกัตตาใน ปมชฺชติฯ อาขยาต-บทกัตตุวาจก ปุพฺเพ กาลสัตตมีใน ปมชฺชิตฺวา วตฺตปฺปฏิวตฺตกรเณน ก็ดี กิจฺเจหิ ก็ดี กรณะใน ปมชฺชิตฺวา สชฺฌายาทีหิ วิเสสนะของ กิจฺเจหิ วา สองศัพท์ ปทวิกัปปัตถะเข้ากับ วตฺตปฺปฏิวตฺตกรเณน และ สชฺฌายาทีหิ กิจฺเจหิ ปมชฺชิตฺวา ปุพพกาลกิริยาใน วีตินาเมนฺโต กาลํ การิตกัมมะใน วีตินาเมนฺโต ปจฺฉา กาลสัตตมีใน วีตินาเมนฺโต มคฺคผลสุเขน กรณะใน วีตินาเมนฺโตฯ อัพภันตรกิริยาของ ปุคฺคโล นศัพท์ ปฏิเสธะใน ปมชฺชติ, โส วิเสสนะของ ปุคฺคโลฯ เหตุกัตตาใน โอภาเสติ และ สุทธกัตตาใน กโรติ โอภาเสติ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก กโรติ อาขยาตบทกัตตุวาจก อพฺภาทีหิ วิเสสนะของ มเลหิฯ อปาทานใน มุตฺโตฯ วิเสสนะของ จนฺโทฯ อุปมาลิงคัตถะ โอกาสโลกํ การิตกัมมะใน โอภาเสนฺโตฯ วิเสสนะของ จนฺโท วิยศัพท์ อุปมาโชตกะเข้ากับ อพฺภาทีหิ มเลหิ มุตฺโต จนฺโท โอกาสโลกํ โอภาเสนฺโต มคฺคญฺญาเณน กรณะใน โอภาเสติ และ กโรติ อิมํ วิเสสนะของ ขนฺธาทิโลกกฺฯ การิตกัมมะใน โอภาเสติ เอกาโลกํ วิกติกัมมะใน กโรติ อิมํ ขนฺธาทิโลกกฺ โอภาเสติ วิวริยะใน เอกาโลกกฺ กโรติฯ วิวรณะ” อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถ ปณฺฑิเตน อนภิหิตกัตตาใน เวทิตพฺโพ ฯ

.....

๑๖. เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ ฯ

เทสนาวสาเน พหู (ชนา) โสตาปตฺติผลาทีนิ (อริยผลานิ) ปาปุณึสุ อิติ ฯ

เทสนาวสาเน ในกาลเป็นที่สิ้นสุดลงแห่งพระเทศนา **(ชนา)** อ.ชน ท. **พหู** มาก **ปาปุณึสุ** บรรลุแล้ว **(อริยผลานิ)** ซึ่งอริยผล ท. **โสตาปตฺติผลาทีนิ** มีโสดาปัตติ-ผลเป็นต้น **อิติ** ดังนี้แล ฯ

เวลาจบพระเทศนา ชนจำนวนมากบรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

เทสนาวสาเน กาลสัตตมีใน ปาปุณึสุ พหู วิเสสนะของ ชนาๆ สุทธกัตตาใน ปาปุณึสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก โสตาปตฺติผลาทีนิ วิเสสนะของ อริยผลานิๆ สัมปาปุณียกัมมะใน ปาปุณึสุ อิติศัพท์ สมาปนะ ฯ

.....

สมฺมชฺชนตฺเถรวตฺถุ ฯ

สมฺมชฺชนตฺเถรวตฺถุ (นิฏฺฐิตํ) ฯ

สมฺมชฺชนตฺเถรวตฺถุ อ.เรื่องแห่งพระสัมมัชชนะผู้เถระ **(นิฏฺฐิตํ)** จบแล้ว ฯ

สมฺมชฺชนตฺเถรวตฺถุ สุทธกัตตาใน นิฏฺฐิตๆ กิตบทกัตตุวาจก ฯ

จบเรื่องพระสัมมัชชนเถระ

วิเคราะห์ศัพท์กิตก์ สมาส และตัทธิต

สมฺมชฺชนตฺเถรวตฺถุ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีวิเสสนุตตรบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. สมฺมชฺโช จ โส เถโร จาติ สมฺมชฺชนตฺเถโร. (สมฺมชฺชน + เถร) วิเสสนุตตรบทกัมมธารยสมาส

สมฺมชฺโช จ อ.พระสัมมัชชนะด้วย โส อ.พระสัมมัชชนะนั้น เถโร จ เป็นพระเถระด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น สมฺมชฺชนตฺเถโร ชื่อว่าสมฺมชฺชนตฺเถร. (พระสัมมัชชนะผู้เถระ, พระสัมมัชชนเถระ)

๒. สมฺมชฺชนตฺเถรสฺส วตฺถุ สมฺมชฺชนตฺเถรวตฺถุ. (สมฺมชฺชนตฺเถร + วตฺถุ) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

วตฺถุ อ.เรื่อง สมฺมชฺชนตฺเถรสฺส แห่งพระสัมมัชชนะผู้เถระ สมฺมชฺชนตฺเถรวตฺถุ ชื่อว่าสมฺมชฺชนตฺเถรวตฺถุ. (เรื่องพระสัมมัชชนเถระ)

เอกทิวโส

เป็นอสมาหารทิคุสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เอโก จ โส ทิวโส จาติ เอกทิวโส. (เอก + ทิวส)

เอโก จ อ.หนึ่งด้วย โส อ.หนึ่งนั้น ทิวโส จ เป็นวันด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น เอกทิวโส ชื่อว่าเอกทิวส. (วันหนึ่ง)

ทิวาฏฺฐานํ

เป็นสัตตมีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ทิวา ฐานํ ทิวาฏฺฐานํ. (ทิวา + ฐาน)

ฐานํ อ.ที่เป็นที่พัก ทิวา ในเวลากลางวัน ทิวาฏฺฐานํ ชื่อว่าทิวาฏฺฐาน. (ที่พักในเวลากลางวัน)

เรวตตฺเถโร

เป็นวิเสสนุตตรบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เรวโต จ โส เถโร จาติ เรวตตฺเถโร. (เรวต + เถร)

เรวโต จ อ.พระเรวตะด้วย โส อ.พระเรวตะนั้น เถโร จ เป็นพระเถระด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น เรวตตฺเถโร ชื่อว่าเรวตตฺเถร. (พระเรวตะผู้เถระ, พระเรวตเถระ)

มหากุสีโต, เรวตตฺเถโร

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

มหนฺโต จ โส กุสีโต จาติ มหากุสีโต, เรวตตฺเถโร. (มหนฺต + กุสีต)

มหนฺโต จ อ.ใหญ่ด้วย โส อ.ใหญ่นั้น กุสีโต จ เป็นผู้ขี้เกียจด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น มหากุสีโต ชื่อว่ามหากุสีต (ผู้ขี้เกียจใหญ่), ได้แก่พระเรวตเถระ.

สทฺธาเทยฺยํ, โภชนํ

เป็นตติยาตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สทฺธาย เทยฺยํ สทฺธาเทยฺยํ, โภชนํ. (สทฺธา + เทยฺย)

(โภชนํ) อ.โภชนะ (ปุคฺคเลน) เทยฺยํ อันอันบุคคลพึงถวาย สทฺธาย ด้วยศรัทธา สทฺธาเทยฺยํ ชื่อว่าสทฺธาเทยฺย (ที่บุคคลพึงถวายด้วยศรัทธา), ได้แก่โภชนะ.

สพฺพกาโล

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สพฺโพ จ โส กาโล จาติ สพฺพกาโล. (สพฺพ + กาล)

สพฺโพ จ อ.ทั้งปวงด้วย โส อ.ทั้งปวงนั้น กาโล จ เป็นกาลด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น สพฺพกาโล ชื่อว่าสพฺพกาล. (กาลทั้งปวง)

ปิณฺฑปาตปฏิกฺกนฺโต, ภิกฺขุ

เป็นปัญจมีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปิณฺฑปาตสฺมา ปฏิกฺกนฺโต ปิณฺฑปาตปฏิกฺกนฺโต, ภิกฺขุ. (ปิณฺฑปาต + ปฏิกฺกนฺต)

(ภิกฺขุ) อ.ภิกษุ ปฏิกฺกนฺโต ผู้ก้าวกลับแล้ว ปิณฺฑปาตสฺมา จากบิณฑบาต ปิณฺฑปาตปฏิกฺกนฺโต ชื่อว่าปิณฺฑปาตปฏิกฺกนฺต (ผู้กลับจากบิณฑบาตแล้ว), ได้แก่ภิกษุ.

รตฺติฏฺฐานํ

เป็นสัตตมีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

รตฺติยํ ฐานํ รตฺติฏฺฐานํ. (รตฺติ + ฐาน)

จานำ อ.ที่เป็นที่พัก รตฺติยำ ในเวลากลางคืน รตฺติฏฺฐานำ ชื่อว่ารตฺติฏฺฐาน. (ที่พักในเวลากลางคืน)

ทฺวตฺตึสาการำ

เป็นสมาหารทิคุสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ทฺวตฺตึส อาการา ทฺวตฺตึสาการำ. (ทฺวตฺตึส + อาการ)

อาการา ท. อาการ ท. ทฺวตฺตึส สามสิบสอง ทฺวตฺตึสาการำ ชื่อว่าทฺวตฺตึสาการ. (อาการ ๓๒)

ขยวโย

เป็นสมาหารทวันทสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ขโย จ วโย จ ขยวโย. (ขย + วย)

ขโย จ อ.ความสิ้นไปด้วย วโย จ อ.ความเสื่อมไปด้วย ขยวโย ชื่อว่าขยวย. (ความสิ้นไปและความเสื่อมไป)

สายณฺโห

เป็นอมาทิปรตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อหสฺส สายำ สายณฺหำ. (สายำ + อห)

สายำ อ.เป็นที่สิ้นไป อหสฺส แห่งวัน สายณฺหำ ชื่อว่าสายณฺห. (เป็นที่สิ้นไปแห่งวัน, เวลาเย็น)

ปมาทกาโล

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปมาโท จ โส กาโล จาติ ปมาทกาโล. (ปมาท + กาล)

ปมาโท จ อ.เป็นที่ประมาทด้วย โส อ.เป็นที่ประมาทนั้น กาโล จ เป็นกาลด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ปมาทกาโล ชื่อว่าปมาทกาล. (กาลเป็นที่ประมาท)

อปฺปมตฺโต, อหำ

เป็นนนิบาตบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

น ปมตฺโต อปฺปมตฺโต, อหำ. (น + ปมตฺต)

(อหं) อ.กระผม ปมตฺโต ประมาทแล้ว น หามิได้ อปฺปมตฺโต ชื่อว่าอปฺปมตฺต (ไม่ประมาทแล้ว), ได้แก่กระผม.

มคฺคผลสุขं

เป็นปัญจมีตัปปุริสสมาส โดยมีอิตรีตรโยคทวันทสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. มคฺคา จ ผลานิ จ มคฺคผลานิ. (มคฺค + ผล) อิตรีตรโยคทวันทสมาส

มคฺคา จ อ.มรรค ท. ด้วย ผลานิ จ อ.ผล ท. ด้วย มคฺคผลานิ ชื่อว่ามคฺคผล. (มรรคและผลทั้งหลาย)

๒. มคฺคผเลหิ อุปฺปนฺนं สุขं มคฺคผลสุขं. (มคฺคผล + อุปฺปนฺน + สุข) ปัญจมีตัปปุริสสมาส, มัชเฌโลปสมาส ลบ อุปฺปนฺนศัพท์

สุขं อ.สุข อุปฺปนฺนं อันเกิดขึ้นแล้ว มคฺคผเลหิ แต่มรรคและผล ท. มคฺคผลสุขं ชื่อว่ามคฺคผลสุข. (สุขที่เกิดขึ้นแต่มรรคและผล)

วตฺตปฺปฏิวตฺตกรณं

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีสมาหารทวันทสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. วตฺตญฺจ ปฏิวตฺตญฺจ วตฺตปฺปฏิวตฺตํ. (วตฺต + ปฏิวตฺต) สมาหารทวันทสมาส

วตฺตं จ อ.วัตรใหญ่ด้วย ปฏิวตฺตं จ อ.วัตรน้อยด้วย วตฺตปฺปฏิวตฺตं ชื่อว่าวตฺตปฺปฏิวตฺต. (วัตรใหญ่และวัตรน้อย)

๒. วตฺตปฺปฏิวตฺตสฺส กรณं วตฺตปฺปฏิวตฺตกรณं. (วตฺตปฺปฏิวตฺต + กรณ) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

กรณं อ.การกระทำ วตฺตปฺปฏิวตฺตสฺส ซึ่งวัตรใหญ่และวัตรน้อย วตฺตปฺปฏิวตฺตกรณं ชื่อว่าวตฺตปฺปฏิวตฺตกรณ. (การทำวัตรใหญ่และวัตรน้อย)

โอกาสโลโก

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

โอกาโส จ โส โลโก จาติ โอกาสโลโก. (โอกาส + โลก)

โอกาโส จ อ.อันเป็นที่อยู่ด้วย โส อ.อันเป็นที่อยู่นั้น โลโก จ เป็นโลกด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น โอกาสโลโก ชื่อว่าโอกาสโลก. (โลกอันเป็นที่อยู่, โอกาสโลก)

อพฺภาทีนิ, มลานิ

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อพฺภํ อาทิ เยสนฺติ อพฺภาทีนิ, มลานิ. (อพฺภ + อาทิ)

อพฺภํ อ.เมฆ อาทิ เป็นต้น เยสํ (มลานํ) แห่งมลทิน ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตานิ มลานิ) อ.มลทิน ท. เหล่านั้น อพฺภาทีนิ ชื่อว่าอพฺภาทิ (มีเมฆเป็นต้น), ได้แก่มลทินทั้งหลาย.

มคฺคญฺญาณํ

เป็นตติยาตัปปุริสสมาส, มัชเฌโลปสมาส ลบ สมฺปยุตฺตศัพท์ มีวิเคราะห์ว่า

มคฺเคน สมฺปยุตฺตํ ญาณํ มคฺคญฺญาณํ. (มคฺค + สมฺปยุตฺต + ญาณ)

ญาณํ อ.ญาณ สมฺปยุตฺตํ อันประกอบแล้ว มคฺเคน ด้วยมรรค มคฺคญฺญาณํ ชื่อว่ามคฺคญฺญาณ. (ญาณที่ประกอบกับมรรค, มรรคญาณ)

ขนฺธาทิโลโก

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส โดยมีฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ขนฺโธ อาทิ ยสฺสาติ ขนฺธาทิ, โลโก. (ขนฺธ + อาทิ) ฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

ขนฺโธ อ.ขันธ์ อาทิ เป็นต้น ยสฺส (โลกสฺส) แห่งโลกใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส โลโก) อ.โลกนั้น ขนฺธาทิ ชื่อว่าขนฺธาทิ (มีขันธ์เป็นต้น), ได้แก่โลก.

๒. ขนฺธาทิ จ โส โลโก จาติ ขนฺธาทิโลโก. (ขนฺธาทิ + โลก) วิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส

ขนฺธาทิ จ อ.มีขันธ์เป็นต้นด้วย โส อ.มีขันธ์เป็นต้นนั้น โลโก จ เป็นโลกด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ขนฺธาทิโลโก ชื่อว่าขนฺธาทิโลก. (โลกมีขันธ์เป็นต้น)

เอกาโลโก

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เอโก อาโลโก ยสฺสาติ เอกาโลโก, ขนฺธาทิโลโก. (เอก + อาโลก)

อาโลโก อ.แสงสว่าง เอโก อย่างเดียวกัน ยสฺส (ขนฺธาทิโลกสฺส) แห่งโลกมีขันธ์เป็นต้นใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ขนฺธาทิโลโก) อ.โลกมีขันธ์เป็นต้นนั้น เอกาโลโก ชื่อว่าเอกาโลก (มีแสงสว่างอย่างเดียวกัน), ได้แก่โลกมีขันธ์เป็นต้น.

เทสนาวสานํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เทสนาย อวสานํ เทสนาวสานํ. (เทสนา + อวสาน)

อวสานํ อ.กาลเป็นที่สิ้นสุดลง เทสนาย แห่งพระเทศนา เทสนาวสานํ ชื่อว่าเทสนาวสาน. (เวลาจบพระเทศนา)

โสตาปตฺติผลาทีนิ, อริยผลานิ

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

โสตาปตฺติผลํ อาทิ เยสํ ตานิ โสตาปตฺติผลาทีนิ, อริยผลานิ. (โสตาปตฺติผล + อาทิ)

โสตาปตฺติผลํ อ.โสดาปัตติผล อาทิ เป็นต้น เยสํ (อริยผลานํ) แห่งอริยผล ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่, ตานิ (อริยผลานิ) อ.อริยผล ท. เหล่านั้น โสตาปตฺติผลาทีนิ ชื่อว่าโสตาปตฺติผลาทิ (มีโสดาปัตติผลเป็นต้น), ได้แก่อริยผลทั้งหลาย.

๖. องฺคุลิมาลตฺเถรวตฺถุ ฯ [๑๔๒]

องฺคุลิมาลตฺเถรวตฺถุ (มยา วุจฺจเต) ฯ

องฺคุลิมาลตฺเถรวตฺถุ อ.เรื่องแห่งพระองคุลีมาลผู้เถระ
(มยา) อันข้าพเจ้า (พระพุทธโฆสะ) **(วุจฺจเต)** จะกล่าว ฯ

องฺคุลิมาลตฺเถรวตฺถุ วุตตกัมมะใน วุจฺจเตๆ อาขยาตบทกัมมวาจก
มยา อนภิหิตกัตตาใน วุจฺจเต ฯ

๖. เรื่องพระองคุลีมาลเถระ

๑. **“ยสฺส ปาปํ กตํ กมฺมนฺ**ติ อิมํ ธมฺมเทสนำ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต องฺคุลิมาลตฺเถรำ อารพฺภ กเถสิ ฯ

สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต องฺคุลิมาลตฺเถรำ อารพฺภ **“ยสฺส ปาปำ กตำ กมฺมนฺ**ติ อิมำ ธมฺมเทสนำ กเถสิ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **วิหรนฺโต** เมื่อประทับ **เชตวเน** ในพระวิหารชื่อว่าเชตวัน **อารพฺภ** ทรงปรารภ **องฺคุลิมาลตฺเถรำ** ซึ่งพระองคุลีมาลผู้เถระ **กเถสิ** ตรัสแล้ว **อิมำ ธมฺมเทสนำ** ซึ่งพระธรรมเทศนานี้ **“ยสฺส ปาปำ กตำ กมฺมนฺติ** ว่า “ยสฺส ปาปำ กตำ กมฺมำ” ดังนี้เป็นต้น ฯ

พระศาสดา เมื่อประทับในพระเชตวัน ทรงปรารภพระองคุลีมาลเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **“ยสฺส ปาปำ กตำ กมฺมำ”** ดังนี้เป็นต้น

สตฺถา สุทธกัตตาใน กเถสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “ยสฺส ปาปำ กตำ กมฺมำ” สรูปะใน อิติๆ ศัพท์ อาทยัตถะใน อิมำ ธมฺมเทสนำ อิมำ วิเสสนะของ ธมฺมเทสนำๆ อวุตตกัมมะใน กเถสิ เชตวเน วิสยาธาระใน วิหรนฺโตๆ อัพภันตรกิริยาของ สตฺถา องฺคุลิมาลตฺเถรำ อวุตตกัมมะใน อารพฺภๆ สมานกาลกิริยาใน กเถสิ ฯ

.....

๒. วตฺถุ องฺคุลิมาลสุตฺตวเสเนว เวทิตพฺพำ ฯ

(ปณฺฑิเตน) วตฺถุ องฺคุลิมาลสุตฺตวเสน เอว เวทิตพฺพํ ฯ

วตฺถุ อ.เรื่อง **(ปณฺฑิเตน)** อันบัณฑิต **เวทิตพฺพํ** พึงทราบ **องฺคุลิมาลสุตฺตวเสน เอว** ด้วยสามารถแห่งองคุลิมาลสูตรนั่นเทียว ฯ

เรื่อง บัณฑิตพึงทราบด้วยสามารถองคุลมาลสูตรนั่นแหละ

วตฺถุ วุตตกัมมะใน เวทิตพฺพํ ๆ กิตบทกัมมวาจก ปณฺฑิเตน อนภิหิตกัตตาใน เวทิตพฺพํ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ องฺคุลิมาลสุตฺตวเสน ๆ ตติยาวิเสสนะใน เวทิตพฺพํ ฯ

.....

๓. เถโร ปน สตฺถุ สนฺติเก ปพฺพชิตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณิ ฯ

ปน ก็ **เถโร** อ.พระเถระ **ปพฺพชิตฺวา** บวชแล้ว **สนฺติเก** ในสำนัก **สตฺถุ** ของพระศาสดา **ปาปุณิ** บรรลุแล้ว **อรหตฺตํ** ซึ่งความเป็นแห่งพระอรหันต์ ฯ

ก็พระเถระบวชในสำนักของพระศาสดา บรรลุพระอรหัตแล้ว

ปนศัพท์ วากยารัมภโชตกะ เถโร สุทธกัตตาใน ปาปุณิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก สตฺถุ สามีสัมพันธะใน สนฺติเก ๆ วิสยาธาระใน ปพฺพชิตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปาปุณิ อรหตฺตํ สัมปาปุณียกัมมะใน ปาปุณิ ฯ

.....

๔. อถ โข อายสฺมา องฺคุลิมาโล รโหคโต ปฏิสลฺลีโน วิมุตฺติสุขํ ปฏิสํเวทิ ตายํ เวลายํ อิมํ อุทานํ อุทาเนสิ

“โย จ ปุพฺเพ ปมชฺชิตฺวา ปจฺฉา โส นปฺปมชฺชติ;
โสมํ โลกํ ปภาเสติ อพฺภา มุตฺโตว จนฺทิมาติ

[อาทินา นเยน] อุทานํ อุทาเนตฺวา อนุปาทิเสสาย นิพฺพานธาตุยา ปรินิพฺพายิ ฯ

อถ โข อายสฺมา องฺคุลิมาโล รโหคโต ปฏิสลฺลีโน วิมุตฺติสุขํ ปฏิสํเวทิ ตายํ เวลายํ อิมํ อุทานํ อุทาเนสิ

“โย (ปุคฺคโล) จ ปุพฺเพ ปมชฺชิตฺวา ปจฺฉา โส น ปมชฺชติ;

โส (ปุคฺคโล) อิมํ โลกํ ปภาเสต อพฺภา มุตฺโต อิว จนฺทิมา (โอกาสโลกํ ปภาเสนฺโต)” อิติ

[อาทินา นเยน] อุทานำ อุทาเนตฺวา อนุปาทิเสสาย นิพฺพานธาตุยา ปรินิพฺพายิ ฯ

อถ โข ครั้งนั้นแล **องฺคุลิมาโล** อ.พระองคุลิมาล **อายสฺมา** ผู้มีอายุ **รโหคโต** ไปแล้วในที่ลับ **ปฏิสลฺลีโน** หลีกเร้นแล้ว **ปฏิสำเวทิ** เสวยแล้ว **วิมุตฺติสุขำ** ซึ่งสุขอันเกิดแล้วจากวิมุตติ **อุทาเนสิ** เปล่งแล้ว **อิมำ อุทานำ** ซึ่งอุทานนี้ **ตายำ เวลายำ** ในเวลานั้น **อุทาเนตฺวา** เปล่งแล้ว **อุทานำ** ซึ่งอุทาน **อาทินา นเยน** โดยนัยเป็นต้น **อิติ** ว่า

> “**จ** ก็ **โย โส (ปุคฺคโล)** อ.บุคคลนั้นใด **ปมชฺชิตฺวา** ประมาทแล้ว **ปุพฺเพ** ในกาลก่อน **น ปมชฺชติ** ย่อมไม่ประมาท **ปจฺฉา** ในภายหลัง, **โส (ปุคฺคโล)** อ.บุคคลนั้น **อิมำ โลกำ** ยังโลกนี้ **ปภาเสติ** ย่อมให้สว่าง **จนฺทิมา อิว** เพียงดัง อ.พระจันทร์ **มุตฺโต** อันพ้นแล้ว **อพฺภา** จากเมฆ **(โอกาสโลกำ)** ยังโอกาสโลก **(ปภาเสนฺโต)** ให้สว่างอยู่” **อิติ** ดังนี้

ปรินิพฺพายิ ปรินิพพานแล้ว **นิพฺพานธาตุยา** ด้วยนิพพานธาตุ **อนุปาทิเสสาย** อันเป็นอนุปาทิเสสะ ฯ

ครั้งนั้นแล พระองคุลิมาลผู้มีอายุ ไปในที่ลับ หลีกเร้น เสวยวิมุตติสุข เปล่งอุทานนี้ในเวลานั้น เปล่งอุทานโดยนัยเป็นต้นว่า

> “ก็บุคคลนั้นใด ประมาทในกาลก่อน ในภายหลัง ย่อมไม่ประมาท, บุคคลนั้น ยังโลกนี้ ย่อมให้สว่าง ดุจพระจันทร์ที่พ้นจากเมฆ ยังโอกาสให้สว่างอยู่ ฉะนั้น” ดังนี้

แล้วปรินิพพานด้วยอนุปาทิเสสนิพพานธาตุ

อถ กาลสัตตมี อายสฺมา วิเสสนะของ องฺคุลิมาโลๆ สุทธกัตตาใน ปฏิสำเวทิ อุทาเนสิ และ ปรินิพฺพายิ ปฏิสำเวทิ ก็ดี อุทาเนสิ ก็ดี ปรินิพฺพายิ ก็ดี อาขยาตบทกัตตุวาจก โขศัพท์ วจนาลังการะ รโหคโต ก็ดี ปฏิสลฺลีโน ก็ดี วิเสสนะของ องฺคุลิมาโล วิมุตฺติสุขำ อวุตตกัมมะใน ปฏิสำเวทิ ตายำ วิเสสนะของ เวลายำๆ กาลสัตตมีใน อุทาเนสิ อิมำ วิเสสนะของ อุทานำๆ อวุตตกัมมะใน อุทาเนสิ

> “จศัพท์ วากยารัมภโชตกะ โย ก็ดี โส ก็ดี วิเสสนะของ ปุคฺคโลๆ สุทธกัตตาใน ปมชฺชติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปุพฺเพ กาลสัตตมีใน ปมชฺชิตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปมชฺชติ

ปจฺฉา กาลสัตตมีใน ปมชฺชติ นศัพท์ ปฏิเสธะใน ปมชฺชติ, โส วิเสสนะของ ปุคฺคโลฯ เหตุกัตตาใน ปภาเสติฯ อาขยาต-บทเหตุกัตตุวาจก อิมํ วิเสสนะของ โลกํฯ การิตกัมมะใน ปภาเสติ อพฺภา อปาทานใน มุตฺโตฯ วิเสสนะของ จนฺทิมาฯ อุปมาลิงคัตถะ โอกาสโลกํ การิตกัมมะใน ปภาเสนฺโตฯ วิเสสนะของ จนฺทิมา อิวศัพท์ อุปมาโชตกะเข้ากับ อพฺภา มุตฺโต จนฺทิมา โอกาสโลกํ ปภาเสนฺโต” อิติศัพท์ สรูปะใน อาทินา นเยน

อาทินา วิเสสนะของ นเยนฯ ตติยาวิเสสนะใน อุทาเนตฺวา อุทานํ อวุตตกัมมะใน อุทาเนตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน ปรินิพฺพายิ อนุปาทิเสสาย วิเสสนะของ นิพฺพาน-ธาตุยาฯ กรณะใน ปรินิพฺพายิ ฯ

.....

๕. ภิกฺขู “กหํ นุ โข อาวุโส เถโร อุปฺปนฺโนติ ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุ ?

ภิกฺขู “กหํ (ฐาเน) นุ โข อาวุโส เถโร อุปฺปนฺโนติ ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุ ?

ภิกฺขู อ.ภิกษุ ท. **กถํ** ยังวาจาเป็นเครื่องกล่าว **อิติ** ว่า “**อาวุโส** ดูก่อนท่านผู้มีอายุ ท. **เถโร** อ.พระเถระ **อุปฺปนฺโน** เกิดขึ้นแล้ว **กหํ (ฐาเน) นุ โข** ในที่ไหนหนอแล” **อิติ** ดังนี้ **สมุฏฺฐาเปสุ** ให้ตั้งขึ้นพร้อมแล้ว **ธมฺมสภายํ** ในโรงเป็นที่กล่าวและเป็นที่แสดงซึ่งธรรม ฯ

พวกภิกษุยังถ้อยคำให้ตั้งขึ้นพร้อมที่ธรรมสภาว่า “ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย พระเถระเกิดขึ้นแล้ว ณ ที่ไหนหนอแล”

ภิกฺขู เหตุกัตตาใน สมุฏฺฐาเปสุํฯ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก “อาวุโส อาลปนะ เถโร สุทธกัตตาใน อุปฺปนฺโนฯ กิตบทกัตตุวาจก กหํ วิเสสนะของ ฐาเนฯ วิสยาธาระใน อุปฺปนฺโน นุศัพท์ ปุจฉนัตถะ โขศัพท์ วจนาลังการะ” อิติศัพท์ สรูปะใน กถํ ธมฺมสภายํ วิสยาธาระใน สมุฏฺฐาเปสุ กถํ การิตกัมมะใน สมุฏฺฐาเปสุ ฯ

.....

๖. สตฺถา อาคนฺตฺวา “กาย นุตฺถ ภิกฺขเว เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนาติ ปุจฺฉิตฺวา, “ภนฺเต องฺคุลิมาลตฺเถรสฺส นิพฺพตฺตฏฺฐานกถายาติ วุตฺเต, “ปรินิพฺพุโต จ ภิกฺขเว

มม ปุตฺโตติ, "ภนฺเต เอตฺตเก มนุสฺเส มาเรตฺวา ปรินิพฺพุโตติ ? "อาม ภิกฺขเว, โส หิ ปุพฺเพ เอกํ กลฺยาณมิตฺตํ อลภิตฺวา เอตฺตกํ ปาปมกาสิ, ปจฺฉา ปน กลฺยาณมิตฺตํ ปจฺจยํ ลภิตฺวา อปฺปมตฺโต อโหสิ, เตนสฺส ตํ ปาปกมฺมํ กุสเลน ปหีนนฺติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

"ยสฺส ปาปํ กตํ กมฺมํ กุสเลน ปหียติ;
โสมํ โลกํ ปภาเสติ, อพฺภา มุตฺโตว จนฺทิมาติ ฯ

สตฺถา อาคนฺตฺวา "(ตุมฺเห) กาย นุ อตฺถ ภิกฺขเว เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนาติ ปุจฺฉิตฺวา, "(มยํ) ภนฺเต องฺคุลิมาลตฺเถรสฺส นิพฺพตฺตฏฺฐานกถาย (สนฺนิสินฺนา อมฺห)" อิติ (วจเน เตหิ ภิกฺขูหิ) วุตฺเต, "ปรินิพฺพุโต จ ภิกฺขเว มม ปุตฺโตติ (วตฺวา), "ภนฺเต (องฺคุลิมาลตฺเถโร) เอตฺตเก มนุสฺเส มาเรตฺวา ปรินิพฺพุโตติ (วจเน เตหิ ภิกฺขูหิ วุตฺเต) ? "อาม ภิกฺขเว (เอวํ), โส หิ (มม ปุตฺโต) ปุพฺเพ เอกํ กลฺยาณมิตฺตํ อลภิตฺวา เอตฺตกํ ปาปํ อกาสิ, ปจฺฉา ปน (โส มม ปุตฺโต) กลฺยาณมิตฺตํ ปจฺจยํ ลภิตฺวา อปฺปมตฺโต อโหสิ, เตน อสฺส (มม ปุตฺตสฺส) ตํ ปาปกมฺมํ กุสเลน ปหีนนฺติ วตฺวา อิมํ คาถํ อาห

"ยสฺส (ปุคฺคลสฺส) ปาปํ (อตฺตนา) กตํ กมฺมํ กุสเลน ปหียติ;
โส (ปุคฺคโล) อิมํ โลกํ ปภาเสติ, อพฺภา มุตฺโต อิว จนฺทิมา (โอกาสโลกํ ปภาเสนฺโต)" อิติ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **อาคนฺตฺวา** เสด็จมาแล้ว **ปุจฺฉิตฺวา** ตรัสถามแล้ว **อิติ** ว่า "**ภิกฺขเว** ดูก่อนภิกษุ ท. **(ตุมฺเห)** อ.เธอ ท. **สนฺนิสินฺนา** เป็นผู้นั่งประชุมกันแล้ว **กถาย** ด้วยวาจาเป็นเครื่องกล่าว **กาย นุ** อะไรหนอ **อตฺถ** ย่อมมี **เอตรหิ** ในกาลนี้" **อิติ** ดังนี้, **(วจเน)** ครั้นเมื่อคำ **อิติ** ว่า "**ภนฺเต** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **(มยํ)** อ.ข้าพระองค์ ท. **(สนฺนิสินฺนา)** เป็นผู้นั่งประชุมกันแล้ว **นิพฺพตฺตฏฺฐานกถาย** ด้วยวาจาเป็นเครื่องกล่าวซึ่งที่เป็นที่บังเกิดแล้ว **องฺคุลิมาลตฺเถรสฺส** ของพระองคุลิมาลผู้เถระ **(อมฺห)** ย่อมเป็น" **อิติ** ดังนี้ **(เตหิ ภิกฺขูหิ)** อันภิกษุ ท. เหล่านั้น **วุตฺเต** กราบทูลแล้ว, **(วตฺวา)** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า "**ภิกฺขเว** ดูก่อนภิกษุ ท. **จ** ก็ **ปุตฺโต** อ.บุตร **มม** ของเรา **ปรินิพฺพุโต** ปรินิพพานแล้ว" **อิติ** ดังนี้, **(วจเน)** ครั้นเมื่อคำ **อิติ** ว่า "**ภนฺเต** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **(องฺคุลิมาลตฺเถโร)** อ.พระองคุลิมาลผู้เถระ **มนุสฺเส** ยังมนุษย์ ท. **เอตฺตเก** มีประมาณเท่านี้ **มาเรตฺวา** ให้ตายแล้ว **ปรินิพฺพุโต** ปรินิพพานแล้ว" **อิติ**

ดังนี้ **(เตหิ ภิกฺขูหิ)** อันภิกษุ ท. เหล่านั้น **วุตฺเต** กราบทูลแล้ว, **วตฺวา** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า "**ภิกฺขเว** ดูก่อนภิกษุ ท. **อาม** เออ **(เอวํ)** อ.อย่างนั้น, **โส (มม ปุตฺโต)** อ.บุตร ของเรา นั้น **อลภิตฺวา** ไม่ได้แล้ว **กลฺยาณมิตฺตํ** ซึ่งกัลยาณมิตร **เอกํ** คนหนึ่ง **ปุพฺเพ** ในกาลก่อน **อกาสิ** ได้กระทำแล้ว **ปาปํ** ซึ่งบาป **เอตฺตกํ** อันมีประมาณเท่านี้, **ปน** แต่ว่า **ปจฺฉา** ในภายหลัง **(โส มม ปุตฺโต)** อ.บุตร ของเรา นั้น **ลภิตฺวา** ได้แล้ว **กลฺยาณมิตฺตํ** ซึ่งกัลยาณมิตร **ปจฺจยํ** ผู้เป็นปัจจัย **อปฺปมตฺโต** เป็นผู้ไม่ประมาทแล้ว **อโหสิ** ได้เป็นแล้ว, **เตน** เพราะเหตุนั้น **ตํ ปาปกมฺมํ** อ.กรรมชั่วนั้น **อสฺส (มม ปุตฺตสฺส)** อันบุตร ของเรา นั้น **ปหีนํ** ละแล้ว **กุสเลน** ด้วยกุศล" **อิติ** ดังนี้ **อาห** ตรัสแล้ว **อิมํ คาถํ** ซึ่งพระคาถานี้ **อิติ** ว่า

> "**กมฺมํ** อ.กรรม **ปาปํ** อันชั่ว **(อตฺตนา)** **กตํ** อันอันตน กระทำแล้ว **ยสฺส (ปุคฺคลสฺส)** อันบุคคลใด **ปหียติ** ย่อมละ **กุสเลน** ด้วยกุศล, **โส (ปุคฺคโล)** อ.บุคคลนั้น **อิมํ โลกํ** ยังโลกนี้ **ปภาเสติ** ย่อมให้สว่าง **จนฺทิมา อิว** เพียงดัง อ.พระจันทร์ **มุตฺโต** อันพ้นแล้ว **อพฺภา** จากเมฆ **(โอกาสโลกํ)** ยังโอกาสโลก **(ปภาเสนฺโต)** ให้สว่างอยู่" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดาเสด็จมาแล้ว ตรัสถามว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พวกเธอเป็นผู้นั่งประชุมกันด้วยเรื่องอะไรหนอ ย่อมมีในกาลนี้", เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พวกข้าพระองค์เป็นผู้นั่งประชุมกันด้วยเรื่องที่เป็นที่บังเกิดของพระองคุลิมาลเถระ" ดังนี้, จึงตรัสว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็บุตรของเรา ปรินิพพานแล้ว" ดังนี้, เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระองคุลิมาลเถระ ฆ่าพวกมนุษย์มีประมาณเท่านี้ให้ตายแล้ว ปรินิพพานแล้วหรือ ?" ดังนี้, จึงตรัสว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ใช่ อย่างนั้น, บุตรของเรานั้น ไม่ได้กัลยาณมิตรคนหนึ่งในกาลก่อน ได้ทำบาปมีประมาณเท่านี้, แต่ว่าในภายหลัง บุตรของเรานั้น ได้กัลยาณมิตรผู้เป็นปัจจัย ได้เป็นผู้ไม่ประมาทแล้ว, เพราะเหตุนั้น บาปกรรมนั้น อันบุตรของเรานั้น ละแล้วด้วยกุศล" ดังนี้ แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า

> "กรรมชั่วที่ตนได้ทำแล้ว อันบุคคลใด ย่อมละได้ ด้วยกุศล, บุคคลนั้น ยังโลกนี้ ย่อมให้สว่าง ดุจพระจันทร์ที่พ้นจากเมฆ ยังโอกาสโลกให้สว่างอยู่ ฉะนั้น"

สตฺถา สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อาคนฺตฺวา ปุพพกาลกิริยาใน ปุจฺฉิตฺวา “ภิกฺขเว อาลปนะ ตุมฺเห สุทธกัตตาใน อตฺถฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก กาย วิเสสนะของ กถาย นุศัพท์ ปุจฉนัตถะ เอตรหิ กาลสัตตมีใน อตฺถ กถาย กรณะใน สนฺนิสินฺนาฯ วิกติกัตตาใน อตฺถ” อิติศัพท์ อาการะใน ปุจฺฉิตฺวาฯ ปุพพกาล-กิริยาใน วตฺวา, “ภนฺเต อาลปนะ มยํ สุทธกัตตาใน อมฺหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก องฺคุลิมาลตฺเถรสฺส สามีสัมพันธะใน นิพฺพตฺตฏฺฐานกถายฯ กรณะใน สนฺนิสินฺนาฯ วิกติกัตตาใน อมฺห” อิติศัพท์ สรูปะใน วจเนฯ ลักขณะใน วุตฺเตฯ ลักขณกิริยา เตหิ วิเสสนะของ ภิกฺขูหิฯ อนภิหิตกัตตาใน วุตฺเต, “ภิกฺขเว อาลปนะ จศัพท์ วากยารัมภ-โชตกะ ปุตฺโต สุทธกัตตาใน ปรินิพฺพุโตฯ กิตบทกัตตุวาจก มม สามีสัมพันธะใน ปุตฺโต” อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน วตฺวา, “ภนฺเต อาลปนะ องฺคุลิมาลตฺเถโร สุทธกัตตาใน ปรินิพฺพุโตฯ กิตบทกัตตุวาจก เอตฺตเก วิเสสนะของ มนุสฺเสฯ การิตกัมมะใน มาเรตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน ปรินิพฺพุโต” อิติศัพท์ สรูปะใน วจเนฯ ลักขณะใน วุตฺเตฯ ลักขณกิริยา เตหิ วิเสสนะของ ภิกฺขูหิฯ อนภิหิตกัตตาใน วุตฺเต, “ภิกฺขเว อาลปนะ อาม สัมปฏิจฉนัตถะ เอวํ ลิงคัตถะ, โส วิเสสนะของ ปุตฺโตฯ สุทธกัตตาใน อกาสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก มม สามีสัมพันธะใน ปุตฺโต ปุพฺเพ กาลสัตตมีใน อลภิตฺวา เอกํ วิเสสนะของ กลฺยาณมิตฺตํฯ อวุตตกัมมะใน อลภิตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อกาสิ เอตฺตกํ วิเสสนะของ ปาปังฯ อวุตตกัมมะใน อกาสิ, ปนศัพท์ วิเสสโชตกะ โส วิเสสนะของ ปุตฺโตฯ สุทธกัตตาใน อโหสิฯ อาขยาต-บทกัตตุวาจก ปจฺฉา กาลสัตตมีใน อโหสิ มม สามีสัมพันธะใน ปุตฺโต กลฺยาณมิตฺตํ อวุตตกัมมะใน ลภิตฺวา ปจฺจยํ วิเสสนะของ กลฺยาณมิตฺตํ ลภิตฺวา ปุพพกาลกิริยาใน อโหสิ อปฺปมตฺโต วิกติกัตตาใน อโหสิ, เตน เหตวัตถะ ตํ วิเสสนะของ ปาปกมฺมํฯ วุตตกัมมะใน ปหีนํฯ กิตบทกัมมวาจก อสฺส วิเสสนะของ ปุตฺตสฺสฯ ฉัฏฐีอนภิหิตกัตตาใน ปหีนํ มม สามีสัมพันธะใน ปุตฺตสฺส กุสเลน กรณะใน ปหีนํ” อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อาห อิมํ วิเสสนะของ คาถังฯ อวุตตกัมมะใน อาห

> “ปาปั ก็ดี กตํ ก็ดี วิเสสนะของ กมฺมังฯ วุตตกัมมะใน ปหียติฯ อาขยาตบทกัมมวาจก ยสฺส วิเสสนะของ ปุคฺคลสฺสฯ ฉัฏฐี-อนภิหิตกัตตาใน ปหียติ อตฺตนา อนภิหิตกัตตาใน กตํ กุสเลน กรณะใน ปหียติ, โส วิเสสนะของ ปุคฺคโลฯ เหตุกัตตาใน

ปภาเสติ ๆ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก อิมำ วิเสสนะของ โลกำ ๆ การิตกัมมะใน ปภาเสติ อพฺภา อปาทานใน มุตฺโต ๆ วิเสสนะของ จนฺทิมา ๆ อุปมาลิงคัตถะ โอกาสโลกำ การิตกัมมะใน ปภาเสนฺโต ๆ วิเสสนะของ จนฺทิมา อิวศัพท์ อุปมาโชตกะเข้ากับ อพฺภา มุตฺโต จนฺทิมา โอกาสโลกำ ปภาเสนฺโต" อิติศัพท์ สรูปะใน อิมำ คาถำ ฯ

.....

๗. ตตฺถ **กุสเลนา**ติ อรหตฺตมคฺคำ สนฺธาย วุตฺตำ ฯ

(ภควตา) ตตฺถ (คาถายำ) "**กุสเลนา**ติ (ปทำ) อรหตฺตมคฺคำ สนฺธาย วุตฺตำ ฯ

(ปทำ) อ.บท **"กุสเลนาติ** ว่า "กุสเลน" ดังนี้ **ตตฺถ (คาถายำ)** ในพระคาถานั้น **(ภควตา)** อันพระผู้มีพระภาคเจ้า **วุตฺตำ** ตรัสแล้ว **สนฺธาย** ทรงหมายเอา **อรหตฺต-มคฺคำ** ซึ่งอรหัตมรรค ฯ

บทว่า "กุสเลน" ในพระคาถานั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสทรงหมายเอาอรหัตมรรค

"กุสเลน" สรูปะใน อิติ ๆ ศัพท์ สรูปะใน ปทำ ๆ วุตตกัมมะใน วุตฺตำ ๆ กิตบทกัมมวาจก ภควตา อนภิหิตกัตตาใน วุตฺตำ ตตฺถ วิเสสนะของ คาถายำ ๆ วิสยาธาระใน ปทำ อรหตฺตมคฺคำ อวุตตกัมมะใน สนฺธาย ๆ กิริยาวิเสสนะใน วุตฺตำ ฯ

.....

๘. เสสำ อุตฺตานตฺถเมว ฯ

เสสำ (วจนำ) อุตฺตานตฺถำ เอว (โหติ) ฯ

เสสำ (วจนำ) อ.คำที่เหลือ **อุตฺตานตฺถำ เอว** เป็นคำมีเนื้อความตื้นนั่นเทียว **(โหติ)** ย่อมเป็น ฯ

คำที่เหลือ เป็นคำมีเนื้อหาอันตื้นนั่นแหละ

เสสำ วิเสสนะของ วจนำ ๆ สุทธกัตตาใน โหติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อุตฺตานตฺถำ ๆ วิกติกัตตาใน โหติ ฯ

.....

๙. เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ ฯ

เทสนาวสาเน พหู (ชนา) โสตาปตฺติผลาทีนิ (อริยผลานิ) ปาปุณึสุ อิติ ฯ

เทสนาวสาเน ในกาลเป็นที่สิ้นสุดลงแห่งพระเทศนา **(ชนา)** อ.ชน ท. **พหู** มาก **ปาปุณึสุ** บรรลุแล้ว **(อริยผลานิ)** ซึ่งอริยผล ท. **โสตาปตฺติผลาทีนิ** มีโสดาปัตติ-ผลเป็นต้น **อิติ** ดังนี้แล ฯ

เวลาจบพระเทศนา ชนจำนวนมากบรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

เทสนาวสาเน กาลสัตตมีใน ปาปุณึสุ พหู วิเสสนะของ ชนาๆ สุทธกัตตาใน ปาปุณึสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก โสตาปตฺติผลาทีนิ วิเสสนะของ อริยผลานิๆ สัมปาปุณียกัมมะใน ปาปุณึสุ อิติศัพท์ สมาปนะ ฯ

.....

องฺคุลิมาลตฺเถรวตฺถุ ฯ

องฺคุลิมาลตฺเถรวตฺถุ (นิฏฺฐิตํ) ฯ

องฺคุลิมาลตฺเถรวตฺถุ อ.เรื่องแห่งพระองคุลีมาลผู้เถระ **(นิฏฺฐิตํ)** จบแล้ว ฯ

องฺคุลิมาลตฺเถรวตฺถุ สุทธกัตตาใน นิฏฺฐิตๆ กิตบทกัตตุวาจก ฯ

จบเรื่องพระองคุลีมาลเถระ

วิเคราะห์ศัพท์กิตก์ สมาส และตัทธิต

องฺคุลิมาลตฺเถรวตฺถุ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. องฺคุลิมาโล จ โส เถโร จาติ องฺคุลิมาลตฺเถโร. (องฺคุลิมาล + เถร) วิเสสนุตตร-บทกัมมธารยสมาส

องฺคุลิมาโล จ อ.พระองคุลีมาลด้วย โส อ.พระองคุลีมาลนั้น เถโร จ เป็นพระเถระด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น องฺคุลิมาลตฺเถโร ชื่อว่าองฺคุลิมาลตฺเถร. (พระองคุลีมาลผู้เถระ, พระองคุลีมาลเถระ)

๒. องฺคุลิมาลตฺเถรสฺส วตฺถุ องฺคุลิมาลตฺเถรวตฺถุ. (องฺคุลิมาลตฺเถร + วตฺถุ) ฉัฏฐีตัปปุริส-สมาส

วตฺถุ อ.เรื่อง องฺคุลิมาลตฺเถรสฺส แห่งพระองคุลีมาลผู้เถระ องฺคุลิมาลตฺเถรวตฺถุ ชื่อว่า องฺคุลิมาลตฺเถรวตฺถุ. (เรื่องพระองคุลีมาลเถระ)

องฺคุลิมาลสุตฺตวโส

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

องฺคุลิมาลสุตฺตสฺส วโส องฺคุลิมาลสุตฺตวโส. (องฺคุลิมาลสุตฺต + วส)

วโส อ.สามารถ องฺคุลิมาลสุตฺตสฺส แห่งองคุลีมาลสูตร องฺคุลิมาลสุตฺตวโส ชื่อว่าองฺคุลิมาลสุตฺต-วส. (สามารถแห่งองคุลีมาลสูตร)

รโหคโต, องฺคุลิมาโล

เป็นสัตตมีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

รหสฺมึ คโต รโหคโต, องฺคุลิมาโล. (รห + คต)

(องฺคุลิมาโล) อ.พระองคุลีมาล คโต ไปแล้ว รหสฺมึ ในที่ลับ รโหคโต ชื่อว่ารโหคต (ผู้ไปในที่ลับ), ได้แก่พระองคุลีมาล.

วิมุตฺติสุขํ

เป็นปัญจมีตัปปุริสสมาส, มัชเฌโลปสมาส ลบ อุปฺปนฺนศัพท์ มีวิเคราะห์ว่า

วิมุตฺติโต อุปฺปนฺนํ สุขํ วิมุตฺติสุขํ. (วิมุตฺติ + อุปฺปนฺน + สุข)

สุขํ อ.สุข อุปฺปนฺนํ อันเกิดขึ้นแล้ว วิมุตฺติโต แต่วิมุตติ วิมุตฺติสุขํ ชื่อว่าวิมุตฺติสุข. (สุขที่เกิดขึ้นแต่วิมุตติ)

นิพฺพตฺตฏฺฐานกถา

เป็นทุติยาตัปปุริสสมาส โดยมีวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. นิพฺพตฺตญฺจ ตํ ฐานญฺจาติ นิพฺพตฺตฏฺฐานํ. (นิพฺพตฺต + ฐาน) วิเสสนบุพพบทกัมมธารย-สมาส

นิพฺพตฺตํ จ อ.เป็นที่บังเกิดแล้วด้วย ตํ อ.เป็นที่บังเกิดแล้วนั้น ฐานํ จ เป็นที่ด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น นิพฺพตฺตฏฺฐานํ ชื่อว่านิพฺพตฺตฏฺฐาน. (ที่เป็นที่บังเกิดแล้ว)

๒. นิพฺพตฺตฏฺฐานํ กถา นิพฺพตฺตฏฺฐานกถา. (นิพฺพตฺตฏฺฐาน + กถา) ทุติยาตัปปุริสสมาส

กถา อ.วาจาเป็นเครื่องกล่าว นิพฺพตฺตฏฺฐานํ ซึ่งที่เป็นที่บังเกิดแล้ว นิพฺพตฺตฏฺฐานกถา ชื่อว่านิพฺพตฺตฏฺฐานกถา. (เรื่องที่เป็นที่บังเกิด)

กลฺยาณมิตฺตํ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

กลฺยาณญฺจ ตํ มิตฺตญฺจาติ กลฺยาณมิตฺตํ. (กลฺยาณ + มิตฺต)

กลฺยาณํ จ อ.ผู้ดีด้วย ตํ อ.ผู้ดีนั้น มิตฺตํ จ เป็นมิตรด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น กลฺยาณมิตฺตํ ชื่อว่ากลฺยาณมิตฺต. (มิตรที่ดี, กัลยาณมิตร)

อปฺปมตฺโต, องฺคุลิมาโล

เป็นนนิบาตบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

น ปมตฺโต อปฺปมตฺโต, องฺคุลิมาโล. (น + ปมตฺต)

(องฺคุลิมาโล) อ.พระองคุลีมาล ปมตฺโต ประมาทแล้ว น หามิได้ อปฺปมตฺโต ชื่อว่าอปฺปมตฺต (ไม่ประมาทแล้ว), ได้แก่พระองคุลีมาล.

ปาปกมฺมํ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปาปญฺจ ตํ กมฺมญฺจาติ ปาปกมฺมํ. (ปาป + กมฺม)

ปาปํ จ อ.อันชั่วด้วย ตํ อ.อันชั่วนั้น กมฺมํ จ เป็นกรรมด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ปาปกมฺมํ ชื่อว่าปาปกมฺม. (กรรมชั่ว, บาปกรรม)

อุตฺตานตฺถํ, วจนํ

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพหีสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อุตฺตาโน อตฺโถ ยสฺสาติ อุตฺตานตฺถํ, วจนํ. (อุตฺตาน + อตฺถ)

อตฺโถ อ.เนื้อความ อุตฺตาโน อันตื้น ยสฺส (วจนสฺส) แห่งคำใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตํ วจนํ) อ.คำนั้น อุตฺตานตฺถํ ชื่อว่าอุตฺตานตฺถ (มีเนื้อความอันตื้น), ได้แก่คำ.

เทสนาวสานํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เทสนาย อวสานํ เทสนาวสานํ. (เทสนา + อวสาน)

อวสานํ อ.กาลเป็นที่สิ้นสุดลง เทสนาย แห่งพระเทศนา เทสนาวสานํ ชื่อว่าเทสนาวสาน. (เวลาจบพระเทศนา)

โสตาปตฺติผลาทีนิ, อริยผลานิ

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพหีสมาส มีวิเคราะห์ว่า

โสตาปตฺติผลํ อาทิ เยสํ ตานิ โสตาปตฺติผลาทีนิ, อริยผลานิ. (โสตาปตฺติผล + อาทิ)

โสตาปตฺติผลํ อ.โสดาปัตติผล อาทิ เป็นต้น เยสํ (อริยผลานํ) แห่งอริยผล ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่, ตานิ (อริยผลานิ) อ.อริยผล ท. เหล่านั้น โสตาปตฺติผลาทีนิ ชื่อว่าโสตาปตฺติผลาทิ (มีโสดาปัตติผลเป็นต้น), ได้แก่อริยผลทั้งหลาย.

๗. เปสการธีตุวตฺถุ ฯ [๑๔๓]

เปสการธีตุวตฺถุ (มยา วุจฺจเต) ฯ

เปสการธีตุวตฺถุ อ.เรื่องแห่งธิดาของบุคคลผู้กระทำซึ่งหูก
(มยา) อันข้าพเจ้า (พระพุทธโฆสะ) **(วุจฺจเต)** จะกล่าว ฯ

เปสการธีตุวตฺถุ วุตฺตกัมมะใน วุจฺจเตๆ อาขยาตบทกัมมวาจก
มยา อนภิหิตกัตตาใน วุจฺจเต ฯ

๗. เรื่องธิดาของช่างหูก

๑. **“อนฺธภูโต อยํ โลโก**ติ อิมํ ธมฺมเทสนำ สตฺถา อคฺคาฬเว เจติเย วิหรนฺโต เอกำ เปสการธีตรำ อารพฺภ กเถสิ ฯ

สตฺถา อคฺคาฬเว เจติเย วิหรนฺโต เอกำ เปสการธีตรำ อารพฺภ **“อนฺธภูโต อยำ โลโก**ติ อิมำ ธมฺมเทสนำ กเถสิ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **วิหรนฺโต** เมื่อประทับ **เจติเย** ที่พระเจดีย์ **อคฺคาฬเว** ชื่อว่าอัคคาฬวะ **อารพฺภ** ทรงปรารภ **เปสการธีตรำ** ซึ่งธิดาของบุคคลผู้กระทำซึ่งหูก **เอกำ** คนหนึ่ง **กเถสิ** ตรัสแล้ว **อิมำ ธมฺมเทสนำ** ซึ่งพระธรรมเทศนานี้ **“อนฺธภูโต อยำ โลโกติ** ว่า “อนฺธภูโต อยำ โลโก” ดังนี้เป็นต้น ฯ

พระศาสดา เมื่อประทับที่พระเจดีย์ชื่อว่าอัคคาฬวะ ทรงปรารภธิดาของช่างหูกคนหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **“อนฺธภูโต อยำ โลโก”** ดังนี้เป็นต้น

สตฺถา สุทธกัตตาใน กเถสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “อนฺธภูโต อยำ โลโก” สรูปะใน อิติๆ ศัพท์ อาทยัตถะใน อิมำ ธมฺมเทสนำ อิมำ วิเสสนะของ ธมฺมเทสนำๆ อวุตตกัมมะใน กเถสิ อคฺคาฬเว สัญญาวิเสสนะของ เจติเยๆ วิสยาธาระใน วิหรนฺโตๆ อัพภันตรกิริยาของ สตฺถา เอกำ วิเสสนะของ เปสการธีตรำๆ อวุตตกัมมะใน อารพฺภๆ สมานกาลกิริยาใน กเถสิ ฯ

.....

๒. เอกทิวสๆ หิ อาฬวีวาสิโน, สตฺถริ อาฬวึ สมฺปตฺเต, นิมนฺเตตฺวา ทานๆ อทำสุ ฯ

เอกทิวสๆ หิ อาฬวีวาสิโน (ชนา), สตฺถริ อาฬวึ สมฺปตฺเต, นิมนฺเตตฺวา ทานๆ อทำสุ ฯ

หิ ดังจะกล่าวโดยพิสดาร **เอกทิวสๆ** ในวันหนึ่ง **(ชนา)** อ.ชน ท. **อาฬวีวาสิโน** ผู้อยู่ในเมืองอาฬวีโดยปกติ, **สตฺถริ** ครั้นเมื่อพระศาสดา **สมฺปตฺเต** เสด็จถึงพร้อมแล้ว **อาฬวึ** ซึ่งเมืองอาฬวี, **นิมนฺเตตฺวา** ทูลนิมนต์แล้ว **อทำสุ** ได้ถวายแล้ว **ทานๆ** ซึ่งทาน ฯ

ดังจะกล่าวโดยพิสดาร ในวันหนึ่ง พวกชนชาวเมืองอาฬวี, ครั้นเมื่อพระศาสดาเสด็จถึงเมืองอาฬวีแล้ว, ทูลนิมนต์แล้ว ได้ถวายทานแล้ว

หิศัพท์ วิตถารโชตกะ เอกทิวสๆ ทุติยากาลสัตตมีใน อทำสุ อาฬวีวาสิโน วิเสสนะของชนาๆ สุทธกัตตาใน อทำสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก, สตฺถริ ลักขณะใน สมฺปตฺเตๆ ลักขณกิริยา อาฬวึ สัมปาปุณียกัมมะใน สมฺปตฺเต, นิมนฺเตตฺวา ปุพพกาลกิริยาใน อทำสุ ทานๆ อวุตตกัมมะใน อทำสุ ฯ

.....

๓. สตฺถา ภตฺตกิจฺจาวสาเน อนุโมทนๆ กโรนฺโต “อทฺธุวๆ เม ชีวิตๆ, ธุวๆ เม มรณๆ, อวสฺสๆ มยา มริตพฺพๆ, มรณปริโยสานๆ เม ชีวิตๆ, ชีวิตๆ เม อนิยตๆ, มรณๆ นิยตนฺติ เอวๆ มรณสฺสตึ ภาเวถ; เยสๆ หิ มรณๆ อภาวิตๆ, เต ปจฺฉิเม กาเล อาสีวิสๆ ทิสฺวา ภีตปุริโส วิย สนฺตาสๆ ปตฺตา เภรวๆ รวนฺตา กาลๆ กโรนฺติ, เยสๆ ปน มรณๆ ภาวิตๆ, เต ทูรโตว อาสีวิสๆ ทิสฺวา ทณฺฑเกน คเหตฺวา ฉฑฺเฑตฺวา จิตปุริโส วิย ปจฺฉิเม กาเล น สนฺตสนฺติ; ตสฺมา มรณสฺสติ ภาเวตพฺพาติ อาห ฯ

สตฺถา ภตฺตกิจฺจาวสาเน อนุโมทนๆ กโรนฺโต “(ตุมฺเห) ‘อทฺธุวๆ เม ชีวิตๆ, ธุวๆ เม มรณๆ, อวสฺสๆ มยา มริตพฺพๆ, มรณปริโยสานๆ เม ชีวิตๆ, ชีวิตๆ เม อนิยตๆ, มรณๆ นิยตๆ’ อิติ เอวๆ มรณสฺสตึ ภาเวถ; เยสๆ (ชนานๆ) หิ มรณๆ อภาวิตๆ, เต (ชนา) ปจฺฉิเม กาเล อาสีวิสๆ ทิสฺวา ภีตปุริโส วิย สนฺตาสๆ ปตฺตา เภรวๆ รวนฺตา กาลๆ กโรนฺติ, เยสๆ (ชนานๆ) ปน มรณๆ ภาวิตๆ, เต (ชนา) ทูรโตว อาสีวิสๆ ทิสฺวา ทณฺฑเกน คเหตฺวา ฉฑฺเฑตฺวา จิตปุริโส วิย ปจฺฉิเม กาเล น สนฺตสนฺติ; ตสฺมา (ตุมฺเหหิ) มรณสฺสติ ภาเวตพฺพาติ อาห ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **กโรนฺโต** เมื่อทรงกระทำ **อนุโมทนๆ** ซึ่งการอนุโมทนา **ภตฺตกิจฺจาวสาเน** ในกาลเป็นที่สิ้นสุดลงแห่งกิจด้วยภัตร **อาห** ตรัสแล้ว **อิติ**

ว่า “**(ตุมฺเห)** อ.ท่าน ท. **มรณสฺสตึ** ยังมรณสติ **ภาเวถ** พึงให้เจริญ **เอวํ** อย่างนี้ **อิติ** ว่า ‘**ชีวิตํ** อ.ชีวิต **เม** ของเรา **อทฺธุวํ** ไม่ยั่งยืน, **มรณํ** อ.ความตาย **เม** ของเรา **ธุวํ** ยั่งยืน, **มยา** อันเรา **มริตพฺพํ** พึงตาย **อวสฺสํ** แน่แท้, **ชีวิตํ** อ.ชีวิต **เม** ของเรา **มรณปริโยสานํ** มีความตายเป็นที่สุดรอบ, **ชีวิตํ** อ.ชีวิต **เม** ของเรา **อนิยตํ** ไม่เที่ยงแล้ว, **มรณํ** อ.ความตาย **นิยตํ** เที่ยงแล้ว’ **อิติ** ดังนี้, **หิ** เพราะว่า **มรณํ** อ.ความตาย **เยสํ (ชนานํ)** อันชน ท. เหล่าใด **อภาวิตํ** ไม่ให้เจริญแล้ว, **เต (ชนา)** อ.ชน ท. เหล่านั้น **ปตฺตา** ถึงแล้ว **สนฺตาสํ** ซึ่งความสะดุ้ง **รวนฺตา** ร้องอยู่ **เภรวํ** ร้องด้วยความกลัว **กโรนฺติ** ย่อมกระทำ **กาลํ** ซึ่งกาละ **อาสีวิสํ ทิสฺวา ภีตปุริโส วิย** ราวกะ อ.บุรุษผู้เห็นแล้ว ซึ่งอสรพิษ กลัวแล้ว **กาเล** ในกาล **ปจฺฉิเม** อันมีในภายหลัง, **ปน** ส่วนว่า **มรณํ** อ.ความตาย **เยสํ (ชนานํ)** อันชน ท. เหล่าใด **ภาวิตํ** ให้เจริญแล้ว, **เต (ชนา)** อ.ชน ท. เหล่านั้น **น สนฺตสนฺติ** ย่อมไม่สะดุ้งกลัว **กาเล** ในกาล **ปจฺฉิเม** อันมีในภายหลัง **ทูรโตว อาสีวิสํ ทิสฺวา ทณฺฑเกน คเหตฺวา ฉฑฺเฑตฺวา จิตปุริโส วิย** ราวะก อ.บุรุษผู้ เห็นแล้ว ซึ่งอสรพิษ จากที่ไกลเทียว จับแล้ว ด้วยท่อนไม้ ทิ้งแล้ว ยืนแล้ว; **ตสฺมา** เพราะเหตุนั้น **มรณสฺสติ** อ.มรณสติ **(ตุมฺเหหิ)** อันท่าน ท. **ภาเวตพฺพา** พึงให้เจริญ” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดาเมื่อทรงทำการอนุโมทนาในเวลาจบภัตรกิจ ตรัสว่า “ท่านทั้งหลาย พึงเจริญมรณสติอย่างนี้ว่า ‘ชีวิตของเราไม่ยั่งยืน, ความตายของเรายั่งยืน, อันเราพึงตายแน่แท้, ชีวิตของเรา มีความตายเป็นที่สิ้นสุด, ชีวิตของเรา ไม่เที่ยง, ความตายเที่ยง’ ดังนี้, เพราะว่า ความตาย อันพวกชนเหล่าใดไม่อบรมแล้ว, พวกชนเหล่านั้น ถึงความสะดุ้ง ร้องอยู่ร้องด้วยความกลัว ย่อมทำกาละ ดุจบุรุษผู้เห็นอสรพิษกลัวแล้ว ในกาลอันมีในภายหลัง, ส่วนว่า ความตาย อันพวกชนเหล่าใด อบรมแล้ว, พวกชนเหล่านั้น ย่อมไม่สะดุ้งในกาลอันมีในภายหลัง ดุจบุรุษผู้เห็นอสรพิษแต่ที่ไกลเทียว จับด้วยท่อนไม้ทิ้งแล้ว ดำรงอยู่แล้ว; เพราะฉะนั้น มรณสติ พวกท่านพึงอบรม”

สตฺถา สุทธกัตตาใน อาห ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ภตฺตกิจฺจาวสาเน กาลสัตตมีใน กโรนฺโต อนุโมทนำ อวุตตกัมมะใน กโรนฺโต ๆ อัพภันตรกิริยาของ สตฺถา “ตุมฺเห เหตุกัตตาใน ภาเวถ ๆ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก ‘อทฺธุวำ วิเสสนะของ ชีวิตำ ๆ ลิงคัตถะ เม สามีสัมพันธะใน ชีวิตำ, ธุวำ วิเสสนะของ มรณำ ๆ ลิงคัตถะ เม สามีสัมพันธะใน มรณำ,

มยา อนภิหิตกัตตาใน มริตพฺพำๆ กิตบทภาววาจก อวสฺสำ กิริยาวิเสสนะใน มริตพฺพำ, มรณปริโยสานำ วิเสสนะของ ชีวิตำๆ ลิงคัตถะ เม สามีสัมพันธะใน ชีวิตำ, ชีวิตำ สุทธกัตตาใน อนิยตำๆ กิตบทกัตตุวาจก เม สามีสัมพันธะใน ชีวิตำ, มรณำ สุทธกัตตาใน นิยตำๆ กิตบทกัตตุวาจก' อิติศัพท์ สรูปะใน เอวำๆ นิทัสสนัตถะ มรณสฺสตี การิตกัมมะใน ภาเวถ; หิศัพท์ เหตุโชตกะ มรณำ วุตตกัมมะใน อภาวิตำๆ กิตบทเหตุกัมมวาจก เยสำ วิเสสนะของ ชนานำๆ ฉัฏฐีอนภิหิตกัตตาใน อภาวิตำ, เต วิเสสนะของ ชนาๆ สุทธกัตตาใน กโรนฺติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปจฺฉิเม วิเสสนะของ กาเลๆ กาลสัตตมีใน กโรนฺติ อาสีวิสำ อวุตตกัมมะใน ทิสฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ภีตภีตปุริโส อุปมาลิงคัตถะ วิยศัพท์ อุปมาโชตกะเข้ากับ อาสีวิสำ ทิสฺวา ภีตปุริโส สนฺตาสำ สัมปาปุณียกัมมะใน ปตฺตาๆ วิเสสนะของ ชนา เภรวำ กิริยาวิเสสนะใน รวนฺตาๆ อัพภันตรกิริยาของ ชนา กาลำ อวุตตกัมมะใน กโรนฺติ, ปนศัพท์ ปักขันตรโชตกะ มรณำ วุตตกัมมะใน ภาวิตำๆ กิตบทเหตุกัมมวาจก เยสำ วิเสสนะของ ชนานำๆ ฉัฏฐีอนภิหิตกัตตาใน ภาวิตำ, เต วิเสสนะของ ชนาๆ สุทธกัตตาใน สนฺตสนฺติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ทูรโตๆ อปาทานใน ทิสฺวา อาสีวิสำ อวุตตกัมมะใน ทิสฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน คเหตฺวา ทณฺฑเกน กรณะใน คเหตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ฉฑฺเฑตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน จิต- จิตปุริโส อุปมาลิงคัตถะ วิยศัพท์ อุปมาโชตกะเข้ากับ ทูรโตว อาสีวิสำ ทิสฺวา ทณฺฑเกน คเหตฺวา ฉฑฺเฑตฺวา จิตปุริโส, ปจฺฉิเม วิเสสนะของ กาเลๆ กาลสัตตมีใน สนฺตสนฺติ นศัพท์ ปฏิเสธะใน สนฺตสนฺติ; ตสฺมา เหตวัตถะ มรณสฺสติ วุตตกัมมะใน ภาเวตพฺพาๆ กิตบทเหตุกัมมวาจก ตุมฺเหหิ อนภิหิตกัตตาใน ภาเวตพฺพา" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๔. ตำ ธมฺมเทสนำ สุตฺวา อวเสสชนา สกิจฺจปฺปสุตาว อเหสุ ฯ

อวเสสชนา อ.ชนผู้เหลือลง ท. **สุตฺวา** ฟังแล้ว **ตำ ธมฺมเทสนำ** ซึ่งพระธรรมเทศนานั้น **สกิจฺจปฺปสุตาว** เป็นผู้ขวนขวายในกิจของตนเทียว **อเหสุ** ได้เป็นแล้ว ฯ

พวกชนผู้เหลือ ฟังธรรมเทศนานั้น ได้เป็นผู้ขวนขวายในกิจของตนเท่านั้น

อวเสสชนา สุทธกัตตาใน อเหสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตำ วิเสสนะของ ธมฺมเทสนำๆ อวุตตกัมมะใน สุตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อเหสุ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ สกิจฺจปฺ-

ปสุตาๆ วิกติกัตตาใน อเหสุ ฯ

.....

๕. เอกา ปน โสฬสวสฺสุทฺเทสิกา เปสการธีตา ‘‘อโห พุทฺธานํ กถา นาม อจฺฉริยา, มยา มรณสฺสตึ ภาเวตุ วฏฺฏตี’’ติ รตฺตินฺทิวํ มรณสฺสติเมว ภาเวสิ ฯ

เอกา ปน โสฬสวสฺสุทฺเทสิกา เปสการธีตา ‘‘อโห พุทฺธานํ กถา นาม อจฺฉริยา (โหติ), มยา มรณสฺสตึ ภาเวตุ วฏฺฏตีติ (จินฺเตตฺวา) รตฺตินฺทิวํ มรณสฺสตึ เอว ภาเวสิ ฯ

ปน ก็ **เปสการธีตา** อ.ธิดาของบุคคลผู้กระทำซึ่งหูก **โสฬสวสฺสุทฺเทสิกา** ผู้อันบุคคลพึงยกแสดงขึ้นว่ามีกาลฝนสิบหก **เอกา** คนหนึ่ง **(จินฺเตตฺวา)** คิดแล้ว อิติ ว่า “**อโห** โอ **กถา นาม** ชื่อ อ.วาจาเป็นเครื่องกล่าว **พุทฺธานํ** ของพระพุทธเจ้า ท. **อจฺฉริยา** เป็นวาจาอันน่าอัศจรรย์ **(โหติ)** ย่อมเป็น, **มยา มรณสฺสตึ ภาเวตุ** อ.อัน อันเรา ยังมรณสติ ให้เจริญ **วฏฺฏติ** ย่อมควร” **อิติ** ดังนี้ **มรณสฺสตึ เอว** ยังมรณสตินั่นเทียว **ภาเวสิ** ให้เจริญแล้ว **รตฺตินฺทิวํ** ตลอดกลางคืนและกลางวัน ฯ

ก็ธิดาของช่างหูกผู้อันบุคคลพึงยกแสดงว่ามีอายุ ๑๖ ปี คนหนึ่ง คิดว่า “โอ ชื่อว่าถ้อยคำของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย เป็นถ้อยคำน่าอัศจรรย์, การที่เราเจริญมรณสติ ย่อมควร” ดังนี้ จึงเจริญมรณสตินั่นแหละตลอดคืนและวัน

ปนศัพท์ วากยารัมภโชตกะ เอกา ก็ดี โสฬสวสฺสุทฺเทสิกา ก็ดี วิเสสนะของ เปสการธีตาๆ เหตุกัตตาใน ภาเวสิๆ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก “อโห อัจฉริยัตถะ นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ กถาๆ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก พุทฺธานํ สามีสัมพันธะใน กถา อจฺฉริยา วิกติกัตตาใน โหติ, ภาเวตุ ตุมัตถกัตตาใน วฏฺฏติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก มยา อนภิหิตกัตตาใน ภาเวตุ มรณสฺสตึ การิตกัมมะใน ภาเวตุ” อิติศัพท์ อาการะใน จินฺเตตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ภาเวสิ รตฺตินฺทิวํ อัจจันตสังโยคะใน ภาเวสิ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ มรณสฺสตึๆ การิตกัมมะใน ภาเวสิ ฯ

.....

๖. สตฺถาปิ ตโต นิกฺขมิตฺวา เชตวนํ อคมาสิ ฯ

สตฺถาปิ ตโต (อาฬวีนครโต) นิกฺขมิตฺวา เชตวนํ อคมาสิ ฯ

สตฺถาปิ แม้ อ.พระศาสดา **นิกฺขมิตฺวา** เสด็จออกไปแล้ว **ตโต (อาฬวีนครโต)** จาก

เมืองอาฬวีนั้น **อคมาสิ** ได้เสด็จไปแล้ว **เชตวนำ** สู่พระวิหารชื่อว่าเชตวัน ฯ

แม้พระศาสดาเสด็จออกไปแล้วจากเมืองอาฬวีนั้น ได้เสด็จไปสู่พระเชตวัน

อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ สตฺถา ฯ สุทธกัตตาใน อคมาสิ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตโต วิเสสนะของ อาฬวีนครโต ฯ อปาทานใน นิกฺขมิตฺวา ฯ ปุพพกาลกิริยาใน อคมาสิ เชตวนำ สัมปาปุณียกัมมะใน อคมาสิ ฯ

.....

๗. สาปิ กุมาริกา ตีณิ วสฺสานิ มรณสฺสตึ ภาเวติเยว ฯ

สาปิ กุมาริกา อ.กุมาริกาแม้นั้น **มรณสฺสตึ** ยังมรณสติ **ภาเวติ เอว** ย่อมให้เจริญนั่นเทียว **วสฺสานิ** ตลอดปี ท. **ตีณิ** สาม ฯ

กุมาริกาแม้นั้น ย่อมอบรมมรณสตินั่นแหละ ตลอด ๓ ปี

อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ สา ฯ วิเสสนะของ กุมาริกา ฯ เหตุกัตตาใน ภาเวติ ฯ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก ตีณิ วิเสสนะของ วสฺสานิ ฯ อัจจันตสังโยคะใน ภาเวติ มรณสฺสตึ ฯ การิตกัมมะใน ภาเวติ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ภาเวติ ฯ

.....

๘. อเถกทิวสำ สตฺถา ปจฺจูสกาเล โลกำ โวโลเกนฺโต ตำ กุมาริกำ อตฺตโน ญาณชาลสฺส อนฺโต ปวิฏฺฐำ ทิสฺวา “กึ นุ โข ภวิสฺสตีติ อุปธาเรนฺโต “อิมาย กุมาริกาย มม ธมฺมเทสนำ สุตทิวสโต ปฏฺฐาย ตีณิ วสฺสานิ มรณสฺสติ ภาวิตา, อิทานาหำ ตตฺถ คนฺตฺวา อิมำ กุมาริกำ จตฺตาโร ปญฺเห ปุจฺฉิตฺวา ตาย วิสฺสชฺเชนฺติยา จตูสุ ฐาเนสุ สาธุการำ ทตฺวา อิมำ คาถำ ภาสิสฺสามิ, สา คาถาวสาเน โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิสฺสติ, ตำ นิสฺสาย มหาชนสฺสาปิ สาตฺถิกา เทสนา ภวิสฺสตีติ ญตฺวา ปญฺจสตภิกฺขุ-ปริวาโร เชตวนา นิกฺขมิตฺวา อนุปุพฺเพน อคฺคาฬวิหารำ อคมาสิ ฯ

อถ เอกทิวสำ สตฺถา ปจฺจูสกาเล โลกำ โวโลเกนฺโต ตำ กุมาริกำ อตฺตโน ญาณชาลสฺส อนฺโต ปวิฏฺฐำ ทิสฺวา “กึ นุ โข ภวิสฺสตีติ อุปธาเรนฺโต “อิมาย กุมาริกาย (อตฺตนา) มม ธมฺมเทสนำ สุตทิวสโต ปฏฺฐาย ตีณิ วสฺสานิ มรณสฺสติ ภาวิตา, อิทานิ อหำ ตตฺถ (ฐาเน) คนฺตฺวา อิมำ กุมาริกำ จตฺตาโร ปญฺเห ปุจฺฉิตฺวา ตาย (กุมาริกาย) วิสฺสชฺเชนฺติยา จตูสุ ฐาเนสุ สาธุการำ ทตฺวา อิมำ คาถำ ภาสิสฺสามิ, สา (กุมาริกา) คาถาวสาเน โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิสฺสติ,

ตं (กุมาริกं) นิสฺสาย มหาชนสฺสาปิ สาตฺถิกา เทสนา ภวิสฺสตีติ ญตฺวา ปญฺจสตภิกฺขุปริวาโร เชตวนา นิกฺขมิตฺวา อนุปุพฺเพน อคฺคาผวิหารं อคมาสิ ฯ

อถ ครั้งนั้น **เอกทิวสं** ในวันหนึ่ง **สตฺถา** อ.พระศาสดา **โวโลเกนฺโต** ทรงตรวจดูอยู่ **โลกं** ซึ่งสัตว์โลก **ปจฺจูสกาเล** ในกาลเป็นที่ขจัดเสียเฉพาะซึ่งมืด **ทิสฺวา** ทรงเห็นแล้ว **ตं กุมาริกं** ซึ่งกุมาริกานั้น **ปวิฏฺ̣ฐं** ผู้เข้าไปแล้ว **อนฺโต** ในภายใน **ญาณชาลสฺส** แห่งข่ายคือพระญาณ **อตฺตโน** ของพระองค์ **อุปธาเรนฺโต** ทรงใคร่ครวญอยู่ **อิติ** ว่า "**กึ นุ โข** อ.อะไรหนอแล **ภวิสฺสติ** จักมี" **อิติ** ดังนี้ **ญตฺวา** ทรงทราบแล้ว **อิติ** ว่า "**มรณสฺสติ** อ.มรณสติ **อิมาย กุมาริกาย** อันกุมาริกานี้ **ภาวิตา** ให้เจริญแล้ว **วสฺสานิ** สิ้นปี ท. **ตีณิ** สาม **ปฏฺ̣ฐาย** จำเดิม **(อตฺตนา) มม ธมฺมเทสนำ สุตทิวสโต** แต่วันเป็นที่ฟังแล้ว ซึ่งพระธรรมเทศนา ของเรา, **อิทานิ** ในกาลนี้ **อหำ** อ.เรา **คนฺตฺวา** ไปแล้ว **ตตฺถ (ฐาเน)** ในที่นั้น **ปุจฺฉิตฺวา** ถามแล้ว **ปญฺเห** ซึ่งปัญหา ท. **จตฺตาโร** สี่ **อิมำ กุมาริกำ** กะกุมาริกานี้ **ทตฺวา** ให้แล้ว **สาธุการำ** ซึ่งสาธุการ **ฐาเนสุ** ในฐานะ ท. **จตูสุ** สี่ **ตาย (กุมาริกาย)** แก่กุมาริกานั้น **วิสฺสชฺเชนฺติยา** ผู้แก้อยู่ **ภาสิสฺสามิ** จักกล่าว **อิมำ คาถำ** ซึ่งคาถานี้, **สา (กุมาริกา)** อ.กุมาริกานั้น **ปติฏฺ̣ฐหิสฺสติ** จักตั้งอยู่เฉพาะ **โสตาปตฺติผเล** ในโสดาปัตติผล **คาถาวสาเน** ในกาลเป็นที่สิ้นสุดลงแห่งคาถา, **เทสนา** อ.เทศนา **สาตฺถิกา** เป็นเทศนาเป็นไปกับด้วยวาจามีประโยชน์ **ภวิสฺสติ** จักมี **มหาชนสฺสาปิ** แม้แก่มหาชน **นิสฺสาย** เพราะอาศัย **ตं (กุมาริกं)** ซึ่งกุมาริกานั้น" **อิติ** ดังนี้ **ปญฺจสตภิกฺขุปริวาโร** ผู้ทรงมีภิกษุมีร้อยห้าเป็นประมาณเป็นบริวาร **นิกฺขมิตฺวา** เสด็จออกไปแล้ว **เชตวนา** จากพระวิหารชื่อว่าเชตวัน **อคมาสิ** ได้เสด็จไปแล้ว **อคฺคาผวิหารं** สู่วิหารชื่อว่าอัคคาผวะ **อนุปุพฺเพน** ตามลำดับ ฯ

ครั้นภายหลัง ณ วันหนึ่ง พระศาสดาทรงตรวจดูโลกในเวลาใกล้รุ่ง ทรงเห็นกุมาริกานั้น ผู้เข้าไปในภายในแห่งข่ายคือพระญาณของพระองค์ ทรงใคร่ครวญอยู่ว่า "อะไรหนอแล จักมี" ดังนี้ ทรงทราบแล้วว่า "มรณสติ อันกุมาริกานี้อบรมแล้วสิ้น ๓ ปี จำเดิมแต่วันที่ตนฟังธรรมเทศนาของเรา, บัดนี้ เราไปในที่นั้น ถามปัญหา ๔ ข้อ กะกุมาริกานี้ ให้สาธุการในฐานะ ๔ แก่กุมาริกานั้นผู้แก้อยู่ จักกล่าวคาถานี้, กุมาริกานั้น จักตั้งอยู่เฉพาะในโสดาปัตติผลในเวลาจบคาถา, ธรรมเทศนา จักเป็นเทศนาที่เป็นไปกับด้วยวาจามีประโยชน์แม้แก่มหาชน เพราะอาศัยกุมาริกานั้น" ดังนี้ มีภิกษุประมาณ ๕๐๐

รูปเป็นบริวาร เสด็จออกไปจากพระเชตวัน ได้เสด็จไปสู่อัคคาพวิหารตามลำดับ

อถ กาลสัตตมี เอกทิวสํ ทุติยากาลสัตตมีใน อคมาสิ สตฺถา สุทธกัตตาใน อคมาสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปจฺจูสกาเล กาลสัตตมีใน โวโลเกนฺโต โลกํ อวุตตกัมมะใน โวโลเกนฺโตฯ อัพภันตรกิริยาของ สตฺถา ตํ วิเสสนะของ กุมาริกำฯ อวุตตกัมมะใน ทิสฺวา อตฺตโน สามีสัมพันธะใน ฌาณชาลสฺสฯ สามีสัมพันธะใน อนฺโตฯ วิสยาธาระใน ปวิฏฺฐำฯ วิเสสนะของ กุมาริกำ ทิสฺวา ปุพพกาลกิริยาใน อุปธาเรนฺโต “กึ สุทธกัตตาใน ภวิสฺสติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก นุศัพท์ สังกัปปัตถะ โขศัพท์ วจนาลังการะ” อิติศัพท์ อาการะใน อุปธาเรนฺโตฯ อัพภันตรกิริยาของ สตฺถา “มรณสฺสติ วุตตกัมมะใน ภาวิตาฯ กิตบทเหตุกัมมวาจก อิมาย วิเสสนะของ กุมาริกายฯ อนภิหิตกัตตาใน ภาวิตา มม สามีสัมพันธะใน ธมฺมเทสนำฯ อวุตตกัมมะใน สุตทิวสโตฯ อปาทานใน ปฏฺฐายฯ กิริยาวิเสสนะใน ภาวิตา ตีณิ วิเสสนะของ วสฺสานิฯ อัจจันตสังโยคะใน ภาวิตา, อิทานิ กาลสัตตมีใน ภาสิสฺสามิ อหำ สุทธกัตตาใน ภาสิสฺสามิฯ อาขยาต-บทกัตตุวาจก ตตฺถ วิเสสนะของ จาเนฯ วิสยาธาระใน คนฺตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน ปุจฺฉิตฺวา อิมำ วิเสสนะของ กุมาริกำฯ อกถิตกัมมะใน ปุจฺฉิตฺวา จตฺตาโร วิเสสนะของ ปญฺเหฯ อวุตตกัมมะใน ปุจฺฉิตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน ทตฺวา ตาย ก็ดี วิสฺสชฺเชนฺติยา ก็ดี วิเสสนะของ กุมาริกายฯ สัมปทานใน ทตฺวา จตูสุ วิเสสนะของ จาเนสุฯ วิสยาธาระใน ทตฺวา สาธุการำ อวุตตกัมมะใน ทตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน ภาสิสฺสามิ อิมำ วิเสสนะของ คาถำฯ อวุตตกัมมะใน ภาสิสฺสามิ, สา วิเสสนะของ กุมาริกาฯ สุทธกัตตาใน ปติฏฺฐหิสฺสติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก คาถาวสาเน กาลสัตตมีใน ปติฏฺฐหิสฺสติ โสตาปตฺติผเล วิสยาธาระใน ปติฏฺฐหิสฺสติ, ธมฺมเทสนา สุทธกัตตาใน ภวิสฺสติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตำ วิเสสนะของ กุมาริกำฯ อวุตตกัมมะใน นิสฺสายฯ เหตุใน ภวิสฺสติ อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับมหาชนสฺสฯ สัมปทานใน ภวิสฺสติ สาตฺถิกา วิกติกัตตาใน ภวิสฺสติ” อิติศัพท์ อาการะใน ญตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน นิกฺขมิตฺวา ปญฺจสตภิกฺขุปริวาโร วิเสสนะของ สตฺถา เชตวนา อปาทานใน นิกฺขมิตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อคมาสิ อนุปุพฺเพน ตติยาวิเสสนะใน อคมาสิ อคฺคาพวิหารำ สัมปาปุณียกัมมะใน อคมาสิ ฯ

.....

๙. อาพวีวาสิโน “สตฺถา อาคโต”ติ สุตฺวา วิหารำ คนฺตฺวา นิมนฺตยึสุ ฯ

อาฬวีวาสิโน (ชนา) “สตฺถา อาคโต”ติ สุตฺวา วิหารํ คนฺตฺวา นิมนฺตยึสุ ฯ

(ชนา) อ.ชน ท. **อาฬวีวาสิโน** ผู้อยู่ในเมืองอาฬวีโดยปกติ **สุตฺวา** ฟังแล้ว **อิติ** ว่า “**สตฺถา** อ.พระศาสดา **อาคโต** เสด็จมาแล้ว” **อิติ** ดังนี้ **คนฺตฺวา** ไปแล้ว **วิหารํ** สู่วิหาร **นิมนฺตยึสุ** ทูลนิมนต์แล้ว ฯ

พวกชาวเมืองอาฬวี ฟังว่า “พระศาสดาเสด็จมาแล้ว” ดังนี้ ไปสู่วิหาร ทูลนิมนต์แล้ว

อาฬวีวาสิโน วิเสสนะของ ชนาๆ สุทธกัตตาใน นิมนฺตยึสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “สตฺถา สุทธกัตตาใน อาคโตๆ กิตบทกัตตุวาจก” อิติศัพท์ อาการะใน สุตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน คนฺตฺวา วิหารํ สัมปาปุณียกัมมะใน คนฺตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน นิมนฺตยึสุ ฯ

.....

๑๐. สาปิ กุมาริกา สตฺถุ อาคมนํ สุตฺวา “อาคโต กิร มยฺหํ ปิตา, โสปิ อาจริโย ปุณฺณจนฺทมุโข มหาโคตมพุทฺโธติ ตุฏฺฐมานสา “อิโต เม ติณฺณํ สวจฺฉรานํ มตฺถเก สุวณฺณวณฺโณ สตฺถา ทิฏฺฐปุพฺโพ, อิทานิสฺส สุวณฺณวณฺณํ สรีรํ ทฏฺฐุํ มธุโรชญฺจ โอวาทธมฺมํ โสตุํ ลภิสฺสามีติ จินฺเตสิ ฯ

สาปิ กุมาริกา สตฺถุ อาคมนํ สุตฺวา “อาคโต กิร มยฺหํ ปิตา, โสปิ (ปิตา) อาจริโย ปุณฺณจนฺทมุโข มหาโคตมพุทฺโธ (โหติ)” อิติ ตุฏฺฐมานสา “อิโต (สวจฺฉรโต) เม ติณฺณํ สวจฺฉรานํ มตฺถเก สุวณฺณวณฺโณ สตฺถา ทิฏฺฐปุพฺโพ (โหติ, อหํ) อิทานิ อสฺส (สตฺถุโน) สุวณฺณวณฺณํ สรีรํ (จ) ทฏฺฐุํ มธุโรชํ จ โอวาทธมฺมํ โสตุํ ลภิสฺสามีติ จินฺเตสิ ฯ

สาปิ กุมาริกา อ.กุมาริกาแม้นั้น **สุตฺวา** ฟังแล้ว **อาคมนํ** ซึ่งการเสด็จมา **สตฺถุ** แห่งพระศาสดา **ตุฏฺฐมานสา** ผู้มีใจอันยินดีแล้ว **อิติ** ว่า “**กิร** ได้ยินว่า **ปิตา** อ.บิดา **มยฺหํ** ของเรา **อาคโต** เสด็จมาแล้ว, **โสปิ (ปิตา)** อ.บิดาแม้นั้น **มหาโคตมพุทฺโธ** เป็นพระพุทธเจ้าพระนามว่ามหาโคดม **ปุณฺณจนฺทมุโข** ผู้ทรงมีพระพักตร์เพียงดังพระจันทร์อันเต็มแล้ว **อาจริโย** ผู้เป็นอาจารย์ **(โหติ)** ย่อมเป็น” **อิติ** ดังนี้ **จินฺเตสิ** คิดแล้ว **อิติ** ว่า “**สตฺถา** อ.พระศาสดา **สุวณฺณวณฺโณ** ผู้ทรงมีวรรณะเพียงดังวรรณะแห่งทอง **เม ทิฏฺฐปุพฺโพ** เป็นผู้ อันเรา เห็นแล้วในกาลก่อน **มตฺถเก** ในที่สุด **สวจฺฉรานํ** แห่งปี ท. **ติณฺณํ** สาม **อิโต (สวจฺฉรโต)** แต่ปีนี้ **(โหติ)** ย่อมเป็น, **อิทานิ**

ในกาลนี้ **(อหํ)** อ.เรา **ลภิสฺสามิ** จักได้ **ทฏฺจุ** เพื่ออันเห็น **สรีรํ** ซึ่งพระสรีระ **สุวณฺณวณฺณํ** อันมีวรรณะเพียงดังวรรณะแห่งทอง **(จ)** ด้วย **โสตุ** เพื่ออันฟัง **โอวาทธมฺมํ** ซึ่งธรรมคือโอวาท **มธุโรชํ** มีโอชะมีความไพเราะ **จ** ด้วย **อสฺส (สตฺถุโน)** ของพระศาสดานั้น" **อิติ** ดังนี้ ฯ

กุมาริกาแม้นั้น ฟังการเสด็จมาของพระศาสดา มีใจยินดีว่า "ได้ยินว่า บิดาของเราเสด็จมาแล้ว, บิดาแม้นั้น ทรงเป็นพระมหาโคดมพุทธเจ้า ผู้มีพระพักตร์ดุจพระจันทร์วันเพ็ญ ผู้ทรงเป็นอาจารย์" ดังนี้ คิดแล้วว่า "พระศาสดาผู้ทรงมีพระวรรณะดุจทองคำเป็นผู้ที่เราเคยเห็นแล้วในที่สุดแห่ง ๓ ปี แต่ปีนี้, ในบัดนี้ เราจักได้เพื่อจะเห็นพระสรีระอันมีวรรณะดุจทองคำ และเพื่อจะฟังโอวาทธรรมมีโอชะมีความไพเราะ ของพระศาสดานั้น"

อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ สาๆ วิเสสนะของ กุมาริกาๆ สุทธกัตตาใน จินฺเตสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก สตฺถุ สามีสัมพันธะใน อาคมนๆ อวุตตกัมมะใน สุตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ตุฏฐมานสา "กิรศัพท์ อนุสสวนัตถะ ปิตา สุทธกัตตาใน อาคโตๆ กิตบทกัตตุวาจก มยฺหํ สามีสัมพันธะใน ปิตา, อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ โสๆ วิเสสนะของ ปิตาๆ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อาจริโย ก็ดี ปุณฺณจนฺทมุโข ก็ดี วิเสสนะของ มหาโคตมพุทฺโธๆ วิกติกัตตาใน โหติ" อิติศัพท์ อาการะใน ตุฏฐมานสาๆ วิเสสนะของ กุมาริกา "สุวณฺณวณฺโณๆ วิเสสนะของ สตฺถาๆ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อิโต วิเสสนะของ สวจฺฉรโตๆ อปาทานใน ติณฺณํ เม อนภิหิตกัตตาใน ทิฏฐ- ติณฺณํ วิเสสนะของ สวจฺฉรานๆ สามีสัมพันธะใน มตฺถเกๆ วิสยาธาระใน ทิฏฐปุพฺโพๆ วิกติกัตตาใน โหติ, อหํ สุทธกัตตาใน ลภิสฺสามิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อิทานิ กาลสัตตมีใน ลภิสฺสามิ อสฺส วิเสสนะของ สตฺถุโนๆ สามีสัมพันธะใน สรีรํ และ โอวาทธมฺมํ สุวณฺณวณฺณํ วิเสสนะของสรีรๆ อวุตตกัมมะใน ทฏฺจุๆ ตุมัตถสัมปทานใน ลภิสฺสามิ มธุโรชํ วิเสสนะของ โอวาทธมฺมๆ อวุตตกัมมะใน โสตุๆ ตุมัตถสัมปทานใน ลภิสฺสามิ จศัพท์ ปทสมุจจยัตถะเข้ากับ สุวณฺณวณฺณํ สรีรํ ทฏฺจุ และ มธุโรชํ โอวาทธมฺมํ โสตุ" อิติศัพท์ อาการะใน จินฺเตสิ ฯ

.....

๑๑. ปิตา ปนสฺสา ตนฺตสาลํ คจฺฉนฺโต อาห "อมฺม ปรสนฺตโก เม สาฏโก อาโรปิโต,

ตสฺส วิทตฺถิมตฺตํ อนิฏฺฐิตํ, ตํ อชฺช นิฏฺฐาเปสฺสามิ, สีฆํ เม ตสรํ วฏฺเฏตฺวา อาหเรยฺยาสีติ ฯ

ปิตา ปน อสฺสา (กุมาริกาย) ตนฺตสาลํ คจฺฉนฺโต อาห "อมฺม ปรสนฺตโก เม สาฏโก อาโรปิโต, ตสฺส (สาฏกสฺส) วิทตฺถิมตฺตํ (ปทำ) อนิฏฺฐิตํ, (อหำ) ตํ (สาฏกำ) อชฺช นิฏฺฐาเปสฺสามิ, (ตฺวำ) สีฆํ เม ตสรํ วฏฺเฏตฺวา อาหเรยฺยาสีติ ฯ

ปน ส่วนว่า **ปิตา** อ.บิดา **อสฺสา (กุมาริกาย)** ของกุมาริกานั้น **คจฺฉนฺโต** เมื่อไป **ตนฺตสาลํ** สู่โรงแห่งหูก **อาห** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า "**อมฺม** ดูก่อนแม่ **สาฏโก** อ.ผ้าสาฎก **ปรสนฺตโก** อันเป็นของมีอยู่ของบุคคลอื่น **เม** อันเรา **อาโรปิโต** ยกขึ้นแล้ว, **(ปทำ)** อ.ส่วน **วิทตฺถิมตฺตํ** มีคืบเป็นประมาณ **ตสฺส (สาฏกสฺส)** แห่งผ้าสาฎกนั้น **อนิฏฺฐิตํ** ไม่สำเร็จแล้ว, **(อหำ)** อ.เรา **ตํ (สาฏกำ)** ยังผ้าสาฎกนั้น **นิฏฺฐาเปสฺสามิ** จักให้สำเร็จ **อชฺช** ในวันนี้, **(ตฺวำ)** อ.เธอ **วฏฺเฏตฺวา** กรอแล้ว **ตสรํ** ซึ่งหลอด **สีฆํ** พลัน **อาหเรยฺยาสิ** พึงนำมา **เม** แก่เรา" **อิติ** ดังนี้ ฯ

ส่วนบิดาของกุมาริกานั้น เมื่อไปสู่โรงหูก กล่าวว่า "ดูก่อนแม่ ผ้าสาฎกอันเป็นสมบัติของบุคคลอื่น อันเรายกขึ้นแล้ว, ส่วนประมาณหนึ่งคืบของผ้าสาฎกนั้น ยังไม่สำเร็จ, เราจักยังผ้าสาฎกนั้นให้สำเร็จในวันนี้, เธอกรอหลอดพลัน แล้วพึงนำมาแก่เรา"

ปนศัพท์ ปักขันตรโชตกะ ปิตา สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อสฺสา วิเสสนะของ กุมาริกายฯ สามีสัมพันธะใน ปิตา ตนฺตสาลํ สัมปาปุณียกัมมะใน คจฺฉนฺโตฯ อัพภันตรกิริยาของ ปิตา "อมฺม อาลปนะ ปรสนฺตโก วิเสสนะของ สาฏโกฯ วุตตกัมมะใน อาโรปิโตฯ กิตบทกัมมวาจก เม อนภิหิตกัตตาใน อาโรปิโต, วิทตฺถิมตฺตํ วิเสสนะของ ปทำฯ สุทธกัตตาใน อนิฏฺฐิตำฯ กิตบทกัตตุวาจก ตสฺส วิเสสนะของ สาฏกสฺสฯ สามีสัมพันธะใน ปทำ, อหำ เหตุกัตตาใน นิฏฺฐาเปสฺสามิฯ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก ตำ วิเสสนะของ สาฏกำฯ การิตกัมมะใน นิฏฺฐาเปสฺสามิ อชฺช กาลสัตตมีใน นิฏฺฐาเปสฺสามิ, ตฺวำ สุทธกัตตาใน อาหเรยฺยาสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก สีฆำ กิริยา-วิเสสนะใน วฏฺเฏตฺวา เม สัมปทานใน อาหเรยฺยาสิ ตสรำ อวุตตกัมมะใน วฏฺเฏตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อาหเรยฺยาสิ" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๑๒. สา จินฺเตสิ “อหํ สตฺถุ ธมฺมํ โสตุกามา, ปิตา จ มํ เอวมาห, กึ นุ โข สตฺถุ ธมฺมํ สุณามิ อุทาหุ ปิตุ ตสรํ วฏฺเฏตฺวา หรามีติ ?

สา (กุมาริกา) จินฺเตสิ “อหํ สตฺถุ ธมฺมํ โสตุกามา (อมฺหิ), ปิตา จ มํ เอวํ อาห, (อหํ) กึ นุ โข สตฺถุ ธมฺมํ สุณามิ อุทาหุ (อหํ) ปิตุ ตสรํ วฏฺเฏตฺวา หรามีติ ?

สา (กุมาริกา) อ.กุมาริกานั้น **จินฺเตสิ** คิดแล้ว **อิติ** ว่า “**อหํ** อ.เรา **โสตุกามา** เป็นผู้ใคร่เพื่ออันฟัง **ธมฺมํ** ซึ่งธรรม **สตฺถุ** ของพระศาสดา **(อมฺหิ)** ย่อมเป็น, **จ** อนึ่ง **ปิตา** อ.บิดา **อาห** กล่าวแล้ว **เอวํ** อย่างนี้ **มํ** กะเรา, **(อหํ)** อ.เรา **สุณามิ** จะฟัง **ธมฺมํ** ซึ่งธรรม **สตฺถุ** ของพระศาสดา **กึ นุ โข** หรือหนอแล **อุทาหุ** หรือว่า **(อหํ)** อ.เรา **วฏฺเฏตฺวา** กรอแล้ว **ตสรํ** ซึ่งหลอด **ปิตุ** เพื่อบิดา **หรามิ** จะนำไป” **อิติ** ดังนี้ ฯ

กุมาริกานั้น คิดว่า “เราเป็นผู้ใคร่เพื่อจะฟังธรรมของพระศาสดา, อนึ่ง บิดากล่าวอย่างนี้กะเรา, เราจะฟังธรรมของพระศาสดาหรือหนอแล หรือว่าเรากรอหลอดเพื่อบิดาแล้วจะนำไป”

สา วิเสสนะของ กุมาริกาๆ สุทธกัตตาใน จินฺเตสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “อหํ สุทธกัตตาใน อมฺหิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก สตฺถุ สามีสัมพันธะใน ธมฺมํๆ อวุตตกัมมะใน โสตุกามาๆ วิกติกัตตาใน อมฺหิ, จศัพท์ สัมปิณฑนัตถะ ปิตา สุทธกัตตาใน อาหๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก มํ อกถิตกัมมะใน อาห เอวํ กิริยาวิเสสนะใน อาห, อหํ สุทธกัตตาใน สุณามิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก กึศัพท์ ปุจฉนัตถะ นุศัพท์ สังกัปปัตถะ โขศัพท์ วจนาลังการะ สตฺถุ สามีสัมพันธะใน ธมฺมํๆ อวุตตกัมมะใน สุณามิ อุทาหุ ปุจฉนัตถะ อหํ สุทธกัตตาใน หรามิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปิตุ สัมปทานใน วฏฺเฏตฺวา ตสรํ อวุตตกัมมะใน วฏฺเฏตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน หรามิ” อิติศัพท์ อาการะใน จินฺเตสิ ฯ

.....

๑๓. อถสฺสา เอตทโหสิ “ปิตา มํ ตสเร อนาหริยมาเน โปเถยฺยปิ ปหเรยฺยปิ, ตสฺมา ตสรํ วฏฺเฏตฺวา ตสฺส ทตฺวา ปจฺฉา ธมฺมํ โสสฺสามีติ ฯ

อถ อสฺสา (กุมาริกาย) เอตํ (จินฺตนํ) อโหสิ “ปิตา มํ, (มยา) ตสเร อนาหริยมาเน, โปเถยฺยปิ ปหเรยฺยปิ, ตสฺมา (อหํ) ตสรํ วฏฺเฏตฺวา ตสฺส (ปิตุโน) ทตฺวา ปจฺฉา ธมฺมํ

โสสฺสามีติ ฯ

อถ ครั้งนั้น **เอตํ (จินฺตนํ)** อ.ความคิดนั่น **อิติ** ว่า "**ปิตา** อ.บิดา, **ตสเร** ครั้นเมื่อหลอด **(มยา)** อันเรา **อนาหริยมาเน** ไม่นำมาอยู่, **โปเถยฺยปิ** พึงโบยบ้าง **ปหเรยฺยปิ** พึงตีบ้าง **มํ** ซึ่งเรา, **ตสฺมา** เพราะเหตุนั้น **(อหํ)** อ.เรา **วฏฺเฏตฺวา** กรอแล้ว **ตสรํ** ซึ่งหลอด **ทตฺวา** ให้แล้ว **ตสฺส (ปิตุโน)** แก่บิดานั้น **โสสฺสามิ** จักฟัง **ธมฺมํ** ซึ่งธรรม **ปจฺฉา** ในภายหลัง" **อิติ** ดังนี้ **อโหสิ** ได้มีแล้ว **อสฺสา (กุมาริกาย)** แก่กุมาริกานั้น ฯ

ครั้งนั้น กุมาริกานั้น ได้มีความคิดนั่นว่า "บิดา, เมื่อเราไม่นำหลอดมา, พึงโบยเราบ้าง พึงตีเราบ้าง, เพราะฉะนั้น เรากรอหลอดแล้ว ให้แก่บิดานั้น จักฟังธรรมในภายหลัง"

อถ กาลสัตตมี เอตํ วิเสสนะของ จินฺตนํ ๆ สุทธกัตตาใน อโหสิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อสฺสา วิเสสนะของ กุมาริกาย ๆ สัมปทานใน อโหสิ "ปิตา สุทธกัตตาใน โปเถยฺย และ ปหเรยฺย โปเถยฺย ก็ดี ปหเรยฺย ก็ดี อาขยาตบทกัตตุวาจก มํ อวุตตกัมมะใน โปเถยฺย และ ปหเรยฺย อปิสองศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ โปเถยฺย และ ปหเรยฺย, ตสเร ลักขณะใน อนาหริยมาเน ๆ ลักขณกิริยา มยา อนภิหิตกัตตาใน อนาหริยมาเน, ตสฺมา เหตวัตถะ อหํ สุทธกัตตาใน โสสฺสามิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตสรํ อวุตตกัมมะใน วฏฺเฏตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน ทตฺวา ตสฺส วิเสสนะของ ปิตุโน ๆ สัมปทานใน ทตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน โสสฺสามิ ปจฺฉา กาลสัตตมีใน โสสฺสามิ ธมฺมํ อวุตตกัมมะใน โสสฺสามิ" อิติศัพท์ สรูปะใน เอตํ จินฺตนํ ฯ

.....

๑๔. ปีฐเก นิสีทิตฺวา ตสรํ วฏฺเฏสิ ฯ

(สา กุมาริกา) ปีฐเก นิสีทิตฺวา ตสรํ วฏฺเฏสิ ฯ

(สา กุมาริกา) อ.กุมาริกานั้น **นิสีทิตฺวา** นั่งแล้ว **ปีฐเก** บนตั่ง **วฏฺเฏสิ** กรอแล้ว **ตสรํ** ซึ่งหลอด ฯ

กุมาริกานั้น นั่งบนตั่งแล้ว กรอหลอด

สา วิเสสนะของ กุมาริกา ๆ สุทธกัตตาใน วฏฺเฏสิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปีฐเก อุปสิเลสิกาธาระใน นิสีทิตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน วฏฺเฏสิ ตสรํ อวุตตกัมมะใน วฏฺเฏสิ ฯ

.....

๑๕. อาฬวีวาสิโนปิ สตฺถารํ ปริวิสิตฺวา ปตฺตํ คเหตฺวา อนุโมทนตฺถาย อฏฺฐสุ ฯ

อาฬวีวาสิโนปิ (ชนา) สตฺถารํ ปริวิสิตฺวา ปตฺตํ คเหตฺวา อนุโมทนตฺถาย อฏฺฐสุ ฯ

(ชนา) อ.ชน ท. **อาฬวีวาสิโนปิ** แม้ผู้อยู่ในเมืองอาฬวีโดยปกติ **ปริวิสิตฺวา** อังคาสแล้ว **สตฺถารํ** ซึ่งพระศาสดา **คเหตฺวา** รับแล้ว **ปตฺตํ** ซึ่งบาตร **อฏฺฐสุ** ได้ดำรงอยู่แล้ว **อนุโมทนตฺถาย** เพื่อประโยชน์แก่การอนุโมทนา ฯ

แม้พวกชนชาวเมืองอาฬวี อังคาสพระศาสดา รับเอาบาตร ได้ดำรงอยู่แล้ว เพื่อประโยชน์แก่การอนุโมทนา

อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ อาฬวีวาสิโนฯ วิเสสนะของ ชนาฯ สุทธกัตตาใน อฏฺฐสุฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก สตฺถารํ อวุตตกัมมะใน ปริวิสิตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน คเหตฺวา ปตฺตํ อวุตตกัมมะใน คเหตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อฏฺฐสุ อนุโมทนตฺถาย สัมปทานใน อฏฺฐสุ ฯ

.....

๑๖. สตฺถา “ยมหํ กุลธีตรํ นิสฺสาย ตีสโยชนมคฺคํ อาคโต, สา อชฺชาปิ โอกาสํ น ลภติ, ตาย โอกาเส ลทฺเธ, อนุโมทนํ กริสฺสามีติ ตุณฺหีภูโต นิสีทิ ฯ

สตฺถา “ยํ อหํ กุลธีตรํ นิสฺสาย ตีสโยชนมคฺคํ อาคโต (อมฺหิ), สา (กุลธีตา) อชฺชาปิ โอกาสํ น ลภติ, ตาย (กุลธีตรา) โอกาเส ลทฺเธ, (อหํ) อนุโมทนํ กริสฺสามีติ (จินฺเตตฺวา) ตุณฺหีภูโต นิสีทิ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **(จินฺเตตฺวา)** ทรงดำริแล้ว **อิติ** ว่า “**อหํ** อ.เรา **นิสฺสาย** อาศัยแล้ว **ยํ กุลธีตรํ** ซึ่งกุลธิดาใด **อาคโต** เป็นผู้มาแล้ว **ตีสโยชนมคฺคํ** สิ้นหนทางมีโยชน์สามสิบเป็นประมาณ **(อมฺหิ)** ย่อมเป็น, **สา (กุลธีตา)** อ.กุลธิดานั้น **น ลภติ** ย่อมไม่ได้ **โอกาสํ** ซึ่งโอกาส **อชฺชาปิ** แม้ในวันนี้, **โอกาเส** ครั้นเมื่อโอกาส **ตาย (กุลธีตรา)** อันกุลธิดานั้น **ลทฺเธ** ได้แล้ว, **(อหํ)** อ.เรา **กริสฺสามิ** จักกระทำ **อนุโมทนํ** ซึ่งการอนุโมทนา” **อิติ** ดังนี้ **ตุณฺหีภูโต** ผู้ทรงเป็นผู้นิ่งเป็นแล้ว **นิสีทิ** ประทับนั่งแล้ว ฯ

พระศาสดา ทรงดำริว่า “เราอาศัยกุลธิดาใด เป็นผู้มาแล้วสิ้นหนทาง ๓๐ โยชน์เป็นประมาณ, กุลธิดานั้น ย่อมไม่ได้โอกาส แม้ในวันนี้, ครั้นเมื่อโอกาส อันกุลธิดานั้นได้

แล้ว, เราจักทำการอนุโมทนา" ดังนี้ ทรงเป็นผู้นิ่งเสีย ประทับนั่งแล้ว

สตฺถา สุทธกัตตาใน นิสีทิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก "อหํ สุทธกัตตาใน อมฺหิฯ อาขยาต-บทกัตตุวาจก ยํ วิเสสนะของ กุลธีตรํฯ อวุตตกัมมะใน นิสฺสายฯ ปุพพกาลกิริยาใน อาคโต ตึสโยชนมคฺคํ อัจจันตสังโยคะใน อาคโตฯ วิกติกัตตาใน อมฺหิ, สา วิเสสนะของ กุลธีตาฯ สุทธกัตตาใน ลภติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ อชฺชฯ กาลสัตตมีใน ลภติ โอกาสํ อวุตตกัมมะใน ลภติ นศัพท์ ปฏิเสธะใน ลภติ, โอกาเส ลักขณะใน ลทฺเธฯ ลักขณกิริยา ตาย วิเสสนะของ กุลธีตราฯ อนภิหิตกัตตาใน ลทฺเธ, อหํ สุทธกัตตาใน กริสฺสามิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อนุโมทนํ อวุตตกัมมะใน กริสฺสามิ" อิติศัพท์ อาการะใน จินฺเตตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน ตุณฺหีภูโตฯ วิเสสนะของ สตฺถา ฯ

.....

๑๗. เอวํ ตุณฺหีภูตํ ปน สตฺถารํ สเทวเก โลเก โกจิ กิญฺจิ วตฺตุํ น วิสหติ ฯ

เอวํ ตุณฺหีภูตํ ปน สตฺถารํ สเทวเก โลเก โกจิ กิญฺจิ (วจนํ) วตฺตุํ น วิสหติ ฯ

ปน ก็ **โกจิ** อ.ใครๆ **โลเก** ในโลก **สเทวเก** อันเป็นไปกับด้วยเทวโลก **น วิสหติ** ย่อมไม่อาจ **วตฺตุํ** เพื่ออันกล่าว **กิญฺจิ (วจนํ)** ซึ่งคำอะไรๆ **สตฺถารํ** กะพระศาสดา **ตุณฺหีภูตํ** ผู้ทรงเป็นผู้นิ่งเป็นแล้ว **เอวํ** อย่างนี้ ฯ

ก็ใครๆ ในโลกพร้อมทั้งเทวโลก ย่อมไม่อาจเพื่อจะกล่าวคำอะไรๆ กะพระศาสดาผู้ทรงเป็นผู้นิ่งแล้วอย่างนี้ได้

ปนศัพท์ วากยารัมภโชตกะ โกจิ สุทธกัตตาใน วิสหติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวํ กิริยาวิเสสนะใน ตุณฺหีภูตํฯ วิเสสนะของ สตฺถารํฯ อกถิตกัมมะใน วตฺตุํ สเทวเก วิเสสนะของ โลเกฯ วิสยาธาระใน โกจิ กิญฺจิ วิเสสนะของ วจนํฯ อวุตตกัมมะใน วตฺตุํฯ ตุมัตถสัมปทานใน วิสหติ นศัพท์ ปฏิเสธะใน วิสหติ ฯ

.....

๑๘. สาปิ โข กุมาริกา ตสรํ วฏฺเฏตฺวา ปจฺฉิยํ ฐเปตฺวา ปิตุ สนฺติกํ คจฺฉมานา ปริสปริยนฺตํ ปตฺวา สตฺถารํ โอโลกยมานาว อคมาสิ ฯ

สาปิ โข กุมาริกา อ.กุมาริกาแม้นั้นแล **วฏฺเฏตฺวา** กรอแล้ว **ตสรํ** ซึ่งหลอด **ฐเปตฺวา**

วางไว้แล้ว **ปจฺฉิยํ** ในกระเช้า **คจฺฉมานา** ไปอยู่ **สนฺติกํ** สู่สำนัก **ปิตุ** ของบิดา **ปตฺวา** ถึงแล้ว **ปริสปริยนฺตํ** ซึ่งที่สุดรอบแห่งบริษัท **โอโลกยมานาว** แลดูอยู่เทียว **สตฺถารํ** ซึ่งพระศาสดา **อคมาสิ** ได้ไปแล้ว ฯ

กุมาริกาแม้นั้นแล กรอหลอดแล้ว วางไว้แล้วในกระเช้า ไปอยู่สู่สำนักของบิดา ถึงท้ายบริษัท แลดูพระศาสดาอยู่เทียว ได้ไปแล้ว

อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ สาๆ วิเสสนะของ กุมาริกาๆ สุทธกัตตาใน อคมาสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก โขศัพท์ วจนาลังการะ ตสรํ อวุตตกัมมะใน วฏฺเฏตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน จเปตฺวา ปจฺฉิยํ วิสยาธาระใน จเปตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน คจฺฉมานา ปิตุ สามีสัมพันธะใน สนฺติกํๆ สัมปาปุณียกัมมะใน คจฺฉมานาๆ อัพภันตรกิริยาของ กุมาริกา ปริสปริยนฺตํ สัมปาปุณียกัมมะใน ปตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน โอโลกยมานา สตฺถารํ อวุตตกัมมะใน โอโลกยมานา เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับโอโลกยมานาๆ อัพภันตรกิริยาของ กุมาริกา ฯ

.....

๑๙. สตฺถาปิ คีวํ อุกฺขิปิตฺวา ตํ โอโลเกสิ ฯ

สตฺถาปิ คีวํ อุกฺขิปิตฺวา ตํ (กุมาริกํ) โอโลเกสิ ฯ

สตฺถาปิ แม้ อ.พระศาสดา **อุกฺขิปิตฺวา** ทรงยกขึ้นแล้ว **คีวํ** ซึ่งพระศอ **โอโลเกสิ** ทรงแลดูแล้ว **ตํ (กุมาริกํ)** ซึ่งกุมาริกานั้น ฯ

ฝ่ายพระศาสดา ทรงยกพระศอขึ้น ทรงแลดูกุมาริกานั้นแล้ว

อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ สตฺถาๆ สุทธกัตตาใน โอโลเกสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก คีวํ อวุตตกัมมะใน อุกฺขิปิตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน โอโลเกสิ ตํ วิเสสนะของ กุมาริกํๆ อวุตตกัมมะใน โอโลเกสิ ฯ

.....

๒๐. สาปิ โอโลกิตากาเรนว อญฺญาสิ “สตฺถา เอวรูปาย ปริสาย มชฺเฌ นิสีทิตฺวาว มํ โอโลเกนฺโต มมาคมนํ ปจฺจาสึสติ, อตฺตโน สนฺติกํ อาคมนเมว ปจฺจาสึสตีติ ฯ

สาปิ (กุมาริกา สตฺถารา) โอโลกิตากาเรน เอว อญฺญาสิ “สตฺถา เอวรูปาย ปริสาย มชฺเฌ

นิสีทิตฺวาว มำ โอโลเกนฺโต มม อาคมนำ ปจฺจาสึสติ, อตฺตโน สนฺติกำ อาคมนำ เอว ปจฺจาสึสตีติ ฯ

สาปิ (กุมาริกา) อ.กุมาริกาแม้นั้น **อญฺญาสิ** ได้รู้แล้ว **(สตฺถารา) โอโลกิตากาเรน เอว** ด้วยอาการ อันพระศาสดา ทรงแลดูแล้วนั่นเทียว **อิติ** ว่า "**สตฺถา** อ.พระศาสดา **นิสีทิตฺวาว** ประทับนั่งแล้วเทียว **มชฺเฌ** ในท่ามกลาง **ปริสาย** แห่งบริษัท **เอวรูปาย** อันมีอย่างนี้เป็นรูป **โอโลเกนฺโต** ทรงแลดูอยู่ **มำ** ซึ่งเรา **ปจฺจาสึสติ** ย่อมหวังเฉพาะ **อาคมนำ** ซึ่งการมา **มม** แห่งเรา, **ปจฺจาสึสติ** ย่อมหวังเฉพาะ **อาคมนำ เอว** ซึ่งการมานั่นเทียว **สนฺติกำ** สู่สำนัก **อตฺตโน** ของพระองค์" **อิติ** ดังนี้ ฯ

กุมาริกาแม้นั้น ได้รู้ด้วยอาการที่พระศาสดาทรงแลดูแล้วนั่นแหละว่า "พระศาสดาประทับนั่งในท่ามกลางบริษัทอันเห็นปานนี้นั่นแหละ ทรงแลดูเรา ย่อมหวังเฉพาะการมาของเรา, ย่อมหวังเฉพาะการมาสู่สำนักของพระองค์นั่นแหละ"

อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ สาๆ วิเสสนะของ กุมาริกาๆ สุทธกัตตาใน อญฺญาสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก สตฺถารา อนภิหิตกัตตาใน โอโลกิตา- เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ โอโลกิตากาเรนๆ กรณะใน อญฺญาสิ "สตฺถา สุทธกัตตาใน ปจฺจาสึสติๆ สองบทอาขยาตบทกัตตุวาจก เอวรูปาย วิเสสนะของ ปริสายๆ สามีสัมพันธะใน มชฺเฌๆ วิสยาธาระใน นิสีทิตฺวา เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ นิสีทิตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน โอโลเกนฺโต มำ อวุตตกัมมะใน โอโลเกนฺโตๆ อัพภันตรกิริยาของ สตฺถา มม สามีสัมพันธะใน อาคมนำๆ อวุตตกัมมะใน ปจฺจาสึสติ, อตฺตโน สามีสัมพันธะใน สนฺติกำๆ สัมปาปุณียกัมมะใน อาคมนำ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อาคมนำๆ อวุตตกัมมะใน ปจฺจาสึสติ" อิติศัพท์ อาการะใน อญฺญาสิ ฯ

.....

๒๑. สา ตสรปจฺฉึ จเปตฺวา สตฺถุ สนฺติกำ อคมาสิ ฯ

สา (กุมาริกา) ตสรปจฺฉึ จเปตฺวา สตฺถุ สนฺติกำ อคมาสิ ฯ

สา (กุมาริกา) อ.กุมาริกานั้น **จเปตฺวา** วางไว้แล้ว **ตสรปจฺฉึ** ซึ่งกระเช้าแห่งหลอด **อคมาสิ** ได้ไปแล้ว **สนฺติกำ** สู่สำนัก **สตฺถุ** ของพระศาสดา ฯ

กุมาริกานั้น วางกระเช้าสำหรับใส่หลอดไว้แล้ว ได้ไปสู่สำนักของพระศาสดาแล้ว

สา วิเสสนะของ กุมาริกาๆ สุทธกัตตาใน อคมาสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตสรปจฺฉิ อวุตตกัมมะใน จเปตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อคมาสิ สตฺถุ สามีสัมพันธะใน สนฺติกๆ สัมปาปุณียกัมมะใน อคมาสิ ฯ

.....

๒๒. “กสฺมา ปน ตๆ สตฺถา โอโลเกสีติ ?

“กสฺมา ปน ตๆ (กุมาริกๆ) สตฺถา โอโลเกสีติ (ปุจฺฉา) ?

(ปุจฺฉา) อ.อันถาม **อิติ** ว่า “**ปน** ก็ **สตฺถา** อ.พระศาสดา **โอโลเกสิ** ทรงแลดูแล้ว **ตๆ (กุมาริกๆ)** ซึ่งกุมาริกานั้น **กสฺมา** เพราะเหตุอะไร ?” **อิติ** ดังนี้ ฯ

ถามว่า “ก็พระศาสดาทรงแลดูกุมาริกานั้น เพราะเหตุอะไร ?” ดังนี้

“ปนศัพท์ วากยารัมภโชตกะ สตฺถา สุทธกัตตาใน โอโลเกสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก กสฺมา เหตุใน โอโลเกสิ ตๆ วิเสสนะของ กุมาริกๆ อวุตตกัมมะใน โอโลเกสิ” อิติศัพท์ สรูปะใน ปุจฺฉาๆ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๒๓. เอวๆ กิรสฺส อโหสิ ‘‘เอสา เอตฺโตว คจฺฉมานา ปุถุชฺชนกาลกิริยๆ กตฺวา อนิยตคติกา ภวิสฺสติ, มม สนฺติกๆ อาคนฺตฺวา คจฺฉมานา ปน โสตาปตฺติผลๆ ปตฺวา นิยตคติกา หุตฺวา ตุสิตวิมาเน นิพฺพตฺติสฺสตีติ ฯ

“เอวๆ (จินฺตนๆ) กิร อสฺส (สตฺถุโน) อโหสิ ‘เอสา (กุมาริกา) เอตฺโตว (ฐานโต) คจฺฉมานา ปุถุชฺชนกาลกิริยๆ กตฺวา อนิยตคติกา ภวิสฺสติ, (เอสา กุมาริกา) มม สนฺติกๆ อาคนฺตฺวา คจฺฉมานา ปน โสตาปตฺติผลๆ ปตฺวา นิยตคติกา หุตฺวา ตุสิตวิมาเน นิพฺพตฺติสฺสตีติ (วิสฺสชฺชนๆ) ฯ

(วิสฺสชฺชนๆ) อ.อันแก้ **อิติ** ว่า “**กิร** ได้ยินว่า **เอวๆ (จินฺตนๆ)** อ.ความดำริอย่างนี้ **อิติ** ว่า ‘**เอสา (กุมาริกา)** อ.กุมาริกานั่น **คจฺฉมานา** ไปอยู่ **เอตฺโตว (ฐานโต)** แต่ที่นั่นนั่นเทียว **กตฺวา** กระทำแล้ว **ปุถุชฺชนกาลกิริยๆ** ซึ่งการกระทำซึ่งกาละของปุถุชน **อนิยตคติกา** เป็นผู้มีคติไม่แน่นอน **ภวิสฺสติ** จักเป็น, **ปน** แต่ว่า **(เอสา กุมาริกา)** อ.กุมาริกานั่น **อาคนฺตฺวา** มาแล้ว **สนฺติกๆ** สู่สำนัก **มม** ของเรา **คจฺฉมานา** เมื่อไป **ปตฺวา** บรรลุแล้ว **โสตาปตฺติผลๆ** ซึ่งโสดาปัตติผล **นิยตคติกา** เป็นผู้มีคติแน่นอน

หุตฺวา เป็น **นิพฺพตฺติสฺสติ** จักบังเกิด **ตุสิตวิมาเน** ในวิมานชื่อว่าดุสิต' **อิติ** ดังนี้ **อโหสิ** ได้มีแล้ว **อสฺส (สตฺถุโน)** แก่พระศาสดานั้น" **อิติ** ดังนี้ ฯ

แก้ว่า "ได้ยินว่า พระศาสดานั้น ได้มีความดำริอย่างนี้ว่า 'กุมาริกานั่น ไปอยู่แต่ที่นั่นนั่นแหละ ทำกาลกิริยาของปุถุชน จักเป็นผู้มีคติไม่แน่นอน, แต่ว่า กุมาริกานั่นมาสู่สำนักของเราแล้ว ไปอยู่ บรรลุโสดาปัตติผลแล้ว เป็นผู้มีคติแน่นอน จักบังเกิดในวิมานดุสิต"

"กิรศัพท์ อนุสสวนัตถะ เอวํ วิเสสนะของ จินฺตนฺๆ สุทธกัตตาใน อโหสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อสฺส วิเสสนะของ สตฺถุโนๆ สัมปทานใน อโหสิ 'เอสา วิเสสนะของกุมาริกาๆ สุทธกัตตาใน ภวิสฺสติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับเอตฺโตๆ วิเสสนะของ จานโตๆ อปาทานใน คจฺฉมานาๆ อัพภันตรกิริยาของ กุมาริกาปุถุชฺชนกาลกิริยํ อวุตตกัมมะใน กตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ภวิสฺสติ อนิยตคติกาวิกติกัตตาใน ภวิสฺสติ, ปนศัพท์ วิเสสโชตกะ เอสา วิเสสนะของ กุมาริกาๆ สุทธกัตตาใน นิพฺพตฺติสฺสติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก มม สามีสัมพันธะใน สนฺติกาๆ สัมปาปุณียกัมมะใน อาคนฺตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน คจฺฉมานาๆ อัพภันตรกิริยาของ กุมาริกาโสตาปตฺติผลํ สัมปาปุณียกัมมะใน ปตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน หุตฺวา นิยตคติกาวิกติกัตตาใน หุตฺวาๆ สมานกาลกิริยาใน นิพฺพตฺติสฺสติ ตุสิตวิมาเน วิสยาธาระใน นิพฺพตฺติสฺสติ" อิติศัพท์ สรูปะใน วิสฺสชฺชนาๆ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๒๔. ตสฺสา กิร ตาทิวสาย มรณนฺติ นาม นตฺถิ ฯ

ตสฺสา (กุมาริกาย) กิร ตาทิวสาย มรณนฺติ นาม นตฺถิ ฯ

กิร ได้ยินว่า **มรณนฺติ นาม** ชื่อ อ.ความพัน **มรณนฺติ** แต่ความตาย **นตฺถิ** ย่อมไม่มี **ตสฺสา (กุมาริกาย)** แก่กุมาริกานั้น **ตาทิวสาย** ในวันนั้น ฯ

ได้ยินว่า ชื่อว่าความพันแต่ความตาย ย่อมไม่มีแก่กุมาริกานั้น ในวันนั้น

กิรศัพท์ อนุสสวนัตถะ นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ มุตฺติๆ สุทธกัตตาใน นตฺถิๆ กิริยาบทกัตตุวาจก ตสฺสา วิเสสนะของ กุมาริกายๆ สัมปทานใน นตฺถิ ตาทิวสาย ทุติยากาลสัตตมีใน นตฺถิ มรณนฺติ อปาทานใน มุตฺติ ฯ

๒๕. สา โอโลกิตสญฺญาเณเนว สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา ฉพฺพณฺณรํสีนํ อนฺตรํ ปวิสิตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิ ฯ

สา (กุมาริกา สตฺถารา) โอโลกิตสญฺญาเณน เอว สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา ฉพฺพณฺณรํสีนํ อนฺตรํ ปวิสิตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิ ฯ

สา (กุมาริกา) อ.กุมาริกานั้น **อุปสงฺกมิตฺวา** เข้าไปเฝ้าแล้ว **สตฺถารํ** ซึ่งพระศาสดา **(สตฺถารา) โอโลกิตสญฺญาเณน เอว** ด้วยสัญญาณ อันพระศาสดา ทรงแลดูแล้วนั่นเทียว **ปวิสิตฺวา** เข้าไปแล้ว **อนฺตรํ** สู่ระหว่าง **ฉพฺพณฺณรํสีนํ** แห่งพระรัศมีอันมีวรรณะหก ท. **วนฺทิตฺวา** ถวายบังคมแล้ว **อฏฺฐาสิ** ได้ดำรงอยู่แล้ว **เอกมนฺตํ** ณ ที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง ฯ

กุมาริกานั้น เข้าไปเฝ้าพระศาสดา ด้วยสัญญาณที่พระศาสดาทรงแลดูแล้วนั่นแหละ เข้าไปสู่ระหว่างแห่งพระฉัพพัณณรังสี ถวายบังคมแล้ว ได้ดำรงอยู่แล้ว ณ ที่สมควร

สา วิเสสนะของ กุมาริกาๆ สุทธกัตตาใน อฏฺฐาสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก สตฺถารา อนภิหิตกัตตาใน โอโลกิต- เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ โอโลกิตสญฺญาเณนๆ กรณะใน อุปสงฺกมิตฺวา สตฺถารํ อวุตตกัมมะใน อุปสงฺกมิตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปวิสิตฺวา ฉพฺพณฺณรํสีนํ สามีสัมพันธะใน อนฺตรํๆ สัมปาปุณียกัมมะใน ปวิสิตฺวาๆ ปุพพกาล-กิริยาใน วนฺทิตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อฏฺฐาสิ เอกมนฺตํ วิสยาธาระใน อฏฺฐาสิ ฯ

.....

๒๖. ตถารูปาย ปริสาย มชฺเฌ นิสีทิตฺวา ตุณฺหีภูตํ สตฺถารํ วนฺทิตฺวา จิตกฺขเณเยว ตํ สตฺถา อาห “กุมาริเก กุโต อาคจฺฉสีติ ?

(ตสฺสา กุมาริกาย) ตถารูปาย ปริสาย มชฺเฌ นิสีทิตฺวา ตุณฺหีภูตํ สตฺถารํ วนฺทิตฺวา จิตกฺขเณ เอว ตํ (กุมาริกํ) สตฺถา อาห “(ตฺวํ) กุมาริเก กุโต (จานโต) อาคจฺฉสีติ ?

สตฺถา อ.พระศาสดา **อาห** ตรัสแล้ว **ตํ (กุมาริกํ)** กะกุมาริกานั้น **วนฺทิตฺวา จิตกฺขเณ เอว** ในขณะเป็นที่ยืนถวายบังคมแล้วนั่นเทียว **สตฺถารํ** ซึ่งพระศาสดา **ตถารูปาย ปริสาย มชฺเฌ นิสีทิตฺวา ตุณฺหีภูตํ** ผู้ประทับนั่ง ในท่ามกลางแห่งบริษัท อันมีอย่างนั้นเป็นรูป แล้วจึงทรงเป็นผู้นิ่งเป็นแล้ว **(ตสฺสา กุมาริกาย)** แห่งกุมาริกานั้น **อิติ** ว่า “**กุมาริเก** ดูก่อนกุมาริกา **(ตฺวํ)** อ.เธอ **อาคจฺฉสิ** ย่อมมา

กุโต (ฐานโต) แต่ที่ไหน ?" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดา ตรัสกะกุมาริกานั้น ในขณะที่กุมาริกานั้นเป็นผู้ยืนถวายบังคมพระศาสดาผู้ประทับนั่งในท่ามกลางบริษัทอันเห็นปานนั้น แล้วจึงทรงเป็นผู้นิ่งแล้วนั่นแหละว่า "ดูก่อนกุมาริกา เธอย่อมมาแต่ที่ไหน ?"

สตฺถา สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตสฺสา วิเสสนะของ กุมาริกายฯ สามีสัมพันธะใน จิตกฺขเณ ตถารูปาย วิเสสนะของ ปริสายฯ สามีสัมพันธะใน มชฺเฌฯ วิสยาธาระใน นิสีทิตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน ตุณฺหีภูตํฯ วิเสสนะของ สตฺถารํฯ อวุตต-กัมมะใน วนฺทิตฺวาฯ สมานกาลกิริยาใน จิต- เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ จิตกฺขเณฯ กาลสัตตมีใน อาห ตํ วิเสสนะของ กุมาริกํฯ อกถิตกัมมะใน อาห "กุมาริเก อาลปนะ ตฺวํ สุทธกัตตาใน อาคจฺฉสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก กุโต วิเสสนะของ จานโตฯ อปาทานใน อาคจฺฉสิ" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๒๗. "น ชานามิ ภนฺเตติ ฯ

(กุมาริกา "อหํ) น ชานามิ ภนฺเตติ (อาห) ฯ

(กุมาริกา) อ.กุมาริกา **(อาห)** กราบทูลแล้ว **อิติ** ว่า "**ภนฺเต** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **(อหํ)** อ.หม่อมฉัน **น ชานามิ** ย่อมไม่รู้" **อิติ** ดังนี้ ฯ

กุมาริกากราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันย่อมไม่รู้"

กุมาริกา สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก "ภนฺเต อาลปนะ อหํ สุทธกัตตาใน ชานามิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก นศัพท์ ปฏิเสธะใน ชานามิ" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๒๘. "กตฺถ คมิสฺสสีติ ?

(สตฺถา "ตฺวํ) กตฺถ (ฐาเน) คมิสฺสสีติ (ปุจฺฉิ) ?

(สตฺถา) อ.พระศาสดา **(ปุจฺฉิ)** ตรัสถามแล้ว **อิติ** ว่า "**(ตฺวํ)** อ.เธอ **คมิสฺสสิ** จักไป **กตฺถ (ฐาเน)** ในที่ไหน ?" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดาตรัสถามว่า “เธอจักไปในที่ไหน ?”

สตฺถา สุทธกัตตาใน ปุจฺฉิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “ตฺวํ สุทธกัตตาใน คมิสฺสสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก กตฺถ วิเสสนะของ จาเนๆ วิสยาธาระใน คมิสฺสสิ” อิติศัพท์ อาการะใน ปุจฺฉิ ฯ

.....

๒๙. “น ชานามิ ภนฺเตติ ฯ

(กุมาริกา “อหํ) น ชานามิ ภนฺเตติ (อาห) ฯ

(กุมาริกา) อ.กุมาริกา **(อาห)** กราบทูลแล้ว **อิติ** ว่า “**ภนฺเต** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **(อหํ)** อ.หม่อมฉัน **น ชานามิ** ย่อมไม่รู้” **อิติ** ดังนี้ ฯ

กุมาริกากราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันย่อมไม่รู้”

กุมาริกา สุทธกัตตาใน อาหๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “ภนฺเต อาลปนะ อหํ สุทธกัตตาใน ชานามิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นศัพท์ ปฏิเสธะใน ชานามิ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๓๐. “น ชานาสีติ ?

(สตฺถา “ตฺวํ) น ชานาสีติ (ปุจฺฉิ) ?

(สตฺถา) อ.พระศาสดา **(ปุจฺฉิ)** ตรัสถามแล้ว **อิติ** ว่า “**(ตฺวํ)** อ.เธอ **น ชานาสิ** ย่อมไม่รู้หรือ ?” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดาตรัสถามว่า “เธอย่อมไม่รู้หรือ ?”

สตฺถา สุทธกัตตาใน ปุจฺฉิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “ตฺวํ สุทธกัตตาใน ชานาสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นศัพท์ ปฏิเสธะใน ชานาสิ” อิติศัพท์ อาการะใน ปุจฺฉิ ฯ

.....

๓๑. “ชานามิ ภนฺเตติ ฯ

(กุมาริกา “อหํ) ชานามิ ภนฺเตติ (อาห) ฯ

(กุมาริกา) อ.กุมาริกา **(อาห)** กราบทูลแล้ว **อิติ** ว่า "**ภนฺเต** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **(อหำ)** อ.หม่อมฉัน **ชานามิ** ย่อมรู้" **อิติ** ดังนี้ ฯ

กุมาริกากราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันย่อมรู้"

กุมาริกา สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก "ภนฺเต อาลปนะ อหำ สุทธกัตตาใน ชานามิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๓๒. "ชานาสีติ ?

(สตฺถา "ตฺวำ) ชานาสีติ (ปุจฺฉิ) ?

(สตฺถา) อ.พระศาสดา **(ปุจฺฉิ)** ตรัสถามแล้ว **อิติ** ว่า "**(ตฺวำ)** อ.เธอ **ชานาสิ** ย่อมรู้หรือ ?" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดาตรัสถามว่า "เธอย่อมรู้หรือ ?"

สตฺถา สุทธกัตตาใน ปุจฺฉิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก "ตฺวำ สุทธกัตตาใน ชานาสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก" อิติศัพท์ อาการะใน ปุจฺฉิ ฯ

.....

๓๓. "น ชานามิ ภนฺเตติ ฯ

(กุมาริกา "อหำ) น ชานามิ ภนฺเตติ (อาห) ฯ

(กุมาริกา) อ.กุมาริกา **(อาห)** กราบทูลแล้ว **อิติ** ว่า "**ภนฺเต** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **(อหำ)** อ.หม่อมฉัน **น ชานามิ** ย่อมไม่รู้" **อิติ** ดังนี้ ฯ

กุมาริกากราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันย่อมไม่รู้"

กุมาริกา สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก "ภนฺเต อาลปนะ อหำ สุทธกัตตาใน ชานามิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก นศัพท์ ปฏิเสธะใน ชานามิ" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๓๔. อิติ ตำ สตฺถา จตฺตาโร ปญฺเห ปุจฺฉิ ฯ

อิติ ตำ (กุมาริกำ) สตฺถา จตฺตาโร ปญฺเห ปุจฺฉิ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **ปุจฺฉิ** ตรัสถามแล้ว **ปญฺเห** ซึ่งปัญหา ท. **จตฺตาโร** สี่ **ตำ (กุมาริกำ)** กะกุมาริกานั้น **อิติ** ด้วยประการฉะนี้ ฯ

พระศาสดาตรัสถามปัญหา ๔ ข้อ กะกุมาริกานั้น ด้วยประการฉะนี้

สตฺถา สุทธกัตตาใน ปุจฺฉิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อิติศัพท์ ปการัตถะ ตำ วิเสสนะของ กุมาริกำๆ อกถิตกัมมะใน ปุจฺฉิ จตฺตาโร วิเสสนะของ ปญฺเหๆ อวุตตกัมมะใน ปุจฺฉิ ฯ

.....

๓๕. มหาชโน อุชฺฌายิ "อมฺโภ ปสฺสถ, อยำ เปสการธีตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน สทฺธึ อิจฺฉิติจฺฉิตำ กเถสิ, นนุ นาม อิมาย 'กุโต อาคจฺฉสี'ติ วุตฺเต, 'เปสการเคหโต'ติ วตฺตพฺพำ, 'กหำ คจฺฉสี'ติ วุตฺเต, 'เปสการสาลนฺติ วตฺตพฺพำ สิยาติ ฯ

มหาชโน อุชฺฌายิ "(ตุมฺเห) อมฺโภ ปสฺสถ, อยำ เปสการธีตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน สทฺธึ (อตฺตนา) อิจฺฉิติจฺฉิตำ (วจนำ) กเถสิ, นนุ นาม อิมาย (กุมาริกาย 'ตฺวำ) กุโต (ฐานโต) อาคจฺฉสี'ติ (วจเน สตฺถารา) วุตฺเต, '(อหำ) เปสการเคหโต (อาคจฺฉามิ)' อิติ (วจนำ) วตฺตพฺพำ (สิยา, 'ตฺวำ) กหำ (ฐาเน) คจฺฉสี'ติ (วจเน สตฺถารา) วุตฺเต, '(อหำ) เปสการสาลำ (คจฺฉามิ' อิติ (วจนำ อิมาย กุมาริกาย) วตฺตพฺพำ สิยาติ ฯ

มหาชโน อ.มหาชน **อุชฺฌายิ** ยกโทษแล้ว **อิติ** ว่า **"อมฺโภ** ดูก่อนท่านผู้เจริญ **(ตุมฺเห)** อ.ท่าน ท. **ปสฺสถ** จงดู, **อยำ เปสการธีตา** อ.ธิดาของบุคคลผู้กระทำซึ่งหูกนี้ **กเถสิ** กล่าวแล้ว **(วจนำ)** ซึ่งคำ **(อตฺตนา) อิจฺฉิติจฺฉิตำ** อันอันตน ทั้งปรารถนาแล้ว ทั้งปรารถนาแล้ว **สทฺธึ** กับ **สมฺมาสมฺพุทฺเธน** ด้วยพระสัมมาสัมพุทธเจ้า, **(วจเน)** ครั้นเมื่อพระดำรัส **อิติ** ว่า '**(ตฺวำ)** อ.เธอ **อาคจฺฉสิ** ย่อมมา **กุโต (ฐานโต)** แต่ที่ไหน ?' **อิติ** ดังนี้ **(สตฺถารา)** อันพระศาสดา **วุตฺเต** ตรัสแล้ว, **(วจนำ)** อ.คำ **อิติ** ว่า '**(อหำ)** อ.หม่อมฉัน **(อาคจฺฉามิ)** ย่อมมา **เปสการเคหโต** จากเรือนของบุคคลผู้กระทำซึ่งหูก' **อิติ** ดังนี้ **อิมาย (กุมาริกาย) วตฺตพฺพำ** เป็นคำ อันกุมาริกานี้ พึงกล่าว **(สิยา)** พึงเป็น, **(วจเน)** ครั้นเมื่อพระดำรัส **อิติ** ว่า '**(ตฺวำ)** อ.เธอ **คจฺฉสิ** จะไป **กหำ (ฐาเน)** ในที่ไหน ?' **อิติ** ดังนี้ **(สตฺถารา)** อันพระศาสดา **วุตฺเต** ตรัสแล้ว, **(วจนำ)** อ.คำ **อิติ** ว่า '**(อหำ)** อ.หม่อมฉัน **(คจฺฉามิ)** จะไป **เปสการสาลำ** สู่โรงของบุคคล

ผู้กระทำซึ่งหูก' **อิติ** ดังนี้ **(อิมาย กุมาริกาย) วตฺตพฺพำ** เป็นคำ อันกุมาริกานี้พึงกล่าว **สิยา** พึงเป็น **นนุ นาม** ชื่อมิใช่หรือ ?" **อิติ** ดังนี้ ฯ

มหาชน ยกโทษว่า "ดูก่อนท่านผู้เจริญ ท่านทั้งหลายจงดู, ธิดาของช่างหูกนี้ กล่าวคำที่ตนทั้งปรารถนาแล้วทั้งปรารถนาแล้วกับด้วยพระสัมมาสัมพุทธเจ้า, เมื่อพระศาสดาตรัสว่า 'เธอย่อมมาแต่ที่ไหน ?' ดังนี้, คำว่า 'หม่อมฉันย่อมมาแต่เรือนของช่างหูก' ดังนี้ พึงเป็นคำอันกุมาริกานี้พึงกล่าว, เมื่อพระศาสดาตรัสว่า 'เธอจะไปในที่ไหน ?' ดังนี้, คำว่า 'หม่อมฉันจะไปสู่โรงของช่างหูก' ดังนี้ เป็นคำอันกุมาริกานี้พึงกล่าว ชื่อมิใช่หรือ ?" ดังนี้

มหาชโน สุทธกัตตาใน อุชฺฌายิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก "อมฺโภ อาลปนะ ตุมฺเห สุทธกัตตาใน ปสฺสถ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก, อยำ วิเสสนะของ เปสการธีตา ๆ สุทธกัตตาใน กเถสิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก สมฺมาสมฺพุทฺเธน สหัตถตติยาเข้ากับ สทฺธึ ๆ กิริยาสมวายะใน กเถสิ อตฺตนา อนภิหิตกัตตาใน อิจฺฉิติจฺฉิตำ ๆ วิเสสนะของ วจนำ ๆ อวุตตกัมมะใน กเถสิ, วจเน ลักขณะใน วุตฺเต ๆ ลักขณกิริยา นนุ นาม ปุจฉนัตถะ อิมาย วิเสสนะของ กุมาริกาย ๆ อนภิหิตกัตตาใน วตฺตพฺพำ 'ตฺวำ สุทธกัตตาใน อาคจฺฉสิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก กุโต วิเสสนะของ ฐานโต ๆ อปาทานใน อาคจฺฉสิ' อิติศัพท์สรูปะใน วจเน สตฺถารา อนภิหิตกัตตาใน วุตฺเต, 'อหำ สุทธกัตตาใน อาคจฺฉามิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เปสการเคหโต อปาทานใน อาคจฺฉามิ' อิติศัพท์ สรูปะใน วจนำ ๆ สุทธกัตตาใน สิยา ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก วตฺตพฺพำ วิกติกัตตาใน สิยา, 'ตฺวำ สุทธกัตตาใน คจฺฉสิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก กหำ วิเสสนะของ ฐาเน ๆ วิสยาธาระใน คจฺฉสิ' อิติศัพท์ สรูปะใน วจเน ๆ ลักขณะใน วุตฺเต ๆ ลักขณกิริยา สตฺถารา อนภิหิตกัตตาในวุตฺเต, 'อหำ สุทธกัตตาใน คจฺฉามิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เปสการสาลำ สัมปาปุณียกัมมะใน คจฺฉามิ' อิติศัพท์ สรูปะใน วจนำ ๆ สุทธกัตตาใน สิยา ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อิมาย วิเสสนะของ กุมาริกาย ๆ อนภิหิตกัตตาใน วตฺตพฺพำ ๆ วิกติกัตตาใน สิยา" อิติศัพท์ อาการะใน อุชฺฌายิ ฯ

.....

๓๖. สตฺถา มหาชนำ นิสฺสทฺทำ กตฺวา, "กุมาริเก ตฺวำ 'กุโต อาคจฺฉสีติ วุตฺเต, กสฺมา 'น ชานามีติ วเทสีติ ปุจฺฉิ ฯ

สตฺถา มหาชนํ นิสฺสทฺทํ กตฺวา, “กุมาริเก ตฺวํ, ‘(ตฺวํ) กุโต (ฐานโต) อาคจฺฉสีติ (วจเน มยา) วุตฺเต, กสฺมา ‘(อหํ) น ชานามีติ วเทสีติ ปุจฺฉิ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **กตฺวา** ทรงกระทำแล้ว **มหาชนํ** ซึ่งมหาชน **นิสฺสทฺทํ** ให้เป็นผู้มีเสียงออกแล้ว **ปุจฺฉิ** ตรัสถามแล้ว **อิติ** ว่า “**กุมาริเก** ดูก่อนกุมาริกา **ตฺวํ** อ.เธอ, **(วจเน)** ครั้นเมื่อคำ **อิติ** ว่า ‘**(ตฺวํ)** อ.เธอ **อาคจฺฉสิ** ย่อมมา **กุโต (ฐานโต)** แต่ที่ไหน ?’ **อิติ** ดังนี้ **(มยา)** อันเรา **วุตฺเต** กล่าวแล้ว, **วเทสิ** ย่อมกล่าว **อิติ** ว่า ‘**(อหํ)** อ.หม่อมฉัน **น ชานามิ** ย่อมไม่รู้’ **อิติ** ดังนี้ **กสฺมา** เพราะเหตุอะไร ?” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดาทรงทำมหาชนให้เป็นผู้ไม่มีเสียงแล้ว ตรัสถามว่า “ดูก่อนกุมาริกา เธอ, เมื่อเรากล่าวว่า ‘เธอย่อมมาแต่ที่ไหน ?’, ย่อมกล่าวว่า ‘หม่อมฉันย่อมไม่รู้’ ดังนี้ เพราะเหตุอะไร ?”

สตฺถา สุทธกัตตาใน ปุจฺฉิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก มหาชนํ อวุตตกัมมะใน กตฺวา นิสฺสทฺทํ วิกติกัมมะใน กตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปุจฺฉิ, “กุมาริเก อาลปนะ ตฺวํ สุทธ-กัตตาใน วเทสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก, ‘ตฺวํ สุทธกัตตาใน อาคจฺฉสิๆ อาขยาต บทกัตตุวาจก กุโต วิเสสนะของ ฐานโตๆ อปาทานใน อาคจฺฉสิ’ อิติศัพท์ สรูปะใน วจเนๆ ลักขณะใน วุตฺเตๆ ลักขณกิริยา มยา อนภิหิตกัตตาใน วุตฺเต, กสฺมา เหตุใน วเทสิ ‘อหํ สุทธกัตตาใน ชานามิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นศัพท์ ปฏิเสธะใน ชานามิ’ อิติศัพท์ อาการะใน วเทสิ” อิติศัพท์ อาการะใน ปุจฺฉิ ฯ

.....

๓๗. “ภนฺเต ตุมฺเห มม เปสการเคหโต อาคตภาวํ ชานาถ, “กุโต อาคตาสีติ ปุจฺฉนฺตา ปน ‘กุโต อาคนฺตฺวา อิธ นิพฺพตฺตาสีติ ปุจฺฉถ, อหํ ปน น ชานามิ ‘‘กุโต จ อาคนฺตฺวา อิธ นิพฺพตฺตมฺหีติ ฯ

(กุมาริกา) “ภนฺเต ตุมฺเห มม เปสการเคหโต อาคตภาวํ ชานาถ, (ตุมฺเห ‘ตฺวํ) กุโต (ฐานโต) อาคตา อสิ’ อิติ ปุจฺฉนฺตา ปน ‘(ตฺวํ) กุโต (ฐานโต) อาคนฺตฺวา อิธ (ฐาเน) นิพฺพตฺตา อสิ’ อิติ ปุจฺฉถ, อหํ ปน น ชานามิ ‘(อหํ) กุโต (ฐานโต) จ อาคนฺตฺวา อิธ (ฐาเน) นิพฺพตฺตา อมฺหิ’ อิติ” อิติ (อาห) ฯ

(กุมาริกา) อ.กุมาริกา **(อาห)** กราบทูลแล้ว **อิติ** ว่า “**ภนฺเต** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **ตุมฺเห**

อ.พระองค์ **ชานาถ** ย่อมรู้ **มม อาคตภาวๆ** ซึ่งความที่ แห่งหม่อมฉัน เป็นผู้มาแล้ว **เปสการเคหโต** จากเรือนของบุคคลผู้กระทำซึ่งหูก, **ปน** แต่ว่า **(ตุมฺเห)** อ.พระองค์ **ปุจฺฉนฺตา** เมื่อตรัสถาม **อิติ** ว่า '**(ตฺวๆ)** อ.เธอ **อาคตา** เป็นผู้มาแล้ว **กุโต (ฐานโต)** แต่ที่ไหน **อสิ** ย่อมเป็น' **อิติ** ดังนี้ **ปุจฺฉถ** ย่อมตรัสถาม **อิติ** ว่า '**(ตฺวๆ)** อ.เธอ **อาคนฺตฺวา** มาแล้ว **กุโต (ฐานโต)** แต่ที่ไหน **นิพฺพตฺตา** เป็นผู้บังเกิดแล้ว **อิธ (ฐาเน)** ในที่นี้ **อสิ** ย่อมเป็น' **อิติ** ดังนี้, **ปน** ส่วนว่า **อหๆ** อ.หม่อมฉัน **น ชานามิ** ย่อมไม่รู้ **อิติ** ว่า 'จ ก็ **(อหๆ)** อ.หม่อมฉัน **อาคนฺตฺวา** มาแล้ว **กุโต (ฐานโต)** แต่ที่ไหน **นิพฺพตฺตา** เป็นผู้บังเกิดแล้ว **อิธ (ฐาเน)** ในที่นี้ **อมฺหิ** ย่อมเป็น' **อิติ** ดังนี้" **อิติ** ดังนี้ ฯ

กุมาริกา กราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระองค์ย่อมทรงทราบความที่หม่อมฉันเป็นผู้มาแล้วจากเรือนของช่างหูก, แต่ว่า พระองค์เมื่อตรัสถามว่า 'เธอเป็นผู้มาแล้วแต่ที่ไหน ?' ดังนี้ ย่อมตรัสถามว่า 'เธอมาแล้วแต่ที่ไหน เป็นผู้บังเกิดแล้วในที่นี้' ดังนี้, ส่วนหม่อมฉันย่อมไม่รู้ว่า 'หม่อมฉันมาแล้วแต่ที่ไหน เป็นผู้บังเกิดแล้วในที่นี้' ดังนี้

กุมาริกา สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก "ภนฺเต อาลปนะ ตุมฺเห สุทธกัตตาใน ชานาถฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก มม ภาวาทิสัมพันธะใน อาคตภาวๆ เปสการเคหโต อปาทานใน อาคตภาวๆ อวุตตกัมมะใน ชานาถ, ปนศัพท์ วิเสสโชตกะ ตุมฺเห สุทธกัตตาใน ปุจฺฉถฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก 'ตฺวๆ สุทธกัตตาใน อสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก กุโต วิเสสนะของ ฐานโตฯ อปาทานใน อาคตาฯ วิกติกัตตาใน อสิ' อิติศัพท์ อาการะใน ปุจฺฉนฺตาฯ อัพภันตกิริยาของ ตุมฺเห 'ตฺวๆ สุทธกัตตาใน อสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก กุโต วิเสสนะของ ฐานโตฯ อปาทานใน อาคนฺตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน นิพฺพตฺตา อิธ วิเสสนะของ ฐาเนฯ วิสยาธาระใน นิพฺพตฺตาฯ วิกติกัตตาใน อสิ' อิติศัพท์ อาการะใน ปุจฺฉถ, ปนศัพท์ ปักขันตรโชตกะ อหๆ สุทธกัตตาใน ชานามิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก นศัพท์ ปฏิเสธะใน ชานามิ, 'จศัพท์ วากยารัมภโชตกะ อหๆ สุทธกัตตาใน อมฺหิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก กุโต วิเสสนะของ ฐานโตฯ อปาทานใน อาคนฺตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน นิพฺพตฺตา อิธ วิเสสนะของ ฐาเนฯ วิสยาธาระใน นิพฺพตฺตาฯ วิกติกัตตาใน อมฺหิ' อิติศัพท์ อาการะใน ชานามิ" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๓๘. อถสฺสา สตฺถา “สาธุ สาธุ กุมาริเก, มยา ปุจฺฉิตปญฺโหเยว ตยา วิสฺสชฺชิโตติ ปฐมํ สาธุการํ ทตฺวา อุตฺตรึปิ ปุจฺฉิ “กตฺถ คมิสฺสสีติ ปุฏฺฐา กสฺมา ‘น ชานามี’ติ วเทสีติ ?

อถ อสฺสา (กุมาริกาย) สตฺถา “สาธุ สาธุ กุมาริเก, มยา ปุจฺฉิตปญฺโห เอว ตยา วิสฺสชฺชิโตติ ปฐมํ สาธุการํ ทตฺวา อุตฺตรึปิ ปุจฺฉิ (“ตฺวํ มยา ‘ตฺวํ) กตฺถ (จาเน) คมิสฺสสีติ ปุฏฺฐา กสฺมา ‘(อหํ) น ชานามี’ติ วเทสีติ ?

อถ ครั้งนั้น **สตฺถา** อ.พระศาสดา **ทตฺวา** ทรงประทานแล้ว **สาธุการํ** ซึ่งสาธุการ **ปฐมํ** ครั้งแรก **อสฺสา (กุมาริกาย)** แก่กุมาริกานั้น **อิติ** ว่า “**กุมาริเก** ดูก่อนกุมาริกา **สาธุ** อ.ดีละ **สาธุ** อ.ดีละ, **มยา ปุจฺฉิตปญฺโห เอว** อ.ปัญหา อันเรา ถามแล้วนั่นเทียว **ตยา** อันเธอ **วิสฺสชฺชิโต** แก้แล้ว” **อิติ** ดังนี้ **ปุจฺฉิ** ตรัสถามแล้ว **อุตฺตรึปิ** แม้ยิ่งขึ้น **อิติ** ว่า “**(ตฺวํ)** อ.เธอ **(มยา) ปุฏฺฐา** ผู้อันเรา ถามแล้ว **อิติ** ว่า ‘**(ตฺวํ)** อ.เธอ **คมิสฺสสิ** จักไป **กตฺถ (จาเน)** ในที่ไหน ?’ **อิติ** ดังนี้ **วเทสิ** ย่อมกล่าว **อิติ** ว่า ‘**(อหํ)** อ.หม่อมฉัน **น ชานามิ** ย่อมไม่รู้’ **อิติ** ดังนี้ **กสฺมา** เพราะเหตุอะไร ?” **อิติ** ดังนี้ ฯ

ครั้งนั้น พระศาสดาทรงประทานสาธุการครั้งแรกแก่กุมาริกานั้นว่า “ดูก่อนกุมาริกา ดีละ ดีละ, ปัญหาที่เราถามแล้วนั่นแหละ เธอแก้แล้ว” ดังนี้ ตรัสถามแม้ให้ยิ่งว่า “เธอผู้ที่เราถามแล้วว่า ‘เธอจักไปในที่ไหน ?’ ย่อมกล่าวว่า ‘หม่อมฉันย่อมไม่รู้’ ดังนี้ เพราะเหตุอะไร ?”

อถ กาลสัตตมี สตฺถา สุทธกัตตาใน ปุจฺฉิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อสฺสา วิเสสนะของ กุมาริกายๆ สัมปทานใน ทตฺวา “กุมาริเก อาลปนะ สาธุ ลิงคัตถะ สาธุ ลิงคัตถะ, เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ปุจฺฉิตปญฺโหๆ วุตตกัมมะใน วิสฺสชฺชิโตๆ กิตบทกัมมวาจก มยา อนภิหิตกัตตาใน ปุจฺฉิต- ตยา อนภิหิตกัตตาใน วิสฺสชฺชิโต” อิติศัพท์ อาการะใน ทตฺวา ปฐมํ วิเสสนะของ สาธุการํๆ อวุตตกัมมะใน ทตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปุจฺฉิ อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ อุตฺตรึๆ กิริยาวิเสสนะใน ปุจฺฉิ “ตฺวํ สุทธกัตตาใน วเทสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก มยา อนภิหิตกัตตาใน ปุฏฺฐา ‘ตฺวํ สุทธกัตตาใน คมิสฺสสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก กตฺถ วิเสสนะของ จาเนๆ วิสยาธาระใน คมิสฺสสิ’ อิติศัพท์ อาการะใน ปุฏฺฐาๆ วิเสสนะของ ตฺวํ กสฺมา เหตุใน วเทสิ ‘อหํ สุทธกัตตาใน ชานามิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นศัพท์ ปฏิเสธะใน ชานามิ’ อิติศัพท์ อาการะใน

วเทสิ” อิติศัพท์ อาการะใน ปุจฺฉิ ฯ

.....

๓๙. “ภนฺเต ตุมฺเห มํ ตสรปจฺฉึ คเหตฺวา เปสการสาลํ คจฺฉนฺตึ ชานาถ, ‘อิโต ปน คนฺตฺวา กตฺถ นิพฺพตฺติสฺสสีติ ปุจฺฉถ, อหญฺจ อิโต จุตา น ชานามิ ‘กตฺถ คนฺตฺวา นิพฺพตฺติสฺสามีติ ฯ

(กุมาริกา) “ภนฺเต ตุมฺเห มํ ตสรปจฺฉึ คเหตฺวา เปสการสาลํ คจฺฉนฺตึ ชานาถ, (ตุมฺเห ‘ตฺวํ) อิโต (ฐานโต) ปน คนฺตฺวา กตฺถ (ฐาเน) นิพฺพตฺติสฺสสีติ ปุจฺฉถ, อหํ จ อิโต (ฐานโต) จุตา น ชานามิ ‘(อหํ) กตฺถ (ฐาเน) คนฺตฺวา นิพฺพตฺติสฺสามิ’ อิติ” อิติ (อาห) ฯ

กุมาริกา อ.กุมาริกา **(อาห)** กราบทูลแล้ว **อิติ** ว่า “**ภนฺเต** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **ตุมฺเห** อ.พระองค์ **ชานาถ** ย่อมทรงทราบ **มํ** ซึ่งหม่อมฉัน **ตสรปจฺฉึ คเหตฺวา เปสการสาลํ คจฺฉนฺตึ** ผู้ถือเอาแล้ว ซึ่งกระเช้าแห่งหลอด ไปอยู่ สู่โรงของบุคคลผู้กระทำซึ่งหูก, **ปน** แต่ว่า **(ตุมฺเห)** อ.พระองค์ **ปุจฺฉถ** ย่อมตรัสถาม **อิติ** ว่า ‘**(ตฺวํ)** อ.เธอ **คนฺตฺวา** ไปแล้ว **อิโต (ฐานโต)** แต่ที่นี้ **นิพฺพตฺติสฺสสิ** จักบังเกิด **กตฺถ (ฐาเน)** ในที่ไหน ?’ **อิติ** ดังนี้, **จ** ก็ **อหํ** อ.หม่อมฉัน **จุตา** เคลื่อนแล้ว **อิโต (ฐานโต)** แต่ที่นี้ **น ชานามิ** ย่อมไม่รู้ **อิติ** ว่า ‘**(อหํ)** อ.หม่อมฉัน **คนฺตฺวา** ไปแล้ว **นิพฺพตฺติสฺสามิ** จักบังเกิด **กตฺถ (ฐาเน)** ในที่ไหน ?’ **อิติ** ดังนี้” **อิติ** ดังนี้ ฯ

กุมาริกา กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระองค์ย่อมทรงทราบหม่อมฉันผู้ถือเอากระเช้าหลอดไปอยู่สู่โรงของช่างหูก, แต่ว่า พระองค์ย่อมตรัสถามว่า ‘เธอไปแล้วจากที่นี้ จักบังเกิดในที่ไหน ?’, ก็หม่อมฉันเคลื่อนแล้วแต่ที่นี้ ย่อมไม่รู้ว่า ‘หม่อมฉันไปแล้วจักบังเกิดในที่ไหน ?”

กุมาริกา สุทธกัตตาใน อาห ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก “ภนฺเต อาลปนะ ตุมฺเห สุทธกัตตาใน ชานาถ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก มํ อวุตตกัมมะใน ชานาถ ตสรปจฺฉึ อวุตตกัมมะใน คเหตฺวา ฯ สมานกาลกิริยาใน คจฺฉนฺตึ เปสการสาลํ สัมปาปุณียกัมมะใน คจฺฉนฺตึ ฯ วิเสสนะของ มํ, ปนศัพท์ วิเสสโชตกะ ตุมฺเห สุทธกัตตาใน ปุจฺฉถ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ‘ตฺวํ สุทธกัตตาใน นิพฺพตฺติสฺสสิ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อิโต วิเสสนะของ ฐานโต ฯ อปาทานใน คนฺตฺวา ฯ ปุพพกาลกิริยาใน นิพฺพตฺติสฺสสิ กตฺถ วิเสสนะของ ฐาเน ฯ วิสยาธาระใน นิพฺพตฺติสฺสสิ’ อิติศัพท์ อาการะใน ปุจฺฉถ, จศัพท์ วากยารัมภ-

โชตกะ อหำ สุทธกัตตาใน ชานามิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อิโต วิเสสนะของ จานโตๆ อปาทานใน จุตาๆ วิเสสนะของ อหำ นศัพท์ ปฏิเสธะใน ชานามิ 'อหำ สุทธกัตตาใน นิพฺพตฺติสฺสามิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก กตฺถ วิเสสนะของ จาเนๆ วิสยาธาระใน คนฺตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน นิพฺพตฺติสฺสามิ' อิติศัพท์ อาการะใน ชานามิ" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๔๐. อถสฺสา สตฺถา "มยา ปุจฺฉิตปญฺโหเยว ตยา วิสฺสชฺชิโตติ ทุติยำ สาธุการำ ทตฺวา อุตฺตรึปิ ปุจฺฉิ 'อถ กสฺมา 'น ชานาสี'ติ ปุฏฺฐา 'ชานามี'ติ วเทสีติ ?

อถ อสฺสา (กุมาริกาย) สตฺถา "มยา ปุจฺฉิตปญฺโห เอว ตยา วิสฺสชฺชิโตติ ทุติยำ สาธุการำ ทตฺวา อุตฺตรึปิ ปุจฺฉิ 'อถ (ภาเว สนฺเต, ตฺวำ) กสฺมา (มยา 'ตฺวำ) น ชานาสี'ติ ปุฏฺฐา '(อหำ) ชานามี'ติ วเทสีติ ?

อถ ครั้งนั้น **สตฺถา** อ.พระศาสดา **ทตฺวา** ทรงประทานแล้ว **สาธุการำ** ซึ่งสาธุการ **ทุติยำ** ที่สอง **อสฺสา (กุมาริกาย)** แก่กุมาริกานั้น **อิติ** ว่า "**มยา ปุจฺฉิตปญฺโห เอว** อ.ปัญหา อันเรา ถามแล้วนั่นเทียว **ตยา** อันเธอ **วิสฺสชฺชิโต** แก้แล้ว" **อิติ** ดังนี้ **ปุจฺฉิ** ตรัสถามแล้ว **อุตฺตรึปิ** แม้ยิ่งขึ้น **อิติ** ว่า "**อถ (ภาเว)** ครั้นเมื่อความเป็นอย่างนั้น **(สนฺเต)** มีอยู่, **(ตฺวำ)** อ.เธอ **(มยา) ปุฏฺฐา** ผู้อันเรา ถามแล้ว **อิติ** ว่า '**(ตฺวำ)** อ.เธอ **น ชานาสิ** ย่อมไม่รู้หรือ ?' **อิติ** ดังนี้ **วเทสิ** ย่อมกล่าว **อิติ** ว่า '**(อหำ)** อ.หม่อมฉัน **ชานามิ** ย่อมรู้' **อิติ** ดังนี้" **อิติ** ดังนี้ ฯ

ครั้งนั้น พระศาสดาทรงประทานสาธุการที่ ๒ แก่กุมาริกานั้นว่า "ปัญหาที่เราถามแล้วนั่นแหละ เธอแก้แล้ว" ตรัสถามแม้ยิ่งขึ้นว่า "ครั้นเมื่อความเป็นเช่นนั้นมีอยู่, เธอถูกเราถามว่า 'เธอย่อมไม่รู้หรือ ?' ก็กล่าวว่า 'หม่อมฉันย่อมรู้' ดังนี้ เพราะเหตุอะไร ?"

อถ กาลสัตตมี สตฺถา สุทธกัตตาใน ปุจฺฉิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อสฺสา วิเสสนะของ กุมาริกายๆ สัมปทานใน ทตฺวา "เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ปุจฺฉิตปญฺโหๆ วุตตกัมมะใน วิสฺสชฺชิโตๆ กิตบทกัมมวาจก มยา อนภิหิตกัตตาใน ปุจฺฉิต- ตยา อนภิหิตกัตตาใน วิสฺสชฺชิโต" อิติศัพท์ สรูปะใน สาธุการำ ทุติยำ วิเสสนะของ สาธุการำๆ อวุตตกัมมะใน ทตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปุจฺฉิ อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ อุตฺตรึๆ กิริยาวิเสสนะใน ปุจฺฉิ "อถ วิเสสนะของ ภาเวๆ ลักขณะใน สนฺเตๆ ลักขณกิริยา, ตฺวำ

สุทธกัตตาใน วเทสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก กสฺมา เหตุใน วเทสิ มยา อนภิหิตกัตตา ใน ปุฏฺจา ‘ตฺวํ สุทธกัตตาใน ชานาสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก นศัพท์ ปฏิเสธะใน ชานาสิ’ อิติศัพท์ อาการะใน ปุฏฺจาฯ วิเสสนะของ ตฺวํ ‘อหํ สุทธกัตตาใน ชานามิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก’ อิติศัพท์ อาการะใน วเทสิ” อิติศัพท์ อาการะใน ปุจฺฉิ ฯ

.....

๔๑. “ภนฺเต มม มรณภาวเมว ชานามิ, ตสฺมา เอวํ วเทมีติ ฯ

(กุมาริกา “อหํ) ภนฺเต มม มรณภาวํ เอว ชานามิ, ตสฺมา (อหํ) เอวํ วเทมีติ (อาห) ฯ

(กุมาริกา) อ.กุมาริกา **(อาห)** กราบทูลแล้ว **อิติ** ว่า “**ภนฺเต** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **(อหํ)** อ.หม่อมฉัน **ชานามิ** ย่อมรู้ **มรณภาวํ เอว** ซึ่งความเป็นคืออันตายนั่นเทียว **มม** ของหม่อมฉัน, **ตสฺมา** เพราะเหตุนั้น **(อหํ)** อ.หม่อมฉัน **วเทมิ** ย่อมกราบทูล **เอวํ** อย่างนี้” **อิติ** ดังนี้ ฯ

กุมาริกา กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันย่อมรู้ความเป็นคืออันตายของหม่อมฉันนั่นแหละ, เพราะฉะนั้น หม่อมฉันย่อมกราบทูลอย่างนี้”

กุมาริกา สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก “ภนฺเต อาลปนะ อหํ สุทธกัตตา ใน ชานามิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก มม สามีสัมพันธะใน มรณภาวํ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ มรณภาวํฯ อวุตตกัมมะใน ชานามิ, ตสฺมา เหตวัตถะ อหํ สุทธกัตตา ใน วเทมิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวกิริยาวิเสสนะใน วเทมิ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๔๒. อถสฺสา สตฺถา “มยา ปุจฺฉิตปญฺโหเยว ตยา วิสฺสชฺชิโตติ ตติยํ สาธุการํ ทตฺวา อุตฺตรึปิ ปุจฺฉิ “อถ กสฺมา ‘ชานาสี’ติ ปุฏฺจา ‘น ชานามี’ติ วเทสีติ ฯ

อถ อสฺสา (กุมาริกาย) สตฺถา “มยา ปุจฺฉิตปญฺโห เอว ตยา วิสฺสชฺชิโตติ ตติยํ สาธุการํ ทตฺวา อุตฺตรึปิ ปุจฺฉิ “อถ (ภาเว สนฺเต, ตฺวํ) กสฺมา (มยา ‘ตฺวํ) ชานาสี’ติ ปุฏฺจา ‘(อหํ) น ชานามี’ติ วเทสีติ ฯ

อถ ครั้งนั้น **สตฺถา** อ.พระศาสดา **ทตฺวา** ทรงประทานแล้ว **สาธุการํ** ซึ่งสาธุการ **ตติยํ** ที่สาม **อสฺสา (กุมาริกาย)** แก่กุมาริกานั้น **อิติ** ว่า “**มยา ปุจฺฉิตปญฺโห เอว**

อ.ปัญหา อันเรา ถามแล้วนั่นเทียว **ตยา** อันเธอ **วิสฺสชฺชิโต** แก้แล้ว" **อิติ** ดังนี้ **ปุจฺฉิ** ตรัสถามแล้ว **อุตฺตรึปิ** แม้ยิ่งขึ้น **อิติ** ว่า "**อถ (ภาเว)** ครั้นเมื่อความเป็นอย่างนั้น **(สนฺเต)** มีอยู่, **(ตฺวํ)** อ.เธอ **(มยา) ปุฏฺฐา** ผู้อันเรา ถามแล้ว **อิติ** ว่า '**(ตฺวํ)** อ.เธอ **ชานาสิ** ย่อมรู้หรือ ?' **อิติ** ดังนี้ **วเทสิ** ย่อมกล่าว **อิติ** ว่า '**(อหํ)** อ.หม่อมฉัน **น ชานามิ** ย่อมไม่รู้' **อิติ** ดังนี้ **กสฺมา** เพราะเหตุอะไร" **อิติ** ดังนี้ ฯ

ครั้งนั้น พระศาสดาทรงประทานสาธุการที่ ๓ แก่กุมาริกานั้นว่า "ปัญหาที่เราถามแล้วนั่นแหละ เธอแก้แล้ว" ดังนี้ ตรัสถามแม้ยิ่งขึ้นว่า "ครั้นเมื่อความเป็นเช่นนั้น มีอยู่, เธอถูกเราถามว่า 'เธอย่อมรู้หรือ ?' ย่อมกล่าวว่า 'หม่อมฉันย่อมไม่รู้' ดังนี้ เพราะเหตุอะไร ?"

อถ กาลสัตตมี สตฺถา สุทธกัตตาใน ปุจฺฉิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อสฺสา วิเสสนะของกุมาริกาย ๆ สัมปทานใน ทตฺวา "เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ปุจฺฉิตปญฺโห ๆ วุตตกัมมะใน วิสฺสชฺชิโต ๆ กิตบทกัมมวาจก มยา อนภิหิตกัตตาใน ปุจฺฉิต- ตยา อนภิหิตกัตตาใน วิสฺสชฺชิโต" อิติศัพท์ สรูปะใน สาธุการ์ ตติยั วิเสสนะของ สาธุการ์ ๆ อวุตตกัมมะใน ทตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปุจฺฉิ อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ อุตฺตริ ๆ กิริยาวิเสสนะใน ปุจฺฉิ "อถ วิเสสนะของ ภาเว ๆ ลักขณะใน สนฺเต ๆ ลักขณกิริยา, ตฺวํ สุทธกัตตาใน วเทสิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก กสฺมา เหตุใน วเทสิ มยา อนภิหิตกัตตาใน ปุฏฺฐา 'ตฺวํ สุทธกัตตาใน ชานาสิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก' อิติศัพท์ อาการะใน ปุฏฺฐา ๆ วิเสสนะของ ตฺวํ 'อหํ สุทธกัตตาใน ชานามิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นศัพท์ ปฏิเสธะใน ชานามิ' อิติศัพท์ อาการะใน วเทสิ" อิติศัพท์ อาการะใน ปุจฺฉิ ฯ

.....

๔๓. "มม มรณภาวเมว ชานามิ ภนฺเต, 'รตฺตินฺทิวปุพฺพณฺหาทีสุ ปน อสุกกาเล นาม มริสฺสามีติ น ชานามิ, ตสฺมา เอวํ วเทมีติ ฯ

(กุมาริกา) "มม มรณภาวํ เอว (อหํ) ชานามิ ภนฺเต, (อหํ 'อหํ) รตฺตินฺทิวปุพฺพณฺหาทีสุ (กาเลสุ) ปน อสุกกาเล นาม มริสฺสามีติ น ชานามิ, ตสฺมา (อหํ) เอวํ วเทมีติ (อาห) ฯ

(กุมาริกา) อ.กุมาริกา **(อาห)** กราบทูลแล้ว **อิติ** ว่า "**ภนฺเต** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **(อหํ)** อ.หม่อมฉัน **ชานามิ** ย่อมรู้ **มรณภาวํ เอว** ซึ่งความเป็นคืออันตายนั่นเทียว **มม** ของหม่อมฉัน, **ปน** แต่ว่า **(อหํ)** อ.หม่อมฉัน **น ชานามิ** ย่อมไม่รู้ **อิติ** ว่า

‘**(อหำ)** อ.หม่อมฉัน **มริสฺสามิ** จักตาย **รตฺตินฺทิวปุพฺพณฺหาทีสุ (กาเลสุ) อสุกกาเล นาม** ชื่อใน- ในกาล ท. มีกลางคืน กลางวัน และสมัยอันเป็นเบื้องต้นแห่งวันเป็นต้น หนา -กาลโน้น’ อิติ ดังนี้, **ตสฺมา** เพราะเหตุนั้น **(อหำ)** อ.หม่อมฉัน **วเทมิ** ย่อมกล่าว **เอวำ** อย่างนี้” **อิติ** ดังนี้ ฯ

กุมาริกากราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันย่อมรู้ความเป็นคือความตายเท่านั้น ของหม่อมฉัน, แต่ว่า หม่อมฉันย่อมไม่รู้ว่า ‘หม่อมฉันจักตาย ในบรรดากาลมีกลางคืน กลางวันและเวลาเช้าเป็นต้น ในกาลชื่อโน้น’ ดังนี้, เพราะฉะนั้น หม่อมฉันย่อมกล่าวอย่างนี้”

กุมาริกา สุทธกัตตาใน อาห ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก “ภนฺเต อาลปนะ อหำ สุทธกัตตาใน ชานามิ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก มม สามีสัมพันธะใน มรณภาวำ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ มรณภาวำ ฯ อวุตตกัมมะใน ชานามิ, ปนศัพท์ วิเสสโชตกะ อหำ สุทธกัตตาใน ชานามิ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ‘อหำ สุทธกัตตาใน มริสฺสามิ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก รตฺตินฺทิวปุพฺพณฺหาทีสุ วิเสสนะของ กาเลสุ ฯ นิทธารณะใน อสุกกาเลนามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ อสุกกาเล ฯ นิทธารณียะและกาลสัตตมีใน มริสฺสามิ’ อิติศัพท์ อาการะใน ชานามิ นศัพท์ ปฏิเสธะใน ชานามิ, ตสฺมา เหตวัตถะ อหำ สุทธกัตตาใน วเทมิ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวำ กิริยาวิเสนะใน วเทมิ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๔๔. อถสฺสา สตฺถา “มยา ปุจฺฉิตปญฺโหเยว ตยา วิสฺสชฺชิโตติ จตุตฺถำ สาธุการำ ทตฺวา ปริสำ อามนฺเตตฺวา “เอตฺตกำ นาม ตุมฺเห อิมาย กถิตำ น ชานาถ, เกวลำ อุชฺฌายเถว; เยสญฺหิ ปญฺญาจกฺขุ นตฺถิ, เต อนฺธาเยว, เยสำ ปญฺญาจกฺขุ อตฺถิ, เตเอว จกฺขุมนฺโตติ วตฺวา อิมำ คาถมาห

“อนฺธภูโต อยำ โลโก,　　ตนุเกตฺถ วิปสฺสติ;
สกุโณ ชาลมุตฺโตว　　อปฺปโป สคฺคาย คจฺฉตีติ ฯ

อถ อสฺสา (เปสการธีตุยา) สตฺถา “มยา ปุจฺฉิตปญฺโห เอว ตยา วิสฺสชฺชิโตติ จตุตฺถำ สาธุการำ ทตฺวา ปริสำ อามนฺเตตฺวา “เอตฺตกำ นาม ตุมฺเห อิมาย (กุมาริกาย) กถิตำ (กถำ) น ชานาถ, (ตุมฺเห) เกวลำ อุชฺฌายถ เอว; เยสำ (ชนานำ) หิ ปญฺญาจกฺขุ นตฺถิ, เต (ชนา)

อนฺธา เอว (โหนฺติ), เยสํ (ชนานํ) ปญฺญาจกฺขุ อตฺถิ, เตเอว (ชนา) จกฺขุมนฺโต (โหนฺติ)" อิติ วตฺวา อิมํ คาถํ อาห

"อนฺธภูโต (โหติ) อยํ โลโก, ตนุโก (ชโน) เอตฺถ (โลเก) วิปสฺสติ;
สกุโณ ชาลมุตฺโต อิว อปฺโป (ชโน) สคฺคาย คจฺฉตีติ ฯ

อถ ครั้งนั้น **สตฺถา** อ.พระศาสดา **ทตฺวา** ทรงประทานแล้ว **สาธุการํ** ซึ่งสาธุการ **จตุตฺถํ** ที่สี่ **อสฺสา (เปสการธีตุยา)** แก่ธิดาของบุคคลผู้กระทำซึ่งหูกนั้น **อิติ** ว่า "**มยา ปุจฺฉิตปญฺโห เอว** อ.ปัญหา อันเรา ถามแล้วนั่นเทียว **ตยา** อันเธอ **วิสฺสชฺชิโต** แก้แล้ว" **อิติ** ดังนี้ **อามนฺเตตฺวา** ตรัสเรียกแล้ว **ปริสํ** ซึ่งบริษัท **วตฺวา** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า "**ตุมฺเห** อ.เธอ ท. **น ชานาถ** ย่อมไม่รู้ **(กถํ)** ซึ่งวาจาเป็นเครื่องกล่าว **อิมาย (กุมาริกาย) กถิตํ** อัน อันกุมาริกานี้ กล่าวแล้ว **เอตฺตกํ นาม** ชื่อมีประมาณเท่านี้, **(ตุมฺเห)** อ.เธอ ท. **อุชฺฌายถ เอว** ย่อมยกโทษนั่นเทียว **เกวลํ** อย่างเดียว, **หิ** เพราะว่า **ปญฺญาจกฺขุ** อ.จักษุคือปัญญา **นตฺถิ** ย่อมไม่มี **เยสํ (ชนานํ)** แก่ชน ท. เหล่าใด, **เต (ชนา)** อ.ชน ท. เหล่านั้น **อนฺธา เอว** เป็นคนบอดนั่นเทียว **(โหนฺติ)** ย่อมเป็น, **ปญฺญาจกฺขุ** อ.จักษุคือปัญญา **อตฺถิ** มีอยู่ **เยสํ (ชนานํ)** แก่ชน ท. เหล่าใด, **เต เอว (ชนา)** อ.ชน ท. เหล่านั้นนั่นเทียว **จกฺขุมนฺโต** เป็นผู้มีจักษุ **(โหนฺติ)** ย่อมเป็น" **อิติ** ดังนี้ **อาห** ตรัสแล้ว **อิมํ คาถํ** ซึ่งพระคาถานี้ **อิติ** ว่า

> "**อยํ โลโก** อ.สัตว์โลกนี้ **อนฺธภูโต** เป็นผู้บอดเป็นแล้ว **(โหติ)** ย่อมเป็น, **ตนุโก (ชโน)** อ.ชนน้อยคน **เอตฺถ (โลเก)** ในโลกนี้ **วิปสฺสติ** จะเห็นแจ้ง, **อปฺโป (ชโน)** อ.ชนน้อยคน **คจฺฉติ** จะไป **สคฺคาย** สู่สวรรค์ **สกุโณ อิว** เพียงดัง อ.นก **ชาลมุตฺโต** ตัวพ้นแล้วจากข่าย" **อิติ** ดังนี้ ฯ

ครั้งนั้น พระศาสดาทรงประทานสาธุการที่ ๔ แก่ธิดาของช่างหูกนั้นว่า "ปัญหาที่เราถามแล้วนั่นแหละ เธอแก้แล้ว" ตรัสเรียกบริษัท แล้วตรัสว่า "เธอทั้งหลาย ย่อมไม่รู้ถ้อยคำที่กุมาริกานี้กล่าวแล้ว ชื่อมีประมาณเท่านี้, เธอทั้งหลาย ย่อมยกแต่โทษเท่านั้น, เพราะว่า ปัญญาจักษุ ย่อมไม่มีแก่พวกชนเหล่าใด, พวกชนเหล่านั้น เป็นคนบอดทั้งนั้น, ปัญญาจักษุ มีอยู่แก่พวกชนเหล่าใด, พวกชนเหล่านั้น เป็นผู้มีจักษุ" ดังนี้ แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า

"สัตว์โลกนี้ เป็นผู้บอดเป็นแล้ว, ชนน้อยคนในโลกนี้ จะเห็นแจ้ง, ชนน้อยคนจะไปสู่สวรรค์ ดุจนกตัวที่พ้นจากข่าย"

อถ กาลสัตตมี สตฺถา สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อสฺสา วิเสสนะของ เปสการธีตุยาฯ สัมปทานใน ทตฺวา "เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ปุจฺฉิตปญฺโหฯ วุตตกัมมะใน วิสฺสชฺชิโตฯ กิตบทกัมมวาจก มยา อนภิหิตกัตตาใน ปุจฺฉิต- ตยา อนภิหิตกัตตาใน วิสฺสชฺชิโต" อิติศัพท์ สรูปะใน สาธุการ จตุตฺถี วิเสสนะของ สาธุการฯ อวุตตกัมมะใน ทตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อามนฺเตตฺวา ปริส อวุตตกัมมะใน อามนฺเตตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน วตฺวา "ตุมฺเห สุทธกัตตาใน ชานาถฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ เอตฺตกฯ วิเสสนะของ กถ อิมาย วิเสสนะของ กุมาริกายฯ อนภิหิตกัตตาใน กถิตฯ วิเสสนะของ กถฯ อวุตตกัมมะใน ชานาถ นศัพท์ ปฏิเสธะใน ชานาถ, ตุมฺเห สุทธกัตตาใน อุชฺฌายถฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก เกวล กิริยาวิเสสนะใน อุชฺฌายถ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อุชฺฌายถ; หิศัพท์ เหตุโชตกะ ปญฺญาจกฺขุ สุทธกัตตาใน นตฺถิฯ กิริยาบทกัตตุวาจก เยส วิเสสนะของ ชนานำฯ สัมปทานใน นตฺถิ, เต วิเสสนะของ ชนาฯ สุทธกัตตาใน โหนฺติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อนฺธาฯ วิกติกัตตาใน โหนฺติ, ปญฺญาจกฺขุ สุทธกัตตาใน อตฺถิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก เยส วิเสสนะของ ชนานำฯ สัมปทานใน อตฺถิ, เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ เตฯ วิเสสนะของ ชนาฯ สุทธกัตตาใน โหนฺติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก จกฺขุมนฺโต วิกติกัตตาใน โหนฺติ" อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อาห อิม วิเสสนะของ คาถฯ อวุตตกัมมะใน อาห

"อย วิเสสนะของ โลโกฯ สุทธกัตตาใน โหติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อนฺธภูโต วิกติกัตตาใน โหติ, ตนุโก วิเสสนะของ ชโนฯ สุทธกัตตาใน วิปสฺสติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอตฺถ วิเสสนะของ โลเกฯ วิสยาธาระใน ชโน, อปฺโป วิเสสนะของ ชโนฯ สุทธกัตตาใน คจฺฉติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก สกุโณ อุปมาลิงคัตถะ ชาลมุตฺโต วิเสสนะของ สกุโณ อิวศัพท์ อุปมา-โชตกะเข้ากับ สกุโณ ชาลมุตฺโต สคฺคาย จตุตถีสัมปาปุณีย-กัมมะใน คจฺฉติ" อิติศัพท์ สรูปะใน อิม คาถ ฯ

.....

๔๕. ตตฺถ **อยํ โลโก**ติ อยํ โลกิยมหาชโน ปญฺญาจกฺขุโน อภาเวน อนฺธภูโตฯ

ตตฺถ (ปเทสุ) "**อยํ โลโก**ติ (ปททฺวยสฺส) "อยํ โลกิยมหาชโน ปญฺญาจกฺขุโน อภาเวน อนฺธภูโต (โหติ" อิติ อตฺโถ) ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถ **(อิติ)** ว่า "**อยํ โลกิยมหาชโน** อ.โลกิยมหาชนนี้ **อนฺธภูโต** เป็นผู้บอดเป็นแล้ว **อภาเวน** เพราะความไม่มี **ปญฺญาจกฺขุโน** แห่งจักษุคือปัญญา **(โหติ)** ย่อมเป็น" **(อิติ)** ดังนี้ **ตตฺถ (ปเทสุ) "อนฺธภูโต อยํ โลโกติ (ปททฺวยสฺส)** แห่ง- ในบท ท. เหล่านั้นหนา -หมวดแห่งบทว่า "อยํ โลโก" ดังนี้ ฯ

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า **"อยํ โลโก"** ความว่า โลกิยมหาชนนี้ เป็นคนบอดเป็นแล้ว เพราะความไม่มีแห่งปัญญาจักษุ

ตตฺถ วิเสสนะของ ปเทสุๆ นิทธารณะใน ปททฺวยสฺส "อยํ โลโก" สรูปะใน ปททฺวยสฺสๆ นิทธารณียะและสามีสัมพันธะใน อตฺโถ "อยํ วิเสสนะของ โลกิยมหาชโนๆ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปญฺญาจกฺขุโน ภาวาทิสัมพันธะใน อภาเวนๆ เหตุใน อนฺธภูโตๆ วิกติกัตตาใน โหติ" อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถๆ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๔๖. **ตนุเกตฺถา**ติ ตนุโก เอตฺถ น พหุ ชโน อนิจฺจาทิวเสน วิปสฺสติ ฯ

"**ตนุเกตฺถา**ติ (ปททฺวยสฺส) "ตนุโก เอตฺถ (โลเก) น พหุ ชโน อนิจฺจาทิวเสน วิปสฺสติ" (อิติ อตฺโถ) ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถ **(อิติ)** ว่า "**ชโน** อ.ชน **เอตฺถ (โลเก)** ในโลกนี้ **ตนุโก** น้อยคน **น พหุ** คือว่าไม่มาก **ปสฺสติ** จะเห็น **อนิจฺจาทิวเสน** ด้วยสามารถแห่งไตรลักษณ์มีอนิจจลักษณะเป็นต้น" **(อิติ)** ดังนี้ **(ปททฺวยสฺส)** แห่งหมวดสองแห่งบท **"ตนุเกตฺถาติ** ว่า "ตนุเกตฺถ" ดังนี้ ฯ

บทว่า **"ตนุเกตฺถ"** ความว่า ชนน้อยคน คือว่าไม่มาก จะเห็นด้วยสามารถไตรลักษณ์มีอนิจจลักษณะเป็นต้น

"ตนุเกตฺถ" สรูปะใน อิติๆ ศัพท์ สรูปะใน ปททฺวยสฺสๆ สามีสัมพันธะใน อตฺโถ "ตนุโก ก็ดี พหุ ก็ดี วิเสสนะของ ชโนๆ สุทธกัตตาใน วิปสฺสติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอตฺถ

วิเสสนะของ โลเกฯ วิสยาธาระใน ชโน นศัพท์ ปฏิเสธะใน พหุ ตนุโก วิวริยะใน น พหุฯ วิวรณะ อนิจฺจาทิวเสน ตติยาวิเสสนะใน วิปสฺสติ" อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถฯ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๔๗. **ชาลมุตฺโตวาติ** ยถา เฉเกน สากุณิเกน ชาเลน โอตฺถริตฺวา คยฺหมาเนสุ วฏฺฏเกสุ โกจิเทว ชาลโต มุจฺจติ, เสสา อนฺโตชาลเมว ปวิสนฺติ; ตถา มรณชาเลน โอตฺถเตสุ สตฺเตสุ พหู อปายคามิโน โหนฺติ, อปฺโป โกจิเทว สตฺโต สคฺคาย คจฺฉติ สุคตึ วา นิพฺพานํ วา ปาปุณาตีติ อตฺโถ ฯ

"**ชาลมุตฺโตวา**ติ (ปทสฺส) "ยถา เฉเกน สากุณิเกน ชาเลน โอตฺถริตฺวา คยฺหมาเนสุ วฏฺฏเกสุ โกจิ เอว (วฏฺฏโก) ชาลโต มุจฺจติ, เสสา (วฏฺฏกา) อนฺโตชาลํ เอว ปวิสนฺติ; ตถา มรณชาเลน โอตฺถเตสุ สตฺเตสุ พหู (สตฺตา) อปายคามิโน โหนฺติ, อปฺโป โกจิ เอว สตฺโต สคฺคาย คจฺฉติ สุคตึ วา นิพฺพานํ วา ปาปุณาตีติ อตฺโถ ฯ

อตฺโถ อ.อรรถ **อิติ** ว่า "**เฉเกน สากุณิเกน ชาเลน โอตฺถริตฺวา คยฺหมาเนสุ วฏฺฏเกสุ โกจิ เอว (วฏฺฏโก)** อ.- ในนกกระจาบ ท. ตัวอันบุคคลผู้ฆ่าซึ่งนกเป็นอยู่ ผู้ฉลาด ครอบ จับเอาอยู่ ด้วยข่ายหนา -นกกระจาบบางตัวนั่นเทียว **มุจฺจติ** ย่อมพ้น **ชาลโต** จากข่าย, **เสสา (วฏฺฏกา)** อ.นกกระจาบ ท. ที่เหลือ **ปวิสนฺติ** ย่อมเข้าไป **อนฺโตชาลํ เอว** สู่ภายในแห่งข่ายนั่นเทียว **ยถา** ฉันใด; **มรณชาเลน โอตฺถเตสุ สตฺเตสุ พหู (สตฺตา)** อ.- ในสัตว์ ท. ผู้อันข่ายคือความตาย ท่วมทับแล้วหนา -สัตว์ ท. มาก **อปายคามิโน** เป็นผู้ไปสู่อบายโดยปกติ **โหนฺติ** ย่อมเป็น, **สตฺโต** อ.สัตว์ **อปฺโป** น้อย **โกจิเอว** คือว่าไรๆ **คจฺฉติ** จะไป **สคฺคาย** สู่สวรรค์ **ปาปุณาติ** คือว่าจะถึง **สุคตึ วา** ซึ่งสุคติหรือ **นิพฺพานํ วา** หรือว่าซึ่งพระนิพพาน **ตถา** ฉันนั้น" **อิติ** ดังนี้ **(ปทสฺส)** แห่งบท **"ชาลมุตฺโตวาติ** ว่า "ชาลมุตฺโตว" ดังนี้ ฯ

บทว่า **"ชาลมุตฺโตว"** ความว่า บรรดานกกระจาบที่ถูกนายพรานนกผู้ฉลาดคลุมจับด้วยข่ายอยู่ นกกระจาบบางตัวเท่านั้น จะพ้นจากข่ายได้, นกกระจาบทั้งหลายที่เหลือย่อมเข้าไปสู่ภายในตาข่ายนั่นแหละ ฉันใด; บรรดาสัตว์ที่ถูกข่ายคือความตายท่วมทับแล้ว สัตว์จำนวนมาก เป็นผู้ไปสู่อบายโดยปกติ, สัตว์จำนวนน้อย คือว่าบางคนเท่านั้น จะไปสู่สวรรค์ คือว่าย่อมถึงสุคติหรือว่านิพพาน

"ชาลมุตฺโตว" สรูปะใน อิติ ๆ ศัพท์ สรูปะใน ปทสฺส ๆ สามีสัมพันธะใน อตฺโถ "คยฺหมาเนสุ วิเสสนะของ วฏฺฏเกสุ ๆ นิทธารณะใน โกจิ เอว วฏฺฏโก เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ โกจิ ๆ วิเสสนะของ วฏฺฏโก ๆ นิทธารณียะและสุทธกัตตาใน มุจฺจติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ยถา อุปมาโชตกะ เฉเกน วิเสสนะของ สากุณิเกน ๆ อนภิหิตกัตตาใน คยฺหมาเนสุ ชาเลน กรณะใน โอตฺถริตฺวา ๆ สมานกาลกิริยาใน คยฺหมาเนสุ ชาลโต อปาทานใน มุจฺจติ, เสสา วิเสสนะของ วฏฺฏกา ๆ สุทธกัตตาใน ปวิสนฺติ ๆ อาขยาต-บทกัตตุวาจก เอวศัพท์อวธารณะเข้ากับ อนฺโตชาลํ ๆ สัมปาปุณียกัมมะใน ปวิสนฺติ; โอตฺถเตสุ วิเสสนะของสตฺเตสุ ๆ นิทธารณะใน พหู สตฺตา พหู วิเสสนะของ สตฺตา ๆ นิทธารณียะและสุทธกัตตาใน โหนฺติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตถา อุปเมยยโชตกะ มรณชาเลน อนภิหิตกัตตาใน โอตฺถเตสุ อปายคามิโน วิกติกัตตาใน โหนฺติ, เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับโกจิ อปฺโป ก็ดี โกจิ ก็ดี วิเสสนะของ สตฺโต ๆ สุทธกัตตาใน คจฺฉติ และ ปาปุณาติ คจฺฉติ ก็ดี ปาปุณาติ ก็ดี อาขยาตบทกัตตุวาจก อปฺโป วิวริยะใน โกจิ ๆ วิวรณะ สคฺคาย จตุตถีสัมปาปุณียกัมมะใน คจฺฉติ สุคตึ ก็ดี นิพฺพานํ ก็ดี สัมปาปุณียกัมมะใน ปาปุณาติ วา สองศัพท์ ปทวิกัปปัตถะเข้ากับ สุคตึ และ นิพฺพานํ สคฺคาย คจฺฉติ วิวริยะใน สุคตึ วา นิพฺพานํ วา ปาปุณาติ ๆ วิวรณะ" อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถ ๆ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๔๘. เทสนาวสาเน กุมาริกา โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ ฯ

เทสนาวสาเน ในกาลเป็นที่สิ้นสุดลงแห่งพระเทศนา **กุมาริกา** อ.กุมาริกา **ปติฏฺฐหิ** ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว **โสตาปตฺติผเล** ในโสดาปัตติผล ฯ

เวลาจบพระเทศนา กุมาริกาตั้งอยู่เฉพาะแล้วในโสดาปัตติผล

เทสนาวสาเน กาลสัตตมีใน ปติฏฺฐหิ กุมาริกา สุทธกัตตาใน ปติฏฺฐหิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก โสตาปตฺติผเล วิสยาธาระใน ปติฏฺฐหิ ฯ

.....

๔๙. มหาชนสฺสาปิ สาตฺถิกา เทสนา อโหสีติ ฯ

เทสนา อ.พระเทศนา **สาตฺถิกา** เป็นเทศนาเป็นไปกับด้วยวาจามีประโยชน์ **อโหสิ**

ได้มีแล้ว **มหาชนสฺสาปิ** แม้แก่มหาชน **อิติ** ดังนี้แล ฯ

พระเทศนา เป็นเทศนาที่เป็นไปกับด้วยวาจามีประโยชน์ ได้มีแล้วแม้แก่มหาชน ดังนี้แล

เทสนา สุทธกัตตาใน อโหสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ มหาชนสฺสฯ สัมปทานใน อโหสิ สาตฺถิกา วิกติกัตตาใน อโหสิ อิติศัพท์ สมาปนะ ฯ

.....

๕๐. สาปิ ตสรปจฺฉิ คเหตฺวา ปิตุ สนฺติกำ อคมาสิ ฯ

สาปิ (กุมาริกา) ตสรปจฺฉิ คเหตฺวา ปิตุ สนฺติกำ อคมาสิ ฯ

สาปิ (กุมาริกา) อ.กุมาริกาแม้นั้น **คเหตฺวา** ถือเอาแล้ว **ตสรปจฺฉิ** ซึ่งกระเช้าแห่งหลอด **อคมาสิ** ได้ไปแล้ว **สนฺติกำ** สู่สำนัก **ปิตุ** ของบิดา ฯ

กุมาริกาแม้นั้น ถือเอากระเช้าหลอด ได้ไปสู่สำนักของบิดา

อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ สาฯ วิเสสนะของ กุมาริกาฯ สุทธกัตตาใน อคมาสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตสรปจฺฉิ อวุตตกัมมะใน คเหตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อคมาสิ ปิตุ สามีสัมพันธะใน สนฺติกำฯ สัมปาปุณียกัมมะใน อคมาสิ ฯ

.....

๕๑. โสปิ นิสินฺนโกว นิทฺทายิ ฯ

โสปิ (ปิตา) นิสินฺนโกว นิทฺทายิ ฯ

โสปิ (ปิตา) อ.บิดาแม้นั้น **นิสินฺนโกว** ผู้นั่งแล้วเทียว **นิทฺทายิ** ประพฤติหลับแล้ว ฯ

บิดาแม้นั้น นั่งนั่นแหละ ประพฤติหลับแล้ว

อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ โสฯ วิเสสนะของ ปิตาฯ สุทธกัตตาใน นิทฺทายิฯ อาขยาต-บทกัตตุวาจก เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ นิสินฺนโกฯ วิเสสนะของ ปิตา ฯ

.....

๕๒. ตสฺสา อสลฺลกฺเขตฺวาว ตสรปจฺฉิ อุปนาเมนฺติยา ตสรปจฺฉิ เวมโกฏิยำ ปฏิหญฺญิตฺวา สทฺทำ กุรุมานา ปติ ฯ

ตสฺสา (กุมาริกาย) อสลฺลกฺเขตฺวาว ตสรปจฺฉึ อุปนาเมนฺติยา ตสรปจฺฉิ เวมโกฏิยํ ปฏิหญฺญิตฺวา สทฺทํ กุรุมานา ปติ ฯ

ตสรปจฺฉิ อ.กระเช้าแห่งหลอด **ตสฺสา (กุมาริกาย)** ของกุมาริกานั้น **อสลฺลกฺเขตฺวาว ตสรปจฺฉึ อุปนาเมนฺติยา** ผู้ไม่กำหนดแล้ว ยังกระเช้าแห่งหลอด ให้น้อมเข้าไปใกล้อยู่ **ปฏิหญฺญิตฺวา** กระทบแล้ว **เวมโกฏิยํ** ที่ปลายแห่งฟืม **กุรุมานา** กระทำอยู่ **สทฺทำ** ซึ่งเสียง **ปติ** ตกแล้ว ฯ

กระเช้าหลอดของกุมาริกานั้น ผู้ไม่ทันกำหนดนั่นแหละ ยังกระเช้าหลอดให้น้อมเข้าไปใกล้ กระทบที่ปลายฟืม ทำเสียงตกไปแล้ว

ตสรปจฺฉิ สุทธกัตตาใน ปติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตสฺสา วิเสสนะของ กุมาริกาย ๆ สามีสัมพันธะใน ตสรปจฺฉิ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อสลฺลกฺเขตฺวา ๆ ปุพพกาล-กิริยาใน อุปนาเมนฺติยา ตสรปจฺฉึ การิตกัมมะใน อุปนาเมนฺติยา ๆ วิเสสนะของ กุมาริกาย เวมโกฏิยํ วิสยาธาระใน ปฏิหญฺญิตฺวา ๆ สมานกาลกิริยาใน กุรุมานา สทฺทำ อวุตตกัมมะใน กุรุมานา ๆ อัพภันตรกิริยาของ ตสรปจฺฉิ ฯ

.....

๕๓. โส ปพุชฺฌิตฺวา คหิตนิมิตฺเตเนว เวมโกฏึ กฑฺฒิ ฯ

โส (ปิตา) ปพุชฺฌิตฺวา (อตฺตนา) คหิตนิมิตฺเตน เอว เวมโกฏึ กฑฺฒิ ฯ

โส (ปิตา) อ.บิดานั้น **ปพุชฺฌิตฺวา** ตื่นแล้ว **กฑฺฒิ** คร่ามาแล้ว **เวมโกฏึ** ซึ่งปลายแห่งฟืม **(อตฺตนา) คหิตนิมิตฺเตน เอว** ด้วยนิมิตอันตนถือเอาแล้วนั่นเทียว ฯ

บิดานั้น ตื่นแล้ว คร่ามาแล้วซึ่งปลายฟืม ด้วยนิมิตที่ตนถือเอาแล้วนั่นแหละ

โส วิเสสนะของ ปิตา ๆ สุทธกัตตาใน กฑฺฒิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปพุชฺฌิตฺวา ปุพพกาลกิริยาใน กฑฺฒิ อตฺตนา อนภิหิตกัตตาใน คหิต- เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ คหิตนิมิตฺเตน ๆ กรณะใน กฑฺฒิ เวมโกฏึ อวุตตกัมมะใน กฑฺฒิ ฯ

.....

๕๔. เวมโกฏิ คนฺตฺวา ตำ กุมาริกำ อุเร ปหริ ฯ

เวมโกฏิ อ.ปลายแห่งฟืม **คนฺตฺวา** ไปแล้ว **ปหริ** กระแทกแล้ว **ตำ กุมาริกำ** ซึ่งกุมาริกา

นั้น **อุเร** ที่อก ฯ

ปลายฟืม ไปกระแทกกุมาริกานั้นที่อก

เวมโกฏิ สุทธกัตตาใน ปหริ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก คนฺตฺวา ปุพพกาลกิริยาใน ปหริ ตำ วิเสสนะของ กุมาริกำ ฯ อวุตตกัมมะใน ปหริ อุเร วิสยาธาระใน ปหริ ฯ

.....

๕๕. สา ตตฺเถว กาลำ กตฺวา ตุสิตภวเน นิพฺพตฺติ ฯ

สา (กุมาริกา) ตตฺถ เอว (ฐาเน) กาลำ กตฺวา ตุสิตภวเน นิพฺพตฺติ ฯ

สา (กุมาริกา) อ.กุมาริกานั้น **กตฺวา** กระทำแล้ว **กาลำ** ซึ่งกาละ **ตตฺถ เอว (ฐาเน)** ในที่นั้นนั่นเทียว **นิพฺพตฺติ** บังเกิดแล้ว **ตุสิตภวเน** ในภพชื่อว่าดุสิต ฯ

กุมาริกานั้น ทำกาละในที่นั้นนั่นแหละ บังเกิดในภพดุสิต

สา วิเสสนะของ กุมาริกา ฯ สุทธกัตตาใน นิพฺพตฺติ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ตตฺถ วิเสสนะของ ฐาเน ฯ วิสยาธาระใน กตฺวา กาลำ อวุตตกัมมะใน กตฺวา ฯ ปุพพกาลกิริยาใน นิพฺพตฺติ ตุสิตภวเน วิสยาธาระใน นิพฺพตฺติ ฯ

.....

๕๖. อถสฺสา ปิตา ตำ โอโลเกนฺโต สกลสรีเรน โลหิตมกฺขิเตน ปติตฺวา มตำ อทฺทส ฯ

อถ อสฺสา (กุมาริกาย) ปิตา ตำ (กุมาริกำ) โอโลเกนฺโต สกลสรีเรน โลหิตมกฺขิเตน ปติตฺวา มตำ (กุมาริกำ) อทฺทส ฯ

อถ ครั้งนั้น **ปิตา** อ.บิดา **อสฺสา (กุมาริกาย)** ของกุมาริกานั้น **โอโลเกนฺโต** แลดูอยู่ **ตำ (กุมาริกำ)** ซึ่งกุมาริกานั้น **อทฺทส** ได้เห็นแล้ว **(กุมาริกำ)** ซึ่งกุมาริกา **ปติตฺวา มตำ** ผู้ล้มตายลงแล้ว **สกลสรีเรน** ด้วยทั้งสรีระ **โลหิตมกฺขิเตน** อันเปื้อนแล้วด้วยเลือด ฯ

ครั้งนั้น บิดาของกุมาริกานั้น แลดูกุมาริกานั้นอยู่ ได้เห็นกุมาริกาผู้ล้มตายแล้ว ด้วยทั้งสรีระทั้งสิ้นที่เปื้อนด้วยเลือด

อถ กาลสัตตมี ปิตา สุทธกัตตาใน อทฺทส ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อสฺสา วิเสสนะของ กุมาริกาย ฯ สามีสัมพันธะใน ปิตา ตำ วิเสสนะของ กุมาริกำ ฯ อวุตตกัมมะใน

โอโลเกนฺโตๆ อัพภันตรกิริยาของ ปิตา สกลสรีเรน อิตถัมภูตะของ กุมาริกำ โลหิต-มกฺขิเตน วิเสสนะของ สกลสรีเรน ปติตฺวาๆ สมานกาลกิริยาใน มตำๆ วิเสสนะของ กุมาริกำๆ อวุตตกัมมะใน อทฺทส ฯ

.....

๕๗. อถสฺส มหาโสโก อุปฺปชฺชิ ฯ

อถ อสฺส (ปิตุโน) มหาโสโก อุปฺปชฺชิ ฯ

อถ ครั้งนั้น **มหาโสโก** อ.ความเศร้าโศกใหญ่ **อุปฺปชฺชิ** เกิดขึ้นแล้ว **อสฺส (ปิตุโน)** แก่บิดานั้น ฯ

ครั้งนั้น ความเศร้าโศกใหญ่ เกิดขึ้นแล้วแก่บิดานั้น

อถ กาลสัตตมี มหาโสโก สุทธกัตตาใน อุปฺปชฺชิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อสฺส วิเสสนะของ ปิตุโนๆ สัมปทานใน อุปฺปชฺชิ ฯ

.....

๕๘. โส “น เม โสกำ อญฺโญ นิพฺพาเปตุำ สกฺขิสฺสตีติ โรทนฺโต สตฺถุ สนฺติกำ คนฺตฺวา ตมตฺถำ อาโรเจตฺวา “ภนฺเต โสกำ เม นิพฺพาเปถาติ อาห ฯ

โส (ปิตา) “น เม โสกำ อญฺโญ (ปุคฺคโล) นิพฺพาเปตุำ สกฺขิสฺสตีติ (จินฺเตตฺวา) โรทนฺโต สตฺถุ สนฺติกำ คนฺตฺวา ตำ อตฺถำ อาโรเจตฺวา “(ตุมฺเห) ภนฺเต โสกำ เม นิพฺพาเปถาติ อาห ฯ

โส (ปิตา) อ.บิดานั้น **(จินฺเตตฺวา)** คิดแล้ว **อิติ** ว่า “**อญฺโญ (ปุคฺคโล)** อ.บุคคลอื่น **น สกฺขิสฺสติ** จักไม่อาจ **เม โสกำ นิพฺพาเปตุำ** เพื่ออัน ยังความเศร้าโศก ของเรา ให้ดับ” **อิติ** ดังนี้ **โรทนฺโต** ร้องไห้อยู่ **คนฺตฺวา** ไปแล้ว **สนฺติกำ** สู่สำนัก **สตฺถุ** ของพระศาสดา **อาโรเจตฺวา** กราบทูลแล้ว **ตำ อตฺถำ** ซึ่งเนื้อความนั้น **อาห** กราบทูลแล้ว **อิติ** ว่า “**ภนฺเต** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **(ตุมฺเห)** อ.พระองค์ **โสกำ** ยังความเศร้าโศก **เม** ของข้าพระองค์ **นิพฺพาเปถ** จงให้ดับเถิด” **อิติ** ดังนี้ ฯ

บิดานั้น คิดว่า “บุคคลอื่น จักไม่อาจเพื่อจะยังความเศร้าโศกของเราให้ดับ” ดังนี้ ร้องไห้อยู่ ไปสู่สำนักของพระศาสดา กราบทูลเนื้อความนั้น กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์จงทรงยังความเศร้าโศกของข้าพระองค์ให้ดับเถิด”

โส วิเสสนะของ ปิตาๆ สุทธกัตตาใน อาหๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “อญฺโญ วิเสสนะ ของ ปุคฺคโลๆ สุทธกัตตาใน สกฺขิสฺสติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นศัพท์ ปฏิเสธะใน สกฺขิสฺสติ เม สามีสัมพันธะใน โสกๆ การิตกัมมะใน นิพฺพาเปตุๆ ตุมัตถสัมปทานใน สกฺขิสฺสติ” อิติศัพท์ อาการะใน จินฺเตตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน โรทนฺโตๆ อัพภันตร-กิริยาของ ปิตา สตฺถุ สามีสัมพันธะใน สนฺติกๆ สัมปาปุณียกัมมะใน คนฺตฺวาๆ ปุพพ-กาลกิริยาใน อาโรเจตฺวา ตำ วิเสสนะของ อตฺถำๆ อวุตตกัมมะใน อาโรเจตฺวาๆ ปุพพ-กาลกิริยาใน อาห “ภนฺเต อาลปนะ ตุมฺเห เหตุกัตตาใน นิพฺพาเปถๆ อาขยาตบทเหตุ กัตตุวาจก โสกำ การิตกัมมะใน นิพฺพาเปถ เม สามีสัมพันธะใน โสกำ” อิติศัพท์ อาการะ ใน อาห ฯ

.....

๕๙. สตฺถา ตำ สมสฺสาเสตฺวา “มา โสจิ, อนมตคฺคสฺมึ หิ สำสาเร ตว เอวเมว ธีตุ มรณกาเล ปคฺฆริตอสฺสุ จตุนฺนำ มหาสมุทฺทานำ อุทกโต อธิกตรนฺติ วตฺวา อนมตคฺคสุตฺตำ กเถสิ ฯ

สตฺถา ตำ (ปิตรำ) สมสฺสาเสตฺวา “(ตฺวำ) มา โสจิ, อนมตคฺคสฺมึ หิ สำสาเร ตว เอวำ เอว ธีตุ มรณกาเล ปคฺฆริตอสฺสุ จตุนฺนำ มหาสมุทฺทานำ อุทกโต อธิกตรำ (โหติ)” อิติ วตฺวา อนมตคฺค-สุตฺตำ กเถสิ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **ตำ (ปิตรำ)** ทรงยังบิดานั้น **สมสฺสาเสตฺวา** ให้หายใจคล่องแล้ว **วตฺวา** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า “**(ตฺวำ)** อ.ท่าน **มา โสจิ** อย่าเศร้าโศกแล้ว, **หิ** จริงอยู่ **ปคฺฆริตอสฺสุ** อ.น้ำตาอันไหลออกแล้ว **มรณกาเล** ในกาลเป็นที่ตาย **ธีตุ** แห่งธิดา **ตว** ของท่าน **เอวำ เอว** อย่างนี้นั่นเทียว **อธิกตรำ** เป็นน้ำยิ่งกว่า **อุทกโต** กว่าน้ำ **มหาสมุทฺทานำ** แห่งมหาสมุทร **จตุนฺนำ** สี่ **(โหติ)** ย่อมเป็น **สำสาเร** ในสงสาร **อนมตคฺคสฺมึ** อันมีเบื้องต้นและที่สุดอันบุคคลตามไปอยู่รู้ไม่ได้แล้ว” **อิติ** ดังนี้ **กเถสิ** ตรัสแล้ว **อนมตคฺคสุตฺตำ** ซึ่งอนมตัคคสูตร ฯ

พระศาสดาทรงยังบิดานั้นให้เบาใจแล้ว ตรัสว่า “ท่านอย่าเศร้าโศกไปเลย, แท้จริง น้ำตาที่ไหลออกในคราวเป็นที่ตายแห่งธิดาของท่านอย่างนี้นั่นแหละ เป็นน้ำยิ่งกว่าน้ำ แห่งมหาสมุทรทั้ง ๔ ย่อมมีในสงสารที่หาเบื้องต้นและที่สุดไม่ได้” ตรัสอนมตัคคสูตร

สตฺถา สุทธกัตตาใน กเถสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตำ วิเสสนะของ ปิตรำๆ การิตกัมมะใน สมสฺสาเสตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน วตฺวา “ตฺวำ สุทธกัตตาใน โสจิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก มาศัพท์ ปฏิเสธะใน โสจิ, หิศัพท์ ทัพหีกรณโชตกะ ปคฺฆริตอสฺสุ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อนมตคฺคสฺมึ วิเสสนะของ สำสาเรๆ วิสยาธาระใน โหติ ตว สามีสัมพันธะใน ธีตุ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ เอวำๆ กิริยาวิเสสนะใน มรณกาเล ธีตุ สามีสัมพันธะใน มรณกาเลๆ กาลสัตตมีใน ปคฺฆริตอสฺสุ จตุนฺนำ วิเสสนะของ มหาสมุทฺทานำๆ สามีสัมพันธะใน อุทกโตๆ อปาทานใน อธิกตรำๆ วิกติกัตตาใน โหติ” อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน กเถสิ อนมตคฺคสุตฺตำ อวุตตกัมมะใน กเถสิ ฯ

.....

๖๐. โส ตนุภูตโสโก สตฺถารำ ปพฺพชฺชำ ยาจิตฺวา ลทฺธูปสมฺปโท น จิรสฺเสว อรหตฺตำ ปาปุณีติ ฯ

โส (ปิตา) ตนุภูตโสโก สตฺถารำ ปพฺพชฺชำ ยาจิตฺวา ลทฺธูปสมฺปโท น จิรสฺเสว อรหตฺตำ ปาปุณิ อิติ ฯ

โส (ปิตา) อ.บิดานั้น **ตนุภูตโสโก** ผู้มีความเศร้าโศกเป็นสภาพเบาบางเป็นแล้ว **ยาจิตฺวา** ทูลขอแล้ว **ปพฺพชฺชำ** ซึ่งการบวช **สตฺถารำ** กะพระศาสดา **ลทฺธูปสมฺปโท** ผู้มีอุปสมบทอันได้แล้ว **ปาปุณิ** บรรลุแล้ว **อรหตฺตำ** ซึ่งความเป็นแห่งพระอรหันต์ **น จิรสฺเสว** โดยกาลไม่นานนั่นเทียว **อิติ** ดังนี้แล ฯ

บิดานั้น มีความเศร้าโศกเป็นสภาพเบาบาง ทูลขอการบวชกะพระศาสดา ได้อุปสมบทแล้ว บรรลุพระอรหัตโดยกาลไม่นานนั่นแหละ ดังนี้แล

โส วิเสสนะของ ปิตาๆ สุทธกัตตาใน ปาปุณิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตนุภูตโสโก วิเสสนะของ ปิตา สตฺถารำ อกถิตกัมมะใน ยาจิตฺวา ปพฺพชฺชำ อวุตตกัมมะใน ยาจิตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ลทฺธูปสมฺปโทๆ วิเสสนะของ ปิตา นศัพท์ ปฏิเสธะใน จิรสฺส เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ จิรสฺสๆ ฉัฏฐีตติยาวิเสสนะใน ปาปุณิ อรหตฺตำ สัมปาปุณียกัมมะใน ปาปุณิ อิติศัพท์ สมาปนะ ฯ

.....

เปสการธีตุวตฺถุ ฯ

เปสการธีตุวตฺถุ (นิฏฺฐิตํ) ฯ

เปสการธีตุวตฺถุ อ.เรื่องแห่งธิดาของบุคคลผู้กระทำซึ่งหูก **(นิฏฺฐิตํ)** จบแล้ว ฯ

เปสการธีตุวตฺถุ สุทธกัตตาใน นิฏฺฐิตํ ฯ กิตบทกัตตุวาจก ฯ

จบเรื่องธิดาของช่างหูก

วิเคราะห์ศัพท์กิตก์ สมาส และตัทธิต

เปสการธีตุวตฺถุ

เป็นเป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีทุติยาตัปปุริสสมาสและฉัฏฐีตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. เปสํ กโรตีติ เปสกาโร, ปุคฺคโล. (เปสสทฺทูปปท + กร กรเณ ในการกระทำ + ณ ปัจจัย) ทุติยาตัปปุริสสมาส, กิตันตสมาส, กัตตุรูป, กัตตุสาธนะ

(โย ปุคฺคโล) อ.บุคคลใด กโรติ ย่อมกระทำ เปสํ ซึ่งหูก อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ปุคฺคโล) อ.บุคคลนั้น เปสกาโร ชื่อว่าเปสการ (ผู้ทำหูก, ช้างหูก), ได้แก่บุคคล.

๒. เปสการสฺส ธีตา เปสการธีตา. (เปสการ + ธีตุ) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

ธีตา อ.ธิดา เปสการสฺส แห่งบุคคลผู้กระทำซึ่งหูก เปสการธีตา ชื่อว่าเปสการธีตุ. (ธิดาของช้างหูก)

๓. เปสการธีตุยา วตฺถุ เปสการธีตุวตฺถุ. (เปสการธีตุ + วตฺถุ) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

วตฺถุ อ.เรื่อง เปสการธีตุยา แห่งธิดาของบุคคลผู้กระทำซึ่งหูก เปสการธีตุวตฺถุ ชื่อว่าเปสการธีตุวตฺถุ. (เรื่องธิดาช้างหูก)

เอกทิวโส

เป็นอสมาหารทิคุสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เอโก จ โส ทิวโส จาติ เอกทิวโส. (เอก + ทิวส)

เอโก จ อ.หนึ่งด้วย โส อ.หนึ่งนั้น ทิวโส จ เป็นวันด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น เอกทิวโส ชื่อว่าเอกทิวส. (วันหนึ่ง)

อาฬวีวาสิโน, ชนา

เป็นสัตตมีตัปปุริสสมาส, กิตันตสมาส, กัตตุรูป, ตัสสีลสาธนะ มีวิเคราะห์ว่า

อาฬวิยํ วสนฺติ สีเลนาติ อาฬวีวาสิโน, ชนา. (อาฬวีสทฺทูปปท วส นิวาเส ในการอยู่ + ณี ปัจจัย)

(เย ชนา) อ.ชน ท. เหล่าใด วสนฺติ ย่อมอยู่ อาฬวิยํ ในเมืองอาฬวี สีเลน โดยปกติ อิติ เพราะเหตุนั้น (เต ชนา) อ.ชน ท. เหล่านั้น อาฬวีวาสิโน ชื่อว่าอาฬวีวาสี (ผู้อยู่ในเมืองอาฬวีโดยปกติ, ชาวเมืองอาฬวี), ได้แก่ชนทั้งหลาย.

ภตฺตกิจฺจาวสานำ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีตติยาตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ภตฺเตน กิจฺจำ ภตฺตกิจฺจำ. (ภตฺต + กิจฺจ) ตติยาตัปปุริสสมาส

กิจฺจำ อ.กิจ ภตฺเตน ด้วยภัตร ภตฺตกิจฺจำ ชื่อว่าภตฺตกิจฺจ. (กิจด้วยภัตร, ภัตรกิจ)

๒. ภตฺตกิจฺจสฺส อวสานำ ภตฺตกิจฺจาวสานำ. (ภตฺตกิจฺจ + อวสาน) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

อวสานำ อ.กาลเป็นที่สิ้นสุดลง ภตฺตกิจฺจสฺส แห่งกิจด้วยภัตร ภตฺตกิจฺจาวสานำ ชื่อว่าภตฺต-กิจฺจาวสาน. (กาลเป็นที่สิ้นสุดลงแห่งภัตรกิจ, เวลาเสร็จภัตรกิจ)

มรณปริโยสานำ, ชีวิตำ

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

มรณำ ปริโยสานำ ยสฺสาติ มรณปริโยสานำ, ชีวิตำ. (มรณ + ปริโยสาน)

มรณำ อ.ความตาย ปริโยสานำ เป็นที่สิ้นสุดรอบ ยสฺส (ชีวิตสฺส) แห่งชีวิตใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตำ ชีวิตำ) อ.ชีวิตนั้น มรณปริโยสานำ ชื่อว่ามรณปริโยสาน (มีความตายเป็นที่สุดรอบ), ได้แก่ชีวิต.

มรณสฺสติ

เป็นทุติยาตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

มรณำ สติ มรณสฺสติ. (มรณ + สติ)

สติ อ.สติเป็นเครื่องระลึก มรณำ ซึ่งความตาย มรณสฺสติ ชื่อว่ามรณสฺสติ. (สติเป็นเครื่องระลึกถึงความตาย, มรณสติ)

ภีตปุริโส

เป็นวิเสสนปุพพปทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ภีโต จ โส ปุริโส จาติ ภีตปุริโส. (ภีต + ปุริส)

ภีโต จ อ.ผู้กลัวแล้วด้วย โส อ.ผู้กลัวแล้วนั้น ปุริโส จ เป็นบุรุษด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ภีตปุริโส ชื่อว่าภีตปุริส. (บุรุษผู้กลัวแล้ว)

จิตปุริโส

เป็นวิเสสนปุพพปทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

จิโต จ โส ปุริโส จาติ จิตปุริโส. (จิต + ปุริส)

จิโต จ อ.ผู้ดำรงอยู่แล้วด้วย โส อ.ผู้ดำรงอยู่แล้วนั้น ปุริโส จ เป็นบุรุษด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น จิตปุริโส ชื่อว่าจิตปุริส. (บุรุษผู้ดำรงอยู่แล้ว)

อวเสสชนา

เป็นวิเสสนปุพพปทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อวเสสา จ เต ชนา จาติ อวเสสชนา. (อวเสส + ชน)

อวเสสา จ อ.ผู้เหลือลง ท. ด้วย เต อ.ผู้เหลือลง ท. เหล่านั้น ชนา จ เป็นชนด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น อวเสสชนา ชื่อว่าอวเสสชน. (ชนผู้เหลือทั้งหลาย)

สกิจฺจปฺปสุตา, อวเสสชนา

เป็นสัตตมีตัปปุริสสมาส โดยมีฉัฏฐีตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. สกสฺส กิจฺจานิ สกิจฺจานิ. (สก + กิจฺจ) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

กิจฺจานิ อ.กิจ ท. สกสฺส ของตน สกิจฺจานิ ชื่อว่าสกิจฺจ. (กิจของตนทั้งหลาย)

๒. สกิจฺเจสุ ปสุตา สกิจฺจปฺปสุตา, อวเสสชนา. (สกิจฺจ + ปสุต) สัตตมีตัปปุริสสมาส

(อวเสสชนา) อ.ชนผู้เหลือ ท. ปสุตา ผู้ขวนขวายแล้ว สกิจฺเจสุ ในกิจของตน ท. สกิจฺจปฺปสุตา ชื่อว่าสกิจฺจปฺปสุต (ผู้ขวนขวายในกิจของตน), ได้แก่ชนผู้เหลือทั้งหลาย.

โสฬสวสฺสุทฺเทสิกา, เปสการธีตา

เป็นสัมภาวนาบุพพบทกัมมธารยสมาส โดยมีฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. โสฬส วสฺสานิ ยสฺสาติ โสฬสวสฺสา, เปสการธีตา. (โสฬส + วสฺส) ฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

วสฺสานิ อ.กาลฝน ท. โสฬส สิบหก ยสฺสา (เปสการธีตุยา) แห่งธิดาของบุคคลผู้กระทำซึ่งหูกใด (สนฺติ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (สา เปสการธีตา) อ.ธิดาของบุคคลผู้กระทำซึ่งหูกนั้น

โสฬสวสฺสา ชื่อว่าโสฬสวสฺสา (ผู้มีกาลฝนสิบหก, มีอายุ ๑๖ ปี), ได้แก่ธิดาช้างหูก.

๒. โสฬสวสฺสา อิติ อุทฺเทสิกา โสฬสวสฺสุทฺเทสิกา, เปสการธีตา. (โสฬสวสฺสา + อุทฺเทสิกา) สัมภาวนาบุพพบทกัมมธารยสมาส

(เปสการธีตา) อ.ธิดาของบุคคลผู้กระทำซึ่งหูก อุทฺเทสิกา ผู้อันบุคคลพึงยกแสดงขึ้น โสฬส-วสฺสา อิติ ว่ามีกาลฝนสิบหก โสฬสวสฺสุทฺเทสิกา ชื่อว่าโสฬสวสฺสุทฺเทสิกา (ผู้อันบุคคลพึงยกแสดงขึ้นว่ามีกาลฝนสิบหก, พึงถูกแสดงว่ามีอายุ ๑๖ ปี), ได้แก่ธิดาช้างหูก.

รตฺตินฺทิวํ

เป็นสมาหารทวันทสมาส มีวิเคราะห์ว่า

รตฺติ จ ทิวา จ รตฺตินฺทิวํ. (รตฺติ + ทิวา)

รตฺติ จ อ.คืนด้วย ทิวา จ อ.วันด้วย รตฺตินฺทิวํ ชื่อว่ารตฺตินฺทิว. (คืนและวัน)

ปจฺจูสกาโล

เป็นวิเสสนปุพพปทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปจฺจูโส จ โส กาโล จาติ ปจฺจูสกาโล. (ปจฺจูส + กาล)

ปจฺจูโส จ อ.เป็นที่ขจัดเสียเฉพาะซึ่งความมืดด้วย โส อ.เป็นที่ขจัดเสียเฉพาะซึ่งความมืดนั้น กาโล จ เป็นกาลด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ปจฺจูสกาโล ชื่อว่าปจฺจูสกาล. (กาลเป็นที่ขจัดเสียเฉพาะซึ่งความมืด, ใกล้รุ่ง, ใกล้สว่าง)

ญาณชาลํ

เป็นอวธารณบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ญาณเมว ชาลํ ญาณชาลํ. (ญาณ + ชาล)

ญาณํ เอว อ.พระญาณนั่นเทียว ชาลํ เป็นข่าย ญาณชาลํ ชื่อว่าญาณชาล. (ข่ายคือพระญาณ)

สุตทิวโส

เป็นวิเสสนปุพพปทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สุตญฺจ ตํ ทิวโส จาติ สุตทิวโส. (สุต + ทิวส)

สุตํ จ อ.เป็นที่ฟังแล้วด้วย ตํ อ.เป็นที่ฟังแล้วนั้น ทิวโส จ เป็นวันด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น สุต-ทิวโส ชื่อว่าสุตทิวส. (วันเป็นที่ฟังแล้ว)

คาถาวสานํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

คาถาย อวสานํ คาถาวสานํ. (คาถา + อวสาน)

อวสานํ อ.กาลเป็นที่สิ้นสุดลง คาถาย แห่งพระคาถา คาถาวสานํ ชื่อว่าคาถาวสาน. (เวลาจบพระคาถา)

สาตฺถิกา, เทสนา

เป็นสหบุพพบทพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. อตฺโถ อสฺสา อตฺถีติ อตฺถิกา, วาจา. (อตฺถ + อิกปัจจัย) อัสสัตถิตัทธิต

อตฺโถ อ.ประโยชน์ อสฺสา วาจาย แห่งวาจานั้น อตฺถิ มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (สา วาจา) อ.วาจานั้น อตฺถิกา ชื่อว่าอตฺถิกา (อันมีประโยชน์), ได้แก่วาจา.

๒. สห อตฺถิกาย ยา วตฺตตีติ สาตฺถิกา, เทสนา. (สห + อตฺถิกา) สหบุพพบทพหุพพีหิ-สมาส

ยา (เทสนา) อ.เทศนาใด วตฺตติ ย่อมเป็นไป สห กับ อตฺถิกาย (วาจาย) ด้วยวาจาอันมีประโยชน์ อิติ เพราะเหตุนั้น (สา เทสนา) อ.เทศนานั้น สาตฺถิกา ชื่อว่าสาตฺถิกา (อันเป็นไปกับด้วยวาจาอันมีประโยชน์, มีวาจาที่เป็นประโยชน์), ได้แก่เทศนา.

ปญฺจสตภิกฺขุปริวาโร, สตฺถา

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส โดยมีฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส และวิเสสน-บุพพบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ปญฺจ สตานิ มตฺตา เยสนฺติ ปญฺจสตา, ภิกฺขู. (ปญฺจ + สต + มตฺตา) ฉัฏฐีทวิปท-ตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส, อันตโลปะ ลบ มตฺตาศัพท์

สตานิ อ.ร้อย ท. ปญฺจ ห้า มตฺตา เป็นประมาณ เยสํ (ภิกฺขูนํ) แห่งภิกษุ ท. เหล่าใด (สนฺติ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (เต ภิกฺขู) อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น ปญฺจสตา ชื่อว่าปญฺจสต (มี ๕๐๐ รูปเป็นประมาณ), ได้แก่ภิกษุทั้งหลาย.

๒. ปญฺจสตา จ เต ภิกฺขู จาติ ปญฺจสตภิกฺขู. (ปญฺจสต + ภิกฺขุ) วิเสสนบุพพบท-กัมมธารยสมาส

ปญฺจสตา จ อ.ผู้มีร้อยห้าเป็นประมาณ ท. ด้วย เต อ.ผู้มีร้อยห้าเป็นประมาณ ท. เหล่านั้น ภิกฺขู จ เป็นภิกษุด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ปญฺจสตภิกฺขู ชื่อว่าปญฺจสตภิกฺขู. (ภิกษุมี ๕๐๐ รูปเป็นประมาณ, ภิกษุมีประมาณ ๕๐๐ รูป)

๓. ปญฺจสตภิกฺขู ปริวาโร ยสฺสาติ ปญฺจสตภิกฺขุปริวาโร, สตฺถา. (ปญฺจสตภิกฺขุ + ปริวาร) ฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

ปญฺจสตภิกฺขู อ.ภิกษุผู้มีร้อยห้าเป็นประมาณ ท. ปริวาโร เป็นบริวาร ยสฺส (สตฺถุโน) แห่งพระศาสดาใด (สนฺติ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส สตฺถา) อ.พระศาสดานั้น ปญฺจสตภิกฺขุปริวาโร ชื่อว่าปญฺจสตภิกฺขุปริวาร (ผู้มีภิกษุมี ๕๐๐ รูปเป็นประมาณเป็นบริวาร), ได้แก่พระศาสดา.

ตุฏฺฐมานสา, กุมาริกา

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ตุฏฺฐํ มานสํ ยสฺสาติ ตุฏฺฐมานสา, กุมาริกา. (ตุฏฺฐ + มานส)

มานสํ อ.ใจ ตุฏฺฐํ อันยินดีแล้ว ยสฺสา (กุมาริกาย) แห่งกุมาริกาใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (สา กุมาริกา) อ.กุมาริกานั้น ตุฏฺฐมานสา ชื่อว่าตุฏฺฐมานสา (ผู้มีใจอันยินดีแล้ว), ได้แก่กุมาริกา.

สุวณฺณวณฺโณ, สตฺถา

เป็นฉัฏฐิยัตถะ อุปมาบุพพบทพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สุวณฺณสฺส วณฺโณ วิย วณฺโณ ยสฺสาติ สุวณฺณวณฺโณ, สตฺถา. (สุวณฺณ + วิย + วณฺณ)

วณฺโณ อ.วรรณะ วณฺโณ วิย ราวกะ อ.วรรณะ สุวณฺณสฺส แห่งทอง ยสฺส (สตฺถุโน) แห่งพระศาสดาใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส สตฺถา) อ.พระศาสดานั้น สุวณฺณวณฺโณ ชื่อว่าสุวณฺณวณฺณ (ผู้ทรงมีวรรณะดุจวรรณะแห่งทอง), ได้แก่พระศาสดา.

ทิฏฺจปุพฺโพ, สตฺถา

เป็นอยุตตัตถสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ทิฏฺโจ ปุพฺพนฺติ ทิฏฺจปุพฺโพ, สตฺถา. (ทิฏฺจ + ปุพฺพ)

(สตฺถา) อ.พระศาสดา (มยา) อันเรา ทิฏฺโจ เห็นแล้ว ปุพฺพํ ในกาลก่อน อิติ เพราะเหตุนั้น ทิฏฺจปุพฺโพ ชื่อว่าทิฏฺจปุพฺพ (ผู้อันเราเคยเห็นแล้ว), ได้แก่พระศาสดา.

มธุโรโช, โอวาทธมฺโม

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. มธุ อสฺส อตฺถีติ มธุโร, โอโช. (มธุ + รปัจจัย) อัสสัตถิตัทธิต

มธุ อ.ความไพเราะ อสฺส (โอชสฺส) แห่งโอชะนั้น อตฺถิ มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น มธุโร ชื่อว่ามธุร (มีความไพเราะ), ได้แก่โอชะ.

๒. มธุโร โอโช ยสฺสาติ มธุโรโช, โอวาทธมฺโม. (มธุร + โอช) ฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณ-พหุพพีหิสมาส

โอโช อ.โอชะ มธุโร อันมีความไพเราะ ยสฺส (โอวาทธมฺมสฺส) แห่งโอวาทธรรมใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส โอวาทธมฺโม) อ.โอวาทธรรมนั้น มธุโรโช ชื่อว่ามธุโรช (มีโอชะมีความไพเราะ), ได้แก่โอวาทธรรม.

โสตุกามา, กุมาริกา

เป็นจตุตถีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

โสตุํ กาเมตีติ โสตุกามา, กุมาริกา. (โสตุสทฺทูปปท + กมุ กนฺติยํ ในความใคร่ + ณปัจจัย)

(ยา กุมาริกา) อ.กุมาริกาใด กาเมติ ย่อมใคร่ โสตุ เพื่ออันฟัง อิติ เพราะเหตุนั้น (สา กุมาริกา) อ.กุมาริกานั้น โสตุกามา ชื่อว่าโสตุกามา (ผู้ใคร่เพื่อจะฟัง, ผู้ประสงค์จะฟัง), ได้แก่กุมาริกา.

อนาหริยมานา, ตสรา

เป็นนนิบาตบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

น อาหริยมานา อนาหริยมานา, ตสรา. (น + อาหริยมาน)

(ตสรา) อ.หลอด ท. (มยา) อาหริยมานา อันอันเรานำมาอยู่ น หามิได้ อนาหริยมานา ชื่อว่าอนาหริยมาน (ไม่ถูกนำมาอยู่), ได้แก่หลอดทั้งหลาย.

อนุโมทนตฺถาย

เป็นจตุตถีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อนุโมทนสฺส อตฺถาย อนุโมทนตฺถาย. (อนุโมทน + อตฺถ)

อตฺถาย เพื่อประโยชน์ อนุโมทนสฺส แก่การอนุโมทนา อนโมทนตฺถาย ชื่อว่าอนุโมทนตฺถ. (ประโยชน์แก่การอนุโมทนา)

ตึสโยชนมคฺโค

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส โดยมีฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ตึส โยชนานิ มตฺตา ยสฺสาติ ตึสโยชโน, มคฺโค. (ตึส + โยชน + มตฺตา) ฉัฏฐีทวิปท-ตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส, เป็นอันตโลปะ ลบ มตฺตาศัพท์

โยชนานิ อ.โยชน์ ท. ตึส สามสิบ มตฺตา เป็นประมาณ ยสฺส (มคฺคสฺส) แห่งหนทางใด (สนฺติ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส มคฺโค) อ.หนทางนั้น ตึสโยชโน ชื่อว่าตึสโยชน (มี ๓๐ โยชน์เป็นประมาณ, มีประมาณ ๓๐ โยชน์), ได้แก่หนทาง.

๒. ตึสโยชโน จ โส มคฺโค จาติ ตึสโยชนมคฺโค. (ตึสโยชน + มคฺค) วิเสสนบุพพบทกัมม-ธารยสมาส

ตึสโยชโน จ อ.อันมีโยชน์สามสิบเป็นประมาณด้วย โส อ.อันมีโยชน์สามสิบเป็นประมาณนั้น มคฺโค จ เป็นหนทางด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ตึสโยชนมคฺโค ชื่อว่าตึสโยชนมคฺค. (หนทางมีประมาณ ๓๐ โยชน์)

ตุณฺหีภูโต, สตฺถา

เป็นวิเสสนุตตรบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ตุณฺหี จ โส ภูโต จาติ ตุณฺหีภูโต, สตฺถา. (ตุณฺหี + ภูต)

โส (สตฺถา) อ.พระศาสดานั้น ตุณฺหี จ ทรงเป็นผู้นิ่งด้วย ภูโต จ เป็นแล้วด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ตุณฺหีภูโต ชื่อว่าตุณฺหีภูต (ทรงเป็นผู้นิ่งเป็นแล้ว), ได้แก่พระศาสดา.

สเทวโก, โลโก

เป็นสหบุพพบทพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สห เทเวน โย วตฺตตีติ สเทวโก, โลโก. (สห + เทว)

โย (โลโก) อ.โลกใด วตฺตติ ย่อมเป็นไป สห กับ เทเวน ด้วยเทวโลก อิติ เพราะเหตุนั้น (โส โลโก) อ.โลกนั้น สเทวโก ชื่อว่าสเทวก (อันเป็นไปกับด้วยเทวโลก, พร้อมเทวโลก), ได้แก่โลก.

ปริสปริยนฺโต

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปริสาย ปริยนฺโต ปริสปริยนฺโต. (ปริสา + ปริยนฺต)

ปริยนฺโต อ.ที่สุดรอบ ปริสาย แห่งบริษัท ปริสปริยนฺโต ชื่อว่าปริสปริยนฺต. (ที่สุดแห่งบริษัท, ท้ายบริษัท)

โอโลกิตากาโร

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

โอโลกิโต จ โส อากาโร จาติ โอโลกิตากาโร. (โอโลกิต + อาการ)

โอโลกิโต จ อ.อันพระศาสดาทรงแลดูแล้วด้วย โส อ.อันพระศาสดาทรงแลดูแล้วนั้น อากาโร จ เป็นพระอาการด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น โอโลกิตากาโร ชื่อว่าโอโลกิตาการ. (พระอาการที่พระศาสดาทรงแลดูแล้ว)

เอวรูปา, ปริสา

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เอวํ รูปี ยสฺสาติ เอวรูปา, ปริสา. (เอวํ + รูป)

เอวํ อ.อย่างนี้ รูปี เป็นรูป ยสฺสา (ปริสาย) แห่งบริษัทใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น เอวรูปา ชื่อว่าเอวรูปา (อันเห็นปานนี้), ได้แก่บริษัท.

ตสรปจฺฉิ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ตสรสฺส ปจฺฉิ ตสรปจฺฉิ. (ตสร + ปจฺฉิ)

ปจฺฉิ อ.กระเช้า ตสรสฺส แห่งหลอด ตสรปจฺฉิ ชื่อว่าตสรปจฺฉิ. (กระเช้าหลอด)

ปุถุชฺชนกาลกิริยา

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีทุติยาตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ว่า

๑. กาลํ กิริยา กาลกิริยา. (กาล + กิริยา) ทุติยาตัปปุริสสมาส

กิริยา อ.กระทำ กาลํ ซึ่งกาละ กาลกิริยา ชื่อว่ากาลกิริยา. (กระทำกาละ, เสียชีวิต)

๒. ปุถุชฺชนานํ กาลกิริยา ปุถุชฺชนกาลกิริยา. (ปุถุชฺชน + กาลกิริยา) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

กาลกิริยา อ.กระทำซึ่งกาละ ปุถุชฺชนานํ แห่งปุถุชน ท. ปุถุชฺชนกาลกิริยา ชื่อว่าปุถุชฺชน-กาลกิริยา. (การทำกาละแห่งปุถุชน)

อนิยตคติกา, กุมาริกา

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส โดยมีนนิบาตบุพพบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. น นิยตา อนิยตา, คติ. (น + นิยต) นนิบาตบุพพบทกัมมธารยสมาส

(คติ) อ.คติ นิยตา อันเที่ยงแล้ว น หามิได้ อนิยตา ชื่อว่าอนิยตา (ไม่เที่ยงแล้ว), ได้แก่ คติ.

๒. อนิยตา คติ ยสฺสาติ อนิยตคติกา, กุมาริกา. (อนิยต + คติ) ฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณ-พหุพพีหิสมาส

คติ อ.คติ อนิยตา ไม่เที่ยงแล้ว ยสฺสา (กุมาริกาย) แห่งกุมาริกาใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (สา กุมาริกา) อ.กุมาริกานั้น อนิยตคติกา ชื่อว่านิยตคติกา (ผู้มีคติไม่เที่ยงแล้ว, ผู้มีคติไม่แน่นอนแล้ว), ได้แก่กุมาริกา.

นิยตคติกา, กุมาริกา

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

นิยตา คติ ยสฺสาติ นิยตคติกา, กุมาริกา. (นิยต + คติ)

คติ อ.คติ นิยตา เที่ยงแล้ว ยสฺสา (กุมาริกาย) แห่งกุมาริกาใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (สา กุมาริกา) อ.กุมาริกานั้น นิยตคติกา ชื่อว่านิยตคติกา (ผู้มีคติเที่ยงแล้ว, ผู้มีคติแน่นอนแล้ว), ได้แก่กุมาริกา.

โอโลกิตสญฺญาณ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

โอโลกิตญฺจ ตํ สญฺญาณญฺจาติ โอโลกิตสญฺญาณ. (โอโลกิต + สญฺญาณ)

โอโลกิตํ จ อ.อันพระศาสดาทรงแลดูแล้วด้วย ตํ อ.อันพระศาสดาทรงแลดูแล้วนั้น สญฺญาณ จ เป็นสัญญาณด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น โอโลกิตสญฺญาณ ชื่อว่าโอโลกิตสญฺญาณ. (สัญญาณที่พระศาสดาทรงแลดูแล้ว)

ฉพฺพณฺณรสิโย

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส โดยมีฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ฉ วณฺณา ยาสนฺติ ฉพฺพณฺณา, รสิโย. (ฉ + วณฺณ) ฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิ-สมาส

วณฺณา อ.วรรณะ ท. ฉ หก ยาสํ (รสีนํ) แห่งพระรัศมี ท. เหล่าใด (สนฺติ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตา รสิโย) อ.พระรัศมี ท. เหล่านั้น ฉพฺพณฺณา ชื่อว่าฉพฺพณฺณา (มีวรรณะ ๖), ได้แก่พระรัศมีทั้งหลาย.

๒. ฉพฺพณฺณา จ ตา รสิโย จาติ ฉพฺพณฺณรสิโย. (ฉพฺพณฺณา + รสิ) วิเสสนบุพพบท-กัมมธารยสมาส

ฉพฺพณฺณา จ อ.อันมีวรรณะหก ท. ด้วย ตา อ.อันมีวรรณะหก ท. เหล่านั้น รสิโย จ เป็นพระรัศมีด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ฉพฺพณฺณรสิโย ชื่อว่าฉพฺพณฺณรสี. (พระรัศมีมีวรรณะ ๖ ทั้งหลาย)

ตถารูปา, ปริสา

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ตถา รูปํ ยสฺสาติ ตถารูปา, ปริสา. (ตถา + รูป)

ตถา อ.อย่างนั้น รูปํ เป็นรูป ยสฺสา (ปริสาย) แห่งบริษัทใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น ตถารูปา ชื่อว่าตถารูปา (อันเห็นปานนั้น), ได้แก่บริษัท.

จิตกฺขโณ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

จิตญฺจ ตํ ขโณ จาติ จิตกฺขโณ. (จิต + ขณ)

จิโต จ อ.เป็นที่ยืนแล้วด้วย ตํ อ.เป็นที่ยืนแล้วนั้น ขโณ จ เป็นขณะด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น จิตกฺขโณ ชื่อว่าจิตกฺขณ. (ขณะเป็นที่ยืนแล้ว)

เปสการเคหํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เปสการสฺส เคหํ เปสการเคหํ. (เปสการ + เคห)

เคหํ อ.เรือน เปสการสฺส ของบุคคลผู้กระทำซึ่งหูก เปสการเคหํ ชื่อว่าเปสการเคห. (เรือนของช้างหูก)

เปสการสาลา

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เปสการสฺส สาลา เปสการสาลา. (เปสการ + สาลา)

สาลา อ.โรง เปสการสฺส ของบุคคลผู้กระทำซึ่งหูก เปสการสาลา ชื่อว่าเปสการสาลา. (โรงของช้างหูก)

อาคตภาโว

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อาคตสฺส ภาโว อาคตภาโว. (อาคต + ภาว)

ภาโว อ.ความเป็น อาคตสฺส (มม) แห่งหม่อมฉัน มาแล้ว อาคตภาโว ชื่อว่าอาคตภาว. (ความที่หม่อมฉันเป็นผู้มาแล้ว)

ปุจฺฉิตปญฺโห

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปุจฺฉิโต จ โส ปญฺโห จาติ ปุจฺฉิตปญฺโห. (ปุจฺฉิต + ปญฺห)

(มยา) ปุจฺฉิโต จ อ.อันเราถามแล้วด้วย โส อ.อันเราถามแล้วนั้น ปญฺโห จ เป็นปัญหาด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ปุจฺฉิตปญฺโห ชื่อว่าปุจฺฉิตปญฺห. (ปัญหาที่เราถามแล้ว)

มรณภาโว

เป็นอวธารณบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

มรณเมว ภาโว มรณภาโว. (มรณ + ภาว)

มรณํ เอว อ.ความตายนั่นเทียว ภาโว เป็นความเป็น มรณภาโว ชื่อว่ามรณภาว. (ความเป็นคือความตาย)

รตฺตินฺทิวปุพฺพณฺหาทโย, กาลา

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส โดยมีอิตรีตรโยคทวันทสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. รตฺติ จ ทิวา จ ปุพฺพณฺโห จ รตฺตินฺทิวปุพฺพณฺหา. (รตฺติ + ทิวา + ปุพฺพณฺห) อิตรีตรโยคทวันทสมาส

รตฺติ จ อ.กลางคืนด้วย ทิวา จ อ.กลางวันด้วย ปุพฺพณฺโห จ อ.สมัยอันเป็นเบื้องต้นแห่งวันด้วย รตฺตินฺทิวปุพฺพณฺหา ชื่อว่ารตฺตินฺทิวปุพฺพณฺห. (กลางคืน กลางวันและเวลาเช้า)

๒. รตฺตินฺทิวปุพฺพณฺหา อาทิ เยสนฺติ รตฺตินฺทิวปุพฺพณฺหาทโย, กาลา. (รตฺตินฺทิวปุพฺพณฺหา + อาทิ) ฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

รตฺตินฺทิวปุพฺพณฺหา อ.กลางคืน กลางวันและสมัยอันเป็นเบื้องต้นแห่งวัน ท. อาทิ เป็นต้น เยสํ (กาลานํ) แห่งกาล ท. เหล่าใด (สนฺติ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (เต กาลา) อ.กาล ท. เหล่านั้น รตฺตินฺทิวปุพฺพณฺหาทโย ชื่อว่ารตฺตินฺทิวปุพฺพณฺหาทิ (มีกลางคืน กลางวันและเวลาเช้าเป็นต้น), ได้แก่ กาลเวลาทั้งหลาย.

ปญฺญาจกฺขุ

เป็นอวธารณบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปญฺญาเยว จกฺขุ ปญฺญาจกฺขุ. (ปญฺญา + จกฺขุ)

ปญฺญา เอว อ.ปัญญานั่นเทียว จกฺขุ เป็นจักษุ ปญฺญาจกฺขุ ชื่อว่าปญฺญาจกฺขุ. (จักษุคือปัญญา)

จกฺขุมนฺโต, ชนา

เป็นอัสสัตถิตัทธิต มีวิเคราะห์ว่า

จกฺขูนิ เตสํ สนฺตีติ จกฺขุมนฺโต, ชนา. (จกฺขุ + มนฺตุปัจจัย)

จกฺขูนิ อ.จักษุ ท. เตสํ (ชนานํ) ของชน ท. เหล่านั้น สนฺติ มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น จกฺขุมนฺโต

ชื่อว่าจกฺขุมนฺตุ (ผู้มีจักษุ), ได้แก่ชนทั้งหลาย.

อนฺธภูโต, โลโก

เป็นวิเสสนุตตรบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อนฺโธ จ โส ภูโต จาติ อนฺธภูโต, โลโก. (อนฺธ + ภูต)

(โลโก) อ.สัตว์โลก อนฺโธ จ ผู้บอดด้วย โส อ.ผู้บอดนั้น ภูโต จ เป็นแล้วด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น อนฺธภูโต ชื่อว่าอนฺธภูต (เป็นผู้บอดเป็นแล้ว), ได้แก่สัตว์โลก.

ชาลมุตฺโต, สกุโณ

เป็นปัญจมีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ชาลสฺมา มุตฺโต ชาลมุตฺโต, สกุโณ. (ชาล + มุตฺต)

(สกุโณ) อ.นก มุตฺโต ตัวพ้นแล้ว ชาลสฺมา จากข่าย ชาลมุตฺโต ชื่อว่าชาลมุตฺต (ตัวพ้นแล้วจากข่าย), ได้แก่นก.

โลกิยมหาชโน

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

โลกิโย จ โส มหาชโน จาติ โลกิยมหาชโน. (โลกิย + มหาชน)

โลกิโย จ อ.ผู้มีอยู่ในโลกด้วย โส อ.ผู้มีอยู่ในโลกนั้น มหาชโน จ เป็นมหาชนด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น โลกิยมหาชโน ชื่อว่าโลกิยมหาชน. (มหาชนผู้มีอยู่ในโลก, โลกิยมหาชน)

อนิจฺจาทิวโส

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. อนิจฺจํ อาทิ เยสนฺติ อนิจฺจาทีนิ, ลกฺขณานิ. (อนิจฺจ + อาทิ) ฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

อนิจฺจํ อ.อนิจจะ อาทิ เป็นต้น เยสํ (ลกฺขณานํ) แห่งลักษณะ ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตานิ ลกฺขณานิ) อ.ลักษณะ ท. เหล่านั้น อนิจฺจาทีนิ ชื่อว่าอนิจฺจาทิ (มีอนิจจะเป็นต้น), ได้แก่ลักษณะทั้งหลาย.

๒. อนิจฺจาทีนํ วโส อนิจฺจาทิวโส. (อนิจฺจาทิ + วส) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

วโส อ.สามารถ อนิจฺจาทีนํ (ลกฺขณานํ) แห่งลักษณะ ท. มีอนิจจะเป็นต้น อนิจฺจาทิวโส ชื่อว่าอนิจฺจาทิวส. (สามารถแห่งลักษณะมีอนิจจะเป็นต้น, สามารถแห่งอนิจจลักษณะเป็นต้น)

สากุณิโก, ปุคฺคโล

เป็นสังสัฏฐาทิอเนกัตถตัทธิต มีวิเคราะห์ว่า

สกุเณ หนฺตฺวา ชีวตีติ สากุณิโก, ปุคฺคโล. (สกุณ + ณิกปัจจัย)

(โย ปุคฺคโล) อ.บุคคลใด หนฺตฺวา ฆ่าแล้ว สกุเณ ซึ่งนก ท. ชีวติ ย่อมเป็นอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ปุคฺคโล) อ.บุคคลนั้น สากุณิโก ชื่อว่าสากุณิก (ผู้ฆ่านกเป็นอยู่, นายพรานนก), ได้แก่บุคคล.

อนฺโตชาลํ

เป็นนิบาตบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ชาลสฺส อนฺโต อนฺโตชาลํ. (อนฺโต + ชาล)

อนฺโต ในภายใน ชาลสฺส แห่งข่าย อนฺโตชาลํ ชื่อว่าอนฺโตชาล. (ภายในข่าย)

มารชาลํ

เป็นอวธารณบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

มาโรเยว ชาลํ มารชาลํ. (มาร + ชาล)

มาโร เอว อ.มารนั่นเทียว ชาลํ เป็นข่าย มารชาลํ ชื่อว่ามารชาล. (ข่ายคือมาร)

อปายคามิโน, สตฺตา

เป็นทุติยาตัปปุริสสมาส, กิตันตสมาส, กัตตุรูป, ตัสสีลสาธนะ มีวิเคราะห์ว่า

อปายํ คจฺฉนฺติ สีเลนาติ อปายคามิโน, สตฺตา. (อปายสทฺทูปปท + คมุ คติมฺหิ ในการไป + ณีปัจจัย)

(เย สตฺตา) อ.สัตว์ ท. เหล่าใด คจฺฉนฺติ ย่อมไป อปายํ สู่อบาย สีเลน โดยปกติ อิติ เพราะเหตุนั้น (เต สตฺตา) อ.สัตว์ ท. เหล่านั้น อปายคามิโน ชื่อว่าอปายคามี (ผู้ไปสู่อบายโดยปกติ, ผู้มักจะไปสู่อบาย), ได้แก่สัตว์ทั้งหลาย.

เทสนาวสานํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เทสนาย อวสานํ เทสนาวสานํ. (เทสนา + อวสาน)

อวสานํ อ.กาลเป็นที่สิ้นสุดลง เทสนาย แห่งพระเทศนา เทสนาวสานํ ชื่อว่าเทสนาวสาน. (เวลาจบพระเทศนา)

เวมโกฏิ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เวมสฺส โกฏิ เวมโกฏิ. (เวม + โกฏิ)

โกฏิ อ.ปลาย เวมสฺส แห่งฟืม เวมโกฏิ ชื่อว่าเวมโกฏิ. (ปลายฟืม)

คหิตนิมิตฺตํ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

คหิตญฺจ ตํ นิมิตฺตญฺจาติ คหิตนิมิตฺตํ. (คหิต + นิมิตฺต)

คหิตํ จ อ.อันถูกถือเอาแล้วด้วย ตํ อ.อันถูกถือเอาแล้วนั้น นิมิตฺตํ จ เป็นนิมิตด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น คหิตนิมิตฺตํ ชื่อว่าคหิตนิมิตฺต. (นิมิตอันถูกถือเอาแล้ว)

สกลสรีรํ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สกลญฺจ ตํ สรีรญฺจาติ สกลสรีรํ. (สกล + สรีร)

สกลํ จ อ.ทั้งสิ้นด้วย ตํ อ.ทั้งสิ้นนั้น สรีรํ จ เป็นสรีระด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น สกลสรีรํ ชื่อว่าสกลสรีร. (สรีระทั้งสิ้น)

โลหิตมกฺขิตํ, สกลสรีรํ

เป็นตติยาตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

โลหิเตน มกฺขิตํ โลหิตมกฺขิตํ, สกลสรีรํ. (โลหิต + มกฺขิต)

(สกลสรีรํ) อ.สรีระทั้งสิ้น มกฺขิตํ อันเปื้อนแล้ว โลหิเตน ด้วยเลือด โลหิตมกฺขิตํ ชื่อว่าโลหิต-มกฺขิต (เปื้อนเลือด), ได้แก่สรีระทั้งสิ้น.

มหาโสโก

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

มหนฺโต จ โส โสโก จาติ มหาโสโก. (มหนฺต + โสก)

มหนฺโต จ อ.ใหญ่ด้วย โส อ.ใหญ่นั้น โสโก จ เป็นความเศร้าโศกด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น มหาโสโก ชื่อว่ามหาโสก. (ความเศร้าโศกใหญ่)

อนมตคฺโค, สสาโร

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส โดยมีปเรกเสสทวันทสมาส วิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส และนนิบาตบุพพบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ปุพฺโพ จ อคฺโค จ อคฺคา. (ปุพฺพ + อคฺค) ปเรกเสสทวันทสมาส

ปุพฺโพ จ อ.เบื้องต้นด้วย อคฺโค จ อ.ที่สุดด้วย อคฺคา ชื่อว่าอคฺค. (เบื้องต้นและที่สุด)

๒. อนุคจฺฉิยมานา จ เต อคฺคา จาติ อนุคจฺฉิยมานคฺคา. (อนุคจฺฉิยมาน + อคฺค) วิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส

อนุคจฺฉิยมานา จ อ.อันบุคคลตามไปอยู่ ท. ด้วย เต อ.อันบุคคลตามไปอยู่ ท. เหล่านั้น อคฺคา จ เป็นเบื้องต้นและที่สุดด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น อนุคจฺฉิยมานคฺคา ชื่อว่าอนุคจฺฉิยมานคฺค. (เบื้องต้นและที่สุดอันบุคคลตามไปอยู่)

๓. น อมตา อนมตา. (น + อมต) นนิบาตบุพพบทกัมมธารยสมาส, นศัพท์หลังมีอรรถ อนุ

อมตา อ.อันตามไปถูกรู้แล้ว น หามิได้ อนมตา ชื่อว่าอนมต. (อันตามไปไม่ถูกรู้แล้ว)

๔. อนมตา อนุคจฺฉิยมานคฺคา ยสฺสาติ อนมตคฺโค, สสาโร. (อนมต + อคฺค) ฉัฏฐีทวิปท-ตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส, ลบ อนุคจฺฉิยมาน ศัพท์

อนุคจฺฉิยมานคฺคา อ.เป็นเบื้องต้นและที่สุดอันบุคคลตามไปอยู่ ท. อนมตา อันตามไปไม่ถูกรู้แล้ว ยสฺส (สสารสฺส) แห่งสงสารใด (สนฺติ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส สสาโร) อ.สงสารนั้น อนมตคฺโค ชื่อว่า อนมตคฺค, ได้แก่สงสาร. (มีเบื้องต้นและที่สุดอันบุคคลตามไปอยู่รู้ไม่ได้แล้ว)

มรณกาโล

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

มรณญฺจ ตํ กาโล จาติ มรณกาโล. (มรณ + กาล)

มรณำ จ อ.เป็นที่ตายด้วย ตำ อ.เป็นที่ตายนั้น กาโล จ เป็นกาลด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น มรณกาโล ชื่อว่ามรณกาล. (กาลเป็นที่ตาย)

ปคฺฆริตอสฺสุ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปคฺฆริตญฺจ ตำ อสฺสุ จาติ ปคฺฆริตอสฺสุ. (ปคฺฆริต + อสฺสุ)

ปคฺฆริตำ จ อ.อันไหลออกแล้วด้วย ตำ อ.อันไหลออกแล้วนั้น อสฺสุ จ เป็นน้ำตาด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ปคฺฆริตอสฺสุ ชื่อว่าปคฺฆริตอสฺสุ. (น้ำตาที่ไหลออกแล้ว)

อธิกตรำ, อสฺสุ

วิเสสตัทธิต มีวิเคราะห์ว่า

อิมำ อิเมสำ วิเสเสน อธิกนฺติ อธิกตรำ, อสฺสุ. (อธิก + ตรปัจจัย)

อิมำ (อสฺสุ) อิเมสำ (อสฺสูนำ) อ.- แห่งน้ำตา ท. เหล่านี้หนา -น้ำตานี้ อธิกำ เป็นน้ำตาอันยิ่ง วิเสเสน โดยพิเศษ (โหติ) ย่อมเป็น อิติ เพราะเหตุนั้น อธิกตรำ ชื่อว่าอธิกตร (อันยิ่งกว่า), ได้แก่น้ำตา.

ตนุภูตโสโก, ปิตา

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส โดยมีวิเสสนุตตรบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ตนุ จ โส ภูโต จาติ ตนุภูโต, โสโก. (ตนุ + ภูต) วิเสสนุตตรบทกัมมธารยสมาส

โส (โสโก) อ.ความเศร้าโศกนั้น ตนุ จ เป็นสภาพเบาบางด้วย ภูโต จ เป็นแล้วด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ตนุภูโต ชื่อว่าตนุภูต (เป็นสภาพเบาบางแล้ว), ได้แก่ความเศร้าโศก.

๒. ตนุภูโต โสโก ยสฺสาติ ตนุภูตโสโก, ปิตา. (ตนุภูต + โสก) ฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณ-พหุพพีหิสมาส

โสโก อ.ความเศร้าโศก ตนุภูโต เป็นสภาพเบาบางเป็นแล้ว ยสฺส (ปิตุสฺส) แห่งบิดาใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ปิตา) อ.บิดานั้น ตนุภูตโสโก ชื่อว่าตนุภูตโสก (มีความเศร้าโศกเป็นสภาพเบาบางแล้ว), ได้แก่บิดา.

ลทฺธูปสมฺปโท, ปิตา

เป็นตติยาทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ลทฺธา อุปสมฺปทา เยนาติ ลทฺธูปสมฺปโท, ปิตา. (ลทฺธา + อุปสมฺปทา)

อุปสมฺปทา อ.อุปสมบท เยน (ปิตรา) อันบิดาใด ลทฺธา ได้แล้ว อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ปิตา) อ.บิดานั้น ลทฺธูปสมฺปโท ชื่อว่าลทฺธูปสมฺปท (ผู้มีอุสมปบทอันได้แล้ว, ผู้ได้อุปสมบทแล้ว), ได้แก่ บิดา.

๘. ตึสภิกฺขุวตฺถุ ฯ [๑๔๔]

ตึสภิกฺขุวตฺถุ (มยา วุจฺจเต) ฯ

ตึสภิกฺขุวตฺถุ อ.เรื่องแห่งภิกษุสามสิบรูป
(มยา) อันข้าพเจ้า (พระพุทธโฆสะ) **(วุจฺจเต)** จะกล่าว ฯ

ตึสภิกฺขุวตฺถุ วุตฺตกัมมะใน วุจฺจเตๆ อาขยาตบทกัมมวาจก
มยา อนภิหิตกัตตาใน วุจฺจเต ฯ

๘. เรื่องภิกษุ ๓๐ รูป

๑. **“หํสา อาทิจฺจปเถ ยนฺตีติ** อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต ตึส ภิกฺขู อารพฺภ กเถสิ ฯ

สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต ตึส ภิกฺขู อารพฺภ **“หํสา อาทิจฺจปเถ ยนฺตีติ** อิมํ ธมฺมเทสนํ กเถสิ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **วิหรนฺโต** เมื่อประทับ **เชตวเน** ในพระวิหารชื่อว่าเชตวัน **อารพฺภ** ทรงปรารภ **ภิกฺขู** ซึ่งภิกษุ ท. **ตึส** สามสิบ **กเถสิ** ตรัสแล้ว **อิมํ ธมฺมเทสนํ** ซึ่งพระธรรมเทศนานี้ **“หํสา อาทิจฺจปเถ ยนฺตีติ** ว่า “หํสา อาทิจฺจปเถ ยนฺติ” ดังนี้เป็นต้น ฯ

พระศาสดา เมื่อประทับในพระเชตวัน ทรงปรารภเหล่าภิกษุ ๓๐ รูป ตรัสพระธรรม-เทศนานี้ว่า **“หํสา อาทิจฺจปเถ ยนฺติ”** ดังนี้เป็นต้น

สตฺถา สุทธกัตตาใน กเถสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “หํสา อาทิจฺจปเถ ยนฺติ” สรูปะใน อิติๆ ศัพท์ อาทยัตถะใน อิมํ ธมฺมเทสนํ อิมํ วิเสสนะของ ธมฺมเทสนํๆ อวุตตกัมมะใน กเถสิ เชตวเน วิสยาธาระใน วิหรนฺโตๆ อัพภันตรกิริยาของ สตฺถา ตึส วิเสสนะของ ภิกฺขูๆ อวุตตกัมมะใน อารพฺภๆ สมานกาลกิริยาใน กเถสิ ฯ

.....

.....

๒. เอกสฺมึ หิ ทิวเส ตึสมตฺตา ทิสาวาสิกา ภิกฺขู สตฺถารํ อุปสงฺกมึสุ ฯ

หิ ดังจะกล่าวโดยย่อ **เอกสฺมึ ทิวเส** ในวันหนึ่ง **ภิกฺขู** อ.ภิกษุ ท. **ทิสาวาสิกา** ผู้อยู่ในทิศเป็นปกติ **ตึสมตฺตา** มีสามสิบรูปเป็นประมาณ **อุปสงฺกมึสุ** เข้าไปเฝ้าแล้ว **สตฺถารํ** ซึ่งพระศาสดา ฯ

ดังจะกล่าวโดยย่อ ในวันหนึ่ง พวกภิกษุผู้อยู่ในทิศโดยปกติ มีประมาณ ๓๐ รูป เข้าไปเฝ้าพระศาสดา

หิศัพท์ สังเขปโชตกะ เอกสฺมึ วิเสสนะของ ทิวเส ฯ กาลสัตตมีใน อุปสงฺกมึสุ ตึสมตฺตา ก็ดี ทิสาวาสิกา ก็ดี วิเสสนะของ ภิกฺขู ฯ สุทธกัตตาใน อุปสงฺกมึสุ ฯ อาขยาตบท กัตตุวาจก สตฺถารํ อวุตตกัมมะใน อุปสงฺกมึสุ ฯ

.....

๓. อานนฺทตฺเถโร สตฺถุ วตฺตกรณเวลาย อาคนฺตฺวา เต ภิกฺขู ทิสฺวา ‘‘สตฺถารา อิเมหิ สทฺธึ ปฏิสนฺถาเร กเต, วตฺตํ กริสฺสามีติ ทฺวารโกฏฺฐเก อฏฺฐาสิ ฯ

อานนฺทตฺเถโร สตฺถุ วตฺตกรณเวลาย อาคนฺตฺวา เต ภิกฺขู ทิสฺวา ‘‘สตฺถารา อิเมหิ (ภิกฺขูหิ) สทฺธึ ปฏิสนฺถาเร กเต, (อหํ) วตฺตํ กริสฺสามีติ (จินฺเตตฺวา) ทฺวารโกฏฺฐเก อฏฺฐาสิ ฯ

อานนฺทตฺเถโร อ.พระอานนท์ผู้เถระ **อาคนฺตฺวา** มาแล้ว **วตฺตกรณเวลาย** ในเวลาเป็นที่กระทำซึ่งวัตร **สตฺถุ** แก่พระศาสดา **ทิสฺวา** เห็นแล้ว **เต ภิกฺขู** ซึ่งภิกษุ ท. เหล่านั้น **(จินฺเตตฺวา)** คิดแล้ว **อิติ** ว่า “**ปฏิสนฺถาเร** ครั้นเมื่อการปฏิสันถาร **สทฺธึ** กับ **อิเมหิ (ภิกฺขูหิ)** ด้วยภิกษุ ท. เหล่านี้ **สตฺถารา** อันพระศาสดา **กเต** ทรงกระทำแล้ว, **(อหํ)** อ.เรา **กริสฺสามิ** จักกระทำ **วตฺตํ** ซึ่งวัตร” **อิติ** ดังนี้ **อฏฺฐาสิ** ได้ยืนแล้ว **ทฺวารโกฏฺฐเก** ที่ซุ้มแห่งประตู ฯ

พระอานนทเถระ มาแล้วในเวลาเป็นที่ทำวัตรแก่พระศาสดา เห็นพวกภิกษุเหล่านั้น ก็คิดว่า “เมื่อพระศาสดาทรงทำการปฏิสันถารกับด้วยพวกภิกษุเหล่านี้แล้ว, เราจักทำวัตร” ดังนี้ ได้ยืนแล้วที่ซุ้มประตู

อานนฺทตฺเถโร สุทธกัตตาใน อฏฺฐาสิ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก สตฺถุ สัมปทานใน -กรณ- วตฺตกรณเวลาย กาลสัตตมีใน อาคนฺตฺวา ฯ ปุพพกาลกิริยาใน ทิสฺวา เต

วิเสสนะของ ภิกฺขู ๆ อวุตตกัมมะใน ทิสฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน จินฺเตตฺวา "ปฏิสนฺถาเร ลักขณะใน กเต ๆ ลักขณกิริยา สตฺถารา อนภิหิตกัตตาใน กเต อิเมหิ วิเสสนะของ ภิกฺขูหิ ๆ สหัตถตติยาเข้ากับ สทฺธึ ๆ กิริยาสมวายะใน ปฏิสนฺถาเร, อหํ สุทธกัตตาใน กริสฺสามิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก วตฺตุ อวุตตกัมมะใน กริสฺสามิ" อิติศัพท์ อาการะใน จินฺเตตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน อฏฺฐาสิ ทฺวารโกฏฺฐเก วิสยาธาระใน อฏฺฐาสิ ฯ

.....

๔. สตฺถาปิ เตหิ สทฺธึ ปฏิสนฺถารํ กตฺวา เตสํ สาราณียํ ธมฺมกถํ กเถสิ ฯ

สตฺถาปิ เตหิ (ภิกฺขูหิ) สทฺธึ ปฏิสนฺถารํ กตฺวา เตสํ (ภิกฺขูนํ) สาราณียํ ธมฺมกถํ กเถสิ ฯ

สตฺถาปิ แม้ อ.พระศาสดา **กตฺวา** ทรงกระทำแล้ว **ปฏิสนฺถารํ** ซึ่งการปฏิสันถาร **สทฺธึ** กับ **เตหิ (ภิกฺขูหิ)** ด้วยภิกษุ ท. เหล่านั้น **กเถสิ** ตรัสแล้ว **ธมฺมกถํ** ซึ่งธรรมกถา **สาราณียํ** อันเป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึง **เตสํ (ภิกฺขูนํ)** แก่ภิกษุ ท. เหล่านั้น ฯ

ฝ่ายพระศาสดา ทรงทำการปฏิสันถารกับด้วยพวกภิกษุเหล่านั้น ตรัสธรรมกถาอันเป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึง แก่พวกภิกษุเหล่านั้น

อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ สตฺถา ๆ สุทธกัตตาใน กเถสิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เตหิ วิเสสนะของ ภิกฺขูหิ ๆ สหัตถตติยาเข้ากับ สทฺธึ ๆ กิริยาสมวายะใน กตฺวา ปฏิสนฺถารํ อวุตตกัมมะใน กตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน กเถสิ เตสํ วิเสสนะของ ภิกฺขูนํ ๆ สัมปทานใน กเถสิ สาราณียํ วิเสสนะของ ธมฺมกถํ ๆ อวุตตกัมมะใน กเถสิ ฯ

.....

๕. ตํ สุตฺวา เต สพฺเพปิ อรหตฺตํ ปตฺวา อุปฺปติตฺวา อากาเสน อคมํสุ ฯ

ตํ (ธมฺมกถํ) สุตฺวา เต สพฺเพปิ (ภิกฺขู) อรหตฺตํ ปตฺวา อุปฺปติตฺวา อากาเสน อคมํสุ ฯ

เต (ภิกฺขู) อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น **สพฺเพปิ** แม้ทั้งปวง **สุตฺวา** ฟังแล้ว **ตํ (ธมฺมกถํ)** ซึ่งธรรมกถานั้น **ปตฺวา** บรรลุแล้ว **อรหตฺตํ** ซึ่งความเป็นแห่งพระอรหันต์ **อุปฺปติตฺวา** เหาะขึ้นไปแล้ว **อคมํสุ** ได้ไปแล้ว **อากาเสน** ทางอากาศ ฯ

พวกภิกษุเหล่านั้นแม้ทั้งปวง ฟังธรรมกถานั้น บรรลุพระอรหัตแล้ว เหาะขึ้นไปแล้ว ได้ไปแล้วทางอากาศ

อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ สพฺเพ เต ก็ดี สพฺเพ ก็ดี วิเสสนะของ ภิกฺขู ๆ สุทธกัตตา ใน อคมๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตำ วิเสสนะของ ธมฺมกถำ ๆ อวุตตกัมมะใน สุตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปตฺวา อรหตฺตำ สัมปาปุณียกัมมะใน ปตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน อุปฺปติตฺวา ๆ สมานกาลกิริยาใน อคมๆ อากาเสน ตติยาวิเสสนะใน อคมๆ ฯ

.....

๖. อานนฺทตฺเถโร เตสุ จิรายนฺเตสุ สตฺถารำ อุปสงฺกมิตฺวา “ภนฺเต อิทาเนว ตึสมตฺตา ภิกฺขู อาคตา, เต กุหินฺติ ปุจฺฉิ ฯ

อานนฺทตฺเถโร, เตสุ (ภิกฺขูสุ) จิรายนฺเตสุ, สตฺถารำ อุปสงฺกมิตฺวา “ภนฺเต อิทานิ เอว ตึสมตฺตา ภิกฺขู อาคตา, เต (ภิกฺขู) กุหึ (ฐาเน คตา)” อิติ ปุจฺฉิ ฯ

อานนฺทตฺเถโร อ.พระอานนท์ผู้เถระ, **เตสุ (ภิกฺขูสุ)** ครั้นเมื่อภิกษุ ท. เหล่านั้น **จิรายนฺเตสุ** ประพฤติช้าอยู่, **อุปสงฺกมิตฺวา** เข้าไปเฝ้าแล้ว **สตฺถารำ** ซึ่งพระศาสดา **ปุจฺฉิ** ทูลถามแล้ว **อิติ** ว่า “**ภนฺเต** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **ภิกฺขู** อ.ภิกษุ ท. **ตึสมตฺตา** มีสามสิบรูปเป็นประมาณ **อาคตา** มาแล้ว **อิทานิ เอว** ในกาลนี้นั่นเทียว, **เต (ภิกฺขู)** อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น **(คตา)** ไปแล้ว **กุหึ (ฐาเน)** ในที่ไหน ?” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระอานนทเถระ, ครั้นเมื่อพวกภิกษุเหล่านั้น ประพฤติช้าอยู่, เข้าไปเฝ้าพระศาสดา ทูลถามว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พวกภิกษุมีประมาณ ๓๐ รูป มาแล้วในกาลนี้นั่นแหละ, พวกภิกษุเหล่านั้นไปแล้วในที่ไหน ?”

อานนฺทตฺเถโร สุทธกัตตาใน ปุจฺฉิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก, เตสุ วิเสสนะของ ภิกฺขูสุ ๆ ลักขณะใน จิรายนฺเตสุ ๆ ลักขณกิริยา, สตฺถารำ อวุตตกัมมะใน อุปสงฺกมิตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปุจฺฉิ “ภนฺเต อาลปนะ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อิทานิ ๆ กาลสัตตมีใน อาคตา ตึสมตฺตา วิเสสนะของ ภิกฺขู ๆ สุทธกัตตาใน อาคตา ๆ กิตบทกัตตุวาจก, เต วิเสสนะของ ภิกฺขู ๆ สุทธกัตตาใน คตา ๆ กิตบทกัตตุวาจก กุหึ วิเสสนะของ ฐาเน ๆ วิสยาธาระใน คตา” อิติศัพท์ อาการะใน ปุจฺฉิ ฯ

.....

๗. “คตา อานนฺทาติ ฯ

(สตฺถา “เต ภิกฺขู) คตา อานนฺทาติ (อาห) ฯ

(สตฺถา) อ.พระศาสดา **(อาห)** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า "**อานนฺท** ดูก่อนอานนท์ **(เต ภิกฺขู)** อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น **คตา** ไปแล้ว" อิติ ดังนี้ ฯ

พระศาสดา ตรัสว่า "ดูก่อนอานนท์ พวกภิกษุเหล่านั้นไปแล้ว"

สตฺถา สุทธกัตตาใน อาห ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก "อานนฺท อาลปนะ เต วิเสสนะของ ภิกฺขู ฯ สุทธกัตตาใน คตา ฯ กิตบทกัตตุวาจก" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๘. "กตเรน มคฺเคน ภนฺเตติ ?

(อานนฺทตฺเถโร "เต ภิกฺขู) กตเรน มคฺเคน (คจฺฉนฺติ) ภนฺเตติ (ปุจฺฉิ) ?

(อานนฺทตฺเถโร) อ.พระอานนท์ผู้เถระ **(ปุจฺฉิ)** ทูลถามแล้ว **อิติ** ว่า "**ภนฺเต** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **เต (ภิกฺขู)** อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น **(คจฺฉนฺติ)** ย่อมไป **กตเรน มคฺเคน** โดยหนทางไหน ?" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระอานนทเถระ ทูลถามว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พวกภิกษุเหล่านั้น ย่อมไปโดยหนทางไหน ?"

อานนฺทตฺเถโร สุทธกัตตาใน ปุจฺฉิ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก "ภนฺเต อาลปนะ เต วิเสสนะของ ภิกฺขู ฯ สุทธกัตตาใน คจฺฉนฺติ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก กตเรน วิเสสนะของ มคฺเค ฯ ตติยาวิเสสนะใน คจฺฉนฺติ" อิติศัพท์ อาการะใน ปุจฺฉิ ฯ

.....

๙. "อากาเสนานนฺทาติ ฯ

(สตฺถา "เต ภิกฺขู) อากาเสน (คจฺฉนฺติ) อานนฺทาติ (อาห) ฯ

(สตฺถา) อ.พระศาสดา **(อาห)** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า "**อานนฺท** ดูก่อนอานนท์ **(เต ภิกฺขู)** อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น **(คจฺฉนฺติ)** ย่อมไป **อากาเสน** ทางอากาศ" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดา ตรัสว่า "ดูก่อนอานนท์ พวกภิกษุเหล่านั้น ย่อมไปทางอากาศ"

สตฺถา สุทธกัตตาใน อาห ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก "อานนฺท อาลปนะ เต วิเสสนะของ ภิกฺขู ฯ สุทธกัตตาใน คจฺฉนฺติ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อากาเสน ตติยาวิเสสนะ

ใน คจฺฉนฺติ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๑๐. “กึ ปน เต ภนฺเต ขีณาสวาติ ?

(อานนฺทตฺเถโร) “กึ ปน เต (ภิกฺขู) ภนฺเต ขีณาสวา (โหนฺติ)” อิติ (ปุจฺฉิ) ?

(อานนฺทตฺเถโร) อ.พระอานนท์ผู้เถระ **(ปุจฺฉิ)** ทูลถามแล้ว **อิติ** ว่า “**ภนฺเต** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **ปน** ก็ **เต (ภิกฺขู)** อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น **ขีณาสวา** เป็นพระขีณาสพ **(โหนฺติ)** ย่อมเป็น **กึ** หรือ ?” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระอานนทเถระ ทูลถามแล้วว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็พวกภิกษุเหล่านั้น เป็นพระขีณาสพหรือ ?”

อานนฺทตฺเถโร สุทธกัตตาใน ปุจฺฉิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “ภนฺเต อาลปนะ ปน ศัพท์ วากยารัมภโชตกะ เต วิเสสนะของ ภิกฺขูๆ สุทธกัตตาใน โหนฺติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก กึศัพท์ ปุจฉนัตถะ ขีณาสวา วิกติกัตตาใน โหนฺติ” อิติศัพท์ อาการะใน ปุจฺฉิ ฯ

.....

๑๑. “อาม อานนฺท, มม สนฺติเก ธมฺมํ สุตฺวา อรหตฺตํ ปตฺตาติ ฯ

(สตฺถา) “อาม อานนฺท (เอวํ, เต ภิกฺขู) มม สนฺติเก ธมฺมํ สุตฺวา อรหตฺตํ ปตฺตาติ (อาห) ฯ

(สตฺถา) อ.พระศาสดา **(อาห)** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า “**อานนฺท** ดูก่อนอานนท์ **อาม** เออ **(เอวํ)** อ.อย่างนั้น, **(เต ภิกฺขู)** อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น **สุตฺวา** ฟังแล้ว **ธมฺมํ** ซึ่งธรรม **สนฺติเก** ในสำนัก **มม** ของเรา **ปตฺตา** บรรลุแล้ว **อรหตฺตํ** ซึ่งความเป็นแห่งพระอรหันต์” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดา ตรัสว่า “ดูก่อนอานนท์ ใช่อย่างนั้น, พวกภิกษุเหล่านั้น ฟังธรรมในสำนักของเราแล้ว บรรลุพระอรหัตแล้ว”

สตฺถา สุทธกัตตาใน อาหๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “อานนฺท อาลปนะ อาม สัมปฏิจฉนัตถะ เอวํ ลิงคัตถะ, เต วิเสสนะของ ภิกฺขูๆ สุทธกัตตาใน ปตฺตาๆ กิตบทกัตตุวาจก มม สามีสัมพันธะใน สนฺติเกๆ วิสยาธาระใน สุตฺวา ธมฺมํ อวุตตกัมมะ

ใน สุตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน ปตฺตา อรหตฺตํ สัมปาปุณียกัมมะใน ปตฺตา” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๑๒. ตสฺมึ ปน ขเณ อากาเสน หํสา คมึสุ ฯ

ปน ก็ **ตสฺมึ ขเณ** ในขณะนั้น **หํสา** อ.หงษ์ ท. **คมึสุ** บินไปแล้ว **อากาเสน** ทางอากาศ ฯ

ก็ในขณะนั้น ฝูงหงษ์บินไปทางอากาศแล้ว

ปนศัพท์ วากยารัมภโชตกะ ตสฺมึ วิเสสนะของ ขเณฯ กาลสัตตมีใน คมึสุ หํสา สุทธกัตตาใน คมึสุฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อากาเสน ตติยาวิเสสนะใน คมึสุ ฯ

.....

๑๓. สตฺถา “ยสฺส โข อานนฺท จตฺตาโร อิทฺธิปาทา สุภาวิตา, โส หํสา วิย อากาเสน คจฺฉตีติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

“หํสา อาทิจฺจปเถ ยนฺติ, อากาเส ยนฺติ อิทฺธิยา;
นิยฺยนฺติ ธีรา โลกมฺหา เชตฺวา มารํ สวาหนนฺติ ฯ

สตฺถา “ยสฺส (ปุคฺคลสฺส) โข อานนฺท จตฺตาโร อิทฺธิปาทา สุภาวิตา, โส (ปุคฺคโล) หํสา วิย อากาเสน คจฺฉตีติ วตฺวา อิมํ คาถํ อาห

“หํสา อาทิจฺจปเถ ยนฺติ, (ชนา) อากาเส ยนฺติ อิทฺธิยา;
นิยฺยนฺติ ธีรา โลกมฺหา เชตฺวา มารํ สวาหนนฺติ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **วตฺวา** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า “**อานนฺท** ดูก่อนอานนท์ **อิทฺธิปาทา** อ.อิทธิบาท ท. **จตฺตาโร** สี่ **ยสฺส (ปุคฺคลสฺส) โข** อันบุคคลใดแล **สุภาวิตา** ให้เจริญดีแล้ว, **โส (ปุคฺคโล)** อ.บุคคลนั้น **คจฺฉติ** ย่อมไป **อากาเสน** ทางอากาศ **หํสา วิย** ราวกะ อ.หงษ์ ท.” **อิติ** ดังนี้ **อาห** ตรัสแล้ว **อิมํ คาถํ** ซึ่งพระคาถานี้ **อิติ** ว่า

“**หํสา** อ.หงษ์ ท. **ยนฺติ** ย่อมบินไป **อาทิจฺจปเถ** ในทางแห่งพระอาทิตย์, **(ชนา)** อ.ชน ท. **ยนฺติ** ย่อมไป **อากาเส** ในอากาศ **อิทฺธิยา** ด้วยฤทธิ์, **ธีรา** อ.นักปราชญ์ ท. **เชตฺวา** ชนะแล้ว **มารํ** ซึ่งมาร **สวาหนํ** อันเป็นไปกับด้วยพาหนะ

นิยฺยนฺติ ย่อมออกไป **โลกมฺหา** จากโลก" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดา ตรัสว่า "ดูก่อนอานนท์ อิทธิบาททั้งหลาย ๔ อันบุคคลใดแล ให้เจริญดีแล้ว, บุคคลนั้น ย่อมไปทางอากาศ ดุจฝูงหงษ์ฉะนั้น" ตรัสพระคาถานี้ว่า

> "ฝูงหงษ์ย่อมบินไปในทางแห่งพระอาทิตย์, พวกชน ย่อมไปในอากาศด้วยฤทธิ์, นักปราชย์ทั้งหลาย ชนะมารพร้อมกับพาหนะ ย่อมออกไปจากโลก"

สตฺถา สุทฺธกัตตาใน อาห ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก "อานนฺท อาลปนะ จตฺตาโร วิเสสนะของ อิทฺธิปาทา ๆ วุตตกัมมะใน สุภาวิตา ๆ กิตบทเหตุกัมมวาจก ยสฺส วิเสสนะของ ปุคฺคลสฺส ๆ ฉัฏฐีอนภิหิตกัตตาใน สุภาวิตา โขศัพท์ วจนาลังการะ, โส วิเสสนะของ ปุคฺคโล ๆ สุทฺธกัตตาใน คจฺฉติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก หำสา อุปมาลิงคัตถะ วิยศัพท์ อุปมาโชตกะเข้ากับ หำสา อากาเสน ตติยาวิเสสนะใน คจฺฉติ" อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน อาห อิมำ วิเสสนะของ คาถำ ๆ อวุตตกัมมะใน อาห

> "หำสา สุทฺธกัตตาใน ยนฺติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อาทิจฺจปเถ วิสยาธาระใน ยนฺติ, ชนา สุทฺธกัตตาใน ยนฺติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อากาเส วิสยาธาระใน ยนฺติ อิทฺธิยา กรณะใน ยนฺติ, ธีรา สุทฺธกัตตาใน นิยฺยนฺติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก โลกมฺหา อปาทานใน นิยฺยนฺติ สวาหนำ วิเสสนะของ มารำ ๆ อวุตตกัมมะใน เชตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน นิยฺยนฺติ" อิติศัพท์ สรูปะใน อิมำ คาถำ ฯ

.....

๑๔. ตสฺสตฺโถ "อิเม หำสา อาทิจฺจปเถ อากาเส คจฺฉนฺติ, เยสำ ปน อิทฺธิปาทา สุภาวิตา, เตปิ อากาเส ยนฺติ อิทฺธิยา, ธีราปิ ปณฺฑิตา สวาหินึ มารำ เชตฺวา อิมมฺหา วฏฺฏโลกา นิยฺยนฺติ นิสฺสรนฺติ นิพฺพานำ ปาปุณนฺตีติ ฯ

ตสฺส (คาถาวจนสฺส) อตฺโถ "อิเม หำสา อาทิจฺจปเถ อากาเส คจฺฉนฺติ, เยสำ ปน (ชนานำ) อิทฺธิปาทา สุภาวิตา, เตปิ (ชนา) อากาเส ยนฺติ อิทฺธิยา, ธีราปิ ปณฺฑิตา สวาหินึ มารำ เชตฺวา อิมมฺหา วฏฺฏโลกา นิยฺยนฺติ นิสฺสรนฺติ นิพฺพานำ ปาปุณนฺตีติ (ปณฺฑิเตน เวทิตพฺโพ) ฯ

อตฺโถ อ.เนื้อความ **ตสฺส (คาถาวจนสฺส)** แห่งคำอันเป็นพระคาถานั้น **อิติ** ว่า "**อิเม หํสา** อ.หงษ์ ท. เหล่านี้ **คจฺฉนฺติ** ย่อมบินไป **อาทิจฺจปเถ** ในหนทางแห่งพระอาทิตย์ **อากาเส** คือว่าในอากาศ, **ปน** ก็ **อิทฺธิปาทา** อ.อิทธิบาท ท. **เยสํ (ชนานํ)** อันชน ท. เหล่าใด **สุภาวิตา** ให้เจริญดีแล้ว, **เตปิ (ชนา)** อ.ชน ท. แม้เหล่านั้น **ยนฺติ** ย่อมไป **อากาเส** ในอากาศ **อิทฺธิยา** ด้วยฤทธิ์, **ธีราปิ** แม้ อ.นักปราชญ์ ท. **ปณฺฑิตา** คือว่า อ.บัณฑิต ท. **เชตฺวา** ชนะแล้ว **มารํ** ซึ่งมาร **สวาหินึ** อันเป็นไปกับด้วยพาหนะ **นิยฺยนฺติ** ย่อมออกไป **นิสฺสรนฺติ** คือว่าย่อมแล่นออกไป **อิมมฺหา วฏฺฏโลกา** จากวัฏฏโลกนี้ **ปาปุณนฺติ** คือว่าย่อมบรรลุ **นิพฺพานํ** ซึ่งพระนิพพาน" **อิติ** ดังนี้ **(ปณฺฑิเตน)** อันบัณฑิต **(เวทิตพฺโพ)** พึงทราบ ฯ

บัณฑิตพึงทราบเนื้อความแห่งคำอันเป็นพระคาถานั้นว่า "พวกหงษ์เหล่านี้ ย่อมบินไปในทางแห่งพระอาทิตย์ คือว่าในอากาศ, ก็อิทธิบาททั้งหลาย ที่พวกชนเหล่าใดให้เจริญดีแล้ว, พวกชนแม้เหล่านั้น ย่อมไปในอากาศด้วยฤทธิ์, แม้นักปราชญ์ทั้งหลาย คือว่าบัณฑิตทั้งหลาย ชนะมารพร้อมกับพาหนะแล้ว ย่อมออกไป คือว่าย่อมแล่นออกไปจากวัฏฏโลกนี้ ได้แก่ย่อมบรรลุพระนิพพาน"

อตฺโถ วุตฺตกัมมะใน เวทิตพฺโพ ๆ กิตบทกัมมวาจก ตสฺส วิเสสนะของ คาถาวจนสฺส ๆ สามีสัมพันธะใน อตฺโถ "อิเม วิเสสนะของ หํสา ๆ สุทธกัตตาใน คจฺฉนฺติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อาทิจฺจปเถ ก็ดี อากาเส ก็ดี วิสยาธาระใน คจฺฉนฺติ อาทิจฺจปเถ วิวริยะใน อากาเส ๆ วิวรณะ, ปนศัพท์ วากยารัมภโชตกะ อิทธิปาทา วุตตกัมมะใน สุภาวิตา ๆ กิตบทเหตุกัมมวาจก เยสํ วิเสสนะของ ชนานํ ๆ ฉัฏฐีอนภิหิตกัตตาใน สุภาวิตา, อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ เต ๆ วิเสสนะของ ชนา ๆ สุทธกัตตาใน ยนฺติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อากาเส วิสยาธาระใน ยนฺติ อิทฺธิยา กรณะใน ยนฺติ, อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ ธีรา ๆ ก็ดี ปณฺฑิตา ก็ดี สุทธกัตตาใน นิยฺยนฺติ นิสฺสรนฺติ และ ปาปุณนฺติ นิยฺยนฺติ ก็ดี นิสฺสรนฺติ ก็ดี ปาปุณนฺติ ก็ดี อาขยาตบทกัตตุวาจก ธีรา วิวริยะใน ปณฺฑิตา ๆ วิวรณะ สวาหินึ วิเสสนะของ มารํ ๆ อวุตตกัมมะใน เชตฺวา ๆ ปุพพกาล-กิริยาใน นิยฺยนฺติ นิสฺสรนฺติ และ ปาปุณนฺติ อิมมฺหา วิเสสนะของ วฏฺฏโลกา ๆ อปาทานใน นิยฺยนฺติ และ นิสฺสรนฺติ นิพฺพานํ สัมปาปุณียกัมมะใน ปาปุณนฺติ นิยฺยนฺติ วิวริยะใน นิสฺสรนฺติ ๆ วิวรณะและวิวริยะใน นิพฺพานํ ปาปุณนฺติ ๆ วิวรณะ" อิติศัพท์

สรูปะใน อตฺโถ ปณฺฑิเตน อนภิหิตกัตตาใน เวทิตพฺโพ ฯ

.....

๑๕. เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ ฯ

เทสนาวสาเน พหู (ชนา) โสตาปตฺติผลาทีนิ (อริยผลานิ) ปาปุณึสุ อิติ ฯ

เทสนาวสาเน ในกาลเป็นที่สิ้นสุดลงแห่งพระเทศนา **(ชนา)** อ.ชน ท. **พหู** มาก **ปาปุณึสุ** บรรลุแล้ว **(อริยผลานิ)** ซึ่งอริยผล ท. **โสตาปตฺติผลาทีนิ** มีโสดาปัตติ-ผลเป็นต้น **อิติ** ดังนี้แล ฯ

เวลาจบพระเทศนา ชนจำนวนมากบรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

เทสนาวสาเน กาลสัตตมีใน ปาปุณึสุ พหู วิเสสนะของ ชนาๆ สุทธกัตตาใน ปาปุณึสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก โสตาปตฺติผลาทีนิ วิเสสนะของ อริยผลานิๆ สัมปาปุณียกัมมะใน ปาปุณึสุ อิติศัพท์ สมาปนะ ฯ

.....

ตึสภิกฺขุวตฺถุ ฯ

ตึสภิกฺขุวตฺถุ (นิฏฺฐิตํ) ฯ

ตึสภิกฺขุวตฺถุ อ.เรื่องแห่งภิกษุสามสิบรูป **(นิฏฺฐิตํ)** จบแล้ว ฯ

ตึสภิกฺขุวตฺถุ สุทธกัตตาใน นิฏฺฐิตํๆ กิตบทกัตตุวาจก ฯ

จบเรื่องภิกษุ ๓๐ รูป

วิเคราะห์ศัพท์กิตก์ สมาส และตัทธิต

ตึสภิกฺขุวตฺถุ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีอสมาหารทิคุสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ตึส ภิกฺขู ตึสภิกฺขู. (ตึส + ภิกฺขุ) อสมาหารทิคุสมาส

ภิกฺขู อ.ภิกษุ ท. ตึส สามสิบ ตึสภิกฺขู ชื่อว่าตึสภิกฺขุ. (ภิกษุ ๓๐ รูป)

๒. ตึสภิกฺขูนํ วตฺถุ ตึสภิกฺขุวตฺถุ. (ตึสภิกฺขุ + วตฺถุ) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

วตฺถุ อ.เรื่อง ตึสภิกฺขูนํ แห่งภิกษุสามสิบรูป ท. ตึสภิกฺขุวตฺถุ ชื่อว่าตึสภิกฺขุวตฺถุ. (เรื่องภิกษุ ๓๐ รูป)

ตึสมตฺตา, ภิกฺขู

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ตึส มตฺตา เยสนฺติ ตึสมตฺตา, ภิกฺขู. (ตึส + มตฺตา)

ตึส อ.สามสิบ ท. มตฺตา เป็นประมาณ เยสํ (ภิกฺขูนํ) แห่งภิกษุ ท. เหล่าใด (สนฺติ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (เต ภิกฺขู) อ.ภิกษุ เหล่านั้น ตึสมตฺตา ชื่อว่าตึสมตฺต (มี ๓๐ รูปเป็นประมาณ, มีประมาณ ๓๐ รูป), ได้แก่ภิกษุทั้งหลาย.

ทิสาวาสิกา, ภิกฺขู

เป็นสัตตมีตัปปุริสสมาส, กิตันตสมาส, สมาสรูป, ตัสสีลสาธนะ มีวิเคราะห์ว่า

ทิสาสุ วสิตุํ สีลํ เยสนฺติ ทิสาวาสิกา, ภิกฺขู. (ทิสาสทฺทูปปท + วส นิวาเส ในการอยู่ + ณิกปัจจัย)

วสิตุ อ.อันอยู่ ทิสาสุ ในทิศ ท. สีลํ เป็นปกติ เยสํ (ภิกฺขูนํ) แห่งภิกษุ ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (เต ภิกฺขู) อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น ทิสาวาสิกา ชื่อว่าทิสาวาสิก (ผู้มีอันอยู่ในทิสเป็นปกติ), ได้แก่ภิกษุทั้งหลาย.

วตฺตกรณเวลา

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส โดยมีฉัฏฐีตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. วตฺตสฺส กรณํ วตฺตกรณํ, เวลา. (วตฺต + กรณ) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

(เวลา) อ.เวลา กรณํ เป็นที่กระทำ วตฺตสฺส ซึ่งข้อวัตร วตฺตกรณ์ ชื่อว่าวตฺตกรณ (เป็นที่ทำข้อวัตร), ได้แก่เวลา.

๒. วตฺตกรณญฺจ ตํ เวลา จาติ วตฺตกรณเวลา. (วตฺตกรณ + เวลา) วิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส

วตฺตกรณ์ จ อ.เป็นที่กระทำซึ่งข้อวัตรด้วย ตํ อ.เป็นที่กระทำซึ่งข้อวัตรนั้น เวลา จ เป็นเวลาด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น วตฺตกรณเวลา ชื่อว่าวตฺตกรณเวลา. (เวลาเป็นที่ทำข้อวัตร)

ทฺวารโกฏฺฐกํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ทฺวารสฺส โกฏฺฐกํ ทฺวารโกฏฺฐกํ. (ทฺวาร + โกฏฺฐก)

โกฏฺฐกํ อ.ซุ้ม ทฺวารสฺส แห่งประตู ทฺวารโกฏฺฐกํ ชื่อว่าทฺวารโกฏฺฐก. (ซุ้มประตู)

อาทิจฺจปโถ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อาทิจฺจสฺส ปโถ อาทิจฺจปโถ. (อาทิจฺจ + ปถ)

ปโถ อ.ทาง อาทิจฺจสฺส แห่งพระอาทิตย์ อาทิจฺจปโถ ชื่อว่าอาทิจฺจปถ. (ทางพระอาทิตย์)

สวาหโน, มาโร

เป็นสหบุพพบทพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สห วาหเนน โย วตฺตตีติ สวาหโน, มาโร. (สห + วาหน)

โย (มาโร) อ.มารใด วตฺตติ ย่อมเป็นไป สห กับ วาหเนน ด้วยพาหนะ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส มาโร) อ.มารนั้น สวาหโน ชื่อว่าสวาหน (ผู้เป็นไปกับด้วยพาหนะ), ได้แก่มาร.

เทสนาวสานํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เทสนาย อวสานํ เทสนาวสานํ. (เทสนา + อวสาน)

อวสานํ อ.กาลเป็นที่สิ้นสุดลง เทสนาย แห่งพระเทศนา เทสนาวสานํ ชื่อว่าเทสนาวสาน. (เวลาจบพระเทศนา)

โสตาปตฺติผลาทีนิ, อริยผลานิ

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

โสตาปตฺติผลํ อาทิ เยสํ ตานิ โสตาปตฺติผลาทีนิ, อริยผลานิ. (โสตาปตฺติผล + อาทิ)

โสตาปตฺติผลํ อ.โสดาปัตติผล อาทิ เป็นต้น เยสํ (อริยผลานํ) แห่งอริยผล ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่, ตานิ (อริยผลานิ) อ.อริยผล ท. เหล่านั้น โสตาปตฺติผลาทีนิ ชื่อว่าโสตาปตฺติผลาทิ (มีโสดาปัตติผลเป็นต้น), ได้แก่อริยผลทั้งหลาย.

๙. จิญฺจมาณวิกาวตฺถุ ฯ [๑๔๕]

จิญฺจมาณวิกาวตฺถุ (มยา วุจฺจเต) ฯ

จิญฺจมาณวิกาวตฺถุ อ.เรื่องแห่งนางจิญจมาณวิกา
(มยา) อันข้าพเจ้า (พระพุทธโฆสะ) **(วุจฺจเต)** จะกล่าว ฯ

จิญฺจมาณวิกาวตฺถุ วุตฺตกัมมะใน วุจฺจเตฯ อาขยาตบทกัมมวาจก
มยา อนภิหิตกัตตาใน วุจฺจเต ฯ

๙. เรื่องนางจิญจมาณวิกา

๑. **“เอกธมฺมมตีตสฺสา**ติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต จิญฺจมาณวิกํ อารพฺภ กเถสิ ฯ

สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต จิญฺจมาณวิกํ อารพฺภ **“เอกธมฺมมตีตสฺสา**ติ อิมํ ธมฺมเทสนํ กเถสิ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **วิหรนฺโต** เมื่อประทับ **เชตวเน** ในพระวิหารชื่อว่าเชตวัน **อารพฺภ** ทรงปรารภ **จิญฺจมาณวิกํ** ซึ่งนางจิญจมาณวิกา **กเถสิ** ตรัสแล้ว **อิมํ ธมฺมเทสนำ** ซึ่งพระธรรมเทศนานี้ **“เอกธมฺมมตีตสฺสาติ** ว่า “เอกธมฺมมตีตสฺส” ดังนี้เป็นต้น ฯ

พระศาสดา เมื่อประทับในพระเชตวัน ทรงปรารภนางจิญจมาณวิกา ตรัสพระธรรม-เทศนานี้ว่า **“เอกธมฺมมตีตสฺส”** ดังนี้เป็นต้น

สตฺถา สุทธกัตตาใน กเถสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก “เอกธมฺมมตีตสฺส” สรูปะใน อิติฯ ศัพท์ อาทยัตถะใน อิมำ ธมฺมเทสนำ อิมำ วิเสสนะของ ธมฺมเทสนำฯ อวุตตกัมมะใน กเถสิ เชตวเน วิสยาธาระใน วิหรนฺโตฯ อัพภันตรกิริยาของ สตฺถา จิญฺจมาณวิกำ อวุตตกัมมะใน อารพฺภฯ สมานกาลกิริยาใน กเถสิ ฯ

.....

๒. ปฐมโพธิยำ หิ ทสพลสฺส ปุถุภูเตสุ สาวเกสุ อปริมาเณสุ เทวมนุสฺเสสุ อริยภูมึ โอกฺกนฺเตสุ สตฺถุ ปตฺถเตสุ คุณสมุทเยสุ มหาลาภสกฺกาโร อุทปาทิ ฯ

ปฐมโพธิยํ หิ ทสพลสฺส ปุถุภูเตสุ สาวเกสุ (สนฺเตสุ), อปริมาเณสุ เทวมนุสฺเสสุ อริยภูมึ โอกฺกนฺเตสุ, สตฺถุ ปตฺถเตสุ คุณสมุทเยสุ, มหาลาภสกฺกาโร อุทปาทิ ฯ

หิ ดังจะกล่าวโดยพิสดาร **ปฐมโพธิยํ** ในกาลเป็นที่ตรัสรู้ครั้งแรก **สาวเกสุ** ครั้นเมื่อสาวก ท. **ทสพลสฺส** ของพระทศพล **ปุถุภูเตสุ** ผู้เป็นผู้หนาแน่นเป็นแล้ว **(สนฺเตสุ)** มีอยู่, **เทวมนุสฺเสสุ** ครั้นเมื่อเทวดาและมนุษย์ ท. **อปริมาเณสุ** ผู้หาประมาณมิได้ **โอกฺกนฺเตสุ** ก้าวล่วงแล้ว **อริยภูมึ** สู่ภูมิแห่งพระอริยะ, **คุณสมุทเยสุ** ครั้นเมื่อความตั้งขึ้นแห่งพระคุณ ท. **สตฺถุ** ของพระศาสดา **ปตฺถเตสุ** แผ่ไปแล้ว, **มหาลาภสกฺกาโร** อ.ลาภและสักการะใหญ่ **อุทปาทิ** ได้เกิดขึ้นแล้ว ฯ

ดังจะกล่าวโดยพิสดาร ในปฐมโพธิกาล เมื่อเหล่าสาวกของพระทศพล ผู้หนาแน่น มีอยู่, เมื่อเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายไม่มีประมาณ ก้าวลงสู่อริยภูมิ, เมื่อความตั้งขึ้นแห่งพระคุณทั้งหลายของพระศาสดา แผ่ไปแล้ว, ลาภและสักการะใหญ่ ได้เกิดขึ้นแล้ว

หิศัพท์ วิตถารโชตกะ ปฐมโพธิยํ กาลสัตตมีใน อุทปาทิ ปุถุภูเตสุ วิเสสนะของสาวเกสุๆ ลักขณะใน สนฺเตสุๆ ลักขณกิริยา ทสพลสฺส สามีสัมพันธะใน สาวเกสุ, อปริมาเณสุ วิเสสนะของ เทวมนุสฺเสสุๆ ลักขณะใน โอกฺกนฺเตสุๆ ลักขณกิริยา อริยภูมึ สัมปาปุณียกัมมะใน โอกฺกนฺเตสุ, คุณสมุทเยสุ ลักขณะใน ปตฺถเตสุๆ ลักขณกิริยา สตฺถุ สามีสัมพันธะใน คุณสมุทเยสุ, มหาลาภสกฺกาโร สุทธกัตตาใน อุทปาทิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ฯ

.....

๓. ติตฺถิยา สุริยุคฺคมเน ขชฺโชปนกสทิสา อเหสุ หตลาภสกฺการา ฯ

ติตฺถิยา อ.เดียรถีย์ ท. **ขชฺโชปนกสทิสา** เป็นเช่นกับด้วยหิ่งห้อย **สุริยุคฺคมเน** ในกาลเป็นที่ขึ้นไปแห่งพระอาทิตย์ **หตลาภสกฺการา** เป็นผู้มีลาภและสักการะอันโทษขจัดแล้ว **อเหสุ** ได้เป็นแล้ว ฯ

พวกเดียรถีย์ ได้เป็นเช่นกับหิ่งห้อย ในกาลเป็นที่ขึ้นไปแห่งพระอาทิตย์ ได้เป็นผู้มีลาภและสักการะถูกขจัดแล้ว

ติตฺถิยา สุทธกัตตาใน อเหสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก สุริยุคฺคมเน กาลสัตตมีใน ขชฺโชปนกสทิสาๆ ก็ดี หตลาภสกฺการา ก็ดี วิกติกัตตาใน อเหสุ ฯ

๔. เต อนฺตรวีถิยํ ฐตฺวา “กึ สมโณ โคตโมว พุทฺโธ, มยํปิ พุทฺธา, กินฺตสฺเสว ทินฺนํ มหปฺผลํ, อมฺหากมฺปิ ทินฺนํ มหปฺผลเมว, อมฺหากมฺปิ เทถ กโรถาติ เอวํ มนุสฺเส วิญฺญาเปนฺตาปิ ลาภสกฺการํ อลภิตฺวา รโห สนฺนิปติตฺวา “เกน นุ โข อุปาเยน สมณสฺส โคตมสฺส มนุสฺสานํ อนฺตเร อวณฺณํ อุปฺปาเทตฺวา ลาภสกฺการํ นาเสยฺยามาติ จินฺตยึสุ ฯ

เต (ติตฺถิยา) อนฺตรวีถิยํ ฐตฺวา “กึ สมโณ โคตโมว พุทฺโธ (โหติ), มยํปิ พุทฺธา (อมฺห), กึ ตสฺส เอว (สมณสฺส โคตมสฺส ปุคฺคเลน) ทินฺนํ (ทานํ) มหปฺผลํ (โหติ), (ปุคฺคเลน) อมฺหากมฺปิ ทินฺนํ (ทานํ) มหปฺผลํ เอว (โหติ, ตุมฺเห) อมฺหากมฺปิ เทถ กโรถาติ เอวํ มนุสฺเส วิญฺญาเปนฺตาปิ ลาภสกฺการํ อลภิตฺวา รโห สนฺนิปติตฺวา “(มยํ) เกน นุ โข อุปาเยน สมณสฺส โคตมสฺส มนุสฺสานํ อนฺตเร อวณฺณํ อุปฺปาเทตฺวา ลาภสกฺการํ นาเสยฺยามาติ จินฺตยึสุ ฯ

เต (ติตฺถิยา) อ.เดียรถีย์ ท. เหล่านั้น **ฐตฺวา** ยืนแล้ว **อนฺตรวีถิยํ** ในระหว่างแห่งถนน **วิญฺญาเปนฺตาปิ** แม้ออกปากขออยู่ **มนุสฺเส** กะมนุษย์ ท. **เอวํ** อย่างนี้ **อิติ** ว่า “**สมโณ** อ.พระสมณะ **โคตโมว** ผู้โคดมเทียว **พุทฺโธ** เป็นพระพุทธเจ้า **(โหติ)** ย่อมเป็น **กึ** หรือ ?, **มยํปิ** แม้ อ.เรา ท. **พุทฺธา** เป็นพระพุทธเจ้า **(อมฺห)** ย่อมเป็น, **(ทานํ)** อ.ทาน **(ปุคฺคเลน) ทินฺนํ** อันอันบุคคลให้แล้ว **(สมณสฺส)** แก่พระสมณะ **(โคตมสฺส)** ผู้โคดม **ตสฺส เอว** นั้นนั่นเทียว **มหปฺผลํ** เป็นทานมีผลมาก **(โหติ)** ย่อมเป็น **กึ** หรือ ?, **(ทานํ)** อ.ทาน **(ปุคฺคเลน) ทินฺนํ** อันอันบุคคลให้แล้ว **อมฺหากมฺปิ** แม้แก่เรา ท. **มหปฺผลํ เอว** เป็นทานมีผลมากนั่นเทียว **(โหติ)** ย่อมเป็น, **(ตุมฺเห)** อ.ท่าน ท. **เทถ** จงให้ **กโรถ** จงกระทำ **อมฺหากมฺปิ** แม้แก่เรา ท.” **อิติ** ดังนี้ **อลภิตฺวา** ไม่ได้แล้ว **ลาภสกฺการํ** ซึ่งลาภและสักการะ **สนฺนิปติตฺวา** ประชุมกันแล้ว **รโห** ในที่ลับ **จินฺตยึสุ** คิดแล้ว **อิติ** ว่า “**(มยํ)** อ.เรา ท. **อวณฺณํ** ยังโทษอันบุคคลไม่พึงพรรณนา **อุปฺปาเทตฺวา** ให้เกิดขึ้นแล้ว **สมณสฺส** แก่พระสมณะ **โคตมสฺส** ผู้โคดม **อนฺตเร** ในระหว่าง **มนุสฺสานํ** แห่งมนุษย์ ท. **ลาภสกฺการํ** ยังลาภและสักการะ **นาเสยฺยาม** พึงให้พินาศ **เกน นุ โข อุปาเยน** ด้วยอุบายอะไรหนอแล” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พวกเดียรถีย์เหล่านั้น ยืนในระหว่างถนน แม้ออกปากขออยู่กะพวกมนุษย์อย่างนี้ว่า “พระสมณะผู้โคดมเท่านั้น เป็นพระพุทธเจ้าหรือ ?, แม้พวกเรา ก็เป็นพระพุทธเจ้า,

ทานที่บุคคลให้แก่พระสมณะผู้โคดมนั้นเท่านั้น เป็นทานมีผลมากหรือ ?, ทานที่บุคคลให้แล้วแม้แก่พวกเรา เป็นทานมีผลมากนั่นแหละ, พวกท่านจงให้ จงทำแม้แก่พวกเรา" ดังนี้ ไม่ได้ลาภและสักการะ ประชุมกันในที่ลับ คิดว่า "พวกเรายังโทษมิใช่คุณให้เกิดขึ้นแก่พระสมณะผู้โคดมในระหว่างพวกมนุษย์ พึงยังลาภและสักการะให้พินาศด้วยอุบายอะไรหนอแล"

เต วิเสสนะของ ติฺถิยาๆ สุทธกัตตาใน จินฺตยึสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อนฺตรวีถิยํ วิสยาธาระใน ฐตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน วิญฺญาเปนฺตา "เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ โคตโมๆ วิเสสนะของ สมโณๆ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก กึศัพท์ ปุจฉนัตถะ พุทฺโธ วิกติกัตตาใน โหติ, อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ มยํๆ สุทธกัตตาใน อมฺหๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก พุทฺธา วิกติกัตตาใน อมฺห, ทินฺนํ วิเสสนะของ ทานำๆ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก กึศัพท์ ปุจฉนัตถะ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ตสฺสๆ ก็ดี โคตมสฺส ก็ดี วิเสสนะของ สมณสฺสๆ สัมปทานใน ทินฺนำ ปุคฺคเลน อนภิหิตกัตตาใน ทินฺนำ มหปฺผลำ วิกติกัตตาใน โหติ, ทินฺนำ วิเสสนะของ ทานำๆ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปุคฺคเลน อนภิหิตกัตตาใน ทินฺนำ อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ อมฺหากำๆ สัมปทานใน ทินฺนำ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ มหปฺผลำๆ วิกติกัตตาใน โหติ, ตุมฺเห สุทธกัตตาใน เทถ และ กโรถ เทถ ก็ดี กโรถ ก็ดี อาขยาตบทกัตตุวาจก อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ อมฺหากำๆ สัมปทานใน เทถ และ กโรถ" อิติศัพท์ สรูปะใน เอวำๆ นิทัสสนัตถะ มนุสฺเส อกถิตกัมมะใน วิญฺญาเปนฺตา อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ วิญฺญาเปนฺตาๆ อัพภันตรกิริยาของ ติฺถิยา ลาภสกฺการำ อวุตตกัมมะใน อลภิตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน สนฺนิปติตฺวา รโห วิสยาธาระใน สนฺนิปติตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน จินฺตยึสุ "มยํ เหตุกัตตาใน นาเสยฺยามๆ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก เกน วิเสสนะของ อุปาเยน นุศัพท์ ปุจฉนัตถะ โขศัพท์ วจนาลังการะ อุปาเยน กรณะใน นาเสยฺยาม โคตมสฺส วิเสสนะของ สมณสฺสๆ สัมปทานใน อุปฺปาเทตฺวา มนุสฺสานำ สามีสัมพันธะใน อนฺตเรๆ วิสยาธาระใน อุปฺปาเทตฺวา อวณฺณำ การิตกัมมะใน อุปฺปาเทตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน นาเสยฺยาม ลาภสกฺการำ การิตกัมมะใน นาเสยฺยาม" อิติศัพท์ อาการะใน จินฺตยึสุ ฯ

.....

.....

๕. ตทา สาวตฺถิยํ จิญฺจมาณวิกา นาเมกา ปริพฺพาชิกา อุตฺตมรูปธรา โสภคฺคปฺปตฺตา เทวจฺฉรา วิย ฯ

ตทา สาวตฺถิยํ จิญฺจมาณวิกา นาม เอกา ปริพฺพาชิกา อุตฺตมรูปธรา โสภคฺคปฺปตฺตา เทวจฺฉรา วิย (อโหสิ) ฯ

ตทา ในกาลนั้น **ปริพฺพาชิกา** อ.ปริพาชิกา **เอกา** คนหนึ่ง **จิญฺจมาณวิกา นาม** ชื่อว่าจิญจมาณวิกา **อุตฺตมรูปธรา** เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งรูปอันสูงสุด **โสภคฺคปฺปตฺตา** เป็นผู้ถึงแล้วซึ่งความงามอันเลิศ **เทวจฺฉรา วิย** เป็นผู้ราวกะว่านางเทพอัปสร **(อโหสิ)** ได้มีแล้ว **สาวตฺถิยํ** ในเมืองสาวัตถี ฯ

ในคราวนั้น ปริพาชิกาคนหนึ่งชื่อว่าจิญจมาณวิกา เป็นผู้มีรูปสูงสุด เป็นผู้ถึงความงามอันเลิศ ได้เป็นดุจนางเทพอัปสร ได้มีแล้วในเมืองสาวัตถี

ตทา กาลสัตตมีใน อโหสิ นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ จิญฺจมาณวิกาฯ ก็ดี เอกา ก็ดี วิเสสนะของ ปริพฺพาชิกาฯ สุทธกัตตาใน อโหสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก สาวตฺถิยํ วิสยาธาระใน อโหสิ อุตฺตมรูปธรา ก็ดี โสภคฺคปฺปตฺตา ก็ดี วิกติกัตตาใน อโหสิ เทวจฺฉรา อุปมาวิกติกัตตาใน อโหสิ วิยศัพท์ อุปมาโชตกะเข้ากับ เทวจฺฉรา ฯ

.....

๖. อสฺสา สรีรโต รสิโย นิจฺฉรนฺติ ฯ

อสฺสา (จิญฺจมาณวิกาย) สรีรโต รสิโย นิจฺฉรนฺติ ฯ

รสิโย อ.รัศมี ท. **นิจฺฉรนฺติ** ย่อมเปล่งออก **สรีรโต** จากสรีระ **อสฺสา (จิญฺจมาณวิกาย)** ของนางจิญจมาณวิกานั้น ฯ

รัศมีทั้งหลาย ย่อมเปล่งออกจากสรีระของนางจิญจมาณวิกานั้น

รสิโย สุทธกัตตาใน นิจฺฉรนฺติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อสฺสา วิเสสนะของ จิญฺจมาณวิกายฯ สามีสัมพันธะใน สรีรโตฯ อปาทานใน นิจฺฉรนฺติ ฯ

.....

๗. อเถโก ขรมนฺตี เอวมาห “จิญฺจมาณวิกํ ปฏิจฺจ สมณสฺส โคตมสฺส อวณฺณํ อุปฺปาเทตฺวา ลาภสกฺการ นาเสยฺยามาติ ฯ

อถ เอโก ขรมนฺตี (ติตฺถิโย) เอวํ อาห “(มยํ) จิญฺจมาณวิกํ ปฏิจฺจ สมณสฺส โคตมสฺส อวณฺณํ อุปฺปาเทตฺวา ลาภสกฺการํ นาเสยฺยามาติ ฯ

อถ ครั้งนั้น **(ติตฺถิโย)** อ.เดียรถีย์ **ขรมนฺตี** ผู้รู้ซึ่งมนต์ผู้เฉียบแหลม **เอโก** คนหนึ่ง **อาห** กล่าวแล้ว **เอวํ** อย่างนี้ **อิติ** ว่า “**(มยํ)** อ.เรา ท. **ปฏิจฺจ** อาศัยแล้ว **จิญฺจมาณวิกํ** ซึ่งนางจิญจมาณวิกา **อวณฺณํ** ยังโทษอันบุคคลไม่พึงพรรณนา **อุปฺปาเทตฺวา** ให้เกิดขึ้นแล้ว **สมณสฺส** แก่พระสมณะ **โคตมสฺส** ผู้โคดม **ลาภสกฺการํ** ยังลาภและสักการะ **นาเสยฺยาม** พึงให้พินาศ” **อิติ** ดังนี้ ฯ

ครั้งนั้น เดียรถีย์ผู้รู้มนต์ผู้เฉียบแหลมคนหนึ่ง กล่าวอย่างนี้ว่า “พวกเรา อาศัยนางจิญจมาณวิกา ยังโทษมิใช่คุณให้เกิดขึ้นแก่พระสมณะผู้โคดม ยังลาภและสักการะพึงให้พินาศ”

อถ กาลสัตตมี เอโก ก็ดี ขรมนฺตี ก็ดี วิเสสนะของ ติตฺถิโยๆ สุทธกัตตาใน อาหๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวํ กิริยาวิเสสนะใน อาห “มยํ เหตุกัตตาใน นาเสยฺยามๆ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก จิญฺจมาณวิกํ อวุตตกัมมะใน ปฏิจฺจๆ ปุพพกาลกิริยาใน อุปฺปาเทตฺวา โคตมสฺส วิเสสนะของ สมณสฺสๆ สัมปทานใน อุปฺปาเทตฺวา อวณฺณํ การิตกัมมะใน อุปฺปาเทตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน นาเสยฺยาม ลาภสกฺการํ การิตกัมมะใน นาเสยฺยาม” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๘. เต “อตฺเถโส อุปาโยติ สมฺปฏิจฺฉึสุ ฯ

เต (ติตฺถิยา) “อตฺถิ เอโส อุปาโยติ สมฺปฏิจฺฉึสุ ฯ

เต (ติตฺถิยา) อ.เดียรถีย์ ท. เหล่านั้น **สมฺปฏิจฺฉึสุ** รับพร้อมแล้ว **อิติ** ว่า “**เอโส อุปาโย** อ.อุบายนั่น **อตฺถิ** มีอยู่” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พวกเดียรถีย์เหล่านั้น รับพร้อมแล้วว่า “อุบายนั่น มีอยู่”

เต วิเสสนะของ ติตฺถิยาๆ สุทธกัตตาใน สมฺปฏิจฺฉึสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “เอโส วิเสสนะของ อุปาโยๆ สุทธกัตตาใน อตฺถิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก” อิติศัพท์ อาการะใน สมฺปฏิจฺฉึสุ ฯ

.....

๙. อถ สา ติตฺถิยารามํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา อฏฺฐาสิ ฯ

อถ สา (จิญฺจมาณวิกา) ติตฺถิยารามํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา อฏฺฐาสิ ฯ

อถ ครั้งนั้น **สา (จิญฺจมาณวิกา)** อ.นางจิญจมาณวิกานั้น **คนฺตฺวา** ไปแล้ว **ติตฺถิยารามํ** สู่อารามของเดียรถีย์ **วนฺทิตฺวา** ไหว้แล้ว **อฏฺฐาสิ** ได้ยืนแล้ว ฯ

ครั้งนั้น นางจิญจมาณวิกานั้น ไปสู่อารามของเดียรถีย์ ไหว้แล้ว ได้ยืนแล้ว

อถ กาลสัตตมี สา วิเสสนะของ จิญฺจมาณวิกาฯ สุทธกัตตาใน อฏฺฐาสิฯ อาขยาตบท กัตตุวาจก ติตฺถิยารามํ สัมปาปุณียกัมมะใน คนฺตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน วนฺทิตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อฏฺฐาสิ ฯ

.....

๑๐. ติตฺถิยา ตาย สทฺธึ น กเถสุ ฯ

ติตฺถิยา ตาย (จิญฺจมาณวิกาย) สทฺธึ น กเถสุ ฯ

ติตฺถิยา อ.เดียรถีย์ ท. **น กเถสุ** ไม่กล่าวแล้ว **สทฺธึ** กับ **ตาย (จิญฺจมาณวิกาย)** ด้วยนางจิญจมาณวิกานั้น ฯ

พวกเดียรถีย์ ไม่พูดกับนางจิญจมาณวิกานั้น

ติตฺถิยา สุทธกัตตาใน กเถสุฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตาย วิเสสนะของ จิญฺจ-มาณวิกายฯ สหัตถตติยาเข้ากับ สทฺธึฯ กิริยาสมวายะใน กเถสุ นศัพท์ ปฏิเสธะใน กเถสุ ฯ

.....

๑๑. สา “โก นุ โข เม โทโสติ ยาวตติยมฺปิ “วนฺทามิ อยฺยาติ วตฺวา “อยฺยา โก นุ โข เม โทโส, กึ มยา สทฺธึ น กเถถาติ อาห ฯ

สา (จิญฺจมาณวิกา) “โก นุ โข เม โทโส (อตฺถิ)” อิติ (จินฺเตตฺวา) ยาวตติยมฺปิ “(อหํ) วนฺทามิ อยฺยาติ วตฺวา “อยฺยา โก นุ โข เม โทโส (อตฺถิ, ตุมฺเห) กึ มยา สทฺธึ น กเถถาติ อาห ฯ

สา (จิญฺจมาณวิกา) อ.นางจิญจมาณวิกานั้น **(จินฺเตตฺวา)** คิดแล้ว **อิติ** ว่า “**โทโส** อ.โทษ **เม** ของเรา **โก นุ โข** อะไรหนอแล **(อตฺถิ)** มีอยู่” **อิติ** ดังนี้ **วตฺวา** กล่าว

แล้ว **อิติ** ว่า “**อยฺยา** ข้าแต่พระคุณเจ้า ท. **(อหํ)** อ.ดิฉัน **วนฺทามิ** ย่อมไหว้” **อิติ** ดังนี้ **ยาวตติยมฺปิ** แม้สิ้นกาลกำหนดเพียงใดแต่วาระที่สาม **อาห** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า “**อยฺยา** ข้าแต่พระคุณเจ้า ท. **โทโส** อ.โทษ **เม** ของดิฉัน **โก นุ โข** อะไรหนอแล **(อตฺถิ)** มีอยู่, **(ตุมฺเห)** อ.ท่าน ท. **น กเถถ** ย่อมไม่กล่าว **สทฺธึ** กับ **มยา** ด้วยดิฉัน **กึ** เพราะเหตุอะไร ?” **อิติ** ดังนี้ ฯ

นางจิญจมาณวิกานั้น คิดว่า “โทษของเราอะไรหนอแล มีอยู่” ก็กล่าวว่า “ข้าแต่พระคุณเจ้าทั้งหลาย ดิฉันย่อมไหว้” แม้ถึงสามครั้ง กล่าวว่า “ข้าแต่พระคุณเจ้าทั้งหลาย โทษของดิฉันอะไรหนอแล มีอยู่, ท่านทั้งหลาย ย่อมไม่กล่าวกับดิฉัน เพราะเหตุอะไร ?”

สา วิเสสนะของ จิญฺจมาณวิกา ๆ สุทธกัตตาใน อาห ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “โก วิเสสนะของ โทโส ๆ สุทธกัตตาใน อตฺถิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นุศัพท์ สังกัปปัตถะ โขศัพท์ วจนาลังการะ เม สามีสัมพันธะใน โทโส” อิติศัพท์ อาการะใน จินฺเตตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน วตฺวา อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ ยาวตติยํ ๆ อัจจันตสังโยคะใน วตฺวา “อยฺยา อาลปนะ อหํ สุทธกัตตาใน วนฺทามิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก” อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน อาห “อยฺยา อาลปนะ โก วิเสสนะของ โทโส ๆ สุทธกัตตาใน อตฺถิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นุศัพท์ สังกัปปัตถะ โขศัพท์ วจนาลังการะ เม สามีสัมพันธะใน โทโส, ตุมฺเห สุทธกัตตาใน กเถถ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก กึ เหตุใน กเถถ มยา สหัตถตติยาเข้ากับ สทฺธึ ๆ กิริยาสมวายะใน กเถถ นศัพท์ ปฏิเสธะใน กเถถ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๑๒. “ภคินิ สมณํ โคตมํ อมฺเห วิเหเจนฺตํ หตลาภสกฺกาเร กตฺวา วิจรนฺตํ น ชานาสีติ ?

(ติตฺถิยา “ตฺวํ) ภคินิ สมณํ โคตมํ อมฺเห วิเหเจนฺตํ (อมฺเห) หตลาภสกฺกาเร กตฺวา วิจรนฺตํ น ชานาสีติ (อาหํสุ) ?

(ติตฺถิยา) อ.เดียรถีย์ ท. **(อาหํสุ)** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า “**ภคินิ** ดูก่อนน้องหญิง **(ตฺวํ)** อ.เธอ **น ชานาสิ** ย่อมไม่รู้ **สมณํ** ซึ่งพระสมณะ **โคตมํ** ผู้โคดม **วิเหเจนฺตํ** ผู้เบียดเบียนอยู่ **อมฺเห** ซึ่งเรา ท. **กตฺวา วิจรนฺตํ** ผู้เที่ยวกระทำอยู่แล้ว **(อมฺเห)**

ซึ่งเรา ท. **หตลาภสกฺกาเร** ให้เป็นผู้มีลาภและสักการะอันถูกขจัดแล้วหรือ ?" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พวกเดียรถีย์ กล่าวว่า "ดูก่อนน้องหญิง เธอย่อมไม่รู้พระสมณะผู้โคดม ผู้เบียดเบียนพวกเรา ผู้เที่ยวทำพวกเราให้เป็นผู้มีลาภและสักการะอันถูกขจัดแล้วหรือ ?"

ติตฺถิยา สุทธกัตตาใน อาหำสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก "ภคินิ อาลปนะ ตฺวำ สุทธกัตตาใน ชานาสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก โคตมำ วิเสสนะของ สมณำๆ อวุตตกัมมะใน ชานาสิ อมฺเห อวุตตกัมมะใน วิเหเฐนฺตำๆ วิเสสนะของ สมณำ อมฺเห อวุตตกัมมะใน กตฺวา หตลาภสกฺกาเร วิกติกัมมะใน กตฺวาๆ สมานกาลกิริยาใน วิจรนฺตำๆ วิเสสนะของ สมณำ นศัพท์ ปฏิเสธะใน ชานาสิ" อิติศัพท์ อาการะใน อาหำสุ ฯ

.....

๑๓. "น ชานามิ อยฺยา, กึ ปเนตฺถ มยา กตฺตพฺพนฺติ ฯ

(สา จิญฺจมาณวิกา "อหำ) น ชานามิ อยฺยา, กึ (กมฺมำ) ปน เอตฺถ (วตฺถุมฺหิ) มยา กตฺตพฺพนฺติ (ปุจฺฉิ) ฯ

(สา จิญฺจมาณวิกา) อ.นางจิญจมาณวิกานั้น **(ปุจฺฉิ)** ถามแล้ว **อิติ** ว่า "**อยฺยา** ข้าแต่พระคุณเจ้า ท. **(อหำ)** อ.ดิฉัน **น ชานามิ** ย่อมไม่รู้, **ปน** ก็ **กึ (กมฺมำ)** อ.กรรมอะไร **มยา** อันดิฉัน **กตฺตพฺพำ** พึงกระทำ **เอตฺถ (วตฺถุมฺหิ)** ในเพราะเรื่องนี้" **อิติ** ดังนี้ ฯ

นางจิญจมาณวิกานั้น ถามว่า "ข้าแต่พระคุณเจ้าทั้งหลาย ดิฉันย่อมไม่รู้, ก็กรรมอะไรที่ดิฉันต้องทำในเรื่องนี้ ?"

สา วิเสสนะของ จิญฺจมาณวิกาๆ สุทธกัตตาใน ปุจฺฉิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก "อยฺยา อาลปนะ อหำ สุทธกัตตาใน ชานามิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นศัพท์ ปฏิเสธะใน ชานามิ, ปนศัพท์ วากยารัมภโชตกะ กึ วิเสสนะของ กมฺมำๆ วุตตกัมมะใน กตฺตพฺพำๆ กิตบทกัมมวาจก เอตฺถ วิเสสนะของ วตฺถุมฺหิๆ วิสยาธาระใน กตฺตพฺพำ มยา อนภิหิต-กัตตาใน กตฺตพฺพำ" อิติศัพท์ อาการะใน ปุจฺฉิ ฯ

.....

๑๔. "สเจ ตฺวำ ภคินิ อมฺหากำ สุขมิจฺฉสิ, อตฺตานำ ปฏิจฺจ สมณสฺส โคตมสฺส อวณฺณำ อุปฺปาเทตฺวา ลาภสกฺการำ นาเสหีติ ฯ

(ติฺถิยา) “สเจ ตฺวํ ภคินิ อมฺหากํ สุขํ อิจฺฉสิ, (ตฺวํ) อตฺตานํ ปฏิจฺจ สมณสฺส โคตมสฺส อวณฺณํ อุปฺปาเทตฺวา ลาภสกฺการํ นาเสหีติ (อาหํสุ) ฯ

(ติฺถิยา) อ.เดียรถีย์ ท. **(อาหํสุ)** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า “**ภคินิ** ดูก่อนน้องหญิง **สเจ** ถ้าว่า **ตฺวํ** อ.เธอ **อิจฺฉสิ** ย่อมปรารถนา **สุขํ** ซึ่งความสุข **อมฺหากํ** แก่เรา ท. ไซร้, **(ตฺวํ)** อ.เธอ **ปฏิจฺจ** อาศัยแล้ว **อตฺตานํ** ซึ่งตน **อวณฺณํ** ยังโทษอันบุคคลไม่พึงพรรณนา **อุปฺปาเทตฺวา** ให้เกิดขึ้นแล้ว **สมณสฺส** แก่พระสมณะ **โคตมสฺส** ผู้โคดม **ลาภสกฺการํ** ยังลาภและสักการะ **นาเสหิ** จงให้พินาศ” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พวกเดียรถีย์กล่าวว่า “ดูก่อนน้องหญิง ถ้าเธอย่อมปรารถนาความสุขแก่พวกเราไซร้, เธออาศัยตน ยังโทษมิใช่คุณให้เกิดขึ้นแก่พระสมณะผู้โคดม ยังลาภและสักการะจงให้พินาศเถิด”

ติฺถิยา สุทฺธกัตตาใน อาหํสุฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก “ภคินิ อาลปนะ สเจศัพท์ ปริกัปปัตถะ ตฺวํ สุทฺธกัตตาใน อิจฺฉสิฯ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก อมฺหากํ สัมปทาน ใน อิจฺฉสิ สุขํ อวุฑฺตกัมมะใน อิจฺฉสิ, ตฺวํ เหตุกัตตาใน นาเสหิฯ อาขยาตบท เหตุกัตตุวาจก อตฺตานํ อวุฑฺตกัมมะใน ปฏิจฺจฯ ปุพพกาลกิริยาใน อุปฺปาเทตฺวา โคตมสฺส วิเสสนะของ สมณสฺสฯ สัมปทานใน อุปฺปาเทตฺวา อวณฺณํ การิตกัมมะใน อุปฺปาเทตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน นาเสหิ ลาภสกฺการํ การิตกัมมะใน นาเสหิ” อิติศัพท์ อาการะใน อาหํสุ ฯ

.....

๑๕. สา “สาธุ อยฺยา, มยฺหเมเวโส ภาโร, มา จินฺตยิตฺถาติ วตฺวา ปกฺกมิตฺวา อิตฺถิมายาย กุสลตาย ตโต ปฏฺฐาย สาวตฺถีวาสีนํ ธมฺมกถํ สุตฺวา เชตวนา นิกฺขมนสมเย อินฺทโคปกวณฺณํ ปฏฺฐ ปารุปิตฺวา คนฺธมาลาทิหตฺถา เชตวนาภิมุขี คจฺฉนฺตี “อิมาย เวลาย กุหึ คจฺฉสีติ วุตฺเต, “กึ ตุมฺหากํ มม คมนฏฺฐาเนนาติ วตฺวา เชตวนสมีเป ติฺถิยาราเม วสิตฺวา, ปาโตว “ภควนฺตํ วนฺทิสฺสามาติ นครา นิกฺขมนฺเต อุปาสกชเน, เชตวเน วุตฺถา วิย หุตฺวา นครํ ปวิสนฺตี “กุหึ วุตฺถาสีติ วุตฺเต, “กึ ตุมฺหากํ มม วุตฺถฏฺฐาเนนาติ วตฺวา เอกมาสทฺวิมาสจฺจเยน ปุจฺฉิยมานา “เชตวเน สมเณน โคตเมน สทฺธึ เอกคนฺธกุฏิยา วุตฺถมฺหีติ ปุถุชฺชนานํ “สจฺจํ นุ โข เอตํ, โนติ กงฺขํ อุปฺปาเทตฺวา เตมาสจาตุมฺมาสจฺจเยน ปิโลติกาหิ อุทรํ เวเจตฺวา

คพฺภินีวณฺณํ ทสฺเสตฺวา “สมณํ โคตมํ ปฏิจฺจ คพฺโภ อุปฺปนฺโนติ อนฺธพาเล คาหาเปตฺวา อฏฺฐนวมาสจฺจเยน อุทเร ทารุมณฺฑลิกํ พนฺธิตฺวา อุปริ ปฏฺเ ปารุปิตฺวา หตฺถปาทปิฏฺจิโย โคหนุเกน โกฏฺฏาเปตฺวา อุสฺสเท ทสฺเสตฺวา กิลนฺตินฺทฺริยา หุตฺวา สายนฺหสมเย ตถาคเต อลงฺกตธมฺมาสเน นิสีทิตฺวา ธมฺมํ เทเสนฺเต ธมฺมสภํ คนฺตฺวา ตถาคตสฺส ปุรโต ฐตฺวา “มหาสมณ มหาชนสฺส ตาว ธมฺมํ เทเสสิ, มธุโร เต สทฺโท, สมฺผุสิตํ เต ทนฺตาวรณํ, อหํ ปน ตํ ปฏิจฺจ คพฺภํ ลภิตฺวา ปริปุณฺณคพฺภา ชาตา, เนว เม ปสูติฆรํ ชานาสิ, น สปฺปิเตลาทีนิ, สยํ อกโรนฺโต อุปฏฺฐากานมฺปิ อญฺญตรํ โกสลราชานํ วา อนาถปิณฺฑิกํ วา วิสาขํ วา มหาอุปาสิกํ ‘อิมิสฺสา จิญฺจมาณวิกาย กตฺตพฺพยุตฺตกํ กโรหี’ติ น วเทสิ, อภิรมิตุเมว ชานาสิ, คพฺภปริหารํ น ชานาสีติ คูถปิณฺฑํ คเหตฺวา จนฺทมณฺฑลํ ทูเสตุํ วายมนฺตี วิย ปริสมชฺเฌ ตถาคตํ อกฺโกสิ ฯ

สา (จิญฺจมาณวิกา) “สาธุ อยฺยา, มยฺหํ เอว เอโส (ภาโร) ภาโร (โหตุ), (ตุมฺเห) มา จินฺตยิตฺถาติ วตฺวา ปกฺกมิตฺวา (อตฺตโน) อิตฺถิมายาย กุสลตาย ตโต (กาลโต) ปฏฺจาย สาวตฺถีวาสีนํ (ชนานํ) ธมฺมกถํ สุตฺวา เชตวนา นิกฺขมนสมเย อินฺทโคปกวณฺณํ ปฏฺ ปารุปิตฺวา คนฺธมาลาทิหตฺถา เชตวนาภิมุขี คจฺฉนฺตี “(ตฺวํ) อิมาย เวลาย กุหึ (จาเน) คจฺฉสีติ (วจเน ชเนหิ) วุตฺเต, “กึ (ปโยชนํ) ตุมฺหากํ มม คมนฏฺจาเนนาติ วตฺวา เชตวนสมีเป ติตฺถิยาราเม วสิตฺวา, ปาโตว “(มยํ) ภควนฺตํ วนฺทิสฺสามาติ (จินฺตเนน) นครา นิกฺขมนฺเต อุปาสกชเน, เชตวเน วุตฺถา วิย หุตฺวา นครํ ปวิสนฺตี “(ตฺวํ) กุหึ (จาเน) วุตฺถา อสีติ (วจเน ชเนหิ) วุตฺเต, “กึ (ปโยชนํ) ตุมฺหากํ มม วุตฺถฏฺจาเนนาติ วตฺวา (ชเนหิ) เอกมาส-ทฺวิมาสจฺจเยน ปุจฺฉิยมานา “(อหํ) เชตวเน สมเณน โคตเมน สทฺธึ เอกคนฺธกุฏิยา วุตฺถา อมฺหีติ (วตฺวา) ปุถุชฺชนานํ “สจฺจํ นุ โข (โหติ) เอตํ (วตฺถุ, อุทาหุ) โน (เอตํ วตฺถุ สจฺจํ โหติ)” อิติ กงฺขํ อุปฺปาเทตฺวา เตมาสจาตุมฺมาสจฺจเยน ปิโลติกาหิ อุทรํ เวเจตฺวา คพฺภินีวณฺณํ ทสฺเสตฺวา “สมณํ โคตมํ ปฏิจฺจ คพฺโภ อุปฺปนฺโนติ อนฺธพาเล คาหาเปตฺวา อฏฺฐนว-มาสจฺจเยน อุทเร ทารุมณฺฑลิกํ พนฺธิตฺวา อุปริ ปฏฺ ปารุปิตฺวา (ปุคฺคลํ) หตฺถปาทปิฏฺจิโย โคหนุเกน โกฏฺฏาเปตฺวา อุสฺสเท ทสฺเสตฺวา กิลนฺตินฺทฺริยา หุตฺวา, สายณฺหสมเย ตถาคเต อลงฺกตธมฺมาสเน นิสีทิตฺวา ธมฺมํ เทเสนฺเต, ธมฺมสภํ คนฺตฺวา ตถาคตสฺส ปุรโต ฐตฺวา “(ตฺวํ) มหาสมณ มหาชนสฺส ตาว ธมฺมํ เทเสสิ, มธุโร เต สทฺโท, สมฺผุสิตํ เต ทนฺตาวรณํ (มังสํ), อหํ ปน ตํ ปฏิจฺจ คพฺภํ ลภิตฺวา ปริปุณฺณคพฺภา ชาตา (อมฺหิ, ตฺวํ) เนว เม ปสูติฆรํ ชานาสิ, (ตฺวํ) น สปฺปิเตลาทีนิ (วตฺถูนิ ชานาสิ, ตฺวํ) สยํ อกโรนฺโต อุปฏฺฐากานมฺปิ อญฺญตรํ

โกสลราชานำ วา อนาถปิณฺฑิกำ วา วิสาขำ วา มหาอุปาสิกำ ‘(ตฺวำ) อิมิสฺสา จิญฺจมาณวิกาย (มยา) กตฺตพฺพยุตฺตกำ (กิจฺจำ) กโรหี’ติ น วเทสิ, (ตฺวำ) อภิรมิตุำ เอว ชานาสิ, (ตฺวำ) คพฺภปริหารำ น ชานาสีติ คูถปิณฺฑำ คเหตฺวา จนฺทมณฺฑลำ ทูเสตุำ วายมนฺตี วิย ปริสมชฺเฌ ตถาคตำ อกฺโกสิ ฯ

สา (จิญฺจมาณวิกา) อ.นางจิญจมาณวิกานั้น **วตฺวา** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า “**อยฺยา** ข้าแต่พระคุณเจ้า ท. **สาธุ** อ.ดีละ, **เอโส (ภาโร)** อ.ภาระนั่น **ภาโร** เป็นภาระ **มยฺหำ เอว** ของดิฉันนั่นเทียว **(โหตุ)** จงเป็น, **(ตุมฺเห)** อ.ท่าน ท. **มา จินฺตยิตฺถ** อย่าคิดแล้ว” **อิติ** ดังนี้ **ปกฺกมิตฺวา** หลีกไปแล้ว **ปารุปิตฺวา** ห่มแล้ว **ปฏำ** ซึ่งแผ่นผ้า **อินฺทโคปกวณฺณำ** อันมีสีเพียงดังสีแห่งแมลงค่อมทอง **คนฺธมาลาทิหตฺถา** มีวัตถุมีของหอมและระเบียบเป็นต้นในมือ **เชตวนาภิมุขี** ผู้มีหน้าเฉพาะต่อพระวิหารชื่อว่าเชตวัน **คจฺฉนฺตี** ไปอยู่ **ธมฺมกถำ สุตฺวา เชตวนา นิกฺขมนสมเย** ในสมัยเป็นที่ ฟังซึ่งธรรมกถา แล้วจึงออกไป จากพระวิหารชื่อว่าเชตวัน **(ชนานำ)** แห่งชน ท. **สาวตฺถิ-วาสีนำ** ผู้อยู่ในเมืองสาวัตถีโดยปกติ **ปฏฺฐาย** จำเดิม **ตโต (กาลโต)** แต่กาลนั้น **(อตฺตโน กุสลตาย** เพราะความที่ แห่งตน เป็นผู้ฉลาด **อิตฺถิมายาย** ในมายาแห่งหญิง, **(วจเน)** ครั้นเมื่อคำ **อิติ** ว่า “**(ตฺวำ)** อ.เธอ **คจฺฉสิ** ย่อมไป **กุหึ (ฐาเน)** ในที่ไหน **อิมาย เวลาย** ในเวลานี้” **อิติ** ดังนี้ **(ชเนหิ)** อันชน ท. **วุตฺเต** กล่าวแล้ว, **วตฺวา** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า **“กึ (ปโยชนำ)** อ.ประโยชน์อะไร **คมนฏฺฐาเนน** ด้วยที่เป็นที่ไป **มม** ของดิฉัน **ตุมฺหากำ** แก่ท่าน ท.” **อิติ** ดังนี้ **วสิตฺวา** อยู่แล้ว **ติตฺถิยาราเม** ในอารามของเดียรถีย์ **เชตวนสมีเป** ในที่ใกล้แห่งพระวิหารชื่อว่าเชตวัน, **อุปาสก-ชเน** ครั้นเมื่อชนผู้เป็นอุบาสก **นิกฺขมนฺเต** ออกไปอยู่ **นครา** จากเมือง **(จินฺตเนน)** ด้วยอันคิด **อิติ** ว่า “**(มยำ)** อ.เรา ท. **วนฺทิสฺสาม** จักถวายบังคม **ภควนฺตำ** ซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้า” **อิติ** ดังนี้ **ปาโตว** ในเวลาเช้าเทียว, **วุตฺถา วิย** เป็นผู้ราวกะว่าอยู่แล้ว **เชตวเน** ในพระวิหารชื่อว่าเชตวัน **หุตฺวา** เป็น **ปวิสนฺตี** เข้าไปอยู่ **นครำ** สู่เมือง, **(วจเน)** ครั้นเมื่อคำ **อิติ** ว่า “**(ตฺวำ)** อ.เธอ **วุตฺถา** เป็นผู้อยู่แล้ว **กุหึ (ฐาเน)** ในที่ไหน **อสิ** ย่อมเป็น” **อิติ** ดังนี้ **(ชเนหิ)** อันชน ท. **วุตฺเต** กล่าวแล้ว, **วตฺวา** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า “**กึ (ปโยชนำ)** อ.ประโยชน์อะไร **วุตฺถฏฺฐาเนน** ด้วยที่เป็นที่อยู่แล้ว **มม** ของดิฉัน **ตุมฺหากำ** แก่ท่าน ท.” **อิติ** ดังนี้ **(ชเนหิ) ปุจฺฉิยมานา** ผู้อันชน ท. ถามอยู่ **เอกมาสทฺวิมาสจฺจเยน** ในกาลอันล่วงไปแห่งเดือนหนึ่งหรือเดือนสอง **(วตฺวา)** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า “**(อหำ)** อ.ดิฉัน **วุตฺถา** เป็นผู้อยู่แล้ว **เอกคนฺธกุฏิยา** ในพระคันธกุฏี

เดียวกัน **สทฺธึ** กับ **สมเณน** ด้วยพระสมณะ **โคตเมน** ผู้โคดม **เชตวเน** ในพระวิหารชื่อว่าเชตวัน **อมฺหิ** ย่อมเป็น" **อิติ** ดังนี้ **กงฺขํ** ยังความสงสัย **อิติ** ว่า "**เอตํ (วตฺถุ)** อ.เรื่องนั่น **สจฺจํ นุ โข** เป็นเรื่องจริงหรือหนอแล **(โหติ)** ย่อมเป็น, **(อุทาหุ)** หรือว่า **(เอตํ วตฺถุ)** อ.เรื่องนั่น **(สจฺจํ)** เป็นเรื่องจริง **(โหติ)** ย่อมเป็น **โน** หามิได้" **อิติ** ดังนี้ **อุปฺปาเทตฺวา** ให้เกิดขึ้นแล้ว **ปุถุชฺชนานํ** แก่ปุถุชน ท. **เวเฐตฺวา** พันแล้ว **อุทรํ** ซึ่งท้อง **ปิโลติกาหิ** ด้วยผ้าเก่า ท. **เตมาสจาตุมฺมาสจฺจเยน** ในกาลอันล่วงไปแห่งเดือนสามหรือเดือนสี่ **ทสฺเสตฺวา** แสดงแล้ว **คพฺภินีวณฺณํ** ซึ่งเพศแห่งหญิงมีครรภ์ **อนฺธพาเล** ยังคนโง่ ท. **คาหาเปตฺวา** ให้ถือเอาแล้ว **อิติ** ว่า "**คพฺโภ** อ.ครรภ์ **อุปฺปนฺโน** เกิดขึ้นแล้ว **ปฏิจฺจ** เพราะอาศัย **สมณํ** ซึ่งพระสมณะ **โคตมํ** ผู้โคดม" **อิติ** ดังนี้ **พนฺธิตฺวา** ผูกแล้ว **ทารุมณฺฑลิกํ** ซึ่งบังเวียนอันเป็นวิการแห่งไม้ **อุทเร** ที่ท้อง **อฏฺฐนวมาสจฺจเยน** ในกาลอันล่วงไปแห่งเดือนแปดหรือเก้า **ปารุปิตฺวา** ห่มแล้ว **ปฏึ** ซึ่งแผ่นผ้า **อุปริ** ในเบื้องบน **(ปุคฺคลํ)** ยังบุคคล **โกฏฺฏาเปตฺวา** ให้ทุบแล้ว **หตฺถ-ปาทปิฏฺฐิโย** ซึ่งหลังแห่งมือและเท้า ท. **โคหนุเกน** ด้วยไม้มีสัณฐานเพียงดังคางแห่งโค **ทสฺเสตฺวา** แสดงแล้ว **อุสฺสเท** ซึ่งอันบวมขึ้น ท. **กิลนฺตินฺทฺริยา** เป็นผู้มีอินทรีย์อันบอบช้ำแล้ว **หุตฺวา** เป็น, **ตถาคเต** ครั้นเมื่อพระตถาคต **นิสีทิตฺวา** ประทับนั่งแล้ว **อลงฺกตธมฺมาสเน** บนธรรมาสน์อันบุคคลประดับแล้ว **เทเสนฺเต** ทรงแสดงอยู่ **ธมฺมํ** ซึ่งธรรม **สายณฺหสมเย** ในสมัยเป็นที่สิ้นไปแห่งวัน, **คนฺตฺวา** ไปแล้ว **ธมฺมสภํ** สู่โรงเป็นที่กล่าวกับเป็นที่แสดงซึ่งธรรม **ฐตฺวา** ยืนแล้ว **ปุรโต** ในที่ข้างพระพักตร์ **ตถาคตสฺส** แห่งพระตถาคต **วายมนฺตี วิย** ราวกะว่าพยายามอยู่ **คูถปิณฺฑํ คเหตฺวา จนฺทมณฺฑลํ ทูเสตุํ** เพื่ออัน จับ ซึ่งก้อนแห่งคูถ แล้วจึงประทุษร้าย ซึ่งมณฑลแห่งพระจันทร์ **อกฺโกสิ** ด่าแล้ว **ตถาคตํ** ซึ่งพระตถาคต **ปริสมชฺเฌ** ในท่ามกลางแห่งบริษัท **อิติ** ว่า "**มหาสมณ** ข้าแต่พระมหาสมณะ **(ตฺวํ)** อ.พระองค์ **เทเสสิ** ทรงแสดงแล้ว **ธมฺมํ** ซึ่งธรรม **มหาชนสฺส** แก่มหาชน **ตาว** ก่อน, **สทฺโท** อ.พระสุรเสียง **เต** ของพระองค์ **มธุโร** ไพเราะ, **(มํสํ)** อ.มังสะ **ทนฺตาวรณํ** เป็นเครื่องปกปิดซึ่งพระทนต์ **เต** ของพระองค์ **สมฺผุสิตํ** สนิทดีแล้ว, **ปน** ส่วนว่า **อหํ** อ.หม่อมฉัน **ปฏิจฺจ** อาศัยแล้ว **ตํ** ซึ่งพระองค์ **ลภิตฺวา** ได้แล้ว **คพฺภํ** ซึ่งครรภ์ **ปริปุณฺณคพฺภา** เป็นผู้มีครรภ์เต็มรอบแล้ว **ชาตา** เป็นผู้เกิดแล้ว **(อมฺหิ)** ย่อมเป็น, **(ตฺวํ)** อ.พระองค์ **เนว ชานาสิ** ย่อมไม่ทรงทราบนั่นเทียว **ปสูติฆรํ** ซึ่งเรือนเป็นที่คลอด **เม** ของหม่อมฉัน,

(ตฺวํ) อ.พระองค์ **น (ชานาสิ)** ย่อมไม่ทรงทราบ **(วตฺถูนิ)** ซึ่งวัตถุ ท. **สปฺปิเตลาทีนิ** มีเนยใสและน้ำมันเป็นต้น, **(ตฺวํ)** อ.พระองค์ **อกโรนฺโต** เมื่อไม่ทรงกระทำ **สยํ** ด้วยพระองค์เอง **น วเทสิ** ไม่ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า '**(ตฺวํ)** อ.ท่าน **กโรหิ** จงกระทำ **(กิจฺจํ)** ซึ่งกิจ **(มยา) กตฺตพฺพยุตฺตกํ** อันควรแล้วแก่ความเป็นกิจ อันเรา พึงกระทำ **อิมิสฺสา (จิญฺจมาณวิกาย)** แก่นางจิญจมาณวิกานี้' **อิติ** ดังนี้ **อุปฏฺฐากานมฺปิ อญฺญตรํ โกสลราชานํ วา อนาถปิณฺฑิกํ วา วิสาขํ วา มหาอุปาสิกํ** กะ- แม้แห่งอุปัฏฐาก ท. หนา -พระราชาพระนามว่าโกศลหรือ หรือว่ากะเศรษฐีชื่อว่าอนาถบิณฑิกะ หรือว่ากะมหาอุบาสิกาชื่อว่านางวิสาขา บุคคลใดบุคคลหนึ่ง, **(ตฺวํ)** อ.พระองค์ **ชานาสิ** ย่อมทรงทราบ **อภิรมิตุํ เอว** เพื่ออันอภิรมย์นั่นเทียว, **(ตฺวํ)** อ.พระองค์ **น ชานาสิ** ย่อมไม่ทรงทราบ **คพฺภปริหารํ** ซึ่งการบริหารซึ่งครรภ์" **อิติ** ดังนี้ ฯ

นางจิญจมาณวิกานั้น กล่าวว่า "ข้าแต่พระคุณเจ้าทั้งหลาย ได้ค่ะ, ภาระนั่น จงเป็นภาระของดิฉันนั่นแหละ, พวกท่านอย่าคิดไปเลย" ดังนี้แล้ว หลีกไป ห่มแผ่นผ้ามีสีดุจแมลงค่อมทอง มีมือถือระเบียบและของหอมเป็นต้น มุ่งหน้าต่อพระเชตวัน ไปอยู่ในสมัยเป็นที่ฟังธรรมกถาของพวกชนชาวเมืองสาวัตถีแล้วจึงออกไปจากพระเชตวันจำเดิมแต่กาลนั้น เพราะความที่ตนเป็นผู้ฉลาดในมายาหญิงทั้งหลาย, เมื่อพวกชนกล่าวว่า "เธอจะไปในที่ไหนในเวลานี้" ดังนี้, ก็กล่าวว่า "ประโยชน์อะไรด้วยที่เป็นที่ไปของดิฉัน แก่พวกท่าน" ดังนี้ อยู่แล้วในอารามของเดียรถีย์ใกล้พระเชตวัน, เมื่อชนผู้เป็นอุบาสก ออกไปอยู่จากเมือง ด้วยอันคิดว่า "พวกเราจักถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า" ดังนี้ แต่เช้าตรู่, เป็นดุจว่าอยู่ในพระเชตวัน เข้าไปอยู่สู่เมือง, เมื่อพวกชนกล่าวว่า "เธอเป็นผู้อยู่ในที่ไหน ?" ดังนี้, ก็กล่าวว่า "ประโยชน์อะไร ด้วยที่เป็นที่อยู่แล้วของดิฉัน แก่พวกท่าน" ดังนี้ ถูกพวกชนถามอยู่โดยล่วงไปหนึ่งเดือนหรือสองเดือน ก็กล่าวว่า "ดิฉัน เป็นผู้อยู่แล้วในพระคันธกุฎีหลังเดียวกันกับด้วยพระสมณะผู้โคดม ในพระเชตวัน" ดังนี้ ยังความสงสัยให้เกิดขึ้นแก่พวกปุถุชนทั้งหลายว่า "เรื่องนั่น เป็นเรื่องจริงหรือหนอแล หรือว่าเรื่องนั่น ไม่เป็นเรื่องจริง" ดังนี้ พันท้องด้วยผ้าเก่าทั้งหลาย โดยผ่านไปสามหรือสี่เดือน แสดงเพศหญิงมีครรภ์ ยังพวกคนโง่ให้ถือเอาแล้วว่า "ครรภ์เกิดขึ้นแล้ว เพราะอาศัยพระสมณะผู้โคดม" ดังนี้ ผูกบังเวียนที่ทำจากไม้ที่ท้อง ในกาลล่วงไปแปดหรือเก้าเดือน ห่มแผ่นผ้าในเบื้องบน ใช้คนให้ทุบหลังมือและหลังเท้าทั้งหลายด้วยไม้มีสัณฐานดุจคางโค แสดงซึ่งการบวมขึ้นทั้งหลาย

เป็นผู้มีอินทรีย์อันบอบช้ำแล้ว, ในสมัยเย็น เมื่อพระตถาคตประทับนั่งบนธรรมาสน์ที่ประดับแล้ว แสดงธรรมอยู่ ไปสู่ธรรมสภา ยืนในที่เบื้องพระพักตร์ของพระตถาคต ดุจพยายามอยู่เพื่อจะจับก้อนอุจจาระ แล้วจึงประทุษร้ายมณฑลพระจันทร์ ด่าพระตถาคตในท่ามกลางบริษัทว่า “ข้าแต่พระมหาสมณะ พระองค์แสดงธรรมแล้วแก่มหาชนก่อน, พระสุรเสียงของพระองค์ไพเราะ, เนื้อเป็นเครื่องปกปิดพระทนต์ของพระองค์สนิทดี, ส่วนดิฉันอาศัยพระองค์ ได้ครรภ์ เป็นผู้มีครรภ์เต็มรอบแล้วเกิดแล้ว, พระองค์ย่อมไม่ทรงทราบนั่นแหละซึ่งเรือนเป็นที่คลอดของหม่อมฉัน, พระองค์ไม่ทรงทราบวัตถุทั้งหลายมีเนยใสและน้ำมันเป็นต้น, พระองค์เมื่อไม่ทรงทำด้วยพระองค์เอง แม้บรรดาอุปัฏฐาก ก็ไม่ตรัสกะพระเจ้าโกศลหรือ อนาถบิณฑิกเศรษฐี หรือว่ากะนางวิสาขามหาอุบาสิกา บุคคลใดบุคคลหนึ่งว่า ‘เธอจงทำกิจที่เราควรทำแก่นางจิญจมาณวิกานี้เถิด’ ดังนี้, พระองค์ย่อมทรงทราบเพื่อจะอภิรมย์เท่านั้น, พระองค์ย่อมไม่ทรงทราบการบริหารครรภ์” ดังนี้

สา วิเสสนะของ จิญฺจมาณวิกาฯ สุทธกัตตาใน อกฺโกสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก “อยฺยา อาลปนะ สาธุ ลิงคัตถะ, เอโส วิเสสนะของ ภาโรฯ สุทธกัตตาใน โหตุฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ มยฺหํฯ สามีสัมพันธะใน ภาโรฯ วิกติกัตตาใน โหตุ, ตุมฺเห สุทธกัตตาในจินฺตยิตฺถฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก มาศัพท์ ปฏิเสธะใน จินฺตยิตฺถ” อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน ปกฺกมิตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน ปารุปิตฺวา อตฺตโน ภาวาทิสัมพันธะใน กุสลตาย อิตฺถิมายาย วิสยาธาระใน กุสลตายฯ เหตุใน คจฺฉติ ตโต วิเสสนะของ กาลโตฯ อปาทานใน ปฏฺฐายฯ กิริยาวิเสสนะใน คจฺฉติ สาวตฺถีวาสีนํ วิเสสนะของ ชนานํฯ สามีสัมพันธะใน นิกฺขมนธมฺมกถํ อวุตตกัมมะใน สุตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน นิกฺขมน- เชตวนา อปาทานใน นิกฺขมน- นิกฺขมนสมเย กาลสัตตมีใน คจฺฉติ อินฺทโคปกวณฺณํ วิเสสนะของ ปฏฺฐฯ อวุตตกัมมะใน ปารุปิตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน คจฺฉติ คนฺธมาลาทิหตฺถา ก็ดี เชตวนาภิมุขี ก็ดี วิเสสนะของ จิญฺจมาณวิกา คจฺฉนฺตี อัพภันตรกิริยาของ จิญฺจมาณวิกา, “ตฺวํ สุทธกัตตาใน คจฺฉสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อิมาย วิเสสนะของ เวลายฯ กาลสัตตมีใน คจฺฉสิ กุหึ วิเสสนะของ ฐาเนฯ วิสยาธาระใน คจฺฉสิ” อิติศัพท์ สรูปะใน วจเน ลักขณะใน วุตฺเตฯ ลักขณกิริยา ชเนหิ อนภิหิตกัตตาใน วุตฺเต, “กึ วิเสสนะของ ปโยชนํฯ ลิงคัตถะ ตุมฺหากํ สัมปทานใน ปโยชนํ มม สามีสัมพันธะ

ใน คมนฏฺฐาเนนฯ ตติยาวิเสสนะใน ปโยชนํ” อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาฯ ปุพพ-กาลกิริยาใน วสิตฺวา เชตวนสมีเป สมีปาธาระใน วสิตฺวา ติตฺถิยาราเม วิสยาธาระใน วสิตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน วุตฺถา, เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ปาโตฯ กาลสัตตมีใน นิกฺขมนฺเต “มยํ สุทธกัตตาใน วนฺทิสฺสามฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ภควนฺตํ อวุตตกัมมะใน วนฺทิสฺสาม” อิติศัพท์ สรูปะใน จินฺตเนนฯ กรณะใน นิกฺขมนฺเต อุปาสกชเน ลักขณะในนิกฺขมนฺเตฯ ลักขณกิริยา นครา อปาทานใน นิกฺขมนฺเต, เชตวเน วิสยาธาระใน วุตฺถาฯอุปมาวิกติกัตตาใน หุตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน ปวิสนฺตี นครํ สัมปาปุณียกัมมะใน ปวิสนฺตีฯ อัพภันตรกิริยาของ จิญฺจมาณวิกา, “ตฺวํ สุทธกัตตาใน อสิฯอาขยาตบทกัตตุวาจก กุหึ วิเสสนะของ จาเนฯ วิสยาธาระใน วุตฺถาฯ วิกติกัตตาใน อสิ” อิติศัพท์ สรูปะใน วจเนฯ ลักขณะใน วุตฺเตฯ ลักขณกิริยา ชเนหิ อนภิหิตกัตตาใน วุตฺเต, “กึ วิเสสนะของ ปโยชนํฯ ลิงคัตถะ ตุมฺหากํ สัมปทานใน ปโยชนํ มม สามีสัมพันธะใน วุตฺถฏฺฐาเนนฯ ตติยาวิเสสนะใน ปโยชนํ” อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน ปุจฺฉิยมานา ชเนหิ อนภิหิต-กัตตาใน ปุจฺฉิยมานา เอกมาสทฺวิมาสจฺจเยน ตติยากาลสัตตมีใน ปุจฺฉิยมานาฯ อัพภันตรกิริยาของ จิญฺจมาณวิกา “อหํ สุทธกัตตาใน อมฺหิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก เชตวเน วิสยาธาระใน วุตฺถา โคตเมน วิเสสนะของ สมเณนฯ สหัตถตติยาเข้ากับ สทฺธึฯ กิริยาสมวายะใน วุตฺถา เอกคนฺธกุฏิยา วิสยาธาระใน วุตฺถาฯ วิกติกัตตาใน อมฺหิ” อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อุปฺปาเทตฺวา ปุถุชฺชนานํ สัมปทานใน อุปฺปาเทตฺวา “เอตํ วิเสสนะของ วตฺถุฯ สุทธกัตตาใน โหติฯ อาขยาตบท กัตตุวาจก สจฺจํ วิกติกัตตาใน โหติ นุศัพท์ สังกัปปัตถะ โขศัพท์ วจนาลังการะ, อุทาหุ ปุจฉนัตถะ เอตํ วิเสสนะของ วตฺถุฯ สุทธกัตตาใน โหติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก โนศัพท์ ปฏิเสธนัตถะ สจฺจํ วิกติกัตตาใน โหติ” อิติศัพท์ สรูปะใน กงฺขิฯ การิตกัมมะ ใน อุปฺปาเทตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน เวเจตฺวา เตมาสจาตุมฺมาสจฺจเยนฯ ตติยากาล-สัตตมีใน เวเจตฺวา ปิโลติกาหิ กรณะใน เวเจตฺวา อุทรํ อวุตตกัมมะใน เวเจตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน ทสฺเสตฺวา คพฺภินีวณฺณํ อวุตตกัมมะใน ทสฺเสตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยา ใน คาหาเปตฺวา “คพฺโภ สุทธกัตาใน อุปฺปนฺโนฯ กิตบทกัตตุวาจก โคตมํ วิเสสนะของ สมณํฯ อวุตตกัมมะใน ปฏิจฺจฯ เหตุใน อุปฺปนฺโน” อิติศัพท์ อาการะใน คาหาเปตฺวา อนฺธพาเล การิตกัมมะใน คาหาเปตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน พนฺธิตฺวา อฏฺฐนว-

มาสจฺจเยน ๆ ตติยากาลสัตตมีใน พนฺธิตฺวา อุทเร วิสยาธาระใน พนฺธิตฺวา ทารุมณฺฑลิกํ อวุตฺตกัมมะใน พนฺธิตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปารุปิตฺวา อุปริ วิสยาธาระใน ปารุปิตฺวา ปฏฺฏํ อวุตฺตกัมมะใน ปารุปิตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน โกฏฺฏาเปตฺวา ปุคฺคลํ การิตกัมมะใน โกฏฺฏาเปตฺวา หตฺถปาทปิฏฺฐิโย อวุตฺตกัมมะใน โกฏฺฏาเปตฺวา โคหนุเกน กรณะใน โกฏฺฏาเปตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน ทสฺเสตฺวา อุสฺสเท อวุตฺตกัมมะใน ทสฺเสตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน หุตฺวา กิลนฺตินฺทริยา วิกติกัตตาใน หุตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน คนฺตฺวา, สายณฺหสมเย กาลสัตตมีใน เทเสนฺเต ตถาคเต ลักขณะใน เทเสนฺเต ๆ ลักขณกิริยา อลงฺกตธมฺมาสเน อุปสิเลสิกาธาระใน นิสีทิตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน เทเสนฺเต ธมฺมํ อวุตฺตกัมมะใน เทเสนฺเต, ธมฺมสภํ สัมปาปุณียกัมมะใน คนฺตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน จตฺวา ตถาคตสฺส สามีสัมพันธะใน ปุรโต ๆ วิสยาธาระใน จตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน วายมนฺตี “มหาสมณ อาลปนะ ตฺวํ สุทธกัตตาใน เทเสสิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก มหาชนสฺส สัมปทานใน เทเสสิ ตาวศัพท์ กิริยาวิเสสนะใน เทเสสิ ธมฺมํ อวุตฺตกัมมะใน เทเสสิ, มธุโร วิเสสนะของ สทฺโท เต สามีสัมพันธะใน สทฺโท ๆ ลิงคัตถะ, ทนฺตาวรณ์ วิเสสนะของ มํสํ ๆ สุทธกัตตาใน สมฺผุสิตํ ๆ กิตบทกัตตุวาจก เต สามีสัมพันธะใน มํสํ, ปนศัพท์ ปักขันตรโชตกะ อหํ สุทธกัตตาใน อมฺหิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตํ อวุตฺตกัมมะใน ปฏิจฺจ ๆ ปุพพกาลกิริยาใน ลภิตฺวา คพฺภํ อวุตฺตกัมมะใน ลภิตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปริปุณฺณคพฺภา ๆ วิกติกัตตาใน ชาตา ๆ วิกติกัตตาใน อมฺหิ, ตฺวํ สุทธกัตตาใน ชานาสิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ น ๆ ศัพท์ ปฏิเสธะใน ชานาสิ เม สามีสัมพันธะใน ปสูติฆรํ ๆ อวุตฺตกัมมะใน ชานาสิ, ตฺวํ สุทธกัตตาใน ชานาสิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นศัพท์ ปฏิเสธะใน ชานาสิ สปฺปิเตลาทีนิ วิเสสนะของ วตฺถูนิ ๆ อวุตฺตกัมมะใน ชานาสิ, ตฺวํ สุทธกัตตาใน วเทสิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก สยํ กรณะใน อกโรนฺโต ๆ อัพภันตรกิริยาของ ตฺวํ อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ อุปฏฺฐากานํ ๆ นิทธารณะใน อญฺญตรํ โกสลราชานํ อนาถปิณฺฑิกํ วิสาขํ อุปาสิกํ อญฺญตรํ วิเสสนะของ โกสลราชานํ อนาถปิณฺฑิกํ และ มหาอุปาสิกํ โกสลราชานํ ก็ดี อนาถปิณฺฑิกํ ก็ดี มหาอุปาสิกํ ก็ดี นิทธารณียะและอกถิตกัมมะใน วเทสิ วิสาขํ สัญญาวิเสสนะของ อุปาสิกํ วา สามศัพท์ ปทวิกัปปัตถะเข้ากับโกสลราชานํ อนาถปิณฺฑิกํ และวิสาขํ อุปาสิกํ ‘ตฺวํ สุทธกัตตาใน กโรหิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อิมิสฺสา วิเสสนะของ จิญฺจมาณวิกาย ๆ สัมปทานใน กตฺตพฺพ- มยา

อนภิหิตกัตตาใน กตฺตพฺพ- กตฺตพฺพยุตฺตกํ วิเสสนะของ กิจฺจํ ๆ อวุตตกัมมะใน กโรหิ' อิติศัพท์ อาการะใน วเทสิ นศัพท์ ปฏิเสธะใน วเทสิ, ตฺวํ สุทธกัตตาใน ชานาสิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อภิรมิตุ ๆ ตุมัตถสัมปทานใน ชานาสิ, ตฺวํ สุทธกัตตาใน ชานาสิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก คพฺภปริหารํ อวุตตกัมมะใน ชานาสิ นศัพท์ ปฏิเสธะใน ชานาสิ" อิติศัพท์ อาการะใน อกฺโกสิ คูถปิณฺฑํ อวุตตกัมมะใน คเหตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน ทูเสตุ จนฺทมณฺฑลํ อวุตตกัมมะใน ทูเสตุ ๆ ตุมัตถสัมปทานใน วายมนฺตี ๆ อุปมาอัพภันตรกิริยาของ จิญฺจมาณวิกา วิยศัพท์ อุปมาโชตกะเข้ากับ คูถปิณฺฑํ คเหตฺวา จนฺทมณฺฑลํ ทูเสตุ วายมนฺตี ปริสมชฺเฌ วิสยาธาระใน อกฺโกสิ ตถาคตํ อวุตตกัมมะใน อกฺโกสิ ฯ

.....

๑๖. ตถาคโต ธมฺมกถํ จเปตฺวา สีโห วิย อภินทนฺโต "ภคินิ ตยา กถิตสฺส ตถภาวํ วา วิตถภาวํ วา อหเมว จ ตฺวญฺจ ชานามาติ อาห ฯ

ตถาคโต ธมฺมกถํ จเปตฺวา สีโห วิย อภินทนฺโต "ภคินิ ตยา กถิตสฺส (วจนสฺส) ตถภาวํ วา (ตยา กถิตสฺส วจนสฺส) วิตถภาวํ วา อหํ เอว จ ตฺวํ จ ชานามาติ อาห ฯ

ตถาคโต อ.พระตถาคต **จเปตฺวา** ทรงพักไว้แล้ว **ธมฺมกถํ** ซึ่งธรรมกถา **อภินทนฺโต** ทรงบันลืออยู่ **สีโห วิย** ราวกะ อ.ราชสีห์ **อาห** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า "**ภคินิ** ดูก่อนน้องหญิง **อหํ เอว จ** อ.เราด้วยนั่นเทียว **ตฺวํ จ** อ.เธอด้วย **ชานาม** ย่อมรู้ **ตยา กถิตสฺส (วจนสฺส) ตถภาวํ วา** ซึ่งความที่ แห่งคำ อัน อันเธอ กล่าวแล้ว เป็นคำจริง หรือ **(ตยา กถิตสฺส วจนสฺส) วิตถภาวํ วา** หรือว่า ซึ่งความที่ แห่งคำ อัน อันเธอ กล่าวแล้ว เป็นคำไม่จริง" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระตถาคต ทรงพักธรรมกถาไว้ ทรงบันลืออยู่ดุจราชสีห์ ตรัสว่า "ดูก่อนน้องหญิง เรานั่นแหละและเธอ ย่อมรู้ความที่คำที่เธอกล่าวแล้วเป็นคำจริง หรือว่าความที่คำที่เธอกล่าวแล้วเป็นคำไม่จริง"

ตถาคโต สุทธกัตตาใน อาห ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ธมฺมกถํ อวุตตกัมมะใน จเปตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน อภินทนฺโต สีโห อุปมาลิงคัตถะ วิยศัพท์ อุปมาโชตกะเข้ากับ สีโห อภินทนฺโต อัพภันตรกิริยาของ ตถาคโต "ภคินิ อาลปนะ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อหํ ๆ ก็ดี ตฺวํ ก็ดี สุทธกัตตาใน ชานาม ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก

ตยา อนภิหิตกัตตาใน กถิตสฺสฯ วิเสสนะของ วจนสฺสฯ ภาวาทิสัมพันธะใน ตถภาวํฯ อวุตตกัมมะใน ชานาม ตยา อนภิหิตกัตตาใน กถิตสฺสฯ วิเสสนะของ วจนสฺสฯ ภาวาทิสัมพันธะใน วิตถภาวํฯ อวุตตกัมมะใน ชานาม วา สองศัพท์ ปทวิกัปปัตถะเข้ากับ ตยา กถิตสฺส ตถภาวํ และ วิตถภาวํ จ สองศัพท์ ปทสมุจจยัตถะเข้ากับ อหเมว และ ตฺวํ" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๑๗. "อาม มหาสมณ, ตยา จ มยา จ ญาตภาเวเนตํ ชาตนฺติ ฯ

(จิญฺจมาณวิกา) "อาม มหาสมณ (เอวํ, วตฺถุสฺส) ตยา จ มยา จ ญาตภาเวน เอตํ (วตฺถุ) ชาตนฺติ (อาห) ฯ

(จิญฺจมาณวิกา) อ.นางจิญจมาณวิกา **(อาห)** กราบทูลแล้ว **อิติ** ว่า "**มหาสมณ** ข้าแต่พระมหาสมณะ **อาม** เพค่ะ **(เอวํ)** อ.อย่างนั้น, **เอตํ (วตฺถุ)** อ.เรื่องนั่น **ชาตํ** เกิดแล้ว **(วตฺถุสฺส) ตยา จ มยา จ ญาตภาเวน** โดยความเป็น แห่งเรื่อง อันพระองค์ด้วย อันหม่อมฉันด้วย รู้แล้ว" **อิติ** ดังนี้ ฯ

นางจิญจมาณวิกา กราบทูลว่า "ข้าแต่พระมหาสมณะ อย่างนั้นเพค่ะ, เรื่องนั่น เกิดแล้ว โดยความเป็นเรื่องที่พระองค์และหม่อมฉันรู้แล้ว"

จิญฺจมาณวิกา สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก "มหาสมณ อาลปนะ อาม สัมปฏิจฉนัตถะ เอวํ สัจจวาจกลิงคัตถะ, เอตํ วิเสสนะของ วตฺถุฯ สุทธกัตตาใน ชาตํฯ กิตบทกัตตุวาจก วตฺถุสฺส ภาวาทิสัมพันธะใน ญาตภาเวน ตยา ก็ดี มยา ก็ดี อนภิหิตกัตตาใน ญาต- จ สองศัพท์ ปทสมุจจยัตถะเข้ากับ ตยา และ มยา ญาตภาเวน ตติยาวิเสสนะใน ชาตํ" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๑๘. ตสฺมึ ขเณ สกฺกสฺส อาสนํ อุณฺหาการํ ทสฺเสสิ ฯ

ตสฺมึ ขเณ ในขณะนั้น **อาสนํ** อ.อาสนะ **สกฺกสฺส** ของท้าวสักกะ **ทสฺเสสิ** แสดงแล้ว **อุณฺหาการํ** ซึ่งอาการอันร้อน ฯ

ในขณะนั้น อาสนะของท้าวสักกะ แสดงอาการอันร้อน

ตสฺมึ วิเสสนะของ ขเณฯ กาลสัตตมีใน ทสฺเสสิ อาสนำ สุทธกัตตาใน ทสฺเสสิฯ อาขยาต-บทกัตตุวาจก สกฺกสฺส สามีสัมพันธะใน อาสนำ อุณฺหาการำ อวุตตกัมมะใน ทสฺเสสิ ฯ

.....

๑๙. โส อาวชฺชมาโน “จิญฺจมาณวิกา ตถาคตำ อภูเตน อกฺโกสตีติ ญตฺวา “อิทำ วตฺถุำ โสเธสฺสามีติ จตูหิ เทวปุตฺเตหิ สทฺธึ อาคมิ ฯ

โส (สกฺโก) อาวชฺชมาโน “จิญฺจมาณวิกา ตถาคตำ อภูเตน (วจเนน) อกฺโกสตีติ ญตฺวา “(อหำ) อิทำ วตฺถุำ โสเธสฺสามีติ (จินฺเตตฺวา) จตูหิ เทวปุตฺเตหิ สทฺธึ อาคมิ ฯ

โส (สกฺโก) อ.ท้าวสักกะนั้น **อาวชฺชมาโน** ทรงรำพึงอยู่ **ญตฺวา** ทรงทราบแล้ว **อิติ** ว่า “**จิญฺจมาณวิกา** อ.นางจิญจมาณวิกา **อกฺโกสติ** ย่อมด่า **ตถาคตำ** ซึ่งพระตถาคต **(วจเนน)** ด้วยคำ **อภูเตน** อันไม่จริง” **อิติ** ดังนี้ **(จินฺเตตฺวา)** ทรงดำริแล้ว **อิติ** ว่า “**(อหำ)** อ.เรา **อิทำ วตฺถุำ** ยังเรื่องนี้ **โสเธสฺสามิ** จักให้หมดจด” **อิติ** ดังนี้ **อาคมิ** เสด็จมาแล้ว **สทฺธึ** กับ **เทวปุตฺเตหิ** ด้วยเทพบุตร ท. **จตูหิ** สี่ ฯ

ท้าวสักกะนั้น ทรงรำพึงอยู่ ทรงทราบแล้วว่า “นางจิญจมาณวิกาย่อมด่าพระตถาคตด้วยถ้อยคำที่ไม่เป็นจริง” ดังนี้ ทรงดำริว่า “เราจักยังเรื่องนี้ให้หมดจด” ดังนี้ เสด็จมาพร้อมกับเทพบุตรอีก ๔ องค์

โส วิเสสนะของ สกฺโกฯ สุทธกัตตาใน อาคมิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อาวชฺชมาโน อัพภันตรกิริยาของ สกฺโก “จิญฺจมาณวิกา สุทธกัตตาใน อกฺโกสติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตถาคตำ อวุตตกัมมะใน อกฺโกสติ อภูเตน วิเสสนะของ วจเนนฯ กรณะใน อกฺโกสติ” อิติศัพท์ อาการะใน ญตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน จินฺเตตฺวา “อหำ เหตุกัตตาใน โสเธสฺสามิฯ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก อิทำ วิเสสนะของ วตฺถุำฯ การิตกัมมะใน โสเธสฺสามิ” อิติศัพท์ อาการะใน จินฺเตตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อาคมิ จตูหิ วิเสสนะของ เทวปุตฺเตหิฯ สหัตถตติยาเข้ากับ สทฺธึฯ กิริยาสมวายะใน อาคมิ ฯ

.....

๒๐. เทวปุตฺตา มูสิกโปตกา หุตฺวา ทารุมณฺฑลิกสฺส พนฺธนรชฺชุเก เอกปฺปหาเรเนว ฉินฺทึสุ ฯ

เทวปุตฺตา อ.เทวบุตร ท. **มูสิกาโปตกา** เป็นหนูผู้ลูกน้อย **หุตฺวา** เป็น **ฉินฺทึสุ** ตัด

แล้ว **พนฺธนรชฺชุเก** ซึ่งเชือกเป็นเครื่องผูก ท. **ทารุมณฺฑลิกสฺส** ซึ่งบังเวียนอันเป็นวิการแห่งไม้ **เอกปฺปหาเรน เอว** โดยการประหารครั้งเดียวนั่นเทียว ฯ

พวกเทพบุตร เป็นลูกหนู กัดเชือกเป็นเครื่องผูกทั้งหลาย ซึ่งบังเวียนอันเป็นวิการไม้ด้วยการกัดคราวเดียวเท่านั้น

เทวปุตฺตา สุทฺธกัตตาใน ฉินฺทึสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก มูสิกโปตกา วิกติกัตตาใน หุตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ฉินฺทึสุ ทารุมณฺฑลิกสฺส ฉัฏฐีอวุตตกัมมะใน พนฺธน-พนฺธนรชฺชุเก อวุตตกัมมะใน ฉินฺทึสุ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ เอกปฺปหาเรนๆ ตติยาวิเสสนะใน ฉินฺทึสุ ฯ

.....

๒๑. ปารุตปฏฺ วาโต อุกฺขิปิ ฯ

(จิญฺจมาณวิกาย) ปารุตปฏฺ วาโต อุกฺขิปิ ฯ

วาโต อ.ลม **อุกฺขิปิ** เพิกขึ้นแล้ว **(จิญฺจมาณวกาย) ปารุตปฏฺ** ซึ่งแผ่นผ้า อันนาง-จิญจมาณิกา ห่มแล้ว ฯ

ลมเพิกแผ่นผ้าที่นางจิญจมาณวิกาห่มขึ้นแล้ว

วาโต สุทธกัตตาใน อุกฺขิปิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก จิญฺจมาณวิกาย อนภิหิตกัตตาใน ปารุต- ปารุตปฏฺ อวุตตกัมมะใน อุกฺขิปิ ฯ

.....

๒๒. ทารุมณฺฑลํ ปตมานํ ตสฺสา ปาทปิฏฺฐิยํ ปติ ฯ

ทารุมณฺฑลํ ปตมานํ ตสฺสา (จิญฺจมาณวิกาย) ปาทปิฏฺฐิยํ ปติ ฯ

ทารุมณฺฑลํ อ.ท่อนไม้อันกลม **ปตมานํ** เมื่อตก **ปติ** ตกไปแล้ว **ปาทปิฏฺฐิยํ** บนหลังแห่งเท้า **ตสฺสา (จิญฺจมาณวิกาย)** ของนางจิญจมาณวิกานั้น ฯ

ท่อนไม้กลมๆ เมื่อตกไป ตกบนหลังเท้าของนางจิญจมาณวิกานั้น

ทารุมณฺฑลํ สุทธกัตตาใน ปติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปตมานํ อัพภัตรกิริยาของ ทารุมณฺฑลํ ตสฺสา วิเสสนะของ จิญฺจมาณวิกายๆ สามีสัมพันธะใน ปาทปิฏฺฐิยๆ

วิสยาธาระใน ปติ ฯ

.....

๒๓. อุโภ อคฺคปาทา ภิชฺชึสุ ฯ

อคฺคปาทา อ.ปลายแห่งเท้า ท. **อุโภ** ทั้งสอง **ภิชฺชึสุ** แตกแล้ว ฯ

ปลายเท้าทั้งสอง แตกแล้ว

อุโภ วิเสสนะของ อคฺคปาทาๆ สุทธกัตตาใน ภิชฺชึสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ฯ

.....

๒๔. มนุสฺสาปิ “กาลกณฺณิ สมฺมาสมฺพุทฺธํ อกฺโกสีติ สีเส เขฬํ ปาเตตฺวา เลฑฺฑุทณฺฑหตฺถา เชตวนา นีหรึสุ ฯ

มนุสฺสาปิ “(ตฺวํ) กาลกณฺณิ สมฺมาสมฺพุทฺธํ อกฺโกสีติ (วตฺวา) สีเส เขฬํ ปาเตตฺวา เลฑฺฑุทณฺฑหตฺถา เชตวนา นีหรึสุ ฯ

มนุสฺสาปิ แม้ อ.มนุษย์ ท. **(วตฺวา)** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า “**กาลกณฺณิ** ดูก่อนนางกาลกัณณี **(ตฺวํ)** อ.เธอ **อกฺโกสิ** ด่าแล้ว **สมฺมาสมฺพุทฺธํ** ซึ่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้า” **อิติ** ดังนี้ **เขฬํ** ยังน้ำลาย **ปาเตตฺวา** ให้ตกแล้ว **สีเส** บนศีรษะ **เลฑฺฑุทณฺฑหตฺถา** ผู้มีวัตถุมีก้อนดินและท่อนไม้ในมือ **นีหรึสุ** นำออกไปแล้ว **เชตวนา** จากพระวิหารชื่อว่าเชตวัน ฯ

แม้พวกมนุษย์ กล่าวว่า “ดูก่อนนางกาลกัณณี เธอด่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้า” ยังน้ำลายให้ตกใส่บนศีรษะ มีวัตถุมีก้อนดินและท่อนไม้ในมือ นำออกจากพระเชตวันแล้ว

อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ มนุสฺสาๆ สุทธกัตตาใน นีหรึสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “กาลกณฺณิ อาลปนะ ตฺวํ สุทธกัตตาใน อกฺโกสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก สมฺมาสมฺพุทฺธํ อวุตตกัมมะใน อกฺโกสิ” อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปาเตตฺวา สีเส อุปสิเลสิกาธาระใน ปาเตตฺวา เขฬํ การิตกัมมะใน ปาเตตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน นีหรึสุ เลฑฺฑุทณฺฑหตฺถา วิเสสนะของ มนุสฺสา เชตวนา อปาทานใน นีหรึสุ ฯ

.....

๒๕. อถสฺสา ตถาคตสฺส จกฺขุปถํ อติกฺกนฺตกาเล มหาปถวี ภิชฺชิตฺวา วิวรมทาสิ ฯ

อถ อสฺสา (จิญฺจมาณวิกาย) ตถาคตสฺส จกฺขุปถํ อติกฺกนฺตกาเล มหาปถวี ภิชฺชิตฺวา วิวรํ อทาสิ ฯ

อถ ครั้งนั้น **มหาปถวี** อ.แผ่นดินใหญ่ **ภิชฺชิตฺวา** แยกแล้ว **อทาสิ** ได้ให้แล้ว **วิวรํ** ซึ่งช่อง **อสฺสา (จิญฺจมาณวิกาย)** แก่นางจิญจมาณวิกานั้น **อติกฺกนฺตกาเล** ในกาลเป็นที่ก้าวล่วงแล้ว **จกฺขุปถํ** ซึ่งคลองแห่งจักษุ **ตถาคตสฺส** ของพระตถาคต ฯ

ครั้งนั้น แผ่นดินใหญ่ แยกแล้ว ได้ให้ช่องแก่นางจิญจมาณวิกานั้น ในกาลเป็นที่ก้าวล่วงคลองแห่งจักษุของพระตถาคต

อถ กาลสัตตมี มหาปถวี สุทธกัตตาใน อทาสิ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อสฺสา วิเสสนะของ จิญฺจมาณวิกาย ฯ สัมปทานใน อทาสิ ตถาคตสฺส สามีสัมพันธะใน จกฺขุปถํ ฯ อวุตตกัมมะใน อติกฺกนฺตกาเล ฯ กาลสัตตมีใน อทาสิ ภิชฺชิตฺวา สมานกาลกิริยาใน อทาสิ วิวรํ อวุตตกัมมะใน อทาสิ ฯ

.....

๒๖. อวีจิโต อคฺคิชาลา อุฏฺฐหิ ฯ

อคฺคิชาลา อ.เปลวแห่งไฟ **อุฏฺฐหิ** ตั้งขึ้นแล้ว **อวีจิโต** แต่นรกชื่อว่าอเวจี ฯ

เปลวไฟตั้งขึ้นแต่นรกชื่อว่าอเวจี

อคฺคิชาลา สุทธกัตตาใน อุฏฺฐหิ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อวีจิโต อปาทานใน อุฏฺฐหิ ฯ

.....

๒๗. สา กุลทตฺติยํ กมฺพลํ ปารุปมานา วิย คนฺตฺวา อวีจิมฺหิ นิพฺพตฺติ ฯ

สา (จิญฺจมาณวิกา) กุลทตฺติยํ กมฺพลํ ปารุปมานา วิย คนฺตฺวา อวีจิมฺหิ นิพฺพตฺติ ฯ

สา (จิญฺจมาณวิกา) อ.นางจิญจมาณวิกานั้น **ปารุปมานา วิย** ราวกะว่าห่มอยู่ **กมฺพลํ** ซึ่งผ้ากัมพล **กุลทตฺติยํ** อันอันตระกูลให้แล้ว **คนฺตฺวา** ไปแล้ว **นิพฺพตฺติ** บังเกิดแล้ว **อวีจิมฺหิ** ในนรกชื่อว่าอเวจี ฯ

นางจิญจมาณวิกานั้น ดุจห่มผ้ากัมพลที่ตระกูลให้ ไปแล้ว บังเกิดในนรกชื่อว่าอเวจี

สา วิเสสนะของ จิญฺจมาณวิกาฯ สุทธกัตตาใน นิพฺพตฺติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก กุลทตฺติยํ วิเสสนะของ กมฺพลํฯ อวุตตกัมมะใน ปารุปมานาฯ อุปมาอัพภันตรกิริยาของ จิญฺจมาณวิกา วิยศัพท์ อุปมาโชตกะเข้ากับ กุลทตฺติยํ กมฺพลํ ปารุปมานา คนฺตฺวา ปุพพกาลกิริยาใน นิพฺพตฺติ อวีจิมฺหิ วิสยาธาระใน นิพฺพตฺติ ฯ

.....

๒๘. อญฺญติตฺถิยานํ ลาภสกฺกาโร ปริหายิ ฯ

ลาภสกฺกาโร อ.ลาภและสักการะ **อญฺญติตฺถิยานํ** ของอัญญเดียรถีย์ ท. **ปริหายิ** เสื่อมรอบแล้ว ฯ

ลาภและสักการะของพวกอัญญเดียรถีย์ เสื่อมรอบแล้ว

ลาภสกฺกาโร สุทธกัตตาใน ปริหายิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อญฺญติตฺถิยานํ สามี-สัมพันธะใน ลาภสกฺกาโร ฯ

.....

๒๙. ทสพลสฺส ภิยฺโยโส มตฺตาย วฑฺฒิ ฯ

(ลาภสกฺกาโร) ทสพลสฺส ภิยฺโยโส มตฺตาย วฑฺฒิ ฯ

(ลาภสกฺกาโร) อ.ลาภและสักการะ **วฑฺฒิ** เจริญแล้ว **ทสพลสฺส** แก่พระทศพล **ภิยฺโยโส** โดยยิ่ง **มตฺตาย** โดยประมาณ ฯ

ลาภและสักการะเจริญแก่พระทศพล โดยยิ่ง โดยประมาณ

ลาภสกฺกาโร สุทธกัตตาใน วฑฺฒิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ทสพลสฺส สัมปทานใน วฑฺฒิ ภิยฺโยโส ก็ดี มตฺตาย ก็ดี ตติยาวิเสสนะใน วฑฺฒิ ฯ

.....

๓๐. ปุนทิวเส ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุ “อาวุโส จิญฺจมาณวิกา เอวํ อุฬารคุณํ อคฺคทกฺขิเณยฺยํ สมฺมาสมฺพุทฺธํ อภูเตน อกฺโกสิตฺวา มหาวินาสํ ปตฺตาติ ฯ

ปุนทิวเส (ภิกฺขู) ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุ “อาวุโส จิญฺจมาณวิกา เอวํ อุฬารคุณํ อคฺคทกฺขิเณยฺยํ สมฺมาสมฺพุทฺธํ อภูเตน (วจเนน) อกฺโกสิตฺวา มหาวินาสํ ปตฺตาติ ฯ

ปุนทิวเส ในวันรุ่งขึ้น **(ภิกฺขู)** อ.ภิกษุ ท. **กถํ** ยังวาจาเป็นเครื่องกล่าว **อิติ** ว่า

"**อาวุโส** ดูก่อนท่านผู้มีอายุ ท. **จิญฺจมาณวิกา** อ.นางจิญจมาณวิกา **อกฺโกสิตฺวา** ด่าแล้ว **สมฺมาสมฺพุทฺธํ** ซึ่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้า **อคฺคทกฺขิเณยฺยํ** ผู้ควรซึ่งทักษิณาอันเลิศ **อุฬารคุณํ** ผู้มีพระคุณอันโอฬาร **เอวํ** อย่างนี้ **(วจเนน)** ด้วยคำ **อภูเตน** อันไม่จริง **ปตฺตา** ถึงแล้ว **มหาวินาสํ** ซึ่งความพินาศใหญ่" **อิติ** ดังนี้ **สมุฏฺจาเปสุ** ให้ตั้งขึ้นพร้อมแล้ว **ธมฺมสภายํ** ในโรงเป็นที่กล่าวกับเป็นที่แสดงซึ่งธรรม ฯ

ในวันรุ่งขึ้น พวกภิกษุสนทนากันที่ธรรมสภาว่า "ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย นางจิญจมาณวิกา ด่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ควรซึ่งทักษิณาอันเลิศ ผู้มีพระคุณอันโอฬารอย่างนี้ ด้วยถ้อยคำที่ไม่เป็นจริง ถึงความพินาศใหญ่" ดังนี้

ปุนทิวเส กาลสัตตมีใน สมุฏฺจาเปสุ ภิกฺขู เหตุกัตตาใน สมุฏฺจาเปสุๆ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก ธมฺมสภายํ วิสยาธาระใน สมุฏฺจาเปสุ กถํ การิตกัมมะใน สมุฏฺจาเปสุ "อาวุโส อาลปนะ จิญฺจมาณวิกา สุทธกัตตาใน ปตฺตาๆ กิตบทกัตตุวาจก เอวํ กิริยาวิเสสนะใน อกฺโกสิตฺวา อุฬารคุณํ ก็ดี อคฺคทกฺขิเณยฺยํ ก็ดี วิเสสนะของ สมฺมาสมฺพุทฺธํๆ อวุตตกัมมะใน อกฺโกสิตฺวา อภูเตน วิเสสนะของ วจเนนๆ กรณะใน อกฺโกสิตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปตฺตา มหาวินาสํ สัมปาปุณียกัมมะใน ปตฺตา" อิติศัพท์ สรูปะใน กถํ ฯ

.....

๓๑. สตฺถา อาคนฺตฺวา "กาย นุตฺถ ภิกฺขเว เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนาติ ปุจฺฉิตฺวา, "อิมาย นามาติ วุตฺเต, "น ภิกฺขเว อิทาเนว, ปุพฺเพเปสา มํ อภูเตน อกฺโกสิตฺวา วินาสํ ปตฺตาเยวาติ วตฺวา

"นาทิฏฺจา ปรโต โทสํ อณุํถูลานิ สพฺพโส;
อิสฺสโร ปณเย ทณฺฑํ สามํ อปฺปฏิเวกฺขิยาติ ฯ

อิมํ ทฺวาทสนิปาเต มหาปทุมชาตกํ วิตฺถาเรตฺวา กเถสิ

"ตทา กิเรสา มหาปทุมกุมารสฺส โพธิสตฺตสฺส มาตุ สปตฺตี รญฺโญ อคฺคมเหสี หุตฺวา มหาสตฺตํ อสทฺธมฺเมน นิมนฺเตตฺวา ตสฺส มนํ อลภิตฺวา อตฺตนาว อตฺตนิ วิปฺปการํ กตฺวา คิลานาลยํ ทสฺเสตฺวา "ตว ปุตฺโต มํ อนิจฺฉนฺตึ อิมํ วิปฺปการํ ปาเปสีติ รญฺโญ อาโรเจสิ ฯ

สตฺถา อาคนฺตฺวา "(ตุมฺเห) กาย นุ อตฺถ ภิกฺขเว เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนาติ ปุจฺฉิตฺวา, "(มยํ

เอตรหิ) อิมาย นาม (กถาย สนฺนิสินฺนา อมฺห)" อิติ (วจเน เตหิ ภิกฺขูหิ) วุตฺเต, "น ภิกฺขเว อิทานิ เอว (เอสา จิญฺจมาณวิกา มํ อภูเตน วจเนน อกฺโกสิตฺวา วินาสํ ปาปุณาติ), ปุพฺเพปิ เอสา (จิญฺจมาณวิกา) มํ อภูเตน (วจเนน) อกฺโกสิตฺวา วินาสํ ปตฺตา เอว" อิติ วตฺวา

"น อทิฏฺจา ปรโต โทสํ อณุถูลานิ สพฺพโส;
อิสฺสโร ปณเย ทณฺฑ์ สามํ อปฺปฏิเวกฺขิยาติ ฯ

อิมํ ทฺวาทสนิปาเต มหาปทุมชาตกํ วิตฺถาเรตฺวา กเถสิ

"ตทา กิร เอสา (จิญฺจมาณวิกา) มหาปทุมกุมารสฺส โพธิสตฺตสฺส มาตุ สปตฺตี รญฺโญ อคฺคมเหสี หุตฺวา มหาสตฺตํ อสทฺธมฺเมน นิมนฺเตตฺวา ตสฺส (มหาสตฺตสฺส) มนํ อลภิตฺวา อตฺตนาว อตฺตนิ วิปฺปการํ กตฺวา คิลานาลยํ ทสฺเสตฺวา "ตว ปุตฺโต มํ อนิจฺฉนฺตึ อิมํ วิปฺปการํ ปาเปสีติ รญฺโญ อาโรเจสิ ฯ (เปิด ข้อ ๔๐)

สตฺถา อ.พระศาสดา **อาคนฺตฺวา** เสด็จมาแล้ว **ปุจฺฉิตฺวา** ตรัสถามแล้ว **อิติ** ว่า "**ภิกฺขเว** ดูก่อนภิกษุ ท. **(ตุมฺเห)** อ.เธอ ท. **สนฺนิสินฺนา** เป็นผู้นั่งประชุมกันแล้ว **กถาย** ด้วยวาจาเป็นเครื่องกล่าว **กาย นุ** อะไรหนอ **อตฺถ** ย่อมมี **เอตรหิ** ในกาลนี้" **อิติ** ดังนี้, **(วจเน)** ครั้นเมื่อคำ **อิติ** ว่า "**(มยํ)** อ.ข้าพระองค์ ท. **(สนฺนิสินฺนา)** เป็นผู้ประชุมกันแล้ว **(กถาย)** ด้วยวาจาเป็นเครื่องกล่าว **อิมาย นาม** ชื่อนี้ **(อมฺห)** ย่อมมี **(เอตรหิ)** ในกาลนี้" **อิติ** ดังนี้ **(เตหิ ภิกฺขูหิ)** อันภิกษุ ท. เหล่านั้น **วุตฺเต** กราบทูลแล้ว, **วตฺวา** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า "**ภิกฺขเว** ดูก่อนภิกษุ ท. **(เอสา จิญฺจมาณวิกา)** อ.นางจิญจมาณวิกานั่น **(อกฺโกสิตฺวา)** ด่าแล้ว **(มํ)** ซึ่งเรา **(วจเนน)** ด้วยคำ **(อภูเตน)** อันไม่จริง **(ปาปุณาติ)** ย่อมถึง **(วินาสํ)** ซึ่งความพินาศ **อิทานิ เอว** ในกาลนี้นั่นเทียว **น** หามิได้, **ปุพฺเพปิ** แม้ในกาลก่อน **เอสา (จิญฺจมาณวิกา)** อ.นางจิญจมาณวิกานั่น **อกโกสิตฺวา** ด่าแล้ว **มํ** ซึ่งเรา **(วจเนน)** ด้วยคำ **อภูเตน** อันไม่จริง **ปตฺตา เอว** ถึงแล้วนั่นเทียว **วินาสํ** ซึ่งความพินาศ" **อิติ** ดังนี้ **มหาปทุมชาตกํ** ทรงยังมหาปทุมชาดก **ทฺวาทสนิปาเต** ในทวาทสนิบาต **อิมํ** นี้ **อิติ** ว่า

> "**อิสฺสโร** อ.บุคคลผู้เป็นใหญ่ **อทิฏฺจา** ไม่เห็นแล้ว **โทสํ** ซึ่งโทษ **อณุถูลานิ** ทั้งละเอียดทั้งหยาบ **ปรโต (ปุคฺคลสฺส)** ของบุคคลอื่น **สพฺพโส** โดยประการทั้งปวง **อปฺปฏิเวกฺขิย** ไม่พิจารณาแล้ว **สามํ** ด้วยตนเอง **น ปณเย** ไม่พึงลง **ทณฺฑ์**

ซึ่งอาชญา" **อิติ** ดังนี้

วิตฺถาเรตฺวา ให้พิสดารแล้ว **กเถสิ** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า "**กิร** ได้ยินว่า **ตทา** ในกาลนั้น **เอสา (จิญจมาณวิกา)** อ.นางจิญจมาณวิกานั่น **อคฺคมเหสี** เป็นพระอัครมเหสี **รญฺโญ** ของพระราชา **สปตฺตี** ผู้เป็นไปกับด้วยพระสวามี **มาตุ** ของพระมารดา **โพธิสตฺตสฺส** ของพระโพธิสัตว์ **มหาปทุมกุมารสฺส** พระนามว่ามหาปทุมกุมาร **หุตฺวา** เป็น **นิมนฺเตตฺวา** ทรงเชื้อเชิญแล้ว **มหาสตฺตํ** ซึ่งพระมหาสัตว์ **อสทฺธมฺเมน** ด้วยอสัทธรรม **อลภิตฺวา** ไม่ทรงได้แล้ว **มนํ** ซึ่งพระทัย **ตสฺส (มหาสตฺตสฺส)** ของพระมหาสัตว์นั้น **กตฺวา** ทรงกระทำแล้ว **วิปฺปการํ** ซึ่งประการอันแปลก **อตฺตนิ** ในตน **อตฺตนาว** ด้วยตนเทียว **ทสฺเสตฺวา** ทรงแสดงแล้ว **คิลานาลยํ** ซึ่งการลวงว่าเป็นไข้ **อาโรเจสิ** กราบทูลแล้ว **รญฺโญ** แก่พระราชา **อิติ** ว่า "**ปุตฺโต** อ.โอรส **ตว** ของพระองค์ **มํ** ยังหม่อมฉัน **อนิจฺฉนฺตึ** ผู้ไม่ปรารถนาอยู่ **ปาเปสิ** ให้ถึงแล้ว **อิมํ วิปฺปการํ** ซึ่งประการอันแปลกนี้" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดาเสด็จมาแล้ว ตรัสถามว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายเป็นผู้นั่งประชุมกันด้วยเรื่องอะไรหนอ ย่อมมีในกาลนี้" ดังนี้, เมื่อพวกภิกษุเหล่านั้น กราบทูลว่า "พวกข้าพระองค์เป็นผู้นั่งประชุมกันด้วยเรื่องชื่อนี้ ย่อมมีในกาลนี้" ดังนี้, จึงตรัสว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย มิใช่ในบัดนี้เท่านั้น นางจิญจมาณวิกานั่น ด่าเราด้วยถ้อยคำที่ไม่เป็นจริง ถึงความพินาศ, แม้ในกาลก่อน นางจิญจมาณวิกานั่น ด่าเราด้วยถ้อยคำที่ไม่เป็นจริง ถึงความพินาศแล้วนั่นแหละ" ดังนี้ ทรงยังมหาปทุมชาดก ในทวาทสนิบาตนี้ให้พิสดารแล้วว่า

> "บุคคลผู้เป็นใหญ่ ไม่เห็นโทษทั้งละเอียดทั้งหยาบของบุคคลอื่น โดยประการทั้งปวง ไม่พิจารณาแล้วด้วยตนเอง ไม่พึงลงอาชญา" ดังนี้

แล้วตรัสว่า "ได้ยินว่า ในคราวนั้น นางจิญจมาณวิกานั่น เป็นพระอัครมเหสีของพระราชา ผู้ร่วมพระสวามีของพระมารดาของพระโพธิสัตว์พระนามว่ามหาปทุมกุมาร เชื้อเชิญพระมหาสัตว์ด้วยอสัทธรรม ไม่ได้พระทัยของพระมหาสัตว์นั้น ทำประการอันแปลกในตนด้วยตนนั่นแหละ แสดงการลวงว่าป่วยไข้ กราบทูลแด่พระราชาว่า "โอรสของพระองค์ ยังหม่อมฉันผู้ไม่ปรารถนาอยู่ ให้ถึงประการอันแปลกนี้" ดังนี้

สตฺถา สุทฺธกัตตาใน กเถสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อาคนฺตฺวา ปุพฺพกาลกิริยาใน ปุจฺฉิตฺวา “ภิกฺขเว อาลปนะ ตุมฺเห สุทฺธกัตตาใน อตฺถๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก กาย วิเสสนะของ กถาย นุศัพท์ ปุจฉนัตถะ เอตรหิ กาลสัตตมีใน อตฺถ กถาย กรณะใน สนฺนิสินฺนาๆ วิกติกัตตาใน อตฺถ” อิติศัพท์ อาการะใน ปุจฺฉิตฺวาๆ ปุพฺพกาลกิริยาใน วตฺวา, “มยํ สุทฺธกัตตาใน อมฺหๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอตรหิ กาลสัตตมีใน อมฺห นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ อิมายๆ วิเสสนะของ กถายๆ กรณะใน สนฺนิสินฺนาๆ วิกติกัตตาใน อมฺห” อิติศัพท์ สรูปะใน วจเนๆ ลักขณะใน วุตฺเตๆ ลักขณกิริยา เตหิ วิเสสนะของ ภิกฺขูหิๆ อนภิหิตกัตตาใน วุตฺเต, “ภิกฺขเว อาลปนะ เอสา วิเสสนะของ จิญฺจมาณวิกาๆ สุทฺธกัตตาใน ปาปุณาติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นศัพท์ ปฏิเสธนัตถะ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อิทานิๆ กาลสัตตมีใน ปาปุณาติ มํ อวุตต-กัมมะใน อกฺโกสิตฺวา อภูเตน วิเสสนะของ วจเนนๆ กรณะใน อกฺโกสิตฺวาๆ ปุพฺพกาล-กิริยาใน ปาปุณาติ วินาสํ สัมปาปุณียกัมมะใน ปาปุณาติ, อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ ปุพฺเพๆ กาลสัตตมีใน ปตฺตา เอสา วิเสสนะของ จิญฺจมาณวิกาๆ สุทฺธกัตตาใน ปตฺตาๆ กิตบทกัตตุวาจก มํ อวุตตกัมมะใน อกฺโกสตฺวา อภูเตน วิเสสนะของ วจเนนๆ กรณะใน อกฺโกสิตฺวาๆ ปุพฺพกาลกิริยาใน ปตฺตา วินาสํ สัมปาปุณียกัมมะใน ปตฺตา เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ปตฺตา” อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาๆ ปุพฺพกาลกิริยาใน วิตฺถาเรตฺวา

> “อิสฺสโร สุทฺธกัตตาใน ปณเยๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นศัพท์ ปฏิเสธะใน ปณเย อทิฏฺฐา ปุพฺพกาลกิริยาใน ปณเย ปรโต วิเสสนะของ ปุคฺคลสฺสๆ สามีสัมพันธะใน โทสํๆ อวุตตกัมมะ ใน อทิฏฺฐา อณุถูลานิ วิเสสนะวิปัลลาสของ โทสํ สพฺพโส ตติยาวิเสสนะใน อทิฏฺฐา ทณฺฑํ อวุตตกัมมะใน ปณเย สามํ กรณะใน อปฺปฏิเวกฺขิย ปุพฺพกาลกิริยาใน ปณเย” อิติศัพท์ สรูปะใน อิมํ มหาปทุมชาตกํ

อิมํ วิเสสนะของ มหาปทุมชาตกํ ทฺวาทสนิปาเต วิสยาธาระใน มหาปทุมชาตกๆ การิตกัมมะใน วิตฺถาเรตฺวาๆ ปุพฺพกาลกิริยาใน กเถสิ

“กิรศัพท์ อนุสสวนัตถะ ตทา กาลสัตตมีใน อาโรเจสิ เอสา วิเสสนะของ จิญฺจ-

มาณวิกาฯ สุทธกัตตาใน อาโรเจสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก มหาปทุมกุมารสฺส สัญญาวิเสสนะของ โพธิสตฺตสฺสฯ สามีสัมพันธะใน มาตุฯ สามีสัมพันธะใน สปตฺตีฯ วิเสสนะของ อคฺคมเหสี รณฺโญ สามีสัมพันธะใน อคฺคมเหสีฯ วิกติกัตตาใน หุตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน นิมนฺเตตฺวา มหาสตฺตํ อวุตตกัมมะใน นิมนฺเตตฺวา อสทฺธมฺเมน กรณะใน นิมนฺเตตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อลภิตฺวา ตสฺส วิเสสนะของ มหาสตฺตสฺสฯ สามีสัมพันธะใน มนํฯ อวุตตกัมมะใน อลภิตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน กตฺวา เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อตฺตนาฯ กรณะใน กตฺวา อตฺตนิ วิสยาธาระใน กตฺวา วิปฺปการํ อวุตตกัมมะใน กตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน ทสฺเสตฺวา คิลานาลยํ อวุตตกัมมะใน ทสฺเสตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อาโรเจสิ “ปุตฺโต เหตุกัตตาใน ปาเปสิฯ อาขยาตบท เหตุกัตตุวาจก ตว สามีสัมพันธะใน ปุตฺโต มํ การิตกัมมะใน ปาเปสิ อนิจฺฉนฺตึ วิเสสนะของ มํ อิมํ วิเสสนะของ วิปฺปการํฯ สัมปาปุณียกัมมะใน ปาเปสิ” อิติศัพท์ อาการะใน อาโรเจสิ รณฺโญ สัมปทานใน อาโรเจสิ ฯ

.....

๓๒. ราชา กุทฺโธ มหาสตฺตํ โจรปฺปปาเต ขิปิ ฯ

ราชา อ.พระราชา **กุทฺโธ** ทรงกริ้วแล้ว **ขิปิ** ทรงซัดไปแล้ว **มหาสตฺตํ** ซึ่งพระมหาสัตว์ **โจรปฺปปาเต** ที่เหวเป็นที่ยังโจรให้ตกไป ฯ

พระราชาทรงกริ้วแล้ว ทรงซัดพระมหาสัตว์ไปที่เหวเป็นที่ทิ้งโจร

ราชา สุทธกัตตาใน ขิปิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก กุทฺโธ วิเสสนะของ ราชา มหาสตฺตํ อวุตตกัมมะใน ขิปิ โจรปฺปปาเต วิสยาธาระใน ขิปิ ฯ

.....

๓๓. อถ นํ ปพฺพตกุจฺฉิยํ อธิวตฺถา เทวตา ปฏิคฺคเหตฺวา นาคราชสฺส ผณคพฺเภ ฐเปสิ ฯ

อถ นํ (มหาสตฺตํ) ปพฺพตกุจฺฉิยํ อธิวตฺถา เทวตา ปฏิคฺคเหตฺวา นาคราชสฺส ผณคพฺเภ ฐเปสิ ฯ

อถ ครั้งนั้น **เทวตา** อ.เทวดา **อธิวตฺถา** ผู้สิงอยู่แล้ว **ปพฺพตกุจฺฉิยํ** ที่ท้องแห่งภูเขา **ปฏิคฺคเหตฺวา** รับเฉพาะแล้ว **นํ (มหาสตฺตํ)** ซึ่งพระมหาสัตว์นั้น **ฐเปสิ** พักไว้แล้ว

ผณคพฺเภ ในห้องแห่งพังพาน **นาคราชสฺส** ของนาคผู้พระราชา ฯ

ครั้งนั้น เทวดาผู้สิงอยู่ที่ท้องภูเขา รับพระมหาสัตว์นั้นแล้ว พักไว้ในห้องแห่งพังพานของพญานาค

อถ กาลสัตตมี อธิวตฺถา วิเสสนะของ เทวตาๆ สุทธกัตตาใน จเปสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นำ วิเสสนะของ มหาสตฺตำๆ อวุตตกัมมะใน ปฏิคฺคเหตฺวา ปพฺพตกุจฺฉิยำ วิสยาธาระใน อธิวตฺถา ปฏิคฺคเหตฺวา ปุพพกาลกิริยาใน จเปสิ นาคราชสฺส สามี-สัมพันธะใน ผณคพฺเภๆ วิสยาธาระใน จเปสิ ฯ

.....

๓๔. นาคราชา ตำ นาคภวนำ เนตฺวา อุปฑฺฒรชฺเชน สมฺมาเนสิ ฯ

นาคราชา ตำ (มหาสตฺตำ) นาคภวนำ เนตฺวา อุปฑฺฒรชฺเชน สมฺมาเนสิ ฯ

นาคราชา อ.นาคผู้พระราชา **เนตฺวา** ทรงนำไปแล้ว **ตำ (มหาสตฺตำ)** ซึ่งพระมหาสัตว์นั้น **นาคภวนำ** สู่ภพแห่งนาค **สมฺมาเนสิ** ทรงต้อนรับแล้ว **อุปฑฺฒรชฺเชน** ด้วยความเป็นแห่งพระราชาอันเข้าไปด้วยทั้งกึ่ง ฯ

พญานาคทรงนำพระมหาสัตว์นั้นไปสู่นาคภิภพ ทรงต้อนรับด้วยความเป็นพระราชาครึ่งหนึ่ง

นาคราชา สุทธกัตตาใน สมฺมาเนสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตำ วิเสสนะของ มหาสตฺตำๆ อวุตตกัมมะใน เนตฺวา นาคภวนำ สัมปาปุณียกัมมะใน เนตฺวาๆ ปุพพกาล-กิริยาใน สมฺมาเนสิ อุปฑฺฒรชฺเชน กรณะใน สมฺมาเนสิ ฯ

.....

๓๕. โส ตตฺถ สำวจฺฉรำ วสิตฺวา ปพฺพชิตุกาโม หิมวนฺตปฺปเทสำ อาคนฺตฺวา ปพฺพชิตฺวา ฌานาภิญฺญาโย นิพฺพตฺเตสิ ฯ

โส (มหาสตฺโต) ตตฺถ (นาคภวเน) สำวจฺฉรำ วสิตฺวา ปพฺพชิตุกาโม (หุตฺวา) หิมวนฺตปฺปเทสำ อาคนฺตฺวา ปพฺพชิตฺวา ฌานาภิญฺญาโย นิพฺพตฺเตสิ ฯ

โส (มหาสตฺโต) อ.พระมหาสัตว์นั้น **วสิตฺวา** ประทับอยู่แล้ว **สำวจฺฉรำ** สิ้นปี **ตตฺถ (นาคภวเน)** ในภพแห่งนาคนั้น **ปพฺพชิตุกาโม** ทรงเป็นผู้ใคร่เพื่ออันผนวช **(หุตฺวา)**

เป็น **อาคนฺตฺวา** เสด็จมาแล้ว **หิมวนฺตปฺปเทสํ** สู่หิมวันตประเทศ **ปพฺพชิตฺวา** ผนวชแล้ว **ฌานาภิญฺญาโย** ทรงยังฌานและอภิญญา ท. **นิพฺพตฺเตสิ** ให้บังเกิดแล้ว ฯ

พระมหาสัตว์นั้น อยู่ในภพของนาคนั้นสิ้นหนึ่งปี เป็นผู้ใคร่เพื่อจะผนวช จึงมาสู่หิมวันตประเทศ ผนวชแล้ว ทรงยังฌานและอภิญญาให้บังเกิดแล้ว

โส วิเสสนะของ มหาสตฺโตๆ เหตุกัตตาใน นิพฺพตฺเตสิๆ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก ตตฺถ วิเสสนะของ นาคภวเนๆ วิสยาธาระใน วสิตฺวา สวจฺฉรํ อัจจันตสังโยคะใน วสิตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน หุตฺวา ปพฺพชิตุกาโม วิกติกัตตาใน หุตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อาคนฺตฺวา หิมวนฺตปฺปเทสํ สัมปาปุณียกัมมะใน อาคนฺตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปพฺพชิตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน นิพฺพตฺเตสิ ฌานาภิญฺญาโย การิตกัมมะใน นิพฺพตฺเตสิ ฯ

.....

๓๖. อถ นํ เอโก วนจรโก ทิสฺวา รญฺโญ อาโรเจสิ ฯ

อถ นํ (มหาสตฺตํ) เอโก วนจรโก ทิสฺวา รญฺโญ อาโรเจสิ ฯ

อถ ครั้งนั้น **วนจรโก** อ.บุคคลผู้เที่ยวไปในป่า **เอโก** คนหนึ่ง **ทิสฺวา** เห็นแล้ว **นํ (มหาสตฺตํ)** ซึ่งพระมหาสัตว์นั้น **อาโรเจสิ** กราบทูลแล้ว **รญฺโญ** แก่พระราชา ฯ

ครั้งนั้น นายพรานป่าคนหนึ่ง เห็นพระมหาสัตว์นั้นแล้ว ก็กราบทูลแด่พระราชา

อถ กาลสัตตมี เอโก วิเสสนะของ วนจรโกๆ สุทธกัตตาใน อาโรเจสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นํ วิเสสนะของ มหาสตฺตํๆ อวุตตกัมมะใน ทิสฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อาโรเจสิ รญฺโญ สัมทปานใน อาโรเจสิ ฯ

.....

๓๗. ราชา ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา กตปฺปฏิสนฺถาโร สพฺพํ ตํ ปวตฺตึ ญตฺวา มหาสตฺตํ รชฺเชน นิมนฺเตตฺวา เตน "มยฺหํ รชฺเชน กิจฺจํ นตฺถิ, ตฺวํ ปน ทส ราชธมฺเม อโกเปตฺวา อคติคมนํ ปหาย ธมฺเมน รชฺชํ กาเรหีติ โอวทิโต อุฏฺฐายาสนา โรหิตฺวา นครํ คจฺฉนฺโต อนฺตรามคฺเค อมจฺเจ ปุจฺฉิ "อหํ กึ นิสฺสาย เอวํ อาจารสมฺปนฺเนน ปุตฺเตน วิโยคํ ปตฺโตติ ?

ราชา ตสฺส (มหาสตฺตสฺส) สนฺติกํ คนฺตฺวา (เตน มหาสตฺเตน) กตปฺปฏิสนฺถาโร สพฺพํ ตํ ปวตฺตึ ฌตฺวา มหาสตฺตํ รชฺเชน นิมนฺเตตฺวา เตน (มหาสตฺเตน) “มยฺหํ รชฺเชน กิจฺจํ นตฺถิ, ตฺวํ ปน ทส ราชธมฺเม อโกเปตฺวา อคติคมนํ ปหาย (ปุคฺคลํ) ธมฺเมน รชฺชํ กาเรหีติ โอวทิโต อุฏฺฐาย อาสนา โรหิตฺวา นครํ คจฺฉนฺโต อนฺตรามคฺเค อมจฺเจ ปุจฺฉิ “อหํ กํ นิสฺสาย เอวํ อาจาร-สมฺปนฺเนน ปุตฺเตน วิโยคํ ปตฺโต (อมฺหิ)” อิติ ?

ราชา อ.พระราชา **คนฺตฺวา** เสด็จไปแล้ว **สนฺติกํ** สู่สำนัก **ตสฺส (มหาสตฺตสฺส)** ของพระมหาสัตว์นั้น **(เตน มหาสตฺเตน) กตปฺปฏิสนฺถาโร** ผู้มีปฏิสันถาร อันพระมหา-สัตว์นั้น ทรงกระทำแล้ว **ฌตฺวา** ทรงทราบแล้ว **ตํ ปวตฺตึ** ซึ่งความเป็นไปทั่วนั้น **สพฺพํ** ทั้งปวง **นิมนฺเตตฺวา** ทรงเชื้อเชิญแล้ว **มหาสตฺตํ** ซึ่งพระมหาสัตว์ **รชฺเชน** ด้วยความเป็นแห่งพระราชา **เตน (มหาสตฺเตน) โอวทิโต** ผู้อันพระมหาสัตว์นั้น ทรงกล่าวสอนแล้ว **อิติ** ว่า “**กิจฺจํ** อ.กิจ **รชฺเชน** ด้วยความเป็นแห่งพระราชา **มยฺหํ** ของหม่อมฉัน **นตฺถิ** ย่อมไม่มี, **ปน** ส่วนว่า **ตฺวํ** อ.พระองค์ **ทส ราชธมฺเม อโกเปตฺวา** ไม่ทรง ยังราชธรรม ท. สิบ ให้กำเริบแล้ว **ปหาย** ทรงละแล้ว **อคติคมนํ** ซึ่งการถึงซึ่งอคติ **(ปุคฺคลํ)** ทรงยังบุคคล **กาเรหิ** จงให้กระทำ **รชฺชํ** ซึ่งความเป็นแห่งพระราชา **ธมฺเมน** โดยธรรม” **อิติ** ดังนี้ **อุฏฺฐาย** เสด็จลุกขึ้นแล้ว **อาสนา** จากอาสนะ **โรหิตฺวา** ทรงกรรแสงแล้ว **คจฺฉนฺโต** เมื่อเสด็จไป **นครํ** สู่พระนคร **ปุจฺฉิ** ตรัสถามแล้ว **อมจฺเจ** ซึ่งอำมาตย์ ท. **อนฺตรามคฺเค** ในระหว่างแห่งหนทาง **อิติ** ว่า “**อหํ** อ.เรา **นิสฺสาย** อาศัยแล้ว **กํ** ซึ่งใคร **ปตฺโต** เป็นผู้ถึงแล้ว **วิโยคํ** ซึ่งความพลัดพราก **ปุตฺเตน** จากบุตร **อาจารสมฺปนฺเนน** ผู้ถึงพร้อมแล้วด้วยอาจาระ **เอวํ** อย่างนี้ **(อมฺหิ)** ย่อมเป็น” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระราชาเสด็จไปสู่สำนักของพระมหาสัตว์นั้น ผู้มีปฏิสันถารอันพระมหาสัตว์นั้นทรงทำแล้ว ทรงทราบความเป็นไปทั่วนั้นทั้งปวง ทรงเชื้อเชิญพระมหาสัตว์ด้วยราชสมบัติ ผู้อันพระมหาสัตว์นั้นทรงกล่าวสอนว่า “กิจด้วยราชสมบัติ ของหม่อมฉัน ย่อมไม่มี, ส่วนพระองค์ ไม่ทรงยังราชธรรม ๑๐ ให้กำเริบ ทรงละการถึงอคติ จงทรงครองราชย์โดยธรรม” ดังนี้ เสด็จลุกขึ้นจากอาสนะ ทรงกรรแสง เมื่อเสด็จไปสู่พระนคร ตรัสถามพวกอำมาตย์ในระหว่างทางว่า “เราอาศัยใคร เป็นผู้ถึงความพลัดพรากจากบุตรผู้ถึงพร้อมด้วยอาจาระอย่างนี้”

ราชา สุทธกัตตาใน ปุจฺฉิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตสฺส วิเสสนะของ มหาสตฺตสฺส ๆ สามีสัมพันธะใน สนฺติกำ ๆ สัมปาปุณียกัมมะใน คนฺตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน กต- เตน วิเสสนะของ มหาสตฺเตน ๆ อนภิหิตกัตตาใน กต- กตปฺปฏิสนฺถาโร วิเสสนะของ ราชา สพฺพำ ก็ดี ตำ ก็ดี วิเสสนะของ ปวตฺตึ ๆ อวุตตกัมมะใน ฌตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน นิมนฺเตตฺวา มหาสตฺตำ อวุตตกัมมะใน นิมนฺเตตฺวา รชฺเชน กรณะใน นิมนฺเตตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน โอวทิโต เตน วิเสสนะของ มหาสตฺเตน ๆ อนภิหิตกัตตาใน โอวทิโต “กิจฺจำ สุทธกัตตาใน นตฺถิ ๆ กิริยาบทกัตตุวาจก มยฺหำ สามีสัมพันธะใน รชฺเชน ๆ กรณะใน กิจฺจำ, ปนศัพท์ ปักขันตรโชตกะ ตฺวำ เหตุกัตตาใน กาเรหิ ๆ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก ทส วิเสสนะของ ราชธมฺเม ๆ การิตกัมมะใน อโกเปตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปหาย อคติคมนำ อวุตตกัมมะใน ปหาย ๆ ปุพพกาลกิริยาใน กาเรหิ ปุคฺคลำ การิตกัมมะใน กาเรหิ ธมฺเมน ตติยาวิเสสนะใน กาเรหิ รชฺชำ อวุตตกัมมะใน กาเรหิ” อิติศัพท์ อาการะใน โอวทิโต ๆ วิเสสนะของ ราชา อุฏฺจาย ปุพพกาลกิริยาใน โรทิตฺวา อาสนา อปาทานใน อุฏฺจาย โรทิตฺวา ปุพพกาลกิริยาใน คจฺฉนฺโต นครำ สัมปาปุณียกัมมะใน คจฺฉนฺโต ๆ อัพภันตรกิริยาของ ราชา อนฺตรามคฺเค วิสยาธาระใน ปุจฺฉิ อมจฺเจ อวุตตกัมมะใน ปุจฺฉิ “อหำ สุทธกัตตาใน อมฺหิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก กำ อวุตตกัมมะใน นิสฺสาย ๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปตฺโต เอวำ กิริยาวิเสสนะใน ปตฺโต อาจารสมฺปนฺเนน วิเสสนะของ ปุตฺเตน ๆ ตติยาอปาทานใน วิโยคำ ๆ สัมปาปุณียกัมมะใน ปตฺโต ๆ วิกติกัตตาใน อมฺหิ” อิติศัพท์ อาการะใน ปุจฺฉิ ฯ

.....

๓๘. “อคฺคมเหสึ เทวาติ ฯ

(อมจฺจา “ตุมฺเห) อคฺคมเหสึ (นิสฺสาย ปุตฺเตน วิโยคำ ปตฺตา อตฺถ) เทวาติ (อาหำสุ) ฯ

(อมจฺจา) อ.อำมาตย์ ท. **(อาหำสุ)** กราบทูลแล้ว **อิติ** ว่า “**เทว** ข้าแต่พระองค์ผู้สมมุติเทพ **(ตุมฺเห)** อ.พระองค์ **(นิสฺสาย)** ทรงอาศัยแล้ว **อคฺคมเหสึ** ซึ่งพระอัครมเหสี **(ปตฺตา)** ทรงเป็นผู้ถึงแล้ว **วิโยคำ** ซึ่งความพลัดพราก **(ปุตฺเตน)** จากบุตร **(อตฺถ)** ย่อมเป็น” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พวกอำมาตย์กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้สมมุติเทพ พระองค์ทรงอาศัยพระอัครมเหสี ทรงเป็นผู้ถึงความพลัดพรากจากบุตร”

อมจฺจา สุทธกัตตาใน อาหำสุ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “เทว อาลปนะ ตุมฺเห สุทธกัตตาใน อตฺถ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อคฺคมเหสึ อวุตตกัมมะใน นิสฺสาย ๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปตฺตา ปุตฺเตน ตติยาอปาทานใน วิโยคำ ๆ สัมปาปุณียกัมมะใน ปตฺตา ๆ วิกติกัตตาใน อตฺถ” อิติศัพท์ อาการะใน อาหำสุ ฯ

.....

๓๙. ราชา ตำ อุทฺธปาทำ คเหตฺวา โจรปฺปปาเต ขิปาเปตฺวา นครำ ปวิสิตฺวา ธมฺเมน รชฺชำ กาเรสิ ฯ

ราชา ตำ (อคฺคมเหสึ) อุทฺธปาทำ (กตฺวา) คเหตฺวา (ราชปุริสำ) โจรปฺปปาเต ขิปาเปตฺวา นครำ ปวิสิตฺวา (ปุคฺคลำ) ธมฺเมน รชฺชำ กาเรสิ ฯ

ราชา อ.พระราชา **คเหตฺวา** ทรงจับแล้ว **ตำ (อคฺคมเหสึ)** ซึ่งพระอัครมเหสีนั้น **(กตฺวา)** กระทำ **อุทฺธปาทำ** ให้เป็นผู้มีเท้าในเบื้องบน **(ราชปุริสำ)** ทรงยังราชบุรุษ **ขิปาเปตฺวา** ให้ซัดไปแล้ว **โจรปฺปปาเต** ในเหวเป็นที่ทิ้งซึ่งโจร **ปวิสิตฺวา** เสด็จเข้าไปแล้ว **นครำ** สู่พระนคร **(ปุคฺคลำ)** ทรงยังบุคคล **กาเรสิ** ให้กระทำแล้ว **รชฺชำ** ซึ่งความเป็นแห่งพระราชา **ธมฺเมน** โดยธรรม ฯ

พระราชาทรงจับพระอัครมเหสีนั้น ทำให้เป็นผู้มีเท้าในเบื้องบน ทรงยังราชบุรุษให้ซัดไปในเหวเป็นที่ทิ้งโจร เสด็จเข้าไปสู่พระนคร ทรงครองราชย์โดยธรรม

ราชา เหตุกัตตาใน กาเรสิ ๆ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก ตำ วิเสสนะของ อคฺคมเหสึ ๆ อวุตตกัมมะใน คเหตฺวา อุทฺธปาทำ วิกติกัมมะใน กตฺวา ๆ กิริยาวิเสสนะใน คเหตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน ขิปาเปตฺวา ราชปุริสำ การิตกัมมะใน ขิปาเปตฺวา โจรปฺปปาเต วิสยาธาระใน ขิปาเปตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปวิสิตฺวา นครำ สัมปาปุณียกัมมะใน ปวิสิตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน กาเรสิ ปุคฺคลำ การิตกัมมะใน กาเรสิ ธมฺเมน ตติยา-วิเสสนะใน กาเรสิ รชฺชำ อวุตตกัมมะใน กาเรสิ ฯ

.....

๔๐. ตทา มหาปทุมกุมาโร มหาสตฺโต อโหสิ, มาตุ สปตฺตี จิญฺจมาณวิกาติ ฯ

ตทา มหาปทุมกุมาโร (อิทานิ) มหาสตฺโต อโหสิ, (ตทา) มาตุ สปตฺตี (อิตฺถี อิทานิ) จิญฺจมาณวิกา (อโหสิ) อิติ ฯ (เปิดข้อ ๓๑)

มหาปทุมกุมาโร อ.มหาปทุมกุมาร **ตทา** ในกาลนั้น **มหาสตฺโต** เป็นมหาสัตว์ **อโหสิ** ได้เป็นแล้ว **(อิทานิ)** ในกาลนี้, **(อิตฺถี)** อ.หญิง **สปตฺตี** ผู้เป็นไปกับด้วยพระสวามี **มาตุ** ของพระมารดา **(ตทา)** ในกาลนั้น **จิญฺจมาณวิกา** เป็นนางจิญจมาณวิกา **(อโหสิ)** ได้เป็นแล้ว **(อิทานิ)** ในกาลนี้" **อิติ** ดังนี้ ฯ

มหาปทุมกุมารในกาลนั้น ได้เป็นพระมหาสัตว์ในกาลนี้, หญิงร่วมพระสวามีของพระมารดา ได้เป็นนางจิญจมาณวิกา"

ตทา กาลสัตตมีใน มหาปทุมกุมาโรฯ สุทธกัตตาใน อโหสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อิทานิ กาลสัตตมีใน อโหสิ มหาสตฺโต วิกติกัตตาใน อโหสิ, ตทา กาลสัตตมีใน อิตฺถี สปตฺตี วิเสสนะของ อิตฺถีฯ สุทธกัตตาใน อโหสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก มาตุ สามีสัมพันธะใน สปตฺตี อิทานิ กาลสัตตมีใน อโหสิ จิญฺจมาณวิกา วิกติกัตตาใน อโหสิ อิติศัพท์ อาการะใน กเถสิ ฯ

.....

๔๑. สตฺถา อิมมตฺถํ ปกาเสตฺวา "ภิกฺขเว เอกธมฺมํ หิ สจฺจวจนํ ปหาย มุสาวาเท ปติฏฺฐิตานํ วิสฺสฏฺฐปรโลกานํ อกตฺตพฺพํ ปาปกมฺมํ นาม นตฺถีติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

"เอกธมฺมมตีตสฺส มุสาวาทิสฺส ชนฺตุโน
วิติณฺณปรโลกสฺส นตฺถิ ปาปํ อการิยนฺติ ฯ

สตฺถา อิมํ อตฺถํ ปกาเสตฺวา "ภิกฺขเว เอกธมฺมํ หิ สจฺจวจนํ ปหาย มุสาวาเท ปติฏฺฐิตานํ วิสฺสฏฺฐปรโลกานํ (ชนานํ) อกตฺตพฺพํ ปาปกมฺมํ นาม นตฺถีติ วตฺวา อิมํ คาถํ อาห

"เอกธมฺมํ อตีตสฺส มุสาวาทิสฺส ชนฺตุโน
วิติณฺณปรโลกสฺส นตฺถิ ปาปํ อการิยนฺติ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **ปกาเสตฺวา** ครั้นทรงประกาศแล้ว **อิมํ อตฺถํ** ซึ่งเนื้อความนี้ **วตฺวา** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า "**ภิกฺขเว** ดูก่อนภิกษุ ท. **หิ** ก็ **ปาปกมฺมํ นาม** ชื่อ อ.กรรมชั่ว **เอกธมฺมํ สจฺจวจนํ ปหาย มุสาวาเท ปติฏฺฐิตานํ วิสฺสฏฺฐปรโลกานํ (ชนานํ) อกตฺตพฺพํ** อันอันชน ท. ผู้ละ ซึ่งคำสัตย์ อันเป็นธรรมอันเอก ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว ในมุสาวาท ผู้มีโลกอื่นอันสละวิเศษแล้ว ไม่พึงกระทำ **นตฺถิ** ย่อมไม่มี" **อิติ** ดังนี้ **อาห** ตรัสแล้ว **อิมํ คาถํ** ซึ่งพระคาถานี้ **อิติ** ว่า

> “**ปาปํ** อ.กรรม **เอกธมฺมํ อตีตสฺส มุสาวาทิสฺส ชนฺตุโน วิติณฺณปรโลกสฺส อการิยํ** เป็นกรรม อันสัตว์เกิด ผู้ไปล่วงแล้ว ซึ่งธรรมอันเอก ผู้กล่าวเท็จโดยปกติ ผู้มีโลกอื่นอันข้ามวิเศษแล้ว ไม่พึงกระทำ **นตฺถิ** ย่อมไม่มี” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดา ครั้นทรงประกาศเนื้อความนี้แล้ว ตรัสว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ชื่อว่าบาปกรรมที่พวกชนผู้ละคำสัตย์อันเป็นธรรมเอก ตั้งอยู่ในมุสาวาท ผู้มีปรโลกอันสละได้แล้ว ไม่พึงทำ ย่อมไม่มี” ดังนี้ ตรัสพระคาถานี้ว่า

> “บาปเป็นกรรมที่สัตว์ผู้ล่วงธรรมเอก ผู้กล่าวเท็จโดยปกติ ผู้มีปรโลกอันข้ามได้แล้วไม่พึงทำ ย่อมไม่มี”

สตฺถา สุทฺธกัตตาใน อาห ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อิมํ วิเสสนะของ อตฺถํ ฯ อวุตตกัมมะใน ปกาเสตฺวา ฯ ลักขณัตถะ “ภิกฺขเว อาลปนะ หิ วากยารัมภโชตกะ นามศัพท์สัญญาโชตกะเข้ากับ ปาปกมฺมํ อกตฺตพฺพํ วิเสสนะของ ปาปกมฺมํ ฯ สุทธกัตตาใน นตฺถิ ฯ กิริยาบทกัตตุวาจก เอกธมฺมํ วิเสสนะของ สจฺจวจนํ ฯ อวุตตกัมมะใน ปหาย ฯ ปุพพกาลกิริยาใน ปติฏฺจิตานํ มุสาวาเท วิสยาธาระใน ปติฏฺจิตานํ ฯ ก็ดี วิสฺสฏฺจ-ปรโลกานํ ก็ดี วิเสสนะของ ชนานํ ฯ ฉัฏฐีอนภิหิตกัตตาใน อกตฺตพฺพํ” อิติศัพท์อาการะใน วตฺวา ฯ ปุพพกาลกิริยาใน อาห อิมํ วิเสสนะของ คาถํ ฯ อวุตตกัมมะใน อาห

> “ปาปํ สุทธกัตตาใน นตฺถิ ฯ กิริยาบทกัตตุวาจก เอกธมฺมํ อวุตตกัมมะใน อตีตสฺส ฯ ก็ดี มุสาวาทิสฺส ก็ดี วิติณฺณปรโลก สฺส ก็ดี วิเสสนะของ ชนฺตุโน ฯ ฉัฏฐีอนภิหิตกัตตาใน อการิยํ ฯ วิกติกัตตาใน นตฺถิ” อิติศัพท์ สรูปะใน อิมํ คาถํ ฯ

.....

๔๒. ตตฺถ **เอกธมฺมนฺติ** สจฺจํ ฯ

ตตฺถ (ปเทสุ) “**เอกธมฺมนฺติ** (ปทสฺส) “สจฺจํ” (อิติ อตฺโถ) ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถ **(อิติ)** ว่า “**สจฺจํ** ซึ่งคำสัตว์” **(อิติ)** ดังนี้ **ตตฺถ (ปเทสุ) “เอกธมฺมนฺติ (ปทสฺส)** แห่ง- ในบท ท. เหล่านั้นหนา -บทว่า “เอกธมฺมํ” ดังนี้ ฯ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **“เอกธมฺมํ”** ความว่า คำสัตย์

ตตฺถ วิเสสนะของ ปเทสุๆ นิทธารณะใน ปทสฺส “เอกธมฺมํ” สรูปะใน อิติๆ ศัพท์ สรูปะใน ปทสฺสๆ นิทธารณียะและสามีสัมพันธะใน อตฺโถ “สจฺจํ อวุตฺตกัมมะใน อตีตสฺส” อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถๆ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๔๓. **มุสาวาทิสฺสา**ติ ยสฺส ทสสุ วจเนสุ เอกมฺปิ สจฺจํ นตฺถิ, เอวรูปสฺส มุสาวาทิโน ฯ

“**มุสาวาทิสฺสา**ติ (ปทสฺส) “ยสฺส (ชนฺตุสฺส) ทสสุ วจเนสุ เอกมฺปิ สจฺจํ นตฺถิ, เอวรูปสฺส มุสาวาทิโน (ชนฺตุสฺส” อิติ อตฺโถ) ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถ **(อิติ)** ว่า “**ทสสุ วจเนสุ เอกมฺปิ สจฺจํ** อ.- ในคำ ท. สิบหนา -คำสัตย์ แม้คำหนึ่ง **นตฺถิ** ย่อมไม่มี **ยสฺส (ชนฺตุสฺส)** แก่สัตว์เกิดใด, **(ชนฺตุสฺส)** อันสัตว์ผู้เกิด **เอวรูปสฺส** ผู้มีอย่างนี้เป็นรูป **มุสาวาทิโน** ชื่อว่าผู้กล่าวเท็จโดยปกติ” **(อิติ)** ดังนี้ **(ปทสฺส)** แห่งบท **“มุสาวาทิสฺสาติ** ว่า “มุสาวาทิสฺส” ดังนี้ ฯ

บทว่า **“มุสาวาทิสฺส”** ความว่า บรรดาคำ ๑๐ คำสัตย์แม้คำเดียว ย่อมไม่มีแก่สัตว์ใด, อันสัตว์ผู้เห็นปานนี้ ชื่อว่าผู้กล่าวเท็จโดยปกติ”

“มุสาวาทิสฺส” สรูปะใน อิติๆ ศัพท์ สรูปะใน ปทสฺสๆ สามีสัมพันธะใน อตฺโถ “ทสสุ วิเสสนะของ วจเนสุๆ นิทธารณะใน เอกมฺปิ สจฺจํ อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ เอกมฺๆ วิเสสนะของ สจฺจํๆ นิทธารณียะและสุทธกัตตาใน นตฺถิๆ กิริยาบทกัตตุวาจก ยสฺส วิเสสนะของ ชนฺตุสฺสๆ สัมปทานใน นตฺถิ, เอวรูปสฺส ก็ดี มุสาวาทิโน ก็ดี วิเสสนะของ ชนฺตุโนๆ ฉัฏฐีอนภิหิตกัตตาใน อการิยํ เอวรูปสฺส สัญญี มุสาวาทิโน สัญญา” อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถๆ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๔๔. **วิติณฺณปรโลกสฺสา**ติ วิสฺสฏฺฐปรโลกสฺส ฯ

“**วิติณฺณปรโลกสฺสา**ติ (คาถาปาทสฺส) “วิสฺสฏฺฐปรโลกสฺส” (อิติ อตฺโถ) ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถ **(อิติ)** ว่า “**วิสฺสฏฺฐปรโลกสฺส** ผู้มีโลกอื่นอันสละวิเศษแล้ว” **(อิติ)** ดังนี้ **(คาถาปาทสฺส)** แห่งบาทแห่งพระคาถา **“วิติณฺณปรโลกสฺสาติ** ว่า “วิติณฺณ-

ปรโลกสฺส” ดังนี้ ฯ

บาทพระคาถาว่า **“วิติณฺณปรโลกสฺส”** ความว่า ผู้มีปรโลกอันสละแล้ว

“วิติณฺณปรโลกสฺส” สรูปะใน อิติๆ ศัพท์ สรูปะใน คาถาปาทสฺสๆ สามีสัมพันธะใน อตฺโถ “วิสฺสฏฺฐปรโลกสฺส วิเสสนะของ ชนฺตุโน” อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถๆ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๔๕. เอวรูโป หิ “มนุสฺสสมฺปตฺตึ เทวสมฺปตฺตึ อวสาเน นิพฺพานสมฺปตฺตินฺติ อิมา ติสฺโส สมฺปตฺติโย น ปสฺสติ ฯ

“เอวรูโป (ชนฺตุ) หิ ‘มนุสฺสสมฺปตฺตึ เทวสมฺปตฺตึ อวสาเน นิพฺพานสมฺปตฺตินฺติ อิมา ติสฺโส สมฺปตฺติโย น ปสฺสติ” (อิติ อตฺโถ ปณฺฑิเตน เวทิตพฺโพ) ฯ

(อตฺโถ) อ.อธิบาย **(อิติ)** ว่า “**หิ** ก็ **(ชนฺตุ)** อ.สัตว์เกิด **เอวรูโป** ผู้มีอย่างนี้เป็นรูป **น ปสฺสติ** ย่อมไม่เห็น **สมฺปตฺติโย** ซึ่งสมบัติ ท. **ติสฺโส** สาม **อิมา** เหล่านี้ **อิติ** คือ ‘**มนุสฺสสมฺปตฺตึ** ซึ่งสมบัติในมนุษย์ **เทวสมฺปตฺตึ** ซึ่งสมบัติในเทวโลก **นิพฺพานสมฺปตฺตึ** ซึ่งสมบัติคือพระนิพพาน **อวสาเน** ในกาลเป็นที่สิ้นสุดลง” **(อิติ)** ดังนี้ **(ปณฺฑิเตน)** อันบัณฑิต **(เวทิตพฺโพ)** พึงทราบ ฯ

บัณฑิตพึงทราบอธิบายว่า “ก็สัตว์เห็นปานนี้ ย่อมไม่เห็นสมบัติ ๓ เหล่านี้ คือ ‘มนุษย์-สมบัติ เทวสมบัติ นิพพานสมบัติในที่สุด”

“หิศัพท์ วากยารัมภโชตกะ เอวรูโป วิเสสนะของ ชนฺตุๆ สุทธกัตตาใน ปสฺสติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ‘มนุสฺสสมฺปตฺตึ เทวสมฺปตฺตึ และ อวสาเน นิพฺพานสมฺปตฺตึ’ สรูปะใน อิมา ติสฺโส สมฺปตฺติโย อิมา ก็ดี ติสฺโส ก็ดี วิเสสนะของ สมฺปตฺติโยๆ อวุตตกัมมะใน ปสฺสติ นศัพท์ ปฏิเสธะใน ปสฺสติ” อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถๆ วุตตกัมมะใน เวทิตพฺโพๆ กิตบทกัมมวาจก ปณฺฑิเตน อนภิหิตกัตตาใน เวทิตพฺโพ ฯ

.....

๔๖. **นตฺถิ ปาปนฺติ** ตสฺส เอวรูปสฺส อิทำ นาม ปาปำ อกตฺตพฺพนฺติ นตฺถิ ฯ

“**นตฺถิ ปาปนฺติ** (ปททฺวยสฺส) “ตสฺส เอวรูปสฺส (ชนฺตุโน) อิทำ นาม ปาปำ อกตฺตพฺพนฺติ (สำสโย) นตฺถิ” (อิติ อตฺโถ) ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถ **(อิติ)** ว่า "**(สํสโย)** อ.ความสงสัย **อิติ** ว่า '**ปาปํ** อ.บาป **อิทํ นาม** ชื่อนี้ **ตสฺส (ชนฺตุสฺส)** อันสัตว์เกิดนั้น **เอวรูปสฺส** คือว่าผู้มีอย่างนี้เป็นรูป **อกตฺตพฺพํ** ไม่พึงกระทำ' **อิติ** ดังนี้ **นตฺถิ** ย่อมไม่มี" **อิติ** ดังนี้ **(ปททฺวยสฺส)** แห่งหมวดสอง แห่งบท **"นตฺถิ ปาปนฺติ** ว่า "นตฺถิ ปาปํ" ดังนี้ ฯ

สองบทว่า **"นตฺถิ ปาปํ"** ความว่า ความสงสัยว่า "บาปชื่อนี้ อันสัตว์นั้น คือว่าผู้เห็นปานนี้ ไม่พึงทำ" ย่อมไม่มี

"นตฺถิ ปาปํ" สรูปะใน อิติ ฯ ศัพท์ สรูปะใน ปททฺวยสฺส ฯ สามีสัมพันธะใน อตฺโถ "นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ อิทํ ฯ วิเสสนะของ ปาปํ ฯ วุตตกัมมะใน อกตฺตพฺพํ ฯ กิตบทกัมมวาจก ตสฺส ก็ดี เอวรูปสฺส ก็ดี วิเสสนะของ ชนฺตุโน ฯ ฉัฏฐีอนภิหิตกัตตาใน อกตฺตพฺพํ' อิติศัพท์ สรูปะใน สํสโย ฯ สุทธกัตตาใน นตฺถิ ฯ กิริยาบทกัตตุวาจก" อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถ ฯ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๔๗. เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ ฯ

เทสนาวสาเน พหู (ชนา) โสตาปตฺติผลาทีนิ (อริยผลานิ) ปาปุณึสุ อิติ ฯ

เทสนาวสาเน ในกาลเป็นที่สิ้นสุดลงแห่งพระเทศนา **(ชนา)** อ.ชน ท. **พหู** มาก **ปาปุณึสุ** บรรลุแล้ว **(อริยผลานิ)** ซึ่งอริยผล ท. **โสตาปตฺติผลาทีนิ** มีโสดาปัตติ-ผลเป็นต้น **อิติ** ดังนี้แล ฯ

เวลาจบพระเทศนา ชนจำนวนมากบรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

เทสนาวสาเน กาลสัตตมีใน ปาปุณึสุ พหู วิเสสนะของ ชนา ฯ สุทธกัตตาใน ปาปุณึสุ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก โสตาปตฺติผลาทีนิ วิเสสนะของ อริยผลานิ ฯ สัมปาปุณียกัมมะใน ปาปุณึสุ อิติศัพท์ สมาปนะ ฯ

.....

จิญฺจมาณวิกาวตฺถุ ฯ

จิญฺจมาณวิกาวตฺถุ (นิฏฺฐิตํ) ฯ

จิญฺจมาณวิกาวตฺถุ อ.เรื่องแห่งนางจิญจมาณวิกา **(นิฏฺฐิตํ)** จบแล้ว ฯ

จิญฺจมาณวิกาวตฺถุ สุทธกัตตาใน นิฏฺฐิตํ ๆ กิตบทกัตตุวาจก ฯ

จบเรื่องนางจิญจมาณวิกา

วิเคราะห์ศัพท์กิตก์ สมาส และตัทธิต

จิญฺจมาณวิกาวตฺถุ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

จิญฺจมาณวิกาย วตฺถุ จิญฺจมาณวิกาวตฺถุ. (จิญฺจมาณวิกา + วตฺถุ) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

วตฺถุ อ.เรื่อง จิญฺจมาณวิกาย แห่งนางจิญจมาณวิกา จิญฺจมาณวิกาวตฺถุ ชื่อว่าจิญฺจมาณวิกา-วตฺถุ. (เรื่องนางจิญจมาณวิกา)

ปุถุภูตา, สาวกา

เป็นวิเสสนุตตรบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปุถู จ เต ภูตา จาติ ปุถุภูตา, สาวกา. (ปุถุ + ภูต)

เต (สาวกา) อ.สาวก ท. เหล่านั้น ปุถู จ เป็นผู้มากด้วย ภูตา จ เป็นแล้วด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ปุถุภูตา ชื่อว่าปุถุภูต (เป็นผู้มาก), ได้แก่สาวกทั้งหลาย.

อปริมาณา, เทวมนุสฺสา

เป็นนนิบาตบุพพบทพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

นตฺถิ ปริมาณํ เยสนฺติ อปริมาณา, เทวมนุสฺสา. (น + ปริมาณ)

ปริมาณํ อ.ปริมาณ เยสํ (เทวมนุสฺสานํ) แห่งเทวดาและมนุษย์ ท. เหล่าใด นตฺถิ ย่อมไม่มี อิติ เพราะเหตุนั้น (เต เทวมนุสฺสา) อ.เทวดาและมนุษย์ ท. เหล่านั้น อปริมาณา ชื่อว่าอปริมาณ (ไม่มีปริมาณ), ได้แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย.

เทวมนุสฺสา

เป็นอิตรีตรโยคทวันทสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เทวา จ มนุสฺสา จ เทวมนุสฺสา. (เทว + มนุสฺส)

เทวา จ อ.เทวดา ท. ด้วย มนุสฺสา จ อ.มนุษย์ ท. ด้วย เทวมนุสฺสา ชื่อว่าเทวมนุสฺส. (เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย)

อริยภูมิ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อริยานำ ภูมิ อริยภูมิ. (อริย + ภูมิ)

ภูมิ อ.ชั้น อริยานำ แห่งพระอริยะ ท. อริยภูมิ ชื่อว่าอริยภูมิ. (ชั้นแห่งพระอริยะ)

คุณสมุทยา

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

คุณสฺส สมุทยา คุณสมุทยา. (คุณ + สมุทย)

สมุทยา อ.ความตั้งขึ้น ท. คุณานำ แห่งพระคุณ ท. คุณสมุทยา ชื่อว่าคุณสมุทย. (ความเกิดขึ้นแห่งพระคุณทั้งหลาย)

มหาลาภสกฺกาโร

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส โดยมีสมาหารทวันทสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ลาโภ จ สกฺกาโร จ ลาภสกฺกาโร. (ลาภ + สกฺการ) สมาหารทวันทสมาส

ลาโภ จ อ.ลาภด้วย สกฺกาโร จ อ.สักการะด้วย ลาภสกฺกาโร ชื่อว่าลาภสกฺการ. (ลาภและสักการะ)

๒. มหนฺโต จ โส ลาภสกฺกาโร จาติ มหาลาภสกฺกาโร. (มหนฺต + ลาภสกฺการ) วิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส

มหนฺโต จ อ.ใหญ่ด้วย โส อ.ใหญ่นั้น ลาภสกฺกาโร จ เป็นลาภและสักการะด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น มหาลาภสกฺกาโร ชื่อว่ามหาลาภสกฺการ. (ลาภและสักการะใหญ่)

สุริยุคฺคมนำ, กาโล

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สุริยสฺส อุคฺคมนำ สุริยุคฺคมนำ, กาโล. (สุริย + อุคฺคมน)

อุคฺคมนำ อ.เป็นที่ขึ้นไป สุริยสฺส แห่งพระอาทิตย์ สุริยุคฺคมนำ ชื่อว่าสุริยุคฺคมน. (เป็นที่ขึ้นไปแห่งพระอาทิตย์)

ขชฺโชปนสทิสา, ติตฺถิยา

เป็นตติยาตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ขชฺโชปเนน สทิสา ขชฺโชปนสทิสา, ติตฺถิยา. (ขชฺโชปน + สทิส)

(ติตฺถิยา) อ.เดียรถีย์ ท. สทิสา ผู้เช่นกับ ขชฺโชปเนน ด้วยหิงห้อย ขชฺโชปนสทิสา ชื่อว่าขชฺโชปนสทิส (เช่นกับหิงห้อย), ได้แก่เดียรถีย์ทั้งหลาย.

หตลาภสกฺการาฯ, ติตฺถิยา

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส โดยมีสมาหารทวันทสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ลาโภ จ สกฺกาโร จ ลาภสกฺกาโร. (ลาภ + สกฺการ) สมาหารทวันทสมาส

ลาโภ จ อ.ลาภด้วย สกฺกาโร จ อ.สักการะด้วย ลาภสกฺกาโร ชื่อว่าลาภสกฺการ. (ลาภและสักการะ)

๒. หโต ลาภสกฺกาโร เยสนฺติ หตลาภสกฺการาฯ, ติตฺถิยา. (หต + ลาภสกฺการ) ฉัฏฐีทวิปท-ตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

ลาภสกฺกาโร อ.ลาภและสักการะ หโต อันโทษขจัดแล้ว เยสํ (ติตฺถิยานํ) แห่งเดียรถีย์ ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (เต ติตฺถิยา) อ.เดียรถีย์ ท. เหล่านั้น หตลาภสกฺการาฯ ชื่อว่าหตลาภสกฺการ. (มีลาภและสักการะอันโทษขจัดแล้ว), ได้แก่เดียรถีย์ทั้งหลาย.

อนฺตรวีถิ

เป็นอมาทิปรตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

วีถิยา อนฺตรํ อนฺตรวีถิ. (อนฺตร + วีถิ)

อนฺตรํ อ.ระหว่าง วีถิยา แห่งถนน อนฺตรวีถิ ชื่อว่าอนฺตรวีถิ. (ระหว่างถนน)

มหปฺผลํ, ทานํ

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

มหนฺตํ ผลํ ยสฺสาติ มหปฺผลํ, ทานํ. (มหนฺต + ผล)

ผลํ อ.ผล มหนฺตํ อันใหญ่ ยสฺส (ทานสฺส) แห่งทานใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตํ ทานํ) อ.ทานนั้น มหปฺผลํ ชื่อว่ามหปฺผล (มีผลใหญ่, มีผลมาก), ได้แก่ทาน.

อุตฺตมรูปธรา, จิญฺจมาณวิกา

เป็นทุติยาตัปปุริสสมาส โดยมีวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. อุตฺตมญฺจ ตํ รูปญฺจาติ อุตฺตมรูปํ. (อุตฺตม + รูป) วิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส

อุตฺตมํ จ อ.อันสูงสุดด้วย ตํ อ.อันสูงสุดนั้น รูปํ จ เป็นรูปด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น อุตฺตมรูปํ ชื่อว่าอุตฺตมรูป. (รูปอันสูงสุด)

๒. อุตฺตมรูปํ ธรตีติ อุตฺตมรูปธรา, จิญฺจมาณวิกา. (อุตฺตมรูปสทฺทูปปท + ธร ธารเณ ในการทรงไว้ + อปัจจัย) ทุติยาตัปปุริสสมาส, กิตันตสมาส, กัตตุรูป, กัตตุสาธนะ

(ยา จิญฺจมาณวิกา) อ.นางจิญจมาณวิกาใด ธรติ ย่อมทรงไว้ อุตฺตมรูปํ ซึ่งรูปอันสูงสุด อิติ เพราะเหตุนั้น (สา จิญฺจมาณวิกา) อ.นางจิญจมาณวิกานั้น อุตฺตมรูปธรา ชื่อว่าอุตฺตมรูปธรา (ทรงไว้ซึ่งรูปอันสูงสุด), ได้แก่นางจิญจมาณวิกา.

โสภคฺคปฺปตฺตา, จิญฺจมาณวิกา

เป็นทุติยาตัปปุริสสมาส โดยมีวิเสสนุตตรบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. โสภา จ สา อคฺคา จาติ โสภคฺคา. (โสภา + อคฺคา) วิเสสนุตตรบทกัมมธารยสมาส

โสภา จ อ.ความงามด้วย สา อ.ความงามนั้น อคฺคา จ อันเลิศด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น โสภคฺคา ชื่อว่าโสภคฺคา. (ความงามอันเลิศ)

๒. โสภคฺคํ ปตฺตา โสภคฺคปฺปตฺตา, จิญฺจมาณวิกา. (โสภคฺคา + ปตฺตา) ทุติยาตัปปุริส-สมาส

(จิญฺจมาณวิกา) อ.นางจิญจมาณวิกา ปตฺตา ถึงแล้ว โสภคฺคํ ซึ่งความงามอันเลิศ โสภคฺคปฺปตฺตา ชื่อว่าโสภคฺคปฺปตฺตา (ผู้ถึงความงามอันเลิศ), ได้แก่นางจิญจมาณวิกา.

ติตฺถิยาราโม

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ติตฺถิยานํ อาราโม ติตฺถิยาราโม. (ติตฺถิย + อาราม)

อาราโม อ.อาราม ติตฺถิยานํ แห่งเดียรถีย์ ท. ติตฺถิยาราโม ชื่อว่าติตฺถิยาราม. (อารามของเดียรถีย์)

ยาวตติยํ

นิบาตบุพพกะ อัพยยีภาวสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ตติยสฺส ยตฺตโก ปริจฺเฉโท ยาวตติยํ. (ยาว + ตติย)

ปริจฺเฉโท อ.การกำหนด ยตฺตโก อันมีประมาณเท่าใด ตติยสฺส (วารสฺส) แห่งครั้งที่ ๓ ยาว ตติยํ ชื่อว่ายาวตติย. (จนถึงครั้งที่ ๓)

อิตฺถีมายา

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อิตฺถิยา มายา อิตฺถีมายา. (อิตฺถี + มายา)

มายา อ.มารยา อิตฺถิยา ของหญิง อิตฺถีมายา ชื่อว่าอิตฺถีมายา. (มารยาหญิง)

กุสลตา

เป็นภาวตัทธิต มีวิเคราะห์ว่า

กุสลสฺส ภาโว กุสลตา. (กุสล + ตาปัจจัย)

ภาโว อ.ความเป็น กุสลสฺส (อตฺตโน) แห่งตน ผู้ฉลาด กุสลตา ชื่อว่ากุสลตา. (ความเป็นผู้ฉลาด)

สาวตฺถีวาสิโน, ชนา

เป็นสัตตมีตัปปุริสสมาส, กิตันตสมาส, กัตตุรูป, ตัสสีลสาธนะ มีวิเคราะห์ว่า

สาวตฺถิยํ วสนฺติ สีเลนาติ สาวตฺถีวาสิโน, ชนา. (สาวตฺถีสทฺทูปปท + วส นิวาเส ในการอยู่ + ณีปัจจัย)

(เย ชนา) อ.ชน ท. เหล่าใด วสนฺติ ย่อมอยู่ สาวตฺถิยํ ในเมืองสาวัตถี สีเลน โดยปกติ อิติ เพราะเหตุนั้น (เต ชนา) อ.ชน ท. เหล่านั้น สาวตฺถีวาสิโน ชื่อว่าสาวตฺถีวาสี (ผู้อยู่ในเมืองสาวัตถีโดยปกติ, ชาวเมืองสาวัตถี), ได้แก่ชนทั้งหลาย.

นิกฺขมนสมโย

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

นิกฺขมนญฺจ ตํ สมโย จาติ นิกฺขมนสมโย. (นิกฺขมน + สมย)

นิกฺขมนํ จ อ.เป็นที่ออกไปด้วย ตํ อ.เป็นที่ออกไปนั้น สมโย จ เป็นสมัยด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น นิกฺขมนสมโย ชื่อว่านิกฺขมนสมย. (สมัยเป็นที่ออกไป)

อินฺทโคปกวณฺโณ, ปโฏ

เป็นฉัฏฐิยัตถะ อุปมานบุพพบทพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อินฺทโคปกสฺส วณฺโณ วิย วณฺโณ ยสฺสาติ อินฺทโคปกวณฺโณ, ปโฏ. (อินฺทโคปก + วิย + วณฺณ)

วณฺโณ อ.สี วณฺโณ วิย ราวกะ อ.สี อินฺทโคปกสฺส แห่งแมลงค่อมทอง ยสฺส (ปฏสฺส) แห่งผ้าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ปโฏ) อ.ผ้านั้น อินฺทโคปกวณฺโณ ชื่อว่าอินฺทโคปกวณฺณ (มีสีดุจสีแมลงค่อมทอง), ได้แก่ผ้า.

คนฺธมาลาทิหตฺถา, ชนา

เป็นทวิปทภินนาธิกรณพหุพพีหิสมาส โดยมีอิตรีตรโยคทวันทสมาส และฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณ-พหุพพีหิสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. คนฺโธ จ มาลา จ คนฺธมาลา. (คนฺธ + มาลา) อิตรีตรโยคทวันทสมาส

คนฺโธ จ อ.ของหอมด้วย มาลา จ อ.ระเบียบด้วย คนฺธมาลา ชื่อว่าคนฺธมาลา. (ของหอมและระเบียบ)

๒. คนฺธมาลา อาทิ เยสนฺติ คนฺธมาลาทีนิ, วตฺถูนิ. (คนฺธมาลา + อาทิ) ฉัฏฐีทวิปท-ตุลยาธิรณพหุพพีหิสมาส

คนฺธมาลา อ.ของหอมและระเบียบ ท. อาทิ เป็นต้น เยสํ (วตฺถูนํ) แห่งวัตถุ ท. เหล่าใด (สนฺติ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตานิ วตฺถูนิ) อ.วัตถุ ท. เหล่านั้น คนฺธมาลาทีนิ ชื่อว่าคนฺธมาลาทิ (มีของหอมและระเบียบเป็นต้น), ได้แก่วัตถุทั้งหลาย.

เชตวนาภิมุขี, ชนา

เป็นอัสสัตถิตัทธิต มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. เชตวนสฺส อภิมุขํ เชตวนาภิมุขํ. (เชตวน + อภิมุข) จตุตถีตัปปุริสสมาส

อภิมุขํ อ.หน้าเฉพาะ เชตวนสฺส ต่อพระเชตวัน เชตวนาภิมุขํ ชื่อว่าเชตวนาภิมุข. (มีหน้าเฉพาะพระเชตวัน)

๒. เชตวนาภิมุขํ เตสํ อตฺถีติ เชตวนาภิมุขี, ชนา. (เชตวนาภิมุข + อีปัจจัย)

เชตวนาภิมุขํ อ.หน้าเฉพาะต่อพระเชตวัน เตสํ (ชนานํ) แห่งชน ท. เหล่านั้น อตฺถิ มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (เต ชนา) อ.ชน ท. เหล่านั้น เชตวนาภิมุขี ชื่อว่าเชตวนาภิมุขี (มีหน้าเฉพาะต่อพระเชตวัน), ได้แก่ชนทั้งหลาย.

คมนฏฺฐานํ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

คมนญฺจ ตํ ฐานญฺจาติ คมนฏฺฐานํ. (คมน + ฐาน)

คมนํ จ อ.เป็นที่ไปด้วย ตํ อ.เป็นที่ไปนั้น ฐานํ จ เป็นที่ด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น คมนฏฺฐานํ ชื่อว่าคมนฏฺฐาน. (ที่เป็นที่ไป)

เชตวนสมีปํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เชตวนสฺส สมีปํ เชตวนสมีปํ. (เชตวน + สมีป)

สมีปํ อ.ที่ใกล้ เชตวนสฺส แห่งพระเชตวัน เชตวนสมีปํ ชื่อว่าเชตวนสมีป. (ที่ใกล้พระเชตวัน)

อุปาสกชนา

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อุปาสกา จ เต ชนา จาติ อุปาสกชนา. (อุปาสก + ชน)

อุปาสกา จ อ.ผู้เป็นอุบาสก ท. ด้วย เต อ.ผู้เป็นอุบาสก ท. เหล่านั้น ชนา จ เป็นชนด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น อุปาสกชนา ชื่อว่าอุปาสกชน. (ชนผู้เป็นอุบาสกเหล่านั้น)

วุตฺถฏฺฐานํ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

วุตฺถญฺจ ตํ ฐานญฺจาติ วุตฺถฏฺฐานํ. (วุตฺถ + ฐาน)

วุตฺถํ จ อ.อันพระศาสดาประทับอยู่แล้วด้วย ตํ อ.อันพระศาสดาประทับอยู่แล้วนั้น ฐานํ จ เป็นที่ด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น วุตฺถฏฺฐานํ ชื่อว่าวุตฺถฏฺฐาน. (ที่เป็นที่อันพระศาสดาประทับอยู่แล้ว)

เอกมาสทฺวิมาสจฺจโย

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีอสมาหารทิคุสมาส อสมาหารทิคุสมาส และวาสัททัตถะ สังขโย-ภยปทพหุพพีหิสมาส อยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. เอโก จ โส มาโส จาติ เอกมาโส. (เอก + มาส) อสมาหารทิคุสมาส

เอโก จ อ.หนึ่งด้วย โส อ.หนึ่งนั้น มาโส จ เป็นเดือนด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น เอกมาโส ชื่อว่าเอกมาส. (หนึ่งเดือน)

๒. เทฺว จ เต มาสา จาติ ทฺวิมาสา. (ทฺวิ + มาส) อสมาหารทิคุสมาส

เทฺว จ อ.สอง ท. ด้วย เต อ.สอง ท. เหล่านั้น มาสา จ เป็นเดือนด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ทฺวิมาสา ชื่อว่าทฺวิมาส. (สองเดือน)

๓. เอกมาโส วา ทฺวิมาสา วา เอกมาสทฺวิมาสํ. (เอกมาส + ทฺวิมาส) วาสัททัตถะ สังขโยภยปทพหุพพีหิสมาส

เอกมาโส วา อ.เดือนหนึ่งหรือ ทฺวิมาสา วา หรือว่า อ.เดือนสอง ท. เอกมาสทฺวิมาสา ชื่อว่าเอกมาสทฺวิมาส. (หนึ่งเดือนหรือสองเดือน)

๔. เอกมาสทฺวิมาสานํ อจฺจโย เอกมาสทฺวิมาสจฺจโย. (เอกมาสทฺวิมาส + อจฺจย) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

อจฺจโย อ.อันล่วงไป เอกมาสทฺวิมาสานํ แห่งเดือนหนึ่งหรือเดือนสอง ท. เอกมาสทฺวิมาสจฺจโย ชื่อว่าเอกมาสทฺวิมาสจฺจย. (ล่วงไปหนึ่งเดือนหรือสองเดือน)

เอกคนฺธกุฏิ

เป็นอสมาหารทิคุสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เอกา จ สา คนฺธกุฏิ จาติ เอกคนฺธกุฏิ. (เอกา + คนฺธกุฏิ)

เอกา จ อ.หลังเดียวกันด้วย สา อ.หลังเดียวกันนั้น คนฺธกุฏิ จ เป็นพระคันธกุฎีด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น เอกคนฺธกุฏิ ชื่อว่าเอกคนฺธกุฏิ. (พระคันธกุฎีหลังเดียวกัน)

เตมาสจาตุมฺมาสจฺจโย

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีสมาหารทวันทสมาส สมาหารทวันทสมาส และวาสัททัตถะ สังขโย-ภยปทพหุพพีหิสมาส อยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ตโย มาสา เตมาสํ. (ติ + มาส) สมาหารทิคุสมาส

มาสา อ.เดือน ท. ตโย สาม เตมาสํ ชื่อว่าเตมาส. (๓ เดือน)

๒. จตฺตาโร มาสา จาตุมฺมาสํ. (จตุ + มาส) สมาหารทิคุสมาส

มาสา อ.เดือน ท. จตฺตาโร สี่ จาตุมฺมาสํ ชื่อว่าจาตุมฺมาส. (๔ เดือน)

๓. เตมาสํ วา จาตุมฺมาสํ วา เตมาสจาตุมฺมาสํ. (เตมาส + จาตุมฺมาส) วาสัททัตถะ สังขโยภยปทพหุพพีหิสมาส

เตมาสํ วา อ.เดือนสามหรือ จาตุมฺมาสํ วา หรือว่า อ.เดือนสี่ เตมาสจาตุมฺมาสํ ชื่อว่าเตมาสจาตุมฺมาส. (๓ เดือนหรือ ๔ เดือน)

๔. เตมาสจาตุมฺมาสสฺส อจฺจโย เตมาสจาตุมฺมาสจฺจโย. (เตมาสจาตุมฺมาส + อจฺจย) ฉัฏฐี-ตัปปุริสสมาส

อจฺจโย อ.อันล่วงไป เตมาสจาตุมฺมาสสฺส แห่งเดือนสามหรือเดือนสี่ เตมาสจาตุมฺมาสจฺจโย ชื่อว่าเตมาสจาตุมฺมาสจฺจย. (ล่วงไป ๓ เดือนหรือ ๔ เดือน)

คพฺภินีวณฺโณ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

๑. คพฺโภ อสฺสา อตฺถีติ คพฺภินี, อิตฺถี. (คพฺภ + อีปัจจัย) อัสสัตถิตัทธิต

คพฺโภ อ.ครรภ์ อสฺสา (อิตฺถิยา) แห่งหญิงนั้น อตฺถิ มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (สา อิตฺถี) อ.หญิงนั้น คพฺภินี ชื่อว่าคพฺภินี (ผู้มีครรภ์), ได้แก่หญิง.

๒. คพฺภินิยา วณฺโณ คพฺภินีวณฺโณ. (คพฺภินี + วณฺณ) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

วณฺโณ อ.เพศ คพฺภินิยา (อิตฺถิยา) แห่งหญิง ผู้มีครรภ์ คพฺภินีวณฺโณ ชื่อว่าคพฺภินีวณฺณ. (เพศแห่งหญิงมีครรภ์)

อฏฺฐนวมาสจฺจโย

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีวาสัททัตถะ สังขโยภยปทพหุพพีหิสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. อฏฺฐ วา นว วา มาสา อฏฺฐนวมาสา. (อฏฺฐ + นว + มาส) วาสัททัตถะ สังขโยภยปทพหุพพีหิสมาส

มาสา อ.เดือน ท. อฏฺฐ วา แปดหรือ วา หรือว่า นว เก้า อฏฺฐนวมาสา ชื่อว่า อฏฺฐนวมาส. (เดือน ๘ หรือเดือน ๙)

๒. อฏฺฐนวมาสานํ อจฺจโย อฏฺฐนวมาสจฺจโย. (อฏฺฐนวมาส + อจฺจย) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

อจฺจโย อ.อันล่วงไป อฏฐนวมาสานํ แห่งเดือนแปดหรือเดือนเก้า ท. อฏฺฐนวมาสจฺจโย ชื่อว่าอฏฺฐนวมาสจฺจย. (ล่วงไป ๘ เดือนหรือ ๙ เดือน)

ทารุมณฺฑลิกา

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส, มัชเฌโลปะ ลบ วิการศัพท์ มีวิเคราะห์ว่า

ทารุสฺส วิกาโร มณฺฑลิกา ทารุมณฺฑลิกา. (ทารุ + วิการ + มณฺฑลิกา)

มณฺฑลิกา อ.บังเวียน วิกาโร อันเป็นวิการ ทารุสฺส แห่งไม้ ทารุมณฺฑลิกา ชื่อว่าทารุมณฺฑลิกา. (บังเวียนไม้)

หตฺถปาทปิฏฺฐิโย

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีอิตรีตรโยคทวันทสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. หตฺถา จ ปาทา จ หตฺถปาทา. (หตฺถ + ปาท) อิตรีตรโยคทวันทสมาส

หตฺถา จ อ.มือ ท. ด้วย ปาทา จ อ.เท้า ท. ด้วย หตฺถปาทา ชื่อว่าหตฺถปาท. (มือและเท้าทั้งหลาย)

๒. หตฺถปาทานํ ปิฏฺฐิโย หตฺถปาทปิฏฺฐิโย. (หตฺถปาท + ปิฏฺฐิ) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

ปิฏฺฐิโย อ.หลัง ท. หตฺถปาทานํ แห่งมือและเท้า ท. หตฺถปาทปิฏฺฐิโย ชื่อว่าหตฺถปาทปิฏฺฐิ. (หลังมือและเท้า)

กิลนฺตินฺทฺริยา, จิญฺจมาณวิกา

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

กิลนฺตํ อินฺทฺริยํ ยสฺสาติ กิลนฺตินฺทฺริยา, จิญฺจมาณวิกา.

อินฺทฺริยํ อ.อินทรีย์ กิลนฺตํ อันบอบช้ำแล้ว ยสฺสา (จิญฺจมาณวกาย) แห่งนางจิญจมาณวิกาใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (สา จิญฺจมาณวิกา) อ.นางจิญจมาณวิกานั้น กิลนฺตินฺทฺริยา ชื่อว่า กิลนฺตินฺทฺริยา (ผู้มีอินทรีย์อันบอบช้ำแล้ว), ได้แก่นางจิญจมาณวิกา.

สายณฺหสมโย

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส โดยมีอมาทิปรตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. อหสฺส สายํ สายณฺหํ. (สายํ + อห) อมาทิปรตัปปุริสสมาส

สายํ อ.เป็นที่สิ้นไป อหสฺส แห่งวัน สายณฺหํ ชื่อว่าสายณฺห. (เป็นที่สิ้นไปแห่งวัน)

๒. สายณฺโห จ โส สมโย จาติ สายณฺหสมโย. (สายณฺห + สมย)

สายณฺโห จ อ.เป็นที่สิ้นไปแห่งวันด้วย โส อ.เป็นที่สิ้นไปแห่งวันนั้น สมโย จ เป็นสมัยด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น สายณฺหสมโย ชื่อว่าสายณฺหสมย. (สมัยเป็นที่สิ้นไปแห่งวัน, เวลาเย็น)

อลงฺกตธมฺมาสนํ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อลงฺกตญฺจ ตํ ธมฺมาสนญฺจาติ อลงฺกตธมฺมาสนํ. (อลงฺกต + ธมฺมาสน)

อลงฺกตํ จ อ.อันถูกประดับแล้วด้วย ตํ อ.อันถูกประดับแล้วนั้น ธมฺมาสนํ จ เป็นธรรมาสน์ด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น อลงฺกตธมฺมาสนํ ชื่อว่าอลงฺกตธมฺมาสน. (ธรรมาสน์ที่บุคคลประดับแล้ว)

ทนฺตาวรณํ

เป็นทุติยาตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ทนฺตํ อาวรณํ ทนฺตาวรณํ, มังสํ. (ทนฺต + อาวรณ)

(มังสํ) อ.มังสะ อาวรณ์ เป็นเครื่องปกปิด ทนฺตํ ซึ่งพระทนต์ ทนฺตาวรณ์ ชื่อว่าทนฺตาวรณ (เป็นเครื่องปกปิดพระทนต์), ได้แก่มังสะ.

ปริปุณฺณคพฺภา, อหํ

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปริปุณฺโณ คพฺโภ ยสฺสาติ ปริปุณฺณคพฺภา, อหํ. (ปริปุณฺณ + คพฺภ)

คพฺโภ อ.ครรภ์ ปริปุณฺโณ เต็มรอบแล้ว ยสฺสา (มม) แห่งหม่อมฉันใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (สา อหํ) อ.หม่อมฉันนั้น ปริปุณฺณคพฺภา ชื่อว่าปริปุณฺณคพฺภา (ผู้มีครรภ์อันเต็มรอบแล้ว), ได้แก่หม่อมฉัน.

ปสูติฆรํ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปสูติ จ สา ฆรญฺจาติ ปสูติฆรํ. (ปสูติ + ฆร)

ปสูติ จ อ.เป็นที่คลอดด้วย สา อ.เป็นที่คลอดนั้น ฆรํ จ เป็นเรือนด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ปสูติฆรํ ชื่อว่าปสูติฆร. (เรือนเป็นที่คลอด)

สปฺปิเตลาทีนิ, วตฺถูนิ

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส โดยมีอิตรีตรโยคทวันทสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. สปฺปิ จ เตลญฺจ สปฺปิเตลานิ. (สปฺปิ + เตล) อิตรีตรโยคทวันทสมาส

สปฺปิ จ อ.เนยใสด้วย เตลํ จ อ.น้ำมันด้วย สปฺปิเตลานิ ชื่อว่าสปฺปิเตล. (เนยใสและน้ำมันทั้งหลาย)

๒. สปฺปิเตลานิ อาทิ เยสนฺติ สปฺปิเตลาทีนิ, วตฺถูนิ. (สปฺปิเตล + อาทิ) ฉัฏฐีทวิปท-ตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

สปฺปิเตลานิ อ.เนยใสและน้ำมัน ท. อาทิ เป็นต้น เยสํ (วตฺถูนํ) แห่งวัตถุ ท. เหล่าใด (สนฺติ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตานิ วตฺถูนิ) อ.วัตถุ ท. เหล่านั้น สปฺปิเตลาทีนิ ชื่อว่าสปฺปิเตลาทิ (มีเนยใสและน้ำมันเป็นต้น), ได้แก่วัตถุทั้งหลาย.

กตฺตพฺพยุตฺตกํ, กมฺมํ

เป็นจตุตถีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

กตฺตพฺพสฺส ยุตฺตกํ กตฺตพฺพยุตฺตกํ, กมฺมํ. (กตฺตพฺพ + ยุตฺตก)

(กมฺมํ) อ.กรรม ยุตฺตกํ อันควรแล้ว (ปุคฺคเลน) กตฺตพฺพสฺส (กมฺมสฺส) แห่งกรรม อันบุคคล พึงกระทำ กตฺตพฺพยุตฺตกํ ชื่อว่ากตฺตพฺพยุตฺตก (ควรแก่กรรมที่บุคคลพึงทำ), ได้แก่กรรม.

คพฺภปริหารโร

เป็นทุติยาตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

คพฺภํ ปริหาโร คพฺภปริหาโร. (คพฺภ + ปริหาร)

ปริหาโร อ.วัตถุเป็นเครื่องบริหาร คพฺภํ ซึ่งครรภ์ คพฺภปริหาโร ชื่อว่าคพฺภปริหาร. (วัตถุเป็น

เครื่องบริหารครรภ์)

คูถปิณฺโท

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

คูถสฺส ปิณฺโท คูถปิณฺโท. (คูถ + ปิณฺท)

ปิณฺโท อ.ก้อน คูถสฺส แห่งคูถ คูถปิณฺโท ชื่อว่าคูถปิณฺท. (ก้อนคูถ, ก้อนอุจจาระ)

จนฺทมณฺฑลํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

จนฺทสฺส มณฺฑลํ จนฺทมณฺฑลํ. (จนฺท + มณฺฑล)

มณฺฑลํ อ.มณฑล จนฺทสฺส แห่งพระจันทร์ จนฺทมณฺฑลํ ชื่อว่าจนฺทมณฺฑล. (มณฑลแห่งพระจันทร์)

ปริสมชฺโฌ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปริสาย มชฺโฌ ปริสมชฺโฌ. (ปริสา + มชฺฌ)

มชฺโฌ อ.ท่ามกลาง ปริสาย แห่งบริษัท ปริสมชฺโฌ ชื่อว่าปริสมชฺฌ. (ท่ามกลางบริษัท)

ตถภาโว

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ตถสฺส ภาโว ตถภาโว. (ตถ + ภาว)

ภาโว อ.ความเป็น (ตยา กถิตสฺส) ตถสฺส (วจนสฺส) แห่งคำ อันอันเธอ กล่าวแล้ว เป็นคำแท้ ตถภาโว ชื่อว่าตถภาว. (ความที่คำอันเธอกล่าวแล้วเป็นคำแท้)

วิตถภาโว

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

วิตถสฺส ภาโว วิตถภาโว. (วิตถ + ภาว)

ภาโว อ.ความเป็น (ตยา กถิตสฺส) วิตถสฺส (วจนสฺส) แห่งคำ อันอันเธอ กล่าวแล้ว เป็นคำไม่แท้ วิตถภาโว ชื่อว่าวิตถภาว. (ความที่คำอันเธอกล่าวแล้วเป็นคำไม่แท้)

ญาตภาโว

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ญาตสฺส ภาโว ญาตภาโว. (ญาต + ภาว)

ภาโว อ.ความเป็น (ตยา จ มยา จ) ญาตสฺส (วตฺถุสฺส) แห่งเรื่อง อันพระองค์ด้วย อันหม่อมฉันด้วย รู้แล้ว ญาตภาโว ชื่อว่าญาตภาว. (ความที่เรื่องเป็นเรื่องที่พระองค์และหม่อมฉันรู้แล้ว)

อุณฺหากาโร

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อุณฺโห จ โส อากาโร จาติ อุณฺหากาโร. (อุณฺห + อาการ)

อุณฺโห จ อ.อันร้อนด้วย โส อ.อันร้อนนั้น อากาโร จ เป็นอาการด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น อุณฺหากาโร ชื่อว่าอุณฺหาการ. (อาการอันร้อน)

มูสิกโปตกา

เป็นวิเสสนุตตรบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

มูสิกา จ เต โปตกา จาติ มูสิกโปตกา. (มูสิก + โปตก)

มูสิกา จ อ.หนู ท. ด้วย เต อ.หนู ท. เหล่านั้น โปตกา จ เป็นตัวลูกน้อยด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น มูสิกโปตกา ชื่อว่ามูสิกโปตก. (หนูตัวลูกน้อยทั้งหลาย, ลูกหนูทั้งหลาย)

ทารุมณฺฑลิกำ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส, มัชเฌโลปะ ลบ วิการศัพท์ มีวิเคราะห์ว่า

ทารุสฺส วิกาโร มณฺฑลิกำ ทารุมณฺฑลิกำ. (ทารุ + มณฺฑลิก)

มณฺฑลิกำ อ.บังเวียน วิกาโร อันเป็นวิการ ทารุสฺส แห่งไม้ ทารุมณฺฑลิกำ ชื่อว่าทารุมณฺฑลิก. (บังเวียนอันเป็นวิการแห่งไม้)

พนฺธนรชฺชุกา

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

พนฺธนานิ จ ตานิ รชฺชุกา จาติ พนฺธนรชฺชุกา. (พนฺธน + รชฺชุก)

พนฺธนานิ จ อ.อันเป็นเครื่องผูก ท. ด้วย ตานิ อ.อันเป็นเครื่องผูก ท. เหล่านั้น รชฺชุกา จ เป็นเชือกด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น พนฺธนรชฺชุกา ชื่อว่าพนฺธนรชฺชุก. (เชือกสำหรับผูกทั้งหลาย, เชือกผูกทั้งหลาย)

เอกปฺปหาโร

เป็นอสมาหารทิคุสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เอโก จ โส ปหาโร จาติ เอกปฺปหาโร. (เอก + ปหาร)

เอโก จ อ.คราวเดียวด้วย โส อ.คราวเดียวนั้น ปหาโร จ เป็นการประหารด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น เอกปฺปหาโร ชื่อว่าเอกปฺปหาร. (การประหารคราวเดียว)

ปารุตปฏฺ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปารุตญฺจ ตํ ปฏญฺจาติ ปารุตปฏฺ. (ปารุต + ปฏ)

ปารุตํ จ อ.อันนางจิญจมาณวิกาคลุมแล้วด้วย ตํ อ.อันนางจิญจมาณวิกาคลุมแล้วนั้น ปฏฺ จ เป็นผ้าด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ปารุตปฏฺ ชื่อว่าปารุตปฏ. (ผ้าที่นางจิญจมาณวิกาคลุมแล้ว)

ทารุมณฺฑลํ

เป็นวิเสสนุตตรบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ทารุ จ ตํ มณฺฑลญฺจาติ ทารุมณฺฑลํ. (ทารุ + มณฺฑล)

ทารุ จ อ.ท่อนไม้ด้วย ตํ อ.ท่อนไม้นั้น มณฺฑลํ จ เป็นวงกลมด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ทารุ-มณฺฑลํ ชื่อว่าทารุมณฺฑล. (ท่อนไม้อันเป็นวงกลม)

ปาทปิฏฺฐิ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปาทสฺส ปิฏฺฐิ ปาทปิฏฺฐิ. (ปาท + ปิฏฺฐิ)

ปิฏฺฐิ อ.หลัง ปาทสฺส แห่งเท้า ปาทปิฏฺฐิ ชื่อว่าปาทปิฏฺฐิ. (หลังเท้า)

อคฺคปาทา

เป็นอมาทิปรตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปาทานำ อคฺคา อคฺคปาทา. (อคฺค + ปาท)

อคฺคา อ.ปลาย ท. ปาทานำ แห่งเท้า ท. อคฺคปาทา ชื่อว่าอคฺคปาท. (ปลายเท้าทั้งหลาย)

เลฑฺฑุทณฺฑหตฺถา, มนุสฺสา

เป็นทวิปทภินนาธิกรณพหุพพีหิสมาส โดยมีอิตรีตรโยคทวันทสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. เลฑฺฑูนิ จ ทณฺฑา จ เลฑฺฑุทณฺฑา. (เลฑฺฑุ + ทณฺฑ) อิตรีตรโยคทวันทสมาส

เลฑฺฑูนิ จ อ.ก้อนดิน ท. ด้วย ทณฺฑา จ อ.ท่อนไม้ ท. ด้วย เลฑฺฑุทณฺฑา ชื่อว่า เลฑฺฑุทณฺฑ. (ก้อนดินและท่อนไม้ทั้งหลาย)

๒. เลฑฺฑุทณฺฑา หตฺเถสุ เยสนฺติ เลฑฺฑุทณฺฑหตฺถา, มนุสฺสา. (เลฑฺฑุทณฺฑ + หตฺถ) ทวิปทภินนาธิกรณพหุพพีหิสมาส

เลฑฺฑุทณฺฑา อ.ก้อนดินและท่อนไม้ ท. หตฺเถสุ ในมือ ท. เยสं (มนุสฺสานำ) แห่งมนุษย์ ท. เหล่าใด (สนฺติ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (เต มนุสฺสา) อ.มนุษย์ ท. เหล่านั้น เลฑฺฑุทณฺฑหตฺถา ชื่อว่าเลฑฺฑุทณฺฑหตฺถ (มีก้อนดินและท่อนไม้ในมือ, ในมือถือก้อนดินและท่อนไม้), ได้แก่มนุษย์ทั้งหลาย.

อติกฺกนฺตกาโล

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อติกฺกนฺตญฺจ ตำ กาโล จาติ อติกฺกนฺตกาโล. (อติกฺกนฺต + กาล)

อติกฺกนฺตำ จ อ.เป็นที่ก้าวล่วงแล้วด้วย ตำ อ.เป็นที่ก้าวล่วงแล้วนั้น กาโล จ เป็นกาลด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น อติกฺกนฺตกาโล ชื่อว่าอติกฺกนฺตกาล. (กาลเป็นที่ก้าวล่วงแล้ว)

จกฺขุปโถ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

จกฺขุสฺส ปโถ จกฺขุปโถ. (จกฺขุ + ปถ)

ปโถ อ.คลอง จกฺขุสฺส แห่งจักษุ จกฺขุปโถ ชื่อว่าจกฺขุปถ. (คลองแห่งจักษุ)

มหาปฐวี

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

มหนฺตี จ สา ปฐวี จาติ มหาปฐวี. (มหนฺตี + ปฐวี)

มหนฺตี จ อ.ใหญ่ด้วย สา อ.ใหญ่นั้น ปฐวี จ เป็นแผ่นดินด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น มหาปฐวี. (แผ่นดินใหญ่)

อคฺคิชาลา

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อคฺคิสฺส ชาลา อคฺคิชาลา. (อคฺคิ + ชาลา)

ชาลา อ.เปลว อคฺคิสฺส แห่งไฟ อคฺคิชาลา ชื่อว่าอคฺคิชาลา. (เปลวไฟ)

กุลทตฺติยํ, กมฺพลํ

เป็นตติยาตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

กุเลน ทตฺติยํ กุลทตฺติยํ, กมฺพลํ. (กุล + ทตฺติย)

กมฺพลํ อ.ผ้ากัมพล กุเลน อันตระกูล ทตฺติยํ ให้แล้ว กุลทตฺติยํ ชื่อว่ากุลทตฺติย (อันตระกูลให้แล้ว), ได้แก่ผ้ากัมพล.

อุฬารคุโณ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อุฬาโร จ โส คุโณ จาติ อุฬารคุโณ. (อุฬาร + คุณ)

อุฬาโร จ อ.อันโอฬารด้วย โส อ.อันโอฬารนั้น คุโณ จ เป็นคุณด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น อุฬารคุโณ ชื่อว่าอุฬารคุณ. (คุณอันโอฬาร)

อคฺคทกฺขิเณยฺโย, สมฺมาสมฺพุทฺโธ

เป็นสังสัฏฐาทิอเนกัตถตัทธิต มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. อคฺคา จ สา ทกฺขิณา จาติ อคฺคทกฺขิณา. (อคฺคา + ทกฺขิณา) วิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส

อคฺคา จ อ.อันเลิศด้วย สา อ.อันเลิศนั้น ทกฺขิณา จ เป็นทักษิณาด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น อคฺคทกฺขิณา ชื่อว่าอคฺคทกฺขิณา. (ทักษิณาอันเลิศ)

๒. อคฺคทกฺขณํ อรหตีติ อคฺคทกฺขิเณยฺโย, สมฺมาสมฺพุทฺโธ. (อคฺคทกฺขิณา + เณยฺยปัจจัย) สังสัฏฐาทิอเนกัตถตัทธิต

(โย สมฺมาสมฺพุทฺโธ) อ.พระสัมมาสัมพุทธเจ้าใด อรหติ ย่อมควร อคฺคทกฺขิณํ ซึ่งทักษิณาอันเลิศ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส สมฺมาสมฺพุทฺโธ) อ.พระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น อคฺคทกฺขิเณยฺโย ชื่อว่าอคฺคทกฺขิเณยฺย (ผู้ควรทักษิณาอันเลิศ), ได้แก่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า.

มหาวินาโส

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

มหนฺโต จ โส วินาโส จาติ มหาวินาโส. (มหนฺต + วินาส)

มหนฺโต จ อ.ใหญ่ด้วย โส อ.ใหญ่นั้น วินาโส จ เป็นความพินาศด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น มหาวินาโส ชื่อว่ามหาวินาส. (ความพินาศใหญ่)

อณุถูลานิ, โทโส

เป็นวิเสสโนภยบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อณุ จ โส ถูลญฺจาติ อณุถูลานิ, โทโส. (อณุ + ถูล)

โส (โทโส) อ.โทษ อณุ จ ละเอียดด้วย ถูลํ จ หยาบด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น อณุถูลานิ ชื่อว่าอณุถูล (ทั้งละเอียดทั้งหยาบ), ได้แก่โทษ.

สปตฺตี, จิญฺจมาณวิกา

เป็นสหบุพพบทพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สห ปตินา ยา วตฺตตีติ สปตฺตี, จิญฺจมาณวิกา. (สห + ปติ)

ยา (จิญฺจมาณวิกา) อ.นางจิญจมาณวิกาใด วตฺตติ ย่อมเป็นไป สห กับ ปตินา ด้วยพระสวามี อิติ เพราะเหตุนั้น (สา จิญฺจมาณวิกา) อ.นางจิญจมาณวิกานั้น สปตฺตี ชื่อว่าสปตฺตี (ผู้เป็นไปกับด้วยพระสวามี, ผู้ร่วมพระสวามี), ได้แก่นางจิญจมาณวิกา.

ศิลานาลโย

เป็นสัมภาวนาบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ศิลาโน อิติ อาลโย ศิลานาลโย. (ศิลาน + อาลย)

อาลโย อ.อันลวง ศิลาโน อิติ ว่าเป็นไข้ ศิลานาลโย ชื่อว่าศิลานาลย. (อันลวงว่าเป็นไข้)

โจรปฺปปาโต

เป็นทุติยาตัปปุริสสมาส, กิตันตสมาส, กัตตุรูป, กัตตุสาธนะ มีวิเคราะห์ว่า

โจรํ ปปาเตติ เอตฺถาติ โจรปฺปปาโต. (โจรสทฺทูปปท + ป + ปต ปตเน ในการตกไป + ณ + อปัจจัย)

(ปุคฺคโล) อ.บุคคล โจรํ ยังโจร ปปาเตติ ย่อมให้ตกไป เอตฺถ (ฐาเน) ในที่นี้ อิติ เพราะเหตุนั้น โจรปฺปปาโต ชื่อว่าโจรปฺปปาต. (เหวเป็นที่ยังโจรให้ตกไป)

ปพฺพตกุจฺฉิ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปพฺพตสฺส กุจฺฉิ ปพฺพตกุจฺฉิ. (ปพฺพต + กุจฺฉิ)

กุจฺฉิ อ.ท้อง ปพฺพตสฺส แห่งภูเขา ปพฺพตกุจฺฉิ ชื่อว่าปพฺพตกุจฺฉิ. (ท้องภูเขา)

ผณคพฺโภ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ผณสฺส คพฺโภ ผณคพฺโภ. (ผณ + คพฺภ)

คพฺโภ อ.ท้อง ผณสฺส แห่งพังพาน ผณคพฺโภ ชื่อว่าผณคพฺภ. (ท้องพังพาน)

อุปฑฺฒรชฺชํ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อุปฑฺฒญฺจ ตํ รชฺชญฺจาติ อุปฑฺฒรชฺชํ. (อุปฑฺฒ + รชฺช)

อุปฑฺฒํ จ อ.อันเข้าไปทั้งกึ่งด้วย ตํ อ.อันเข้าไปทั้งกึ่งนั้น รชฺชํ จ เป็นความเป็นแห่งพระราชาด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น อุปฑฺฒรชฺชํ ชื่อว่าอุปฑฺฒรชฺช. (ความเป็นพระราชาครึ่งหนึ่ง.)

ปพฺพชิตุกาโม, มหาสตฺโต

เป็นจตุตถีตัปปุริสสมาส, กิตันตสมาส, กัตตุรูป, กัตตุสาธนะ มีวิเคราะห์ว่า

ปพฺพชิตุ กาเมตีติ ปพฺพชิตุกาโม, มหาสตฺโต. (ปพฺพชิตุสทฺทูปปท + กมุ กนฺติยํ ในความใคร่ + ณปัจจัย)

(โย มหาสตฺโต) อ.มหาสัตว์ใด กาเมติ ย่อมใคร่ ปพฺพชิตุ เพื่ออันบวช อิติ เพราะเหตุนั้น (โส มหาสตฺโต) อ.มหาสัตว์นั้น ปพฺพชิตุกาโม ชื่อว่าปพฺพชิตุกาม (ผู้ใคร่เพื่อจะบวช), ได้แก่มหาสัตว์.

ฌานาภิญฺญาโย

เป็นอิตรีตรโยคทวันทสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ฌานญฺจ อภิญฺญา จ ฌานาภิญฺญาโย. (ฌาน + อภิญฺญา)

ฌานํ จ อ.ฌานด้วย อภิญฺญา จ อ.อภิญญาด้วย ฌานาภิญฺญาโย ชื่อว่าฌานาภิญฺญา. (ฌานและอภิญญา)

กตปฺปฏิสนฺถาโร, ราชา

เป็นจตุตถีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

กโต ปฏิสนฺถาโร ยสฺสาติ กตปฺปฏิสนฺถาโร, ราชา. (กต + ปฏิสนฺถาร)

ปฏิสนฺถาโร อ.การปฏิสันถาร (โพธิสตฺเตน) กโต อันอันพระโพธิสัตว์กระทำแล้ว ยสฺส (รญฺโญ) แก่พระราชาใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ราชา) อ.พระราชานั้น กตปฺปฏิสนฺถาโร ชื่อว่ากตปฺปฏิสนฺถาร. (ผู้มีปฏิสันถารที่พระโพธิสัตว์ทำแล้ว), ได้แก่พระราชา.

อคติคมนํ

เป็นทุติยาตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อคตึ คมนํ อคติคมนํ. (อคติ + คมน)

คมนํ อ.การถึง อคตึ ซึ่งอคติ อคติคมนํ ชื่อว่าอคติคมน. (การถึงอคติ, การถึงความลำเอียง)

อนุตรามคฺคํ

เป็นนิบาตบุพพกะ อัพยยีภาวสมาส มีวิเคราะห์ว่า

มคฺคสฺส อนฺตรา อนฺตรามคฺคํ. (อนฺตรา + มคฺค)

อนฺตรา ในระหว่าง มคฺคสฺส แห่งหนทาง อนฺตรามคฺคํ ชื่อว่าอนฺตรามคฺค. (ในระหว่างทาง)

อาจารสมฺปนฺโน, ปุตฺโต

เป็นตติยาตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อาจาเรน สมฺปนฺโน อาจารสมฺปนฺโน, ปุตฺโต. (อาจาร + สมฺปนฺน)

(ปุตฺโต) อ.บุตร สมฺปนฺโน ผู้ถึงพร้อมแล้ว อาจาเรน ด้วยมารยาท อาจารสมฺปนฺโน ชื่อว่าอาจารสมฺปนฺน (ผู้ถึงพร้อมด้วยมารยาท), ได้แก่บุตร.

อุทฺธปาทา, อคฺคมเหสี

เป็นทวิปทภินนาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อุทฺธํ ปาทา ยสฺสาติ อุทฺธปาทา, อคฺคมเหสี. (อุทฺธํ + ปาท)

ปาทา อ.เท้า ท. อุทฺธํ ในเบื้องบน ยสฺสา (อคฺคมเหสิยา) ของพระอัครมเหสีใด (สนฺติ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (สา อคฺคมเหสี) อ.พระอัครมเหสีนั้น อุทฺธปาทา ชื่อว่าอุทฺธปาทา (ผู้มีเท้าในเบื้องบน), ได้แก่พระอัครมเหสี.

สจฺจวจนํ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สจฺจญฺจ ตํ วจนญฺจาติ สจฺจวจนํ. (สจฺจ + วจน)

สจฺจํ จ อ.สัตย์ด้วย ตํ อ.สัตย์นั้น วจนํ จ เป็นคำด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น สจฺจวจนํ ชื่อว่าสจฺจวจน. (คำสัตย์)

วิสฺสฏฺฐปรโลกา, ชนา

เป็นตติยาทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส โดยมีวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ปโร จ โส โลโก จาติ ปรโลโก. (ปร + โลก) วิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส

ปโร จ อ.อื่นด้วย โส อ.อื่นนั้น โลโก จ เป็นโลกด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ปรโลโก

ชื่อว่าปรโลก. (โลกอื่น)

๒. วิสฺสฏฺโจ ปรโลโก เยนาติ วิสฺสฏฺจปรโลโก, ชนฺตุ. (วิสฺสฏฺจ + ปรโลก) ตติยาทวิปท-ตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

ปรโลโก อ.โลกอื่น เยน (ชนฺตุนา) อันสัตว์เกิดใด วิสฺสฏฺโจ อันสละวิเศษแล้ว อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ชนฺตุ) อ.สัตว์เกิดนั้น วิสฺสฏฺจปรโลโก ชื่อว่าวิสฺสฏฺจปรโลก (โลกอื่นอันสละวิเศษแล้ว), ได้แก่สัตว์.

ปาปกมฺมํ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปาปญฺจ ตํ กมฺมญฺจาติ ปาปกมฺมํ. (ปาป + กมฺม)

ปาปํ จ อ.ชั่วด้วย ตํ อ.ชั่วนั้น กมฺมํ จ เป็นกรรมด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ปาปกมฺมํ ชื่อว่าปาปกมฺม. (กรรมชั่ว, บาปกรรม)

เอกธมฺโม

เป็นอสมาหารทิคุสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เอโก จ โส ธมฺโม จาติ เอกธมฺโม. (เอก + ธมฺม)

เอโก จ อ.เอกด้วย โส อ.เอกนั้น ธมฺโม จ เป็นธรรมด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น เอกธมฺโม ชื่อว่าเอกธมฺม. (ธรรมเอก)

มุสาวาที, ชนฺตุ

เป็นทุติยาตัปปุริสสมาส, กิตันตสมาส, กัตตุรูป, ตัสสีลสาธนะ มีวิเคราะห์

มุสา วทติ สีเลนาติ มุสาวาที, ชนฺตุ. (มุสาสทฺทูปปท + วท วิยตฺติยํ วาจายํ ในการพูดชัด + ณีปัจจัย)

(โย ชนฺตุ) อ.สัตว์เกิดใด วทติ ย่อมกล่าว มุสา เท็จ สีเลน โดยปกติ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ชนฺตุ) อ.สัตว์เกิดนั้น มุสาวาที ชื่อว่ามุสาวาที (ผู้กล่าวเท็จโดยปกติ), ได้แก่สัตว์.

วิติณฺณปรโลโก, ชนฺตุ

เป็นตติยาทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส โดยมีวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ปโร จ โส โลโก จาติ ปรโลโก. (ปร + โลก) วิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส

ปโร จ อ.อื่นด้วย โส อ.อื่นนั้น โลโก จ เป็นโลกด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ปรโลโก ชื่อว่าปรโลก. (โลกอื่น)

๒. วิติณฺโณ ปรโลโก เยนาติ วิติณฺณปรโลโก, ชนฺตุ. (วิติณฺณ + ปรโลก) ตติยาทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

ปรโลโก อ.โลกอื่น เยน (ชนฺตุนา) อันสัตว์เกิดใด วิติณฺโณ ข้ามวิเศษแล้ว อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ชนฺตุ) อ.สัตว์เกิดนั้น วิติณฺณปรโลโก ชื่อว่าวิติณฺณปรโลก (โลกอื่นอันข้ามวิเศษแล้ว), ได้แก่ สัตว์.

มนุสฺสสมฺปตฺติ

เป็นสัตตมีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

มนุสฺเส สมฺปตฺติ มนุสฺสสมฺปตฺติ. (มนุสฺส + สมฺปตฺติ)

สมฺปตฺติ อ.สมบัติ มนุสฺเส ในมนุษย์ มนุสฺสสมฺปตฺติ ชื่อว่ามนุสฺสสมฺปตฺติ. (สมบัติในมนุษย์)

เทวสมฺปตฺติ

เป็นสัตตมีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เทเวสุ สมฺปตฺติ เทวสมฺปตฺติ. (เทว + สมฺปตฺติ)

สมฺปตฺติ อ.สมบัติ เทเวสุ ในเทวโลก ท. เทวสมฺปตฺติ ชื่อว่าเทวสมฺปตฺติ. (สมบัติในเทวโลก)

นิพฺพานสมฺปตฺติ

เป็นอวธารณบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

นิพฺพานเมว สมฺปตฺติ นิพฺพานสมฺปตฺติ. (นิพฺพาน + สมฺปตฺติ)

นิพฺพานํ เอว อ.พระนิพพานนั่นเทียว สมฺปตฺติ เป็นสมบัติ นิพฺพานสมฺปตฺติ ชื่อว่านิพฺพานสมฺปตฺติ. (สมบัติคือพระนิพพาน)

เทสนาวสานํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เทสนาย อวสานํ เทสนาวสานํ. (เทสนา + อวสาน)

อวสานํ อ.กาลเป็นที่สิ้นสุดลง เทสนาย แห่งพระเทศนา เทสนาวสานํ ชื่อว่าเทสนาวสาน. (เวลาจบพระเทศนา)

โสตาปตฺติผลาทีนิ, อริยผลานิ

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

โสตาปตฺติผลํ อาทิ เยสํ ตานิ โสตาปตฺติผลาทีนิ, อริยผลานิ. (โสตาปตฺติผล + อาทิ)

โสตาปตฺติผลํ อ.โสดาปัตติผล อาทิ เป็นต้น เยสํ (อริยผลานํ) แห่งอริยผล ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่, ตานิ (อริยผลานิ) อ.อริยผล ท. เหล่านั้น โสตาปตฺติผลาทีนิ ชื่อว่าโสตาปตฺติผลาทิ (มีโสดาปัตติผลเป็นต้น), ได้แก่อริยผลทั้งหลาย.

๑๐. อสทิสทานวตฺถุ ฯ [๑๔๖]

อสทิสทานวตฺถุ (มยา วุจฺจเต) ฯ

อสทิสทานวตฺถุ อ.เรื่องแห่งอสทิสทาน
(มยา) อันข้าพเจ้า (พระพุทธโฆสะ) **(วุจฺจเต)** จะกล่าว ฯ

อสทิสทานวตฺถุ วุตฺตกัมมะใน วุจฺจเตๆ อาขยาตบทกัมมวาจก
มยา อนภิหิตกัตตาใน วุจฺจเต ฯ

๑๐. เรื่องอสทิสทาน

๑. **“น เว กทริยา เทวโลกํ วชนฺตี**ติ อิมํ ธมฺมเทสนำ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อสทิสทานำ อารพฺภ กเถสิ ฯ

สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อสทิสทานำ อารพฺภ **“น เว กทริยา เทวโลกำ วชนฺตี**ติ อิมำ ธมฺมเทสนำ กเถสิ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **วิหรนฺโต** เมื่อประทับ **เชตวเน** ในพระวิหารชื่อว่าเชตวัน **อารพฺภ** ทรงปรารภ **อสทิสทานำ** ซึ่งอสทิสทาน **กเถสิ** ตรัสแล้ว **อิมำ ธมฺมเทสนำ** ซึ่งพระธรรมเทศนานี้ **“น เว กทริยา เทวโลกำ วชนฺตีติ** ว่า “น เว กทริยา เทวโลกำ วชนฺติ” ดังนี้เป็นต้น ฯ

พระศาสดา เมื่อประทับในพระเชตวัน ทรงปรารภอสทิสทาน ตรัสพระธรรมเทศนานี้ ว่า **“น เว กทริยา เทวโลกำ วชนฺติ”** ดังนี้เป็นต้น

สตฺถา สุทธกัตตาใน กเถสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “น เว กทริยา เทวโลกำ วชนฺติ” สรูปะในอิติๆ ศัพท์ อาทยัตถะใน อิมำ ธมฺมเทสนำ อิมำ วิเสสนะของ ธมฺมเทสนำๆ อวุตตกัมมะใน กเถสิ เชตวเน วิสยาธาระใน วิหรนฺโตๆ อัพภันตรกิริยาของ สตฺถา อสทิสทานำ อวุตตกัมมะใน อารพฺภๆ สมานกาลกิริยาใน กเถสิ ฯ

.....

.....

๒. เอกสฺมึ หิ สมเย สตฺถา จาริกํ จริตฺวา ปญฺจสตภิกฺขุปริวาโร เชตวนํ ปาวิสิ ฯ

หิ ดังจะกล่าวโดยพิสดาร **เอกสฺมึ สมเย** ในสมัยหนึ่ง **สตฺถา** อ.พระศาสดา **จริตฺวา** เสด็จเที่ยวไปแล้ว **จาริกํ** สู่ที่จาริก **ปญฺจสตภิกฺขุปริวาโร** ผู้มีภิกษุมีร้อยห้าเป็นประมาณเป็นบริวาร **ปาวิสิ** ได้เสด็จเข้าไปแล้ว **เชตวนํ** สู่พระวิหารชื่อว่าเชตวัน ฯ

ดังจะกล่าวโดยพิสดาร ในสมัยหนึ่ง พระศาสดาเสด็จเที่ยวไปสู่ที่จาริก ผู้ทรงมีภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูปเป็นบริวาร ได้เสด็จเข้าไปสู่พระเชตวัน

หิศัพท์ วิตถารโชตกะ เอกสฺมึ วิเสสนะของ สมเยๆ กาลสัตตมีใน ปาวิสิ สตฺถา สุทธกัตตาใน ปาวิสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก จาริกํ สัมปาปุณียกัมมะใน จริตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปาวิสิ ปญฺจสตภิกฺขุปริวาโร วิเสสนะของ สตฺถา เชตวนํ สัมปาปุณียกัมมะใน ปาวิสิ ฯ

.....

๓. ราชา วิหารํ คนฺตฺวา สตฺถารํ นิมนฺเตตฺวา ปุนทิวเส อาคนฺตุกทานํ สชฺเชตฺวา ‘‘ทานํ เม ปสฺสนฺตูติ นาคเร ปกฺโกสิ ฯ

ราชา วิหารํ คนฺตฺวา สตฺถารํ นิมนฺเตตฺวา ปุนทิวเส อาคนฺตุกทานํ สชฺเชตฺวา ‘‘(นาครา ชนา) ทานํ เม ปสฺสนฺตูติ นาคเร (ชเน) ปกฺโกสิ ฯ

ราชา อ.พระราชา **คนฺตฺวา** เสด็จไปแล้ว **วิหารํ** สู่วิหาร **นิมนฺเตตฺวา** ทูลนิมนต์แล้ว **สตฺถารํ** ซึ่งพระศาสดา **สชฺเชตฺวา** ทรงตระเตรียมแล้ว **อาคนฺตุกทานํ** ซึ่งทานเพื่อภิกษุผู้จรมา **ปุนทิวเส** ในวันรุ่งขึ้น **ปกฺโกสิ** ตรัสเรียกแล้ว **(ชเน)** ซึ่งชน ท. **นาคเร** ผู้อยู่ในนคร **อิติ** ว่า “**(นาครา ชนา)** อ.ชน ท. ผู้อยู่ในนคร **ปสฺสนฺตุ** จงดู **ทานํ** ซึ่งทาน **เม** ของเรา” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระราชาเสด็จไปสู่วิหาร ทูลนิมนต์พระศาสดา ทรงตระเตรียมอาคันตุกทาน ในวันรุ่งขึ้น ตรัสเรียกพวกชนชาวนครว่า “พวกชนชาวนคร จงดูทานของเรา”

ราชา สุทธกัตตาใน ปกฺโกสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก วิหารํ สัมปาปุณียกัมมะใน คนฺตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน นิมนฺเตตฺวา สตฺถารํ อวุตตกัมมะใน นิมนฺเตตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน สชฺเชตฺวา ปุนทิวเส กาลสัตตมีใน สชฺเชตฺวา อาคนฺตุกทานํ อวุตตกัมมะ

ใน สชฺเชตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน ปกฺโกสิ “นาครา วิเสสนะของ ชนาฯ สุทธกัตตาใน ปสฺสนฺตุฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ทานำ อวุตตกัมมะใน ปสฺสนฺตุ เม สามีสัมพันธะใน ทานำ” อิติศัพท์ อาการะใน ปกฺโกสิ นาคเร วิเสสนะของ ชเนฯ อวุตตกัมมะใน ปกฺโกสิ ฯ

.....

๔. นาครา อาคนฺตฺวา รญฺโญ ทานำ ทิสฺวา ปุนทิวเส สตฺถารำ นิมนฺเตตฺวา ทานำ สชฺเชตฺวา “อมฺหากำ ทานำ เทโว ปสฺสตูติ รญฺโญ ปหิณึสุ ฯ

นาครา (ชนา) อาคนฺตฺวา รญฺโญ ทานำ ทิสฺวา ปุนทิวเส สตฺถารำ นิมนฺเตตฺวา ทานำ สชฺเชตฺวา “อมฺหากำ ทานำ เทโว ปสฺสตูติ (ญาปนเหตุกำ) รญฺโญ ปหิณึสุ ฯ

(ชนา) อ.ชน ท. **นาครา** ผู้อยู่ในนคร **อาคนฺตฺวา** มาแล้ว **ทิสฺวา** เห็นแล้ว **ทานำ** ซึ่งทาน **รญฺโญ** ของพระราชา **นิมนฺเตตฺวา** ทูลนิมนต์แล้ว **สตฺถารำ** ซึ่งพระศาสดา **ปุนทิวเส** ในวันรุ่งขึ้น **สชฺเชตฺวา** ตระเตรียมแล้ว **ทานำ** ซึ่งทาน **ปหิณึสุ** ส่งไปแล้ว **รญฺโญ** แก่พระราชา **(ญาปนเหตุกำ)** มีอันให้รู้- **อิติ** ว่า “**เทโว** อ.พระองค์ผู้สมมุติเทพ **ปสฺสตุ** จงทอดพระเนตร **ทานำ** ซึ่งทาน **อมฺหากำ** ของข้าพระพุทธเจ้า ท.” **อิติ** ดังนี้ -เป็นเหตุ ฯ

พวกชนชาวนครมาแล้ว เห็นทานของพระราชา ทูลนิมนต์พระศาสดาในวันรุ่งขึ้น ตระเตรียมทาน ส่งไปแก่พระราชา มีอันให้รู้ว่า “ขอพระองค์ผู้สมมุติเทพจงทอดพระเนตรทานของพวกข้าพระพุทธเจ้า” ดังนี้เป็นเหตุ

นาครา วิเสสนะของ ชนาฯ สุทธกัตตาใน ปหิณึสุฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อาคนฺตฺวา ปุพพกาลกิริยาใน ทิสฺวา รญฺโญ สามีสัมพันธะใน ทานำฯ อวุตตกัมมะใน ทิสฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน นิมนฺเตตฺวา ปุนทิวเส กาลสัตตมีใน นิมนฺเตตฺวา สตฺถารำ อวุตตกัมมะใน นิมนฺเตตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน สชฺเชตฺวา ทานำ อวุตตกัมมะใน สชฺเชตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน ปหิณึสุ “เทโว สุทธกัตตาใน ปสฺสตุฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อมฺหากำ สามีสัมพันธะใน ทานำฯ อวุตตกัมมะใน ปสฺสตุ” อิติศัพท์ สรูปะใน ญาปนเหตุกำฯ กิริยาวิเสสนะใน ปหิณึสุ รญฺโญ สัมปทานใน ปหิณึสุ ฯ

.....

๕. ราชา คนฺตฺวา เตสํ ทานํ ทิสฺวา “อิเมหิ มม ทานโต อุตฺตริตรํ กตํ, ปุน ทานํ กริสฺสามีติ ปุนทิวเสปิ ทานํ สชฺเชสิ ฯ

ราชา คนฺตฺวา เตสํ (นาครานํ ชนานํ) ทานํ ทิสฺวา “อิเมหิ (นาคเรหิ ชเนหิ) มม ทานโต อุตฺตริตรํ (ทานํ) กตํ, (อหํ) ปุน ทานํ กริสฺสามีติ (จินฺเตตฺวา) ปุนทิวเสปิ ทานํ สชฺเชสิ ฯ

ราชา อ.พระราชา **คนฺตฺวา** เสด็จไปแล้ว **ทิสฺวา** ทรงเห็นแล้ว **ทานํ** ซึ่งทาน **(ชนานํ)** ของชน ท. **นาครานํ** ผู้อยู่ในนคร **เตสํ** เหล่านั้น **(จินฺเตตฺวา)** ทรงดำริแล้ว **อิติ** ว่า “**อุตฺตริตรํ (ทานํ)** อ.ทาน อันยิ่งกว่า **ทานโต** กว่าทาน **มม** ของเรา **อิเมหิ (นาคเรหิ ชเนหิ)** อันชน ท. ผู้อยู่ในนคร เหล่านี้ **กตํ** กระทำแล้ว, **(อหํ)** อ.เรา **กริสฺสามิ** จักกระทำ **ทานํ** ซึ่งทาน **ปุน** อีก” **อิติ** ดังนี้ **สชฺเชสิ** ทรงตระเตรียมแล้ว **ทานํ** ซึ่งทาน **ปุนทิวเสปิ** แม้ในวันรุ่งขึ้น ฯ

พระราชาทรงเห็นทานของพวกชนชาวนครเหล่านั้น ทรงดำริว่า “ทานที่ยิ่งกว่า กว่าทานของเรา อันพวกชนชาวนครเหล่านี้ ทำแล้ว, เราจักทำทานอีก” ดังนี้ ทรงตระเตรียมทานแม้ในวันรุ่งขึ้น

ราชา สุทธกัตตาใน สชฺเชสิ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก คนฺตฺวา ปุพพกาลกิริยาใน ทิสฺวา เตสํ ก็ดี นาครานํ ก็ดี วิเสสนะของ ชนานํ ฯ สามีสัมพันธะใน ทานํ ฯ อวุตตกัมมะใน ทิสฺวา ฯ ปุพพกาลกิริยาใน จินฺเตตฺวา “อุตฺตริตรํ วิเสสนะของ ทานํ ฯ วุตตกัมมะใน กตํ ฯ กิตบทกัมมวาจก อิเมหิ ก็ดี นาคเรหิ ก็ดี วิเสสนะของ ชเนหิ ฯ อนภิหิตกัตตาใน กตํ มม สามีสัมพันธะในทานโต ฯ อปาทานใน อุตฺตริตรํ, อหํ สุทธกัตตาใน กริสฺสามิ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปุนศัพท์กิริยาวิเสสนะใน กริสฺสามิ ทานํ อวุตตกัมมะใน กริสฺสามิ” อิติศัพท์ อาการะใน จินฺเตตฺวา ฯ ปุพพกาลกิริยาใน สชฺเชสิ อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ ปุนทิวเส ฯ กาลสัตตมีใน สชฺเชสิ ทานํ อวุตตกัมมะใน สชฺเชสิ ฯ

.....

๖. นาคราปิ ตํ ทิสฺวา ปุนทิวเส สชฺชยึสูติ ฯ

นาคราปิ (ชนา) ตํ (ทานํ) ทิสฺวา ปุนทิวเส สชฺชยึสุ อิติ ฯ

(ชนา) อ.ชน ท. **นาคราปิ** แม้ผู้อยู่ในนคร **ทิสฺวา** เห็นแล้ว **ตํ (ทานํ)** ซึ่งทานนั้น **สชฺชยึสุ** ตระเตรียมแล้ว **ปุนทิวเส** ในวันรุ่งขึ้น **อิติ** ดังนี้แล ฯ

พวกชนแม้ชาวเมือง เห็นทานนั้น ตระเตรียมในวันรุ่งขึ้น ดังนี้แล

อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ นาครา ๆ วิเสสนะของ ชนา ๆ สุทธกัตตาใน สชฺชยึสุ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตำ วิเสสนะของ ทานำ ๆ อวุตตกัมมะใน ทิสฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน สชฺชยึสุ ปุนทิวเส กาลสัตตมีใน สชฺชยึสุ อิติศัพท์ สมาปนะ ฯ

.....

๗. เอวำ เนว ราชา นาคเร ปราเชตุำ สกฺโกติ, น นาครา ราชานำ ฯ

เอวำ เนว ราชา นาคเร (ชเน) ปราเชตุำ สกฺโกติ, น นาครา (ชนา) ราชานำ (ปราเชตุำ สกฺโกนฺติ) ฯ

ราชา อ.พระราชา **เนว สกฺโกติ** ย่อมไม่ทรงอาจนั่นเทียว **นาคเร (ชเน) ปราเชตุำ** เพื่ออัน ยังชน ท. ผู้อยู่ในนคร ให้พ่ายแพ้, **(ชนา)** อ.ชน ท. **นาครา** ผู้อยู่ในนคร **น (สกฺโกนฺติ)** ย่อมไม่อาจ **ราชานำ (ปราเชตุำ)** เพื่ออัน ยังพระราชา ให้ทรงพ่ายแพ้ **เอวำ** ด้วยประการฉะนี้ ฯ

พระราชาย่อมไม่ทรงอาจเพื่อจะยังพวกชนชาวนครให้พ่ายแพ้นั่นแหละ, พวกชนชาวนคร ย่อมไม่อาจเพื่อจะยังพระราชาให้ทรงพ่ายแพ้ ด้วยประการอย่างนี้

ราชา สุทธกัตตาใน สกฺโกติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวำ ปการัตถะ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ น ๆ ศัพท์ ปฏิเสธะใน สกฺโกติ นาคเร วิเสสนะของ ชเน ๆ การิตกัมมะใน ปราเชตุำ ๆ ตุมัตถสัมปทานใน สกฺโกติ, นาครา วิเสสนะของ ชนา ๆ สุทธกัตตาใน สกฺโกนฺติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นศัพท์ ปฏิเสธะใน สกฺโกนฺติ ราชานำ การิตกัมมะใน ปราเชตุำ ๆ ตุมัตถสัมปทานใน สกฺโกนฺติ ฯ

.....

๘. อถ ฉฏฺเฐ วาเร นาครา สตคุณำ สหสฺสคุณำ วฑฺเฒตฺวา, ยถา น สกฺกา โหติ “อิทำ นาม อิเมสำ ทาเน นตฺถีติ วตฺตุำ, เอวำ ทานำ สชฺชยึสุ ฯ

อถ ฉฏฺเฐ วาเร นาครา (ชนา) สตคุณำ สหสฺสคุณำ (ทานำ) วฑฺเฒตฺวา, ยถา (ทานำ เกนจิ) น สกฺกา โหติ “อิทำ นาม (วตฺถุ) อิเมสำ (ชนานำ) ทาเน นตฺถีติ วตฺตุำ, เอวำ ทานำ สชฺชยึสุ ฯ

อถ ครั้งนั้น **วาเร** ในวาระ **ฉฏฺเฐ** ที่หก **(ชนา)** อ.ชน ท. **นาครา** ผู้อยู่ในนคร **(ทานำ)**

ยังทาน **สตคุณ์** อันคูณด้วยร้อย **สหสฺสคุณ์** อันคูณด้วยพัน **วฑฺเฒตฺวา** ให้เจริญแล้ว **สชฺชยึสุ** ตระเตรียมแล้ว **ทาน์** ซึ่งทาน **เอวๆ** โดย-, **(ทาน์)** อ.ทาน **(เกนจิ) น สกฺกา** เป็นทาน อันใครๆ ไม่อาจ **วตฺตุ์** เพื่ออันกล่าว **อิติ** ว่า "**อิท์ นาม (วตฺถุ)** อ.วัตถุชื่อนี้ **นตฺถิ** ย่อมไม่มี **ทาเน** ในทาน **อิเมส์ (ชนาน์)** ของชน ท. เหล่านี้" **อิติ** ดังนี้ **โหติ** ย่อมเป็น **ยถา** โดยประการใด, -ประการนั้น ฯ

ครั้งนั้น ในวาระที่ ๖ พวกชนชาวนคร ยังทานที่คูณด้วยร้อย ที่คูณด้วยพันให้เจริญแล้ว ตระเตรียมทานโดยประการที่ทาน เป็นของที่ใครๆ ก็ไม่อาจเพื่อจะกล่าวได้ว่า "วัตถุชื่อนี้ ย่อมไม่มีในทานของพวกชนเหล่านี้"

อถ กาลสัตตมี ฉฏฺเจ วิเสสนะของ วาเรๆ กาลสัตตมีใน สชฺชยึสุ นาครา วิเสสนะของ ชนาๆ สุทธกัตตาใน สชฺชยึสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก สตคุณ์ ก็ดี สหสฺสคุณ์ ก็ดี วิเสสนะของ ทาน์ๆ การิตกัมมะใน วฑฺเฒตฺวาๆ สมานกาลกิริยาใน สชฺชยึสุ, ทาน์ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ยถา ปการัตถะ เกนจิ อนภิหิตกัตตาใน สกฺกา นศัพท์ ปฏิเสธะใน สกฺกาๆ วิกติกัตตาใน โหติ "นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ อิทๆ วิเสสนะของ วตฺถุๆ สุทธกัตตาใน นตฺถิๆ กิริยาบทกัตตุวาจก อิเมส์ วิเสสนะของ ชนาน์ๆ สามีสัมพันธะใน ทาเนๆ วิสยาธาระใน นตฺถิ" อิติศัพท์ อาการะใน วตฺตุ์ๆ ตุมัตถสัมปทานใน สกฺกา, เอวๆ ปการัตถะ ทาน์ อวุตตกัมมะใน สชฺชยึสุ ฯ

.....

๙. ราชา ต์ ทิสฺวา "สจาห์ อิเมส์ ทานโต อุตฺตริตรๆ กาตุ์ น สกฺขิสฺสามิ, กึ เม ชีวิเตนาติ อุปายๆ จินฺเตนฺโต นิปชฺชิ ฯ

ราชา ต์ (ทาน์) ทิสฺวา "สเจ อห์ อิเมส์ (นาคราน์ ชนาน์) ทานโต อุตฺตริตรๆ กาตุ์ น สกฺขิสฺสามิ, กึ (ปโยชน์) เม ชีวิเตนาติ (จินฺเตตฺวา) อุปายๆ จินฺเตนฺโต นิปชฺชิ ฯ

ราชา อ.พระราชา **ทิสฺวา** ทรงเห็นแล้ว **ต์ (ทาน์)** ซึ่งทานนั้น **(จินฺเตตฺวา)** ทรงดำริแล้ว **อิติ** ว่า "**สเจ** ถ้าว่า **อห์** อ.เรา **น สกฺขิสฺสามิ** จักไม่อาจ **กาตุ์** เพื่ออันกระทำ **อุตฺตริตรๆ** ให้ยิ่งกว่า **ทานโต** กว่าทาน **อิเมส์ (นาคราน์ ชนาน์)** ของชน ท. ผู้อยู่ในนคร เหล่านี้ไซร้, **กึ (ปโยชน์)** อ.ประโยชน์อะไร **ชีวิเตน** ด้วยชีวิต **เม** แก่เรา" **อิติ** ดังนี้ **จินฺเตนฺโต นิปชฺชิ** ทรงบรรมทมดำริอยู่แล้ว **อุปายๆ** ซึ่งอุบาย ฯ

พระราชาทรงเห็นทานนั้นแล้ว ทรงดำริว่า “ถ้าเราจักไม่อาจเพื่อจะทำให้ยิ่งกว่า กว่าทานของพวกชนชาวนครเหล่านี้ได้, ประโยชน์อะไรด้วยชีวิตแก่เรา” ดังนี้ ทรงบรรทมดำริอยู่ซึ่งอุบาย

ราชา สุทธกัตตาใน นิปชฺชิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตำ วิเสสนะของ ทานำ ๆ อวุตตกัมมะใน ทิสฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน จินฺเตตฺวา “สเจศัพท์ ปริกัปปัตถะ อหำ สุทธกัตตาใน สกฺขิสฺสามิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อิเมสำ ก็ดี นาครานำ ก็ดี วิเสสนะของ ชนานำ ๆ สามีสัมพันธะใน ทานโต ๆ อปาทานใน อุตฺตริตรำ ๆ วิกติกัมมะใน กาตุำ ๆ ตุมัตถสัมปทานใน สกฺขิสฺสามิ นศัพท์ ปฏิเสธะใน สกฺขิสฺสามิ, กึ วิเสสนะของ ปโยชนำ ๆ ลิงคัตถะ เม สัมปทานใน ปโยชนำ ชีวิเตน ตติยาวิเสสนะใน ปโยชนำ” อิติศัพท์ อาการะใน จินฺเตตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน จินฺเตนฺโต อุปายำ อวุตตกัมมะใน จินฺเตนฺโต ๆ อัพภันตรกิริยาของ ราชา ฯ

.....

๑๐. อถ นำ มลฺลิกา เทวี อุปสงฺกมิตฺวา “กสฺมา มหาราช เอวำ นิปนฺโนสิ, เกน เต อินฺทฺริยานิ กิลนฺตานิ วิยาติ ปุจฺฉิ ฯ

อถ นำ (ราชานำ) มลฺลิกา เทวี อุปสงฺกมิตฺวา “(ตฺวำ) กสฺมา มหาราช เอวำ นิปนฺโน อสิ, เกน เต อินฺทฺริยานิ กิลนฺตานิ วิย (โหนฺติ)” อิติ ปุจฺฉิ ฯ

อถ ครั้งนั้น **เทวี** อ.พระเทวี **มลฺลิกา** พระนามว่ามัลลิกา **อุปสงฺกมิตฺวา** เข้าไปเฝ้าแล้ว **นำ (ราชานำ)** ซึ่งพระราชานั้น **ปุจฺฉิ** ทูลถามแล้ว **อิติ** ว่า “**มหาราช** ข้าแต่มหาบพิตร **(ตฺวำ)** อ.พระองค์ **นิปนฺโน** เป็นผู้ทรงบรรทมแล้ว **เอวำ** อย่างนี้ **อสิ** ย่อมเป็น **กสฺมา** เพราะเหตุอะไร ?, **อินฺทฺริยานิ** อ.อินทรีย์ ท. **เต** ของพระองค์ **กิลนฺตานิ วิย** เป็นราวกะว่าเศร้าหมองแล้ว **(โหนฺติ)** ย่อมเป็น **เกน** เพราะเหตุอะไร ?” **อิติ** ดังนี้ ฯ

ครั้งนั้น พระเทวีพระนามว่ามัลลิกา เข้าไปเฝ้าพระราชานั้น ทูลถามว่า “ข้าแต่มหาบพิตร พระองค์ทรงบรรทมอย่างนี้เพราะเหตุอะไร ?, อินทรีย์ทั้งหลายของพระองค์ เป็นดุจเศร้าหมองแล้ว เพราะเหตุอะไร ?”

อถ กาลสัตตมี มลฺลิกา สัญญาวิเสสนะของ เทวี ๆ สุทธกัตตาใน ปุจฺฉิ ๆ อาขยาตบท

กัตตุวาจก นำ วิเสสนะของ ราชานำๆ อวุตตกัมมะใน อุปสงฺกมิตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปุจฺฉิ “มหาราช อาลปนะ ตฺวำ สุทธกัตตาใน อสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก กสฺมา เหตุ ใน อสิ เอวำ กิริยาวิเสสนะใน นิปนฺโนๆ วิกติกัตตาใน อสิ, อินฺทฺริยานิ สุทธกัตตาใน โหนฺติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เกน เหตุใน โหนฺติ เต สามีสัมพันธะใน อินฺทฺริยานิ กิลนฺตานิ อุปมาวิกติกัตตาใน โหนฺติ วิยศัพท์ อุปมาโชตกะเข้ากับ กิลนฺตานิ” อิติศัพท์ อาการะใน ปุจฺฉิ ฯ

.....

๑๑. ราชา อาห ‘‘นทานิ ตฺวำ เทวิ ชานาสีติ ฯ

ราชา อาห ‘‘น อิทานิ ตฺวำ เทวิ ชานาสีติ ฯ

ราชา อ.พระราชา **อาห** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า “**เทวิ** ดูก่อนเทวี **ตฺวำ** อ.เธอ **น ชานาสิ** ย่อมไม่รู้ **อิทานิ** ในกาลนี้หรือ ?” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระราชาตรัสว่า “ดูก่อนเทวี เธอย่อมไม่รู้ในกาลนี้หรือ ?”

ราชา สุทธกัตตาใน อาหๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “เทวิ อาลปนะ ตฺวำ สุทธกัตตาใน ชานาสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นศัพท์ ปฏิเสธะใน ชานาสิ อิทานิ กาลสัตตมีใน ชานาสิ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๑๒. ‘‘น ชานามิ เทวาติ ฯ

(มลฺลิกา ‘‘อหำ) น ชานามิ เทวาติ (อาห) ฯ

(มลฺลิกา) อ.พระนางมัลลิกา **(อาห)** กราบทูลแล้ว **อิติ** ว่า “**เทว** ข้าแต่พระองค์ผู้สมมุติเทพ **(อหำ)** อ.หม่อมฉัน **น ชานามิ** ย่อมไม่ทราบ” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระนางมัลลิกากราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้สมมุติเทพ หม่อมฉันไม่ทราบ”

มลฺลิกา สุทธกัตตาใน อาหๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “เทว อาลปนะ อหำ สุทธกัตตาใน ชานามิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นศัพท์ ปฏิเสธะใน ชานามิ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๑๓. โส ตสฺสา ตมตฺถํ อาโรเจสิ ฯ

โส (ราชา) ตสฺสา (มลฺลิกาย) ตํ อตฺถํ อาโรเจสิ ฯ

โส (ราชา) อ.พระราชานั้น **อาโรเจสิ** ตรัสบอกแล้ว **ตํ อตฺถํ** ซึ่งเนื้อความนั้น **ตสฺสา (มลฺลิกาย)** แก่พระนางมัลลิกานั้น ฯ

พระราชานั้น ตรัสบอกเนื้อความนั้น แก่พระนางมัลลิกานั้น

โส วิเสสนะของ ราชาๆ สุทธกัตตาใน อาโรเจสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตสฺสา วิเสสนะของ มลฺลิกายๆ สัมปทานใน อาโรเจสิ ตํ วิเสสนะของ อตฺถํๆ อวุตตกัมมะใน อาโรเจสิ ฯ

.....

๑๔. อถ นํ มลฺลิกา อาห “เทว มา จินฺตยิ, กหํ ตยา ปจฺจิสฺสโร ราชา นาคเรหิ ปราชิยมาโน ทิฏฺฐปุพฺโพ วา สุตปุพฺโพ วา, อหนฺเต ทานํ สํวิทหิสฺสามีติ ฯ

อถ นํ (ราชานํ) มลฺลิกา อาห “เทว (ตฺวํ) มา จินฺตยิ, กหํ (ฐาเน) ตยา ปจฺจิสฺสโร ราชา นาคเรหิ (ชเนหิ) ปราชิยมาโน ทิฏฺฐปุพฺโพ วา สุตปุพฺโพ วา (โหติ), อหํ เต ทานํ สํวิทหิสฺสามีติ ฯ

อถ ครั้งนั้น **มลฺลิกา** อ.พระนางมัลลิกา **อาห** กราบทูลแล้ว **นํ (ราชานํ)** กะพระราชานั้น **อิติ** ว่า “**เทว** ข้าแต่พระองค์ผู้สมมุติเทพ **(ตฺวํ)** อ.พระองค์ **มา จินฺตยิ** อย่าทรงดำริแล้ว, **ราชา** อ.พระราชา **ปจฺจิสฺสโร** ผู้เป็นใหญ่ในแผ่นดิน **นาคเรหิ (ชเนหิ) ปราชิยมาโน** ผู้อันชน ท. ผู้อยู่ในนคร ให้พ่ายแพ้อยู่ **ตยา ทิฏฺฐปุพฺโพ วา สุตปุพฺโพ วา** เป็นผู้ อันพระองค์ ทรงเห็นแล้วในกาลก่อนหรือ หรือว่าทรงสดับแล้วในกาลก่อน **กหํ (ฐาเน)** ในที่ไหน **(โหติ)** ย่อมเป็น, **อหํ** อ.หม่อมฉัน **สํวิทหิสฺสามิ** จักตระเตรียม **ทานํ** ซึ่งทาน **เต** ของพระองค์” **อิติ** ดังนี้ ฯ

ครั้งนั้น พระนางมัลลิกา กราบทูลพระราชานั้นว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้สมมุติเทพ พระองค์อย่าทรงดำริแล้ว, พระราชาผู้เป็นใหญ่ในแผ่นดิน ถูกพวกชนชาวนครให้พ่ายแพ้ เป็นสิ่งที่พระองค์เคยทรงเห็นแล้วหรือ หรือว่าเคยสดับแล้ว ในที่ไหน ?, หม่อมฉันจักตระเตรียมทานของพระองค์”

อถ กาลสัตตมี มลฺลิกา สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก นำ วิเสสนะของ ราชานำฯ อกถิตกัมมะใน อาห “เทว อาลปนะ ตฺวำ สุทธกัตตาใน จินฺตยิฯ อาขยาตบท กัตตุวาจก มาศัพท์ ปฏิเสธะใน จินฺตยิ, ปจวิสฺสโร วิเสสนะของ ราชาฯ สุทธกัตตา ใน โหติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก กหำ วิเสสนะของ จาเนฯ วิสยาธาระใน ทิฏฺจปุพฺโพ และ สุตปุพฺโพ ตยา อนภิหิตกัตตาใน ทิฏฺจ- และ สุต- นาคเรหิ วิเสสนะของ ชเนหิฯ อนภิหิตกัตตาใน ปราชิยมาโนฯ อัพภันตรกิริยาของ ราชา ทิฏฺจปุพฺโพ ก็ดี สุตปุพฺโพ ก็ดี วิกติกัตตาใน โหติ วา สองศัพท์ ปทวิกัปปัตถะเข้ากับ ทิฏฺจปุพฺโพ และ สุตปุพฺโพ, อหำ สุทธกัตตาใน สำวิทหิสฺสามิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก เต สามีสัมพันธะใน ทานำฯ อวุตตกัมมะใน สำวิทหิสฺสามิ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๑๕. อิติสฺส สา อสทิสทานำ สำวิทหิตุกามตาย เอวำ วตฺวา “มหาราช สาลกลฺยาณิปทเรหิ ปญฺจนฺนำ ภิกฺขุสตานำ อนฺโตอาวฏฺเฏ นิสีทนมณฺฑปำ กาเรหิ, เสสา พหิอาวฏฺเฏ นิสีทิสฺสนฺติ, ปญฺจ เสตจฺฉตฺตสตานิ กาเรหิ, ตานิ คเหตฺวา ปญฺจสตา หตฺถี ปญฺจนฺนำ ภิกฺขุสตานำ มตฺถเก ธารยมานา จสฺสนฺติ, อฏฺจ วา ทส วา รตฺตสุวณฺณ-นาวาโย กาเรหิ, ตา มณฺฑปมชฺเฌ ภวิสฺสนฺติ, ทฺวินฺนำ ทฺวินฺนำ ภิกฺขูนำ อนฺตเร เอเกกา ขตฺติยธีตา นิสีทิตฺวา คนฺเธ ปีสิสฺสติ, เอเกกา ขตฺติยธีตา วีชนึ อาทาย เทฺว เทฺว ภิกฺขู วีชยมานา จสฺสติ, เสสา ขตฺติยธีตโร ปิฏฺจปิฏฺเจ คนฺเธ อาหริตฺวา สุวณฺณนาวาสุ ปกฺขิปิสฺสนฺติ, ตาสุ เอกจฺจา ขตฺติยธีตโร นีลุปฺปลกลาเป คเหตฺวา สุวณฺณนาวาสุ ปกฺขิตฺตคนฺเธ อาโลเพตฺวา วาสำ คาหาเปสฺสนฺติ, นาครานำ หิ เนว ขตฺติยธีตโร อตฺถิ, น เสตจฺฉตฺตานิ, น หตฺถิโน, อิเมหิ การเณหิ นาครา ปราชิสฺสนฺติ, เอวำ กาเรหิ มหาราชาติ ฯ

อิติ (อตฺตโน) อสฺส (รญฺโญ) สา (มลฺลิกา) อสทิสทานำ สำวิทหิตุกามตาย เอวำ วตฺวา “(ตฺวำ ราชปุริสำ) มหาราช สาลกลฺยาณิปทเรหิ ปญฺจนฺนำ ภิกฺขุสตานำ อนฺโตอาวฏฺเฏ นิสีทนมณฺฑปำ กาเรหิ, เสสา (ภิกฺขู) พหิอาวฏฺเฏ นิสีทิสฺสนฺติ, (ตฺวำ ราชปุริสำ) ปญฺจ เสตจฺฉตฺตสตานิ กาเรหิ, ตานิ (ปญฺจ เสตจฺฉตฺตสตานิ) คเหตฺวา ปญฺจสตา หตฺถี ปญฺจนฺนำ ภิกฺขุสตานำ มตฺถเก ธารยมานา จสฺสนฺติ, (ตฺวำ ราชปุริสำ) อฏฺจ วา ทส วา รตฺตสุวณฺณนาวาโย กาเรหิ, ตา (รตฺตสุวณฺณนาวาโย) มณฺฑปมชฺเฌ ภวิสฺสนฺติ, ทฺวินฺนำ ทฺวินฺนำ ภิกฺขูนำ อนฺตเร เอเกกา ขตฺติยธีตา นิสีทิตฺวา คนฺเธ ปีสิสฺสติ, เอเกกา ขตฺติยธีตา วีชนึ อาทาย เทฺว เทฺว ภิกฺขู

วีชยมานา ฐสฺสติ, เสสา ขตฺติยธีตโร (อตฺตนา) ปิฏฺฐปิฏฺเฐ คนฺเธ อาหริตฺวา สุวณฺณนาวาสุ ปกฺขิปิสฺสนฺติ, ตาสุ (ขตฺติยธีตูสุ) เอกจฺจา ขตฺติยธีตโร นีลุปฺปลกลาเป คเหตฺวา สุวณฺณนาวาสุ ปกฺขิตฺตคนฺเธ อาโลเพตฺวา (ภิกฺขู) วาสํ คาหาเปสฺสนฺติ, นาครานํ (ชนานํ) หิ เนว ขตฺติยธีตโร อตฺถิ, น เสตจฺฉตฺตานิ (อตฺถิ), น หตฺถิโน (อตฺถิ), อิเมหิ การเณหิ นาครา (ชนา) ปราชิสฺสนฺติ, (ตฺวํ ราชปุริสํ) เอวํ กาเรหิ มหาราชาติ (อาห) ฯ

สา (มลฺลิกา) อ.พระนางมัลลิกานั้น **วตฺวา** กราบทูลแล้ว **เอวํ** อย่างนี้ **(อตฺตโน) อสฺส (รญฺโญ) อสทิสทานํ สวิทหิตุกามตาย** เพราะความที่ แห่งพระนาง เป็นผู้ใคร่เพื่ออันตระเตรียม ซึ่งอสทิสทาน ของพระราชานั้น **อิติ** ด้วยประการฉะนี้ **(อาห)** กราบทูลแล้ว **อิติ** ว่า "**มหาราช** ข้าแต่มหาบพิตร **(ตฺวํ)** อ.พระองค์ **(ราชปุริสํ)** ทรงยังราชบุรุษ **กาเรหิ** จงให้กระทำ **นิสีทนมณฺฑปํ** ซึ่งปะรำเป็นที่นั่ง **อนฺโตอาวฏฺเฏ** ในภายใน แห่งวงเวียน **ภิกฺขุสตานํ** เพื่อร้อยแห่งภิกษุ ท. **ปญฺจนฺนํ** ห้า **สาลกลฺยาณิ-ปทเรหิ** ด้วยไม้เลียบอันบุคคลกระทำแล้วด้วยไม้รังและไม้ขานาง ท., **เสสา (ภิกฺขู)** อ.ภิกษุ ท. ผู้เหลือ **นิสีทิสฺสนฺติ** จักนั่ง **พหิอาวฏฺเฏ** ในภายนอกวงเวียน, **(ตฺวํ)** อ.พระองค์ **(ราชปุริสํ)** ทรงยังราชบุรุษ **กาเรหิ** จงให้กระทำ **เสตจฺฉตฺตสตานิ** ซึ่งร้อยแห่งเศวตฉัตร ท. **ปญฺจ** ห้า, **หตฺถี** อ.ช้าง ท. **ปญฺจสตา** มีร้อยห้าเป็นประมาณ **คเหตฺวา** ถือเอาแล้ว **ตานิ (ปญฺจ เสตจฺฉตฺตสตานิ)** ซึ่งร้อยแห่งเศวตฉัตร ท. ห้าเหล่านั้น **ธารยมานา ฐสฺสนฺติ** จักยืนกั้นอยู่ **มตฺถเก** บนกระหม่อม **ภิกฺขุสตานํ** แห่งร้อยแห่งภิกษุ ท. **ปญฺจนฺนํ** ห้า, **(ตฺวํ)** อ.พระองค์ **(ราชปุริสํ)** ทรงยังราชบุรุษ **กาเรหิ** จงให้กระทำ **รตฺตสุวณฺณนาวาโย** ซึ่งเรืออันเป็นวิการแห่งทองสีแดง ท. **อฏฺฐ วา** แปดหรือ **ทส วา** หรือว่าสิบ, **ตา (รตฺตสุวณฺณนาวาโย)** อ.เรืออันเป็นวิการแห่งทองสีแดง ท. เหล่านั้น **ภวิสฺสนฺติ** จักมี **มณฺฑปมชฺเฌ** ในท่ามกลางแห่งปะรำ, **ขตฺติยธีตา** อ.ธิดาผู้เป็นกษัตริย์ **เอเกกา** พระองค์หนึ่งๆ **นิสีทิตฺวา** นั่งแล้ว **ปีสิสฺสติ** จักบด **คนฺเธ** ซึ่งของหอม ท. **อนฺตเร** ในระหว่าง **ภิกฺขูนํ** แห่งภิกษุ ท. **ทฺวินฺนํ** สอง **ทฺวินฺนํ** สอง, **ขตฺติยธีตา** อ.ธิดาผู้เป็นกษัตริย์ **เอเกกา** พระองค์หนึ่งๆ **อาทาย** ถือเอาแล้ว **วีชนึ** ซึ่งพัด **วีชยมานา ฐสฺสติ** จักยืนพัดอยู่ **ภิกฺขู** ซึ่งภิกษุ ท. **เทฺว** สอง **เทฺว** สอง, **ขตฺติยธีตโร** อ.ธิดาผู้เป็นกษัตริย์ ท. **เสสา** ผู้เหลือ **อาหริตฺวา** ทรงนำมาแล้ว **คนฺเธ** ซึ่งของหอม ท. **(อตฺตนา) ปิฏฺฐปิฏฺเฐ** อันพระองค์ ทั้งบดแล้วทั้งบดแล้ว **ปกฺขิปิสฺสนฺติ** จักใส่เข้าไป **สุวณฺณนาวาสุ** ในเรืออันเป็นวิการแห่งทอง ท.,

ตาสุ (ขตฺติยธีตูสุ) เอกจฺจา ขตฺติยธีตโร อ.- ในธิดาผู้เป็นกษัตริย์ ท. เหล่านั้นหนา -ธิดาผู้เป็นกษัตริย์ ท. บางพวก **คเหตฺวา** ทรงถือเอา **นีลุปฺปลกลาเป** ซึ่งกำแห่งดอกอุบลเขียว ท. **อาโลเฬตฺวา** ทรงเคล้าแล้ว **ปกฺขิตฺตคนฺเธ** ซึ่งของหอมอันพระองค์ใส่เข้าไปแล้ว **สุวณฺณนาวาสุ** ในเรืออันเป็นวิการแห่งทอง ท. **(ภิกฺขู)** ทรงยังภิกษุ ท. **คาหาเปสฺสนฺติ** จักให้ถือเอา **วาสํ** ซึ่งอันอบ, **หิ** เพราะว่า **ขตฺติยธีตโร** อ.ธิดาผู้เป็นกษัตริย์ ท. **นาครานํ (ชนานํ)** ของชน ท. ผู้อยู่ในนคร **เนว อตฺถิ** ย่อมไม่มีนั่นเทียว, **เสตจฺฉตฺตานิ** อ.เศวตฉัตร ท. **น (อตฺถิ)** ย่อมไม่มี, **หตฺถิโน** อ.ช้าง ท. **น (อตฺถิ)** ย่อมไม่มี, **นาครา (ชนา)** อ.ชน ท. ผู้อยู่ในนคร **ปราชิสฺสนฺติ** จักพ่ายแพ้ **อิเมหิ การเณหิ** เพราะเหตุ ท. เหล่านี้, **มหาราช** ข้าแต่มหาบพิตร **(ตฺวํ)** อ.พระองค์ **(ราชปุริสํ)** ทรงยังราชบุรุษ **กาเรหิ** จงให้กระทำ **เอวํ** อย่างนี้" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระนางมัลลิกานั้น กราบทูลอย่างนี้ เพราะความที่พระนางมีความประสงค์เพื่อจะจัดแจงอสทิสทานของพระราชานั้น ด้วยประการฉะนี้ กราบทูลว่า "ข้าแต่มหาบพิตร ขอพระองค์จงทรงรับสั่งให้ราชบุรุษทำปะรำเป็นที่นั่งในภายในวงเวียน เพื่อภิกษุ ๕๐๐ รูป ด้วยไม้เลียบที่ทำด้วยไม้รังและไม้ขานางทั้งหลาย, พวกภิกษุที่เหลือจักนั่งในภายนอกวงเวียน, ขอพระองค์จงทรงรับสั่งให้ราชบุรุษทำเศวตฉัตร ๕๐๐ อัน, ช้างมีประมาณ ๕๐๐ เชือก ถือเอาเศวตฉัตรเหล่านั้น ยืนกั้นไว้บนกระหม่อมของภิกษุ ๕๐๐ รูป, ขอพระองค์จงทรงรับสั่งให้ราชบุรุษทำเรือทองแดง ๘ ลำ หรือ ๑๐ ลำ, เรือทองแดงเหล่านั้น จักมีในท่ามกลางปะรำ, ธิดากษัตริย์พระองค์หนึ่งๆ จักนั่งบดของหอมทั้งหลายในระหว่างภิกษุ ๒ รูป, ธิดากษัตริย์พระองค์หนึ่งๆ ถือเอาพัด จักยืนพัดภิกษุ ๒ รูป, ธิดากษัตริย์ที่เหลือทั้งหลาย นำของหอมทั้งหลายที่ทั้งบดแล้วทั้งบดแล้ว จักใส่เข้าไปในเรือทองคำทั้งหลาย, บรรดาธิดากษัตริย์เหล่านั้น ธิดากษัตริย์ทั้งหลายบางกลุ่ม ถือเอากำดอกอุบลเขียวทั้งหลาย ทรงเคล้าของหอมที่ใส่แล้วในเรือทองคำทั้งหลาย แล้วยังภิกษุทั้งหลายให้ถือเอาการอบ, เพราะว่า พวกธิดากษัตริย์ของพวกชนชาวนครย่อมไม่มีนั่นแหละ, เศวตฉัตรทั้งหลาย ก็ไม่มี, ช้างทั้งหลาย ก็ไม่มี, พวกชนชาวนครจักพ่ายแพ้ เพราะเหตุเหล่านี้, ข้าแต่มหาบพิตร ขอพระองค์จงรับสั่งให้ทำอย่างนี้เถิด" ดังนี้

สา วิเสสนะของ มลฺลิกาๆ สุทธกัตตาใน อาหๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อิติศัพท์

ปการัตถะ อตฺตโน ภาวาทิสัมพันธะใน สัวิทหิตุกามตาย อสฺส วิเสสนะของ รญฺโญ ๆ สามีสัมพันธะใน อสทิสทานำ ๆ อวุตตกัมมะใน สัวิทหิตุกามตาย ๆ เหตุใน วตฺวา เอวํ กิริยาวิเสสนะใน วตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน อาห "มหาราช อาลปนะ ตฺวํ เหตุกัตตา ใน กาเรหิ ๆ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก ราชปุริสำ การิตกัมมะใน กาเรหิ สาลกลฺยาณิ-ปทเรหิ กรณะใน กาเรหิ ปญฺจนฺนำ วิเสสนะของ ภิกฺขุสตานำ ๆ สัมปทานใน กาเรหิ อนฺโตอาวฏฺเฏ วิสยาธาระใน กาเรหิ นิสีทนมณฺฑปำ อวุตตกัมมะใน กาเรหิ, เสสา วิเสสนะของ ภิกฺขู ๆ สุทธกัตตาใน นิสีทิสฺสนฺติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก พหิอาวฏฺเฏ วิสยาธาระใน นิสีทิสฺสนฺติ, ตฺวํ เหตุกัตตาใน กาเรหิ ๆ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก ราชปุริสำ การิตกัมมะใน กาเรหิ ปญฺจ วิเสสนะของ เสตจฺฉตฺตสตานิ ๆ อวุตตกัมมะใน กาเรหิ, ปญฺจสตา วิเสสนะของ หตฺถี ๆ สุทธกัตตาใน จรสฺสนฺติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตานิ ก็ดี ปญฺจ ก็ดี วิเสสนะของ เสตจฺฉตฺตสตานิ ๆ อวุตตกัมมะใน คเหตฺวา ๆ ปุพพ-กาลกิริยาใน ธารยมานา ปญฺจนฺนำ วิเสสนะของ ภิกฺขุสตานำ ๆ สัมปทานใน ธารยมานา มตฺถเก วิสยาธาระใน ธารยมานา ๆ อัพภันตรกิริยาของ หตฺถี, ตฺวํ เหตุกัตตาใน กาเรหิ ๆ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก ราชปุริสำ การิตกัมมะใน กาเรหิ อฏฺจ ก็ดี ทส ก็ดี วิเสสนะของ รตฺตสุวณฺณนาวาโย ๆ อวุตตกัมมะใน กาเรหิ วา สองศัพท์ ปทวิกัปปัตถะ เข้ากับ อฏฺจ และ ทส, ตา วิเสสนะของ รตฺตสุวณฺณนาวาโย ๆ สุทธกัตตาใน ภวิสฺสนฺติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก มณฺฑปมชฺเฌ วิสยาธาระใน ภวิสฺสนฺติ, เอเกกา วิเสสนะของ ขตฺติยธีตา ๆ สุทธกัตตาใน ปีสิสฺสติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ทฺวินฺนำ สองบท วิเสสนะของ ภิกฺขูนำ ๆ สามีสัมพันธะใน อนฺตเร ๆ วิสยาธาระใน นิสีทิตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปีสิสฺสติ คนฺเธ อวุตตกัมมะใน ปีสิสฺสติ, เอเกกา วิเสสนะของ ขตฺติยธีตา ๆ สุทธกัตตา ใน จรสฺสติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก วีชนึ อวุตตกัมมะใน อาทาย ๆ สมานกาลกิริยาในวีชยมานา เทฺว สองบท วิเสสนะของ ภิกฺขู ๆ อวุตตกัมมะ ใน วีชยมานา ๆ อัพภันตรกิริยาของ ขตฺติยธีตา, เสสา วิเสสนะของ ขตฺติยธีตโร ๆ สุทธกัตตาใน ปกฺขิปิสฺสนฺติ ๆอาขยาตบทกัตตุวาจก อตฺตนา อนภิหิตกัตตาใน ปิฏฺจปิฏฺเจ ๆ วิเสสนะของ คนฺเธ ๆ อวุตตกัมมะใน อาหริตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยา ใน ปกฺขิปิสฺสนฺติ สุวณฺณนาวาสุ วิสยาธาระใน ปกฺขิปิสฺสนฺติ, ตาสุ วิเสสนะของ ขตฺติยธีตูสุ ๆ นิทธารณะใน เอกจฺจา ขตฺติยธีตโร เอกจฺจา วิเสสนะของ ขตฺติยธีตโร ๆ นิทธารณียะและเหตุกัตตาใน คาหาเปสฺสนฺติ ๆ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก นีลุปฺปล-

กลาเป อวุตตกัมมะใน คเหตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อาโลเพตฺวา สุวณฺณนาวาสุ วิสยาธาระ ใน ปกฺขิตฺตคนฺเธๆ อวุตตกัมมะใน อาโลเพตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน คาหาเปสฺสนฺติ ภิกฺขู การิตกัมมะใน คาหาเปสฺสนฺติ วาสํ อวุตตกัมมะใน คาหาเปสฺสนฺติ, หิศัพท์ เหตุโชตกะ ขตฺติยธีตโร สุทธกัตตาใน อตฺถิๆ กิริยาบทกัตตุวาจก นาครานํ วิเสสนะของชนานํๆ สามีสัมพันธะใน ขตฺติยธีตโร เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ นๆ ศัพท์ ปฏิเสธะใน อตฺถิ, เสตจฺฉตฺตานิ สุทธกัตตาใน อตฺถิๆ กิริยาบทกัตตุวาจก นศัพท์ ปฏิเสธะใน อตฺถิ, หตฺถิโน สุทธกัตตาใน อตฺถิๆ กิริยาบทกัตตุวาจก นศัพท์ ปฏิเสธะในอตฺถิ, นาครา วิเสสนะของ ชนาๆ สุทธกัตตาใน ปราชิสฺสนฺติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อิเมหิ วิเสสนะของ การเณหิๆ เหตุใน ปราชิสฺสนฺติ, มหาราช อาลปนะ ตฺวํ เหตุกัตตาใน กาเรหิๆ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก ราชปุริสํ การิตกัมมะใน กาเรหิ เอวํ กิริยาวิเสสนะใน กาเรหิ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๑๖. ราชา “สาธุ เทวิ, กลฺยาณนฺเต กถิตนฺติ ตาย กถิตนิยาเมเนว สพฺพํ กาเรสิ ฯ

ราชา “สาธุ เทวิ, กลฺยาณํ (วจนํ) เต กถิตนฺติ (วตฺวา ราชปุริสํ วจนสฺส) ตาย (มลฺลิกาย) กถิตนิยาเมน เอว สพฺพํ (กิจฺจํ) กาเรสิ ฯ

ราชา อ.พระราชา **(วตฺวา)** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า “**เทวิ** ดูก่อนเทวี **สาธุ** อ.ดีละ, **กลฺยาณํ (วจนํ)** อ.คำ อันงาม **เต** อันเธอ **กถิตํ** กล่าวแล้ว” **อิติ** ดังนี้ **(ราชปุริสํ)** ทรงยังราชบุรุษ **กาเรสิ** ให้กระทำแล้ว **สพฺพํ (กิจฺจํ)** ซึ่งกิจทั้งปวง **(วจนสฺส) ตาย (มลฺลิกาย) กถิตนิยาเมน เอว** โดยทำนอง แห่งคำ อันพระนางมัลลิกานั้น กราบทูลแล้วนั่นเทียว ฯ

พระราชาตรัสว่า “ดูก่อนเทวี ดีละ, คำอันงาม เธอกล่าวแล้ว” ดังนี้ ทรงยังราชบุรุษให้ทำกิจทั้งปวง โดยทำนองแห่งคำที่พระนางมัลลิกานั้นกราบทูลแล้วนั่นแหละ

ราชา เหตุกัตตาใน กาเรสิๆ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก “เทวิ อาลปนะ สาธุ ลิงคัตถะ, กลฺยาณํ วิเสสนะของ วจนํๆ วุตตกัมมะใน กถิตํๆ กิตบทกัมมวาจก เต อนภิหิตกัตตาใน กถิตํ” อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน กาเรสิ ราชปุริสํ การิตกัมมะใน กาเรสิ วจนสฺส สามีสัมพันธะใน กถิตนิยาเมน ตาย วิเสสนะของ มลฺลิกายๆ อนภิหิตกัตตาใน กถิต- เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ กถิตนิยาเมนๆ ตติยาวิเสสนะใน

กาเรสิ สพฺพํ วิเสสนะของ กิจฺจํ ๆ อวุตตกัมมะใน กาเรสิ ฯ

.....

๑๗. เอกสฺส ปน ภิกฺขุโน เอโก หตฺถี นปฺปโหติ ฯ

ปน แต่ว่า **หตฺถี** อ.ช้าง **เอโก** เชือกหนึ่ง **น ปโหติ** ย่อมไม่เพียงพอ **ภิกฺขุโน** แก่ภิกษุ **เอกสฺส** รูปหนึ่ง ฯ

แต่ว่า ช้างเชือกหนึ่ง ย่อมไม่เพียงพอแก่ภิกษุรูปหนึ่ง

ปนศัพท์ วิเสสโชตกะ เอโก วิเสสนะของ หตฺถี ๆ สุทธกัตตาใน ปโหติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก เอกสฺส วิเสสนะของ ภิกฺขุโน ๆ สัมปทานใน ปโหติ นศัพท์ ปฏิเสธะใน ปโหติ ฯ

.....

๑๘. อถ ราชา มลฺลิกํ อาห “ภทฺเท เอกสฺส ภิกฺขุโน เอโก หตฺถี นปฺปโหติ, กึ กริสฺสามาติ ฯ

อถ ราชา มลฺลิกํ อาห “ภทฺเท เอกสฺส ภิกฺขุโน เอโก หตฺถี น ปโหติ, (มยํ) กึ กริสฺสามาติ ฯ

อถ ครั้งนั้น **ราชา** อ.พระราชา **อาห** ตรัสแล้ว **มลฺลิกํ** กะพระนางมัลลิกา **อิติ** ว่า “**ภทฺเท** ดูก่อนนางผู้เจริญ **หตฺถี** อ.ช้าง **เอโก** เชือกหนึ่ง **น ปโหติ** ย่อมไม่เพียงพอ **เอกสฺส ภิกฺขุโน** แก่ภิกษุรูปหนึ่ง, **(มยํ)** อ.เรา ท. **กริสฺสาม** จักกระทำ **กึ** อย่างไร ?” **อิติ** ดังนี้ ฯ

ครั้งนั้น พระราชาตรัสกะพระนางมัลลิกาว่า “ดูก่อนนางผู้เจริญ ช้างเชือกหนึ่ง ย่อมไม่เพียงพอแก่ภิกษุรูปหนึ่ง, พวกเราจักทำอย่างไร ?”

อถ กาลสัตตมี ราชา สุทธกัตตาใน อาห ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก มลฺลิกํ อกถิตกัมมะ ใน อาห “ภทฺเท อาลปนะ เอโก วิเสสนะของ หตฺถี ๆ สุทธกัตตาใน ปโหติ ๆ อาขยาต-บทกัตตุวาจก เอกสฺส วิเสสนะของ ภิกฺขุโน ๆ สัมปทานใน ปโหติ นศัพท์ ปฏิเสธะ ใน ปโหติ, มยํ สุทธกัตตาใน กริสฺสาม ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก กึศัพท์ ปุจฉนัตถะ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๑๙ “กึ เทว ปญฺจหตฺถิสตานิ นตฺถีติ ?

(มลฺลิกา) “กึ เทว ปญฺจหตฺถิสตานิ นตฺถีติ (ปุจฺฉิ) ?

(มลฺลิกา) อ.พระนางมัลลิกา **(ปุจฺฉิ)** ทูลถามแล้ว **อิติ** ว่า “**เทว** ข้าแต่พระองค์ผู้สมมุติเทพ **ปญฺจหตฺถิสตานิ** อ.ร้อยแห่งช้างห้า ท. **นตฺถิ** ย่อมไม่มี **กึ** หรือ ?” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระนางมัลลิกา ทูลถามว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้สมมุติเทพ ช้าง ๕๐๐ เชือก ย่อมไม่มี หรือ ?”

มลฺลิกา สุทธกัตตาใน ปุจฺฉิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “เทว อาลปนะ ปญฺจหตฺถิสตานิ สุทธกัตตาใน นตฺถิๆ กิริยาบทกัตตุวาจก กึศัพท์ ปุจฉนัตถะ” อิติศัพท์ อาการะใน ปุจฺฉิ ฯ

.....

๒๐. “อตฺถิ เทวิ, อวเสสา ปน ทุฏฺจหตฺถิโน, เต ภิกฺขู ทิสฺวาว เวรมฺภวาตา วิย จณฺฑา โหนฺตีติ ฯ

(ราชา “ปญฺจหตฺถิสตานิ) อตฺถิ เทวิ, อวเสสา (หตฺถิโน) ปน ทุฏฺจหตฺถิโน (โหนฺติ), เต (หตฺถิโน) ภิกฺขู ทิสฺวาว เวรมฺภวาตา วิย จณฺฑา โหนฺตีติ (อาห) ฯ

(ราชา) อ.พระราชา **(อาห)** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า “**เทวิ** ดูก่อนเทวี **(ปญฺจหตฺถิสตานิ)** อ.ร้อยแห่งช้างห้า ท. **อตฺถิ** มีอยู่, **ปน** แต่ว่า **(หตฺถิโน)** อ.ช้าง ท. **อวเสสา** ตัวที่เหลือลง **ทุฏฺจหตฺถิโน** เป็นช้างตัวอันโทษประทุษร้ายแล้ว **(โหนฺติ)** ย่อมเป็น, **เต (หตฺถิโน)** อ.ช้าง ท. เหล่านั้น **ทิสฺวาว** เห็นแล้วเทียว **ภิกฺขู** ซึ่งภิกษุ ท. **จณฺฑา** เป็นสัตว์ดุร้าย **เวรมฺภวาตา วิย** ราวกะ อ.ลมหัวด้วน ท. **โหนฺติ** ย่อมเป็น” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระราชาตรัสว่า “ดูก่อนเทวี ช้าง ๕๐๐ เชือก มีอยู่, แต่ว่าพวกช้างที่เหลือ เป็นช้างร้าย, ช้างเหล่านั้นพอเห็นพวกภิกษุเท่านั้น เป็นสัตว์ดุร้าย ดุจลมหัวด้วนทั้งหลาย”

ราชา สุทธกัตตาใน อาหๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “เทวิ อาลปนะ ปญฺจหตฺถิสตานิ สุทธกัตตาใน อตฺถิๆ กิริยาบทกัตตุวาจก, ปนศัพท์ วิเสสโชตกะ อวเสสา วิเสสนะ ของ หตฺถิโนๆ สุทธกัตตาใน โหนฺติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ทุฏฺจหตฺถิโน วิกติกัตตา

ใน โหนฺติ, เต วิเสสนะของ หตฺถิโนฯ สุทธกัตตาใน โหนฺติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ภิกฺขู อวุตตกัมมะใน ทิสฺวา เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ทิสฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน โหนฺติ เวรมฺภวาตา อุปมาลิงคัตถะ วิยศัพท์ อุปมาโชตกะเข้ากับ เวรมฺภวาตา จณฺฑา วิกติกัตตาใน โหนฺติ" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๒๑. "เทว อหํ เอกสฺส ทุฏฺฐหตฺถิโปตกสฺส ฉตฺตํ คเหตฺวา ติฏฺฐนฏฺฐานํ ชานามีติ ฯ

(มลฺลิกา) "เทว อหํ เอกสฺส ทุฏฺฐหตฺถิโปตกสฺส ฉตฺตํ คเหตฺวา ติฏฺฐนฏฺฐานํ ชานามีติ (อาห) ฯ

(มลฺลิกา) อ.พระนางมัลลิกา **(อาห)** กราบทูลแล้ว **อิติ** ว่า "**เทว** ข้าแต่พระองค์ผู้สมมุติเทพ **อหํ** อ.หม่อมฉัน **ชานามิ** ย่อมรู้ **ฉตฺตํ คเหตฺวา ติฏฺฐนฏฺฐานํ** ซึ่งที่เป็นที่ ถือเอา ซึ่งฉัตร แล้วจึงยืน **ทุฏฺฐหตฺถิโปตกสฺส** ของช้างตัวลูกน้อยตัวอันโทษประทุษร้ายแล้ว **เอกสฺส** เชือกหนึ่ง" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระนางมัลลิกากราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้สมมุติเทพ หม่อมฉันย่อมรู้ที่เป็นถือเอาฉัตรแล้วจึงยืน ของช้างตัวลูกน้อยตัวร้าย ตัวหนึ่ง"

มลฺลิกา สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก "เทว อาลปนะ อหํ สุทธกัตตาใน ชานามิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอกสฺส วิเสสนะของ ทุฏฺฐหตฺถิโปตกสฺสฯ สามีสัมพันธะใน ติฏฺฐนฏฺฐานํ ฉตฺตํ อวุตตกัมมะใน คเหตฺวาฯ สมานกาลกิริยาใน ติฏฺฐนฏฺฐานํฯ อวุตตกัมมะใน ชานามิ" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๒๒. "กตฺถ นุ จเปสฺสามาติ ?

(ราชา "มยํ) กตฺถ (จาเน) นุ (หตฺถิโปตกํ) จเปสฺสามาติ (ปุจฺฉิ) ?

(ราชา) อ.พระราชา **(ปุจฺฉิ)** ตรัสถามแล้ว **อิติ** ว่า "**(มยํ)** อ.เรา ท. **จเปสฺสาม** จักพักไว้ **นุ (หตฺถิโปตกํ)** ซึ่งช้างตัวลูกน้อยนั้น **กตฺถ (จาเน)** ในที่ไหน ?" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระราชาตรัสถามว่า "พวกเราจักพักช้างตัวลูกน้อยนั้นไว้ในที่ไหน ?"

ราชา สุทธกัตตาใน ปุจฺฉิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก "มยํ สุทธกัตตาใน จเปสฺสามฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก กตฺถ วิเสสนะของ จาเนฯ วิสยาธาระใน จเปสฺสาม นุ วิเสสนะ

ของ หตฺถิโปตกํ ๆ อวุตฺตกัมมะใน จเปสฺสาม” อิติศัพท์ อาการะใน ปุจฺฉิ ฯ

.....

๒๓. “อยฺยสฺส องฺคุลิมาลสฺส สนฺติเกติ ฯ

(มลฺลิกา “มยํ) อยฺยสฺส องฺคุลิมาลสฺส สนฺติเก (ตํ หตฺถิโปตกํ จเปสฺสาม)” อิติ (อาห) ฯ

(มลฺลิกา) อ.พระนางมัลลิกา **(อาห)** กราบทูลแล้ว **อิติ** ว่า “**(มยํ)** อ.เรา ท. **(จเปสฺสาม)** จักพักไว้ **(ตํ หตฺถิโปตกํ)** ซึ่งช้างตัวลูกน้อยนั้น **สนฺติเก** ในสำนัก **องฺคุลิมาลสฺส** ของพระองคุลิมาล **อยฺยสฺส** ผู้เป็นพระคุณเจ้า” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระนางมัลลิกากราบทูลว่า “พวกเราจักพักช้างตัวลูกน้อยนั้นไว้ในสำนักของพระ-องคุลิมาลผู้เป็นพระคุณเจ้า”

มลฺลิกา สุทธกัตตาใน อาห ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “มยํ สุทธกัตตาใน จเปสฺสาม ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อยฺยสฺส วิเสสนะของ องฺคุลิมาลสฺส ๆ สามีสัมพันธะใน สนฺติเก ๆ วิสยาธาระใน จเปสฺสาม ตํ วิเสสนะของ หตฺถิโปตกํ ๆ อวุตฺตกัมมะใน จเปสฺสาม” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๒๔. ราชา ตถา กาเรสิ ฯ

ราชา (ราชปุริสํ) ตถา กาเรสิ ฯ

ราชา อ.พระราชา **(ราชปุริสํ)** ทรงยังราชบุรุษ **กาเรสิ** ให้กระทำแล้ว **ตถา** เหมือนอย่างนั้น ฯ

พระราชาทรงรับสั่งให้ราชบุรุษทำเหมือนอย่างนั้น

ราชา เหตุกัตตาใน กาเรสิ ๆ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก ราชปุริสํ การิตกัมมะใน กาเรสิ ตถา กิริยาวิเสสนะใน กาเรสิ ฯ

.....

๒๕. หตฺถิโปตโก วาลธึ อนฺตรสตฺถิมฺหิ ปกฺขิปิตฺวา อุโภ กณฺเณ ปาเตตฺวา อกฺขีนิ นิมิเลตฺวา อฏฺฐาสิ ฯ

หตฺถิโปตโก อ.ช้างตัวลูกน้อย **ปกฺขิปิตฺวา** ใส่เข้าไป **วาลธึ** ซึ่งหาง **อนฺตรสตฺถิมฺหิ** ในระหว่างแห่งขาอ่อน **กณฺเณ** ยังหู ท. **อุโภ** ทั้งสอง **ปาเตตฺวา** ให้ตกไปแล้ว **นิมิเลตฺวา** ลืมแล้ว **อกฺขีนิ** ซึ่งนัยน์ตา ท. **อฏฺฐาสิ** ได้ยืนแล้ว ฯ

ช้างตัวลูกน้อย ใส่หางไว้ในระหว่างขาอ่อน ยังหูทั้งสองให้ตก ได้ยืนลืมนัยน์ตาทั้งหลาย

หตฺถิโปตโก สุทธกัตตาใน อฏฺฐาสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก วาลธึ อวุตตกัมมะใน ปกฺขิปิตฺวา อนฺตรสตฺถิมฺหิ วิสยาธาระใน ปกฺขิปิตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปาเตตฺวา อุโภ วิเสสนะของ กณฺเณๆ การิตกัมมะใน ปาเตตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน นิมิเลตฺวา อกฺขีนิ อวุตตกัมมะใน นิมิเลตฺวาๆ สมานกาลกิริยาใน อฏฺฐาสิ ฯ

.....

๒๖. มหาชโน “เอวรูปสฺส นาม จณฺฑหตฺถิโน อยมากาโร, (อายสฺมา) องฺคุลิมาลตฺเถโร กโรตีติ เถรสฺส เสตจฺฉตฺตหตฺถิเมว โอโลเกสิ ฯ

มหาชโน “เอวรูปสฺส นาม จณฺฑหตฺถิโน อยํ (อากาโร) อากาโร (โหติ, อายสฺมา) องฺคุลิมาลตฺเถโร กโรตีติ (วตฺวา) เถรสฺส เสตจฺฉตฺตหตฺถึ เอว โอโลเกสิ ฯ

มหาชโน อ.มหาชน **(วตฺวา)** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า “**อยํ (อากาโร)** อ.อาการนี้ **อากาโร** เป็นอาการ **จณฺฑหตฺถิโน** ของช้างตัวดุร้าย **เอวรูปสฺส นาม** ชื่อตัวมีอย่างนี้เป็นรูป **(โหติ)** ย่อมเป็น, **องฺคุลิมาลตฺเถโร** อ.พระองคุลิมาลผู้เถระ **(อายสฺมา)** ผู้มีอายุ **กโรติ** ย่อมกระทำ” **อิติ** ดังนี้ **โอโลเกสิ** แลดูแล้ว **เสตจฺฉตฺตหตฺถึ เอว** ซึ่งช้างตัวกั้นซึ่งเศวตฉัตร **เถรสฺส** เพื่อพระเถรนั่นเทียว ฯ

มหาชนกล่าวว่า “อาการนี้ เป็นอาการของช้างตัวดุร้ายชื่อเห็นปานนี้, พระองคุลิมาลเถระผู้มีอายุ ย่อมทำ” ดังนี้ แลดูช้างตัวกั้นเศวตฉัตรเพื่อพระเถระนั่นแหละ

มหาชโน สุทธกัตตาใน โอโลเกสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “อยํ วิเสสนะของ อากาโรๆ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ เอวรูปสฺสๆ วิเสสนะของ จณฺฑหตฺถิโนๆ สามีสัมพันธะใน อากาโรๆ วิกติกัตตาใน โหติ, อายสฺมา วิเสสนะของ องฺคุลิมาลตฺเถโรๆ สุทธกัตตาใน กโรติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก” อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน โอโลเกสิ เถรสฺส สัมปทานใน โอโลเกสิ

เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ เสตจฺฉตฺตหตฺถึ ๆ อวุตตกัมมะใน โอโลเกสิ ฯ

.....

๒๗. ราชา ปณีตาหาเรน พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ ปริวิสิตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา "ภนฺเต ยํ อิมสฺมึ ทานคฺเค กปฺปิยภณฺฑํ วา อกปฺปิยภณฺฑํ วา, สพฺพนฺตํ ตุมฺหากเมว ทมฺมีติ อาห ฯ

ราชา ปณีตาหาเรน พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ ปริวิสิตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา "ภนฺเต ยํ อิมสฺมึ ทานคฺเค กปฺปิยภณฺฑํ วา อกปฺปิยภณฺฑํ วา (อตฺถิ, อหํ) สพฺพํ ตํ (ภณฺฑํ) ตุมฺหากํ เอว ทมฺมีติ อาห ฯ

ราชา อ.พระราชา **ปริวิสิตฺวา** ทรงอังคาสแล้ว **ภิกฺขุสงฺฆํ** ซึ่งหมู่แห่งภิกษุ **พุทฺธปฺปมุขํ** มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ปณีตาหาเรน ด้วยอาหารอันประณีต **วนฺทิตฺวา** ถวายบังคมแล้ว **สตฺถารํ** ซึ่งพระศาสดา **อาห** กราบทูลแล้ว **อิติ** ว่า "**ภนฺเต** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **กปฺปิยภณฺฑํ** อ.ภัณฑะอันเป็นของสมควร **วา** หรือ **วา** หรือว่า **อกปฺปิยภณฺฑํ** อ.ภัณฑะอันเป็นของไม่สมควร **อิมสฺมึ ทานคฺเค** ในโรงแห่งทานนี้ **ยํ** ใด **(อตฺถิ)** มีอยู่, **(อหํ)** อ.หม่อมฉัน **ทมฺมิ** ย่อมถวาย **ตํ (ภณฺฑํ)** ซึ่งภัณฑะนั้น **สพฺพํ** ทั้งปวง **ตุมฺหากํ เอว** แก่พระองค์ ท. นั่นเทียว" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระราชาทรงอังคาสภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าทรงเป็นประมุข ด้วยอาหารอันประณีต ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว กราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ กัปปิยภัณฑ์ หรืออกัปปิยภัณฑ์ในโรงทานนี้ใด มีอยู่, หม่อมฉันขอถวายภัณฑะนั้นทั้งหมดแด่พระองค์ทั้งหลายนั่นแหละ"

ราชา สุทธกัตตาใน อาห ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปณีตาหาเรน กรณะใน ปริวิสิตฺวา พุทฺธปฺปมุขํ วิเสสนะของ ภิกฺขุสงฺฆํ ๆ อวุตตกัมมะใน ปริวิสิตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน วนฺทิตฺวา สตฺถารํ อวุตตกัมมะใน วนฺทิตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน อาห "ภนฺเต อาลปนะ ยํ วิเสสนะของ กปฺปิยภณฺฑํ และ อกปฺปิยภณฺฑํ กปฺปิยภณฺฑํ ก็ดี อกปฺปิยภณฺฑํ ก็ดี สุทธกัตตาใน อตฺถิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อิมสฺมึ วิเสสนะของ ทานคฺเค ๆ วิสยาธาระใน อตฺถิ วา สองศัพท์ ปทวิกัปปัตถะเข้ากับ กปฺปิยภณฺฑํ และ อกปฺปิยภณฺฑํ, อหํ สุทธกัตตาใน ทมฺมิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก สพฺพํ ก็ดี ตํ ก็ดี วิเสสนะของ ภณฺฑํ ๆ

อวุตตกัมมะใน ทมฺมิ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ตุมฺหากำๆ สัมปทานใน ทมฺมิ" อิติ-ศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๒๘. ตสฺมึ ปน ทาเน เอกทิวเสเนว ปริจฺจตฺตำ จุทฺทสโกฏิธนำ โหติ ฯ

ตสฺมึ ปน ทาเน เอกทิวเสน เอว (รญฺญา) ปริจฺจตฺตำ จุทฺทสโกฏิธนำ โหติ ฯ

ปน ก็ **จุทฺทสโกฏิธนำ** อ.ทรัพย์มีโกฏิสิบสี่เป็นประมาณ **(รญฺญา) ปริจฺจตฺตำ** อันอันพระราชาทรงสละรอบแล้ว **เอกทิวเสน เอว** โดยวันหนึ่งนั่นเทียว **โหติ** ย่อมมี **ตสฺมึ ทาเน** ในทานนั้น ฯ

ก็ทรัพย์มีประมาณ ๑๔ โกฏิ ที่พระราชาทรงบริจาคโดยวันเดียวเท่านั้น ย่อมมีในทานนั้น

ปนศัพท์ วากยารัมภโชตกะ ปริจฺจตฺตำ วิเสสนะของ จุทฺทสโกฏิธนำๆ สุทธกัตตาในโหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตสฺมึ วิเสสนะของ ทาเนๆ วิสยาธาระใน โหติ เอวศัพท์อวธารณะเข้ากับ เอกทิวเสนๆ ตติยาวิเสสนะใน ปริจฺจตฺตำ รญฺญา อนภิหิตกัตตาใน ปริจฺจตฺตำ ฯ

.....

๒๙. สตฺถุ ปน "เสตจฺฉตฺตำ นิสีทนปลฺลงฺโก อาธารโก ปาทปีฐโกติ จตฺตาริ อนคฺฆาเนวฯ

สตฺถุ ปน "เสตจฺฉตฺตำ นิสีทนปลฺลงฺโก อาธารโก ปาทปีฐโกติ จตฺตาริ (วตฺถูนิ) อนคฺฆานิ เอว (อเหสุ) ฯ

ปน ก็ **(วตฺถูนิ)** อ.วัตถุ ท. **จตฺตาริ** สี่ **อิติ** คือ "**เสตจฺฉตฺตำ** อ.เศวตฉัตร **นิสีทน-ปลฺลงฺโก** อ.บัลลังก์เป็นที่ประทับนั่ง **อาธารโก** อ.เชิงบาตร **ปาทปีฐโก** อ.ตั่งน้อยเป็นที่รองพระบาท" **อนคฺฆานิ เอว** เป็นของหาค่ามิได้นั่นเทียว **(อเหสุ)** ได้มีแล้ว **สตฺถุ** เพื่อพระศาสดา ฯ

ก็วัตถุ ๔ อย่าง คือ เศวตฉัตร บัลลังก์เป็นที่ประทับนั่ง เชิงบาตร ตั่งน้อยเป็นที่รองพระบาท ได้เป็นของหาค่ามิได้นั่นแหละ เพื่อพระศาสดา

ปนศัพท์ วากยารัมภโชตกะ "เสตจฺฉตฺตำ นิสีทนปลฺลงฺโก อาธารโก ปาทปีฐโก" สรูปะ

ใน อิติๆ ศัพท์ สรูปะใน จตฺตาริ วตฺถูนิ จตฺตาริ วิเสสนะของ วตฺถูนิๆ สุทธกัตตาใน อเหสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก สตฺถุ สัมปทานใน อเหสุ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อนคฺฆานิๆ วิกติกัตตาใน อเหสุ ฯ

.....

๓๐. ปุน เอวรูปํ กตฺวา พุทฺธานํ ทานํ นาม ทาตุํ สมตฺโถ นาโหสิ, เตเนว ตํ “อสทิสทานนฺติ ปญฺญายิ ฯ

(ปุคฺคโล) ปุน เอวรูปํ (กมฺมํ) กตฺวา พุทฺธานํ ทานํ นาม ทาตุํ สมตฺโถ น อโหสิ, เตน เอว ตํ (ทานํ) “อสทิสทานนฺติ ปญฺญายิ ฯ

(ปุคฺคโล) อ.บุคคล **สมตฺโถ** เป็นผู้สามารถ **ปุน เอวรูปํ (กมฺมํ) กตฺวา พุทฺธานํ ทานํ นาม ทาตุํ** เพื่ออัน กระทำ ซึ่งกรรม อันมีอย่างนี้เป็นรูป แล้วจึงถวาย ซึ่งซึ่งทาน แก่พระพุทธเจ้า ท. อีก **น อโหสิ** ไม่ได้มีแล้ว, **เตน เอว** เพราะเหตุนั้นนั่นเทียว **ตํ (ทานํ)** อ.ทานนั้น **ปญฺญายิ** ปรากฏแล้ว **อิติ** ว่า “**อสทิสทานํ** อ.อสทิสทาน” **อิติ** ดังนี้ ฯ

บุคคล เป็นผู้สามารถเพื่อจะทำกรรมเห็นปานนี้แล้วจึงถวายชื่อว่าทานแด่พระพุทธเจ้าทั้งหลายอีก ไม่ได้มีแล้ว, เพราะเหตุนั้นนั่นแหละ ทานนั้น จึงปรากฏว่า “อสทิสทาน”

ปุคฺคโล สุทธกัตตาใน อโหสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปุนศัพท์ กิริยาวิเสสนะใน ทาตุํ เอวรูปํ วิเสสนะของ กมฺมํๆ อวุตตกัมมะใน กตฺวาๆ สมานกาลกิริยาใน ทาตุํ พุทฺธานํ สัมปทานใน ทาตุํ นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ ทานำๆ อวุตตกัมมะใน ทาตุำๆ ตุมัตถสัมปทานใน สมตฺโถๆ วิกติกัตตาใน อโหสิ นศัพท์ ปฏิเสธะใน อโหสิ, เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ เตนๆ เหตวัตถะ ตำ วิเสสนะของ ทานำๆ สุทธกัตตาใน ปญฺญายิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “อสทิสทานำ ลิงคัตถะ” อิติศัพท์ อาการะใน ปญฺญายิ ฯ

.....

๓๑. ตำ กิร สพฺพพุทฺธานำ เอกวารำ โหติเยว ฯ

ตำ (อสทิสทานำ) กิร สพฺพพุทฺธานำ เอกวารำ โหติ เอว ฯ

กิร ได้ยินว่า **ตำ (อสทิสทานำ)** อ.อสทิสทานนั้น **โหติ เอว** ย่อมมีนั่นเทียว **เอกวารำ** สิ้นวาระหนึ่ง **สพฺพพุทฺธานำ** เพื่อพระพุทธเจ้าทั้งปวง ท. ฯ

ได้ยินว่า อสทิสทานนั้น ย่อมมี ๑ ครั้งเท่านั้น เพื่อพระพุทธเจ้าทั้งปวงทั้งหลาย

กิรศัพท์ อนุสสวนัตถะ ตำ วิเสสนะของ อสทิสทานำๆ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก สพฺพพุทฺธานำ สัมปทานใน โหติ เอกวารำ อัจจันตสังโยคะใน โหติ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ โหติ ฯ

.....

๓๒. สตฺถุ จ สพฺเพสญฺจ อิตฺถีเยว สำวิทหติ ฯ

สตฺถุ จ สพฺเพสำ (ภิกฺขูนำ) จ อิตฺถี เอว สำวิทหติ ฯ

อิตฺถี เอว อ.หญิงนั่นเทียว **สำวิทหติ** ย่อมตระเตรียม **สตฺถุ จ** เพื่อพระศาสดาด้วย **สพฺเพสำ (ภิกฺขูนำ) จ** เพื่อภิกษุ ท. ทั้งปวงด้วย ฯ

หญิงเท่านั้น ย่อมตระเตรียมเพื่อพระศาสดาและเพื่อพวกภิกษุทั้งปวง

เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อิตฺถีๆ สุทธกัตตาใน สำวิทหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก สตฺถุ ก็ดี ภิกฺขูนำ ก็ดี สัมปทานใน สำวิทหติ สพฺเพสำ วิเสสนะของ ภิกฺขูนำ จ สองศัพท์ ปทสมุจจยัตถะเข้ากับ สตฺถุ และ สพฺเพสำ ภิกฺขูนำ ฯ

.....

๓๓. รญฺโญ ปน “กาโฬ จ ชุณฺโห จาติ เทฺว อมจฺจา อเหสุ ฯ

ปน ก็ **อมจฺจา** อ.อำมาตย์ ท. **เทฺว** สอง **อิติ** คือ “**กาโฬ จ** อ.อำมาตย์ชื่อว่ากาฬะด้วย **ชุณฺโห จ** อ.อำมาตย์ชื่อว่าชุณหะด้วย” **รญฺโญ** ของพระราชา **อเหสุ** ได้มีแล้ว ฯ

ก็อำมาตย์ ๒ ท่าน คือ กาฬอำมาตย์และชุณหอำมาตย์ ของพระราชา ได้มีแล้ว

ปนศัพท์ วากยารัมภโชตกะ “กาโฬ ก็ดี ชุณฺโห ก็ดี ลิงคัตถะ จ สองศัพท์ ปทสมุจจยัตถะเข้ากับ กาโฬ และ ชุณฺโห” อิติศัพท์ สรูปะใน เทฺว อมจฺจา เทฺว วิเสสนะของ อมจฺจาๆ สุทธกัตตาใน อเหสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก รญฺโญ สามีสัมพันธะใน อมจฺจา ฯ

.....

๓๔. เตสุ กาโฬ จินฺเตสิ ‘‘อโห ราชกุลสฺส ปริหานิ, เอกทิวเสเนว จุทฺทสโกฏิธนำ ขยำ คจฺฉติ, อิเม อิมำ ทานำ ภุญฺชิตฺวา คนฺตฺวา นิปนฺนา นิทฺทายิสฺสนฺติ, อโห นฏฺโฐ ราชกุลนฺติ ฯ

เตสุ (ทฺวีสุ อมจฺเจสุ) กาโฬ จินฺเตสิ “อโห ราชกุลสฺส ปริหานิ, เอกทิวเสน เอว จุทฺทสโกฏิ-ธนํ ขยํ คจฺฉติ, อิเม (ภิกฺขู) อิมํ ทานํ ภุญฺชิตฺวา คนฺตฺวา นิปนฺนา นิทฺทายิสฺสนฺติ, อโห นฏฺฐํ ราชกุลนฺติ ฯ

เตสุ (ทฺวีสุ อมจฺเจสุ) กาโฬ อ.- ในอำมาตย์ ท. สอง เหล่านั้นหนา -อำมาตย์ชื่อว่ากาฬะ **จินฺเตสิ** คิดแล้ว **อิติ** ว่า “**อโห** โอ **ปริหานิ** อ.ความเสื่อมรอบ **ราชกุลสฺส** แห่งราชตระกูล, **จุทฺทสโกฏิธนํ** อ.ทรัพย์มีโกฏิสิบสี่เป็นประมาณ **คจฺฉติ** ย่อมถึง **ขยํ** ซึ่งความสิ้นไป **เอกทิวเสน เอว** โดยวันเดียวนั่นเทียว, **อิเม (ภิกฺขู)** อ.ภิกษุ ท. เหล่านี้ **ภุญฺชิตฺวา** ฉันแล้ว **อิมํ ทานํ** ซึ่งทานนี้ **คนฺตฺวา** ไปแล้ว **นิปนฺนา** นอนแล้ว **นิทฺทายิสฺสนฺติ** จักประพฤติหลับ, **อโห** โอ **ราชกุลํ** อ.ราชตระกูล **นฏฺฐํ** ฉิบหายแล้ว” **อิติ** ดังนี้ ฯ

บรรดาอำมาตย์ ๒ ท่านเหล่านั้น กาฬอำมาตย์คิดว่า “โอ ความเสื่อมแห่งราชตระกูล, ทรัพย์มีประมาณ ๑๔ โกฏิ ถึงความสิ้นไป โดยวันเดียวเท่านั้น, พวกภิกษุเหล่านี้ ฉันทานนี้แล้ว ไปแล้ว นอนแล้ว จักประพฤติหลับ, โอ ราชตระกูลฉิบหายแล้ว”

เตสุ ก็ดี ทฺวีสุ ก็ดี วิเสสนะของ อมจฺเจสุๆ นิทธารณะใน กาโฬๆ นิทธารณียะและสุทธ-กัตตาใน จินฺเตสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “อโห สังเวคัตถะ ราชกุลสฺส สามีสัมพันธะ ใน ปริหานิๆ ลิงคัตถะ, จุทฺทสโกฏิธนํ สุทธกัตตาใน คจฺฉติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ เอกทิวเสนๆ ตติยาวิเสสนะใน คจฺฉติ ขยํ สัมปาปุณีย-กัมมะใน คจฺฉติ, อิเม วิเสสนะของ ภิกฺขูๆ สุทธกัตตาใน นิทฺทายิสฺสนฺติๆ อาขยาต-บทกัตตุวาจก อิมํ วิเสสนะของ ทานํๆ อวุตตกัมมะใน ภุญฺชิตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน คนฺตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน นิปนฺนาๆ วิเสสนะของ ภิกฺขู, อโห สังเวคัตถะ ราชกุลํ สุทธกัตตาใน นฏฺฐํๆ กิตบทกัตตุวาจก” อิติศัพท์ อาการะใน จินฺเตสิ ฯ

.....

๓๕. ชุณฺโห ปน จินฺเตสิ “อโห รญฺโญ ทานํ, น หิ สกฺกา ราชภาเว อฏฺจิเตน เอวรูปํ ทานํ ทาตุํ, สพฺพสตฺตานํ ปตฺตึ อเทนฺโต นาม นตฺถิ, อหํ ปน อิทํ ทานํ อนุโมทามีติ ฯ

ชุณฺโห ปน จินฺเตสิ “อโห รญฺโญ ทานํ, (เกนจิ) น หิ สกฺกา ราชภาเว อฏฺจิเตน เอวรูปํ ทานํ ทาตุํ, สพฺพสตฺตานํ ปตฺตึ อเทนฺโต นาม (ราชา) นตฺถิ, อหํ ปน อิทํ ทานํ อนุโมทา

มีติ ฯ

ปน ส่วนว่า **ชุณฺโห** อ.อำมาตย์ชื่อว่าชุณหะ **จินฺเตสิ** คิดแล้ว **อิติ** ว่า "**อโห** โอ **ทานํ** อ.ทาน **รญฺโญ** ของพระราชา, **หิ** เพราะว่า **(เกนจิ)** อันใครๆ **อฏฺฐิเตน** ผู้ไม่ดำรงอยู่แล้ว **ราชภาเว** ในความเป็นแห่งพระราชา **น สกฺกา** ไม่อาจ **ทาตุ** เพื่ออันถวาย **ทานํ** ซึ่งทาน **เอวรูปํ** อันมีอย่างนี้เป็นรูป, **(ราชา)** อ.พระราชา **อเหนฺโต นาม** ชื่อว่าผู้ไม่พระราชทานอยู่ **ปตฺตึ** ซึ่งส่วนบุญ **สพฺพสตฺตานํ** แก่สัตว์ทั้งปวง ท. **นตฺถิ** ย่อมไม่มี, **ปน** ก็ **อหํ** อ.เรา **อนุโมทามิ** ย่อมอนุโมทนา **อิทํ ทานํ** ซึ่งทานนี้" **อิติ** ดังนี้ ฯ

ส่วนชุณหอำมาตย์คิดว่า "โอ ทานของพระราชา, เพราะว่า ใครๆ ผู้ไม่ดำรงอยู่ในความเป็นพระราชา ไม่อาจเพื่อจะถวายทานอันเห็นปานนี้ได้, พระราชาชื่อว่าผู้ไม่พระราชทานอยู่ซึ่งส่วนบุญแก่สรรพสัตว์ทั้งหลาย ย่อมไม่มี, ก็เราขออนุโมทนาทานนี้"

ปนศัพท์ ปักขันตรโชตกะ ชุณฺโห สุทธกัตตาใน จินฺเตสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก "อโห อัจฉริยัตถะ รญฺโญ สามีสัมพันธะใน ทานํๆ ลิงคัตถะ, หิศัพท์ เหตุโชตกะ เกนจิ อนภิหิตกัตตาในสกฺกาๆ กิริยาบทภาววาจก นศัพท์ ปฏิเสธะใน สกฺกา ราชภาเว วิสยาธาระใน อฏฺฐิเตนๆ วิเสสนะของ เกนจิ เอวรูปํ วิเสสนะของ ทานํๆ อวุตตกัมมะใน ทาตุๆ ตุมัตถสัมปทานใน สกฺกา, นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ อเหนฺโตๆ วิเสสนะของ ราชาๆ สุทธกัตตาใน นตฺถิๆ กิริยาบทกัตตุวาจก สพฺพสตฺตานํ สัมปทานใน อเหนฺโต ปตฺตึ อวุตตกัมมะใน อเหนฺโต, ปนศัพท์ วากยารัมภโชตกะ อหํ สุทธกัตตาใน อนุโมทามิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อิทํ วิเสสนะของ ทานํๆ อวุตตกัมมะใน อนุโมทามิ" อิติศัพท์ อาการะใน จินฺเตสิ ฯ

.....

๓๖. สตฺถุ ภตฺตกิจฺจาวสาเน ราชา อนุโมทนตฺถาย ปตฺตํ คณฺหิ ฯ

ภตฺตกิจฺจาวสาเน ในกาลเป็นที่สิ้นสุดลงแห่งกิจด้วยภัตร **สตฺถุ** แห่งพระศาสดา **ราชา** อ.พระราชา **คณฺหิ** ทรงรับเอาแล้ว **ปตฺตํ** ซึ่งบาตร **อนุโมทนตฺถาย** เพื่อประโยชน์แก่การอนุโมทนา ฯ

เวลาสิ้นสุดลงแห่งภัตรกิจแห่งพระศาสดา พระราชาทรงรับเอาบาตร เพื่อประโยชน์แก่การอนุโมทนา

ภตฺตกิจฺจาวสาเน กาลสัตตมีใน คณฺหิ ราชา สุทธกัตตาใน คณฺหิๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก สตฺถุ สามีสัมพันธะใน ภตฺตกิจฺจาวสาเน อนุโมทนตฺถาย สัมปทานใน คณฺหิ ปตฺตํ อวุตตกัมมะใน คณฺหิ ฯ

.....

๓๗. สตฺถา จินฺเตสิ “รญฺญา มโหฆํ ปวตฺเตนฺเตน วิย มหาทานํ ทินฺนํ, อสกฺขิ นุ โข มหาชโน จิตฺตํ ปสาเทตุํ อุทาหุ โนติ ฯ

สตฺถา จินฺเตสิ “รญฺญา มโหฆํ ปวตฺเตนฺเตน วิย มหาทานํ ทินฺนํ, อสกฺขิ นุ โข มหาชโน จิตฺตํ ปสาเทตุํ อุทาหุ โน (มหาชโน จิตฺตํ ปสาเทตุํ อสกฺขิ)” อิติ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **จินฺเตสิ** ทรงดำริแล้ว **อิติ** ว่า “**มหาทานํ** อ.ทานใหญ่ **รญฺญา** อันพระราชา **มโหฆํ ปวตฺเตนฺเตน วิย** ผู้ราวกะว่า ยังห้วงน้ำใหญ่ ให้เป็นไปทั่วอยู่ **ทินฺนํ** ถวายแล้ว, **มหาชโน** อ.มหาชน **อสกฺขิ นุ โข** ได้อาจแล้วหรือหนอแล **จิตฺตํ ปสาเทตุํ** เพื่ออัน ยังจิต ให้เลื่อมใส **อุทาหุ** หรือว่า **(มหาชโน)** อ.มหาชน **โน (อสกฺขิ)** ไม่ได้อาจแล้ว **(จิตฺตํ ปสาเทตุํ)** เพื่ออัน ยังจิต ให้เลื่อมใส” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดาทรงดำริว่า “มหาทาน อันพระราชาผู้ดุจยังห้วงน้ำใหญ่ให้เป็นไปทั่วอยู่ ถวายแล้ว, มหาชนได้อาจแล้วหรือหนอแลเพื่อจะยังจิตให้เลื่อมใส หรือว่ามหาชนไม่อาจเพื่อจะยังจิตให้เลื่อมใส”

สตฺถา สุทธกัตตาใน จินฺเตสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “มหาทานํ วุตตกัมมะใน ทินฺนํๆ กิตบทกัมมวาจก รญฺญา อนภิหิตกัตตาใน ทินฺนํ มโหฆํ การิตกัมมะใน ปวตฺเตนฺเตนๆ อุปมาวิเสสนะของ รญฺญา วิยศัพท์ อุปมาโชตกะเข้ากับ มโหฆํ ปวตฺเตนฺเตน, มหาชโน สุทธกัตตาใน อสกฺขิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นุศัพท์ สังกัปปัตถะ โขศัพท์ วจนาลังการะ จิตฺตํ การิตกัมมะใน ปสาเทตุๆ ตุมัตถสัมปทานใน อสกฺขิ อุทาหุ ปุจฉนัตถะ มหาชโน สุทธกัตตาใน อสกฺขิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก โนศัพท์ ปฏิเสธะ ใน อสกฺขิ จิตฺตํ การิตกัมมะใน ปสาเทตุๆ ตุมัตถสัมปทานใน อสกฺขิ” อิติศัพท์ อาการะ ใน จินฺเตสิ ฯ

.....

๓๘. โส เตสํ อมจฺจานํ จิตฺตวารํ ญตฺวา “สเจ รญฺโญ ทานสฺส อนุจฺฉวิกํ อนุโมทนํ กริสฺสามิ, กาพสฺส สตฺตธา มุทฺธา ผลิสฺสติ, ชุณฺโห โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิสฺสตีติ

ฌตฺวา กาเพ อนุกมฺปํ ปฏิจฺจ เอวรูปํ ทานํ ทตฺวา จิตสฺส รญฺโญ จตุปฺปทิกํ คาถเมว วตฺวา อุฏฺฐายาสนา วิหารํ คโต ฯ

โส (สตฺถา) เตสํ อมจฺจานํ จิตฺตวารํ ฌตฺวา "(อหํ) สเจ รญฺโญ ทานสฺส อนุจฺฉวิกํ อนุโมทนํ กริสฺสามิ, กาพสฺส สตฺตธา มุทฺธา ผลิสฺสติ, ชุณฺโห โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิสฺสตีติ ฌตฺวา กาเพ อนุกมฺปํ ปฏิจฺจ เอวรูปํ ทานํ ทตฺวา จิตสฺส รญฺโญ จตุปฺปทิกํ คาถํ เอว วตฺวา อุฏฺฐาย อาสนา วิหารํ คโต ฯ

โส (สตฺถา) อ.พระศาสดานั้น **ฌตฺวา** ทรงทราบแล้ว **จิตฺตวารํ** ซึ่งวาระแห่งจิต **เตสํ อมจฺจานํ** ของอำมาตย์ ท. เหล่านั้น **ฌตฺวา** ทรงทราบแล้ว **อิติ** ว่า "**สเจ** ถ้าว่า **(อหํ)** อ.เรา **กริสฺสามิ** จักกระทำ **อนุโมทนํ** ซึ่งการอนุโมทนา **อนุจฺฉวิกํ** อันสมควร **ทานสฺส** แก่ทาน **รญฺโญ** ของพระราชาไซร้, **มุทฺธา** อ.ศีรษะ **กาพสฺส** ของอำมาตย์ชื่อว่ากาพะ **ผลิสฺสติ** จักแตก **สตฺตธา** โดยส่วนเจ็ด, **ชุณฺโห** อ.อำมาตย์ชื่อว่าชุณหะ **ปติฏฺฐหิสฺสติ** จักตั้งอยู่เฉพาะ **โสตาปตฺติผเล** ในโสดาปัตติผล" **อิติ** ดังนี้ **ปฏิจฺจ** ทรงอาศัยแล้ว **อนุกมฺปํ** ซึ่งความอนุเคราะห์ **กาเพ** ในอำมาตย์ชื่อว่ากาพะ **วตฺวา** ตรัสแล้ว **คาถํ เอว** ซึ่งคาถา **จตุปฺปทิกํ** อันประกอบแล้วด้วยบทสี่นั่นเทียว **รญฺโญ** แก่พระราชา **เอวรูปํ ทานํ ทตฺวา จิตสฺส** ผู้ถวายแล้ว ซึ่งทาน อันมีอย่างนี้เป็นรูป ดำรงอยู่แล้ว **อุฏฺฐาย** เสด็จลุกขึ้นแล้ว **อาสนา** จากอาสนะ **คโต** เสด็จไปแล้ว **วิหารํ** สู่วิหาร ฯ

พระศาสดานั้น ทรงทราบวาระจิตของพวกอำมาตย์เหล่านั้น ทรงทราบว่า "ถ้าเราจักทำการอนุโมทนาที่สมควรแก่ทานของพระราชาไซร้, ศีรษะของกาพอำมาตย์จักแตก ๗ เสี่ยง, ชุณหอำมาตย์จักตั้งอยู่เฉพาะในโสดาปัตติผล" ทรงอาศัยความอนุเคราะห์ในกาพอำมาตย์ ตรัสคาถาที่ประกอบด้วย ๔ บาทเท่านั้น แก่พระราชาผู้ถวายทานอันเห็นปานนี้แล้วดำรงอยู่แล้ว เสด็จลุกขึ้นจากอาสนะ เสด็จไปสู่วิหาร

โส วิเสสนะของ สตฺถาๆ สุทธกัตตาใน คโตๆ กิตบทกัตตุวาจก เตสํ วิเสสนะของ อมจฺจานำๆ สามีสัมพันธะใน จิตฺตวารำๆ อวุตตกัมมะใน ฌตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ฌตฺวา "สเจศัพท์ ปริกัปปัตถะ อหำ สุทธกัตตาใน กริสฺสามิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก รญฺโญ สามีสัมพันธะใน ทานสฺสๆ สัมปทานใน อนุจฺฉวิกำๆ วิเสสนะของ อนุโมทนำๆ อวุตตกัมมะใน กริสฺสามิ, มุทฺธา สุทธกัตตาใน ผลิสฺสติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก

กาพสฺส สามีสัมพันธะใน มุทฺธา สตฺตธา ตติยาวิเสสนะใน ผลิสฺสติ, ชุณฺโห สุทธกัตตาใน ปติฏฺจหิสฺสติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก โสตาปตฺติผเล วิสยาธาระใน ปติฏฺจหิสฺสติ" อิติศัพท์ อาการะใน ฌตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปฏิจฺจ กาเพ วิสยาธาระใน อนุกมฺปๆ อวุตตกัมมะใน ปฏิจฺจๆ ปุพพกาลกิรยิาใน วตฺวา เอวรูปั วิเสสนะของ ทานำๆ อวุตต-กัมมะใน ทตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน จิตสฺสๆ วิเสสนะของ รณฺโญๆ สัมปทานใน วตฺวา จตุปฺปทิกำ วิเสสนะของ คาถำ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ คาถำๆ อวุตตกัมมะใน วตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อุฏฺจายๆ ปุพพกาลกิริยาใน คโต อาสนา อปาทานใน อุฏฺจาย วิหารำ สัมปาปุณียกัมมะใน คโต ฯ

.....

๓๙. ภิกฺขู องฺคุลิมาลตฺเถรำ ปุจฺฉิสุ "กึ นุ โข อาวุโส ทุฏฺจหตฺถึ ฉตฺตำ ธาเรตฺวา จิตำ ทิสฺวา ภายสีติ ?

ภิกฺขู องฺคุลิมาลตฺเถรำ ปุจฺฉิสุ "(ตฺวำ) กึ นุ โข อาวุโส ทุฏฺจหตฺถึ ฉตฺตำ ธาเรตฺวา จิตำ ทิสฺวา ภายสีติ ?

ภิกฺขู อ.ภิกษุ ท. **ปุจฺฉิสุ** ถามแล้ว **องฺคุลิมาลตฺเถรำ** ซึ่งพระองคุลิมาลผู้เถระ **อิติ** ว่า "**อาวุโส** ดูก่อนท่านผู้มีอายุ **(ตฺวำ)** อ.ท่าน **ทิสฺวา** เห็นแล้ว **ทุฏฺจหตฺถึ** ซึ่งช้างตัวอันโทษประทุษร้ายแล้ว **ธาเรตฺวา จิตำ** ตัวยืนกั้นแล้ว **ฉตฺตำ** ซึ่งฉัตร **ภายสิ** ย่อมกลัว **กึ นุ โข** หรือหนอแล" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พวกภิกษุถามพระองคุลิมาลเถระว่า "ดูก่อนท่านผู้มีอายุ ท่านเห็นช้างร้ายตัวยืนกั้นฉัตร ย่อมกลัวหรือหนอแล"

ภิกฺขู สุทธกัตตาใน ปุจฺฉิสุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก องฺคุลิมาลตฺเถรำๆ อวุตตกัมมะใน ปุจฺฉิสุ "อาวุโส อาลปนะ ตฺวำ สุทธกัตตาใน ภายสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก กึศัพท์ ปุจฉนัตถะ นุศัพท์ สังสยัตถะ โขศัพท์ วจนาลังการะ ทุฏฺจหตฺถึ อวุตตกัมมะใน ทิสฺวา ฉตฺตำ อวุตตกัมมะใน ธาเรตฺวาๆ สมานกาลกิริยาใน จิตำๆ วิเสสนะของ ทุฏฺจหตฺถึ ทิสฺวา ปุพพกาลกิริยาใน ภายสิ" อิติศัพท์ อาการะใน ปุจฺฉิสุ ฯ

.....

๔๐. "น ภายามิ อาวุโสติ ฯ

(องฺคุลิมาลตฺเถโร ‘‘อหํ) น ภายามิ อาวุโสติ (อาห) ฯ

(องฺคุลิมาลตฺเถโร) อ.พระองคุลิมาลผู้เถระ **(อาห)** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า “**อาวุโส** ดูก่อนท่านผู้มีอายุ **(อหํ)** อ.กระผม **น ภายามิ** ย่อมไม่กลัว” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระองคุลิมาลเถระกล่าวว่า “ดูก่อนท่านผู้มีอายุ ผมย่อมไม่กลัว”

องฺคุลิมาลตฺเถโร สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก “อาวุโส อาลปนะ อหํ สุทธกัตตาใน ภายามิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก นศัพท์ ปฏิเสธะใน ภายามิ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๔๑. เต สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา อาหํสุ ‘‘องฺคุลิมาโล ภนฺเต อญฺญํ พฺยากโรตีติ ฯ

เต (ภิกฺขู) สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา อาหํสุ ‘‘องฺคุลิมาโล ภนฺเต อญฺญํ พฺยากโรตีติ ฯ

เต (ภิกฺขู) อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น **อุปสงฺกมิตฺวา** เข้าไปเฝ้าแล้ว **สตฺถารํ** ซึ่งพระศาสดา **อาหํสุ** กราบทูลแล้ว **อิติ** ว่า “**ภนฺเต** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **องฺคุลิมาโล** อ.พระองคุลิมาล **พฺยากโรติ** ย่อมพยากรณ์ **อญฺญํ** ซึ่งพระอรหัตผลอันบุคคลพึงรู้ทั่ว” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พวกภิกษุเหล่านั้น เข้าไปเฝ้าพระศาสดาแล้ว กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระองคุลิมาล ย่อมพยากรณ์พระอรหัตผลที่บุคคลพึงรู้ทั่ว”

เต วิเสสนะของ ภิกฺขูฯ สุทธกัตตาใน อาหํสุฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก สตฺถารํ อวุตตกัมมะใน อุปสงฺกมิตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อาหํสุ “ภนฺเต อาลปนะ องฺคุลิมาโล สุทธกัตตาใน พฺยากโรติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อญฺญํ อวุตตกัมมะใน พฺยากโรติ” อิติศัพท์ อาการะใน อาหํสุ ฯ

.....

๔๒. สตฺถา ‘‘น ภิกฺขเว องฺคุลิมาโล ภายติ, ขีณาสวอุสภานํ หิ อนฺตเร เชฏฺฐกอุสภสทิสา มม ปุตฺตสทิสา ภิกฺขู น ภายนฺตีติ วตฺวา พฺราหฺมณวคฺเค อิมํ คาถมาห

‘‘อุสภํ ปวรํ วีรํ มเหสึ วิชิตาวินํ
อเนชํ นฺหาตกํ พุทฺธํ ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณนฺติ ฯ

สตฺถา ‘‘น ภิกฺขเว องฺคุลิมาโล ภายติ, ขีณาสวอุสภานํ หิ อนฺตเร เชฏฺฐกอุสภสทิสา มม

ปุตฺตสทิสา ภิกฺขู น ภายนฺตีติ วตฺวา พฺราหฺมณวคฺเค อิมํ คาถํ อาห

“อุสภํ ปวรํ วีรํ มเหสึ วิชิตาวินํ
อเนชํ นฺหาตกํ พุทฺธํ (ปุคฺคลํ) ตํ อหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณนฺติ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **วตฺวา** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า “**ภิกฺขเว** ดูก่อนภิกษุ ท. **องฺคุลิมาโล** อ.พระองคุลิมาล **น ภายติ** ย่อมไม่กลัว, **หิ** เพราะว่า **ภิกฺขู** อ.ภิกษุ ท. **ปุตฺตสทิสา** ผู้เช่นกับด้วยบุตร **มม** ของเรา **เชฏฺฐกอุสภสทิสา** ผู้เช่นกับด้วยโคอุสภตัวเจริญที่สุด **อนฺตเร** ในระหว่าง **ขีณาสวอุสภานํ** แห่งโคอุสภะคือพระขีณาสพ ท. **น ภายนฺติ** ย่อมไม่กลัว” **อิติ** ดังนี้ **อาห** ตรัสแล้ว **อิมํ คาถํ** ซึ่งพระคาถานี้ **พฺราหฺมณวคฺเค** ในพราหมณวรรค **อิติ** ว่า

> “**อหํ** อ.เรา **พฺรูมิ** ย่อมเรียก **(ปุคฺคลํ)** ซึ่งบุคคล **อุสภํ** ผู้องอาจ **ปวรํ** ผู้ประเสริฐ **วีรํ** ผู้กล้าหาญ **มเหสึ** ผู้แสวงหาคุณอันใหญ่โดยปกติ **วิชิตาวินํ** ผู้ชนะวิเศษแล้ว **อเนชํ** ผู้ไม่หวั่นไหว **นฺหาตกํ** ผู้ชำระแล้ว **พุทฺธํ** ผู้รู้แล้ว **ตํ** นั้น **พฺราหฺมณํ** ว่าเป็นพราหมณ์” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดาตรัสว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พระองคุลิมาล ย่อมไม่กลัว, เพราะว่า ภิกษุทั้งหลายผู้เช่นกับบุตรของเรา ผู้เช่นกับโคอุสภะจ่าฝูง ในระหว่างแห่งโคอุสภะคือพระขีณาสพทั้งหลาย ย่อมไม่กลัว” ดังนี้ ตรัสพระคาถานี้ในพราหมณวรรคว่า

> “เราย่อมเรียกบุคคลผู้องอาจ ผู้ประเสริฐ ผู้กล้าหาญ ผู้แสวงหาคุณใหญ่โดยปกติ ผู้ชนะวิเศษแล้ว ผู้ไม่หวั่นไหว ผู้ชำระแล้ว ผู้รู้แล้วนั้น ว่าเป็นพราหมณ์” ดังนี้

สตฺถา สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก “ภิกฺขเว อาลปนะ องฺคุลิมาโล สุทธกัตตาใน ภายติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก นศัพท์ ปฏิเสธะใน ภายติ, หิศัพท์ เหตุโชตกะ เชฏฺฐกอุสภสทิสา ก็ดี ปุตฺตสทิสา ก็ดี วิเสสนะของ ภิกฺขูฯ สุทธกัตตาใน ภายนฺติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ขีณาสวอุสภานํ สามีสัมพันธะใน อนฺตเรฯ วิสยาธาระใน เชฏฺฐกอุสภสทิสา มม สามีสัมพันธะใน ปุตฺตสทิสา นศัพท์ ปฏิเสธะใน ภายนฺติ” อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อาห พฺราหฺมณวคฺเค วิสยาธาระใน คาถํ อิมํ วิเสสนะของ คาถาฯ อวุตตกัมมะใน อาห

"อหำ สุทธกัตตาใน พฺรูมิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อุสภำ ก็ดี ปวรำ ก็ดี วีรำ ก็ดี มเหสึ ก็ดี วิชิตาวินำ ก็ดี อเนชำ ก็ดี นฺหาตกำ ก็ดี พุทฺธำ ก็ดี ตำ ก็ดี วิเสสนะของ ปุคฺคลำ ๆ อวุตตกัมมะใน พฺรูมิ พฺราหฺมณำ สัมภาวนาใน พฺรูมิ" อิติศัพท์ สรูปะใน อิมำ คาถำ ฯ

.....

๔๓. ราชาปิ โทมนสฺสปฺปตฺโต "เอวรูปาย นาม ปริสาย มชฺเฌ ทานำ ทตฺวา จิตสฺส มยฺหำ อนุจฺฉวิกำ อนุโมทนำ อกตฺวา คาถเมว วตฺวา สตฺถา อุฏฺฐายาสนา คโต, มยา สตฺถุ อนุจฺฉวิกำ ทานำ อกตฺวา อนนุจฺฉวิกำ กตำ ภวิสฺสติ, กปฺปิยภณฺฑำ อทตฺวา อกปฺปิยภณฺฑเมว ทินฺนำ ภวิสฺสติ, สตฺถารา เม กุปิเตน ภวิตพฺพำ, ยสฺส กสฺสจิ นาม ทานานุรูปำ อนุโมทนำ กาตุำ วฏฺฏตีติ วิหารำ คนฺตฺวา สตฺถารำ วนฺทิตฺวา เอตทโวจ "กินฺนุ โข เม ภนฺเต ทาตพฺพยุตฺตกำ ทานำ น ทินฺนำ อุทาหุ ทานานุรูปำ กปฺปิยภณฺฑำ อทตฺวา อกปฺปิยภณฺฑเมว ทินฺนนฺติ ฯ

ราชาปิ โทมนสฺสปฺปตฺโต "เอวรูปาย นาม ปริสาย มชฺเฌ ทานำ ทตฺวา จิตสฺส มยฺหำ อนุจฺฉวิกำ อนุโมทนำ อกตฺวา คาถำ เอว วตฺวา สตฺถา อุฏฺฐาย อาสนา คโต, มยา สตฺถุ อนุจฺฉวิกำ ทานำ อกตฺวา อนนุจฺฉวิกำ (ทานำ) กตำ ภวิสฺสติ, (มยา) กปฺปิยภณฺฑำ อทตฺวา อกปฺปิยภณฺฑำ เอว ทินฺนำ ภวิสฺสติ, สตฺถารา เม กุปิเตน ภวิตพฺพำ, (สตฺถารา) ยสฺส กสฺสจิ นาม (ปุคฺคลสฺส) ทานานุรูปำ อนุโมทนำ กาตุำ วฏฺฏตีติ (จินฺเตตฺวา) วิหารำ คนฺตฺวา สตฺถารำ วนฺทิตฺวา เอตำ (วจนำ) อโวจ "กินฺนุ โข เม ภนฺเต (ปุคฺคเลน) ทาตพฺพยุตฺตกำ ทานำ น ทินฺนำ อุทาหุ (มยา) ทานานุรูปำ กปฺปิยภณฺฑำ อทตฺวา อกปฺปิยภณฺฑำ เอว ทินฺนนฺติ ฯ

ราชาปิ แม้ อ.พระราชา **โทมนสฺสปฺปตฺโต** ทรงถึงแล้วซึ่งความโทมนัส **(จินฺเตตฺวา)** ทรงดำริแล้ว **อิติ** ว่า "**สตฺถา** อ.พระศาสดา **อกตฺวา** ไม่ทรงกระทำแล้ว **อนุโมทนำ** ซึ่งการอนุโมทนา **อนุจฺฉวิกำ** อันสมควร **มยฺหำ** แก่เรา **เอวรูปาย นาม ปริสาย มชฺเฌ ทานำ ทตฺวา จิตสฺส** ผู้ถวายแล้ว ซึ่งทาน ในท่ามกลาง แห่งบริษัท ชื่ออันมีอย่างนี้เป็นรูป ดำรงอยู่แล้ว **วตฺวา** ตรัสแล้ว **คาถำ เอว** ซึ่งคาถานั่นเทียว **อุฏฺฐาย** เสด็จลุกขึ้นแล้ว **อาสนา** จากอาสนะ **คโต** เสด็จไปแล้ว, **(ทานำ)** อ.ทาน **อนนุจฺฉวิกำ** อันไม่สมควร **มยา สตฺถุ อนุจฺฉวิกำ ทานำ อกตฺวา กตำ** เป็นทาน อันเรา ไม่กระทำแล้ว ซึ่งทาน อันสมควร แก่พระศาสดา กระทำแล้ว **ภวิสฺสติ** จักเป็น, **อกปฺปิยภณฺฑำ**

เอว อ.ภัณฑะอันเป็นของไม่สมควรนั่นเทียว **(มยา) กปฺปิยภณฺฑํ อทตฺวา ทินฺนํ** เป็นของ อันเรา ไม่ถวายแล้ว ซึ่งภัณฑะอันเป็นของสมควร ถวายแล้ว **ภวิสฺสติ** จักเป็น, **เม** อันเรา **สตฺถารา กุปิเตน** เป็นผู้อันพระศาสดา ทรงกำเริบแล้ว **ภวิตพฺพํ** พึงเป็น, **(สตฺถารา) ยสฺส กสฺสจิ นาม (ปุคฺคลสฺส) ทานานุรูปํ อนุโมทนํ กาตุ** อ.อัน อันพระศาสดา ทรงกระทำ ซึ่งการอนุโมทนา อันสมควรแก่ทาน แก่บุคคล ชื่อบุคคลใดบุคคลหนึ่ง **วฏฺฏติ** ย่อมควร" **อิติ** ดังนี้ **คนฺตฺวา** เสด็จไปแล้ว **วิหารํ** สู่วิหาร **วนฺทิตฺวา** ถวายบังคมแล้ว **สตฺถารํ** ซึ่งพระศาสดา **อโวจ** ได้กราบทูลแล้ว **เอตํ (วจนํ)** ซึ่งพระดำรัสนั่น **อิติ** ว่า "**ภนฺเต** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **ทานํ** อ.ทาน **(ปุคฺคเลน) ทาตพฺพยุตฺตกํ** อันควรแล้วแก่ความเป็นทาน อันบุคคล พึงถวาย **เม** อันหม่อมฉัน **น ทินฺนํ** ไม่ถวายแล้ว **กินฺนุ โข** หรือหนอแล **อุทาหุ** หรือว่า **อกปฺปิย-ภณฺฑํ เอว** อ.ภัณฑะอันเป็นของไม่สมควรนั่นเทียว **(มยา)** อันหม่อมฉัน **อทตฺวา** ไม่ถวายแล้ว **กปฺปิยภณฺฑํ** ซึ่งภัณฑะอันเป็นของสมควร **ทานานุรูปํ** อันสมควรแก่ทาน **ทินฺนํ** ถวายแล้ว" **อิติ** ดังนี้ ฯ

แม้พระราชาทรงถึงความโทมนัสแล้ว ทรงดำริว่า "พระศาสดาไม่ทรงทำการอนุโมทนาที่สมควรแก่เราผู้ถวายทานในท่ามกลางบริษัทชื่ออันเห็นปานนี้ดำรงอยู่แล้ว ตรัสคาถาเท่านั้น เสด็จลุกขึ้นจากอาสนะเสด็จไปแล้ว, ทานอันไม่สมควร จักเป็นทานที่เราไม่ทำ ทานที่สมควรแก่พระศาสดาทำแล้ว, อกัปปิยภัณฑ์เท่านั้น จักเป็นของที่เราไม่ถวาย กัปปิยภัณฑ์ถวายแล้ว,เราพึงเป็นผู้ที่พระศาสดาทรงกำเริบแล้ว,การที่พระศาสดาทรงทำการอนุโมทนาที่สมควรแก่ทานแก่บุคคลชื่อบุคคลใดบุคคลหนึ่งย่อมควร"ดังนี้เสด็จไปแล้วสู่วิหาร ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว ได้กราบทูลพระดำรัสนั่นว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ทานที่ควรแก่ความเป็นทานอันบุคคลพึงถวาย หม่อมฉันไม่ถวายแล้วหรือหนอแล หรือว่า อกัปปิยภัณฑ์เท่านั้น ที่หม่อมฉันไม่ถวายกัปปิยภัณฑ์อันสมควรแก่ทาน ถวายแล้ว"

อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ ราชาๆ สุทธกัตตาใน อโวจๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก โทมนสฺสปฺปตฺโต วิเสสนะของ ราชา "สตฺถา สุทธกัตตาใน คโตๆ กิตบทกัตตุวาจก นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ เอวรูปายๆ วิเสสนะของ ปริสายๆ สามีสัมพันธะใน มชฺเฌๆ วิสยาธาระใน ทตฺวา ทานํ อวุตตกัมมะใน ทตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน จิตสฺสๆ

วิเสสนะของ มยฺหํๆ สัมปทานใน อนุจฺฉวิกํๆ วิเสสนะของ อนุโมทนํๆ อวุตตกัมมะใน อกตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน วตฺวา เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ คาถํๆ อวุตตกัมมะใน วตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อุฏฺฐายๆ ปุพพกาลกิริยาใน คโต อาสนา อปาทานใน อุฏฺฐาย, อนนุจฺฉวิกํ วิเสสนะของ ทานํๆ สุทธกัตตาใน ภวิสฺสติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก มยา อนภิหิตกัตตาใน กตํ สตฺถุ สัมปทานใน อนุจฺฉวิกํๆ วิเสสนะของ ทานํๆ อวุตต-กัมมะใน อกตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน กตํๆ วิกติกัตตาใน ภวิสฺสติ, เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อกปฺปิยภณฺฑํๆ สุทธกัตตาใน ภวิสฺสติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก มยา อนภิหิต-กัตตาใน ทินฺนํ กปฺปิยภณฺฑํ อวุตตกัมมะใน อทตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ทินฺนํๆ วิกติกัตตาใน ภวิสฺสติ, เม อนภิหิตกัตตาใน ภวิตพฺพํๆ กิตบทภาววาจก สตฺถารา อนภิหิตกัตตาใน กุปิเตนๆ วิกติกัตตาใน ภวิตพฺพํ, กาตุํ ตุมัตถกัตตาใน วฏฺฏติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก สตฺถารา อนภิหิตกัตตาใน กาตุํ นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ ยสฺส กสฺสจิๆ วิเสสนะของ ปุคฺคลสฺสๆ สัมปทานใน กาตุํ ทานานุรูปํ วิเสสนะของ อนุโมทนํๆ อวุตตกัมมะใน กาตุํ” อิติศัพท์ อาการะใน จินฺเตตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน คนฺตฺวา วิหารํ สัมปาปุณียกัมมะใน คนฺตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน วนฺทิตฺวา สตฺถารํ อวุตตกัมมะใน วนฺทิตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อโวจ เอตํ วิเสสนะของ วจนํๆ อวุตต-กัมมะใน อโวจ “ภนฺเต อาลปนะ ทาตพฺพยุตฺตกํ วิเสสนะของ ทานํๆ วุตตกัมมะใน ทินฺนํๆ กิตบทกัมมวาจก กินฺนุ ปุจฉนัตถะ โขศัพท์ วจนาลังการะ เม อนภิหิตกัตตาใน ทินฺนํ ปุคฺคเลน อนภิหิตกัตตาใน ทาตพฺพ- นศัพท์ ปฏิเสธะใน ทินฺนํ อุทาหุ ปุจฉนัตถะ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อกปฺปิยภณฺฑํๆ วุตตกัมมะใน ทินฺนํๆ กิตบทกัมมวาจก มยา อนภิหิตกัตตาใน ทินฺนํ ทานานุรูปํ วิเสสนะของ กปฺปิยภณฺฑํๆ อวุตตกัมมะใน อทตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ทินฺนํ” อิติศัพท์ สรูปะใน เอตํ วจนํ ฯ

.....

๔๔. “กิเมตํ มหาราชาติ ?

(สตฺถา) “กึ เอตํ (การณํ) มหาราชาติ (ปุจฺฉิ) ?

(สตฺถา) อ.พระศาสดา **(ปุจฺฉิ)** ตรัสถามแล้ว **อิติ** ว่า “**มหาราช** ดูก่อนมหาบพิตร **เอตํ (การณํ)** อ.เหตุนั่น **กึ** อะไร ?” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดาตรัสถามว่า “ดูก่อนมหาบพิตร เหตุนั่นอะไร ?”

สตฺถา สุทธกัตตาใน ปุจฺฉิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “มหาราช อาลปนะ กึ ก็ดี เอตं ก็ดี วิเสสนะของ การณ์ๆ ลิงคัตถะ” อิติศัพท์ อาการะใน ปุจฺฉิ ฯ

.....

๔๕. “น เม ตุมฺเหหิ ทานานุจฺฉวิกา อนุโมทนา กตาติ ฯ

(ราชา) “น เม ตุมฺเหหิ ทานานุจฺฉวิกา อนุโมทนา กตาติ (อาห) ฯ

(ราชา) อ.พระราชา **(อาห)** กราบทูลแล้ว **อิติ** ว่า “**อนุโมทนา** อ.การอนุโมทนา **ทานานุจฺฉวิกา** อันสมควรแก่ทาน **ตุมฺเหหิ** อันพระองค์ **น กตา** ไม่ทรงกระทำแล้ว **เม** แก่หม่อมฉัน” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระราชากราบทูลว่า “การอนุโมทนาที่สมควรแก่ทาน พระองค์ไม่ทรงทำแล้วแก่หม่อมฉัน”

ราชา สุทธกัตตาใน อาหๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “ทานานุจฺฉวิกา วิเสสนะของ อนุโมทนาๆ วุตตกัมมะใน กตาๆ กิตบทกัมมวาจก นศัพท์ ปฏิเสธะใน กตา เม สัมปทานใน กตา ตุมฺเหหิ อนภิหิตกัตตาใน กตา” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๔๖. “มหาราช อนุจฺฉวิกเมว เต ทานํ ทินฺนํ, เอตं หิ อสทิสทานํ นาม, เอกสฺส พุทฺธสฺส เอกวารเมว สกฺกา ทาตุํ, ปุน เอวรูปํ นาม ทานํ ทุทฺททนฺติ ฯ

สตฺถา) “มหาราช อนุจฺฉวิกํ เอว เต ทานํ ทินฺนํ, เอตं (ทานํ) หิ อสทิสทานํ นาม (โหติ, เกนจิ) เอกสฺส พุทฺธสฺส เอกวารํ เอว สกฺกา ทาตุํ, ปุน เอวรูปํ นาม ทานํ ทุทฺทททํ (โหติ)” อิติ (อาห) ฯ

(สตฺถา) อ.พระศาสดา **(อาห)** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า “**มหาราช** ดูก่อนมหาบพิตร **ทานํ** อ.ทาน **อนุจฺฉวิกํ เอว** อันสมควรนั่นเทียว **เต** อันพระองค์ **ทินฺนํ** ถวายแล้ว, **หิ** จริง อยู่ **เอตं (ทานํ)** อ.ทานนั่น **อสทิสทานํ นาม** ชื่อว่าเป็นอสทิสทาน **(โหติ)** ย่อมเป็น, **(เกนจิ)** อันใครๆ **สกฺกา** อาจ **ทาตุํ** เพื่ออันถวาย **พุทฺธสฺส** แก่พระพุทธเจ้า **เอกสฺส** พระองค์หนึ่ง **เอกวารํ เอว** สิ้นวาระหนึ่งนั่นเทียว, **ทานํ** อ.ทาน **เอวรูปํ นาม** ชื่ออันมีอย่างนี้เป็นรูป **ทุทฺทททํ** เป็นทานอันบุคคลถวายได้โดยยาก **ปุน** อีก **(โหติ)** ย่อมเป็น” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดาตรัสว่า “ดูก่อนมหาบพิตร ทานอันสมควรนั่นแหละ ที่พระองค์ถวายแล้ว, แท้จริง ทานนั่น ชื่อว่าอสทิสทาน, ใครๆ อาจเพื่อจะถวายแก่พระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง สิ้นวาระเดียวเท่านั้น, ทานชื่ออันเห็นปานนี้ เป็นทานที่บุคคลถวายได้โดยยากอีก”

สตฺถา สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก “มหาราช อาลปนะ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อนุจฺฉวิกำฯ วิเสสนะของ ทานำฯ วุตตกัมมะใน ทินฺนำฯ กิตบทกัมม-วาจก เต อนภิหิตกัตตาใน ทินฺนำ, หิศัพท์ ทัพหีกรณโชตกะ เอตำ วิเสสนะของ ทานำฯ สุทธกัตตาใน โหติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ อสทิสทานำฯ วิกติกัตตาใน โหติ, เกนจิ อนภิหิตกัตตาใน สกฺกาฯ กิริยาบทภาววาจก เอกสฺส วิเสสนะของ พุทฺธสฺสฯ สัมปทานใน ทาตุำ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ เอกวารำฯ อัจจันตสังโยคะใน ทาตุำฯ ตุมัตถสัมปทานใน สกฺกา, นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ เอวรูปำฯ วิเสสนะของ ทานำฯ สุทธกัตตาใน โหติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปุนศัพท์ กิริยาวิเสสนะใน ทุทฺทหำฯ วิกติกัตตาใน โหติ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๔๗. “อถ กสฺมา เม ภนฺเต ทานานุรูปำ อนุโมทนำ น กริตฺถาติ ?

(ราชา) “อถ (ภาเว สนฺเต ตุมฺเห) กสฺมา เม ภนฺเต ทานานุรูปำ อนุโมทนำ น กริตฺถาติ (ปุจฺฉิ)

(ราชา) อ.พระราชา **(ปุจฺฉิ)** ทูลถามแล้ว **อิติ** ว่า “**ภนฺเต** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **อถ (ภาเว)** ครั้นเมื่อความเป็นอย่างนั้น **(สนฺเต)** มีอยู่, **(ตุมฺเห)** อ.พระองค์ **น กริตฺถ** ไม่ทรงกระทำแล้ว **อนุโมทนำ** ซึ่งการอนุโมทนา **ทานานุรูปำ** อันสมควรแก่ทาน **เม** แก่หม่อมฉัน **กสฺมา** เพราะเหตุอะไร ?” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระราชาทูลถามว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อเป็นเช่นนั้น พระองค์ไม่ทรงทำการอนุโมทนาที่สมควรแก่ทาน แก่หม่อมฉัน เพราะเหตุอะไร ?”

ราชา สุทธกัตตาใน ปุจฺฉิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก “ภนฺเต อาลปนะ อถ วิเสสนะของ ภาเวฯ ลักขณะใน สนฺเตฯ ลักขณกิริยา, ตุมฺเห สุทธกัตตาใน กริตฺถฯ อาขยาตบท กัตตุวาจก กสฺมา เหตุใน กริตฺถ เม สัมปทานใน กริตฺถ ทานานุรูปำ วิเสสนะของ อนุโมทนำฯ อวุตตกัมมะใน กริตฺถ นศัพท์ ปฏิเสธะใน กริตฺถ” อิติศัพท์ อาการะใน ปุจฺฉิ ฯ

๔๘. “ปริสาย อสุทฺธตฺตา มหาราชาติ ฯ

(สตฺถา) “ปริสาย อสุทฺธตฺตา มหาราช (มยํ เต ทานานุรูปํ อนุโมทนํ น กริมฺห)” อิติ (อาห) ฯ

(สตฺถา) อ.พระศาสดา **(อาห)** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า “**มหาราช** ดูก่อนมหาบพิตร **(มยํ)** อ.อาตมภาพ **(น กริมฺห)** ไม่กระทำแล้ว **(อนุโมทนํ)** ซึ่งการอนุโมทนา **(ทานานุรูปํ)** อันสมควรแก่ทาน **(เต)** แก่พระองค์ **ปริสาย อสุทฺธตฺตา** เพราะความที่ แห่งบริษัท เป็นบริษัทไม่บริสุทธิ์แล้ว” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดาตรัสว่า “ดูก่อนมหาบพิตร อาตมภาพ ไม่ทำการอนุโมทนาที่สมควรแก่ทาน แก่พระองค์ เพราะความที่บริษัทไม่บริสุทธิ์แล้ว”

สตฺถา สุทธกัตตาใน อาห ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “มหาราช อาลปนะ มยํ สุทธกัตตา ใน กริมฺห ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปริสาย ภาววาทิสัมพันธะใน อสุทฺธตฺตา ๆ เหตุใน กริมฺห เต สัมปทานใน กริมฺห ทานานุรูปํ วิเสสนะของ อนุโมทนํ ๆ อวุตตกัมมะใน กริมฺห นศัพท์ ปฏิเสธะใน กริมฺห” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๔๙. “โก นุ โข ภนฺเต ปริสาย โทโสติ ?

(ราชา) “โก นุ โข ภนฺเต ปริสาย โทโส (โหติ)” อิติ (ปุจฺฉิ) ?

(ราชา) อ.พระราชา **(ปุจฺฉิ)** ทูลถามแล้ว **อิติ** ว่า “**ภนฺเต** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **โก นุ โข** อ.ใครหนอแล **โทโส** เป็นโทษ **ปริสาย** ของบริษัท **(โหติ)** ย่อมเป็น” **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระราชาทูลถามว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ใครหนอแล เป็นโทษของบริษัท”

ราชา สุทธกัตตาใน ปุจฺฉิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “ภนฺเต อาลปนะ โก สุทธกัตตาใน โหติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นุศัพท์ ปุจฉนัตถะ โขศัพท์ วจนาลังการะ ปริสาย สามีสัมพันธะใน โทโส ๆ วิกติกัตตาใน โหติ” อิติศัพท์ อาการะใน ปุจฺฉิ ฯ

.....

๕๐. อถสฺส สตฺถา ทฺวินฺนมฺปิ อมจฺจานํ จิตฺตวารํ อาโรเจตฺวา กาเฬ อนุกมฺปํ ปฏิจฺจ อนุโมทนาย อกตภาวํ อาจิกฺขิ ฯ

อถ อสฺส (รญฺโญ) สตฺถา ทฺวินฺนมฺปิ อมจฺจานํ จิตฺตวารํ อาโรเจตฺวา กาเฬ อนุกมฺปํ ปฏิจฺจ (อตฺตนา) อนุโมทนาย อกตภาวํ อาจิกฺขิ ฯ

อถ ครั้งนั้น **สตฺถา** อ.พระศาสดา **อาโรเจตฺวา** ตรัสบอกแล้ว **จิตฺตวารํ** ซึ่งวาระแห่งจิต **อมจฺจานํ** ของอำมาตย์ ท. **ทฺวินฺนมฺปิ** แม้สอง **อสฺส (รญฺโญ)** แก่พระราชานั้น **อาจิกฺขิ** ตรัสบอกแล้ว **(อตฺตนา) อนุโมทนาย อกตภาวํ** ซึ่งความที่ แห่งการอนุโมทนา เป็นกิริยา อันพระองค์ ไม่ทรงกระทำแล้ว **ปฏิจฺจ** เพราะทรงอาศัย **อนุกมฺปํ** ซึ่งความอนุเคราะห์ **กาเฬ** ในอำมาตย์ชื่อว่ากาฬะ ฯ

ครั้งนั้น พระศาสดาตรัสบอกวาระจิตของอำมาตย์แม้ทั้งสอง แก่พระราชานั้น ตรัสบอกความที่การอนุโทนาเป็นกิริยาที่พระองค์ไม่ทรงทำ เพราะทรงอาศัยความอนุเคราะห์ในอำมาตย์ชื่อว่ากาฬะ

อถ กาลสัตตมี สตฺถา สุทฺธกัตตาใน อาจิกฺขิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อสฺส วิเสสนะของ รญฺโญๆ สัมปทานใน อาโรเจตฺวา อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ ทฺวินฺนมฺๆ วิเสสนะของ อมจฺจานมฺๆ สามีสัมพันธะใน จิตฺตวารมฺๆ อวุตตกัมมะใน อาโรเจตฺวาๆ ปุพพกาล-กิริยาใน อาจิกฺขิ กาเฬ วิสยาธาระใน อนุกมฺปมฺๆ อวุตตกัมมะใน ปฏิจฺจๆ เหตุใน อาจิกฺขิ อตฺตนา อนภิหิตกัตตาใน อกต- อนุโมทนาย ภาวาทิสัมพันธะใน อกตภาวมฺๆ อวุตตกัมมะใน อาจิกฺขิ ฯ

.....

๕๑. ราชา “สจฺจํ กิร เต กาฬ เอวํ จินฺติตนฺติ ปุจฺฉิตฺวา, “สจฺจนฺติ วุตฺเต, “ตว สนฺตกํ อคฺคเหตฺวา มม ปุตฺตทาเรหิ สทฺธึ มยิ อตฺตโน สนฺตกํ เทนฺเต ตุยฺหมฺปิ กา หานิ ?, ยํ เต มยา ทินฺนํ, ตํ ทินฺนเมว โหตุ, รฏฺฐโต ปน เม นิกฺขมาติ ตํ รฏฺฐา นีหริตฺวา ชุณฺหํ ปกฺโกสาเปตฺวา “สจฺจํ กิร เต เอวํ จินฺติตนฺติ ปุจฺฉิตฺวา, “สจฺจนฺติ วุตฺเต, “สาธุ มาตุล, ปสนฺโนสฺมิ, ตฺวํ มม รชฺชํ คเหตฺวา มยา ทินฺนนิยาเมเนว สตฺต ทิวสานิ ทานํ เทหีติ ตสฺส สตฺตาหํ รชฺชํ นิยฺยาเทตฺวา สตฺถารํ อาห “ปสฺสถ ภนฺเต พาลสฺส กรณํ, มยา เอวํ ทินฺเน ทาเน ปหารํ อทาสีติ ฯ

ราชา “สจฺจํ กิร เต กาฬ เอวํ (จินฺตนํ) จินฺติตนฺติ ปุจฺฉิตฺวา, “สจฺจํ (เม เอวํ จินฺตนํ จินฺติตํ)” อิติ (วจเน กาเฬน) วุตฺเต, “ตว สนฺตกํ อคฺคเหตฺวา มม ปุตฺตทาเรหิ สทฺธึ มยิ อตฺตโน สนฺตกํ เทนฺเต, ตุยฺหมฺปิ กา หานิ ?, ยํ (วตฺถุ) เต มยา ทินฺนํ, ตํ (วตฺถุ มยา) ทินฺนํ เอว

โหตุ, (ตฺวํ) รฏฺฐโต ปน เม นิกฺขมาติ (วตฺวา) ตํ (กาฬํ) รฏฺฐา นีหริตฺวา (ราชปุริสํ) ชุณฺหํ ปกฺโกสาเปตฺวา "สจฺจํ กิร เต เอวํ (จินฺตนํ) จินฺติตนฺติ ปุจฺฉิตฺวา, "สจฺจํ (เม เอวํ จินฺตนํ จินฺติตํ)" อิติ (วจเน ชุณฺเหน) วุตฺเต, "สาธุ มาตุล, (อหํ) ปสนฺโน อสฺมิ, ตฺวํ มม รชฺชํ คเหตฺวา (ทานสฺส) มยา ทินฺนนิยาเมน เอว สตฺต ทิวสานิ ทานํ เทหีติ (วตฺวา) ตสฺส (ชุณฺหสฺส) สตฺตาหํ รชฺชํ นิยฺยาเทตฺวา สตฺถารํ อาห "(ตุมฺเห) ปสฺสถ ภนฺเต พาลสฺส กรณํ, (พาโล) มยา เอวํ ทินฺเน ทาเน ปหารํ อทาสีติ ฯ

ราชา อ.พระราชา **ปุจฺฉิตฺวา** ตรัสถามแล้ว **อิติ** ว่า "**กาฬ** ดูก่อนกาพะ **กิร** ได้ยินว่า **เอวํ (จินฺตนํ)** อ.ความคิดอย่างนี้ **เต** อันท่าน **จินฺติตํ** คิดแล้ว **สจฺจํ** จริงหรือ ?" **อิติ** ดังนี้, **(วจเน)** ครั้นเมื่อคำ **อิติ** ว่า "**(เอวํ จินฺตนํ)** อ.ความคิดอย่างนี้ **(เม)** อันข้าพระองค์ **(จินฺติตํ)** คิดแล้ว **สจฺจํ** จริง" **อิติ** ดังนี้ **(กาเฬน)** อันอำมาตย์ชื่อว่ากาพะ **วุตฺเต** กราบทูลแล้ว, **(วตฺวา)** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า "**มยิ** ครั้นเมื่อเรา **สทฺธึ** กับ **ปุตฺต-ทาเรหิ** ด้วยบุตรและภรรยา ท. **มม** ของเรา **อคฺคเหตฺวา** ไม่ถือเอาแล้ว **สนฺตกํ** ซึ่งของอันเป็นของมีอยู่ **ตว** ของท่าน **เทนฺเต** ให้อยู่ **สนฺตกํ** ซึ่งของอันเป็นของมีอยู่ **อตฺตโน** ของตน, **กา หานิ** อ.ความเสื่อมอะไร **ตุยฺหมฺปิ** แม้ของท่าน, **ยํ (วตฺถุ)** อ.วัตถุใด **มยา** อันเรา **ทินฺนํ** ให้แล้ว **เต** แก่ท่าน, **ตํ (วตฺถุ)** อ.วัตถุนั้น **(มยา) ทินฺนํ เอว** เป็นวัตถุ อันเรา ให้แล้วนั่นเทียว **โหตุ** จงเป็น, **ปน** แต่ว่า **(ตฺวํ)** อ.ท่าน **นิกฺขม** จงออกไป **รฏฺฐโต** จากแว่นแคว้น **เม** ของเรา" **อิติ** ดังนี้ **นีหริตฺวา** ทรงนำออกแล้ว **ตํ (กาฬํ)** ซึ่งอำมาตย์ชื่อว่ากาพะนั้น **รฏฺฐา** จากแว่นแคว้น **(ราชปุริสํ)** ทรงยังราชบุรุษ **ปกฺโกสาเปตฺวา** ให้เรียกแล้ว **ชุณฺหํ** ซึ่งอำมาตย์ชื่อว่าชุณหะ **ปุจฺฉิตฺวา** ตรัสถามแล้ว **อิติ** ว่า "**กิร** ได้ยินว่า **เอวํ (จินฺตนํ)** อ.ความคิดอย่างนี้ **เต** อันท่าน **จินฺติตํ** คิดแล้ว **สจฺจํ** จริงหรือ ?" **อิติ** ดังนี้, **(วจเน)** ครั้นเมื่อคำ **อิติ** ว่า "**(เอวํ จินฺตนํ)** อ.ความคิดอย่างนี้ **(เม)** อันข้าพระองค์ **(จินฺติตํ)** คิดแล้ว **สจฺจํ** จริง" **อิติ** ดังนี้ **(ชุณฺเหน)** อันอำมาตย์ชื่อว่าชุณหะ **วุตฺเต** กราบทูลแล้ว, **(วตฺวา)** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า "**มาตุล** ดูก่อนลุง **สาธุ** อ.ดีละ, **(อหํ)** อ.เรา **ปสนฺโน** เป็นผู้เลื่อมใสแล้ว **อสฺมิ** ย่อมเป็น, **ตฺวํ** อ.ท่าน **คเหตฺวา** ถือเอาแล้ว **รชฺชํ** ซึ่งความเป็นแห่งพระราชา **มม** ของเรา **เทหิ** จงถวาย **ทานํ** ซึ่งทาน **ทิวสานิ** สิ้นวัน ท. **สตฺต** เจ็ด **(ทานสฺส) มยา ทินฺนนิยาเมน เอว** โดยทำนอง แห่งทาน อันเรา ถวายแล้วนั่นเทียว" **อิติ** ดังนี้ **นิยฺยาเทตฺวา** ทรงมอบให้แล้ว **รชฺชํ** ซึ่งความเป็นแห่งพระราชา **สตฺตาหํ** สิ้นวันเจ็ด

ตสฺส (ชุณฺหสฺส) แก่อำมาตย์ชื่อว่าชุณหะ **อาห** กราบทูลแล้ว **สตฺถารํ** กะพระศาสดา **อิติ** ว่า "**ภนฺเต** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **(ตุมฺเห)** อ.พระองค์ **ปสฺสถ** จงทอดพระเนตร **กรณํ** ซึ่งการกระทำ **พาลสฺส** ของคนพาล, **(พาโล)** อ.คนพาล **อทาสิ** ได้ให้แล้ว **ปหารํ** ซึ่งการประหาร **ทาเน** ในทาน **มยา ทินฺเน** อันอันหม่อมฉัน ถวายแล้ว **เอวํ** อย่างนี้" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระราชาตรัสถามว่า "ดูก่อนกาพะ ได้ยินว่า ความคิดอย่างนี้ ท่านคิดแล้วจริงหรือ ?" ดังนี้, เมื่อกาพอำมาตย์กราบทูลว่า "ความคิดอย่างนี้ ข้าพระองค์คิดแล้วจริง", จึงตรัสว่า "เมื่อเรากับบุตรภรรยาทั้งหลายของเรา ไม่ถือเอาของที่มีอยู่ของท่าน ถวายอยู่ซึ่งของที่มีอยู่ของตน, ความเสื่อมอะไรแม้ของท่าน ? วัตถุใดที่เราให้แล้วแก่ท่าน, วัตถุนั้นจงเป็นวัตถุที่เราให้แล้วนั่นแหละ, แต่ว่าท่านจงออกไปจากแว่นแคว้นของเรา" ดังนี้แล้ว ทรงนำกาพอำมาตย์นั้นออกไปจากแว่นแคว้น รับสั่งให้เรียกชุณหอำมาตย์ ตรัสถามว่า "ได้ยินว่า ความคิดอย่างนี้ ท่านคิดแล้วจริงหรือ ?" ดังนี้, เมื่อชุณหอำมาตย์กราบทูลว่า "ความคิดอย่างนี้ ข้าพระองค์คิดแล้วจริง", จึงตรัสว่า "ดูก่อนลุง ดีละ, เราเป็นผู้เลื่อมใสแล้ว, ท่านถือเอาราชสมบัติของเรา จงถวายทาน สิ้น ๗ วัน โดยทำนองแห่งทานที่เราถวายแล้วนั่นแหละ" ดังนี้ แล้วทรงมอบราชสมบัติให้แก่ชุณหอำมาตย์นั้น หนึ่งสัปดาห์ กราบทูลพระศาสดาว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์โปรดทอดพระเนตรการกระทำของคนพาล, คนพาลได้ให้การประหารในทานที่หม่อมฉันถวายแล้วอย่างนี้"

ราชา สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก "กาพ อาลปนะ กิรศัพท์ อนุสสวนัตถะ เอวํ วิเสสนะของ จินฺตนำฯ วุตตกัมมะใน จินฺติตำฯ กิตบทกัมมวาจก สจฺจำ กิริยาวิเสสนะใน จินฺติตำ เต อนภิหิตกัตตาใน จินฺติตำ" อิติศัพท์ อาการะใน ปุจฺฉิตฺวาฯ ปุพพกาล-กิริยาใน วตฺวา, เอวำ วิเสสนะของ จินฺตนำฯ วุตตกัมมะใน จินฺติตำฯ กิตบทกัมมวาจก สจฺจำ กิริยาวิเสสนะใน จินฺติตำ เม อนภิหิตกัตตาใน จินฺติตำ" อิติศัพท์ สรูปะใน วจเนฯ ลักขณะใน วุตฺเตฯ ลักขณกิริยา กาเพน อนภิหิตกัตตาใน วุตฺเต, "มยิ ลักขณะใน เทนฺเตฯ ลักขณกิริยา ตว สามีสัมพันธะใน สนฺตกำฯ อวุตตกัมมะใน อคฺคเหตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน เทนฺเต มม สามีสัมพันธะใน ปุตฺตทาเรหิฯ สหัตถตติยาเข้ากับ สทฺธิฯ ทัพพสมวายะใน มยิ อตฺตโน สามีสัมพันธะใน สนฺตกำฯ อวุตตกัมมะใน เทนฺเต,

อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ ตุยฺหํๆ สามีสัมพันธะใน หานิ กา วิเสสนะของ หานิๆ ลิงคัตถะ, ยํ วิเสสนะของ วตฺถุๆ วุตฺตกัมมะใน ทินฺนํๆ กิตบทกัมมวาจก เต สัมปทานใน ทินฺนํ มยา อนภิหิตกัตตาใน ทินฺนํ, ตํ วิเสสนะของ วตฺถุๆ สุทธกัตตาใน โหตุๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก มยา อนภิหิตกัตตาใน ทินฺนํ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ทินฺนํๆ วิกติกัตตาใน โหตุ, ปนศัพท์ วิเสสโชตกะ ตฺวํ สุทธกัตตาใน นิกฺขมๆ อาขยาต-บทกัตตุวาจก รฏฺฐโต อปาทานใน นิกฺขม เม สามีสัมพันธะใน รฏฺฐโต” อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน นีหริตฺวา ตํ วิเสสนะของ กาพฺๆ อวุตตกัมมะใน นีหริตฺวา รฏฺฐา อปาทานใน นีหริตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปกฺโกสาเปตฺวา ราชปุริสํ การิตกัมมะใน ปกฺโกสาเปตฺวา ชุณฺหํ อวุตตกัมมะใน ปกฺโกสาเปตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยา ใน ปุจฺฉิตฺวา “กิรศัพท์ อนุสสวนัตถะ เอวํ วิเสสนะของ จินฺตนํๆ วุตตกัมมะใน จินฺติตํๆ กิตบทกัมมวาจก สจฺจํ กิริยาวิเสสนะใน จินฺติตํ เต อนภิหิตกัตตาใน จินฺติตํ” อิติศัพท์ อาการะใน ปุจฺฉิตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน วตฺวา, “เอวํ วิเสสนะของ จินฺตนํๆ วุตตกัมมะใน จินฺติตํๆ กิตบทกัมมวาจก สจฺจํ กิริยาวิเสสนะใน จินฺติตํ เม อนภิหิต-กัตตาใน จินฺติตํ” อิติศัพท์ สรูปะใน วจเนๆ ลักขณะใน วุตฺเตๆ ลักขณกิริยา ชุณฺเหน อนภิหิตกัตตาใน วุตฺเต, “มาตุล อาลปนะ สาธุ ลิงคัตถะ, อหํ สุทธกัตตาใน อสฺมิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปสนฺโน วิกติกัตตาใน อสฺมิ, ตฺวํ สุทธกัตตาใน เทหิๆ อาขยาต-บทกัตตุวาจก มม สามีสัมพันธะใน รชฺชํๆ อวุตตกัมมะใน คเหตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยา ใน เทหิ ทานสฺส สามีสัมพันธะใน ทินฺนนิยาเมน มยา อนภิหิตกัตตาใน ทินฺน-เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ทินฺนนิยาเมนๆ ตติยาวิเสสนะใน เทหิ สตฺต วิเสสนะของ ทิวสานิๆ อัจจันตสังโยคะใน เทหิ ทานํ อวุตตกัมมะใน เทหิ” อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน นิยฺยาเหตฺวา ตสฺส วิเสสนะของ ชุณฺหสฺสๆ สัมปทานใน นิยฺยาเหตฺวา สตฺตาหํ อัจจันตสังโยคะใน นิยฺยาเหตฺวา รชฺชํๆ อวุตตกัมมะใน นิยฺยาเหตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อาห สตฺถารํ อกถิตกัมมะใน อาห “ภนฺเต อาลปนะ ตุมฺเห สุทธกัตตาใน ปสฺสถๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก พาลสฺส สามีสัมพันธะใน กรณํๆ อวุตตกัมมะใน ปสฺสถ, พาโล สุทธกัตตาใน อทาสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก มยา อนภิหิตกัตตาใน ทินฺเน เอวํ กิริยาวิเสสนะใน ทินฺเนๆ วิเสสนะของ ทาเนๆ วิสยาธาระ ใน ปหารํๆ อวุตตกัมมะใน อทาสิ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๕๒. สตฺถา "อาม มหาราช, พาลา นาม ปรสฺส ทานํ อนภินนฺทิตฺวา ทุคฺคติปรายนา โหนฺติ, ธีรา ปน ปเรสมฺปิ ทานํ อนุโมทิตฺวา สคฺคปรายนา เอว โหนฺตีติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

"น เว กทริยา เทวโลกํ วชนฺติ,
พาลา หเว นปฺปสสนฺติ ทานํ;
ธีโร จ ทานํ อนุโมทมาโน,
เตเนว โส โหติ สุขี ปรตฺถาติ ฯ

สตฺถา "อาม มหาราช (เอวํ), พาลา นาม ปรสฺส (ปุคฺคลสฺส) ทานํ อนภินนฺทิตฺวา ทุคฺคติปรายนา โหนฺติ, ธีรา ปน ปเรสมฺปิ (ชนานํ) ทานํ อนุโมทิตฺวา สคฺคปรายนา เอว โหนฺตีติ วตฺวา อิมํ คาถํ อาห

"น เว กทริยา (ชนา) เทวโลกํ วชนฺติ,
พาลา หเว น ปสสนฺติ ทานํ;
ธีโร จ ทานํ อนุโมทมาโน (โหติ),
เตน เอว (ทานานุโมทนปุญฺเญน)
โส (ธีโร) โหติ สุขี ปรตฺถ (โลเก)" อิติ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **วตฺวา** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า "**มหาราช** ดูก่อนมหาบพิตร **อาม** ขอถวายพระพระ **(เอวํ)** อ.อย่างนั้น, **พาลา นาม** ชื่อ อ.คนพาล ท. **อนภินนฺทิตฺวา** ไม่ยินดียิ่งแล้ว **ทานํ** ซึ่งทาน **ปรสฺส (ปุคฺคลสฺส)** ของบุคคลอื่น **ทุคฺคติปรายนา** เป็นผู้มีทุคติเป็นที่ไปในเบื้องหน้า **โหนฺติ** ย่อมเป็น, **ปน** ส่วนว่า **ธีรา** อ.นักปราชญ์ ท. **อนุโมทิตฺวา** อนุโมทนาแล้ว **ทานํ** ซึ่งทาน **ปเรสมฺปิ (ชนานํ)** ของชน ท. แม้เหล่าอื่น **สคฺคปรายนา เอว** เป็นผู้มีสวรรค์เป็นที่ไปในเบื้องหน้านั่นเทียว **โหนฺติ** ย่อมเป็น" **อิติ** ดังนี้ **อาห** ตรัสแล้ว **อิมํ คาถํ** ซึ่งพระคาถานี้ **อิติ** ว่า

> "**(ชนา)** อ.ชน ท. **กทริยา** ผู้ตระหนี่ **วชนฺติ** ย่อมไป **เทวโลกํ** สู่เทวโลก **น เว** หามิได้แล, **พาลา หเว** อ.คนพาล ท. แล **น ปสสนฺติ** ย่อมไม่สรรเสริญ **ทานํ** ซึ่งทาน, **จ** ส่วนว่า **ธีโร** อ.นักปราชญ์ **อนุโมทมาโน** เป็นผู้อนุโมทนาอยู่ **ทานํ** ซึ่งทาน **(โหติ)** ย่อมเป็น, **โส (ธีโร)** อ.นักปราชญ์นั้น **สุขี** เป็น

ผู้มีความสุข **ปรตฺถ (โลเก)** ในโลกอื่น **โหติ** ย่อมเป็น **เตน เอว (ทานานุโมทนปุญฺเญน)** เพราะบุญอันบังเกิดแล้วแต่การอนุโมทนาซึ่งทานนั้นนั่นเทียว" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดาตรัสว่า "ดูก่อนมหาบพิตร ขอถวายพระพร อย่างนั้น, ชื่อว่าพวกคนพาล ไม่ยินดียิ่งซึ่งทานของบุคคลอื่น เป็นผู้มีทุคติเป็นไปในเบื้องหน้า, ส่วนนักปราชญ์ทั้งหลาย อนุโมทนาทานของพวกชนแม้เหล่าอื่น เป็นผู้มีสวรรค์เป็นไปในเบื้องหน้านั่นแหละ" ดังนี้ แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า

"พวกชนผู้ตระหนี่ ย่อมไปสู่เทวโลก หามิได้แล, พวกคนพาลแล ย่อมไม่สรรเสริญทาน, ส่วนนักปราชญ์ เป็นผู้อนุโมทนาทานอยู่, นักปราชญ์นั้น เป็นผู้มีความสุขในโลกอื่น เพราะบุญที่บังเกิดแต่การอนุโมทนาทานนั้นนั่นแหละ"

สตฺถา สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก "มหาราช อาลปนะ อาม สัมปฏิจฉนัตถะ เอวํ ลิงคัตถะ, นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ พาลาฯ สุทธกัตตาใน โหนฺติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปรสฺส วิเสสนะของ ปุคฺคลสฺสฯ สามีสัมพันธะใน ทานำฯ อวุตตกัมมะใน อนภินนฺทิตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน โหนฺติ ทุคฺคติปรายนาวิกติกัตตาใน โหนฺติ, ปนศัพท์ ปักขันตรกโชตกะ ธีรา สุทธกัตตาใน โหนฺติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ ปเรสำฯ วิเสสนะของ ชนานำฯ สามีสัมพันธะใน ทานำฯ อวุตตกัมมะใน อนุโมทิตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน โหนฺติ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ สคฺคปรายนาฯ วิกติกัตตาใน โหนฺติ" อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อาห อิมำ วิเสสนะของ คาถำฯ อวุตตกัมมะใน อาห

"กทริยา วิเสสนะของ ชนาฯ สุทธกัตตาใน วชนฺติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก นศัพท์ ปฏิเสธนัตถะ เวศัพท์ ปทปูรณะ เทวโลกำ สัมปาปุณียกัมมะใน วชนฺติ, พาลา สุทธกัตตาใน ปสำสนฺติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก หเว ปทปูรณะ นศัพท์ ปฏิเสธะใน ปสำสนฺติ ทานำ อวุตตกัมมะใน ปสำสนฺติ, จศัพท์ ปักขันตรโชตกะ ธีโร สุทธกัตตาใน โหติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ทานำ อวุตตกัมมะใน อนุโมทมาโนฯ วิกติกัตตาใน

โหติ, โส วิเสสนะของ ธีโรๆ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาต-บทกัตตุวาจก เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ เตนๆ วิเสสนะของ ทานานุโมทนปุญฺเญนๆ เหตุใน โหติ สุขี วิกติกัตตาใน โหติ ปรตฺถ วิเสสนะของ โลเกๆ วิสยาธาระใน สุขี" อิติศัพท์ สรูปะใน อิมํ คาถํ ฯ

.....

๕๓. ตตฺถ **กทริยา**ติ ถทฺธมจฺฉริโน ฯ

ตตฺถ (ปเทสุ) "**กทริยา**ติ (ปทสฺส) "ถทฺธมจฺฉริโน" (อิติ อตฺโถ) ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถ **(อิติ)** ว่า "**ถทฺธมจฺฉริโน** ผู้มีความตระหนี่กระด้าง" **(อิติ)** ดังนี้ **ตตฺถ (ปเทสุ) "กทริยาติ (ปทสฺส)** แห่ง- ในบท ท. เหล่านั้นหนา -บทว่า "กทริยา" ดังนี้ ฯ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **"กทริยา"** ความว่า ผู้มีความตระหนี่กระด้าง

ตตฺถ วิเสสนะของ ปเทสุๆ นิทธารณะใน ปทสฺส "กทริยา" สรูปะใน อิติๆ ศัพท์ สรูปะใน ปทสฺสๆ นิทธารณียะและสามีสัมพันธะใน อตฺโถ "ถทฺธมจฺฉริโน วิเสสนะของ ชนา" อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถๆ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๕๔. **พาลา**ติ อิธโลกปรโลกตฺถํ อชานนกา ฯ

พาลาติ อิธโลกปรโลกตฺถํ อชานนกา (ชนา) ฯ

(ชนา) อ.ชน ท. **อชานนกา** ผู้ไม่รู้ **อิธโลกปรโลกตฺถํ** ซึ่งประโยชน์ในโลกนี้และประโยชน์ในโลกอื่น **พาลาติ** ชื่อว่าพาลา ฯ

พวกชนผู้ไม่รู้ประโยชน์ในโลกนี้และประโยชน์ในโลกอื่น ชื่อว่าพาลา

พาลา สรูปะใน อิติๆ ศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ พาลา อิธโลกปรโลกตฺถํ อวุตตกัมมะใน อชานนกาๆ วิเสสนะของ ชนาๆ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๕๕. **ธีโร**ติ ปณฺฑิโต ฯ

ปณฺฑิโต อ.บัณฑิต **ธีโรติ** ชื่อว่าธีโร ฯ

บัณฑิต ชื่อว่าธีโร

ธีโร สรูปะใน อิติ ๆ ศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ ธีโร ปณฺฑิโต ๆ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๕๖. **สุขี ปรตฺถา**ติ เตเนว โส ทานานุโมทนปุญฺเญน ปรโลเก ทิพฺพสมฺปตฺตึ อนุภวมาโน สุขี โหตีติ ฯ

"**สุขี ปรตฺถา**ติ (ปททฺวยสฺส) "เตน เอว โส (ธีโร) ทานานุโมทนปุญฺเญน ปรโลเก ทิพฺพ-สมฺปตฺตึ อนุภวมาโน สุขี โหตีติ (อตฺโถ) ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถ **อิติ** ว่า "**โส (ธีโร)** อ.นักปราชญ์นั้น **อนุภวมาโน** เสวยอยู่ **ทิพฺพ-สมฺปตฺตึ** ซึ่งสมบัติอันเป็นทิพย์ **ปรโลเก** ในโลกอื่น **สุขี** เป็นผู้มีความสุข **โหติ** ย่อมเป็น **เตน เอว ทานานุโมทนปุญฺเญน** เพราะบุญอันบังเกิดแล้วแต่การอนุโมทนาซึ่งทานนั้นนั่นเทียว" **อิติ** ดังนี้ **(ปททฺวยสฺส)** แห่งหมวดสองแห่งบท **"สุขี ปรตฺถาติ** ว่า "สุขี ปรตฺถ" ดังนี้ ฯ

สองบทว่า **"สุขี ปรตฺถ"** ความว่า นักปราชญ์นั้น เสวยทิพยสมบัติอยู่ในปรโลก เป็นผู้มีความสุข เพราะบุญที่บังเกิดแต่การอนุโมทนาทานนั้นนั่นแหละ

"สุขี ปรตฺถ" สรูปะใน อิติ ๆ ศัพท์ สรูปะใน ปททฺวยสฺส ๆ สามีสัมพันธะใน อตฺโถ "โส วิเสสนะของ ธีโร ๆ สุทธกัตตาใน โหติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ เตน ๆ วิเสสนะของ ทานานุโมทนปุญฺเญน ๆ เหตุใน โหติ ปรโลเก วิสยาธาระใน อนุภวมาโน ทิพฺพสมฺปตฺตึ อวุตตกัมมะใน อนุภวมาโน ๆ อัพภันตรกิริยาของ ธีโร สุขี วิกติกัตตาใน โหติ" อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถ ๆ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๕๖. เทสนาวสาเน ชุณฺโห โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ ฯ

เทสนาวสาเน ในกาลเป็นที่สิ้นสุดลงแห่งพระเทศนา **ชุณฺโห** อ.อำมาตย์ชื่อว่าชุณหะ **ปติฏฺฐหิ** ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว **โสตาปตฺติผเล** ในโสดาปัตติผล ฯ

เวลาจบพระเทศนา ชุณหอำมาตย์ตั้งอยู่เฉพาะแล้วในโสดาปัตติผล

เทสนาวสาเน กาลสัตตมีใน ปติฏฺจหิ ชุณฺโห สุทธกัตตาใน ปติฏฺจหิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก โสตาปตฺติผเล วิสยาธาระใน ปติฏฺจหิ ฯ

.....

๕๗. สมฺปตฺตปริสายปิ สาตฺถิกา เทสนา อโหสิ ฯ

เทสนา อ.พระเทศนา **สาตฺถิกา** เป็นเทศนาเป็นไปกับด้วยวาจามีประโยชน์ **อโหสิ** ได้มีแล้ว **สมฺปตฺตปริสายปิ** แม้แก่บริษัทผู้ถึงพร้อมแล้ว ฯ

พระเทศนา เป็นเทศนาเป็นไปกับด้วยวาจามีประโยชน์ ได้มีแล้วแม้แก่บริษัทผู้ถึงพร้อมแล้ว

เทสนา สุทธกัตตาใน อโหสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ สมฺปตฺตปริสายๆ สัมปทานใน อโหสิ สาตฺถิกา วิกติกัตตาใน อโหสิ ฯ

.....

๕๘. ชุณฺโห โสตาปนฺโน หุตฺวา สตฺตาหํ รญฺญา ทินฺนนิยาเมเนว ทานํ อทาสีติ ฯ

ชุณฺโห โสตาปนฺโน หุตฺวา (ทานสฺส) สตฺตาหํ รญฺญา ทินฺนนิยาเมน เอว ทานํ อทาสิ อิติ ฯ

ชุณฺโห อ.อำมาตย์ชื่อว่าชุณหะ **โสตาปนฺโน** เป็นพระโสดาบัน **หุตฺวา** เป็นแล้ว **อทาสิ** ได้ถวายแล้ว **ทานํ** ซึ่งทาน **(ทานสฺส) รญฺญา ทินฺนนิยาเมน เอว** โดยทำนอง แห่งทาน อันพระราชา ทรงถวายแล้วนั่นเทียว **สตฺตาหํ** ตลอดวันเจ็ด **อิติ** ดังนี้แล ฯ

ชุณหอำมาตย์ เป็นพระโสดาบัน ได้ถวายทานโดยทำนองแห่งทานที่พระราชาทรงถวายแล้วนั่นแหละ ตลอดหนึ่งสัปดาห์

ชุณฺโห สุทธกัตตาใน อทาสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก โสตาปนฺโน วิกติกัตตาใน หุตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อทาสิ ทานสฺส สามีสัมพันธะใน ทินฺนนิยาเมน สตฺตาหํ อัจจันตสังโยคะใน ทินฺนนิยาเมน รญฺญา อนภิหิตกัตตาใน ทินฺน- เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ทินฺนนิยาเมนๆ ตติยาวิเสสนะใน อทาสิ ทานํ อวุตตกัมมะใน อทาสิ อิติศัพท์สมาปนะ ฯ

.....

อสทิสทานวตฺถุ ฯ

อสทิสทานวตฺถุ (นิฏฺฐิตำ) ฯ

อสทิสทานวตฺถุ อ.เรื่องแห่งอสทิสทาน **(นิฏฺฐิตำ)** จบแล้ว ฯ

อสทิสทานวตฺถุ สุทธกัตตาใน นิฏฺฐิตำ ฯ กิตบทกัตตุวาจก ฯ

จบเรื่องอสทิสทาน

วิเคราะห์ศัพท์กิตก์ สมาส และตัทธิต

อสทิสทานวตฺถุ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อสทิสทานสฺส วตฺถุ อสทิสทานวตฺถุ. (อสทิสทาน + วตฺถุ)

วตฺถุ อ.เรื่อง อสทิสทานสฺส แห่งอสทิสทาน อสทิสทานวตฺถุ ชื่อว่าอสทิสทานวตฺถุ. (เรื่องอสทิสทาน)

ปญฺจสตภิกฺขุปริวาโร, สตฺถา

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส โดยมีฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส และวิเสสน-บุพพบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ปญฺจ สตานิ มตฺตา เยสนฺติ ปญฺจสตา, ภิกฺขู. (ปญฺจ + สต + มตฺตา) ฉัฏฐีทวิปท-ตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

สตานิ อ.ร้อย ท. ปญฺจ ห้า มตฺตา เป็นประมาณ เยสํ (ภิกฺขูนํ) แห่งภิกษุ ท. เหล่าใด (สนฺติ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (เต ภิกฺขู) อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น ปญฺจสตา ชื่อว่าปญฺจสต (มี ๕๐๐ รูปเป็นประมาณ, มีประมาณ ๕๐๐ รูป), ได้แก่ภิกษุทั้งหลาย.

๒. ปญฺจสตา จ เต ภิกฺขู จาติ ปญฺจสตภิกฺขู. (ปญฺจสต + ภิกฺขุ) วิเสสนบุพพบทกัมม-ธารยสมาส

ปญฺจสตา จ อ.ผู้มีร้อยห้าเป็นประมาณ ท. ด้วย เต อ.ผู้มีร้อยห้าเป็นประมาณ ท. เหล่านั้น ภิกฺขู จ เป็นภิกษุด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ปญฺจสตภิกฺขู ชื่อว่าปญฺจสตภิกฺขู. (ภิกษุมี ๕๐๐ รูปเป็นประมาณ, ภิกษุมีประมาณ ๕๐๐ รูป)

๓. ปญฺจสตภิกฺขู ปริวาโร ยสฺสาติ ปญฺจสตภิกฺขุปริวาโร, สตฺถา. (ปญฺจสตภิกฺขุ + ปริวาร) ฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

ปญฺจสตภิกฺขู อ.ภิกษุผู้มีร้อยห้าเป็นประมาณ ท. ปริวาโร เป็นบริวาร ยสฺส (สตฺถุโน) แห่งพระศาสดาใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส สตฺถา) อ.พระศาสดานั้น ปญฺจสตภิกฺขุปริวาโร ชื่อว่าปญฺจสตภิกฺขุปริวาร (ผู้มีภิกษุมี ๕๐๐ รูปเป็นประมาณเป็นบริวาร, ผู้มีภิกษุมีประมาณ ๕๐๐ รูปเป็นบริวาร), ได้แก่พระศาสดา.

อาคนฺตุกทานํ

เป็นจตุตถีตัปปุริสสมาส มีวิเคราห์ว่า

อาคนฺตุกานํ ทานํ อาคนฺตุกทานํ. (อาคนฺตุก + ทาน)

ทานํ อ.ทาน อาคนฺตุกานํ (ภิกฺขูนํ) เพื่อภิกษุ ท. ผู้จรมา อาคนฺตุกทานํ ชื่อว่าอาคนฺตุกทาน. (ทานเพื่อภิกษุผู้จรมา)

นาครา, ชนา

เป็นสังสัฏฐาทิอเนกัตถตัทธิต มีวิเคราะห์ว่า

นคเร วสนฺตีติ นาครา, ชนา. (นคร + ณปัจจัย)

(เย ชนา) อ.ชน ท. เหล่าใด วสนฺติ ย่อมอยู่ นคเร ในเมือง อิติ เพราะเหตุนั้น (เต ชนา) อ.ชน ท. เหล่านั้น นาครา ชื่อว่านาคร (ผู้อยู่ในเมือง, ชาวเมือง), ได้แก่ชนทั้งหลาย.

อุตฺตริตรํ, ทานํ

วิเสสตัทธิต มีวิเคราะห์ว่า

อิมํ อิเมสํ วิเสเสน อุตฺตรีติ อุตฺตริตรํ, ทานํ. (อุตฺตริ + ตรปัจจัย)

อิมํ (ทานํ) อิเมสํ (ทานานํ) อ.- แห่งทาน ท. เหล่านี้หนา -ทานนี้ อุตฺตริ เป็นทานอันยิ่ง วิเสเสน โดยพิเศษ (โหติ) ย่อมเป็น อิติ เพราะเหตุนั้น อุตฺตริตรํ ชื่อว่าอุตฺตริตร (อันยิ่งกว่า), ได้แก่ ทาน.

สตคุณํ, ทานํ

เป็นตติยาตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สเตน คุณํ สตคุณํ, ทานํ. (สต + คุณ)

(ทานํ) อ.ทาน คุณํ อันคูณ สเตน ด้วยร้อย สตคุณํ ชื่อว่าสตคุณ (อันคูณด้วยร้อย), ได้แก่ ทาน.

สหสฺสคุณํ, ทานํ

เป็นตติยาตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สหสฺเสน คุณํ สหสฺสคุณํ, ทานํ. (สหสฺส + คุณ)

(ทานำ) อ.ทาน คุณำ อันคูณ สหสฺเสน ด้วยพัน สหสฺสคุณำ ชื่อว่าสหสฺสคุณ (อันคูณด้วยพัน), ได้แก่ทาน.

ปจวิสฺสโร, ราชา

เป็นสัตตมีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปจวิยำ อิสฺสโร ปจวิสฺสโร, ราชา. (ปจวี + อิสฺสร)

(ราชา) อ.พระราชา อิสฺสโร ผู้ทรงเป็นใหญ่ ปจวิยำ ในแผ่นดิน ปจวิสฺสโร ชื่อว่าปจวิสฺสร (ผู้ทรงเป็นใหญ่ในแผ่นดิน), ได้แก่พระราชา.

ทิฏฺจปุพฺโพ, ราชา

เป็นอยุตตัตถสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ทิฏโจ ปุพฺพนฺติ ทิฏฺจปุพฺโพ, ราชา. (ทิฏฺจ + ปุพฺพ)

(ราชา) อ.พระราชา (ตยา) ทิฏโจ อันอันพระองค์ได้ทอดพระเนตรแล้ว ปุพฺพำ ในกาลก่อน อิติ เพราะเหตุนั้น ทิฏฺจปุพฺโพ ชื่อว่าทิฏฺจปุพฺพ (อันพระองค์เคยได้ทอดพระเนตรแล้ว), ได้แก่พระราชา.

สุตปุพฺโพ, ราชา

เป็นอยุตตัตถสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สุโต ปุพฺพนฺติ สุตปุพฺโพ, ราชา. (สุต + ปุพฺพ)

(ราชา) อ.พระราชา (ตยา) สุโต อันอันพระองค์ได้สดับแล้ว ปุพฺพำ ในกาลก่อน อิติ เพราะเหตุนั้น สุตปุพฺโพ ชื่อว่าสุตปุพฺพ (อันพระองค์เคยได้สดับแล้ว), ได้แก่พระราชา.

สวิทหิตุกามตา

เป็นภาวตัทธิต มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. สวิทหิตุำ กาเมตีติ สวิทหิตุกาโม, อตฺตา. (สวิทหิตุำสทฺทูปปท + กมุ กนฺติยำ ในความใคร่ + ณปัจจัย) จตุตถีตัปปุริสสมาส, กัตตุรูป, กัตตุสาธนะ

(อตฺตา) อ.พระองค์ กาเมติ ย่อมทรงประสงค์ สวิทหิตุำ เพื่ออันทรงจัดแจง อิติ เพราะเหตุนั้น (โส อตฺตา) อ.พระองค์นั้น สวิทหิตุกาโม ชื่อว่าสวิทหิตุกาม (ผู้ทรงประสงค์เพื่อจะทรงจัดแจง), ได้แก่พระองค์.

๒. สวิทหิตุกามสฺส ภาโว สวิทหิตุกามตา. (สวิทหิตุกาม + ตาปัจจัย) ภาวตัทธิต

ภาโว อ.ความเป็น สวิทหิตุกามสฺส (อตฺตโน) แห่งพระองค์ ผู้ทรงประสงค์เพื่ออันทรงจัดแจง สวิทหิตุกามตา ชื่อว่า สวิทหิตุกามตา. (ความที่พระองค์ทรงมีพระประสงค์เพื่อจะทรงจัดแจง)

สาลกลฺยาณิปทรา

เป็นตติยาตัปปุริสสมาส โดยมีอิตรีตรโยคทวันทสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. สาลา จ กลฺยาณิโย จ สาลกลฺยาณิโย. (สาล + กลฺยาณี) อิตรีตรโยคทวันทสมาส

สาลา จ อ.ไม้รัง ท. ด้วย กลฺยาณิโย จ อ.ไม้ขานาง ท. ด้วย สาลกลฺยาณิโย ชื่อว่า สาลกลฺยาณี. (ไม้รังและไม้ขานางทั้งหลาย)

๒. สาลกลฺยาณีหิ กตา ปทรา สาลกลฺยาณิปทรา. (สาลกลฺยาณี + กต + ปทร) ตติยาตัปปุริสสมาส, มัชเฌโลปะ ลบ กตศัพท์

ปทรา อ.ไม้เลียบ ท. (ปุคฺคเลน) กตา อันอันบุคคลกระทำแล้ว สาลกลฺยาณีหิ ด้วยไม้รังและไม้ขานาง ท. สาลกลฺยาณิปทรา ชื่อว่าสาลกลฺยาณิปทร. (ไม้เลียบที่บุคคลทำด้วยไม้รังและไม้ขางนางทั้งหลาย)

ภิกฺขุสตานิ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ภิกฺขูนํ สตานิ ภิกฺขุสตานิ. (ภิกฺขุ + สต)

สตานิ อ.ร้อย ท. ภิกฺขูนํ แห่งภิกษุ ท. ภิกฺขุสตานิ ชื่อว่าภิกฺขุสต. (ภิกษุ ๑๐๐ รูป)

อนฺโตอาวฏฺฏํ

เป็นนิบาตบุพพกะ อัพยยีภาวสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อาวฏฺฏสฺส อนฺโต อนฺโตอาวฏฺฏํ. (อนฺโต + อาวฏฺฏ)

อนฺโต ในภายใน อาวฏฺฏสฺส แห่งวงเวียน อนฺโตอาวฏฺฏ ชื่อว่าอนฺโตอาวฏฺฏ. (ในภายในวงเวียน)

นิสีทนมณฺฑปี

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

นิสีทนญฺจ ตํ มณฺฑปญฺจาติ นิสีทนมณฺฑปี. (นิสีทน + มณฺฑป)

นิสีทนํ จ อ.เป็นที่นั่งด้วย ตํ อ.เป็นที่นั่งนั้น มณฺฑปี จ เป็นปะรำด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น นิสีทนมณฺฑปี ชื่อว่านิสีทนมณฺฑป. (ปะรำเป็นที่นั่ง)

พหิอาวฏฺฏํ

เป็นนิบาตบุพพกะ อัพยยีภาวสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อาวฏฺฏสฺส พหิ พหิอาวฏฺฏํ. (พหิ + อาวฏฺฏ)

พหิ ในภายนอก อาวฏฺฏสฺส แห่งวงเวียน พหิอาวฏฺฏํ ชื่อว่าพหิอาวฏฺฏ. (ในภายนอกวงเวียน)

เสตจฺฉตฺตสตานิ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เสตจฺฉตฺตานํ สตานิ เสตจฺฉตฺตสตานิ. (เสตจฺฉตฺต + สต)

สตานิ อ.ร้อย ท. เสตจฺฉตฺตานํ แห่งเศวตฉัตร ท. เสตจฺฉตฺตสตานิ ชื่อว่าเสตจฺฉตฺตสต. (เศวตฉัตร ๑๐๐ คัน)

รตฺตสุวณฺณนาวาโย

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. รตฺตญฺจ ตํ สุวณฺณญฺจาติ รตฺตสุวณฺณํ. (รตฺต + สุวณฺณ) วิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส

รตฺตํ จ อ.อันมีสีสุกด้วย ตํ อ.อันมีสีสุกนั้น สุวณฺณํ จ เป็นทองด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น รตฺตสุวณฺณํ ชื่อว่ารตฺตสุวณฺณ. (ทองอันมีสีสุก, ทองสีสุก)

๒. รตฺตสุวณฺณสฺส วิกาโร นาวาโย รตฺตสุวณฺณนาวาโย. (รตฺตสุวณฺณ + วิการ + นาวา) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส, มัชเฌโลปะ ลบ วิการศัพท์

นาวาโย อ.เรือ ท. วิกาโร อันเป็นวิการ รตฺตสุวณฺณสฺส แห่งทองอันมีสีสุก รตฺตสุวณฺณ-นาวาโย ชื่อว่ารตฺตสุวณฺณนาวา. (เรืออันเป็นวิการแห่งทองอันมีสีสุก, เรือทองคำสีสุก)

มณฺฑปมชฺโฌ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

มณฺฑปสฺส มชฺโฌ มณฺฑปมชฺโฌ. (มณฺฑป + มชฺฌ)

มชฺโฌ อ.ท่ามกลาง มณฺฑปสฺส แห่งปะรำ มณฺฑปมชฺโฌ ชื่อว่ามณฺฑปมชฺฌ. (ท่ามกลางปะรำ)

ขตฺติยธีตา

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ขตฺติยา จ สา ธีตา จาติ ขตฺติยธีตา. (ขตฺติย + ธีตุ)

ขตฺติยา จ อ.ผู้เป็นกษัตริย์ด้วย สา อ.ผู้เป็นกษัตริย์นั้น ธีตา จ เป็นพระธิดาด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ขตฺติยธีตา ชื่อว่าขตฺติยธีตุ. (พระธิดาผู้เป็นกษัตริย์)

ปิฏฺฐปิฏฺฐา, คนฺธา

เป็นวิเสสโนภยบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปิฏฺฐา จ เต ปิฏฺฐา จาติ ปิฏฺฐปิฏฺฐา, คนฺธา. (ปิฏฺฐ + ปิฏฺฐ)

เต (คนฺธา) อ.ของหอม ท. เหล่านั้น ปิฏฺฐา จ ถูกบดแล้วด้วย ปิฏฺฐา จ ถูกบดแล้วด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ปิฏฺฐปิฏฺฐา ชื่อว่าปิฏฺฐปิฏฺฐ (ทั้งถูกบดแล้วทั้งถูกบดแล้ว), ได้แก่ของหอมทั้งหลาย.

สุวณฺณนาวาโย

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส, มัชเฌโลปะ ลบ วิการศัพท์ มีวิเคราะห์ว่า

สุวณฺณสฺส วิกาโร นาวาโย สุวณฺณนาวาโย. (สุวณฺณ + วิการ + นาวา)

นาวาโย อ.เรือ ท. วิกาโร อันเป็นวิการ สุวณฺณสฺส แห่งทอง สุวณฺณนาวาโย ชื่อว่าสุวณฺณนาวา. (เรืออันเป็นวิการแห่งทอง, เรือทองคำ)

นีลุปฺปลกลาปา

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. นีลานิ จ ตานิ อุปฺปลานิ จาติ นีลุปฺปลานิ. (นีล + อุปฺปล) วิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส

นีลานิ จ อ.เขียว ท. ด้วย ตานิ อ.เขียว ท. เหล่านั้น อุปฺปลานิ จ เป็นดอกอุบลด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น นีลุปฺปลานิ ชื่อว่านีลุปฺปล. (ดอกอุบลเขียวทั้งหลาย)

๒. นีลุปฺปลานำ กลาปา นีลุปฺปลกลาปา. (นีลุปฺปล + กลาป) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

กลาปา อ.กำ ท. นีลุปฺปลานำ แห่งดอกอุบลเขียว ท. นีลุปฺปลกลาปา ชื่อว่านีลุปฺปลกลาป. (กำดอกอุบลเขียวทั้งหลาย)

ปกฺขิตฺตคนฺธา

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปกฺขิตฺตา จ เต คนฺธา จาติ ปกฺขิตฺตคนฺธา. (ปกฺขิตฺต + คนฺธ)

(ตยา) ปกฺขิตฺตา จ อ.อันพระองค์ ใส่เข้าไปแล้ว ท. ด้วย เต อ.อันพระองค์ ใส่เข้าไปแล้ว ท. เหล่านั้น คนฺธา จ เป็นของหอมด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ปกฺขิตฺตคนฺธา ชื่อว่าปกฺขิตฺตคนฺธ. (ของหอมที่พระองค์ใส่ไว้แล้วทั้งหลาย)

กถิตนิยาโม

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

กถิตสฺส นิยาโม กถิตนิยาโม. (กถิต + นิยาม)

นิยาโม อ.ทำนอง (เทวิยา) กถิตสฺส (วจนสฺส) แห่งคำ อันพระเทวี กราบทูลแล้ว กถิตนิยาโม ชื่อว่ากถิตนิยาม. (ทำนองแห่งคำที่พระเทวีกราบทูลแล้ว)

ปญฺจหตฺถิสตานิ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีอสมาหารทิคุสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ปญฺจ หตฺถิโน ปญฺจหตฺถิโน. (ปญฺจ + หตฺถี) อสมาหารทิคุสมาส

หตฺถิโน อ.ช้าง ท. ปญฺจ ห้า ปญฺจหตฺถิโน ชื่อว่าปญฺจหตฺถี. (ช้าง ๕ เชือก)

๒. ปญฺจหตฺถีนำ สตานิ ปญฺจหตฺถิสตานิ. (ปญฺจหตฺถี + สต) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

สตานิ อ.ร้อย ท. ปญฺจหตฺถีนำ แห่งช้างห้า ท. ปญฺจหตฺถิสตานิ ชื่อว่าปญฺจหตฺถิสต. (ช้าง ๕๐๐ เชือก)

ทุฏฐหตฺถิโน

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ทุฏฺจา จ เต หตฺถิโน จาติ ทุฏฺฐหตฺถิโน. (ทุฏฺจ + หตฺถี)

ทุฏฺจา จ อ.ตัวอันโทษประทุษร้ายแล้ว ท. ด้วย เต อ.ตัวอันโทษประทุษร้ายแล้ว ท. เหล่านั้น หตฺถิโน จ เป็นช้างด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ทุฏฺฐหตฺถิโน ชื่อว่าทุฏฺฐหตฺถี. (ช้างตัวอันโทษประทุษร้ายแล้วทั้งหลาย, ช้างเกเรทั้งหลาย)

เวรมฺภวาตา

เวรมฺภา จ เต วาตา จาติ เวรมฺภวาตา. (เวรมฺภ + วาต)

เวรมฺภา จ อ.หัวด้วน ท. ด้วย เต อ.หัวด้วน ท. เหล่านั้น วาตา จ เป็นลมด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น เวรมฺภวาตา ชื่อว่าเวรมฺภวาต. (ลมหัวด้วน)

ทุฏฐหตฺถิโปตโก

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส โดยมีวิเสสนุตตรบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. หตฺถี จ โส โปตโก จาติ หตฺถิโปตโก. (หตฺถี + โปตก) วิเสสนุตตรบทกัมมธารยสมาส

หตฺถี จ อ.ช้างด้วย โส อ.ช้างนั้น โปตโก จ เป็นตัวลูกน้อยด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น หตฺถิโปตโก ชื่อว่าหตฺถิโปตก. (ช้างตัวลูกน้อย, ลูกช้าง)

๒. ทุฏฺโจ จ โส หตฺถิโปตโก จาติ ทุฏฺฐหตฺถิโปตโก. (ทุฏฺจ + หตฺถิโปตก) วิเสสนบุพพบท-กัมมธารยสมาส

ทุฏฺโจ จ อ.ตัวอันโทษประทุษร้ายแล้วด้วย โส อ.ตัวอันโทษประทุษร้ายแล้วนั้น หตฺถิโปตโก จ เป็นช้างตัวลูกน้อยด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ทุฏฺฐหตฺถิโปตโก ชื่อว่าทุฏฺฐหตฺถิโปตก. (ช้างตัวลูกน้อยตัวอันโทษประทุษร้ายแล้ว, ลูกช้างตัวเกเร)

ติฏฺฐนฏฺฐานำ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ติฏฺฐนญฺจ ตำ ฐานญฺจาติ ติฏฺฐนฏฺฐานำ. (ติฏฺฐน + ฐาน)

ติฏฺฐนำ จ อ.เป็นที่ยืนด้วย ตำ อ.เป็นที่ยืนนั้น ฐานำ จ เป็นที่ด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ติฏฺฐนฏฺฐานำ ชื่อว่าติฏฺฐนฏฺฐาน. (ที่เป็นที่ยืน)

หตฺถิโปตโก

เป็นวิเสสนุตตรบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

หตฺถี จ โส โปตโก จาติ หตฺถิโปตโก. (หตฺถี + โปตก)

หตฺถี จ อ.ช้างด้วย โส อ.ช้างนั้น โปตโก จ เป็นตัวลูกน้อยด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น หตฺถิ-โปตโก ชื่อว่าหตฺถิโปตก. (ช้างตัวลูกน้อย, ลูกช้าง)

อนฺตรสตฺถิ

เป็นอมาทิปรตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สตฺถิสฺส อนฺตรํ อนฺตรสตฺถิ. (อนฺตร + สตฺถิ)

อนฺตรํ ในระหว่าง สตฺถิสฺส แห่งขาอ่อน อนฺตรสตฺถิ ชื่อว่าอนฺตรสตฺถิ. (ระหว่างขาอ่อน)

จณฺฑหตฺถี

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

จณฺโฑ จ โส หตฺถี จาติ จณฺฑหตฺถี. (จณฺฑ + หตฺถี)

จณฺโฑ จ อ.ตัวดุร้ายด้วย โส อ.ตัวดุร้ายนั้น หตฺถี จ เป็นช้างด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น จณฺฑหตฺถี ชื่อว่าจณฺฑหตฺถี. (ช้างตัวดุร้าย)

เสตจฺฉตฺตหตฺถี

เป็นทุติยาตัปปุริสสมาส, มัชเฌโลปะ ลบ ธารกศัพท์ มีวิเคราะห์ว่า

เสตจฺฉตฺตํ ธารโก หตฺถี เสตจฺฉตฺตหตฺถี. (เสตจฺฉตฺต + ธารก + หตฺถี)

หตฺถี อ.ช้าง ธารโก ตัวทรงไว้ เสตจฺฉตฺตํ ซึ่งเศวตฉัตร เสตจฺฉตฺตหตฺถี ชื่อว่าเสตจฺฉตฺตหตฺถี. (ช้างตัวกั้นเศวตฉัตร)

ปณีตาหาโร

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปณีโต จ โส อาหาโร จาติ ปณีตาหาโร. (ปณีต + อาหาร)

ปณีโต จ อ.อันประณีตด้วย โส อ.อันประณีตนั้น อาหาโร จ เป็นอาหารด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ปณีตาหาโร ชื่อว่าปณีตาหาร. (อาหารอันประณีต)

พุทฺธปฺปมุโข, ภิกฺขุสงฺโฆ

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

พุทฺโธ ปมุขํ ยสฺสาติ พุทฺธปฺปมุโข, ภิกฺขุสงฺโฆ. (พุทฺธ + ปมุข)

พุทฺโธ อ.พระพุทธเจ้า ปมุขํ เป็นประมุข ยสฺส (ภิกฺขุสงฺฆสฺส) แห่งหมู่แห่งภิกษุใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ภิกฺขุสงฺโฆ) อ.หมู่แห่งภิกษุนั้น พุทฺธปฺปมุโข ชื่อว่าพุทฺธปฺปมุข (มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข), ได้แก่ภิกษุสงฆ์.

ภิกฺขุสงฺโฆ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ภิกฺขูนํ สงฺโฆ ภิกฺขุสงฺโฆ. (ภิกฺขุ + ภิกฺขู)

สงฺโฆ อ.หมู่ ภิกฺขูนํ แห่งภิกษุ ท. ภิกฺขุสงฺโฆ ชื่อว่าภิกฺขุสงฺฆ. (หมู่ภิกษุ, ภิกษุสงฆ์)

ทานคฺคํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ทานสฺส อคฺคํ ทานคฺคํ. (ทาน + อคฺค)

อคฺคํ อ.โรง ทานสฺส แห่งทาน ทานคฺคํ ชื่อว่าทานคฺค. (โรงทาน)

กปฺปิยภณฺฑํ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

กปฺปิยญฺจ ตํ ภณฺฑญฺจาติ กปฺปิยภณฺฑํ. (กปฺปิย + ภณฺฑ)

กปฺปิยํ จ อ.อันเป็นของสมควรด้วย ตํ อ.อันเป็นของสมควรนั้น ภณฺฑํ จ เป็นภัณฑะด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น กปฺปิยภณฺฑํ ชื่อว่ากปฺปิยภณฺฑ. (ภัณฑะอันเป็นของสมควร, กัปปิยภัณฑ์)

อกปฺปิยภณฺฑํ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส โดยมีนนิบาตบุพพบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. น กปฺปิยํ อกปฺปิยํ, ภณฺฑํ. (น + กปฺปิย) นนิบาตบุพพบทกัมมธารยสมาส

(ภณฺฑ์) อ.ภัณฑะ กปฺปิยํ อันเป็นของสมควร น หามิได้ อกปฺปิยํ ชื่อว่าอกปฺปิย (เป็นของไม่สมควร), ได้แก่ภัณฑ์.

๒. อกปฺปิยญฺจ ตํ ภณฺฑญฺจาติ อกปฺปิยภณฺฑ์. (อกปฺปิย + ภณฺฑ) วิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส

อกปฺปิยํ จ อ.อันเป็นของไม่สมควรด้วย ตํ อ.อันเป็นของไม่สมควรนั้น ภณฺฑ์ จ เป็นภัณฑะด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น อกปฺปิยภณฺฑ์ ชื่อว่าอกปฺปิยภณฺฑ์. (ภัณฑะอันเป็นของไม่สมควร, อกัปปิยภัณฑ์)

เอกทิวโส

เป็นอสมาหารทิคุสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เอโก จ โส ทิวโส จาติ เอกทิวโส. (เอก + ทิวส)

เอโก จ อ.หนึ่งด้วย โส อ.หนึ่งนั้น ทิวโส จ เป็นวันด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น เอกทิวโส ชื่อว่าเอกทิวส. (วันหนึ่ง)

จุทฺทสโกฏิธนํ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส โดยมีฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. จุทฺทส โกฏิโย มตฺตา ยสฺสาติ จุทฺทสโกฏิ, ธนํ. (จุทฺทส + โกฏิ + มตฺตา) ฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส, อันตโลปะ ลบ มตฺตาศัพท์

โกฏิโย อ.โกฏิ ท. จุทฺทส สิบสี่ มตฺตา เป็นประมาณ ยสฺส (ธนสฺส) แห่งทรัพย์ใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตํ ธนํ) อ.ทรัพย์นั้น จุทฺทสโกฏิ ชื่อว่าจุทฺทสโกฏิ (มี ๑๔ โกฏิเป็นประมาณ, มีประมาณ ๑๔ โกฏิ), ได้แก่ทรัพย์.

๒. จุทฺทสโกฏิ จ ตํ ธนญฺจาติ จุทฺทสโกฏิธนํ. (จุทฺทสโกฏิ + ธน)

จุทฺทสโกฏิ จ อ.อันมีโกฏิสิบสี่เป็นประมาณด้วย ตํ อ.อันมีโกฏิสิบสี่เป็นประมาณนั้น ธนํ จ เป็นทรัพย์ด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น จุทฺทสโกฏิธนํ ชื่อว่าจุทฺทสโกฏิธน. (ทรัพย์มี ๑๔ โกฏิเป็นประมาณ, ทรัพย์มีประมาณ ๑๔ โกฏิ)

นิสีทนปลฺลงฺโก

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

นิสีทนญฺจ ตํ ปลฺลงฺโก จาติ นิสีทนปลฺลงฺโก. (นิสีทน + ปลฺลงฺก)

นิสีทนํ จ อ.เป็นที่ประทับนั่งด้วย ตํ อ.เป็นที่ประทับนั่งนั้น ปลฺลงฺโก จ เป็นบัลลังก์ด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น นิสทนปลฺลงฺโก ชื่อว่านิสีทนปลฺลงฺก. (บัลลังก์เป็นที่ประทับนั่ง)

ปาทปีฐโก

เป็นทุติยาตัปปุริสสมาส, มัชเฌโลป ลบ อาธารศัพท์ มีวิเคราะห์ว่า

ปาเท อาธาโร ปีฐโก ปาทปีฐโก. (ปาท + อาธาร + ปีฐก)

ปีฐโก อ.ตั่งน้อย อาธาโร เป็นที่รองรับ ปาเท ซึ่งพระบาท ท. ปาทปีฐโก ชื่อว่าปาทปีฐก. (ตั่งน้อยเป็นที่รองรับพระบาท)

อนคฺฆานิ, วตฺถูนิ

เป็นนนิบาตบุพพบทพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

น อคฺโฆ เยสนฺติ อนคฺฆานิ, วตฺถูนิ. (น + อคฺฆ)

อคฺโฆ อ.ค่า น หามิได้ เยสํ (วตฺถูนํ) แห่งวัตถุ ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตานิ วตฺถูนิ) อ.วัตถุ ท. เหล่านั้น อนคฺฆานิ ชื่อว่าอนคฺฆ (อันหาค่ามิได้), ได้แก่วัตถุทั้งหลาย.

สพฺพพุทฺธา

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สพฺเพ จ เต พุทฺธา จาติ สพฺพพุทฺธา. (สพฺพ + พุทฺธ)

สพฺเพ จ อ.ทั้งปวง ท. ด้วย เต อ.ทั้งปวง ท. เหล่านั้น พุทฺธา จ เป็นพระพุทธเจ้าด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น สพฺพพุทฺธา ชื่อว่าสพฺพพุทฺธ. (พระพุทธเจ้าทั้งปวงทั้งหลาย)

ราชภาโว

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

รญฺโญ ภาโว ราชภาโว. (ราช + ภาว)

ภาโว อ.ความเป็น รญฺโญ แห่งพระราชา ราชภาโว ชื่อว่าราชภาว. (ความเป็นพระราชา)

เอกวาโร

เป็นอสมาหารทิคุสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เอโก จ โส วาโร จาติ เอกวาโร. (เอก + วาร)

เอโก จ อ.เดียวด้วย โส อ.เดียวนั้น วาโร จ เป็นวาระด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น เอกวาโร ชื่อว่าเอกวาร. (วาระเดียว, ครั้งเดียว)

จตุปฺปทิกา, คาถา

เป็นสังสัฏฐาทิอเนกัตถตัทธิต มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. จตฺตาริ ปทานิ จตุปฺปทำ. (จตุ + ปท) สมาหารทิคุสมาส

ปทานิ อ.บท ท. จตฺตาริ สี่ จตุปฺปทำ ชื่อว่าจตุปฺปท. (๔ บท, ๔ บาท)

๒. จตุปฺปเทน นิยุตฺตา จตุปฺปทิกา, คาถา. (จตุปฺปท + ณิกปัจจัย) สังสัฏฐาทิอเนกัตถตัทธิต

(คาถา) อ.คาถา นิยุตฺตา อันประกอบแล้ว จตุปฺปเทน ด้วยบทสี่ จตุปฺปทิกา ชื่อว่าจตุปฺปทิกา (ประกอบด้วย ๔ บท, ประกอบด้วย ๔ บาท), ได้แก่คาถา.

ราชกุลำ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

รญฺโญ กุลำ ราชกุลำ. (ราช + กุล)

กุลำ อ.ตระกูล รญฺโญ ของพระราชา ราชกุลำ ชื่อว่าราชกุล. (ราชตระกูล)

ภตฺตกิจฺจาวสานำ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีตติยาตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ภตฺเตน กิจฺจำ ภตฺตกิจฺจำ. (ภตฺต + กิจฺจ) ตติยาตัปปุริสสมาส

กิจฺจำ อ.กิจ ภตฺเตน ด้วยภัตร ภตฺตกิจฺจำ ชื่อว่าภตฺตกิจฺจ. (กิจด้วยภัตร, ภัตรกิจ)

๒. ภตฺตกิจฺจสฺส อวสานำ ภตฺตกิจฺจาวสานำ. (ภตฺตกิจฺจ + อวสาน) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

อวสานำ อ.กาลเป็นที่สิ้นสุดลง ภตฺตกิจฺจสฺส แห่งกิจด้วยภัตร ภตฺตกิจฺจาวสานำ ชื่อว่าภตฺตกิจฺจาวสาน. (กาลเป็นที่สิ้นสุดลงแห่งภัตรกิจ, เวลาเสร็จภัตรกิจ)

อนุโมทนตฺถาย

เป็นจตุตถีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อนุโมทนสฺส อตฺถาย อนุโมทนตฺถาย. (อนุโมทน + อตฺถ)

อตฺถาย เพื่อประโยชน์ อนุโมทนสฺส แก่การอนุโมทนา อนุโมทนตฺถาย ชื่อว่าอนุโมทนตฺถ. (ประโยชน์แก่การอนุโมทนา)

มหาทานํ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

มหนฺตญฺจ ตํ ทานญฺจาติ มหาทานํ. (มหนฺต + ทาน)

มหนฺตํ จ อ.ใหญ่ด้วย ตํ อ.ใหญ่นั้น ทานํ จ เป็นทานด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น มหาทานํ ชื่อว่ามหาทาน. (ทานใหญ่, มหาทาน)

จิตฺตวาโร

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

จิตฺตสฺส วาโร จิตฺตวาโร. (จิตฺต + วาร)

วาโร อ.วาระ จิตฺตสฺส แห่งจิต จิตฺตวาโร ชื่อว่าจิตฺตวาร. (วาระแห่งจิต)

ทุฏฺฐหตฺถี

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ทุฏฺโฐ จ โส หตฺถี จาติ ทุฏฺฐหตฺถี. (ทุฏฺฐ + หตฺถี)

ทุฏฺโฐ จ อ.ตัวอันโทษประทุษร้ายแล้วด้วย โส อ.ตัวอันโทษประทุษร้ายแล้วนั้น หตฺถี จ เป็นช้างด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ทุฏฺฐหตฺถี ชื่อว่าทุฏฺฐหตฺถี. (ช้างตัวอันโทษประทุษร้ายแล้ว)

ขีณาสวอุสภา

เป็นอวธารณบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ขีณาสวาเยว อุสภา ขีณาสวอุสภา. (ขีณาสว + อุสภ)

ขีณาสวา เอว อ.พระขีณาสพ ท. นั่นเทียว อุสภา เป็นโคผู้อุสภะ ขีณาสวอุสภา ชื่อว่าขีณาสว-อุสภ. (โคผู้อุสภะคือพระขีณาสพทั้งหลาย)

เชฏฺฐกอุสภสทิสา, มม ปุตฺตา

เป็นตติยาตัปปุริสสมาส โดยมีวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. เชฏฺฐโก จ โส อุสโภ จาติ เชฏฺฐกอุสโภ. (เชฏฺฐก + อุสภ)

เชฏฺฐโก จ อ.ตัวเจริญที่สุดด้วย โส อ.ตัวเจริญที่สุดนั้น อุสโภ จ เป็นโคอุสภะตัวผู้ด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น เชฏฺฐกอุสโภ ชื่อว่าเชฏฺฐกอุสภ. (โคผู้ตัวจ่าฝูง)

๒. เชฏฺฐกอุสเภน สทิสา เชฏฺฐกอุสภสทิสา, มม ปุตฺตา. (เชฏฺฐกอุสภ + สทิส) ตติยา-ตัปปุริสสมาส

(ปุตฺตา) อ.บุตร ท. (มม) ของเรา สทิสา ผู้เช่นกับ เชฏฺฐกอุสเภน ด้วยโคอุสภะผู้ตัวเจริญที่สุด เชฏฺฐกอุสภสทิสา ชื่อว่าเชฏฺฐกอุสภสทิส (ผู้เช่นกับโคผู้อุสภะตัวจ่าฝูง), ได้แก่บุตรทั้งหลายของเรา.

ปุตฺตสทิสา, ภิกฺขู

เป็นตติยาตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปุตฺเตน สทิสา ปุตฺตสทิสา, ภิกฺขู. (ปุตฺต + สทิส)

(ภิกฺขู) อ.ภิกษุ ท. สทิสา ผู้เช่นกับ ปุตฺเตน ด้วยบุตร ปุตฺตสทิสา ชื่อว่าปุตฺตสทิส (ผู้เช่นกับบุตร), ได้แก่ภิกษุทั้งหลาย.

โทมนสฺสปฺปตฺโต, ราชา

เป็นทุติยาตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

โทมนสฺสํ ปตฺโต โทมนสฺสปฺปตฺโต, ราชา. (โทมนสฺส + ปตฺต)

(ราชา) อ.พระราชา ปตฺโต ทรงถึงแล้ว โทมนสฺสํ ซึ่งความโทมนัส โทมนสฺสปฺปตฺโต ชื่อว่าโทมนสฺสปฺปตฺต (ผู้ทรงถึงความโทมนัส), ได้แก่พระราชา.

ทานานุรูปา, อนุโมทนา

เป็นจตุตถีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ทานสฺส อนุรูปา ทานานุรูปา, อนุโมทนา. (ทาน + อนุรูปา)

(อนุโมทนา) อ.การอนุโมทนา อนุรูปา อันสมควร ทานสฺส แก่ทาน ทานานุรูปา ชื่อว่าทานานุรูปา (อันสมควรแก่ทาน), ได้แก่การอนุโมทนา.

ทาตพฺพยุตฺตกํ, ทานํ

เป็นจตุตถีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ทาตพฺพสฺส ยุตฺตกํ ทาตพฺพยุตฺตกํ, ทานํ. (ทาตพฺพ + ยุตฺตก)

(ทานํ) อ.ทาน ยุตฺตกํ อันสมควรแล้ว (ปุคฺคเลน) ทาตพฺพสฺส (ทานสฺส) แก่ทาน อันบุคคลพึงถวาย ทาตพฺพยุตฺตกํ ชื่อว่าทาตพฺพยุตฺตก (ควรแก่ทานที่บุคคลพึงถวาย), ได้แก่ทาน.

ทานานุจฺฉวิกา, อนุโมทนา

เป็นจตุตถีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ทานสฺส อนุจฺฉวิกา ทานานุจฺฉวิกา, อนุโมทนา. (ทาน + อนุจฺฉวิกา)

(อนุโมทนา) อ.การอนุโมทนา อนุจฺฉวิกา อันสมควร ทานสฺส แก่ทาน ทานานุจฺฉวิกา ชื่อว่าทานานุจฺฉวิกา (อันสมควรแก่ทาน), ได้แก่การอนุโมทนา.

ทุทฺททํ, ทานํ

เป็นกัมมรูป, กัมมสาธนะ มีวิเคราะห์ว่า

ทุกฺเขน ทียตีติ ทุทฺททํ, ทานํ. (ทุ + ทา ทาเน ในการให้ + ขปัจจัย)

(ทานํ) อ.ทาน (ปุคฺคเลน) อันบุคคล ทียติ ย่อมให้ ทุกฺเขน โดยยาก อิติ เพราะเหตุนั้น ทุทฺททํ ชื่อว่าทุทฺทท (อันบุคคลให้ได้โดยยาก), ได้แก่ทาน.

อสุทฺธตฺตํ, ปริสาย

เป็นภาวตัทธิต มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. น สุทฺธา อสุทฺธา, ปริสา. (น + สุทฺธา) นนิบาตบุพพบทกัมมธารยสมาส

(ปริสา) อ.บริษัท สุทฺธา หมดจดแล้ว น หามิได้ อสุทฺธา ชื่อว่าอสุทฺธา (ไม่หมดจดแล้ว), ได้แก่บริษัท.

๒. อสุทฺธาย ภาโว อสุทฺธตฺตํ. (อสุทฺธา + ตฺตปัจจัย) ภาวตัทธิต

ภาโว อ.ความเป็น อสุทฺธาย (ปริสาย) แห่งบริษัท ผู้ไม่หมดจดแล้ว อสุทฺธตฺตํ ชื่อว่าอสุทฺธตฺต. (ความที่บริษัทไม่บริสุทธิ์แล้ว)

อกตภาโว

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีนนิบาตบุพพบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. น กตา อกตา, อนุโมทนา. (น + กตา) นนิบาตบุพพบทกัมมธารยสมาส

(อนุโมทนา) อ.การอนุโมทนา (อตฺตนา) อันพระองค์ กตา กระทำแล้ว น หามิได้ อกตา ชื่อว่าอกตา (อันพระองค์ไม่ทำแล้ว), ได้แก่การอนุโมทนา.

๒. อกตาย ภาโว อกตภาโว. (อกตา + ภาว) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

ภาโว อ.ความเป็น (อตฺตนา) อกตาย (อนุโมทนาย) แห่งการอนุโมทนา อันพระองค์ ไม่กระทำแล้ว อกตภาโว ชื่อว่าอกตภาว. (ความที่พระองค์ไม่ทำแล้ว)

ปุตฺตทารา

เป็นอิตรีตรโยคทวันทสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปุตฺโต จ ทาโร จ ปุตฺตทารา. (ปุตฺต + ทาร)

ปุตฺโต จ อ.บุตรด้วย ทาโร จ อ.ภรรยาด้วย ปุตฺตทารา ชื่อว่าปุตฺตทาร. (บุตรและภรรยาทั้งหลาย)

ทินฺนนิยาโม

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ทินฺนสฺส นิยาโม ทินฺนนิยาโม. (ทินฺน + นิยาม)

นิยาโม อ.ทำนอง (มยา) ทินฺนสฺส (ทานสฺส) แห่งทาน อันเรา ถวายแล้ว ทินฺนนิยาโม ชื่อว่า ทินฺนนิยาม. (ทำนองแห่งทานที่เราถวายแล้ว)

สตฺตาหํ

เป็นสมาหารทิคุสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สตฺต อหา สตฺตาหํ. (สตฺต + อห)

อหา อ.วัน ท. สตฺต เจ็ด สตฺตาหํ ชื่อว่าสตฺตาห. (๗ วัน, สัปดาห์)

ทุคฺคติปรายนา, พาลา

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ทุคฺคติ ปรายนํ เยสนฺติ ทุคฺคติปรายนา, พาลา. (ทุคฺคติ + ปรายน)

ทุคฺคติ อ.ทุคคติ ปรายนํ เป็นที่ไปในเบื้องหน้า เยสํ (พาลานํ) แห่งคนพาล ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (เต พาลา) อ.คนพาล ท. เหล่านั้น ทุคฺคติปรายนา ชื่อว่าทุคฺคติปรายน (ผู้มีทุคคติเป็นที่ไปในเบื้องหน้า), ได้แก่คนพาลทั้งหลาย.

สคฺคปรายนา, ธีรา

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สคฺโค ปรายนํ เยสนฺติ สคฺคปรายนา, ธีรา. (สคฺค + ปรายน)

สคฺโค อ.สวรรค์ ปรายนํ เป็นที่ไปในเบื้องหน้า เยสํ (ธีรานํ) แห่งนักปราชญ์ ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (เต ธีรา) อ.นักปราชญ์ ท. เหล่านั้น สคฺคปรายนา ชื่อว่าสคฺคปรายน (ผู้มีสวรรค์เป็นที่ไปในเบื้องหน้า), ได้แก่นักปราชญ์ทั้งหลาย.

สุขี, ธีโร

เป็นอัสสัตถิตัทธิต มีวิเคราะห์ว่า

สุขํ อสฺส อตฺถีติ สุขี, ธีโร. (สุข + อีปัจจัย)

สุขํ อ.ความสุข อสฺส (ธีรสฺส) ของนักปราชญ์นั้น อตฺถิ มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ธีโร) อ.นักปราชญ์นั้น สุขี ชื่อว่าสุขี (ผู้มีความสุข), ได้แก่นักปราชญ์.

ถทฺธมจฺฉริโน, ชนา

เป็นอัสสัตถิตัทธิต มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ถทฺโธ จ โส มจฺฉโร จาติ ถทฺธมจฺฉโร. (ถทฺธ + มจฺฉร) วิเสสนบุพพบทกัมมธารย-สมาส

ถทฺโธ จ อ.กระด้างด้วย โส อ.กระด้างนั้น มจฺฉโร จ เป็นความตระหนี่ด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ถทฺธมจฺฉโร ชื่อว่าถทฺธมจฺฉร. (ความตระหนี่กระด้าง)

๒. ถทฺธมจฺฉโร เตสํ อตฺถีติ ถทฺธมจฺฉริโน, ชนา. (ถทฺธมจฺฉร + อีปัจจัย) อัสสัตถิตัทธิต

ถทฺธมจฺฉโร อ.ความตระหนี่กระด้าง เตสํ (ชนานํ) แห่งชน ท. เหล่านั้น อตฺถิ มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (เต ชนา) อ.ชน ท. เหล่านั้น ถทฺธมจฺฉริโน ชื่อว่าถทฺธมจฺฉรี (ผู้มีความตระหนี่กระด้าง), ได้แก่ชนทั้งหลาย.

อิธโลกปรโลกา

เป็นอิตรีตรโยคทวันทสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อิธโลโก จ ปรโลโก จ อิธโลกปรโลกา. (อิธโลก + ปรโลก)

อิธโลโก จ อ.โลกนี้ด้วย ปรโลโก จ อ.โลกอื่นด้วย อิธโลกปรโลกา ชื่อว่าอิธโลกปรโลก. (โลกนี้และโลกอื่นทั้งหลาย)

ทานานุโมทนปุญฺญ

เป็นปัญจมีตัปปุริสสมาส โดยมีทุติยาตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ทานํ อนุโมทนํ ทานานุโมทนํ. (ทาน + อนุโมทน) ทุติยาตัปปุริสสมาส

อนุโมทนํ อ.การอนุโมทนา ทานํ ซึ่งทาน ทานานุโมทนํ ชื่อว่าทานานุโมทน. (ทาน + อนุโมทน)

๒. ทานานุโมทนสฺมา อุปฺปนฺนํ ปุญฺญํ ทานานุโมทนปุญฺญ. (ทานานุโมทน + ปุญฺญ) เป็นปัญจมีตัปปุริสสมาส, มัชเฌโลปสมาส ลบ อุปฺปนฺนศัพท์

ปุญฺญ อ.บุญ อุปฺปนฺนํ อันเกิดขึ้นแล้ว ทานานุโมทนสฺมา แต่การอนุโมทนาซึ่งทาน ทานานุโมทนปุญฺญ ชื่อว่าทานานุโมทนปุญฺญ. (บุญที่เกิดแต่การอนุโมทนาทาน)

ปรโลโก

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ปโร จ โส โลโก จาติ ปรโลโก. (ปร + โลก)

ปโร จ อ.อื่นด้วย โส อ.อื่นนั้น โลโก จ เป็นโลกด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ปรโลโก ชื่อว่าปรโลก. (โลกอื่น)

ทิพฺพสมฺปตฺติ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ทิพฺพา จ สา สมฺปตฺติ จาติ ทิพฺพสมฺปตฺติ. (ทิพฺพา + สมฺปตฺติ)

ทิพฺพา จ อ.อันเป็นทิพย์ด้วย สา อ.อันเป็นทิพย์นั้น สมฺปตฺติ จ เป็นสมบัติด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ทิพฺพสมฺปตฺติ ชื่อว่าทิพฺพสมฺปตฺติ. (สมบัติอันเป็นทิพย์)

เทสนาวสานํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เทสนาย อวสานํ เทสนาวสานํ. (เทสนา + อวสาน)

อวสานํ อ.กาลเป็นที่สิ้นสุดลง เทสนาย แห่งพระเทศนา เทสนาวสานํ ชื่อว่าเทสนาวสาน. (เวลาจบพระเทศนา)

สมฺปตฺตปริสา

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สมฺปตฺตา จ สา ปริสา จาติ สมฺปตฺตปริสา. (สมฺปตฺตา + ปริสา)

สมฺปตฺตา จ อ.ผู้ถึงพร้อมแล้วด้วย สา อ.ผู้ถึงพร้อมแล้วนั้น ปริสา จ เป็นบริษัทด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น สมฺปตฺตปริสา ชื่อว่าสมฺปตฺตปริสา. (บริษัทผู้ถึงพร้อมแล้ว)

สาตฺถิกา, เทสนา

เป็นสหบุพพบทพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. อตฺโถ อสฺสา อตฺถีติ อตฺถิกา, วาจา. (อตฺถ + อิกปัจจัย) อัสสัตถิตัทธิต

อตฺโถ อ.ประโยชน์ อสฺสา วาจาย แห่งวาจานั้น อตฺถิ มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (สา วาจา) อ.วาจานั้น อตฺถิกา ชื่อว่าอตฺถิกา (อันมีประโยชน์), ได้แก่วาจา.

๒. สห อตฺถิกาย ยา วตฺตตีติ สาตฺถิกา, เทสนา. (สห + อตฺถิกา) สหบุพพบทพหุพพีหิ-สมาส

ยา (เทสนา) อ.เทศนาใด วตฺตติ ย่อมเป็นไป สห กับ อตฺถิกาย (วาจาย) ด้วยวาจาอันมีประโยชน์ อิติ เพราะเหตุนั้น (สา เทสนา) อ.เทศนานั้น สาตฺถิกา ชื่อว่าสาตฺถิกา (อันเป็นไปกับด้วยวาจาอันมีประโยชน์, มีวาจาที่เป็นประโยชน์), ได้แก่เทศนา.

๑๑. อนาถปิณฺฑิกปุตฺตกาลวตฺถุ ฯ [๑๔๗]

อนาถปิณฺฑิกปุตฺตกาลวตฺถุ (มยา วุจฺจเต) ฯ

อนาถปิณฺฑิกปุตฺตกาลวตฺถุ อ.เรื่องแห่งนายกาละผู้เป็นบุตรของเศรษฐีชื่อว่าอนาถบิณฑิกะ **(มยา)** อันข้าพเจ้า (พระพุทธโฆสะ) **(วุจฺจเต)** จะกล่าว ฯ

อนาถปิณฺฑิกปุตฺตกาลวตฺถุ วุตฺตกัมมะใน วุจฺจเตๆ อาขยาตบทกัมมวาจก มยา อนภิหิตกัตตาใน วุจฺจเต ฯ

๑๑. เรื่องนายกาละผู้เป็นบุตรของอนาถบิณฑิกเศรษฐี

๑. **“ปจฺพฺยา เอกรชฺเชนา**ติ อิมํ ธมฺมเทสนำ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต กาลำ นาม อนาถปิณฺฑิกสฺส ปุตฺตำ อารพฺภ กเถสิ ฯ

สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต กาลำ นาม อนาถปิณฺฑิกสฺส ปุตฺตำ อารพฺภ **“ปจฺพฺยา เอกรชฺเชนา**ติ อิมำ ธมฺมเทสนำ กเถสิ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **วิหรนฺโต** เมื่อประทับ **เชตวเน** ในพระวิหารชื่อว่าเชตวัน **อารพฺภ** ทรงปรารภ **ปุตฺตำ** ซึ่งบุตร **อนาถปิณฺฑิกสฺส** ของเศรษฐีชื่อว่าอนาถบิณฑิกะ **กาลำ นาม** ชื่อว่ากาละ **กเถสิ** ตรัสแล้ว **อิมำ ธมฺมเทสนำ** ซึ่งพระธรรมเทศนานี้ **“ปจฺพฺยา เอกรชฺเชนาติ** ว่า “ปจพฺยา เอกรชฺเชน” ดังนี้เป็นต้น ฯ

พระศาสดา เมื่อประทับในพระเชตวัน ทรงปรารภบุตรของอนาถบิณฑิกเศรษฐี ชื่อว่ากาละ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **“ปจฺพฺยา เอกรชฺเชน”** ดังนี้เป็นต้น

สตฺถา สุทธกัตตาใน กเถสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “ปจพฺยา เอกรชฺเชน” สรูปะใน อิติๆ ศัพท์ อาทยัตถะใน อิมำ ธมฺมเทสนำ อิมำ วิเสสนะของ ธมฺมเทสนำๆ อวุตตกัมมะใน กเถสิ เชตวเน วิสยาธาระใน วิหรนฺโตๆ อัพภันตรกิริยาของ สตฺถา นามศัพท์ สัญญา-โชตกะเข้ากับ กาลำๆ วิเสสนะของ ปุตฺตำ อนาถปิณฺฑิกสฺส สามีสัมพันธะใน ปุตฺตำๆ อวุตตกัมมะใน อารพฺภๆ สมานกาลกิริยาใน กเถสิ ฯ

.....

๒. โส กิร ตถาวิธสฺส สทฺธาสมฺปนฺนสฺส เสฏฺฐิโน ปุตฺโต หุตฺวา เนว สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตุํ, น เคหํ อาคตกาเล ทฏฺฐุํ, น ธมฺมํ โสตุํ, น สงฺฆสฺส เวยฺยาวจฺจํ กาตุํ อิจฺฉติ, ปิตรา “มา เอวํ ตาต กรีติ วุตฺโตปิ ตสฺส วจนํ น สุณาติ ฯ

โส (กาโล) กิร ตถาวิธสฺส สทฺธาสมฺปนฺนสฺส เสฏฺฐิโน ปุตฺโต หุตฺวา เนว สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตุํ (อิจฺฉติ), น เคหํ อาคตกาเล ทฏฺฐุํ (อิจฺฉติ), น ธมฺมํ โสตุํ (อิจฺฉติ), น สงฺฆสฺส เวยฺยาวจฺจํ กาตุํ อิจฺฉติ, ปิตรา “(ตฺวํ) มา เอวํ ตาต กรีติ วุตฺโตปิ ตสฺส (ปิตุโน) วจนํ น สุณาติ ฯ

กิร ได้ยินว่า **โส (กาโล)** อ.กาละนั้น **ปุตฺโต** เป็นบุตร **เสฏฺฐิโน** ของเศรษฐี **สทฺธา-สมฺปนฺนสฺส** ผู้ถึงพร้อมแล้วด้วยศรัทธา **ตถาวิธสฺส** ผู้มีอย่างนั้น **หุตฺวา** เป็น **เนว (อิจฺฉติ)** ย่อมไม่ปรารถนา **คนฺตุํ** เพื่ออันไป **สนฺติกํ** สู่สำนัก **สตฺถุ** ของพระศาสดา, **น (อิจฺฉติ)** ย่อมไม่ปรารถนา **ทฏฺฐุํ** เพื่ออันเฝ้า **อาคตกาเล** ในกาลเป็นที่เสด็จมาแล้ว **เคหํ** สู่เรือน, **น (อิจฺฉติ)** ย่อมไม่ปรารถนา **โสตุํ** เพื่ออันฟัง **ธมฺมํ** ซึ่งธรรม, **น อิจฺฉติ** ย่อมไม่ปรารถนา **กาตุํ** เพื่ออันกระทำ **เวยฺยาวจฺจํ** ซึ่งการขวนขวาย **สงฺฆสฺส** แก่สงฆ์, **ปิตรา วุตฺโตปิ** แม้ผู้ อันบิดา กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า “**ตาต** ดูก่อนพ่อ **(ตฺวํ)** อ.เธอ **มา กริ** อย่ากระทำแล้ว **เอวํ** อย่างนี้” **อิติ** ดังนี้ **น สุณาติ** ย่อมไม่ฟัง **วจนํ** ซึ่งคำ **ตสฺส (ปิตุโน)** ของบิดานั้น ฯ

ได้ยินว่า นายกาละนั้น เป็นบุตรของเศรษฐี ผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธาผู้เห็นปานนั้น ย่อมไม่ปรารถนานั่นแหละ เพื่อจะไปสู่สำนักของพระศาสดา, ย่อมไม่ปรารถนาเพื่อจะเฝ้าในกาลเป็นที่เสด็จมาสู่เรือน, ย่อมไม่ปรารถนาเพื่อจะฟังธรรม, ย่อมไม่ปรารถนาเพื่อจะทำการขวนขวายแก่สงฆ์ แม้ถูกบิดากล่าวว่า “ดูก่อนพ่อ เธออย่าได้ทำอย่างนี้” ดังนี้ ก็ไม่ฟังคำของบิดานั้น

กิรศัพท์ อนุสสวนัตถะ โส วิเสสนะของ กาโลๆ สุทธกัตตาใน อิจฺฉติ และ สุณาติ อิจฺฉติ สี่บทก็ดี สุณาติ ก็ดี อาขยาตบทกัตตุวาจก ตถาวิธสฺส ก็ดี สทฺธาสมฺปนฺนสฺส ก็ดี วิเสสนะของ เสฏฺฐิโนๆ สามีสัมพันธะใน ปุตฺโตๆ วิกติกัตตาใน หุตฺวาๆ ปุพพกาล-กิริยาใน อิจฺฉติ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ นๆ ศัพท์ ปฏิเสธะใน อิจฺฉติ สตฺถุ สามี-สัมพันธะใน สนฺติกๆ สัมปาปุณียกัมมะใน คนฺตุๆ ตุมัตถสัมปทานใน อิจฺฉติ, นศัพท์ ปฏิเสธะใน อิจฺฉติ เคหํ สัมปาปุณียกัมมะใน อาคตกาเลๆ กาลสัตตมีใน ทฏฺฐุๆ

ตุมัตถสัมปทานใน อิจฺฉติ, นศัพท์ ปฏิเสธะใน อิจฺฉติ ธมฺมํ อวุตตกัมมะใน โสตุๆ ตุมัตถสัมปทานใน อิจฺฉติ, นศัพท์ ปฏิเสธะใน อิจฺฉติ สงฺฆสฺส สัมปทานใน กาตุๆ เวยฺยาวจฺจํ อวุตตกัมมะใน กาตุๆ ตุมัตถสัมปทานใน อิจฺฉติ, ปิตรา อนภิหิตกัตตา ใน วุตฺโต "ตาต อาลปนะ ตฺวํ สุทธกัตตาใน กริๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก มาศัพท์ ปฏิเสธะใน กริ เอวํ กิริยาวิเสสนะใน กริ" อิติศัพท์ อาการะใน วุตฺโต อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ วุตฺโตๆ วิเสสนะของ กาโล ตสฺส วิเสสนะของ ปิตุโนๆ สามี-สัมพันธะใน วจนํๆ อวุตตกัมมะใน สุณาติ นศัพท์ ปฏิเสธะใน สุณาติ ฯ

.....

๓. อถสฺส ปิตา จินฺเตสิ "อยํ เอวรูปํ ทิฏฺจึ คเหตฺวา วิจรนฺโต อวีจิปรายโน ภวิสฺสติ, น โข ปน เม ตํ ปฏิรูปํ, ยํ มยิ ปสฺสนฺเต มม ปุตฺโต นิรยํ คจฺเฉยฺย, อิมสฺมึ โข ปน โลเก ธนทาเนน อนภิชฺฌนกสตฺโต นาม นตฺถิ, ธเนน นํ ภินฺทิสฺสามีติ ฯ

อถ อสฺส (กาลสฺส) ปิตา จินฺเตสิ "อยํ (ปุตฺโต) เอวรูปํ ทิฏฺจึ คเหตฺวา วิจรนฺโต อวีจิ-ปรายโน ภวิสฺสติ, น โข ปน เม ตํ (ปุตฺตสฺส นิรยํ คมนํ) ปฏิรูปํ (โหติ), ยํ มยิ ปสฺสนฺเต มม ปุตฺโต นิรยํ คจฺเฉยฺย, อิมสฺมึ โข ปน โลเก ธนทาเนน อนภิชฺฌนกสตฺโต นาม นตฺถิ, (อหํ) ธเนน นํ (ทิฏฺจึ) ภินฺทิสฺสามีติ ฯ

อถ ครั้งนั้น **ปิตา** อ.บิดา **อสฺส (กาลสฺส)** ของนายกาละนั้น **จินฺเตสิ** คิดแล้ว **อิติ** ว่า "**อยํ (ปุตฺโต)** อ.บุตรนี้ **คเหตฺวา** ถือเอาแล้ว **ทิฏฺจึ** ซึ่งทิฏจิ **เอวรูปํ** อันมีอย่างนี้ เป็นรูป **วิจรนฺโต** เที่ยวไปอยู่ **อวีจิปรายโน** เป็นผู้มีนรกชื่อว่าอเวจีเป็นที่ไปในเบื้องหน้า **ภวิสฺสติ** จักเป็น, **ปน** ก็ **มยิ** ครั้นเมื่อเรา **ปสฺสนฺเต** เห็นอยู่ **ปุตฺโต** อ.บุตร **มม** ของเรา **คจฺเฉยฺย** พึงไป **นิรยํ** สู่นรก **ยํ** ใด, **เม ตํ (ปุตฺตสฺส นิรยํ คมนํ)** อ.การไป สู่นรก แห่งบุตร ของเรา นั้น **ปฏิรูปํ** เป็นกิริยาอันสมควร **(โหติ)** ย่อมเป็น **น โข** หามิได้แล, **ปน** ก็ **อนภิชฺฌนกสตฺโต นาม** ชื่อ อ.สัตว์ผู้ไม่เพ่งอยากได้ **ธนทาเนน** ด้วยการให้ซึ่งทรัพย์ **นตฺถิ** ย่อมไม่มี **อิมสฺมึ โข โลเก** ในโลกนี้แล, **(อหํ)** อ.เรา **ภินฺทิสฺสามิ** จักทำลาย **นํ (ทิฏฺจึ)** ซึ่งทิฏจินั้น **ธเนน** ด้วยทรัพย์" **อิติ** ดังนี้ ฯ

ครั้งนั้น บิดาของนายกาละนั้น คิดว่า "บุตรนี้ ถือทิฏฐิอันเห็นปานนี้เที่ยวไป จักเป็นผู้มีอเวจีมหานรกเป็นที่ไปในเบื้องหน้า, ก็ เมื่อเราเห็นอยู่ บุตรของเราพึงไปสู่นรกใด, การไปสู่นรกของบุตรของเรานั้น เป็นสิ่งสมควร หามิได้แล, ก็ ชื่อว่าสัตว์ผู้ไม่เพ่งอยากได้

ด้วยการให้ทรัพย์ ย่อมไม่มีในโลกนี้แล, เราจักทำลายทิฏฐินั้นด้วยทรัพย์”

อถ กาลสัตตมี ปิตา สุทธกัตตาใน จินฺเตสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อสฺส วิเสสนะของ กาลสฺสๆ สามีสัมพันธะใน ปิตา “อยํ วิเสสนะของ ปุตฺโตๆ สุทธกัตตาใน ภวิสฺสติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวรูปํ วิเสสนะของ ทิฏฺฐึๆ อวุตตกัมมะใน คเหตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน วิจรนฺโตๆ อัพภันตรกิริยาของ ปุตฺโต อวีจิปรายโน วิกติกัตตาใน ภวิสฺสติ, ปนศัพท์ วากยารัมภโชตกะ ตํ วิเสสนะของ คมนํๆ สุทธกัตตาใน โหติๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นศัพท์ ปฏิเสธนัตถะ โขศัพท์ วจนาลังการะ เม สามีสัมพันธะใน ปุตฺตสฺสๆ สามีสัมพันธะใน คมนํ นิรยํ สัมปาปุณียกัมมะใน คมนํ ปติรูปํ วิกติกัตตาใน โหติ, มยิ ลักขณะใน ปสฺสนฺเตๆ ลักขณกิริยา ปุตฺโต สุทธกัตตาใน คจฺเฉยฺยๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ยํ กิริยาปรามาส มม สามีสัมพันธะใน ปุตฺโต นิรยํ สัมปาปุณียกัมมะใน คจฺเฉยฺย, ปนศัพท์ วากยารัมภโชตกะ นามศัพท์ สัญญาโชตกะเข้ากับ อนภิชฺฌนกสตฺโตๆ สุทธกัตตาใน นตฺถิๆ กิริยาบทกัตตุวาจก อิมสฺมึ วิเสสนะของ โลเกๆ วิสยาธาระใน นตฺถิ โขศัพท์ วจนาลังการะ ธนทาเนน กรณะใน อนภิชฺฌนกสตฺโต, อหํ สุทธกัตตาใน ภินฺทิสฺสามิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ธเนน กรณะใน ภินฺทิสฺสามิ นํ วิเสสนะของ ทิฏฺฐึๆ อวุตตกัมมะใน ภินฺทิสฺสามิ” อิติศัพท์ อาการะใน จินฺเตสิ ฯ

.....

๔. อถ นํ อาห “ตาต อุโปสถิโก หุตฺวา วิหารํ คนฺตฺวา ธมฺมํ สุตฺวา เอหิ, กหาปณสตํ เต ทสฺสามีติ ฯ

อถ นํ (กาลํ เสฏฺฐี) อาห “(ตฺวํ) ตาต อุโปสถิโก หุตฺวา วิหารํ คนฺตฺวา ธมฺมํ สุตฺวา เอหิ, (อหํ) กหาปณสตํ เต ทสฺสามีติ ฯ

อถ ครั้งนั้น **(เสฏฺฐี)** อ.เศรษฐี **อาห** กล่าวแล้ว **นํ (กาลํ)** กะนายกาละนั้น **อิติ** ว่า “**ตาต** ดูก่อนพ่อ **(ตฺวํ)** อ.เธอ **อุโปสถิโก** เป็นผู้รักษาซึ่งอุโบสถ **หุตฺวา** เป็น **คนฺตฺวา** ไปแล้ว **วิหารํ** สู่วิหาร **สุตฺวา** ฟังแล้ว **ธมฺมํ** ซึ่งธรรม **เอหิ** จงมา, **(อหํ)** อ.เรา **ทสฺสามิ** จักให้ **กหาปณสตํ** ซึ่งร้อยแห่งกหาปณะ **เต** แก่เธอ” **อิติ** ดังนี้ ฯ

ครั้งนั้น เศรษฐีกล่าวกะนายกาละนั้นว่า “ดูก่อนพ่อ เธอเป็นผู้รักษาอุโบสถแล้ว ไปสู่

วิหาร ฟังธรรม จงมา, เราจักให้กหาปณะหนึ่งร้อยแก่เธอ”

อถ กาลสัตตมี เสฏฺฐี สุทธกัตตาใน อาห ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก นำ วิเสสนะของกาลำ ฯ อกถิตกัมมะใน อาห “ตาต อาลปนะ ตฺวำ สุทธกัตตาใน เอหิ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อุโปสถิโก วิกติกัตตาใน หุตฺวา ฯ ปุพพกาลกิริยาใน คนฺตฺวา วิหารำ สัมปาปุณียกัมมะใน คนฺตฺวา ฯ ปุพพกาลกิริยาใน สุตฺวา ธมฺมำ อวุตตกัมมะใน สุตฺวา ฯ ปุพพกาลกิริยาใน เอหิ, อหำ สุทธกัตตาใน ทสฺสามิ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก กหาปณสตำ อวุตตกัมมะใน ทสฺสามิ เต สัมปทานใน ทสฺสามิ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๕. “ทสฺสถ ตาตาติ ฯ

(กาโล “ตุมฺเห) ทสฺสถ ตาตาติ (อาห) ฯ

(กาโล) อ.นายกาละ **(อาห)** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า “**ตาต** ข้าแต่พ่อ **(ตุมฺเห)** อ.ท่าน **ทสฺสถ** จักให้หรือ ?” **อิติ** ดังนี้ ฯ

นายกาละกล่าวว่า “ข้าแต่พ่อ ท่านจักให้หรือ ?”

กาโล สุทธกัตตาใน อาห ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก “ตาต อาลปนะ ตุมฺเห สุทธกัตตาใน ทสฺสถ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๖. “ทสฺสามิ ปุตฺตาติ ฯ

(เสฏฺฐี “อหำ) ทสฺสามิ ปุตฺตาติ (อาห) ฯ

(เสฏฺฐี) อ.เศรษฐี **(อาห)** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า “**ปุตฺต** ดูก่อนบุตร **(อหำ)** อ.เรา **ทสฺสามิ** จักให้” **อิติ** ดังนี้ ฯ

เศรษฐีกล่าวว่า “ดูก่อนบุตร เราจักให้”

เสฏฺฐี สุทธกัตตาใน อาห ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก “ปุตฺต อาลปนะ อหำ สุทธกัตตาใน ทสฺสามิ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๗. โส ยาวตติยํ ปฏิญฺญํ คเหตฺวา อุโปสถิโก หุตฺวา วิหารํ อคมาสิ ฯ

โส (กาโล) ยาวตติยํ ปฏิญฺญํ คเหตฺวา อุโปสถิโก หุตฺวา วิหารํ อคมาสิ ฯ

โส (กาโล) อ.นายกาละนั้น **คเหตฺวา** รับเอาแล้ว **ปฏิญฺญํ** ซึ่งปฏิญญา **ยาวตติยํ** สิ้นกาลกำหนดเพียงใดแต่ครั้งที่สาม **อุโปสถิโก** เป็นผู้รักษาซึ่งอุโบสถ **หุตฺวา** เป็น **อคมาสิ** ได้ไปแล้ว **วิหารํ** สู่วิหาร ฯ

นายกาละนั้น รับปฏิญญาสิ้นกาลกำหนด ๓ ครั้ง เป็นผู้รักษาอุโบสถ ได้ไปสู่วิหารแล้ว

โส วิเสสนะของ กาโลๆ สุทธกัตตาใน อคมาสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ยาวตติยํ อัจจันตสังโยคะใน คเหตฺวา ปฏิญฺญํ อวุตตกัมมะใน คเหตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน หุตฺวา อุโปสถิโก วิกติกัตตาใน หุตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อคมาสิ วิหารํ สัมปาปุณียกัมมะใน อคมาสิ ฯ

.....

๘. ธมฺมสฺสวเนน ปนสฺส กิจฺจํ นตฺถิ, ยถาผาสุกฏฺฐาเน สยิตฺวา ปาโตว เคหํ อคมาสิ ฯ

ธมฺมสฺสวเนน ปน อสฺส (กาลสฺส) กิจฺจํ นตฺถิ, (โส กาโล) ยถาผาสุกฏฺฐาเน สยิตฺวา ปาโตว เคหํ อคมาสิ ฯ

ปน แต่ว่า **กิจฺจํ** อ.กิจ **ธมฺมสฺสวเนน** ด้วยการฟังซึ่งธรรม **นตฺถิ** ย่อมไม่มี **อสฺส (กาลสฺส)** แก่นายกาละนั้น, **(โส กาโล)** อ.นายกาละนั้น **สยิตฺวา** นอนแล้ว **ยถาผาสุกฏฺฐาเน** ในที่เป็นที่ผาสุกอย่างไร **อคมาสิ** ได้ไปแล้ว **เคหํ** สู่เรือน **ปาโตว** ในเวลาเช้าเทียว ฯ

แต่ว่า กิจด้วยการฟังธรรม ย่อมไม่มีแก่นายกาละนั้น, นายกาละนั้น นอนในที่เป็นที่ผาสุกอย่างไร ได้ไปสู่เรือนแต่เช้าตรู่

ปนศัพท์ วิเสสโชตกะ กิจฺจํ สุทธกัตตาใน นตฺถิๆ กิริยาบทกัตตุวาจก ธมฺมสฺสวเนน กรณะใน กิจฺจํ อสฺส วิเสสนะของ กาลสฺสๆ สัมปทานใน นตฺถิ, โส วิเสสนะของ กาโลๆ สุทธกัตตาใน อคมาสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ยถาผาสุกฏฺฐาเน วิสยาธาระใน สยิตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน อคมาสิ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ปาโตๆ กาลสัตตมี

ใน อคมาสิ เคหํ สัมปาปุณียกัมมะใน อคมาสิ ฯ

.....

๙. อถสฺส ปิตา "ปุตฺโต เม อุโปสถิโก อโหสิ, สีฆมสฺส ยาคุอาทีนิ อาหรถาติ วตฺวา ทาเปสิ ฯ

อถ อสฺส (กาลสฺส) ปิตา "ปุตฺโต เม อุโปสถิโก อโหสิ, (ตุมฺเห) สีฆํ อสฺส (ปุตฺตสฺส) ยาคุอาทีนิ (วตฺถูนิ) อาหรถาติ วตฺวา (ปุคฺคลํ) ทาเปสิ ฯ

อถ ครั้งนั้น **ปิตา** อ.บิดา **อสฺส (กาลสฺส)** ของนายกาละนั้น **วตฺวา** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า "**ปุตฺโต** อ.บุตร **เม** ของเรา **อุโปสถิโก** เป็นผู้รักษาซึ่งอุโบสถ **อโหสิ** ได้เป็นแล้ว, **(ตุมฺเห)** อ.ท่าน ท. **อาหรถ** จงนำมา **(วตฺถูนิ)** ซึ่งวัตถุ ท. **ยาคุอาทีนิ** มีข้าวยาคูเป็นต้น **อสฺส (ปุตฺตสฺส)** เพื่อบุตรนั้น **สีฆํ** พลัน" **อิติ** ดังนี้ **(ปุคฺคลํ)** ยังบุคคล **ทาเปสิ** ให้ให้แล้ว ฯ

ครั้งนั้น บิดาของนายกาละนั้น กล่าวว่า "บุตรของเราได้เป็นผู้รักษาอุโบสถ, ขอพวกท่านจงนำวัตถุทั้งหลายมีข้าวยาคูเป็นต้นมาเพื่อบุตรนั้นพลัน" ดังนี้ ใช้บุคคลให้ให้แล้ว

อถ กาลสัตตมี ปิตา เหตุกัตตาใน ทาเปสิๆ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก อสฺส วิเสสนะของ กาลสฺสๆ สามีสัมพันธะใน ปิตา "ปุตฺโต สุทธกัตตาใน อโหสิๆ อาขยาต-บทกัตตุวาจก เม สามีสัมพันธะใน ปุตฺโต อุโปสถิโก วิกติกัตตาใน อโหสิ, ตุมฺเห สุทธ-กัตตาใน อาหรถๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก สีฆํ กิริยาวิเสสนะใน อาหรถ อสฺส วิเสสนะของ ปุตฺตสฺสๆ สัมปทานใน อาหรถ ยาคุอาทีนิ วิเสสนะของ วตฺถูนิๆ อวุตตกัมมะใน อาหรถ" อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ทาเปสิ ปุคฺคลํ การิตกัมมะใน ทาเปสิ ฯ

.....

๑๐. โส "กหาปณํ อคฺคเหตฺวา น ภุญฺชิสฺสามีติ อาหารํ ปฏิกฺขิปิ ฯ

โส (กาโล "อหํ) กหาปณํ อคฺคเหตฺวา น ภุญฺชิสฺสามีติ (วจเนน) อาหารํ ปฏิกฺขิปิ ฯ

โส (กาโล) อ.นายกาละนั้น **ปฏิกฺขิปิ** ห้ามแล้ว **อาหารํ** ซึ่งอาหาร **(วจเนน)** ด้วยคำ **อิติ** ว่า "**(อหํ)** อ.กระผม **อคฺคเหตฺวา** ไม่รับแล้ว **กหาปณํ** ซึ่งกหาปณะ **น ภุญฺชิสฺสามิ** จักไม่บริโภค" **อิติ** ดังนี้ ฯ

นายกาละนั้น ห้ามอาหารด้วยคำว่า “กระผมไม่รับเอากหาปณะทั้งหลาย จักไม่บริโภค” ดังนี้

โส วิเสสนะของ กาโล ๆ สุทธกัตตาใน ปฏิกฺขิปิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “อหํ สุทธกัตตา ใน ภุญฺชิสฺสามิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก กหาปเณ อวุตตกัมมะใน อคฺคเหตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน ภุญฺชิสฺสามิ นศัพท์ ปฏิเสธะใน ภุญฺชิสฺสามิ” อิติศัพท์ สรูปะใน วจเนน ๆ กรณะใน ปฏิกฺขิปิ อาหารํ อวุตตกัมมะใน ปฏิกฺขิปิ ฯ

.....

๑๑. อถสฺส ปิตา ปีฬํ อสหนฺโต กหาปณภณฺฑิกํ ทาเปสิ ฯ

อถ อสฺส (กาลสฺส) ปิตา ปีฬํ อสหนฺโต (ปุคฺคลสฺ) กหาปณภณฺฑิกํ ทาเปสิ ฯ

อถ ครั้งนั้น **ปิตา** อ.บิดา **อสฺส (กาลสฺส)** ของนายกาละนั้น **อสหนฺโต** ไม่อดกลั้นอยู่ **ปีฬํ** ซึ่งความรบเร้า **(ปุคฺคลสฺ)** ยังบุคคล **ทาเปสิ** ให้ให้แล้ว **กหาปณภณฺฑิกํ** ซึ่งห่ออันมีภัณฑะแห่งกหาปณะ ฯ

ครั้งนั้น บิดาของนายกาละนั้น ไม่อดกลั้นความรบเร้า จึงใช้บุคคลให้ให้ห่อที่มีภัณฑะแห่งกหาปณะ

อถ กาลสัตตมี ปิตา เหตุกัตตาใน ทาเปสิ ๆ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก อสฺส วิเสสนะของ กาลสฺส ๆ สามีสัมพันธะใน ปิตา ปีฬํ อวุตตกัมมะใน อสหนฺโต ๆ อัพภันตร-กิริยาของ ปิตา ปุคฺคลสฺ การิตกัมมะใน ทาเปสิ กหาปณภณฺฑิกํ อวุตตกัมมะใน ทาเปสิ ฯ

.....

๑๒. โส ตํ หตฺเถน คเหตฺวาว อาหารํ ปริภุญฺชิ ฯ

โส (กาโล) ตํ (กหาปณภณฺฑิกํ) หตฺเถน คเหตฺวาว อาหารํ ปริภุญฺชิ ฯ

โส (กาโล) อ.นายกาละนั้น **คเหตฺวาว** ถือเอาแล้วเทียว **ตํ (กหาปณภณฺฑิกํ)** ซึ่งห่ออันมีภัณฑะแห่งกหาปณะนั้น **หตฺเถน** ด้วยมือ **ปริภุญฺชิ** บริโภคแล้ว **อาหารํ** ซึ่งอาหาร ฯ

นายกาละนั้น ถือเอาห่อที่มีภัณฑะกหาปณะนั้นแล้วนั่นแหละ จึงบริโภคอาหาร

โส วิเสสนะของ กาโล ๆ สุทธกัตตาใน ปริภุญฺชิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตำ วิเสสนะของ กหาปณภณฺฑิกำ ๆ อวุตตกัมมะใน คเหตฺวา หตฺเถน กรณะใน คเหตฺวา เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ คเหตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปริภุญฺชิ อาหารำ อวุตตกัมมะใน ปริภุญฺชิ ฯ

.....

๑๓. อถ นำ ปุนทิวเส เสฏฺฐี "ตาต กหาปณสหสฺสำ เต ทสฺสามิ, สตฺถุ ปุรโต จตฺวา เอกเมว ธมฺมปทำ อุคฺคณฺหิตฺวา อาคจฺเฉยฺยาสีติ เปเสสิ ฯ

อถ นำ (กาลำ) ปุนทิวเส เสฏฺฐี "(อหำ) ตาต กหาปณสหสฺสำ เต ทสฺสามิ, (ตฺวำ) สตฺถุ ปุรโต จตฺวา เอกำ เอว ธมฺมปทำ อุคฺคณฺหิตฺวา อาคจฺเฉยฺยาสีติ (วจเนน) เปเสสิ ฯ

อถ ครั้งนั้น **เสฏฺฐี** อ.เศรษฐี **เปเสสิ** ส่งไปแล้ว **นำ (กาลำ)** ซึ่งนายกาละนั้น **ปุนทิวเส** ในวันรุ่งขึ้น **(วจเนน)** ด้วยคำ **อิติ** ว่า "**ตาต** ดูก่อนพ่อ **(อหำ)** อ.เรา **ทสฺสามิ** จักให้ **กหาปณสหสฺสำ** ซึ่งพันแห่งกหาปณะ **เต** แก่เธอ, **(ตฺวำ)** อ.เธอ **จตฺวา** ดำรงอยู่แล้ว **ปุรโต** ในที่ข้างพระพักตร์ **สตฺถุ** ของพระศาสดา **อุคฺคณฺหิตฺวา** เรียนเอาแล้ว **ธมฺมปทำ** ซึ่งบทแห่งธรรม **เอกำ เอว** บทหนึ่งนั่นเทียว **อาคจฺเฉยฺยาสิ** พึงมา" **อิติ** ดังนี้ ฯ

ครั้งนั้น เศรษฐีส่งนายกาละนั้นไปในวันรุ่งขึ้น ด้วยคำว่า "ดูก่อนพ่อ เราจักให้กหาปณะหนึ่งพันแก่เธอ, เธอดำรงอยู่ในที่ข้างพระพักตร์ของพระศาสดา เรียนเอาบทแห่งธรรมบทหนึ่งเท่านั้น พึงมา" ดังนี้

อถ กาลสัตตมี เสฏฺฐี สุทธกัตตาใน เปเสสิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก นำ วิเสสนะของกาลำ ๆ อวุตตกัมมะใน เปเสสิ ปุนทิวเส กาลสัตตมีใน เปเสสิ "ตาต อาลปนะ อหำ สุทธกัตตาใน ทสฺสามิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก กหาปณสหสฺสำ อวุตตกัมมะใน ทสฺสามิ เต สัมปทานใน ทสฺสามิ, ตฺวำ สุทธกัตตาใน อาคจฺเฉยฺยาสิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก สตฺถุ สามีสัมพันธะใน ปุรโต ๆ วิสยาธาระใน จตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน อุคฺคณฺหิตฺวา เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ เอกำ ๆ วิเสสนะของ ธมฺมปทำ ๆ อวุตตกัมมะใน อุคฺคณฺหิตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน อาคจฺเฉยฺยาสิ" อิติศัพท์ สรูปะใน วจเนน ๆ กรณะใน เปเสสิ ฯ

.....

๑๔. โส วิหารๆ คนฺตฺวา สตฺถุ ปุรโต ฐตฺวา เอกเมว ธมฺมปทๆ อุคฺคณฺหิตฺวา ปลายิตฺถกาโม อโหสิ ฯ

โส (กาโล) วิหารๆ คนฺตฺวา สตฺถุ ปุรโต ฐตฺวา เอกๆ เอว ธมฺมปทๆ อุคฺคณฺหิตฺวา ปลายิตฺถกาโม อโหสิ ฯ

โส (กาโล) อ.นายกาละนั้น **คนฺตฺวา** ไปแล้ว **วิหารๆ** สู่วิหาร **ฐตฺวา** ดำรงอยู่แล้ว **ปุรโต** ในที่ข้างพระพักตร์ **สตฺถุ** ของพระศาสดา **เอกๆ เอว ธมฺมปทๆ อุคฺคณฺหิตฺวา ปลายิตฺถกาโม** เป็นผู้ใคร่เพื่ออัน เรียนเอา ซึ่งบทแห่งธรรม บทหนึ่งนั่นเทียว แล้วจึงหนีไป **อโหสิ** ได้เป็นแล้ว ฯ

นายกาละนั้น ไปสู่วิหาร ดำรงอยู่ในที่ข้างพระพักตร์ของพระศาสดา ได้เป็นผู้ใคร่เพื่ออันเรียนเอาเพียงบทธรรมบทเดียวเท่านั้น แล้วจึงหนีไป

โส วิเสสนะของ กาโล ๆ สุทธกัตตาใน อโหสิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก วิหารๆ สัมปาปุณียกัมมะใน คนฺตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน ฐตฺวา สตฺถุ สามีสัมพันธะใน ปุรโต ๆ วิสยาธาระใน ฐตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน อุคฺคณฺหิตฺวา เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ เอกๆ วิเสสนะของ ธมฺมปทๆ อวุตตกัมมะใน อุคฺคณฺหิตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน ปลายิตฺถกาโม ๆ วิกติกัตตาใน อโหสิ ฯ

.....

๑๕. อถสฺส สตฺถา อสลฺลกฺขณาการๆ อกาสิ ฯ

อถ อสฺส (กาลสฺส) สตฺถา อสลฺลกฺขณาการๆ อกาสิ ฯ

อถ ครั้งนั้น **สตฺถา** อ.พระศาสดา **อกาสิ** ได้ทรงกระทำแล้ว **อสลฺลกฺขณาการๆ** ซึ่งอาการคืออันกำหนดไม่ได้ **อสฺส (กาลสฺส)** แก่นายกาละนั้น ฯ

ทีนั้น พระศาสดา ได้ทรงทำอาการคืออันกำหนดไม่ได้ แก่นายกาละนั้น

อถ กาลสัตตมี สตฺถา สุทธกัตตาใน อกาสิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อสฺส วิเสสนะของกาลสฺส ๆ สัมปทานใน อกาสิ อสลฺลกฺขณาการๆ อวุตตกัมมะใน อกาสิ ฯ

.....

๑๖. โส ตๆ ปทๆ อสลฺลกฺเขตฺวา “อุปริปทๆ อุคฺคณฺหิสฺสามีติ ฐตฺวา อสฺโสสิเยว ฯ

โส (กาโล) ตำ ปทำ อสลฺลกฺเขตฺวา “(อหำ) อุปริปทำ อุคฺคณฺหิสฺสามีติ (จินฺตเนน) ฐตฺวา อสฺโสสิ เอว ฯ

โส (กาโล) อ.นายกาละนั้น **อสลฺลกฺเขตฺวา** กำหนดไม่ได้แล้ว **ตำ ปทำ** ซึ่งบทนั้น **ฐตฺวา** ดำรงอยู่แล้ว **(จินฺตเนน)** ด้วยอันคิด **อิติ** ว่า “**(อหำ)** อ.เรา **อุคฺคณฺหิสฺสามิ** จักเรียนเอา **อุปริปทำ** ซึ่งบทในเบื้องบน” **อิติ** ดังนี้ **อสฺโสสิ เอว** ได้ฟังแล้วนั่นเทียว ฯ

นายกาละนั้น กำหนดบทนั้นไม่ได้แล้ว ดำรงอยู่ด้วยอันคิดว่า “เราจักเรียนเอาซึ่งบทในเบื้องบน” ดังนี้ ได้ฟังแล้วนั่นแหละ

โส วิเสสนะของ กาโลฯ สุทธกัตตาใน อสฺโสสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตำ วิเสสนะของ ปทำฯ อวุตตกัมมะใน อสลฺลกฺเขตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน ฐตฺวา “อหำ สุทธกัตตาใน อุคฺคณฺหิสฺสามิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อุปริปทำ อวุตตกัมมะใน อุคฺคณฺหิสฺสามิ” อิติศัพท์ สรูปะใน จินฺตเนนฯ กรณะใน ฐตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อสฺโสสิ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อสฺโสสิ ฯ

.....

๑๗. “อุคฺคณฺหิสฺสามีติ สุณนฺตาว กิร สกฺกจฺจำ สุณนฺติ นาม ฯ

(ชนา “อหำ) อุคฺคณฺหิสฺสามีติ (จินฺตเนน) สุณนฺตาว กิร สกฺกจฺจำ สุณนฺติ นาม ฯ

กิร ได้ยินว่า **(ชนา)** อ.ชน ท. **สุณนฺตาว** ฟังอยู่เทียว **(จินฺตเนน)** ด้วยอันคิด **อิติ** ว่า “**(อหำ)** อ.เรา **อุคฺคณฺหิสฺสามิ** จักเรียนเอา” **อิติ** ดังนี้ **สุณนฺติ นาม** ชื่อว่าย่อมฟัง **สกฺกจฺจำ** โดยเคารพ ฯ

ได้ยินว่า พวกชนฟังอยู่ด้วยอันคิดว่า “เราจักเรียนเอา” ดังนี้เทียว ชื่อว่าย่อมฟังโดยเคารพ

กิรศัพท์ อนุสสวนัตถะ ชนา สุทธกัตตาใน สุณนฺติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก “อหำ สุทธกัตตาใน อุคฺคณฺหิสฺสามิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก” อิติศัพท์ สรูปะใน จินฺตเนนฯ กรณะใน สุณนฺตา เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ สุณนฺตาฯ อัพภันตรกิริยาของ ชนา สกฺกจฺจำ กิริยาวิเสสนะใน สุณนฺติ นามศัพท์ ปสังสัตถะโชตกะเข้ากับ สุณนฺติ ฯ

.....

๑๘. เอวญฺจ นาม สุณนฺตานำ ธมฺโม โสตาปตฺติมคฺคาทโย เทติ ฯ

เอวำ จ นาม สุณนฺตานำ (ชนานำ) ธมฺโม โสตาปตฺติมคฺคาทโย (มคฺเค) เทติ ฯ

จ ก็ **ธมฺโม** อ.ธรรม **เทติ** ย่อมให้ **(มคฺเค)** ซึ่งมรรค ท. **โสตาปตฺติมคฺคาทโย** มีโสดาปัตติมรรคเป็นต้น **(ชนานำ)** แก่ชน ท. **สุณนฺตานำ** ผู้ฟังอยู่ **เอวำ นาม** ชื่ออย่างนี้ ฯ

ก็ธรรมย่อมให้มรรคทั้งหลายมีโสดาปัตติมรรคเป็นต้น แก่พวกชนผู้ฟังอยู่ชื่ออย่างนี้

จศัพท์ วากยารัมภโชตกะ ธมฺโม สุทธกัตตาใน เทติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก เอวำ กิริยาวิเสสนะใน สุณนฺตานำ ๆ วิเสสนะของ ชนานำ ๆ สัมปทานใน เทติ โสตาปตฺติมคฺคาทโย วิเสสนะของ มคฺเค ๆ อวุตตกัมมะใน เทติ ฯ

.....

๑๙. โสปิ “อุคฺคณฺหิสฺสามีติ สุณาติ ฯ

โสปิ (กาโล “อหำ) อุคฺคณฺหิสฺสามีติ (จินฺตเนน) สุณาติ ฯ

โสปิ (กาโล) อ.นายกาละแม้นั้น **สุณาติ** ย่อมฟัง **(จินฺตเนน)** ด้วยอันคิด **อิติ** ว่า “**(อหำ)** อ.เรา **อุคฺคณฺหิสฺสามิ** จักเรียนเอา” **อิติ** ดังนี้ ฯ

ฝ่ายนายกาละนั้น ย่อมฟังด้วยอันคิดว่า “เราจักเรียนเอา” ดังนี้

อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ โส ๆ วิเสสนะของ กาโล ๆ สุทธกัตตาใน สุณาติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก “อหำ สุทธกัตตาใน อุคฺคณฺหิสฺสามิ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก” อิติศัพท์ สรูปะใน จินฺตเนน ๆ กรณะใน สุณาติ ฯ

.....

๒๐. สตฺถาปิสฺส อสลฺลกฺขณาการำ กโรติ ฯ

สตฺถาปิ อสฺส (กาลสฺส) อสลฺลกฺขณาการำ กโรติ ฯ

สตฺถาปิ แม้ อ.พระศาสดา **กโรติ** ย่อมทรงกระทำ **อสลฺลกฺขณาการำ** ซึ่งอาการคืออันกำหนดไม่ได้ **อสฺส (กาลสฺส)** แก่นายกาละนั้น ฯ

ฝ่ายพระศาสดา ย่อมทรงทำอาการคืออันกำหนดไม่ได้ แก่นายกาละนั้น

อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ สตฺถา ฯ สุทธกัตตาใน กโรติ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อสฺส วิเสสนะของ กาลสฺส ฯ สัมปทานใน กโรติ อสลฺลกฺขณาการ อวุตตกัมมะใน กโรติ ฯ

.....

๒๑. โส "อุปริปทำ อุคฺคณฺหิสฺสามีติ จตฺวา สุณนฺโตว โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐาติ ฯ

โส (กาโล "อหำ) อุปริปทำ อุคฺคณฺหิสฺสามีติ (จินฺตเนน) จตฺวา สุณนฺโตว โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐาติ ฯ

โส (กาโล) อ.นายกาละนั้น **จตฺวา** ดำรงอยู่แล้ว **(จินฺตเนน)** ด้วยอันคิด **อิติ** ว่า "**(อหำ)** อ.เรา **อุคฺคณฺหิสฺสามิ** จักเรียนเอา **อุปริปทำ** ซึ่งบทในเบื้องบน" **อิติ** ดังนี้ **สุณนฺโตว** ฟังอยู่เทียว **ปติฏฺฐาติ** ย่อมตั้งอยู่เฉพาะ **โสตาปตฺติผเล** ในโสดาปัตติผล ฯ

นายกาละนั้น ดำรงอยู่ด้วยอันคิดว่า "เราจักเรียนบทในเบื้องบน" ดังนี้ ฟังอยู่นั่นแหละ ย่อมตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล

โส วิเสสนะของ กาโล ฯ สุทธกัตตาใน ปติฏฺฐาติ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก "อหำ สุทธกัตตาใน อุคฺคณฺหิสฺสามิ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อุปริปทำ อวุตตกัมมะใน อุคฺคณฺหิสฺสามิ" อิติศัพท์ สรูปะใน จินฺตเนน ฯ กรณะใน จตฺวา ฯ สมานกาลกิริยาใน สุณนฺโต เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ สุณนฺโต ฯ อัพภันตรกิริยาของ กาโล โสตาปตฺติผเล วิสยาธาระใน ปติฏฺฐาติ ฯ

.....

๒๒. โส ปุนทิวเส พุทฺธปฺปมุเขน ภิกฺขุสงฺเฆน สทฺธึเยว สาวตฺถึ ปาวิสิ ฯ

โส (กาโล) ปุนทิวเส พุทฺธปฺปมุเขน ภิกฺขุสงฺเฆน สทฺธึ เอว สาวตฺถึ ปาวิสิ ฯ

โส (กาโล) อ.นายกาละนั้น **ปาวิสิ** ได้เข้าไปแล้ว **สาวตฺถึ** สู่เมืองสาวัตถี **สทฺธึ เอว** กับ **ภิกฺขุสงฺเฆน** ด้วยหมู่แห่งภิกษุ **พุทฺธปฺปมุเขน** มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข นั่นเทียว **ปุนทิวเส** ในวันรุ่งขึ้น ฯ

นายกาลนั้น ได้เข้าไปสู่เมืองสาวัตถีพร้อมกับด้วยภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข นั่นแหละ ในวันรุ่งขึ้น

โส วิเสสนะของ กาโล ฯ สุทธกัตตาใน ปาวิสิ ฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปุนทิวเส กาล-

สัตตมีใน ปาวิสิ พุทฺธปฺปมุเขน วิเสสนะของ ภิกฺขุสงฺเฆนฯ สหัตถตติยาเข้ากับ สทฺธึ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ สทฺธึฯ กิริยาสมวายะใน ปาวิสิ สาวตฺถึ สัมปาปุณียกัมมะใน ปาวิสิ ฯ

.....

๒๓. มหาเสฏฺฐี ตํ ทิสฺวาว ‘‘อชฺช เม ปุตฺตสฺส อากาโร รุจฺจตีติ จินฺเตสิ ฯ

มหาเสฏฺฐี ตํ (กาลํ) ทิสฺวาว ‘‘อชฺช เม ปุตฺตสฺส อากาโร รุจฺจตีติ จินฺเตสิ ฯ

มหาเสฏฺฐี อ.มหาเศรษฐี **ทิสฺวาว** เห็นแล้วเทียว **ตํ (กาลํ)** ซึ่งนายกาละนั้น **จินฺเตสิ** คิดแล้ว **อิติ** ว่า “**อชฺช** ในวันนี้ **อากาโร** อ.อาการ **ปุตฺตสฺส** ของบุตร **เม** อันเรา **รุจฺจติ** ย่อมชอบใจ” **อิติ** ดังนี้ ฯ

มหาเศรษฐีเห็นนายกาละนั้นเท่านั้น ก็คิดว่า “ในวันนี้ อาการของบุตร อันเรา ย่อมชอบใจ”

มหาเสฏฺฐี สุทธกัตตาใน จินฺเตสิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ตํ วิเสสนะของ กาลํฯ อวุตตกัมมะใน ทิสฺวา เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ทิสฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน จินฺเตสิ “อชฺช กาลสัตตมีใน รุจฺจติ อากาโร วุตตกัมมะใน รุจฺจติฯ อาขยาตบทกัมมวาจก เม ฉัฏฐีอนภิหิตกัตตาใน รุจฺจติ ปุตฺตสฺส สามีสัมพันธะใน อากาโร” อิติศัพท์ อาการะใน จินฺเตสิ ฯ

.....

๒๔. ตสฺสปิ เอตทโหสิ ‘‘อโห วต เม ปิตา อชฺช สตฺถุ สนฺติเก กหาปเณ น ทเทยฺย, กหาปณการณา มยฺหํ อุโปสถิกภาวํ ปฏิจฺฉาเทยฺยาติ ฯ

ตสฺสปิ (กาลสฺส) เอตํ (จินฺตนํ) อโหสิ ‘‘อโห วต เม ปิตา อชฺช สตฺถุ สนฺติเก กหาปเณ น ทเทยฺย, กหาปณการณา มยฺหํ อุโปสถิกภาวํ ปฏิจฺฉาเทยฺยาติ ฯ

เอตํ (จินฺตนํ) อ.ความคิดนั่น **อิติ** ว่า “**อโห วต** โอหนอ **ปิตา** อ.บิดา **เม** ของเรา **น ทเทยฺย** ไม่พึงให้ **กหาปเณ** ซึ่งกหาปณะ ท. **สนฺติเก** ในสำนัก **สตฺถุ** ของพระศาสดา **อชฺช** ในวันนี้ **ปฏิจฺฉาเทยฺย** พึงปกปิด **มยฺหํ อุโปสถิกภาวํ** ซึ่งความที่ แห่งเรา เป็นผู้รักษาซึ่งอุโบสถ **กหาปณการณา** เพราะเหตุแห่งกหาปณะ” **อิติ** ดังนี้ **อโหสิ** ได้มีแล้ว **ตสฺสปิ (กาลสฺส)** แก่นายกาละแม้นั้น ฯ

ความคิดนั่นว่า “โอหนอ บิดาของเรา ไม่พึงให้กหาปณะทั้งหลายในสำนักของพระศาสดาในวันนี้ พึงปกปิดความที่เราเป็นผู้รักษาอุโบสถ เพราะเหตุแห่งกหาปณะ” ดังนี้ ได้มีแล้วแม้แก่นายกาละนั้น

เอตๆ วิเสสนะของ จินฺตนๆ สุทธกัตตาใน อโหสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ ตสฺสๆ วิเสสนะของ กาลสฺสๆ สัมปทานใน อโหสิ “อโห สังเวคัตถะ วตศัพท์ สังกัปปัตถะ ปิตา สุทธกัตตาใน ทเทยฺย และ ปฏิจฺฉาเทยฺย ทเทยฺย ก็ดี ปฏิจฺฉาเทยฺย ก็ดี อาขยาตบทกัตตุวาจก เม สามีสัมพันธะใน ปิตา อชฺช กาลสัตตมีใน ทเทยฺย สตฺถุ สามีสัมพันธะใน สนฺติเกๆ วิสยาธาระใน ทเทยฺย กหาปเณ อวุตตกัมมะใน ทเทยฺย นศัพท์ ปฏิเสธะใน ทเทยฺย, กหาปณการณา เหตุใน อุโปสถิกภาวํ มยฺหํ ภาวาทิสัมพันธะใน อุโปถสิกภาวๆ อวุตตกัมมะใน ปฏิจฺฉาเทยฺย” อิติศัพท์ สรูปะใน เอตๆ จินฺตนๆ

.....

๒๕. สตฺถา ปนสฺส หีโย กหาปณการณา อุโปสถิกภาวๆ อญฺญาสิ ฯ

สตฺถา ปน อสฺส (กาลสฺส) หีโย กหาปณการณา อุโปสถิกภาวๆ อญฺญาสิ ฯ

ปน ก็ **สตฺถา** อ.พระศาสดา **อญฺญาสิ** ได้ทรงทราบแล้ว **อสฺส (กาลสฺส) อุโปสถิกภาวๆ** ซึ่งความที่ แห่งนายกาละนั้น เป็นผู้รักษาซึ่งอุโบสถ **กหาปณการณา** เพราะเหตุแห่งกหาปณะ **หีโย** ในวันวาน ฯ

ก็พระศาสดาได้ทรงทราบความที่นายกาละนั้น เป็นผู้รักษาอุโบสถ เพราะเหตุแห่งกหาปณะ ในวันวาน

ปนศัพท์ วากยารัมภโชตกะ สตฺถา สุทธกัตตาใน อญฺญาสิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อสฺส วิเสสนะของ กาลสฺสๆ ภาวาทิสัมพันธะใน อุโปสถิกภาวๆ หีโย กาลสัตตมีใน อญฺญาสิ กหาปณการณา เหตุใน อุโปสถิกภาวๆ อวุตตกัมมะใน อญฺญาสิ ฯ

.....

๒๖. มหาเสฏฺฐี พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส ยาคุๆ ทาเปตฺวา ปุตฺตสฺสปิ ทาเปสิ ฯ

มหาเสฏฺฐี (ปุคฺคลๆ) พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส ยาคุๆ ทาเปตฺวา (ปุคฺคลๆ) ปุตฺตสฺสปิ ทาเปสิ ฯ

มหาเสฏฺฐี อ.มหาเศรษฐี **(ปุคฺคลํ)** ยังบุคคล **ทาเปตฺวา** ให้ถวายแล้ว **ยาคุ๋** ซึ่งข้าวยาคู **ภิกฺขุสงฺฆสฺส** แก่หมู่แห่งภิกษุ **พุทฺธปฺปมุขสฺส** มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข **(ปุคฺคลํ)** ยังบุคคล **ทาเปสิ** ให้ให้แล้ว **ปุตฺตสฺสปิ** แม้แก่บุตร ฯ

มหาเศรษฐีใช้บุคคลให้ถวายข้าวยาคูแก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ใช้บุคคลให้ให้แม้แก่บุตร

มหาเสฏฺฐี เหตุกัตตาใน ทาเปสิๆ อาขยาตบทเหตุกัตตุวาจก ปุคฺคลํ การิตกัมมะใน ทาเปตฺวา พุทฺธปฺปมุขสฺส วิเสสนะของ ภิกฺขุสงฺฆสฺสๆ สัมปทานใน ทาเปตฺวา ยาคุ๋ อวุตตกัมมะใน ทาเปตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ทาเปสิ ปุคฺคลํ การิตกัมมะใน ทาเปสิ อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ ปุตฺตสฺสๆ สัมปทานใน ทาเปสิ ฯ

.....

๒๗. โส นิสีทิตฺวา ตุณฺหีภูโตว ยาคุ๋ ปิวิ ขาทนียํ ขาทิ ภตฺตํ ภุญฺชิ ฯ

โส (กาโล) นิสีทิตฺวา ตุณฺหีภูโตว ยาคุ๋ ปิวิ ขาทนียํ ขาทิ ภตฺตํ ภุญฺชิ ฯ

โส (กาโล) อ.นายกาละนั้น **นิสีทิตฺวา** นั่งแล้ว **ตุณฺหีภูโตว** ผู้นิ่งเป็นแล้วเทียว **ปิวิ** ดื่มแล้ว **ยาคุ๋** ซึ่งข้าวยาคู **ขาทิ** เคี้ยวกินแล้ว **ขาทนียํ** ซึ่งของอันบุคคลพึงเคี้ยว **ภุญฺชิ** บริโภคแล้ว **ภตฺตํ** ซึ่งภัตร ฯ

นายกาละนั้น นั่งนิ่งเป็นแล้วเทียว ดื่มข้าวยาคู เคี้ยวกินของควรเคี้ยว บริโภคภัตร

โส วิเสสนะของ กาโลๆ สุทธกัตตาใน ปิวิ ขาทิ และ ภุญฺชิ ปิวิ ก็ดี ขาทิ ก็ดี ภุญฺชิ ก็ดี อาขยาตบทกัตตุวาจก นิสีทิตฺวา สมานกาลกิริยาใน ตุณฺหีภูโต เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ ตุณฺหีภูโตๆ วิเสสะของ กาโล ยาคุ๋ อวุตตกัมมะใน ปิวิ ขาทนียํ อวุตตกัมมะใน ขาทิ ภตฺตํ อวุตตกัมมะใน ภุญฺชิ ฯ

.....

๒๘. มหาเสฏฺฐี สตฺถุ ภตฺตกิจฺจาวสาเน ปุตฺตสฺส ปุรโต สหสฺสภณฺฑิกํ ฐปาเปตฺวา “ตาต อหํ ‘สหสฺสํ เต ทสฺสามีติ วตฺวา อุโปสถํ สมาทเปตฺวา วิหารํ ปหิณึ, อิทนฺเต สหสฺสนฺติ ฯ

มหาเสฏฺฐี (ปุคฺคลํ) สตฺถุ ภตฺตกิจฺจาวสาเน ปุตฺตสฺส ปุรโต สหสฺสภณฺฑิกํ ฐปาเปตฺวา “ตาต

อหํ ‘(อหํ) สหสฺสํ เต ทสฺสามีติ วตฺวา (ตฺวํ) อุโปสถํ สมาทเปตฺวา วิหารํ ปหิณึ, อิทํ (สหสฺสํ) เต สหสฺสํ (โหติ)” อิติ (อาห) ฯ

มหาเสฏฺฐี อ.มหาเศรษฐี **(ปุคฺคลํ)** ยังบุคคล **ฐปาเปตฺวา** ให้วางไว้แล้ว **สหสฺสภณฺฑิกํ** ซึ่งห่ออันมีภัณฑะหนึ่งพัน **ปุรโต** ในที่ข้างหน้า **ปุตฺตสฺส** ของบุตร **ภตฺตกิจฺจาวสาเน** ในกาลเป็นที่สิ้นสุดลงแห่งกิจด้วยภัตร **สตฺถุ** แห่งพระศาสดา **อาห** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า “**ตาต** ดูก่อนพ่อ **อหํ** อ.เรา **วตฺวา** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า ‘**(อหํ)** อ.เรา **ทสฺสามิ** จักให้ **สหสฺสํ** ซึ่งพันแห่งกหาปณะ **เต** แก่เธอ’ **อิติ** ดังนี้ **(ตฺวํ)** ยังเธอ **สมาทเปตฺวา** ให้สมาทานแล้ว **อุโปสถํ** ซึ่งอุโบสถ **ปหิณึ** ส่งไปแล้ว **วิหารํ** สู่วิหาร, **อิทํ (สหสฺสํ)** อ.พันแห่งกหาปณะนี้ **สหสฺสํ** เป็นพันแห่งกหาปณะ **เต** ของเธอ **(โหติ)** ย่อมเป็น” **อิติ** ดังนี้ ฯ

มหาเศรษฐีใช้บุคคลให้วางห่อทรัพย์หนึ่งพันในที่ข้างหน้าของบุตร ในกาลเป็นที่สิ้นสุดลงแห่งกิจด้วยภัตรของพระศาสดา กล่าวว่า “ดูก่อนพ่อ เรากล่าวว่า ‘เราจักให้ทรัพย์หนึ่งพันกหาปณะแก่เธอ’ ดังนี้ แล้วให้เธอสมาทานอุโบสถ ส่งไปสู่วิหาร, ทรัพย์หนึ่งพันกหาปณะนี้ เป็นทรัพย์หนึ่งพันกหาปณะของเธอ”

มหาเสฏฺฐี สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปุคฺคลํ การิตกัมมะใน ฐปาเปตฺวา สตฺถุ สามีสัมพันธะใน ภตฺตกิจฺจาวสาเนฯ กาลสัตตมีใน ฐปาเปตฺวา ปุตฺตสฺส สามีสัมพันธะใน ปุรโตฯ วิสยาธาระใน ฐปาเปตฺวา สหสฺสภณฺฑิกํ อวุตตกัมมะใน ฐปาเปตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อาห “ตาต อาลปนะ อหํ สุทธกัตตาใน ปหิณึฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก ‘อหํ สุทธกัตตาใน ทสฺสามิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก สหสฺสํ อวุตตกัมมะใน ทสฺสามิ เต สัมปทานใน ทสฺสามิ’ อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน สมาทเปตฺวา ตฺวํ การิตกัมมะใน สมาทเปตฺวา อุโปสถํ อวุตตกัมมะใน สมาทเปตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน ปหิณึ วิหารํ สัมปาปุณียกัมมะใน ปหิณึ, อิทํ วิเสสนะของสหสฺสํฯ สุทธกัตตาใน โหติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก เต สามีสัมพันธะใน สหสฺสํฯ วิกติกัตตาใน โหติ” อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๒๙. โส สตฺถุ ปุรโต กหาปเณ ทิยมาเน ทิสฺวา ลชฺชนฺโต “อลํ เม กหาปเณหีติ วตฺวา “คณฺห ตาตาติ วุจฺจมาโนปิ น คณฺหิ ฯ

โส (กาโล ปิตรา) สตฺถุ ปุรโต กหาปเณ ทียมาเน ทิสฺวา ลชฺชนฺโต “อลํ เม กหาปเณหีติ วตฺวา (ปิตรา “ตฺวํ) คณฺห ตาตาติ วุจฺจมาโนปิ น คณฺหิ ฯ

โส (กาโล) อ.นายกาละนั้น **ทิสฺวา** เห็นแล้ว **กหาปเณ** ซึ่งกหาปณะ ท. **(ปิตรา) ทียมาเน** อันอันบิดา ให้อยู่ **ปุรโต** ในที่ข้างพระพักตร์ **สตฺถุ** ของพระศาสดา **ลชฺชนฺโต** ละอายอยู่ **วตฺวา** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า “**อลํ** อ.อย่าเลย **กหาปเณหิ** ด้วยกหาปณะ ท. **เม** แก่กระผม” **อิติ** ดังนี้ **(ปิตรา) วุจฺจมาโนปิ** แม้ผู้อันบิดา กล่าวอยู่ **อิติ** ว่า “**ตาต** ดูก่อนพ่อ **(ตฺวํ)** อ.เจ้า **คณฺห** จงถือเอาเถิด” **อิติ** ดังนี้ **น คณฺหิ** ไม่ถือเอาแล้ว ฯ

นายกาละนั้น เห็นกหาปณะทั้งหลายที่บิดาให้อยู่ในที่ข้างพระพักตร์ของพระศาสดาละอายอยู่ กล่าวว่า “อย่าเลยด้วยกหาปณะทั้งหลายแก่กระผม” แม้ผู้อันบิดากล่าวอยู่ว่า “ดูก่อนพ่อ เจ้าจงถือเอาเถิด” ดังนี้ ก็ไม่ถือเอา

โส วิเสสนะของ กาโลๆ สุทธกัตตาใน คณฺหิๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปิตรา อนภิหิต-กัตตาใน ทียมาเน สตฺถุ สามีสัมพันธะใน ปุรโตๆ วิสยาธาระใน ทียมาเนๆ วิเสสนะของ กหาปเณๆ อวุตตกัมมะใน ทิสฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน ลชฺชนฺโตๆ อัพภันตรกิริยาของ กาโล “อลํ ปฏิเสธลิงคัตถะ เม สัมปทานใน อลํ กหาปเณหิ ตติยาวิเสสนะใน อลํ” อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาๆ ปุพพกาลกิริยาใน วุจฺจมาโน ปิตรา อนภิหิตกัตตาใน วุจฺจมาโน “ตาต อาลปนะ ตฺวํ สุทธกัตตาใน คณฺหๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก” อิติ-ศัพท์ อาการะใน วุจฺจมาโน อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ วุจฺจมาโนๆ อัพภันตรกิริยาของ กาโล นศัพท์ ปฏิเสธะใน คณฺหิ ฯ

.....

๓๐. อถสฺส ปิตา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา “ภนฺเต อชฺช เม ปุตฺตสฺส อากาโร รุจฺจตีติ วตฺวา, “กึ มหาเสฏฺฐีติ วุตฺเต, “มยา เอส ปุริมทิวเส ‘กหาปณสตํ เต ทสฺสามีติ วตฺวา วิหารํ เปสิโต ปุนทิวเส กหาปเณ อคฺคเหตฺวา ภุญฺชิตุํ น อิจฺฉิ, อชฺช ปน ทียมาเนปิ กหาปเณ น อิจฺฉตีติ อาห ฯ

อถ อสฺส (กาลสฺส) ปิตา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา “ภนฺเต อชฺช เม ปุตฺตสฺส อากาโร รุจฺจตีติ วตฺวา, “กึ มหาเสฏฺฐีติ (วจเน สตฺถารา) วุตฺเต, “มยา เอโส (ปุตฺโต) ปุริมทิวเส ‘(อหํ) กหาปณสตํ เต ทสฺสามีติ วตฺวา วิหารํ เปสิโต ปุนทิวเส กหาปเณ อคฺคเหตฺวา ภุญฺชิตุํ

น อิจฺฉิ, (โส ปุตฺโต มยา) อชฺช ปน ทียมาเนปิ กหาปเณ น อิจฺฉตีติ อาห ฯ

อถ ครั้งนั้น **ปิตา** อ.บิดา **อสฺส (กาลสฺส)** ของนายกาละนั้น **วนฺทิตฺวา** ถวายบังคม แล้ว **สตฺถารำ** ซึ่งพระศาสดา **วตฺวา** กราบทูลแล้ว **อิติ** ว่า "**ภนฺเต** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **อากาโร** อ.อาการ **ปุตฺตสฺส** ของบุตร **เม** อันข้าพระองค์ **รุจฺจติ** ย่อมชอบใจ **อชฺช** ในวันนี้" **อิติ** ดังนี้, **(วจเน)** ครั้นเมื่อพระดำรัส **อิติ** ว่า "**มหาเสฏฺฐิ** ดูก่อนมหาเศรษฐี **กึ** อ.อะไร ?" **อิติ** ดังนี้ **(สตฺถารา)** อันพระศาสดา **วุตฺเต** ตรัสแล้ว, **อาห** กราบทูลแล้ว **อิติ** ว่า "**เอโส (ปุตฺโต)** อ.บุตรนั่น **มยา ปุริมทิวเส '(อหำ) กหาปณสตำ เต ทสฺสามีติ วตฺวา วิหารำ เปสิโต** ผู้อันข้าพระองค์ กล่าวว่า 'อ.เราจักให้ ซึ่งร้อยแห่งกหาปณะ แก่เธอ' ดังนี้ ส่งไปแล้ว สู่วิหาร ในวันอันมีในกาลก่อน **อคฺคเหตฺวา** ไม่ถือเอาแล้ว **กหาปเณ** ซึ่งกหาปณะ ท. **ปุนทิวเส** ในวันรุ่งขึ้น **น อิจฺฉิ** ไม่ปรารถนาแล้ว **ภุญฺชิตุำ** เพื่ออันบริโภค, **ปน** แต่ว่า **(โส ปุตฺโต)** อ.บุตรนั้น **น อิจฺฉติ** ย่อมไม่ปรารถนา **กหาปเณ** ซึ่งกหาปณะ ท. **(มยา) ทียมาเนปิ** แม้อันข้าพระองค์ ให้อยู่ **อชฺช** ในวันนี้" **อิติ** ดังนี้ ฯ

ครั้งนั้น บิดาของนายกาละนั้น ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว กราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อาการของบุตร อันข้าพระองค์ย่อมชอบใจในวันนี้", เมื่อพระศาสดาตรัสว่า "ดูก่อนมหาเศรษฐี อะไร", ก็กราบทูลว่า "บุตรนั้นถูกข้าพระองค์กล่าวว่า 'เราจักให้กหาปณะ ๑๐๐ แก่เธอ' ดังนี้ ส่งไปแล้วสู่วิหารในวันอันมีในก่อน ไม่ถือเอากหาปณะทั้งหลาย ไม่ปรารถนาแล้วเพื่อจะบริโภคในวันรุ่งขึ้น, แต่ว่าบุตรนั้น ย่อมไม่ปรารถนากหาปณะทั้งหลายที่ข้าพระองค์แม้ให้อยู่ในวันนี้"

อถ กาลสัตตมี ปิตา สุทธกัตตาใน อาหฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก อสฺส วิเสสนะของกาลสฺสฯ สามีสัมพันธะใน ปิตา สตฺถารำ อวุตตกัมมะใน วนฺทิตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน วตฺวา "ภนฺเต อาลปนะ อากาโร วุตตกัมมะใน รุจฺจติฯ อาขยาตบทกัมมวาจก อชฺช กาลสัตตมีใน รุจฺจติ เม อนภิหิตกัตตาใน รุจฺจติ ปุตฺตสฺส สามีสัมพันธะใน อากาโร" อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อาห, "มหาเสฏฺฐิ อาลปนะ กึ ลิงคัตถะ" อิติศัพท์ สรูปะใน วจเนฯ ลักขณะใน วุตฺเตฯ ลักขณกิริยา สตฺถารา อนภิหิตกัตตาใน วุตฺเต, "เอโส วิเสสนะของ ปุตฺโตฯ สุทธกัตตาใน อิจฺฉิฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก มยา อนภิหิตกัตตาใน เปสิโต ปุริมทิวเส กาลสัตตมีใน เปสิโต 'อหำ สุทธกัตตาใน ทสฺสามิฯ

อาขยาตบทกัตตุวาจก กหาปณสตํ อวุตตกัมมะใน ทสฺสามิ เต สัมปทานใน ทสฺสามิ' อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน เปสิโต วิหารํ สัมปาปุณียกัมมะใน เปสิโตฯ วิเสสนะของ ปุตฺโต ปุนทิวเส กาลสัตตมีใน อิจฺฉิ กหาปเณ อวุตตกัมมะใน อคฺคเหตฺวาฯ ปุพพกาลกิริยาใน อิจฺฉิ ภุญฺชิตุ ตุมัตถัมปทานใน อิจฺฉิ นศัพท์ ปฏิเสธะใน อิจฺฉิ, ปนศัพท์ วิเสสโชตกะ โส วิเสสนะของ ปุตฺโตฯ สุทธกัตตาใน อิจฺฉติฯ อาขยาตบทกัตตุวาจก มยา อนภิหิตกัตตาใน ทียมาเน อชฺช กาลสัตตมีใน ทียมาเน อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ ทียมาเนฯ วิเสสนะของ กหาปเณฯ อวุตตกัมมะใน อิจฺฉติ นศัพท์ ปฏิเสธะใน อิจฺฉติ" อิติศัพท์ อาการะใน อาห ฯ

.....

๓๑. สตฺถา "อาม มหาเสฏฺฐิ, อชฺช ตว ปุตฺตสฺส จกฺกวตฺติสมฺปตฺติโตปิ เทวโลกพฺรหฺม-โลกสมฺปตฺตีหิปิ โสตาปตฺติผลเมว วรนฺติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

"ปฐพฺยา เอกรชฺเชน สคฺคสฺส คมเนน วา
สพฺพโลกาธิปจฺเจน โสตาปตฺติผลํ วรนฺติ ฯ

สตฺถา "อาม มหาเสฏฺฐิ (เอวํ), อชฺช ตว ปุตฺตสฺส จกฺกวตฺติสมฺปตฺติโตปิ เทวโลกพฺรหฺมโลก-สมฺปตฺตีหิปิ โสตาปตฺติผลํ เอว วรํ (โหติ)" อิติ วตฺวา อิมํ คาถํ อาห

"ปฐพฺยา เอกรชฺเชน (วา) สคฺคสฺส คมเนน วา
สพฺพโลกาธิปจฺเจน (วา) โสตาปตฺติผลํ วรํ (โหติ)" อิติ ฯ

สตฺถา อ.พระศาสดา **วตฺวา** ตรัสแล้ว **อิติ** ว่า "**มหาเสฏฺฐิ** ดูก่อนมหาเศรษฐี **อาม** เออ **(เอวํ)** อ.อย่างนั้น, **อชฺช** ในวันนี้ **โสตาปตฺติผลํ เอว** อ.โสดาปัตติผลนั่นเทียว **ปุตฺตสฺส** แห่งบุตร **ตว** ของท่าน **วรํ** เป็นคุณชาตประเสริฐ **จกฺกวตฺติสมฺปตฺติโตปิ** แม้กว่าสมบัติของพระเจ้าจักพรรดิ **เทวโลกพฺรหฺมโลกสมฺปตฺตีหิปิ** แม้กว่าสมบัติในเทวโลกและสมบัติในพรหมโลก ท. **(โหติ)** ย่อมเป็น" **อิติ** ดังนี้ **อาห** ตรัสแล้ว **อิมํ คาถํ** ซึ่งพระคาถานี้ **อิติ** ว่า

> "**โสตาปตฺติผลํ** อ.โสดาปัตติผล **วรํ** เป็นคุณชาตประเสริฐ **เอกรชฺเชน** กว่าความเป็นพระราชาพระองค์เดียว **ปฐพฺยา** ในแผ่นดิน **(วา)** หรือ **วา** หรือว่า **คมเนน** กว่าการถึง **สคฺคสฺส** ซึ่งสวรรค์ **(วา)** หรือว่า **สพฺพโลกาธิปจฺเจน** กว่าความเป็น

ใหญ่ในโลกทั้งปวง **(โหติ)** ย่อมเป็น" **อิติ** ดังนี้ ฯ

พระศาสดาตรัสว่า "ดูก่อนมหาเศรษฐี เออ อย่างนั้น, ในวันนี้ โสดาปัตติผลเท่านั้น ของบุตรของท่าน เป็นคุณชาตประเสริฐกว่าแม้กว่าสมบัติของพระเจ้าจักพรรดิ แม้กว่าสมบัติในเทวโลกและสมบัติในพรหมโลก" ดังนี้ ตรัสพระคาถานี้ว่า

"โสดาปัตติผล เป็นคุณชาตประเสริฐกว่าความเป็นพระราชา
พระองค์เดียวในแผ่นดิน กว่าการถึงสวรรค์ หรือว่ากว่าความ
เป็นใหญ่ในโลกทั้งปวง"

สตฺถา สุทธกัตตาใน อาห ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก "มหาเสฏฺฐิ อาลปนะ อาม สัมปฏิจฉนัตถะ เอวํ ลิงคัตถะ, เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ โสตาปตฺติผลํ ๆ สุทธกัตตาใน โหติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก อชฺช กาลสัตตมีใน โหติ ตว สามีสัมพันธะใน ปุตฺตสฺส ๆ สามีสัมพันธะใน โสตาปตฺติผลํ อปิศัพท์ สองศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ จกฺกวตฺติสมฺปตฺติโต และ เทวโลกพฺรหฺมโลกสมฺปตฺตีหิ จกฺกวตฺติสมฺปตฺติโต ก็ดี เทวโลกพฺรหฺมโลกสมฺปตฺตีหิ ก็ดี อปาทานใน วรํ ๆ วิกติกัตตาใน โหติ" อิติศัพท์ อาการะใน วตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน อาห อิมํ วิเสสนะของ คาถํ ๆ อวุตตกัมมะใน อาห

"โสตาปตฺติผลํ สุทธกัตตาใน โหติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก
ปจฺจยา วิสยาธาระใน เอกรชฺเชน ๆ ก็ดี คมเนน ก็ดี สพฺพ-
โลกาธิปจฺเจน ก็ดี ตติยาอปาทานใน วรํ สคฺคสฺส ฉัฏฐีอวุตต-
กัมมะใน คมเนน วาศัพท์ ปทวิกัปปัตถะเข้ากับ ปจฺจยา
เอกรชฺเชน สคฺคสฺส คมเนน และ สพฺพโลกาธิปจฺเจน วรํ วิกติ-
กัตตาใน โหติ" อิติศัพท์ สรูปะใน อิมํ คาถํ ฯ

.....

๓๒. ตตฺถ **ปจฺจยา เอกรชฺเชนา**ติ จกฺกวตฺติรชฺเชน ฯ

ตตฺถ (ปเทสุ) "**ปจฺจยา เอกรชฺเชนา**ติ (คาถาปาทสฺส) "จกฺกวตฺติรชฺเชน" (อิติ อตฺโถ) ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถ **(อิติ)** ว่า "**จกฺกวตฺติรชฺเชน** กว่าความเป็นแห่งพระเจ้าจักพรรดิ" **(อิติ)** ดังนี้ **ตตฺถ (ปเทสุ) "ปจฺจยา เอกรชฺเชนาติ (คาถาปาทสฺส)** แห่ง- ในบท ท. เหล่านั้นหนา -บาทแห่งพระคาถาว่า "ปถพฺยา เอกรชฺเชน" ดังนี้ ฯ

บรรดาบทเหล่านั้น บาทพระคาถาว่า **"ปธพฺยา เอกรชฺเชน"** ความว่า กว่าความเป็นพระเจ้าจักพรรดิ

ตตฺถ วิเสสนะของ ปเทสุๆ นิทธารณะใน คาถาปาทสฺส "ปธพฺยา เอกรชฺเชน" สรูปะใน อิติๆ ศัพท์ สรูปะใน คาถาปาทสฺสๆ นิทธารณียะและสามีสัมพันธะใน อตฺโถ "จกฺกวตฺติรชฺเชน ตติยาอปาทานใน วรํ" อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถๆ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๓๓. **สคฺคสฺส คมเนน วา**ติ ฉพฺพีสติวิธสฺส สคฺคสฺส อธิคมเนน ฯ

"**สคฺคสฺส คมเนน วา**ติ (คาถาปาทสฺส) "ฉพฺพีสติวิธสฺส สคฺคสฺส อธิคมเนน" (อิติ อตฺโถ) ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถ **(อิติ)** ว่า "**อธิคมเนน** กว่าการบรรลุถึง **สคฺคสฺส** ซึ่งสวรรค์ **ฉพฺพีสติวิธสฺส** อันมีอย่างยี่สิบหก" **(อิติ)** ดังนี้ **(คาถาปาทสฺส)** แห่งบาทแห่งพระคาถา **"สคฺคสฺส คมเนน วาติ** ว่า "สคฺคสฺส คมเนน วา" ดังนี้ ฯ

บาทพระคาถาว่า **"สคฺคสฺส คมเนน วา"** ความว่า กว่าการบรรลุถึงสวรรค์มี ๒๖ ชั้น

"สคฺคสฺส คมเนน วา" สรูปะใน อิติๆ ศัพท์ สรูปะใน คาถาปาทสฺสๆ สามีสัมพันธะใน อตฺโถ "ฉพฺพีสติวิธสฺส วิเสสนะของ สคฺคสฺสๆ ฉัฏฐีอวุตตกัมมะใน อธิคมเนนๆ ตติยา-อปาทานใน วรํ" อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถๆ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๓๔. **สพฺพโลกาธิปจฺเจนา**ติ เอตสฺมึ เอตฺตเก โลเก นาคสุปณฺณเวมานิกเปเตหิ สทฺธึ สพฺพสฺมึ โลเก อาธิปจฺเจน ฯ

"**สพฺพโลกาธิปจฺเจนา**ติ (คาถาปาทสฺส) "เอตสฺมึ เอตฺตเก โลเก นาคสุปณฺณเวมานิกเปเตหิ สทฺธึ สพฺพสฺมึ โลเก อาธิปจฺเจน" (อิติ อตฺโถ) ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถ **(อิติ)** ว่า "**อาธิปจฺเจน** กว่าความเป็นใหญ่ **โลกสฺมึ** ในโลก **เอตฺตเก** มีประมาณเท่านี้ **เอตสฺมึ** นี้ **สพฺพสฺมึ โลเก** ชื่อว่าในโลกทั้งปวง **สทฺธึ** กับ **นาคสุปณฺณเวมานิกเปเตหิ** ด้วยนาค ครุฑ และเวมานิกเปรต ท." **(อิติ)** ดังนี้ **(คาถาปาทสฺส)** แห่งบาทแห่งพระคาถา **"สพฺพโลกาธิปจฺเจนาติ** ว่า "สพฺพโลกาธิ-ปจฺเจน" ดังนี้ ฯ

บาทพระคาถาว่า **"สพฺพโลกาธิปจฺเจน"** ความว่า กว่าความเป็นใหญ่ในโลกมีประมาณเท่านี้นี้ ชื่อว่าในโลกทั้งปวง กับนาค ครุฑและเวมานิกเปรตทั้งหลาย

"สพฺพโลกาธิปจฺเจน" สรูปะใน อิติๆ ศัพท์ สรูปะใน คาถาปาทสฺสๆ สามีสัมพันธะใน อตฺโถ "เอตสฺมึ ก็ดี เอตฺตเก ก็ดี วิเสสนะของ โลเกๆ วิสยาธาระใน อาธิปจฺเจน นาคสุปณฺณเวมานิกเปเตหิ สหัตถตติยาเข้ากับ สทฺธึๆ ทัพพสมวายะใน อาธิปจฺเจน สพฺพสฺมึ วิเสสนะของ โลเกๆ วิสยาธาระใน อาธิปจฺเจนๆ ตติยาอปาทานใน วรํ เอตสฺมึ เอตฺตเก โลเก สัญญี นาคสุปณฺณเวมานิกเปเตหิ สทฺธึ สพฺพสฺมึ โลเก สัญญา" อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถๆ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๓๕. **โสตาปตฺติผลํ วรนฺติ** ยสฺมา เอตฺตเก ฐาเน รชฺชํ กาเรตฺวาปิ นิรยาทีหิ อมุตฺโตว โหติ, โสตาปนฺโน ปน ปิหิตาปายทฺวาโร หุตฺวา สพฺพทุพฺพโลปิ อฏฺฐเม ภเว น นิพฺพตฺตติ, ตสฺมา โสตาปตฺติผลเมว วรํ อุตฺตมนฺติ อตฺโถ ฯ

"**โสตาปตฺติผลํ วรนฺติ** (คาถาปาทสฺส) "(ราชา ปุคฺคลํ) ยสฺมา เอตฺตเก ฐาเน รชฺชํ กาเรตฺวาปิ นิรยาทีหิ (อปาเยหิ) อมุตฺโตว โหติ, โสตาปนฺโน ปน ปิหิตาปายทฺวาโร หุตฺวา สพฺพทุพฺพโลปิ อฏฺฐเม ภเว น นิพฺพตฺตติ, ตสฺมา โสตาปตฺติผลํ เอว วรํ อุตฺตมํ (โหติ)" อิติ อตฺโถ ฯ

อตฺโถ อ.อรรถ **อิติ** ว่า "**(ราชา)** อ.พระราชา **(ปุคฺคลํ)** ทรงยังบุคคล **กาเรตฺวาปิ** แม้ให้กระทำแล้ว **รชฺชํ** ซึ่งความเป็นแห่งพระราชา **ฐาเน** ในที่ **เอตฺตเก** อันมีประมาณเท่านี้ **อมุตฺโตว** เป็นผู้ไม่พ้นแล้วเทียว **(อปาเยหิ)** จากอบาย ท. **นิรยาทีหิ** มีนรกเป็นต้น **โหติ** ย่อมเป็น, **ปน** ส่วน **โสตาปนฺโน** อ.พระโสดาบัน **ปิหิตาปายทฺวาโร** เป็นผู้มีประตูแห่งอบายอันปิดแล้ว **หุตฺวา** เป็น **สพฺพทุพฺพโลปิ** แม้ผู้มีกำลังอันโทษประทุษร้ายแล้วกว่าพระอริยเจ้าทั้งปวง **น นิพฺพตฺตติ** ย่อมไม่บังเกิด **ภเว** ในภพ **อฏฺฐเม** ที่แปด **ยสฺมา** เพราะเหตุใด, **ตสฺมา** เพราะเหตุนั้น **โสตาปตฺติผลํ เอว** อ.โสดาปัตติผลนั่นเทียว **วรํ** เป็นคุณชาตประเสริฐ **อุตฺตมํ** คือว่าเป็นคุณชาตสูงสุด **(โหติ)** ย่อมเป็น" **อิติ** ดังนี้ **(คาถาปาทสฺส)** แห่งบาทแห่งพระคาถา **"โสตาปตฺติผลํ วรนฺติ** ว่า "โสตาปตฺติผลํ วรํ" ดังนี้ ฯ

บาทพระคาถาว่า **"โสตาปตฺติผลํ วรํ"** ความว่า พระราชาทรงยังบุคคลแม้ให้ทำความเป็นพระราชาในที่มีประมาณเท่านี้ เป็นผู้ไม่พ้นจากอบายทั้งหลายมีนรกเป็นต้นเลย,

ส่วนพระโสดาบัน มีประตูอบายอันปิดแล้ว แม้มีกำลังทรามกว่าพระอริยเจ้าทั้งปวง ย่อมไม่บังเกิดในภพที่ ๘ เพราะเหตุใด, เพราะเหตุนั้น โสดาปัตติผลเท่านั้น เป็นคุณชาติประเสริฐ คือว่าสูงสุด

"โสตาปตฺติผลํ วรํ" สรูปะใน อิติ ๆ ศัพท์ สรูปะใน คาถาปาทสฺส ๆ สามีสัมพันธะใน อตฺโถ "ราชา สุทธกัตตาใน โหติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปุคฺคลํ การิตกัมมะใน กาเรตฺวา ยสฺมา เหตวัตถะ เอตฺตเก วิเสสนะของ ฐาเน ๆ วิสยาธาระใน กาเรตฺวา รชฺชํ อวุตตกัมมะใน กาเรตฺวา อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ กาเรตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน อมุตฺโต นิรยาทีหิ วิเสสนะของ อปาเยหิ ๆ อปาทานใน อมุตฺโต เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ อมุตฺโต ๆ วิกติกัตตาใน โหติ, ปนศัพท์ ปักขันตรโชตกะ โสตาปนฺโน สุทธกัตตาใน นิพฺพตฺตติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก ปิหิตาปายทฺวาโร วิกติกัตตาใน หุตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยาใน นิพฺพตฺตติ อปิศัพท์ อเปกขัตถะเข้ากับ สพฺพทุพฺพโล ๆ วิเสสนะของ โสตาปนฺโน อฏฺฐเม วิเสสนะของ ภเว ๆ วิสยาธาระใน นิพฺพตฺตติ นศัพท์ ปฏิเสธะใน นิพฺพตฺตติ, ตสฺมา เหตวัตถะ เอวศัพท์ อวธารณะเข้ากับ โสตาปตฺติผลํ ๆ สุทธกัตตาใน โหติ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก วรํ ก็ดี อุตฺตมํ ก็ดี วิกติกัตตาใน โหติ วรํ วิวริยะใน อุตฺตมํ ๆ วิวรณะ" อิติศัพท์ สรูปะใน อตฺโถ ๆ ลิงคัตถะ ฯ

.....

๓๖. เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ ฯ

เทสนาวสาเน พหู (ชนา) โสตาปตฺติผลาทีนิ (อริยผลานิ) ปาปุณึสุ อิติ ฯ

เทสนาวสาเน ในกาลเป็นที่สิ้นสุดลงแห่งพระเทศนา **(ชนา)** อ.ชน ท. **พหู** มาก **ปาปุณึสุ** บรรลุแล้ว **(อริยผลานิ)** ซึ่งอริยผล ท. **โสตาปตฺติผลาทีนิ** มีโสดาปัตติผลเป็นต้น **อิติ** ดังนี้แล ฯ

เวลาจบพระเทศนา ชนจำนวนมากบรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

เทสนาวสาเน กาลสัตตมีใน ปาปุณึสุ พหู วิเสสนะของ ชนา ๆ สุทธกัตตาใน ปาปุณึสุ ๆ อาขยาตบทกัตตุวาจก โสตาปตฺติผลาทีนิ วิเสสนะของ อริยผลานิ ๆ สัมปาปุณียกัมมะใน ปาปุณึสุ อิติศัพท์ สมาปนะ ฯ

.....

อนาถปิณฺฑกปุตฺตกาลวตฺถุ ฯ

อนาถปิณฺฑิกปุตฺตกาลวตฺถุ (นิฏฺฐิตํ) ฯ

อนาถปิณฺฑิกปุตฺตกาลวตฺถุ อ.เรื่องแห่งนายกาละผู้เป็นบุตรของเศรษฐีชื่อว่าอนาถบิณฑิกะ **(นิฏฺฐิตํ)** จบแล้ว ฯ

อนาถปิณฺฑิกปุตฺตกาลวตฺถุ สุทธกัตตาใน นิฏฺฐิตํ ฯ กิตบทกัตตุวาจก ฯ

จบเรื่องนายกาละผู้เป็นบุตรของอนาถบิณฑิกเศรษฐี

โลกวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตา ฯ

โลกวคฺควณฺณนา อ.วาจาเป็นเครื่องพรรณนาซึ่งเนื้อความแห่งวรรคอันบัณฑิตกำหนดแล้วด้วยโลก **นิฏฺฐิตา** จบแล้ว

โลกวคฺควณฺณนา สุทธกัตตาใน นิฏฺฐิตา ฯ กิตบทกัตตุวาจก

จบอรรถกถาพรรณนาโลกวรรค

เตรสโม วคฺโค ฯ

เตรสโม วคฺโค (นิฏฺฐิโต) ฯ

วคฺโค อ.วรรค **เตรสโม** ที่สิบสาม **(นิฏฺฐิโต)** จบแล้ว ฯ

เตรสโม วิเสสนะของ วคฺโค ฯ สุทธกัตตาใน นิฏฺฐิโต ฯ กิตบทกัตตุวาจก ฯ

จบวรรคที่ ๑๓

วิเคราะห์ศัพท์กิตก์ สมาส และตัทธิต

อนาถปิณฺฑิกปุตฺตกาลวตฺถุ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีฉัฏฐีตัปปุริสสมาส และวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. อนาถปิณฺฑิกสฺส ปุตฺโต อนาถปิณฺฑิกปุตฺโต. (อนาถปิณฺฑิก + ปุตฺต) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

ปุตฺโต อ.บุตร อนาถปิณฺฑิกสฺส ของเศรษฐีชื่อว่าอนาถบิณฑิกะ อนาถปิณฺฑิกปุตฺโต ชื่อว่าอนาถปิณฺฑิกปุตฺต. (บุตรของอนาถบิณฑิกเศรษฐี)

๒. อนาถปิณฺฑิกปุตฺโต จ โส กาโล จาติ อนาถปิณฺฑิกปุตฺตกาโล. (อนาถปิณฺฑิกปุตฺต + กาล) วิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส

อนาถปิณฺฑิกปุตฺโต จ อ.ผู้เป็นบุตรของเศรษฐีชื่อว่าอนาถบิณฑิกะด้วย โส อ.ผู้เป็นบุตรของเศรษฐีชื่อว่าอนาถบิณฑิกะนั้น กาโล จ เป็นนายกาละด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น อนาถปิณฺฑิกปุตฺตกาโล ชื่อว่าอนาถปิณฺฑิกปุตฺตกาล. (นายกาละผู้เป็นบุตรของอนาถบิณฑิกเศรษฐี)

๒. อนาถปิณฺฑิกปุตฺตกาลสฺส วตฺถุ อนาถปิณฺฑิกปุตฺตกาลวตฺถุ. (อนาถปิณฺฑิกปุตฺตกาล + วตฺถุ) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

วตฺถุ อ.เรื่อง อนาถปิณฺฑิกปุตฺตกาลสฺส แห่งนายกาละผู้เป็นบุตรของเศรษฐีชื่อว่าอนาถ-บิณฑิกะ อนาถปิณฺฑิกปุตฺตกาลวตฺถุ ชื่อว่าอนาถปิณฺฑิกปุตฺตกาลวตฺถุ. (เรื่องนายกาละผู้เป็นบุตรของอนาถบิณฑิกเศรษฐี)

ตถาวิโธ, เสฏฐี

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ตถา วิโธ ยสฺสาติ ตถาวิโธ, เสฏฐี. (ตถา + วิธ)

ตถา อ.อย่างนั้น วิโธ เป็นอย่าง ยสฺส (เสฏฐิสฺส) ของเศรษฐีใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส เสฏฐี) อ.เศรษฐีนั้น ตถาวิโธ ชื่อว่าตถาวิธ (มีอย่างนั้นเป็นอย่าง, ผู้เห็นปานนั้น), ได้แก่ เศรษฐี.

สทฺธาสมฺปนฺโน, เสฏฐี

เป็นตติยาตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

สทฺธาย สมฺปนฺโน สทฺธาสมฺปนฺโน, เสฏฺฐี. (สทฺธา + สมฺปนฺน)

(เสฏฺฐี) อ.เศรษฐี สมฺปนฺโน ผู้ถึงพร้อมแล้ว สทฺธาย ด้วยศรัทธา สทฺธาสมฺปนฺโน ชื่อว่าสทฺธา-สมฺปนฺน (ผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา), ได้แก่เศรษฐี.

อาคตกาโล

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อาคตญฺจ ตํ กาโล จาติ อาคตกาโล. (อาคต + กาล)

อาคตํ จ อ.เป็นที่มาแล้วด้วย ตํ อ.เป็นที่มาแล้วนั้น กาโล จ เป็นกาลด้วย อาคตกาโล ชื่อว่าอาคตกาล. (กาลเป็นที่มาแล้ว)

อวีจิปรายโน, ปุตฺโต

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

อวีจิ ปรายนํ ยสฺสาติ อวีจิปรายโน, ปุตฺโต. (อวีจิ + ปรายน)

อวีจิ อ.นรกชื่อว่าอเวจี ปรายนํ เป็นที่ไปในเบื้องหน้า ยสฺส (ปุตฺตสฺส) แห่งบุตรใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ปุตฺโต) อ.บุตรนั้น อวีจิปรายโน ชื่อว่าอวีจิปรายน (มีนรกอเวจีเป็นที่ไปในเบื้องหน้า)

ธนทานํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ธนสฺส ทานํ ธนทานํ. (ธน + ทาน)

ทานํ อ.การให้ ธนสฺส ซึ่งทรัพย์ ธนทานํ ชื่อว่าธนทาน. (การให้ทรัพย์)

อนภิชฺฌนกสตฺโต

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส โดยมีนนิบาตบุพพบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. น อภิชฺฌนโก อนภิชฺฌนโก, สตฺโต. (น + อภิชฺฌนก) นนิบาตบุพพบทกัมมธารยสมาส (สตฺโต) อ.สัตว์ อภิชฺฌนโก ผู้เพ่งเล็ง น หามิได้ อนภิชฺฌนโก ชื่อว่าอนภิชฺฌนก (ผู้ไม่เพ่งเล็ง), ได้แก่สัตว์.

๒. อนภิชฺฌนโก จ โส สตฺโต จาติ อนภิชฺฌนกสตฺโต. (อนภิชฺฌนก + สตฺต) วิเสสน-บุพพบทกัมมธารยสมาส

อนภิชฺฌนโก จ อ.ผู้ไม่เพ่งเล็งด้วย โส อ.ผู้ไม่เพ่งเล็งนั้น สตฺโต จ เป็นสัตว์ด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น อนภิชฺฌนกสตฺโต ชื่อว่าอนภิชฺฌนกสตฺต. (สัตว์ผู้ไม่เพ่งเล็ง)

อุโปสถิโก, ตฺวํ

เป็นสังสัฏฐาทิอเนกัตถตัทธิต มีวิเคราะห์ว่า

อุโปสถํ รกฺขสีติ อุโปสถิโก, ตฺวํ. (อุโปสถ + ณิกปัจจัย)

(โย ตฺวํ) อ.ท่านใด รกฺขสิ ย่อมรักษา อุโปสถํ ซึ่งอุโบสถ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ตฺวํ) อ.ท่านนั้น อุโปสถิโก ชื่อว่าอุโปสถิก (ผู้รักษาอุโบสถ), ได้แก่ท่าน.

กหาปณสตํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

กหาปณานํ สตํ กหาปณสตํ. (กหาปณ + สต)

สตํ อ.ร้อย กหาปณานํ แห่งกหาปณะ ท. กหาปณสตํ ชื่อว่ากหาปณสต. (ร้อยกหาปณะ)

ธมฺมสฺสวนํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ธมฺมสฺส สวนํ ธมฺมสฺสวนํ. (ธมฺม + สวน)

สวนํ อ.การฟัง ธมฺมสฺส ซึ่งธรรม ธมฺมสฺสวนํ ชื่อว่าธมฺมสฺสวน. (การฟังธรรม)

ยถาผาสุกฏฺฐานํ

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส โดยมีนิบาตบุพพกะ อัพยยีภาวสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ยํ ยํ ผาสุกํ ยถาผาสุกํ. (ยถา + ผาสุก) นิบาตบุพพกะ อัพยยีภาวสมาส

ผาสุกํ อ.ความผาสุก ยํ ยํ ใดๆ ยถาผาสุกํ ชื่อว่ายถาผาสุก. (ความผาสุกอย่างไร, ตามความผาสุก)

๒. ยถาผาสุกญฺจ ตำ จานญฺจาติ ยถาผาสุกฏฺฐานำ. (ยถาผาสุก + จาน) วิเสสนบุพพบทกัมม-ธารยสมาส

ยถาผาสุกำ จ อ.ความผาสุกอย่างไรด้วย ตำ อ.ความผาสุกอย่างไรนั้น จานำ จ เป็นที่ด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ยถาผาสุกฏฺฐานำ ชื่อว่ายถาผาสุกฏฺฐาน. (ที่เป็นที่ผาสุกอย่างไร)

ยาคุอาทีนิ, วตฺถูนิ

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ยาคุ อาทิ เยสนฺติ ยาคุอาทีนิ, วตฺถูนิ. (ยาคุ + อาทิ)

ยาคุ อ.ข้าวยาคู อาทิ เป็นต้น เยสำ (วตฺถูนำ) แห่งวัตถุ ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตานิ วตฺถูนิ) อ.วัตถุ ท. เหล่านั้น ยาคุอาทีนิ ชื่อว่ายาคุอาทิ (มีข้าวยาคูเป็นต้น), ได้แก่วัตถุทั้งหลาย.

กหาปณภณฺฑิกำ, ปสิพฺพกำ

เป็นอัสสัตถิตัทธิต มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. กหาปณเมว ภณฺฑำ กหาปณภณฺฑำ. (กหาปณ + ภณฺฑ) อวธารณบุพพบทกัมมธารยสมาส

กหาปณำ เอว อ.กหาปณะนั่นเทียว ภณฺฑำ เป็นภัณฑะ กหาปณภณฺฑำ ชื่อว่ากหาปณภณฺฑ. (ภัณฑะคือกหาปณะ)

๒. กหาปณภณฺฑำ อสฺส อตฺถีติ กหาปณภณฺฑิกำ, ปสิพฺพกำ. (กหาปณ + อิกปัจจัย) อัสสัตถิ-ตัทธิต

กหาปณภณฺฑำ อ.ภัณฑะคือกหาปณะ อสฺส (ปสิพฺพกสฺส) แห่งห่อนั้น อตฺถิ มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตำ ปสิพฺพกำ) อ.ห่อนั้น กหาปณภณฺฑิกำ ชื่อว่ากหาปณภณฺฑิก (มีภัณฑะคือกหาปณะ), ได้แก่ห่อ.

กหาปณสหสฺสำ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

กหาปณานำ สหสฺสำ กหาปณสหสฺสำ. (กหาปณ + สหสฺส)

สหสฺสำ อ.พัน กหาปณานำ แห่งกหาปณะ ท. กหาปณสหสฺสำ ชื่อว่ากหาปณสหสฺส. (พันกหาปณะ)

ธมฺมปทำ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ธมฺมสฺส ปทำ ธมฺมปทำ. (ธมฺม + ปท)

ปทำ อ.บท ธมฺมสฺส แห่งธรรม ธมฺมปทำ ชื่อว่าธมฺมปท. (บทแห่งธรรม)

ปลายิตุกาโม, กาโล

เป็นจตุตถีตัปปุริสสมาส, กิตันตสมาส, กัตตุรูป, กัตตุสาธนะ มีวิเคราะห์ว่า

ปลายิตุำ กาเมตีติ ปลายิตุกาโม, กาโล. (ปลายิตุำสทฺทูปปท + กมุ กนฺติยำ ในความใคร่ + ณปัจจัย)

(โย กาโล) อ.นายกาละใด กาเมติ ย่อมใคร่ ปลายิตุำ เพื่ออันหนีไป อิติ เพราะเหตุนั้น (โส กาโล) อ.นายกาละนั้น ปลายิตุกาโม ชื่อว่าปลายิตุกาม (ผู้ใคร่เพื่อจะหนีไป), ได้แก่นายกาละ.

อสลฺลกฺขณากาโร

เป็นอวธารณบุพพบทกัมมธารยสมาส โดยมีนนิบาตบุพพบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. น สลฺลกฺขณำ อสลฺลกฺขณำ. (น + สลฺลกฺขณ) นนิบาตบุพพบทกัมมธารยสมาส

สลฺลกฺขณำ อ.การกำหนด น ไม่ได้ อสลฺลกฺขณำ ชื่อว่าอสลฺลกฺขณำ ชื่อว่าอสลฺลกฺขณ. (การกำหนดไม่ได้)

๒. อสลฺลกฺขณเมว อากาโร อสลฺลกฺขณากาโร. (อสลฺลกฺขณ + อาการ) อวธารณบุพพบท-กัมมธารยสมาส

อสลฺลกฺขณำ เอว อ.การกำหนดไม่ได้นั่นเทียว อากาโร เป็นอาการ อสลฺลกฺขณากาโร ชื่อว่าอสลฺลกฺขณาการ. (อาการคืออันกำหนดไม่ได้)

โสตาปตฺติมคฺคาทโย, มคฺคา

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

โสตาปตฺติมคฺโค อาทิ เยสนฺติ โสตาปตฺติมคฺคาทโย, มคฺคา. (โสตาปตฺติมคฺค + อาทิ)

โสตาปตฺติมคฺโค อ.โสดาปัตติมรรค อาทิ เป็นต้น เยสำ (มคฺคานำ) แห่งมรรค ท. เหล่าใด (อตฺถิ)

มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (เต มคฺคา) อ.มรรค ท. เหล่านั้น โสตาปตฺติมคฺคาทโย ชื่อว่าโสตาปตฺติ-มคฺคาทิ (มีโสดาปัตติมรรคเป็นต้น), ได้แก่มรรคทั้งหลาย.

พุทฺธปฺปมุโข, ภิกฺขุสงฺโฆ

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

พุทฺโธ ปมุขํ ยสฺสาติ พุทฺธปฺปมุโข, ภิกฺขุสงฺโฆ. (พุทฺธ + ปมุข)

พุทฺโธ อ.พระพุทธเจ้า ปมุขํ เป็นประมุข ยสฺส (ภิกฺขุสงฺฆสฺส) แห่งหมู่แห่งภิกษุใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ภิกฺขุสงฺโฆ) อ.หมู่แห่งภิกษุนั้น พุทฺธปฺปมุโข ชื่อว่าพุทฺธปฺปมุข (มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข), ได้แก่ภิกษุสงฆ์.

ภิกฺขุสงฺโฆ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ภิกฺขูนํ สงฺโฆ ภิกฺขุสงฺโฆ. (ภิกฺขุ + ภิกฺขู)

สงฺโฆ อ.หมู่ ภิกฺขูนํ แห่งภิกษุ ท. ภิกฺขุสงฺโฆ ชื่อว่าภิกฺขุสงฺฆ. (หมู่ภิกษุ, ภิกษุสงฆ์)

กหาปณการณํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

กหาปณสฺส การณํ กหาปณการณํ. (กหาปณ + การณ)

การณํ อ.เหตุ กหาปณสฺส แห่งกหาปณะ กหาปณการณํ ชื่อว่ากหาปณการณ. (เหตุแห่งกหาปณะ)

อุโปสถิกภาโว

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

๑. อุโปสถํ รกฺขามีติ อุโปสถิโก, อหํ. (อุโปสถ + ณิกปัจจัย)

(โย อหํ) อ.เราใด รกฺขามิ ย่อมรักษา อุโปสถํ ซึ่งอุโบสถ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส อหํ) อ.เรานั้น อุโปสถิโก ชื่อว่าอุโปสถิก (ผู้รักษาอุโบสถ), ได้แก่เรา.

๒. อุโปสถิกสฺส ภาโว อุโปสถิกภาโว. (อุโปสถิก + ภาว) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

ภาโว อ.ความเป็น อุโปสถิกสฺส (มม) แห่งเรา ผู้รักษาซึ่งอุโบสถ อุโปสถิกภาโว ชื่อว่าอุโปสถิกภาว. (ความที่เราเป็นผู้รักษาอุโบสถ)

ตุณฺหีภูโต, กาโล

เป็นวิเสสนุตตรบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ตุณฺหี จ โส ภูโต จาติ ตุณฺหีภูโต, กาโล. (ตุณฺหี + ภูต)

(กาโล) อ.นายกาละ ตุณฺหี จ เป็นผู้นิ่งด้วย ภูโต จ เป็นแล้วด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น ตุณฺหีภูโต ชื่อว่าตุณฺหีภูต (เป็นผู้นิ่งเป็นแล้ว), ได้แก่นายกาละ.

ภตฺตกิจฺจาวสานํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีตติยาตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ภตฺเตน กิจฺจํ ภตฺตกิจฺจ. (ภตฺต + กิจฺจ) ตติยาตัปปุริสสมาส

กิจฺจ อ.กิจ ภตฺเตน ด้วยภัตร ภตฺตกิจฺจ ชื่อว่าภตฺตกิจฺจ. (กิจด้วยภัตร, ภัตรกิจ)

๒. ภตฺตกิจฺจสฺส อวสานํ ภตฺตกิจฺจาวสานํ. (ภตฺตกิจฺจ + อวสาน)

อวสานํ อ.กาลเป็นที่สิ้นสุดลง ภตฺตกิจฺจสฺส แห่งกิจด้วยภัตร ภตฺตกิจฺจาวสานํ ชื่อว่าภตฺตกิจฺจาวสาน. (กาลเป็นที่สิ้นสุดลงแห่งภัตรกิจ, เวลาเสร็จภัตรกิจ)

สหสฺสภณฺฑิกํ, ปสิพฺพกํ

เป็นอัสสัตถิตัทธิต มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. สหสฺสเมว ภณฺฑํ สหสฺสภณฺฑ. (สหสฺส + ภณฺฑ) อวธารณบุพพบทกัมมธารยสมาส

สหสฺสํ เอว อ.หนึ่งพันนั่นเทียว ภณฺฑ เป็นภัณฑะ สหสฺสภณฺฑ ชื่อว่าสหสฺสภณฺฑ. (ภัณฑะคือหนึ่งพัน)

๒. สหสฺสภณฺฑ อสฺส อตฺถีติ สหสฺสภณฺฑิกํ, ปสิพฺพกํ. (สหสฺส + อิกปัจจัย) อัสสัตถิตัทธิต

สหสฺสภณฺฑ อ.ภัณฑะคือหนึ่งพัน อสฺส (ปสิพฺพกสฺส) แห่งห่อนั้น อตฺถิ มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตํ ปสิพฺพกํ) อ.ห่อนั้น สหสฺสภณฺฑิกํ ชื่อว่าสหสฺสภณฺฑิก (มีภัณฑะคือหนึ่งพัน), ได้แก่ห่อ.

จกฺกวตฺติสมฺปตฺติ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

จกฺกวตฺติสฺส สมฺปตฺติ จกฺกวตฺติสมฺปตฺติ. (จกฺกวตฺติ + สมฺปตฺติ)

สมฺปตฺติ อ.สมบัติ จกฺกวตฺติสฺส ของพระเจ้าจักรพรรดิ จกฺกวตฺติสมฺปตฺติ ชื่อว่าจกฺกวตฺติสมฺปตฺติ.

(สมบัติของพระเจ้าจักรพรรดิ)

เทวโลกพฺรหฺมโลกสมฺปตฺติโย

เป็นสัตตมีตัปปุริสสมาส โดยมีอิตรีตรโยคทวันทสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. เทวโลโก จ พฺรหฺมโลโก จ เทวโลกพฺรหฺมโลกา. (เทวโลก + พฺรหฺมโลก) อิตรีตรโยค-ทวันทสมาส

เทวโลโก จ อ.เทวโลกด้วย พฺรหฺมโลโก จ อ.พรหมโลกด้วย เทวโลกพฺรหฺมโลกา ชื่อว่า เทวโลกพฺรหฺมโลก. (เทวโลกและพรหมโลกทั้งหลาย)

๒. เทวโลกพฺรหฺมโลเกสุ สมฺปตฺติโย เทวโลกพฺรหฺมโลกสมฺปตฺติโย. (เทวโลกพฺรหฺมโลก + สมฺปตฺติ) สัตตมีตัปปุริสสมาส

สมฺปตฺติโย อ.สมบัติ ท. เทวโลกพฺรหฺมโลเกสุ ในเทวโลกและพรหมโลก ท. เทวโลกพฺรหฺม-โลกสมฺปตฺติโย ชื่อว่าเทวโลกพฺรหฺมโลกสมฺปตฺติ. (สมบัติในเทวโลกและพรหมโลก)

เอกรชฺชี

เป็นอสมาหารทิคุสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เอกญฺจ ตำ รชฺชญฺจาติ เอกรชฺชี. (เอก + รชฺช)

เอกำ จ อ.พระองค์เดียวด้วย ตำ อ.พระองค์เดียวนั้น รชฺชี จ เป็นความเป็นแห่งพระราชาด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น เอกรชฺชี ชื่อว่าเอกรชฺช. (ความเป็นพระราชาพระองค์เดียว, ครองราชย์พระองค์เดียว)

สพฺพโลกาธิปจฺจำ

เป็นปัญจมีตัปปุริสสมาส โดยมีวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. อธิปติสฺส ภาโว อาธิปจฺจำ. (อธิปติ + ณฺยปัจจัย) ภาวตัทธิต

ภาโว อ.ความเป็น อธิปติสฺส แห่งผู้เป็นใหญ่ อาธิปจฺจำ ชื่อว่าอาธิปจฺจ. (ความเป็นใหญ่)

๒. สพฺเพ จ เต โลกา จาติ สพฺพโลกา. (สพฺพ + โลก)

สพฺเพ จ อ.ทั้งปวง ท. ด้วย เต อ.ทั้งปวง ท. เหล่านั้น โลกา จ เป็นโลกด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น สพฺพโลกา ชื่อว่าสพฺพโลก. (โลกทั้งปวงทั้งหลาย)

๓. สพฺพโลเกหิ อาธิปจฺจำ สพฺพโลกาธิปจฺจำ. (สพฺพโลก + อาธิปจฺจ) ปัญจมีตัปปุริสสมาส

อาธิปจฺจำ อ.ความเป็นแห่งผู้เป็นใหญ่ สพฺพโลเกหิ กว่าโลกทั้งปวง ท. สพฺพโลกาธิปจฺจำ ชื่อว่าสพฺพโลกาธิปจฺจ. (ความเป็นใหญ่กว่าโลกทั้งปวง)

จกฺกวตฺติรชฺช

เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. รญฺโญ ภาโว รชฺชํ. (ราช + ณฺยปัจจัย) ภาวตัทธิต

ภาโว อ.ความเป็น รญฺโญ แห่งพระราชา รชฺชํ ชื่อว่ารชฺช. (ความเป็นพระราชา)

๒. จกฺกวตฺติ จ โส รชฺชญฺจาติ จกฺกวตฺติรชฺชํ. (จกฺกวตฺติ + รชฺช) วิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส

จกฺกวตฺติ จ อ.ผู้จักรพรรดิด้วย โส อ.ผู้จักรพรรดินั้น รชฺชํ จ เป็นความเป็นแห่งพระราชาด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น จกฺกวตฺติรชฺชํ ชื่อว่าจกฺกวตฺติรชฺช. (ความเป็นพระราชาผู้จักรพรรดิ)

ฉพฺพีสติวิโธ, สคฺโค

เป็นฉัฏฐีตทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

ฉพฺพีสติ วิธา ยสฺสาติ ฉพฺพีสติวิโธ, สคฺโค. (ฉพฺพีสติ + วิธ)

วิธา อ.อย่าง ท. ฉพฺพีสติ ยี่สิบหก ยสฺส (สคฺคสฺส) แห่งสวรรค์ใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส สคฺโค) อ.สวรรค์นั้น ฉพฺพีสติวิโธ ชื่อว่าฉพฺพีสติวิธ (มี ๒๖ ชั้น), ได้แก่สวรรค์.

นาคสุปณฺณเวมานิกเปตา

เป็นอิตรีตรโยคทวันทสมาส มีวิเคราะห์ว่า

นาคา จ สุปณฺณา จ เวมานิกเปตา จ นาคสุปณฺณเวมานิกเปตา. (นาค + สุปณฺณ + เวมานิกเปต)

นาคา จ อ.นาค ท. ด้วย สุปณฺณา จ อ.ครุฑ ท. ด้วย เวมานิกเปตา จ อ.เวมานิกเปรต ท. ด้วย นาคสุปณฺณเวมานิกเปตา ชื่อว่านาคสุปณฺณเวมานิกเปต. (นาค ครุฑและเวมานิกเปรตทั้งหลาย)

อาธิปจฺจํ

เป็นภาวตัทธิต มีวิเคราะห์ว่า

อธิปติสฺส ภาโว อาธิปจฺจํ. (อธิปติ + ณฺยปัจจัย)

ภาโว อ.ความเป็น อธิปติสฺส แห่งผู้เป็นใหญ่ อาธิปจฺจํ ชื่อว่าอาธิปจฺจ. (ความเป็นใหญ่)

นิรยาทโย, อปายา

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

นิรโย อาทิ เยสนฺติ นิรยาทโย, อปายา. (นิรย + อาทิ)

นิรโย อ.นรก อาทิ เป็นต้น เยสํ (อปายานำ) แห่งอบาย ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (เต อปายา) อ.อบาย ท. เหล่านั้น นิรยาทโย ชื่อว่านิรยาทิ (มีนรกเป็นต้น), ได้แก่อบายทั้งหลาย.

ปิหิตาปายทฺวาโร, โสตาปนฺโน

เป็นตติยาทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส โดยมีฉัฏฐีตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. อปายานำ ทฺวารานิ อปายทฺวารานิ. (อปาย + ทฺวาร) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

ทฺวารานิ อ.ประตู ท. อปายานำ แห่งอบาย ท. อปายทฺวารานิ ชื่อว่าอปายทฺวาร. (ประตูอบาย)

๒. ปิหิตานิ อปายทฺวารานิ เยนาติ ปิหิตาปายทฺวาโร, โสตาปนฺโน. (ปิหิต + อปายทฺวาร) ฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

อปายทฺวารานิ อ.ประตูแห่งอบาย ท. เยน (โสตาปนฺเนน) อันพระโสดาบันใด ปิหิตานิ ปิดแล้ว อิติ เพราะเหตุนั้น (โส โสตาปนฺโน) อ.พระโสดาบันนั้น ปิหิตาปายทฺวาโร ชื่อว่าปิหิตาปายทฺวาร (มีประตูอบายอันปิดแล้ว), ได้แก่พระโสดาบัน.

สพฺพทุพฺพโล, โสตาปนฺโน

เป็นปัญจมีตัปปุริสสมาส โดยมีฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. ทุฏฺฐำ พลำ ยสฺสาติ ทุพฺพโล, โสตาปนฺโน. (ทุ + พล) ฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

พลำ อ.กำลัง ทุฏฺฐำ อันเพลา ยสฺส (โสตาปนฺนสฺส) แห่งพระโสดาบันใด (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส โสตาปนฺโน) อ.พระโสดาบันนั้น ทุพฺพโล ชื่อว่าทุพฺพล (มีกำลังอันเพลา), ได้แก่พระโสดาบัน.

๒. สพฺเพหิ ทุพฺพโล สพฺพทุพฺพโล, โสตาปนฺโน. (สพฺพ + ทุพฺพล) ปัญจมีตัปปุริสสมาส

(โสตาปนฺโน) อ.พระโสดาบัน ทุพฺพโล ผู้มีกำลังอันเพลา สพฺเพหิ (อริเยหิ) กว่าพระอริยเจ้า ท. ทั้งปวง สพฺพทุพฺพโล ชื่อว่าสพฺพทุพฺพล (มีกำลังอันเพลากว่าพระอริยะเจ้าทั้งปวง), ได้แก่พระโสดาบัน.

เทสนาวสานํ

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีวิเคราะห์ว่า

เทสนาย อวสานํ เทสนาวสานํ. (เทสนา + อวสาน)

อวสานํ อ.กาลเป็นที่สิ้นสุดลง เทสนาย แห่งพระเทศนา เทสนาวสานํ ชื่อว่าเทสนาวสาน. (เวลาจบพระเทศนา)

โสตาปตฺติผลาทีนิ, อริยผลานิ

เป็นฉัฏฐีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีวิเคราะห์ว่า

โสตาปตฺติผลํ อาทิ เยสํ ตานิ โสตาปตฺติผลาทีนิ, อริยผลานิ. (โสตาปตฺติผล + อาทิ)

โสตาปตฺติผลํ อ.โสดาปัตติผล อาทิ เป็นต้น เยสํ (อริยผลานํ) แห่งอริยผล ท. เหล่าใด (อตฺถิ) มีอยู่, ตานิ (อริยผลานิ) อ.อริยผล ท. เหล่านั้น โสตาปตฺติผลาทีนิ ชื่อว่าโสตาปตฺติผลาทิ (มีโสดาปัตติผลเป็นต้น), ได้แก่อริยผลทั้งหลาย.

โลกวฺหควณฺณนา

เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส โดยมีตติยาตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน มีวิเคราะห์ดังนี้

๑. วณฺเณติ เอตายาติ วณฺณนา. (วณฺณ วิตฺถาเร ในการขยายความ + เณปัจจัย + ยุปัจจัย + อาปัจจัย) กัตตุรูป, กรณสาธนะ

(ปณฺฑิโต) อ.บัณฑิต วณฺเณติ ย่อมพรรณนา เอตาย (วาจาย) ด้วยวาจานั่น อิติ เพราะเหตุนั้น (เอสา วาจา) อ.วาจานั่น วณฺณนา ชื่อว่าวณฺณนา. (วาจาเป็นเครื่องพรรณนา)

๒. โลเกน สลฺลกฺขิโต วคฺโค โลกวคฺโค. (โลก + สลฺลกฺขิต + วคฺค) ตติยาตัปปุริสสมาส

วคฺโค อ.วรรค (ปณฺฑิเตน) สลฺลกฺขิโต อันบัณฑิต กำหนดแล้ว โลเกน ด้วยโลก โลกวคฺโค ชื่อว่าโลกวคฺค. (วรรคที่บัณฑิตกำหนดด้วยโลก)

๓. โลกวคฺคสฺส วณฺณนา โลกวคฺควณฺณนา. (โลกวคฺค + วณฺณนา) ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส

วณฺณนา อ.วาจาเป็นเครื่องพรรณนา โลกวคฺคสฺส ซึ่งวรรคอันบัณฑิตกำหนดแล้วด้วยโลก โลกวคฺควณฺณนา ชื่อว่าโลกวคฺควณฺณนา. (วาจาเป็นเครื่องพรรณนาวรรคที่บัณฑิตกำหนดด้วยโลก)

เตรสโม, วคฺโค

เป็นสังขยาตัทธิต มีวิเคราะห์ว่า

เตรสนฺนํ ปูรโณ เตรสโม, วคฺโค. (เตรส + มปัจจัย)

(วคฺโค) อ.วรรค ปูรโณ อันเป็นอรรถเต็ม เตรสนฺนํ แห่งสิบสาม ท. เตรสโม ชื่อว่าเตรสม (ที่ ๑๓), ได้แก่วรรค.

คำศัพท์กิริยาน่ารู้
กิริยาคุมพากย์และกิริยาในระหว่าง (อาขยาต–กิตก์)

อกตฺตพฺพ	น + กร กรเณ ในการกระทำ + ตพฺพ	(อัน...) ไม่พึงกระทำ
อกมฺห	อ + กร กรเณ ในการกระทำ + มฺหา	ได้กระทำแล้ว
อกริ	อ + กร กรเณ ในการกระทำ + อี	ได้กระทำแล้ว
อกริสฺส	อ + กร กรเณ ในการกระทำ + สฺสา	จักได้กระทำแล้ว
อกาสิ	อ + กร กรเณ ในการกระทำ + อี / โอ	ได้กระทำแล้ว
อกาสึ	อ + กร กรเณ ในการกระทำ + อึ	ได้กระทำแล้ว
อกฺกนฺต	อา + กมฺ ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + ต	(อัน...) เหยียบแล้ว
อกฺกมนฺต	อา + กมฺ ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + อ + อนฺต	เหยียบอยู่, เมื่อเหยียบ
อกฺกมิตฺถ	อา + กมฺ ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + ตฺถ / อา	เหยียบแล้ว
อกฺกมิตฺวา	อา + กมฺ ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + ตฺวา	เหยียบแล้ว
อกฺกมิสฺสติ	อา + กมฺ ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + สฺสติ	จักเหยียบ
อกฺกมึ	อา + กมฺ ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + อึ	เหยียบแล้ว
อกฺโกสติ	อา + กุส อกฺโกเส ในการด่า + อ + ติ	ย่อมด่า
อกฺโกสิ	อา + กุส อกฺโกเส ในการด่า + อี	ด่าแล้ว
อกฺโกสิตฺวา	อา + กุส อกฺโกเส ในการด่า + ตฺวา	ด่าแล้ว
อโกเปตฺวา	น + กุป โกเป ในความกำเริบ + เณ + ตฺวา	ไม่ (ยัง...) ให้กำเริบแล้ว (จฺ.)
อคมๆสุ	อ + คมฺ คติมฺหิ ในการไป + อุ	ได้ไปแล้ว
อคมาสิ	อ + คมฺ คติมฺหิ ในการไป + อี	ได้ไปแล้ว
อคฺคณฺหิตฺวา	น + คห อุปาทาเน ในการถือเอา + ณฺหา + ตฺวา	ไม่ถือเอาแล้ว, ไม่เรียนเอาแล้ว
อคฺคเหตฺวา	น + คห อุปาทาเน ในการถือเอา + ณฺหา + ตฺวา	ไม่ถือเอาแล้ว, ไม่เรียนเอาแล้ว
อคฺคเหสิ	อ + คห อุปาทาเน ในการถือเอา + ณฺหา + อี	ได้ถือเอาแล้ว, ได้เรียนเอาแล้ว
อคฺคเหสึ	อ + คห อุปาทาเน ในการถือเอา + ณฺหา + อึ	ได้ถือเอาแล้ว, ได้เรียนเอาแล้ว
อคฺฆติ	อคฺฆ มูเลฺย ในความมีราคา + อ + ติ	ย่อมถึงค่า
อจริ	อ + จร จรเณ ในการเที่ยวไป + อี	ได้เที่ยวไปแล้ว
อจินฺเตตฺวา	น + จินฺต จินฺตายๆ ในความคิด + เณ + ตฺวา	ไม่คิดแล้ว (จฺ.)

อจฺจุคฺคต	อติ + อุ + คมุ คติมฺหิ ในการไป + ต	ขึ้นไปล่วงแล้ว
อจฺฉิ	อาส อุปเวสเน ในการเข้าไป + อี	อยู่แล้ว
อชเนตฺวา	น + ชน ชนเน ในการเกิด + เณ + ตฺวา	ไม่ (ยัง...) ให้เกิดแล้ว
อชานนฺต	น + ญา อวโพธเน ในการรู้ + นา + อนฺต	ไม่รู้อยู่, เมื่อไม่รู้
อชานมาน	น + ญา อวโพธเน ในการรู้ + นา + มาน	ไม่รู้อยู่, เมื่อไม่รู้
อชานิตพฺพ	น + ญา อวโพธเน ในการรู้ + นา + ตพฺพ	(อัน...) ไม่พึงรู้
อชานิตฺวา	น + ญา อวโพธเน ในการรู้ + นา + ตฺวา	ไม่รู้แล้ว
อชีวิมฺหา	อ + ชีว ปาณธารเณ ในการทรงไว้ซึ่งชีวิต + มฺหา	ได้เป็นอยู่แล้ว
อชฺฌาวสติ	อธิ + อา + วส นิวาเส ในการอยู่ + อ + ติ	ย่อมอยู่ครอง
อชฺฌาวสี	อธิ + อา + วส นิวาเส ในการอยู่ + อี	อยู่ครองแล้ว
อชฺโฌตฺถริ	อธิ + อว + ถร วิตฺถาเร ในการแผ่ไป + อี	ท่วมทับแล้ว, ปกคลุมแล้ว
อชฺโฌตฺถริตฺวา	อธิ + อว + ถร อตฺถรเณ ในการปูลาด + ตฺวา	ท่วมทับแล้ว, ปกคลุมแล้ว
อญฺญาตก	น + ญา อวโพธเน ในการรู้ + ต + (ก)	(อัน...) ไม่รู้แล้ว
อญฺญาสิ	อา + ญา อวโพธเน ในการรู้ + นา + อี	ได้รู้แล้ว
อญฺญาสึ	อ + ญา อวโพธเน ในการรู้ + นา + อึ	ได้รู้แล้ว
อฏฺฐสุ	อ + ฐา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + อุ	ได้ยืนแล้ว, ได้ดำรงอยู่แล้ว
อฏฺฐาสิ	อ + ฐา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + อี	ได้ยืนแล้ว, ได้ดำรงอยู่แล้ว
อตชฺชิตฺวา	น + ตชฺช ตชฺชเน ในการด่า,ข่มขู่ + ตฺวา	ไม่ด่าแล้ว,ไม่ตวาดแล้ว,ไม่ข่มขู่แล้ว
อติกฺกมนฺติ	อติ + กมุ ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + อ + อนฺติ	ย่อมก้าวล่วง
อติกฺกมิตฺวา	อติ + กมุ ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + ตฺวา	ก้าวล่วงแล้ว
อติกฺกาเมสฺสามิ	อติ + กมุ ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + เณ + สฺสามิ	(ยัง...) จักให้ก้าวล่วง
อติกฺกาเมหิ	อติ + กมุ ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + เณ + หิ	(ยัง...) จงให้ก้าวล่วง
อติโรจติ	อติ + รุจ ทิตฺติมฺหิ ในความรุ่งเรือง + อ + ติ	ย่อมรุ่งเรือง
อตีต	อติ + อิ คติมฺหิ ในการไป + ต	เป็นไปล่วงแล้ว
อตฺถ	อส ภุวิ ในความมี, ความเป็น + อ + ถ	ย่อมมี, ย่อมเป็น
อตฺถราเปตฺวา	อา + ถร วิตฺถาเร ในการแผ่ไป + ณาเป + ตฺวา	(ยัง...) ให้ปูลาดแล้ว
อตฺถริ	อา + ถร อตฺถรเณ ในการปูลาด + อี	ปูลาดแล้ว
อตฺถริตฺวา	อา + ถร อตฺถรเณ ในการปูลาด + ตฺวา	ปูลาดแล้ว

อตฺถิ	อส ภุวิ ในความมี, ความเป็น + อ + ติ	ย่อมมี, ย่อมเป็น, มีอยู่
อทตฺวา	น + ทา ทาเน ในการให้ + ตฺวา	ไม่ให้แล้ว
อทำสุ	อ + ทา ทาเน ในการให้ + อุ	ได้ให้แล้ว, ได้ถวายแล้ว
อทาสิ	อ + ทา ทาเน ในการให้ + อี	ได้ให้แล้ว, ได้ถวายแล้ว
อทาสึ	อ + ทา ทาเน ในการให้ + อึ	ได้ให้แล้ว, ได้ถวายแล้ว
อทฺทสำ	อ + ทิส เปกฺขเณ ในการดู, การเห็น + อ + อำ	ได้เห็นแล้ว, ได้ทอดพระเนตรแล้ว
อทฺทส	อ + ทิส เปกฺขเณ ในการดู, การเห็น + อ + อา	ได้เห็นแล้ว, ได้ทอดพระเนตรแล้ว
อทฺทสำสุ	อ + ทิส เปกฺขเณ ในการดู, การเห็น + อุ	ได้เห็นแล้ว, ได้ทอดพระเนตรแล้ว
อทฺทสา	อ + ทิส เปกฺขเณ ในการดู, การเห็น + อ + อา	ได้เห็นแล้ว, ได้ทอดพระเนตรแล้ว
อธิคจฺฉามิ	อธิ + คมุ คติมฺหิ ในการไป + อ + มิ	ย่อมบรรลุ, ย่อมถึงทับ, ย่อมได้
อธิคจฺเฉยฺย	อธิ + คมุ คติมฺหิ ในการไป + อ + เอยฺย	พึงบรรลุ, พึงถึงทับ, พึงได้
อธิฏฺจหนฺต	อธิ + จา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + อ + อนฺต	อธิษฐานอยู่, เมื่ออธิษฐาน
อธิฏฺจาย	อธิ + จา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + ตฺวา	อธิษฐานแล้ว
อธิปฺเปต	อธิ + ป + อิ คติมฺหิ ในการไป + ต	(อัน...) ประสงค์เอาแล้ว
อธิวตฺถ	อธิ + วส นิวาเส ในการอยู่ + ต	สิงอยู่แล้ว, อาศัยอยู่แล้ว
อธิวาสยิตฺถ	อธิ + วส นิวาเส ในการอยู่ + ณย + ตฺถ	(ยัง...) ให้อยู่ทับแล้ว, รับนิมนต์แล้ว
อธิวาเสถ	อธิ + วส นิวาเส ในการอยู่ + เณ + ถ	(ยัง...) จงให้อยู่ทับ, จงรับนิมนต์
อธิวาเสสึ	อธิ + วส นิวาเส ในการอยู่ + เณ + อี	(ยัง...) ให้อยู่ทับแล้ว, รับนิมนต์แล้ว
อนภินนฺทิตฺวา	น + อภิ + นนฺท นนฺทเน ในความเพลิดเพลิน + ตฺวา	ไม่เพลิดเพลินแล้ว
อนาคนฺตฺวา	น + อา + คมุ คติมฺหิ ในการไป + ตฺวา	ไม่มาแล้ว
อนาจิกฺขนฺต	น + อา + จิกฺข วิยตฺติยำ วาจายำ ในการพูดชัด + อ + อนฺต	ไม่บอกอยู่
อนาจิกฺขิตฺวา	น + อา + จิกฺข วิยตฺติยำ วาจายำ ในการพูดชัด + ตฺวา	ไม่บอกแล้ว
อนาทยิตฺวา	น + อา + ทา อาทาเน ในการถือเอา + ตฺวา	ไม่ถือเอาแล้ว
อนาหริยมาน	น + อา + หร หรเณ ในการนำไป + ย + มาน	(อัน...) ไม่นำมาอยู่, เมื่อไม่นำมา
อนิกฺขนฺต	น + นิ + กมุ ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + ต	ไม่ออกไปแล้ว
อนิจฺฉมาน	น + อิสุ อิจฺฉายำ ในความปรารถนา + อ + มาน	ไม่ปรารถนาอยู่, เมื่อไม่ปรารถนา
อนิฏฺจิต	น + นิ + จา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + ต	ไม่สำเร็จแล้ว
อนิมนฺเตตฺวา	น + นิ + มนฺต นิมนฺตเน ในการนิมนต์ + เณ + ตฺวา	ไม่นิมนต์แล้ว, ไม่เชื้อเชิญแล้ว (จุ.)

อนิเวเสตฺวา	น + นิ + วิส ปเวสเน ในการเข้าไป + เณ + ตฺวา	ไม่ (ยัง...) ให้อยู่แล้ว
อนุคจฺฉติ	อนุ + คมุ คติมฺหิ ในการไป + อ + ติ	ย่อมไปตาม
อนุคนฺตฺวา	อนุ + คมุ คติมฺหิ ในการไป + ตฺวา	ตามไปแล้ว, ตามส่งแล้ว
อนุญฺญาต	อนุ + ญา อวโพธเน ในการรู้ + ต	(อัน...) อนุญาตแล้ว
อนุตปฺปติ	อนุ + ตป ทาเห ในความเร่าร้อน + ย + ติ	ย่อมตามเดือดร้อน (ทิ.)
อนุปปริกฺขิตฺวา	น + อุป + ปริ + อิกฺข ทสฺสเน ในการดู + ตฺวา	ไม่พิจารณาแล้ว
อนุปสงฺกมนฺต	น + อุป + สํ + กมุ ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + อ + อนฺต	ไม่เข้าไปหาอยู่
อนุปฺปนฺน	น + อุ + ปท คติมฺหิ ในการไป + ต	ไม่อุบัติขึ้นแล้ว, ไม่เกิดขึ้นแล้ว
อนุปฺปาเทตฺวา	น + อุ + ปท คติมฺหิ ในการไป + เณ + ตฺวา	ไม่ (ยัง...) ให้เกิดขึ้นแล้ว
อนุพทฺธ	อนุ + พนฺธ พนฺธเน ในการผูก + ต	(อัน...) ติดตามแล้ว
อนุพนฺธิตฺวา	อนุ + พนฺธ พนฺธเน ในการผูก + ตฺวา	ติดตามแล้ว
อนุพนฺธึสุ	อนุ + พนฺธ พนฺธเน ในการผูก + อุ	ติดตามแล้ว
อนุพฺรูหเย	อนุ + พฺรูห วฑฺฒเน ในความเจริญ + ณย + เอยฺย	(ยัง...) พึงให้เจริญ, พึงให้งอกงาม
อนุภวนฺต	อนุ + ภู สตฺตายํ ในความมี,ความเป็น + อ + อนฺต	เสวยอยู่, เมื่อเสวย
อนุภวิตฺวา	อนุ + ภู สตฺตายํ ในความมี, ความเป็น + ตฺวา	เสวยแล้ว
อนุโภติ	อนุ + ภู สตฺตายํ ในความมี, ความเป็น + อ + ติ	ย่อมเสวย
อนุโมทมาน	อนุ + มุท โมทเน ในความบันเทิง + อ + มาน	อนุโมทนาอยู่, เมื่ออนุโมทนา
อนุโมทามิ	อนุ + มุท โมทเน ในความบันเทิง + อ + มิ	ย่อมอนุโมทนา
อนุโมทิตฺวา	อนุ + มุท โมทเน ในความบันเทิง + ตฺวา	อนุโมทนาแล้ว
อนุยุญฺชนฺต	อนุ + ยุช โยเค ในการประกอบ + อ + อนฺต	ตามประกอบอยู่, เมื่อตามประกอบ
อนุวตฺตามิ	อนุ + วตฺตุ วตฺตเน ในการเป็นไป + อ + มิ	ย่อมเป็นไปตาม, ย่อมอนุวัตรไปตาม
อนุสาสติ	อนุ + สาส อนุสิฏฺฐิมฺหิ ในการพร่ำสอน + อ + ติ	ย่อมพร่ำสอน
อนุสาสมาน	อนุ + สาส อนุสิฏฺฐิมฺหิ ในการพร่ำสอน + อ + มาน	พร่ำสอนอยู่, เมื่อพร่ำสอน
อนุสาสิยมาน	อนุ + สาส อนุสิฏฺฐิมฺหิ ในการพร่ำสอน + ย + มาน	(อัน...) พร่ำสอนอยู่
อนุสาเสยฺย	อนุ + สาส อนุสิฏฺฐิมฺหิ ในการพร่ำสอน + อ + เอยฺย	พึงพร่ำสอน
อนุสฺสรนฺต	อนุ + สร คติจินฺตายํ ในการไปและคิด + อ + อนฺต	ระลึกถึงอยู่, เมื่อระลึกถึง
อนุสฺสรนฺตี	อนุ + สร คติจินฺตายํ ในการไปและคิด +อ+อนฺต+(อี)	ระลึกถึงอยู่, เมื่อระลึกถึง
อนุสฺสริ	อนุ + สร คติจินฺตายํ ในการไปและคิด + อี	ระลึกถึงแล้ว

อนุสฺสริต	อนุ + สร คติจินฺตายํ ในการไปและคิด + ต	(อัน...) ระลึกถึงแล้ว
อนุสฺสาเวสิ	อนุ + สุ สวเณ ในการฟัง + เณ + อี	(ยัง...) ให้ฟังแล้ว, ให้ได้ยินแล้ว
อนุโสจติ	อนุ + สุจ โสเก ในความเศร้าโศก + อ + ติ	ย่อมตามเศร้าโศก
อนฺตรธายถ	อนฺตร + ธา อทสฺสเน ในการไม่เห็น + ย + ถ	ย่อมหายไป (ทิ.)
อนฺตรธายิ	อนฺตร + ธา อทสฺสเน ในการไม่เห็น + ย + อี	หายไปแล้ว (ทิ.)
อนฺตรธายิสฺสติ	อนฺตร + ธา อทสฺสเน ในการไม่เห็น + ย + สฺสติ	จักหายไป (ทิ.)
อนฺวาย	อนุ + อิ คติมฺหิ ในการไป + ตฺวา	อาศัยแล้ว
อนฺเวติ	อนุ + อิ คติมฺหิ ในการไป + อ + ติ	ย่อมไปตาม
อปกฑฺฒิตฺวา	อป + กฑฺฒ อากฑฺฒเน ในการฉุด,ลาก,ดึง + ตฺวา	ชักออกแล้ว
อปคจฺฉถ	อป + คมุ คติมฺหิ ในการไป + อ + ถ	จงไปปราศ
อปคจฺฉิ	อป + คมุ คติมฺหิ ในการไป + อี	ไปปราศแล้ว
อปติตฺวา	น + ปต ปตเน ในการตกไป + ตฺวา	ไม่ตกไปแล้ว
อปทิสฺติ	อป + ทิส โพธเน ในการให้รู้ + อ + ติ	ย่อมแสดงอ้าง
อปนีต	อป + นี นเย ในการนำไป + ต	(อัน...) นำไปปราศแล้ว
อปเนตฺวา	อป + นี นเย ในการนำไป + ตฺวา	นำไปปราศแล้ว
อปเนยฺยาถ	อป + นี นเย ในการนำไป + อ + เอยฺยาถ	พึงนำไปปราศ
อปยิรุปาสนฺต	น + ปริ + อุ + อาส อุปเวสเน ในการเข้าไปใกล้ +อ+ อนฺต	ไม่เข้าไปนั่งใกล้อยู่
อปริปุณฺณ	น + ปริ + ปูร ปูรเณ ในการเต็ม + ต	ไม่เต็มรอบแล้ว, ไม่บริบูรณ์แล้ว
อปลายิตฺวา	น + ปลาย ปลายเน ในการหนีไป + ตฺวา	ไม่หนีไปแล้ว
อปสกฺกิตฺวา	อป + สกฺก คเต ในการไป + ตฺวา	ถอยไปแล้ว
อปสาทิต	อป + สาท สาทเน ในความยินดี + ต	รุกรานแล้ว
อปสฺสนฺต	น + ทิส เปกฺขเณ ในการดู + อ + อนฺต	ไม่เห็นอยู่, เมื่อไม่เห็น
อปสฺสนฺตี	น + ทิส เปกฺขเณ ในการดู,การเห็น +อ+อนฺต+(อี)	ไม่เห็นอยู่, เมื่อไม่เห็น
อปฺปจฺจาสึสนฺต	น+ปติ+อา+ สีส อิจฺฉายํ ในความปรารถนา +อ+อนฺต	ไม่หวังเฉพาะอยู่
อปฺปฏิเวกฺขิย	น + ปติ + อว + อิกฺข ทสฺสเน ในการดู,เห็น + ตฺวา	ไม่พิจารณาแล้ว
อปฺปฏิหต	น + ปติ + หน หึสายํ ในความเบียดเบียน + ต	(อัน...) ไม่กระทบแล้ว
อปฺปติฏฺฐิต	น + ปติ + ฐา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + ต	ไม่ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว
อปฺปมตฺต	น + ป + มท อุมฺมาเท ในความบ้า + ต	ไม่ประมาทแล้ว

อปฺปวิสิตฺวา	น + ป + วิส ปเวสเน ในการเข้าไป + ตฺวา	ไม่เข้าไปแล้ว
อปฺปโหนฺต	น + ป + หู สตฺตายํ ในความมี, ความเป็น +อ+อนฺต	ไม่เพียงพออยู่, เมื่อไม่เพียงพอ
อเปถ	อป + อิ คติมฺหิ ในการไป + อ + ถ	จงหลีกไป
อเปหิ	อป + อิ คติมฺหิ ในการไป + อ + หิ	จงหลีกไป
อพฺพุยฺห	อา + วห ปาปเน ในการให้ถึง + ตฺวา	ถอนแล้ว
อพฺภุคฺคนฺตฺวา	อภิ + อุ + คมุ คติมฺหิ ในการไป + ตฺวา	เหาะขึ้นแล้ว, ฟุ้งขึ้นแล้ว
อภวิสฺส	อ + ภู สตฺตายํ ในความมี, ความเป็น + สฺสา	จักได้มีแล้ว
อภสฺสถ	อ + ภสุ อโธปเต ในการพลัดตก + ย + ตฺถ	ได้พลัดตกแล้ว (ทิ.)
อภาวิต	น + ภู สตฺตายํ ในความมี, ความเป็น + เณ + ต	ไม่ (ยัง...) ให้เจริญแล้ว
อภาสี	อ + ภาส วิยตฺติยํ วาจายํ ในการพูดชัด + อี	ได้กล่าวแล้ว, ได้ตรัสแล้ว
อภิชานาติ	อภิ + ญา อวโพธเน ในการรู้ + นา + ติ	ย่อมรู้ยิ่ง
อภิชฺชิตฺวา	น + ภิท ภิชฺชเน ในการแตก + ตฺวา	ไม่แตกแล้ว
อภิญฺญาย	อภิ + ญา อวโพธเน ในการรู้ + ตฺวา	รู้ยิ่งแล้ว
อภินทนฺต	อภิ + นท อพฺยตฺตสทฺเท ในการทำเสียงไม่ชัด +อ+อนฺต	บันลือยิ่งอยู่, เมื่อบันลือยิ่ง
อภินนฺเทยฺย	อภิ + นนฺท นนฺทเน ในความเพลิดเพลิน + อ + เอยฺย	พึงเพลิดเพลินยิ่ง
อภินิมฺมินิตฺวา	อภิ+นิ+ มา ปริมาเณ ในการวัด,ชั่ง,ตวง + นา + ตฺวา	เนรมิตแล้ว
อภิภูต	อภิ + ภู อภิภวเน ในการครอบงำ + ต	(อัน...) ครอบงำแล้ว
อภิมตฺถติ	อภิ + มถฺ วิโลฬเน ในการกวน + อ + ติ	ย่อมย่ำยี, ย่อมก่อกวน
อภิรมิตฺวา	อภิ + รมุ กีฬายํ ในการเล่น + ตฺวา	ยินดียิ่งแล้ว
อภิรุยฺห	อภิ + รุห ชนเน ในการรู้ + ตฺวา	ขึ้นเฉพาะแล้ว
อภิรุหิ	อภิ + รุห ชนเน ในการเกิด + อี	ขึ้นเฉพาะแล้ว
อภิวาเทตฺวา	อภิ + วท วนฺทเน ในการกราบไหว้ + เณ + ตฺวา	กราบไหว้แล้ว (จุ.)
อภิหต	อภิ + หร หรเณ ในการนำไป + ต	(อัน...) นำไปเฉพาะแล้ว
อภิหรนฺติ	อภิ + หร หรเณ ในการนำไป + อ + อนฺติ	ย่อมนำไปเฉพาะ
อภุญฺชนฺต	น + ภุช พฺยวหรเณ ในการกลืนกิน + อ + อนฺต	ไม่กินอยู่, เมื่อไม่กิน
อมฺห	อส ภุวิ ในความมี, ความเป็น + อ + ม	ย่อมมี, ย่อมเป็น
อมฺหา	อส ภุวิ ในความมี, ความเป็น + มฺหา	มีแล้ว, เป็นแล้ว
อมฺหิ	อส ภุวิ ในความมี, ความเป็น + อ + มิ	ย่อมมี, ย่อมเป็น

อยุตฺต	น + ยุช โยเค ในการประกอบ + ต	ไม่ประกอบแล้ว, ไม่ควรแล้ว
อลงฺกต	อลํ + กร กรเณ ในการกระทำ + ต	(อัน...) ประดับแล้ว
อลงฺกริตฺวา	อลํ + กร กรเณ ในการกระทำ + ตฺวา	ประดับแล้ว
อลภนฺต	น + ลภ ลาเภ ในการได้ + อ + อนฺต	ไม่ได้อยู่, เมื่อไม่ได้
อลภิ	อ + ลภ ลาเภ ในการได้ + อี	ได้ได้แล้ว
อลภิตฺวา	น + ลภ ลาเภ ในการได้ + ตฺวา	ไม่ได้แล้ว
อวกงฺขนฺติ	อว + กขิ กงฺขายํ ในความสงสัย + อ + อนฺติ	ย่อมหวัง
อวจ	อ + วจ วิยตฺติยํ วาจายํ ในการพูดชัด + อา/โอ	ได้กล่าวแล้ว
อวจุ	อ + วจ วิยตฺติยํ วาจายํ ในการพูดชัด + อุ	ได้กล่าวแล้ว
อวตฺวา	น + วจ วิยตฺติยํ วาจายํ ในการพูดชัด + ตฺวา	ไม่กล่าวแล้ว, ไม่ตรัสแล้ว
อวนฺทิตฺวา	อ + วนฺท วนฺทเน ในการกราบไหว้ + ตฺวา	ไม่กราบไหว้แล้ว
อวสีฏฺฐ	อว + สิส อสฺพฺพยุชฺชเน ในการไม่ประกอบทั้งหมด + ต	เหลือลงแล้ว
อวิชหิต	น + วิ + หา จาเค ในการสละ + ต	(อัน...) ไม่สละแล้ว, ไม่ละแล้ว
อวิชหิตฺวา	น + วิ + หา จาเค ในการสละ + ตฺวา	ไม่ละแล้ว, ไม่สละแล้ว
อวิชฺชมาน	น + วิท ภาเว ในความมี, ความเป็น + ย + มาน	ไม่มีอยู่, เมื่อไม่มี
อวิวิตฺต	น + วิ + วิจ วิเวจเน ในความสงัด + ต	ไม่สงัดแล้ว, ไม่สงบแล้ว
อวิสหนฺต	น + วิ + สห อุสฺสาเห ในความพยายาม + อ + อนฺต	ไม่อาจอยู่, เมื่อไม่อาจ
อเวกฺขนฺต	อว + อิกฺข ทสฺสเน ในการดู, การเห็น + อ + อนฺต	เห็นอยู่, เมื่อเห็น, พิจารณาอยู่
อโวจ	อ + วจ วิยตฺติยํ วาจายํ ในการพูดชัด + อา	ได้กล่าวแล้ว
อโวจุตฺถ	อ + วจ วิยตฺติยํ วาจายํ ในการพูดชัด + ตฺถ	ได้กล่าวแล้ว, ได้ตรัสแล้ว
อสกฺโกนฺต	น + สก สตฺติมฺหิ ในความสามารถ + โอ + อนฺต	ไม่อาจอยู่, เมื่อไม่อาจ
อสกฺโกนฺตี	น + สก สตฺติมฺหิ ในความอาจ + โอ + อนฺต + (อี)	ไม่อาจอยู่, เมื่อไม่อาจ
อสกฺขิ	อ + สก สตฺติมฺหิ ในความอาจ, สามารถ + อุณา + อี	ได้อาจแล้ว
อสกฺขึสุ	อ + สก สตฺติมฺหิ ในความอาจ, สามารถ + อุณา + อุ	ได้อาจแล้ว
อสญฺจหิตฺวา	น + สํ + จา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + ตฺวา	ไม่ดำรงอยู่ด้วยดีแล้ว
อสทฺทหนฺต	น + สทฺ + ธา สทฺทหเน ในความเชื่อ + อ + อนฺต	ไม่เชื่ออยู่
อสนฺต	น + อส ภุวิ ในความมี, ความเป็น + อ + อนฺต	ไม่มีอยู่, เมื่อไม่มี
อสมฺมชฺชิตฺวา	น + สํ + มชฺช โสธเน ในการปัดกวาด, ขัด, ถู + ตฺวา	ไม่กวาดแล้ว

อสลฺลกฺเขตฺวา	น+สํ+ ลกฺข องฺกเน ในการทำเครื่องหมาย +เณ+ตฺวา	กำหนดไม่ได้แล้ว (จุ.)
อสหนฺต	น + สห ขนฺตฺยํ ในความอดทน + อ + อนฺต	ไม่อดทนอยู่, เมื่อไม่อดทน
อสิ	อส ภุวิ ในความมี, ความเป็น + อ + สิ	ย่อมมี, ย่อมเป็น
อสฺมิ	อส ภุวิ ในความมี, ความเป็น + อ + มิ	ย่อมมี, ย่อมเป็น
อสฺสํ	อส ภุวิ ในความมี, ความเป็น + อ + เอยฺยามิ	พึงมี, พึงเป็น
อสฺสุ	อส ภุวิ ในความมี, ความเป็น + อ + เอยฺยุ	พึงมี, พึงเป็น
อสฺโสสิ	อ + สุ สวเณ ในการฟัง + ณา + อี	ได้ฟังแล้ว, ได้ยินแล้ว
อสฺโสสึ	อ + สุ สวเณ ในการฟัง + ณา + อึ	ได้ฟังแล้ว, ได้ยินแล้ว
อเหสุ	อ + หู สตฺตายํ ในความมี, ความเป็น + อุ	ได้มีแล้ว, ได้เป็นแล้ว
อโหสิ	อ + หู สตฺตายํ ในความมี, ความเป็น + อี	ได้มีแล้ว, ได้เป็นแล้ว
อโหสึ	อ + หู สตฺตายํ ในความมี, ความเป็น + อึ	ได้มีแล้ว, ได้เป็นแล้ว
อากงฺขติ	อา + กขิ กงฺขายํ ในความสงสัย + อ + ติ	ย่อมหวัง
อากฑฺฒิตฺวา	อา + กฑฺฒ อากฑฺฒเน ในการฉุด, ดึง + ตฺวา	คร่ามาแล้ว, ดึงแล้ว, ฉุดแล้ว
อากิริ	อา + กิร วิกิรเณ ในการเกลี่ย + อี	เกลี่ยลงแล้ว
อาคจฺฉติ	อา + คมุ คติมฺหิ ในการไป + อ + ติ	ย่อมมา
อาคจฺฉตุ	อา + คมุ คติมฺหิ ในการไป + อ + ตุ	จงมา
อาคจฺฉถ	อา + คมุ คติมฺหิ ในการไป + อ + ถ	ย่อมมา, จงมา
อาคจฺฉนฺต	อา + คมุ คติมฺหิ ในการไป + อ + อนฺต	มาอยู่, เมื่อมา
อาคจฺฉมาน	อา + คมุ คติมฺหิ ในการไป + อ + มาน	มาอยู่, เมื่อมา
อาคจฺฉสิ	อา + คมุ คติมฺหิ ในการไป + อ + สิ	ย่อมมา
อาคจฺฉิสฺสนฺติ	อา + คมุ คติมฺหิ ในการไป + สฺสนฺติ	จักมา
อาคจฺเฉยฺยาถ	อา + คมุ คติมฺหิ ในการไป + อ + เอยฺยาถ	พึงมา
อาคจฺเฉยฺยาสิ	อา + คมุ คติมฺหิ ในการไป + อ + เอยฺยาสิ	พึงนำมา
อาคต	อา + คมุ คติมฺหิ ในการไป + ต	มาแล้ว
อาคนฺตพฺพ	อา + คมุ คติมฺหิ ในการไป + ตพฺพ	(อัน...) พึงมา
อาคมยมาน	อา + คมุ อธิวาสเน ในความอดกลั้น + ณย + มาน	คอยท่าอยู่, รอคอยอยู่ (จุ.)
อาคมิ	อา + คมุ คติมฺหิ ในการไป + อี	มาแล้ว
อาคมิสฺสามิ	อา + คมุ คติมฺหิ ในการไป + สฺสามิ	จักมา

อาคมีสุ	อา + คมุ คติมฺหิ ในการไป + อุ	มาแล้ว
อาคเมถ	อา + คมุ คติมฺหิ ในการไป + เถ + ถ	จงคอยท่า, จงรอคอย (จุ.)
อาจิกฺข	อา + จิกฺข วิยตฺติยํ วาจายํ ในการพูดชัด + อ + หิ	จงบอก
อาจิกฺขถ	อา + จิกฺข วิยตฺติยํ วาจายํ ในการพูดชัด + อ + ถ	จงบอก
อาจิกฺขนฺต	อา + จิกฺข วิยตฺติยํ วาจายํ ในการพูดชัด + อ + อนฺต	บอกอยู่, เมื่อบอก
อาจิกฺขมาน	อา + จิกฺข วิยตฺติยํ วาจายํ ในการพูดชัด + อ + มาน	บอกอยู่, เมื่อบอก
อาจิกฺขาเปตฺวา	อา + จิกฺข วิยตฺติยํ วาจายํ ในการพูดชัด + ณาเป + ตฺวา	(ยัง...) ให้บอกแล้ว
อาจิกฺขาหิ	อา + จิกฺข วิยตฺติยํ วาจายํ ในการพูดชัด + อ + หิ	จงบอก, บอกเถิด, ขอจงบอก
อาจิกฺขิ	อา + จิกฺข วิยตฺติยํ วาจายํ ในการพูดชัด + อี	บอกแล้ว, กราบทูลแล้ว
อาจิกฺขิตฺวา	อา + จิกฺข วิยตฺติยํ วาจายํ ในการพูดชัด + ตฺวา	บอกแล้ว
อาจิกฺขิสฺสามิ	อา + จิกฺข วิยตฺติยํ วาจายํ ในการพูดชัด + สฺสามิ	จักบอก
อาณตฺต	อาณ อาณตฺติยํ ในการสั่ง + ต	(อัน...) สั่งแล้ว, บังคับแล้ว
อาณาเปตฺวา	อาณ อาณตฺติยํ ในการสั่ง + ณาเป + ตฺวา	สั่งแล้ว, บังคับแล้ว (กัตตุรูป)
อาณาเปสิ	อาณ อาณตฺติยํ ในการสั่ง + ณาเป + อี	สั่งแล้ว, บังคับแล้ว (กัตตุรูป)
อาทาย	อา + ทา อาทาเน ในการถือเอา + ตฺวา	ถือเอาแล้ว, พาเอาแล้ว, อุ้มแล้ว
อาทิตฺต	อา + ทีป ทิตฺติมฺหิ ในความรุ่งเรือง + ต	(อัน...) ติดทั่วแล้ว
อานยึสุ	อา + นี นเย ในการนำไป + อุ	นำมาแล้ว
อานาเปสิ	อา + นี นเย ในการนำไป + ณาเป + อี	(ยัง...) ให้นำมาแล้ว
อานาเปสฺสามิ	อา + นี นเย ในการนำไป + ณาเป + สฺสามิ	(ยัง...) จักให้นำมา
อานีต	อา + นี นเย ในการนำไป + ต	(อัน...) นำมาแล้ว
อาเนติ	อา + นี นเย ในการนำไป + อ + ติ	ย่อมนำมา
อาเนตฺวา	อา + นี นเย ในการนำไป + ตฺวา	นำมาแล้ว
อาเนสฺสามิ	อา + นี นเย ในการนำไป + สฺสามิ	จักนำมา
อาปชฺชถ	อา + ปท คติมฺหิ ในการไป + ย + ถ	ย่อมถึง, ย่อมต้อง
อาปชฺชนฺต	อา + ปท คติมฺหิ ในการไป + ย + อนฺต	ต้องอยู่, เมื่อต้อง, ถึงอยู่, เมื่อถึง
อาปชฺชมาน	อา + ปท คติมฺหิ ในการไป + ย + มาน	ถึงอยู่, เมื่อถึง, ต้องอยู่, เมื่อต้อง
อาปชฺชิ	อา + ปท คติมฺหิ ในการไป + ย + อุ	ถึงแล้ว, ต้องแล้ว
อาปชฺชิตฺวา	อา + ปท คติมฺหิ ในการไป + ย + ตฺวา	ถึงแล้ว, ต้องแล้ว

อาปชฺชิสฺส	อา + ปท คติมฺหิ ในการไป + ย + สฺสา	จักถึงแล้ว, จักต้องแล้ว
อาปชฺชึสุ	อา + ปท คติมฺหิ ในการไป + ย + อุ	ถึงแล้ว, ต้องแล้ว
อาปนฺน	อา + ปท คติมฺหิ ในการไป + ต	ถึงแล้ว, ต้องแล้ว
อาปุจฺฉิตฺวา	อา + ปุจฺฉ ปุจฺฉเน ในการถาม + ตฺวา	อำลาแล้ว, ถามโดยเอื้อเฟื้อแล้ว
อาภต	อา + ภร ภรเณ ในการนำไป + ต	(อัน...) นำมาแล้ว
อามนฺเตตฺวา	อา + มนฺต อวฺหาเน ในการร้องเรียก + เณ + ตฺวา	เรียกแล้ว (จุ.)
อามนฺเตสิ	อา + มนฺต อวฺหาเน ในการร้องเรียก + เณ + อี	ร้องเรียกแล้ว, เรียกแล้ว
อายาจิ	อา + ยาจ อายาจเน ในการอ้อนวอน + อี	อ้อนวอนแล้ว
อายาจิตฺวา	อา + ยาจ อายาจเน ในการอ้อนวอน + ตฺวา	อ้อนวอนแล้ว
อารทฺธ	อา + รภ ราภสฺเส ในการเริ่มต้น + ต	(อัน...) ปรารภแล้ว, เริ่มแล้ว
อารพฺภ	อา + รภ ราภสฺเส ในการเริ่มต้น + ตฺวา	ปรารภแล้ว, เริ่มต้นแล้ว
อารภิ	อา + รภ ราภสฺเส ในการเริ่มต้น + อี	เริ่มแล้ว, ปรารภแล้ว
อารภึสุ	อา + รภ ราภสฺเส ในการเริ่มต้น + อุ	เริ่มต้นแล้ว, ปรารภแล้ว
อาราเธตฺวา	อา + ราธ โตสเน ในความยินดี + เณ + ตฺวา	(ยัง...) ให้ยินดีแล้ว
อาราเธสฺสามิ	อา + ราธ โตสเน ในความยินดี + เณ + สฺสามิ	(ยัง...) จักให้ยินดี
อารุยฺห	อา + รุห ชายเน ในการเกิด + ตฺวา	ขึ้นแล้ว
อาโรจยึสุ	อา + รุจ เทสเน ในการแสดง + ณย + อุ	บอกแล้ว, กราบทูลแล้ว (จุ.)
อาโรจาเปตฺวา	อา + รุจ เทสเน ในการแสดง + ณาเป + ตฺวา	(ยัง...) ให้บอกแล้ว
อาโรจาเปถ	อา + รุจ เทสเน ในการแสดง + ณาเป + ถ	(ยัง...) จงให้บอก
อาโรจาเปสิ	อา + รุจ เทสเน ในการแสดง + ณาเป + อี	(ยัง...) ให้บอกแล้ว
อาโรเจตฺวา	อา + รุจ เทสเน ในการแสดง + เณ + ตฺวา	บอกแล้ว, กราบทูลแล้ว (จุ.)
อาโรเจนฺต	อา + รุจ เทสเน ในการแสดง + เณ + อนฺต	บอกอยู่, เมื่อบอก (จุ.)
อาโรเจสิ	อา + รุจ เทสเน ในการแสดง + เณ + อี	บอกแล้ว, กราบทูลแล้ว (จุ.)
อาโรเจสึ	อา + รุจ เทสเน ในการแสดง + เณ + อึ	บอกแล้ว, กราบทูลแล้ว (จุ.)
อาโรเจสุ	อา + รุจ เทสเน ในการสวด, แสดง + เณ + อุ	บอกแล้ว, กราบทูลแล้ว (จุ.)
อาโรปิต	อา + รุห อาโรหนมฺหิ ในการยกขึ้น + เณ + ต	(อัน...) ยกขึ้นแล้ว (จุ.)
อาโรเปตฺวา	อา + รุห อาโรหนมฺหิ ในการขึ้น + เณ + ตฺวา	ยกขึ้นแล้ว (จุ.)
อาลปิ	อา + ลป อามนฺตเน ในการร้องเรียก + อี	ร้องเรียกแล้ว

อาโลเฬตฺวา	อา + ลุฬ มนฺถเน ในการกวน + เณ + ตฺวา	กวนแล้ว (จุ.)
อาวชฺชนฺต	อา + วชฺช อาวชฺชเน ในการใคร่ครวญ + อ + อนฺต	ใคร่ครวญอยู่, เมื่อใคร่ครวญ
อาวชฺชมาน	อา + วชฺช อาวชฺชเน ในการใคร่ครวญ + อ + มาน	ใคร่ครวญอยู่, พิจารณาอยู่
อาวชฺชิตฺวา	อา + วชฺช อาวชฺชเน ในการใคร่ครวญ + ตฺวา	ใคร่ครวญแล้ว, พิจารณาแล้ว
อาวชฺเชสิ	อา + วชฺช อาวชฺชเน ในการใคร่ครวญ + เณ + อี	ใคร่ครวญแล้ว (จุ.)
อาวเส	อา + วส นิวาเส ในการอยู่ + อ + เอยฺย	พึงอยู่ครอง
อาวิกโรนฺต	อาวิ + กร กรเณ ในการกระทำ + โอ + อนฺต	กระทำให้แจ้งอยู่, เมื่อกระทำให้แจ้ง
อาวิภวิสฺสติ	อาวิ + ภู สตฺตายํ ในความมี, ความเป็น + สฺสติ	จักมีแจ้ง
อาสนฺน	อา + สท คตฺยาวสาเน ในการสิ้นสุดการไป + ต	ใกล้แล้ว
อาห	พฺรู วิยตฺติยํ วาจายํ ในการพูดชัด + อ	กล่าวแล้ว, ตรัสแล้ว, กราบทูลแล้ว
อาหร	อา + หร หรเณ ในการนำไป + อ + หิ	จงนำมา
อาหรถ	อา + หร หรเณ ในการนำไป + อ + ถ	จงนำมา
อาหรนฺต	อา + หร หรเณ ในการนำไป + อ + อนฺต	นำมาอยู่, เมื่อนำมา
อาหรนฺติ	อา + หร หรเณ ในการนำไป + อ + อนฺติ	ย่อมนำมา
อาหราเปตฺวา	อา + หร หรเณ ในการนำไป + ณาเป + ตฺวา	(ยัง...) ให้นำมาแล้ว
อาหราเปถ	อา + หร หรเณ ในการนำไป + ณาเป + ถ	(ยัง...) จงให้นำมา
อาหราเปสิ	อา + หร หรเณ ในการนำไป + ณาเป + อี	(ยัง...) ให้นำมาแล้ว
อาหรามิ	อา + หร หรเณ ในการนำไป + อ + มิ	ย่อมนำมา
อาหริ	อา + หร หรเณ ในการนำไป + อี	นำมาแล้ว
อาหริต	อา + หร หรเณ ในการนำไป + ต	(อัน...) นำมาแล้ว
อาหริตพฺพ	อา + หร หรเณ ในการนำไป + ตพฺพ	(อัน...) พึงนำมา
อาหริตฺวา	อา + หร หรเณ ในการนำไป + ตฺวา	นำมาแล้ว
อาหริสฺสติ	อา + หร หรเณ ในการนำไป + สฺสติ	จักนำมา
อาหริสฺสาม	อา + หร หรเณ ในการนำไป + สฺสาม	จักนำไป
อาหริสฺสามิ	อา + หร หรเณ ในการนำไป + สฺสามิ	จักนำมา
อาหรึสุ	อา + หร หรเณ ในการนำไป + อุ	นำมาแล้ว
อาหเรยฺยาสิ	อา + หร หรเณ ในการนำไป + อ + เอยฺยาสิ	พึงนำมา
อาหเรสึ	อา + หร หรเณ ในการนำไป + เณ + อึ	กลืนกินแล้ว (จุ.) *********

อาหำสุ	พฺรู วิยตฺติยำ วาจายำ ในการพูดชัด + อุ๋	กล่าวแล้ว
อาหุ	พฺรู วิยตฺติยำ วาจายำ ในการพูดชัด + อุ	กล่าวแล้ว
อิจฺฉติ	อิสุ อิจฺฉายำ ในความปรารถนา + อ + ติ	ย่อมปรารถนา
อิจฺฉสิ	อิสุ อิจฺฉายำ ในความปรารถนา + อ + สิ	ย่อมปรารถนา
อิจฺฉามิ	อิสุ อิจฺฉายำ ในความปรารถนา + อ + มิ	ย่อมปรารถนา
อิจฺฉิ	อิสุ อิจฺฉายำ ในความปรารถนา + อี	ปรารถนาแล้ว
อิจฺฉิต	อิสุ อิจฺฉายำ ในความปรารถนา + ต	(อัน...) ต้องการแล้ว, ปรารถนาแล้ว
อิจฺฉิสฺสามิ	อิสุ อิจฺฉายำ ในความปรารถนา + สฺสามิ	จักปรารถนา
อิจฺเฉยฺย	อิสุ อิจฺฉายำ ในความปรารถนา + อ + เอยฺย	พึงปรารถนา
อิชฺฌิสฺสติ	อิธ อิทฺธิยำ ในความสำเร็จ + ย + สฺสติ	จักสำเร็จ (ทิ.)
อุกฺขิปนฺต	อุ + ขิป โนทเน ในการชัดไป + อ + อนฺต	ยกขึ้นอยู่, เมื่อยกขึ้น
อุกฺขิปิ	อุ + ขิป โนทเน ในการชัดไป + อี	ยกขึ้นแล้ว
อุกฺขิปิตฺวา	อุ + ขิป โนทเน ในการชัดไป + ตฺวา	ยกขึ้นแล้ว
อุคฺคจฺฉนฺต	อุ + คมฺ คติมฺหิ ในการไป + อ + อนฺต	ขึ้นไปอยู่, เมื่อขึ้นไป
อุคฺคณฺห	อุ + คห อุปาทาเน ในการถือเอา + ณฺหา + หิ	จงเรียนเอา
อุคฺคณฺหนฺต	อุ + คห อุปาทาเน ในการถือเอา + ณฺหา + อนฺต	เรียนเอาอยู่, เมื่อเรียนเอา
อุคฺคณฺหาติ	อุ + คห อุปาทาเน ในการถือเอา + ณฺหา + ติ	ย่อมเรียนเอา
อุคฺคณฺหิตฺวา	อุ + คห อุปาทาเน ในการถือเอา + ณฺหา + ตฺวา	เรียนเอาแล้ว
อุคฺคณฺหิสฺสามิ	อุ + คห อุปาทาเน ในการถือเอา + ณฺหา + สฺสามิ	จักเรียนเอา
อุคฺคเหตฺวา	อุ + คห อุปาทาเน ในการถือเอา + ตฺวา	เรียนเอาแล้ว
อุคฺโฆเสสิ	อุ + ฆุส สทฺเท ในการทำเสียง + เณ + อี	ป่าวร้องแล้ว, ประกาศแล้ว (จุ.)
อุคฺโฆเสหิ	อุ + ฆุส สทฺเท ในการทำเสียง + เณ + หิ	จงป่าวร้อง, จงประกาศ (จุ.)
อุจฺฉิชฺชิสฺสติ	อุ + ฉิทิ ฉิชฺเช ในการขาดไป + ย + สฺสติ	จักขาดสูญ (ทิ.)
อุชฺฌายถ	อุ + เฌ จินฺตายำ ในความคิด,เพ่ง,เผา + อ + ถ	ย่อมยกโทษ, จงยกโทษ
อุชฺฌายนฺต	อุ + เฌ จินฺตายำ ในความคิด,เพ่ง,เผา + อ + อนฺต	ยกโทษอยู่, เมื่อยกโทษ
อุชฺฌายิ	อุ + เฌ จินฺตายำ ในความคิด,เพ่ง,เผา + อี	ยกโทษแล้ว
อุชฺฌายึสุ	อุ + เฌ จินฺตายำ ในความคิด,เพ่ง,เผา + อุ๋	ยกโทษแล้ว
อุชฺฌิต	อุชฺฌ อุสฺสคฺเค ในการสละ, ละ, ทิ้ง + ต	(อัน...) ทิ้งแล้ว

อุฏฺจหิตฺวา	อุ + จา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + ตฺวา	ลุกขึ้นแล้ว, ตั้งขึ้นแล้ว, ขึ้นไปแล้ว
อุฏฺจหนฺติ	อุ + จา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + อ + อนฺติ	ย่อมลุกขึ้น, ย่อมตั้งขึ้น, ย่อมขึ้นไป
อุฏฺจหิ	อุ + จา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + อี	ลุกขึ้นแล้ว, ตั้งขึ้นแล้ว, ผุดขึ้นแล้ว
อุฏฺจหิตฺวา	อุ + จา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + ตฺวา	ลุกขึ้นแล้ว, ตั้งขึ้นแล้ว, ขึ้นไปแล้ว
อุฏฺจหิสฺสติ	อุ + จา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + สฺสติ	จักลุกขึ้น, จักผุดขึ้น, จักตั้งขึ้น
อุฏฺจหึสุ	อุ + จา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + อุ̆	ลุกขึ้นแล้ว, ตั้งขึ้นแล้ว, ผุดขึ้นแล้ว
อุฏฺจาย	อุ + จา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + ตฺวา	ลุกขึ้นแล้ว, ตั้งขึ้นแล้ว, ผุดขึ้นแล้ว
อุฏฺจิต	อุ + จา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + ต	ลุกขึ้นแล้ว, ตั้งขึ้นแล้ว, ผุดขึ้นแล้ว
อุทปาทิ	อุ + อ + ปท คติมฺหิ ในการไป + ย + อี	ได้เกิดขึ้นแล้ว (ทิ.)
อุทาเนตฺวา	อุทาน + เณ + ตฺวา	เปล่งแล้ว (นามธาตุ)
อุทาเนนฺต	อุทาน + เณ + อนฺต	เปล่งอยู่, เมื่อเปล่ง (นามธาตุ)
อุทาเนสิ	อุทาน + เณ + อี	เปล่งแล้ว (นามธาตุ)
อุทฺทิสฺส	อุ + ทิส อุจฺจารเณ ในการสวด, การแสดง + ตฺวา	เจาะจงแล้ว, อุทิศแล้ว
อุทฺธรนฺต	อุ + ธร ธารเณ ในการทรงไว้ + อ + อนฺต	ถอนขึ้นอยู่, เมื่อถอนขึ้น
อุทฺธริตฺวา	อุ + ธร ธารเณ ในการทรงไว้ + ตฺวา	ตักขึ้นแล้ว, ถอนขึ้นแล้ว
อุปคจฺฉนฺต	อุป + คมุ คติมฺหิ ในการไป + อ + อนฺต	เข้าใกล้อยู่, เข้าไปหาอยู่
อุปคนฺตฺวา	อุป + คมุ คติมฺหิ ในการไป + ตฺวา	เข้าถึงแล้ว, เข้าไปหาแล้ว
อุปฏฺจหติ	อุป + จา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + อ + ติ	ย่อมบำรุง
อุปฏฺจหนฺต	อุป + จา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + อ + อนฺต	บำรุงอยู่, เมื่อบำรุง, อุปัฏฐากอยู่
อุปฏฺจหิ	อุป + จา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + อี	บำรุงแล้ว, ปรากฏแล้ว
อุปฏฺจหิมฺหา	อุป + จา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + มฺหา	บำรุงแล้ว, อุปัฏฐากแล้ว
อุปฏฺจหึสุ	อุป + จา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + อุ̆	บำรุงแล้ว, ปรากฏแล้ว
อุปฏฺจาสิ	อุป + จา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + อี	ปรากฏแล้ว, บำรุงแล้ว
อุปฏฺจาหิ	อุป + จา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + อ + หิ	จงบำรุง, จงปรากฏ
อุปฏฺจิต	อุป + จา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + ต	(อัน...) บำรุงแล้ว, ปรากฏแล้ว
อุปฏฺจิยมาน	อุป + จา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + ย + มาน	(อัน...) บำรุงอยู่
อุปทฺทเวติ	อุป + ทว ตาเป ในความเดือดร้อน + อ + ติ	ย่อมเบียดเบียน, ย่อมขัดขวาง
อุปธารยมาน	อุป + ธร อุปธารเณ ในการใคร่ครวญ + ณย + มาน	ใคร่ครวญอยู่, เมื่อใคร่ครวญ (จุ.)

อุปธาเรถ	อุป + ธร อุปธารเณ ในการใคร่ครวญ + เณ + ถ	จงใคร่ครวญ (จุ.)
อุปธาเรนฺต	อุป + ธร อุปธารเณ ในการใคร่ครวญ + เณ + อนฺต	ใคร่ครวญอยู่, เมื่อใคร่ครวญ (จุ.)
อุปธาเรนฺตี	อุป + ธร อุปธารเณ ในการใคร่ครวญ + เณ +อนฺต+อี	ใคร่ครวญอยู่, เมื่อใคร่ครวญ (จุ.)
อุปธาเรสิ	อุป + ธร อุปธารเณ ในการใคร่ครวญ + เณ + อี	ใคร่ครวญแล้ว (จุ.)
อุปธาเรสฺสาม	อุป + ธร อุปธารเณ ในการใคร่ครวญ + เณ + สฺสาม	จักใคร่ครวญ (จุ.)
อุปธาเรหิ	อุป + ธร อุปธารเณ ในการใคร่ครวญ + เณ + หิ	จงใคร่ครวญ (จุ.)
อุปธาวมานา	อุป + ธาวุ ธวเน ในการวิ่งไปเร็ว + อ + มาน + อา	วิ่งไปเร็วอยู่, เมื่อวิ่งไปเร็ว
อุปนาเมนฺตี	อุป + นมุ นเต ในการโน้มกาย + เณ + อนฺต + อี	(ยัง...) ให้น้อมเข้าไปใกล้อยู่
อุปนาเมสิ	อุป + นมุ นเต ในการน้อมกาย + เณ + อี	(ยัง...) ให้น้อมเข้าไปแล้ว
อุปปริกฺขิตฺวา	อุป + ปริ + อิกฺข ทสฺสเน ในการดู + ตฺวา	พิจารณาแล้ว
อุปสงฺกมนฺต	อุป + สํ + กมุ ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + อ + อนฺต	เข้าไปหาอยู่, เมื่อเข้าไปหา
อุปสงฺกมสิ	อุป + สํ + กมุ ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + อ + สิ	ย่อมเข้าไป, ย่อมเข้าไปเฝ้า
อุปสงฺกมิ	อุป + สํ + กมุ ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + อี	เข้าไปหาแล้ว, เข้าไปเฝ้าแล้ว
อุปสงฺกมิตฺวา	อุป + สํ + กมุ ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + ตฺวา	เข้าไปหาแล้ว, เข้าไปเฝ้าแล้ว
อุปสงฺกมึสุ	อุป + สํ + กมุ ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + อุ๋	เข้าไปหาแล้ว, เข้าไปเฝ้าแล้ว
อุปสนฺต	อุป + สมุ อุปสเม ในการเข้าไปสงบ + ต	เข้าไปสงบแล้ว
อุปสมฺปชฺช	อุป + สํ + ปท คติมฺหิ ในการไป + ตฺวา	เข้าถึงด้วยดีแล้ว, อุปสมบทแล้ว
อุปสฺวเส	อุป + สํ + วส นิวาเส ในการอยู่ + อ + เอยฺย	พึงเข้าไปอยู่ร่วม
อุปฺปชฺชติ	อุ + ปท คติมฺหิ ในการไป + ย + ติ	ย่อมเกิดขึ้น (ทิ.)
อุปฺปชฺชตุ	อุ + ปท คติมฺหิ ในการไป + ย + ตุ	จงเกิดขึ้น (ทิ.)
อุปฺปชฺชนฺต	อุ + ปท คติมฺหิ ในการไป + ย + อนฺต	เกิดขึ้นอยู่, เมื่อเกิดขึ้น (ทิ.)
อุปฺปชฺชมาน	อุ + ปท คติมฺหิ ในการไป + ย + มาน	เกิดขึ้นอยู่, เมื่อเกิดขึ้น (ทิ.)
อุปฺปชฺชิ	อุ + ปท คติมฺหิ ในการไป + ย + อี	เกิดขึ้นแล้ว (ทิ.)
อุปฺปชฺชิตฺวา	อุ + ปท คติมฺหิ ในการไป + (ย) + ตฺวา	เกิดขึ้นแล้ว (ทิ.)
อุปฺปชฺชิสฺส	อุ + ปท คติมฺหิ ในการไป + ย + สฺสา	จักเกิดขึ้นแล้ว
อุปฺปชฺชิสฺสติ	อุ + ปท คติมฺหิ ในการไป + ย + สฺสติ	จักเกิดขึ้น (ทิ.)
อุปฺปชฺเชยฺย	อุ + ปท คติมฺหิ ในการไป + ย + เอยฺย	พึงเกิดขึ้น
อุปฺปตมาน	อุ + ปต ปตเน ในการตกไป + อ + มาน	ลอยอยู่, เหาะขึ้นไปอยู่

อุปฺปติตฺวา	อุ + ปต ปตเน ในการตกไป + ตฺวา	ลอยแล้ว, เหาะขึ้นไปแล้ว
อุปฺปนฺน	อุ + ปท คติมฺหิ ในการไป + ต	เกิดขึ้นแล้ว
อุปฺปพฺพาเชถ	อุ + ป + วช คติมฺหิ ในการไป + เณ + ถ	(ยัง...) จงใหสึก
อุปฺปาทยึสุ	อุ + ปท คติมฺหิ ในการไป + ณย + อุ	(ยัง...) ให้เกิดขึ้นแล้ว
อุปฺปาทิต	อุ + ปท คติมฺหิ ในการไป + เณ + ต	(อัน...) ให้เกิดขึ้นแล้ว
อุปฺปาเทตพฺพ	อุ + ปท คติมฺหิ ในการไป + เณ + ตพฺพ	(อัน...) พึงให้เกิดขึ้น
อุปฺปาเทตฺวา	อุ + ปท คติมฺหิ ในการไป + เณ + ตฺวา	(ยัง...) ให้เกิดขึ้นแล้ว
อุปฺปาเทสิ	อุ + ปท คติมฺหิ ในการไป + เณ + อี	(ยัง...) ให้เกิดขึ้นแล้ว
อุปฺปาเทสฺสามิ	อุ + ปท คติมฺหิ ในการไป + เณ + สฺสามิ	(ยัง...) จักให้เกิดขึ้น
อุปฺผณฺฑิยมาน	อุ + ผฑิ หาเส ในการหัวเราะ + เณ + ย + มาน	(อัน...) เยาะเย้ยอยู่ (จฺ.)
อุเปถ	อุป + อิ คติมฺหิ ในการไป + อ + ถ	จงเข้าถึง, ย่อมเข้าถึง
อุพฺพตฺเตตฺวา	อุ + วตฺ วตฺตเน ในการเป็นไป + เณ + ตฺวา	(ยัง...) ให้ถอนขึ้นแล้ว
อุมฺมิเลตฺวา	อุ + มิล สิเลสเน ในการติดแน่น + ตฺวา	ลืมตาแล้ว
อุยฺโยเชตฺวา	อุ + ยุช โยเค ในการประกอบ + เณ + ตฺวา	ส่งไปแล้ว (จฺ.)
อุยฺโยเชสิ	อุ + ยุช โยเค ในการประกอบ + เณ + อี	ส่งไปแล้ว (จฺ.)
อุสฺสนฺน	อุ + สท คตฺยาวสาเน ในการสิ้นสุดการไป + ต	หนาขึ้นแล้ว
เอติ	อา + อิ คติมฺหิ ในการไป + อ + ติ	ย่อมพัดไป, ย่อมไป, ย่อมมา
เอตุ	อา + อิ คติมฺหิ ในการไป + อ + ตุ	จงมา
เอถ	อา + อิ คติมฺหิ ในการไป + อ + ถ	จงมา
เอหิ	อา + อิ คติมฺหิ ในการไป + อ + หิ	จงมา
โอกฺกนฺต	อว + กมุ ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + ต	ก้าวลงแล้ว
โอกฺกมิ	อว + กมุ ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + อี	ก้าวลงแล้ว
โอจินิตฺวา	อว + จิ จเย ในการสั่งสม + นา + ตฺวา	เลือกเก็บแล้ว
โอตรติ	อว + ตร ตรเณ ในการข้ามไป + อ + ติ	ย่อมข้ามลง
โอตรนฺติ	อว + ตร ตรเณ ในการข้ามไป + อ + อนฺติ	ย่อมข้ามลง
โอตริตฺวา	อว + ตร ตรเณ ในการข้ามไป + ตฺวา	ข้ามลงแล้ว
โอตาเรตฺวา	อว + ตร ตรเณ ในการข้ามไป + เณ + ตฺวา	(ยัง...) ให้ข้ามลงแล้ว
โอติณฺณ	อว + ตร ตรเณ ในการข้ามไป + ต	ข้ามลงแล้ว

โอตฺถต	อว + ถร อจฺฉาทเน ในการปกปิด + ต	(อัน...) ท่วมทับแล้ว
โอตฺถรติ	อว + ถร วิตฺถาเร ในการแผ่ไป + อ + ติ	ย่อมท่วมทับ
โอตฺถรนฺต	อว + ถร วิตฺถาเร ในการแผ่ไป + อ + อนฺต	ท่วมทับอยู่
โอตฺถริตฺวา	อว + ถร อจฺฉาทเน ในการปกปิด + ตฺวา	ท่วมทับแล้ว
โอปีเฬตฺวา	อว + ปีฬ วฺยโลฬเน ในการเบียดเบียนและรบกวน + เณ + ตฺวา	บีบลงแล้ว (จุ.)
โอภคฺค	อว + ภนฺช อวมทฺทเน ในการย่ำยี + ต	หักลงแล้ว
โอภาเสติ	โอ + ภาส ทุเต ในความสว่าง,รุ่งเรือง + เณ + ติ	(ยัง...) ย่อมให้สว่าง, ย่อมให้รุ่งเรือง
โอภาเสตฺวา	อว + ภาส ทุเต ในความรุ่งเรือง + เณ + ตฺวา	(ยัง...) ให้สว่างแล้ว
โอภาเสนฺต	อว + ภาส ทุเต ในความรุ่งเรือง + เณ + อนฺต	(ยัง...) ให้สว่างอยู่, เมื่อให้สว่าง
โอภินฺทนฺติ	อว+ ภิทิ วิทารเณ ในการทำลาย + อ + อนฺติ	ย่อมทำลายลง
โอรุยฺห	อว + รุห ชนเน ในการเกิด + ตฺวา	ลงแล้ว
โอโรหนฺต	อว + รุห ชนเน ในการเกิด + อ + อนฺต	ลงอยู่, เมื่อลง
โอลมฺพิตฺวา	อว + ลพิ อวลมฺพเน ในการพึ่งพา, ห้อย + ตฺวา	ห้อยลงแล้ว
โอลุพฺภ	อว + ลุภ คิทฺธิมฺหิ ในความอยาก + ตฺวา	ข้องแล้ว, ติดใจแล้ว
โอโลกยมาน	อว + โลก ทสฺสเน ในการดู,การเห็น + ณย + มาน	แลดูอยู่, เมื่อแลดู, ตรวจดูอยู่ (จุ.)
โอโลกิต	อว + โลก ทสฺสเน ในการดู, การเห็น + เณ + ต	(อัน...) แลดูแล้ว, ตรวจดูแล้ว (จุ.)
โอโลเกติ	อว + โลก ทสฺสเน ในการดู, การเห็น + เณ + ติ	ย่อมแลดู, ย่อมตรวจดู (จุ.)
โอโลเกตฺวา	อว + โลก ทสฺสเน ในการดู, การเห็น + เณ + ตฺวา	แลดูแล้ว, ตรวจดูแล้ว (จุ.)
โอโลเกนฺต	อว + โลก ทสฺสเน ในการดู, การเห็น + เณ + อนฺต	แลดูอยู่, ตรวจดูอยู่ (จุ.)
โอโลเกสิ	อว + โลก ทสฺสเน ในการดู, การเห็น + เณ + อี	แลดูแล้ว, ตรวจดูแล้ว (จุ.)
โอโลเกหิ	อว + โลก ทสฺสเน ในการดู, การเห็น + เณ + หิ	จงแลดู, จงตรวจดู (จุ.)
โอวทติ	อว + วท วิยตฺติยำ วาจายำ ในการพูดชัด + อ + ติ	ย่อมกล่าวสอน
โอวทนฺต	อว + วท วิยตฺติยำ วาจายำ ในการพูดชัด + อ + อนฺต	กล่าวสอนอยู่, เมื่อกล่าวสอน
โอวทิต	อว + วท วิยตฺติยำ วาจายำ ในการพูดชัด + ต	(อัน...) กล่าวสอนแล้ว
โอวทิยมาน	อว + วท วิยตฺติยำ วาจายำ ในการพูดชัด + ย + มาน	(อัน...) กล่าวสอนอยู่
โอสกฺกิตฺวา	อว + สกฺก คเต ในการไป + ตฺวา	ย่อลงแล้ว
โอสรนฺติ	อว + สร คติจินฺตายำ ในการไปและคิด + อ + อนฺติ	ย่อมประชุมลง
โอหาย	อว + หา จาเค ในการสละ + ตฺวา	ล้าลงแล้ว, ละแล้ว, สละแล้ว

โอหาราเปตฺวา	อว + หร หรเณ ในการนำไป + ณาเป + ตฺวา	(ยัง...) ให้ปลงลงแล้ว
โอหียิตฺวา	อว + หา จาเค ในการสละ + ย + ตฺวา	ล้าลงแล้ว, ละแล้ว, สละแล้ว
กฑฺฒิ	กฑฺฒ อากฑฺฒเน ในการลาก, ฉุด, คร่า, ดึง + อี	คร่ามาแล้ว, ฉุดมาแล้ว
กต	กร กรเณ ในการกระทำ + ต	(อัน...) กระทำแล้ว
กตฺตพฺพ	กร กรเณ ในการกระทำ + ตพฺพ	(อัน...) พึงกระทำ, ควรกระทำ
กตฺวา	กร กรเณ ในการกระทำ + ตฺวา	กระทำแล้ว
กถยมาน	กถ กถเน ในการกล่าว + ณย + มาน	กล่าวอยู่, เมื่อกล่าว (จุ.)
กถยีสุ	กถ กถเน ในการกล่าว + ณย + อุ	กล่าวแล้ว, ตรัสแล้ว (จุ.)
กถาเปตฺวา	กถ กถเน ในการกล่าว + ณาเป + ตฺวา	(ยัง...) ให้บอกแล้ว, ให้กล่าวแล้ว
กถิต	กถ กถเน ในการกล่าว + เณ + ต	(อัน...) กล่าวแล้ว, บอกแล้ว (จุ.)
กเถตพฺพ	กถ กถเน ในการกล่าว + เณ + ตพฺพ	(อัน...) พึงกล่าว, พึงบอก (จุ.)
กเถตฺวา	กถ กถเน ในการกล่าว + เณ + ตฺวา	กล่าวแล้ว, ตรัสแล้ว, กราบทูลแล้ว
กเถนฺต	กถ กถเน ในการกล่าว + เณ + อนฺต	กล่าวอยู่, เมื่อกล่าว (จุ.)
กเถมิ	กถ กถเน ในการกล่าว + เณ + มิ	ย่อมกล่าว, ย่อมบอก (จุ.)
กเถสิ	กถ กถเน ในการกล่าว + เณ + อี	กล่าวแล้ว, ตรัสแล้ว (จุ.)
กเถสึ	กถ กถเน ในการกล่าว + เณ + อึ	กล่าวแล้ว, บอกแล้ว (จุ.)
กเถสฺสามิ	กถ กถเน ในการกล่าว + เณ + สฺสามิ	จักกล่าว, จักตรัส (จุ.)
กเถหิ	กถ กถเน ในการกล่าว + เณ + หิ	จงกล่าว, จงบอก (จุ.)
กนฺทนฺต	กนฺท โรทเน ในการร้องไห้, คร่ำครวญ + อ + อนฺต	คร่ำครวญอยู่
กมฺปติ	กปิ จลเน ในความหวั่นไหว + อ + ติ	ย่อมหวั่นไหว
กมฺปมาน	กปิ กมฺปเน ในความหวั่นไหว + อ + มาน	หวั่นไหวอยู่, เมื่อหวั่นไหว, สะท้าน
กมฺปิ	กปิ สญฺจลเน ในการหวั่นไหว + อี	หวั่นไหวแล้ว
กยิรมาน	กร กรเณ ในการกระทำ + ยิร / ย + มาน	กระทำอยู่, (อัน...) กระทำอยู่
กยิรา	กร กรเณ ในการกระทำ + ยิร + เอยฺย	พึงกระทำ
กรณีย	กร กรเณ ในการกระทำ + อนีย	(อัน...) พึงกระทำ
กรสฺสุ	กร กรเณ ในการกระทำ + โอ + สฺสุ	จงกระทำ
กริ	กร กรเณ ในการกระทำ + อี / โอ	กระทำแล้ว
กริตฺถ	กร กรเณ ในการกระทำ + ตฺถ / อา	กระทำแล้ว

กริตฺวา	กร กรเณ ในการกระทำ + ตฺวา	กระทำแล้ว
กริตฺวาน	กร กรเณ ในการกระทำ + ตฺวาน	กระทำแล้ว
กริยมาน	กร กรเณ ในการกระทำ + ย + มาน	(อัน...) กระทำอยู่, เมื่อกระทำ
กริสฺสติ	กร กรเณ ในการกระทำ + สฺสติ	จักกระทำ
กริสฺสนฺติ	กร กรเณ ในการกระทำ + สฺสนฺติ	จักกระทำ
กริสฺสสิ	กร กรเณ ในการกระทำ + สฺสสิ	จักกระทำ
กริสฺสาม	กร กรเณ ในการกระทำ + สฺสาม	จักกระทำ
กริสฺสามิ	กร กรเณ ในการกระทำ + สฺสามิ	จักกระทำ
กรึสุ	กร กรเณ ในการกระทำ + อุ	กระทำแล้ว
กเรยฺยํ	กร กรเณ ในการกระทำ + โอ + เอยฺยํ	พึงกระทำ
กโรติ	กร กรเณ ในการกระทำ + โอ + ติ	ย่อมกระทำ
กโรถ	กร กรเณ ในการกระทำ + โอ + ถ	ย่อมกระทำ, จงกระทำ
กโรนฺต	กร กรเณ ในการกระทำ + โอ + อนฺต	กระทำอยู่, เมื่อกระทำ
กโรนฺติ	กร กรเณ ในการกระทำ + โอ + อนฺติ	ย่อมกระทำ
กโรนฺตุ	กร กรเณ ในการกระทำ + โอ + อนฺตุ	จงกระทำ
กโรม	กร กรเณ ในการกระทำ + โอ + ม	กระทำอยู่, จงกระทำ
กโรมิ	กร กรเณ ในการกระทำ + โอ + มิ	ย่อมกระทำ
กโรสิ	กร กรเณ ในการกระทำ + โอ + สิ	ย่อมกระทำ
กโรหิ	กร กรเณ ในการกระทำ + โอ + หิ	จงกระทำ
กสติ	กส วิเลขเน ในการขีดเขียน + อ + ติ	ย่อมไถ
กสมาน	กส วิเลขเน ในการขีดเขียน + อ + มาน	ไถอยู่, เมื่อไถ
การาเปสิ	กร กรเณ ในการกระทำ + ณาเป + อี	(ยัง...) ให้กระทำแล้ว
กาเรตฺวา	กร กรเณ ในการกระทำ + เณ + ตฺวา	(ยัง...) ให้กระทำแล้ว
กาเรนฺต	กร กรเณ ในการกระทำ + เณ + อนฺต	(ยัง...) ให้กระทำอยู่, เมื่อให้กระทำ
กาเรสิ	กร กรเณ ในการกระทำ + เณ + อี	(ยัง...) ให้กระทำแล้ว
กาเรสึ	กร กรเณ ในการกระทำ + เณ + อึ	(ยัง...) ให้กระทำแล้ว
กาเรหิ	กร กรเณ ในการกระทำ + เณ + หิ	(ยัง...) จงให้กระทำ
กาหสิ	กร กรเณ ในการกระทำ + สฺสสิ	จักกระทำ

กาหามิ	กร กรเณ ในการกระทำ + สฺสามิ	จักกระทำ
กิลนฺต	กิลมุ เขเท ในความลำบาก + ต	ลำบากแล้ว, เหน็ดเหนื่อยแล้ว
กิลมนฺต	กิลมุ เขเท ในความลำบาก + อ + อนฺต	ลำบากอยู่, เมื่อลำบาก
กิลมิสฺสนฺติ	กิลมุ เขเท ในความลำบาก + สฺสนฺติ	จักลำบาก, จักเหน็ดเหนื่อย
กิลิฏฺฐ	กิลิส อุปตาปมลิเน ในความเร่าร้อนและเศร้าหมอง + ต	เศร้าหมองแล้ว
กิลิสฺสติ	กิลิส มลิเน ในความเศร้าหมอง + ย + ติ	ย่อมเศร้าหมอง (ทิ.)
กิลิสฺสนฺติ	กิลิเส มลิเน ในความเศร้าหมอง + ย + อนฺติ	ย่อมเศร้าหมอง (ทิ.)
กิลิสฺเสยฺย	กิลิส มลิเน ในความเศร้าหมอง + ย + เอยฺย	พึงเศร้าหมอง (ทิ.)
กิเลเสติ	กิลิเส มลิเน ในความเศร้าหมอง + เณ + ติ	(ยัง...) ย่อมให้เศร้าหมอง
กีต	กี ทพฺพวินิมเย ในการแลกเปลี่ยนด้วยทรัพย์ + ต	(อัน...) ซื้อแล้ว
กีฬิสฺสาม	กีฬ กีฬายํ ในการเล่น + สฺสาม	จักเล่น
กุกฺกุจฺจายิตฺวา	กุกฺกุจฺจ + อาย + ตฺวา	ประพฤติรังเกียจแล้ว
กุชฺฌ	กุธ โกเป ในความกำเริบ + ย + หิ	จงโกรธ (ทิ.)
กุชฺฌติ	กุธ โกเป ในความกำเริบ + ย + ติ	ย่อมโกรธ (ทิ.)
กุชฺฌิ	กุธ โกเป ในความกำเริบ + ย + อี	โกรธแล้ว (ทิ.)
กุชฺฌิตฺวา	กุธ โกเป ในความกำเริบ + (ย) + ตฺวา	โกรธแล้ว (ทิ.)
กุชฺฌึสุ	กุธ โกเป ในความกำเริบ + ย + อุ	โกรธแล้ว (ทิ.)
กุทฺธ	กุธ โกเป ในความกำเริบ + ต	โกรธแล้ว
กุปิต	กุป โกเป ในความกำเริบ + ต	กำเริบแล้ว
กุพฺพนฺติ	กร กรเณ ในการกระทำ + โอ + อนฺติ	ย่อมกระทำ
กุรุมาน	กร กรเณ ในการกระทำ + โอ + มาน	กระทำอยู่, เมื่อกระทำ
โกฏฺฏาเปตฺวา	โกฏฺฏ โกฏฺฏเน ในการทุบ + ณาเป + ตฺวา	(ยัง...) ให้ตอกแล้ว, ให้ปักแล้ว
ขนาเปตฺวา	ขนุ อวทารเณ ในการขุด + ณาเป + ตฺวา	(ยัง...) ให้ขุดแล้ว
ขมถ	ขมุ ขนฺติยํ ในความอดทน + อ + ถ	จงอดโทษ
ขมนีย	ขมุ ขนฺตฺยํ ในความอดทน + อนีย	(อัน...) พึงอดทนได้
ขมาเปตฺวา	ขมุ ขนฺติยํ ในความอดทน + ณาเป + ตฺวา	(ยัง...) ให้อดโทษแล้ว
ขมาเปสิ	ขมุ ขนฺติยํ ในความอดทน + ณาเป + อี	(ยัง...) ให้อดโทษแล้ว
ขมาเปหิ	ขมุ ขนฺติยํ ในความอดทน + ณาเป + หิ	(ยัง...) จงให้อดโทษ

ขมามิ	ขมุ ขนฺติยํ ในความอดทน + อ + มิ	ย่อมอดโทษ
ขมาหิ	ขมุ ขนฺติยํ ในความอดทน + อ + หิ	จงอดโทษ
ขมิสฺสติ	ขมุ ขนฺติยํ ในความอดทน + สฺสติ	จักอดทน
ขาทติ	ขาท ภกฺขเณ ในการเคี้ยวกิน + อ + ติ	ย่อมเคี้ยวกิน
ขาทนฺต	ขาท ภกฺขเณ ในการเคี้ยวกิน + อ + อนฺต	เคี้ยวกินอยู่, เมื่อเคี้ยวกิน
ขาทมาน	ขาท ภกฺขเณ ในการเคี้ยวกิน + อ + มาน	เคี้ยวกินอยู่, เมื่อเคี้ยวกิน
ขาทสิ	ขาท ภกฺขเณ ในการเคี้ยวกิน + อ + สิ	ย่อมเคี้ยวกิน
ขาทิ	ขาท ภกฺขเณ ในการเคี้ยวกิน + อี	เคี้ยวกินแล้ว
ขาทิตพฺพก	ขาท ภกฺขเณ ในการเคี้ยวกิน + ตพฺพ	(อัน...) พึงเคี้ยวกิน
ขาทิตฺวา	ขาท ภกฺขเณ ในการเคี้ยวกิน + ตฺวา	เคี้ยวกินแล้ว
ขาทีสุ	ขาท ภกฺขเณ ในการเคี้ยวกิน + อุ	เคี้ยวกินแล้ว
ขายติ	ขา ปากเฏ ในความปรากฏ + อ + ติ	ย่อมปรากฏ
ขิปสิ	ขิป โนทเน ในการชัดไป + อ + สิ	ย่อมโยนไป, ย่อมขว้างไป, ชัดไป
ขิปาเปตฺวา	ขิป โนทเน ในการชัดไป + ณาเป + ตฺวา	(ยัง...) ให้ชัดไปแล้ว, ให้สิ้นไปแล้ว
ขิปิ	ขิป โนทเน ในการชัดไป + อี	ชัดไปแล้ว, ดีดไปแล้ว, ใส่ไปแล้ว
ขิปิตฺวา	ขิป โนทเน ในการชัดไป + ตฺวา	ชัดไปแล้ว, ขว้างไปแล้ว, ใส่ไปแล้ว
ขิปีสุ	ขิป โนทเน ในการชัดไป + อุ	โยนไปแล้ว, ขว้างไปแล้ว
ขียติ	ขี ขเย ในความสิ้นไป + ย + ติ	ย่อมสิ้นไป (ทิ.)
ขีณ	ขี ขเย ในความสิ้นไป + ต	สิ้นไปแล้ว
ขุสิต	ขุส ขุสเน ในการด่า + เณ + ต	(อัน...) ขู่แล้ว, ด่าแล้ว, รุกรานแล้ว (จุ.)
คจฺฉ	คมุ คติมฺหิ ในการไป + อ + หิ	จงไป
คจฺฉติ	คมุ คติมฺหิ ในการไป + อ + ติ	ไปอยู่, ย่อมไป, จะไป
คจฺฉถ	คมุ คติมฺหิ ในการไป + อ + ถ	ย่อมไป, จงไป
คจฺฉนฺต	คมุ คติมฺหิ ในการไป + อ + อนฺต	ไปอยู่, เมื่อไป
คจฺฉนฺติ	คมุ คติมฺหิ ในการไป + อ + อนฺติ	ไปอยู่, ย่อมไป, จะไป
คจฺฉนฺตุ	คมุ คติมฺหิ ในการไป + อ + อนฺตุ	จงไป
คจฺฉาม	คมุ คติมฺหิ ในการไป + อ + ม	ไปอยู่, ย่อมไป, จะไป
คจฺฉามิ	คมุ คติมฺหิ ในการไป + อ + มิ	ไปอยู่, ย่อมไป, จะไป

คจฺฉิ	คม	คติมฺหิ ในการไป + อี	ไปแล้ว
คจฺฉิสฺสามิ	คม	คติมฺหิ ในการไป + สฺสามิ	จักไป
คจฺเฉยฺย	คม	คติมฺหิ ในการไป + อ + เอยฺย	พึงไป
คณฺห	คห	อุปาทาเน ในการถือเอา + ณฺหา + หิ	จงถือเอา, จงเรียนเอา, จงรับเอา
คณฺหติ	คห	อุปาทาเน ในการถือเอา + ณฺหา + ติ	ย่อมถือเอา, ย่อมเรียนเอา
คณฺหถ	คห	อุปาทาเน ในการถือเอา + ณฺหา + ถ	จงถือเอา, จงพาเอา, จงเรียนเอา
คณฺหนฺต	คห	อุปาทาเน ในการถือเอา + ณฺหา + อนฺต	ถือเอาอยู่, เมื่อถือเอา
คณฺหาติ	คห	อุปาทาเน ในการถือเอา + ณฺหา + ติ	ย่อมถือเอา, ย่อมเรียนเอา
คณฺหาเปติ	คห	อุปาทาเน ในการถือเอา + ณฺหา + ณาเป + ติ	(ยัง...) ย่อมให้ถือเอา
คณฺหาเปนฺต	คห	อุปาทาเน ในการถือเอา + ณฺหา + ณาเป + อนฺต	(ยัง...) ให้ถือเอาอยู่
คณฺหาเปสิ	คห	อุปาทาเน ในการถือเอา + ณฺหา + ณาเป + อี	(ยัง...) ให้ถือเอาแล้ว
คณฺหาเปสึ	คห	อุปาทาเน ในการถือเอา + ณาเป + อึ	(ยัง...) ให้ถือเอาแล้ว
คณฺหาเปสฺสามิ	คห	อุปาทาเน ในการถือเอา + ณฺหา + ณาเป + สฺสามิ	(ยัง...) จักให้ถือเอา
คณฺหาสิ	คห	อุปาทาเน ในการถือเอา + ณฺหา + สิ	ย่อมถือเอา, ย่อมเรียนเอา
คณฺหาหิ	คห	อุปาทาเน ในการถือเอา + ณฺหา + หิ	จงถือเอา, จงเรียนเอา
คณฺหิ	คห	อุปาทาเน ในการถือเอา + ณฺหา + อี	ถือเอาแล้ว, รับเอาแล้ว
คณฺหิสฺสถ	คห	อุปาทาเน ในการถือเอา + ณฺหา + สฺสถ	จักถือเอา, จักเรียนเอา
คณฺหิสฺสนฺติ	คห	อุปาทาเน ในการถือเอา + ณฺหา + สฺสนฺติ	จักถือเอา, จักเรียนเอา
คณฺหิสฺสามิ	คห	อุปาทาเน ในการถือเอา + ณฺหา + สฺสามิ	จักถือเอา, จักเรียนเอา
คณฺหึสุ	คห	อุปาทาเน ในการถือเอา + ณฺหา + อุ ๋	ถือเอาแล้ว, เรียนเอาแล้ว
คณฺเหยฺย	คห	อุปาทาเน ในการถือเอา + ณฺหา + เอยฺย	พึงถือเอา, พึงเรียนเอา
คต	คม	คติมฺหิ ในการไป + ต	ไปแล้ว, ถึงแล้ว
คนฺตพฺพ	คม	คติมฺหิ ในการไป + ตพฺพ	(อัน...) พึงไป
คนฺตฺวา	คม	คติมฺหิ ในการไป + ตฺวา	ไปแล้ว
คมิสฺสติ	คม	คติมฺหิ ในการไป + สฺสติ	จักไป
คมิสฺสถ	คม	คติมฺหิ ในการไป + สฺสถ	จักไป
คมิสฺสสิ	คม	คติมฺหิ ในการไป + สฺสสิ	จักไป
คมิสฺสาม	คม	คติมฺหิ ในการไป + สฺสาม	จักไป

คมิสฺสามิ	คมุ	คติมฺหิ ในการไป + สฺสามิ	จักไป
คมีสุ	คมุ	คติมฺหิ ในการไป + อุ	ไปแล้ว
คยฺห	คห	อุปาทาเน ในการถือเอา + ณฺย	(อัน...) พึงถือเอา
คยฺหมาน	คห	อุปาทาเน ในการถือเอา + ย + มาน	(อัน...) ถือเอาอยู่
ครหนฺต	ครห	นินฺทายํ ในความติเตียน + อ + อนฺต	ติเตียนอยู่, เมื่อติเตียน
ครหิตฺวา	ครห	นินฺทายํ ในการติเตียน + ตฺวา	ติเตียนแล้ว, ตำหนิแล้ว
คหิต	คห	อุปาทาเน ในการถือเอา + ต	(อัน...) ถือเอาแล้ว, เรียนเอาแล้ว
คเหตพฺพ	คห	อุปาทาเน ในการถือเอา + ตพฺพ	(อัน...) พึงถือเอา, พึงพาเอาไป
คเหตฺวา	คห	อุปาทาเน ในการถือเอา + ตฺวา	ถือเอาแล้ว, รับเอาแล้ว, เรียนแล้ว
คเหสฺสาม	คห	อุปาทาเน ในการถือเอา + ณฺหา + สฺสาม	จักถือเอา
คเหสฺสามิ	คห	อุปาทาเน ในการถือเอา + ณฺหา + สฺสามิ	จักถือเอา, จักรับเอา, จักเรียนเอา
คาหาเปตฺวา	คห	อุปาทาเน ในการถือเอา + ณาเป + ตฺวา	(ยัง...) ให้ถือเอาแล้ว
คาหาเปสฺสนฺติ	คห	อุปาทาเน ในการถือเอา + ณาเป + สฺสนฺติ	(ยัง...) จักให้ถือเอา
คิลิตฺวา	คิล	นิคิรเน ในการกลืน + ตฺวา	กลืนแล้ว
ฆเฏตฺวา	ฆฏ	ฆฏฺฏเน ในการสืบต่อ + เณ + ตฺวา	สืบต่อแล้ว (จฺ.)
ฆเฏนฺต	ฆฏ	หึสเน ในความเบียดเบียน + เณ + อนฺต	เพียรอยู่, เมื่อเพียร (จฺ.)
ฆาตาเปยฺย	หน	หึสายํ ในการเบียดเบียน + ณาเป + เอยฺย	(ยัง...) พึงให้ฆ่า
ฆาเตตุ	หน	หึสายํ ในการเบียดเบียน + เณ + ตุ	(ยัง...) จงให้ฆ่า
ฆาเตตฺวา	หน	หึสายํ ในการเบียดเบียน + เณ + ตฺวา	(ยัง...) ให้ฆ่าแล้ว
ฆาเตนฺต	หน	หึสายํ ในการเบียดเบียน + เณ + อนฺต	(ยัง...) ให้ฆ่าอยู่, เมื่อให้ฆ่า
ฆาเตสฺสติ	หน	หึสายํ ในการเบียดเบียน + เณ + สฺสติ	(ยัง...) จักให้ฆ่า
จงฺกมนฺต	กมุ	ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + อ + อนฺต	จงกรมอยู่, เมื่อจงกรม
จงฺกมิตพฺพ	กมุ	ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + ตพฺพ	(อัน...) พึงจงกรม
จงฺกมิตฺวา	กมุ	ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + ตฺวา	จงกรมแล้ว
จร	จร	จรเณ ในการเที่ยวไป + อ + หิ	จงเที่ยวไป, จงประพฤติ
จรติ	จร	จรเณ ในการเที่ยวไป + อ + ติ	ย่อมเที่ยวไป, ย่อมประพฤติ
จรนฺต	จร	จรเณ ในการเที่ยวไป + อ + อนฺต	เที่ยวไปอยู่, ประพฤติอยู่
จรนฺติ	จร	จรเณ ในการเที่ยวไป + อ + อนฺติ	ย่อมเที่ยวไป

จรมาน	จร จรเณ ในการเที่ยวไป + อ + มาน	เที่ยวไปอยู่, ประพฤติอยู่
จรามิ	จร จรเณ ในการเที่ยวไป + อ + มิ	ย่อมเที่ยวไป, ย่อมประพฤติ
จริ	จร จรเณ ในการเที่ยวไป + อี	เที่ยวไปแล้ว, ประพฤติแล้ว
จริต	จร จรเณ ในการเที่ยวไป + ต	การเที่ยวไป, การประพฤติ
จริตฺวา	จร จรเณ ในการเที่ยวไป + ตฺวา	เที่ยวไปแล้ว, ประพฤติแล้ว
จริสฺสสิ	จร จรเณ ในการเที่ยวไป + สฺสสิ	จักเที่ยวไป, จักประพฤติ
จริสฺสาม	จร จรเณ ในการเที่ยวไป + สฺสาม	จักเที่ยวไป, จักประพฤติ
จริสฺสามิ	จร จรเณ ในการเที่ยวไป + สฺสามิ	จักเที่ยวไป, จักประพฤติ
จเร	จร จรเณ ในการเที่ยวไป + อ + เอยฺย	พึงเที่ยวไป, พึงประพฤติ
จเรยฺย	จร จรเณ ในการเที่ยวไป + อ + เอยฺย	พึงเที่ยวไป, พึงประพฤต
จาเลสิ	จล กมฺปเน ในความหวั่นไหว + เณ + อี	(ยัง...) ให้ไหวแล้ว, ให้สั่นแล้ว
จินฺตยิ	จินฺต จินฺตายํ ในความคิด + ณย + อี	คิดแล้ว, ดำริแล้ว (จุ.)
จินฺตยิตฺถ	จินฺต จินฺตายํ ในความคิด + ณย + ตฺถ / อา	คิดแล้ว, ดำริแล้ว (จุ.)
จินฺตยึสุ	จินฺต จินฺตายํ ในความคิด + ณย + อุ	คิดแล้ว, ดำริแล้ว (จุ.)
จินฺติต	จินฺต จินฺตายํ ในความคิด + เณ + ต	(อัน...) คิดแล้ว, ดำริแล้ว (จุ.)
จินฺเตตฺวา	จินฺต จินฺตายํ ในความคิด + เณ + ตฺวา	คิดแล้ว, ดำริแล้ว (จุ.)
จินฺเตนฺต	จินฺต จินฺตายํ ในความคิด + เณ + อนฺต	คิดอยู่, เมื่อคิด, เมื่อดำริ (จุ.)
จินฺเตสิ	จินฺต จินฺตายํ ในความคิด + เณ + อี	คิดแล้ว, ดำริแล้ว (จุ.)
จินฺเตสึ	จินฺต จินฺตายํ ในความคิด + เณ + อึ	คิดแล้ว, ดำริแล้ว (จุ.)
จิรายนฺต	จิรํ + อาย + อนฺต	ประพฤติช้าอยู่, เมื่อประพฤติช้า
จุต	จุ จวเน ในการเคลื่อน + ต	เคลื่อนแล้ว, ตายแล้ว
เจตยติ	จิต สญฺเจตเน ในความจงใจ + ณย + ติ	ย่อมตั้งใจ, ย่อมคิด (จุ.)
ฉฑฺฑาเปสิ	ฉฑฺฑ ฉฑฺฑเน ในการทิ้ง + ณาเป + อี	(ยัง...) ให้ทิ้งแล้ว
ฉฑฺฑิต	ฉฑฺฑ ฉฑฺฑเน ในการทิ้ง + เณ + ต	(อัน...) ทิ้งแล้ว (จุ.)
ฉฑฺเฑตฺวา	ฉฑฺฑ ฉฑฺฑเน ในการทิ้ง + เณ + ตฺวา	ทิ้งแล้ว (จุ.)
ฉิชฺชมาน	ฉิทิ ฉิชฺชเน ในการขาด + ย + มาน	ขาดอยู่, เมื่อขาด (ทิ.)
ฉินฺทนฺต	ฉิทิ ทฺวิธากรเณ ในการทำให้เป็นสองส่วน +อ+อนฺต	ตัดอยู่, เมื่อตัด
ฉินฺทาหิ	ฉิทิ ทฺวิธากรเณ ในการทำให้เป็นสองส่วน + อ + หิ	จงตัด

ฉินฺทิตฺวา	ฉิทิ ทฺวิธากรเณ ในการทำให้เป็นสองส่วน +ตฺวา	ตัดแล้ว
ฉินฺทึสุ	ฉิทิ ทฺวิธากรเณ ในการทำให้เป็นสองส่วน + อุ๋	ตัดแล้ว
เฉตฺวาน	ฉิทิ ทฺวิธากรเณ ในการทำให้เป็นสองส่วน +ตฺวาน	ตัดแล้ว
ชญฺญา	ญา อวโพธเน ในการรู้ + นา + เอยฺย	พึงรู้
ชหติ	หา จาเค ในการสละ + อ + ติ	ย่อมละ, ย่อมสละ
ชาครนฺต	ชาคร วิพุเธ ในความตื่น + อ + อนฺต	ตื่นอยู่, เมื่อตื่น (ภู., ต.)
ชาต	ชน ชนเน ในการเกิด + ต	เกิดแล้ว
ชานนฺต	ญา อวโพธเน ในการรู้ + นา + อนฺต	รู้อยู่, เมื่อรู้
ชานนฺติ	ญา อวโพธเน ในการรู้ + นา + อนฺติ	ย่อมรู้
ชานมาน	ญา อวโพธเน ในการรู้ + นา + มาน	รู้อยู่, ทราบอยู่
ชานาติ	ญา อวโพธเน ในการรู้ + นา + ติ	ย่อมรู้
ชานาตุ	ญา อวโพธเน ในการรู้ + นา + ตุ	จงรู้
ชานาถ	ญา อวโพธเน ในการรู้ + นา + ถ	ย่อมรู้, จงรู้
ชานาเปสิ	ญา อวโพธเน ในการรู้ + ณาเป + อี	(ยัง...) ให้รู้แล้ว
ชานาม	ญา อวโพธเน ในการรู้ + นา + ม	ย่อมรู้
ชานามิ	ญา อวโพธเน ในการรู้ + นา + มิ	ย่อมรู้, จงรู้
ชานาสิ	ญา อวโพธเน ในการรู้ + นา + สิ	ย่อมรู้, ย่อมทราบ
ชานาหิ	ญา อวโพธเน ในการรู้ + นา + หิ	จงรู้
ชานิตฺวา	ญา อวโพธเน ในการรู้ + นา + ตฺวา	รู้แล้ว
ชานิสฺสติ	ญา อวโพธเน ในการรู้ + นา + สฺสติ	จักรู้
ชานิสฺสามิ	ญา อวโพธเน ในการรู้ + นา + สฺสามิ	จักรู้
ชาเนยฺย	ญา อวโพธเน ในการรู้ + นา + เอยฺย	พึงรู้
ชาเนยฺยุ๋	ญา อวโพธเน ในการรู้ + นา + เอยฺยุ๋	พึงรู้
ชายติ	ชน ชนเน ในการเกิด + ย + ติ	ย่อมเกิด (ทิ.)
ชาเยถ	ชน ชนเน ในการเกิด + ย + เอถ	พึงเกิด (ทิ.)
ชาเลตฺวา	ชล ทิตฺติมฺหิ ในความรุ่งเรือง + เณ + ตฺวา	(ยัง...) ให้โพลงแล้ว, ให้รุ่งเรืองแล้ว
ชิณฺณ	ชร วโยหานิมฺหิ ในความเสื่อมวัย + ต	แก่แล้ว, คร่ำคร่าแล้ว
ชิตฺวาน	ชิ ชเย ในความชนะ + ตฺวาน	ชนะแล้ว

ชีวตุ	ชีว ปาณธารเณ ในการทรงไว้ซึ่งชีวิต + อ + ตุ	จงเป็นอยู่
ชีวนฺติ	ชีว ปาณธารเณ ในการทรงไว้ซึ่งชีวิต + อ + อนฺติ	ย่อมเป็นอยู่
ชีวมาน	ชีว ปาณธารเณ ในการทรงไว้ซึ่งชีวิต อ + มาน	เป็นอยู่อยู่, เมื่อเป็นอยู่
ชีวาหิ	ชีว ปาณธารเณ ในการทรงไว้ซึ่งชีวิต + อ + หิ	จงเป็นอยู่
ชีวึสุ	ชีว ปาณธารเณ ในการทรงไว้ซึ่งชีวิต + อุ๋	เป็นอยู่แล้ว
เชตฺวา	ชิ ชเย ในความชนะ + ตฺวา	ชนะแล้ว
ฌาปิต	เฌ จินฺตายํ ในความคิด, เพ่ง, เผา + ณาเป + ต	(อัน...) ให้ไหม้แล้ว, เผาแล้ว
ฌาเปตฺวา	เฌ จินฺตายํ ในการคิด, เพ่ง, เผา + ณาเป + ตฺวา	(ยัง...) ให้ไหม้แล้ว
ฌาเปสิ	เฌ จินฺตายํ ในความคิด, เพ่ง, เผา + ณาเป + อี	(ยัง...) ให้ไหม้แล้ว
ฌาม	เฌ จินฺตายํ ในการคิด, เพ่ง, เผา + ต	(อัน...) ไหม้แล้ว
ฌายติ	เฌ จินฺตายํ ในการคิด, เพ่ง, เผา + อ + ติ	ย่อมไหม้
ญตฺวา	ญา อวโพธเน ในการรู้ + ตฺวา	รู้แล้ว
ญาต	ญา อวโพธเน ในการรู้ + ต	(อัน...) รู้แล้ว
ญายติ	ญา อวโพธเน ในการรู้ + ย + เต	(อัน...) ย่อมรู้
ฐตฺวา	ฐา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + ตฺวา	ยืนแล้ว, ดำรงอยู่แล้ว, ตั้งอยู่แล้ว
ฐปาเปตฺวา	ฐป ฐปเน ในการตั้งไว้ + ณาเป + ตฺวา	(ยัง...) ให้วางไว้แล้ว
ฐปาเปสิ	ฐป ฐปเน ในการตั้งไว้ + ณาเป + อี	(ยัง...) ให้วางไว้แล้ว, ให้ตั้งไว้แล้ว
ฐปิต	ฐป ฐปเน ในการตั้งไว้ + เณ + ต	(อัน...) ตั้งไว้แล้ว, วางไว้แล้ว (จุ.)
ฐเปติ	ฐป ฐปเน ในการตั้งไว้ + เณ + ติ	ย่อมตั้งไว้, ย่อมเก็บไว้, ย่อมวางไว้
ฐเปตฺวา	ฐป ฐปเน ในการตั้งไว้ + เณ + ตฺวา	ตั้งไว้แล้ว, วางไว้แล้ว, เว้น (จุ.)
ฐเปสิ	ฐป ฐปเน ในการตั้งไว้ + เณ + อี	ตั้งไว้แล้ว, วางไว้แล้ว (จุ.)
ฐสฺสติ	ฐา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + สฺสติ	จักยืนอยู่, จักดำรงอยู่
ฐสฺสถ	ฐา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + สฺสถ	จักยืน, จักดำรงอยู่
ฐสฺสาม	ฐา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + สฺสาม	จักยืน, จักดำรงอยู่, จัดตั้งอยู่
ฐิต	ฐา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + ต	ยืนแล้ว, ดำรงอยู่แล้ว, ตั้งอยู่แล้ว
ฑหติ	ฑห ฑาเห ในความเร่าร้อน + อ + ติ	ย่อมเผา
ฑหนฺต	ฑห ฑาเห ในความเร่าร้อน + อ + อนฺต	เผาอยู่, เมื่อเผา
ตจฺเฉตฺวา	ตจฺฉ ตนุกรเณ ในการทำให้บาง + เณ + ตฺวา	ถากแล้ว (จุ.)

ตชฺชิต	ตชฺช ภสฺสเน ในการข่มขู่, ด่า + เณ + ต	(อัน...) คุกคามแล้ว, ข่มขู่แล้ว (จุ.)
ตชฺชิสฺสถ	ตชฺช ภสฺสเน ในการข่มขู่, ด่า + เณ + สฺสถ	จักตวาด, จักข่มขู่, จักคุกคาม (จุ.)
ตชฺเชตฺวา	ตชฺช ภสฺสเน ในการข่มขู่, ด่า + เณ + ตฺวา	คุกคามแล้ว, ข่มขู่แล้ว, ด่าว่าแล้ว(จุ)
ตาเปติ	ตป ทาเห ในความร้อน + เณ + ติ	(ยัง...) ย่อมให้ร้อน
ตาเปตฺวา	ตป ทาเห ในความร้อน + เณ + ตฺวา	(ยัง...) ให้ร้อนแล้ว
ตาเลนฺต	ตฬ อาหเต ในการทุบ, ตี, ฆ่า + เณ + อนฺต	เฆี่ยนอยู่, เมื่อเฆี่ยน (จุ.)
ติฏฺฐติ	ฐา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + อ + ติ	ย่อมยืนอยู่, ย่อมดำรงอยู่
ติฏฺฐถ	ฐา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + อ + ถ	ย่อมยืน, จงยืน
ติฏฺฐนฺต	ฐา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + อ + อนฺต	ยืนอยู่, เมื่อยืน, ดำรงอยู่
ติฏฺฐนฺติ	ฐา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + อ + อนฺติ	ย่อมยืน, ย่อมดำรงอยู่
ติฏฺฐนฺตุ	ฐา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + อ + อนฺตุ	จงยืน, จงหยุด, จงดำรงอยู่
ติฏฺฐามิ	ฐา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + อ + มิ	ย่อมยืน, ย่อมดำรงอยู่, ย่อมตั้งอยู่
ตุฏฺฐ	ตุส ปีติมฺหิ ในความยินดี + ต	ยินดีแล้ว
ตุสิตฺวา	ตุส ปีติมฺหิ ในความยินดี + ตฺวา	ยินดีแล้ว
ตุสฺสึสุ	ตุส ปีติมฺหิ ในความยินดี + ย + อุ	ยินดีแล้ว (ทิ.)
โตเสนฺตุ	ตุส ปีติมฺหิ ในความยินดี + เณ + อนฺตุ	(ยัง...) จงให้ยินดี
โตเสสิ	ตุส ปีติมฺหิ ในความยินดี + เณ + อี	(ยัง...) ให้ยินดีแล้ว
โถเมตฺวา	โถม ถเว ในการสรรเสริญ + เณ + ตฺวา	ชมเชยแล้ว, สรรเสริญแล้ว (จุ.)
ทฑฺฒ	ทห ทาเห ในความเร่าร้อน + ต	(อัน...) ไหม้แล้ว
ทตฺวา	ทา ทาเน ในการให้ + ตฺวา	ให้แล้ว
ททมาน	ทา ทาเน ในการให้ + อ + มาน	ให้อยู่, เมื่อให้
ททามิ	ทา ทาเน ในการให้ + อ + มิ	ย่อมให้, จงให้
ททามฺห	ทา ทาเน ในการให้ + มฺหา	ให้แล้ว
ทเทยฺย	ทา ทาเน ในการให้ + อ + เอยฺย	พึงให้
ทเทยฺยาถ	ทา ทาเน ในการให้ + อ + เอยฺยาถ	พึงให้
ทเทยฺยุ	ทา ทาเน ในการให้ + อ + เอยฺยุ	พึงให้
ทเมตพฺพ	ทมุ ทมเน ในการอบรม + ตพฺพ	(อัน...) พึงฝึก, พึงทรมาน, พึงข่ม
ทเมติ	ทมุ ทมเน ในการอบรม + อ + ติ	ย่อมฝึก, ย่อมทรมาน, ย่อมข่ม

ทเมถ	ทมุ ทมเน ในการอบรม + อ + เอถ	พึงฝึก, พึงทรมาน, พึงข่ม
ทเมยฺย	ทมุ ทมเน ในการอบรม + อ + เอยฺย	พึงฝึก, พึงทรมาน, พึงข่ม
ทสฺสติ	ทา ทาเน ในการให้ + สฺสติ	จักให้
ทสฺสนฺติ	ทา ทาเน ในการให้ + สฺสนฺติ	จักให้
ทสฺสยีสุ	ทิส อุจฺจารเณ ในการสวด, แสดง + ณย + อุ	แสดงแล้ว (จุ.)
ทสฺสาม	ทา ทาเน ในการให้ + สฺสาม	จักให้
ทสฺสามิ	ทา ทาเน ในการให้ + สฺสามิ	จักให้
ทสฺสิต	ทิส อุจฺจารเณ ในการสวด, แสดง + เณ + ต	(อัน...) แสดงแล้ว (จุ.)
ทสฺเสติ	ทิส อุจฺจารเณ ในการสวด, แสดง + เณ + ติ	แสดงอยู่, ย่อมแสดง (จุ.)
ทสฺเสตฺวา	ทิส อุจฺจารเณ ในการสวด, แสดง + เณ + ตฺวา	แสดงแล้ว (จุ.)
ทสฺเสนฺต	ทิส อุจฺจารเณ ในการสวด, แสดง + เณ + อนฺต	แสดงอยู่, เมื่อแสดง (จุ.)
ทสฺเสสิ	ทิส อุจฺจารเณ ในการสวด, แสดง + เณ + อี	แสดงแล้ว (จุ.)
ทสฺเสสุ	ทิส อุจฺจารเณ ในการสวด, แสดง + เณ + อุ	แสดงแล้ว (จุ.)
ทสฺเสสฺสามิ	ทิส อุจฺจารเณ ในการสวด, แสดง + เณ + สฺสามิ	จักแสดง (จุ.)
ทสฺเสหิ	ทิส อุจฺจารเณ ในการสวด, แสดง + เณ + หิ	จงแสดง (จุ.)
ทาตพฺพ	ทา ทาเน ในการให้ + ตพฺพ	(อัน...) พึงให้, ควรให้
ทาเปตฺวา	ทา ทาเน ในการให้ + ณาเป + ตฺวา	(ยัง...) ให้ให้แล้ว
ทาเปสิ	ทา ทาเน ในการได้ + ณาเป + อี	(ยัง...) ให้ให้แล้ว
ทิฏฺจ	ทิส เปกฺขเณ ในการดู, การเห็น + ต	(อัน...) เห็นแล้ว
ทินฺน	ทา ทาเน ในการให้ + ต	(อัน...) ให้แล้ว, ถวายแล้ว
ทิสฺวา	ทิส เปกฺขเณ ในการดู, การเห็น + ตฺวา	เห็นแล้ว, เฝ้าแล้ว, พบแล้ว
ทิสฺวาน	ทิส เปกฺขเณ ในการดู,การเห็น + ตฺวาน	เห็นแล้ว
ทียมาน	ทา ทาเน ในการให้ + ย + มาน	(อัน...) ให้อยู่, เมื่อให้
ทุกฺกฏ	ทุ + กร กรเณ ในการะทำ + ต	(อัน...) กระทำไม่ดีแล้ว, กระทำชั่ว
ทุกฺกร	ทุ + กร กรเณ ในการกระทำ + ข	(อัน...) กระทำได้โดยยาก
ทุกฺขิต	ทุกฺข ทุกฺขเน ในความเป็นทุกข์, ลำบาก + ต	เป็นทุกข์แล้ว, ลำบากแล้ว
ทุกฺขียติ	ทุกฺข + อีย + ติ	ย่อมประสบซึ่งความทุกข์
ทุชฺชาน	ทุ + ญา อวโพธเน ในการรู้ + นา + อ	รู้ได้ยาก

ทุพฺพินีต	ทุ + วิ + นี นเย ในการนำไป + ต	(อัน...) แนะนำได้โดยยาก
ทุยฺหมาน	ทุห โทหเน ในการรีด + ย + มาน	(อัน...) รีดอยู่, เมื่อรีด
ทูเสติ	ทูส นาเส ในการทำลาย + เณ + ติ	ย่อมประทุษร้าย (จุ.)
ทูเสสิ	ทูส นาเส ในการทำลาย + เณ + อี	ประทุษร้ายแล้ว (จุ.)
ทูหิตฺวา	ทุห โทหเน ในการรีด + ตฺวา	รีดแล้ว
เทติ	ทา ทาเน ในการให้ + อ + ติ	ย่อมให้
เทถ	ทา ทาเน ในการให้ + อ + ถ	ย่อมให้, จงให้
เทนฺต	ทา ทาเน ในการให้ + อ + อนฺต	ให้อยู, เมื่อให้
เทมิ	ทา ทาเน ในการให้ + อ + มิ	ย่อมให้, จงให้
เทเสตฺวา	ทิส อติสชฺชเน ในการสวด, แสดง + เณ + ตฺวา	แสดงแล้ว (จุ.)
เทเสนฺต	ทิส อติสชฺชเน ในการสวด, แสดง + เณ + อนฺต	แสดงอยู่, เมื่อแสดง (จุ.)
เทเสสิ	ทิส อติสชฺชเน ในการสวด, แสดง + เณ + อี	แสดงแล้ว (จุ.)
เทเสสฺสติ	ทิส อติสชฺชเน ในการสวด, แสดง + เณ + สฺสติ	จักแสดง (จุ.)
เทหิ	ทา ทาเน ในการให้ + อ + หิ	จงให้
ธรนฺต	ธร ธารเณ ในการทรงไว้ + อ + อนฺต	ทรงไว้อยู่, เมื่อทรงไว้, กั้นอยู่
ธรนฺติ	ธร ธารเณ ในการทรงไว้ + อ + อนฺติ	ย่อมทรงไว้, ย่อมกั้น
ธรมาน	ธร ธารเณ ในการทรงไว้ + อ + มาน	ทรงไว้อยู่, เมื่อทรงไว้, กั้นอยู่
ธาเรตฺวา	ธร ธารเณ ในการทรงไว้ + เณ + ตฺวา	ทรงไว้แล้ว, กั้นแล้ว (จุ.)
ธาเรนฺต	ธร ธารเณ ในการทรงไว้ + เณ + อนฺต	ทรงไว้อยู่, เมื่อทรงไว้, กั้นอยู่ (จุ.)
ธาวนฺติ	ธาวุ เวคคติยं ในการไปเร็ว + อ + อนฺติ	ย่อมวิ่งไป, ย่อมแล่นไป
ธูมาเปตฺวา	ธูม + ณาเป + ตฺวา	(ยัง...) ให้มีควันแล้ว
ธูมายนฺติ	ธูม + อาย + อนฺติ	ย่อมประพฤติเพียงดังควันไฟ
โธวถ	โธวุ โธวเน ในการล้าง + อ + ถ	ย่อมชำระ, ย่อมล้าง
โธวนฺต	โธวุ โธวเน ในการล้าง + อ + อนฺต	ชำระแล้ว, ล้างแล้ว
โธวาเปตฺวา	โธวุ โธวเน ในการล้าง + ณาเป + ตฺวา	(ยัง...) ให้ล้างแล้ว, ให้ชำระแล้ว
โธวิตฺวา	โธวุ โธวเน ในการล้าง + ตฺวา	ล้างแล้ว, ชำระแล้ว
นฏฺจ	นส อทสฺสเน ในการไม่เห็น + ต	ฉิบหายแล้ว, พินาศแล้ว
นทนฺต	นท อพฺยตฺตสทฺเท ในการทำเสียงไม่ชัด + อ + อนฺต	บรรลืออยู่, เมื่อบรรลือ

นยึสุ	นี ปาปเณ ในการให้ถึง + อุ	นำไปแล้ว
นสฺสติ	นส อทสฺสเน ในการไม่เห็น + ย + ติ	ย่อมพินาศ, ย่อมฉิบหาย (ทิ.)
นสฺสตุ	นส อทสฺสเน ในการไม่เห็น + ย + ตุ	จงพินาศ, จงฉิบหาย (ทิ.)
นสฺสนฺติ	นส อทสฺสเน ในการไม่เห็น + ย + อนฺติ	ย่อมพินาศ, ย่อมฉิบหาย (ทิ.)
นสฺสิ	นส อทสฺสเน ในการไม่เห็น + ย + อี	พินาศแล้ว, ฉิบหายแล้ว (ทิ.)
นสฺสิสฺสนฺติ	นส อทสฺสเน ในการไม่เห็น + ย + สฺสนฺติ	จักพินาศ, จักฉิบหาย (ทิ.)
นสฺสึสุ	นส อทสฺสเน ในการไม่เห็น + ย + อุ	พินาศแล้ว, ฉิบหายแล้ว (ทิ.)
นหาตฺวา	นหา โสธเน ในการชำระ + ตฺวา	อาบแล้ว
นหาเปตฺวา	นหา โสเจ ในการชำระ + ณาเป + ตฺวา	(ยัง...) ให้อาบแล้ว
นหายถ	นหา โสธเน ในการทำให้หมดจด + ย + ถ	จงอาบ (ทิ.)
นาสีต	นส อทสฺสเน ในการไม่เห็น + เณ + ต	(อัน...) ให้ฉิบหายแล้ว, พินาศแล้ว
นาเสถ	นส อทสฺสเน ในการไม่เห็น + เณ + ถ	(ยัง...) พึงให้พินาศ, พึงให้ฉิบหาย
นาเสนฺติ	นส อทสฺสเน ในการไม่เห็น + เณ + อนฺติ	(ยัง...) ย่อมให้พินาศ, ย่อมให้ฉิบหาย
นาเสยฺยาม	นส อทสฺสเน ในการไม่เห็น + เณ + เอยฺยาม	(ยัง...) พึงให้พินาศ, พึงให้ฉิบหาย
นาเสสิ	นส อทสฺสเน ในการไม่เห็น + เณ + สิ	(ยัง...) ย่อมให้พินาศ, ย่อมให้ฉิบหาย
นาเสสฺสติ	นส อทสฺสเน ในการไม่เห็น + เณ + สฺสติ	(ยัง...) จักให้พินาศ, จักให้ฉิบหาย
นาเสหิ	นส อทสฺสเน ในการไม่เห็น + เณ + หิ	(ยัง...) จงให้ฉิบหาย, จงให้พินาศ
นิกฺขนฺต	นิ + กมุ ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + ต	ออกไปแล้ว
นิกฺขม	นิ + กมุ ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + อ + หิ	จงออกไป
นิกฺขมติ	นิ + กมุ ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + อ + ติ	ย่อมออกไป
นิกฺขมถ	นิ + กมุ ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + อ + ถ	ย่อมออกไป, จงออกไป
นิกฺขมนฺต	นิ + กมุ ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + อ + อนฺต	ออกไปอยู่, เมื่อออกไป
นิกฺขมิ	นิ + กมุ ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + อี	ออกไปแล้ว
นิกฺขมิตฺวา	นิ + กมุ ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + ตฺวา	ออกไปแล้ว
นิกฺขมึสุ	นิ + กมุ ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + อุ	ออกไปแล้ว
นิคฺคณฺหิสฺสามิ	นิ + คห อุปาทาเน ในการถือเอา + ณฺหา + สฺสามิ	จักข่ม
นิจฺฉรนฺติ	นิ + จร จรเณ ในการเที่ยวไป + อ + ติ	ย่อมเปล่งเสียง
นิฏฺฐาเปสฺสามิ	นิ + ฐา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป +ณาเป+สฺสามิ	(ยัง...) จักให้สำเร็จ

นิฏฺฐิต	นิ + ฐา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + ต	จบแล้ว, สำเร็จแล้ว
นิฏฺฐุหิตฺวา	นิ + ฐุภ ฐุเภ ในการถ่มน้ำลาย + ตฺวา	ถ่ม(น้ำลาย)แล้ว
นิตฺถุนนฺต	นิ + ถุ นิตฺถุนเน ในการถอนใจ,ทอดถอน +นา+อนฺต	ถอดถอนอยู่, เมื่อถอดถอน
นิทฺทายติ	นิทฺทา + อาย + ติ	ย่อมประพฤติหลับ
นิทฺทายิ	นิทฺทา + อาย + อี	ประพฤติหลับแล้ว
นิทฺทายิตฺวา	นิทฺทา + อาย + ตฺวา	ประพฤติหลับแล้ว
นิทฺทายิสฺสนฺติ	นิทฺทา + อาย + สฺสนฺติ	จักประพฤติหลับ
นิทฺทายิสฺสาม	นิทฺทา + อาย + สฺสาม	จักประพฤติหลับ
นิทฺทิสนฺต	นิ + ทิส โพธเน ในการให้รู้ + อ + อนฺต	แสดงอยู่, เมื่อแสดง
นิปชฺชาเปสุ	นิ + ปท คติมฺหิ ในการไป + ณาเป + อุ	(ยัง...) ให้นอนแล้ว
นิปชฺชามิ	นิ + ปท คติมฺหิ ในการไป + ย + มิ	ย่อมนอน (ทิ.)
นิปชฺชิ	นิ + ปท คติมฺหิ ในการไป + ย + อี	นอนแล้ว (ทิ.)
นิปชฺชิตฺวา	นิ + ปท คติมฺหิ ในการไป + (ย) + ตฺวา	นอนแล้ว (ทิ.)
นิปชฺชิสฺสามิ	นิ + ปท คติมฺหิ ในการไป + ย + สฺสามิ	จักนอน (ทิ.)
นิปตนฺติ	นิ + ปต ปตเน ในการตกไป + อ + อนฺติ	ย่อมตกไป, ย่อมหมอบ
นิปนฺน	นิ + ปท คติมฺหิ ในการไป + ต	นอนแล้ว
นิปชฺเชยฺย	นิ + ปท คติมฺหิ ในการไป + ย + เอยฺย	พึงนอน (ทิ.)
นิปฺผนฺน	นิ + ปท คติมฺหิ ในการไป + ต	สำเร็จแล้ว
นิปฺผาเทติ	นิ + ปท คติมฺหิ ในการไป + เณ + ติ	(ยัง...) ย่อมให้สำเร็จ
นิปฺผาเทสิ	นิ + ปท คติมฺหิ ในการไป + เณ + สิ	(ยัง...) ย่อมให้สำเร็จ
นิพฺพตฺต	นิ + วตฺต วตฺตเน ในการเป็นไป + ต	บังเกิดแล้ว
นิพฺพตฺตติ	นิ + วตฺต วตฺตเน ในการเป็นไป + อ + ติ	ย่อมบังเกิด
นิพฺพตฺตนฺติ	นิ + วตฺต วตฺตเน ในการเป็นไป + อ + อนฺติ	ย่อมบังเกิด
นิพฺพตฺตาเปติ	นิ + วตฺต วตฺตเน ในการเป็นไป + ณาเป + ติ	(ยัง...) ย่อมให้บังเกิด
นิพฺพตฺติ	นิ + วตฺต วตฺตเน ในการเป็นไป + อี	บังเกิดแล้ว
นิพฺพตฺติตฺวา	นิ + วตฺต วตฺตเน ในการเป็นไป + ตฺวา	บังเกิดแล้ว
นิพฺพตฺติสฺสติ	นิ + วตฺต วตฺตเน ในการเป็นไป + สฺสติ	จักบังเกิด
นิพฺพตฺติสฺสสิ	นิ + วตฺต วตฺตเน ในการเป็นไป + สฺสสิ	จักบังเกิด

นิพฺพตฺติสฺสามิ	นิ + วตฺต วตฺตเน ในการเป็นไป + สฺสามิ	จักบังเกิด
นิพฺพตฺเตตฺวา	นิ + วตฺต วตฺตเน ในการเป็นไป + เณ + ตฺวา	(ยัง...) ให้บังเกิดแล้ว
นิพฺพตฺเตสิ	นิ + วตฺต วตฺตเน ในการเป็นไป + เณ + อี	(ยัง...) ให้บังเกิดแล้ว
นิพฺพาเปถ	นิ + วา คติมฺหิ ในการไป + ณาเป + ถ	(ยัง...) จงให้ดับ
นิพฺพิชฺชิตฺวา	นิ + วิท ตุฏฺฐิยํ ในความยินดี + (ย) + ตฺวา	เบื่อหน่ายแล้ว (ทิ.)
นิมนฺตยึสุ	นิ + มนฺต นิมนฺเตน ในการนิมนต์ + ณย + อุ	นิมนต์แล้ว, เชื้อเชิญแล้ว (จุ.)
นิมนฺตาเปติ	นิ + มนฺต นิมนฺตเน ในการนิมนต์ + ณาเป + ติ	(ยัง...) ย่อมให้นิมนต์
นิมนฺตาเปตฺวา	นิ + มนฺต นิมนฺตเน ในการนิมนต์ + ณาเป + ตฺวา	(ยัง...) ให้นิมนต์แล้ว
นิมนฺติต	นิ + มนฺต นิมนฺตเน ในการนิมนต์ + เณ + ต	(อัน...) นิมนต์แล้ว (จุ.)
นิมนฺเตติ	นิ + มนฺต นิมนฺตเน ในการนิมนต์ + เณ + ติ	ย่อมนิมนต์ (จุ.)
นิมนฺเตตฺวา	นิ + มนฺต นิมนฺตเน ในการนิมนต์ + เณ + ตฺวา	นิมนต์แล้ว (จุ.)
นิมนฺเตสิ	นิ + มนฺต นิมนฺตเน ในการนิมนต์ + เณ + อี	นิมนต์แล้ว (จุ.)
นิมนฺเตหิ	นิ + มนฺต นิมนฺตเน ในการนิมนต์ + เณ + หิ	จงนิมนต์ (จุ.)
นิมฺมิเลตฺวา	นิ + มิล สีเลสเน ในการติดแน่น + ตฺวา	หลับแล้ว (หลับตาแล้ว)
นิยต	นิ + ยมุ อุปรเม ในการงดเว้น + ต	แน่นอนแล้ว, ถูกกำหนดแล้ว
นิยเมตฺวา	นิ + ยมุ อุปรเม ในการงดเว้น + ตฺวา	กำหนดแล้ว
นิยฺยนฺติ	นิ + ยา คติมฺหิ ในการไป + อ + อนฺติ	ย่อมนำออกไป
นิยฺยาเทตฺวา	นิ + ยต นิยฺยาตเน ในการมอบให้ + เณ + ตฺวา	มอบให้แล้ว
นิยฺยาเทสิ	นิ + ยต นิยฺยาตเน ในการมอบให้ + เณ + อี	มอบให้แล้ว (จุ.)
นิลียิ	นิ + ลี สีเลสเน ในการแอบซ่อน + ย + อี	แอบแล้ว, ซ่อนแล้ว (ทิ.)
นิลียึสุ	นิ + ลี สีเลสเน ในการแอบ + ย + อุ	แอบแล้ว, ซ่อนแล้ว (ทิ.)
นิวตฺต	นิ + วตฺต วตฺตเน ในการเป็นไป + ต	กลับแล้ว
นิวตฺตาเปสฺสามิ	นิ + วตฺต วตฺตเน ในการเป็นไป + ณาเป + สฺสามิ	(ยัง...) จักให้กลับ
นิวตฺตาหิ	นิ + วตฺต วตฺตเน ในการเป็นไป + อ + หิ	จงกลับ
นิวตฺติ	นิ + วตฺต วตฺตเน ในการเป็นไป + อี	กลับแล้ว
นิวตฺติตฺวา	นิ + วตฺต วตฺตเน ในการเป็นไป + ตฺวา	กลับแล้ว
นิวตฺติสฺสสิ	นิ + วตฺต วตฺตเน ในการเป็นไป + สฺสสิ	จักกลับ
นิวตฺติสฺสามิ	นิ + วตฺต วตฺตเน ในการเป็นไป + สฺสามิ	จักกลับ

นิวตฺตึสุ	นิ + วตฺต วตฺตเน ในการเป็นไป + อุ๋	กลับแล้ว
นิวตฺเตนฺต	นิ + วตฺต วตฺตเน ในการเป็นไป + เณ + อนฺต	(ยัง...) ให้กลับอยู่, เมื่อให้กลับ
นิวาริยมาน	นิ + วร นิวารเณ ในการห้าม + เณ + ย + มาน	(อัน...) ห้ามอยู่, เมื่อห้าม (จุ.)
นิวาเรสิ	นิ + วร นิวารเณ ในการห้าม + เณ + อี	ห้ามแล้ว (จุ.)
นิวาเสตฺวา	นิ + วส นิวาเส ในการนุ่ง + เณ + ตฺวา	นุ่งแล้ว (จุ.)
นิวาเสยฺยาถ	นิ + วส อจฺฉาทเน ในการปกปิด + เณ + เอยฺยาถ	พึงนุ่ง (จุ.)
นิวาเสสิ	นิ + วส อจฺฉาทเน ในการปกปิด + เณ + อี	นุ่งแล้ว (จุ.)
นิวุตฺถ	นิ + วส อจฺฉาทเน ในการนุ่ง + ต	(อัน...) นุ่งแล้ว
นิเวสเย	นิ + วิส ปเวสเน ในการเข้าไป + ณย + เอยฺย	(ยัง...) พึงให้อยู่
นิเวเสตฺวา	นิ + วิส ปเวสเน ในการเข้าไป + เณ + ตฺวา	(ยัง...) ให้อยู่แล้ว
นิสินฺน	นิ + สท คตฺยาวสาเน ในการสิ้นสุดการไป + ต	นั่งแล้ว
นิสีท	นิ + สท คตฺยาวสาเน ในการสิ้นสุดการไป + อ + หิ	จงนั่ง
นิสีทถ	นิ + สท คตฺยาวสาเน ในการสิ้นสุดการไป + อ + ถ	จงนั่ง
นิสีทนฺติ	นิ + สท คตฺยาวสาเน ในการสิ้นสุดการไป + อ + อนฺติ	ย่อมนั่ง
นิสีทาเปตฺวา	นิ + สท คตฺยาวสาเน ในการสิ้นสุดการไป +ณาเป+ตฺวา	(ยัง...) ให้นั่งแล้ว
นิสีทามิ	นิ + สท คตฺยาวสาเน ในการสิ้นสุดการไป + อ + มิ	ย่อมนั่ง
นิสีทิ	นิ + สท คตฺยาวสาเน ในการสิ้นสุดการไป + อี	นั่งแล้ว
นิสีทิตฺวา	นิ + สท คตฺยาวสาเน ในการสิ้นสุดการไป + ตฺวา	นั่งแล้ว
นิสีทิสฺสนฺติ	นิ + สท คตฺยาวสาเน ในการสิ้นสุดการไป + สฺสนฺติ	จักนั่ง
นิสีทิสฺสามิ	นิ + สท คตฺยาวสาเน ในการสิ้นสุดการไป + สฺสามิ	จักนั่ง
นิสีทึสุ	นิ + สท คตฺยาวสาเน ในการสิ้นสุดการไป + อุ๋	นั่งแล้ว
นิสีเทยฺยํ	นิ + สท คตฺยาวสาเน ในการสิ้นสุดการไป +อ+เอยฺยํ	พึงนั่ง
นิสฺสาย	นิ + สิ สเย ในการนอน + ตฺวา	อาศัยแล้ว, เพราะอาศัย
นียมาน	นี นเย ในการนำไป + ย + มาน	(อัน...) นำไปอยู่
นีหฏ	นี + หร หรเณ ในการนำไป + ต	(อัน...) นำออกไปแล้ว
นีหต	นี + หน หึสายํ ในความเบียดเบียน + ต	(อัน...) เบียดเบียนแล้ว
นีหริต	นี + หร หรเณ ในการนำไป + ต	(อัน...) นำออกแล้ว
นีหริตฺวา	นี + หร หรเณ ในการนำไป + ตฺวา	นำออกไปแล้ว

นีหรีสุ	นี + หร หรเณ ในการนำไป + อุ	นำออกแล้ว
เนติ	นี นเย ในการนำไป + อ + ติ	ย่อมนำไป
เนตฺวา	นี นเย ในการนำไป + ตฺวา	นำไปแล้ว
เนถ	นี นเย ในการนำไป + อ + ถ	จงนำไป
เนหิ	นี นเย ในการนำไป + อ + หิ	จงนำไป
ปกต	ป + กร กรเณ ในการกระทำ + ต	(อัน...) กระทำแล้ว
ปกาเสตฺวา	ป + กาส ปกาสเน ในการประกาศ + เณ + ตฺวา	ประกาศแล้ว (จฺ.)
ปกาเสนฺต	ป + กาส ปกาสเน ในการประกาศ + เณ + อนฺต	ประกาศอยู่, เมื่อประกาศ (จฺ.)
ปกาเสยฺยุ	ป + กาส ปกาสเน ในการประกาศ + เณ + เอยฺยุ	พึงประกาศ (จฺ.)
ปกาเสสิ	ป + กาส ปกาสเน ในการประกาศ + เณ + อี	ประกาศแล้ว (จฺ.)
ปกฺก	ปจ ปาเก ในการหุง,การต้ม + ต	หุงแล้ว, สุกแล้ว
ปกฺกนฺต	ป + กมุ ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + ต	หลีกไปแล้ว
ปกฺกมนฺต	ป + กมุ ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + อ + อนฺต	หลีกไปอยู่, เมื่อหลีกไป
ปกฺกมิตฺวา	ป + กมุ ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + ตฺวา	หลีกไปแล้ว
ปกฺกมิสฺสามิ	ป + กมุ ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + สฺสามิ	จักหลีกไป
ปกฺกมีสุ	ป + กมุ ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + อุ	หลีกไปแล้ว
ปกฺกามิ	ป + กมุ ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + อี	หลีกไปแล้ว
ปกฺกุฏฺฐิต	ป + กุฏฺ ฑาเห ในความร้อน + ต	เดือดพล่านแล้ว
ปกฺโกสติ	ป + กุส อวฺหาเน ในการร้องเรียก + อ + ติ	ย่อมร้องเรียก
ปกฺโกสาเปตฺวา	ป + กุส อวฺหาเน ในการร้องเรียก + ณาเป + ตฺวา	(ยัง...) ให้ร้องเรียกแล้ว
ปกฺโกสาเปสิ	ป + กุส อวฺหาเน ในการร้องเรียก + ณาเป + อี	(ยัง...) ให้ร้องเรียกแล้ว
ปกฺโกสาหิ	ป + กุส อวฺหาเน ในการร้องเรียก + อ + หิ	จงร้องเรียก
ปกฺโกสิ	ป + กุส อวฺหาเน ในการร้องเรียก + อี	ร้องเรียกแล้ว
ปกฺโกสิต	ป + กุส อวฺหาเน ในการร้องเรียก + ต	(อัน...) ร้องเรียกแล้ว
ปกฺโกสิตฺวา	ป + กุส อวฺหาเน ในการร้องเรียก + ตฺวา	ร้องเรียกแล้ว
ปกฺโกสิสฺสนฺติ	ป + กุส อวฺหาเน ในการร้องเรียก + สฺสนฺติ	จักร้องเรียก
ปกฺขนฺต	ปกฺขนฺท เวคคติยำ ในการไปเร็ว + ต	แล่นไปแล้ว
ปกฺขนฺทีสุ	ปกฺขนฺท เวคคติยำ ในการไปเร็ว + อุ	แล่นไปแล้ว

ปกฺขนฺทึสุ	ปกฺขนฺท เวคคติยं ในการไปเร็ว + อุ	แล่นไปแล้ว
ปกฺขลิตฺวา	ป + ขล ปกฺขลเน ในการลื่น + ตฺวา	ลื่นแล้ว
ปกฺขิปติ	ป + ขิป โนทเน ในการซัดไป + อ + ติ	ย่อมใส่เข้าไป
ปกฺขิปิตฺวา	ป + ขิป โนทเน ในการซัดไป + ตฺวา	ใส่เข้าไปแล้ว
ปกฺขิปิสฺสนฺติ	ป + ขิป โนทเน ในการซัดไป + สฺสนฺติ	จักใส่เข้าไป
ปคฺคยฺห	ป + คห อุปาทาเน ในการถือเอา + ตฺวา	ประคองแล้ว, ยกย่องแล้ว
ปคฺคเหตฺวา	ป + คห อุปาทาเน ในการถือเอา + ตฺวา	ประคองแล้ว, ยกย่องแล้ว
ปคฺฆริต	ป + ฆร ปคฺฆรเณ ในการไหลออก + ต	ไหลออกแล้ว
ปจาเปตฺวา	ปจ ปาเก ในการหุง, การต้ม + ณาเป + ตฺวา	(ยัง...) ให้หุงแล้ว, ให้ต้มแล้ว
ปจิตฺวา	ปจ ปาเก ในกาหุง, การต้ม + ตฺวา	หุงแล้ว, ต้มแล้ว, ไหม้แล้ว
ปจฺจติ	ปจ ปาเก ในการหุง, การต้ม + ย + ติ	ย่อมเผล็ดผล, ย่อมไหม้ (ทิ.)
ปจฺจนุโภมิ	ปติ + อนุ + ภู สตฺตายํ ในความมี,เป็น + อ + มิ	ย่อมเสวยเฉพาะ
ปจฺจมาน	ปจ ปาเก ในการหุง, การต้ม + ย + มาน	(อัน...) หุงอยู่, ไหม้อยู่
ปจฺจาคจฺฉตุ	ปติ + อา + คมุ คติมฺหิ ในการไป + อ + ตุ	จงกลับมา
ปจฺจาคมาสิ	ปติ + อ + คมุ คติมฺหิ ในการไป + อี	ได้กลับมาแล้ว
ปจฺจาสีสติ	ปติ + อา + สีส อาสีสเน ในความหวัง + อ + ติ	ย่อมหวังเฉพาะ
ปจฺจาสีสามิ	ปติ + อา + สีส อาสีสเน ในความหวัง + อ + มิ	ย่อมหวังเฉพาะ
ปจฺจิสฺสํ	ปจ ปาเก ในการหุงต้ม + ย + สฺสํ	จักไหม้ (ทิ.)
ปจฺจุคฺคนฺตฺวา	ปติ + อุ + คมุ คติมฺหิ ในการไป + ตฺวา	ต้อนรับแล้ว
ปจฺจุปฏฺฐิต	ปติ + อุป + ฐา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + ต	ปรากฏแล้ว
ปญฺญตฺต	ป + ญป นิกฺขิปเน ในการใส่เข้าไป + ต	(อัน...) ปูลาดแล้ว, บัญญัติแล้ว
ปญฺญาต	ป + ญา อวโพธเน ในการรู้ + ต	(อัน...) รู้แล้ว, ปรากฏแล้ว
ปญฺญาเปตฺวา	ป + ญป นิกฺขิปเน ในการใส่เข้าไป + เณ + ตฺวา	ปูลาดแล้ว, บัญญัติแล้ว (จุ.)
ปญฺญาเปสิ	ป + ญป นิกฺขิปเน ในการใส่เข้าไป + เณ + อี	ปูลาดแล้ว, บัญญัติแล้ว (จุ.)
ปญฺญายติ	ป + ญา อวโพธเน ในการรู้ + ย + ติ	ย่อมปรากฏ (ทิ.)
ปญฺญายถ	ป + ญา อวโพธเน ในการรู้ + ย + ถ	จงปรากฏ (ทิ.)
ปญฺญายิ	ป + ญา อวโพธเน ในการรู้ + ย + อี	ปรากฏแล้ว (ทิ.)
ปญฺญายิสฺสถ	ป + ญา อวโพธเน ในการรู้ + ย + สฺสถ	จักปรากฏ (ทิ.)

ปฏิกุฏฺติ	ปติ + กุฏฺ ปวตฺตเน ในความเป็นไป + อ + ติ	ย่อมหวนกลับ
ปฏิกฺกนฺต	ปติ + กมุ ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + ต	ก้าวกลับแล้ว
ปฏิกฺกริตฺวา	ปติ + กร กรเณ ในการกระทำ + ตฺวา	กระทำคืนแล้ว, กระทำตอบแล้ว
ปฏิกฺโกสนฺต	ปติ + กุส อกฺโกเส ในการด่า + อ + อนฺต	ด่าตอบอยู่, เมื่อด่าตอบ
ปฏิกฺโกสสิ	ปติ + กุส อกฺโกเส ในการด่า + อ + สิ	ย่อมด่าตอบ
ปฏิกฺโกเสยฺย	ปติ+ กุส อวหาเน ในการร้องเรียก + อ + เอยฺย	พึงห้าม
ปฏิกฺขมาปิต	ปติ + ขมุ ขนฺติยํ ในความอดทน + ณาเป + ต	(อัน...) ให้อดโทษกลับแล้ว
ปฏิกฺขิตฺต	ปติ + ขิป โนทเน ในการซัดไป + ต	(อัน...) ห้ามแล้ว, ปฏิเสธแล้ว
ปฏิกฺขิปิ	ปติ + ขิป โนทเน ในการซัดไป + อี	ห้ามแล้ว, ปฏิเสธแล้ว
ปฏิกฺขิปิตฺวา	ปติ + ขิป โนทเน ในการซัดไป + ตฺวา	ห้ามแล้ว, ปฏิเสธแล้ว
ปฏิคฺคห	ปติ + คห อุปาทาเน ในการถือเอา + ณฺหา + หิ	จงรับเอา
ปฏิคฺคเหตฺวา	ปติ + คห อุปาทาเน ในการถือเอา + ตฺวา	รับเอาแล้ว
ปฏิจฺจ	ปติ + อิ คติมฺหิ ในการไป + ตฺวา	อาศัยแล้ว, เพราะอาศัย
ปฏิจฺฉนฺน	ปติ + ฉท อปวารเณ ในการปกปิด + ต	ปกปิดแล้ว, ปกคลุมแล้ว, กลบแล้ว
ปฏิจฺฉาเทตฺวา	ปติ + ฉทิ สวรเณ ในการปกปิด + เณ + ตฺวา	กลบแล้ว, ปกปิดแล้ว (จุ.)
ปฏิจฺฉาเทนฺต	ปติ + ฉท อปวารเณ ในการปกปิด + เณ + อนฺต	ปกปิดอยู่, เมื่อปกปิด, คลุมอยู่ (จุ.)
ปฏิจฺฉาเทยฺย	ปติ + ฉท อปวารเณ ในการปกปิด + เณ + เอยฺย	พึงปกปิด (จุ.)
ปฏิจฺฉาเทสิ	ปติ + ฉท อปวารเณ ในการปกปิด + เณ + อี	ปกปิดแล้ว, คลุมแล้ว (จุ.)
ปฏิจฺฉาเทหิ	ปติ + ฉท อปวารเณ ในการปกปิด + เณ + หิ	จงปกปิด, จงคลุม (จุ.)
ปฏิจฺฉิตฺวา	ปติ + อิสุ อิจฺฉายํ ในความปรารถนา + ตฺวา	รับเอาแล้ว
ปฏิชคฺคติ	ปติ + ชคฺค โปสเน ในการเลี้ยงดู + อ + ติ	ย่อมประคับประคอง
กาตพฺพ	กร กรเณ ในการกระทำ + ตพฺพ	(อัน...) พึงกระทำ
ปฏิชคฺคนฺต	ปติ + ชคฺค โปสเน ในการเลี้ยง + อ + อนฺต	ประคับประคองอยู่, ปฏิบัติอยู่
ปฏิชคฺคิ	ปติ + ชคฺค โปสเน ในการเลี้ยงดู + อี	ปรนนิบัติแล้ว, ประคับประคองแล้ว
ปฏิชคฺคิต	ปติ + ชคฺค โปสเน ในการเลี้ยงดู + ต	(อัน...) ประคับประคองแล้ว
ปฏิชคฺเคยฺย	ปติ + ชคฺค โปสเน ในการเลี้ยงดู + อ + เอยฺย	พึงประคับประคอง
ปฏิทิสฺสติ	ปติ + ทิส เปกฺขเณ ในการเห็น + ย + ติ	ย่อมปรากฏ (ทิ.)
ปฏิปชฺชิ	ปติ + ปท คติมฺหิ ในการไป + ย + อี	ปฏิบัติแล้ว, ดำเนินไปแล้ว (ทิ.)

ปฏิปนฺน	ปติ + ปท คติมฺหิ ในการไป + ต	ดำเนินไปแล้ว, ปฏิบัติแล้ว
ปฏิปฺปสฺสมฺภิ	ปติ + ป + สมฺภ วิสฺสาเส ในความคุ้นเคย + อี	ระงับแล้ว
ปฏิพทฺธ	ปติ + พธ พนฺธเน ในการผูก + ต	เกี่ยวเนื่องแล้ว, ผูกพันแล้ว
ปฏิมณฺฑิต	ปติ + มฑิ มณฺฑเน ในการประดับ + ต	(อัน...) ประดับแล้ว
ปฏิยตฺต	ปติ + ยตี วายาเม ในความพยายาม + ต	ตกแต่งแล้ว, จัดแจงแล้ว
ปฏิยาทาเปตฺวา	ปติ + ยต นิยฺยาตเน ในการมอบให้ + ณาเป + ตฺวา	(ยัง...) ให้ตระเตรียมแล้ว
ปฏิยาทาเปสิ	ปติ + ยต นิยฺยาตเน ในการมอบให้ + ณาเป + อี	(ยัง...) ให้ตระเตรียมแล้ว,จัดแจงแล้ว
ปฏิยาทิต	ปติ+ ยต นิยฺยาตเน ในการมอบให้ + ณ + ต	(อัน...) จัดแจงแล้ว (จฺ.)
ปฏิยาเทตฺวา	ปติ+ ยต นิยฺยาตเน ในการมอบให้ + ณ + ตฺวา	จัดแจงแล้ว, ตระเตรียมแล้ว (จฺ.)
ปฏิยาเทถ	ปติ + ยต นิยฺยาตเน ในการมอบให้ + ณ + ถ	จงจัดแจง (จฺ.)
ปฏิลทฺธ	ปติ + ลภ ลาเภ ในการได้ + ต	(อัน...) ได้เฉพาะแล้ว
ปฏิลภติ	ปติ + ลภ ลาเภ ในการได้ + อ + ติ	ย่อมได้เฉพาะ
ปฏิวสติ	ปติ + วส นิวาเส ในการอยู่ + อ + ติ	ย่อมอาศัยอยู่
ปฏิวิชฺฌิตพฺพ	ปติ + วิธ ตาฬเน ในการแทง + ย + ตพฺพ	(อัน...) พึงแทงตลอด
ปฏิวิรต	ปติ + วิ + รมุ กีฬายํ ในการเล่น + ต	เว้นแล้ว
ปฏิสํเวทิ	ปติ + สํ + วิท อนุภวเน ในการเสวย + ณ + อี	เสวยแล้ว (จฺ.)
ปฏิสาเมนฺต	ปติ + สม ปติสามมฺหิ ในการเก็บ + ณ + อนฺต	เก็บงำอยู่, เมื่อเก็บงำ (จฺ.)
ปฏิสฺสุณิ	ปติ + สุ สวเณ ในการฟัง + ณา + อี	ฟังตอบแล้ว, รับคำแล้ว
ปฏิเสวติ	ปติ + สิวุ เสวายํ ในการเสพ + อ + ติ	ย่อมเสวยเฉพาะ
ปฏิเสวิตพฺพ	ปติ + สิวุ เสวายํ ในการเสพ + ตพฺพ	(อัน...) พึงเสพเฉพาะ, พึงคบเฉพาะ
ปฏิหญฺญิตฺวา	ปติ + หน หึสายํ ในการเบียดเบียน + ย + ตฺวา	กระทบแล้ว
ปฏฺฐเปตฺวา	ป + ถป ถปเน ในการตั้งไว้ + ณ + ตฺวา	เริ่มตั้งไว้แล้ว (จฺ.)
ปฏฺฐาย	ป + ฐา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + ตฺวา	จำเดิม
ปฏฺเฐนฺติ	ปตฺถ ปตฺถเน ในความปรารถนา + ณ + อนฺติ	ย่อมปรารถนา (จฺ.)
ปณเย	ปณ วจเน ในการพูด + ณย + เอยฺย	พึงลง (จฺ.)
ปตตุ	ปต ปตเน ในการตกไป + อ + ตุ	จงตกไป
ปตมาน	ปต ปตเน ในการตกไป + อ + มาน	ตกไปอยู่, เมื่อตกไป
ปตามิ	ปต ปตเน ในการตกไป + อ + มิ	ย่อมตกไป

ปติ	ปต ปตเน ในการตกไป + อี	ตกไปแล้ว
ปติฏฺจหิ	ปติ + จา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + อี	ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว, ดำรงอยู่เฉพาะแล้ว
ปติฏฺจหิสฺสติ	ปติ + จา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + สฺสติ	จักตั้งอยู่เฉพาะ, จักดำรงอยู่เฉพาะ
ปติฏฺจาติ	ปติ + จา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + อ + ติ	ย่อมตั้งอยู่เฉพาะ
ปติฏฺจาเปตพฺพ	ปติ + จา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + ณาเป + ตพฺพ	(อัน...) พึงให้ตั้งอยู่เฉพาะ
ปติฏฺจาเปตฺวา	ปติ + จา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + ณาเป + ตฺวา	(ยัง...) ให้ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว
ปติฏฺจาเปยฺย	ปติ + จา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + ณาเป + เอยฺย	(ยัง...) พึงให้ตั้งอยู่เฉพาะ
ปติฏฺจาเปสิ	ปติ + จา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + ณาเป + อี	(ยัง...) ให้ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว
ปติฏฺจาย	ปติ + จา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + ตฺวา	ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว
ปติฏฺจิต	ปติ + จา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + ต	ตั้งไว้เฉพาะแล้ว, ประดิษฐานแล้ว
ปติต	ปต ปตเน ในการตกไป + ต	ตกไปแล้ว
ปติตฺวา	ปต ปตเน ในการตกไป + ตฺวา	ตกไปแล้ว
ปติสฺสนฺติ	ปต ปตเน ในการตก + สฺสนฺติ	จักตกไป
ปตีต	ปติ + อิ คติมฺหิ ในการไป + ต	อิ่มเอิบแล้ว
ปตีสุ	ปต ปตเน ในการตกไป + อุ	ตกไปแล้ว
ปตฺต	ป + อป ปาปุณเน ในการถึง + ต	ถึงแล้ว, (อัน...) ถึงแล้ว, บรรลุแล้ว
ปตฺถต	ป + ถร วิตฺถาเร ในการแผ่ไป + ต	แผ่ไปแล้ว
ปตฺถยมาน	ปตฺถ ปตฺถเน ในความปรารถนา + ณย + มาน	ปรารถนาอยู่, เมื่อปรารถนา (จุ.)
ปตฺถริ	ป + ถร อตฺถรเณ ในการปูลาด + อี	ปูลาดแล้ว
ปตฺวา	ป + อป ปาปุณเน ในการถึง + ตฺวา	ถึงแล้ว, บรรลุแล้ว
ปทหนฺต	ป + ธา ธารเณ ในการทรงไว้ + อ + อนฺต	เพียรอยู่, เมื่อเพียร, เริ่มตั้งไว้อยู่
ปพุชฺฌิตฺวา	ป + พุธ ชาคเร ในการตื่น + (ย) + ตฺวา	ตื่นแล้ว (ทิ.)
ปพุชฺเฌยฺย	ป + พุธ ชาคเร ในการตื่น + ย + เอยฺย	พึงตื่น (ทิ.)
ปพุทฺธ	ป + พุธ ชาคเร ในการตื่น + ต	ตื่นแล้ว
ปพฺพช	ป + วช คติมฺหิ ในการไป + อ + หิ	จงบวช, จงเนรเทศ
ปพฺพชิต	ป + วช คติมฺหิ ในการไป + ต	บวชแล้ว
ปพฺพชิตฺวา	ป + วช คติมฺหิ ในการไป + ตฺวา	บวชแล้ว
ปพฺพชิสฺสามิ	ป + วช คติมฺหิ ในการไป + สฺสามิ	จักบวช, จักเนรเทศ

ปพฺพาเชตุ	ป + วช คติมฺหิ ในการไป + เณ + ตุ	(ยัง...) จงให้บวช, จงให้เนรเทศ
ปพฺพาเชตฺวา	ป + วช คติมฺหิ ในการไป + เณ + ตฺวา	(ยัง...) ให้บวชแล้ว, ให้เนรเทศแล้ว
ปพฺพาเชถ	ป + วช คติมฺหิ ในการไป + เณ + ถ	(ยัง...) จงให้บวช, จงให้เนรเทศ
ปพฺพาเชนฺต	ป + วช คติมฺหิ ในการไป + เณ + อนฺต	(ยัง...) ให้บวชอยู่, ให้เนรเทศอยู่
ปพฺพาเชยฺย	ป + วช คติมฺหิ ในการไป + เณ + เอยฺย	(ยัง...) พึงให้บวช, พึงให้เนรเทศ
ปพฺพาเชสิ	ป + วช คติมฺหิ ในการไป + เณ + อี	(ยัง...) ให้บวชแล้ว, ให้เนรเทศแล้ว
ปพฺพาเชสุ	ป + วช คติมฺหิ ในการไป + เณ + อุ	(ยัง...) ให้บวชแล้ว, ให้เนรเทศแล้ว
ปภาเสติ	ป + ภาส ชุเต ในความสว่าง, รุ่งเรือง + เณ + ติ	(ยัง...) ย่อมให้สว่าง, ย่อมให้รุ่งเรือง
ปมชฺชติ	ป + มท อุมฺมาเท ในความเป็นบ้า + ย + ติ	ย่อมประมาท (ทิ.)
ปมชฺชสิ	ป + มท อุมฺมาเท ในความบ้า + ย + สิ	ย่อมประมาท (ทิ.)
ปมชฺชิตฺวา	ป + มท อุมฺมาเท ในความเป็นบ้า + (ย) + ตฺวา	ประมาทแล้ว
ปมชฺเชยฺย	ป + มท อุมฺมาเท ในความเป็นบ้า + ย + เอยฺย	พึงประมาท (ทิ.)
ปยต	ป + ยมุ อุปรเม ในการงดเว้น + ต	ล้างแล้ว
ปยิรุปาสติ	ปริ + อุป + อาส อุปเวสเน ในการเข้าไปใกล้ +อ+ติ	ย่อมเข้าไปนั่งใกล้
ปยิรุปาสนฺต	ปริ + อุ + อาส อุปเวสเน ในการเข้าไปใกล้ +อ+อนฺต	เข้าไปนั่งใกล้อยู่
ปยิรุปาสมาน	ปริ + อุป + อาส อุปเวสเน ในการเข้าไปนั่งใกล้ +อ+มาน	เข้าไปนั่งใกล้อยู่
ปยิรุปาสิตพฺพ	ปริ + อุป + อาส อุปเวสเน ในการเข้าไปใกล้ + ตพฺพ	(อัน...) พึงเข้าไปนั่งใกล้
ปโยเชตฺวา	ป + ยุช โยเค ในการประกอบ + เณ + ตฺวา	ประกอบแล้ว (จุ.)
ปราชิยมาน	ปรา + ชิ ชเย ในความชนะ + เณ + ย + มาน	(อัน...) ให้พ่ายแพ้อยู่, เมื่อให้พ่ายแพ้
ปราชิสฺสนฺติ	ปรา + ชิ ชเย ในความชนะ + สฺสนฺติ	จักพ่ายแพ้, จักปราชัย
ปริกฺขิตฺต	ปริ + ขิป โนทเน ในการชัดไป + ต	(อัน...) ล้อมแล้ว
ปริกฺขิปาเปตฺวา	ปริ + ขิป โนทเน ในการชัดไป + ณาเป + ตฺวา	(ยัง...) ให้ล้อมแล้ว
ปริกฺขิปึสุ	ปริ + ขิป โนทเน ในการชัดไป + อุ	ล้อมแล้ว
ปริกฺขีณ	ปริ + ขี ขเย ในความสิ้นไป + ต	สิ้นไปรอบแล้ว
ปริคฺคณฺหนฺต	ปริ + คห อุปาทาเน ในการถือเอา + ณฺหา + อนฺต	กำหนดถือเอารอบอยู่, กำหนดจับอยู่
ปริคฺคณฺหิสฺสาม	ปริ + คห อุปาทาเน ในการถือเอา + ณฺหา + สฺสาม	จักกำหนดถือเอารอบ, จักกำหนดจับ
ปริจฺจชิ	ปริ + จช จาเค ในการสละ + อี	สละรอบแล้ว, บริจาคแล้ว
ปริจฺจชิตฺวา	ปริ + จช จาเค ในการสละ + ตฺวา	สละรอบแล้ว, บริจาคแล้ว

ปริจฺจตฺต	ปริ + จช จาเค ในการสละ + ต	(อัน...) สละรอบแล้ว, บริจาคแล้ว
ปริจฺฉินฺทติ	ปริ + ฉิทิ ทฺวิธากรเณ ในการทำให้เป็นสองส่วน +อ+ติ	ย่อมกำหนดตัด
ปริจฺฉินฺทถ	ปริ + ฉิทิ ทฺวิธากรเณ ในการทำให้เป็นสองส่วน +อ+ถ	จงกำหนดตัด
ปริฑยฺหมาน	ปริ + ฑห ฑาเห ในความร้อน + ย + มาน	(อัน...) เผาไหม้อยู่, แผดเผาอยู่
ปริณมติ	ปริ + นม นเต ในการน้อมกาย + อ + ติ	ย่อมเปลี่ยนแปลง
ปริทหิตฺวา	ปริ + ธา อจฺฉาทเน ในการปกปิด + ตฺวา	นุ่งห่มแล้ว
ปริเทวนฺต	ปริ + เทว เทวเน ในการร้องไห้ + อ + อนฺต	คร่ำครวญอยู่, เมื่อคร่ำครวญ
ปริเทวมาน	ปริ + เทว เทวเน ในการร้องไห้ + อ + มาน	คร่ำครวญอยู่, เมื่อคร่ำครวญ
ปริเทวิ	ปริ + เทว เทวเน ในการร้องไห้ + อี	คร่ำครวญแล้ว
ปริเทวึสุ	ปริ + เทว เทวเน ในการร้องไห้ + อุ ุ	คร่ำครวญแล้ว
ปรินิฏฺจิต	ปริ + นิ + จา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + ต	จบแล้ว, สำเร็จแล้ว
ปรินิพฺพายนฺติ	ปริ + นิ + วา คติมฺหิ ในการไป + ย + อนฺติ	ย่อมปรินิพพาน (ทิ.)
ปรินิพฺพายิ	ปริ + นิ + วา คติมฺหิ ในการไป + ย + อี	ปรินิพพานแล้ว (ทิ.)
ปรินิพฺพายิสฺสติ	ปริ + นิ + วา คติมฺหิ ในการไป + ย + สฺสติ	จักปรินิพพาน (ทิ.)
ปรินิพฺพายิสฺสถ	ปริ + นิ + วา คติมฺหิ ในการไป + ย + สฺสถ	จักปรินิพพาน
ปรินิพฺพายิสฺสามิ	ปริ + นิ + วา คติมฺหิ ในการไป + ย + สฺสามิ	จักปรินิพพาน (ทิ.)
ปรินิพฺพุต	ปริ + นิ + วา คติมฺหิ ในการไป + ต	ดับแล้ว, ปรินิพพานแล้ว
ปริปุจฺฉนฺต	ปริ + ปุจฺฉ ปุจฺฉเน ในการถาม + อ + อนฺต	สอบถามอยู่, เมื่อสอบถาม
ปริปุณฺณ	ปริ + ปูร ปูรเณ ในการเต็ม + ต	เต็มรอบแล้ว, บริบูรณ์แล้ว
ปริปูริ	ปริ + ปูร ปูรเณ ในการเต็ม + อี	เต็มรอบแล้ว, บริบูรณ์แล้ว
ปริปูเรนฺต	ปริ + ปูร ปูรเณ ในการเต็ม + เณ + อนฺต	เต็มรอบอยู่, เมื่อเต็มรอบ (จุ.)
ปริภาสิตฺวา	ปริ + ภาส วิยตฺติยํ วาจายํ ในการพูดชัด + ตฺวา	บริภาษแล้ว
ปริภุญฺชิ	ปริ + ภุช พฺยวหรเณ ในการกลืนกิน + อี	บริโภคแล้ว, ใช้สอยแล้ว
ปริภุญฺชิ	ปริ + ภุช พฺยวหรเณ ในการกลืนกิน + อี	บริโภคแล้ว, ใช้สอยแล้ว
ปริภุญฺชิตฺวา	ปริ + ภุช พฺยวหรเณ ในการกลืนกิน + ตฺวา	บริโภคแล้ว, ใช้สอยแล้ว
ปริภุญฺเชยฺยุ ุ	ปริ + ภุช พฺยวหรเณ ในการกลืนกิน + อ + เอยฺยุ ุ	พึงบริโภค, พึงใช้สอย
ปริมุจฺจนฺติ	ปริ + มุจ โมกฺเข ในความหลุดพ้น + ย + อนฺติ	ย่อมพ้น, ย่อมหลุดพ้น (ทิ.)
ปริเยสนฺต	ปริ + เอส ปริเยสเน ในการแสวงหา + อ + อนฺต	แสวงหาอยู่, เมื่อแสวงหา

ปริโยนทฺธติ	ปริ + อว + นห พนฺธเน ในการผูก + อ + ติ	ย่อมรวบรัด, ย่อมรึงรัด
ปริโยนทฺธิตฺวา	ปริ + อว + นห พนฺธเน ในการผูก + ตฺวา	รวบรัดแล้ว, รึงรัดแล้ว
ปริวตฺติตฺวา	ปริ + วตฺต วตฺตเน ในความเป็นไป + ตฺวา	เป็นไปรอบแล้ว, หมุนไปแล้ว
ปริวตฺเตตฺวา	ปริ + วตฺตุ วตฺตเน ในการเป็นไป + เณ + ตฺวา	(ยัง...) ให้เป็นไปรอบแล้ว
ปริวาเรตฺวา	ปริ + วร ภตฺยํ ในการเข้าหา, รับใช้ + เณ + ตฺวา	แวดล้อมแล้ว (จุ.)
ปริวาเรสิ	ปริ + วร ภตฺยํ ในการเข้าหา, รับใช้ + เณ + อี	แวดล้อมแล้ว (จุ.)
ปริวิสถ	ปริ + วิส โปสเน ในการเลี้ยงดู + อ + ถ	จงอังคาส, จงเลี้ยงดู
ปริวิสิตฺวา	ปริ + วิส โปสเน ในการเลี้ยงดู + ตฺวา	อังคาสแล้ว, เลี้ยงดูแล้ว
ปริวิเสยฺยาสิ	ปริ + วิส โปสเน ในการเลี้ยงดู + อ + เอยฺยาสิ	พึงอังคาส, พึงเลี้ยงดู
ปริวุต	ปริ + ภตฺยํ ในการเข้าหา, รับใช้ + ต	(อัน...) แวดล้อมแล้ว
ปริสกฺกนฺต	ปริ + สกฺก คเต ในการไป + อ + อนฺต	ตะเกียกตะกายอยู่
ปริสกฺกิ	ปริ + สกฺก คเต ในการไป + อี	ตะเกียกตะกายแล้ว
ปริสฺสาเวนฺตี	ปริ + สุ ปสเว ในการไหล + เณ + อนฺต + อี	กรองอยู่, เมื่อกรอง (จุ.)
ปริหรมาน	ปริ + หร หรเณ ในการนำไป + อ + มาน	บริหารอยู่, หลีกเลี่ยงอยู่
ปริหาเปตฺวา	ปริ + หา จาเค ในการสละ + ณาเป + ตฺวา	(ยัง...) ให้เสื่อมไปรอบแล้ว
ปริหายติ	ปริ + หา จาเค ในการสละ + อ + ติ	ย่อมเสื่อมรอบ
ปริหายิ	ปริ + หา จาเค ในการสละ + อี	เสื่อมรอบแล้ว
ปริหายิสฺสติ	ปริ + หา จาเค ในการสละ + สฺสติ	จักเสื่อมรอบ
ปริหีน	ปริ + หา จาเค ในการสละ + ต	เสื่อมรอบแล้ว
ปโรทิ	ป + รุท อสฺสุวิโมจเน ในการปล่อยน้ำตา + อี	ร้องไห้ทั่วแล้ว
ปโรทีสุ	ป + รุท อสฺสุวิโมจเน ในการปล่อยน้ำตา + อุ	ร้องไห้ทั่วแล้ว
ปลาต	ปลาย ปลายเน ในการหนีไป + ต	หนีไปแล้ว
ปลายติ	ปลาย ปลายเน ในการหนีไป + อ + ติ	ย่อมหนีไป
ปลายนฺต	ปลาย ปลายเน ในการหนีไป + อ + อนฺต	หนีไปอยู่, เมื่อหนีไป
ปลายิ	ปลาย ปลายเน ในการหนีไป + อี	หนีไปแล้ว
ปลายิตฺวา	ปลาย ปลายเน ในการหนีไป + ตฺวา	หนีไปแล้ว
ปลายึสุ	ปลาย ปลายเน ในการหนีไป + อุ	หนีไปแล้ว
ปลิพุทฺธนฺต	ปริ + พุทฺธ ญาเณ ในความรู้ + อ + อนฺต	กีดกันอยู่, เมื่อกีดกัน

ปลุทฺธ	ป + ลุภ คิทธิมฺหิ ในความอยาก + ต	ข้องแล้ว, ติดใจแล้ว
ปโลเภตฺวา	ป + ลุภ คิทฺธิมฺหิ ในความอยากไป + เณ + ตฺวา	ประโลมแล้ว (จฺ.)
ปวตฺตนฺติ	ป + วตฺต วตฺตเน ในการเป็นไป + อ + อนฺติ	ย่อมเป็นไปทั่ว
ปวตฺตยึสุ	ป + วตฺต วตฺตเน ในการเป็นไป + ณย + อุ ุ	(ยัง...) ให้เป็นไปทั่วแล้ว
ปวตฺติต	ป + วตฺต วตฺตเน ในการเป็นไป + เณ + ต	(อัน...) ให้เป็นไปทั่วแล้ว
ปวตฺติตฺวา	ป + วตฺต วตฺตเน ในการเป็นไป + ตฺวา	เป็นไปทั่วแล้ว
ปวตฺตึสุ	ป + วตฺต วตฺตเน ในการเป็นไป + อุ ุ	เป็นไปทั่วแล้ว
ปวตฺเตนฺต	ป + วตฺต วตฺตเน ในการเป็นไป + เณ + อนฺต	(ยัง...) ให้เป็นไปทั่วอยู่
ปวายติ	ป + วา คติมฺหิ ในการไป + อ + ติ	ย่อมพัดไป
ปวาเรตฺวา	ป + วร ภตฺยํ ในการเข้าหา, รับใช้ + เณ + ตฺวา	ปวารณาแล้ว (จฺ.)
ปวิฏฺจ	ป + วิส ปเวสเน ในการเข้าไป + ต	เข้าไปแล้ว
ปวิวิตฺต	ป + วิ + วิจ วิเวจเน ในความสงัด + ต	สงัดแล้ว, สงบแล้ว
ปวิสถ	ป + วิส ปเวสเน ในการเข้าไป + อ + ถ	จงเข้าไป
ปวิสนฺต	ป + วิส ปเวสเน ในการเข้าไป + อ + อนฺต	เข้าไปอยู่, เมื่อเข้าไป
ปวิสนฺติ	ป + วิส ปเวสเน ในการเข้าไป + อ + อนฺติ	ย่อมเข้าไป
ปวิสนฺติ	ป + วิส ปเวสเน ในการเข้าไป + อ + อนฺติ	ย่อมเข้าไป
ปวิสนฺตี	ป + วิส ปเวสเน ในการเข้าไป + อ + อนฺต + อี	เข้าไปอยู่, เมื่อเข้าไป
ปวิสามิ	ป + วิส ปเวสเน ในการเข้าไป + อ + มิ	ย่อมเข้าไป
ปวิสิตฺวา	ป + วิส ปเวสเน ในการเข้าไป + ตฺวา	เข้าไปแล้ว
ปวิสิสฺสติ	ป + วิส ปเวสเน ในการเข้าไป + สฺสติ	จักเข้าไป
ปวิสิสฺสถ	ป + วิส ปเวสเน ในการเข้าไป + สฺสถ	จักเข้าไป
ปวิสิสฺสาม	ป + วิส ปเวสเน ในการเข้าไป + สฺสาม	จักเข้าไป
ปวิสึสุ	ป + วิส ปเวสเน ในการเข้าไป + อุ ุ	เข้าไปแล้ว
ปวิเสยฺยํ	ป + วิส ปเวสเน ในการเข้าไป + อ + เอยฺยํ	พึงเข้าไป
ปเวเสตฺวา	ป + วิส ปเวสเน ในการเข้าไป + เณ + ตฺวา	(ยัง...) ให้เข้าไปแล้ว
ปสนฺน	ป + สท ปสาเท ในความเลื่อมใส + ต	เลื่อมใสแล้ว, ใสแล้ว
ปสสนฺติ	ป + สส ปสสเน ในการสรรเสริญ + อ + อนฺติ	ย่อมสรรเสริญ
ปสาเทตฺวา	ป + สท ปสาเท ในความเลื่อมใส + เณ + ตฺวา	(ยัง...) ให้เลื่อมใสแล้ว

ปสาเรติ	ป + สร คติมฺหิ ในการไป + เณ + ติ	ย่อมขึง, ย่อมเหยียดออก (จุ.)
ปสาเรตฺวา	ป + สร คติมฺหิ ในการไป + เณ + ตฺวา	ขึงแล้ว, เหยียดออกแล้ว (จุ.)
ปสาเรนฺต	ป + สร คติมฺหิ ในการไป + เณ + อนฺต	กรออยู่, เหยียดออกอยู่ (จุ.)
ปสาเรสิ	ป + สร คติมฺหิ ในการไป + เณ + อี	ขึงแล้ว, เหยียดออกแล้ว (จุ.)
ปสาเรสฺสามิ	ป + สร คติมฺหิ ในการไป + เณ + สฺสามิ	จักขึง, จักเหยียดออก (จุ.)
ปสีทิ	ป + สท ปสาเท ในความเลื่อมใส + อี	เลื่อมใสแล้ว, ใสแล้ว
ปสีทิตฺวา	ป + สท ปสาเท ในความเลื่อมใส + ตฺวา	เลื่อมใสแล้ว, ใสแล้ว
ปสีทึสุ	ป + สท ปสาเท ในความเลื่อมใส + อุ	เลื่อมใสแล้ว, ใสแล้ว
ปสฺส	ทิส เปกฺขเณ ในการดู, การเห็น + อ + หิ	จงดู, จงเห็น
ปสฺสติ	ทิส เปกฺขเณ ในการดู, การเห็น + อ + ติ	ย่อมเห็น, ย่อมดู
ปสฺสถ	ทิส เปกฺขเณ ในการดู, การเห็น + อ + ถ	ย่อมเห็น, จงเห็น, จงดู
ปสฺสนฺต	ทิส เปกฺขเณ ในการดู, การเห็น + อ + อนฺต	เห็นอยู่, เมื่อเห็น
ปสฺสนฺตุ	ทิส เปกฺขเณ ในการดู, การเห็น + อ + อนฺตุ	จงดู, จงเห็น
ปสฺสสิ	ทิส เปกฺขเณ ในการดู, การเห็น + อ + สิ	ย่อมดู, ย่อมเห็น
ปสฺสาม	ทิส เปกฺขเณ ในการดู, การเห็น + อ + ม	ย่อมดู, ย่อมเห็น
ปสฺสามิ	ทิส เปกฺขเณ ในการดู, การเห็น + อ + มิ	ย่อมดู, ย่อมเห็น
ปสฺสิสฺสาม	ทิส เปกฺขเณ ในการดู, การเห็น + สฺสาม	จักดู, จักเห็น
ปสฺเส	ทิส เปกฺขเณ ในการดู, การเห็น + อ + เอยฺย	พึงดู, พึงเห็น
ปสฺเสยฺย	ทิส เปกฺขเณ ในการดู, การเห็น + อ + เอยฺย	พึงดู, พึงเห็น
ปสฺเสยฺยาถ	ทิส เปกฺขเณ ในการดู, การเห็น + อ + เอยฺยาถ	พึงเห็น, พึงดู
ปหฏ	ป + หร ปหาเร ในการตี + ต	(อัน...) ตีแล้ว, ประหารแล้ว
ปหฏฺจ	ป + หสฺ หาเส ในการหัวเราะ + ต	ร่าเริงทั่วแล้ว, หัวเราะแล้ว
ปหรนฺต	ป + หร ปหาเร ในการตี + อ + อนฺต	ตีอยู่, เมื่อตี, เคาะอยู่, ประหารอยู่
ปหริ	ป + หร ปหาเร ในการตี + อี	ตีแล้ว, เคาะแล้ว, ประหารแล้ว
ปหริตฺวา	ป + หร ปหาเร ในการตี + ตฺวา	ตีแล้ว, เคาะแล้ว, ประหารแล้ว
ปหรึ	ป + หร ปหาเร ในการตี + อึ	ตีแล้ว, เคาะแล้ว, ประหารแล้ว
ปหเรยฺย	ป + หร ปหาเร ในการตี + อ + เอยฺย	พึงตี, พึงประหาร, พึงเคาะ, พึงตีต
ปหาตพฺพ	ป + หา จาเค ในการสละ + ตพฺพ	(อัน...) พึงละ

ปหาย	ป + หา จาเค ในการสละ + ตฺวา	ละแล้ว, สละแล้ว
ปหิณนฺตุ	ป + หิ คติมฺหิ ในการไป + ณา + อนฺตุ	จงส่งไป
ปหิณิ	ป + หิ คติมฺหิ ในการไป + ณา + อี	ส่งไปแล้ว
ปหิณึสุ	ป + หิ คติมฺหิ ในการไป + ณา + อุ	ส่งไปแล้ว
ปหิต	ป + หิ คติมฺหิ ในการไป + ต	(อัน...) ส่งไปแล้ว
ปหีน	ป + หา จาเค ในการสละ + ต	(อัน...) ละได้แล้ว
ปหียติ	ป + หา จาเค ในการสละ + ย + เต	(อัน...) ย่อมละได้
ปโหติ	ป + หู สตฺตายํ ในความมี, ความเป็น + อ + ติ	ย่อมเพียงพอ
ปากฏ	ป + อา + กร กรเณ ในการกระทำ + ต	ปรากฏแล้ว
ปาจาเปตฺวา	ปจ ปาเก ในการหุงต้ม + ณาเป + ตฺวา	(ยัง...) ให้หุงแล้ว
ปาติยมาน	ปต ปตเน ในการตกไป + เณ + ย + มาน	(อัน...) ให้ตกไปอยู่, เมื่อให้ตกไป
ปาเตตฺวา	ปต ปตเน ในการตกไป + เณ + ตฺวา	(ยัง...) ให้ตกไปแล้ว
ปาเตสิ	ปต ปตเน ในการตกไป + เณ + อี	(ยัง...) ให้ตกลงแล้ว
ปาปิต	ป + อป ปาปเน ในการถึง + เณ + ต	(อัน...) ให้ถึงแล้ว
ปาปุณนฺติ	ป + อป ปาปุณเน ในการถึง + อุณา + อนฺติ	ย่อมถึง, ย่อมบรรลุ
ปาปุณาติ	ป + อป ปาปุณเน ในการถึง + อุณา + ติ	ย่อมถึง, ย่อมบรรลุ
ปาปุณิ	ป + อป ปาปุณเน ในการถึง + อุณา + อี	ถึงแล้ว, บรรลุแล้ว
ปาปุณิสฺสติ	ป + อป ปาปุณเน ในการถึง + อุณา + สฺสติ	จักถึง, จักบรรลุ
ปาปุณิสฺสามิ	ป + อป ปาปุณเน ในการถึง + อุณา + สฺสามิ	จักถึง, จักบรรลุ
ปาปุณึ	ป + อป ปาปุณเน ในการถึง + อุณา + อึ	ถึงแล้ว, บรรลุแล้ว
ปาปุณึสุ	ป + อป ปาปุณเน ในการถึง + อุณา + อุ	ถึงแล้ว, บรรลุแล้ว
ปาปุเณยฺยํ	ป + อป ปาปุณเน ในการถึง + อุณา + เอยฺยํ	พึงถึง, พึงบรรลุ
ปาเปตฺวา	ป + อป ปาปเน ในการถึง + เณ + ตฺวา	(ยัง...) ให้ถึงแล้ว, ให้บรรลุแล้ว
ปาเปสิ	ป + อป ปาปเน ในการให้ถึง + เณ + อี	(ยัง...) ให้ถึงแล้ว, ให้บรรลุแล้ว
ปาเปสุ	ป + อป ปาปุณเน ในการถึง + เณ + อุ	(ยัง...) ให้ถึงแล้ว, ให้บรรลุแล้ว
ปายาสิ	ป + ยา คติมฺหิ ในการไป + อี	ได้ดำเนินไปแล้ว
ปาเยตฺวา	ปา ปาเน ในการดื่ม + เณ + ตฺวา	(ยัง...) ให้ดื่มแล้ว
ปารุปมาน	ป + อา + รุห ชนเน ในการเกิด + อ + มาน	ห่มอยู่, เมื่อห่ม

ปารุปิตฺวา	ป + อา + รุห ชนเน ในการเกิด + ตฺวา	ห่มแล้ว
ปาวิสิ	ป + อ + วิส ปเวสเน ในการเข้าไป + อี	ได้เข้าไปแล้ว
ปาวิสึ	ป + อ + วิส ปเวสเน ในการเข้าไป + อึ	ได้เข้าไปแล้ว
ปาวิสึสุ	ป + อ + วิส ปเวสเน ในการเข้าไป + อุ๋	ได้เข้าไปแล้ว
ปิฏฺจ	ปิส จุณฺเณ ในการทำให้เป็นผง + ต	(อัน...) บดแล้ว
ปิทหาเปตฺวา	อปิ + ธา ธารเณ ในการทรงไว้ + ณาเป + ตฺวา	(ยัง...) ให้ปิดแล้ว
ปิทหิ	อปิ + ธา ธารเณ ในการทรงไว้ + อี	ปิดแล้ว
ปิทหิตฺวา	อปิ + ธา ธารเณ ในการทรงไว้ + ตฺวา	ปิดแล้ว
ปิวนฺต	ปา ปาเน ในการดื่ม + อ + อนฺต	ดื่มอยู่, เมื่อดื่ม
ปิวิตฺวา	ปา ปาเน ในการดื่ม + ตฺวา	ดื่มแล้ว
ปิหยนฺติ	ปิห อิจฺฉายํ ในความปรารถนา + ณย + อนฺติ	ย่อมต้องการ, ย่อมกระหยิ่ม (จุ.)
ปีฬิต	ปีฬ ปีฬเน ในการเบียดเบียน + เณ + ต	(อัน...) เบียดเบียนแล้ว (จุ.)
ปีเฬติ	ปีฬ ปีฬเน ในการเบียดเบียน + เณ + ติ	ย่อมบีบคั้น, ย่อมเบียดเบียน (จุ.)
ปีสิสฺสติ	ปิส จุณฺเณ ในการทำให้เป็นผง + สฺสติ	จักบด
ปุจฺฉ	ปุจฺฉ ปุจฺฉเน ในการถาม + อ + หิ	จงถาม
ปุจฺฉติ	ปุจฺฉ ปุจฺฉเน ในการถาม + อ + ติ	ย่อมถาม
ปุจฺฉนฺต	ปุจฺฉ ปุจฺฉเน ในการถาม + อ + อนฺต	ถามอยู่, เมื่อถาม
ปุจฺฉิ	ปุจฺฉ ปุจฺฉเน ในการถาม + อี	ถามแล้ว
ปุจฺฉิต	ปุจฺฉ ปุจฺฉเน ในการถาม + ต	(อัน...) ถามแล้ว
ปุจฺฉิตฺวา	ปุจฺฉ ปุจฺฉเน ในการถาม + ตฺวา	ถามแล้ว
ปุจฺฉิยมาน	ปุจฺฉ ปุจฺฉเน ในการถาม + ย + มาน	(อัน...) ถามอยู่, เมื่อถาม
ปุจฺฉิสฺสามิ	ปุจฺฉ ปุจฺฉเน ในการถาม + สฺสามิ	จักถาม
ปุจฺฉึสุ	ปุจฺฉ ปุจฺฉเน ในการถาม + อุ๋	ถามแล้ว
ปุจฺเฉยฺยาสิ	ปุจฺฉ ปุจฺฉเน ในการถาม + อ + เอยฺยาสิ	พึงถาม
ปุฏฺจ	ปุจฺฉ ปุจฺฉเน ในการถาม + ต	(อัน...) ถามแล้ว
ปุฏฺจ	ปุส โปเส ในการเลี้ยงดู + ต	(อัน...) เลี้ยงแล้ว, ปรนปรือแล้ว
ปูชิต	ปูช ปูชายํ ในการบูชา + เณ + ต	(อัน...) บูชาแล้ว (จุ.)
ปูเชตฺวา	ปูช ปูชายํ ในการบูชา + เณ + ตฺวา	บูชาแล้ว (จุ.)

ปูเชนฺต	ปูช ปูชายํ ในการบูชา + เณ + อนฺต	บูชาอยู่, เมื่อบูชา (จุ.)
ปูเชนฺติ	ปูช ปูชายํ ในการบูชา + เณ + อนฺติ	ย่อมบูชา (จุ.)
ปูเชสิ	ปูช ปูชายํ ในการบูชา + เณ + อี	บูชาแล้ว (จุ.)
ปูเชสึ	ปูช ปูชายํ ในการบูชา + เณ + อึ	บูชาแล้ว (จุ.)
ปูเชสุ	ปูช ปูชายํ ในการบูชา + เณ + อุ	บูชาแล้ว (จุ.)
ปูเชสฺสามิ	ปูช ปูชายํ ในการบูชา + เณ + สฺสามิ	จักบูชา (จุ.)
ปูรยึสุ	ปูร ปูรเณ ในการเต็ม + ณย + อุ	(ยัง...) ให้เต็มแล้ว
ปูราเปสิ	ปูร ปูรเณ ในการให้เต็ม + ณาเป + อี	(ยัง...) ให้เต็มแล้ว
ปูริต	ปูร ปูรเณ ในการให้เต็ม + เณ + ต	เต็มแล้ว, (อัน...) ให้เต็มแล้ว
ปูรึสุ	ปูร ปูรเณ ในการให้เต็ม + อุ	เต็มแล้ว
ปูเรติ	ปูร ปูรเณ ในการให้เต็ม + เณ + ติ	(ยัง...) ย่อมให้เต็ม (ภู), ย่อมเต็ม (จุ)
ปูเรตฺวา	ปูร ปูรเณ ในการให้เต็ม + เณ + ตฺวา	(ยัง...) ให้เต็มแล้ว
ปูเรนฺต	ปูร ปูรเณ ในการให้เต็ม + เณ + อนฺต	(ยัง...) ให้เต็มอยู่, เมื่อให้เต็ม
ปูเรมิ	ปูร ปูรเณ ในการให้เต็ม + เณ + มิ	(ยัง...) ย่อมให้เต็ม
ปูเรยฺย	ปูร ปูรเณ ในการให้เต็ม + เณ + เอยฺย	(ยัง...) พึงให้เต็ม
ปูเรสฺสามิ	ปูร ปูรเณ ในการให้เต็ม + เณ + สฺสามิ	(ยัง...) จักให้เต็ม
เปสิต	เปส เปสเน ในการส่งไป + เณ + ต	(อัน...) ส่งไปแล้ว (จุ.)
เปเสตฺวา	เปส เปสเน ในการส่งไป + เณ + ตฺวา	ส่งไปแล้ว (จุ.)
เปเสสิ	เปส เปสเน ในการส่งไป + เณ + อี	ส่งไปแล้ว (จุ.)
โปถยึสุ	โปถ โปถเน ในการโบย + ณย + อุ	โบยแล้ว, ทุบแล้ว (จุ.)
โปถาเปตฺวา	โปถ โปถเน ในการโบย + ณาเป + ตฺวา	(ยัง...) ให้โบยแล้ว, ให้ทุบแล้ว
โปถิต	โปถ โปถเน ในการโบย + เณ + ต	(อัน...) โบยแล้ว, ทุบแล้ว (จุ.)
โปถิยมาน	โปถ โปถเน ในการตี + เณ + ย + มาน	(อัน...) โบยอยู่, ทุบอยู่ (จุ.)
โปเถตฺวา	โปถ โปถเน ในการโบย + เณ + ตฺวา	โบยแล้ว, ทุบแล้ว, ตีแล้ว (จุ.)
โปเถนฺต	โปถ โปถเน ในการโบย + เณ + อนฺต	โบยอยู่, ทุบอยู่, ฟาดอยู่ (จุ.)
โปเถยฺย	โปถ โปถเน ในการโบย + เณ + เอยฺย	พึงโบย, พึงทุบ, พึงฟาด (จุ.)
โปเถสฺสามิ	โปถ โปถเน ในการโบย + เณ + สฺสามิ	จักโบย, จักทุบ, จักฟาด (จุ.)
โปสยมาน	ปุส โปสเน ในการเลี้ยงดู + ณย + มาน	เลี้ยงดูอยู่, พอกเลี้ยงอยู่ (จุ.)

โปสิต	ปุส โปสเน ในการเลี้ยงดู + เณ + ติ	(อัน...) เลี้ยงดูแล้ว (จุ.)
โปสึ	ปุส โปสเน ในการเลี้ยงดู + เณ + อุ	เลี้ยงดูแล้ว (จุ.)
โปเสนฺต	ปุส โปสเน ในการเลี้ยงดู + เณ + อนฺต	เลี้ยงดูอยู่, เมื่อเลี้ยงดู (จุ.)
โปเสสฺสามิ	ปุส โปสเน ในการเลี้ยงดู + เณ + สฺสามิ	จักเลี้ยงดู, จักพอกเลี้ยง (จุ.)
ผริ	ผร ผรเณ ในการแผ่ไป + อี	แผ่ไปแล้ว
ผริตฺวา	ผร ผรเณ ในการแผ่ไป + ตฺวา	แผ่ไปแล้ว
ผลิสฺสติ	ผล ภิชฺชเน ในการแตก + สฺสติ	จักแตก, จักผลิผล, จักสำเร็จ
ผลฺลติ	ผลฺล ผลฺลเน ในการผลิผล + อ + ติ	ย่อมผลิผล, ย่อมเผล็ดผล
ผุฏฺฐ	ผุส สมฺผสฺเส ในการกระทบ + ต	(อัน...) กระทบแล้ว, กระทบแล้ว
ผุสิตฺวา	ผุส สมฺผสฺเส ในการกระทบ + ตฺวา	กระทบแล้ว, กระทบแล้ว
พทฺธ	พนฺธ พนฺธเน ในการผูก + ต	(อัน...) ผูกแล้ว
พนฺธาเปตฺวา	พนฺธ พนฺธเน ในการผูก + ณาเป + ตฺวา	(ยัง...) ให้ผูกแล้ว
พนฺธาเปยฺย	พนฺธ พนฺธเน ในการผูก + ณาเป + เอยฺย	(ยัง...) พึงให้ผูก
พนฺธิ	พนฺธ พนฺธเน ในการผูก + อี	ผูกแล้ว
พนฺธิตฺวา	พนฺธ พนฺธเน ในการผูก + ตฺวา	ผูกแล้ว
พนฺธิสฺสามิ	พนฺธ พนฺธเน ในการผูก + สฺสามิ	จักผูก
พฺยากริตฺวา	วิ + อา + กร กรเณ ในการกระทำ + ตฺวา	พยากรณ์แล้ว
พฺยากโรติ	วิ + อา + กร กรเณ ในการกระทำ + โอ + ติ	ย่อมพยากรณ์
พฺรูมิ	พฺรู วิยตฺติยํ วาจายํ ในการพูดชัด + อ + มิ	ย่อมกล่าว, ย่อมเรียก
พฺรูเหยฺย	พฺรูห วฑฺฒเน ในความเจริญ + เณ + เอยฺย	(ยัง...) พึงให้งอกงาม, พึงให้เจริญ
ภกฺขามิ	ภกฺข ภกฺขเณ ในการกิน + อ + มิ	ย่อมกิน
ภคฺค	ภนฺช อวมทฺทเน ในการย่ำยี + ต	หักแล้ว
ภชติ	ภช เสวายํ ในการเสพ + อ + ติ	ย่อมคบ, ย่อมเสพ, ย่อมแบ่ง
ภชิตพฺพ	ภช ภาคเสวาสุ ในการแบ่งและเสพ + ตพฺพ	(อัน...) พึงแบ่ง, พึงเสพ, พึงคบ
ภฏฺฐ	ภนฺช มทฺทเน ในการผ่า, ทำลาย + ต	หักแล้ว
ภณนฺต	ภณ สทฺเท ในการทำเสียง + อ + อนฺต	กล่าวอยู่, เมื่อกล่าว
ภณาหิ	ภณ สทฺเท ในการทำเสียง + อ + หิ	จงกล่าว
ภณิ	ภณ สทฺเท ในการทำเสียง + อี	กล่าวแล้ว

ภวิตพฺพ	ภู สตฺตายํ ในความมี, ความเป็น + ตพฺพ	(อัน...) พึงมี, พึงเป็น
ภวิสฺสติ	ภู สตฺตายํ ในความมี, ความเป็น + สฺสติ	จักมี, จักเป็น
ภวิสฺสนฺติ	ภู สตฺตายํ ในความมี, ความเป็น + สฺสนฺติ	จักมี, จักเป็น
ภวิสฺสามิ	ภู สตฺตายํ ในความมี, ความเป็น + สฺสามิ	จักมี, จักเป็น
ภเวยฺยํ	ภู สตฺตายํ ในความมี, ความเป็น + อ + เอยฺยํ	พึงมี, พึงเป็น
ภเวยฺย	ภู สตฺตายํ ในความมี, ความเป็น + อ + เอยฺย	พึงมี, พึงเป็น
ภสฺสนฺต	ภสฺส ภสฺสเน ในการด่า + อ + อนฺต	ด่าอยู่, บ่นอยู่, พูดคุยอยู่
ภาเชตฺวา	ภช ภาเค ในการจำแนก + เณ + ตฺวา	แบ่งแล้ว (จฺ.)
ภาเชถ	ภาช ภาเค ในการจำแนก + เณ + ถ	จงแบ่ง, จงจำแนก (จฺ.)
ภายติ	ภี ภเย ในความกลัว + อ + ติ	ย่อมกลัว
ภายนฺติ	ภี ภเย ในความกลัว + อ + อนฺติ	ย่อมกลัว
ภายสิ	ภี ภเย ในความกลัว + อ + สิ	ย่อมกลัว
ภายามิ	ภี ภเย ในความกลัว + อ + มิ	ย่อมกลัว
ภายิ	ภี ภเย ในความกลัว + อี	กลัวแล้ว
ภายิตฺวา	ภี ภเย ในความกลัว + ตฺวา	กลัวแล้ว
ภาวิต	ภู สตฺตายํ ในความมี,ความเป็น + เณ + ต	(อัน...) ให้เจริญแล้ว
ภาเวตพฺพ	ภู สตฺตายํ ในความมี,ความเป็น + เณ + ตพฺพ	(อัน...) พึงให้เจริญ
ภาเวติ	ภู สตฺตายํ ในความมี,ความเป็น + เณ + ติ	(ยัง...) ย่อมให้เจริญ
ภาเวถ	ภู สตฺตายํ ในความมี,ความเป็น + เณ + ถ	(ยัง...) จงให้เจริญ
ภาเวนฺต	ภู สตฺตายํ ในความมี,ความเป็น + เณ + อนฺต	(ยัง...) ให้เจริญอยู่, เมื่อให้เจริญ
ภาสนฺติ	ภาส วิยตฺติยํ วาจายํ ในการพูดชัด + อ +อนฺติ	ย่อมกล่าว
ภาสิสฺสามิ	ภาส วิยตฺติยํ วาจายํ ในการพูดชัด + สฺสามิ	จักกล่าว
ภิชฺชนฺต	ภิท ภิชฺชเน ในการแตก + ย + อนฺต	แตกอยู่, เมื่อแตก, อับปางอยู่ (ทิ.)
ภิชฺชมาน	ภิท ภิชฺชเน ในการแตก + ย + มาน	แตกอยู่, อับปางอยู่ (ทิ.)
ภิชฺชี	ภิท ภิชฺชเน ในการแตก + ย + อี	แตกแล้ว, อับปางแล้ว (ทิ.)
ภิชฺชิตฺวา	ภิท ภิชฺชเน ในการแตก, หัก + (ย) + ตฺวา	แตกแล้ว, อับปางแล้ว
ภิชฺชิสฺสติ	ภิท ภิชฺชเน ในการแตก + ย + สฺสติ	จักแตก, จักอับปาง
ภิชฺชึสุ	ภิท ภิชฺชเน ในการแตก + ย + อุ	แตกแล้ว, อับปางแล้ว

ภินฺทนฺติ	ภิทิ วิทารเณ ในการทำลาย + อ + อนฺติ	ย่อมทำลาย
ภินฺทิตพฺพ	ภิทิ วิทารเณ ในการทำลาย + ตพฺพ	(อัน...) พึงทำลาย
ภินฺทิตฺวา	ภิทิ วิทารเณ ในการทำลาย + ตฺวา	ทำลายแล้ว
ภินฺทิสฺสติ	ภิทิ วิทารเณ ในการทำลาย + สฺสติ	จักทำลาย
ภินฺทิสฺสาม	ภิทิ วิทารเณ ในการทำลาย + สฺสาม	จักทำลาย
ภินฺทิสฺสามิ	ภิทิ วิทารเณ ในการทำลาย + สฺสามิ	จักทำลาย
ภินฺน	ภิท ภิชฺชเน ในการแตก + ต	แตกแล้ว
ภีต	ภี ภเย ในความกลัว + ต	กลัวแล้ว
ภุญฺช	ภุช พฺยวหรเณ ในการกลืนกิน + อ + หิ	จงบริโภค, จงใช้สอย, จงฉัน
ภุญฺชติ	ภุช พฺยวหรเณ ในการกลืนกิน + อ + ติ	ย่อมบริโภค, ย่อมใช้สอย, ย่อมฉัน
ภุญฺชนฺต	ภุช พฺยวหรเณ ในการกลืนกิน + อ + อนฺต	บริโภคอยู่, เมื่อบริโภค, ใช้สอยอยู่
ภุญฺชสิ	ภุช พฺยวหรเณ ในการกลืนกิน + อ + สิ	ย่อมบริโภค, ย่อมใช้สอย, ย่อมฉัน
ภุญฺชี	ภุช พฺยวหรเณ ในการกลืนกิน + อี	บริโภคแล้ว, ใช้สอยแล้ว, ฉันแล้ว
ภุญฺชีตฺวา	ภุช พฺยวหรเณ ในการกลืนกิน + ตฺวา	บริโภคแล้ว, ใช้สอยแล้ว, ฉันแล้ว
ภุญฺชีสฺสติ	ภุช พฺยวหรเณ ในการกลืนกิน + สฺสติ	จักบริโภค, จักใช้สอย, จักฉัน
ภุญฺชีสฺสามิ	ภุช พฺยวหรเณ ในการกลืนกิน + สฺสามิ	จักบริโภค, จักใช้สอย, จักฉัน
ภุญฺเชถ	ภุช พฺยวหรเณ ในการกลืนกิน + อ + เอถ	พึงบริโภค, พึงใช้สอย, พึงฉัน
โภเชตฺวา	ภุช พฺยวหรเณ ในการกลืนกิน + เณ + ตฺวา	(ยัง...) ให้กินแล้ว, ให้บริโภคแล้ว
โภเชสฺสามิ	ภุช พฺยวหรเณ ในการกลืนกิน + เณ + สฺสามิ	(ยัง...) จักให้ฉัน, ให้บริโภค
มกฺขิยึสุ	มกฺข มกฺขเน ในการลูบไล้ + ณย + อุ	(ยัง...) ให้ทาแล้ว, ให้ลูบไล้แล้ว
มกฺเขตฺวา	มกฺข มกฺขเน ในการลูบไล้ + เณ + ตฺวา	ทาแล้ว (จฺ.)
มจฺฉรายติ	มจฺฉร + อาย + ติ	ย่อมประพฤติตระหนี่
มจฺฉรายนฺต	มจฺฉร + อาย + อนฺต	ประพฤติตระหนี่อยู่
มญฺญติ	มน ญาเณ ในความรู้ + ย + ติ	ย่อมสำคัญ (ทิ.)
มญฺญนฺตุ	มน ญาเณ ในความรู้ + ย + อนฺตุ	จงสำคัญ (ทิ.)
มญฺญมาน	มน ญาเณ ในการรู้ + ย + มาน	สำคัญอยู่, เมื่อสำคัญ (ทิ.)
มณฺเฑตฺวา	มฑิ ภูสเน ในการประดับ + เณ + ตฺวา	ประดับแล้ว (จฺ.)
มทฺทนฺต	มทฺท มทฺทเน ในการย่ำยี + อ + อนฺต	เหยียบอยู่, เมื่อเหยียบ

มฑฺเทยฺยุ๎	มฑฺท มฑฺทเน ในการย่ำยี + อ + เอยฺยุ๎	พึงเหยียบ
มนฺตยมาน	มนฺต คุตฺตภาสเน ในการกล่าวคุ้มครอง + ณย + มาน	ปรึกษาอยู่, เมื่อปรึกษา (จุ.)
มนฺตยีสุ	มนฺต คุตฺตภาสเน ในการกล่าวคุ้มครอง + ณย + อุ๎	ปรึกษาแล้ว (จุ.)
มนฺเตสิ	มนฺต คุตฺตภาสเน ในการกล่าวคุ้มครอง + เณ + อี	ปรึกษาแล้ว (จุ.)
มรนฺต	มร ปาณจาเค ในการสละชีวิต + อ + อนฺต	ตายอยู่, เมื่อตาย
มริตพฺพ	มร ปาณจาเค ในการสละชีวิต + ตพฺพ	(อัน...) พึงตาย
มริสฺสามิ	มร ปาณจาเค ในการสละชีวิต + สฺสามิ	จักตาย
มรึสุ๎	มร ปาณจาเค ในการสละชีวิต + อุ๎	ตายแล้ว
มาเนตฺวา	มาน ปูชายำ ในการบูชา + เณ + ตฺวา	นับถือแล้ว, บูชาแล้ว (จุ.)
มาเปตฺวา	มาป มาปเน ในการสร้าง, เนรมิต + เณ + ตฺวา	เนรมิตแล้ว, สร้างแล้ว (จุ.)
มาริยมาน	มร ปาณจาเค ในการสละชีวิต + เณ + ย + มาน	(อัน...) ให้ตายอยู่, เมื่อให้ตาย
มาเรตฺวา	มร ปาณจาเค ในการสละชีวิต + เณ + ตฺวา	(ยัง...) ให้ตายแล้ว
มาเรนฺต	มร ปาณจาเค ในการสละชีวิต + เณ + อนฺต	(ยัง...) ให้ตายอยู่, เมื่อให้ตาย
มาเรนฺติ	มร ปาณจาเค ในการสละชีวิต + เณ + อนฺติ	(ยัง...) ย่อมให้ตาย
มาเรสฺสามิ	มร ปาณจาเค ในการสละชีวิต + เณ + สฺสามิ	(ยัง...) จักให้ตาย
มุจฺจติ	มุจ โมกฺเข ในความหลุดพ้น + ย + ติ	ย่อมพ้น, ย่อมหลุดพ้น (ทิ.)
มุจฺจถ	มุจ โมกฺเข ในความหลุดพ้น + ย + ถ	ย่อมหลุดพ้น, จงหลุดพ้น (ทิ.)
มุจฺจิสฺสนฺติ	มุจ โมกฺเข ในความหลุดพ้น + ย + สฺสนฺติ	จักพ้น, จักหลุดพ้น(ทิ.)
มุจฺจิสฺสสิ	มุจ โมกฺเข ในความหลุดพ้น + สฺสสิ	จักพ้น, จักหลุดพ้น (ทิ.)
มุญฺจนฺต	มุจ จาเค ในการสละ + อ + อนฺต	เมื่อปล่อย, เมื่อสละ, เมื่อเปล่ง
มุตฺต	มุจ โมกฺเข ในความหลุดพ้น + ต	หลุดพ้นแล้ว, ปล่อยแล้ว
โมเจตฺวา	มุจ โมจเน ในการเปลื้องะ + เณ + ตฺวา	เปลื้องแล้ว, แก้แล้ว (จุ.)
โมเจสิ	มุจ โมจเน ในการเปลื้อง + เณ + อี	เปลื้องแล้ว, แก้แล้ว (จุ.)
โมเจสุ๎	มุจ โมจเน ในการเปลื้อง + เณ + อุ๎	เปลื้องแล้ว, แก้แล้ว (จุ.)
ยชิตฺวา	ยช ปูชายำ ในการบูชา + ตฺวา	บูชาแล้ว, บวงสรวงแล้ว
ยนฺติ	ยา คติมฺหิ ในการไป + อ + อนฺติ	ย่อมไป, ย่อมถึง
ยาจนฺติ	ยาจ ยาจเน ในการขอ + อ + อนฺติ	ย่อมขอ, ย่อมอ้อนวอน
ยาจนฺตี	ยาจ ยาจเน ในการขอ + อ + อนฺต + (อี)	ขออยู่, เมื่อขอ, อ้อนวอนอยู่

ยาจมาน	ยาจ ยาจเน ในการขอ + อ + มาน	ขออยู่, เมื่อขอ, อ้อนวอนอยู่
ยาจิ	ยาจ ยาจเน ในการขอ + อี	ขอแล้ว, อ้อนวอนแล้ว
ยาจิต	ยาจ ยาจเน ในการขอ + ต	(อัน...) ขอแล้ว, อ้อนวอนแล้ว
ยาจิยมาน	ยาจ ยาจเน ในการขอ + ย + มาน	(อัน...) ขออยู่, อ้อนวอนอยู่
ยาจิสฺสติ	ยาจ ยาจเน ในการขอ + สฺสติ	จักขอ, จักอ้อนวอน
ยาจีสุ	ยาจ ยาจเน ในการขอ + อุ	ขอแล้ว, อ้อนวอนแล้ว
ยาถ	ยา คติมฺหิ ในการไป + อ + ถ	จงไป
ยาเปติ	ยา คติมฺหิ ในการไป + ณาเป + ติ	(ยัง...) ย่อมให้เป็นไป
ยิฏฺฐ	ยช ปูชายํ ในการบูชา + ต	(อัน...) บูชาแล้ว
ยุตฺต	ยุช โยเค ในการประกอบ + ต	ประกอบแล้ว, ควรแล้ว
โยชาเปตฺวา	ยุช โยเค ในการประกอบ + ณาเป + ตฺวา	(ยัง...) ให้ประกอบแล้ว
โยเชติ	ยุช โยเค ในการประกอบ + เณ + ติ	ย่อมประกอบ (จุ.)
โยเชตฺวา	ยุช โยเค ในการประกอบ + เณ + ตฺวา	ประกอบแล้ว, เทียมแล้ว (จุ.)
รกฺขติ	รกฺข รกฺขเณ ในการรักษา + อ + ติ	ย่อมรักษา
รกฺขนฺต	รกฺข รกฺขเณ ในการรักษา + อ + อนฺต	รักษาอยู่, เมื่อรักษา
รกฺขนฺติ	รกฺข รกฺขเณ ในการรักษา + อ + อนฺติ	ย่อมรักษา
รกฺขิตพฺพ	รกฺข รกฺขเณ ในการรักษา + ตพฺพ	(อัน...) พึงรักษา
รกฺขิสฺสาม	รกฺข รกฺขเณ ในการรักษา + สฺสาม	จักรักษา
รกฺขิสฺสามิ	รกฺข รกฺขเณ ในการรักษา + สฺสามิ	จักรักษา
รกฺเขยฺย	รกฺข รกฺขเณ ในการรักษา + อ + เอยฺย	พึงรักษา
รกฺเขยฺยาสิ	รกฺข รกฺขเณ ในการรักษา + อ + เอยฺยาสิ	พึงรักษา
รชิตฺวา	รนฺช ราเค ในความกำหนัด, ย้อม + ตฺวา	กำหนัดแล้ว, ย้อมแล้ว
รต	รมุ กีฬายํ ในการเล่น + ต	ยินดีแล้ว
รมติ	รมุ กีฬายํ ในการเล่น + อ + ติ	ย่อมยินดี
รวติ	รุ สทฺเท ในการทำเสียง + อ + ติ	ย่อมร้อง
รวนฺต	รุ สทฺเท ในการทำเสียง + อ + อนฺต	ร้องอยู่, เมื่อร้อง
รุจฺจติ	รุจ ปีติมฺหิ ในความยินดี + ย + เต	(อัน...) ย่อมชอบใจ
รุชฺชติ	รุช โรเค ในการเสียดแทง + ย + ติ	ย่อมเสียดแทง (ทิ.)

รุทมาน	รุท อสฺสุวิโมจเน ในการปล่อยน้ำตา + อ + มาน	ร้องไห้อยู่, เมื่อร้องไห้
โรทนฺต	รุท อสฺสุวิโมจเน ในการปล่อยน้ำตา + อ + อนฺต	ร้องไห้อยู่, เมื่อร้องไห้
โรทมานา	รุท อสฺสุวิโมทจเน ในการปล่อยน้ำตา +อ+มาน+อา	ร้องไห้อยู่, เมื่อร้องไห้
โรทสิ	รุท อสฺสุวิโมจเน ในการปล่อยน้ำตา + อ + สิ	ย่อมร้องไห้
โรทาเปถ	รุท อสฺสุวิโมจเน ในการปล่อยน้ำตา + ณาเป + ถ	(ยัง...) ย่อมให้ร้องไห้
โรทามิ	รุท อสฺสุวิโมจเน ในการปล่อยน้ำตา + อ + มิ	ย่อมร้องไห้
โรทิ	รุท อสฺสุวิโมจเน ในการปล่อยน้ำตา + อี	ร้องไห้แล้ว
โรทิตฺวา	รุท อสฺสุวิโมจเน ในการปล่อยน้ำตา + ตฺวา	ร้องไห้แล้ว
โรทึสุ	รุท อสฺสุวิโมจเน ในการปล่อยน้ำตา + อุ	ร้องไห้แล้ว
ลคฺเคตฺวา	ลค สงฺเค ในการข้องอยู่ + เณ + ตฺวา	ข้องแล้ว, เกี่ยวแล้ว (จุ.)
ลจฺฉามิ	ลภ ลาเภ ในการได้ + สฺสามิ	จักได้
ลชฺชนฺต	ลชฺชี ลชฺชายํ ในความละอาย + อ + อนฺต	ละอายอยู่, เมื่อละอาย
ลชฺชาเปมิ	ลชฺชี ลชฺชายํ ในความละอาย + ณาเป + มิ	(ยัง...) ย่อมให้ละอาย
ลชฺชาเปสิ	ลชฺชี ลชฺชายํ ในความละอาย + ณาเป + อี	(ยัง...) ให้ละอายแล้ว
ลทฺธ	ลภ ลาเภ ในการได้ + ต	(อัน...) ได้แล้ว
ลทฺธพฺพ	ลภ ลาเภ ในการได้ + ตพฺพ	(อัน...) พึงได้
ลทฺธาน	ลภ ลาเภ ในการได้ + ตฺวาน	ได้แล้ว
ลพฺภติ	ลภ ลาเภ ในการได้ + ย + เต	(อัน...) ย่อมได้
ลภติ	ลภ ลาเภ ในการได้ + อ + ติ	ย่อมได้
ลภถ	ลภ ลาเภ ในการได้ + อ + ถ	ย่อมได้, จงได้
ลภนฺติ	ลภ ลาเภ ในการได้ + อ + อนฺติ	ย่อมได้
ลภมาน	ลภ ลาเภ ในการได้ + อ + มาน	ได้อยู่, เมื่อได้
ลภาม	ลภ ลาเภ ในการได้ + อ + ม	ย่อมได้
ลภามิ	ลภ ลาเภ ในการได้ + อ + มิ	ย่อมได้
ลภิ	ลภ ลาเภ ในการได้ + อี	ได้แล้ว
ลภิตฺวา	ลภ ลาเภ ในการได้ + ตฺวา	ได้แล้ว
ลภิมฺหา	ลภ ลาเภ ในการได้ + มฺหา	ได้แล้ว
ลภิสฺส	ลภ ลาเภ ในการได้ + สฺสา	จักได้แล้ว

ลภิสฺสติ	ลภ ลาเภ ในการได้ + สฺสติ	จักได้
ลภิสฺสสิ	ลภ ลาเภ ในการได้ + สฺสสิ	จักได้
ลภิสฺสถ	ลภ ลาเภ ในการได้ + สฺสถ	จักได้
ลภิสฺสาม	ลภ ลาเภ ในการได้ + สฺสาม	จักได้
ลภิสฺสามิ	ลภ ลาเภ ในการได้ + สฺสามิ	จักได้
ลภึ	ลภ ลาเภ ในการได้ + อึ	ได้แล้ว
ลเภยฺย	ลภ ลาเภ ในการได้ + อ + เอยฺย	พึงได้
ลเภยฺยาสิ	ลภ ลาเภ ในการได้ + อ + เอยฺยาสิ	พึงได้
ลิมฺปาเปตฺวา	ลิป ลิมฺปเน ในการฉาบทา + ณาเป + ตฺวา	(ยัง...) ให้ฉาบทาแล้ว
ลุญฺจนฺต	ลุญฺจ อปนยมฺหิ ในการนำออก + อ + อนฺต	ถอนออกอยู่, เมื่อถอน
ลุญฺจาเปตุํ	ลุญฺจ อปนยมฺหิ ในการนำออก + ณาเป + ตุํ	เพื่ออัน (ยัง...) ให้ถอนออก
ลุญฺจิ	ลุญฺจ อปนยมฺหิ ในการนำออก + อี	ถอนแล้ว
ลุญฺจึสุ	ลุญฺจ อปนยมฺหิ ในการนำออก + อุ	ถอนแล้ว
วกฺขนฺติ	วจ วิยตฺติยํ วาจายํ ในการพูดชัด + สฺสนฺติ	จักกล่าว
วกฺขามิ	วจ วิยตฺติยํ วาจายํ ในการพูดชัด + สฺสามิ	จักกล่าว
วชฺชนฺติ	วช คติมฺหิ ในการไป + อ + อนฺติ	ย่อมไป, ย่อมถึง
วชฺเชตฺวา	วชฺชี จาเค ในการสละ + เณ + ตฺวา	เว้นแล้ว (จุ.)
วญฺจยมาน	วญฺจ วญฺจเน ในการลวง + ณย + มาน	ลวงอยู่, เมื่อลวง (จุ.)
วญฺเจตฺวา	วญฺจ วญฺจเน ในการหลอกลวง + เณ + ตฺวา	ลวงแล้ว, หลอกลวงแล้ว (จุ.)
วญฺเจนฺต	วญฺจ วญฺจเน ในการลวง + เณ + อนฺต	ลวงอยู่, เมื่อลวง (จุ.)
วฏฺฏติ	วฏฺ วฏฺฏเน ในความสมควร + อ + ติ	ย่อมควร
วฏฺฏิสฺสติ	วฏฺ วฏฺฏเน ในความสมควร + สฺสติ	จักควร
วฏฺเฏติ	วฏฺฏ วฏฺฏเน ในการกรอ + เณ + ติ	ย่อมกรอ (จุ.)
วฏฺเฏตฺวา	วฏฺฏ อาวตฺตเน ในการหมุนไป + เณ + ตฺวา	กรอแล้ว (จุ.)
วฏฺเฏสิ	วฏฺฏ อาวตฺตเน ในการหมุนไป + เณ + อี	กรอแล้ว (จุ.)
วฑฺฒติ	วฑฺฒ วฑฺฒเน ในความเจริญ + อ + ติ	ย่อมเจริญ
วฑฺฒนฺต	วฑฺฒ วฑฺฒเน ในความเจริญ + อ + อนฺต	เจริญอยู่, เมื่อเจริญ
วฑฺฒนฺติ	วฑฺฒ วฑฺฒเน ในความเจริญ + อ + อนฺติ	ย่อมเจริญ

วฑฺฒมาน	วฑฺฒ วฑฺฒเน ในความเจริญ + อ + มาน	เจริญอยู่, เมื่อเจริญ
วฑฺฒิ	วฑฺฒ วฑฺฒเน ในความเจริญ + อี	เจริญแล้ว
วฑฺฒิสฺสติ	วฑฺฒ วฑฺฒเน ในความเจริญ + สฺสติ	จักเจริญ
วฑฺเฒตฺวา	วฑฺฒ วฑฺฒเน ในความเจริญ + เณ + ตฺวา	(ยัง...) ให้เจริญแล้ว
วฑฺเฒตฺวา	วฑฺฒ อากิรเณ ในการตัก + เณ + ตฺวา	ตักแล้ว, คดแล้ว (จุ.)
วฑฺเฒยฺย	วฑฺฒ วฑฺฒเน ในความเจริญ + เณ + เอยฺย	(ยัง...) พึงให้เจริญ
วฏฺตนฺตุ	วฏฺต วฏฺตเน ในการเป็นไป + อ + อนฺตุ	จงเป็นไป
วฏฺตพฺพ	วจ วิยตฺติยำ วาจายำ ในการพูดชัด + ตพฺพ	(อัน...) พึงกล่าว
วฏฺตมาน	วฏฺต วฏฺตเน ในการเป็นไป + อ + มาน	เป็นไปอยู่, เมื่อเป็นไป
วฏฺเตตฺวา	วฏฺต วฏฺตเน ในการเป็นไป + เณ + ตฺวา	(ยัง...) ให้เป็นไปแล้ว
วตฺวา	วจ วิยตฺติยำ วาจายำ ในการพูดชัด + ตฺวา	กล่าวแล้ว, ตรัสแล้ว, กราบทูลแล้ว
วท	วท วิยตฺติยำ วาจายำ ในการพูดชัด + อ + หิ	จงกล่าว
วทติ	วท วิยตฺติยำ วาจายำ ในการพูดชัด + อ + ติ	ย่อมกล่าว
วทนฺต	วท วิยตฺติยำ วาจายำ ในการพูดชัด + อ + อนฺต	กล่าวอยู่, เมื่อกล่าว
วทนฺติ	วท วิยตฺติยำ วาจายำ ในการพูดชัด + อ + อนฺติ	ย่อมกล่าว
วทิ	วท วิยตฺติยำ วาจายำ ในการพูดชัด + อี	กล่าวแล้ว
วทึสุ	วท วิยตฺติยำ วาจายำ ในการพูดชัด + อุำ	กล่าวแล้ว
วเทมิ	วท วิยตฺติยำ วาจายำ ในการพูดชัด + อ + มิ	ย่อมกล่าว
วเทยฺยาสิ	วท วิยตฺติยำ วาจายำ ในการพูดชัด + อ + เอยฺยาสิ	พึงกล่าว
วเทสิ	วท วิยตฺติยำ วาจายำ ในการพูดชัด + อ + สิ	ย่อมกล่าว
วเทหิ	วท วิยตฺติยำ วาจายำ ในการพูดชัด + อ + หิ	จงกล่าว
วธิตฺวา	หน หึสายำ ในการเบียดเบียน + ตฺวา	ฆ่าแล้ว
วนฺทติ	วนฺท วนฺทเน ในการกราบไหว้ + อ + ติ	ย่อมกราบไหว้, ย่อมถวายบังคม
วนฺทสิ	วนฺท วนฺทเน ในการกราบไหว้ + อ + สิ	ย่อมกราบไหว้, ย่อมถวายบังคม
วนฺทามิ	วนฺท วนฺทเน ในการกราบไหว้ + อ + มิ	ย่อมกราบไหว้, ย่อมถวายบังคม
วนฺทิ	วนฺท วนฺทเน ในการกราบไหว้ + อี	กราบไหว้แล้ว, ถวายบังคมแล้ว
วนฺทิตฺวา	วนฺท วนฺทเน ในการกราบไหว้ + ตฺวา	กราบไหว้แล้ว, ถวายบังคมแล้ว
วนฺทิสฺสติ	วนฺท วนฺทเน ในการกราบไหว้ + สฺสติ	จักกราบไหว้, จักถวายบังคม

วนฺทิสฺสาม	วนฺท วนฺทเน ในการกราบไหว้ + สฺสาม	จักไหว้, จักถวายบังคม
วนฺทิสฺสามิ	วนฺท วนฺทเน ในการกราบไหว้ + สฺสามิ	จักกราบไหว้, จักถวายบังคม
วนฺทึสุ	วนฺท วนฺทเน ในการกราบไหว้ + อุ	กราบไหว้แล้ว, ถวายบังคมแล้ว
วสติ	วส นิวาเส ในการอยู่ + อ + ติ	ย่อมอยู่
วสถ	วส นิวาเส ในการอยู่ + อ + ถ	ย่อมอยู่, จงอยู่
วสนฺต	วส นิวาเส ในการอยู่ + อ + อนฺต	อยู่อยู่, เมื่ออยู่
วสนฺตี	วส นิวาเส ในการอยู่ + อ + อนฺต + อี	อยู่อยู่, เมื่ออยู่
วสมาน	วส นิวาเส ในการอยู่ + อ + มาน	เมื่ออยู่, อยู่อยู่
วสสิ	วส นิวาเส ในการอยู่ + อ + สิ	ย่อมอยู่
วสาหิ	วส นิวาเส ในการอยู่ + อ + หิ	จงอยู่
วสิ	วส นิวาเส ในการอยู่ + อี	อยู่แล้ว
วสิตฺวา	วส นิวาเส ในการอยู่ + ตฺวา	อยู่แล้ว
วสิสฺสามิ	วส นิวาเส ในการอยู่ + สฺสามิ	จักอยู่
วสฺสติ	วสฺส เสเก ในการรด, ราด + อ + ติ	(ฝน) จงตก
วสฺสนฺต	วสฺส เสเก ในการรด, ราด + อ + อนฺต	(ฝน) ตกอยู่, เมื่อตก
วสฺสาปยึสุ	วสฺสุ เสเก ในการรด, ราด + ณาปย + อุ	(ยัง...) ให้ตกแล้ว
วสฺสาเปสุ	วสฺสุ เสเก ในการรด, ราด + ณาเป + อุ	(ยัง...) ให้ตกแล้ว
วสฺสิ	วสฺส เสเก ในการรด, ราด + อี	(ฝน) ตกแล้ว
วสฺสิสฺสติ	วสฺส เสเก ในการรด, ราด + สฺสติ	(ฝน) จักตก
วาเจนฺต	วจ สนฺเทสเน ในการชี้แจง + เณ + อนฺต	บอกอยู่, เมื่อบอก (จุ.)
วาติ	วา คติมฺหิ ในการไป + อ + ติ	ย่อมฟุ้งไป, ย่อมพัดไป
วายมนฺต	วายม อุสฺสาเห ในความพยายาม + อ + อนฺต	พยายามอยู่, เมื่อพยายาม
วายมนฺตี	วายม อุสฺสาเห ในความพยายาม + อ + อนฺต + อี	พยายามอยู่, เมื่อพยายาม
วายมสิ	วายม อุสฺสาเห ในความพยายาม + อ + สิ	ย่อมพยายาม
วายมาน	เว ตนฺตสนฺตาเน ในการสืบต่อเส้นด้าย + อ + มาน	ทออยู่, เมื่อทอ, ถักอยู่, เมื่อถัก
วายมามิ	วายม อุสฺสาเห ในความพยายาม + อ + มิ	ย่อมพยายาม
วายมิตฺวา	วายม อุสฺสาเห ในความพยายาม + ตฺวา	พยายามแล้ว
วายมิสฺสามิ	วายม อุสฺสาเห ในความพยายาม + สฺสามิ	จักพยายาม

วาราเปสฺสามิ	วร นิเสเธ ในการห้าม + ณาเป + สฺสามิ	(ยัง...) จักให้ห้าม, จักให้ขอ
วาริยมาน	วร นิวารเณ ในการห้าม + เณ + ย + มาน	(อัน...) ห้ามอยู่, เมื่อห้าม (จุ.)
วาเรนฺต	วร นิวารเณ ในการห้าม + เณ + อนฺต	ห้ามอยู่, เมื่อห้าม, ขออยู่, เมื่อขอ (จุ.)
วาเรสฺสามิ	วร นิเสเธ ในการห้าม + เณ + สฺสามิ	จักห้าม, จักขอ (จุ.)
วิกฺกิริสฺสนฺติ	วิ + กิร วิกฺเขปเน ในการซัดไป + สฺสนฺติ	จักหว่าน
วิกฺกีณิตฺวา	วิ + กี ทพฺพวินิมเย ในการแลกเปลี่ยนด้วยทรัพย์ +ณา+ตฺวา	ขายแล้ว
วิกฺขาเลตฺวา	วิ + ขล โสธเน ในการชำระ + เณ + ตฺวา	บ้วนแล้ว (จุ.)
วิจรติ	วิ + จร จรเณ ในการเที่ยวไป + อ + ติ	ย่อมเที่ยวไป
วิจรนฺต	วิ + จร จรเณ ในการเที่ยวไป + อ + อนฺต	เที่ยวไปอยู่, เมื่อเที่ยวไป
วิจรนฺติ	วิ + จร จรเณ ในการเที่ยวไป + อ + อนฺติ	ย่อมเที่ยวไป
วิจรสิ	วิ + จร จรเณ ในการเที่ยวไป + อ + สิ	ย่อมเที่ยวไป
วิจริ	วิ + จร จรเณ ในการเที่ยวไป + อี	เที่ยวไปแล้ว
วิจริสฺสาม	วิ + จร จรเณ ในการเที่ยวไป + สฺสาม	จักเที่ยวไป
วิจรึสุ	วิ + จร จรเณ ในการเที่ยวไป + อุ	เที่ยวไปแล้ว
วิจาเรตฺวา	วิ + จร จรเณ ในการเที่ยวไป + เณ + ตฺวา	พิจารณาแล้ว (จุ.)
วิจาเรนฺต	วิ + จร จรเณ ในการเที่ยวไป + เณ + อนฺต	พิจารณาอยู่, จัดแจงอยู่ (จุ.)
วิจินาถ	วิ + จิ วินิจฺฉเย ในการตัดสิน + นา + ถ	จงวินิจฉัย, จงตัดสิน
วิชาตา	วิ + ชน ชนเน ในการเกิด + ต + อา	คลอดแล้ว
วิชานนฺต	วิ + ญา อวโพธเน ในการรู้ + นา + อนฺต	รู้อยู่, รู้แจ้งอยู่, เมื่อรู้, เมื่อรู้แจ้ง
วิชานาติ	วิ + ญา อวโพธเน ในการรู้ + นา + ติ	ย่อมรู้, ย่อมรู้แจ้ง
วิชายิ	วิ + ชน ชนเน ในการเกิด + ย + อี	คลอดแล้ว (ทิ.)
วิชฺชติ	วิท ภาเว ในความมี, ความเป็น + ย + ติ	มีอยู่, ย่อมมี (ทิ.)
วิชฺชมาน	วิท ภาเว ในความมี, ความเป็น + ย + มาน	มีอยู่ (ทิ.)
วิชฺชมานก	วิท ภาเว ในความมี, ความเป็น + ย + มาน + (ก)	มีอยู่ (ทิ.)
วิญฺญาต	วิ + ญา อวโพธเน ในการรู้ + ต	(อัน...) รู้แล้ว
วิญฺญาเปนฺต	วิ + ญา อวโพธเน ในการรู้ + ณาเป + อนฺต	(ยัง...) ให้รู้อยู่, เมื่อให้รู้
วิญฺญาย	วิ + ญา อวโพธเน ในการรู้ + ตฺวา	รู้แล้ว
วิตฺถาเรตฺวา	วิ + ถร วิตฺถาเร ในการแผ่ไป + เณ + ตฺวา	(ยัง...) ให้แผ่ไปแล้ว, ให้พิสดารแล้ว

วิทิตฺวา	วิท ญาเณ ในความรู้ + ตฺวา	รู้แล้ว
วิทฺธํสมาน	วิ + ธสุ อโธปตเน ในการตกไปในเบื้องล่าง +อ+มาน	ตกไปอยู่, เมื่อตกไป, กำจัดอยู่
วิทฺธํเสติ	วิ + ธส วิทฺธํสเน ในการกำจัด, ทำลาย + เณ + ติ	ย่อมทำลาย, ย่อมกำจัด (จุ.)
วิทฺธํเสตฺวา	วิ + ธส วิทฺธํสเน ในการกำจัด, ทำลาย + เณ + ตฺวา	กำจัดแล้ว, ทำลายแล้ว (จุ.)
วิทฺธํเสนฺต	วิ + ธสุ วิทฺธํสเน ในการกำจัด, ทำลาย + เณ + อนฺต	กำจัดอยู่, ทำลายอยู่ (จุ.)
วินสฺส	วิ + นส วินาเส ในความพินาศ + ย + หิ	จงพินาศ, จงฉิบหาย (ทิ.)
วินสฺสิสฺสติ	วิ + นส วินาเส ในความพินาศ + ย + สฺสติ	จักพินาศ, จักฉิบหาย (ทิ.)
วินาเสติ	วิ + นส วินาเส ในความพินาศ + เณ + ติ	(ยัง...) ย่อมให้พินาศ, ย่อมให้ฉิบหาย
วินิจฺฉิต	วิ + นิ + จิ จเย ในการสั่งสม + ต	(อัน...) วินิจฉัยแล้ว, ตัดสินแล้ว
วินิปาเตนฺติ	วิ + นิ + ปต ปตเน ในการตกไป + เณ + อนฺติ	(ยัง...) ย่อมให้ตกไป
วินฺทติ	วิท ลาเภ ในการได้ + อ + ติ	ย่อมประสบ, ย่อมได้
วิโนเทติ	วิ + นุท โนทเน ในการชัดไป + อ + ติ	ย่อมบรรเทา
วิปจฺจติ	วิ + ปจ ปาเก ในการหุง, ต้ม + ย + ติ	ย่อมเผล็ดผล, ย่อมให้ผล (ทิ.)
วิปจฺจมาน	วิ + ปจ ปาเก ในการหุง, ต้ม + ย + มาน	เผล็ดผลอยู่, เมื่อเผล็ดผล (ทิ.)
วิปสฺสติ	วิ + ทิส เปกฺขเณ ในการดู, การเห็น + อ + ติ	ย่อมเห็นแจ้ง
วิปาตยนฺต	วิ + ปต ปตเน ในการตกไป + ณย + อนฺต	(ยัง...) ให้ตกไปวิเศษอยู่
วิปฺปกิรึสุ	วิ+ป+ กีร วิกฺเขปวิกิรเณ ในการซัดไปและเรี่ยราย + อุ	เกลี่ยแล้ว, กระจัดกระจายแล้ว
วิปฺปกฺกิริ	วิ+ป+ กีร วิกฺเขปวิกิรเณ ในการซัดไปและเรี่ยราย + อี	เกลี่ยแล้ว, กระจัดกระจายแล้ว
วิปฺปลปนฺต	วิ + ป + ลป อนตฺถเก ในการพูดเพ้อเจ้อ + อ + อนฺต	บ่นเพ้ออยู่, เมื่อบ่นเพ้อ
วิปฺผาริต	วิ + ผร พฺยาปเน ในการแผ่ไป + เณ + ต	แผ่ซ่านไปแล้ว (จุ.)
วิภชนฺต	วิ + ภช ภาเค ในการจำแนก + อ + อนฺต	แบ่งอยู่, เมื่อแบ่ง, จำแนกอยู่
วิภชิตฺวา	วิ + ภช ภาเค ในการจำแนก + ตฺวา	แบ่งแล้ว, จำแนกแล้ว
วิภาต	วิ + ภา ทิตฺติยํ ในความรุ่งเรือง + ต	สว่างแล้ว
วิมุจฺจีสุ	วิ + มุจ โมกฺเข ในการหลุดพ้น + ย + อุ	หลุดพ้นแล้ว (ทิ.)
วิมุตฺต	วิ + มุจ โมกฺเข ในความหลุดพ้น + ต	หลุดพ้นแล้ว
วิยูหิตฺวา	วิ + อูห ตกฺเก ในความตรึก + ตฺวา	ขุ้ยแล้ว, เขี่ยแล้ว, ถอดถอนแล้ว
วิรวนฺตี	วิ + รุ สทฺเท ในการทำเสียง + อ + อนฺต + อี	ร้องอยู่, เมื่อร้อง
วิรวิตฺวา	วิ + รุ สทฺเท ในการทำเสียง + ตฺวา	ร้องแล้ว

วิโรจติ	วิ + รุจ ทิตฺติมฺหิ ในความรุ่งเรือง + อ + ติ	ย่อมรุ่งโรจน์
วิลุมฺปนฺต	วิ + ลุป วิลุมฺปเน ในการปล้น, แย่งชิง + อ + อนฺต	ปล้นอยู่, เมื่อปล้น, แย่งชิงอยู่
วิลุมฺปิตฺวา	วิ + ลุป วิลุมฺปเน ในการแย่งชิง, ปล้น + ตฺวา	ปล้นแล้ว, แย่งชิงแล้ว
วิเลขิต	วิ + ลิข เลขเน ในการขีดเขียน + ต	(อัน...) เกาแล้ว
วิวฏ	วิ + วร สวรเณ ในการปิดกั้น + ต	(อัน...) เปิดแล้ว
วิวทนฺติ	วิ + วท วิยตฺติยํ วาจายํ ในการพูดชัด + อ + อนฺติ	ย่อมวิวาท
วิวร	วิ + วร สวรเณ ในการปิด + อ + หิ	จงเปิด
วิวราเปสิ	วิ + วร สวรเณ ในการปิด + ณาเป + อี	(ยัง...) ให้เปิดแล้ว
วิวริตฺวา	วิ + วร อาวรเณ ในการปิด + ตฺวา	เปิดแล้ว
วิสหติ	วิ + สห อุสฺสาเห ในความพยายาม + อ + ติ	ย่อมอาจ
วิสหิ	วิ + สห อุสฺสาเห ในความพยายาม + อี	อาจแล้ว
วิสเหยฺย	วิ + สห อุสฺสาเห ในความพยายาม + อ + เอยฺย	พึงอาจ
วิสีฏฺจ	วิ + สิส วิเสเส ในการทำให้วิเศษ + ต	วิเศษแล้ว
วิสิพฺเพนฺต	วิ + สิวุ โสสเน ในความเหี่ยวแห้ง + เณ + อนฺต	ผิงอยู่, เมื่อผิง (จุ.)
วิสีทนฺติ	วิ + สท ปสาเท ในความเลื่อมใส + อ + อนฺติ	ย่อมผ่องใส, ย่อมเสื่อมใส
วิสุชฺฌติ	วิ + สุธ สุทฺธยํ ใความหมดจด + ย + ติ	ย่อมหมดจดวิเศษ (ทิ.)
วิสุชฺฌนฺติ	วิ + สุธ สุทฺธยํ ใความหมดจด + ย + อนฺติ	ย่อมหมดจดวิเศษ (ทิ.)
วิสฺสชฺชิต	วิ + สชฺชี จาเค ในการสละ + เณ + ต	(อัน...) สละแล้ว, ปล่อยแล้ว
วิสฺสชฺเชตฺวา	วิ + สชฺชี จาเค ในการสละ + เณ + ตฺวา	สละแล้ว, ปล่อยแล้ว, เปล่งแล้ว (จุ.)
วิสฺสชฺเชนฺต	วิ + สชฺชี จาเค ในการสละ + เณ + อนฺต	แก้อยู่, สละอยู่, เปล่งอยู่ (จุ.)
วิสฺสชฺเชนฺตี	วิ + สชฺชี จาเค ในการสละ + เณ + อนฺต + อี	สละอยู่, ปล่อยอยู่, เปล่งอยู่ (จุ.)
วิสฺสชฺเชสิ	วิ + สชฺชี จาเค ในการสละ + เณ + อี	สละแล้ว, ปล่อยแล้ว, แก้แล้ว (จุ.)
วิเสเสตฺวา	วิ + สิส วิเสเส ในการทำให้วิเศษ + เณ + ตฺวา	(ยัง...) ให้วิเศษแล้ว
วิโสธเย	วิ + สุธ สุทฺธยํ ใความหมดจด + ณย + เอยฺย	(ยัง...) พึงให้หมดจดวิเศษ
วิโสเธติ	วิ + สุธ สุทฺธยํ ใความหมดจด + เณ + ติ	(ยัง...) ย่อมให้หมดจดวิเศษ
วิหญฺญติ	วิ + หน หึสายํ ในการเบียดเบียน + ย + ติ	ย่อมเดือดร้อน (ทิ.)
วิหญฺญนฺต	วิ + หน หึสายํ ในการเบียดเบียน + ย + อนฺต	เดือดร้อนอยู่, เมื่อเดือดร้อน (ทิ.)
วิหรติ	วิ + หร นิวาเส ในการอยู่ + อ + ติ	ย่อมอยู่

วิหรนฺต	วิ + หร นิวาเส ในการอยู่ + อ + อนฺต	อยู่อยู่, เมื่ออยู่, เมื่อประทับ
วิหเรยฺย	วิ + หร นิวาเส ในการอยู่ + อ + เอยฺย	พึงอยู่
วิหรนฺติ	วิ + หร นิวาเส ในการอยู่ + อ + อนฺติ	ย่อมอยู่
วิหเรยฺยุ	วิ + หร นิวาเส ในการอยู่ + อ + เอยฺยุ	พึงอยู่
วิหาสิ	วิ + หร นิวาเส ในการอยู่ + อี	อยู่แล้ว
วิเหเจนฺต	วิ + เหจ พาธเน ในการเบียดเบียน + เณ + อนฺต	เบียดเบียนอยู่, เมื่อเบียดเบียน (จุ.)
วีชยมาน	วีช วีชเน ในการพัด + ณย + มาน	พัดวีอยู่, เมื่อพัดวี (จุ.)
วีตินาเมตฺวา	วิ + อติ + นม นเต ในการโน้มกาย + เณ + ตฺวา	(ยัง...) ให้น้อมไปล่วงวิเศษแล้ว
วีตินาเมนฺต	วิ + อติ + นม นเต ในการโน้มกาย + เณ + อนฺต	(ยัง...) ให้น้อมไปล่วงวิเศษอยู่
วีตินาเมมิ	วิ + อติ + นม นเต ในการโน้มกาย + เณ + มิ	(ยัง...) ย่อมให้น้อมไปล่วงวิเศษ
วีตินาเมสิ	วิ + อติ + นม นเต ในการโน้มกาย + เณ + อี	(ยัง...) ให้น้อมไปล่วงวิเศษแล้ว
วีตินาเมสึ	วิ + อติ + นม นเต ในการโน้มกาย + เณ + อึ	(ยัง...) ให้น้อมไปล่วงวิเศษแล้ว
วีติวตฺต	วิ + อติ + วตฺต วตฺตเน ในการเป็นไป + ต	เป็นไปล่วงวิเศษแล้ว
วีติวตฺตสฺสุ	วิ + อติ + วตฺต วตฺตเน ในการเป็นไป + สฺสุ	จงเป็นไปล่วงวิเศษ
วีมํสนฺต	มาน วีมํสเน ในการใคร่ครวญ + ส + อนฺต	ใคร่ครวญอยู่, เมื่อใคร่ครวญ
วีมํสิสฺสามิ	มาน อุปธารเณ ในการพิจารณา + ส + สฺสามิ	จักพิจารณา, จักทดลอง
วุจฺจติ	วจ วิยตฺติยํ วาจายํ ในการพูดชัด + ย + เต	(อัน...) ย่อมเรียก, ย่อมกล่าว
วุจฺจนฺติ	วจ วิยตฺติยํ วาจายํ ในการพูดชัด + ย + อนฺเต	(อัน...) ย่อมเรียก, ย่อมกล่าว
วุจฺจมาน	วจ วิยตฺติยํ วาจายํ ในการพูดชัด + ย + มาน	(อัน...) เรียกอยู่, เมื่อเรียก
วุฏฺฐาย	วิ + อุ + จา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + ตฺวา	ออกแล้ว
วุฏฺฐาสิ	วิ + อุ + จา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + อี	ออกแล้ว
วุฏฺฐิต	วิ + อุ + จา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + ต	ออกแล้ว
วุตฺต	วจ วิยตฺติยํ วาจายํ ในการพูดชัด + ต	(อัน...) กล่าวแล้ว
วุตฺถ	วส นิวาเส ในการอยู่ + ต	อยู่แล้ว, อยู่จำแล้ว
วูปสมมาน	วิ + อุป + สมุ อุปสเม ในความสงบ + อ + มาน	เข้าไปสงบอยู่, เมื่อเข้าไปสงบ
วูปสมิสฺสติ	วิ + อุป + สมุ อุปสเม ในความสงบ + สฺสติ	จักเข้าไปสงบ
วูปสเมตฺวา	วิ + อุป + สมุ อุปสเม ในความสงบ + เณ + ตฺวา	(ยัง...) ให้เข้าไปสงบวิเศษแล้ว
เวเจตฺวา	เวจ เวจเน ในการพ้น, รัด + เณ + ตฺวา	พ้นแล้ว, รัดแล้ว, ขันชะเนาะแล้ว

เวทิตพฺพ	วิท ญาเณ ในความรู้ + เณ + ตพฺพ	(อัน...) พึงรู้ (จุ.)
โวโรเปสิ	วิ + อว + รุป ชนเน ในการเกิด + เณ + อี	ปลงลงแล้ว (จุ.)
โวโลเกนฺต	วิ + อว + โลก ทสฺสเน ในการดู,เห็น + เณ + อนฺต	แลดูอยู่, ตรวจดูอยู่ (จุ.)
สกฺโกติ	สก สตฺติมฺหิ ในความอาจ, สามารถ + โอ + ติ	ย่อมอาจ
สกฺโกนฺติ	สก สตฺติมฺหิ ในความอาจ, สามารถ + โอ + อนฺติ	ย่อมอาจ, ย่อมสามารถ
สกฺโกม	สก สตฺติมฺหิ ในความอาจ, สามารถ + โอ + ม	ย่อมอาจ
สกฺโกมิ	สก สตฺติมฺหิ ในความอาจ, สามารถ + โอ + มิ	ย่อมอาจ, ย่อมสามารถ
สกฺขิสฺสติ	สก สตฺติมฺหิ ในความอาจ, สามารถ + อุณา + สฺสติ	จักอาจ, จักสามารถ
สกฺขิสฺสสิ	สก สตฺติมฺหิ ในความอาจ, สามารถ + อุณา + สฺสสิ	จักอาจ
สกฺขิสฺสามิ	สก สตฺติมฺหิ ในความอาจ, สามารถ + อุณา + สฺสามิ	จักอาจ
สงฺกิลิสฺสติ	สํ + กิลิเส มลิเน ในความเศร้าหมอง + ย + ติ	ย่อมเศร้าหมอง (ทิ.)
สงฺขาต	สํ + ขา กถเน ในการกล่าว + ต	(อัน...) กล่าวแล้ว
สงฺขุภิ	สํ + ขุภ สญฺจลเน ในการหวั่นไหวอย่างแรง + อี	แตกตื่นแล้ว, กระฉ่อนแล้ว
สงฺขุภิตฺวา	สํ + ขุภ สญฺจเล ในความหวั่นไหว + ตฺวา	แตกตื่นแล้ว, กระฉ่อนแล้ว
สงฺคณฺหิตฺวา	สํ + คห อุปาทาเน ในการถือเอา + ณฺหา + ตฺวา	สงเคราะห์แล้ว, รวบรวมแล้ว
สจฺฉิกโรติ	สจฺฉิ + กร กรเณ ในการกระทำ + โอ + ติ	ย่อมกระทำให้แจ้ง
สจฺฉิกาตพฺพ	สจฺฉิ + กร กรเณ ในการกระทำ + ตพฺพ	(อัน...) พึงกระทำให้แจ้ง
สชฺชยึสุ	สชฺช สงฺขเต ในการปรุงแต่ง + ณย + อุ	ตระเตรียมแล้ว, จัดแจงแล้ว (จุ.)
สชฺชิต	สชฺช สงฺขเต ในการปรุงแต่ง + เณ + ต	(อัน...) ตระเตรียมแล้ว (จุ.)
สชฺเชตฺวา	สชฺช สงฺขเต ในการปรุงแต่ง + เณ + ตฺวา	ตระเตรียมแล้ว, จัดแจงแล้ว (จุ.)
สชฺเชสิ	สชฺช สงฺขเต ในการปรุงแต่ง + เณ + อี	ตระเตรียมแล้ว, จัดแจงแล้ว (จุ.)
สชฺฌายิตฺวา	สํ + อธิ + อา + อิ อชฺฌยเน ในการสวด + ตฺวา	สาธยายแล้ว
สญฺญาเปตฺวา	สํ + ญา อวโพธเน ในการรู้ + ณาเป + ตฺวา	(ยัง...) ให้รู้พร้อมแล้ว, ให้ยินยอมแล้ว
สญฺญาเปนฺต	สํ + ญา อวโพธเน ในการรู้ + ณาเป + อนฺต	(ยัง...) ให้รู้พร้อมอยู่, ให้ยินยอมอยู่
สญฺชานิ	สํ + ญา อวโพธเน ในการรู้ + นา + อี	จำได้แล้ว
สญฺชานิตฺวา	สํ + ญา อวโพธเน ในการรู้ + นา + ตฺวา	จำได้แล้ว
สญฺชานึสุ	สํ + ญา อวโพธเน ในการรู้ + นา + อุ	จำได้แล้ว
สณฺฐเปตฺวา	สํ + ถป ถปเน ในการตั้งไว้ + เณ + ตฺวา	ตั้งอยู่ด้วยดีแล้ว (จุ.)

สณฺเปนฺต	สํ + จา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป +ณาเป+อนฺต	(ยัง...) ให้ตั้งไว้ด้วยดีอยู่
สทฺทหนฺติ	สทฺ + ธา สทฺทหเน ในความเชื่อ + อ + อนฺติ	ย่อมเชื่อ
สทฺทหาเปสิ	สทฺ + ธา สทฺทหเน ในความเชื่อ + ณาเป + อี	(ยัง...) ให้เชื่อแล้ว
สทฺทเหยฺยุ	สทฺ + ธา สทฺทหเน ในความเชื่อ + อ + เอยฺยุ	พึงเชื่อ, พึงศรัทธา
สนฺต	อส ภุวิ ในความมี, ความเป็น + อ + อนฺต	มีอยู่, เป็นอยู่
สนฺตปฺปมาน	สํ + ตปฺป ปีณเน ในความอิ่มหนำ + อ + มาน	อิ่มหนำอยู่, เมื่ออิ่มหนำ
สนฺตปฺเปตฺวา	สํ + ตปฺป ปีณเน ในการอิ่มหนำ + เณ + ตฺวา	(ยัง...) ให้อิ่มหนำแล้ว
สนฺตสนฺติ	สํ + ตส อุตฺรสเต ในความสะดุ้ง + อ + อนฺติ	ย่อมสะดุ้งกลัว
สนฺติ	อส ภุวิ ในความมี, ความเป็น + อ + อนฺติ	ย่อมมี, ย่อมเป็น, มีอยู่
สนฺถมฺภิตฺวา	สํ + ถภิ ถมฺเถ ในความกระด้าง + ตฺวา	สะดุ้งแล้ว
สนฺธาย	สํ + ธา ธารเณ ในการทรงไว้ + ตฺวา	หมายเอาแล้ว
สนฺนิปตนฺติ	สํ + นิ + ปต ปตเน ในการตกไป + อ + อนฺติ	ย่อมประชุมกัน
สนฺนิปตนฺตุ	สํ + นิ + ปต ปตเน ในการตกไป + อ + อนฺตุ	จงประชุมกัน
สนฺนิปติ	สํ + นิ + ปต ปตเน ในการตกไป + อี	ประชุมกันแล้ว
สนฺนิปติตฺวา	สํ + นิ + ปต ปตเน ในการตกไป + ตฺวา	ประชุมกันแล้ว
สนฺนิปติสฺสนฺติ	สํ + นิ + ปต ปตเน ในการตกไป + สฺสนฺติ	จักประชุมกัน
สนฺนิปาเตตฺวา	สํ + นิ + ปต ปตเน ในการตกไป + เณ + ตฺวา	(ยัง...) ให้ประชุมกันแล้ว
สนฺนิสินฺน	สํ + นิ + สท คตฺยาวสาเน ในการสิ้นสุดการไป + ต	นั่งนิ่งแล้ว, ประชุมกันแล้ว
สมนฺนาคต	สํ + อนุ + อา + คมุ คติมฺหิ ในการไป + ต	มาตามพร้อมแล้ว, ประกอบแล้ว
สมนฺเวสติ	สํ + อนุ + เอส ปริเยสเน ในการแสวงหา + อ + ติ	ย่อมแสวงหาด้วยดี
สมปฺปิต	สํ + อปฺป ปาปุณเน ในการถึง + ต	(อัน...) ถึงพร้อมแล้ว
สมสฺสาเสตฺวา	สํ + อา + สส อสฺสาสมฺหิ ในการหายใจได้ +เณ+ตฺวา	(ยัง...) ให้หายใจเข้าด้วยดีแล้ว
สมาทเปตฺวา	สํ + อา + ทา อาทาเน ในการถือเอา + ณาเป + ตฺวา	ชักชวนแล้ว
สมาทยิตฺวา	สํ + อา + ทา อาทาเน ในการถือเอา + ย + ตฺวา	สมาทานแล้ว
สมาทยึสุ	สํ + อา + ทา อาทาเน ในการถือเอา + ย + อุ	ถือเอาด้วยดีแล้ว, สมาทานแล้ว (ทิ)
สมาทาย	สํ + อา + ทา อาทาเน ในการถือเอา + ตฺวา	ถือเอาด้วยดีแล้ว, สมาทานแล้ว (ทิ)
สมาน	อส ภุวิ ในความมี, ความเป็น + อ + มาน	มีอยู่, เป็นอยู่
สมาปชฺชิ	สํ + อา + ปท คติมฺหิ ในการไป + ย + อี	เข้าแล้ว (ทิ.)

สมาปชฺชิตฺวา	สํ + อา + ปท คติมฺหิ ในการไป + (ย) + ตฺวา	เข้าแล้ว (ทิ.)
สมาหิต	สํ + อา + ธา ธารเณ ในการทรงไว้ + ต	ตั้งไว้ด้วยดีแล้ว, ตั้งไว้โดยชอบแล้ว
สมุฏฺฐหติ	สํ+อุ+ จา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + อ + ติ	ย่อมตั้งขึ้นพร้อม
สมุฏฺฐาปิต	สํ+อุ+ จา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป +ณาเป+ต	(อัน...) ให้ตั้งขึ้นพร้อมแล้ว
สมุฏฺฐาเปสิ	สํ+อุ+ จา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป +ณาเป+อี	(ยัง...) ให้ตั้งขึ้นพร้อมแล้ว
สมุฏฺฐาเปสุ	สํ+อุ+ จา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป +ณาเป+อุ	(ยัง...) ให้ตั้งขึ้นพร้อมแล้ว
สมุฏฺฐาย	สํ + อุ + จา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + ตฺวา	ตั้งขึ้นพร้อมแล้ว
สมุฏฺฐิต	สํ + อุ + จา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + ต	ตั้งขึ้นพร้อมแล้ว
สมฺปชฺชลิต	สํ + ป + ชล ทิตฺติมฺหิ ในความรุ่งเรือง + ต	(อัน...) โพลงทั่วแล้ว
สมฺปฏิจฺฉิสฺสามิ	สํ + ปติ + อิสุ อิจฺฉายํ ในความปรารถนา + สฺสามิ	จักรับพร้อม
สมฺปฏิจฺฉึสุ	สํ + ปติ + อิสุ อิจฺฉายํ ในความปรารถนา + อุ	รับพร้อมแล้ว
สมฺปตฺต	สํ + ป + อป ปาปเน ในการถึง + ต	ถึงพร้อมแล้ว
สมฺปนฺน	สํ + ปท คติมฺหิ ในการไป + ต	ถึงพร้อมแล้ว
สมฺปริวตฺตก	สํ + ปริ + วตฺ วตฺตเน ในการเป็นไป + ต	เป็นไปรอบพร้อมแล้ว
สมฺปริวตฺตมาน	สํ + ปริ + วตฺ วตฺตเน ในการเป็นไป + อ + มาน	เป็นไปรอบพร้อมอยู่
สมฺปาเทตฺวา	สํ + ปท คติมฺหิ ในการไป + เณ + ตฺวา	(ยัง...) ให้ถึงพร้อมแล้ว
สมฺปาเทสึ	สํ + ปท คติมฺหิ ในการไป + เณ + อึ	(ยัง...) ให้ถึงพร้อมแล้ว
สมฺปิยายมาน	สํ + ปิย + อาย + มาน	ประพฤติรักด้วยดีอยู่
สมฺผุสิต	สํ + ผุส สมฺผสฺเส ในการกระทบ + ต	(อัน...) กระทบดีแล้ว, สนิทดีแล้ว
สมฺพนฺธิตฺวา	สํ + พนฺธ พนฺธเน ในการผูก + ตฺวา	เกี่ยวข้องแล้ว, สัมพันธ์แล้ว
สมฺภญฺชมาน	สํ + ภนฺช มทฺทเน ในการผ่า, ทำลาย + อ + มาน	หักราญอยู่, เมื่อหักราญ
สมฺภญฺชิตฺวา	สํ + ภนฺช มทฺทเน ในการผ่า, ทำลาย + ตฺวา	หักราญแล้ว
สมฺมชฺชติ	สํ + มชฺช โสธเน ในการปัดกวาด, ขัด, ถู + อ + ติ	ย่อมกวาด
สมฺมชฺชนฺต	สํ + มชฺช โสธเน ในการปัดกวาด, ขัด, ถู + อ + อนฺต	กวาดอยู่, เมื่อกวาด
สมฺมชฺชสิ	สํ + มชฺช โสธเน ในการปัดกวาด, ขัด, ถู + อ + สิ	ย่อมกวาด
สมฺมชฺชิตฺวา	สํ + มชฺช โสธเน ในการปัดกวาด, ขัด, ถู + ตฺวา	กวาดแล้ว
สมฺมาเนสิ	สํ + มาน ปูชายํ ในการบูชา + เณ + อี	ต้อนรับแล้ว (จุ.)
สโมธาเนตฺวา	สโมธาน + เณ + ตฺวา	(ยัง...) ให้ประชุมลงแล้ว (นามธาตุ)

สโมธาเนสิ	สโมธาน + เณ + อี	(ยัง...) ให้ประชุมลงแล้ว (นามธาตุ)
สยติ	สี สเย ในการนอน + อ + ติ	ย่อมนอน
สยถ	สี สเย ในการนอน + อ + ถ	จงนอน, ขอจงนอน
สยมาน	สี สเย ในการนอน + อ + มาน	นอนอยู่, เมื่อนอน
สยิต	สี สเย ในการนอน + ต	(อัน...) นอนแล้ว
สยิตฺวา	สี สเย ในการนอน + ตฺวา	นอนแล้ว
สลฺลกฺเขตฺวา	สํ + ลกฺข องฺกเน ในการทำเครื่องหมาย + เณ + ตฺวา	กำหนดแล้ว (จุ.)
สลฺลกฺเขสิ	สํ + ลกฺข องฺกเน ในการทำเครื่องหมาย + เณ + อี	กำหนดแล้ว (จุ.)
สลฺลปิสฺสามิ	สํ + ลป อาลปเน ในการสนทนา + สฺสามิ	จักสนทนา, จักเจรจา
สวฺตฺตติ	สํ + วตฺต วตฺตเน ในความเป็นไป + อ + ติ	ย่อมเป็นไปพร้อม
สวฺเส	สํ + วส นิวาเส ในการอยู่ + อ + เอยฺย	พึงอยู่ร่วม
สวฺเสยฺย	สํ + วส นิวาเส ในการอยู่ + อ + เอยฺย	พึงอยู่ร่วม
สวิทหติ	สํ + วิ + ธา กรเณ ในการกระทำ + อ + ติ	ย่อมจัดแจง
สวิทหนฺต	สํ + วิ + ธา กรเณ ในการกระทำ + อ + อนฺต	จัดแจงอยู่, เมื่อจัดแจง
สวิทหิ	สํ + วิ + ธา กรเณ ในการกระทำ + อี	จัดแจงแล้ว
สวิทหิสฺสามิ	สํ + วิ + ธา กรเณ ในการกระทำ + สฺสามิ	จักจัดแจง
สสนฺเทตฺวา	สํ + สนฺทุ ปสฺสเว ในการไหลออก + เณ + ตฺวา	เทียบเคียงแล้ว (จุ.)
สสริตฺวา	สํ + สร คติจินฺตายํ ในการไปและคิด + ตฺวา	ท่องเที่ยวไปแล้ว
สหร	สํ + หร หรเณ ในการนำไป + อ + หิ	จงรวบรวม, จงพับ, จงม้วน
สหรนฺต	สํ + หร หรเณ ในการนำไป + อ + อนฺต	รวบรวมอยู่, พับอยู่
สหราเปสิ	สํ + หร หรเณ ในการนำไป + ณาเป + อี	(ยัง...) ให้รวบรวมแล้ว, ให้พับแล้ว
สหริตฺวา	สํ + หร หรเณ ในการนำไป + ตฺวา	รวบรวมแล้ว, พับแล้ว, ม้วนแล้ว
สิกฺขาเปตฺวา	สิกฺข วิชฺโชปาทาเน ในการถือเอาซึ่งวิชา +ณาเป+ตฺวา	(ยัง...) ให้ศึกษาแล้ว
สิยา	อส ภุวิ ในความมี, ความเป็น + อ + เอยฺย	พึงมี, พึงเป็น
สุกต	สุ + กร กรเณ ในการกระทำ + ต	(อัน...) กระทำดีแล้ว
สุกถิต	สุ + กถ กถเน ในการกล่าว + เณ + ต	(อัน...) กล่าวดีแล้ว (จุ.)
สุกร	สุ + กร กรเณ ในการกระทำ + ข	(อัน...) กระทำได้โดยยาก
สุณนฺต	สุ สวเน ในการฟัง + ณา + อนฺต	ฟังอยู่, เมื่อฟัง

สุณนฺตุ	สุ สวเน ในการฟัง + ณา + อนฺตุ	จงฟัง
สุณมาน	สุ สวเณ ในการฟัง + ณา + มาน	ฟังอยู่, เมื่อฟัง
สุณาติ	สุ สวเณ ในการฟัง + ณา + ติ	ย่อมฟัง
สุณามิ	สุ สวเณ ในการฟัง + ณา + มิ	ย่อมฟัง
สุณาหิ	สุ สวเน ในการฟัง + ณา + หิ	จงฟัง
สุณิสฺสาม	สุ สวเน ในการฟัง + ณา + สฺสาม	จักฟัง
สุต	สุ สวเน ในการฟัง + ต	(อัน...) ฟังแล้ว
สุตฺวา	สุ สวเน ในการฟัง + ตฺวา	ฟังแล้ว, ทรงสดับแล้ว
สุทนฺต	สุ + ทมฺ ทมเน ในการอบรม + ต	ฝึกแล้ว, ทรมานแล้ว, ข่มแล้ว
สุทินฺน	สุ + ทา ทาเน ในการให้ + ต	(อัน...) ให้ดีแล้ว
สุปติ	สุป สเย ในการนอน + อ + ติ	ย่อมนอน
สุปติฏฺจิต	สุ + ปติ + จา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + ต	(อัน...) ตั้งไว้ดีแล้ว
สุปนฺต	สุป สเย ในการนอน + อ + อนฺต	นอนอยู่, เมื่อนอน
สุภาวิต	สุ + ภู สตฺตายํ ในความมี, ความเป็น + เณ + ต	(อัน...) ให้เจริญดีแล้ว
สุรกฺขิต	สุ + รกฺข รกฺขเณ ในการรักษา + ต	(อัน...) รักษาดีแล้ว
สุลทฺธ	สุ + ลภ ลาเภ ในการได้ + ต	(อัน...) ได้ดีแล้ว
สุสํวุต	สุ + สํ + วร สวเณ ในการปกปิด + ต	สำรวมแล้วด้วยดี
เสติ	สี สเย ในการนอน + อ + ติ	ย่อมนอน
เสมาน	สี สเย ในการนอน + อ + มาน	นอนอยู่, เมื่อนอน
เสวนฺติ	สีวุ เสวายํ ในการเสพ + อ + อนฺติ	ย่อมเสพ, ย่อมคบ
เสวิตพฺพ	สีวุ เสวายํ ในการเสพ + ตพฺพ	(อัน...) พึงเสพ, พึงคบ
เสเวยฺย	สีวุ เสวายํ ในการเสพ + อ + เอยฺย	พึงเสพ, พึงคบ
เสเสตฺวา	สีส อสพฺพยุชฺชเน ไม่ประกอบทั้งปวง + เณ + ตฺวา	(ยัง...) ให้เหลือแล้ว
โสจติ	สุจ โสเก ในความเศร้าโศก + อ + ติ	ย่อมเศร้าโศก
โสจิ	สุจ โสเก ในความเศร้าโศก + อี	เศร้าโศกแล้ว
โสธาเปสิ	สุธ สุทฺธยํ ในความหมดจด + ณาเป + อี	(ยัง...) ให้หมดจดแล้ว
โสเธสฺสามิ	สุธ สุทฺธยํ ในความหมดจด + เณ + สฺสามิ	(ยัง...) จักให้หมดจด
โสเธหิ	สุธ สุทฺธยํ ในความหมดจด + เณ + หิ	(ยัง...) จงให้หมดจด

โสภติ	สุภ ทิตฺติมฺหิ ในความรุ่งเรือง + อ + ติ	ย่อมงาม
โสสฺสาม	สุ สวเณ ในการฟัง + ณา + สฺสาม	จักฟัง
โสสฺสามิ	สุ สวเณ ในการฟัง + ณา + สฺสามิ	จักฟัง
หญฺญติ	หน หึสายํ ในการเบียดเบียน + ย + ติ	ย่อมลำบาก, ย่อมเบียดเบียน (ทิ.)
หญฺเญ	หน หึสายํ ในการเบียดเบียน + ย + เอยฺย	ย่อมลำบาก, พึงเบียดเบียน (ทิ.)
หฏฺฐ	หสฺ หาเส ในการหัวเราะ + ต	ร่าเริงแล้ว, หัวเราะแล้ว
หต	หน หึสายํ ในการเบียดเบียน + ต	(อัน...) ขจัดแล้ว
หนติ	หน หึสายํ ในการเบียดเบียน + อ + ติ	ย่อมเบียดเบียน, ย่อมฆ่า
หนนฺต	หน หึสายํ ในการเบียดเบียน + อ + อนฺต	เบียดเบียนอยู่, เมื่อเบียดเบียน, ฆ่าอยู่
หนฺติ	หน หึสายํ ในการเบียดเบียน + อ + ติ	ย่อมเบียดเบียน, ย่อมฆ่า
หราเปตฺวา	หร หรเณ ในการนำไป + ณาเป + ตฺวา	(ยัง...) ให้นำไปแล้ว
หราเปสิ	หร หรเณ ในการนำไป + ณาเป + อี	(ยัง...) ให้นำไปแล้ว
หรามิ	หร หรเณ ในการนำไป + อ + มิ	ย่อมนำไป, ย่อมพัดไป, ย่อมลักขโมย
หริตฺวา	หร หรเณ ในการนำไป + ตฺวา	นำไปแล้ว, พัดไปแล้ว, ลักขโมยแล้ว
หสติ	หส หาเส ในการหัวเราะ + อ + ติ	ย่อมหัวเราะ, ย่อมร่าเริง
หสมาน	หส หาเส ในการหัวเราะ + อ + มาน	หัวเราะอยู่, ร่าเริงอยู่
หสี	หส หาเส ในการหัวเราะ + อี	หัวเราะแล้ว
หสีต	หส หาเส ในการหัวเราะ + ต	หัวเราะแล้ว
หสึ	หส หาเส ในการหัวเราะ + อึ	หัวเราะแล้ว
หาปเย	หา จาเค ในการสละ + ณาปย + เอยฺย	(ยัง...) พึงให้เสื่อมไป, พึงให้ละไป
หาเปตพฺพ	หา จาเค ในการสละ + ณาเป + ตพฺพ	(อัน...) พึงให้เสื่อมไป
หาเปตฺวา	หา จาเค ในการสละ + ณาเป + ตฺวา	(ยัง...) ให้เสื่อมไปแล้ว
หาเปมิ	หา จาเค ในการสละ + ณาเป + มิ	(ยัง...) ย่อมให้เสื่อมไป, ย่อมให้ละไป
หาเสติ	หส หาเส ในการหัวเราะ + เณ + ติ	(ยัง...) ย่อมให้ร่าเริง, ย่อมให้หัวเราะ
หุตฺวา	ภู สตฺตายํ ในความมี, ความเป็น + ตฺวา	เป็น, เป็นแล้ว
โหติ	ภู สตฺตายํ ในความมี, ความเป็น + อ + ติ	ย่อมมี, ย่อมเป็น
โหตุ	ภู สตฺตายํ ในความมี, ความเป็น + อ + ตุ	จงมี, จงเป็น, จงยกไว้, จงสำเร็จ
โหถ	ภู สตฺตายํ ในความมี, ความเป็น + อ + ถ	ย่อมมี, ย่อมเป็น, จงมี, จงเป็น

โหนฺติ	หู สตฺตายํ ในความมี, ความเป็น + อ + อนฺติ	ย่อมมี, ย่อมเป็น
โหนฺตุ	หู สตฺตายํ ในความมี, ความเป็น + อ + อนฺตุ	จงมี, จงเป็น, จงยกไว้, จงสำเร็จ
โหหิ	หู สตฺตายํ ในความมี, ความเป็น + อ + หิ	จงมี, จงเป็น

บรรณานุกรม

พระพุทธโฆสาจารย์. **ธมฺมปทฏฺฐกถา (ทุติโย ภาโค).** พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

พระพุทธโฆสาจารย์. **ธมฺมปทฏฺฐกถา (ฉฏฺโฐ ภาโค).** พิมพ์ครั้งที่ ๓๗, กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

พระสิริสุมังคลเถระ, ธัมมปทัฏฐกถาคาถาโยชนา, พิมพ์เนื่องในโอกาส หม่อมอุบล ยุคล ณ อยุธยา เจริญชนมายุครบ ๘๐ ปี, ๒๕๔๖.

พระวรสัมโพธิมหาเถร, ธมฺมปทมหาฏีกา, ศิษย์หลวงพ่อวัดปากน้ำ นำโดย พระธรรมปัญญาบดี อุปถัมภ์ พิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศลในงานพระราชทานเพลิงศพ พระวิสุทธาธิบดี (สง่า ปภสฺสรมหาเถร ป.ธ. ๘), ๒๕๓๕.

พระกัจจายนเถระ. **กจฺจายนพฺยากรณ์.** กรุงเทพมหานคร : วิริยพัฒนาการพิมพ์, ๒๕๔๐.

พระพุทธัปปิยเถระ. **ปทรูปสิทฺธิ.** พระมหาธิติพงศ์ อุตฺตมปญฺโญ ปริวรรต, กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๕๙.

พระวิสุทธาจารมหาเถระ. ธาตวัตถสังคหปาฐนิสสยะ. พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : บริษัท ฐานการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๙.

พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม), งานวิจัยการศึกษาเชิงวิเคราะห์ พระคาถาธรรมบท เล่ม ๒, กรุงเทพมหานคร, โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, ๒๕๔๕.

บุญสืบ อินสาร, พจนานุกรมบาลี - ไทย ธรรมบทภาค ๑ - ๔, กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๕.

———, ธรรมบท ภาค ๓ แปลโดยพยัญชนะ, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์และทำปกเจริญผล, ๒๕๕๓.

อุทิศ ศิริวรรณ, ดร., ธรรมบทภาคที่ ๖ แปลโดยพยัญชนะ, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เลี่ยงเชียง, ๒๕๕๐.

ฉบับภูมิพโลภิกขุ, ธรรมบทและธัมมปทัฏฐกถา (บาลี-ไทย) ภาค ๖, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ภูมิพโลภิกขุ, ๒๕๕๑.

สำนักเรียนพระปริยัติธรรม วัดพระธรรมกาย, ธรรมบท ภาคที่ ๖, พิมพ์ครั้งที่ ๔, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลี่ยงเชียง, ๒๕๕๘.

พระมหาธิติพงศ์ อุตฺตมปญฺโญ, วากยสัมพันธ์ (ทักษะการใช้ภาษาบาลี ๒), กรุงเทพมหานคร :

บริษัท สหมิตรพริ้นติ้งแอนด์พับลิสชิ่ง จำกัด, ๒๕๕๗.

———, โครงสร้างลักษณะต่างๆ ของภาษาบาลี ๑ (ทักษะการใช้ภาษาบาลี ๓), กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหมิตรพริ้นติ้งแอนด์พับลิสชิ่ง จำกัด, ๒๕๕๗.

———, โครงสร้างลักษณะต่างๆ ของภาษาบาลี ๒ (ทักษะการใช้ภาษาบาลี ๔), กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหมิตรพริ้นติ้งแอนด์พับลิสชิ่ง จำกัด, ๒๕๕๗.

———, โครงสร้างลักษณะต่างๆ ของภาษาบาลี ๓ (ทักษะการใช้ภาษาบาลี ๕), กรุงเทพมหานคร, บริษัท สหมิตรพริ้นติ้งแอนด์พับลิสชิ่ง จำกัด, ๒๕๕๗.

———, **รูปสิทธิทีปนี**, กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๖๐.

พระมหานิยม อุตฺตโม, หลักสูตรย่อ บาลีไวยากรณ์ ฉบับสมบูรณ์, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เลี่ยงเชียง, ๒๕๔๙.

ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๗ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๕๔, กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๖.

ประวัติผู้แปลและสัมพันธ์

ชื่อ-ฉายา	พระมหาธิติพงศ์ อุตฺตมปญฺโญ (เข็มสันเทียะ)
วัน/เดือน/ปีเกิด	เกิด วันที่ ๒๘ เดือนมีนาคม พุทธศักราช ๒๕๑๔
สถานที่เกิด	บ้านเลขที่ ๕๑ หมู่ ๓ ตำบลมะค่า อำเภอโนนไทย จังหวัดนครราชสีมา
อุปสมบท	วันที่ ๒ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๓๔ ณ พัทธสีมาวัดถนนโพธิ์ ตำบลถนนโพธิ์ อำเภอโนนไทย จังหวัดนครราชสีมา
ประวัติการศึกษา	เปรียญธรรม ๗ ประโยค ชั้นนักศึกษาบาลีใหญ่ (สอบได้อันดับที่ ๑) สำนักเรียนวัดท่ามะโอ ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต คณะมนุษยศาสตร์ (จิตวิทยา) เกียรตินิยมอันดับหนึ่ง ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาบาลี (มจร)
ประวัติการทำงาน	ครูสอนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม-บาลี และบาลีใหญ่
ที่อยู่ปัจจุบัน	วัดสุทธาโภชน์ ๓๙ ถนนฉลองกรุง แขวงลาดยาว เขตลาดกระบัง กรุงเทพมหานคร ๑๐๕๒๐
ผลงาน	๑. รูปสิทธิทีปนี ๒. ไวยากรณ์บาลีเบื้องต้น ๓. กัจจายนสุตตปาฐะ แปลสูตรพร้อมอุทาหรณ์ ๔. ทักษะการใช้ภาษาบาลี ๑ หลักการแปลขั้นพื้นฐาน ร่วมกับคณะ ๕. ทักษะการใช้ภาษาบาลี ๒ วากยสัมพันธ์ ๖. ทักษะการใช้ภาษาบาลี ๓ โครงสร้างลักษณะต่างๆ ของภาษาบาลี ๑ ๗. ทักษะการใช้ภาษาบาลี ๔ โครงสร้างลักษณะต่างๆ ของภาษาบาลี ๒ ๘. ทักษะการใช้ภาษาบาลี ๕ วิธีการแปลอรรถกถา ๙. ทักษะการใช้ภาษาบาลี ๖ วิธีการแต่งประโยคภาษาบาลี ๑๐. นามาขยาตรูปัพพิธาน (วิธีทำตัวรูปของนามบทและอาขยาตบท) ๑๑. ภิกขุปาติโมกข์แปล พร้อมมาติกาสำหรับวินิจฉัยสีกขาบท ๑๒. มังคลัตถทีปนีแปล ภาค ๑ ๑๓. มิลินทปัญหาปกรณ์แปล ๑๔. ธรรมบทอรรถกถาแปลและสัมพันธ์ ภาค ๑ ๑๕. ธรรมบทอรรถกถาแปลและสัมพันธ์ ภาค ๒ ๑๖. ธรรมบทอรรถกถาแปลและสัมพันธ์ ภาค ๓ ๑๗. ธรรมบทอรรถกถาแปลและสัมพันธ์ ภาค ๔ ๑๘. ธรรมบทอรรถกถาแปลและสัมพันธ์ ภาค ๕

รายชื่อผู้ร่วมทำบุญพิมพ์หนังสือ
ธรรมบทอรรถกถาแปลและสัมพันธ์ ภาค ๖ (เล่ม ๑๖,๑๗,๑๘)

เจ้าภาพโปรแกรม Adobe Indesign CC และหมึกพิมพ์

1. คุณธนดล มงคลชัย ด.ญ.ญาดาภา ด.ช. กฤชคุณ แสงกาศนีย์
   และคุณยศรินทร์ โชติเสน, คุณศิรินทร์ โชติเสน 2,000 บาท
2. คุณอุ่นเรือน เทียมศักดิ์ 20,000 บาท
3. ครอบครัวตันตยานุพนธ์ โดย คุณพ่อชนุดม ตันตยานุพนธ์ คุณแม่จงลักษณ์ ธรรมนิยมศักดิ์

Erdogan Gulari	คุณณัฐศักย์ ตันตยานุพนธ์	
มยุรฉัตร Ning Gulari	นพมงคล ตันตยานุพนธ์	
Aylin จงลักษณ์ Gulari	Jean - Jacques & Dominique Paillard	
Deniz Gulari	Nicolas Paillard	Malini Gulari
Natsaran Paillard	ชมมณี เล็กบูรพา	Noah Paillard
ศาศมณฑ์ ตันตยานุพนธ์	Nyla Paillard	วัฒนะ ตันตยานุพนธ์

เจ้าภาพค่าโปรแกรม Adobe Indesign CC
รวมปัจจัย 22,000 บาท

สายบุญที่ ๑ : กลุ่มมาทำบุญโดยตรง

1. ดร. พรเพ็ญ เพชรสุขสิริ 30,000 บาท
2. คุณอดุลย์ บุญกิ่ง 10,000 บาท
3. คุณพรกมล โตรุ่ง 10,000 บาท
4. คุณอัจฉรา ฤทธิ์เสือ 1,010 บาท
5. น.ส. จรรยา ดวงจิตร์ 333 บาท
6. คุณภาษิภร เชื้อบุญชัย 1,000 บาท
7. พระมหาสันติ ญาณิสฺสโร พร้อมคณะศิษย์ 5,100 บาท
8. พระอติศักดิ์ กิตฺติญาโณ 2,020 บาท
9. พระมหาสุคาวีจิ กนฺตวีโร 1,000 บาท
10. คุณแม่บุตรี จันทยุง และครอบครัว 520 บาท
11. คุณปิ่นสุดา คุณใบชา คุณใบไผ่ วงษ์แก้ว 520 บาท
12. คุณวรพงศ์ - คุณอภิญญา วงศ์สุวรรณ 30,000 บาท
13. พระมหาวันดี 1,300 บาท

14.	พระมหาสมนาง	800 บาท
15.	สามเณรเซียวฮัว โล	500 บาท
16.	พระวิริยะ	500 บาท
17.	พระมหาผัลลา กจฺจายโน	500 บาท
18.	พระอนวัช อนาลโย อุทิศให้ มารดา บิดา และพระอุปัชฌาย์	1,520 บาท
19.	พระมหาวิรัตน์ อนุตฺตโร	1,000 บาท
20.	คุณบรรพต - คุณไพลิน พุทธรักษา	1,010 บาท
21.	นายเสน่ห์ สอางค์	1,100 บาท
22.	นายกมล นางอารีย์ พรหมถนอม	2,560 บาท
23.	ทำบุญค่าเล่าเรียนพระภิกษุสามเณร	3,000 บาท
24.	พระมหาอ่อนสา ญาณิสฺสโร	1,000 บาท
25.	พี่ตุ๊	1,000 บาท
26.	คุณเกริกพล การเจริญ	500 บาท
27.	คุณประสพ คงสบาย - คุณมยุรี การเจริญ	2,500 บาท
28.	คุณกัญญา ศรีอ่วมขู่ และญาติธรรมของพระมหากำพล สีลคุโณ	4,100 บาท
29.	คุณสามารถ ช่อมะลิ - คุณกุกไก่ ทำดี	1,010 บาท
30.	พระชำนาญ อนาลโย	1,010 บาท
31.	ครอบครัวสิริพรโภคานันท์	505 บาท
32.	คุณองอาจ นิลเพชรพลอย	2,020 บาท
33.	พระรัตนา (กัมพูชา)	1,000 บาท
34.	พระมหาชิตพล ชยวุฑฺโฒ	2,620 บาท
35.	พระหน่อย ผลปุญฺโญ	600 บาท
36.	คุณนาฏอารี คุณจันทรา ระย้า พร้อมบุตรธิดาและหลานๆ	10,000 บาท
37.	คุณนิโลบล ระย้า คุณอานนท์ รัตนธรรม	505 บาท
38.	ด.ช. อริยะ ด.ช. ปัญญวัตฒน์ รัตนธรรม	505 บาท
39.	คุณคุณานนท์ ระย้า คุณจุฑารัตน์ พลคงนอก	505 บาท
40.	บริษัท เอสเอ็มเค เอ็นจิเนียริ่ง แอนด์ เซอวิส (กรุ๊ป) จำกัด	505 บาท
41.	พ.อ. จเร อ.แวว พันโทคฤห วุฒิศาสน์โสภณ	1,010 บาท
42.	คุณสายพิณ นันทเวช และครอบครัว	1,010 บาท
43.	คุณดารา วุณวรท วุฒิศาสน์โสภณ	505 บาท
44.	คุณสล่อน นพโสตร และครอบครัว	505 บาท

45.	คุณมณี วารีรัตน์ และครอบครัว	505 บาท
46.	คุณศิริวรรณ พิสุทธิ์ และครอบครัว	100 บาท
47.	คุณเสาวคนธ์ ลาวัลย์กุล	200 บาท
48.	คุณสมปอง คุณจงกล ศรีแย้ม	2,020 บาท
49.	คุณนิรุตติ ธนวัฒน์	1,000 บาท
50.	ประมูล ทองลอย	600 บาท
51.	นางสำรวญ สุวรรณโณ อุทิศให้ คุณลุงล้อม สุวรรณโณ	505 บาท
52.	นายสำรวล วันเจียม นางเฉลิม วันเจียม นายอโณทัย วันเจียม อุทิศให้ บิดามารดา และบุพพการี เจ้ากรรมนายเวร	1,520 บาท
53.	พระภักษ์ ธมมปญโญ	1,500 บาท
54.	น.ส. กรกช แกดำ	2,600 บาท
55.	กลุ่มบาลีวันอาทิตย์ ลูกศิษย์ พระมหาทรงพล รตนขาโณ	4,500 บาท
56.	อาจารย์ปราณี คีรีวัฒนา	5,000 บาท
57.	พระครูวรวงศ์ (วรเมศฐ์, พธ.ม.) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดกระทุ่ม (เสือปลา)	5,100 บาท
58.	พระมหาอึ่ง นาโค	1,020 บาท
59.	พระเชียง ส.ณ. กิตตนันท์	3,000 บาท
60.	พระขัตติยะ	4,000 บาท
61.	พระมหาธีรพล	5,000 บาท
62.	พระสมไชย นาโค	5,000 บาท
63.	คุณแม่มณี แซ่บ่าง	3,000 บาท
64.	สามเณร จิระวัฒน์ ภูเกิดเจริญผล	1,000 บาท
65.	น.ส. อรุณี ใจเย็น	1,010 บาท
66.	นางแก้วแกมทอง เพิ่มพูลพานิช	200 บาท
67.	พ.ต.ท. รัตนา ม่วงอ่อนพะเนา	505 บาท
68.	พระมหาจีรพงศ์ ธีราภิวโส และนางสาวกชนุช กลางถิ่น	2,000 บาท
69.	ผู้ไม่ประสงค์ออกนาม	2,390 บาท
70.	คุณอัมพร เหลืองมะลาภีร์	500 บาท
71.	คุณพัชราภรณ์ อุปสรรค์	500 บาท
72.	คุณสุพัตรา ปินยา	500 บาท
	รวมปัจจัย	192,983 บาท

สายบุญที่ 2 กลุ่มคุณยศรินทร์ โชติเสน (โยมตุ๋ม)

1.	คุณวิโลวรรณ ไอศเดช	600 บาท
2.	คุณวินิตา เทพวัลย์	500 บาท
3.	คุณนัสชาสินี วิระติกุล	500 บาท
4.	คุณศิริพร ศรีทอง	2,000 บาท
5.	คุณสุภาพร หลายเจริญทรัพย์	1,000 บาท
6.	คุณปริชาติ ปาลิต โชติเสน	200 บาท
7.	คุณนิภาภรณ์ ธนปัญญากุล และครอบครัว	500 บาท
8.	คุณธนดล มงคลชัย ด.ญ.ญาดาภา ด.ช.กฤชคุณ แสงกาศนีย์ คุณยศรินทร์ โชติเสน	2,000 บาท
9.	คุณทัศนีย์ วรรธนะพิศิษฏ์	1,000 บาท
10.	คุณเยาวลักษณ์ วรรธนะพิศิษฏ์	1,000 บาท
11.	คุณสุขุมาลย์ เตียพิริยะกิจ	500 บาท
12.	คุณศิรินทร์ โชติเสน	200 บาท
13.	คุณเบญจางค์ เตียงพิทักษ์	500 บาท
14.	คุณพร้อมพรรณ ลการโอหาร	100 บาท
15.	คุณสมลักษณ์ กมลเลิศวรา	2,000 บาท
	รวมปัจจัย	12,600 บาท

สายบุญที่ 3 กลุ่มลูกศิษย์บาลี

1.	คุณโรจนา โกวิทวัฒนพงศ์	1,000 บาท
2.	ครอบครัวโอวาทวรัญญู	500 บาท
3.	คุณสุเมธ ศิริคุณโชติ	900 บาท
4.	คุณรัตมณี เศรษฐวงศ์	505 บาท
5.	คุณกรองจิตต์ ศิลป์เสวีกุล	600 บาท
6.	คุณวิมล ชีพสัจญาณ	900 บาท
7.	คุณกานดา เอนกลาภากิจ	1,010 บาท
8.	คุณอารี ฤทัยวัฒน์	599 บาท
9.	คุณนันทา ธงชัยสุริยา	100 บาท
10.	คุณสุมานา พรรัฐวุฒิกุล	1,515 บาท
11.	คุณจิราภา จิระพงษ์	900 บาท
12.	คุณนงลักษณ์ มงคลยศ	1,550 บาท

13.	คุณดารุณี ธนาพรสังสุทธิ์	600 บาท
14.	คุณนทีกานต์ สุเมชสิทธิกุล และคุณโชติกา รอดทรัพย์	510 บาท
15.	คุณโยทะกา กาฬวงศ์	1,018 บาท
16.	คุณชยาภรณ์ อรรถเวทยวรวุฒิ	1,300 บาท
17.	คุณนันทนัช เกลียวอรรคเดช	505 บาท
18.	คุณเกศินี ลิ่มบุญสืบสาย	4,000 บาท
19.	คุณณัฐพล ชโยพิทักษ์	1,000 บาท
20.	คุณอมรรัตน์ รุ่งพิบูลย์	505 บาท
21.	คุณพรรณี หุณฑนะเสวี	505 บาท
22.	คุณปวีณา เดชอมรรัตน์	1,000 บาท
23.	คุณชนม์นิภา ภู่ประยูร	600 บาท
24.	คุณวิมลรัตน์ สภาวรวงศ์ และครอบครัว	1,010 บาท
25.	คุณณภาภัช เติมมโนธรรม	505 บาท
26.	คุณพิมประไพ ชุณหชีวาโฉลก	1,000 บาท
27.	คุณสิตา เจริญพินิจนันท์	200 บาท
28.	ผู้ไม่ประสงค์ออกนาม	3,030 บาท
29.	คุณจริยา จูงกลาง และครอบครัว	199 บาท
	รวมปัจจัย	27,566 บาท

สายบุญที่ 4 กลุ่มคุณวรรณี แซ่โล้ว

1.	คุณสุรกิจ - คุณวงศ์พรรณ นายปิยณัท สัจจะรัตนะโชติ	10,000 บาท
2.	คุณวรรณี แซ่โล้ว	1,000 บาท
3.	ทพญ.อัจฉรา กลิ่นสุวรรณ	2,000 บาท
4.	คุณศิริรัตน์ วุฒิวงศ์ไพศาล	1,000 บาท
5.	คุณรัตนา กุลสิริวลี	300 บาท
6.	คุณสมจิต โสมศิรินาถ และครอบครัว	600 บาท
7.	คุณเรียม บุญชู	505 บาท
8.	คุณชนาธิป คล้อยสวาท	1,515 บาท
9.	คุณสมทรง สุพจน์งามกุล	1,515 บาท
10.	คุณนันทพร และคุณวลัยพร วุฒิวงศ์ไพศาล	1,000 บาท
11.	คุณเมธวีร์ นิธิปุณยวาณิชย์	1,000 บาท

12.	คุณสมจิต โสมสิรินาค	600 บาท
13.	คุณสรพงษ์ ศักดิ์สินธุ์ชัย	1,000 บาท
14.	คุณอุทัยรัตน์ แซ่หว่อง และคุณชิษณุพงศ์ เลิศทรัพย์ทวี (เพื่อนนิรุต)	5,000 บาท
15.	ผู้ไม่ประสงค์ออกนาม	5,000 บาท
16.	คุณรัตติกร ภูศรี	1,000 บาท
17.	คุณนภัสนันท์ ฉายรัตน์โรจน์	100 บาท
	รวมปัจจัย	27,815 บาท

สายบุญที่ 5 กลุ่ม คุณอุไร ตั้งอุดมมงคล (คุณบี)

1.	คุณอุไร ตั้งอุดมมงคล	1,010 บาท
2.	คุณป้าอรุณวรรณ สพันธุพงษ์	505 บาท
3.	คุณปฐมพงศ์ กันทา	500 บาท
4.	นายแพทย์พชรพล มณีธนวัฒน์	300 บาท
5.	คุณลัดดา ธาราจันทร์	505 บาท
6.	คุณศิรยาพร กิจเจริญ	505 บาท
7.	คุณกรพิศิษฐ์ จตุรคณาวาณิช	505 บาท
8.	คุณศุภชัย นพพรสุวรรณ	300 บาท
9.	นพ. วัชระ กิตติเจริญวงศ์	505 บาท
10.	พญ. วันเพ็ญ ถ่ำแก้ว	505 บาท
11.	นพ. อัศมน อุกฤษณ์	505 บาท
12.	คุณพัชรินทร์ อุกฤษณ์	505 บาท
13.	แม่ชีพรนิภา สุจิราธรณ์	505 บาท
14.	คุณแน่งน้อย งามพรสุขสวัสดิ์	200 บาท
15.	คุณวรรณา ลิมป์พัฒนสิน	1,000 บาท
16.	คุณปราณี บุนนาค	505 บาท
17.	คุณดนยฑัต บุนนาค	505 บาท
18.	คุณฐิติรัตน์ คงแดง และครอบครัว	505 บาท
19.	คุณเบญจวรรณ สตเวทิน	100 บาท
20.	คุณอัจฉรา วัฒนะ	100 บาท
21.	คุณศิริพร มงคลทวีสิทธิ์	300 บาท
22.	คุณเบญญาดา กรุตม์ภูริช	500 บาท

23.	ครอบครัวลิ่วเฉลิมวงศ์	505 บาท
	รวมปัจจัย	10,875 บาท

สายบุญที่ 6 กลุ่มคุณฐิติมา (เล็ก)

1.	พระณัฐพัชร์ ณฏฺฐปญฺโญ และอุบาสก อุบาสิกา	11,500 บาท
2.	คุณภาคภูมิ และคุณฐิติมา เกียรติวนิชวิไล	1,010 บาท
3.	คุณกรองแก้ว มีสันเทียะ	505 บาท
4.	สามเณรมิญเงีย ยัญ	300 บาท
5.	คุณณัสนันทน์ ลิ้มพิพัฒน์ชัย	505 บาท
6.	คุณปุญญิศา สนกนก	200 บาท
7.	คุณชนันดา บุญสอาด	505 บาท
8.	พระมหาพิษณุ แสงวิสูตร	2,525 บาท
9.	คุณจีรนันท์ วาจรัต	2,525 บาท
10.	คุณพ่อสำอางค์ สังข์เงิน	505 บาท
11.	แม่ชีเทพธิดา ฉ่ำมณี	500 บาท
12.	พระมหาไกรสร ปภสฺสโร	100 บาท
13.	พระมหาประสิทธิ์ สิทฺธิวโร	600 บาท
14.	คุณธนาวรรณ แย้มประเสริฐ	505 บาท
15.	คุณชุลี อยู่ปรัชญา	505 บาท
16.	คุณสุปรียา บุญคำ	505 บาท
17.	พระปัญญา ปญฺญาวโร	600 บาท
18.	พระมหาธันวา อธิจิตฺโต	400 บาท
19.	นักศึกษาอภิธรรมวัดพระประโทนเจดีย์	1,300 บาท
20.	พระมหาสมบัติ อินฺทวีโร (วิจิตรวุฒิธาดา)	2,500 บาท
21.	คุณยุพิน ยศฟุ้งกุล	505 บาท
22.	คุณวิราวรรณ และคุณเทียนชัย จำเริญ	2,529.99 บาท
23.	คุณราตรี กลีบบัว	5,059.99 บาท
24.	พระมหาจีระ อธิปญฺโญ	1,000 บาท
25.	คุณไพรัญ มีบรรจง	5,000 บาท
26.	คุณประเทือง ใจใส	405 บาท
27.	คุณมลฤดี สายสุด	2,567 บาท

28.	คุณพ่ออุบล และคุณแม่สายทอง เพ็งปอภาร และลูกหลาน	630 บาท
29.	คุณนิธิ ยงใจยุทธ	505 บาท
30.	คุณจันทวรรณ ปิยชาติบดี	1,000 บาท
31.	คุณรัฐพร เจริญสุทธินันท์	300 บาท
32.	คุณสุรินทร์ อยู่ยง	300 บาท
33.	คุณกฤติยาณี ประทุมวงศ์	249 บาท
34.	คุณประไพร พลรักษา	199 บาท
35.	คุณกันต์กวี พลรักษา	100 บาท
36.	คุณพัดชา หมวดสันเทียะ และครอบครัว	300 บาท
37.	Natthapone Phasavath และครอบครัว	299 บาท
38.	คุณใบชานามวงศา	83 บาท
39.	คุณกิตติวรรณ ประทุมวงศ์	121 บาท
40.	คุณรุ่งกาล กาลภูมิ	100 บาท
41.	นางสาวกุลิสรา นอบน้อม	5,050 บาท
42.	คุณดวงพร เพชรบุตร	5,525 บาท
43.	คุณฉวีวรรณ โมนะ	500 บาท
44.	พระธนพัชร์ ยติกโร คุณศรีสวัสดิ์ คุณธีรยา อุปชิต	1,250 บาท
45.	พระละอู จิตสาโร	
46.	คุณสุชาดา ฟองอาภา	21,000 บาท
47.	คุณต่อพงศ์ วุฒิภาพ	
48.	กัลยาณมิตร ญาติธรรม SCG	
	รวมปัจจัย	82,168.98 บาท

กลุ่มที่ 7 ทำบุญผ่านทางวัดสุทธาโภชน์

1.	พระครูวิมลสุทธาภิวัฒน์ (ทำบุญวันเกิด)	101,000 บาท
2.	บริจาคร่วมกันวันตักบาตรน้ำผึ้ง	4,346 บาท
3.	คุณเสนาะ เข็มทิพย์ - คุณกมนมณี มณีปรุ	505 บาท
4.	น.ส.นิตยา ชีชนะ	505 บาท
5.	น.ส.บุญลือ ไชยนุต	505 บาท
6.	คุณพยงค์ - คุณขวัญชัย จรเณร	1,010 บาท
7.	คุณยายสุนันท์ นอบน้อม	2,525 บาท

8.	คุณกฤษณะ ผดุงสุข - คุณมณีพร จันทร์สร	505 บาท
9.	นางกาญจนา เทศกิม	505 บาท
10.	นางพรสิริ วันแก้ว	1,010 บาท
11.	นางจันตรา พันธะนะแพทย์	505 บาท
12.	นางสาววัชรีย์ ณ พัทลุง	1,600 บาท
13.	คุณชุลีกร ชุ่มโพธิ์	505 บาท
14.	คุณพัณณ์ชิตา ครุธแก้ว	505 บาท
15.	คุณอภิชาติ ระย้า	505 บาท
16.	น.ส.จันทรา ไชยนุต	2,000 บาท
17.	คุณบุญส่ง - คุณวิจิตรา จำเริญ	1,010 บาท
18.	คุณสุรีย์พร ทันนิเทศ	505 บาท
19.	คุณจิรา เอี่ยมละออ	1,010 บาท
20.	ครอบครัวคุณวันเพ็ญ ยิ้มเยื้อน	1,020 บาท
21.	นางมาลี ยิ้มเยื้อน - นายอภิสิทธิ์ อัศวสุขีและครอบครัว	1,020 บาท
22.	คุณแม่ขวัญ ยิ้มเยื้อน	1,020 บาท
23.	อุทิศให้คุณพ่อไว ยิ้มเยื้อน	1,020 บาท
24.	คุณรุ่งอรุณ - คุณเมธี พร้อมครอบครัว	1,020 บาท
25.	คุณเสาวนีย์ ยิ้มเยื้อน	1,020 บาท
26.	นางภควรรณ รีออส	505 บาท
27.	นายสำเริง - นางออย เวบ้านแพ้ว	1,000 บาท
28.	คุณเอมอร ไชยนุต	505 บาท
29.	คุณเนาวรัตย์ ไชยนุต	505 บาท
30.	อุทิศให้นายประเสริฐ - นางจำนงค์ พิพัฒน์	505 บาท
31.	คุณแม่ลำไย สุขสบายและครอบครัว	505 บาท
32.	คุณอารมย์ สุทธิ	1,515 บาท
33.	คุณสมพิศ - คุณสายสมร คุณหอม อุทิศให้คุณสำเริง คุณหอม	1,010 บาท
34.	คุณวิมล - คุณพรพิมล กาญจนพิมลและครอบครัว	600 บาท
35.	ครอบครัววัชโรภาค - วัลย์สิญา - วชิระ วันเจียม	505 บาท
36.	คุณณัฐนิชา เอื้อมรัตน์ศรีทอง	520 บาท
37.	คุณธานิดา วราพันธ์โชติ - คุณนงนภัส แสงอิน - น.ส.วิไลพร ณ พัทลุง	505 บาท
38.	นายนุกูล ทองคำ	505 บาท

39. คุณพ่อขาว	140 บาท
40. ไม่ประสงค์ออกนาม	1,120 บาท
41. คุณอุ่นเรือน เทียมศักดิ์	120,000 บาท
42. คุณกลิสรา นอบน้อม	5,050 บาท
43. คุณณัฏฐรดา - คุณธนวรรธน์ ตันพงษ์	1,010 บาท
44. นายสน ลาวเกษมและครอบครัว	2,020 บาท
45. คุณลำดวน สมัครามัญ	1,000 บาท
46. บุตร - ธิดา อุทิศให้ยายทรัพย์ นอบน้อม - คุณแม่สน สืบเชื้อ	3,240 บาท
47. คุณวิมล กาญจนพิมล และครอบครัว อุทิศให้บรรพบุรุษ	520 บาท
48. คุณยุทธนา - คุณสุริน อู่อัน	505 บาท
49. คุณลำเพย (แป๊ด) จ้อยชู	1,020 บาท
50. คุณสัมฤทธิ์ แตงหอม	520 บาท
51. คุณมานะ - คุณบุปผา จ้อยช้างเนียม พร้อมบุตร	2,020 บาท
52. นายสิทธิศักดิ์ - นางวิไล ช้างน้อย	1,020 บาท
53. คุณวิไล คงทน	520 บาท
54. คุณศรีเรือน - คุณประกอบ ชีชนะและครอบครัว	520 บาท
55. คุณทองใบ - คุณคะนอง - คุณณพดล ชัยชนะ	2,100 บาท
56. คณะผู้กำกับการ สน.จรเข้น้อย	3,320 บาท
57. นายอานนท์ - นางศรีนิล เพ็ชรน้อย บุตร-ธิดา หลาน เขย สะใภ้ อุทิศให้คุณพ่อพิม - คุณแม่พลัด ปู่ ย่า ตา ยาย และบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว	10,100 บาท
58. คุณอำนวย เกษประดิษฐ์	505 บาท
59. บริษัท เกียรติณรงค์นำชัยการช่าง จำกัด	505 บาท
60. คุณชลอ บุษดีและครอบครัว	505 บาท
61. คุณวิภาดา บุษดีและครอบครัว	505 บาท
62. คุณณัฐวัฒน์ วรจิตชุติวัฒน์และครอบครัว	505 บาท
63. คุณศรชัย จำปาทิว	200 บาท
64. คุณสมใจ มาประชุม	120 บาท
65. คุณจรูญ - คุณต้อย บัวศรีจันทร	505 บาท
66. นายอนันต์ แสนบุตร - นางบังอร พินพาทย์พร้อมบุตร-ธิดา	505 บาท
67. คุณโสภิตา กุญชรวิชัย	505 บาท
68. คุณศิรินารถ ปาลกะ	505 บาท

69. คุณเอนก สุทธิ 505 บาท
70. คุณละออ สุทธิ 505 บาท
71. คุณธนนชัย เพชรน้อย 505 บาท
72. คุณบุญศรี แย้มสาย 505 บาท
73. คุณพิชัย - คุณละมัย เวชพันธุ์ 1,020 บาท
74. คุณสอิ้ง จำเริญ 505 บาท
75. คุณสงกรานต์ สว่างการ อุทิศให้นายอำไพ สว่างการ 510 บาท
76. นาวาตรีสำนวน - คุณจันทร์ บุญมี 501 บาท
77. นายโกมล - นางทองเพี้ยน นกชม 1,010 บาท
78. คุณเดือน เพ็ชรน้อยและครอบครัว 1,100 บาท
79. พระสมยศ กนฺตสีโล (สุขเจริญ) 505 บาท
80. นายประทีป - นางจำนงค์ อยู่พิทักษ์ 505 บาท
81. นางพรลภัส สุขเจริญ 505 บาท
82. นางวัชลี สุขเจริญ 200 บาท
83. นายสมชาติ แซ่จึ่ง 100 บาท
84. คุณคำพล - คุณสอาด - คุณสิริพร พูพวง 1,100 บาท
85. ครอบครัวครูปราณีต อนงค์ 520 บาท
86. ครอบครัวคุณพ่อทวี ยิ้มเยื้อน 1,010 บาท
87. นางอรศิริ - นายสาคร วงศ์มหาชัยและครอบครัว 1,010 บาท
88. คุณกันตนา ทองมะน้อยและครอบครัว 510 บาท
89. นางศรีนวล จำเริญ 510 บาท
90. คุณจีรภัทร์ ผาคำ 520 บาท
91. คุณประยงค์ ชินศรีและครอบครัว 600 บาท
92. คุณบุญชู มั่นวาจาและครอบครัว 600 บาท
93. คุณศุภกิจ มั่นวาจาและครอบครัว 600 บาท
94. คุณสำรอง - คุณณรงค์ และครอบครัวสาคร 1,020 บาท
95. ครูเบญจวรรณ - ครูสมเสริฐ 1,020 บาท
96. นางสาวศิริขวัญ จิรเลิศวิทยาพร 1,010 บาท
97. นางสาวบังอร กุลวานิช และครอบครัว 505 บาท
98. นางสาวเปรมจิต - นางสาวขวัญใจ สิทธิเวช 1,000 บาท
99. นางสมโภชน์ - นางยุพดี แม้นนิล และครอบครัว 1,295 บาท

100. ครอบครัวนายปรีชา - นางนาฤดี นอบน้อม	1,020 บาท
101. นางจินตนา อินทเศียร	1,010 บาท
102. นางวนิดา หล้าอ่อน และครอบครัว	1,010 บาท
รวมเป็นเงิน	320,327 บาท

กลุ่มที่ ๘ รายชื่อผู้ร่วมจัดพิมพ์หนังสือธรรมบทภาค ๖ (ส่งสลิปให้โรงเรียน)

1.	น.ส.ธีรนันท์ ชุ่มอุระ	1,515 บาท
2.	พระธนวิศว์	505 บาท
3.	นายไพโรจน์ ธรรมพรต	1,010 บาท
4.	นายสุทธิกรณ์ คชวัตร	505 บาท
5.	นายธรรมนูญ จันทร์บัว	3,030 บาท
6.	นายพีรพงษ์ เฉลิมวิทยานนท์	505 บาท
7.	นายดำรง หอมใส	1,000 บาท
8.	พระมหาเกียรติวัชร์ อโนมปญฺโญ	2,020 บาท
9.	นายสุรเดช ทศพลวิเศษ	5,000 บาท
10.	นางอัชดา ศรีเพชร	1,000 บาท
11.	พระปลัดจตุพัฒน์ วณฺณธโร	505 บาท
12.	นางสาวอัชรีย์ ณ พัทลุง	1,600 บาท
13.	นางสาววรรณ์ โพธิ์เงินและครอบครัว	1,110 บาท
14.	พระภาณุวัฒน์ วิสุทฺธสีโล และครอบครัว	2,020 บาท
15.	นางสาวดรุณี ผ่องแผ้ว	505 บาท
16.	คุณป้าบุญชู โพธิ์บัณฑิต	505 บาท
17.	แม่มะลิ เพ็งปอภาร	500 บาท
18.	แม่นาง สว่างพฤกษ์	500 บาท
19.	คุณสุขุมาภรณ์ ขันธ์ศรี	505 บาท
20.	คุณกาญจนา ทรัพย์รุ่งเรือง	1,000 บาท
21.	อ.สุรพงค์ เทพสุธา	200 บาท
22.	คุณวรรณนิภา เจนดิษฐการ	505 บาท
23.	คุณกรียดา วิชัยธนพัฒน์	550 บาท
24.	คุณอุษณา ภัทรวาณิชย์	505 บาท
25.	อ.สมไชย รากโพธิ์	200 บาท

26.	คุณทิพสุดา ศรีเสาวชาติ	305 บาท
27.	พญ.วาสุณี เตียวตรานนท์	505 บาท
28.	คุณปทิตตา ไทธนาลาภวัติ	1,000 บาท
29.	คุณณัฐนันท์ เมืองพงษา	500 บาท
30.	คุณสาครจิตร สิทธาจารย์กุล	1,500 บาท
31.	คุณมาลินี สิทธาจารย์กุล	1,000 บาท
32.	คุณณัฐวดี วิวิธเมธีวงศ์	505 บาท
33.	คุณอำไพ คุณเอนก	1,010 บาท
34.	คุณยุราพร เพิ่มเพียร	1,010 บาท
35.	ครอบครัว นายปรีชา - นางนาฤดี นอบน้อม	1,020 บาท
	รวมเป็นเงิน	35,155 บาท

สายบุญที่ ๑ กลุ่มนครพิงค์เชียงใหม่

1.	อ. ปกรณ์ เจ็ดคัมภีร์ และ ภญ.สุพาณี สุพงศ์พัฒนกิจ พร้อมครอบครัว	1,000 บาท
2.	นพ. สหธัช แก้วกำเนิด พร้อมครอบครัว	1,000 บาท
3.	คุณณัชสิทธิ์ บุญแปลง คุณมณสิชา ป้องป้อม พร้อมด้วยหมู่คณะ	1,000 บาท
4.	คุณเพ็ญจันทร์ มหาชนก พร้อมครอบครัว	300 บาท
5.	ภญ. กุลธิดา ไชยจินดา พร้อมครอบครัว	199 บาท
6.	นายณัฐธัญช์ จุ้ยวรมิตร์ พร้อมครอบครัว	500 บาท
7.	ภญ. ทมิตา แจ่มไทย พร้อมครอบครัว และคุณกันตพัฒน์ จินดาพรรณ พร้อมครอบครัว	1,000 บาท
8.	น.ส. ธนารีย์ และ น.ส. ธนัญญา พานิชกุล พร้อมครอบครัว	200 บาท
9.	คุณพิสมัย ธงชัย พร้อมครอบครัว	500 บาท
10.	คุณพ่อสำคัญ - คุณแม่อนงค์ และคุณนันท์นภัส เมทะนี พร้อมครอบครัว	500 บาท
11.	คุณแม่ภาณี ล่องทอง พร้อมครอบครัว	500 บาท
12.	คุณธัญทิพย์ จรัสธำรงพันธุ์ พร้อมครอบครัว	300 บาท
13.	คุณภิญญลักษณ์ วิเศษเชาวพัฒน์ พร้อมครอบครัว	100 บาท
14.	คุณอนุรัตน์ ธัมมอัญญา พร้อมบุตร ธิดา หลาน	5,000 บาท
15.	คุณปทิตตา ทองสกลรัชต์ พร้อมครอบครัว	400 บาท
16.	คุณพรรณา ชุ่มบัวทอง พร้อมครอบครัว	500 บาท
17.	คุณปกศักดิ์ - คุณสุพจี นิลอุบล พร้อมครอบครัว	500 บาท
18.	กลุ่มนักศึกษาบาลีใหญ่วัดป่าน่ปิง อ.เมือง จ.เชียงใหม่	3,240 บาท

19.	คุณพรรวินท์ นาคเอี่ยม พร้อมครอบครัว	100 บาท
20.	คุณสุดเอื้อ ศรีฉันทะมิตร พร้อมครอบครัว	500 บาท
21.	คุณรมิดา กระจ่างพืช และคุณ ฆฤณ กระจ่างพืช	1,000 บาท
22.	คุณอาวรณ์ ฝั้นเฝือ	300 บาท
23.	คุณกัมพล จินดา พร้อมครอบครัว	500 บาท
24.	คุณพรรณปพร ทองกลาง พร้อมครอบครัว	259 บาท
25.	คุณอรรถพล ทองมนต์ และคุณนัดดาว มะโนวรรณ	300 บาท
26.	ทพญ. ศรีรัตน์ สวัสดิ์อำไพรักษ์ และ นายพล จริตไวทย์	1,000 บาท
27.	คุณจุฑารัตน์ เทียกเพีย	99 บาท
28.	อ.ดร. รวยพร - อ. นิเวศน์ ประสารศรี พร้อมครอบครัว	500 บาท
29.	น.ส. อัจฉราพร สมบูรณ์	300 บาท
30.	ภญ. เพียงจันทร์ ศรีชัยวิทย์	500 บาท
31.	ภญ. เมธาวี ศรีชัยวิทย์	200 บาท
32.	คุณพีรยุทธ์ อยู่ยงเวชช์	200 บาท
33.	พระวีรยุทธ กัญไชย	200 บาท
34.	ผศ.ดร. สุภาพร แสงศรีจันทร์ และ ผศ.ดร. วิสิทธิ์ ล้อธรรมจักร	1,000บาท
35.	ภญ. นิลรัตน์ชา ชมภูนุช พร้อมครอบครัว	300 บาท
36.	คุณอัจฉราภรณ์ - ร.ต. เข็มชาติ สนามพล พร้อมครอบครัว	309 บาท
37.	นาวาเอกหญิง วนิดา - คุณสินชัย จันทร์ทอง	300 บาท
38.	ดร. สมพร สง่าวงค์ พร้อมครอบครัว	500 บาท
39.	ภญ. อภิรดี ก้าวสมบัติ พร้อมครอบครัว	100 บาท
40.	นางสาวกมลชนก มหาวัจน์ พร้อมครอบครัว	100 บาท
41.	คุณพิมพ์นฤภัทร เดชศรีสัตตะนาคา และ คุณนิธิรุจน์ ธนัชลักษณ์ศิริ พร้อมครอบครัว	500 บาท
42.	คุณมนีรัตนพร จารุศุภเบญญา พร้อมครอบครัว	300 บาท
43.	ร.ต. วิทยา บุญยัง และ คุณพัทธ์ธีรา แสงแก้ว พร้อมครอบครัว	200 บาท
44.	แม่ชีฉลอง พุ่มกระจันทร์	300 บาท
45.	คุณสุปิยา สุพงศ์พัฒนกิจ	294 บาท
	รวมยอดเงินทั้งสิ้น	26,900 บาท

สายบุญที่ 10 กลุ่มคุณกัณฑพร เวชพาณิชย์ (หนูนา)

1.	คุณกัณฑพร เวชพาณิชย์	200,000 บาท

2.	คุณอาภา ช่วงสุวนิช	50,500 บาท
3.	คุณพรภัค เรืองสุวรรณ	1,000 บาท
4.	แม่ชีกฤตพร กิ่งแก้ว	500 บาท
5.	คุณสุวรรณา บุญยเกียรติ	2,000 บาท
	รวมปัจจัย	233,000 บาท

สายบุญที่ ๑๑ อาจารย์ณัฐศักย์ ตันตยานุพนธ์ (กลุ่มบาลี)

1.	คุณพ่อชนุดม คุณแม่จงลักษณ์ ธรรมนิยมศักดิ์ ครอบครัวตันตยานุพนธ์, GULARI, PAILLARD	2,227 บาท
2.	คุณอิสราภรณ์ ทรรศนีย์พงษ์	505 บาท
3.	คุณศิริพงศ์ กุลางกูร	2,020 บาท
4.	คุณฟองนวล ใจพิแสง และครอบครัว	505 บาท
5.	คุณภัทรา พุทธิวโรดม และครอบครัว	505 บาท
6.	คุณมณฑา พูนทวี	1,010 บาท
7.	คุณจตุพร ธโนปจัย	1,010 บาท
8.	คุณสุนีย์ เตชะเกรียงไกร	5,050 บาท
9.	คุณภาณี เตชะเกรียงไกร	5,050 บาท
10.	คุณรัชนี เตชะเกรียงไกร	505 บาท
11.	คุณเพ็ญนภา ทำดี	505 บาท
12.	คุณนาตยา ตั่นอนุพันธ์ และครอบครัว	505 บาท
13.	คุณสุชาดา ภมรสาร และครอบครัว	505 บาท
14.	คุณบุปผา และคุณจินตนา เทียนรัตน์	505 บาท
15.	คุณสุมิตรา พิริยพลพงศ์	505 บาท
16.	คุณพ่อธารา และคุณอัญชลา ตั้งกนกวิทยา	505 บาท
17.	คุณกานต์รดา เรืองรัตน์	505 บาท
18.	คุณวิจิตรา บุญช่วย และครอบครัว	505 บาท
19.	คุณเสาวนีย์ คุณขนิษฐา บุญจันทร์ศรี และครอบครัว	505 บาท
20.	คุณสมพร สินแน่นดำรง	505 บาท
21.	คุณวิมลรัตน์ สถาปนิกานนท์	505 บาท
22.	คุณสุภา คุ้มสนิท	505 บาท
23.	คุณวิลาวัณย์ สุอุทัย	505 บาท

24. คุณประณิตา โกศลโพธิทรัพย์และครอบครัว 1,010 บาท
25. คุณวิรัตน์ ภักดีถวัลย์และครอบครัว 1,010 บาท
26. คุณพรพรรณ จริงพูดและครอบครัว 1,010 บาท
27. คุณเสริมบุญ วิจิตรไพศาล 100 บาท
28. คุณจิระพร เหล่าบุตรสา 200 บาท
29. คุณณัฐธยาน์ สุเชาว์อินทร์ 100 บาท
30. คุณสุทธินี วิจิตรไพศาล 150 บาท
31. คุณอณิชา ไพศาลอุทัยกุล 505 บาท
32. คุณวัลประภา งามมีศรี และครอบครัว 1505 บาท
33. คุณดุษฎี กิจก้องวรากุล 505 บาท
34. รศ. สุภาพ บุณยะรัตเวช และครอบครัว 505 บาท
35. คุณสุวณี วีระกันต์ 505 บาท
36. พระธนพัชร์ ยติกโร, คุณศรีสวัสดิ์ คุณธีรยา อุปชิต 1,250 บาท
37. คุณจีง แซ่ฉั่ว และลูกหลานเหลน 505 บาท
38. คุณสุจิตรา ละสูงเนิน 200 บาท

อาจารย์ณัฐศักย์ ตันตยานุพนธ์ (กลุ่มอภิธรรม จูฬตรี)

1. คุณวราภรณ์ มหาวิเศษศิลป์ 505 บาท
2. คุณพิมษร และคุณนวิยา กุลวานิช 505 บาท
3. คุณกุลริศา โพธิจักร และครอบครัว 505 บาท
4. คุณวิยะดา เรืองสุวรรณ์ และครอบครัว 505 บาท
5. คุณเอมอร วงศ์วิวัฒน์ และลูกหลาน 505 บาท
6. แม่ชีมนสิชา โพธาภรณ์ 1,515 บาท
7. คุณสุพจน์ ใจกุศล และครอบครัว 505 บาท
8. คุณพัชรินทร์ ชาติชำนิ และครอบครัว 505 บาท
9. คุณสมศรี รื่นภาคฤกษ์ 1,010 บาท
10. คุณมธุรส จันทร์หอม และคุณวีระศักดิ์ โสสีทา 505 บาท
11. คุณโสภา นูร์สเตริม และครอบครัว 505 บาท
12. คุณสุภัทรา โชติเชาว์จารุ และครอบครัว 505 บาท
13. คุณไววิทย์ โชติเชาว์จารุ และครอบครัว 505 บาท
14. คุณสุวรรณ มังคละพุทธิภักดิ์ 200 บาท

15. คุณอรปิยา อมรนาคะ 100 บาท
16. คุณสมหมาย เต็มประสิทธิ์ศักดิ์ 105 บาท
17. คุณด๊าส ณ สงขลา 505 บาท
18. คุณอรุบล โชติพงศ์ 100 บาท
19. คุณเคง เกษรสุจริต และครอบครัว 505 บาท
20. คุณชุลี เกษรสุจริต 505 บาท
21. คุณวันทนา ตันฤดี 505 บาท
22. คุณมยุรี สะถามันต์ 505 บาท
23. คุณธนพร สะถามันต์ 505 บาท
24. คุณจันทิมา ศรีคำหรั่ง 505 บาท
25. คุณบุญลี ศรีสุวัฒนาสกุล 505 บาท
26. คุณศรัญญา ทองงอก 505 บาท
27. คุณวิธี เจียรจันทร์ 105 บาท
28. คุณฤดี เจียรจันทร์ 100 บาท
29. คุณวีณา เจียรจันทร์ 100 บาท
30. คุณดุสิต เจียรจันทร์ 100 บาท
31. คุณธานี เจียรจันทร์ 100 บาท
32. คุณอรวรรณ จงปาน 100 บาท
33. คุณอัมพร สาครวาสี 505 บาท
34. คุณปุถุชน คีริมานนท์ 105 บาท
35. คุณจุฑาทิพ สุทธิเชื้อชาติ 505 บาท
36. คุณสดับพิณ กฤดานรากรณ์ 505 บาท
37. คุณอารีย์ รักทองสุข 100 บาท
38. คุณอาคม ปานมาก 100 บาท
39. คุณนพรัตน์ อภิรักษ์โชติศิริ 100 บาท
40. คุณสุวรรณี จิรพงศ์ไผท 505 บาท
41. คุณดลพร แสงดารารัตน์ 100 บาท
42. คุณสมัย งามสอาด 200 บาท
43. คุณสาวิตรี คุปต์วิวัฒน์ 100 บาท
44. คุณศิริพรศิลย์ รัตนพงศ์ 100 บาท
45. คุณทวีศักดิ์ หัสดิเทียนทอง และครอบครัว 505 บาท

46.	คุณศรีวรา เปรมปรีดา	505 บาท
47.	คุณเครือวัลย์ กระตุดนาค	100 บาท
48.	คุณศิรดา ไชยชุมศักดิ์	100 บาท
49.	คุณฉัตรพร อาชาทองคำ	200 บาท
50.	คุณวิโรจน์และคุณสุพรรณ์ เรืองสุวรรณ์	505 บาท
51.	คุณนิสุทธิ์ ชื่นชอบ และครอบครัว	505 บาท
52.	คุณพัชรีพร ฐานิฐปนีย์	505 บาท
53.	คุณสร้อยทอง ลีละยุวพันธ์ และครอบครัว	505 บาท
54.	คุณเกษมสี สกุลชัยสิริวิช	203 บาท
55.	คุณสุณีย์ กิจเสรี	60 บาท
56.	คุณสมจินต์ เพชรพันธุ์ศรี	200 บาท
57.	คุณสมยศ พันธุ์วัฒนาชัย	505 บาท
58.	เจ้าหน้าที่โรงพยาบาลพระนารายณ์มหาราช	505 บาท
59.	คุณสุพิน นิมิปาล	505 บาท
60.	คุณสมนึก พานิชย์พัฒนานนท์	505 บาท
61.	คุณวิเชียร โภชนาทาน	505 บาท
62.	คุณวารีทิพ เหมาะประมาณ	100 บาท
63.	คุณโสภา ศรีน้อย	100 บาท
64.	คุณจารุวรรณ เย็นเสมอ	100 บาท
65.	คุณชัยพิชิต อิ่นคำ	505 บาท

อาจารย์ณัฐศักย์ ตันตยานุพนธ์ (กลุ่มอภิธรรม คัมภีร์ปัฏฐาน 62)

1.	คุณปัญญ์ณัฐ สุทธิ์เจริญกุล	505 บาท
2.	คุณภัทราวรรณ - คุณสุดารัตน์ เชษฐ์โชติศักดิ์	505 บาท
3.	คุณจิตรี โพธิมามกะ	505 บาท
4.	คุณเมตตา เสรีวิวัฒนา	505 บาท
5.	คุณพวงแก้ว นันทนาพรชัย	2,525 บาท
6.	คุณสุชาดา บุญใจ	505 บาท
7.	คุณจริยา พึ่งชัยชาญ	1,010 บาท
8.	คุณสุรีย์ งามวงศ์ล้ำเลิศ	100 บาท
9.	คุณเพ็ญสินี จรัสสุริยงค์	100 บาท

10.	คุณชยารัตน์ ทิพยาทร	100 บาท
11.	คุณปารดา ศรีวราหกุลและครอบครัว	100 บาท
12.	คุณวันทยา วงศ์ศิลปภิรมย์	100 บาท
13.	คุณประภาศรี วิทย์สุภาเลิศ	100 บาท
14.	คุณอริยาภรณ์ โชคศิริตระกูลชัย	100 บาท

อาจารย์ณัฐศักย์ ตันตยานุพนธ์ (กลุ่มอภิธรรม คัมภีร์ปัฏฐาน 63)

1.	คุณมาลัย ว่องวัฒนโรจน์	505 บาท
2.	คุณชัชพร มีสุขเสมอ	505 บาท
3.	คุณประภาสิน พันธุศิลปาคม	100 บาท
4.	คุณภูริวัฒ-คุณมารศรี- คุณณัฐภัทร วงศ์แพทย์	505 บาท
5.	คุณศักย์ศรณ์ หอมเดชนะกุล	100 บาท
6.	คุณณุศภา นิธิกุลตานนท์	1,010 บาท
7.	คุณกิตติธร เริ่มอรุณรอง	300 บาท
8.	คุณสุชาดา อมรพิทักษ์พันธ์และครอบครัว	505 บาท
9.	คุณพรทิพย์ โตใหญ่	505 บาท

อาจารย์ณัฐศักย์ ตันตยานุพนธ์ (กลุ่มอภิธรรม คัมภีร์ปัฏฐาน 64)

1.	คุณสุภารัตน์ ฉวีจันทร์	20 บาท
2.	คุณดิลก จิตตเสนา	20 บาท
3.	คุณปวิชญา ลิ้มทวีวัฒน์	20 บาท
4.	คุณวรางค์ฉัตร ฐิตะสิรินันท์	20 บาท
5.	คุณทิพามณี ปราโมช ณ อยุธยา	505 บาท
6.	คุณอัญชลี เสรีวุฒิพงศ์	505 บาท
7.	คุณมณนิภา ชุติบุตร	505 บาท
8.	คุณแสงเดือน จารุโรจน์สกุลชัย	300 บาท
9.	คุณนุชรีย์ โชติพันธุ์วิทยากุล	505 บาท
10.	คุณประภาวรรณ พุทธธรรมวงศ์	505 บาท
11.	คุณสุภรณ์ กุศลนำสนอง	505 บาท
12.	คุณนุชนารถ ขวัญเมือง	505 บาท
13.	พลโท ธเนศ - คุณลัดดาวัลย์ ไม้สนธิ์	1,010 บาท

14. คุณนลินี ศักดิ์เกษมชัยกุล 505 บาท
15. คุณดวงจินดา ชื่นสำราญ 505 บาท
16. คุณวารินทร ตันสกุล 505 บาท
17. คุณระวิวรรณ ฉายเหมือนวงศ์ 505 บาท
18. คุณเดชา คุณศิริพร คุณฐานิสรา ชาวนาเดชาวงค์ 505 บาท
19. คุณเลี่ยง ตันสกุล 505 บาท
20. คุณสุธน คุณสายสวาท เจตน์เกษกรณ์ 1,010 บาท
21. คุณรุจเรศ อิสระโคตร 505 บาท
22. คุณจรูญ คุณอนุรัตน์ บัวคำ 505 บาท
23. คุณสมบัติ คุณอัชรา ศิริอมรวัฒน์ 1,010 บาท
24. คุณชัญญพศ พันธ์เวช 1,010 บาท
25. คุณปุริมปภา ขุนพรม 1,010 บาท
26. คุณณัฐกัลย์ จูเจริญ และคุณแม่โกสุม นรนิ 505 บาท
27. คุณธีรพร กุลธำรง 1,010 บาท
28. คุณอรอุมา ช่วงชัยชนะ 100 บาท
29. คุณลดา จนิตส์ 505 บาท

อาจารย์ณัฐศักย์ ตันตยานุพนธ์ (กลุ่มอภิธรรม คัมภีร์ปัฏฐาน 65)

1. คุณสุวรรณี อารีศิริอรุณชัย 505 บาท
2. คุณงามดี ฐิติพรรณกุล 505 บาท
3. คุณกิตติมา เอี่ยมวงศรี 1,515 บาท
4. คุณนภิส เอี่ยมวงศรี 1,515 บาท
5. คุณนันทรัตน์ โกวิทคณิต 505 บาท
6. คุณวรางคณา รัตนปราการ 505 บาท
7. คุณยุพิน ไทยพิสุทธิกุล 505 บาท
8. คุณธเนศ ชายแสน 505 บาท
9. คุณงามพรรณ์ คุณสันติ ฐิติพรรณกุล 1,010 บาท

อาจารย์ณัฐศักย์ ตันตยานุพนธ์ (กลุ่มอภิธรรม คัมภีร์ปัฏฐาน 66)

1. คุณสุกานดา โพธิพิทักษ์ 1,010 บาท
2. คุณณิชกมล ทรัพย์ไพบูลย์ทวี 505 บาท

3. คุณสุดา สวาทสุต 505 บาท
4. คุณปรียะนุช สุดบอนิด 505 บาท
5. คุณพรี ยิ้มใย 505 บาท
6. คุณศุภรดา ไหลธรรมนูญ 505 บาท
7. คุณณัฏฐนิตย์ เสรีรังสรรค์ 505 บาท
8. คุณผ่องศรี ลีลาณัฐกุล 505 บาท
9. คุณสัมพันธ์ ศรีอินทรสุทธิ์ 505 บาท
10. คุณทัศนีย์ อัครอนุสรณ์ 505 บาท
11. คุณโอภา สันดุษฎี 505 บาท
12. คุณวรญา จงโอฬารดำรง 505 บาท

อาจารย์ณัฐศักย์ ตันตยานุพนธ์ (กลุ่มอภิธรรม คัมภีร์ปัฏฐาน 67)

1. คุณพิกุล เอื้อกูลวราวัตร 1,010 บาท
2. คุณพรรณี รุ่งเรืองมณีรัตน์ 1,515 บาท
3. คุณธิญาดา คีตวรรธนะวงศ์ 505 บาท
4. คุณวิไล ศรีรัตนสถาวร 505 บาท
5. คุณบุญเตือน ศรีรักษ์ 505 บาท
6. คุณพรนิภา แจ้งเขว้า 1,010 บาท
7. คุณเพ็ญจันทร์ กุศลสมบูรณ์ 1,010 บาท
8. คุณวิไล เหรียญสืบเชื้อ 505 บาท
9. คุณโสภา ชูจิตตระกูล 505 บาท
10. คุณเบญจรัตน์ เทพจร 1,010 บาท
11. คุณอรศรี สิทธิโชติ 505 บาท
12. คุณวิภา มิตรดำรงค์ 505 บาท

อาจารย์ณัฐศักย์ ตันตยานุพนธ์ (กลุ่มอภิธรรม คัมภีร์ปัฏฐาน วัดจากแดง)

1. คุณณภาภัช เติมมโนธรรม และครอบครัว 1,010 บาท
2. คุณยุวพร ฤทธิ์รักษา 200 บาท
3. คุณธนิสร ชูโชติ 300 บาท
4. คุณธนพร ปานเสมศรี 300 บาท
5. คุณวิชุดา ตระการวุฒิโกศล 300 บาท

6.	คุณดวงตา สุทธาภาศ	200 บาท
7.	คุณพณศร ภัทรธวัลศร	200 บาท
8.	คุณทิวาวัลย์ กรรณนุช	20 บาท
9.	คุณสุภาภร ต้นชนะชัย	200 บาท
10.	คุณสมใจ สุทธิกุลการณ์	200 บาท

อาจารย์ณัฐศักย์ ตันตยานุพนธ์ (กลุ่มอภิธรรม คัมภีร์ปัฏฐาน วัดศรีสุดาราม)

1.	คุณภรณี ไพบูลย์เลิศ และครอบครัว	1,515 บาท
2.	คุณทศพร มหาอุด และครอบครัว	505 บาท
3.	คุณพยุง พลราบ	100 บาท
4.	คุณนพวรรณ สุวรรณเวช และครอบครัว	505 บาท
5.	คุณสุทิน หินพิมาย	100 บาท
6.	คุณภานุพรรณ วงค์อ้น	100 บาท
7.	คุณณัฐนันท์ พงษ์พันธ์	505 บาท
8.	คุณหญิงศิริรัตน์ มาลากุล ณ อยุธยา และครอบครัว	1,010 บาท
9.	คุณจิราภา จิระพงษ์	505 บาท
10.	คุณประภาศิริ อานันโนไทย และครอบครัว	505 บาท
11.	คุณคณิตตา เอื้อวิทยา และครอบครัว	505 บาท
12.	คุณธันยพร กิสเทวิน และครอบครัว	505 บาท
13.	คุณวิจิตรา รัศมี	50 บาท
14.	คุณพิมพ์ประวีณ์ สุเรียมมา	50 บาท
15.	คุณอรพิน ธรรมบุตร และครอบครัว	50 บาท
16.	คุณพิรุณ เอื้อวิทยา	20 บาท
	รวมปัจจัยกลุ่ม**อาจารย์ณัฐศักย์ ตันตยานุพนธ์**	115,000 บาท

สายบุญที่ 12 คุณพัชธร กิตินุกูลศิลป์ (คุณทัด)

1.	พระธรรมวชิรปัญญาจารย์ (เทียบ) วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม	20,000 บาท
2.	พระมหาชาญชัย บูรณะ วัดโมลีโลกยาราม	2,020 บาท
3.	พระมหาวุฒิไกร แจ่มพันธ์	1,010 บาท
4.	พระสุนัน มาตะชาด วัดดาวประดิษฐ์ มหาสารคาม	505 บาท
5.	สามเณรแนบภูมิ จิรปฺปโภ วัดพระประโทณเจดีย์/สามเณรแนบภพ แซ่ฉั่ว วัดสุทธาโภชน์	3,030 บาท

6.	สามเณรมิญเงีย วัดสุทธาโภชน์	505 บาท
7.	แม่ชี รัญชดี ขวัญเจริญศรี	505 บาท
8.	บริษัท ท่าทรายกนก (2000) จำกัด	20,000 บาท
9.	คุณวิทยา เชิดชูวงศ์สันติและครอบครัวเพื่ออุทิศกุศลผลบุญแด่ มารดา บิดา อันมี คุณแม่มรกต เชิดชูวงศ์สันติ คุณพ่อแจ่ทิ้ว แซ่ฉั่ว	10,100 บาท
10.	คุณประเสริฐ เลิศอัศวลักษณ์ และครอบครัว	10,000 บาท
11.	คุณธงชัย-คุณพิชาวดี เจริญวาสนาดำรง และครอบครัว	10,000 บาท
12.	คุณแนบภู ไชยวิสุทธิกุล	10,000 บาท
13.	ภูมิพัชรการอะพาร์ตเม้นต์	10,000 บาท
14.	อุทิศบุญให้คุณครูใหญ่ สงิม มะโนทัย	10,000 บาท
15.	พญ. แนบการ-น.พ. ชานนทร์-น้องศีล-น้องกุศล มรกตวิจิตรการ	5,050 บาท
16.	อุทิศบุญให้คุณครูชุลี อาตมมิศร์	5,000 บาท
17.	คุณดนยา นันตยุ และลูกๆ	2,200 บาท
18.	คุณสุมนา ปัฐพาณิชย์โชติ	2,020.99 บาท
19.	คุณพิชัย-คุณวรรณา มณีรัตนะพร และครอบครัว	2,020 บาท
20.	คุณสุนีย์-คุณวิโรจน์ จงไพบูลย์กิจ	2,020 บาท
21.	คุณอธิชา ฉันทวานิช	2,020 บาท
22.	พลเอกหญิง รัชดาวัลย์-คุณยายเพ็ญศิณี นิสสัยเจริญ	1,220 บาท
23.	คุณก็อต ลิขิตธีรเมธ	1,100 บาท
24.	คุณบัณฑิต นิธิอุทัย และสมาชิกครอบครัวอิโทสกรุ๊ป	1,100 บาท
25.	คุณวีระชัย เธียรวัฒนธาดา	1,100 บาท
26.	คุณสุมาณี เรืองวัฒนกุล	1,100 บาท
27.	คุณกมลวรรณ ชัยวานิชศิริและครอบครัว/คุณแม่เกษมศรี วัชรสกุณี	1,010 บาท
28.	คุณณภัทร เทพชนะชัยชาญ	1,010 บาท
29.	คุณธงชัย พิเชฐเสถียรกุล และครอบครัว	1,010 บาท
30.	คุณพ่อเลิศชัย-คุณรัตนา เพียรประสาธน์ศิริ	1,010 บาท
31.	คุณวรรณา สุขศรีการ	1,010 บาท
32.	ครอบครัวจรูญภัคอำพน	1,010 บาท
33.	คุณสุรีย์ ชนะโสภิดานนท์และพี่น้อง	1,010 บาท
34.	คุณเย็นฤดี ศักดาภิพาณิชย์	1,010 บาท
35.	คุณวุฒิชัย-คุณไชยทัศย์ กิตินุกูลศิลป์ และคุณแม่	1,005 บาท

36.	คุณธัญกมล ตริตระการ และครอบครัว	1,000 บาท
37.	คุณบัวแก้ว พืชผักหวาน	1,000 บาท
38.	คุณพ่อชัยณรงค์-คุณพรพิมล เทียนชัยกุล	1,000 บาท
39.	คุณภาณุวัฒน์ ศักดาภิพาณิชย์	1,000 บาท
40.	คุณสิว์ญาณ์ สิงหเสนี	1,000 บาท
41.	คุณอโนชา ฉลาดปรุ	519 บาท
42.	บ้านสวนศีล	505 บาท
43.	แพทย์หญิง อัญชลี ตั้งตรงจิตร	505 บาท
44.	ครอบครัวทรัพย์เดชญาณกร	505 บาท
45.	คุณเกียรติชัย-คุณสุพินทร์ กิตติกุลชาติ และครอบครัว	505 บาท
46.	คุณเพ็ญสิรี ตันติธีรอาภาและลูกๆ สกุลจิตผ่องธรรม	505 บาท
47.	คุณเสนาะ-คุณกรุณา เฑียรทอง	505 บาท
48.	คุณแคทลียา นิรังสรรค์	505 บาท
49.	คุณกมลพร เศวตบรรเจิด	505 บาท
50.	คุณวันวิสาข์ วรเวชวิจิตร และครอบครัว	505 บาท
51.	คุณจิราพร แตงก่อ	505 บาท
52.	คุณธัญนันท์ ธรรมพุฒิพงศ์	505 บาท
53.	คุณปิยภัทร นวราช	505 บาท
54.	คุณพบพร จักราพานิชกุล	505 บาท
55.	คุณพ่อวุฒิชัย-คุณแม่วาสนา-คุณรัชย์ฐานันดร์ สอนเฒ่า	505 บาท
56.	คุณพัชนี เทียนวัฒนา	505 บาท
57.	คุณพิมษร-คุณนวิยา กุลวานิช	505 บาท
58.	คุณสุชาดา กุยโซ่	505 บาท
59.	คุณอัมพภรณ์ วงศ์สิทธิกาน	505 บาท
60.	คุณเทียมจิตร์ พ่วงสมจิตร์	505 บาท
61.	คุณบุญยรัตน์ ศักดาภิพาณิชย์	505 บาท
62.	คุณเพ็ญจันทร์ ลี้ธนะรุ่ง/คุณสกนธ์ ชัยโชคสมพร	500 บาท
63.	คุณกัญญาพัชร เกตุแก้ว	500 บาท
64.	คุณเสาวรักษ์ พฤทธิ์พินิต	300 บาท
65.	คุณเสาวลักษณ์ ล้อทองพานิชย์ และครอบครัว	300 บาท
66.	คุณวิจิตรา บุญช่วย	300 บาท

67. คุณกรปวีณ์ สาวนะชัย และครอบครัว 200 บาท
68. คุณทนงศักดิ์ วิกุล 200 บาท
69. คุณทิพาภรณ์ วงศ์สิริ 200 บาท
70. คุณนิลบล สังข์จันทร์ 200 บาท
71. คุณวรัญญา เลิศรวิพร/คุณภูมินทร์ สินธารา 200 บาท
72. คุณพิมพ์ใจ บัลลังโพธิ์/คุณเสาวลักษณ์ หวังหยิบกลาง 190 บาท
73. คุณอรุณวิษา นามาบ 100 บาท
74. กลุ่มผู้ร่วมบุญ : คุณนภาพร อัจฉราฤทธิ์ ยอดรวม 24,305 บาท
    - พล.ต.ต. น.พ. ทัศนะ - ศ.เกียรติคุณ พญ. สุภรี สุวรรณจูฑะ 3,000 บาท
    - น.พ. มานิส รัตนมาศ 2,000 บาท
    - คุณสุรีย์ แซ่ด่าน คุณคี้ยก แซ่ผู่และครอบครัว 2,000 บาท
    - คุณสุนันท์ - น.พ. อัครเชฏฐ์ พินิจบรรเจิดกุล 2,000 บาท
    - คุณลาวัลย์ พานิชเจริญ 1,500 บาท
    - คุณนภาพร อัจฉราฤทธิ์ 1,100 บาท
    - น.พ. ธงชัย พงศ์มฆพัฒน์ 1,010 บาท
    - พญ. จันทร์จิรา ชัชวาลา 1,010 บาท
    - คุณวรรธนี ชัยรัตน์ 1,010 บาท
    - น.พ. ณัฐพล พรรณเชษฐ์ 1,010 บาท
    - น.พ. สมเกียรติ ลีละศิธร 1,010 บาท
    - คุณอารีย์ พรวรนันท์ 1,010 บาท
    - คุณสุนีรัตน์ ปิณฑวิรุจน์ 1,000 บาท
    - ทพ. อนุพันธ์ สระเอี่ยม 505 บาท
    - ภญ. ศุภศิล สระเอี่ยม 505 บาท
    - รศ. ศักดิ์ศรี ปานะกุล 505 บาท
    - อ. สมนึก สกุลหงส์โสภณ 505 บาท
    - คุณพ่อมนูญ เดชณรงค์ 505 บาท
    - ดร. จันทิพย์ภาเดชณรงค์ 505 บาท
    - ดร. อภิวรรณ เดชณรงค์ 505 บาท
    - คุณโสภา สุขุมาลจันทร์ 505 บาท
    - คุณบุญมั่น เดชณรงค์ 505 บาท
    - คุณอุไร ปานะกุล 200 บาท

รศ. อาภาพันธ์ ศรีสรินทร์	200 บาท
คุณจริยา วิรุฬราช	200 บาท
คุณนิตยา ปรีชายุทธ	200 บาท
คุณอภิรดี ทองอุไทย	200 บาท
คุณนิพนธ์ เทพธรณี	100 บาท
75. กลุ่มผู้ร่วมบุญ : คุณอมรรัตน์ เอี่ยมชีรางกูร ยอดรวม 9,200 บาท	
คุณแม่ณัฐพิชญ์-คุณอมรรัตน์ เอี่ยมชีรางกูร,	2,020 บาท
คุณเปียเซ็ง แซ่อั้ง, คุณสุชาดา ทรัพย์ประเสริฐ	
คุณสุเนตรา ติรมงคล	2,000 บาท
คุณหงส์ วีรวโรดมและครอบครัว	2,000 บาท
คุณสุนันท์ โพธิประดิษฐ์ศิลป์	1,010 บาท
คุณบุญเลี้ยง-คุณวรรณี-คุณวิสูตร-คุณวิภา-คุณลัคณา-คุณพรรณี วิรุณานนท์	1,010 บาท
คุณจิรา จิราพงษ์	505 บาท
คุณศรีสุดา กิจสัมนางกูร และครอบครัว	505 บาท
คุณพิสมัย-คุณพิชญาภัค ท่าเกษม	150 บาท
76. กลุ่มผู้ร่วมบุญ : คุณสุธี ฉัตรรัตนกุล ยอดรวม 7,070 บาท	
คุณธงชัย-คุณมณี ฉัตรรัตนกุล บุตรธิดาและครอบครัว	2,020 บาท
คุณสุธี ฉัตรรัตนกุล	1,010 บาท
คุณนั้ง แซ่เจี่ย	1,010 บาท
คุณอัสนี โปษยชยานันท์	1,010 บาท
คุณกรอุมา รักษ์ถาวรนันท์ บุตรหลาน และครอบครัว	2,020 บาท
77. กลุ่มผู้ร่วมบุญ : คุณพูนทรัพย์ อุดมเวศย์ ยอดรวม 5,535 บาท	
คุณพูนทรัพย์ อุดมเวศย์	2,025 บาท
คุณสุนันทา ชัยชนะ	2,000 บาท
คุณสุชัญญา ลาภวิสุทธิสิน/คุณสุภาภรณ์ พัฒน์ติศักดิ์กุล	505 บาท
คุณนุชรี อุดมเวศย์	505 บาท
คุณวิริยา อุดมเวศย์	300 บาท
คุณณัฏฐกิตติ์ อุดมเวศย์	200 บาท
78. กลุ่มผู้ร่วมบุญ : คุณเยาวลักษณ์ กรัณฑรัตน ยอดรวม 4,057 บาท	
คุณกนกวรรณ เฮงสวัสดิ์	2,020 บาท
คุณวิสันต์-คุณเยาวลักษณ์ กรัณฑรัตน	1,010 บาท

	คุณกาญจนา เบเคอร์	522 บาท
	คุณรัมภ์รดา ศุภดิษฐ์	505 บาท
79.	ผู้ไม่ประสงค์ออกนาม	16,484 บาท
80.	คุณวิเชียร แซ่ฉั่ว/คุณพัชธร กิตินุกูลศิลป์	271,829.01
	อุทิศบุญให้อากงลิ่วตั้กซัม/อาม่าตั้งคาเฮียง	
	อุทิศบุญให้อากงฉั่วงี่เฮง/อาม่าจันทนา แซ่เอี๊ยว	
	อุทิศบุญให้คุณประยุทธ์-คุณประสานสิทธิ์ กิตินุกูลศิลป์	
81.	อุทิศบุญให้คุณพ่อฉลอง-คุณแม่เสวก เลิศกิจคุณานนท์	10,000 บาท
82.	พ.ม. ชัยชาญ เก้าเอี้ยน	100 บาท
83.	พระสุทิน ทินฺนาโภ	2,000 บาท
84.	ประจิม,บุปผา,ผุสดี,อารีรัตน์ แพทย์นุเคราะห์ และ อภิภู เรืองศิลป์	2,222 บาท
85.	พ.ญ. กนกพร อุดมอิทธิพงศ์	1,010 บาท
86.	อ.ธัญญรัตน์ ปาณะกุล	505 บาท
87.	ปทุมภรณ์ แซ่จึง	100 บาท
88.	ผ.ศ. ชมชื่น สมประเสริฐ	1,010 บาท
89.	สุทธิพันธ์ สิทธิรักษ์	1,010 บาท
90.	อาจารย์มยุรี เจริญ	1,010 บาท
91.	ทัศนีย์ โชคเจริญรัตน์	1,000 บาท
92.	พระภักดี ชินวโส และญาติโยม	2,000 บาท
	รวมปัจจัยทำบุญ	518,452 บาท
	รวมปัจจัยทุกสายบุญร่วมพิมพ์หนังสือทั้งสิ้น 24 พ.ย. 67	1,602,841.98 บาท

อกฺขรา เอกำ เอกญฺจ พุทฺธรูปำ สมำ สิยา,
ตสฺมา หิ ปณฺฑิโต โปโส ลิกฺเขยฺย ปิฏกตฺตยำ ฯ

การสร้างอักขระตัวหนึ่งๆ
เท่ากับสร้างพระพุทธรูปองค์หนึ่งๆ
เพราะฉะนั้น บัณฑิตทั้งหลายพึงให้จารึกพระไตรปิฎกกันเถิด

สาธุ สาธุ อนุโมทามิ.

พระมหาธิติพงศ์ อุตฺตมปญฺโญ
๑ ธันวาคม ๒๕๖๗